Válka slovansko-turecká.

S hlediště strategického a historického popisuje **Eduard Rüffer.**

Nákladem Aloise Hynka v Praze, Celetná ulice číslo 11 nové.

PROSLOV.

Konečně vzplanul posvátný boj, jímž křesťanští národové na půlostrově balkánském ukrutné jařmo tureckých barbarů, pod nímž na potupu evropské civilisaci již pět set let úpí, se svých šijí setřásti usilují.

Jako dříve Řekové, bojují tam nyní Srbové a Bulhaři, naši slovanští bratří, přede vším za zlatou svobodu, za lidská práva a za důstojnost člověčenstva.

Tento boj jest v pravém smyslu slova boj *svatý*, a proto také budí po celém vzdělaném světě nadšenou sympatii.

Zároveň podává všem národům velmi důležité naučení, neboť jest opětným důkazem, že božská prozřetelnost zlotřilou zpupnost barbarských utiskovatelů jen až do jisté míry trpí, kdež pak její rozhodný hlas ozvěnou děl zahřímá:

„*Až potud a nic dále!*"

Jest sice pravda, že kritické studium všeobecných dějin vůči tomu neb onomu národu ani sympatií ani antipatií nesnese, ale tolik přece musí býti každému spravedlivému dějepisci dovoleno, ano jest to přímo jeho povinností, aby posuzoval každou věc se stanoviska *mezinárodního práva* a projevil svou přirozenou ošklivost nad surovým násilím, jakýmž sveřepí a všeliké vzdělanosti nepřístupní barbarové jiné národy, kteří velkými schopnostmi k vyššímu vzdělání vynikají, v otrocké okovy upoutati se snaží.

Dějinami lidstva vládne duch boží, a tento duch se jeví v tom, co nazýváme u člověka *vědomím práva*. Také my se budeme jedině tím duchem říditi, vypravujíce o tomto posvátném a bohdá již posledním boji za svobodu a přirozená práva pobalkánského křesťanstva, jehož účelem jest, aby se Evropa konečně očistila z té ohavné skvrny, která jest ještě hanebnější, než bylo otroctví černochů v Severní Americe.

V evropském Turecku bylo až posud dovoleno nejhnusnější otroctví, a vzdělaná Evropa se na to mlčky dívala, ano byly a jsou až posud i takové vlády, které přímo tuto hnusnou bestialnost podporovaly a podporují.

Konečně se tito utiskovaní národové vzchopili proti svým tyranům a zdvihli proti Turkům boj na život a na smrt, chtíce ze svého staletého jařma buď na vždy se vymaniti anebo padnout až do posledního muže.

Tento boj však nevedou naši jihoslovanští bratří pouze za sebe, oni také bojují za čest veškeré Evropy, uvázavše se v onu posvátnou úlohu, o jejíž provedení již v minulých stoletích někteří z rakouských a ruských panovníkův usilovali, kteří toho těžce nesli, že jsou naši křesťanští bratří těm divochům v porobu vydáni, a kteří také s těmi asiatskými hordami mnohou vítěznou válku vedli, chtíce očistit Evropu z té hnusné skvrny, kterouž vůbec tvoří panství tureckého plemene v Evropě.

Co se týče války samé, jež právě tyto dni započala, a vůbec celého jihoslovanského povstání, budeme o tom všem co možná objektivně vypravovati, jakž toho vyžaduje historická pravda — chtíce takto podati věrný obraz těchto předůležitých dějů, které budou tvořiti rozhraní mezi hnilobou nynějšího Turecka a novým, jarým životem osvobozených národů v zemích pobalkánských.

V Praze, 1. srpna 1876.

I. Přehled dějepisný od vpádu Turků do Evropy až do války na Krymu.

Dějiny tureckého panství v Evropě představují se nám co dlouhá řada krvavých zločinův a neslýchaných ukrutností, jež sveřepý Turek na potupu veškeré evropské civilisaci na ubohých křesťanech již od té doby páše, kdy bylo toto barbarské plémě křesťanské národy v jihovýchodní části Evropy sobě podmanilo, a všeliké pokusy těchto utiskovaných národův, aby se z toho nesnesitelného jařma vymanili, jakož i pokusy křesťanských států v Evropě, k témuž účelu směřující, — to vše se zahrnuje v pojmu tak zvané *„východní otázky“*.

Již r. 628 dle našeho letopočtu učinil Mohamed, zakladatel mohamedánského náboženství, k byzantinskému císaři v Cařihradě vyzvání, aby přijal jeho novou víru, tak zvaný *„islam“*.

Zároveň také ustanovil tento „veliký prorok“ za hlavní zásadu svého učení, že musí jeho „věřící“ proti všem *pohanům*, aniž by měli jinak příčinu s nimi válčiti, tak dlouho bojovati, až přijmou jejich náboženství, ale *křesťanům* a *židům* aby se nechalo na vůli buď se podrobiti a odváděť roční poplatek anebo přijmout islam.

Od té doby vytkli si Mohamedáni za účel podrobiti své moci veškeré obydlené země a záhy také se v nich vzbudila touha po dobytí Cařihradu, jakožto „zlatého klíče“ k evropským zemím a k opanování balkánského půlostrova, neboť jest Cařihrad hlavním bodem, přes kterýž vede cesta z Asie do Evropy a naopak.

V čele výbojných Mohamedánů stáli nejprvé *Arabové*, kteří ze severozápadního pobřeží Afriky do *Španělska* se přeplavili a dobyvše u *Xeres de la Frontera* roku 711 skvělého vítězství celé Španělsko sobě podmanili. Pak vtrhli také do *Francie* a zastavili se na svém vítězném pochodu teprv u *Poitiers*, kdež je slavný rek Karel Martellus roku 732 v krvavé bitvě na hlavu porazil.

Mikuláš I. Něgoš Petrovič,
kníže černohorský.

Rokem 820 začali Arabové také *jižní Italii* napadati, zvláště ostrov *Sicilii*, kterého se skutečně zmocnili a z něhož byli teprv od *Normanů* zase vypuzeni.

Svůj první útok na *Cařihrad* započali však již roku 668, chtíce byzantinského císaře obleháním města přinutit, aby se jim vzdal; ale tento první pokus byl marný.

Od konce 11. až do konce 13. století podnikali křesťanští národové v západní Evropě *křižácké války*, které měly za účel zlomiti moc Mohamedánů, která se čím dál tím více vzmáhala. Ale již tenkrát vystoupilo na jeviště plemeno sveřepých Turků, kteří víru Mohamedovu ještě s větší ukrutností na vše strany rozšiřovali.

Vlastním zakladatelem osmanského panství byl *Orkhan*, kterýž měl své sídlo v *Malé Asii* v městě *Brusse*. Orkhan dobyl dvou nejdůležitějších pevností na hranicích byzantinské říše, totiž *Nikomedie* (r. 1327) a *Nicaee* roku 1330. Sám se nazval *padišahem* (panovníkem) a bránu u svého paláce jmenoval *„vysokou branou“*, — a *„Vysokou branou čili portou“* se pak vůbec nazýval jeho dvůr a jeho vláda. Pojav za manželku dceru císaře Kantakuzena měl pak

příležitost poměry byzantinské říše blíže seznati a již také počal osnovati plány, jak by mohl tuto říši sobě podmanit.

Jeho syn Soliman podporoval sice císaře Kantakuzena, kterýž se svým spolucísařem Janem o samovládu zápasil, a poslal mu na pomoc 10.000 jezdců; ale při té příležitosti se zmocnil důležitého města Gallipole a jiných opevněných míst.

Mladší syn Orkhana, Murad I., pokračoval v započatém díle svého otce dále a dobyl v Evropě mnoha hradů a měst, zejmena Demotyky, Drinopole a Plovdiva (r. 1362), která byla nejznamenitější.

Marné byly roku 1363 všecky pokusy Uhrů, Srbů a Valachů, kteří mu chtěli tato dobytá místa zase z moci vyrvati, neboť byli poraženi v bitvě na řece Marici. Murad na to vyhlásil roku 1365 Drinopol za své evropské sídlo a rozšiřoval své panství čím dál tím více a sice na sever i na západ.

Srbský král *Vukašín* byl poražen roku 1370 a přišel o život, a bulharskému panovníku *Konstantinovi* byl uložen poplatek, kterého se však tento již r. 1371 zase hleděl zbaviti postoupiv sultánu Muradovi Kjustendže.

Roku 1382 podmanil sobě Murad také všechna města kolem rodopského pohoří jakož i velké město Srědec (Sofia).

Vidouce nyní, že se na ně valí velké nebezpečí, spojili se Srbové s Bulhary a porazili r. 1387 turecké vojsko. Nyní sebral Murad ještě mnohem větší sílu vojska, postavil se mu sám v čelo a dobyl r. 1389 města Nikopole na Dunaji a tím celého Bulharska, pak vtrhl do Staré Srbie a srazil se dne 15. června 1389 v památný den svatého Víta (srbsky Vidov dan) na *Kosovu poli* s carem *Lazarem*.

Murad byl sice od srbského reka Miloše Obiliče proboden, ale jeho syn Bajazet dobyl přece rozhodného vítězství. Car Lazar byl sťat a s ním velký počet srbských velmožů.

Touto bitvou byl učiněn konec srbskému carství a od té doby byli srbští despotové, jak se nyní srbští panovníci nazývali, tureckým padišahům podrobeni, museli jim dávat poplatky a pomáhat jim ve válkách svým vojskem.

Milan Obrenovič IV.,
kníže srbský.

Bajazet I. oblehal pak Cařihrad od roku 1391 celých sedm let, ale bez úspěchu, za to však porazil roku 1396 vojsko uherského krále Sigmunda u Nikopole v Bulharsku, sám však upadl r. 1402 u Angory v Malé Asii do zajetí mongolského světoborce chana *Timura*, nástupce Džingischanova.

Po jeho smrti roku 1403 válčili spolu o trůn jeho tři synové. Nejstarší syn Soliman se usídlil ve Drinopoli a pojal za manželku neteř byzantinského císaře *Manuela*.

Jeho bratr *Musa* jej svrhl s trůnu a tohoto zase porazil třetí bratr Mohamed pomocí Srbů a dal jej usmrtit.

Mohamed I. nebyl však příliš šťastný. Jeho loďstvo bylo roku 1416 u Kaliopole od Benátčanů zničeno a jeho vojska utrpěla r. 1419 u Niše a Nikopole těžké porážky.

Syn a nástupce jeho Murad II. r. 1422 též marně oblehal Cařihrad, naproti tomu ale válčil šťastně se Srby a Uhry, i dobyl r. 1430 Soluně. Avšak rekovný Jan Huňad, kníže sedmihradský, způsobil mu mnohé

porážky. Dne 14. března 1442 porazil Huňad u Sibíně vojsko turecké, které se ztrátou 20.000 mužů na útěk se dalo. Brzy na to porazilo 15.000 bojovníků Huňadových 80.000 Turků a pak bylo vítězství na straně křesťanů v pěti dalších bitvách roku následujícího.

Nato uzavřel sultán s Uhry a jejich spojenci příměří na deset let, i musel vrátit Srbsko a Hercegovinu *Brankovičovi* a vzdáti se vrchního panství nad *Valašskem* ve prospěch *Uherska.* Neúspěšnými zápasy unavený *Murad* postoupil vládu svému nezletilému synu *Mohamedu II.*, což zavdalo uherskému králi *Ladislavu* podnět ke zrušení smlouvy. Tu však chopil se Murad opět vlády a porazil Ladislava u Varny dne 10. listopadu 1444, pak dobyl Korinta a zase na Kosovu poli, kde podlehl srbský car Lazar, porazil Huňada v strašlivé bitvě ve dnech 17., 18. a 19. října 1448. A tak se stalo Kosovo pole, pro Srby osudné, rovněž nešťastným pro Maďary. Za to bojovali Turci nešťastně proti epirskému reku Jiřímu *Kastriotovi,* pod jménem *Skanderbeg* známému. Tento turkobijce udržel se statně v horách albánských do smrti Muradovy.

Mohamed II. vytknul si za úkol životní opanování zbytku byzantinské říše, i podařilo se mu již v květnu r. 1453 dobyti Cařihradu a upevniti zde svůj trůn. Naproti tomu utrpěl od Huňada porážku o dvě leta později, když se 150.000 muži a 300 děly dobýval Bělehradu. Teprv roku 1459 dostal se Bělehrad v moc Turků. Současně opanoval Mohamed II. skoro celé Řecko; jen některá místa zůstala v rukou Benátčanů. Pak táhl proti Skanderbegovi, který však opět třikráte Turky porazil. V té době opanoval zato Mohamed některé přístavy na Černém moři a r. 1461 učinil konec říši trebizondské.

Panování tohoto barbara bylo jediným řetězem krvavých válek, v nichž dobyl více vítězství než napadaní odpůrcové jeho. R. 1462 porazil *Vlada,* nazvaného *Drakul* (čert), knížete Valašského, následujícího roku podrobil si Bosnu, r. 1466 dobyl Karamanie (v Malé Asii) a po smrti statečného Skanderbega též Hercegoviny. Dobytím ostrova *Negripa* (Euboia) položil základ k panství tureckému v celém souostroví Archipeli, za to ale musel upustit od oblehání Skadru, poněvadž bylo jeho loďstvo od Benátčanů poraženo; dožil se také té žalosti, že vojsko jeho 100.000 mužů, vyslané roku 1475 dobývat *Multanska,* od knížete *Štěpána* poraženo a téměř zničeno bylo. Když ale na to dobyl Krymu, porazil Štěpána r. 1476 v „bílém údolí" a opanoval Multany. R. 1479 podařilo se mu též Skadar podmaniti. Nešťastně bojovala roku 1479 jedna armáda jeho v Sedmihradsku, útok pak na ostrov *Rhodus* odrazil rytířský řád Johanitů, načež Mohamed II. r. 1481, jakožto panovník dvou dílů světa, jak se sám nazval, činný život svůj dokonal.

Nástupce jeho *Bajazet II.* chtěl dobýt Uher, byl však r. 1492 u Běláku poražen. Se zdarem bojovalo r. 1499 jeho loďstvo proti Benátčanům. Po něm panoval *Selim I.*, který válčil pouze v Asii a Africe, porazil šacha *Ismaela* r. 1514 u *Džaldiranu,* sultána egyptského r. 1516 u *Kansu Ghauri,* načež *Syrii, Egypt* a *Mekku* svému panství podrobil. Selim zahynul roku 1519 morem a vládl po něm syn jeho *Soliman II.*, kterýž r. 1522 opanoval Rhodus, r. 1526 podrobil si polovici Uher, kde zrádný *Zapolský* pod jeho ochranu se vzdal, r. 1527 oblehal bez úspěchu *Vídeň.* Chtěje si podrobiti celou západní Evropu podnikl r. 1532 novou výpravu proti *Ferdinandu I.*, později zvítězil nad Peršany a dobyl *Mesopotamie* a *Gruzie* (Gurdžistanu). Sultán Soliman zahynul před *Sigetem,* jehož rekovně hájil chorvátský ban *Mikuláš hrabě Zriňský.* Se Solimanem zahynula sláva tureckého dobývání. Syn jeho *Selim II.* měl také ještě více štěstí než rozumu a síly. R. 1567 uzavřel mír s císařem *Maxmilianem* na 8 let, i vyžádal si kromě malého rozšíření území ještě tak zvaný „čestný dar roční" 30.000 dukátů. Výprava jeho do *Ruska* byla r. 1569 u *Astrachanu* poražena, za to dobyli vůdcové jeho Yemenu a benátských tehdy ostrovů Cypru, Kandie, Zante a Cefalonie. Vůči těmto úspěchům spojili se Benátčané s papežem, Španělskem, Savojskem a s Johanity, a spojené loďstvo těchto křesťanských států, jehož vůdcem byl *Don Juan ď Austria,* dobylo skvělého vítězství u *Lepanta.*

Ale již následujícího roku donutilo turecké loďstvo Benátčany k pokořujícímu smíru, taktéž přemožen vojvoda multanský *Ivona,* kterýž skonal rukou tureckého katana na popravišti. Selim II. zahynul roku 1574 následkem opilství, když byl s Rakouskem mír uzavřel. Syn jeho *Murad III.* válčil šťastně s *Peršany,* nemohl ale ničeho pořídit v Uhrách, kdež rakouské vojsko vítězně proti němu si počínalo. Když po jeho smrti nastoupil vládu syn jeho *Mohamed III.*, kterýž svou schopnost pro turecký trůn tím dokázal, že dal zaškrtit svých 19 bratří a 10 žen svého otce, pokračováno ve válce uherské s nestejným zdarem. Roku 1603 následoval syn jeho *Achmed I.*, kterýž dosadil nového knížete ve Valašsku a vtrhl se svými zástupy do Štýrska, pak prohlásil knížete sedmihradského *Bočkaye* za krále uherského, však *Bočkay* té hodnosti z ruky sultánovy nepřijal. R. 1606 uzavřel na dvacet let *mír s Rakouskem* a r. 1612 s *Persií.* Tento mír trval však jen do r. 1616 a válčeno opět a sice pro Turky neblaze. Po něm nastoupil vládu r. 1617 blbý syn jeho *Mustafa I.*, kterýž byl již za tři měsíce zapuzen a Achmeda I. šestnáctiletý syn *Osman II.* sultánem učiněn. Ten uzavřel r. 1618 mír s Peršany, porazil r. 1620 *Poláky* ve třech bitvách; když ale následujícího roku vzdor veliké přesile od *Poláků* byl přemožen a mír uzavříti musel, zbavili ho janičáři jeho trůnu, na nějž dostal se opět bláznivý *Mustafa I.*,

který však, ač z opatrnosti dal svého milého bratrovce Osmana II. zaškrtit, již po roce byl podruhé zapuzen a syn Osmanův, patnáctiletý *Murad IV.* stal se sultánem. Člověk ten byl tyranem dokonalým. Obnoviv roku 1627 mír s Uhry porazil knížete Drusů Fakhir-Eddina, ale byl nešťasten ve válce s Poláky. Za to mu přálo štěstí v Persii, dobyl Erivanu a Tebrisu, onoho však zase pozbyl. Pomáhaje v Sedmihradsku Štěpánu *Bethlenovi* proti *Rakoczymu* byl r. 1636 u *Temešváru* poražen. R 1638 donutil k míru Peršany, brzy na to pak zemřel. Za svého panování dal Murad IV. odpravit přes 100.000 lidí. Nástupcem jeho od r. 1640 byl bratr jeho *Ibrahim*, kterýž r. 1645 počal s Benátčany válku o ostrov *Kandii*, kamž byli Maltésové dopravili jednu zajatou sultánku. Rok na to byl Ibrahim zaškrcen od janičárů, kteří se proti němu spikli, a sedmiletý synek jeho *Mohamed IV.* byl za sultána vyhlášen. V Turecku zavládly zmatky. R. 1651 zničili Benátčané turecké loďstvo, což jim Turci teprv za tři leta na to splatili. Poláci porazili v té době také armádu tureckou a zjednali si tím pokoj.

V Turecku opětovalo se několikeré povstání, a Benátčané porazili r. 1656 turecké loďstvo v úžině dardanelské. Tu chopil se vlády rázný velkovezír *Mohamed Keprili*, dobyl některých vítězství a jmenovitě části Sedmihradska, kde učinil *Barcsayc* knížetem. Syn jeho a nástupce *Achmed Keprili* zvítězil r. 1663 u Ostřihoma a dobyl některých měst, však dne 1. srpna 1664 bylo vojsko jeho od císařské armády u sv. Gottharda hrozně poraženo. Na to bylo krutě válčeno o ostrov Kandii s Benátčany a po tříletých bojích, v nichž asi 100.000 Turků zahynulo, dobyl konečně Achmed ostrova toho. Nyní ale vznikla r. 1672 strašná válka s Poláky, v níž porazil slavný hrdina Jan Sobieský dvacetkrát silnější armádu tureckou. Turci byli r. 1674 donuceni k míru, načež počal válku s Rusy, která ale r. 1681 na prospěch Rusů skončila.

Za války turecko-polské okázalo se zjevně, že někdejší ohromná moc Turků pozbyla valně své síly, a to bylo pokynutím Rakousku, aby počalo konat na Východě svůj úkol a vykořistilo *„otázku východní“* ku svému prospěchu.

K vůli vylíčení této *východní otázky* upouštíme na chvíli od vypravování dějů tureckého tyranství.

* * *
* *

Bylo to za *Leopolda I.*, kdy slunko vítězství Rakousku zasvitlo a půlostrov balkánský jakožto zralé jablko v pěkném světle se ukazoval. Ale temné stíny počaly záhy kaliti pěkné vyhlídky; bitva u Prešova a záhadné chování se Rakouska k srbskému vasalovi Brankoviči byly události neblahé, kteréž pohrobily válečné štěstí Rakouska.

Prvé ovšem rozvinula státní rada vídeňská moudrost, kteráž zájmům Rakouska úplně se příčila, však usnešení její bylo proudem událostí zmařeno. Státní rada chtěla míti totiž s Turky pokoj, za to ale napínala všechny síly Rakouska a Německa proti Francii, kteráž toho času vítězně a výbojně si počínala a dle uznání státní rady větším nebezpečím Rakousku a Německu hrozila než Turci. Byla tedy dne 23. května 1681 dle usnešení říšského Francii válka vypovězena. Zatím ale poštval ctižádostivý Maďar Tököly Turky přece na císaře Leopolda, a Turci dostavili se dříve než se kdo nadál, oblehli r. 1683 pod Mustafou dokonce Vídeň a kdož ví, co by se tam bylo stalo, kdyby král polský Jan Sobieský se svými Poláky nebyl rychle ku pomoci přichvátal.

Porážka Turků byla úplná a od té doby se vše obrátilo, Rakousko vítězilo napořád, a u Moháče, kde r. 1526 mladý král Ludvík se svými věrnými zahynul, vybojováno na Turcích vítězství tak skvělé, že Moslemínové až do Cařihradu ustoupiti museli.

Sultán Mohamed IV. byl svržen s trůnu a *Soliman III.* nastoupil vládu. Ve Vídni se uznalo, jak prospěšno a žádoucno jest Turecko hubiti a dle toho byla další politika zařízena. Aby však krev bojovníků domácích snad zbytečně se neprolévala, byla z Rakouska vzpoura ve vnitru Turecka podporována a hospodárové Multanska a Valašska byli proti turecké vládě popuzováni. Vše bylo dobře nastraženo, tu zmařily se plány k vypuzení Turků skutkem až podnes záhadným.

Roku 1688, kdy Bělehrad Uherský, Munkač a celé Srbsko donuceno bylo podrobiti se císařské zbrani, obnovil Jiří *Brankovič*, vladař Srbska a Illyrska návrh, *aby rázem povstali veškeři Slované půlostrova balkánského se zbraní v rukou proti svým utiskovatelům Turkům a sice ku prospěchu Rakouska.*

Návrh tento byl ve Vídni přijat, avšak podivno, že vyjednávalo se vše tak tajně, že ani markrabě Ludvík Badenský, tehdejší vrchní velitel vojska císařského v Uhrách, o ničem nevěděl. Tímto přílišným tajením prý se stalo, že Ludvík dal zatknouti Brankoviče, jemuž nedůvěřoval, a odvezl ho do Vídně. Nelze pochopiti, proč zatčení bylo vykonáno právě ve chvíli, kdy srbský kníže Brankovič přirazil k voji markraběte s 30.000 muži vojska. A ve Vídni nechali Brankoviče v zajetí, poněvadž prý se báli jeho msty. Bylať ovšem ve Vídni mocná strana, kteráž by byla nerada dopustila, aby dobytí Balkánu mohlo se přičítati za zásluhu knížeti *slovanskému.* Smutný osud Brankovičův odstrašil mnohé náčelníky Slovanů tureckých od společné činnosti s Rakouskem a jakkoliv vojsko rakouské mnohých vítězství dobylo, jako u Ršavy a u Niše, neměly tyto úspěchy trvání. Rakouští státníci však měli za to, že dojdou přece brzo k cíli, a když turečtí poslové přišli do Vídně vyjednávat o mír, dostali za odpověď, že mír lze uzavříti jen s podmínkou, když Turci postoupí pro

vždy dobytou část Uher, Chorvátsko, Slavonii, Srbsko, Bosnu, Sedmihradsko a Bulharsko, a když se bude trpěti katolické náboženství v celém Turecku. Mimo to měl být od Turků vydán zrádný Maďar Tököly ku přísnému potrestání, a boží hrob v Jerusalemě měl být přenechán řádu Františkánů. Že pak i spojenci Rakouska, Benátčané a Poláci, nebyli s požadavky svými skromnější, zamítla vláda turecká všechny požadavky a válka trvala dále.

Vůdcové rakouští uvykli si mezi tím na vítězství tou měrou, že nedali ani opravit porouchané hradby u dobytého Bělehradu. Zlým znamením pro zbraně rakouské byla také okolnost, že statečný vévoda Lothrinský zemřel a princ Ludvík Badenský, kterýž zatkl Brankoviče, jeho nástupcem se státi měl. Přece však dobyl tento nad hlavním vojem tureckým úplného vítězství, přičemž padl nástupce Solimanův Mehmed II. a Mustafa II. sultánem se stal. Pak ale objevily se následky politické moudrosti vídeňské státní rady, že jest třeba spíše pokořiti Francii než Turky. Francie se pomstila — učinila náhlý obrat. Politika vídeňská, nechuť k jihoslovanské pomoci, kterouž Brankovič nabídl, připravila tenkrát Rakousko o všechno ovoce dosavadních vítězství, aniž by mu byl vyplynul za to nějaký zisk v Německu, k jehož prospěchu Rakousko více hledělo než k svému vlastnímu.

Rakousko ovšem mocně Tureckem otřáslo, a na to Turci nikdy nezapomněli. Když dne 16. ledna 1699 smluven byl Karlovecký mír, byly alespoň celé Uhry až na Banát od Turků prosty, Podolsko v rukou Poláků, půlostrov Morea v držení Benátčanův, a Azovské moře, s ním pak přístup k Černému moři měli Rusové.

Od té doby však počalo Rusko svou úlohu, totiž osvobození balkánského půlostrova, nejprve jen z části a později skoro výhradně provozovati a položilo ji jaksi za základ své politiky.

Z počátku si v tom zájmy Rakouska a Ruska ještě neodporovaly, ale postupem času se tyto zájmy čím dál tím více rozcházely.

Již následující válku s Turkem vede Rusko samo. Ale tento začátek nebyl příliš šťastný. Car Petr Veliký unikl jen s velkou tíží strašnému osudu, kterýž by ho byl jinak stihnouti musil.

Dne 16. června 1711 vtrhl s 90.000 mužů do Multanska, jehož hospodár Demetrius Kantemír s ním se spolčil.

Poněvadž však byl dne 3. července bitvu na řece *Prutu* proti pateronásobné přesile Turků prohrál, následkem čehož byl zatlačen mezi Prut a rozsáhlá bahniště, musil se Turkům smlouvou ze dne 12. července zavázati, že jim zase vydá Asov.

Tento úspěch povzbudil Turky k obnovení výboje, při čemž měli především za účel dobyti zase onoho území, jež byli dříve Benátčanům postoupiti musili.

Zatím však přispěl císař Karel VI. Benátčanům na pomoc a v slavné válce, jež trvala od roku 1714 až 1718, dobyla rakouská vojska ve dvou velikých bitvách u Petrovaradina a Bělehradu skvělého vítězství.

Rekovský vojevůdce, princ Eugen Savojský, byl již odhodlán k pochodu na Cařihrad, ale tu se počala do toho míchati nešťastná diplomacie a přiměla Rakousko k tomu, že musilo na své vítězné dráze se zarazit a uzavřít s Turkem mír — tak zvaný *Požarevacký* dne 21. července 1718, podrževši si toliko Banát, část Srbska s Bělehradem a západní část Valašska.

Již roku 1736 vypukla mezi Rakouskem a Ruskem s jedné a s Turkem s druhé strany nová válka. Její začátek byl pro Rusko a Rakousko dosti příznivý.

Rusové postupovali co vítězové a zmocnili se Asovska a Besarabie.

Kdyby byli také rakouští vojevůdcové svou povinnost konali, byla by již tenkrát po tureckém panství v Evropě veta bývala; ale diplomatické pletichy evropských vlád způsobily v této válce zcela neočekávaný obrat.

Rakouští generálové *Wallis* a *Neuperg* byli v bitvě u *Krozky* poraženi v Srbsku (čemuž snad sami chtěli) a uzavřeli mimo nadání s Turkem smlouvu, v kteréž se zavázali, odstoupit mu zase srbské území, a brzo na to byl uzavřen prostřednictvím Francie dne 18. září 1739 onen *Bělehradský mír* neblahé paměti, v němž Rakousko Turkům zase všecko vrátilo, co mu bylo mírem Požarevackým přiděleno, a při čemž také Rusové ničeho nezískali.

Císař Karel VI. dal ovšem ty dva generály zatknouti a rozeslal po všech dvořích manifest, v němž se takořka omlouval, že byl ten neblahý mír s Turkem uzavřel. Zdá se však býti skoro dokázanou věcí, že jednali Wallis a Neuperg dle tajných instrukcí, které jim byly dány od arcikněžny následnice trůnu, Marie Terezie; neboť byli oba hned následujícího roku, když byla Marie Terezie vládu ujala, z vazby propuštěni.

Marie Terezie totiž předvídala, jaké nebezpečí jí hrozí od jejích křesťanských sousedů a zejmena od pruského krále Bedřicha II. a proto si chtěla aspoň pojistit mír na jižních hranicích své říše.

Také následující válka Rusů proti Turkům — od roku 1769—1774 — měla velkolepý začátek. Podunajská knížectví, totiž *Multansko* a *Valašsko* a mimo to *Krymský* půlostrov byly Ruskem zabrány a *Orlov* vyhodil u *Česme* turecké loďstvo do povětří.

V Cařihradě se již třásli před dvouhlavým orlem ruského cara, ale tu opět počala diplomacie strojit pletichy, a první rozdělení Polsky přivedlo císařovnu Kateřinu II. na jiné myšlenky.

V míru, dne 21. července 1774 v Kučuk-Kajnardži uzavřeném, spokojilo se Rusko Asovskem a tím, že byl půlostrov Krym uznán za neodvislý.

Nyní přijdeme k poslednímu pokusu Rakouska,

jímž chtělo půlostrov balkánský osvoboditi, totiž za císaře Josefa II., pročež o tom musíme trochu obšírněji pojednati.

Právě nynější spolek tří císařův uvádí nám na pamět, — ač jsou nyní docela jiné poměry — plán císaře Josefa II., kterýž chtěl již tenkrát východní otázku ve prospěch Rakouska rozřešiti, opíraje se při tom o Rusko a o Prusko.

Jeho snahy směřovaly k tomu, aby jednak proslavil sám sebe a svou říši rozmnožil.

Každý spojenec, nechť to byl Prušák anebo Rus, kterýž by mu byl k dosažení toho účelu pomáhal, byl mu vítaným.

On si nepřál války se žádnou z těch dvou mocí a nejméně s pruským králem Bedřichem. Za to však doufal skoro s celou jistotou, že bude s to Turka ve válce překonati, zvláště když bude mít Rusko za spojence a že pak bude moci ku své říši některé turecké země přivtělit.

Tolikeré násilí, jímž byli Turci rakouský dům již po několik set let pokořovali, budilo v císaři Josefu II. vroucí přání, aby jim dal konečně za to za všecko odvetu.

On věděl velmi dobře, že se Turek napraviti nedá a že není vůbec schopen žádné civilisace; nabyl tohoto přesvědčení nejen z dějepisu své vlastní říše, nýbrž také z velezajímavých výpisků z tureckých dějepisců, které si dal opatřiti od profesorův orientalské akademie.

Poněvadž se nikdo ve svém jednání a ve svém jazyku tak věrně sám nelíčí jako Turci, měl v tom císař Josef zvláštní zábavu, když studoval spisy tureckých dějepisců.

A kdo by se také nesmál, když čte, jak turecký dějepisec *Isi*, čině zmínku o Cášském míru, jímž roku 1648 třicetiletá válka se skončila, na veškeré křesťanstvo se zlobí.

„Bůh dal *psovi* moc nad *sviní*," praví tento „slavný" dějepisec. „Když umře nevěřící, jest to pro islam ziskem. Ďaurové tvoří jen jediný národ. Zatrať je bůh všecky šmahem na věčné časy."

Jaké asi city podivné opanovaly panovníka, jako byl šlechetný císař Josef II., když četl zprávu tureckého dějepisce Ssubhi-ho o audienci rakouského vyslance, kterýž přišel do Cařihradu, aby tam přál štěstí novému sultánovi. Napsalť Ssubhi toto: „Proklatec (totiž vyslanec rakouský) byl uveden v císařský divan; pokořiv v prach čelo své odevzdal své pověřovací listiny, kteréž si přinesl; oblekli mu čestný kožich, který mu byl tuze veliký; pak opustil ďaur, spitý štěstím, že viděl krále králů, pána země a moře tváří v tvář, císařský divan, a když jeho opovržená osobnost zmizela, zbaven byl serail, jako smaragd se skvoucí, té skvrny, kteráž mu byla jeho přítomností způsobena."

Toto chování a známá okolnost, že rakouský vyslanec v Cařihradě musel vůbec častěji všeliká pokoření snášet, zavdala císaři Josefu II. podnět, že kromě vypovězení války zasláno bylo dne 9. února 1788 turecké vládě vyjádření, v němž se Portě dávalo pro vždy naučení, kterak se má nakládati s křesťanským vyslancem, a hrozilo se, že nešetrné jednání turecké vlády nikdy bez trestu nezůstane.

Vypovězení války se strany císaře Josefa zní takto:

„Celé Evropě jest známo, že císařský a královský dvůr vídeňský poctivě se snažil po mnohá leta, aby si zachoval dobré sousedství s Portou, a jak pečliv byl o to, aby přátelským prostřednictvím mezi otomanskou říší a jejími sousedy odstranil každý podnět k porušení míru. Nový, přesvědčující důkaz o této péči podal c. k. dvůr spolu se spojencem svým, dvorem francouzským, když vznikly neshody mezi Ruskem a Tureckem. Poněvadž dle skutečného obsahu traktátů bylo právo na straně ruské, a mimo to J. V. císařovna ruská k smírnému narovnání nakloněna byla, nepochyboval c. k. dvůr, že podaří se společnému snažení jeho a dvora francouzského zameziti válku a zachovati žádoucí mír. Tím více muselo J. cís. Veličenství překvapiti jednání Porty. Nemajíc vůbec ani na mysli, aby popřála sluchu blahomyslným, nutným námitkám císařského královského a francouzského dvora, nedopřála ruskému vyslanci ani tolik času nezbytně potřebného, aby se mohl z Petrohradu novými rozkazy zaopatřit. Žádala od něho, aby písemným vyjádřením za neplatnou prohlásil obchodní smlouvu, která mezi dvorem jeho a Portou v platnosti byla, a aby za neplatné uznal ujednání, kterýmž se půlostrov Krym Rusku odstupuje. Když pak odepřel splniti, co vůbec ani v moci žádného ministra není, byl proti všemu právu mezinárodnímu jakožto vězeň do sedmi věží uvržen a císařskému dvoru ruskému válka vypovězena.

Avšak i při těchto okolnostech doufala J. V. císařovna ruská, že násilí dále prováděti se nebude, neboť se mohla nadíti, že společné přímluvě všech v Cařihradě meškajících vyslancův a ministrů podaří se pohnouti Portu k propuštění císařského vyslance ruského a že těžce pohaněnému vyslanci jakož i porušenému právu mezinárodnímu dostane se přiměřeného zadostučinění, aby se mohlo státi smírné vyrovnání. Avšak Porta i tuto naději sklamala. Zjevným nepřátelstvím učinila počátek, čímž donutila císařský dvůr ruský, že chopil se též zbraně, aby k obhájení svého práva použil své moci proti násilí. Portě jsou známy úzké svazky přátelství a aliance mezi J. V. císařem a J. V. císařovnou ruskou. Stalo se jí o tom oznámení při jiné příležitosti ústně, a jmenovitě též ke konci roku 1783 písemně v dobrém, přátelském úmyslu, spolu však s důraznou poznámkou. Porta musí si tedy sama přičísti, že po mnoholetém, přátelském sousedství a po mnohém horlivém prostřednictví jest J. V. císař donucen, jakožto věrný přítel a

spojenec J. V. císařovny ruské, konati svou povinnost a války se bez odkladu účastniti.“

Tak znělo poslední rakouské vypovězení války Turkům.

Válka tato trvala do roku 1791, i podařilo se Rusům a Rakušanům dobyti Bělehradu. Pohříchu však umřel mezi tím císař Josef II. (1790) a roztomilí neutrálové vystoupili na jeviště diplomatické; jmenovitě Anglicko, Prusko a Holandsko nalehali na císaře *Leopolda II.*, aby uzavřel mír a zřekl se všeho, čeho dosud na Turcích dobyto bylo. Dunaj a Sava staly se opět rozhraním mezi Tureckem a Rakouskem, krev rakouských vojínů na Balkáně byla prolita marně. Záměr Josefa II., aby Turecko mezi Rusko a Rakousko rozděleno bylo a Francii aby Egypt připadl, zmařen byl smrtí tohoto panovníka jakož i vzniknutím veliké revoluce francouzské a konečně pletichami evropské diplomacie. Jen Rusko, kteréž teprv v lednu 1792 v Jasech mír uzavřelo, mělo z války ten prospěch, že uvázalo se v držení Krymu a celého severního pobřeží Černého moře.

Uváží-li se, co peněz a krve stály pak Rakousko a Rusko války proti Francii, sluší obdivovati se štěstí Turecka, kteréž již třicetiletou, pak sedmiletou válkou a nyní opět nekonečným válčením Evropy proti republice francouzské a Napoleonu I. se zachránilo. Půlostrov balkánský mohl býti již nyní rájem a sídlem osvěty novověké, kdyby jen malý díl peněz a krve, na bojištích francouzských, německých, rakouských a ruských v letech 1792—1814 zmařených, byl se obětoval k osvobození utlačovaných křesťanů v Turecku.

Zatím ale již za těchto válek vzmáhala se mezi křesťanskými národy Turecka *myšlenka národnosti* a touha po *svobodě* a nezávislosti. Nejprve podařilo se Srbům nynějšího knížectví v desítiletých bojích pod *Jiřím Černým* a *Milošem Obrenovičem* svrhnouti alespoň na polo jařmo turecké, a kdyby nebylo pletich diplomatických, nebylo by Srbsko muselo již od roku 1812 Turkům poplatku vůbec dávati. (Do letošního roku obnášel ten poplatek 230.000 zl. ročně.) V dobu povstání srbského spadá opětná rusko-turecká válka r. 1808—1812, která skončila mírem bukureštským, od kteréž doby staly se Multany a Valašsko (Rumunsko) knížectvím téměř samostatným s vlastní samosprávou. Válka srbská dokázala, že Slované pobalkánští jsou schopni rozvoje osvětového i hmotného. Od r. 1804 do r. 1816 válčili Srbové proti svým utiskovatelům, země byla spustošena, většina obyvatelstva byla vypleněna a přece domohli se samostatnosti. Který národ dovede takových obětí svobodě přinesti, ten zajisté má mocný smysl pro samostatnost a vzdělanost. A také od té doby, kdy Turecko muselo uznati nejprve Rumunsko, pak Srbsko jakožto státy poplatné sice však samostatné, blížilo se svému povlovnému rozkladu.

Roku 1814 utvořil se v *Oděse* tajný spolek řecký nazvaný „*Heteria*,“ který se v Turecku velmi rozšířil a r. 1821 k novému povstání Rumunska, pak k povstání Řeků na půlostrově Morei podnět dal. Tento boj za svobodu Řecka trval do r. 1827 a vzbuzoval sympatie celé vzdělané Evropy. Strašné ukrutnosti, jakých se sveřepost turecká v této válce dopouštěla, donutily evropské státy k prostřednictví, a když Turci jak obyčejně drze na to odpověděli, došlo proti vůli Anglicka, které vždy na potupu Evropě Turků hájí, k námořní bitvě u Navarina, v níž loďstvo turecké od spojenců evropských zničeno bylo. R. 1828 obsadilo francouzské vojsko Morei a velmoci evropské vzaly souostroví řecké pod svou ochranu, načež r. 1830 prohlášeno Řecko za království samostatné a ustanoveny dosavadní hranice jeho. Současně vypukla nová válka rusko-turecká, v níž bylo by se Portě zle vedlo, kdyby Děbič-Zabalkánský, kterýž vítězně až do Drinopole vtrhl a jehož kozáci až u samého Cařihradu se octli, nebyl vzal Bulharům, kteří mu horlivě pomáhali, všelikou naději na samostatnost. Porta byla ale donucena k míru v Drinopoli a musela uznati samostatnost Řecka.

Přese všechno dosavadní nepřátelství stalo se roku 1833, že Rusko vzalo sultána *Mahmuda II.* v ochranu proti egyptskému *Mehmedu Alimu* a loďstvo ruské zakotvilo s 15.000 muži u Skutari. Stalo se to však jen proto, aby smělý a podnikavý Mehmed Ali nezaložil na zříceninách Turecka nový, křesťanům a Slovanům nebezpečný stát. Následkem této ochrany, která nebezpečí z Egypta zažehnala, byla mezi Ruskem a Tureckem uzavřena aliance na výboj a odboj na 8 roků, při němž Porta zavázala se uzavříti mořskou úžinu dardanelskou všem nepřátelům Ruska a zabrániti každé válečné lodi přístup do Černého moře. Za to doufal Mahmud II. v podporu Ruska, neboť říše jeho byla velmi otřesena mnohými válkami minulého i nynějšího století.

* * *

Počátek úpadku Turecka sluší položiti až k roku 1697, kdy za Mustafy II. rekovný princ Eugen Savojský Turky porazil, a kdyby nebylo vzájemné žárlivosti mezi ostatními mocnostmi evropskými stran dědictví tureckého, byla by říše turecká v Evropě dávno za své vzala. Po Mustafovi II. následoval Achmed III., kterýž si hověl jen v rozkošnictví a konečně r. 1731 sesazen a do žaláře uvržen byl. Nástupce jeho *Mahmud I.* válčil bez úspěchu s Peršany a Rusy, jen proti Rakousku domohl se nějakých úspěchů. Bratr jeho *Osman III.* zemřel po krátkém panování r. 1757. *Mustafa III.* marně se snažil vzrůstání moci Ruska za Kateřiny II. zameziti. Slabý bratr a nástupce jeho *Abdul Hamid* neměl žádného štěstí na venek a byl svědkem stálého klesání u vnitř. Za jeho panování stala se „*východní otázka*“ předmětem jednání diplomacie evropské. Francie a An-

glicko chránily Turky k vůli svým prospěchům hmotným, Rakousko pohlíželo toužebně, však nečinně k zemím podunajským a Rusko čekalo na chvíli, kdy bude moci celý Balkán opanovati.

Také *Selim III.*, kterýž vpádem Napoleona do Egypta musel se potýkat též s Francií, nejstarším to spojencem Turecka, nemohl klesání své říše zameziti. Vzpoura janičárů učinila konec jeho vládě.

Mustafa IV. musel zrušiti daně, které předchůdce jeho zavedl, přece však byl již po roce svého panování trůnu zbaven. *Mahmud II.* přestál těžké zápasy doma i za hranicemi; tento sultán byl posledním, kdož pro Turecko něco kloudnějšího vykonali neb alespoň k vykonání dobrou vůli dokázali. Nejprve chtěl říši své pomoci rozsáhlými opravami, a snad by se mu to bylo podařilo, kdyby všemocný koran státních oprav snesl. R. 1826 rozpustil po vražedném boji bezuzdné janičáry, a musel se dočkati osvobození Řeků; konečně byl nucen ucházeti se, jak výše jsme pověděli, o spojenství s nepřítelem svým Ruskem. Opravami, jež zavesti usiloval, urychlil se jen úpadek Turecka, neboť vyznavači islamu nejsou vůbec schopni oprav a pokroku. Krátce před svou smrtí dočkal se ještě hrozné porážky svého vojska v bitvě u Nisila s Egypťany dne 24. června 1839. V bitvě té bojoval také nynější general pruský Moltke na straně turecké. V několika dnech na to musel Kapudan paša celé turecké loďstvo vydati Mehemedu Alimu. Za těchto smutných okolností nastoupil vládu šestnáctiletý jeho syn Abdul-Medžid, jemuž v nejhorší době opět evropská diplomacie pomáhati se jala a způsobila r. 1841 mír mezi Tureckem a Egyptem. Mladý sultán vydal z uznalosti již ku konci roku 1839 hatišerif, nějakou to ústavu tureckou, kteráž zabezpečovala rovnoprávnost, svobodu náboženskou a spravedlivou soustavu berní. Moudří lidé se ovšem celé turecké ústavnosti smáli, poněvadž věděli, že turecké opravy zůstanou zase jen na papíře. A dočkali se konce turecké ústavnosti dříve než se nadáli. Turci se proti opravám bouřili, vždyť dle koranu *nesmí* mít křesťan stejné právo s mohamedánem! Již roku 1841 zrušeny všechny opravy, což mělo zase povstání křesťanů v zápětí. Nový pokus oprav učinil Abdul-Medžid hatišerifem ze dne 24. února 1845, ale byla to opět jen pouhá komedie, ke skutkům nedošlo. R. 1852 vznikla válka Turecka s Černou Horou, kterážto malá země po čtyry století dovedla se ubrániti Turkům a zachovati samostatnost. I tato válka skončila se pro Turky bez úspěchů. Leta následujícího sotva byl diplomacií zamezen spor s Rakouskem, za to ale vypukla na podzim téhož roku válka s Ruskem, k níž zavdal podnět spor o svatá místa.

Car *Mikuláš* hodlal v té válce provesti dávné záměry Ruska o vypuzení Turků z Evropy a bylo by se mu to zajisté podařilo, kdyby Rusko nebylo v důvěře k Anglii záměry své před časem vyzradilo nabídnutím Egypta. Anglicko a Francie poskytly Turecku brannou pomoc a také Rakousko zachovalo se k Rusku téměř nepřátelsky. Rakousko totiž vyzbrojivši armádu, pošinulo značnou sílu válečnou do knížectví podunajských a zamezilo tudy přístup ruského vojska do Turecka. Rusko stálo samo proti ostatním velmocem evropským a nejsouc na přesilu takovou připraveno muselo na Krymu podlehnouti. V kruté válce této, kteráž se konečně soustředila u Sebastopolu, od Rusů po dlouhý čas rekovně hájeného, bylo na statisíce Rusů, Francouzů, Angličanů, Italianů a Turků zahubeno, za miliardy křesťanského zboží zničeno. A všechny tyto oběti byly jen proto zmařeny, že zlé svědomí Napoleona III. kázalo, aby Turecko ještě na nějaký čas zachráněno bylo.

Válka na Krymu měla pak rozhodný účinek na rozvoj politiky státův evropských. Rusko nemohlo zapomenouti, že Rakousko na místě díků za potlačení maďarské vzpoury roku 1848—1849 postavilo se na stranu jeho nepřátel a zamezilo jeho operace na Dunaji. Proto přihlíželo Rusko r. 1859 a 1866 mlčky k nesnázím Rakouska a nehoršilo se na kruté jeho porážky u Solferina a Králové Hradce. Taktéž bylo pamětlivo r. 1870, že Napoleon III. rozhodl porážku Ruska na Krymu, a přálo štěstí zbraním pruským ve Francii. Mír pařížský z roku 1856, kdy Rusko bylo nuceno podepsati známou smlouvu, kteráž byla na jeho pokoření sepsána, tento mír byl jen pouhým příměřím. Články pařížské smlouvy jsou prodlením dvacíti let zmařeny, Rusko mezi tím sesílené připravilo strašnou odvetu.

II. Slovansko-turecké bojiště; jeho hranice, horstvo a vodstvo, jakož i obyvatelstvo dle národnosti a náboženství.

Turecko evropské (kteréhož významu se tu v užším, tu v širším smyslu užívá) hraničí na jihovýchodu s mocnářstvím rakouským. V užším smyslu obsahuje všechny země, nad nimiž Turci přímo a neobmezeně vládnou, v širším smyslu sluší k Turecku přičítati také země, jež Turkům jen roční poplatek dávají, jinak ale úplné samosprávy nabyly. K oněm náležejí:

1. **Bulharsko** a sice *severní* Bulharsko mezi Dunajem, pohořím balkánským, Černým mořem a knížectvím Srbským, a *jižní* Bulharsko nebo *Trakie a Makedonie;*

2. **Srbskochorvátské země,** a sice: *Staré Srbsko,* (pokud skutečně Srby jest obýváno), *Bosna s Hercegovinou a tureckým Chorvátskem;*

3. **Země albánské** a sice *Albánsko,* značný to díl *Starého Srbska* a *Epir.* (Zde sluší podotknouti, že asi polovice Albánců vrchní panství Turků neuznávají;

jsou velmi rekovní a skoro divočejší a surovější než Turci);

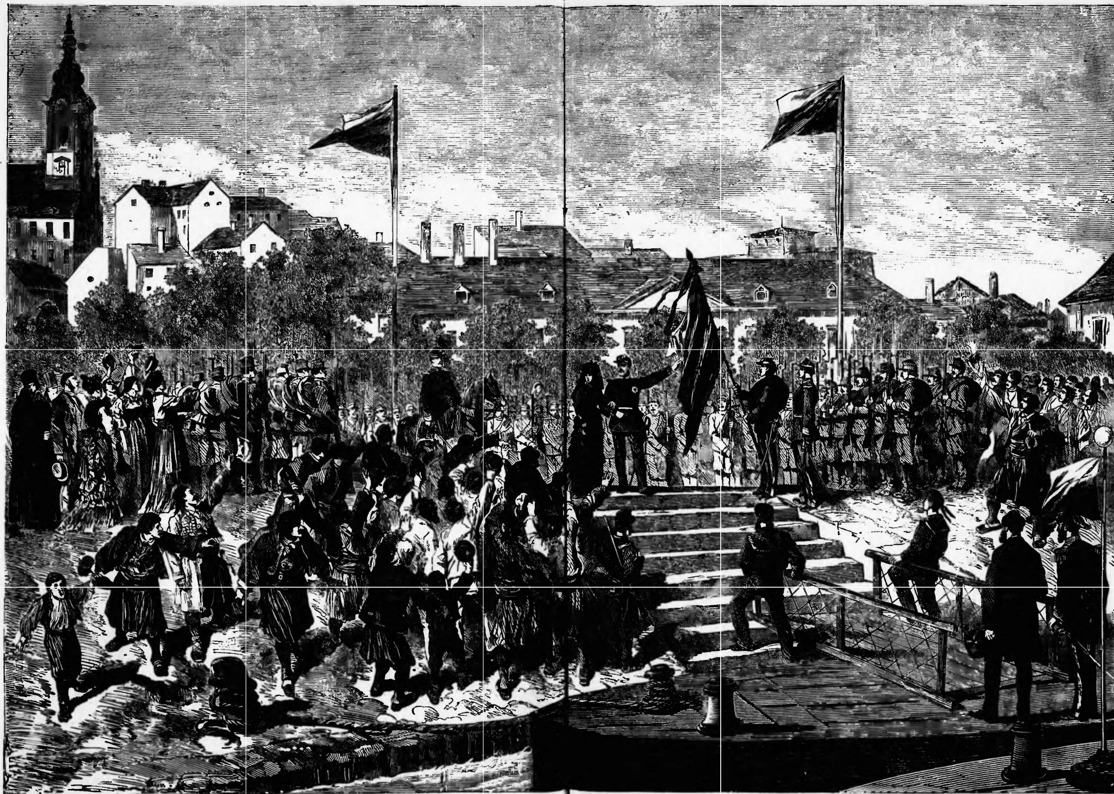
4. **Řecké země** a sice: *Tesalie*, ostrov *Kandia* a některé menší ostrovy, téměř jen od Řekův obydlené.

Země područní či *vasalní* jsou: 1. Knížectví **Srbské** a 2. knížectví **Rumunské** nebo spojená knížectví Multany a Valašsko s jižní částí *Besarabie*, jíž Rusko při uzavření míru pařížského roku 1856 Turecku postoupiti muselo.

Evropské Turecko a mimo to *království Řecké* a *Černá Hora* (*oba to státové neodvislí*) a konečně rakouská *Dalmacie* slovou dohromady **půlostrov balkánský** dle hlavního pohoří bulharského, nazvaného *Stará Planina* čili *Balkán*.

Hranice evropského Turecka jsou: na *východě* Černé moře a silnice z Cařihradu (sídlo sultána, řecky Konstantinopolis, turecky Istambul); na *jihu* moře Marmarské či Bílé, úžina Dardanelská, Egeiské moře a království Řecké; na *západě* Jonické a Adriatické (Jaderské) moře, a rakouská Dalmacie; na *severu* Rakouský stát a Rusko. Při tom sluší jmenovati na západě též *Černou Horu*, kterýžto malý samostatný stát se všech stran (vyjma část západní strany, kde s Dalmacií se stýká) s Tureckem hraničí a s Tureckem zeměpisný celek tvoří.

Veškeré země evropského Turecka v širším smyslu mají dohromady

Kníže Milan odjíždí z Bělehradu k vojsku.

9.800 čtverečných mil a rozpadají se v země *slovanské* ve výměře 6.100 čtv. mil a *neslovanské* s 3.700 čtv. mil.

K slovanským zemím náležejí: *a) Bulharsko*, 4000 čtv. mil a sice 1. severní Bulharsko 1.600 čtv. mil, 2. jihovýchodní Bulharsko nebo Tracie 1.400 čtv. mil, 3. jihozápadní Bulharsko nebo Makedonie 800 čtv. mil a 4. část Starého Srbska (kde jen Bulhaři bydlí), kteréž s Bulharskem hraničí a asi 100 čtv. mil obsahuje.

b) Srbskochorvátské země 2.214 čtv. mil a sice: 1. Knížectví Srbské 998 čtv. mil. 2. Bosna a Hercegovina, Turecké Chorvátsko a část Starého Srbska, dohromady 1.136 čtv. mil a 3. Černá Hora 80 čtv. mil.

K neslovanským zemím náležejí: *a) Rumunské země* 2.275 čtv. mil a sice 1. Valašsko 1.350 čtv. mil a 2. Multany s jižní částí Besarabie 925 čtv. mil; *b) Albánské země* 1004 čtv. mil, a sice 1. Albánsko se značnou částí Starého Srbska 530 čtv. mil a 2. celý Epir 474 čtv. mil; *c) Řecké země* 410 čtv. mil a sice: 1. Tesalie 200 čtv. mil, 2. Ostrov Kandia 188 čtv. mil a 3. malé ostrovy: Limno, Tasso, Imros, Samotraki a j. dohromady 22 čtv. mil.

* * *

Turecko evropské jest větším dílem hornatina. Pohoří turecká mají dvoji hlavní směr: v západní části od severozápadu k jihovýchodu; ve východní od západu k východu.

Západní hornatina, vodní rozhraní mezi mořem Jaderským (Adriatickým) a Egejským, jest na severozápadu pokračováním *výšin Krasových* s několika planinami. Ústřední spoustu tvoří vysoká a divoká *Šará planina* (Šardagh). Směrem jihovýchodním prostírá se *Dospat* (pohoří Rhodope) až k moři.

Východní pohraniční hráz Albánie slove v severní části *Boradagh*, v jižní *Pindus*. Směrem od západu k východu táhne se *Balkán* (Haemus), kterýž prostírá se od Šaré planiny k Černému moři skoro rovnoběžně s Dunajem. Na severu sváží se dosti příkře, na jihu sklání se povlovně, i jest prostoupen širokými, půvabnými, velmi úrodnými dolinami a průsmyky. Na hranici Sedmihradska vystupují *Karpaty*, vysýlající pouze krátké, strmé haluze do Turecka. Odtud až po Balkán prostírá se nížina dolního Dunaje, nazvaná nížina valašská.

Vodstvo turecké jest toto: Jaderské či Adriatické moře s průlivem otrantským; Egejské moře se zátokou soluňskou a kontesskou, s úžinou Dardanelskou a mořem Marmarským (Bílým); Bospor a Černé moře. Hlavní řekou jest Dunaj, tvořící od Bělehradu Srbského až po Rišavu hranici říše proti Uhersku; vlévá se trojím ústím (Kilia, Sulina a Chedlire) do Černého moře. Přítoky Dunaje v Turecku jsou: pohraničná řeka *Sáva* (mezi zeměmi rakouskými a Tureckem), kteráž přijímá Unu, Bosnu a Drinu, *Morar* v Srbsku, *Olta* ze Sedmihradska, *Seret* a *Prut* v Multansku. — Z Balkánu se proudí: *Vardar* do zátoky soluňské, *Černá voda* (Karasu) do zátoky kontesské a *Marica* do Egejského moře. K oblasti moře Jaderského náleží *Drin*. Nejznamenitější jezera jsou: *Skadarské* (v Albánii pod Černou Horou), *Janinské* (v Epiru) a *kastorské* (v Makedonii).

Podnebí Turecka jest příjemné, mírné a zdravé, vyjma některé krajiny močálovité. Země jest celkem velmi úrodná, přes to však nachází se hospodářství polní na velmi nízkém stupni, poněvadž rolník turecký, vyjma pracovitého Bulhara, stará se pouze o ukojení svých vlastních potřeb. Přece ale vyváží do roka za několik set milionů piastrů (turecký piastr platí o něco méně než náš desetník nebo šesták) kukuřice, pšenice, prosa a pohanky. Také se sklízí mnoho rýže, lnu a konopě, tabáku a bavlny. Též mák se hojně rodí. Lesnictví se v Turecku docela zanedbává. Hlavní bohatství země záleží v chovu dobytka. Krásní koně, skot, ovce a vepři, včelařství a hedbávnictví přinášejí značný zisk. Také lov jest vydatný, rybaření ale jest zanedbáno. Totéž platí o hornictví, jehožto výtěžek jest nepatrný. Důležitá jest toliko kamenná sůl z Karpat, krásný mramor na některých ostrovech a rudá pečetina na ostrově Limnu.

Průmyslu dle našeho ponětí v Turecku téměř není, toliko jednotlivé druhy výrobků a několik málo větších měst tvoří výminku. Nejznamenitější výrobky jsou kůže, jmenovitě kordovan a safian barvy červené a žluté, a kožené zboží cařihradské. Proslulé jsou některé barvírny na kůže, dílem také zbraně, koberce a olej růžový. Všechny ostatní tovary dovážejí se do Turecka z ciziny.

Zeměpisná poloha Turecka mezi Asií a průmyslným západem a členitá pobřeží s množstvím dobrých přístavů podporují obchod námořní, který je skoro docela v rukou cizinců, nejvíce Řeků, Francouzů a Angličanů. Suroviny se vyvážejí a hotové zboží dováží. Vývoz cení se na 120, dovoz na 110 milionů zlatých. Pro nedostatek silnic jest obchod v zemi skrovný a obtížný. Železnic má Turecko posud málo.

O nějakém *vzdělání duševním* ve smyslu evropského pokroku nemůže býti u Turků vůbec řeči. Turci podrželi celkem mrav asijský a nejsou jakožto vyznavači islamu přátelé nějakého duševního namahání. Koran tvoří základ náboženského a světského zákonodárství a největším učencem u Turků jest ten, kdo umí koran nebo jen větší jeho část nazpamět. Ostatní vědění nemá u Turka ceny. Řeč dvora, církve a učenců jest arabská. Kdo není mohamedánem, sluje „raje“ t. j. dobytek! Při tomto stavu věcí nemůže umění a věda pokroky činiti; toliko stavitelství, zahradnictví a hudbě věnuje se poněkud péče. Školy sice Turci mají, avšak výsledky jejich jsou dle ponětí evropské osvěty pranepatrné.

Obyvatelstva evropského Turecka ve smyslu širším čítá se na 17,000.000 hlav. Hlavní národové jsou:

a) Slované počtem skoro 9,000.000 a sice: 1. *Bulhaři* 6,240.000, z nichž bydlí pohromadě v bulharském území severním 2,650.000, v jihovýchodním (Tracii) 1,550.000 a v jihozápadním (Makedonii) 100.000, dále jsou Bulhaři ve Valašsku, v Multansku, v jižní Besarabii, v Albánsku, v knížectví Srbském a v Cařihradě.

2. *Srbové a Chorváté* počtem 2,640.000 a sice v knížectví Srbském 940.000, v Bosně 900.000, v Hercegovině 250.000, v Černé Hoře 200.000, v Starém Srbsku a středním Albánsku 340.000, konečně asi 10.000 v Cařihradě.

3. *Malorusové* počtem asi 60.000 v Multanech a a v Bulharsku.

4. *Poláci* po Bulharsku roztroušení a v Cařihradě, a sice nejvíce v turecké službě vojenské počtem asi 8000.

Neslovanských národů jest v Turecku evropském 8,000.000, a jsou to: 1. *Rumuni*, či jak sami se nazývají *Romanové* 3,385.000, a sice ve Valašsku 2,000.000, v Multanech 1,300.000, v severovýchodním Srbsku 60.000, v severovýchodním Bulharsku (Dobrudže) 25.000.

2. K Rumunům sluší také počítati tak zvané *Zinzary*, kteří počtem asi 100.000 v rozličných krajinách tureckých se nalézají.

3. *Albánci* (turecky Arnauti, albansky Škipetaři), asi 1,400.000 hlav velkou většinou v Albánsku, po několika tisících v Tesalii, Makedonii a j.

4. *Řekové* (jihoslov. Grci, turecky Urum, novořecky Helenové) asi 930.000 duší a sice 225.000 v Caři-

hradě, 250.000 v Tesalii, 140.000 v jihovýchodním Bulharsku, 82.000 v jihozápadním Bulharsku, menším počtem v Albánsku, Valašsku atd. Na ostrově Kandii jest Řeků 113.000, na Tassu 5000, na Imbru 4000, na Samotracích 2000.

5. *Turci čili Osmani* počtem 1,053.000 a sice 393.000 v severním Bulharsku, 318.000 v Cařihradě a okolí, 177 v Tesalii, 20.000 v Albánsku, na ostrovech 52 000 (na Kandii 49.000), ostatně v jiných krajinách. (Nejvíce Turků žije v Malé Asii, a udává se jich počet na 10,800.000.)

6. *Cikánů* žije v Turecku asi 270.000, nejvíce ve Valašsku a Multanech, ostatní v jiných zemích.

7. *Židů* má Turecko 212.000 a jsou roztroušeni po celé říši. V politickém ohledu chovají se židé turečtí naproti křesťanům a Slovanům právě tak nepřátelsky jako židé v Rakousku.

8. *Tatarů* počítá se v Turecku 134.000, a sice 121.000 v Bulharsku, ostatní v Cařihradě.

9. *Čerkesové* počtem 200.000 hlav. Čerkesové přistěhovali se do Turecka teprv r. 1863—64 z Kavkazu, a povolala si je turecká vláda jakožto metly na kmeny slovanské a k sesílení živlu mohamedánského. Za stejným účelem povolali Turci také Tatary z Krymu. Před válkou Krymskou bylo v Turecku jen 32.000 Tatarů, kteří byli za Kateřiny II. pro své ohavnosti z Krymu vyhnáni.

10. *Arménové*, 150.000 hlav a sice 68.000 v Cařihradě a okolí, 34.000 v Multanech, 20.000 ve Valašsku, ostatní v Bulharsku, Trakii a Makedonii.

11. *Maďaři*, 45.000 v Multanech a Valašsku, něco málo roztroušeno v jiných zemích, několik tisíc v Cařihradě.

12. *Arabové*, 34.000, nejvíce v Cařihradě.

13. *Francouzové*, 25.000, v Cařihradě a místech přístavních.

14. *Vlaši*, 10.000 v Cařihradě.

15. *Angličané*, 7000 taktéž v Cařihradě.

16. *Němci*, 15.000; asi polovice žije ve Valašsku, ostatní v Multanech a Bulharsku, asi 2000 v Cařihradě. Obyvatelstvo Cařihradu čítá asi 890.000 hlav, ačkoliv někteří zeměpisci na 1 milion počítají.

Obyvatelstvo *asijského Turecka* páčí se na 17,000.000 hlav, a sice 11,000 000 Turků, 1,000.000 Řeků, 2,000.000 Arménů, 1,000.000 Kurdů, 1,000.000 Arabů, 240.000 Asyrů a Chaldejců, 90.000 Turkomanů, 80.000 Židů, 30.000 Drusů, 20.000 Tatarů a jiných národů v menším počtu.

Obyvatelstvo Turecka dle náboženství.

Poměr obyvatelstva evropského Turecka má v ohledu náboženském větší důležitost a význam, než poměr národnostní.

Jeť v Turecku křesťanského obyvatelstva skoro 14,000.000 duší, z nichž přihlašuje se 13,500.000 k vyznání řeckému, 500.000 k vyznání katolickému. Mohamedánů jest 2,800.000, Židů 210.000.

Z křesťanského obyvatelstva jest Slovanů 8,200.000, Neslovanů 6000; z mohamedánského jest Slovanů 800.000 a Neslovanů 2,000.000.

Podotýkáme, že veškerá číselná udání klademe zde v sumách okrouhlých, kteréž zakládají se pouze na pečlivých kombinacích, neboť při poměrech tureckých jest pravidelné a určité sčítání obyvatelstva nemožností.

Křesťanů řeckého či pravoslavného vyznání jest v Turecku 7,900.000 národnosti slovanské, a jest to jmenovitě 5,800.000 Bulharů, přes 2,000.000 Srbů a Chorvátů, 60.000 Malorusů atd. K neslovanským národnostem hlásí se 5,570.000, totiž 3,390.000 Rumunů, 940.000 Albánců, 830.000 Řeků, 190.000 Cikánů, 120.000 Arménů, 100.000 Zinzarů atd.

Katolických křesťanů jest národnosti slovanské 230.000, totiž 60.000 Bulharů, 162.000 Srbů a Chorvátů, 8000 Poláků. K národnostem neslovanským hlásí se katolíků 256.000, a sice 100.000 Albánců, 25.000 Řeků, 30.000 Arménů, 35.000 Francouzů, Vlachů a Španělů, 67.000 Maďarů, Němců a Angličanů, z těchto tří posledních jest část nekatolíků, a uvedli jsme je pouze proto v této rubrice, poněvadž těžko lze udati, mnoho-li se jich ku kterému vyznání hlásí.

K náboženství mohamedánskému hlásí se *Slovanů* asi 820.000, a sice 450.000 Srbů a Chorvátů, 370.000 Bulharů. *Neslovanů* 2,000.000, totiž 400.000 Albánců, 1,060.000 Turků, 75.000 Řeků, 80.000 Cikánů, 134.000 Tatarů, 200.000 Čerkesů, 34.000 Arabů a menší počty jiných národů.

V stručnosti podáváme ještě nabožensky poměr obyvatelstva Turecka asijského. Tam jest křesťanů 3,315.000 a sice řeckého vyznání 3,000.000, ostatní jsou katolíci, mezi nimi 235.000 Asyrů a Chaldejců a 50.000 Arabů. Mohamedánů jest tam asi 13,000.000, a sice Turků 11,000.000, ostatní náležejí k jiným národnostem. Židů čítá se 80.000.

Egypt náleží též v područí Turecka, avšak tamnější místokrál počíná si jako jiný samostatný panovník, jen že má k sultánovi jisté závazky; Egypt má přes 4,000.000 obyvatelů kmene arabského, vyznání mohamedánského. Taktéž *Tunis* se svými, 3,000.000 mohamedánskými obyvateli jest téměř nezávislý stát, platí však sultánovi jistý roční poplatek.

Veškeré obyvatelstvo Turecka evropského i asijského (nepočítaje Egypt a Tunis v Africe) páčí se na 33,100.000 hlav.

* * *

Kdežto slovanští křesťané v Turecku nejsou bohužel mezi sebou vždy dost svorni, vystupují Arnauti či Albánci, ačkoliv jsou dílem vyznání řeckého, dílem katolického a mohamedánského, při každé příležitosti solidárně, jmenovitě proti svým společným nepřátelům. Arnaut nikdy se druha netáže, jakého je náboženství, vystačíť mu jen vědět, jaké jest národnosti. Když na příklad hrozí Turek pravoslavnému Arnautovi smrtí, a vyskytne se při tom jiný Arnaut, třebas náboženství mohamedánského, zajisté ohroženému přispěje ku pomoci. Však mezi Slovany jest to v Turecku naopak, mohamedánští a křesťanští Slované se navzájem nenávidějí.

Národ albánský či arnautský má zajisté před sebou pěknou budoucnost, ovšem ale může jí očekávat teprv pak, až si k němu osvěta a vzdělanost cestu proklestí. Škoda, že jest národ ten na počet tak nepatrný. Chytří Řekové mohou tomu býti povděčni, že s Albánií hraničí, neboť k seslení Řeků přispěli Albánci znamenitě, a kdyby jich nebylo, kdož ví, zdali by bylo podnes řeckého království, k jehož obnovení též bulharský národ značně se přičinil.

Co do povahy a svornosti podobají se Albáncům *Arménové*, jen v tom se různí, že jsou Arménové mírumilovní a touží po osvětě, že vynikají smyslem pro obchod a proto také k nejzámožnějším národům turecké říše se počítají. Židé a nynější Řekové jsou také v Turecku jako všude jinde zámožní.

Jako Slované jsou i Řekové v Turecku mezi sebou nesvorni, avšak v nebezpečí společném tvoří vždy jednotu.

Mezi Rumuny jest dostatečná jednota a svornost naproti společným nepřátelům; jinak ale jsou lhostejni, a hlavní necností jejich jest nečinnost a lenivost.

Turci a mohamedáni vůbec jsou mezi sebou svorni, avšak z jiných příčin než Albánci: Turek a mohamedán jakékoliv národnosti netáže se jako Albanec po národnosti, nýbrž po víře. Kdo vzývá Mohameda, „velikého proroka,“ ten pouze jest u mohamedána za člověka považován.

To jsou pravdy, na než slušno zřetel bráti. Kdo tyto věci zná, ten pochopí snadno, kterak se mohl „nemocný muž,“ jakž car ruský Mikuláš sultána a celé Turecko nazval, tak dlouho v Evropě udržet a proč se našim slovanským bratrům na Balkáně až posud poměrně nejhůře dařilo.

K tomu sluší uvážiti, že křesťané turečtí nemají co zápasiti pouze s těmi 2,800.000 mohamedány evropského Turecka, nýbrž i s 13,000.000 mohamedány asijskými. Z Malé Asie může se vypraviti do evropského Turecka v málo dnech ohromná síla válečná. Také Egypťané, ačkoliv jsou nyní téměř zcela nezávislí, pomáhají Turkům, neboť jsou též mohamedáni a rádi se spojí k vraždění „ďaurů“ čili „křesťanských psů“; mimo to usiluje panovník egyptský, kterýž má posud jméno *místokrál*, aby se mohl *králem* nazývati, a toho chce na sultánovi vymoci rozličnými službami.

Konečně a hlavně vysvětluje se nepřirozená existence Turecka v Evropě tím, že všechny téměř mocnosti evropské, ač jsou křesťanské, hájí Turky proti křesťanům z pouhého sobectví a ze vzájemné závisti. Každá vláda se obává, že by mohl její soused dědictvím po Turecku příliš zmohutnět, a když nemůže být dědicem sama, nechce dopustit, aby dědil někdo jiný. Nejvíce nepřízně chovají vlády k slovanskému Rusku, kteréž je již nyní nad jiné státy mocné, a stalo by se nabytím nových zemí tureckých nepochybně nepřemožitelným.

Z dávného zášti k Rusku podporují obyčejně Poláci sveřepé Turky a dávají se od nich najímati v žold. Také nyní došly zprávy, že bývalý zápasník za svobodu Maryan Langiewicz, známý z polského povstání r. 1863, nabídl Turkům své služby jakožto generál. Poláci honosí se sice před celým světem, že bojují za „nezávislost a volnost“, kladou důraz na své přísné katolictví, ale neostýchají se podporovati Turky proti svým slovanským bratřím, proti křesťanům, poněvadž se domnívají, že tím Rusku uškodí! V jednom časopise polském bylo dokonce i nám Čechům vytýkáno, že svou obětavostí k válčícím Jihoslovanům podporujeme snahy Ruska na rozbití Turecka! Toť věru špatně sluší katolickému křesťanu a spolu Slovanu, že by raději viděl, aby miliony křesťanských Slovanův úpěli a hynuli dále pod jařmem tureckým, než aby Rusku dostalo se nějakých výhod osvobozením těch Slovanů. Může-liž pak býti mezi Slovany horšího příkladu politické zaslepenosti? A přece mají Poláci nejskvělejší stránky svých dějin vyplněny zápasem proti Turkům!

Aby se otročení křesťanů na Balkáně udrželo, k tomu přispěla posud ze všech států nejvíce „nejsvobodnější“ Anglie, kteráž to činí z pouhé zištnosti, neboť Angličané se obávají, že by byli v obchodu svém zkráceni, kdyby jiná mocnost v Turecku panovala, poněvadž by tam pak zkvétal lépe domácí průmysl, a obyvatelstvo vykořisťovalo by lépe úrodnost domácí půdy.

III. Události před válkou slovansko-tureckou až k povstání v Bosně a Hercegovině.

Neblahá válka na Krymu neměla pro křesťany v Turecku kromě dalšího trvání poroby žádného následku, leč bychom připomenuli, že po míru pařížském r. 1856 vydal sultán jalovou listinu, nazvanou *hatti-humajun*, v níž slibovalo se, že *Turci budou již uznávati křesťany za tvory lidské* (!) a že každý křesťan, pokud zůstane věren Vysoké Portě, má požívat všech politických i občanských práv jako Turek. Byla to papírová lež, nic jiného.

A že to byla lež, dosvědčuje kromě historických důkazů také úsudek publicisty francouzského Emila Girardina, jenž nedávno v časopise „France" takto se pronáší:

Luka Petkovič. Miroslav Hubmajer. Marko Babič.

Vůdcové povstalců bosensko-hercegovských.

„Turecká vláda byla by dávno klesla pod břemenem svých hříchův a nepravostí, kdyby se jí nebylo dostávalo mravní i hmotné podpory z Francie a z Anglie, a již po pětadvacet let udržuje se tato vláda jen umělými prostředky. Nebylo by lépe, kdyby turecký stát byl se nechal roku 1854 padnout, než promarniti miliardy, aby se zachoval? — Kdo mu půjčil ty miliardy? Byly to úspory evropských dělníků, kteréž jim úvěrní ústavy a bankéři pomocí zdánlivých záruk a lživých dokumentů vyloudili. Před onou půjčkou otomanská říše již se kácela; upravila snad od té doby své poměry? Nikoli! Turecko jest posud hnusnou skvrnou Evropy. Co měli učinit křesťanští státové, kteří r. 1856 pařížskou smlouvu podepsali, když na Kretě, pak v Hercegovině a Bosně povstání vypuklo, aby obyvatelstvo setřáslo jho

turecké? Měli říci turecké vládě jednohlasně: „Poněvadž dobrovolně nebo nuceně, zpronevěrou nebo z málomocnosti nedostáli jste závazku, kterýmž jste povinni dostáti, jsme také my k vám všech závazků sproštěni. Sympatie naše, pravíme to zjevně, náležejí lidu, kterýž se snaží zbaviti se jařma vašeho náboženství, jež se příčí pokrokům osvěty; kterýž potírá slepý váš fanatismus a domáhá se svobody.“

Škoda jen, že tento úsudek francouzský prohlášen teprv za 20 let po nesmyslné válce krymské!

Však vizme, co Porta vykonala za této své poslední dvacítileté lhůty, kteréž jí Evropa milostivě popřála. Nehledíc k nejnovější půjčce, uzavřela Porta od roku 1854 *třináct* půjček. Následkem toho vzrostl státní dluh turecký na 4,320.153,900 franků s ročním úrokem 345 milionů franků. Poněvadž státní příjmy, kteréž ročně v sumě okrouhlé 500 milionů franků obnášejí, nestačí ani na uhražení státních vydajů (ač daně jsou téměř nesnesitelné), musela vláda turecká opět a opět se dlužit, aby mohla zaplatit těch 345 milionů franků ročních úroků.

A těmito ohromnými sumami, o kteréž Turecko každého roku evropský trh peněžní zkracuje, nevykonalo ani jediného úkolu kulturního!

Za to propadá Turecko svému osudu — od roku 1856 jest úpadek jeho každého roku patrnější.

Již v pařížském kongresu 1856 jednalo se o spojení Multanska a Valašska, začež přimlouvala se Francie, Rusko a Sardinsko, kdežto Anglie, Rakousko a Turecko se tomu opíralo. Také divan (státní rada) multanský, který sešel se dne 4. října 1857 a téhož měsíce a roku zahájený divan valašský vyslovily se pro spojení obou knížectví v jediný stát a již tenkrát projevena žádost, aby tam vládl některý dědičný princ evropský. Porta proti tomu protestovala a ke konci téhož roku byly oba divany rozpuštěny. Porta spatřovala v žádostech Rumunů snahu, aby mohli úplně od Turecka se odtrhnout.

Téhož roku vzniklo povstání v Hercegovině, kteréž Černá Hora nejprvé tajně pak zjevně podporovala. Černohorci vtrhli konečně do Hercegoviny a porazili turecké vojsko dne 11. května 1858.

Avšak na lživé sliby Turků byla brzy na to docílena pacifikace Hercegoviny, kdežto Černá Hora, jsouc k tomu diplomacií evropskou pobádána a téměř nucena, uzavřela mír na základě smlouvy pařížské z r. 1856. Téhož roku vzniklo povstání na ostrově Kretě (Kandii), avšak tamější řecké obyvatelstvo dalo se také tureckými sliby uchlácholiti.

V okolí Mekky toho času se vzbouřili mohamedáni, poněvadž vláda turecká k nalehání západních mocností musela zrušiti tamější obchod s otroky.

V Džiddě byl tenkrát (15. června 1858) anglický konsul Page od mohamedánské luzy zavražděn — jeť vraždění konsulů a vůbec nepohodlných osobností úřadních u Turků oblíbeno. Z válečného korábu anglického, „Cyklop“ nazvaného, byla na to Džidda bombardována a turecká vláda byla nucena pro výstrahu a dobrý příklad dát 11 původců vraždy pověsit.

Dne 22. května 1858 sešla se v Paříži konference v příčině upravení podunajských knížectví a stalo se dohodnutí, aby spojená knížectví Multany a Valašsko pod vrchním panstvím sultána mohla se sama spravovat, aby veřejnou moc měl v každém knížectví zvláštní hospodar, a společné záležitosti aby vyřizovala ústřední, z obou knížectví volená komise. Hospodarové měli dle smlouvy voliti se doživotně a sultán měl volbu každého hospodara potvrdit, Multany měly platit 1½, Valašsko 2½ milionů piastrů ročního poplatku Portě.

Byl to opět jeden příkladný kus mastičkářství evropské diplomacie, že v podstatě nebyla žádná strana uspokojena a proto nemohla mít smlouva dlouhého trvání.

Také vůči Černé Hoře zahráli si páni diplomaté podobným způsobem. Dne 14. října 1858 ustanovila totiž komise k upravení hranic Černé Hory, že jen obvody Grahovský a Jupský mají zůstati při Černé Hoře, kdežto obvod Kučský přivtělili Turecku.

V Srbsku byl kníže Alexander Karaďorděvič, který jen k Cařihradu a k Vídni pošilhával, lidem svým donucen vlády se zříci a starý kníže Miloš byl skupštinou opět dosazen. Porta potvrdila dosazení Miloše dne 12. ledna 1859.

Zatím provedl se také v Rumunsku důležitý skutek historický, kterýž ve Vídni, kde konaly se přípravy k válce proti Piemontu a Francii, považoval se za zlé znamení a nebezpečné sloučení snah francouzských a ruských.

V lednu roku 1859 bylo totiž skutečné spojení obou knížectví Multanska a Valašska dokonáno a plukovník Kuza knížetem učiněn. Nejprvé bylo toto spojení jen jednotou osobní; za tři leta ale stalo se jednotou reální, neboť správy obou zemí sloučeny jsou v jednu, z dvou komor stala se jedna, dosazeno společné ministerstvo a Bukurešť povýšena na hlavní město.

Roku 1860 stal se knížetem srbským po svém otci Miloši nadějný kníže Michal Obrenovič, kterýž chtěl se přičinit ze všech sil, aby konečně podnikl se veliký národní zápas, jehož všichni Srbové toužebně očekávali.

K zápasu tomu bylo by r. 1862 skutečně došlo, kdyby tomu nebyla diplomacie zabránila. V Hercegovině bojoval již r. 1861 Luka Vukalovič statečně a s výsledkem proti Turkům, kteří sami také v Srbsku rozdmýchali bojechtivost tím, že beze vší příčiny jali se bombardovati Bělehrad. Kníže Michal měl již 100.000 mužů vojska pohromadě a Bulharsko bylo k povstání připraveno; tu stalo se v září 1862 v Paříži narovnání: mocnosti evropské, kteréž r. 1856 pařížskou smlouvu

podepsaly, usnesly se, aby Turci až na posádku vojenskou Bělehrad upustili.

Již dříve ale (1860) bylo by málem došlo ke sporu Turecka s Francií, která přece vždy Turky chránila. Turecko, které na základě lživého hatti-humajum bylo jaksi přijato v evropskou společnost státní, provozovalo totiž v Damašku a Libanonu svůj starý spůsob vraždění křesťanů tak drze a okázale, že Francie byla nucena na ochranu křesťanů vojsko své vypravit. Mezi tím zemřel v lednu 1861 slabý Abdul-Medžid a vlastní hrobař tureckého panství v Evropě, Abdul-Aziz, dostal se na trůn. Za jeho vlády šlo to s Tureckem s příkrého kopce dolů. Podařilo se sice r. 1862 Omeru pašovi Hercegovinu skrotit a s Černou Horou mír uzavříti, ale úpadek říše tím odvrácen býti nemohl.

Finanční tíseň stoupala vždy výše a s ní nespokojenost národů v Turecku. Nadešel rok 1866, v němž kromě jiných důležitých změn v Evropě, položen také základ k osvobození Balkánu.

Po rozličných ústavních potýčkách vzniklo v únoru tōho roku v Bukurešti spiknutí proti knížeti Kuzovi, kterýž byl zapuzen a prozatímná vláda zřízena. Marně protestovala a hrozila Porta. Dne 20. dubna byl princ Karel Hohenzollernský lidem rumunským za knížete provolán a dne 22. května, tedy ve dnech, kdy válka prusko-rakouská vypukla, slavil nový kníže svůj vjezd do Bukurešti. To bylo jaksi prvním vítězstvím pruským, že člen královského rodu pruského zjednal si trůn v sousedství Rakouska. Porta v říjnu toho roku nového panovníka uznala.

Také Řekové počali toho času nové nepřátelství proti Turkům. Roku 1862 byl přičiněním Anglicka sesazen řecký král Otto, poněvadž v Londýně zvěděli, že strojí pikle se Srbskem, Černou Horou a Rumunskem proti Turecku. Když pak Anglicko se svou kandidaturou prince Alfreda na řecký trůn propadlo, byl dne 30. března 1863 dánský princ Jiří za krále řeckého zvolen. Aby Anglicko stát řecký sobě zavázalo, darovalo novému králi ostrovy Jonské. Přes to ale vypuklo přece r. 1866 řecké povstání proti vrchnímu panství tureckému a trvalo tři roky. V této válce bojovali také důstojníci srbští a jeden černohorský na znamení slovansko-řecké solidarnosti.

Rok 1867 byl pro Portu neblahý, neboť musela konečně vyklidit Bělehrad úplně, vojsko turecké odtáhlo a tím učiněn opět rozhodný krok k *samostatnosti Srbska.* Hned na počátku toho roku nalehaly mocnosti evropské v Cařihradě na zavedení oprav ve prospěch utlačovaného křesťanstva. K tomu trvalo povstání na Kandii dále, neboť bylo od Řecka výdatně podporováno. Turecká vláda však vyhlásila chlubně do světa, že povstání jest potlačeno, že nyní bude se ostrov spravovati s mírností a laskavostí, že tam zavedeny budou instituce svobodomyslné. Vzdor tomu bylo by ale r. 1868 málem došlo k válce mezi Řeckem a Tureckem; řecké loďstvo nesmělo už ani v přístavech tureckých se zakotviti, a řečtí příslušníci byli z území tureckého vypovězeni. Však opětná konference diplomatická udusila dne 9. ledna 1869 jiskru nové války.

Od té doby snažilo se Anglicko neustále popuzovati Řeky proti Slovanům, při čemž jim dobře posloužila okolnost, že Bulhaři zbavili se r. 1870 pomocí vlády turecké řecké církevní správy (již r. 1865 také Rumuni se sprostili).

Rodina *Obrenovičů,* kteráž netajila se svou snahou, aby Srbsko stalo se Piemontem na půlostrově balkánském, aby totiž dalo podnět k sjednocení Slovanů tureckých, vzbuzovala nelibost v Pešti a v Cařihradě stejnou měrou. Jmenovitě pak u Turků byl nenáviděn rázný kníže *Michal.* Nebylo tedy divu, že byly proti Srbsku a jeho knížeti strojeny pletichy v tom směru, aby na trůn srbský dostala se opět vypuzená rodina Karaďorděvičů, kteráž sice má za předka osvoboditele a reka Černého Jiříka, ale nynější členové její velmi nerekovně se zachovali. Tyto pletichy, kteréž vrcholily *vraždou knížete,* dospěly ke krvavé katastrofě dne 10. června 1868 v parku Topčiderském u Bělehradu, kde najatí vrahové knížete Michala úkladně se světa sprovodili.

Tak rozřešovali východní otázku Turci!

Vražda v Topčideru neměla však následků takových, jakých úkladníci očekávali; najatí vrahové byli polapeni a odpraveni, a také původcové zločinu toho byli téměř úplně odhaleni, ačkoliv prozatím zasloužené̄mu trestu ušli, a jmena jejich teprv příští pokolení bude moci v dějepisu čísti.

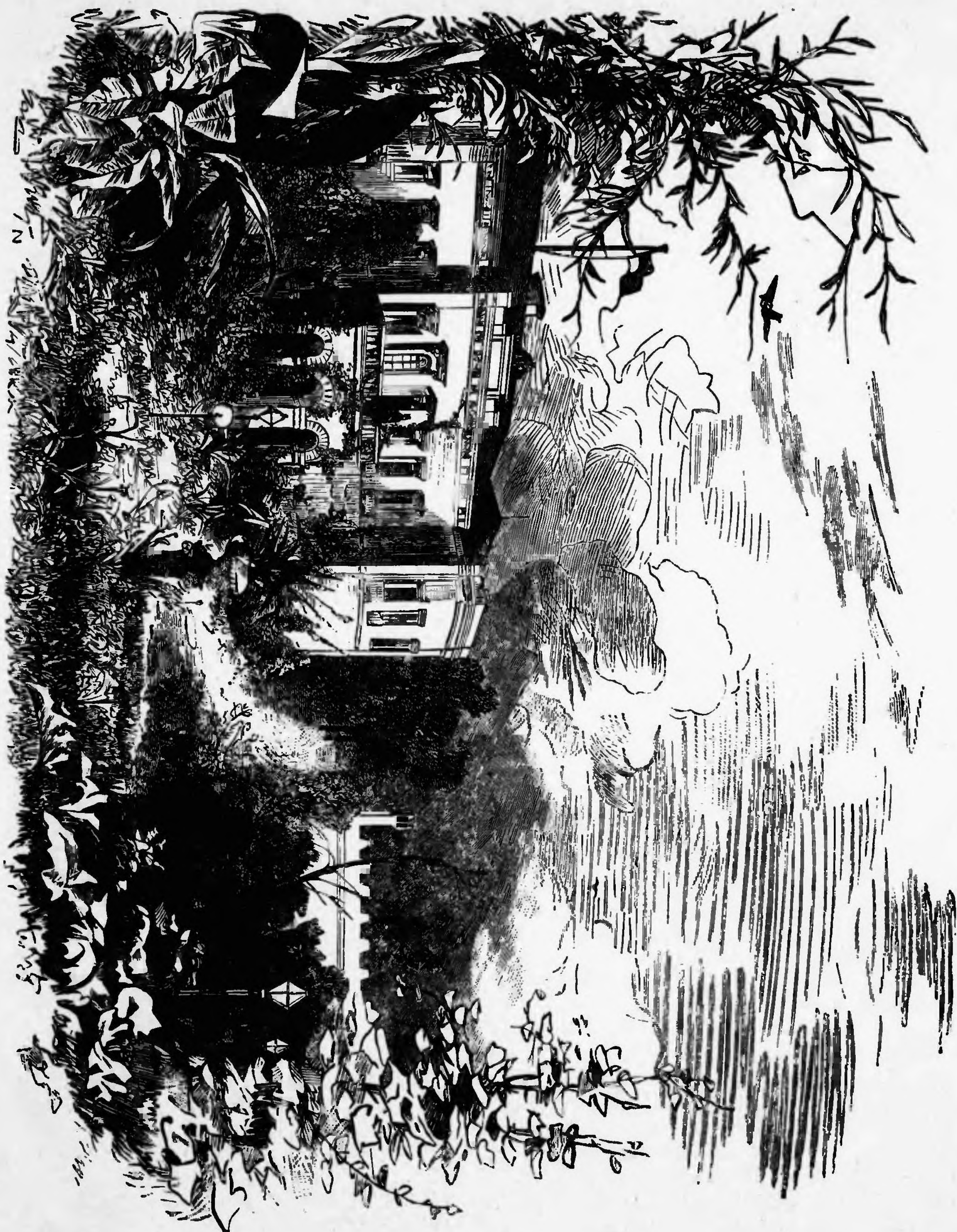
Již dne 13. června 1868 byl poslední potomek Obrenovičů od obecního zastupitelstva bělehradského za knížete provolán. Dne 4. července prohlásila se pro mladého, tehdy čtrnáctiletého *Milana* také skupština srbská, a ustavilo se ihned vladařstvo, kteréž až do zletilosti prince mělo zem spravovati. Duší vladařstva toho byl nadaný, energický ministr *Ristič.*

Zatím se staly v Evropě opět znamenité proměny.

Německo snažilo se po jednotě, Bismark mu chtěl opatřit nejvyšší hlavu císařskou. Také Italie nemohla se ještě za sjednocenou považovati, pokud nebylo sídlo vlády v Římě, kde francouzská posádka střežila ještě světské panství papežovo.

Tyto poměry nemohly trvat dlouho. Buď musely oba státy zjednat si úplné jednoty, nebo vrátit se v někdejší své postavení.

Ještě r. 1869 vyšly ve Vídni a v Pešti brošurky od c. k. důstojníků, v nichž bylo psáno o „slavné dvojnásobné válce“ proti *Prusku a Rusku,* kterouž měla podniknout *Francie a Rakousko.* Zároveň vyjednával hrabě Andrássy, jakož se uveřejněním diplomatických listin dokázalo, s tureckými diplomaty o jednotě turecko-

Knížecí zámek v Bělehradě.

V táboře srbských dobrovolníků u kláštera Baně na Limu.

rakouské proti Rusku, a sice ve prospěch Turecka, kteréž mělo rozšířit své území.

V Berlíně a v Petrohradě cítili zápach střelného prachu a připravili se.

Zchytralý Bismark dovedl toho, že Francie byla rozličným popuzováním svedena *předčasně* k útoku na Prusko. Napoleon III. spoléhal na své spojence. Tu prohlásilo Rusko, když v Rakousku se o překot zbrojilo, že potáhne na každého, kdo by se chtěl účastnit války prusko-francouzské.

Tím Francie osamotněla, a vojska německá dobývala jednoho vítězství za druhým nad rekovnou, však špatně vedenou, od spojenců svých opuštěnou armádou francouzskou.

Když Francie byla poražena, otevřel také Řím své brány vojsku italskému, a general *Ignatěv*, vyslanec ruský, udělal si v Cařihradě ten žertík, že několika slovy přiměl Portu k rozpuštění onoho „polského“ pluku gardových kozáků, jemuž v zamýšlené „slavné dvojnásobné válce“ byla přidělena úloha, aby tvořil jádro národní armády polské, v jejíž působení velké naděje kladeny byly.

Nyní byla Italie sjednocena, pruský Vilém dal si ve Versaillu postavit na hlavu korunu císařskou, a Rusko vymohlo dne 13. března 1871 na konferenci londýnské novou smlouvu stran Černého moře, čímž smyta byla pohana, kteráž mu roku 1856 byla způsobena. Otevřením Černého moře loďstvu ruskému dostala se východní otázka v náležitou kolej.

IV. General Fadějev, prorok války slovansko-turecké.

General ruský Rostislav *Fadějev*, jehož jméno bývá při otázce východní tak zhusta vyslovováno, nebyl ovšem jediný, kdož nynější válku slovansko-tureckou předpovídal, on však to byl, kdož s určitostí naznačil její dobu i rozvoj, a protož právem zasluhuje býti jmenován prorokem této války.

Již před válkou prusko-francouzskou vyznačil Fadějev ostrými rysy postavení Ruska a Rakouska vůči brzké válce na východě. Aby čtenáři situaci roku 1875 a až do počátku srpna 1876 náležitě pochopili, uvádíme zde některá místa ze spisu Fadějeva: *„Rozvoj východní otázky“*, jejž vydal spisovatel před rokem 1870.

Dočítáme se v tomto důležitém spise těchto slov:

„Kdo chce důležitost rozřešení východní otázky oceniti a překážky uvážiti, kteréž se tomuto rozřešení v spravedlivém, totiž v ruském smyslu v cestu stavěly, ten musí se zřetelem na vojensko-politický stav Ruska také nutnost vojenské činnosti uznati, která k rozřešení této otázky vésti může.

Mnohá nedorozumění vznikla z rozdílností názorů o rozsahu východní otázky.

Rozsáhlost její se průběhem staletí neobyčejně zvětšila. *S úplnou určitostí lze stopovati vzrůstání této otázky dle poměrů, v kterých k nám (k Rusku) stálo Rakousko při každé naší válce s Turky.* Ani tlakoměr neukazuje tak bezpečně povětrnost, jako stav východní otázky stupeň nepřátelství Rakouska, a sice proto, že tato otázka není pro Rakousko pouze politickou jako pro Francii a Anglii, nýbrž otázkou trvání, otázkou existence tou měrou, jako pro nás, jenže v obráceném smyslu.

Roku 1786 byl mezi *Kateřinou II. a Josefem II.* uzavřen spolek na dobytí, rozdělení a přetvoření evropského Turecka. Tenkrát byla naposled vyslovena myšlenka, kteráž po 300 let Evropu zaměstnávala, aby nevěřící barbarové byli z Evropy vypuzeni. Naše církevní sjednocenost s kmeny na Balkáně byla sice pro *tureckou ráju* velmi důležita, pro Evropu ale nepatrna. Ale naše pokrevenství s nimi nemělo významu pro nikoho, pud národnostní nebyl tehdy ještě vyvinut. My tenkrát odevzdali Slovany srbské a bosenské Rakousku, kteréž nám za to slíbilo, že nám bude pomáhati při znovuzřízení byzantinské říše; na nějaké nároky jiných mocností na turecké země nikdo nepomyslil. Slované byli rozděleni jako stádo mezi Němce a Řeky. Na *těchto* základech mohlo býti s námi Rakousko za jedno.

R. 1807, když vypuklo povstání srbské, hledělo již Rakousko na tyto záležitosti jinak. Mohlo Rakousko se svými 16 miliony uhnětených Slovanů lhostejně přihlížeti k těmto novým nástupcům Turků, již při jeho hranicích zakládali slovanskou říši?

V jednání Rakouska jevil se pak zcela nový plán východní otázky. Vídeňská vláda užívala všech možných prostředků, aby spojení Ruska s Francií přervala, neboť právem se mohla nadíti, že Francie v příčině východní otázky Rusku vyhoví. Aby se to nestalo, hrozilo nejprvé Rakousko Napoleonovi válkou, pak mu dalo svou arcikněžnu za manželku a spojilo se s Francií. Vzdor tomu nemohlo Rakousko zameziti osvobození Srbska. Jest známo, co se stalo později. Když cit lidskosti a stud před vlastními národy všechny evropské vlády, ano i Anglicko naklonil Řekům, zůstalo jen Rakousko nepohnuto a překáželo Rusku dlouho jmenem tak zvané svaté alliance.“

Na to kritisuje ruský general chování Rakouska ve válce rusko-turecké r. 1828—29 krátkými, ale ostrými slovy:

„Rakousko, nehledíc tentokráte k svaté allianci,

sebralo všechnu svou sílu, aby proti Rusku způsobilo allianci, kteráž se mu teprv o 25 let později (při počátku války na Krymu) podařila. Rakousko bylo mnohem rozhodnější než Anglicko. Ve Vídni slavil se náš (ruský) nezdar jako nějaké vlastenecké zadostučinění."

O válce na Krymu píše Fadějev, že ještě roku 1853 rádo by ji bylo Rakousko zamezilo. Ale když se přesvědčilo, že Francie jest vůbec k nějaké válce připravena, tu počalo Rakousko tuto válku rozněcovati. „Bylo by jinak možno," píše Fadějev, „že nový císař Francouzů byl by si dovolil nějaké válečné demonstrace činiti, kdyby nebyl měl Rakousko za sebou, kdyby nebyl věděl, že „svatá alliance" válce se protivit nebude?"

O Prusku praví Fadějev, že mělo tenkrát chutě zanésti válku do Francie, ale bálo se také Rakouska. Na to pokračuje spisovatel:

„Nikdo nevěřil, že Rusko mělo choutky podmanitelské a vůči jednomyslnosti severních mocností nemusel se bráti zřetel k Anglii. Kdyby v té době byla svatá alliance do věci se vložila, jakož k tomu právo měla, bylo by Anglicko v uznání neviny Ruska okamžitě ustoupilo a vyrovnání sporu ostatním spojencům zůstavilo . . .

Rakousko rozdmychovalo požár rukou cizí; rozvázalo ruce spojencům, přinutilo ruské vojsko k zpátečnímu tažení za Prut, krylo Turecko vlastní armádou, rozhodlo v posledním okamžení celou záležitost brannou hotovostí 200.000 mužů a bylo při uzavírání míru ze všech mocí nejméně smířlivé. — — — — — —

— — — — — — — — — — — — —

Rakousko chovalo se nepřátelsky k Rusku bez ohledu na to, že v rozličných nebezpečích mohlo mu Rusko vydatnou pomoc poskytnouti.

A jakž, kdyby došlo nyní ku konečnému rozřešení východní otázky? Více než *dvakrát* nemůže se nikdo tímže spůsobem klamat. A dvakrát se konaly stejné pokusy Rakouska. Od té doby, kdy Rakousko uznalo existenci východní otázky a utvořilo si k ní neodvratný politický systém, museli jsme dvakrát uznati, že bez této země se východní otázka nerozřeší.

R. 1829 dosáhlo naše vojsko Marmorského moře dle slibu, že jen v míru se budeme obírat řeckými záležitosmi; vždyť jsme nemohli Kandii osvobodit, ačkoliv naše vojsko stálo před Cařihradem. R. 1854 mohli jsme tím méně ku předu. Po obékrát stály překážky nikoli před námi, nýbrž za námi."

Zajímavý jest také náhled Fadějeva o ruské offensivě proti Turkům v případu, kdyby nebylo Rakouskem ohrožováno:

„Ruskému vojsku postačí 6 neděl, ba ještě méně, aby se dostalo od Dunaje do Cařihradu, ovšem kdyby bylo dosti silné, aby při svém postupování mohlo za sebou všechny turecké pevnosti oblehnouti. Ve válce s Tureckem samotným můžeme tak rychle ku předu se bráti, jak za námi zavazadla a vůbec potřeby válečné dovážeti se mohou. Musíme za to míti, že i na Balkáně válka vyživuje válku, je-li postup vojska tak rychlý, že nepřítel nemá času, aby krajinu nadobro spustošil."

A vzdor tomu, že by Rusko tak snadno mohlo Turecka se zmoci, váhá přece vykonati tento kulturní skutek. Proč? Fadějev na to odpovídá:

„*Není nám možno válčiti na Balkáně bez svolení Rakouska, a toto svolení nedostaneme na žádný spůsob.* Pohleďme na mapu. My se můžeme do Turecka dostat jen mezi vtoky Dunaje a východními výběžky Karpat. Přístup k této bráně jest v rukou Rakouska. *) Když překročíme Dunaj nebo jen Prut, budeme státi zády k Rakousku. V tomto povážlivém postavení donutí nás už pouhá demonstrace naší dobré sousedky Austrie k zpátečnímu tažení, jako se stalo r. 1854. Přístup k dolnímu Dunaji jest možný jen s průvodním listem rakouským, a jak nám v té věci jest Rakousko nakloněno, to jsme již zakusili."

V těchto výňatcích ze spisu ruského generala jest vysvětleno vše, co se v předehře nynější války nepochopitelným býti zdá.

V. Cesta císaře Františka Josefa I. do Dalmacie r. 1875.

Když Turci ku konci čtrnáctého století do Bosny vtrhli, zastali tam potlačené obyvatelstvo starého království. Toto obyvatelstvo záleželo, tak jako v Srbsku toho času, z mocné šlechty, kteráž požívala posud všech předností a práv vyššího stavu, a z nižší, chudé vrstvy bez práv a svobod. Tato druhá čásť obyvatelstva byla na prvé závislá.

Když pak se Turci Bosny zmocnili, rozhodl se větší díl bohatých šlechticů a hodnostářů zemských pro víru mohamedánskou, a sice proto, aby mohli podržeti svůj majetek a užívali i dále své moci nad nižší třídou obyvatelstva.

Poněvadž bohatí Bosňané se poturčili, ponechali jim Turci všechnu dřívější moc, kdežto ostatní obyvatelstvo, kteréž v porobě zůstalo, nemělo žádné příčiny odvrátit se od víry otců svých. Poměr mezi pánem a robem byl pak vždy citelnější, neboť odrodilci mohame-

*) Za tou příčinou radil Paskievič caři Mikuláši před válkou krymskou, aby dříve podnikl a skončil válku s Rakouskem, než počne válku s Tureckem.

dánští odcizovali se vždy více národnímu mravu slovanskému, a pozdější pokolení bylo již úplně poturčeno, ba ti poturčenci byli horší Turků, takže mezi nimi a křesťany rozevírala se vždy větší propast, náboženský fanatismus udusil v nich poslední jiskru národního vědomí. Tak vyvinuli se dva rozdílní živlové: chudobná, porobená křesťanská rája, a mocná, naukami koranu zfanatisovaná aristokracie.

Slovanský mohamedán žil ve víře, že křesťan jest jen k otrocké službě na světě. Časem arci vyvinul se v potlačovaných křesťanech cit po volnosti, i dovolávali se pomoci úřadů proti svým utlačovatelům. Také obchod a řemesla počali křesťané samostatně provozovat a mnohý z nich domohl se i zámožnosti, kdežto Turci hověli si v nečinnosti a záviděli zmáhajícím se křesťanům. Turečtí mnichové rozněcovali napořád náboženský fanatismus, Turci a poturčenci cítili mravní převahu otrocké ráje, a všeliké snažení jejich soustředilo se v jediné myšlence: aby zničili hmotný i duševní rozvoj křesťanů.

Koran jim k tomu dával návod nejlepší. S fanatismem náboženským bratřila se u nich závist a věčná nedůvěra, a úřadové turečtí rádi viděli, že Turci snaží se systematicky křesťany vyhubit.

Takové byly poměry v sousední, k slovanské *Dalmacii* přilehající zemi až do nedávna. Často se stávalo, že křesťané bosenští, nemohouce snésti týrání mohamedánů, utíkali se na území rakouské, aby zde ochrany hledali. V Chorvátsku byl zřízen zvláštní seminář pro boseňské bohoslovce, a biskup ďakovarský byl jeho ochrancem. V Bosně pak ode dávna těšil se rozšířený řád františkánů ochraně rakouské a docházel tu také podpory. Mnozí pronásledovaní Bosňané usadili se trvale v Chorvátsku nebo v Dalmacii a líčili svým krajanům, kterak za šťastné se pokládají, že vyvázli z otroctví tureckého.

Tímto způsobem utvořilo se v Bosně o sousedních zemích rakouských velmi příznivé mínění. V posledních letech pak se v Bosně roznášela zpráva, že císař *František Josef* vyjádřil se k generalu Stratimirovići, že mu utrpení Bosny není lhostejno a že mu nejsou neznámy nároky, kteréž Rakousko na Bosnu činiti může. Tato zpráva rozšířila se nejvíce po roce 1866, kdy též se proslýchalo, že Rakousko hodlá si nahraditi své ztráty z války s Pruskem a Italií na půlostrově balkánském.

Taktéž pronikla do veřejnosti zpráva, že jeden z princů císařského pobočního rodu toskánského (Toskana byla odstoupena italské národní a státní jednotě) pilně studuje jazyk srbský, což horlivým novinářům zavdalo podnět k prohlášení, že Rakousko si chce zřídit v náhradu za Toskanu poboční trůn v Bosně. Francouzský časopis *„Nord“*, jejž vláda ruská v Bruselu vydává, rozhorlil se tenkrát nemálo proti těmto domnělým záměrům Rakouska.

Ale roku 1873, když mohamedáni v Bosně zvláště zle řádili, uprchlo náhle čtyřicet nejbohatších a nejváženějších rodin křesťanských z Bosny, zanechavše tam veškeren statek. Na půdě rakouské vydali uprchlíci zvláštní pamětní spis, v němž vylíčili prostými, však úchvatnými slovy útrapy křesťanů boseňských a prosili rakouského císaře i ostatní mocnosti za ochranu.

Tento pamětní spis byl zajisté důležitým dokumentem, aby na jeho základě mohlo Rakousko ve prospěch utlačovaných křesťanů boseňských zakročit. A zajisté nebyl ve vídeňské dvorní kanceláři uložen ad acta, nýbrž stal se předmětem bedlivého uvažování.

Jakožto zvláštní urážka Rakouska musela býti tenkrát považována okolnost, že Mustafa Asim paša dal prohlásit konkurs na jmění uprchlíků, kteří se vydali v ochranu císaře rakouského.

Na ten čas ovšem se nemohlo ve Vídni nic podniknout, neboť právě tenkrát bylo Rakousko stiženo velikým úpadkem národo-hospodářským. Ale od té doby těšilo se slovanské obyvatelstvo Dalmacie nebývalé jindy přízni, což mohlo se považovati za bezpečnou známku, že v příčině jižních Slovanů nastalo v rozhodujících kruzích laskavější smýšlení. To také bylo pozorováno v Petrohradě, kde „tichá náklonnost“ vídeňská byla přiměřeně vykládána.

Tu stalo se v podzimu r. 1874, že Turci přepadli náhle a beze vší příčiny bezbranné Černohorce, kteří přišli na trh do Podgorice. Nešťastníci byli povražděni, fanatismus turecký slavil děsný kvas.

Tento krvavý skutek způsobil v Černé Hoře i v celém světě slovanském spravedlivé rozhorlení.

S velkým namaháním zdržel kníže černohorský Mikuláš přece svůj lid, aby šmahem nevpadl s handžáry v pěstích na území turecké a nesplatil Turkům, čeho zasluhovali. Ale za to ohlásil kníže černohorský evropským velmocem, že při nesmírné rozhorlenosti svého lidu a sousedního obyvatelstva křesťanského, jež úpí pod jhem tureckým, nebude moci dlouho ručit za zachování míru, a to tím méně, že na počátku r. 1875 uteklo se mnoho rodin hercegovských na Černou Horu, poněvadž nemohly snésti strašné vydírání Turků.

Zatím nastalo jaro 1875.

V Praze pracoval k smrti poslední korunovaný král český, Ferdinand Dobrotivý, a jeden zahraničný časopis, „Gartenlaube“, upozornil pamětihodným článkem na brzké úmrtí tohoto neobyčejného panovníka. Tu uzrála, jak se zdá, dosti rychle v císařském hradě vídeňském myšlenka, aby císař vydal se na cestu do Benátek a do *Dalmacie*, kterážto chudá země do té doby žádným panovníkem rakouským navštívena nebyla.

Císař František Josef tu cestu podnikl.

Nekonečný jásot rozlehal se na horách dalmatských, na nichž zavlály všude k uvítání mocnáře trojbarevné prapory slovanské.

Tenkrát trikolora červeno-bělo-modrá *směla* býti v Dalmacii vztýčena.

A jásání slovanského obyvatelstva dalmatského nalezlo ozvěnu radostnou i v sousední Bosně a Hercegovině, odkudž vypravila se křesťanská deputace ku křesťanskému mocnáři, kterýž právě nejbližším pokrevencům dalmatským milostivou náklonnost projevoval. A poslové z Bosny i Hercegoviny prosili Františka Josefa, aby milost svou rozšířil také na nešťastnou ráju ....

Hnutí myslí v obyvatelstvu slovanském bylo tak mocné, že i časopisectvo české, ve věcech jinoslovanských dobře zpravené, neobyčejné události předpovědělo.

A dostavily se tyto události dříve než se kdo nadál.

Sotva že cesta císařova v Dalmacii byla skončena, zavraždili Turci náčelníka deputace boseňsko-hercegovské, jistého kněze, a to bylo jako heslem *k povstání v Hercegovině,* kde v několika pohraničných místech vztýčeny prapory rakouské, a na horách se provolávalo:

„Živio hrvatski kralj Franjo Josip I.!“

VI. Povstání v Hercegovině a v Bosně.

S počátku bylo povstání Hercegovců obmezeno jen na nevelký pruh území, jenž se táhne po levém břehu řeky Neretvy k Trebini podél hranic dalmatských, ačkoliv tu a tam také hloub v zemi na krátký čas vzpoura vypukla. Skoro se zdálo, jako by povstalci považovali Dalmacii za svou strategickou oporu. A skutečně dostalo se jim také nejprvé z Dalmacie podpory a pomoci, zbraně, peněz, ano i bojovníků. Také se hned v prvních dnech povstání utvořil v Dalmacii pomocný výbor, kterýž konal sbírky ve prospěch uprchlých rodin povstalců.

A brzy bylo těchto nešťastných uprchlíků na půdě dalmatské na tisíce, a později, když také v Bosně povstání vzniklo, utíkalo obyvatelstvo též na půdu chorvátskou.

Toto houfné prchání obyvatelstva jest charakteristickou známkou tohoto povstání; jeť to důkaz zoufalého zápasu, kterýž nepočetní Hercegovci a Bosňané proti ohromné přesile svých trýznitelů podnikali.

Malé to bylo povstání, ale kruté, velmi krvavé! Turci málo se znají v boji mezi horami a úžlabinami skalními, a tím se vysvětluje, že v četných zápasech hynulo vždy mnoho Turků u porovnání k malému počtu povstalců.

Turci zase válčili záhubně tím spůsobem, že pálili a loupili křesťanské osady pod záminkou, že část mužského obyvatelstva odešla z nich do tábora povstalců.

Toto barbarské, jakož i nesmyslné válčení Turků bylo příčinou, že povstání nabylo zvláštního významu a dlouhého trvání, a že obrátilo k sobě pozornost celé Evropy. Povstalci krutě se mstili za každou vypálenou dědinu, a rozhořčené obyvatelstvo sesilovalo napořád jejich řady.

V první době stál v čele povstání srbský spisovatel *Ljubibratić,* který již jako mladík bojoval proti Turkům r. 1861—62 pod rekovným Lukou Vukalovičem, později ale jen perem pracoval a tím pozornost k sobě obrátil, že koran na srbský jazyk přeložil.

Povstalců bylo pod velením Ljubibratiče sotva několik set mužů a zdržovali se nejvíce blíž pevné Trebině, aniž by ji byli do opravdy ohrožovati mohli. Když pak povstalci za nepřítomnosti Ljubibratiče, kterýž s některými čelnějšími muži k poradě na Černou Horu se vzdálil, z *kláštera Duže,* kde se opevnili, silným sborem tureckým střelbou z děl vypuzeni byli, pozbyl Ljubibratič u povstalců svého vlivu značně, a sbor jeho ztenčil se až asi na 200 mužů, s nimiž ovšem nebylo lze velikých vítězství provesti.

Za to zjednali si slavného jmena vůdcové jiní, jmenovitě *Peko Pavlovič, Luka Petkovič, Miroslav Hubmajer, Marko Babič,* (vyobr. na str. 17.), kněz *Bogdan Zimonič,* kněz *Musič, Bozo Petrovič, Dučič.* Většina vůdců byli Černohorci, kteří nedbajíce zákazu knížete Mikuláše vtrhli do Hercegoviny a rukou hrdinnou i majetkem svým ruch válečný udržovali. Tito vůdcové černohorští způsobili Turkům mnoho bolestných porážek, neboť synové „černých hor“ jsou mistři tak zvané drobné války partizánské, a zvláště znají se v manevrování takovém, že vlákají nepřítele do horských úžlabin, kde bývá obyčejně ztracen. Octne-li se nepřítel v takových místech, kde ani hrubá ani ruční střelba neprospívá, vrhají se povstalci po několika dobře namířených výstřelech s handžárem v ruce s hor na něho a způsobí seč, z níž obyčejně málo nepřátel se zdravou koží unikne.

Tento jihoslovanský spůsob válčení stál Turky mnoho lidí a byl by zajisté povstalce brzy k cíli dovedl, kdyby Rakousko nebylo Turkům otevřelo přístav na Kleku. Touto cestou dostávalo se Turkům ustavičné posily, a dovážela se jim tudy potrava, zbraň i střelivo.

Tato okolnost byla příčinou dlouhého, neprospěšného krveprolití, kteréž Hercegovinu téměř v poušť obrátilo a pro Turky také výsledku nemělo, neboť drobná válka pohorská není nikdy potlačena, pokud je jen malá tlupa bojovníků, kteří ji dále vésti chtějí.

A mužů takových, kteří za svobodu své vlasti život i statek svůj v oběť přinášeli, bylo v Hercegovině dosti — Černá Hora se o to postarala. Mimo to bojovali v řadách povstalců Čechové, Rusové a Vlaši, ač-

koliv tito horliví, však poměrů tamějších neznající dobrovolníci nemohli při zvláštním spůsobu válčení Hercegovcům tou měrou přispěti, jak by si byli přáli.

Do zimy chtěli Turci povstání úplně potlačit, ale mýlili se právě tak jako účastníci konsulární konference *v Mostaru*, hlavním městě Hercegoviny; konference snažila se jmenem evropské diplomacie, kteráž „tou hrstkou povstalců" nechtěla se dát rušit ze svého klidu, způsobiti příměří nebo mír mezi zápasníky.

Byli to ale Turci, kteří tenkrát snahy diplomacie zmařili. Povstalci byli by totiž v naději na opravy k příměří svolili, Turci však vraždili každého, kdo jim důvěřoval, zbraň složil a do své osady se navrátil. Několik takových nešťastníků Turci k vůli většímu efektu oběsili.

Následek toho byl ten, že každý, kdo přes hranice neuprchl, teprv jak náleží zbraně se chopil. Uznávali Hercegovci, že nezbývá jim nic jiného než v boji tak dlouho vytrvati, až Černá Hora a Srbsko ku pomoci přispěje, aneb vydati se v šanc noži a provazu tureckých katanů.

Tu uznala evropská diplomacie, když byla Černou Horu a Srbsko od zakročení zdržela, že bude nejlépe obrátit se k sultánu Abdul-Azizovi a vyzvati ho, aby zavedl opravy ve své říši. Hrabě Andrássy, kterýž se jmenem Rakouska v čelo těchto diplomatických pokusů postavil, vypracoval na podzim r. 1875 pamětní spis, v němž sultána žádal, aby v Bosně, kde mezi tím také již povstání vypuklo, a v Hercegovině zavedl přiměřené opravy a zjednal tamějšímu obyvatelstvu křesťanskému úlevy.

Tento krok ale vzbudil v Cařihradě nevrlost. Vydal sice sultán tak zvaný *hat*, v němž se křesťanům hory doly slibovaly, ale málo bylo těch, kdož by byli mohli těmto planým slibům víry dáti. Jen Bulhaři byli v několika místech tak lehkověrní, že na oslavu tohoto hatu sultánova dělali illuminaci.

Turci však neustávali v dalším vraždění a paličství, takže konečně i Bulhaři se vzbouřili a povstání nabylo rozměrů dříve netušených.

V zimě na rok 1876 ustalo se poněkud v zápasu, a jen v nedostupné krajině *Zubců* bylo bez přestání válčeno. K jaru ale počalo se Rakousko-Uhersko tak zjevně na úkor povstalců chovati, že taková přísnost byla mnohým až nepochopitelna. Hranice byly úplně uzavřeny, takže nemohlo se povstalcům dovážeti ani potravy ani zbraní. Uprchlíkům pak na rakouské půdě se hrozilo, že jim bude dosavadní nepatrná podpora odňata, jestliže se nevrátí do říše „dobrotivého" padišaha, který jim přece slibuje odpuštění a kdož ví co jiného.

Bylo jen málo těch, kdož dali se pohnouti k návratu, a ti splatili svou důvěru životem. Turci na ně již číhali a povraždili je. Ostatní uprchlíci prosili rakouské úřadníky, kteří je v jistou záhubu posýlali, aby je dali raději utratit alespoň na půdě křesťanské, aby nemuseli umírat smrtí mučenickou v rukou katanů tureckých.

Lidumilný místodržitel dalmatský, polní zbrojmistr baron *Rodič*, se přesvědčil, že po dobrém uprchlíky k návratu pohnouti nelze, i radil na místě příslušném, aby se ode vší přísnosti proti nim upustilo. Toho však vymoci nemohl, aby se jim podpora ponechala.

Toto opatření způsobilo v Černé Hoře i v Srbsku nemalé jitření, a lid demonstroval pro branné zakročení ve prospěch povstalců. Knížata obou zemí prohlásili evropským mocnostem, že jim již nebude možno nestrannost zachovati.

Zatím docházely pověsti o vzmáhajícím se povstání v Bulharsku, kdežto finančně kleslé Turecko nemohlo ani zaplatit úroky svého státního dluhu, čímž popudilo proti sobě i evropský svět finanční, kterýž byl spuchřelému Turecku posud nakloněn.

Tímto spůsobem horšily se poměry na půlostrově balkánském neustále, což pohnulo spolek tří císařů (rakouského, ruského a německého) k novému kroku u Porty. Kancléřové všech tří říší, *Andrássy, Gorčakov a Bismark*, sešli se *v Berlíně* a vypracovali rázný pamětní spis, jehož spisovatelem byl kníže *Gorčakov*. K přísnému tónu tohoto spisu pamětního přispěla zajisté okolnost, že právě mezi poradou kancléřů došla zpráva o *zavraždění konsulů* francouzského a německého *v Soluni*. Turci zavraždili konsuly proto, že prý vzali v ochranu bulharskou dívku, již Turci chtěli proti její vůli poturčit.

Francie, Německo a jiné mocnosti vyslaly ihned několik válečných lodí do přístavu soluňského. Anglicko však vypravilo silné loďstvo do zálivu Besiky s rozkazem, by zamezilo přístup cizích lodí do průplavu dardanelského, což směřovalo proti spojení loďstva německého s loďstvem ruským na Černém moři.

Zatím vzmáhalo se povstání vítězně dále. V průsmyku dužském porazili povstalci dvakráte skvěle přečetné sbory *Muchtara paše*, velitele turecké výpravy v Hercegovině a Bosně, a také v Bulharsku utrpěli Turci některé porážky.

Kdyby za takových okolností byla Evropa po vzájemném dohodnutí se svých zástupců promluvila vážné slovo k Turecku, bylo by toto muselo se podrobit diktovaným podmínkám, aby alespoň ještě na čas své panství v Evropě si zachovalo a při tom skutečné, mocnostmi zaručené opravy provedlo. To se však nestalo, a věci rozvinuly se jinak.

VII. Pleticby Anglicka a smrt sultána Abdula Azize.

Ačkoliv byla situace velmi zapletena a v popředí vystupovaly zájmy, kteréž se snahám trojcísařského spolku příčily, jmenovitě že Rakousko tak se chovalo, jakoby s Ruskem nic společného míti nechtělo, přece nemizela naděje, že výsledek konferencí tří kancléřů v Berlíně bude míti příznivý účinek.

Bylo ovšem poněkud nápadno, že hrabě Andrássy vypravoval v Berlíně dvorním dámám strašné historie „o ukrutnostech povstalců, jakých prý se dopouštějí na ubohých Turcích.“ Útlocitné dvorní dámy byly prý tím tak poděšeny, že jim šálky s čajem z něžných ruček padaly — tak úchvatně prý horlil pan hrabě Andrássy.

Taktéž sluší se zmíniti o jakémsi důvěrném koketování poloúřadních vídeňských a maďarských časopisů s Anglickem, mimo to pak byla oznámena závažná okolnost, že rakouský vyslanec v Cařihradě hrabě *Zichy* jde ruku v ruce s anglickým vyslancem lordem *Elliotem*, kterýž byl ve spojení s *Midhat pašou*, miláčkem a náčelníkem softů (mohamedánských studentů). Tento Midhat paša pohnul softy k pouličním výtržnostem v Cařihradě, což zavdalo Abdul Azizovi příčinu ku propuštění dosavadního ministerstva, kteréž bylo se sultánem nakloněno k smírnému ulevení a nápravám.

Zatím podepsal Andrássy přese všechnu nechuť k Rusku přece pamětní spis od Gorčakova vypracovaný, takže se zdálo, že trojcísařský spolek bude zachován, aby mohlo se na cestě míru zakročiti ve prospěch utiskovaných křesťanů tureckých.

Pamětní spis Gorčakova zněl ovšem trochu jinak než dřívější nota Andrássyho. Počínal úvodem, v němž se připomíná, že sultán byl vůči Evropě povinen onu notu přijmouti a že velmoci jsou mravně oprávněny a zavázány dbáti o vyplnění článků v notě obsažených, poněvadž mír evropský jest na tom závislý. Proto také že musí se s politováním konstatovati, že sultán neučinil ničeho, by sliby své vyplnil, takže fanatismus mohamedánský čerpal z toho nepřímé povzbuzení; smutný případ v Soluni může se na neštěstí považovati jen za účinek liknavosti vlády otomanské, kteráž slibům slavně daným nedostála. Potom jednal pamětní spis o návrzích, jež se Portě předložily po svorném usnešení tří mocností císařských. První požadavek záležel v uzavření dvouměsíčného příměří, mezi nímž by se docílilo přímého dohodnutí. Základem dohodnutí pak mělo být jednak zachování pěti požadavků andrássyovských, totiž: svoboda náboženská, zrušení pronajímání daní, ponechání přímých daní provinciím, upravení otázky pozemkové, aby křesťané mohli také získati půdu, svolání rady mužů vynikajících. Dále se žádalo pět věcí nových o prostředcích ku provedení oprav, kteréž vyňaty jsou z pamětního spisu povstalců: 1. Porta vystaví znova stavení a chrámy křesťanům zbořené, bude jim poskytovati podporu alespoň jeden rok a sprostí je všech daní na tři leta ode dne návratu. 2. Podpory ty rozdělovati bude zvláštní komise, jakž naznačeno jest v notě andrássyovské; předsedou komise musí býti křesťan Hercegovec, komise pak musí skládati se jen z mužů domácích, kteří věrně zastupují náboženství pravoslavné a katolické. 3. Vojsko turecké se odvolá a ponechají se posádky jen na 6 opevněných místech. (Pamětní spis povstalců jmenoval Mostar, Stolac, Trebini, Nikšiče, Plevlje a Foču.) 4. Křesťané hercegovští nesloží zbraní dříve, dokavad neučiní taktéž mohamedáni, a dokavad opravy nebudou úplně provedeny. 5. Nad prováděním oprav vůbec a nad návratem uprchlých rodin zvláště budou bdíti konsulové nebo zástupcové mocností. Na konec pak pravil pamětní spis doslovně: „Kdyby však příměří vypršelo, aniž by snahám mocností se podařilo dosáhnouti vytknutého cíle, mají tři mocnosti císařské za to, že diplomatická akce jejich musí se doplniti dohodnutím o vydatnějších prostředcích, kteréž by ve prospěch obecného míru obmezily posavadní špatné poměry.“

Jaké to další „vydatnější prostředky“ býti měly, ovšem se neřeklo výslovně, však rozumělo se tomu tak, že obstoupiti se měly některé turecké přístavy a zvláště měl se úplně zavřít rakouský přístav na Kleku. Přímo se to neřeklo nepochybně proto, že mocnosti chtěly určitá ujednání teprv mezi příměřím ve skutek uvést.

Že k tomu ale nedošlo, a že celá berlínská konference na zmar přišla, o to se postarala *Anglie*, kteráž v odporu s ostatními mocnostmi, jež svůj souhlas s ujednáním konference projevily, zjevně prohlásila, že k pamětnímu spisu knížete Gorčakova přistoupiti nemůže.

Tento skutek vlády anglické rozpoutal ještě u větší míře fanatismus turecký, a Porta, spolehajíc na podporu Anglicka, nechtěla o nějakých ústupcích ani slyšet.

Tímto spůsobem stalo se Anglicko skutečným rušitelem míru; neboť jest pochopitelno, že Turecko nechtělo více povoliti, když první evropská velmoc námořní tak okázale v jeho prospěch se vyslovila. Však Anglicko a živlové Turkům příznivi šli ještě dále; ale odhalení temných skutků jejich musí být zůstaveno teprv budoucím historikům k posouzení. Jen tolik zde budiž k jejich hanbě řečeno, že užívali všech možných prostředků, aby Turecko zůstalo v Evropě nezkráceno ve svém řádění, aby Slované a vůbec křesťané zůstali i dále v jařmu barbarů asiatských.

* * *

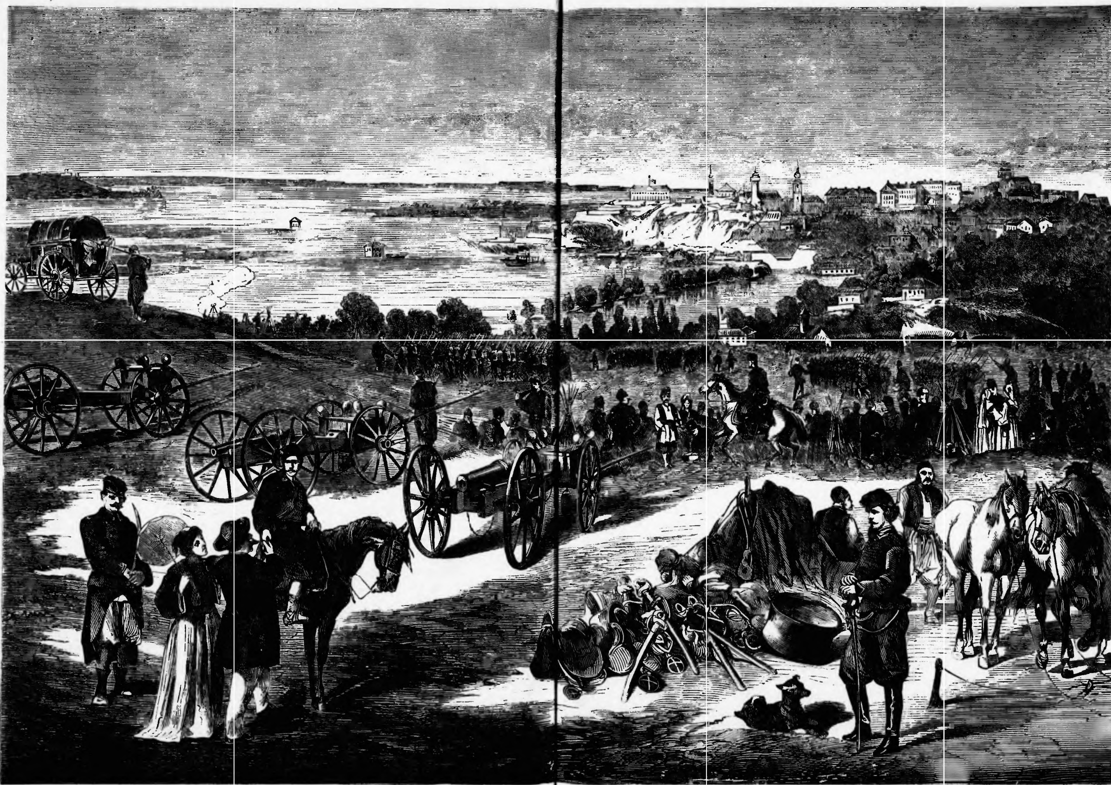
Sultán Abdul Aziz se Anglicku a ctižádostivé straně tak zvaných Mladoturků, jichž hlavou byl Midhat paša, již dávno nelíbil. Jeho marnotratnost byla ovšem bezuzdná, a zlé rozmary jeho způsobily mnohé zmatky. Příčinou těchto zlých rozmarů byl hlavně nezdar jeho snažení, aby syn jeho Izzedin stal se jeho nástupcem. Avšak při všech necnostech slabého panovníka toho musí se mu přiznati dobrá vůle, aby v Bosně a Hercegovině byla zavedena jakási samospráva, jednou dokonce toho se domáhal, aby ještě za jeho živobytí byl syn jeho za krále bulharského prohlášen.

Anglicko spatřovalo v těchto věcech ruku Ruska a to ne bez důvodů. Vyslanec ruský v Cařihradě, general *Ignatěv* měl u dvora sultánova mocný vliv. Anglicko zařídilo dle toho své jednání a mařilo všemožně každý krok, kterýmž se poměr křesťanských zemí v Turecku měl uvolniti. Anglicko se obávalo, kdyby Abdul Aziz memorandum Gorčakova přijal, žeby nabyl vliv Ruska v Cařihradě teprv velké moci. Toto mínění sdílel také dle všeho hrabě Zichy.

I bylo tedy třeba pomýšleti na výdatný prostředek, kterak by se přijetí pamětního spisu berlínského zamezilo.

A prostředek vymyšlen a vykonán vskutku překvapující.

V noci na 30. května *byl sultán Abdul Aziz palácovou revolucí, kterouž*

Tábor druhé zálohy srbské u Topčideru.

Midhat paša zařídil, trůnu zbaven a nepochybně ihned také zavražděn.

Midhat paša byl důvěrným přítelem lorda Elliota a dobrým známým hraběte Zichyho.

Nelze již nyní, kdy krvavý převrat v Cařihradě jest ještě v živé paměti, rozebírati obšírně průběh té události; klademe však zde znění věrohodných svědectví, kteráž byla otištěna v časopisech. Jedno z nich zní takto:

„Pro diplomaty nebyly tajemstvím ty věci, kteréž se v Cařihradě připravovaly. Také vlády byly svými zástupci zpraveny, že nastává krise vážná. Co ale diplomacii nepochybně známo nebylo, jest *vynikající úloha, kterouž u připravování a průběhu krise hrálo Anglicko.* Vlivu anglickému sluší také připsati změnu kabinetu cařihradského, povolání Midhata paše a Kalila za ministra bez portefeuillu. Midhat jest dávnoletý přítel anglického vyslance v Cařihradě. Tím se vysvětluje, proč Anglicko zdráhalo se podepsati berlínské memorandum, proč žádalo nový program.

A o hraběti Zichym psal turecký jeden list:

„Počínáme volněji dýchati. *Zichy* oznamuje, že od revoluce a sesazení s trůnu bylo by se zajisté upustilo, *kdyby se bylo včasně docílilo odstranění Ignatěva z Cařihradu. Zichy o spiknutí věděl,* avšak byl prý se všemi svými kolegy, kteří teprv po něm do věci zasvěceni byli, v příčině doby klamán.“

Také se nám nezdá zbytečným podotknutí, a jest to alespoň pamětihodná shoda, že po katastrofě cařihradské vstoupil v popředí týž turecký státník Kalil, s nímž Andrássy ještě za Beusta a za téhož zády vyjednával o válce turecko-rakouské proti Rusku, při níž mělo se Turecké území na škodu Ruska rozšířiti.

Po pádu Abdul Aziza stal se padišahem bratrovec jeho *Murad*, který však hned druhého dne po svém povýšení za nástupce velikého proroka se zbláznil, jakož oznamovalo se z pramenů tureckých.

V několika dnech na to byly z Cařihradu do světa zprávy vyslány, že se Abdul Aziz nůžkami zavraždil. Když přivolaní lékařové hned prý po skutku přichvátali, aby smrt zjistili, *byla mrtvola již ztuhlá.*

S pohřbem byl chvat veliký; dopoledne prohlíželi lékařové mrtvolu, a odpoledne byla již pohřbena.

Že by se byl sesazený Abdul Aziz sám zavraždil, tomu nevěřil nikdo. Ostatně odpovídá úkladnému, umluvenému zavraždění nejvyšší turecký zákon, koran, kterýž výslovně káže:

„Jsou-li dva kalifové, nechť jeden zahyne.“

A tak se po zákonu také stalo, krev kalifa jednoho byla prolita, aby druhý mohl se dát opásat mečem Mohamedovým.

To byla krvavá předehra války.

VIII. Vraždění ministrů v Cařihradě.

Zavražděním sultána Abdula Azize nebyla krvavá éra cařihradská skončena. Dne 16. června byla Evropa překvapena zprávou, že do síně v paláci *Midhaty paše*, kde právě ministerská porada se odbývala, vrazil náhle nedávno sesazený čerkeský důstojník Hasan a „z osobní pomsty“ zavraždil ministra *Husejna Avni pašu*, politického odpůrce Mithadova, a ministra Rašida pašu, těžce pak poranil ministra *Kaiserli pašu.* O tomto děsném skutku došla tato zpráva:

V sále poradním, který jest od ostatních komnat oddělen pouze těžkými záslonami, byla shromážděna celá rada ministerská. Za záslonou venku stáli na stráži dva vojáci; několik pak sluhů přinášelo ministrům obvyklá občerstvení. Mezi poradou jest náhle záslona rozevřena a mladý muž, oděný v stejnokroji majora, vrhl se na ministra vojenství Husejna Avniho pašu a křičel: „Řekl jsem Ti, že pomstím sultána svého; zde jest pomsta!“ V tomtéž okamžení vytáhl důstojník z kapsy revolver a střelil na Husejna; koule vjela do prsou ministra, jenž hned mrtev sklesl k zemi. — Hrozný strach zmocnil se všech přítomných. Kdežto ostatní vyskočili se svých sedadel utíkajíce ke dveřím, vrhl se Rašid paša, ministr věcí zahraničných, na vraha. Popadl jej od zadu a hleděl mu vyrvati zbraň. Mezi tímto zápasem stiskl Hasan několikrát kohoutek; jedna koule trefila ministra námořnictví, nezabila ho však. Po výstřelech přiběhli vojáci a služebníci. Dva další výstřely zabily jednoho vojáka a jednoho služebníka. Konečně vypadl Hasanovi revolver z ruky. Teprv teď obrátil se Hasan proti Rašidovi, vytasil dýku z pochvy a vrazil ji ministrovi několikrát do prsou; mezi bodáním Rašid skonal. Zoufalý zápas obou mužů trval několik minut, poněvadž Rašid paša, ačkoliv byl mnohem slabší nežli jeho odpůrce, bojoval statečně a vytrvale. Konečně podařilo se sluhům a stráži vraha překonati a zatknouti. První, který po výstřelu na Husejna Avniho pašu *ze síně utekl*, *byl Midhat paša.* Vrah jmenuje se Hasan; jest majorem ve vojště řadovém a byl přidělen sultanovi Abdulu Azizovi jako pobočník. Jest rodilý Čerkes a pochází prý z téhož kmene, jako matka Azizova, sultanka Valide. Když dne 29. května spiklenci s Husejnem Avnim v čele vtrhli do komnaty Abdula Azize a prohlásili jej za zbavena trůnu, zvolal Hasan, jenž onoho dne zastával právě službu jako pobočník, na pašu: „Pomstím sultána svého na Tobě.“ Vyhrůžka tato přiměla prý Husejna, že majora Hasana zbavil služby v paláci, na několik dní jej uvěznil a pak přidělil k nizamu. Jakým spůsobem Hasanovi se podařilo dostati se do paláce Midhatova a překvapiti ministry při poradě, o níž patrně napřed věděl, není známo.“

Turecký časopis „Stambul“ vyličoval hrozný výstup takto: „Dne 15. června, večer o půl páté dle času tureckého (tedy o půl noci), odbývala se v paláci Midhata paše ve Stambulu rada ministerská. Přítomni byli kromě Midhata paše ještě velký vezír Mehemed Rušdi paša, Husejn Avni paša, Achmed Kaiserli a Rašid paša. V hodinu tu přišel do paláce důstojník, odebral se do horního poschodí a žádal Jusufa agu, jenž právě byl v předsíni poradního sálu, aby jej pustil, jelikož má ministrovi vojenství něco důležitého sděliti. Jusuf aga odpověděl, že to není možno, poněvadž porada již počala. Důstojník ale, Hasan bej, bývalý pobočník prince Izzedina, stál pevně na svém, tak že Jusuf aga konečně povolil, že půjde dolů a sdělí to komorníkovi, který ministra vojenství doprovázel. Sotva že Jusuf aga sešel se schodů, vrazil Hasan do zasedací síně, ihned za sebou dveře na klíč zavřel, načež vyňal z kapsy revolver a střelil nejprvé na Husejna Avniho; pak rozbil lustr, tak že síň zůstala osvětlena jen jednou svíčkou. Velký vezír volal na vraha: „Nešťastníku! co počínáš?“ — „Vy nebojte se ničeho,“ odpověděl Hasan, „Vám neublížím!“ — I vrhl se opět na ministra Husejna, jehož vrchní šat byl rozepjatý, a rozsekal mu prsa i život handžárem.

— Potom vystřelil na Achmeda Kaiserliho pašu, jemuž vjela koule do ramene, a kromě toho ťal jej handžárem do boku; pak střelil na Rašida pašu, jenž hned sklesl mrtev. Výstup ten stal se velmi rychle. Achmed aga, věrný sluha Midhatův, vyrazil dveře právě, když Rašid paša klesl na zem. Achmed chopil Hasana od zadu za ruku, ale tento se mu vytrhl a střelil jej do hlavy. Zatím přišla pomoc se všech stran; žandarmové z blízké stráže přišli na pomoc; proto však měl Hasan ještě dost času, že zabil jednoho pobočníka a jednoho žandarma, kteří vstoupili nejdříve do sálu. Konečně zmocnili se vraha, jenž chtěl zabiti také ještě Midhata pašu."

Vraždou ministrů, jmenovitě Husejna Avniho, byl Mladoturek Midhat paša zbaven odpůrců a měl s pletichaři anglickými volnou ruku. V Cařihradě byl Midhat touto vraždou veřejně obviňován. Husejn Avni byl Staroturek tělem i duší, vtělený to divoký, nesnášelivý fanatický moslemín. Midhat paša ale blížil se názory svými k státníkům moderním. Husejn Avni chtěl Turecku na nohy pomoci vlastní silou, nebyl přítelem Angličanů, za to ale zarytým nepřítelem Rakouska. Naproti tomu byl Midhat slepým nástrojem Anglicka.

Skutek Hasanův byl věru neobyčejný. Vrah *dostal se bez překážky do paláce*, zabil ranou revolveru nejprvé ministra války Husejna, druhou ranou Rašida, třetí zranil ministra námořnictví, čtvrtou Mukaim-beye — všichni přítomní tonou v krvi, *jen Midhat paša ujde bez úrazu!*

A sotvaže mrtvoly zavražděných ztuhly, již byly pohřbeny. Taktéž bylo na spěch s odpravením vraha — již druhého dne po skutku byl oběšen. Oněměl, nikdo nemohl se ho na příčiny skutku tázati, nikdo nezvěděl, *kdo* mu vtiskl do ruky smrtící revolver a jatagan, konečně nebylo ani soudu, aby se mu *dokázalo*, že on je skutečně vrahem ministrů. A to by bylo velmi důležito, neboť po provedení důkazu viny nebyla by mohla vzniknouti pověst, že vojenský soud dal *odpravit někoho jiného než pravého vraha, a že Čerkes Hasan byl jen nevinnou obětí!*

Ale Midhat paša stal se pánem situace a přilnul ještě více k Angličanům; však věděl, že *Murad V.* spatřuje v něm jedinou podporu svého panství, jako ji spatřoval Abdul Aziz ve velkovezíru Mahmudovi, kterýž se o Rusko opíral.

Midhat paša utvořil nové ministerstvo. Starý *Sawfet* paša stal se ministrem zahraničných věcí; býval již dříve několikrát ministrem a chválila se jeho poctivost; *Abdul Kerim* paša byl jmenován ministrem vojenství, a *Kalil Serif* paša ministrem spravedlnosti; tento jest muž nadaný, ale náruživý karbaník, což ho již o ohromné sumy připravilo; jest příbuzným egyptského místokrále, s nímž ale se nepohodl a za tou příčinou před lety do turecké služby vstoupil.

IX. Zbrojení Srbska.

Od leta 1875 posýlala Porta znamenitou sílu válečnou k hranicím srbským a udělala zvláště silný tábor blíž pevnosti *Niše*. Měla to být hrozba Srbsku, kteréž skutečně počalo za tou příčinou silně zbrojit.

Národ srbský žádal si válku; spatřoval k tomu nejpříhodnější chvíli, kdy soukmenovci jeho v Bosně a Hercegovině s úspěchem staletého vraha Turka potírali. Srbsko chtělo se zbavit utiskovatele a založiti opět dávnou říši srbskou.

Také kníže Milan, jehož mírumilovnost r. 1875 za zlé se mu vykládala, nabyl konečně přesvědčení, že musí buď trůn svůj opustit nebo meče k osvobození národa svého se uchopit.

Mírumilovnost knížete Milana měla příčiny své v tom, že Rusko činilo mu naděje v pomoc diplomatů, kteří dopomohou Bosně ke spojení se Srbskem. A v skutku byl sultán Abdul Aziz tomuto plánu nakloněn, avšak anglický vyslanec lord Elliot dovedl tyto záměry mařiti, až konečně zavražděním sultána sešlo s nich úplně.

Srbsko zbrojilo jednak na ochranu proti možnému útoku Turecka, jednak proto, aby mohlo Bosnu vojenskou mocí obsaditi, kdyby ke spojení došlo, což by bylo tím nutnější bývalo, že tam prováděl své rejdy nápadník trůnu srbského, vypuzený *Karaďorděvič.* Ale po smrti Abdul Azize nastala situace jiná, Srbsko muselo své zbrojení dokončit k zjevné válce. Napnutí bylo již příliš veliké, muselo dojíti k ráně.

V červnu uzavřen spolek na výboj a odboj s *Černou Horou* a umluven společný válečný plán. Zároveň vyjednávalo se s *Řeckem a Rumunskem,* a také s vůdci povstalců bulharských se stalo dohodnutí.

Do konce června bylo Srbsko dle možnosti vyzbrojeno a potřebami válečnými opatřeno. Však chybou při tom byla okolnost, že mělo vojsko srbské rozličné druhy zadovek a také 117.000 ručnic staré soustavy k nabíjení od předu. Dělostřelectvo záleželo z 28 baterií po 6 kusech, z nichž byla polovice ocelových, pak z 5 pohorských baterií, konečně z 25 baterií děl bronzových, k nabíjení od předu. Přípřeže však nebylo ještě dostatek.

Střeliva měl prozatím každý muž 60 patron a pro každé dělo 108 patron; v zásobě bylo pro ručnice 2,250.000 a pro děla 50.000 patron. K doplnění těchto

zásob se v arsenálech v Bělehradě a Kragujevci dále pracovalo.

Pod prapory srbské svoláno bylo všecko mužstvo do 52 let stáří. Avšak postavení armády bylo obtížno za tou příčinou, že nedostávalo se spůsobilých důstojníků.

Také v opevňování hranic učinilo se co možno bylo. Slabou stránkou vyzbrojení srbského byly potřeby oblehací, ač bylo známo, že Turci právě blíže hranic mají mnohé pevnosti a tvrze, kteréž budou se muset dobývat, poněvadž při poměrně nečetné armádě srbské nemohlo se na to pomysliti, aby se všechna opevněná místa turecká oblehla a ostatní vojsko dále do pole táhlo.

Srbský sbor zákopníků záležel ze šesti setnin, jimž veleli skoro vesměs ruští a rakouští důstojníci.

Také polní telegrafy byly zařízeny a při každém ze šesti sborů armádních bylo oddělení ke službě telegrafní ustanoveno, takže každý sbor byl v stálém spojení s hlavním stanem.

Blíž hranic zřízeno dvanáct nemocnic, nejvíce v klášteřích a školách, avšak k obsluze nemocných nedostávalo se lékařských sil.

Ze všeho vysvítalo, že malé knížectví srbské nemělo dostatek potřeb k velké válce nezbytných. Hlavní vady válečné hotovosti srbské byly: nedostatek jednotné soustavy ozbrojení, nedostatek řádných nižších důstojníků, nedostatek těžkého dělostřelectva a nedostatek lékařů.

Naproti tomu bylo dobře postaráno o zásoby potravní a o dostatečný počet vyšších důstojníků, z nichž ale žádný nemohl z necvičeného vojska srbského učiniti rychle armádu, kteráž by v každém ohledu ke službě polní, jmenovitě na bojištích otevřených dostačovala.

Kdyby bylo kromě Srbska a Černé Hory *zároveň* Řecko a Rumunsko na Turky udeřilo, byli by tito nepochybně museli podlehnouti, neboť vyzbrojení turecké armády bylo rovněž nedostatečno. To se však, bohužel, nestalo.

Srbsko bylo hned s počátku skoro po celé čáře hraničné od přesily Turkův ohroženo, jmenovitě na levé straně, kde Turci opírali se o pevnosti Vidín a Niš. Při nečinnosti Rumunska byla tato strana Achillovou patou Srbska.

Tábor turecký u Niše byl kryt pevnými sruby a náspy. Srbům muselo především na tom záležeti, aby se opevnění před Niší zmocnili; jinak nemohli ku předu, neboť za zády Turků, v Bulharsku, se povstání teprv organisovalo.

Od polovice června stály proti sobě oba hlavní stany v těchto místech. Přední stráže byly od sebe skoro jen na dostřelení.

Jaký válečný plán Turci měli, o tom není nic známo, dle všeho ale směřoval k tomu, aby vpadli hned při početí války na srbskou půdu a mečem i ohněm ji spustošili.

O plánu srbském ale se hned obšírně v novinách psalo a dle těchto popisů byl tento plán následující:

Proti hlavnímu voji tureckému u Niše postaví se sbor generala *Čerňajeva*, kdežto turecký sbor vidínský bude zadržovat armáda srbská na Timoku; ve východním údolí řeky Moravy očekávala se hlavní srážka, kdyby se nepodařilo Turky již u Niše poraziti. Sbor na Drině (18.000 mužů) měl překročit řeku a vtrhnout do Bosny, dorazit k *Serajevu* a spojit se v čáře mostarsko-fočské s Černohorci. Tento spojený sbor měl postupovat k Novému Pazaru a znepokojovat hlavní voj Turků, který se měl tím seslabit, aby porážka jeho v údolí moravském snadnější byla.

Úloha zvláště obtížna byla přidělena krajanu našemu generalu Frant. *Zachovi*. Mělť on sborem svým obsadit a hájit průsmyky k Starému Srbsku a dalším postupem spojiti se s některým sborem Černohorců u *Prizrenu*.

Jakož z dalšího vypravování zjevno bude, vzali si turečtí vojevůdcové dobré naučení z plánů srbských, jež horkokrevní korespondenti v novinách předčasně uveřejnili.

X. Všeobecné smýšlení a ruch před válkou.

Kdežto v Srbsku očekávalo se zamítnutí srbského ultimatum, kterýmž žádalo se též od nového sultána ***připojení Bosny k Srbsku***, kdežto i v Černé Hoře chystalo se vše k jisté válce, nastalo též hnutí mohamedánského fanatismu, a v Cařihradě volalo se k válce proti Srbsku a Černé Hoře, ano i ***proti Rusku a celému křesťanskému světu.***

A kterak se choval v těch dobách tento *svět křesťanský?*

Vlády petrohradská, berlínská a vídeňská dobře věděly, že již nyní, před válkou, Turci v Bulharsku strašné ukrutnosti pášou, věděly dále, že Porta i veřejné mínění v Cařihradě skládají naději a důvěru v křesťanskou pomoc anglických peněz a anglického loďstva ve prospěch zeleného praporu prorokova, totiž ve prospěch „svaté války“ mohamedánství na vyhlazení křesťanstva, i doufali, že k takové válce povstanou též mohamedáni na Kavkaze, v střední Asii, Egyptě a ostatních pobřežních zemích severoafrických.

Přes to vše ale neprohlásil se spolek trojcísařský

ve prospěch žádosti Srbska, aby Portu k povolnosti donutil. Vládám byly by arci v takovém případě mnohé překážky v cestu se postavily: v Rakousku vřelé sympatie Maďarů pro Turky, v Německu potřeba míru a naskytla příležitost válkou, v níž by Německo s Ruskem kráčelo, jevila se v kruzích státnických a publicistických ve *Francii* jakási úzkostlivost. V Paříži totiž počali nahlížet, že nebylo dobře projevovati potěšení vůči změně

General Čerňajev.

General Zach.

General Alimpič.

jistá situace vůči Francii, v Rusku konečně kromě neobyčejné mírumilovnosti cara Alexandra váhající, velkým, rozhodujícím událostem pokud možno se vyhýbající politika knížete Gorčakova, kterýž asi nabyl přesvědčení generala Faděječa, že nestanou-li se důkladné změny v Rakousku, nelze proti Turecku dříve válčit, pokud by též výprava proti Rakousku podniknuta a šťastně skončena nebyla.

Však to vše viděl a uznával bystrý vyslanec ruský v Cařihradě general *Ignatěv* a neopomenul v době berlínské schůze kancléřů pánu svému ohlásiti, kterak se rakouský vyslanec hrabě Zichy s anglickým vyslancem lordem Elliotem přátelí. Cara Alexandra dotkla se tato zvěsť velmi nemile a mírumilovnost jeho byla značně otřesena, když hned na to došla zpráva o zavraždění Abdula Azize.

Přes všechnu touhu po odvetě, jíž by se byla na tureckém trůně, jakož se při nastoupení Murada V. stalo, neboť z Ruska, jehož přátelství Francie dávno vyhledává, vykládalo se to nepříznivě. Proto také přijala Francie velmi chladně vylhaný program vlády Muradovy o liberálních zařízeních, o zavedení ústavnosti atd.

Ano i v *Anglicku* odvracelo se veřejné mínění národa od nekřesťanské politiky vlády, při níž měl hlavní slovo *žid Disraeli*. Zdravý rozum mnohých Angličanů chápal, že jest to jen ošklivá politika anglická, která Turky k válce popuzuje, ve kterémž smyslu prohlásili se i mnozí státníci, jmenovitě lord *Russel*. Toto vše ale neprospělo, neboť Disraeli namluvil královně Viktorii a četným kavalírům, že každá změna na poloostrově balkánském bude jen na prospěch Ruska, které beztoho ohrožuje zájmy anglické v Indii.

Disraeli provedl tedy svou vůli vzdor veřejnému

mínění a byl přesvědčen, že dojde-li k válce, dovede roznítit národní vášeň Angličanů pod praporem ohrožených — balíků bavlny, kteréž tvoří hlavní článek národního programu anglického.

V Italii netajila se ani vláda, ani parlament ani národ sympatiemi k potlačeným národům pobalkánským, ačkoliv i v Italii kladl se důraz na zachování míru. Srbsko bylo skoro ode všech italských listů „Piemontem jihoslovanským“ nazýváno a v snažení svém povzbuzováno. Tajně pak bylo mezi Římem, Petrohradem a nepochybně i Berlínem vyjednáváno, že Italie v případu všeobecné kulturní války bude státi při kříži proti asiatskému barbarství. Italské časopisy horlily velmi proti maďarské lásce k Turkům, a také již bylo tu a tam na srozuměnou dáno, že pohraničné pevnosti severní Italie proti Rakousku (známý to pevnostní čtverhran) jsou úplně v pořádku.

Touž dobou ale, kdy všechny tyto známky se objevovaly, kdy dokonce král belgický do Londýna spěchal, aby královně Viktorii oznámil, že pletichy její ministrů v Cařihradě považuje ruský car za osobní urážku, nestály věci ve Vídni a v Pešti příliš utěšeně.

Jakož jest jisto, že při dvoře vídeňském není žádné náklonnosti k hynoucímu Turecku, přece byla situace říše již proto povážliva, že v případu války muselo Rakousko učinit vojenská opatření na svých hranicích jihovýchodních. Taková opatření však mohou průběhem událostí vésti též dále, než se s počátku zamýšlí. Při tom jevily se v Rakousku tři politické proudy: maďarský, kterýž by byl nejraději společně s Turky válčil, aneksační, který si přál spojení Bosny s Dalmacií, a slovanský, jemuž v první řadě šlo o přísnou nestrannost, v druhé řadě o allianci rakousko-ruskou na výboj a odboj. Na takovou allianci bylo však poměrně nejméně pomýšleno.

XI. První rána z děla.

Jelikož Porta zamítla poslední smírný návrh Srbska, aby při zachování svrchovanosti Turecka učiněn byl kníže Milan místokrálem Bosny, nýbrž se Srbskem vůbec ani vyjednávati nechtěla, stala se skutkem *smlouva mezi Čerňou Horou a Srbskem*, že počne společná válka proti Turkům.

Vojsko srbské dalo se na pochod, ačkoliv zbrojení nebylo ještě dokonáno.

První operační čára malé srbské armády jde údolím tak zvané *bulharské Moravy* jednak *k Niši* (řece Nišavě), jednak k Alexinci. Druhá, více západnější, směřuje na turecké straně *k Novému Pazaru a Višegradu*, na srbské straně *k Rašce a Užici*. Třetí na západě jde přes pohraničnou řeku *Drinu* a opírá se o pevnost *Zvorník*. Čtvrtá severovýchodní táhne se od *Něgotina* podél řeky *Timoku*, kde tato hraničí s Bulharskem. Na turecké straně končí tato čára tureckou pevností *Vidínem*.

Při početí války bylo veškerého srbského vojska sotva více než 144.700 mužů.

Tato armáda byla rozdělena následovně:

Spojená armáda východní a jihovýchodní *(Lešjanin-Čerňajev)* 84.600 mužů pěchoty, 3500 jezdců, nepočítaje v to bulharské dobrovolníky, jichž jest také několik tisíc. Dělostřelectva 240 kusů.

Spojené sbory *(Zach-Čolak Antič)* u Nového Pazaru, Sjenice a Nové Varoše 25.000 mužů pěchoty, 1000 jezdců, 60 děl rozličného zrna. Při tom není počítán dobrovolnický sbor Dučiče, čítající asi 4000 až 5000 mužů s 8 děly.

Armáda drinská pod velením *Ranka Alimpiče* i s posádkou Malého Zvorníka a dobrovolníky 30.000 mužů pěchoty, 500 jezdců, 60 děl většinou drobného zrna.

Černohorci. Všeho všudy i s povstalci stojícími pod náčelníky svými a pod *Peko Pavlovičem*, 32.000 mužů bez jízdy, 50 děl.

Východní armáda pod knížetem *Mikulášem* 18.000 mužů, 20 děl.

Jižní armáda pod *Božou Petrovičem* a jinými vojvody 14.000 mužů, 30 děl.

Mnoho-li mužstva čítala při početí války mnohem silnější armáda turecká, nelze určitě naznačiti. Oficielní *„Turquie“* udala, že pod velením *Abdula Kerima* paše stály na bojišti tyto sbory:

1. Armádní sbor v Bosně a Hercegovině pod *Muchtarem pašou.*

2. Sbor u Nového Pazaru pod *Dervišem* pašou.

3. Sbor nišský a vidímský pod velením *Achmeda Ejuba* paše.

4. Sbor u Skadru v Albanii pod vůdcem Achmedem Hamdi pašou.

5. Sbor na Kosovu pod velením *Ali Saiba* paše.

6. Sbor dobrovolníků pod *Abdi Čerkesem* pašou.

Tyto sbory byly rozděleny v několik divisí a sice: 1. divise u Sednidě, velitel Mehemed Ali paša; 2. divise v Bosně, velitel Veli paša; 3. divise u Nového Pazaru, Husejn-Husni paša; 4. divise u Vidína, Osman Nuri paša; 5. divise u Šerikoje, vel. Hasan Hairi paša. Generalové Ali paša, Selim paša a Mehemed paša veleli sboru hercegovskému. Fazly paša velel divisi vidínské, a generalové Nedjib, Adyl, Kalil paša a Sulejman paša byli přiděleni sboru u Niše.

Dle úřadních zpráv rakouských byla armáda turecká, a sice jen pravidelná, takto rozdělena:

11.000 mužů v Albanii u Podgorice, Skadru a Baru; 20.000 mužů v Hercegovině; 16.000 mužů v Bosně, 12.000 mužů v úžině mezi Černou Horou a Srbskem blíž Nového Pazaru, 34.000 mužů na srbských hranicích proti Niši a Srědci (Sofii), 11.000 mužů mezi Bazardžikem a Plovdivem, 10.000 mužů u Vidína, 10.000 mužů u Gabrové a Trnové. Dohromady tedy 124.000 mužů vojska pravidelného. Mimo to bylo v posádkách 27.000 mužů, totiž v Cařihradě 18.000, v Drinopoli 1500, v Ruščuku 2000, v Šumeni 2000, ve Varně 1500, v Silistrii 1100, v Tulště 900 mužů. Dohromady tedy by bylo v evropském Turecku bývalo 151.000 mužů pravidelného vojska.

Ale již v první týden války bylo posláno k Vidínu a Niši nových 20.000 mužů. Sborů nepravidelných bylo hned s počátku na bojišti asi 40.000 mužů, hlavně divokých Čerkesů, k nimž později přibylo nejméně ještě 20—25.000 mužů rozličných pomocných sborů.

Tímto spůsobem stála již na počátku války proti Čerňajevu a Lješaninovi velká přesila turecká více než 55.000 mužů.

Tolik se vědělo již napřed, že nejkrutější boje vzniknou na operační čáře jižní od Alexince k Niši a při březích Timoku. Přes 100 těžkých tureckých děl v pevném postavení u Niše bylo pro Srby výstražným znamením otázky. Kdyby tam Turci vyhráli, mohli širokým údolím moravským a přes Alexinac, Jagodinu a Svilajnac ku předu se bráti a na Bělehrad táhnouti. V případu vítězství Srbů mohli by tito jednak údolím moravským, jednak nišavským do Turecka vtrhnouti a pomocí povstalců bulharských ku předu se dáti, kdyby totiž mezi tím armáda timocká Turky u Vidína zadržovala a dostatečnou posilu dostávala.

Avšak aby byla srbská armáda mohla Vidín a Niš silně oblehnouti a s ostatním mužstvem k Srědci na pochod se dáti, k tomu síla její nikterak nestačila.

Jiná byla by věc ovšem, kdyby za všeobecného povstání v Bosně byl mohl Ranko Alimpič se sborem svým hned do Bosny vtrhnout (kdežto východní a jihovýchodní armáda byla by zatím na pouhé demonstrace se obmezila), tam pomocí povstalců pravidelné sbory turecké potřít a pak s posilou národních bojovníků bosenských všechna důležitá místa obsadit, kdežto Černohorci byli by se zatím Hercegoviny zmocnili.

Ibarská armáda Zachova byla by ovšem musela zároveň na Sjenici udeřiti a jižní Bosny se zmocniti, aby se mohla dotýkati Černohorských sborů v Hercegovině, kdežto by byl měl Čolak Antič z Rašky do Starého Srbska vtrhnouti, Nový Pazar obsaditi a silnice z Albanie a Makedonie k Hercegovině uzavříti.

Kdyby toto vše bylo v prvních týdnech války se vykonalo, byla by se mohla východní a jihovýchodní armáda tou měrou sesíliti, aby též na rozhodný výboj pomýšleti mohla.

Však nechceme se zde pouštěti do přílišných kombinací strategických. Tolik ale můžeme již na tomto místě pověděti, že na západě a jihozápadě Srbska byla by hned na počátku prospěla smělá, řekněme husarská akce, kdežto na východě a jihovýchodě měly se sbory prozatím držet v defensivě a ustavičně se cvičiti.

Srbům se nedostávalo silného dělostřelectva. To by snad bylo přátelské Rusko i s obsluhujícím mužstvem brzo opatřilo a přes Rumunsko dopravilo. Dále se nedostávalo *vycvičeného* mužstva, a to by se bylo mohlo za doby defensivy na východě a jihovýchodě ještě docvičiti. Konečně se nedostávalo mnohočetných houfů válečných, kterých by nepochybně bylo poskytlo vzbouřené obyvatelstvo Bosny, Hercegoviny a Starého Srbska.

Vůdcové srbští šli do boje s vůlí zajisté nejlepší a s dostatečnou statečností i věděním válečným. Avšak již na počátku zamezila choroba generalu Zachovi dobře promyšlený plán vykonati. General Čerňajev jest vůdce vynikající, avšak měl posud co činit jen s výborným vojskem ruským, s nímž bojoval vítězně proti polodivým, špatně ozbrojeným národům středoasijským. To jest třeba uvážiti.

Když roku 1813 dobyli Turci znova osvobozeného již Srbska, mohli přes Dunaj, Drinu a Moravu do země vtrhnouti. Nyní ale neměli již v Bosně tolik moci, aby se mohli odvážiti k přechodu přes Drinu. Dunaj zůstal snažením severních mocností a Rakouska s Rumunskem neutrální; také tam byly uchystány torpedy, kterýmiž by se bylo v případu potřeby turecké loďstvo zahnalo. Co se ale Moravy týče, postačí jen pohled na tamější srbská opevnění, aby se dokázalo, jak vydatná by tam byla defensiva, kdyby obratně řízena byla.

Moravské údolí jest u *Deligradu* asi čtyry anglické míle dlouhé. Řeka se proudí blíž pahorků, kteréž se na její levém břehu zdvihají; pravá strana pobřeží jest chráněna jednotlivými lesinami a vrchy, z nichž některý dosahuje výše až 4000 stop. Hlavní silnice údolím jde podle řeky.

Od *Kňaževce* (Gurgušovac) a hranic bulharských stoupá silnice z údolí k široké, ale úžlabinami prorvané rovině, která má s obou stran svah a na příč této vysočiny byla zřízena dobrá opevnění deligradská. Bylo to šest silných čtverhranných redut na těžká děla, mezi redutami byly příkopy na ochranu pěchoty; tyto příkopy mohly se také zřídit pro polní děla. Také přední strana těchto ohražení byla příkopy opatřena. Reduty zřízeny byly velmi solidně a upravena každá na deset děl.

Ale tyto hradby měly již v druhé řadě zavírat údolí moravské, neboť silnější oporu poskytoval opevněný tábor na výšinách u Alexince. Bylo tam devatenáct redut, opatřených děly čtyryadvacíti- a dvanáctiliberními.

Povstalci odvážejí ukořistěné turecké zásoby.

Podgorica.

Aby ale tyto hradby nepřítel na silnici kňaževacké obejíti nemohl, o to měla se postarat hrdinná a obratná obrana hradeb a srubů na Timoku, u Kňaževce a Zajčaru.

Uvedli jsme toto vše jen proto, abychom odůvodnili strategické črty, jež jsme výše položili.

* * *

Jasně zaskvělo se slunko za časného rána dne 29. června 1876, když z citadelly bělehradské rozlehla se *první rána z děla* nade městem a Dunajem. Tato rána, po níž několik jiných následovalo, byla sice jen na plano vypálena, ale byla první při zahájení strašné války na osvobození Slovanstva ze jha tureckého.

A ještě ani nedozněla, když pod těžkými sekerami praskala veliká žerď, na níž vztyčoval se turecký prapor s půlměsícem na znamení poddanství srbského knížectví.

Byl to první skutek ku prohlášení neodvislosti Srbska.

A v městě Bělehradě, v tomto dějišti tolika potupy i slávy, rozzvučely se zvony a za střelby děl opustil mladý kníže Milan svůj nevelký, ale příjemný zámek (vyobrazení na str. 20.), aby se odebral na bojiště.

Na cestě k přístavišti udála se však nemilá nehoda. Splašili se totiž koně, zapřažení v knížecím voze a teprv po delší době podařilo se je ukonejšiti. Aby se vyhnul další nehodě, vystoupil kníže s kněžnou z vozu a šli až k přístavišti pěšky. Tam stál prapor řadového vojska v slavnostním obleku a s hudbou. Veda kněžnu za rámě kráčel kníže před rozestaveným vojskem, až konečně zastavil se před praporečníkem, uchopil prapor, políbil jej a promluvil takto:

„Vojínové! Jakožto první vojín země stavím se v čelo svého vojska, abych táhl do boje, abych bránil vlasť naši před společným nepřítelem. Vám, vojínové a měšťané, svěřuju svoji choť, vaši kněžnu. Chraňte ji jakož i hlavní město. Žijte blaze!“ Na to políbil prapor a odevzdávaje jej praporečníku dodal: „Bojovníku! Odevzdávám ti tento prapor, braň jej až do poslední krůpěje krve!“ (Vyobrazení na str. 12. a 13.)

Pak odebral se kníže za hřmění děl a nadšeného provolávání lidu „Živio“ v průvodu kněžny na palubu parníku, kdež rozloučil se s důstojníky své družiny a s obecním zastupitelstvem bělehradským. Políbil kněžnu, jež mu se slzami v očích udělala na čele znamení kříže, a odvedl ji z paluby na břeh do připraveného povozu. Mimo ministry Marinoviče a Filipa Krističe opustil celý průvod loď, načež se kníže na ni navrátil. Hned na to vytaženy byly kotvy a velkým srbským praporem ozdobený „Deligrad“ hnul se z přístavu za jásotu obecenstva, přejícího knížeti svému šťastnou cestu, za rachotu děl, zvonění všemi zvony a zvuků vojenské hudby. Tisícové srbských občanů kladli si v slavnostním tomto okamžiku zajisté otázku, za jakých poměrů kníže Milan IV. se opět navrátí do Bělehradu! Celá slavnost učinila na všechny přítomné dojem hluboký.

Ze sboru diplomatického dostavili se na přístaviště pouze konsulové ruský, německý a rumunský.

I takové nepatrné okolnosti mívají někdy význam historický.

* * *

Kníže Milan byl dne 1. července v táboře svém *u Deligradu* s nadšením nevídaným uvítán. K vojsku svému měl tam řeč, v níž pravil:

„Před vámi jest život a budoucnost! Hynoucí bratří očekávají vás jakožto osvoboditele své.“

Vojsko srbské chystalo se vtrhnouti do Bulharska.

Téhož dne vydal kníže k národu srbskému toto provolání:

Mému drahému národu!

Rok tomu, kdy bratří naši v Bosně a Hercegovině chopili se zbraní, aby se uhájili proti bezuzdné libovůli a proti násilnictvu všeho spůsobu. Utrpení jejich docházela povždy ohlasu v bratrských srdcích našich, a když se minulého roku žaloby jejich znovu ozvaly, prohlásil jsem skupštině, že sám v mezích slabých sil našich budu k tomu působit, aby nalezen byl spůsob, kterýmž by se trvale upokojily povstalé krajiny, jejichž osud nám nemůže býti lhostejným. Pravilť jsem tehdá, že Srbsko co přímý soused těchto zemí více než kdo jiný stále opakovanými vzpourami trpí ve směru mravním i hmotném, a proto že náš zájem i naše potřeby toho vyžadují, aby poměrům těm konec učiněn byl navždy.

Ježto však touže dobou Porta, dorozuměvši se s velmocemi, ujala se pacifikace bez jakého cizího spolupůsobení, byli jsme povinni, vážně a trpělivě vyčkati výsledku pokusů, kteréž byly podnikly velmoci ve prospěch našich trpících bratří. Zkušenosti však několika věků v potlačeném národu, kterýž zbraní se byl chopil, nevzbuzovaly žádné důvěry k opatřením, jež byla Porta učinila k upokojení svých zemí; národ nespatřoval v nich žádané záruky, že se za krátko nebudou opakovati zlořády, kteréž již tolikráte lidu byly zbraň do rukou vtiskly. V Hercegovině hrdinný boj vedl se dále, strašné krveprolévání a děsné ukrutnosti trvaly dále. A kdežto jsme konce těchto událostí na východních hranicích očekávali, propuklo povstání na jiném místě hranic našich. Bulharsko stalo se jevištěm boje na zničení a spustošení, jakéhož století naše vůbec nezná.

Výbuchy moslemského fanatismu rozšířily se z krvavých bojišť na všechny strany evropského Turecka a objevily se i v Cařihradě, v lůně sluhův koranu, kteří mají nyní rozhodný vliv na osud národů celého císařství tureckého. Vůči tomu bylo se nám vzdáti všelikých nadějí, že by se povstalé provincie brzy upokojily. Zatím zkalily se všechny vyhlídky do budoucnosti tou měrou,

že nelze již doufati, že by Srbsko vyproštěno bylo z těžkého již celý rok trvajícího postavení.

Přes to, že stav náš byl nesnesitelný, nepodnikli jsme nic, co by velmocem a Portě provedení pacifikace bylo znesnadniti mohlo. Naopak, vláda moje učinila vše, aby přispěla k utišení myslí. Přijali jsme uprchlíky z Bosny a vydržovali je s velkými obětmi; na hranicích udržen s naší strany vzorný pořádek, kdežto armáda naše, která byla vytáhla k ochraně obyvatelstva na hranicích, odvolána byla zase na podzim minulého roku zpět. V mírumilovné zemi naší mělo vše průběh zcela přirozený! Portě nezavdáno nejmenší záminky, aby mohla naproti Srbsku učiniti nějaké opatření následkem nedůvěry. Přes to však obklíčilo Turecko vlast naši armádou od ústí Timoku až po ústí Driny. Turecké vojsko zaujalo proti nám postavení výhrůžné. Divoké davy bašibozuků, Čerkesů a Arnautů, byvše podporovány oddíly vojska řadového, podnikaly vpády do Srbska, přepadaly tiché občany, plenily chrámy, zapalovaly naše domy, odháněly naše stáda a olupujíce nás všady o majetek zůstavovaly po sobě jen spáleniště a mrtvoly.

Bratří! Již po celý rok zříte krvavé tyto události na půdě naší, které praotcové krví svou byli dobyli! Nejen obyvatelstvo jednotlivých okresů, nýbrž celých krajů pohraničních musilo pospíšit k hranicím na ochranu majetku a života rodin. *Všechny kroky, jež má vláda u tureckých úřadů ba u Porty samé učinila, zůstaly bez úspěchu.* Vpády tyto nepřestaly, mimo to však žili jsme stále v stavu obležení vojskem tureckým, tak že na obchod a jinou práci nebylo lze ani pomysliti. Chtějíce pak zachovati zbytek národního jmění před úplným úpadkem, musili jsme vzíti útočiště k opatřením mimořádným. Neboť nevedouce válku snášeli jsme všichni trudné následky její. Jen velké vaší trpělivosti, jen úctě vaší před zákony a poslušnosti, s jakou jste šetřili nařízení úřadů, jest děkovati, že uraženému citu a spravedlivému hněvu svému nepustili jste dosud uzdu.

Může-liž se tedy vládě mé vykládati za zlé, když provádějíc usnešení skupštiny učinila opatření k ochraně ohrožené bezpečnosti země?

A přece Porta Srbsku vytýkala, že opovážilo se postarati se o vlastní obranu, — Srbsku to, *kteréž Porta sama byla donutila,* aby s napnutím veškerých sil a obětováním prospěchů plynoucích z míru postaralo se o sebeochranu. Bratří! Neopouštěje ani okamžik cesty mírnosti a rozumu, a v odporu proti vašim uraženým citům dbal jsem radění ochranných mocí a utlumil jsem ve svém i vašich srdcích ohlas, jakýž vzbuditi musilo ve vzdělaném světě neslýchané řádění Turecka. Této cesty mírnosti neopustil jsem ani potom, když Porta místo odklizení příčin, kteréž neblahý ten stav způsobily, uznala za dobré, žádati ode mne vysvětlení těch opatření, kteréž musili jsme učiniti k obraně vlasti. Poskytl jsem přátelsky žádaných vysvětlení a vyslovil ochotu, vyslati zvláštního poslance do Cařihradu, aby v souhlasu s Portou vyhledal základ, na němž by shody mezi námi a císařskou vládou trvale dosíci bylo možno.

Nuže jak přijala Porta tento nový důkaz mé smířlivosti? Ježto osobní mé nabídnutí mlčením pominula, posýlala s novou horlivostí vojska na naše hranice. Tlupy divokých bašibozuků, Čerkesů a Arnautů blížily se na novo hranicím srbským. Z vnitra Asie povoláni barbarští Kurdové, aby Srbsko vydáno bylo loupeži a plamenům, aby blahobyt jeho byl zničen, důstojnost národa ušlapána a vyhlazena.

Poněvadž Portě nemožno, aby počínání své před světem omluvila, chce uvaliti na bedra naše odpovědnost za hříchy, za něž jí samojediné náleží před národy odpovědnost. Porta patrně domýšlí se, kdyby pokročilé Srbsko bylo vyhlazeno, že by nebylo jiné země na východě, která by již pouhou svou existencí dokazovala další nemožnost nynějších poměrů v Turecku.

Bratří! Kdybychom i po takovém nepřátelském jednání Turecka setrvali v zdrželivosti, vykládala by se naše mírnost za slabost, naše mlčení za strach, kterýž nehodný jest potomků Dušanů a Milošů! *Ačkoliv jest válka mezi srbským národem a Portou nezbytna,* zaslal jsem přece do Cařihradu list, v němž udal jsem vhodný prostředek, uspokojiti povstalce a vyprostiti Srbsko z obtížného postavení, v něž dostalo se bez vlastní viny. Žádal jsem, aby turecká armáda a divoké tlupy barbarů od hranic srbských byly odvolány, a oznámil jsem císařské vládě, že srbská armáda ve jmenu zákonné sebeobrany, ve jmenu bratrských citů, jež víží nás k trpícím bratřím, vtrhne do povstalých zemí, aby obnovila mír a zjednala pořádek na základech práva a rovnosti bez rozdílu náboženství obyvatelstva.

Jest nyní na Portě, aby vyslovila kýžené slovo a učinila konec krveprolévání. Srbové! Junáci! nejdeme do války vedeni city pomsty, nýbrž z nutnosti a pobádáni potřebami všeobecného míru. Hrdi na toto krásné poslání zastupovati osvětu a svobodu na Východě, kteréž vznesla na Vás prozřetelnost, postupujte opatrně a vážně ku předu a taste zbraň jen proti oněm, kdož by se vám stavěli v cestu. Překročivše hranice nezapomeňte, *že zůstaneme zásadě celistvosti tureckého císařství tak dlouho věrni, dokud odpor císařské armády nás nedonutí svěřiti štěstí válečnému zdar naší svaté věci.* Nezapomínejte ani na okamžení, že v zemích, do nichž přijdeme, přebývají Vaši bratří, kteří uvítají Vás jako své vykupitele s otevřenou náručí. Arciť jsou tam i tací, kteří byli nám už dávno odcizeni náboženstvím, leč i ti jsou dle řeči a krve své našimi pokrevními bratry.

Kdyby se chopili zbraně proti Vám, vyražte jim ji z ruky, pak jich ale šetřte, jako všechny ostatní odpůrce *a chraňte jejich život, jejich majetek i jejich víru. Toť pevná má vůle a Vaše svatá povinnost: tím zjednáte si*

úctu vzdělaného světa, jejž přesvědčíte, že zasluhujete důstojného místa mezi národy.

Hnutí naše je ryze národní; *vylučuje všechny živly společenského převratu a náboženského fanatismu. Nejsme stoupenci revoluce, plamenů a ničení, nýbrž stoupenci práva, pořádku a bezpečnosti.*

Šetřte cizozemců, poskytujte jim pohostinství, jež Srbové vždy osvědčili a osvědčují; *šetřte hranic sousední říše a nezavdejte žádné příčiny k nespokojenosti císařské a královské vlády, která si získala právo na naši vděčnost tím, že tisíce bezbranných Bosňanů a Hercegovců přijala do své ochrany a chránila je před hladem a zimou!*

Bratři! Důvěřuje ve Vaše vlastenectví, ve Vaše vojenské cnosti, potáhnu s Vámi v čele Vašem. *S námi jdou udatní bratři černohorští s rytířským vůdcem svým, bratrem mým knížetem Mikulášem; s námi jdou naši divuplní rekové Hercegovci a mnoho zkoušení trpitelové Bosňané. Stateční bratři naši Bulhaři na nás čekají a od slavných Řeků můžeme se nadíti, že vnukové Themistokla a Bocarice nezůstanou dlouho mimo bojiště.* Nuže tedy, šlechetní rekové, ku předu jménem všemohoucího boha otce, který jest ku všem národům spravedliv, *ku předu jménem práva, svobody a vzdělanosti!*

* * *

Ku provolání knížete srbského řadí se válečná proklamace hlavního vůdce výpravy srbské generala *Čerňajeva*, již vydal na hranicích bulharských u Alexince. Zní takto:

Bratři! Spolehajíce na pomoc boží a jsouce jisti, že vítězství nás nemine, kráčíme přes hranice, abychom Vás vysvobodili ze jha barbarů. Jako roje včel sbíhají se k nošení zbraně schopní junáci k praporům našim, spatřujíce v nás osvoboditele nešťastné vlasti, již jsme odhodláni vyrvati loupeživému nepříteli, jenž by Vás rád zbavil všech práv lidských, jazyka i náboženství. Hlas porobené vlasti a zlaté svobody volá Vás všechny bez rozdílu do zbraní. Nezbývá Vám též nic jiného než uposlechnouti bratrského vyzvání našeho aneb dáti se od nepřítele pohltiti. Otvírá se Vám cesta k slávě, svobodě a vzdělanosti aneb věčné hanbě a porobě.

Do zbraní tedy, svobody milovní synové Balkánu! Nebojujem z pohnutek nekalých, nýbrž za ideu Slovanstva. Bojujeme za zlatou svobodu, bojujeme za kříž, za svůj domov, za naše plačící matky, dcery a ženy, bojujeme za vzdělanost, již ohrožuje půlměsíc. Do zbraní tedy, kdo nejsi zbabělec! Každá ztracená minuta jest pro nás desítiletím, a neotevře-li se Vám nyní brána k svobodě, zůstane na věky uzavřena a Vy stanete se pacholky cizinců, jež ostatní Evropa spíše bude nenáviděti než litovati.

Bratři! Dokažte, že jste hodní synové otců svých. Vítězství naše uvítá s radostí veškeré křesťanstvo. Mohamedány, kteří proti nám nebojují, necháme na pokoji a budeme bojovati toliko s těmi, již nás zbaviti chtějí svobody. Křesťané však nechť brání sami sebe, a kdo tak neučiní, ten nechť neočekává nic jiného než bezectnou smrt neb ještě více bezectný život. My nepodlehnem a kdyby konečně nestálé štěstí nás opustilo, napojí se tato země drahou krví *ruského* bratrského národa a v horách těchto zařinčí zbraně naposledy. Podlehnou-li konečně všecky bratrské země na bojišti, pak nechť nepřítel uková mrtvoly jejich v okovy. Pakli ale, jakož doufáme, zvítězíme, zaujmeme mezi evropskými národy ono čestné místo, jež nám nynější příhodný okamžik nabízí. Živa buď svoboda, živa sjednocenost národů pobalkánských! *Čerňajev.* *)

---

*) Generalmajor Michal Grigorjevič Čerňajev (vyobrazení na str. 33.) narodil se r. 1828 a pochází ze staré šlechtické rodiny ruské. Vychování své skončil v bývalém šlechtickém pluku ruském roku 1848 a 14. srpna téhož roku stal se šikovatelem v pavlovském pluku tělesní stráže. R. 1851 skončil vědecký kurs na nikolajevské akademii, brzy na to přidělen byl ke vzorné jízdě a dělostřelbě, načež prodělav studium toto přeložen byl do generalního štábu čtvrtého pěšího sboru, který započal operovati na Dunaji. Od tohoto okamžiku počíná téměř nepřetržitá řada vyznamenání v kvalifikační listině Čerňajeva, který se zúčastnil všech ruských podniků válečných: na Dunaji, u Sevastopolu, na Kavkazu i v střední Asii. Od r. 1853 do 1866 téměř nikdy nevyšel z ohně válečného: na Dunaji zúčastnil se 23 bojů a bitev, na Kavkazu 24. Co samostatný general v střední Asii řídil sám osobně 20 bitev. Vojenské zásluhy Čerňajeva byly se strany jeho představených vždy vysoce váženy a vládou bohatě odměňovány. R. 1854 obdržel řád sv. Anny třetí třídy. Téhož roku — jsa 26 let stár — jmenován byl náčelníkem divisijního generalního štábu. Za vyznamenání, zmužilost a vzornou udatnost při hájení Sevastopolu obdržel řád vladimírský čtvrté třídy a za udatné odražení útoku dne 27. srpna 1855 zlatou šavli s nápisem: „za hrdinství.“ Od roku 1857 nalézal se v orenburském velitelstvu. R. 1862 stal se vrchním náčelníkem generalního štábu armády vytáhnuvší proti Čerkesům. R. 1869 obdržel samostatné velení nad jedním orenburským sborem a zároveň řád sv. Stanislava druhé třídy s císařskou korunou. Vůbec se jeho samostatná vojevůdcovská činnost datuje od r. 1864, od kteréžto doby požívá pověsti jednoho z nejrozhodnějších generalů ruských. Obdrželtě téhož roku řád vladimírský druhé třídy s meči; za několik měsíců byl povýšen za generalmajora a obdržel řád sv. Jiří třetí a řád stanislavský první třídy s meči. R. 1865 byl Čerňajev jmenován generalním guvernérem jím dobytého Turkestanu. Za dobytí Khokandu a pevnosti Nijabeku obdařen řádem sv. Anny první třídy. Za dvoudenní útok a ztečení Taškendu odměněn zlatým mečem vykládaným brilianty. Mnohokrát mu byla carem vyslovena nejvyšší spokojenost a pochvala. R. 1867 byl s plným platem a hodností dán ve výslužbu. Však již po půl letě povolán opět do aktivního vojska a teprv 20. června r. 1875 vystoupil definitivně z vojska ruského a zaměstnával se vojenskou organisací Srbska. Též na poli literarním byl Čerňajev značně činným, a sice co spolupracovník časopisu „Russkij Mir“.

XII. Povstání v Bulharsku a ohavné ukrutnosti Turků v této zemi.

Příliš záhy, v míře příliš nepatrné vypuklo povstání *v Bulharsku.* Nedostávalo se mu hned na počátku řádných organisatorů. Největší ránu však zasadili povstání bulharskému roztroušení v této zemi *Čerkesové.* *)

Vláda turecká měla v dobách míru příčiny toho litovati, že divoké, nezkrocené a surové syny pouště zakavkazské přijala do požehnané země bulharské, kde jsou metlou obyvatelstva mohamedánského i křesťanského stejnou měrou, neboť jen loupež a krádež jest řemeslem těchto lidí. Nyní byli Čerkesové vládě turecké vítáni — pustila je jako smečku vlků na Bulhary a divoká spřež neznala ovšem žádného rozdílu mezi povstalci a nepovstalci, nýbrž měla za to, že nadešla její „zlatá doba“ na místech nejvyšších povoleného loupení a vraždění.

Proti ozbrojeným povstalcům vyřídili Čerkesové málo, a muselo býti proti nim pravidelné vojsko vysýláno, které však řádilo též po příkladu Čerkesů. Tito však měli za úlohu (a provedli ji na potupu lidstva znamenitě), hrůzu a zkázu v celém Bulharsku rozšířiti a pokojné obyvatelstvo ve vsích přepadati a hubiti.

Tento orientálský způsob boje osvědčil se, bohužel, výborně naproti nedostatečnému odporu a nesjednocenému vedení se strany Bulharů. Následek toho byl ten, že Bulhaři byli již zmalátnělí, když Čerňajev přes hranice do Bulharska vtrhl, a povstání jejich malé již známky života jevilo, ačkoliv Čerňajev se sbory svými dosti daleko do země se odvážil a takto Bulharům pomocné ruky podával.

Dle úřadních výkazů tureckých bylo za povstání bulharského jen pět tureckých vesnic vyhubeno a 200 až 300 Turkův usmrceno; naproti tomu ale bylo vypáleno 60 bulharských vesnic a povražděno přes 30.000 Bulharův! A ve vraždění a paličství se neustávalo.

I úřední orgán hraběte Andrássyho, kterýž všemožně Turecku nadržoval, měl od svého dopisovatele z Drinopole zprávy, že „Bulharsko jest tak spustošeno, že ani za mnohá desítiletí se nezpamatuje z hrozné bídy, do níž nešťastnou zem uvrhly divoké hordy Čerkesů a bašibozuků.“

Týž dopisovatel psal mezi jiným takto: „Znám zde muže, který v Drinopoli koupil deset mladých bulharských dívek. Tyto nešťastnice byly od Čerkesův unešeny a po 100 piastrech *) Turkům prodávány.“

To bylo veřejné lidokupectví v Evropě, a Anglicko, kteréž prodávání Černochů všude potlačovalo, neostýchalo se prodávání slovanských dětí a panen podporovati svým loďstvem, kteréž na ochranu Turků stálo v zálivu Besice.

Jeden list v Německu, kterýž nikdy ke Slovanům náklonnost nejevil, přinesl od očitého svědka tuto zvěst o ukrutnostech v Bulharsku:

„V jedné vesnici u Varoše přepadli Čerkesové dva pastýře. Odehnavše jim všechny ovce jednoho z nich zabili, druhého těžce poranili. Též jinou vesnici poblíž Dunaje přepadli. Všechny starce a stařeny svázali, načež ženy a dívky zhanobili. *Jeden z těchto surovců pověsil dívku za obě nohy a rozpáral ji jako ovci!* Mnozí obyvatelé, aby ušli mukám, vrhli se do Dunaje, kdež utonuli. Tyto lité šelmy počínají obyčejně loupením a przněním, načež uchopí pušku, šavli a jatagan a konečně vše zakončí pálením.

S počátku neodvážili se mohamedáni, strachujíce se o svůj život, ani přes práh domu. Když ale viděli, že Bulhaři buď slabě anebo pranic nestaví se jim na odpor, nabyli mysli a zároveň vzplanula v nich vášeň a zvířecký pud. Byvše mimo to náboženským fanatismem popuzeni domnívali se, že získají si příkořím, jež křesťanům učiní, zásluhu a že ubíjením jich dostanou se nejspíše do ráje. Pero se zdráhá vypsati všechny ukrutnosti, které Čerkesové a bašibozukové, nejhorší vyvrhel tureckého vojska, spáchali. Dnes radili se, kterou osadu mají nejdříve navštíviti, druhého dne plán svůj provedli a navrátivše se domů chlubili se před celým světem, mnoho-li mužů, žen a dětí povraždili a mnoho-li dívek zprznili. Smějíce se vypravovali, jak zprzněné ženy, rozpáravše jim životy, házeli do plamenů!!

Aby se dozvěděli, kde Bulhaři mají peníze uschované, použili rozličných prostředků. *Muže nabodávali na přiostřené koly, ženám usekávali ruce, pálili jim prsa žhavým uhlím a potom jim je uřezávali, děti trýznili před tváří rodičův.* A jak vynalezaví jsou co se týče

---

*) Čerkesové, domácím jménem Adigové, horský národ kavkazský, divoký, surový a loupežný. Dělí se na více plemen a všech počítá se asi 300 000 hlav. Vyznáním jsou mohamedáni, však s mnohými příměsky pohanskými i křesťanskými. Jakož jsme již v kapitole II. podotkli, vystěhovalo se mnoho Čerkesův, asi dvě třetiny všech, z Ruska do Turecka teprv v letech šedesátých. Ruská vláda byla tomu povděčna, že se těchto surových lidí zbavila. Vzdělanější Bulhaři tušili hned nebezpečí, kteréž jim hrozí od Čerkesů. Již roku 1867 vyjádřil se k spisovateli této knihy jeden Bulhar: „Nevím, co mám o Rusku soudit, že povolilo stěhování Čerkesů z ruské půdy do zemí tureckých a sice do Bulharska. Snad v tom spatřuje ruská vláda okamžitý prospěch, jest to však velké neštěstí pro slovanský, totiž pro bulharský národ. Osady čerkeské v Bulharsku podetínají životní síly národa bulharského.“

*) Piastr platí asi 10 krejcarů.

nástrojů mučení! Jednomu Bulharu, aby vynutili na něm vyznání, prostrčili skrze oba rukávy hůl. Pod bradu uvázali mu trojhrané dřevo a na něm, vytáhše jej do výše, nechali jej v povětří viset. Jinému *přivázali na ruce závaží, načež mu pod paždí postavili špičaté hůlky.* Jinému *opět navráželi pod nehty špičatých dřívek.* Při tom ubohým obětem plivali do obličeje, rvali jim vlasy z hlavy, načež je konečně uvrhli v těžké okovy a poslali do žaláře, kdež teprv na ně čekají muka nesnesitelná.

Jest jich totiž v malé místnosti až několik set pohromadě, tak že si nemohou ani sednout nerci-li lehnout. Ubožáci musí se tam udusiti ve vzduchu, vlastními výměty zkaženém. Pokrmu jim poskytují velmi po skrovnu. Přes 60 vesnic již surovci ti poplenili a na 40.000 lidí povraždili. Z osad, jež čítaly dříve na několik tisíc obyvatelů, zbyly pouhé zříceniny a obyvatelstva nezbyl v nich ani desátý díl. Co nespustošili bašibozuci, spustošilo vojsko řadové.“

A jiný list, ve Vídni vycházející, uveřejnil tuto zprávu od svého dopisovatele z Vidína:

„Sotva jsem popošel od přístaviště vidínského na padesát krokův, uzřel jsem velmi rozsáhlé místo pokryté sedlou krví. Od svého průvodčího dověděl jsem se, že v místech těch povraždili Čerkesové několik pokojných bulharských rodin, jež tam odpočívaly. Na moji otázku, byli-li vinníci vypátráni a potrestáni, odpověděl, to že by měla policie příliš mnoho práce. Každého večera, jakmile se setmí, často i z rána za svítání prochází oddělení sestávající ze 6 neb 7 úplně vyzbrojených Čerkesů ulicemi v odlehlejších předměstích, někdy i ve městě, nejvíce ale v okolních osadách, do nichž byly již zavítaly jednotlivé hlídky srbské. Na dveře domku, v němž bydlí Bulhar, obyčejně zaklepají, a neotevrou-li jim hned, vyrazí dveře. Otevrou-li jim dobrovolně, ptají se po hlavě rodiny. Když se objeví, vyvedou jej na ulici, porazí na zem a buď sekerou neb nožem oddělí hlavu jeho od trupu. Neotevrou-li jim, pak neznají tito ďáblové v podobě lidské žádných mezí. Neušetří ani věku ani pohlaví, a zavraždí se stejnou chladností starce stojícího na pokraji hrobu, jako dítko odpočívající v kolébce. Běda i tomu, kdo je za tmy potká na ulici. Ve dne procházejí sice vojenské hlídky čítající as 55—60 mužův ulicemi a ob čas zatknou některého z těchto zlosynů, přistihnou-li jej totiž při činu. Avšak to se děje jen tak na oko. Před věznicí propustí obyčejně juzbaša, náčelník hlídky, zločince s těmito slovy: „Nečiň to více, můj beránku.“ Beránek pak přidruží se ihned k svým soudruhům očekávajícím ho za nejbližším rohem a páše ukrutnosti nové. Že by tyto netvory k ukrutnostem pobádal fanatismus, nelze si myslit. Hlavní pohnutkou je bažení po pomstě a lakota. Proto mučí obyčejně muže, ženy i děti surovějším spůsobem, než se to dělo v třicítileté válce a to jedině za tím účelem, aby se dověděli, kde mají své cenné věci uschované. Ubožáci nemohouce již snésti ukrutná muka povědí konečně vše, co se na nich žádá. Na to je obyčejně oni surovci dobijou.“

Dopisovatel pešťských listů napsal toto:

„Co jsem zde viděl a slyšel, přesahuje i nejbujnější fantasii každého obyvatele zemí západních. Meškal jsem právě v bytu civilního guvernéra vidínského, když do dvora domu jeho dostavil se sbor dobrovolníků. Když jsme se blížili k tomu vojsku, v dvojitém šiku rozestavenému, vzkřikl náčelník jeho — co do stáří asi šedesátník, člověk vysokého vzrůstu, oblečený ve zvláštní nad míru pestrý kroj — hlasem pronikavým: „Padišah — tšok iaša!“ Tatáž slova zařvalo po něm na 400 tatarských a čerkeských hrdel tak strašným hlasem, že se všechno až třáslo. Praporečník při tom vztýčil červený prapor s bílou hvězdou a půlměsícem. Když jsem pokojně pohlížel na rozestavené řady, nebyl jsem s to utajiti své podivení nad jejich oblekem. Co jsem kdy viděl v rozličných maškarních průvodech italských, jest proti jejich vystrojení pouhé nic. Stáliť zde šedesátiletí mužové s dlouhým bílým plnovousem, majíce okolo hlavy do hola oholené ovinutý zelený turban na znamení, že se súčastnili pouti do Mekky. Podle nich stáli šestnáctiletí hoši a mužové rozličného věku. Ale každý z nich i pohledem i výrazem tváře, oděvu i vyzbrojení podobal se na vlas dokonalému lupiči a vrahu, krvežíznivé šelmě v podobě lidské. Oblečeni byli všichni v pestrobarevný oblek. Spatřil jsem zde dlouhý kaftan, bluzu, jakou nosívají zuavové, sandály a vysoké jízdecké boty rozličné barvy, fesy s turbanem i bez něho, čapky z kožešiny tak rozmanitého spůsobu, že ani nevím, jak bych je pojmenoval. A což teprv jejich zbroj! Jeden měl starou dlouhou ručnici, druhý pušku s křesacím kamínkem, třetí jízdeckou karabínu, jiný ozbrojen byl pouhým klackem nebo prakem, opět jiný dlouhou okovanou tyčí aneb krátkou sekerkou. A takto vyzbrojeni stáli každý, kde se mu zlíbilo.

Ano tak asi vypadaly divoké hordy Čingischana a Tamerlana; neboť na těchto lidech nelze pozorovati ani stopy jakéhosi ušlechtění. Pohledneš-li některému z nich do očí, vyvalí je na tebe, jako to dělává náš dobytek. Po chvíli pak bázlivě je sklopí k zemi. Je na něm patrně vidět, že mu ani ve snu nepřipadlo, že je také člověkem. Dle toho, co jsem zde viděl, věřím milerád vše, co se až posud vypravovalo o ukrutnostech tatarských a čerkeských bašibozuků. Ano jsem přesvědčen, že jsou i horších věcí schopni. Běda zemi, kam tato loupeživá zběř vtrhne: Panno Maria, chraň ženy a panny, kam tyto bestie vkročí.“

Ostatně psal týž dopisovatel v podobném smyslu i o ostatních bojovnících tureckých. Pravil totiž:

„Turci soptí vztekem. Nepravidelné vojsko, Tataři, Čerkesové a všeliká luza, jíž se zde nachází o mnoho

více než kdekoliv jinde, napadli opět bulharské osady, a viníce obyvatele jejich ze zrady, pálí, vraždí, hanobí ženy a loupí. Není to již žádná válka, jest to pustošení a hubení podobné onomu, jež pácháno bylo za dob stěhování národů. Nenávisť jednotlivých plemen vyšlehla v mohutný plamen, jenž všechno ničí, co mu přijde v cestu. Nebojují už vojska proti sobě, nýbrž všechno, co nazýváme člověkem, co však často člověkem ani není. Vše se vzájemně vraždí a ničí všechno, co má pro život nějaké ceny, s neslýchanou surovostí. Fanatismus pomátl lidem smysl, nadělal z nich šakalů a hyen a připravil těmto nešťastným krajinám a jich obyvatelstvu nevýslovnou bídu.“ —

Vůči těmto bědám byly v Rusku zavedeny sbírky „pro nešťastné bratry bulharské.“ O nějakém *energickém* protestu proti takovému řádění lidské zvrhlosti nebylo slyšeti. Ovšem — Bulhaři byli sice pravoslavní křesťané, Slované, ale přece jen — povstalci. Ale že trpělo se barbarské pokoření Bulharska, a použilo se ho nanejvýš jen k tomu, aby se ušlechtilejším živlům v národě anglickém krev studu do tváří vehnala, tím utrpěl beztoho obtížný výboj Srbska krutou ránu.

K šlechetnějším živlům anglickým, o nichž je tuto řeč, nenáležela ovšem většina panské sněmovny ani ministerstvo žida Disraeliho. Byl to lid anglický, který projevil ošklivost svou nad tureckým spůsobem boje. Smýšlení a vůli svou projevili šlechetnější Angličané ve shromáždění lidu, kteréž bylo v Londýně dne 27. července „spolkem křesťanským“ svoláno. Shromáždění přijalo tuto resoluci: 1. Tento meeting, uznávaje důležitost prohlášení vlády, zachovati přísnou neutrálnost k Turecku za nynějších okolností, vyslovuje svoje smýšlení, aby žádná podpora mravní nebo hmotná neposkytovala se vládě turecké proti zemím povstaleckým. 2. Tento meeting vyjadřuje hlubokou hrůzu, kteroužto jej naplňují ukrutnosti páchané vojskem nad ženami, dětmi a obyvateli bezbrannými v Bulharsku a dovolává se vlády, aby užila všeho svého vlivu, buď sama o sobě nebo ve spolku s ostatními mocnostmi, které jsou engažovány s Portou smlouvami, aby vymohly na vládě turecké, aby učinila konec činům, pobuřujícím všechny národy civilisované. 3. Tento meeting jest smýšlení takového, že obecně známí zlořádové turecké vlády v Evropě a opětné odpírání vysoké Porty, vyplniti svoje slavné závazky, nedopouštějí doufati, že by rozřešení otázky východní mohlo býti trvalé, kdyby obyvatelům zemí povstaleckých neposkytovalo úplného práva samosprávy.

Zůstalo ovšem jen při této resoluci, k zastavení ohavností v Bulharsku neučinila vzdělaná Evropa ničeho.

A časopisectvo naplňovalo se napořád zprávami o strašných výjevech v nešťastném Bulharsku. Všechny tyto hrůzné obrazy nelze ani v tento spis pojati, jeden však z města *Batoku*, uveřejněný v anglickém listě „Daily News“, klademe zde proto, že nejtrefněji vyličuje hrdinství turecké. Dopis datován jest dne 1. srpna 1876 a zní takto: „Právě jsem prohlédl s panem Shuylerem město Batok. Když jsme se blížili k městu, spatřili jsme na jednom pahorku smečku psů. Nalezli jsme tam *množství rozházených lebek* a hromadu děsně zohavených mrtvol v šatech. Napočítal jsem přes sto ohryzených lebek ženských a dětských. Vjeli jsme na koních do města. Na všech stranách vyčuhovaly z rozvalin mrtvoly a jednotlivé údy lidských těl. Také jich leželo mnoho po ulicích. Byly to vyzáblé kostry dívek a žen, s jichž lebek splývaly dlouhé, hnědé vlasy. Přiblížili jsme se ke chrámu. Tam bylo těl lidských hojněji a konečně byla půda kostrami, lebkami a hnijícími mrtvolami pokryta.

Zápach byl nesnesitelný, strašlivý! Vešli jsme na hřbitov. Tam se nám objevil obraz ještě hroznější. Celý hřbitov byl přeplněn nahými i oděnými mrtvolami — usekané ruce, nohy a hlavy válely se tu v hrozné spoustě. Viděl jsem mnoho malých ruček, hlav a nožek dětí tříletých a dívek s krásnými vlasy. V kostele byl pohled nejděsnější. Předsíň byla poloshnilými mrtvolami naplněna. Nikdy jsem si takovou hrůzu představiti nemohl. Na hřbitově a v kostele bylo asi 3000 mrtvol. Byli jsme nuceni přidržet si tabák u nosů. Ve škole, pěkném to stavení, bylo 200 žen a dětí za živa upáleno. A po celém městě nic než hrůzné tyto výjevy! Na některých místech byly zahrabané mrtvoly od hladových psů opět vyhrabány a ohryzeny. Pobřeží malé říčky bylo též plno mrtvol. Město mělo dříve 9000 obyvatelů, nyní jich má jen 1200. Mnozí z uprchlých se navrátili, aby nad spustošeným domovem svým bědovali. Někteří vyhledali mrtvoly svých milých. Viděl jsem plačící ženu, kterak schoulena sedíc drží na klíně tři malé hlavy svých zavražděných robátek.

A muž, který toto vše spáchal, jmenuje se *Achmed-aga, byl za své rekovství povýšen* a je tam posud guvernérem. Pravilo se, že zprávy novinářské o ukrutnostech v Bulharsku jsou přehnané — není tomu tak, nemohlo se přeháněti. Nejhroznější zločiny, jaké si turecká zlotřilost vymyslila, byly spáchány. Přes 7000 mrtvol leží od 12. května po ulicích a v okolí města nepohřbeno a ošklivý hnis otravuje vzduch. A vyslanec anglický, sir Elliot, prý neví, že úřadové turečtí žádali od pozůstalých obyvatelů zničeného města válečnou kontribuci 100.000 piastrů. Dříve už zaplatilo město milion piastrů. Obilí na poli zhynulo, majetníci leží na hřbitově. Pozůstalým byl dobytek od Turků pobrán. *Tvrzení Turků, že také Bulhaři páchali ukrutnosti, jest nejhnusnější lež.* Bylo tu usmrceno asi 200 Turků, avšak v otevřeném boji, nikoli vraždou. Nikdo nemůže dokázat, že by byla jen jediná turecká žena zde zhanobena bývala, že by tu byl Bulhar jediné turecké dítě zavraždil.“

Toť pomník válečné slávy Turků v devatenáctém století!

Ranění povstalci v klášteře Cetyňském.

Vlajkovič se sborem srbských dobrovolníků přestupuje do Bosny.

XIII. Pletichy v Bosně.

Výpravě srbské, jíž bylo na východě a jihovýchodě ještě před prohlášením války udušením povstání bulharského velmi uškozeno, stavěly se také na západě překážky v cestu, ač se zdálo, že právě na Drině bude moci armáda srbská nejsnadněji úspěchů dojíti.

Nebyli to však Turci, kdož v Bosně proti Srbsku se postavili. Byli to mnichové řádu Františkánů a jejich dobří přátelé v židovských žurnálech vídeňských.

Sotva že válečný manifest Milanův v Bosně byl uveřejněn, objevil se dne 6. července v pověstném časopise „Neue freie Presse," jenž za dobrý žold Turkům slouží, protest bosenských katolíků proti připojení Bosny Srbsku; tento protest, od jisté strany patrně k početí války připravený, otiskl také úřadní rakouský list „Wiener Abendpost."

Druhého dne na to přinesla „N. fr. Presse" prolhaný článek, v němž se pravilo:

„Protest bosenských katolíků proti zamýšlenému spojení Srbska s Bosnou jest v nynější době osvědčení velmi významné. Vyvrací se jím tvrzení válečného manifestu Milanova, že veškeré křesťanské obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny od něho osvobození očekává. V protestu vyslovuje se krátce, že těch dvakrát stotisíc katolíků v Bosně snesou raději další správu tureckou, než podrobení se pravoslavnému státu srbskému; že katolíci bosenští pod panstvím Osmanů těší se větší svobodě náboženské (!) než by mohli očekávat od křesťanské správy srbské." Dále vypravoval turecký náhončí, že na protestu nalezají se pověřené podpisy vynikajících osobností katolických a že tedy má protest velkou důležitost, že povstání v Bosně a Hercegovině nevzbudilo u katolíků sympatií, a jen prý v prvních dnech, kdy počalo se bojovat v údolí řeky Neretvy (kdy totiž jednotlivé sbory povstalců vztyčovaly ještě černožluté prapory), byli povstalci také u katolíků v oblibě. Ale později prý se stalo povstání již jen věcí pravoslavných, a nedávno prý se proslýchalo, že katolíci bojovali s mohamedány proti povstání."

Tak šlo toto štvaní náboženské v jednom tónu dále a nebylo v jedovatém článku ničeho pominuto, čím se protivy náboženské mezi Bosňany hodně křiklavě vylíčiti mohly. I také ferman sultána Mehmeda-chana z roku 1463, kterýmž berou se Františkáni bosenští v mocnou ochranu „ve jménu 180.000 proroků", otiskl čistý ten list, čímž dovozoval podřízenost nekatolických křesťanů bosenských naproti katolickým. Na konci článku kladl se důraz na to, že katolíků jest v Bosně skoro dvě pětiny všeho obyvatelstva a že tvoří s mohamedány téměř polovici — a s těmito činiteli že budou muset „revoluční" komisaři srbští a generalové knížete Milana počítat, chtějí-li se v Bosně vůbec ku předu dostat.

Bohužel, že tato poslední slova se brzy splnila. V Bělehradě totiž pochopili dobře pokynutí z Vídně daného, že si tam nepřejí spojení Bosny se Srbskem a nikoli k vůli Františkánům a jejich nečetným přívržencům bosenským, ale k vůli svým vídeňským a pěšťským „přátelům" vzdali se náčelníci knížectví srbského mnohoslibné ofensivy na západní čáře.

Však to bývá obyčejně „politická strategie" a nikoli poctivý meč, jenž v mnohých válkách rozhoduje.

Mnoho-li víry ostatně zasluhovalo to vídeňské štvaní katolíků bosenských proti pravoslavným Srbům, vysvítá nejlépe z okolnosti, že na řečeném protestu *nikdo* nebyl podepsán, a že jeden z nejlepších vůdců povstání byl *katolický farář Musič;* také o některých Františkánech se ví, že činně povstalce podporovali.

Však ve Vídni jednalo se o něco jiného. Jak jsme již na jiném místě pověděli, byla ve Vídni strana — a ta měla i v kruzích rozhodujících mocné stoupence — která chtěla připojení Bosny k Rakousku, jakož by toho poloha zeměpisná vyžadovala. V tom směru bylo hned s počátku povstání agitováno, avšak s nezdarem, neboť Bosňané jevili větší náklonnost k sourodému Srbsku, které na společný prospěch k boji se strojilo a ustrojilo. A tu připadlo některým nešťastným politikům vídeňským zachytit se těch 200.000 bosensko-hercegovských katolíků. A tytéž listy, kteréž se ve věcech náboženských honosí svědomím neobyčejně širokým, a jmenovitě z katolictví bohopustý posměch si tropí, staly se najednou horlivými zastanci „katolíků" bosenských proti zamýšlenému prý „panství" pravoslavných Srbů.

Na štěstí trvala tato vídeňská štvanice jen na krátko, agitace „katolická" se neujala; ale židovsko-turecká žurnalistika měla z toho přece alespoň „mravní" prospěch — stížila výboj Srbska.

XIV. První boje Černajeva a Alimpiče.

V údolí moravském odevzdán dne 2. července o 5. hodině ráno veliteli pohraničné hlídky turecké spis obsahující vypovězení války a hned na to vypálena první rána srbského děla, kteráž zvěstovala Turkům v táboře u *Niše,* že počal boj mezi křížem a půlměsícem, mezi právem a bezprávím. Ránu tu vypálili Srbové na pohraniční turecký domek strážní. Zároveň překročily přední stráže srbské u Supovce *Topolnicu* (přítok řeky

Moravy po pravém břehu) a Nišavu (též na pravém břehu Moravy). Tím zahájila jižní či moravská armáda srbská ofensivu čili výboj.

Vůdce tohoto sboru, general *Čerňajev*, založil svou operaci v očekávání: 1. že celé Bulharsko k jeho prospěchu se vzbouří proti Turkům; 2. že general *Zach* postoupí z jihozápadního Srbska přes Sjenici a spojí se s Černohorci; 3. že Ranko Alimpič na západě svým přechodem přes Drinu vzbouří celou Bosnu a 4. že hmotná tíseň Turecka nedopustí, aby proti němu vyslalo tak četná vojska, která by mohla zameziti jeho rychlý postup k Srědci (Sofii), kdyby totiž počátek výpravy na všech stranách tak se zdařil, jak v předcházejících třech punktech jest uvedeno.

Byloť v Srbsku obecné mínění rozšířeno, že turecká armáda jest špatně opatřena, že je nečetna, že vojáci trpí hladem a nemocemi, že není mezi nimi kázně. Naproti tomu opomenuli srbští náčelníci opatřiti se vyzvědačstvem, což příčilo se národní hrdosti jejich. I bylo Srbům od mnohých vlasteneckých časopisů za cnost vykládáno, že nikdo z nich nechce se propůjčit ke službě vyzvědačské. V teorii jest sice tato vlastnost skutečně pěkná cnost, avšak válečná praxe káže jinak. Mimo to mělo se uvážit, s *jakým* odpůrcem se bojuje; Turci zajisté neštítí se mnohem horších prostředků k dosažení úspěchů. Vůbec nemají podobné mravní vrtochy, jakéž měli Srbové, ve válce nikdy platnost míti, a mimo to sluší uvážiti, že důstojník nebo voják, kterýž směle, mučenickou smrt před očima maje, mezi nepřátelské vojsko se vmísí, dokazuje zajisté větší odhodlanost a rekovství, než ten, kdo s puškou nebo šavlí v ruce vrhá se ve vřavu bitvy.

Dle polohy své jest Srbsko v ohledu válečném spíše půdou *obrannou* než *výbojnou*. Poloha Balkánu na jihovýchodu země jakož i poloha údolí dunajského a timockého, k tomu okolnost, že také západní pomezí srbské může být snadno ohroženo, potvrzuje správnost našeho mínění. Však potvrzuje výrok náš také historie. Vždyť už v dřívějších bojích za svobodu Srbska se obranná síla této země osvědčila. Střed obrany země jest u *Stolce*, kde spojuje se bulharská a srbská Morava. Od Stolce táhnou se útočné linie k západu, východu a jihu. Ve směru jižním tvoří údolí bulharské Moravy průchod k útokům na venek i do země. Po obou stranách tvoří nepřístupné, prorvané, málo lesem porostlé a neobydlené hory zemské hranice a sice na západě pohoří Jastrebacké, na východě Guljanska Planina.

Velké ostražitosti jest třeba na Timoku, kterážto obranná čára jest od silné pevnosti *Vidína* neustále ohrožována Jestli ale soustředí se na této čáře dostatečná síla válečná, kteráž se drží v defensivě, bylo by nepříteli těžko přes Timok do vnitra země se dostati, neboť staví se mu v cestu veliké překážky. Tam nalezá se též blíž Izvoru, kde první bitky se strhly, proslulý průsmyk *Vratarnica*, který již nejstarším válečníkům byl znám co místo důležité a Římané tam zřídili náspy a tvrze, po nichž posud blíže Zajčaru jsou viděti zříceniny, nazvané Kostol (Castellum); zde byl také r. 1737 rakouský general Khevenhüller od Turků přepaden a se sborem svým úplně potřen. Průsmyk vratarnický uzavírá operační čáru Vidínsko-Zajčarskou nebo Vidínsko-Knjaževacko-Kruševackou.

Na této čáře jest důležitým město *Zajčar* či *Zaječar*, kteréž mělo před válkou asi 4000 obyvatelů. Leží v úhlu mezi Velikým Timokem a Černým Timokem čili Crnou rjekou, která přicházejíc ze západu u města samého do Velikého Timoku se vlévá. Nad městem stojí vrch Kraljevica se srbskými hradbami, které již za srbského povstání za Černého Jiří a za hajduka Veljka dobré služby konaly. Silnice vedou ze Zajčaru tři, jedna na jih Vratarnicí do Knjaževce, jedna na sever do *Negotina* a jedna na západ přes hory do Čuprije, s železným mostem přes Černý Timok hned pod městem. Od silnice knjaževacké nedaleko za městem odštěpuje se cesta na východ do Vidína. Již z toho patrno, jak důležitý jest úkol Zajčaru ve válce. Okolí zajčarské činilo dojem velmi příznivý; kolem do kola v dolině všude kukuřice, po návrších rozsáhlé vinohrady, a v pozadí vysoké hory. Obyvatelé zajčarští zabývali se nejen řemesly, ale hlavně hospodářstvím. V městě samém žilo množství řemeslníkův z Bulharska. Naproti Zajčaru stojí na levém břehu Timoku řečené zříceniny římské. Dále nad nimi je veliká vesnice Vražogrnac. Na východní straně města za Timokem nalezá se trojhraný kus země, omezený Timokem, výběžky Balkánu a tureckou hranicí.

Taktéž čára *Drinská* hodí se svým vysokým, neschůdným pohořím spíše k defensivě než k ofensivě, ačkoli zde jest postupování výbojné méně nebezpečné než na Timoku. Rovněž poukazují jihozápadní hranice země více k defensivě než k pohodlné ofensivě.

Když už ale vojevůdcové srbští k ofensivě se odhodlali, měli se obmeziti jen na dvě místa a tam podniknouti boj důrazně a silami co možná nejčetnějšími, měli vypadnout přesilou trojnásobnou, aby Turky za každou cenu na první ráz potřeli.

Že takové přesily nezbytně třeba bylo, vysvítá z listu „zkušeného důstojníka ruského“ v časopise „Golos“ hned na počátku války vytištěného. Důstojník přesvědčil se na vlastní oči o síle a výdatnosti mladé armády srbské a nelibě nesl, že v Bělehradě rádi sílu vojska svého přeceňují. V skutečnosti nebylo vojsko srbské tak dobře vyzbrojeno, jak se myslilo. Ručnice byly zhotoveny dle rozličných soustav a dopisovatel „Golosu“ vyslovil obavu, to že může být pro bojovníky srbské okolností osudnou. Pěchotě, jinak udatné, nedostávalo se vycvičených důstojníků, jízda také nebyla

dobře opatřena. Dělostřelectvo bylo nově zřízeno, ale potřebovalo času k řádnému cviku. O porážkách Turků v Bosně vyjádřil se dopisovatel, že byly zaviněny neschopností některých vůdců, nepříznivou polohou krajin a nedostatkem potravy. Přes to vše dával tureckému vojsku svědectví, že při řádném vedení může se s jinými armádami evropskými měřiti. Také nepopíral, že mají Turci některé dobré vojevůdce.

Že jsou Turci, zvláště za ohražením, dobří vojáci, jest obecně známo. Při útoku Rusů pod generalem Kaminským na pobořené hradby Ruščuku r. 1810 zůstalo na místě mrtvých na sta ruských důstojníků a přes 4000 bojovníků. U Brajlova ztratili Rusové r. 1828 dle vlastního udání 4 generaly, 18 stábních důstojníků, přes 100 důstojníků a 2251 prostých vojáků. Ruské ztráty u Silistrie byly též ohromné. Taková dáta praví zajisté zřetelně, že cvik a bojovnost tureckého vojska nemá se podceňovati.

* * *

Srbsko tedy vystoupilo na všech stranách hned výbojně a při tom seslabily se sbory armádní odloučením jednotlivých menších pozorovacích sborů; na západě táhlo vojsko srbské k Bělině a Zvorníku, na jihozápadě proti Sjenici, Novému Pazaru a Mitrovici, na jihovýchodě proti Prokoplji, na východě proti Izvoru, Salaši a Belgradžiku. Tímto spůsobem byla armáda srbská příliš rozdrobena.

Však nechť mluví události.

S jižní armádou, kteráž z 3., 5. a 6. divise záležela a 43 praporů pěchoty, 20 eskadron jízdy, 120 děl a příslušný sbor mostařů a zákopníků čítala, přestoupil general Čerňajev v neděli dne 2. července časně ráno turecké hranice třemi proudy. Dohromady měl celý armádní sbor 37.000 mužů. Na pravém křídle vtrhla do Turecka divise plukovníka Miljutina *Jovanoviče* u Supovce a obsadila do odpoledne turecká místa Dadulič a Sečenici na levém břehu Moravy. Střední divise plukovníka Pavla *Georgieviče* postoupila současně po pravém břehu a obsadila pobřežní výšiny Topolnice proti Niši. Levé křídlo však osobním velením Čerňajeva bralo se přímo k jihu přes Timok a k silnici vedoucí od Vidína k Ak-Palance; silnici tuto vystavěl před desíti lety Midhat paša.

Toho dne nedošlo k žádné srážce, a Turci vlastně nevěděli, jaký mají Srbové záměr, proč věnují celou pozornost svou údolí moravskému.

V pondělí dne 3. července pokračovala obě křídla pod Jovanovičem a Čerňajevým ve výbojném pochodu dále, kdežto střed pod Georgievičem Topolnicu nepřekročil, poněvadž byl ohrožován střelbou děl z tvrzí před Niší. Kde nová silnice z Vidína do Ak-Palanky jde přes rozhraní Timoku a Nišavy, vypíná se vysočina *Babina Glava.* Tato vysočina byla opatřena silnou redutou a zde to bylo, kde sbor generala Čerňajeva odbyl svůj krvavý křest.

Prudce vrazila tam vojska na sebe, po čtyrhodinném boji dobyli Srbové postavení Turkův útokem, čímž si otevřeli silnici k Ak Palance. Byl to značný úspěch levého křídla armády jihozápadní a Čerňajev dovedl ho vykořistit, neboť již druhého dne, 4. července, postupoval rychle k Ak Palance.

Ak Palanka leží tři hodiny cesty jihovýchodně za pevností Niší, v místech, kde silnice od Vidína přes Starou Planinu k Niši vedoucí ústí do silnice jiné, pohodlné, telegrafem opatřené. Tato silnice vede přímo přes Srědec do Cařihradu. Mezi Ak Palankou a Niší nalezá se lázenské místo *Banja,* asi čtvrt hodiny jižně od silnice. Odtud jest viděti věže a tábor u Niše.

Na severu zdvihá se rozhraní mezi Nišavou a Timokem, vápenné to, asi tři tisíce stop vysoké pohoří, zcela holé, takže svítí-li na pohoří slunce, nelze rozeznati, jsou-li to skály nebo sníh. Na severozápadě rozkládají se zelená návrší kolem Niše a široké údolí, kterýmž protéká Morava, když byla Nišavu přijala, berouc se k Alexinci do Srbska. Přirozené hranice mezi Tureckem a Srbskem tvoří tu výšiny mezi Nišavou a Timokem, ale tyto výšiny jsou prostoupeny údolím Moravy, asi dvě hodiny širokým, takže mezi Niší a Alexincem není vlastně žádných přirozených hranic.

Před Ak Palankou vede dobrý, pevný most přes Nišavu, u něhož stojí strážný srub. V Ak Palance, kterouž dělí široká silnice, jest mnoho stromů. Křesťanské obyvatelstvo bydlí při silnici, turecké za vysokými zděmi, které se pevnosti podobají a za nimiž strmí několik minaretů, okrouhlých to věží při modlitebnách tureckých.

Ačkoliv úspěch Čerňajeva byl dosti výhodným, musel vůdce nyní, kdy se mu podařilo pevnost Niš obejíti, na to pomýšleti, aby na něho ze zadu neštěstí nepřikvačilo, neboť nejsa ze žádné strany kryt, nalezal se na půdě nepřátelské, i mohlo mu velmi uškodit společné stíhání z Niše a z Vidína.

Postup jeho směřoval jedině k tomu, aby způsobil všeobecné povstání v Bulharsku. Kdyby se bylo očekávání jeho splnilo, byl by Čerňajev po obsazení Ak Palanky též značné, 10.000 obyvatelů čítající město *Pirot* obsadil, kdežto druhá armáda na Timoku byla by zaměstnávala tábory turecké u Niše a Vidína. Takto by byl měl Čerňajev otevřenou cestu k Srědci a k železnici do Cařihradu vedoucí.

Že měl Čerňajev pro své počínání spíše důvody politické než vojenské, o tom nelze pochybovati. Záleželo mu na tom způsobiti povstání v týle Turkův, o čemž dává svědectví jeho provolání k Bulharům, v němž vybízel křesťanské obyvatelstvo k boji proti Turkům.

Co však dělalo zatím pravé křídlo armády, kteréž pod Jovanovičem přes Dadulič a Sečenici proti městu Prokoplji postupovalo? Turci tvrdí, že mezi tím, co

Čerňajev u Babiny Glavy šťastně bojoval, Jovanovič v rovině u Prokoplje poražen a nazpět zahnán byl.

Zdá se tedy, že vojenský podnik Čerňajeva nezdařil se ve všech částech tak, jak očekával, a že vedle plánu politického měl na mysli také velmi smělý plán strategický. Postavil sice svůj střed proti Niši, aby s oběma křídly v rozsáhlém polokruhu tuto pevnost obešel a pak turecké vojsko k bitvě s obráceným čelem donutil nebo je sevřel. To mělo býti dvojité strategické obejití, což jest jedna z nejtěžších úloh strategických, která se jen tenkráte dařívá, když je odpůrce méně četný anebo když už dříve byl porážkou seslaben.

Že Čerňajev podnikl takový manévr s asi 30.000 mladými vojáky, jež na čáře asi sedmi mil roztáhl, to jest sice důkazem jeho smělosti, nikoli ale vojenské zkušenosti a znalosti. Na štěstí dokázali tenkráte také Turci, že jsou vůči tomuto stavu věci zaslepeni, neboť jinak by jim bylo snadné bývalo, armádu srbskou, v několik malých sborů rozdělenou, postupně poraziti a zničiti. Potřebovali k tomu jen několik rychlých pohybů.

Snad Čerňajev pojal tuto nevědomost Turků ve svůj plán.

Ovšem nebyl tehdy ještě vrchní velitel tu-

Babina Glava.

recký Abdul Kerim paša na bojišti a Turci u Niše očekávali pořád ještě posily.

Měl tedy Čerňajev skutečně štěstí, ačkoliv i vzdor úspěchům svým nedosáhl svých úmyslů.

Vypuklo sice mezi Bulhary tu a tam povstání, však nebylo tak důrazné a rozsáhlé, aby mohlo poskytnouti oporu vtrhnuvšímu sboru srbskému, byť se bylo i několik tisíc Bulharů k Srbům přidružilo. Turci ale potlačili povstání způsobem v skutku tureckým. Pustili totiž do osad povstalých nebo jen povstáním podezřelých své divoké Čerkesy, a mrtvoly povražděných Bulharů se kupily, z vesnic staly se doutnající rozvaliny a z požehnaných krajů poušť.

A k zastavení proudu Čerkesů a přichvátavší posily Turků sbor generala Čerňajeva nestačil. Bulharské povstání zklamalo smělého vojevůdce, kterýž chtěl Turkům u Niše všechno spojení s operační čarou od Niše přes Pirot k Srědci přerušit a zároveň proti tureckému sboru, který proti Zajčaru na Timoku operoval, hrozivé postavení zaujmouti, kdežto přímé hájení čáry operační na Timoku plukovníku *Lešjaninovi* přiděleno bylo.

Že srbské vojsko pod Čerňajevým dobře se bilo, že bylo nadšeno pro svou věc, to vše nestačí v době, kdy rychlá palba zadovek a zdrcující účinek Kruppových děl překonává všecku osobní rekovnost a odvahu.

Hlavně však sluší uvážiti, že byl Čerňajev v Bulharsku trpce zklamán. Národ bulharský svou povinnost v rozhodné chvíli nekonal. Scházelo mu mravní odvahy, aby se vrhl na vrahy Čerkesy jako jeden muž. Kdyby se byla při vtrhnutí Čerňajeva sebrala zemská hotovost, byla by zajisté katanům odolala a proud jejich zastavila. Avšak nebylo nadšení pro nejsvětější otázku národní a lidskou, cit práva lidu bulharského byl vůči hordám Čerkesů udušen. Ano i zrádcové národa svého nalezli se mezi Bulhary, a lidé ti zvrhlí zneužili svého jazyka slovanského k nejčernějšímu činu za bídný žold jidášský. Na štěstí nebylo těch zrádců mnoho, ale přece měli dosti moci, aby krajany své od společné věci slovanské alespoň na čas odvrátili.

Byli to najatí sběhové, kteří tureckému pašovi konali služby vyzvědačů. Přicházeli k Čerňajevu, žádali o zbraň a oděv, a když vše byli dostali, přeběhli při nejbližší příležitosti k Turkům; jiní zase přihlásili se k srbskému vojsku, ale když byli vše vypátrali, zmizeli a objevili se pak co průvodčí předních tureckých stráží; nezřídka dostavili se mladí, zdraví Bulhaři do tábora srbského a žádali, aby směli kopat příkopy, ale zbraní nechtěli. Pak zmizeli také, „nevědomo kam“. Na pochodech dával často nastrčený, na polích na oko pracující lid našim velitelům zcela opáčné zprávy o přítomnosti a pohybech tureckého vojska, a tak Turci posílali Srbům vstříc všechnu vybranou, znemravnělou a prodajnou luzu bulharskou, kterou jen sehnati mohli, aby klamala a špehovala. A poněvadž na pohled není možno rozeznati Bulhara poctivce od najatého bulharského ničemy, musila klesnout důvěra v bulharské obyvatelstvo, a Čerňajev byl nucen vzdáti se vší spekulace na Bulharsko.

Věru, chování Bulharů ve válce slovansko-turecké jest skvrnou v dějinách Slovanstva. Avšak neklademe zde toto padouštví na účet národa *celého;* jeť všude koukol mezi pšenicí, a bulharský koukol zaprodal své soukmenovce, jichž na tisíce v rukou katanů zahynouti muselo.

* * *

Armáda východní či *drinská*, jíž velel general Ranko *Alimpič* (vyobr. na str. 33), čítala 15 praporů pěchoty, pět eskadron jízdy a 30 děl, dohromady pak 15.000 mužů. Mimo to bylo při tomto sboru pohotově 100 důstojníků, 250 poddůstojníků a velitel měl v zásobě 30.000 ručnic za účelem organisace povstání v Bosně.

Ranko Alimpič platí u krajanů svých za výborného vůdce a požíval mezi krajany svými již dávno pověsti vojáka jak statečného, tak teoreticky i prakticky vzdělaného. Za svého mládí byl roku 1848 jakožto poručík poslán od vlády srbské k dalšímu vzdělání svému do Německa a meškal za tou příčinou dvě leta v Postupími a v Berlíně. Německému jazyku přiučil se tam v krátké době, i mohl tedy věnovati se studiím v Německu bez překážky. Kromě vědomostí vojenských pěstoval Alimpič toho času také pěknou literaturu, a napsal v mateřském jazyku svém mnohé básně, z nichž některé byly též do němčiny přeloženy a v časopisech berlínských otištěny. Z Německa odebral se Alimpič do Francie a Belgie, kde též dokonale frančině se přiučil, pak se vrátil do vlasti, sloužil ve vojště a stal se konečně ředitelem vojenské akademie srbské. Oborem jeho jest zvláště technická věda vojenská. Poněvadž r. 1858 měl horlivé účastenství v revoluci proti knížeti Alexandru Karaďorděviči, býval vždy považován za vřelého stoupence rodiny Obrenovičů.

Alimpič doufal v šťastné rozřešení svého úkolu tím spíše, že měl vtrhnouti na území, kde první plameny povstání již byly vyšlehly a kde nebyly síly vojska tureckého právě přílišné. Kdyby byl se svými zástupy rázem do Bosny vtrhl, zajisté bylo by mu vítězství záhy připadlo, jak všeobecně se očekávalo.

Že se to však nestalo, že Alimpič po některých vítězných srážkách s Turky zůstal se sborem svým — jak Čerňajev se vyjádřil — „před Bělinou jako přibitý,“ to jsme vyložili již v jedné z předešlých kapitol, kde psali jsme o pletichách, kteréž proti postupování srbského vojska v Bosně byly ve Vídni zapředeny a jež hlásalo Turkům náchylné časopisectvo i s úřadním listem vídeňským.

Avšak tyto pletichy osvědčily dosti záhy svou malomocnost, a srbská armáda dobře by byla učinila,

kdyby jich nebyla dbala a poslání své v Bosně vykonala. Mohla a měla to učinit tím spíše, že v Bosně měla již mocnou oporu ve sboru udatného reka *Vlajkoviče*, kterýž po mnohých vítězných šarvátkách s Turky čekal na spojení s armádou Alimpičovou.

Major Jiří *Vlajkovič* (vyobr. na str. 45) jest osobnost velmi zajímavá a zasluhuje zvláštní pozornosti.

Jest to jeden z nejvýtečnějších bojovníků srbských. Narodil se r. 1831 v Bělehradě a již v útlém věku učil se od rekovného otce nenáviděti Turky.

Roku 1845, kdy úplně osiřel a opuštěným se viděl, vstoupil Vlajkovič, tehdá teprve čtrnáctiletý do vojska srbského, a zůstal ve svazku tom do roku 1848. Téhož roku bojoval statečně jakožto dobrovolník pod generalem Kničaninem proti Maďarům v Uhrách. Zejmena vyznamenal se při hájení varadinského mostu v Sentomaši (Srbobranu), při kteréžto příležitosti byl lehce raněn. Po skončeném polním tažení vrátil se Vlajkovič opět do řadového vojska srbského, ale za nedlouho služba ta se mu znechutila, tak že přestoupil do služby ve vojště ruském. V Rusku měl dosti příležitosti vycvičiti se v umění válečném. Ve válce krymské hned v první bitvě vyznamenal se tou měrou, že povýšen za důstojníka; brzo na to stal se kapitánem. Dne 9. června 1855 byl těžce raněn dělovou kulí, a ztrávil šest neděl v nemocnici, kdež mu i pravá noha odňata býti musela. Když mu nohu odnímali, kouřil si cigaretku a snášel bolest beze slova. Právě šel kolem dohlížející velkokníže Konstantin. Takova odhodlanost tak jej pohnula, že sňal řády s prsou svých a připjal je Vlajkovičovi řka: „Synu milý, ty vyznamenání více zasluhuješ nežli já." Že ostal vůbec na živě, má děkovati svému vznešenému příznivci, knížeti Vasilčikovu, jehož vlivem byla mu zvláštní péče v lazaretu věnována.

Po šestinedělním trapném pobytu v sevastopolské nemocnici dopraven Vlajkovič do Oděsy, kde znenáhla opět zdraví nabyl. Mezi tím časem, kdy v Oděse jako rekonvalescent meškal, objevilo se před městem nepřátelské loďstvo. Vlajkovič, ač ještě velmi sláb, odebral se hned k generalu Lüdersovi, a žádal, by mu některé místo při hájení města vykázáno bylo. Stalo se po přání jeho, a on pracoval po několik dnů a nocí v baterii komandanta Ščegoleva; k boji to však nepřišlo, neboť se nepřátelské loďstvo obrátilo k Očakovu. Dne 19. června 1859 vzal Vlajkovič propuštění ze služby ruské a odebral se do vlasti, kdež doufal, že bude moci spolupůsobiti k osvobození Jihoslovanův. Za tři leta na to již nadešel den, kdy Vlajkovič na novo mohl se osvědčiti. Byl to osudný pro Turky den 3./15. června 1862. Vlajkovič na první zprávu, že v Bělehradě zuří boj mezi Turky a Srby, pospíšil na bojiště, organisoval četu odhodlaných bojovníkův a zahnal Turky po krátkém ale tuhém boji z otevřených míst, tak že se do pevnosti uteci musili. Velice tehdy též přičinil se Vlajkovič, že čest lidu srbského úplně bez poskvrny se zachovala, že v boji tom za svobodu nestalo se nic, z čeho by svět Srbům mohl činiti výčitku barbarství a nelidskosti, tak jako vším právem Turkům ji činí. Kníže Michal pozval si Vlajkoviče, děkoval mu za výtečné služby jeho a nabídl mu vstoupení do řadového vojska. Vlajkovič dojatý upřímností vladařovou, v něhož celé Srbstvo naděje svoje skládalo, přijal namahavou službu a po čtyry měsíce, to jest až do uzavření míru posici před pevností bělehradskou bedlivě střežil. Za hrdinské chování jeho poctili ho měšťané pančevačtí skvostnou šavlí. R. 1869 opustil Vlajkovič na novo službu ve vojště a přilnul s velikou horlivostí ke snahám *omladiny* srbské. Sblížení, poznání a smíření Slovanů vůbec a Srbův i Chorvátův zvláště bylo mu cílem snažení, za kterýmž také mnohé cesty po zemích jihoslovanských konal. Velice se přičinil o početí a zdar nynějšího povstání v Hercegovině a Bosně, jemuž i několik dobrých vůdců opatřil. Do války slovansko-turecké pak vypravil se sám s celým sborem srbských dobrovolníků, a v bojích se vyznamenal.

Vlajkovič je znám veškerému národu srbskému a ode všech je ctěn a milován. Je vřelým přítelem Slovanů vůbec a Čechů zvláště, kteréž svým rodákům vždy za příklad staví. Jsa dobrým řečníkem působí i ohnivým slovem pro ideu svoji, slovanskou. V domácnosti své je Vlajkovič pravým vzorem slovanské pohostinnosti; choť jeho jest Ruska, vzdělaná paní. Dítky své, syna a dceru, má Vlajkovič na vychování v Rusku.

Ve sboru Vlajkovičovu panuje vzorná kázeň a přísnost, přes to však jest vůdce od svých vojínů ctěn a milován, neboť bez důtklivé příčiny nesmí býti nikomu ubliženo. Ač Vlajkovič jest jednonohý, přece vodí svůj sbor vždy koňmo do boje. Za ním jezdívá sluha a nosí mu berlu. Obrázek náš představuje Vlajkoviče, kterak se svým sborem přestupuje ze Srbska přes hranice do Bosny.

Však budeme míti ještě příležitost na jiném místě knihy této o Vlajkoviči promluviti.

* * *

Vraťme se k činnosti armády drinské. Alimpič zahájil svou válečnou činnost šťastně a mohl již dne 4. července, dva dny po prohlášení války, zaslati bělehradskému ministru války tuto zprávu: „Před Bělinou dne 4. července. Včera přešla armáda přes Drinu blíže ostrovů Bojuklijských. Turci zpozorovali naši operaci teprv pak, když již polovice armády byla přes Drinu. Turecká pohraniční stráž vystřelila, přemohli jsme však rychle její odpor. Za půl hodiny na to vpadlo nám turecké vojsko v bok, bylo však odraženo. Před Bělinou vrazili jsme na značnou sílu Turků, kteří na výšině jedné byli postaveni v šiku válečném i s dělostřelectvem. Započal jsem dělostřelecký boj a zároveň jeden díl našeho dělostřelectva vpadl v bok Turkům, čímž byli Turci

přinuceni k opuštění svého postavení. Pronásledovali jsme je čile, boj trval skoro celý den. Turci utekli se za zdě Běliny. Dobyli jsme tureckého praporu, velkého počtu pušek a ukořistili mnoho volů a koní tureckých. Bosňáci se přidávají četně k našemu vojsku."

Dle této zprávy mohlo by se mysliti, že je Bělina nějaká pevnost, tomu ale není tak. Bělina jest rozlehlé město podobné spíše vesnici a čítající asi šest tisíc obyvatelů.

Poněvadž u Běliny křižují se tři hlavní silnice, jest to místo vojensky velmi důležité pro armádu operující proti Bosně. Jednotlivé domy jsou obehnány vysokou zdí a kolem celého města táhne se dosti pevný násep. Vůbec lze se dosti malé posádce v Bělině ubrániti proti četnému nepříteli.

V boji před Bělinou dokázal Alimpič svou odvahu a osobní statečnost. V čele sboru svého přitrhl až k samému městu. Najednou spustili Turci, ukrytí za vrbovými keři, vražednou střelbu, a Srbové i s Alimpičem ušli záhubě toliko tím, že položivše se na dno loděk odpluli přes Drinu. Setník Radonovič byl při tom smrtelně raněn. Na to dal Alimpič na příhodné místo vyvesti několik děl a střelbou z nich přinutil Turky k ústupu, na němž jim způsobil značné ztráty.

Druhého dne z rána přešlo všechno vojsko srbské přes Drinu a učinilo útok na turecké postavení. Nepodařilo se jim ale Turky vytisknouti. Dne 5. července opětovali Srbové útok na město a podařilo se jim skutečně vniknout až do města, kdež boj proměnil se ve vraždění. Obě strany bojovaly zuřivě. Srbové byli by na jisto vytiskli tureckou posádku úplně z města, kdyby jí nebyla v pravý okamžik přišla výdatná posila, načež Srbové byli nuceni ustoupiti. Čerkeští jezdci vyznamenali se i zde svou pověstnou krvelačností. Raněným Srbům uřezávali hlavy a zavěšovali si je k sedlům.

Peko Pavlovič,
vůdce povstalců hercegovských a bosenských.

Nazejtří počal Alimpič před městem nahazovati náspy. Dlouho nevěděli Turci, co se to děje. Konečně to přece zpozorovali a část jízdectva jejich vrhla se na pracující Srby. Tu rozpředla se krutá seč, při níž rozvinuli Turci všechny síly své a snažili se Srby zahnati za Drinu. Nepodařilo se jim to ale. Bylíť úplně na hlavu poraženi a zahnáni nazpět do města, jež následkem střelby z děl na několika místech již hořelo, a do Velkého Zvorníku. Srbové utrpěli citelných ztrát, Turci však ještě větších.

Alimpič zaslal o těchto bojích dne 7. července tuto zprávu do Bělehradu:

„Dne 5. července v 7 hodin večer srazil se přední voj náš s oddílem Turků, kterýž byl vyslán do Turecké Rači pro spíži. Napadli jsme Turky hned. Část posádky z Běliny spěchala oddílu tureckému na pomoc. Rozpředl se tuhý boj, jenž trval od 7 hodin večer až do půlnoci. Boj zuřil nejprudčeji u Balatuny a Medjuše. Kdežto major Vlajkovič padl sboru postupujícímu do Turecké Rači v zad, napadly brigada podrinská a část brigady šabacké sbor turecký postupující z Běliny a čítající 2000 mužů, v boku a od zadu. Turci tak obklíčení bojovali s udatností zoufalou; ale nic jim to neprospělo.

Srbští rolníci dovážejí zásoby válečné.

Jsou ze všech postavení vypuzeni, úplně poraženi a jen malá část mohla se za šera nočního zachrániti do Běliny. Včera našli jsme celé kopce mrtvol tureckých na bojišti, mezi nimi několik důstojníků a majora Stočeviče. Turečtí zajatci povídají, že prapor Stočevičův, jenž dne 3. července vypravil se počtem 800 mužů z Kosluku na posilu posádky bělinské, jest úplně potřen. Také v bitvě u Běliny dne 3. července utrpěli Turci ztráty veliké. Potřebovali celého dne 4. července, aby pochovali své mrtvé, mezi nimiž byl také nejzuřivější odpůrce Srbů, Muhamed beg Ali Pašič. Dne 3. července ztratili Turci mrtvých a raněných 300 mužů. Všecky osady od Rači až k Bělině jsou v naší moci. Vojsko jest dosavadními úspěchy nadšeno."

Rača Turecká, o níž v této zprávě jest řeč, leží na Sávě nedaleko Běliny naproti rakouské tvrzi Rači. Opevnění tak chatrné, nebo záleží toliko v obyčejném srubu. Na obhájení Rači vysláno bylo oddělení 250 Turků pod velením Nišana efendiho, aby důležitého toho místa strategického hájil co nejvytrvaleji a slíbena mu pomoc z Běliny.

V pátek dne 7. července dopoledne přispěl k Rači Vlajkovič od Alimpiče vyslaný a svedl tam pamětihodný boj. Vlajkovič obsadil vesnici bez velkých obtíží. Dopoledne dostavil se k němu ještě druhý prapor vojska, načež poslal parlamentáře s vyzváním, aby Turci ve srubu se vzdali; slíbeno jim, že složí-li zbraň, budou domů propuštěni. Nišan odpověděl, že s rebely nevyjednává. Srbové nemajíce děl, počali hned stříleti z ručnic; k poledni vypukl v tvrzi oheň, jejž posádka za nejprudší střelby srbské uhasila. V poledne učinili Srbové útok na tvrz, nemohli ji však ztéci; ve 3 hodiny odpoledne hnali podruhé útokem, při čemž dva odvážliví Srbové vylezli na palisady a hodili smolnici na střechu. Oba zaplatili hrdinství své životem, neboť Turci je rozbodali. Srub však se vzňal, načež velitel srbský vyzval ještě jednou posádku tureckou, aby se vzdala, jinak že nebude nikoho živiti. Nišan odpověděl, že bude se hájiti do posledního dechu. Trubky srbské zazněly znamením k útoku a po krátkém boji byla tvrz v moci Srbů. Jen 14 mužů celé posádky turecké zůstalo na živu: všichni ostatní padli. Na srubu zavlál prapor srbský. S věže věznice v Rači rakouské bylo viděti mrtvé v pěti dlouhých řadách za srubem rozložené; obyvatelé okolí pochovali je dne 9. července. Téhož dne přišel major *Bogdanovič*, srbský náčelník sboru hradebního od armády drinské, s dvěma setninami zákopníků do Turecké Rači.

Jiří *Vlajkovič* byl v tom boji u prostřed svých dobrovolníků raněn do své zdravé nohy, když byli pod ním již dříve dva koně zastřeleni. Když padl, zvolal žertem: „Hej, Turčíne, zdaž chceš i druhou nohu ode mne?" Rána, kterouž v boji tom utrpěl, byla již čtrnáctá; třináctkrát byl raněn na Krymu.

XV. Boje na Timoku.

(Od 2. do 19. července.)

Již dávno před válkou byl zhotoven od dřívějšího srbského ministra války válečný plán pro případ sporu s Tureckem. Dle tohoto plánu neměla býti operační čára na Timoku hájena a vojenské síly měly se před ní jen soustřediti k postupu. Ostatně nebylo žádným tajemstvím, že zkušení srbští důstojníci měli přesvědčení, že škoda každé kapky krve, která by se obětovala na obhájení čáry timocké, poněvadž prý se udržeti nedá. Při tom se poukazovalo na historickou pravdu, že Srbsko nabylo obvodů timockých teprv pozdějšími smlouvami rusko-tureckými, a že tedy nebyly od Srbů dobyty v boji za osvobození z jařma tureckého.

Avšak srbské velitelství mělo přece mnohé příčiny, aby čáru timockou energicky hájilo a při ní silný sbor ponechalo. Kdyby se to nebylo stalo, nebyl by mohl se strany srbské pozorován býti pevný Vidín a silný turecký tábor kolem něho. To však by bylo proti všeliké správnosti vojenských řádů, aby se některá část nepřátelského vojska s očí pustila. Mimo to mohli se Srbové naditi, že bude ne právě četný sbor turecký sveden k nepředloženému útoku, při němž by mohl být alespoň částečně zničen. Alespoň bylo třeba tento sbor zaměstnávati, poněvadž Čerňajev chystal se k pochodu směrem k Srědci do Bulharska, neboť jisto jest, že při tomto vojenském výletu do Bulharska bylo by se Čerňajevu velmi zle vésti mohlo, kdyby bylo Turky napadlo nechati timockou armádu srbskou pokojně u Timoku sedět (vždyť beztoho nebyla by se mohla tato armáda na Vidín odvážit a přes noc ho ztéci), a táhnouti současně od Vidína i Niše za Čerňajevým, čímž by se mu byla zpáteční cesta do Srbska zamezila a sbor jeho byl by v sevření svém potřen býti mohl.

Že však se to nestalo, ba že Turci ani času neměli na něco takového pomysliti, to je zásluhou plukovníka *Lešjanina*, kterýž s úspěchem Turky znepokojoval a statečně čáru timockou obhájil.

Kdyby byl Čerňajev něco výdatnějšího v Bulharsku vyříditi mohl, zajisté nebyl by se tábor turecký u Vidína tak sesíliti mohl, že nebezpečně ohrožoval armádu na Timoku, která přece také neustále posilu dostávala.

Když počal nepřátelství, měl Lešjanin 13 praporů pěchoty, 5 eskadron jízdy a 24 děl, celkem pak 14.000

mužů. K tomu přidružilo se 10.000 mužů milice, čili zemské hotovosti. Hlavní stan jeho nalezal se u Bílé Rjeky.

Naproti němu stál *Osman paša,* kterýž rychle k sobě stáhl posádky ostatních pevností podunajských, takže měl celkem 25.000 mužů.

Kdyby byla srbská válečná správa úlohu Lešjaninovu náležitě pochopila a postavení jeho uvážila, byla by musela sbor jeho v málo dnech alespoň na 30.000 mužů sesíliti, což také učiniti mohla. Operace Čerňajeva mohly být jen tím poněkud kryty, kdyby se bylo podařilo armádě timocké zameziti všelikou ofensivu Osmanu pašovi.

Dne 2. července předsevzala armáda timocká pouze velké rekognoskování, kteréž ale mělo ten žádoucí účinek, že obrátilo k sobě pozornost Osmana paše, neboť již druhého dne objevil se Osman s 20.000 muži u *Izvora,* kdež strhla se krutá seč.

Dne 4. července sesílil Lešjanin své postavení u *Zaječaru,* neboť zvěděl, že Turci hlavně k tomuto místu směřují. A skutečně již dne 5. učinil Osman paša útok na sbor Lešjaninův. Turecké střely zapálily Veliký Izvor, Turci však nemohli, ač měli přesilu, ničeho proti Lešjaninovi svésti. Lešjanin shledal, že Osman paša snaží se proniknouti ofensivně přes Timok k Čupriji a Deligradu, i přičinil se všemožně, aby mu tento postup zamezil, což se mu také podařilo.

Dne 4. a 5. bylo krutě bojováno. Čtyřikráte hnalo turecké vojsko na Zajčar útokem *a tolikráte bylo též se ztrátami zahnáno.* První den překročili Turci po krátkém dělostřeleckém boji přes Timok po lodním mostě a pronikli až do předměstí Zajčaru, kde byli přivítáni výdatnou střelbou z ručnic, kteráž je přinutila k nepořádnému útěku. Byli pronásledováni až k Timoku, přes nějž se vraceli v největším spěchu, zůstavivše za sebou přes sto mrtvých a veliký počet raněných. Druhý den 5. července připravili se Srbové se své strany k útoku a přešli přes řeku, jejížto turecký břeh byl bráněn několika bateriemi a 4 prapory pěchoty. Dělostřelectvo se muselo kvapem ukliditi, zůstavíc pěchotu v boji se srbským národním vojskem, kteréž vystřílevši náboj pustilo se na Turky s obnaženým bodákem a dosáhnouc jich bilo se muž s mužem. Strašná chvíle! *Večer nalezeni jsou mnozí Turci i Srbové poškrceni. I nůž pracoval;* zkrátka, turecké vojsko ztratilo své postavení a muselo ustoupiti k Adlii, kde se opevnilo. Třetí i čtvrtý den vypadl ve prospěch srbských zbraní. Byly to čestné dny nejen pro sbor Lešjaninův, nýbrž pro celé srbské vojsko, kteréž dokázalo svou rekovnost a vytrvalost, že bylo vedení svěřeno rukoum spůsobilým.

Dne 6. července bojovalo se bez výsledku. Lešjanin věděl, že nemůže strategicky postupovati, když se mu nepodaří vlákati alespoň část armády Osmanovy do nějaké pasti, však domníval se, že úkol svůj též dobře vykoná, když činnost Čerňajeva podporovati bude zdržováním armády vidínské na Timoku.

Osmý červenec mohl být pro Lešjanina dnem štěstí, kdyby byl mohl výdatně podporovati brigadu, již poslal u Bregova přes hranice, aby učinila útok na pravé křídlo Turků. Ale téhož dne učinili také Turci nový útok na Zajčar, byli však krvavě od Srbů odraženi. To se opakovalo také dne 9. července.

Dne 11. července podnikl plukovník Becker útok na levé křídlo Turků u Belgradčiku, však úspěch nebyl valný, neboť druhého dne počínali si Turci proti Lešjaninovi opět výbojně, byli však opět odraženi.

U Velkého Izvora strhla se toho dne bitva velmi tuhá. Se strany srbské vyslán byl k Izvoru major Horstig, aby Turky obešel. I vytrhl o 5. hod. ráno od pravého křídla armády srbské s 10 prapory pěchoty, 8 lehkými děly a dvěma eskadronami jízdy.

U Grljanu překročil Timok a za velkých nesnází přešel přes příkré výšiny velké a malé Čuky, tak že teprv k večeru dostal se v týl vojska tureckého. Mezi tím nařízeno bylo asi k polednímu bělehradské brigádě, aby vytáhla sboru Horstigovu na pomoc, nebo aby v případu nezdaru kryla zpáteční jeho pochod. Za tou příčinou překročila i tato brigáda Timok. Bohužel zmátla si cestu a vrazila příliš brzo na nepřítele, kterýž započal ihned boj a tím srbský voj od dalšího pochodu zdržel. Boj ten netrval však dlouho. Kolem páté hodiny odpolední byli Srbové v prospěchu a podařilo se jim nepřítele částečně zatlačiti. Avšak výhody té nemohli Srbové řádně vykořistit, poněvadž jim úplně vyšlo střelivo. Proto museli od dalšího boje upustit a navrátit se do dřívějšího svého postavení na druhou stranu Timoku.

Mezi tím podařilo se Horstigovi úplně obejíti sbor nepřátelský. Turci nad míru jsouce pohybem tím překvapeni ihned pustili se znovu do boje a snažili se střelbou z děl vypuditi Srby z jejich postavení. Avšak plán jejich se nezdařil hlavně přičiněním srbského setníka *Vasiče,* jenž v pravý čas dal několik děl vyvezti na blízké návrší, odkudž spustil smrtonosnou střelbu v řady turecké. Úspěchu toho však nemohl Horstig též řádně využitkovat. Levé křídlo sboru jeho roztáhlo se totiž příliš daleko, tak že se bylo obávati, že pravému křídlu bude moci být zamezen ústup k Timoku. Za tou příčinou musel střed armády srbské provesti odvážný pohyb, který se skutečně zdařil přispěním výdatné střelby z děl srbských, tak že Turci počali již ustupovat. Mezi tím však chýlil se den rychle ku konci, z té příčiny musel se srbský sbor navrátit do svého dřívějšího postavení nad Timokem. Zadní voj srbský přibyl do tábora teprv o 2. hodině s půlnoci. Téměř všichni vojáci i děla vystříleli všechno střelivo. Srbů padlo onoho dne 200 a 380 jich bylo raněno. Účelu boje bylo by se

jistě dosáhlo, kdyby Horstig jen o několik hodin dříve byl se dostal v týl vojska nepřátelského, kdyby byl měl dostatečnou zásobu střeliva a kdyby levé křídlo nebylo se příliš daleko roztáhlo.

Dne 15. července o 4. hodině ranní započali Turci na celé čáře útok. Až do 10. hodiny stříleno z obou stran bez ustání. Taktéž nějaký čas odpoledne. Turci byli nazpět zahnáni a ustoupili na výšiny za spálenou vesnici Velký Izvor, kdež se opevnili.

Dne 16. července bojovalo výhradně dělostřelectvo. O 4. hodině vyslal náčelník turecký 3 prapory pěchoty proti srbskému levému křídlu, kdež nalezal se Lešjanin se svým štábem. Za prudké střelby z děl chystali se k útoku na opevnění srbské. Když ale proti nim vytáhly dvě srbské brigády až před první hradby, ustoupil sbor turecký. Ačkoliv Turci od půl páté hod. až do 10. a též odpoledne po celou hodinu stříleli z děl na postavení srbské, nadělali Srbům vzdor tomu toliko nepatrných škod. Většina nábojů jejich totiž nevybuchla. K večeru ustoupili Turci na celé čáře.

Dne 17. července započali Turci opět útok proti srbskému levému křídlu. V malé chvíli však se přesvědčili, že proti němu nic nesvedou a ustoupili. Na to po celý den panoval poklid. Turci mezi tím snažili se u tamního hřbitova rozestaviti baterii děl, z níž by mohli střílet na Zajčar. Též Srbové konali přípravy, aby v příští noci mohli udeřit ze zadu na nepřítele. K témuž účelu vyhlídnuty byly dvě brigády pěchoty, 2 baterie těžkých a 2 lehkých děl. Později se zamýšlené výpravy sešlo, poněvadž Turci náhodnou střelbou z pušek se strany srbské byli na přípravy srbské upozorněni.

Dne 18. července svedla na pravém křídle baterie dělostřelectva boj s nepřátelskou pěchotou. Později súčastnilo se boje též dělostřelectvo levého křídla a středu, načež o 4. hodině odpolední Turci s nepořízenou odtáhli.

Dne 19. července přitáhla do Zajčaru bělehradská brigáda II. třídy. O půl čtvrté hodině vydal se major Horstig s jednou brigádou pěchoty, 4 děly a 2 eskadronami jízdy na nejkrajnější pravé křídlo až k jednomu průsmyku za tím účelem, aby se přesvědčil o postavení vojska tureckého a vyčkal tam útok Turků. Lešjanin totiž v čas zpozoroval, že většina vojska tureckého odtáhla k *Vratarnici*, aby udeřila na pravé křídlo srbské. Lešjanin chtěl je předejít a sám na ně udeřit. Z nenadání přitrhlo však k Turkům 6000 mužů posily, tak že vojsko Lešjaninovo nuceno bylo ustoupiti bez boje do svých postavení u Zajčaru.

Celkem zmařeny byly všechny dosavadní pokusy Turků překročiti Timok.

XVI. První boje armády ibarské.

Rodák český general František *Zach* (vyobr. na str. 33) měl s armádou ibarskou svůj hlavní stan v *Užici*. Velel 16 praporům pěchoty, 4 eskadronám jízdy a měl 24 děl. Celkem čítal sbor Zachův 16.000 mužů. Úkolem jeho bylo spojení srbské armády s Černohorci na úžině mezi Srbskem a Černou Horou. To nebyl úkol snadný, neboť prve než mohlo se vniknout do země nepřátelské, musel se podniknout ve vlastní zemi velmi obtížný pochod přes strmé, neschůdné hory. A již tento pochod velmi byl na úkor mladému vojsku srbskému.

Jaké obtíže bylo tu vojsku srbskému překonati, o tom psal jeden důstojník srbský svým přátelům:

„Táhli jsme do Rašky (na jižní hranici Srbska), ale cesta byla nesmírně obtížná, nepohoda ohromná, dešť se lil neustále. Vojsko drápalo se po skalách jako řady kolčav; mužstvo musí jít pouze po jednom, ač-li vůbec chceme dostati se ku předu! Táhli jsme tři dny. Vozů jsme vůbec nemohli užít. Zkusili jsme to s jedním, ale vůz i koně zvrátili se do propasti a všechno se roztříštilo. Stezky, po kterých se musíme pohořím bráti, nejsou nic širší, leda co po nich může jít jediný člověk, a při tom jsou velmi nebezpečné. Vůkol vidíme jen hory a propasti. Na místě poněkud pohodlnějším vsedl jsem na koně. Přede mnou sklouzl kůň a spadl i s jezdcem do propasti. Jezdec na štěstí zachytil se o hranu skály, po koni však zůstaly jen krvavé stopy, kudy dolů padal. Brigádník náš spadl také s koně, podobně jeho pobočník. Na štěstí se jim nic nestalo. To nejsou cesty pro armády, nýbrž stezky pro kamzíky. A kromě těch nesnází třeba přemáhat ještě jiné. Musíme se brodit a plavat bystřinami, jejichž jasná voda jde mnohdy koňům až nad hřbet. Horská děla dopravujou se s největší pozorností jen na hřbetech koní."

Těmito útrapami na pochodu se vysvětluje, že ibarská armáda, když vrazila náhle na nepřítele, jenž byl v táboře svém dobře odpočíval, a mimo to náležitě ohražen byl, musela po kruté seči ustoupit.

K tomu se přidružila nepříznivá okolnost týkající se osobnosti generala Zacha.

Tento náš krajan narodil se dne 1. května r. 1807 v Brně, kdež otec jeho byl majitelem hostince „u černého orla." Vystudovav práva dostal se r. 1830 za praktikanta při krajském soudě v Brně. Záhy naplněn ideou Slovanstva a svobody politické spatřoval jakožto representanta těchto snah národ polský, který tenkráte

proti Rusku povstal, i odebral se r. 1831 potají do Polsky, aby se účastnil tamějšího boje. Ale mezi tím bylo již povstání potlačeno a Zachovi nezbývalo nic jiného, nežli s polskou emigrací do Francie se obrátiti. Tam živil se rozličným způsobem, ano jeden čas byl královským bibliotekářem ve Fontainebleau, ale při tom při všem horlivě se zanášel studiemi vojenskými. Přilnuv ke straně knížete Czartoryského stal se jejím agentem a poslán roku 1843 přes Cařihrad do Bělehradu. V téže vlastnosti byl r. 1848 v Praze na Slovanském sjezdu, kdež určen byl za vrchního vůdce povstání strojeného od emisařův maďarských a polských. Tu však otevřely se Zachovi oči o počínání sobě Poláků, a tento obrat ve smýšlení jeho měl následek, že se Zach jakožto jeden z vůdců účastnil nešťastného povstání Slováků proti Maďarům r. 1848, po jehož nezdaru se odebral do Bělehradu. Tam předložil ministru Garašaninu plán vojenské akademie, jejž Garašanin přijal, akademii založil a Zachovi, jenž zatím byl ustanoven setníkem ve vojště srbském, jakožto řediteli do správy odevzdal. Vojenská tato škola otevřena r. 1850. Avšak již roku 1858, po svržení knížete Alexandra jest Zach vypovězen ze země působením lidí, kteří se chtěli dostati na jeho místo. Na to trávil Zach nějaký čas ve Švýcarsku jakožto pěstoun mladého Garašanina. Ale již r. 1860 kníže Miloš na dolehání syna svého Michala povolal Zacha nazpět a svěřil mu na novo řízení školy. Za knížete Michala, jehož neobmezené důvěry Zach požíval, stal se podplukovníkem v dělostřelectvu, a po zavraždění Michala za vladařství plukovníkem. Nynější kníže Milan povýšil ho za generala a ve válce proti Turkům propůjčil mu velitelství nad sborem srbským na Ibaru. Zach má značné zásluhy o Srbsko, jest velice vzdělaný vojín a obzvláštní znatel poměrů říše turecké, kterou na mnohých cestách svých důkladně prohlédl.

Před vypovězením války myslilo se, že Zachovi, jakožto nejzasloužilejšímu vojínu srbskému, bude svěřeno vrchní velení, avšak právem se uvážilo, že stařec téměř sedmdesátiletý sotva by měl dosti pružnosti a síly, aby úkol tak obtížný na svá bedra vložiti si mohl. Za takových okolností, jakéž panují v Srbsku vůči Turkům, jest k řízení války třeba síly mladší, čilejší.

Dobrý strateg není vždy také zároveň dobrým vojevůdcem. Účastenství Moltkeho při turecké válce v Egyptě neuchránilo Turků před porážkou u Nisilu, a vavříny, jichž dobyl si Benedek jakožto velitel sboru, neučinily z něho dobrého stratega.

Leč přes to vše mohl se přece Zach při svých neobyčejných vědomostech vojenských osvědčiti jakožto dobrý vůdce, zvláště uváží-li se, že mu byl k ruce dán statečný a ohnivý vůdce povstalců *Dučič;* avšak starý Zach musel záhy upustit od osobní činnosti za příčinou rány, kterouž utrpěl na noze při obtížném pohorském pochodu. Kůň šlápl mu na nohu a při vysokém věku Zachově nebylo lze ránu tak snadno vyléčiti, takže nemohl pro příklad mladým vojínům v čele svého sboru ku předu se bráti, a to jest u Jihoslovanů okolností velmi důležitou.

Ostatně není pochybnosti, že Turci věděli velmi dobře o pochodu sboru Zachova a zvěděli též jeho operační plán. Mehemed Ali, rozený Prušák, kterýž byl proti němu vyslán, přispíšil si ještě v době, kdy Zach v horách ibarských na pochodu byl, aby sesílil svůj sbor a stavěl na rychlo všeliká opevnění. Také svůj hlavní stan v Sjenici dal velitel turecký opevniti a přivolal si značnou pomoc po železnici ze Soluně do Prizrenu. Mimo to shromáždilo se 6000 mužů na nedalekém Kosovu poli.

Takto opatřen očekával Mehemed Ali klidně příchodu armády Zachovy, těžkým pochodem a nepříznivou povětrností velice unavené. Velitel turecký měl pevnou důvěru, že bude moci armádě ibarské cestu na půdu tureckou tak dlouho zamezovati, pokud by snad sám nebyl ze zadu od Černohorcův ohrožen. Avšak Černohorce měl *Muchtar* paša v Hercegovině, a v Albánsku u Podgorice silný sbor 15.000 mužů zdržovati.

Mehemed Ali se nemýlil, což vysvítá již z první zprávy Zachovy ze dne 10. července, v níž dovozuje se, že ibarská armáda nemohla ku předu postoupiti za příčinou těžkých zápasů, jež musela podstupovati u tureckých hradeb. Zpráva tato zněla: „Sbor archimandrita *Dučiče* přešel dne 7. července přes řeku *Unac,* jež tvoří hranici mezi územím srbským a tureckým. Poněvadž řeka byla nad míru rozvodněna, bylo velmi nesnadno nalezti příhodné místo k přebrodění na druhou stranu. Konečně rozhodl se Dučič pro přechod u Rastoe nad brodem kokinským. Okolo třetí hodiny odpoledne stál již celý sbor na území tureckém. U Křivého Dolu odpočinuli si vojáci, načež dali se na pochod k Nové Varoši, kteráž jest hodinu cesty od oné řeky vzdálena. Zmocnivše se několika vojensky důležitých míst rozestavili baterii hmoždířů. Nepřítel zpozorovav to vyslal několik menších oddělení, aby nás znepokojovala, což asi dvě hodiny trvalo. Příštího dne, o 2. hodině ráno, učinilo vojsko naše útok na Turky, zahnalo je a zmocnilo se některých opevnění. Turci ustoupili do silných hradeb u Nové Varoše a počali vydatnou střelbu z děl i pušek. My odporovali s úspěchem a malá naše děla způsobila nepříteli značné škody. O 2. hod. odpoledne přišla Turkům pomoc z Kladnice, Prijepolje a Kolašina. My však zápasili dále a udrželi jsme se v postavení Turkům odňatém. K půlnoci na 9. července měli jsme válečnou radu a uzavřeli jsme obsaditi posice mezi Sjenicí a Novou Varoší. Dne 9. zahnali jsme Turky po krátkém boji u Radoně, což nepřítele velmi překvapilo. Ve 3 dnech zahnali jsme Turky z hradeb u Rutoše, Kamenice, na Crném vrchu, na Tikvě, Teferinu a Vraňanech; ukořistili jsme potraviny, dobytek, stany a jiné

předměty. V zápasu u Nové Varoše měli jsme 8 mrtvých, 32 raněných, mezi těmito byl též poručík Todor *Jovanovič*. Též archimandrit *Dučič* byl lehce na ruce poraněn. Turci měli 96 mrtvých a 120 raněných. *Turci stavěli v ohradách svých křesťanské ženy a děti proti naší střelbě*, čímž mnoho z nich bylo usmrceno. Novou Varoš jsme obklíčili."

Jedno oddělení vojska Zachova postoupilo ovšem s vůdcem *Čolak Antičem* směrem k Novému Pazaru ke předu, avšak toho místa nebylo lze dobyti. Část oddělení Antičova dala se pod kapitánem *Iličem* údolím k *Mitrovici* a dobyla značné kořisti, však strategické ceny tyto postupy neměly.

General Zach vydal na hranicích k obyvatelstvu Starého Srbska a Bosny toto provolání:

„Bratří! Po celých pět set let skličují nešťastnou naši vlast ducha i tělo umrtvující okovy barbarů. Po celou tu osudnou dobu zůstaly nám brány křesťanského vzdělání a evropské svobody uzavřeny. Z národa svobodného, bohatého a života schopného chtěl si barbar nadělat pokorných sluhů, za něž by Evropa se musela stydět. Spravedlivý Bůh dal vám nyní příležitost, abyste se chopili zbraní a vybojovali si, po příkladě jiných národů, svobodu. Vaše statečnost a vaše láska k vlasti získaly vám přátelství všech šlechetných národů a ti, kteří bývali našimi nepřátely, přejí nyní svaté naší věci zdaru, poněvadž napsány jsou svoboda a osvěta na zkrvavené slovanské trikoloře.

Vaše posavadní úsilí a žalostné volání bezbranných povolaly i nás do zbraní. Žádala to čest a postavení Srbska, nemělo-li se vzdáti svého trvání. S ohněm a mečem vstupujeme na posvátnou půdu hrdé Bosny. Nepřicházíme však jako dobyvatelé neb potlačovatelé, nýbrž jako osvoboditelé a bratří, kteří vás chtějí chránit proti tyranii. Spěcháte nám vstříc s plačícíma očima a otevřenou náručí; tentýž krok učinila svobodná Černá Hora pro naše bratry, chrabré Hercegovce. Nezapomeňte, že za Balkánem příbuzní nám Bulhaři taktéž se chopili zbraní a v hrdinství s námi chtějí nejen závodit, nýbrž i předčit nás. Ukažte tudíž, že Srbové nemilují svobody méně než oni!

Slované, vyznavači islamu! Bratrská tato slova týkají se vás rovněž jako křesťanů. Musíte bojovat buď s námi, svými bratry, aneb proti nám se svými nepřátely! Volte tudíž to neb ono! Zde s námi je svoboda a rovnoprávnost, tam, v táboře nepřátel, výsměch, hanba a otroctví! Chcete-li se připojit k nám, podáme vám bratrskou svoji ruku a jedním tím stisknutím buďtež zapomenuta veškerá doposud mezi námi nedorozumění na vždy a běda tomu, kdo by se odvážil, kdykoliv je uvesti na pamět! Jako bratří máte s námi sdílet i radost i žalost. A na znamení naší vděčnosti máte míti v státě našem ve všem přednost! Nechcete-li, nuže, pak vytrhneme zbraně proti nám obrácené z vašich rukou; místo lásky bratrské sklidíte jen smrt a zkázu; krásné vaše dcery, matky, manželky a sestry budou prodány za otrokyně do Asie, krásné luhy, kterými nyní vládnete jako zákonní majitelé, budou zmrveny mrtvolami vašeho mužského obyvatelstva.

Nespolehejte na pomoc Anglie a nezapomeňte, že *za námi stojí Rusko, kteréž nejen zde v Evropě, nýbrž i tam za modravým mořem má mocné spojence*, kteří by obchod Anglie zničiti mohli rázem dříve, než by Anglie dobyla jediné ruské pevnosti, jichž jest počet veliký. Turecko změnilo by se pak v moře plamenné a zahlazeny byly by i stopy ohně toho *kopyty koní kozáckých.*

Bratří! Za Unou hledí na nás miliony našich svobodných bratří a celá Evropa na nás své zraky obrátila. Do zbraně! jestliže v žilách vašich proudí krev slovanská. Do zbraně! jestliže chcete být milováni a váženi na místo nenávidění a opovržení. Krvavé naše prapory zdobí nepřemožitelný pravoslavný kříž a bůh velmocný popřeje všem padlým hrdinům za svatou naši věc, aby s výše nebes s hrdostí na nás patřili.

Bratří! Kdybychom i v krvi tonouce *dostihnouti nemohli brány k svobodě své a vzdělání, rozdrcena bude brána ta železnou rukou Ruska* a na mrtvolách svých odpůrců budeme moci zvolati za souhlasu všech šlechetných národův evropských: *Ať žije svoboda! Ať žije Slovanstvo!* *František Zach.*"

XVII. Černá Hora.

Již od vzniku povstání v Hercegovině účastnili se jednotliví Černohorci zápasu s Turky a podporovali povstání všemi možnými prostředky. Nejeden vynikající Černohorec postavil se v čelo zástupů hercegovských a bosenských a vedl bratry v boj na Turky.

Vláda turecká lákala Černou Horu všemožně, aby ji od společné věci jihoslovanské odvrátila. Věděli Turci velmi dobře, jak nebezpeční nepřátelé jejich jsou bojovní Černohorci, zakusiliť výdatnost jejich handžárů a neomylných pušek v bojích staletých již takou měrou, že nepocitovali pražádné chuti měřiti se s reky černohorskými znova.

Kníže *Mikuláš I. Něguš Petrovič* (vyobr. na str. 4.) dovedl ovšem svůdné hlasy turecké vlády odmítnouti, ale také uměl bojechtivý lid svůj tak dlouho na uzdě udržeti, až nadešla chvíle, kdy mohl současně se Srbskem s celou silou na Turky udeřiti.

Když byl sultán Abdul Aziz zavražděn, a berlínské

memorandum pletichami anglickými se zmařilo, učinil kníže Mikuláš poslední přípravy, aby mohl svůj lid do boje vésti. S knížetem Srbským uzavřel smlouvu na výboj i obranu a umluvil s ním den, kdy obě armády na Turky vytrhnou.

Muchtar paša, kterýž v Hercegovině velel turecké armádě, měl i po dvou krutých porážkách, jež mu učinili v průsmyku dužském hercegovští povstalci, ještě dosti značnou sílu válečnou, neboť dostávalo se mu neustále posily pomocí rakouského přístavu na Kleku; naproti tomu ale bledě to vyhlíželo s jeho válečnou pokladnou, jmenovitě od smrti sultána Abdula Aziza, takže vojsko Muchtarovo trpělo bídu.

Leč v nedostatku Turků pomohla velkomyslně „nestranná“ Anglie.

Dne 10. června přibyl totiž do Dubrovníka anglický ženijní major Mr. Gon v průvodu několika jiných důstojníkův anglických, vyjednával tam horlivě s anglickým konsulem a po krátkém pobytu odebral se na Klek, kdež si důkladně prohlédl tamější přístav. Na to cestoval Gon přes Metkoviče a Gabellu do *Mostaru,* hlavního města Hercegoviny, při čemž prohlížel cestou všechny turecké hradby a pevnosti, hlavně ale opevnění na pobřeží řeky Neretvy. V Mostaru zdržel se Gon jen den a měl tam dlouhou rozmluvu s mimořádným komisařem pro Hercegovinu, načež odebral se do Sarajeva, hlavního města Bosny. Ale již za dva dny po odchodu majora Gona přistála na Kleku anglická válečná loď „Kalypso,“ kteréž tam na pokynutí Gona očekával turecký plukovník generalního štábu Muchtarova se čtyrmi tábory pěchoty. Velitel anglického korábu vystoupil na břeh a byl od velitele tureckého velmi vlídně uvítán — vždyť mu přivezl kapitán anglický 70.000 liber šterlinků a 2000 pytlů námořních sucharů, majících váhu $1\frac{1}{2}$ mil. kilogramů. Touto anglickou pomocí bylo možno vyplatit Turkům žold zadržený za čtyry měsíce a zásobit válečnou špižírnu.

A večer téhož dne připlula na Klek jiná anglická loď, kteráž na osvědčení anglické „nestrannosti“ přivezla Turkům dvě baterie děl a čtyřicet beden výtečných ručnic snyderských.

Tímto spůsobem pomohla křesťanská Anglie k vyzbrojení Turků v Hercegovině proti Černohorcům.

Kdyby přístav na Kleku byl už tenkrát, jakož nestrannost Rakouska toho žádala, pro turecké a anglické loďstvo zavřen býval, nebylo by se dostalo do Bosny a Hercegoviny prostředků k válčení proti křesťanům. Jest to nepochopitelné, že kníže Gorčakov nevzpomenul Kleku již na konferencích berlínských — jakž stalo se teprv dne 8. července v Zákupech. Tato okolnost, že Gorčakov v Berlíně s Andrássym o Kleku nemluvil, dokazuje ostatně zřejměji než cokoli jiného, že Rusko pomýšlelo ještě v květnu na zachování míru a že všechna zodpovědnost za válku na Balkáně spadá na Anglicko.

Velitelové tureckých sborů byli od emisarů anglických již počátkem června dobře o tom zpraveni, že dojde k válce, a proto se smlouval guvernér albánský Mehemed Hamdi paša s katolickými *Miridity*),* jimž zvláštním statutem samosprávu slíbil.

Tím byla Miriditům povolena úplná náboženská svoboda a směli také nositi zbraň. Vnitřní záležitosti měli spravovati nejstarší jednotlivých kmenů, jimž také dána moc soudní. Soudy měly se odbývati veřejně před lidem. Mimo to měli být Miridité osvobozeni ode všech platů a kontribucí a vůbec měli býti zbaveni veškeré právomocnosti turecké, jakož se toho dávno domáhají.

Však za to vše bylo v statutu také ustanovení, kteréž tento pohorský kmen zavazovalo sloužiti po šest měsíců v roce ve vojště beze všeho žoldu; jen potravu, zbraň a střelivo měla opatřovati vláda. V případech mimořádných měli katoličtí Miridité také vojenské služby konat, a sice za plat.

Všechna tato opatření směřovala patrně proti Černohorcům, kteří ovšem dobře pozorovali, co se v sousedním území děje. Vláda černohorská také neopomenula oznámiti u dvora v Petrohradě a v Berlíně, co soudí o záměrech Anglicka a Turecka, i doložila k tomu, že vůči těmto přípravám nesloží Černá Hora ruce v klín.

Kdežto však Porta ve svých přípravách proti Černé Hoře pokračovala, snažila se všelikými diplomatickými manévry své počínání zakrývati. Tak psal dne 20. června velkovezír turecký knížeti Mikulášovi:

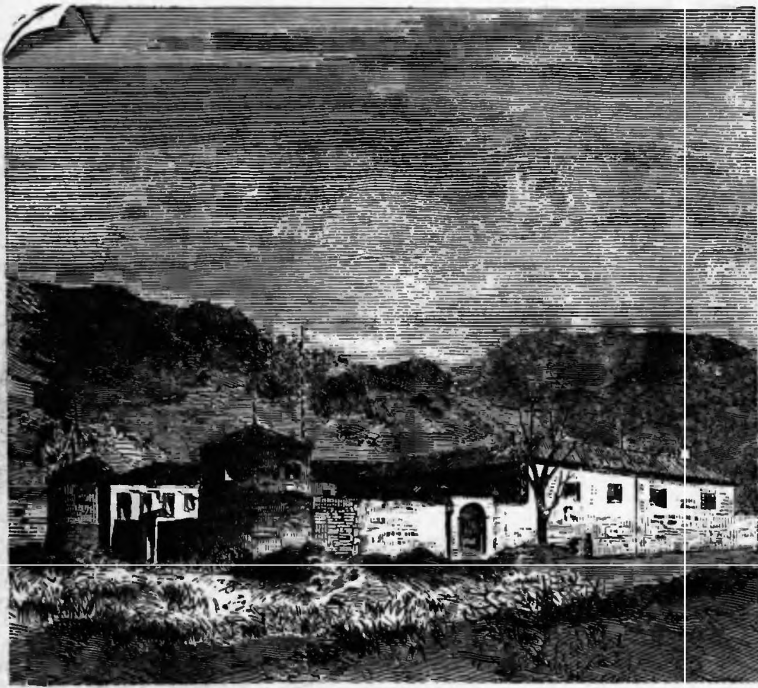
„Vaše Výsost ráčí věděti, že Vysoká Porta s obavou hledí na zbrojení černohorské. Formální a opětované ujišťování, jež Vaše Výsost nám dobrotivě dáti ráčila, ukonejšilo naše obavy. Dnes však musím s politováním konstatovati, že ve zbrojení se neustává, ano pokračuje se v něm takou měrou, že může vojsko černohorské každou chvíli do boje vytrhnout. Vaše Výsost snadno pochopí, že takový stav věcí musí Portu znepokojovati. Jeho Veličenstvo sultán, kterýž horlivě se snaží zachovati mír mezi národy, jež Prozřetelnost svěřila jeho otcovské vládě, jest těmito úmysly, kterými se dle všeho Černá Hora zanáší, velmi znepokojen. Na rozkaz mého vznešeného pána, jemuž na srdci leží, aby dobré poměry mezi Portou a knížectvím Černohorským se zachovaly, obracím se k Vaší Výsosti s prosbou, abyste nám ráčil zřejmé a určité vysvětlení a skutečný účel zbrojení laskavě sděliti. Mehemed Ruždi paša.“

Kníže Mikuláš odpověděl takto:

„Cetyň, 21. června 1876.

Odpovídaje na depeši Vaší Výsosti, která mně včera doručena byla, sděluji Vám zřejmé vysvětlení, jakož jste si přál. Povstání v tureckých zemích bylo již

*) *Miridité,* albánský kmen katolický, čítající asi 13.000 hlav. Miridité netrpí mezi sebou Turků a dle možnosti vymykají se panství jejich.

Starý dům knížecí v Cetyni.

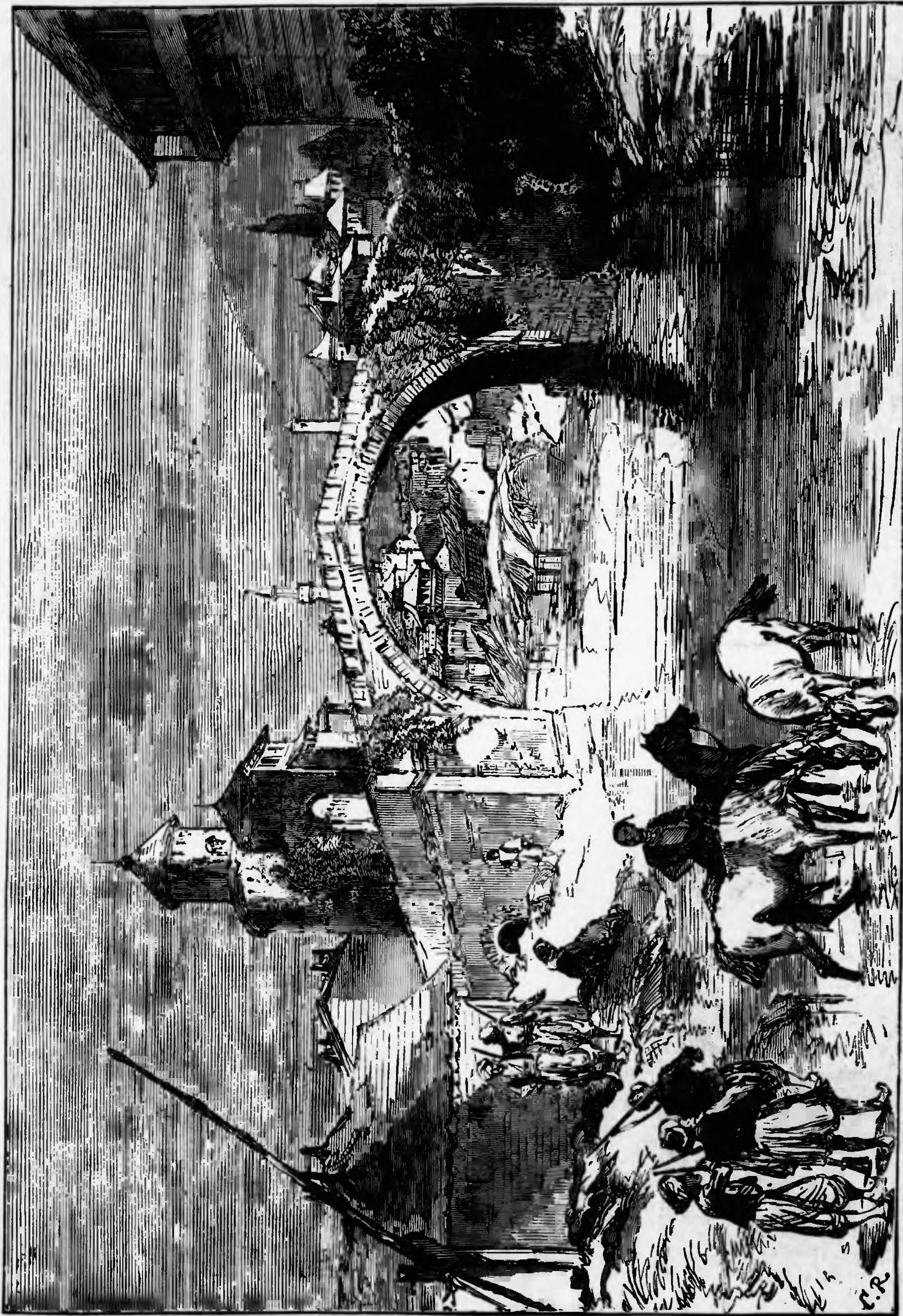
Monastýr (klášter) v Cetyni

Hlavní náměstí cetyňské s novým domem knížete Černohorského.

Hlavní třída v Cetyni.

Mostar.

od počátku pro Černou Horu a její vládu pramenem zkoušení, nehledě ani k obtížím, jež vzešly knížectví za příčinou zachovávání nestrannosti, a k obětem, jež mu ukládalo ošetřování raněných a nemocných, opatřování žen a dětí, kteréž v Černé Hoře útočiště hledaly. Černá Hora nemůže takového útočiště odepříti, a proto se na ni neustále žaluje. Ačkoliv se její popírání o domnělém účastenství v povstání přijímalo zdvořile, dostává se jí neustále nových důkazů, že je pořáde v podezření. Tímto podezřením způsobená opatření proti Černé Hoře nabyla v poslední době hrozivého rázu. Hranice jsou jako obklíčeny. Tureckého bojovnictva přibylo do Hercegoviny a Albánska mnohem více, než obyčejná potřeba vyžaduje, ačkoliv jsem se již u Vysoké Porty za tou příčinou ohražoval. Já obdržel od Vaší Výsosti a její předchůdců v té věci uspokojivé ujištění, ale s politováním musím konstatovati, že stahování vojska trvá dále a že moje hranice zůstávají obklíčeny vzdor opačnému vyjádření generalního guvernéra ve Skadru. Vůči těmto věcem a politování hodnému směru, kterýž v nich spočívati se zdá, jest mou přísnou povinností, abych činil své opatření, jehož neskrývám, ačkoliv si přeji a naději se, že zůstane zbytečným. Mikuláš.“

Po této odpovědi odeslal velkovezír dne 25. června dlouhý telegram do Cetyně knížeti Mikulášovi. Tvrdil, že Turecko neposlalo k hranicím Černé Hory více vojska, než bylo třeba k udušení povstání v Hercegovině, ba že na ujišťování knížete Mikuláše v příčině nestrannosti upustila Porta od svého záměru, aby postavila sbor 20.000 mužů ke Skadru. Dále ujišťoval velkovezír, že Turecko nechce nikterak Černé Hoře překážeti, že mohou Černohorci svobodně do tureckých míst, jako do Podgorice, Spuže a Skadru, vůbec že Porta ničeho nepodnikne, co by Černou Horu mohlo k stížnostem pohnouti. Na konec pochválil velkovezír chování se vlády černohorské za to, že dovolila Muchtaru pašovi zásobiti přes území černohorské pevnost Nikšiče, i vyslovil naději, že kníže nebude turecké vládě nic v cestu klásti, aby povstalce hercegovské pokořiti mohla, začež sliboval knížeti všemožnou uznalost sultánovu.

Však v Černé Hoře nedbal nikdo těchto medových slov prolhané vlády turecké, nýbrž vše chápalo se zbraně, jakož bylo ve smlouvě se Srbskem usnešeno.

Zatím konaly se v Hercegovině příslušné přípravy k uvítání junáctva černohorského ke společnému zápasu.

Dne 27. června odbývalo se na poli v pohoří baňanském veliké shromáždění povstalců, které dlouho již se připravovalo, a mělo za úkol, zaujati postavení ku změněným poměrům, jež nastanou účastenstvím Srbska i Černé Hory ve válce. Mimo mnohé jiné méně známé náčelníky povstalců byli přítomni tito: pravoslavný kněz *Bogdanović*, katolický farář *Musič*, Drago *Obren*, Peko *Pavlović*, *Zimonič*, Lazar *Sočica* a Trifko *Vukalovič*. Schůzi předsedal Peko *Pavlović* *) — (vyobr. na str. 52), jenž jinak mnoho řečí nenadělá, a zahájil schůzi delším oslovením. Vykládal, kterak boj proti Turkům vešel nyní konečně do onoho stadia, jehož přátelé svobody od prvopočátku si přáli, kterak vlastní boj teprv nyní nastává, a kterak nyní třeba napnouti veškeré síly k dosažení cíle vytknutého. Bude-li štěstí přáti jen poněkud zbraním povstalců, budou moci nejdéle za týden se Srby a Černohorci operovati společně, jakožto voj spojený. Dnes pak přišel den, aby srbské, osiřelé Hercegovině dala se hlava, kteréž tak dlouho již potřebuje. Hlavou touto nemůže být nikdo jiný, nežli kníže *Mikuláš Něguš černohorský*, a proto vyzval Pavlovič všechny přítomné, aby svorně s ním prohlásili knížete Mikuláše *za knížete Hercegoviny* a složili novému panovníkovi svůj hold. Pavlovič ujistil, že projevená zde vůle národa nebude v Cetyni zamítnuta. — Vůdcové povstalečtí se vzchopili se země, smekli čapky, pozvedli ručnice k ne-

*) Peko (Petr) Pavlović Nikolič, slavný bojovník černohorský, narodil se roku 1825 v osadě Vojničích na Černé Hoře. Po domácím obyčeji pásl Peko Pavlović v mládí stádo. Tehdá tvořily se ve všech rodinách černohorských s Turky sousedících větší nebo menší čety, které do krajin tureckých vtrhovaly a Turkům se mstily za loupeže a ukrutnosti jejich na Černohorcích nebo na „ráji“ spáchané. Již v dvanáctém roku věku svého súčastnil se Peko četování. Na takovýchto výpravách osvědčoval velikou udatnost a válečnickou obratnost a poznal dokonale stav křesťanů v Hercegovině a rázný duch jeho pomýšlel již záhy na to, jakby lze bylo chrániti ubohou ráji proti násilí tureckému. Roku 1851, když zbrojná moc černohorská byla přetvořena, povýšen Peko na důstojníka. V bitkách r. 1856 dobyl Peko tureckého praporu a velmi se i jinak vyznamenal. R. 1860 vystoupil Peko ze životní stráže nynějšího knížete černohorského, vrátil se domů a shromáždiv kolem sebe odvážné junáky překročil do Turecka. Zde se k němu přidalo mnoho hajduků. Ale přece nebylo jich dost, aby mohli se postaviti tureckým vojům a proto založili spolek mstitelů a osvoboditelů „ráje“ hercegovské. Zvěděvše od křesťanů, v kterých osadách jsou nejvíce utlačováni, přísně tamější Turky trestali. Během času sídla tureckých begů, pevné to hrady, byla pobořena a mnohé turecké osady v prach obráceny. Od těch dob straší hercegovské Turkyně své dítky Pekem Pavlovičem. Chrabrost Pekova je obrovská a chladnokrevnost jeho podivuhodna. On kráčí vždy v čele čety neodkládaje dýmky a první vrhá se na nepřítele. Ač již padesátník podniká s největší lehkostí pochody přes nepřestupné hory a skály. V Hercegovině nazývají Peka „lvem hor.“ On byl duší povstání hercegovského. Bez jeho velení by sotva byli povstalci odolali po celý rok moci turecké. S obdivem musíme pohlížeti na vítězství Peka Pavloviče, který s houfcem několika set povstalců stíhal a porážel tisíce Turkův. On jest opravdovým Žižkou Hercegovců. Peko Pavlovič jest ženat s příbuznou nynější kněžny černohorské. Postavy jest vysoké a složité, hlas jeho jest hromový a přehlušuje často vřavu bitevní. Vzezření jeho jest přísné, v chování však je vlídný a laskavý. Svou neoblomností a přívětivostí stal se Peko pánem srdcí lidu svého, který má k němu důvěru neobmezenou.

besům a holé skály okolní opakovaly nadšené volání jejich:

„Ať žije Mikuláš Něguš, kníže černohorský a hercegovský!“

Každý z přítomných vojvodů a náčelníků přistoupil k Peku Pavloviči a podali mu ruku řka: „Slibuji, že nikdy jiného knížete v Hercegovině neuznám, nežli Mikuláše Černohorského.“ Pak zvolena jest deputace pěti náčelníků, kteří hned odebrali se přes Grahovo do Cetyně, aby sdělili knížeti usnešení skupštiny a požádali ho, by přání jejich vyplnil a důstojnost knížecí přijal.

Lazar Sočica měl již připravenou adresu, ve kteréž všecko to se vykládalo, a přečetl ji přítomným.

Adresa jest schválena a doručena deputaci, kteráž dala se ihned na cestu do Černé Hory.

Ostatní náčelníci pokračovali pak v poradě; nejprve přijaty jsou články zákona vojanského, jimiž všickni bojovníci křesťanští v Hercegovině byli platně vázáni.

Tyto články znějí takto:

1. Svatou povinností každého vůdce jest, aby dle nejlepšího svého vědomí a svědomí učinil náležitá opatření, aby v dorozumění s ostatními vůdci jednal a ničeho neopomenul, co by mohlo přispět k sesílení povstání. 2. Maje tento rozkaz v rukou jest každý vůdce povinen, svůj sbor náležitě prohlednout a každého branného Hercegovce přimět, by konal vojenskou službu. Všichni starci, děti a k vedení zbraní neschopní mužové zaznamenejte se ve zvláštní listinu a tato nechť se zašle tajemníku válečného výboru. 3. K válce schopní mužové sestavte se v čety po sto mužích a tyto, pokud možná, spojte se v prapory. 4. V četách i v praporech zavediž se přísná vojenská kázeň. Pod trestem smrti nesmí nikdo svůj sbor opustit. 5. Náčelník čety neb praporu řídiž ve svém okresu všechny bitvy proti nepříteli. Větší podniky válečné nařídí ústřední správa. 6. Vůdcům klade se za povinnost, aby jednali poctivě, a aby se starali o udržení nejpřísnější kázně mezi mužstvem svým. 7. Na stráže, jmenovitě na přední stráže, vysýlejte se toliko nejzručnější, nejudatnější a nejspolehlivější lidé. Těmto pak pod trestem smrti se nařizuje, aby svým náčelníkům toliko pravdu mluvili. 8. Náčelníci šetřte co možná nejvíce své mužstvo a chraňte „pokud možná“ majetek křesťanů; nepříteli ale hleďte nadělati škod největších. 9. Domy smějí jen tenkrát být zapáleny, když se v nich udržuje nepřítel a nechce se vzdát. Života nepřátel, kteří se vzdají, budiž ušetřeno. 10. Rubání hlav nepříteli se přísně zapovídá a náčelníci jsou za dodržení tohoto rozkazu zvláště zodpovědni. 11. Praví junáci nebudou se nikdy chtít vyznamenat pácháním ukrutností, nýbrž spíše vzorným jednáním a plněním svých povinností. 12. Všechny ukořistěné potraviny nechť se odevzdají náčelníku čety, peníze pak ústřednímu výboru, jenž bude míti péči o stravování a ošacení povstaleckého mužstva. Ostatní ukořistěné věci buďtež prodány a stržené za ně peníze rozděleny mezi mužstvo. 13. Každý sbor, jejž ústřední správa vyšle, aby na svůj vrub operoval, má právo užit kořisti k opatření potravin a všelikých jiných potřeb. 14. Svévolné loupení neb zatajování ukořistěných věcí tresce se smrtí. 15. Každý náčelník, podřízený vůdce a důstojník nechť se postará o potravu pro své mužstvo a její další dopravu. 16. Náčelníci jsou zodpovědni za přísné plnění všech těchto nařízení. Kdo bude proti nim jednati, bude ve dvou dnech postaven před vojenský soud, jenž provinění jeho co nejpřísněji ztrestá.

Podepsali:

Kněz Bohdan Zimonič, kněz Pero Radovič, kněz Ivan Musič, Lazar Sočica, Simo Basovič, Trifko Vukalovič, archimandrita Perovič, Řehoř Milisevič, Zvetko Pejovič, Jiří Višnič, Tomáš Tomaševič, Mičko Gusine, Luka Petkovič, Batjo Misunovič, Mikuláš Grgurovič a Mine Gagovič.

Na konec schůze předložil pop Bogdanovič dvě proklamace, jednu k obyvatelům Hercegoviny, druhou k celé Evropě křesťanské; po delším rokování jsou obě adresy přijaty. Farář Musič slíbil, že se postará o jich vytištění a rozšíření. Provolání k Hercegovcům vyzvalo všecky muže k boji schopné, kteří dosud zůstali doma, aby neleníce přišli v řady bojovníků za svobodu vlasti. „Nyní přišel okamžik rozhodný, a kdo by váhal, považován bude za zrádce. Vítězství nebo smrt, jiného rozřešení není,“ tak pravilo se v provolání. Hned po skončené poradě odebrali se všichni náčelníci ku svým sborům.

* * *

Důstojníci černohorští přesvědčili se v posledních dnech měsíce června o smýšlení lidu v celé Hercegovině; navštívili také uprchlíky v Dubrovníku, Kotoru a Knině. Kdož z uprchlíků byli k nošení zbraně schopni, těm vložili Černohorci na srdce, aby vrátili se do vlasti, a sice raději beze vší zbraně, než se zbraní starou skoro nepotřebnou, jakouž někteří měli, i slíbili jim dobré zadovky. A všude bylo hlasu Černohorců uposlechnuto, uprchlíci chápali se zbraně, povstání znova se zorganisovalo a tak stálo již dne 1. července asi 8000 vyzbrojeného mužstva v Grahově, Baňanech, Grebčích, Zubcích a na jiných důležitých místech. A Černohorci právem se nadáli, že tyto řady valně se ještě rozmnoží, až kníže Mikuláš do Hercegoviny vtrhne, neboť všude bylo pořadatelům povstání slíbeno, že povstalci připojí se ke sborům černohorským.

Zde sluší zvláště vytknouti okolnost, že také katolický farář a náčelník povstalců *Musič* postavil se k službě knížeti černohorskému, což znamenalo, *že i katolické obyvatelstvo rádo zakročení Černé Hory uvítá.* Kníže Mikuláš jmenoval Musiče vojvodou a všemožně tohoto vynikajícího muže vyznamenával.

V Grahově udělalo se skladiště válečných potřeb,

a vládě černohorské podařilo se v té krajině sehnat 800 nákladních mezků.

Takž bylo jeviště války černohorské v Hercegovině náležitě připraveno, i jeví se nám potřeba, abychom po tomto důležitém území, kde celá válka slovansko-turecká svůj vznik vzala, poněkud se porozhlédli.

Jádrem onoho slovanského území — vypravuje Jan M. *Černý* ve spise svém „Hercegovina, země i lid" — které nyní Hercegovinou se nazývá, bývalo knížectví Záchlumské, jehožto panovníci byli závislí na vládcích srbských a bosenských, ač se jim nejednou událo zjednati sobě úplnou samostatnost. Slavných předkův neslavný potomek, kníže Štěpán Kosača, muž vůbec prostý všeho karakteru, vyprosil si roku 1441 od něm. císaře Fridricha IV. důstojnost německého „hercoga" čili, jak Srbové to vyslovují, *hercega,* strážce hrobu sv. Sávy. *) Od té doby dostalo se Záchlumí jméno *Hercegovina* nebo Vévodství sv. Sávy. Roku 1482 dostala se Hercegovina v moc Turků, kteří ji 1520 připojili k Bosně. Toliko za času Ali agy Rizvanbegoviče, od roku 1832, měla Hercegovina svého zvláštního vezíra čili místodržitele. Potom opět, kromě dvou, tří okresů staré Hercegoviny, všech ostatních třináct okresů odevzdáno ve správu mostarského kajmakama (náměstka), který je podřízen bosenskému vali v Sarajevě.

Na severu a na východě objímá Hercegovinu Bosna, na jihu částečně Černá Hora, co do ostatku hraničí s Dalmácií, na dvou místech ji přetínajíc a úzkými pruhy země dosahujíc až k Jaderskému moři. Nynější rakouská Dalmácie skládá se z více bývalých samostatných celků, z nichžto jedním byla Dubrovnická republika. A toto Dubrovnicko jest od ostatní Dalmácie odděleno oněmi pruhy Hercegoviny, až k moři dosahujícími, na severu *Klekem,* na jihu pak *Sutorinou,* která dělí Dubrovnicko od Kotorska. Vojenská silnice dalmatská, kteráž jde i přes Klek a Sutorinu, považuje se v těchto místech za půdu neutrální.

Rakouští důstojníci, Šesták a Scherb, kteří v letech šedesátých tam konali vědecká studia, udávají plochu Hercegoviny na 263 čtverečných mil; tedy by Hercegovina byla o málo větší, nežli čtvrtina království Českého nebo polovice Moravy. Jest to země hornatá a vysokých hor. Jeť celá prostoupena pohořími tak vysokými i daleko vyššími, nežli jsou naše Krkonoše. Vrcholy jejich vypínají se netoliko na 3, 4, 5, nýbrž zhusta i na 6, ano i na 6 tisíc a 600 stop. Horstva jsou z valné části zcela holá, pouze tu a tam jehličnatým zrostem pokrytá, tak jako v sousední Dalmácii. Ale v krajích odtud vzdálenějších, kdež se místo vápencových vypínají hory břidličné a jiné, tam již se pokrývají neproniknutelnými lesy dubovými, bukovými a smrkovými.

Hlavní řekou jest *Neretva* (ital. Narenta), jež téměř všechny řeky hercegovské do sebe pojímajíc vlévá se do Jaderského moře v Dalmácii dvěma hlavními rameny a devaterým ústím. Pod Mostarem má již malý spád, i vleče tu s sebou bahno, jímžto se její koryto někdy tak zvýší, že řeka vystoupíc ze břehů zaplavuje krajinu. Častými těmi záplavami zůstávají v nižších místech močály, které otravují vzduch celého okolí a jsou příčinou smrtelných zimnic, obzvláště za velikých paren. Až do Metkoviče na hranici dalmatsko-hercegovské je Neretva splavna pro lodě mořské, pro menší lodě až do Počitele, pro říční lodě až do Mostaru.

Půda vápencová pohlcuje celé potoky i řeky, které v jejích jícnech zanikají, jinde opět na povrch vyrážejíce, aby často znova zanikly v jejích útrobách.

Kde vládne horstvo vápencové, tam jenom v údolích, kdež potoky trochu země nanesly, a v okolí hlavního města i na dolní Neretvě jsou luka a pole. Největší roviny jsou Duvenská, Popovská, Glamočská a Livenská. Duvenská má v obvodu deset mil; kdyby byla náležitě vysušena, mohla by celou Hercegovinu zásobovati obilím.

Rolnictví a chov dobytka jsou hlavními živnostmi. Ale rolnictví je na stupni nejnižším. Turci zhusta svoje državnosti nechávají ležeti ladem; kdyby pak soused křesťan svůj pozemek zvelebil, tedy si jej dovede Turek osvojiti. Kromě obilí pěstuje se kukuřice, konopí a len. Veškery druhy ovoce výborně se daří. Jablka a švestky mostarské jsou pověstny. Mnoho tabáku se pěstuje v okolí *Strugy.* Většího úspěchu je chov dobytka. Ovce dávají sice jen zcela hrubou vlnu; ale vepřový dobytek, jenž v rozsáhlých lesích kaštanových naleză bohatý žír, velmi se chválí; hovězí dobytek netoliko uhražuje potřebu domácí, nýbrž se ještě vyváží do ciziny. O průmyslu sotva může býti řeči. Toliko ve městech provozují se nejnutnější řemesla, ale naprosto nikoli od obyvatelstva tureckého.

Mostar je hlavní město (vyobr. na str. 61) na řece Neretvě a na jižním úpatí pohoří Veleše, asi s 18.000 obyvateli, většinou mahomedanskými, a sídlem biskupa pravoslavného i katolického. Mešit tureckých čítá město přes čtyřicet, pak je tu malý kostel katolický v budově rakouského konsulátu a dva chrámy řecké. Zmínky zasluhuje továrna na damascenské šavle. Odvozuje svoje jméno od mostu kamenného, zbudovaného za panství římského, dle jedněch od císaře Trajana, dle jiných od Hadriana, o jediném obrovském oblouku. Po Mostaru hlavnější místa jsou *Stolac,* jihovýchodně od Mostaru, *Trebině,* pevnost blíže hranice černohorské a dalmatské, asi se 3000 obyvateli, dále jsou v ohledu strategickém důležitá místa *Livno,* Nevesinje, Gacko a Nikšič.

*) Sv. Sáva byl nejmladším synem velkého župana srbského, Štěpána Nemaně, a bratrem krále Štěpána Prvověnčaného; narodil se roku 1169, stal se záhy mnichem, potom srbským arcibiskupem. Zemřel roku 1237 i pochován v Mileševě v Hercegovině. Jeho tělo odvezeno 1595 do Bělehradu a od Turků spáleno.

Počet obyvatelstva v Hercegovině udává se na 250.000 duší, tedy asi tolik, co obsahuje Praha s předměstími a přiléžícími obcemi sousedními, anebo asi jeden kraj českého království. Vyjímaje velmi nepatrný počet cikánův a židů (vystěhovalcův to ze Španělska), pak tureckých úředníků a vojáků, jižto jsou praví Osmané, všechno obyvatelstvo hercegovské jest krve a národnosti slovanské, srbsko-chorvatské, avšak jednak náboženským vyznáním, jednak i poměry společenskými dělí se ve tři tábory více méně nepřátelské: v římské katolíky, v pravoslavné a mahomedány, poturčené to potomstvo rodin dříve křesťanských, a sice hlavně šlechtických, které se poturčilo co do vyznání, nikoli co do národnosti. Ježto však tito poturčenci jsou zároveň statkáři a vlastníky téměř veškery půdy rolnické, a křesťané jsou většinou jenom jejich pachtýři a robotníky, chová křesťanské obyvatelstvo proti těmto sourodým poturčeným násilníkům takové i větší nepřátelství, jako proti pravým Turkům. Pořekadlo, že „horší poturčenec nežli Turek“, označuje dosti tento poměr.

Sultán Murad V.

Jaký je, co do počtu, poměr obyvatelův onoho trojího vyznání, nemůžeme udati naprosto. Roztomilá správa turecká nestará se o statistiku, a kdo se o takovéto číselné poměry interesuje, může tedy jenom hádati podle těch a oněch známých okolností. Ale výsledky takového hádání jsou přerozdílné. Takž mahomedánův se udává 50.000 až 107.000 hlav, katolíkův 35.000 až 50.000, anebo okrouhle praví Srbové, že katolíkův jest třetina, pravoslavných pak dvě třetiny obyvatelstva křesťanského.

Turkův jest velmi málo takových, kteří by sami zemi vzdělávali. Katolíci jsou opět většinou rolníci, málo jich řemeslníků a ještě méně obchodníků.

Obchod nalezá se nejvíce v rukou pravoslavných, ačkoli většina pravoslavných přece jen hospodářstvím se zabývá.

Obyvatelstvo jest velmi nerovně rozděleno.

Kdežto vysokými pohořími procházejí toliko kočující cikáni, počínají na úbočích horských chatrče křesťanů, kdežto v úrodných údolích a po městech Turci se roztahují, kteří se považují za pány země a jejího obyvatelstva, nazývajíce je „rája“ t. j. *stádo;* neníť jim křesťanstvo lidem, nýbrž dobytkem, a podle toho svého názoru s ním také nakládají. „Giaur“ nebo „đaur“ jest potupné jméno (znamená *psa*), jímžto Turci rovněž označují svoji ráju a vůbec křesťany, i cizozemské.

Daní platí mahomedán málo nebo nic; všecka tíha jejich spoléhá na ráji. Jest šestero druhů státních daní, kteréž rája musí odváděti: 1. desátek z polních plodin;

2. daň domovní a pozemkovou (100 piastrů čili 9—10 zl. z jednoho domu); 3. daň činžovní na vydržování úřadníků, 20—200 piastrů; 4. taksa za osvobození od vojanské služby (Turci totiž neberou křesťanův k vojsku, ačkoli již za Husein Avni paše, když v letech padesátých ministrem byl, vydán byl „zákon“, že také křesťané mají býti přidržováni ke službě vojanské); 5. daň z kořalky, na dům 20 piastrů (rodiny si totiž obyčejně samy v domácnosti kořalku připravují), a 6. daň z dobytka, 4 piastry z kusu. Kromě toho arci ještě všechna cla vývozná a dovozná. Z výroby soli, tabáku, z hornictví musí se odváděti třetina výnosu. K tomu ke všemu ještě desátek kněžský a třetinu všeho výnosu polního statkáři, kteráž se odváděti musí v penězích. Tím však nikterak není míra dovržena. Daně se vyměřují a vybírají t. vydírají podle libovolného odhadování a hrabivosti výběrčích, proti nimžto rája jest beze vší ochrany — úplně vydána na jejich nemilost.

Život Hercegovcův je nejvýš skromný a nuzný; nositi zbraň jest ráji přísně zakázáno.

O osvětě nemůže býti řeči. Mahomedáni mají ve větších městech učiliště, kdež se vyučují mladíci, kteří chtějí býti hodžami (učiteli a kněžími) anebo jinými hodnostáři; při každém mečetě (turecké modlitebně) jest pak malá škola, kdež se děti učí nazpamět turecké modlitbě a tureckým slovům, neboť jazyku tureckému se tam nevyučuje, toliko jen odříkávání modlitby, klanění se a jiným obřadům bohoslužebným.

U křesťanů není lépe. Nejen že nemají škol, ale nezřídka se udá, že umře starý rolník, jenž za svého živobytí ani v kostele nepobyl. Mravy a obyčeje zachovaly se ve starodávné původnosti, dílem i u samých mahomedánů. Tito nejen ve své domácnosti ukazují svůj národní původ, nýbrž i ze své staré víry něco zachovali; mnozí slaví „krstno ime“ (výroční den rodinného patrona) jako křesťané i ucházejí se u křesťanských kněží o modlitbu. Ani jazykem se hercegovští mahomedáni neliší od svých národních pokrevenců, jenom výslovností a jakousi panskou rozmazleností a přiměšováním několika tureckých a arabských slov a průpovědí. Turecky však z nich umí málo který a arabsky nikdo, leč by byl navštěvoval nějaké vyšší učiliště, aby se připravil pro nějakou hodnost.

O 6. hodině ráno dne 2. července konaly se na náměstí v *Cetyni* (vyobr. na str. 60), sídle knížete a vlády v Černé Hoře, slavné bohoslužby. Před zástupy lidu bylo pak čteno provolání, kterýmž zvěstovalo se Černohorcům, že byla Turkům válka vypovězena.

Provolání znělo takto:

„Černohorci!

Skoro pět věkův uplynulo, kdy násilí turecké šlape větší díl národa našeho a pustoší nejlepší země staré a veliké državy srbské.

Náš národ vícekrát povstal, aby s sebe střásl okovy otrocké a opět přemožen, neboť roztříštěn a sám sobě zůstaven, padl do těžkých řetězů barbarské nadvlády.

Černohorci! Již je rok, kdy národ náš opět povstal s pokřikem: Svoboda nebo smrt!

Z naší sousední Hercegoviny plamen povstání zachvátil i bratry naše v Bosně a národ bulharský, bratra našeho východu i po krvi slovanské i kříži pravoslavném.

Černohorci! Krev vaše vítězivá již se prolévala a prolévá na bojištích hercegovských, neboť nemohli jste patřiti na rodné své bratry, abyste jim nepomáhali, i tehdáž, když jsem vás já sám k vůli mezinárodním závazkům zdržoval, abyste k šikům povstaleckým nepřirazili jako jeden muž. Vy jste konali svou povinnost jednotlivě. Svoboda bude oslavovat mrtvé a chváliti živé z těch junáků. Ale nyní je na nás, abychom všichni společně, aby celá Černá Hora šla za svou povinností.

Černohorci! Prapor svobody a nezávislosti, který i po Kosovu vždy pyšně nad našimi horami vlál, nebyl jen praporem svobody a nezávislosti Černé Hory, avšak i znamením budoucí svobody a nezávislosti celého národa. Naši ujařmení bratří hleděli vždy na Černou Horu jako na slunce své, které je jednou ohřeje a oživí teplými paprsky svobody.

A ejhle, junáci moji! udeřil ten veliký okamžik, že se uskuteční určení Černé Hory a vyplní přání bratří našich i naše.

Černohorci! Nás volá do boje proti Turecku i úkol náš i povinnost svatá k bratřím našim, kteří osaměle bojují, aby se vysvobodili ze stavu, jehož déle snášeti nemohou, ze stavu hrozného a nedůstojného tvora božího. A mimo to nás samo Turecko sílí k válce proti němu. Evropské velmoci přičiňovaly se všemožně, aby polepšily stav povstalého národa a mír jemu navrátily. Já sám jim v tom s největším sebezapřením pomáhal. A Turecko nejen že nevykonalo ty opravy, ale ve všech pobouřených zemích jeho zavládl stav ještě úžasnější a rozpoutanost fanatismu tureckého ukazuje se bezmeznou. Co více, vláda turecká postoupá i proti samé Černé Hoře tak, že stísňuje náš svobodný státní život, což záhubně působí na naše národohospodářské poměry, čímž se nám největší nepřátelství na jevo dává a čímž konečně nebezpečně jest ohrožen náš mír a nedotknutelnost skromné naší državky.

I čest i bezpečnost naše vyžaduje, abychom tento stav déle nesnášeli.

Černohorci! Pln důvěry ve spravedlivou, svatou naši národní věc, pln nezvratné víry v pomoc boha všemohoucího, pln nejpevnější důvěry v nadšení a junáctví vaše, oznamuji vám, že vstupujeme do války proti Turecku, do války nejsvětější, války nejspravedlivější, války za svobodu a scelení našeho národa, nelidsky, nespravedlivě šlapaného po celé věky od nevázaného zbujnictví tureckého.

Vstupuji dnes před vás, Černohorci! vstupuji na čelo chrabrého vojska černohorského, jehož nesčíslná slavná vítězství, obdivu hodnou obětavost a rekovnost historie věčné vzpomínce odevzdala. Nepochybuji, že se i tentokráte pod vůdcovstvím mým ukážete hodnými vítězných předků, neboť nebudete ani okamžik se zřetele pouštěti naše pevné a jediné heslo: osvobození a sjednocení národní.

Černohorci! My budeme hynouti, neboť veliký cíl vyžaduje i velikých obětí. Ale kdo zahyne, nezemře, ale žít bude věčně, neboť jej bude osvobozený národ oslavovat na věky. Ale my též zvítězíme, dá-li bůh! My nejsme více osamělí. I naše sestra Srbie rozvinula týž prapor jako my. Náš společný boj, Černohorci, provázet budou sympatie všeho vzdělaného světa, který odsuzuje barbarství a přeje nám vítězství, bychom jím prorazili do bohem požehnaných zemí našich, které Turčín zpustošil a zdivočil, dráhu osvěty, svobody a blahobytu. V boji našem nás budou mravním účastenstvím podporovat nejen každý Srb, buď on kdekoli, a netoliko naši nejbližší bratří Chorvaté, kteří povždy kojili myšlenku jihoslovanské vzájemnosti, ale i milliony jednokrevných bratří slovanských, kteří všichni nalezají se v dobrých poměrech. A s tou pomocí vlastních rodných bratří duch a junáctví naše stane se nepřemožitelným.

Černohorci! V takových příznivých okolnostech dáváme se dnes do války s Tureckem.

A v této chvíli chci vám, Černohorci, jenom jedno odporučiti. Ukažte se ve válce velikodušnějšími, nežli jste v době míru. Šetřete kde můžete a přijímejte s otevřeným náručím, kdekoli vám vstříc vyjdou, naše bratry mohamedánského vyznání. Oni jsou naše krev, mezi nimi jsou potomci starých a slavných vojvodů a našinců, které násilí, nevole a poblouzení odmetnula od víry pradědovské. Kdo nám podá ruku, s tím nás nebude víra rozdvojovati. Budeme jim bratřími a budeme s nimi žít po bratrsku.

Nemám nic jiného vám připomenout. Nechci vás rozplameňovati, neboť vím, že jsou vaše chrabrá prsa naplněna touhou boje s Turčínem, touhou pomstíti Kosovo a vzkřísiti dávno na něm pochovanou svobodu národa srbského. Ani vás dnes nebudu napomínati k řádu a poslušnosti vojenské, neboť jste mi při každé příležitosti podali potěšitelných o nich důkazů.

Ani vás nebudu volati jako car Lazar: „Kdo nepřijde k boji na Kosovo! . . . Toho mi netřeba, neboť vím, že všickni půjdete za mnou!“

Dříve byla nesvornost, nyní je svornost.

Murad dobyl carstva našeho, Muradu je odníti sluší.

Na Cetyni, na Vidovdan 1876.

Kníže Mikuláš.“

Za nadšeného provolávání lidu přijal kníže Mikuláš svátost oltářní, rozloučil se s chotí svou, kněžnou *Milenou*, a jel pak s praporem v ruce podél řad svých bojovníků, k nimž promluvil asi v tato slova:

„Buďtež pozdraveni, bojovníci milí, jeť nejvyšší čas, abychom táhli do pole k osvobození bratří našich ode jha tureckého.“

Na to pravil k bajraktaru (praporečníku):

„Zde vezmi prapor, nes jej pevně a vysoko, aby nám nynější Murad vrátil, co nám některdejší Murad odňal.“

Nekonečný jásot provázel tato slova.

Mezi tím objevil se důstojný metropolita *Ilarion* s křížem v ruce před vojskem, udělil svého požehnání a připojil se k družině knížete.

Na povel knížete hnuli se rytířové Černých Hor ke *Grahovu* zpívajíce píseň: *„Onamo, onamo! — za brda ova!“* kterouž kníže Mikuláš pro své bojovníky sám složil.

Klademe zde tento válečný zpěv rekovných Černohorců, který ani v překladu nepozbývá své krásy.

„Onamo, onamo! — za brda ova!“ *)

Onamo, onamo, tamo za hory,
kde druhdy trůnil jasný můj cář,
kde proudil vznešený život junáků —
nepřítel zhoubný zjevil svou tvář.

Onamo onamo! kýž zhlednu Prizren,
můj drahý Prizren, milý krb můj!
minulost volá, duch neodolá,
tamo do půdy zatknu meč svůj!

Onamo, onamo! S rozvalin dvorů
carových vrahů zahřímám v sluch:
„Pryč z těchto dvorů, nákazo moru,
jdu, abych splatil dávný ti dluh!“

Onamo, onamo — tam za horami
tam prý je stinný, rozkošný háj,
údolí rozmilá, výšiny krásné,
pole a luka — vše to můj ráj!

Onamo, onamo — tam za horami
nebe kde k zemi tulí se v sklon —
členové národa, ku předu bratří,
všichni se pusťme ve branný hon!

Onamo, onamo — za brda ova,
podupán koni volá nás Jih:
„Na pomoc, děti, nedlete spěti,
pomstěte divých nepřátel pych!“

Onamo, onamo — já pomstím otce,
turecká šíje ztupí meč můj,
zpřerážím okovy, bych přispěl ráji,
volný chciť míti srbský krb svůj!

Onamo, onamo — tam za horami,
kde věčný spánek spí Miloš náš,
tam, krvi turecká, ranám mé duše
zajisté brzké zhojení dáš.

---

*) „Tamo, tamo za hory.“

K Hercegovcům vydal kníže Mikuláš toto provolání:

Hercegovci!

Povolán jsa božskou prozřetelností, vlastní svou povinností, vůlí mého malého sice, avšak svobodného a rytířského státu, bratrskou láskou, již k vám chovám, a přáním, aby národ srbský byl osvobozen a se spojil, kteréžto přání zdědil jsem po otcích svých a jež jsem vždy choval: vstupuju do Hercegoviny, abych zlomil pouta otrocká, jež vás od staletí tíží.

Hercegovci! Jsem pevně přesvědčen, že plním vaše nejvroucnější přání. Vždy a při každé příležitosti dali jste mně znáti, že jsouce vydáni nejrozmanitějším útrapám toužíte po onom dnu, kdy společným bojem proti sveřepému Turku osvobozeni budete ode jha tureckého.

Hercegovci! Kýžený ten den nastal a dá-li bůh, nastal šťastně pro nás pro všechny. Jestiť to den, kde má započíti boj náš, jenž vás učiní svobodnými Hercegovci. Udatnost, společná práce a poslušnost pojistí nám šťastný výsledek. Bohdá, že Hercegovina v brzku bude svobodnou a vy těšiti se budete potom svobodě, na níž Černohorci vždy byli pyšni.

V Hercegovině žil vždy výkvět srbského národa, jejž nejstrašnější ukrutnosti pěti století nebyly s to zničiti. Proto jest boj ten pro vás významným. Krásné srbské přísloví dí: „Hercegovina svět zalidnila, sebe neodlidnila.“

Srbská nemocnice v Paračině.

Hercegovci! Nepozbývejte ani na okamžik mysli. Bůh jest milosrdný a spravedlivý a svatá jest věc, za niž bojujeme. Zvítězíme, já jsem s vámi a s vámi jest též každý Černohorec. Vše, smrt i život, nalezne nás spojené a proto ku předu!

Hercegovci, ku předu! Následujte mne a prapory černohorské, svědky nesčíslných pro nás slavných, pro Turky zhoubných bitev.

Hercegovci! Pod panstvím tureckým zakusili jste neslýchaných útrap a já jsem je zakoušel s vámi. Vzdor tomu nesmí vás svoboda, jíž nyní požíváte, svésti k pomstě na vašich bratřích mohamedánských. Jest mým přáním, aby vás oživoval duch bratrský a smířlivosti.

Hercegovci vyznání mohamedánského! Všechno, co jsem zde mluvil k vašim bratřím křesťanským, platí též plnou měrou vám. Doby kdy vaši předkové přijali víru mohamedánskou a zmocnili se nadvlády a zvláštních výsad, dávno již minuly. Ponenáhlu vám to vše Turek vyrval a počínáte již také cítit jeho útisky. Kdyby nebyl pro vás nastal tento okamžik, stali byste se v brzku bídnou rájou, jako vaši křesťanští bratří.

Mohamedáni! Ačkoliv se přiznáváte k jiné víře, jste přece našimi bratry, neboť v žilách vašich koluje též krev srbská. Proto přicházím, abych i vás osvobodil. Ve svobodné Hercegovině budete svobodni.

Jeden zákon platit bude pro všechny, jedna spravedlnost. Vaší víry se nikdo nedotkne, bude nám vždy svatou, za to vám ručím při své nestrannosti a lásce, již k vám chovám. To vám též dosvědčí na sta vašich souvěrců žijících na Černé Hoře. Nalezlit u nás vždy pohostinství a pomoci.

Vyzývám vás tedy, mohamedáni, abyste se nechápali zbraní proti křesťanským bratřím. Nelze-li vám již bojovati společně s vašimi křesťanskými bratřími proti Turku, buďte aspoň pokojni a nebudete se musit strachovat ani o život ani o majetek svůj. Pakli se však tak nestane a neoznámí-li mně každý okres ústy svého představeného, že se chce chovat tiše, musím s vámi k svému největšímu bolu zacházeti jako s nepřátely.

Přeju si a doufám též, že k tomu nedojde. Naopak kojím se nadějí, že mezi Hercegovci obojího vyznání zavládne ono bratrství, z něhož jim může vzejíti svoboda a štěstí.

Hercegovci! Jak vznešené dílo toto bylo námi započato, tak ať objeví se velikomyslnost vás všech, kteří pro ně bojujete. Proto vyzývám vás ještě jednou: Hercegovci i Černohorci, buďte velkodušni v boji a šetřte nedotknutelnosti území sousedního Rakouska, našeho přítele.

Hercegovci! K vám všem volám: Jednejte jako svorní bratří, jednejte s nadšením šťastných hrdinů, kteří se společně s Černohorci zasazují o svobodu vlasti.

Hercegovci! bohatí na slavné upomínky, skvělou minulost, okraso srbského národa, seřaďte se kolem mého praporu! Hercegovina musí být svobodna!

Kníže Mikuláš. *)

* * *

Muchtar paša se domníval, že Srbové u větším počtu do Bosny vtrhnou, pročež táhl již v posledních dnech června z Hercegoviny s 18 prapory do Bosny, jakož k tomu i přímo z Cařihradu vyzván byl. V Cařihradě totiž vznikla naděje, nepochybně za příčinou jistého vyjádření hraběte Zichyho, že Černá Hora smluví se ještě v poslední chvíli po přátelsku s vládou tureckou. Porta se všemožně snažila, aby nestrannost Černé Hory nějakým přídavkem území zakoupila a ji tímto způsobem před ostatními Jihoslovany mravně zničila; však to dokazovala depeše velkovezíra ze dne 26. června, o níž jsme se prve zmínili, a v níž Mehemed Ruždi paša se vyjádřil, kterak sultán považuje za důkaz dobré vůle svolení Černé Hory, aby se zásobila pevnost Nikšiće, a že tuto dobrou vůli v příhodné chvíli a příslušným způsobem odmění.

V skutku svolil kníže černohorský k řečenému zásobení Nikšičů přes území Černohorské, však příčina toho byla jiná než Turci se domnívali. Černá Hora totiž nechtěla, aby v průsmyku dužském před početím války vznikly nové boje, poněvadž jí na tom záleželo, aby se povstalci k nastávající válce v plné své síle zachovali a zbytečně krev svou neprolévali.

Prve než do Bosny odtáhl, obsadil Muchtar paša z opatrnosti všechna důležitější místa proti Černé Hoře, jmenovitě Bílek a Trebiň. Taktéž opatřil posádkou a děly malou pevnůstku Klobuk.

Když kníže Mikuláš s hlavním sborem dne 2. července ke Grahovu, kamž téhož dne dorazil, na pochod se dal, byl již strýc jeho Božo *Petrovič* s jiným sborem na jižních hranicích Černé Hory, aby čelil proti Alimu pašovi, kterýž stál v Albánsku se značnou silou 20.000 až 25.000 mužů vojska tureckého, kdežto Petrovič měl sotva 8000 Černohorcův. A ještě téhož dne, kdy válka počala, podstoupil sbor Petrovičův první krutý boj. Při tom poskytl Černohorcům vydatnou pomoc kmen *Kučů*, který žije na jižních hranicích černohorských v pohoří Kučka, které patří k Albanii; kmen ten může postaviti do pole asi 3000 mužů. Kučové jsou vyznání pravoslavného, poddaní Turecku, skutečně však jsou zcela svobodní a neodvislí; mají vlastní kostely a zvony, neodvádějí žádných daní a bojovali velmi často za svobodu i víru a za svou malou otčinu kučskou. Od dob Petra II. (zemřel roku 1851) kloní se Kučové vždy k Černé Hoře

*) *Mikuláš I.* Petrovič Něguš, kníže černohorský, narozen roku 1841. Je syn *Mirka Petroviče*, bratra předešlého knížete *Danila*, jenž byl dne 12. srpna 1860 v Kotoru úkladně zavražděn. Mikuláš byl vychován nejvíce v Paříži, kde studoval na lyceu Ludvíka Vel. Umírající kníže Danilo naznačil jej za svého následníka, nicméně však bylo Mikulášovi překonati ještě mnohé obtíže, nežli vládu do rukou svých dostal. Zdařilo se mu to zejména pomocí francouzského konsula ve Skadru *Heckarta* a ovdovělé kněžny Darinky. Hned na počátku své vlády počal vyjednávati s pašou Skadarským, a oba usnesli se na tom, že dosavadní spory o upravení hranic mezi Černou Horou a Tureckem budou rozhodovati sami bez rady cizích mocí v té záležitosti, i zdálo se tudíž, že nastoupením Mikuláše počala již pro Černou Horu doba míru. Leč povstání, které brzy na to r. 1861 v Hercegovině vypuklo, zavdalo podnět k novým bojům mezi Černou Horou a Tureckem. Boje tyto trvaly s malými přestávkami až do 21. srpna 1864, kdy Mikuláš uzavřel smlouvu s Portou, následkem kteréž hranice urovnány byly. Když potom koncem prosince 1864 Luka Vukalovič z Hercegoviny prchl a v Černé Hoře útočiště hledal, byl kníže Mikuláš nucen jej do Krajova internovati. V srpnu 1866 učinil sultán Mikulášovi další koncese a postoupil Černé Hoře krajinu Novoselo, následkem čehož mysl Hercegovců poněkud upokojena byla. Leč tím nebyl Mikuláš ještě spokojen; záměry jeho čelily spíše na rozšíření panství černohorského k straně hercegovinské. V lednu 1867 odebrali se k němu někteří kmenové usazení na hranicích hercegovinských a žádali jej, by je přijal za své poddané. To učinilo též několik arnautských rodin, což vše zavdalo podnět k novým nepřátelstvím s Turky. I v posledních ještě letech trvaly různé spory mezi Černou Horou a Tureckem, kteréž však malému knížectví čím dál více povolným býti musilo.

a spřátelili se za knížete Mikuláše s Černohorci tak velice, že čekali jen na pokynutí z Cetyně, by počali boj proti Turkům. Pokynutí to přišlo a hned přidalo se 3000 statečných Kučů k Černohorcům. Dříve však dali se od nich Turci tím spůsobem oklamati, že jim vydali zbraně proti Černohorcům. Zbraň turecká obrátila se však v rukou Kučů výdatně proti Turkům; neboť Kučané znamenitě přispěli k prvnímu vítězství Petroviče u *Podgorice.*

Po tomto vítězném boji sevřeli Černohorci pevný *Medun.*

Když vojsko knížete Mikuláše do boje táhlo, nebylo tak četné, jakž dle válečné organisace Černé Hory býti mělo; neboť mnoho Černohorců bylo již za povstání v Hercegovině v boji padlo. Počet rekovných synů Černé Hory, jež celoroční povstání hercegovské pohltilo, nelze s určitostí udati. Měřítkem budiž jen úřadní výkaz turecké vlády o padlých Turcích, vydaný počátkem června 1876. Praví se v něm, že od početí povstání v Hercegovině padlo a raněno bylo 33.989 Turků. Uváží-li se, že ve všech bojích povstaleckých zápasili též Černohorci jakožto dobrovolní pomocníci Hercegovců, může se za to míti, že několik tisíc Černohorců podstoupilo již před početím války hrdinnou smrt za svobodu svých soukmenovců.

Dne 3. července překročil kníže Mikuláš se svými Černohorci (v počtu 12.000 mužů) hranice hercegovské. Zůstaviv jednu brigádu k oblehání Nikšičů hned u hranic, táhl dále k *Černému Kuku* proti *Gacku*, kdežto Lazar *Sočica* se sborem asi 3000 povstalcův obsadil vojenskou silnici od Kleka ke Trebini.

U Černého Kuka položil se kníže černohorský táborem. Zajímavé zprávy o táboře černohorském podal dopisovatel, kterýž při armádě černohorské několik dnů pomeškal. Psal takto:

„Dne 5. července přišla do tábora u Černého Kuka divise vojska z nahie (okresu) Morači; sestavila se ve dvě řady; 50 rot po dvou mužích tvoří vždy jednu setninu pod velením důstojníka; každá setnina má bílý prapor s červeným křížem. Mezi setninami byla mezera dvou kroků; praporečník stojí vždy na pravém křídle; osm setnin tvoří jeden prapor, jehož vůdce jmenuje se *komandir.* Na levém křídle praporu stálo asi 10 jezdců, zámožnější to obyvatelé nahije, jichž prostředky jim dovolují, vypraviti se do boje na koni. Za praporem stáli soumaři se špíží, za nimi pak stáda ovcí a koz.

Kníže černohorský přišel s družinou asi 50 osob na přehlídku, vojsko vzdalo mu čest, kníže pak přešel celý šik nahoru a dolů, při čemž s mnohými muži promluvil několik slov. Při odchodu provolal prapor knížeti třikrát „Živio!"

Vojsko odebralo se do údolí, kdež rozložilo se táborem, a vzalo s sebou všecky soumary i stáda ovcí.

V úžlabině nedaleko Ubli byl dne 8. července hlavní stan knížete: k hlavnímu stanu patří generalní štáb, všichni vojvodové, kteří nemají velitelství, Božidarovič-Veselický, Duca di Pasque, bývalý pobočník Garibaldiho, tři pobočníci knížete, totiž Radonič, jenž jest zároveň také náčelníkem generalního štábu, Matanovič, třetí pak pobočník jest syn náčelníka Miriditů, konečně lékař knížecí, jenž byl dříve lékařem ve vojště francouzském. Popovič, redaktor časopisu „Glas Crnogorca," provází knížete jakožto tajemník.

Hlavní stan střežen jest 30 perjaníky; kolem stanu stojí 4 mužové na stráži, kteří nesmějí nikoho pustit do stanu. Vojsko pak tábořilo na výšinách a v okolních údolích, každý prapor pro sebe bez všelikého pořádku táborského, všichni soumaři, skot, ovce a kozy pásli se však uprostřed ležení. Na nejvyšších čtyřech vrcholech stáli do čtyř úhlů světa na stráži 4 mužové.

Oděno jest vojsko černohorské v národní kroj; z každého praporu má 600 mužů zadovky, 200 mužů pak ručnice myslivecké; každý muž má 50 nábojů. Na prvních osm dní musil si každý přinesti potravu vlastní, později dostával stravu od státu; pořád docházely dlouhé řady soumarů, přinášejících vojsku chléb, suchary, rýži a kávu. Peněz má kníže Mikuláš mnoho; všecko, co koupí, platí hotovými."

Povstalci hercegovští byli též úplně po vojensku organisováni, dostali nové zbraně a střelivo, a byli v prapory rozděleni. Vůdcem povstalců byl jmenován *Vukotič.*

Knížeti černohorskému záleželo především na tom, aby povstání bylo rozšířeno po celé zemi, a aby nesvedl se žádný rozhodnější boj dříve, pokud by neměli povstalci a Černohorci v rukou všechna pevnější místa. Kníže očekával, že Muchtar paša brzy se z Bosny vrátí, i chtěl ho na příhodném místě očekávat, aby Černohorci měli příležitost osvědčiti své rekovství plnou měrou na vojsku tureckém, k jehož potření konal kníže náležité přípravy.

To bylo příčinou, že s počátku málo se proslýchalo o srážkách Černohorců s Turky. Kníže Mikuláš rád by se byl spojil s armádou ibarskou pod Zachem, nemohl však vzdáliti se příliš od Černé Hory, aby nedal Turkům příležitosti do země vniknouti; pročež musel odročiti spojení se srbským vojskem, až by byl hotov s Muchtarem. Ostatně prokazoval dobrou službu Srbům již tím, že svým postupováním ohrožoval Mostar, a tím donucoval Muchtara, aby se z Bosny do Hercegoviny vrátil a sboru Alimpičovu uvolnil.

Dne 7. července postupovali Černohorci k Nevesini. Mohamedánští Slované děsili se nemálo války Černohorců i uzavřeli tiše se zachovati. Mohamedáni z Presjeky, Goranska a z planiny Gacka podali knížeti černohorskému prosební list, v němž žádali za ochranu života i statku. Mezi jiným vyjádřili se do slova:

„Jsme odevzdáni v kismet.*) S Černou Horou nechceme válčiti. Poruč, gospodine, aby naše životy byly ušetřeny, aby naše stavení nebyla spálena. Jsme odevzdáni v ochranu allaha a nadějeme se tvé milosti.“

Kníže v skutku poručil, aby žádná vesnice nebyla zapálena, aby na žádný srub nebo tvrz se nestřílelo, leč by se na trojí vyzvání posádka nevzdala.

Jižní armáda černohorská podnikla zatím několik větších zápasů. Dne 11. července svedeny dva značnější boje u Crnice a Sevči, dvou vesnic, jež leží při samém břehu skadarského jezera. Turků pod velením Ibrahima beje bylo 6000 a sice 3000 nizamů, 2100 bašibozuků a 900 redifů. Bašibozuci a redifové jsou samí mohamedánští Albanci, kteří patří k nejlepšímu vojsku tureckému. Turci učinili útok, potkali se však s výdatným odporem. Černohorci, vedeni setníkem *Maričem*, seřaděni jsou ve dva šiky; první šik odpovídal zcela živě na palbu tureckou, musil ale asi k desáté hodině dopoledne ustoupiti k šiku zadnímu, poněvadž Turků byla velká přesila, načež boj dlouho nerozhodně kolísal, až konečně Turci počali nabývati půdy. Prudkou střelbou upozorněn pospíšil vojvoda Maša Ďurovič s praporem Crničanů a zřídil opět šik. Černohorců bylo teď dohromady asi 3400, načež přešli hned k offensivě. Již po poledni byly řady turecké zviklány a začaly ustupovati; k šesté hodině dali se Turci šmahem na zpáteční pochod; jeden prapor turecký vstoupil rychle na paroloď, kteráž stála na jezeře skadarském a odplul pryč. Černohorci bojujíce v posicích chráněných ztratili 180 mrtvých a raněných, kdežto Turci ztratili nejméně 300 mužů. — Však ještě na jiné straně zuřil boj. Kmen Kučů byl náhle téhož dne od Turků napaden. Turci čítali dvě oddělení, a sice 800 nizamů a 500 Albanců kmene Maljesů; nizamové přišli z tábora od Podgorice. Kučané, jichž bylo celkem 1200 mužů, bojovali s osvědčenou chrabrostí a zahnali po několikahodinné palbě Turky na útěk, načež se vrhli na ně jataganem a stíhali je až do noci

Dne 12. července byla také prudká srážka mezi povstalci a Turky u Kleka. Vojvodové Boškovič a Peko Pavlovič podali o ní tuto zprávu knížeti Mikulášovi: Boj byl sveden u Gunjevosela a Utova na silnici ku Kleku vedoucí na blízku jakéhos pramene. Praporu tureckého vojska, rozloženému v Utovu a okolí, nedostávalo se čerstvé vody. Za tou příčinou vysláno bylo asi 200 mužů k blízkému pramenu pro vodu. Povstalci dověděvše se o tom počíhali si s částí vojska černohorského v záloze a přepadli je. Část mužstva tureckého s jusbašou v čele obsadila na blízku ležící dům, odkudž jsouce kryti výdatně stříleli na Černohorce. Posádka, jež byla v Utovu, byla částečně pobita, částečně spasila se útěkem. Konečně vypátrali povstalci, že část Turků jest v onom domě ukryta, oblehli jej a přinutili Turky po krátkém boji, že se vzdali. Patnáct Turků zajali. Povstalců a Černohorců padlo a bylo raněno 30. Mezi padlými byl též jeden z nejudatnějších náčelníků černohorských Risto *Radojev*, velitel Bělopavlovice, a kněz Štěpán *Bulajč* z Grahova. Většina černohorských raněných poraněna byla na rukou, poněvadž bylo nejvíce bojováno s obnaženou zbraní. Turci nemohouce s prospěchem užiti svých revolverů bránili se dýkami a noži.

Krutý zápas s Turky podnikl v těch dnech kmen křesťanských *Vasojevičů*, jenž jest domovem při severovýchodním území Černé Hory, odkudž Černohorci po dvoudenním pochodu mohou se spojiti se Srby. Vojvoda Milan *Vukovič* psal o tom zápasu:

„Dne 5. července opustili všichni křesťané Vasojeviči, kteří dosud neměli účastenství při povstání, osady i domy své a přišli se ženami i dětmi, celkem 15.000 duší na území černohorské. Turci z Beraně, dověděvše se o tom, přišedše spálili všecka opuštěná stavení a odnesli všecko, co odnesti se dalo. Křesťanští Vasojeviči mohli také stavení všech okolních Turků spáliti a vypleniti, obyvatele pak povražditi, bylo nám však nařízeno, bychom svědomitě šetřili majetku tureckého. Takto spálili beraňští Turci všecko v celé nahiji. Dne 20. července pak napadlo 4000 Turků z území Rugova, Plavy a Gusině osadu Sekular a počali též tam pleniti a páliti. Zároveň přišlo 3000 Turků se 6 děly z Beraně a postavili se jako záloha na vrchu Rešanici. Náčelníci křesťanských Vasojevičů, totiž Panto *Nemov*, Mitar *Vukov*, Vaso *Zajčič*, Miro *Dedovič*, Marko *Trifunovič* a jiní, vidouce, kterak Turci zapalují stavení v Sekularu, nemohli se zdržeti, aby nepustili se s Turky do boje. Letným krokem hnali se proti Turkům. Turci všecko opustivše utíkali na vrch sekularský, kdež nalezli pevné ohražení. Sbory naše, rozohněny bojechtivostí, neohlížely se na přesilu nepřátel ani na pevné postavení jejich, a napadly je útokem. Přeskákali náspy, smísili se s Turky a bojovali muž proti muži. Jedni doráželi na druhé puškami, pažbami nebo noži nebo i velkými kameny.

Za tohoto boje počalo pršeti a hustá mlha padati, tak že bojovníci se neviděli. Boj však zuřil dále; ohražení turecké bylo mrtvolami poseto. Nenechal jsem však prapor Z. Protiče přece jíti hned k Sekularu, obávaje se, že by Turci z Gusině mohli napadnouti Andrejevici. Takto držel se prapor dvě hodiny. Když jsme však poznali, že z Gusině Turci již nepřicházejí, postoupil také prapor Protičův k Sekularu; přijda k potoku Marfenisu rozdělil se. Půl praporu pod Protičem šel se mnou proti turecké korouhvi na Rešanici; druhá polovice pod Bakičem poslána k Buči a Berani. Sotva jsem vyšel přes Rjeku, setkal jsem se s Turky od zálohy a hned roz-

*) Kismet jmenuje se u mohamedánů neodvratný osud čili fatum, jenž jest u nich jeden z hlavních článků víry.

předl se tuhý boj. Turci spatřivše černohorské prapory a zaslechnuvše zvuk našich trub válečných dali se na útěk i s děly. Panto Nemov a Miro Dedovič, náčelníci Vasojevičů, dokončili zatím boj v opevnění tureckém a pospíšili k Rešanici; však nic pro ně již nezbylo. Turci utíkali a Černohorci je stíhali, až zahnali Turky do Beraně. Potom vrátili se Černohorci a potkali se s bratry Vasojeviči. V obou bojích u Sekularu a na Rešanici padlo na naší straně 25 mrtvých, mezi nimi slavný junák a dobrý Srb Mitar *Vukov*. Rekem byl a rekovně padl. Šest Turků porubal, nežli jej Turci skolili. Raněných máme 30, mezi nimi Radulje *Sima* a praporečníka Vukšana *Kujče*, kterýžto zabil 10 Turků háje bratra a praporu, až mu Turci bratra zabili, půl praporu utrhli, jej samého pak ranili. Mrtví Turci jsou při pohřbu počítáni; u Sekularu bylo jich 624, na Rešanici 380; raněných mají Turci alespoň také tolik. Naši bojovníci nerubali Turkům hlav, kdežto Turci hlavy padlých našich hrdinů odnesli do Prizrenu."

Zatím sledoval kníže Mikuláš opatrně svůj cíl. Podrobil si planinu Gackou a město Metokii, jejíž posádka, zůstavíc zbraně a jiné potřeby válečné, za noční mlhy město opustila.

Také Nevesiň Černohorci prozatím obsadili. Turecká posádka tohoto místa ustoupila do pevných kasáren, jichž Černohorci prudkou střelbou dobyli. Také mnohé sruby a vesnice na této cestě se vzdaly Černohorcům, jejichž přední voj postoupil až k Blagaji blíž Mostaru, kde posádka nebyla četná.

Postupování Černohorců jest zajímavé.

Dne 8. července vyrazili o 8. hodině ranní z Ubly. Dne 9. dostali se přes Koryto do Stepini nad Gackem. Před vojskem ležela tvrz kljucká a opevněné místo Crnica. Prapory černohorské rozestavily se na blízkých návrších, kdežto přední stráže zaujaly návrší proti Crnici. Nizamové turečtí počali střelbu, ale Černohorci tak udatně odpovídali, že Turci ustati musili. Dne 10. července shledáno, že Turci všechna svá postavení opustili. Utekli se do Metokie. Černohorci obsadili opuštěná místa. Ze Stepini vydali se Černohorci teprv dne 12. července a dorazili téhož dne do Lipniku. Cestou zabočili u Samoboru ke kostelu sv. Sávy, kdež spatřili vyhrabané a roztlučené ostatky jednoho Srba. Kostel byl z části pobořen, podlaha vytrhána, všude výměty koňské. Patrně sloužil kostel Turkům za stáje. Nedaleko kostela byl pobořený dům. Vojvoda Bogdan Zimonič předstoupil tu před knížete a pravil: „Tento dům býval kdysi mým."

Po krátkém odpočinku vydali se Černohorci na další pochod a položili se táborem u srubu čengičského. Zatím co Černohorci dleli v Stepini, uprchli Turci ze srubu toho do Metokie. Taktéž ze Zyptovce a Muly utekli. Černohorci dobyli takto bez výstřelu šest opevněných míst. Nyní dali se na pochod proti Metokii. Nad místem tím bělaly se stany turecké a na vrcholech kopců bylo viděti náspy. U večer vyhlídnuto místo k střelbě na Metokii a turecká opevnění. Kníže Mikuláš zaslal tureckému veliteli list, v němž jej vyzýval, aby děti, ženy a starce dal dopraviti do domů, jež jsou nejvíce kryty a aby domy ty označil bílým praporem. Avšak již ve čtvrtek dne 13. července z rána vzdalo se město Metokie. Kníže zanechal tři prapory vojska k obléhání opevnění a vydal se dne 14., zmocniv se tak celé planiny gacké, na pochod k Mostaru. Z Gacka dorazil nejdříve k Fojnici, kdež nizamové měli své sruby obsazeny. Černohorci místo toto z části sežehli. Nizamové uprchli do Kasaby u Nevesině. Nedaleko od místa toho srazily se voje černohorské s Turky pod Selimem pašou, jenž táhl z Metokie ku Kasabě. Jen s velikými ztrátami podařilo se Turkům v noci uniknouti až ku Kasabě. Ještě před polednem téhož dne dostali se Černohorci před opevnění zalomská, v nichž nalezala se četná posádka opatřená děly. Kníže rozkázal, aby černohorská děla vyvezena byla na návrší a aby se střílelo na Zalom. Sotva že děla vykonala půl cesty, zvěstováno, že Turci Zalom opustili a obrátili se ku Kasabě. Na to dalo se černohorské vojsko opět na pochod zanechavši malý sbor u Zalomu, aby jej pobořil. K večeru rozbili stany nad planinou nevesiňskou naproti srubům ljubovičským. Obyvatelé z Ljuboviče a okolních vesnic utekli do Kasaby. Dne 15. července večer dorazili Černohorci ku Kasabě a rozložili se na návrší Drasnje. Kasaba je silně opevněná, má četnou posádku a děla. V neděli dne 16. rozzuřil se boj mezi dvěma prapory vojska černohorského, jež stály nad hradbami, a mezi nizamy v hradbách. Děla súčastnila se boje. Konečně dobyli Černohorci hořejších hradeb ztrativše jen 17 mrtvých a 36 raněných. Turecké ztráty byly mnohem značnější. Teprve noc učinila boji přítrž. Střelbou černohorských děl pobořena část hradeb a rozbito jedno turecké dělo. Dne 17. stříleno na Kasabu znova. Kníže by byl málem býval raněn kusem granátu, jenž na blízku něho praskl. Dne 18. konány přípravy k obléhání Kasaby. Černohorci stáli jen 3 hodiny cesty před Mostarem.

Část tohoto sboru černohorského byla u Byšiny od Turků přepadena a ustoupila ztrativši 165 mrtvých a raněných a po druhém větším boji mezi Nevesiní a Zalomem ustoupila celá černohorská armáda od Zalomu až ku Krstci.

Tento ústup vykládali přátelé Turků za porážku sboru černohorského, avšak kníže brzkým vítězstvím dokázal, že vykonal jen opatrný manévr, nechtěje vydati junáky své v šanc nepříteli přečetnému. Blížil se totiž Muchtar paša z Bosny a knížeti záleželo na tom, aby ho nechal přijíti až na místa, jež by osobní udatnosti jeho bojovníků vyhovovala. Jeť známo, že každý Černohorec po tom touží, aby se vyznamenal osobní

rekovností. Avšak podobná udatnost nehodí se pro nový způsob válčení s rychlostřelnou zbraní, kde hlavním úkolem vojevůdce jest, aby své sbory co možná nejvíce kryl a rychlým pohybem snažil se nepřítele nepřipraveného napadnouti. Kníže znal též velmi dobře povahu svých bojovníkův a brzkým vítězstvím u Vrbice skvěle dokázal, že se též dle ní řídil.

Mezi Bišinou a Bakručuší stály dva prapory Černohorcův a prapor povstalců pod velením mladého vojvody z kmene Cerovičů. V Nevesini rozloženy byly čtyři tábory pod Sočicou a Zimuničem. Kníže sám stál s hlavním sborem, sestávajícím z 8—10 praporů, severně od planiny gacké. Muchtar paša učinil s hlavním svým sborem útok na ony tři prapory u Bakručuše. Tyto, jsouce výborně postaveny, odporovaly statně přesile turecké a vyslaly ku knížeti posla se žádostí o pomoc.

Ale kníže Mikuláš se mezi tím rozhodl, že se v místech těch do boje nepustí. K tomu přimělo jej hlavně to, že Peko Pavlovič s 8000 muži se opozdil. Obávaje se totiž, že diplomatickému zakročení vlády turecké se podaří vymoci si svolení k použití přístavu u Kleka k dovážení vojska, držel Klek, Utovo a Stolac tak dlouho obsazeny, až bylo zjištěno, že přístav ten na jisto zůstane uzavřen. Proto dal kníže vojvodům svým rozkaz, aby zvolna ustupovali, a vyslal k nim za tím účelem Radoniče. Avšak Černohorec jest zvyklý buď zvítěziti nebo padnouti. Proto i onen přední sbor nechtěl nikterak ustoupiti a chtěl raději do posledního muže s Turky bojovati. Marna byla slova Radoničova. Účel poslání jeho se nezdařil a to jest to jediné, co se mu může vytýkati. Teprv když vojenský plnomocník srbský Belimarkovič oněm praporům na rozkaz knížete domluvil, počal sbor ten ustupovati.

Kníže šetřil životů a krve svých junáků k boji výdatnému, jak v pozdější kapitole okážeme.

XVIII. Schůze císařů rakouského a ruského v Zákupech.

V parku při skvostném zámku v Zákupech rozkvetaly krásné růže na vysokých keřích, kteréž jsou zvláštní ozdobou tohoto utěšeného sídla posledního korunovaného krále českého Ferdinanda Dobrotivého. Růžové keře parku zákupského zasluhují proto zvláštní pozornosti, že na tomže kmenu kvetou podle sebe růže nejrůznějších odstínů, od temně červené barvy nachové až k nejbledší barvě růžové.

Bylo to dne 8. července roku 1876, kdy v zámku zákupském, kterýž se někdy též český Versailles nazýval, odbývala se památná schůze císaře Františka Josefa I. s carem Alexandrem II. Příčinu ke schůzi zavdaly krvavé růže, kteréž právě na pobřežích řek Timoku, Moravy, Ibaru, Driny a v skalních úžlabinách Hercegoviny tak hojně se rozvíjely.

Bývá to náhoda či úmysl, že právě země česká, tato hranice mezi světem germánským a slovanským, byla již několikrát půdou schůzek panovníků Ruska a Rakouska?

První car ruský, který Čechy navštívil, byl Petr Veliký, kterýž pobyl v letech 1711 a 1712 v Karlových Varech, kde podnes po něm památky zůstaly. Po návštěvě Petra Velikého uplynul ovšem dlouhý čas, než ruský panovník opět na půdu českou vstoupil. Bylo to r. 1813, kdy Alexandr I. na zámku Opočně byl u konference, při níž Rakousko přistoupilo ke spolku proti Napoleonu I. a císař František I. členem „svaté alliance“ se stal.

Nástupce Alexandra I., Mikuláš, navštívil Čechy častěji. Poprvé bylo to roku 1833 o kongresu v Teplicích a v Mnichově Hradišti, kdy o schůzi s císařem Františkem a králem pruským otřesená „svatá alliance“ znova upevněna byla. Tehdy na zámku hrabat Valdštejnů v Mnichově Hradišti posteskl si císař František, že vůči chorobnosti svého syna a nástupce chová obavy v příčině budoucnosti své říše, i vyslovil žádost, aby car byl synu jeho Ferdinandovi přítelem tak upřímným, jako byl posud jemu. A v hlubokém pohnutí poklekl car Mikuláš, pozdvihl pravici a slíbil slavně, že příštímu mocnáři rakouskému bude nápomocen radou i skutkem. A že slovu svému dostál, dokázalo vojsko jeho roku 1849 u Vilagoše, kde vzpoura Maďarů byla pokořena.

Podruhé navštívil car Mikuláš Čechy r. 1836 při korunování krále Ferdinanda v Praze. Potřetí a naposled meškal car Mikuláš v Čechách v květnu r. 1852, kdy navštívil na hradě pražském sídlícího krále a císaře Ferdinanda. Téhož roku v září navštívil krále Ferdinanda v Praze tehdejší carevič, nynější car Alexandr.

Ale brzy na to zkalilo se přátelství mezi panovníky ruským a rakouským válkou na Krymu. Teprv po uzavření trojcísařského spolku přibyl car Alexandr dne 28. června 1875 opět do Čech a sice do Chebu, kdež očekával vzácného hosta císař František Josef. Bylo to právě při počátku povstání v Hercegovině a berlínské noviny tenkrát vyprávěly, že toho dne v hovoru mocnářů bylo slyšeti slovo „*Bosna.*“

Ale dne 8. července 1876 sešli se oba panovníci v době nad míru vážné, neboť vysoko šlehaly již plameny východní otázky a hrozily zachvátit i sousední říše. Alespoň pešťské a vídeňské listy zjevně vyzývaly Rakousko k válce proti Rusku.

O příčinách schůze zákupské přinesla pražská „Po-

litik“ následující zvěst, kteráž stav věci skutečně naznačovala:

„Již při konferencích v Berlíně projevil hrabě Andrássy přání, aby k ukonejšení veřejného mínění po schůzi dvou císařů (německého s ruským) sešli se také císař rakouský s carem ruským. Car svolil, avšak výslovně podotkl, že to má býti pouze jakási schůze obvyklé zdvořilosti, jež trvati bude nejdéle 24 hodin a v kteréž nebude jednáno o věcech politických. To bylo ještě před svržením sultána Abdula Aziza s trůnu. Brzy po poradě berlínské nastala katastrofa v Cařihradě, následkem čehož v Berlíně i v Emži zavládla velká nevrlost. Car považoval schůzi za zbytečnou, kníže Gorčakov chtěl odjeti do Švýcar, Rakousko mělo však svou příčinu, aby v berlínské činnosti bylo pokračováno, a poněvadž nevrlost se strany Ruska dosud trvala, žádalo Rakousko v Berlíně za zprostředkování. Císař Vilém i kníže Bismark zjednali prostřednictví svému platnost, car povolil, schůze byla přijata, ale Alexandr kladl tentokráte naproti dřívějšímu ustanovení v Berlíně za podmínku, aby porada se jen na několik hodin obmezila, a aby jednalo se výhradně o novém stavu věcí, jakýž utvořen byl vypovězením války se strany Srbska a Černé Hory. Když totiž se strany Ruska od schůze se upouštělo, kladl hrabě Andrássy v Berlíně důraz na to, kterak právě nyní za příčinou války je této schůze císařů v prospěchu Evropy třeba, a Prusko i Rusko uznávalo tento důvod za platný. Nyní teprve vzdal se Gorčakov své cesty do Švýcar.“

Pamětihodna jest okolnost, kterak se Maďaři snažili, aby při schůzi zákupské zjednali platnost svému vlivu, kterak se namáhali, aby jejich křik dolehl až k uším cara ruského.

Bylo totiž dne 5. července, tedy tři dny před schůzí, kdy z Vídně do všech evropských listů telegrafováno:

„V Novém Sadě byl zatčen poslanec *Miletič*, *) poněvadž ve svém časopise „Zastavě“ uveřejnil článek směřující proti caru ruskému. Miletič byl vojenskou stráží do vězení odveden.“

Téhož dne bylo z Pešti ještě křiklavěji telegrafováno:

„Dnes byl v Novém Sadě zatčen Miletič za příčinou článku, vyzývajícího k zavraždění cara ruského.“

V několika dnech na to musily ovšem poloúřadní listy vídeňské i pešťské vyznat, že článek „Zastavy“ proti ruskému caru nebyl příčinou zatčení, aniž jím býti mohl, poněvadž takový článek vůbec ani v řečeném časopise nevyšel.

Miletič ale byl vůbec považován za vůdce srbské strany činnosti a maďarské listy neustále tvrdily, že nikoli srbský národ, nýbrž jen „Omladina“, totiž srbská strana činnosti válku si žádala. Kdo asi zná tajnou historii vylhaného telegramu o článku „Zastavy“, jenž k vraždě cara vyzýval? Snad by mohl o ní vypravovat vyslanec ruský u vídeňského dvora pan Novikov . . .

Poněvadž měli se do Zákup dostavit nejen oba panovníci, nýbrž i oba ministři zahraničných záležitostí, Gorčakov a Andrássy, bylo patrno, že bude odbývána důležitá politická konference, a zdá se, že ve Vídni si přáli, aby byla ta konference důkladná a obšírná; alespoň k tomu poukazovaly rozsáhlé úpravy zámku v Zákupech. Pro oba mocnáře i pro ministry byla nádherně zřízena obydlí i ložnice pro případ, že by v konferencích se pokračovalo až do druhého dne. Náčiní, koberce, ano i nový nábytek a obrazy přivezeny schválně z Vídně k úpravě salonů pro cara ruského a jmenovitě bylo o vše k příjemnému přenocování postaráno, ale car Alexandr neměl chuti zdržovati se v Zákupech přes noc.

Car Alexandr přijel v sobotu dne 8. července o 9½ hodině dopoledne do nádraží v Podmoklí, kdež očekával ho císař František Josef. Císař rakouský měl uniformu generala ruského, car ruský uniformu generala rakouského. Car pozdravil hraběte Andrássyho, císař rakouský knížete Gorčakova. Na to podal car ruku ruskému vyslanci Novikovu a mluvil chvilku s přítomným hrabětem Bedř. Thunem. Oba panovníci jeli pak se svou družinou po ruském dvorním vlaku k České Lípě, kdež očekával oba císaře rakouský korunní princ *Rudolf*, který měl uniformu ruského plukovníka. Car ruský, vystoupiv z vozu, kráčel k arciknížeti Rudolfovi a třikráte ho políbil. Na to jeli panovníci a družina v 23 ekypážích do Zákup, kamž dojelo se o ½12 hodině. Císařové projeli se parkem, pak zasedlo se k hostině, která od 12 do 1 hodiny trvala. Přípitky nebyly proneseny žádné.

Zábava po tabuli trvala půl hodiny, načež odbývala se za předsedání obou císařů konference, při níž byli přítomni všichni ministři a diplomati, a o níž byl sepsán protokol. Konference trvala skoro hodinu. Cara ruského do Zákup provázeli: kancléř kníže Gorčakov, ministr hrabě Adlerberg, generalní pobočník a náčelník zákopníků Potapov, tajný rada baron Jomini, vyslanec u vídeňského dvora Novikov, státní sekretář baron

*) Doktor Svetozar Miletič (vyobr. na str. 81), jeden z prvních vlastenců srbských a poslanec Srbů uherských na sněmu pešťském, jest pro svůj rozhodný odpor proti panovačným choutkám maďarským dávno již Maďarům velmi nepohodlný. Rozumí se, že netajil se Miletič svými sympatiemi k bratrským Srbům v knížectví, když vznikla válka slovansko-turecká, a z toho vzali si Maďaři záminku, že zatčením pomstili se na nenáviděném odpůrci politickém. Že však mu nemohli dokázati žádnou vinu, sáhli až k zákonu ze šestnáctého století (!), kterým se zakazuje podporování odporu proti státu spřátelenému. Tedy středověký, nynějším právem mezinárodním neplatný zákon trestní vzali si Maďaři na pomoc, aby pomstili se na Miletičovi!

Hamburger, generalní pobočník kr. Riljejev, generalové Soltikov a Vojčikov, dvorní štolba bar. Frederiks, křídelní pobočník plukovník hrabě Adlerberg, podplukovník Foullon z vojenské císařské kanceláře císařovy, osobní lékař carův dr. Karell, plukovník baron Bechtolsheim a generalní ředitel ruských železnic Alkič. Císaře rakouského provázeli kromě jiných též generalové Beck a Mondel, s Andrássym jel dvorní rada Teschenberg. Arcikníže Rudolf, kterýž měl v Zákupech ruskou uniformu hulánskou se stužkou řádu Alexandra Něvského, odjel ze Zákup do České Lípy ještě před konferencí o 1 ½ hodině s arciknížetem Bedřichem.

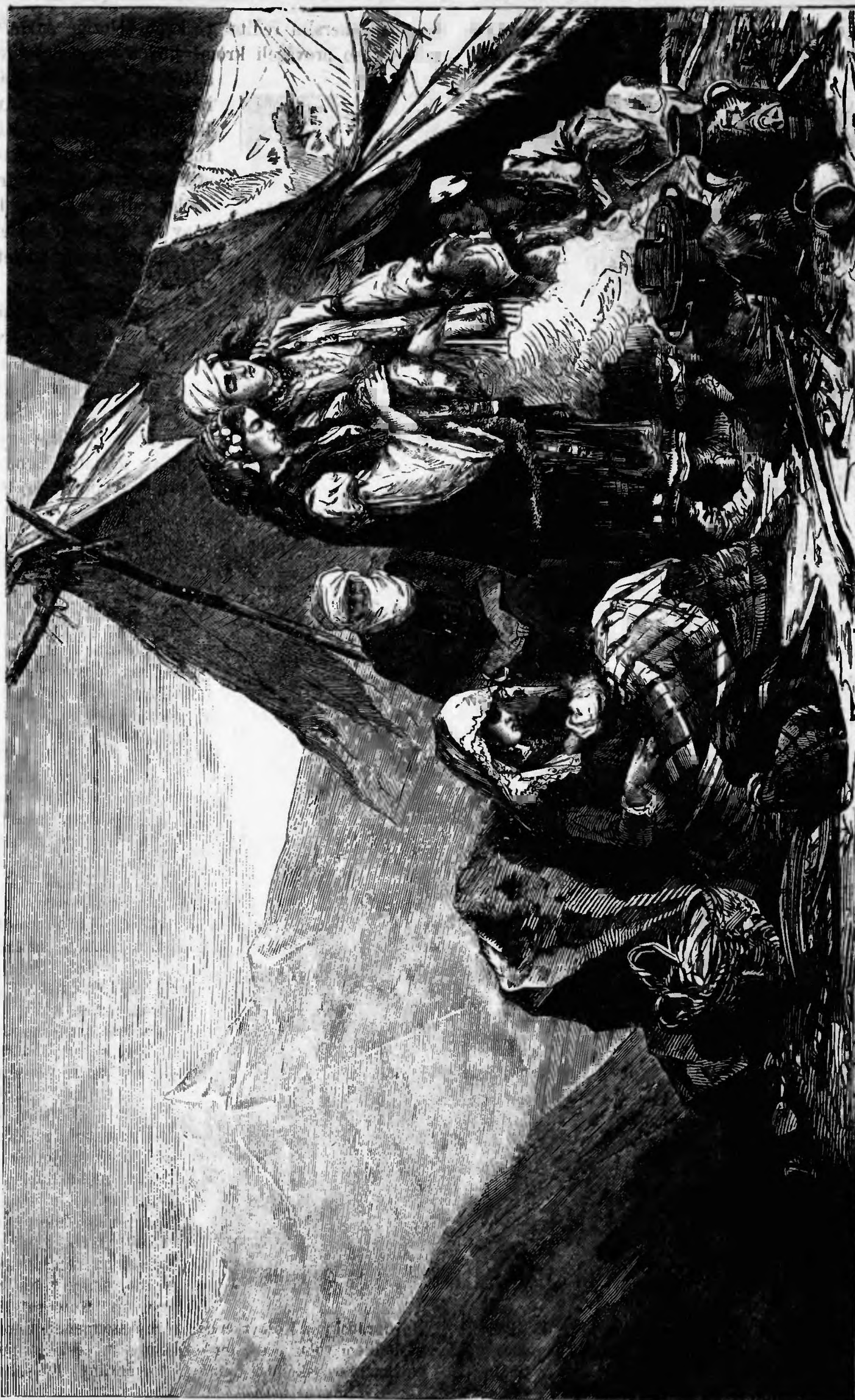

Výjev z bojů u Zaječaru (dne 4. července).

Císařové opustili Zákupy o 3. hodině, jeli spolu ve voze do České Lípy, za nimi v jednom voze Andrássy a Gorčakov, kteří cestou pilně hovořili. Všem účastníkům schůze bylo rozdáno na památku album s dějinami a vyobrazením Zákup. *)

---

*) Zámek v Zákupech náleží mezi nejpěknější stavby toho druhu v Čechách. Pochází ze 14. století. Roku 1359 vládli na Zákopech, jak se původně pevný hrad jmenoval, stateční pánové ze Znojma ze staročeské rodiny Pancířů, kteří ve znaku měli válečnou rukavici. Později obdrželi hrad pánové z Wartemberka, Berka z Dubé a Novohradský z Kolovrat. První doba rozkvětu zákupského zámku byla za pana Zdislava Berky z Dubé a z Lipé, kterýžto zámek značně rozšířil a hlavní jeho části nynější podobu jeho dal. — Za krále Ludvíka roku 1523 byl Zdislav nejvyšším sudím království a později správcem Lužice. Při volbě krále dne 24. října 1526 byl Zdislav Berka mezi 24 voliči krále, kteří v kapli sv. Václava na hradě pražském českou korunu arciknížeti Ferdinandu přiřknuli. V osudné schůzi v Carolinum dne 22. dubna roku 1547 jedině Zdislav Berka a Popel z Lobkovic zdráhali se přijati usnešení spojencův. Zdislav byl vždy nejhorlivější zastance Ferdinanda I. Za jeho potomka Zbyňka Berky Zákupy shořely a královský číšník Jindřich Berka probodnut na náměstí zákupském od svého sluhy. Na to přešly Zákupy na Kolovraty. Zbyněk Novohradský z Kolovrat byl věrný stoupenec Ferdinanda a následkem toho přepadeny Zákupy za českého povstání od vojska stavovského a úplně vydrancovány. Po smrti Zbyňka

Bulharská rodina na útěku.

Z úřadní strany rakouské bylo oznámeno, že v konferenci zákupské, jíž oba císařové předsedali, bylo ujednáno toto:

„Rakousko-Uhersko uzná změnu území v říši turecké, když se o ní smluví mocnosti, kteréž pařížskou smlouvu r. 1856 podepsaly. Pokud trvá zápas mezi Tureckem, Srbskem a Černou Horou, zavazují se oba státové rozhodně, že zachovají nestrannost. Rusko uznává, že spojení Bosny s Hercegovinou příčí se zájmům Rakouska a zavazuje se v tomto směru svému vlivu ve prospěch Rakouska průchod zjednati. Naproti tomu zavazuje se Rakousko, že i v případu vítězství Turecka bude hájiti s Ruskem celistvosti srbského knížectví a zásady oprav, jež byly ujednány v Berlíně."

V celku stalo se v Zákupech usnešení, aby zůstal v platnosti pamětní spis berlínský, aby naproti válce zachovala se úplná nestrannost, a aby krvavému zápasu nechal se volný průchod.

Této „úplné nestrannosti" musel hrabě Andrássy tu oběť přinesti, že dal Turkům zavřít přístav na Kleku, čímž učiněna mezi Muchtarem pašou a Černohorci rovnováha prostředků válečných.

Zajímavo jest, že také úřadní zpráva připouští, že na konferenci o Bosně se jednalo a že právě na to slovo důraz se kladl. Také vzbuzovalo pozornost, že o několik dní později vídeňské listy oficiesní přinesly zprávy, že hrabě Andrássy, na němž vůbec bylo pozorovati po konferenci nějakou mrzutost, neměl valného zalíbení v některých vyjádřeních knížete Gorčakova, že měl obavy z budoucího, příliš slovanského proudu a že si chtěl zjednati náhradu novou rakousko-pruskou konferencí. Ale k této konferenci nedošlo, a pravilo se, že kníže Bismark neuznal, že by jí bylo třeba.

Jisto jest, že kromě o Bosně a o Kleku jednalo ze v Zákupech také o evropské konferenci. Alespoň pronesl jeden poloúřadní orgán pruský tato slova:

„Návrh Ruska na evropskou diplomatickou konferenci k revisi pařížské smlouvy, byl k žádosti Bismarkově též předmětem rokování v Zákupech."

Ale ani před schůzí v Zakupech ani po ní nemohlo se jistit, že všechno nebezpečí vážného sporu mezi Rakouskem a Ruskem jest odstraněno. Však jeden rakouský list, kterýž vládě sloužívá a velmi opatrně si počíná, učinil ještě v den schůze vyjádření, kterýmž připravoval obecenstvo na všechny možné případy, i klademe zde toto vyjádření za tou příčinou, že naznačovalo trefně tehdejší smýšlení. Znělo takto:

„Dějiny posledních desítiletí ovšem nás poučily, že přátelské schůze mocnářů nebývají vždy známkou míru; takž schůze císaře rakouského a krále pruského roku 1864 nezamezily válku, kteráž o dvě leta později mezi oběma státy vznikla; a takž nezamezila válku prusko-francouzskou r. 1870 návštěva, kterouž roku 1867 učinil pruský král císaři Napoleonovi III. Ale přes to vše nechceme, pokud to možno, bořiti víru, že dnešní osobní setkání našeho císaře s ruským carem, a důvěrný rozhovor hraběte Andrássyho s knížetem Gorčakovým bude míti následek příznivý a pojistí spolek trojcísařský jakožto ochranu evropského míru."

Památný osmý červenec r. 1876 byl parný, dusný den, a večer, právě když císař rakouský s arciknížetem Rudolfem na zpáteční cestě jel z nádraží bubenečského na hrad pražský k návštěvě královny Marie Anny, ovdovělé choti Ferdinandovy, strhla se prudká vichřice nad zemí českou, již car ruský téhož dne už o 5. hodině odpoledne byl opustil.

---

vdala se spanilá vdova, rozená Popelova z Lobkovic, za vévodu Jindřicha Julia z Lauenburka. Vévoda byl později ve spiknutí Valdštýnovo tak zapleten, že jen s těží vyvázl z přísného trestu. Ve svém strachu nazval vévoda známý plzeňský banket Valdštýnův „pitkou" a podpis svůj za vynucenou „tyranskou proceduru". Za vévody Julia Františka byly Zákupy malým Versaillesem lauenburské vévodské rodiny. S ním však vymřel rod vévodův lauenburských po meči a přešly Zákupy sňatkem princezny Anny Marie na bavorský dům Pfalz-Zweibrücken, v jichž držení zůstaly až do roku 1805. Roku 1775 vypuklo v Zákupech povstání selského lidu, jež mnoho škod způsobilo a jen s těží potlačeno bylo. Po smrti vévody Karla II. ze Zweibrücken (1795) obdržel Zákupy bratr jeho Maxmilian Josef. Stav se však králem bavorským musel se 1805 vzdáti českých panství. Zákupy přešly na arciknížete Ferdinanda, tehda kurfirsta solnohradského, pak r. 1807 na velkovévodu würzburského a r. 1814 na velkovévodu toskánského. R. 1814 odstoupil je velkovévoda synu Napoleonovu, mladému králi římskému, který nazýván vévodou zákupským. Když roku 1847 úmrtím císařovny Marie Louisy vévodství Parma a Piacenza připadla na vévodu luckého a Lucca na vévodu toskánského, odstoupil velkovévoda toskánský Leopold II. statky Zákupy, Buštěhrad, Zvoleňoves, Kácov, Ploškovice atd. císaři Ferdinandu, který po svém opuštění trůnu zvolil si Zákupy a Ploškovice za letní sídlo své. Zámek zákupský jest stavěn v podlouhlém pravidelném čtverhranu zevně v prostém slohu renesančním, avšak uvnitř jest nádherně zařízen. Park a zámecká zahrada patří zajisté mezi nejutěšenější sady toho druhu v Čechách. — Město Zákupy má jen asi 2000 skoro vesměs německých obyvatelů, kteří se živí průmyslem tkalcovským a soukenickým.

XIX. Hrůzyplné ukrutnosti válčení tureckého.

Již v kapitole o povstání bulharském promluvili jsme sice o rozličných ohavnostech, kterých dopustili se v této kruté válce bojovníci turečtí jmenovitě pak tak zvané vojsko nepravidelné, kteréž skládá se z Albánců, Kurdů, Čerkesů, Arabů a rozličných polodivých kmenů kočovnických, jež turecká vláda k boji proti Jihoslovanům

povolala. Avšak mezi tiskem této knihy bylo napácháno ještě tolik surovostí a ohavností od lítých mohamedánů, že jest třeba zvláštní, a to dosti obšírné kapitoly, aby jen hlavnější jednotlivé výjevy zvrhlosti lidské ve válčení tureckém se zaznamenaly na památku, aby i potomstvo zvědělo, jaké to dravé šelmy v podobě lidské měly ještě na sklonku devatenáctého století ve vzdělané Evropě ochranců a přátel.

Mohlo by se snad namítnouti, jak to turečtí orgánové skutečně učinili, že snad zprávy o strašlivých ohavnostech bašibozukův a ostatní sběře v řadách tureckých rozšiřovaly jen slovanské, Turkům nepřátelské časopisy. Tomu ale tak není. I časopisectvo Turkům a panství tureckému nakloněné nemohlo se ubrániti, aby nepřijalo do svých sloupců zvěsti o neslýchaných surovostech vojska tureckého, nechtělo-li na sebe uvalit vinu zjevné nepoctivosti. Jmenovitě noviny anglické „Times," „Daily News," „Graphyt," německé „Kölnische Zeitung," „Presse," „Tagblatt," „Deutsche Zeitung," „Bohemia," pak celá řada novin francouzských a italských přinášela zaručené, na základě vyšetření úředního a od očitých svědků vypravované zvěsti o vraždění, loupežení a paličství hanebných rot asiatských.

Uvádíme zde tyto příklady nelidského řádění beze vší souvislosti jednotlivých událostí, jak se u veřejnosti vyskytovaly.

* * *

V březnu roku 1876 byla v Grahové, malém to městě zabalkánském, napsána petice velkovezíru, v níž se žádalo, aby vláda turecká sprostila obyvatelstvo daně válečné a za to odváděla k vojsku mladé Bulhary; pak aby řeči bulharské bylo při soudech užíváno. Příkladu toho následovaly četné jiné obce zasýlajíce podobné prosby, ačkoli se nikdo netajil tím, že přání to sotva bude splněno. Tak se i stalo; petice tato pobouřila nesmírně Turky, jižto ihned počali se chystati k boji. Od 18. května, kdežto propuštěn byl velkovezír Mahmud paša, nastalo v okresu *jambolském* bezvládí a žádný Bulhar nebyl jist svým jměním a životem. Čerkesové loupili a kradli; dělníky na polích svlékali a dítkám křesťanským zouvali v ulicích obuv. Opilí bašibozuci v noci potloukali se v ulicích křesťanské čtvrti i nebylo lze ani na spaní pomysliti. Postavení Bulharů bylo hrozné, ačkoli nikdo žádného Turka ani slovem neurazil.

Konečně 21. května oznámen příchod praporu redifů s velitelem Šefketem pašou. O páté hodině odpoledne mělo vojsko to přibyti a záhy ubíralo se veškeré mohamedánské obyvatelstvo do nedaleké stanice, by uvítalo vojsko. Bulhar ani jediný se neukázal v ulici, poněvadž Turci a Čerkesové *sbratření* hrozili „ďaurům," že je roztrhají. Bulharům nařízeno, by druhého dne odvedli zbraň. Rozkaz ten oznámen jim klapačkami v kostele bulharském, ježto nemají zde zvonů. Druhého dne byly krámy Bulharů a židů zavřeny, poněvadž delší dobu již Čerkesové a Turci jakož i pravidelné vojsko měli ve zvyku, bráti si věci se slovy: „Později zaplatíme!" načež s posměchem odešli. Z rána hned běhali poděšení kněží a představení bulharští od okresního k pašovi a od paše k okresnímu. Zbraň odnešena do kostela. Okolo 1. hodiny s poledne zaznělo znamení na poplach. „V Cargoně bijou ďaury," voláno se všech stran. Nastal nesmírný lomoz. Turci ozbrojení běhali sem tam; paša v čele svého vojska táhl ke Cargoně, již obklíčil.

Poněvadž mu bylo oznámeno, že Bulhaři nechtějí odváděti zbraň, že pouze staré rezovaté pistole přinášejí, nové pak ruské zbraně, jichž mají na 10.000, skrývají — což arci byla hanebná lež — rozhněval se paša velice a poručil vyhnati a odvleknouti křesťany za město, při čemž protopop, starší obce a lidé vážení v pokročilém věku *tlučeni byli pažbami.* Na prostranství za městem postaveni jsou obličejem proti slunci a tak musili státi čtyry hodiny. Jakmile se někdo hnul, byl bit. Zatím pleněno a loupeno v křesťanské čtvrti; co mělo cenu odnešeno, ostatní zkaženo a rozbito. Ženy a dítky byly týrány a hroženo jim noži, by udaly, kde jsou peníze uschovány. *Plenění to trvalo celé čtyry hodiny.* Mnohé rodiny uvedeny jsou na mizinu; mnohým nezbylo pranic, nežli co měli na sobě. Každý utíkal, kam jen mohl, by se zachránil před ukrutnými Turky. Vojáci turečtí zatím se opili a k páté hodině odpolední vraceli se do Jambole, vedouce s sebou množství Bulharů, kteří do žalářů jsou vecpáni. Mnozí obyvatelé města strávili noc venku v polích a vinicích, až je hlad přinutil k návratu, oni pak zatčeni byli, poněvadž prý *uprchli, jsouce si vědomi viny své.* V křesťanské čtvrti bylo prázdno a pusto, v turecké pak panovalo veselí, neboť Turci hejřili za peníze, které byli křesťanům pobrali.

Šefket paša se svým sborem, sestávajícím z roty polonahé a otrhané, když v Jamboli nebylo proň co dělati či pleniti, obrátil zraky své na bohaté bulharské vesnice. Jestliže krádež dobytka bývala vždy privilejem Čerkesů, kterou provozovali více méně veřejně, pozná každý, jak to chodilo nyní, kdežto Bulhaři vyhlášeni jsou za psance. Kůň, vůl, kráva ni ovce v chlévě Bulhara nebyli v bezpečnosti. Jestliže vesničané v noci hlídali a pokřikem si oznamovali, že zloději se blíží, bylo druhého dne oznámeno úřadu, že v té vsi se nalezají povstalci, kteří stříleli na hlídku čerkeskou nebo tureckou. Takové záminky použito, by spleněna byla ves Bojačik, kterou Turci považovali za bohatou. Obydlena výhradně Bulhary. Co vládě pravdivého nebo lživého bylo udáno o vsi té v čase od 28. do 30. května, jest dosud tajemstvím, poněvadž vláda, vědoma jsouc si viny své, vyhýbá se všelikému vyšetřování. Do veřejnosti přišlo jen to, že prý sedláci v Bojačiku nechtěli ode-

vzdati zbraně. Bylo to 30. května. V Cařihradě jednalo se o trůn Abdul Aziza, v Bojačiku, nedaleko Jambole o život a majetek Bulharů. Šefket paša obklíčil s praporem redifů, rotou Čerkesů a bašibozuků ves, kde nikdo nepomýšlel na odpor.

Že čtyr děl stříleno na kostel, v němž nalezalo se množství Bulharů, kteří majíce ruce křížem složené na prsou očekávali smrt. Z hořících domů vybíhali muži, ženy, dítky i starci, *by neuhořeli*, a za malou chvíli potom *zavražděni* jsou krvelačnou luzou. Při vraždění ozývala se neustále otázka: „kde že jsou peníze?“ Žena objímá muže, dcera otce, by je zachránily před smrtí, ale marně! „Zabte ďaury!“ ozývá se pokřik se všech stran, a otec, matka, dítě i starec klesají mrtvi vedle sebe. Ranění sedláci *válejí se v krvi umírajíce*, u prsou matky zabité končí bídně životy své kojenci, na sta raněných obého pohlaví hyne a divoké roty za babku prodávají majetek křesťanů, jehož tito nabyli v potu tváří svých. Zfanatisovaní mohamedáni usklebujíce se ukazují si měšce a vychvalují handžar, co pramen takových příjmů. „Pijme, zejtra bude opět něco.“ „Allah kerim, nůž nás uživí!“

Pátého července teprv byly mrtvoly zabitých sedláků pohřbeny, to jest zahrabány; *více nežli pět set bezbranných lidí přišlo o život;* několik mužů, kteří náhodou nebyli doma aneb jimž se podařilo v žitě se skrýti, jsou nyní hotovými žebráky. Nezbylo jim pranic; mladé vdovy *žebrají*, dítky, jichž otcové byli zámožní, *válejí* se polonahé po ulici umírajíce hladem, kdežto původce toho všeho, Šefket paša, hrdě si vykračuje kolem. Usmíval se spokojeně i pozdravoval nadšeně moslimy, vracející se z Bojačiku, kde byl vykonal práci tak krvavou. „Za dvě hodiny to všecko bylo hotovo,“ pravil jeden rek, člen to *pravidelného vojska*, a ukazuje krvavý hrot zbraně své dodal: „Až potud jsem mu to vrazil do těla i měl dost.“ „Jak vyskočil, když některý byl střelen,“ smáli se jiní. „Viděl jsem jej v obilí, jak ležel a trhal sebou,“ vypravoval třetí, „věděl jsem, že má dosti, avšak vrazil jsem mu ještě kulku.“ Takto se bavili a hejřili vesele pospolu.

Šefket paša vraceje se do Jambole poslal sem napřed krvavou hlavu bulharského sedláka, jižto kluci nastrčivše na hůl nosili po ulicích tropíce si z ní posměch. Hrději než kdy jindy vykračovali si Turci ohlížejíce se po „ďaurech“, z nichž ale nikdo se neukázal. Od toho dne byly vraždy, loupeže a násilí na denním pořádku. Kde tušili *peníze* u Bulharů, tam vrazili *v noci* a týrali ukrutně majetníka, jestliže jim nedal ihned peníze. „Zločiny takové,“ vypravoval očitý svědek, „páchali sami policisté před očima důstojníků pravidelného vojska, aniž by za to byli trestáni. Synové *agů* navštěvují Bulhary, kteří mají „dobré víno a hezké dcery“, a když se najedí a napijou, musí jim Bulhar, nechce-li dostati do těla nůž, *půjčiti* peníze, jichž arci nikdy více nedostane. V místech veřejných nemluví se o ničem, nežli o zabíjení „ďaurů“. „Až jen bude po žních, zatočíme s nimi jinak!“ Tak mluví nejen luza, nýbrž mnohý starec, který dosud živ byl s křesťany ve svornosti. „Příliš dobře vede prý se ďaurům, nenechá se jim pranic, než holý život,“ slyšeti bylo všude. Viděl jsem z vinice vracejícího se chudého dělníka bulharského, jenž měl sekeru přes rameno a na veřejné ulici raněn byl od opilého Turka. *Ženy turecké* tleskaly radostí vidouce, jak ubohý muž klesl k zemi. „Tak, ďaure, to bylo výborné!“ volali, „pojdeš a to jest dobře; žehnejž bůh tomu, jenž ti to udělal.“ Turek *vytáhl nůž těžce poraněnému z těla* a klidně ubíral se domů. Matce raněného, když to žalovala, dáno za odpověď, by vypátrala pachatele, že bude zatčen. Avšak tento podnes *prochází se volně* a bez trestu po ulicích. Turecký celník opilý kráčel ulicí v Cargoně a zastihna důstojníka redifů vyzval jej, aby ho s několika vojáky doprovodil. Hnedle přivedla hlídka Bulhara, který na rozkaz opilého celníka byl zatčen. To se stalo i jiným čtyřem otcům rodin. „Věděl jsem, že jsou nevinni,“ pravil druhého dne setník, „a dal jsem je zatknouti jen k vůli effendimu; jsou již zase na svobodě.“ K vůli opilému effendimu vyrváni jsou *čtyři otcové rodin* z kruhu těchto a odvlečeni do smrduté šatlavy, kde na holé zemi bídně strávili noc, ženy jejich a dítky zatím doma umíraly úzkostí o svého otce a živitele.“

* * *

Do bulharské vesnice Nového Sela, čítající 438 domů a ležící v trajanské nahii, vtrhlo dne 20. května k polednímu od Běly as 260 úplně stejně ošacených a puškami a revolvery vyzbrojených povstalců. Uprostřed vsi vztyčili prapor a vyzvali obyvatele, chtějí-li býti Bulhary, v jejichž žilách koluje slovanská krev a chtějí-li státi se účastnými svobody, nechť se súčastní boje proti Turkům. Mezi tím vrazilo několik povstalců do domu tureckého náčelníka, svázali mu ruce na zad a poslali jej do Selvika kaimakamu se vzkázáním, že jsou nuceni uchopiti se zbraní, aby se konečně zbavili jha tureckého. Když byl turecký náčelník ze vsi, odtáhli též dobrovolníci sesíleni několika muži z osady.

Sotva že došli na konec vesnice, spatřili oddělení ozbrojených bašibozuků. Vyslal je do téže vesnice selvický kaimakam, jenž dle všeho o vypuknutí vzpoury byl již zpraven. Poněvadž v hlavním městě neměl téměř žádného vojska, sebral 360 Turků a 70 Čerkesů z okolních obcí a nařídil jim, aby zjednali pokoj. Jakmile tito spatřili povstalce, zastavili se a radili se, co mají činit, neboť muchtar, jehož byli na cestě potkali, vypravoval jim, že ve vesnici nalezá se nejméně 3000 povstalců. Proto neodvážili se do samé vesnice. Povstalci majíce za to, že proto zastavili se, aby vyčkali nějakou posilu, počali na ně velmi rychle střílet. Turci,

jichž většina byla toliko noži a bambitkami ozbrojena, dali se na útěk zanechavše na místě sto mrtvých svých soudruhů. Povstalci pak táhli dále na Balkán vezouce své raněné s sebou na koních.

Sotva že se k večeru setmělo, počali ve vesnici psi výt a štěkat a hned na to probudily obyvatele výstřely z pušek ze spánku. Pojednou někdo vykřikl: „Na naši vesnici střílejí Turci!“ což způsobilo nesmírný zmatek. Jeden vrážel do druhého, nikdo nemohl nalezti východu z vesnice, poněvadž celá byla od Turkův obklopena a se všech stran hvízdaly kule. Vše se shrnulo na náves, lidé i dobytek. Nikdo nevěděl rady ni pomoci. Jeden druhého snažil se překřičeti. Domácí zvířata ze strachu tulila se k lidem a mnohá koule mířená na člověka zasáhla ubohé hovádko. Mimo to též tma poskytovala lidem ochrany. Za nedlouho na to ale vyšlehly na všech koncích vesnice plameny a Turci při záři ohně stříleli zcela jistě do shluklého obyvatelstva. Ze všech těch, kteří se utekli na náves, nezbylo po malé chvíli nic jiného, než hromada krví zbrocených mrtvol. Čerkesové se všech stran drali se do vesnice. Byloť jich na 2000. Sotvaže opanovali první stavení, počali páchat obvyklé své ukrutnosti. Asi 200 obyvatelů, vidouce jistou záhubu před sebou, ozbrojili se klacky a co kdo v prvním okamžiku chytil a snažili se proraziti řady surovců. A skutečně se jim to podařilo. Ale hned na to sevřel se kruh Čerkesů ještě těsněji a vraždění počalo se zdvojenou krvelačností.

Dr. Svetozar Miletič.

Když vše bylo již povražděno a všechna stavení vypálena, a když již nemohli pro ukrutný žár v hořící vesnici vydržeti, vyhnali z ní všechen hovězí i skopový dobytek a svázavše všechna mladá děvčata odehnali všechno, aniž by kdo byl dosud zvěděl kam. Mladých děvčat padlo oněm surovcům 42 do rukou.

Z Nového Sela táhli Čerkesové do vesnice Krivenika. Vesnice ta jest od Nového Sela as na půl hodiny cesty vzdálena a čítala as 300 domků. Bohužel připravili Čerkesové i jí podobný osud jako Novému Selu. Odtamtud táhli do vesnice Batošova, kdež podobně řádili, jako v obou dřívějších vesnicích. Spálili tam všech 250 domků. V těchto třech vesnicích bylo celkem 7200 kusů dobytka a bravu. Ten Čerkesové, vyjma několik kusů, které zahynuly v plamenech, všechen odvedli a po vůkolních osadách za fatku prodali Turkům. Též dívky, jež v oněch vesnicích uloupili, prodali za mizerný peníz.

Když řádily tyto líté šelmy nejhůře, smilovalo se samo nebe nad tamní krajinou. Dostavil se totiž mrazivý severní vítr a povětří ochladilo se tak, že teploměr sklesl na 6 stupňů pod nulu. Tím učiněna byla poněkud přítrž nelidskému řádění Čerkesů. Každý hleděl totiž se svou kořistí zalezti někam za pec do vlastního svého domova. Ovšem že dříve každý z nich se všemožně přičinil, aby, co se prodati dalo, prodal. Celkem vyvázlo z Nového Sela 100 obyvatelů, z Batošova 30 a z Krivenika 24. Všickni ostatní přišli o život.

Ti, jimž se podařilo uteci, sešli se po nesmírných svízelích na Balkáně. Polonazí a promoklí až na kůži bloudili ubožáci brodíce se sněhem až po kolena po celou noc nevědouce, kam se mají obrátiti. Z oněch 200, již uprchli z Nového Sela, přišlo jich druhého dne do tábora povstaleckého na Balkáně toliko 85, ostatní někde na cestě bídně zahynuli.

A vláda turecká spokojila se zprávou, již zaslal tamější vali (soudce) do Cařihradu. Zněla takto:

„Povstání v Novém Selu jest potlačeno, všickni povstalci podlehli našim vítězným zbraním. Díky Allahovi a jeho velikému Proroku!“

* * *

Známé noviny „Kölnische Zeitung“, jež hájí panství turecké v Evropě, měly na bojišti své dopisovatele. Jeden z nich psal o hrůzách v Bulharsku mezi jiným takto: „Sotvaže se nám *Batak* objevil, začalo hrozné divadlo, kteréž nepřestalo, dokud jsme na bulharské půdě meškali. Z daleka nebylo vidět než šedé hromady kamení a obrovské stěny, z blízka pak jen prkenné boudy a davy hladového lidu. Na kraji vesnice shromáždila se četa Bulharů, kteří naše koně na uzdě vesnicí prováděli. Na jednom místě seděla na zemi žena s hlavou na prsa svislou a zpívala jakousi úmrtní píseň. Před ní trčela ze země polozahrabaná ručka a odřená hlava — byly to pozůstatky jejího dítěte. Žena zpívala: „Dobrý bože, měla jsem pět dětí, pět krásných dětí. Všechny jsou povražděny, co mám si počíti?“ ... Jinde bloudily ženy po kamení a rozvalinách, odhrabávaly rum, kopaly po zahrabaném majetku a spálených trupech svých příbu-

zných. Se všech stran ozývaly se žalostné zpěvy, provázené lomením rukou a rvaním vlasů. Když jsme se na jich žal ptali, začaly mluvit obyčejnou řečí, ale přešly brzy do žalozpěvu a střídaly takto ustavičně řeč s truchlivým zpíváním. Mužové vedli nás na vršek k prvnímu „pohřebišti“. Cesta vzhůru posypána byla kostmi a dětskými lebkami; nahoře pak leželo přes 150 bílých koster, šatstvem napolo pokrytých. Byl to strašný pohled, ale ještě děsnější bylo vypravování.

Když byla vesnice vydrancována, *byly sem přivedeny ženy a dívky. Turci odebrali jim peníze a šperky, vysvlékli je skoro do naha, uřezali jim uši a nosy, vypíchali jim oči a povraždili je pak jako brav na jatkách.* Na to přišli vyhladovělí psi, začali trhat s mrtvol maso a ožírat jejich kosti.

S vrchu šli jsme pak do údolí a tam kolem mlýna. Ležel tu zkrvácený trám, na kterýž ubohé oběti své šíje klásti musely, aby jejich hlavy pod sekyrou snáze odpadaly. Cesta vesnicí ke kostelu byla jako otevřená kostnice. Na pravo i na levo hnáty, zabalené do šatů krví prosáklých, plavé a hnědé copy na poloshnilých dívčích hlavách, obličeje těchto byly rozřezány, uši usekány.

Děsný zápach z mrtvol uvítal nás před kostelem. Kostel je zde obehnán zdí šest stop vysokou. Trávník mezi touto zdí a kostelem byl na tři stopy pokryt páchnoucími mrtvolami, na kteréž jen ledabylo naházeno ploských kamenů; kostel sám byl plný hnijících kusů masa, polospálených kostí, krví zbrocených šatů. Jeden z Bulharů nadzvedl kamenné plotny a ukázal nám hloubku na sebe naházených mrtvol. Skoro bez sebe vyrazili jsme z kostela. Naproti kostelu nalézala se škola; do té uteklo se asi 300 žen a dětí; bašibozuci zapálili stavení a *upálili všechny za živa.* Nedaleko od školy byl mlýn; v jeho vodě pluly dosud ještě mrtvoly zavražděných. Od mlýna prostírá se bahno až k říčce, kteráž údolím protéká; bahno toto bylo naplněno mrtvolami a rozmnožovalo obecný zápach z hniloby. Před jednou dětskou lebkou ležela matka v bolestech; nastrkala květin do vydutých očních dolíků a do úst pysků zbavených a zpívala při ní velmi žalostně. Turci vypíchali tomu dítěti v její přítomnosti oči a mrštili pak tělem o zeď. Všude, všude krvavá a chladná vražda.

Srdcelomné, jako pohled kolem a obsah vypravování, byly i okolnosti, jež vypravování provázely. Zde začal jeden starý Bulhar vypravovat osud představeného (džorbadžiho), kteréhož byli Turci za živa na kůl nabodli a pak jako na rožni upekli. Bulhar nevypravoval ještě ani minutu, a již zalily mu slzy všechnu řeč; žena jedna pokračovala, ale také jí řeč brzy zalehla; třetí vypravoval dále a na konec začali všichni okolostojící hlasitě bědovat. Jedna žena drala se vší mocí k nám a chtěla svou povídku vypravovat, ale hned při prvních slovech překonaly ji slzy a žalost. Měla muže, pět synů a devět vnuků, rodinu jedenadvaceti členů; všichni byli zavražděni a ona je nyní ve světě samotna.

Dle nejmírnějšího součtu leželo ve vesnici 4000 nepohřbených mrtvol. Batak čítá 900 domů a tudíž obyvatelstva aspoň 10.000. Pozůstalých je nanejvýše 1200; páčíme-li počet uprchlých na 1000, zůstává zbytek 8000 osob, kteréž se na krvavý účet Turecka vepsati musejí. Za tyto oběti neučinilo Turecko dosud žádného pokání. Za to přišel sem *exekutor na daně s platebním rozkazem na 115.000 piastrů!*“

V jiném dopisu praví týž dopisovatel: „Veškeré bulharské vsi v okolí byly už zničeny, když bašibozukové táhli na Batak. Ahmed aga, jich vůdce, pod jehož ochranou nalezal se Batak s okolím, použil hodnosti své jako přednosta policie okresní a vyžádal nejprve od obyvatelstva zbraně, by tím bezpečněji mohl se na ně potom vrhnouti. „Jestliže vám ublížím dost málo,“ pravil, „ať jím vepřové maso, ať stanu se křesťanem, ať nosím guglu“ (bulharskou čapku). Na toto ubezpečování sebrali křesťané zbraně na třech vozích a poslali mu je do jeho sídla. Avšak tu již se věc obrátila; jeden z průvodců dopravy byl hned zastřelen, ostatním pak nařízeno, by přivezli všecko zlato a všecky klenoty z Bataku. Obyvatelstvo se rozprchlo, když od bašibozuků se dovědělo, že mají dle rozkazu sultánova vše pobiti a vyloupiti. Hned také dali se do práce. Starostu, u něhož se Ahmed aga ubytoval, stihl nejdříve nejhroznější osud; *jest naražen na rožeň, že mu špice hrdlem vynikla, a zvolna za živa pečen!* S ženami nakládali takto: vysvlékli je do naha, pobrali jim vše, co mělo jaké ceny, zprznili je a pak je povraždili; *těhotným rozpárali životy a s ďábelskou radostí tahali z nich plod!* Zdali ženy zdejší byly sličné, nelze poznati dle těch, jež zde zbyly; zdá se, že šeredné pomechali na živě. Alespoň jsme se dověděli, že nejméně 70 bulharských dívek odvlečeno a do harému prodáno. Odcházejíce s hrůzou odtud byli jsme obklopeni ženami, které s velikým nářkem požadovaly od nás svoje dcery udávajíce nám lupiče a jich obydlí. Jedna z nich nalezá se ve vsi Gonabani v domě Turka Alilka a slove Síraska. *Turek chce ji obrátit na svou víru a zasnoubiti svému synovi, zatím pak s ní žije sám jako muž se ženou.* Muž její, s nímž žila v manželství sotva šest měsíců a byla mu násilně vyrvána, neopováží se požádati o pomoc turecké úřady.

* * *

Dopisovatel anglického listu „Daily News,“ kterýž provázel anglickou vyšetřující komisi po Bulharsku, nabyl úplné jistoty o tom, že Selim effendi *dal mučiti biskupy, kněze a náčelníky povstalců, by vynutil na nich vyznání.*

Selim effendi, který býval telegrafním pomocníkem

a nezná práva, zatím byl odvolán. Americký konsul oznámil, že bašibozuci, kteří nejvíce řádili, byli povýšeni a dostali odměny.

Dopisovatel opětuje výrok, že úřadní turecká zpráva o ukrutnostech prý od Bulharů páchaných jest osnova těch nejhanebnějších lží. Pan Shuyler vypátral tolik, že dvě turecké ženy byly *náhodou* zabity.

Celá krajina nachází se v úplném bezvládí a vesničané neodvažují se vyjíti z domů svých bojíce se, že budou oloupeni aneb zavražděni.

Na své cestě do Bataku přišli pánové Baring a Shuyler také do vsi „Radovo" zvané, kde ze 160 domů nezůstal ani jeden celý. Obyvatelé vrátivše se leželi na slámě vedle zřícenin svých domů. Oni se neprotivili bašibozukům ani dost málo, davše se na útěk, když zaslechli, že tito se blíží. Jen 22 mužů zůstalo ve vsi a ty bašibozukové ubili s lhostejností velikou.

Z ukradených 320 párů volů vráceno bylo obyvatelům pouze 33 párů. Sklizeň posud naležá se na polích. Turečtí úřadové ujišťovali p. Shuylera, že obyvatelům sbořených vesnic byl vrácen veškerý dobytek a že dostali podporu, by si mohli opět vystavěti své domy, avšak z toho není ani jediné slovo pravda a nelze také ani očekávati, že by jediný takovýto slib byl splněn. Naopak *daně vymáhají* se nyní jako dříve.

Záminkou k sboření Radova bylo bezdůvodné obviňování, že obyvatelé zabili dva turecké četníky, v pravdě však jednalo se Turkům pouze o to, by splenili a vyloupili vesnici prve kvetoucí a zámožnou."

V jiném dopisu z Plovdiva vypravuje týž dopisovatel:

„Již těch ukrutností je dost, k nimž přiznávají se přátelé Turků neb Turci sami. Jestliže hned z počátku vyšetřování objeví se přiznání, že vypáleno bylo 60—70 vesnic a pobito na 15.000 lidí, nejvíce to žen a dětí — tuť zachvátí nás pocit, že jest vlastně zbytečnou věcí dále pátrati.

K tomu uvážiti sluší ještě hrozné ohavnosti na ženách spáchané, zabíjení a nabodání dítek — což vypravují nejen Bulhaři a konsulové všech států v Plovdivu a jiní cizinci, nýbrž *i sami Turci.*

V krajině okolo Plovdiva, Tatar-Bazarčiku bylo spáleno asi 50 vesnic — spleněné v to nepočítaje — a pobito asi 15.000 lidí, ačkoli mnozí tvrdí, že bylo vypáleno nejméně 100 měst a vesnic a pobito na 40.000 Bulharů.

Konsul řecký, jenž nepřeje Bulharům, vypravoval mi, že přibylo do Tatar-Bazarčiku 12.000 žen a dětí, které byly týrány nejhanebnějším způsobem. Vypravoval mi o Bulharech, jižto zabili ženy i dítky své, by je zachránili před divokostí bašibozuků.

Německý konsul mi vypravoval, že **mrtvoly lidské** *byly rozřezány a psům házeny; že malé dítky byly trýzněny tak dlouho, až zahynuly v rukou katanů.*

Vypravoval mi dále o knězi pravoslavném, jehož žena i dcery byly zprzněny před jeho očima, on sám utrpěl smrt tak hroznou, že nelze do podrobna ji vylíčiti.

Nezáleží na tom, mnoholi takovýchto zločinů bylo spácháno, počet nezvýší již hrůzu, kterou vzbuzují jednotlivé události.

Tvrdilo se, že činy tak hanebné páchalo nepravidelné vojsko, které vláda nebyla s to udržeti na uzdě; také úřadové turečtí byli by prý rádi zabránili těm ukrutnostem. *Tvrzení takové jest nepravdivé,* poněvadž odporuje událostem. Kdyby vláda to mínila opravdu, mohla potrestati jen vůdce bašibozuků, kteří ukrutností svou takřka vynikali.

Šefket paša, který spálil Bazarčik a dal pobíti téměř všecky obyvatele, měl první pocítiti přísnost zákona. Avšak on zatím *povýšen* jest a přeložen do paláce sultánova v Cařihradě! Totéž platí o Achmed agovi, kapitánu bašibozuků, který chtěl spáliti Plovdivo, čemuž předešel tamější guvernér hroze, že oboří se s pravidelným svým vojskem na bašibozuky. Achmed aga dal pobíti 8000 lidí v Bataku a 200 žen a dětí ve škole zavřených za živa spáliti. Jest to divoká šelma a přece povýšen jest na *pašu* a jako na posměch evropským požadavkům a volání po spravedlnosti, jmenován byl členem komise, která odsouditi a potrestati má bašibozuky!"

* * *

Zajímavé došly zvěsti o tureckém soudnictví. Vyšetřovací komisí bylo zjištěno, že zajatí povstalci byli vesměs odpraveni. Po nich však turecké úřady nahházely do žalářů lidí zcela nevinných; tak v Trnové nalézalo se 1028 Bulharů ve vězení a z těch „provinili" se proti turecké vládě toliko čtyři! Ostatní vězňové sestávali z kupců, kněží a učitelů, kterýmž se o povstání ani nezdálo. V Sevlevě vězněno bylo 50 Bulharů, z nichž jen dva částečně vinnými byli uznáni.

Jest dokázáno, že bylo velmi mnoho zcela nevinných lidí odpraveno a že přišlo zcela bez viny o život přes 800 kněží a učitelů. Bohatí kupci byli zatčeni a téměř bez výjimky popraveni; jejich jmění pak sebrali a mezi sebe rozdělili turečtí úřadníci. Jeden z vazby uniklý kupec odešel do Londýna, aby novinami rozhlásil plnou pravdu o neslýchaných ukrutnostech, jež Turci na Bulharech páchali.

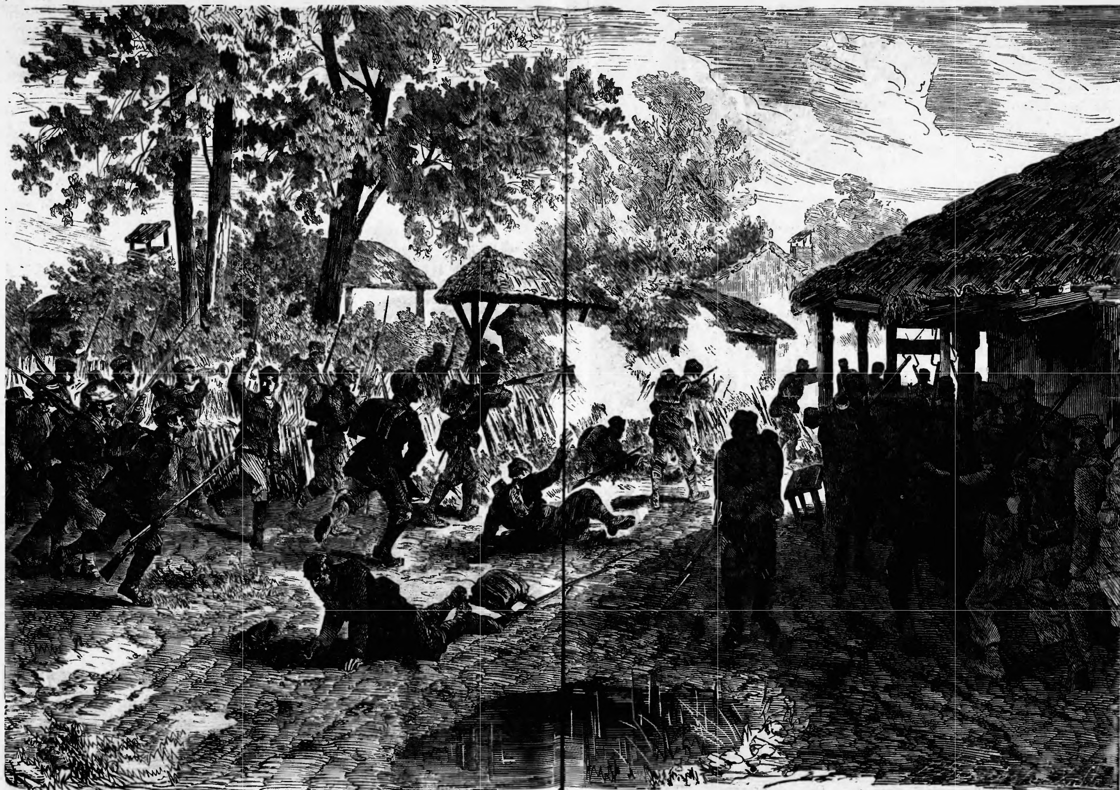
Dosud takových nevinných **5628** *propuštěno, ztrýzněných na duchu a na těle; neboť muka jejich byla nevýslovná, po měsíce nespatřili slunečního paprsku, byli bez prádla a o hladu ve smrdutých děrách sevřeni těžkými okovy. Největší část zaplatí žalařování to smrtí.*

Pravým katanem Bulharů byl Fazly paša, který jedině v Sevlevě dal odpravit 50 Bulharův, o nichž do-

kázáno bylo, že se ničím proti turecké vládě neprovinili, a přivlastnil si všechno jejich movité jmění.

Dne 10. srpna odbýval se v Ruščuku proces s 23 povstalci bulharskými. Z obžalovaných dostavilo se jen 21, dva byli nemocni. Po přečtení protokolu z vyšetřování pravil jeden z obžalovaných, učitel *Kiro* z Rahové: „Co se mi tuto přečtlo, nejsou moje výroky, a neuznávám protokol. Nahlížím však, že nemohu ničeho proti tomu učiniti, neboť mám být obětován. Udělejte tedy raději se mnou hned konec! — Avšak ještě jednou popírám, že jsem řekl, co se mi tu četlo.“

Předseda soudu, Hakki paša, pravil na to: „Však je dobře!“ a kázal, aby si Kiro sedl. Protokoly jednaly z většího dílu o výpravě povstalců na lodi „Radecký“ zá náčelnictví vojvody Bojtova; některým povstalcům bylo dokazováno, že uprchli do Rumunska, že tam náleželi k revolučnímu výboru, sbírali tam zbraně a peníze a později se vrátili, aby proti vládě bojovali; jiným kladlo se za vinu, že byli ve službě revolučního komitétu atd. Dva z obžalovaných, 17letý Todor *Stojkov* a 23letý Jovantsov *Bučov* byli obžalováni, že přišli z Rumunska organisovat povstání, a že bojovali proti tureckému vojsku; na útěku přišli do bulharských vesnic a vybízeli k povstání, a když rolníci nechtěli vyzvání jejich uposlechnouti, svedli s nimi zápas, při němž několik osob usmrtili.

Bitva u Velkého Izvoru dne 12. července (str. 55).

Štěpán *Nikola* ze Slivna, 27letý, byl nedostatkem a násilnostmi zaptiů donucen uteci se do hor, kdež s jinými druhy živil se loupeží, tak aspoň praví žaloba. Když po několika letech banda schytána byla, odsouzen Nikola k žaláři na 8 let. V žaláři pilně pracoval jakožto krejčí tak obratně, že zjednal si důvěru představených a byl učiněn učitelem na průmyslové škole. Tím nabyl poněkud volnosti, jíž konečně k útěku použil. Když vzniklo povstání, přidružil se k jedné četě a byl s ní od tureckých vojáků polapen.

Státní zástupce navrhoval tyto tresty: Jovantsov a Stojkov buďtež odsouzeni k smrti; Nikola k doživotnímu žaláři; ostatní dílem k doživotnímu, dílem k víceletému žaláři. Obžalovaní hájiti se nesměli ani slovem. Obhajce Elia efendi odbyl vše zkrátka a chránil se říci něco Turkům nemilého. Proti dvěma rozsudkům smrti neměl ničeho k namítání a zůstavil to svědomí soudců, chtějí-li návrhu státního zástupce vyhověti; pro ostatní obžalované, vyjma pět, pro něž doživotní žalář schvaloval, žádal o mírnější trest; pro pět obžalovaných navrhoval propuštění.

Soud vynesl tento rozsudek: *Jovantsov, Stojkov a Nikola odsuzují se k smrti provazem, tři k žaláři doživotnímu*, tři k žaláři na 15 let, dva na 5 let, dva na 3 leta, jeden na 2 leta; tři byli propuštěni. Z obou nemocných byl odsouzen jeden k doživotnímu, druhý k 5letému žaláři.

Výrok soudu způsobil sensaci. Vždyť sám státní zástupce navrhoval jen dvěma smrt, a tu měli tři skonati na popravišti!

Všichni odsouzení byli řetězy spoutáni a do žaláře odvlečeni. Posledního odváděli Nikolu, kterýž zvolal: „Slyš mne, pašo efendi, vždyť víš, že jsem proti právu odsouzen, krev má padni na tvou hlavu!“

Bulharští kněží poskytli k smrti odsouzeným poslední útěchy. Zatím zhotoveny rychle dvě šibenice, neboť odsouzenci měli být hned odpraveni. Dvě šibenice postaveny v turecké, jedna v bulharské čtvrti. Ke každému popravišti postaveno oddělení vojska. Odsouzenci šli pěšky bez kněží k popravišti. Jakmile přibyli k šibenici Jovantsov a Stojkov, dostali na krk oprátky a v několika minutách se houpala mrtvá těla jejich.

Štěpán Nikola, jejž vedli do čtvrti bulharské, pravil po bulharsku, že umře rád za svou víru, pak zvolal hlasem pozdviženým po turecku: „Umírám bezprávně, žijte blaze, bohu poručeno!“ Třikrát se oprátka přetrhla, poprvé a po třetí, že byla příliš slabá, podruhé nemotorností kata; zatím bylo do města pro čtvrtý provaz posláno! Teprv čtvrté věšení se podařilo. I Turci měli hrůzu z tohoto katanování.

Žádný z odsouzených nepozbyl přítomnosti ducha; kráčeli k popravišti přímě jako lidé, jež vina netíží. Oba mladíci se dokonce usmívali. V noci byly mrtvoly sňaty a na hřbitovech bulharských od popů po křesťansku pohřbeny. Asi 400 bulharských žen i mužů poskytli jim průvod pohřební a položili jim věnce na hroby.

* * *

Bulharský výbor, jehož sídlo bylo v Braile, zaslal všem evropským mocnostem okružník, v němž dopodrobna vypsal všechny ukrutnosti, jichž se Turci na Bulhařích dopustili.

Ze spisu vysvítá, že hodžové kázali vášnivě o úplném vyhubení křesťanů a že všude, jmenovitě ale v okresu tulžském, sami táhli v čele žhářů a loupežníků. Avšak ani jediný tento padouch nebyl potrestán. V tunském vilajetu bylo dne 12. srpna 1400 Bulharů propuštěno na svobodu. Všichni z těchto ubožáků přišli o veškeré jmění a nikdo z nich neví, kde se zdržuje jeho rodina. Většina jich nenalezli žen a dítek svých, poněvadž skoro všechny byly buď povražděny nebo zavlečeny do harémů jiných zemí.

Dopisovatel jednoho listu odebral se k tureckému náčelníku do Drienu a vyptával se na křesťana, o němž se pravilo, že den před tím byl od Turků zavražděn. Turci se zvláštní zálibou vypravovali celou událost chlubíce se, jak mrtvolu jeho zohavili. Zavražděný jmenoval se Jiří Atanasevič a byl zajat, když nesl víno a chleba do hradeb, v nichž se domníval, že nalezne povstalce. Hradby ty mezi tím obsadili Turci. Vida se v naději své sklamána dal se na útěk, byl ale poraněn a zajat. Po krátkém výslechu udeřil jej jeden Turek z rozkazu samého Kalasiho silně do týlu, načež několik Turků současně na něho vystřelilo. Na to vrhli se na něho, strašně jej zohavili a srubnuvše mu hlavu hodili trup pod kopec! Jidášsky se usmívajíce ukazovali Turci dopisovateli na onom místě, kde jej zavraždili, kalužinu krve a opodál strašně zohavenou mrtvolu. Hlava ležela opodál.

* * *

Dopisovatel „Köln. Zeitungu“ psal dále takto: *„Turci vraždili Bulhary, upalovali je, mučili je, hanobili jejich ženy, pálili jejich domy a kostely, kradli jim dobytek, házeli jejich vykopané mrtvoly psům a nutili na živu pozůstalé, aby ve spálených vesnicích smutný život dále trávili, naříkali a hladověli.* A když konečně země v smrtelném zápasu ležela, *zasadila jí úřední spravedlnost, kteráž se tu děvkou tyranství stala, poslední ránu.* O pracích tajného vyšetřování proniklo dosti na veřejnost, aby poznamenáno býti mohlo co *inkvisiční tribunal nejhoršího způsobu.* Vyšetřovací komise byly vyzbrojeny vším, co k řádné inkvisici náleží, především *mučidly a tajností.* Mučení zavedeno bylo hlavně následkem hnusného udavačství, jehož se Bulhaři na mnoze vzájemně dopouštěli. Dal-li předseda obžalovaného četníkem odvésti, poznal obžalovaný již ze způsobu řeči, že půjde zase do skříně na mučení. Skříň tato byla zvýší dorostlého muže, měla díru k dychání a byla tak zařízena, že v ní člověk státi mohl, ale nikoliv seděti. Tu stal se obžalovaný za krátko ochotným vypovídati všechno, co se jen Turkům zlíbilo. *Často věšeli Turci obviněné Bulhary tak, že se jich nohy zlehka půdy dotýkaly; v některých případech trhali jim zuby, zavěšovali je za nohy aneb prostrkávali jim petrolejem napuštěný papír mezi prsty u nohou a zapalovali jej.* Soudní komisi pomáhali vydatně také četníci, kteří obžalované Bulhary z vlastního popudu *nemilosrdně* trýznili. Vesnice Panaďuriště byla pět dní pleněna. Řadové vojsko o závod s bašibozuky dopouštělo se tu největších ukrutností. Vesnice byla naplněna lidem, protože obyvatelé z okolí se tam utekli jakožto do střediště bulharského ruchu.

Kostely, školy, bazar a třetina vsi byly vypáleny. S velkou rekovností vypíchali Turci obrazům svatých v kostele oči. Obrazy světic byly ještě jinak zohaveny. Ale také obyvatelstvo nebylo ušetřeno. Dorđe Stridělov, slepý stařec, který si o obec získal velké zásluhy, byl

do svého domu zavřen a v něm upálen. Jinému vypíchány obě oči. Třetí byl na oltáři samém zohaven, než byl polit petrolejem a zapálen. Děti byly donuceny nositi hlavy svých zabitých soudruhů. Kojenci nastrčeni na bodáky, na nichž se živí svíjeli.

O prznění a násilném smilstvu, jež bylo zde pácháno, mohly by se napsati strašlivé kapitoly. Vztahovalo se nejen na ženské pohlaví od stařeny až k dívce, nýbrž i na mužské bez rozdílu věku. Hříšníci, které Dante klade do pekla, jsou praví světci proti těmto tureckým hrdinům z Panaďuriště. Může se říci, že dvě třetiny dosud žijících ženštin podlehlo tu násilnému zprznění, o zavražděných ani nemluvě.

Jak to dopadalo s bezpečností, ukázala dopisovateli právě useknutá hlava sedláka ze sousední obce a plačící žena naříkala si před nimi, která byla právě na poli zprzněna, když byli muže jejího provazy svázali. Hůře ještě řáděno v Klisuře (Derventu), středišti průmyslu růžového oleje. Byla od základu zničena, závody její vypáleny, měděné retorty, jichž měla na 600 v ceně po 10 tur. librách kus, pokradeny. Zde posud řádí Tusum bej z Karlové, který doprovázel Angličana Baringa při jeho „vyšetřování". Není ovšem divu, že v přítomnosti takového zuřivce netroufal si nikdo promluviti. Dopisovatel nemůže pochopiti, jak mohl Baring vzíti si za průvodce tohoto ničemu, na němž bylo viděti všeliké ozdoby v kostelích ukradené!

Při drancování zahynulo v Klisuře 260 osob, nejvíce žen a dítek. Mrtvoly zůstaly po dvě neděle nepohřbeny i byly od psů požírány.

Prznění a odvádění dívek, „obrácení" hochů na mohamedánskou víru dálo se i zde. Obec je úplně uzavřena i nesmí z ní nikdo ven, ani kupci, kteří touto dobou podnikají již své obchodní cesty."

Zpravodaj anglického listu „Daily News" psal listu svému o hrůzách v Panaďurišti toto:

V zříceninách kostela na místě, kde býval oltář, ukazovali nám kosti spálené a ležící tu kytku. Byly to pozůstatky po knězi 85tiletém, jménem Theodor Prov, kterého Turci mučili chtíce vynutiti od něho peníze, zohavili a stýrali způsobem, jaký si vymysliti může pouze divá obraznost Turka, načež jej zabili a před oltářem spálili.

Jinde ukazováno nám černé místo, kde na polo ubit byl slepý starec Dondje Streglejov, jehož omdlelého vložili na hranici a upálili.

Žil zde starec, jménem Zvatko Bojadjev, dobrodinec vůbec známý, který v zimě živil polovici vdov a sirotků v místě. Toho chytili, mučili a trýznili, a když přestál nejhroznější muky, hodili ho na hranici a spálili. Bašibozuci chopili kněze Nestora, usekali mu prsty jeden po druhém, by vynutili na něm peníze, a poněvadž ubožák nemohl jim žádných dáti, usekali mu ruce a konečně hlavu.

Ve dvorku malého ale hezkého domku uprostřed stromův ukazovali nám hrob, vedle něhož klečela žena právě když jsme tudy se ubírali. Byl to hrob mladíka 18tiletého, jenž po dvouleté nepřítomnosti vrátil se ze škol a neměl účastenství v povstání. Turci ho chopili z pouhé bujnosti a k zábavě své usekali mu ruce, jednu po druhé a pak ho zabili; — vše u přítomnosti matky. Nejen muži utrpěli; ženy, mladé dívky, děti, kojenci, vše bez milosrdenství bylo vražděno.

Turci nabodali kojence v kolébkách na bodáky, vyhazovali je do výšky chytajíce je opět a házejíce bědujícím matkám na hlavy. Uřezávali dítkám hlavy a nutili jiné dítky nositi na rukou krvácející hlavy.

Připomínám, že vypravuji skutečné události. Na sta žen přišlo k nám, které vypravovaly co viděly a utrpěly. *Zdá se, že ani jedna žena v místě tom neušla násilí; přiznávajíť se k tomu upřímně. Skutky ty páchány nejen v domech, nýbrž v ulicích a dvorech, neboť Turci neznají ani studu, který provází nepravost. Matky przněny byly u přítomnosti dcer, dívky mladé u přítomnosti matek, sester a bratrů.*

Žena jedna vypravovala nám, lomíc rukama, že s dcerou svou, dívkou 15tiletou v jedné jizbě, jiná zase u přítomnosti dítek svých byla zprzněna. Dívka 18tiletá, zakrývajíc si obličej rukama vypravovala, že deset vojáků jí učinilo násilí; žena o berlích, mající kuli posud v noze, pravila, že ji zprznili tři vojáci, když raněna bolestí se svíjela.

Mladé dívky 10—12tileté zakusily podobné zhovadilosti turecké. Jedna žena vyprávěla, že její dcera, malá, slabá dívka 12tiletá, zprzněna byla od bašibozuka, jemuž matka nabízela všecky peníze, které měla a sama sebe, jen aby dítko její ušetřil. Jiná vypravovala zase o ubohém děvčeti desítiletém, které s jinými ještě bylo zprzněno v její přítomnosti. Opět jiná pravila, že asi tucet dívek 12—15 roků starých hledaly útočiště v její domě doufajíce, že se ukryjí, avšak byly vypátrány; dvě byly zprzněny a zabity, poněvadž se bránily, ostatní třesouce se po celém těle oddaly se osudu svému. Povídáno o 16tileté dívce, která u přítomnosti svého otce zprzněna byla od tří nebo čtyr bašibozuků. Pojednou uzřela, že jeden z nich se chystá zabiti z pouhé svévole starce i vzkřikla a s pláčem vrhla se na šíji starce chtějíc ho zachrániti. Všecko bylo marno; kule projela tělo otce i dcery — dívka útlá a slepý starec objímajíce se klesli mrtvi k zemi.

Snad bych se měl omluviti, že líčím obšírně tak hrozné věci, ale nepíšu pro dítky a mladé dívky, nýbrž pro muže a ženy."

Dne 22. srpna 1876 poslal týž zpravodaj, jenž provázel anglickou vyšetřující komisi, tuto depeši své redakci:

Projel jsem celé Bulharsko. Nynější postavení země té jest politování hodno. Panuje tam úplné bez-

vládí. Život a majetek nikde není bezpečným. Všude potkávali jsme lidi raněné šavlemi musulmanů. Jsou nuceni pracovati zdarma. Koně a potažný dobytek byli jim vzati; ženy jejich jsou zmrhány. Tyto věci dějí se posud. Úřadové by konali spravedlnost, ale nemají síly. *Guvernér plovdivský se vyjádřil, že musí míti jízdectvo, by udržel na uzdě mohamedánské obyvatelstvo.*

Pan Shuyler, plnomocník vlády severoamerické, soudí, že lze obávati se opětného vraždění. Odporučí vládě své, by nalehala na tyto věci:

Předně: *Aby odpraveni byli Achmed aga, Fasrun bej, Šefket paša a jiný ještě Achmed aga.* Za druhé: *Mohamedánské obyvatelstvo aby bylo odzbrojeno.* Za třetí: *Spálené a sbořené vsi aby na útraty vlády byly znovu vystavěny a dána byla náhrada za pokradený dobytek.* Nelze svěřiti nijak tureckým úřadům provedení těchto opatření. *Pročež navrhne se zřízení cizí komise, která bdíti má nad tím, by toto opatření vešlo ve skutek. Soudí, že nestane-li se tak, bude jednoho dne spácháno vraždění, horší všeho předešlého, zvláště kdyby prohrálo turecké vojsko.* Poslání Kianyho paše, zvláštního tureckého komisaře, jest pouhou fraškou.

* * *

Dívka jedna dostala jméno „bulharská královna" čili „carica". Dlouhý čas ji Turci věznili, poněvadž doufali od ní dozvěděti se důležité zprávy. V době, kdy konaly se přípravy k povstání, byla jednoho dne v otčině své, kde zastávala službu učitelky, pozvána do schůze výboru, kdežto jí uloženo, by vyšívala prapor a na něm nápis „Svoboda nebo smrt." Prapor byl v ustanovený čas hotov a uznán za velmi zdařilý. Nadšení bylo veliké, Rajka — učitelka ona — posazena jest na koně, korouhev jí dána do ruky a v průvodu vítězoslavném vedena jest ulicemi. Mládež zpívala před ní, bojovní muži ubírali se za ní — ale sláva ta neměla dlouhého trvání. Přišli bašibozuci a dobyli Ottu-Keje — kde se ony věci byly přihodily a — Rajka utekla se do stanů Hafise paše, kdežto s ní nakládáno spůsobem nejhanebnějším. Za čtrnácte dní odvedena jest do Plovdiva; na cestě luza turecká ji zuřivě napadala a posmívala se jí jako „královně bulharské". Uvržena v Plovdivu do vězení, kde trpěla hrozná muka. Trápena byla hladem a neméně vědomím, že dobrá její pověst na vždy jest zničena tím, co s ní se dělo oné noci v stanech tureckých. Nebyla by ušla provazu, avšak těžká nemoc, jakož i přímluva anglické komise, amerického generalního konsula a jiných vážených osob zachránila jí život a Selim effendi ji propustil na svobodu. Zevnějšek její byl půvabný. Ubohá dívka od té doby churaví. Okolnost pak, že Bulhaři z mírné učitelky udělali rekyni, která bojovati má pro svobodu, dosvědčuje, že pokus ten celý byl slabou, více ženskou hračkou, než opravdovým povstáním.

* * *

Rumunské noviny „Telegraful" přinesly dne 8. srpna tuto zprávu z Totrokavy: „Víte zajisté, jakých ukrutností dopouštějí se Turci proti křesťanům; každého dne přivádějí sem do vězení křesťany, zvláště Bulhary, kteří jsou tak zpoutaní, že provazy nebo řetězy se jim zařežou až do masa. Z počátku tohoto měsíce šel Bulhar, Dančin zvaný, s malým synem svým na pole. Turci jej přepadli, stloukli a vzali mu dítě řkouce, že je dostane, zaplatí-li 30 lir. Ubohý Bulhar s těží vyžebral 15 lir, které dal lupičům a na ostatních 15 lir dal úpis i šel v těchto dnech žádat bandity, aby prodloužili mu lhůtu, však nevrátil se více a nalezen i s dítětem svým rozsekán v příkopu. To zkusil i Bulhar Barbamu, od něhož žádali 40 lir za ukradené dítě. Když přinesl peníze na určité místo, bylo dítě rozsekáno na kusy, i sebral je s pláčem a donesl domů."

* * *

K nalehání zástupců jiných států vyslala vláda turecká do Bulharska Kiany pašu, aby vyšetřil ukrutnosti, páchané od mohamedánů na Bulharech. Týž přijel do Ruščuku a slíbil, že vinníky strestá. Již po několika dnech roznesla se po městě zpráva, že 12 největších zločinců bylo zatčeno a že druhého dne budou všichni pověšeni. A skutečně bylo 12 bašibozuků vyvedeno na popraviště a odpraveno. Při popravě rozestavilo se kolem šibenice na 3000 vojska tak, že nikdo jiný nemohl odsouzencům popatřiti do obličeje. Po popravě vyšlo však nezvratně na jevo, *že Turci jednoduše bulharské zajatce přestrojili za bašibozuky a na místě pravých zločinců je pověsili!* Tak vykonala vláda turecká spravedlnost!

* * *

Vláda srbská zřídila *v Paračině*, blíž bojiště moravského, velkou nemocnici (vyobr. na str. 68 a 69), v níž léčeni byli stejnou pečlivostí přátelé i nepřátelé. Když hned na počátku války dne 2. července bylo na hranicích srbských pobito asi 400 Čerkesů a několik raněných bylo vytaženo z hromady mrtvol a dopraveno do nemocnice v Paračíně, odepřeli kanibalové tito nejen poslušnost, *nýbrž spůsobem hovadským kousali do rukou a v obličeje hlídače a jeptišky, když jim vymývali rány.* Někteří Čerkesové raději zemřeli hladem, než by od křesťana byli přijali léků nebo pokrmů, jiní házeli lékařům a paním lahve a talíře v obličej a v noci urvali železné pruty z postelí chtějíce křesťany povražditi. Když dva lékaři vyndavali Čerkesovi třísky kostí z nohy, dovedl toho kočičí lstí a rychlostí, *že urval z nástrojů lékařských nůž a pilku a těmi do krve poranil hlídače a jeptišku stojící u jeho postele.* V tu chvíli vrhli se oba lékaři na toho netvora, vyrvali mu zbraň, při čemž sami byli poraněni, poněvadž se připlížili z jiných postelí ranění Čerkesové jako kočky, by lékaře, dobrodince své, úkladně pobili.

* * *

Vzhledem k válečné zdivočilosti vojsk tureckých pravil světový list anglický „Times“ tolik:

„Netřeba dále sahati, než *k řecké válce za osvobození*, kteráž zcela tímtéž spůsobem propukla, jako povstání hercegovské, a zcela tytéž výjevy měla, jako válka nynější . . .

Kdekoliv Turci nadvládu podrželi, začali vraždit. Vraždilo se houfně v Cařihradě, ve Smyrně a na Cypru. Praví se, že bylo v Rhodu 30.000 mužů povražděno. Ale největší vraždění strhlo se ve Sciu (Chios), a tvoří snad nejděsnější kapitolu novověkých dějin Evropy. Turečtí námořníci a vojáci byli spuštěni, aby loupili, hanobili a vraždili, až byl ostrov téměř beze všeho lidu. Asi 30.000 obyvatelů bylo povražděno, skoro 50 000 mužů, žen a dětí do otroctví posláno, a skoro zrovna tolik lidu spasilo se útěkem. Ukrutnost Turků stala se ještě hnusnější vražděním rukojmí, kteří byli tureckým úřadům na začátku války odevzdáni . . .

Ukrutnosti v Bulharsku páchané dokazují, že zůstalo Turecko tímtéž, jakým bylo v čas války s Řeckem a v době, kdy v Syrii propukl fanatismus. Velká většina mohamedánů je nyní ještě fanatičtější, než byla před půl stoletím, a vzdaluje se s nezměněným opovržením evropské civilisace.“

Avšak nejen v Bulharsku, nýbrž všude páchali Turci největší hanebnosti, kdekoli nabyli převahy nebo naskytla se jim příležitost. Hrůzy takové zakusili v Bosně, Hercegovině i Srbsku. Z Prizrenu (v Starém Srbsku) psali v polovici srpna toto:

„Sbory bašibozuků, které odtud byly k turecké armádě odvedeny, utrpěly v rozličných dosud svedených bojích se Srby nesmírných ztrát mužstva. Tak zůstavili bašibozuci z Kalkandel, kteří byli počtem 1300 mužů na bojiště odešli, v jedné bitce 600 mrtvých na bojišti. V bitce u Blace ztratili přeštinští bašibozuci rychlou palbou srbského vojska 800 mrtvých a raněných. Jiní bašibozuci utíkají od armády a potloukají se co lupiči naším krajem jakož i okresy nišským a skopijským. Se všech stran docházejí děsné zprávy o tom, kterak loupežnické, z bašibozuků utvořené roty zem pustoší. Za to, že Srbové do Jeni Pazaru vtrhli, pomstili se Turci tím, že obyvatelstvo dvou křesťanských vesnic v okolí povraždili — proto, že prý jim příchod Srbů v čas neoznámilo.

V Mitrovici dějí se před očima Derviše paše věci k víře nepodobné. Loupežné výpravy, výtržnosti a hromadné vraždění jsou stále na denním pořádku. I na ulicích města trčí na tyčkách nabodnuté hlavy Srbů. Na raněné a v poutech přivlečené Srby vrhá se turecká luza s potupným posměchem a rozsekává i rozbodává je noži a jatagany, až v největších mukách umírají. Do křesťanských domů vnikají turečtí lupiči, drancují, týrají obyvatele a vláčejí muže do vězení. Napomínání, rozkazy a hrozby pašů nedocházejí nikde sluchu. Všechny srbské krámy od Prizrenu až do Sěnice jsou vyloupeny a opuštěny; majitelové těchto chánů (skladů) byli většinou pobiti a vedle krámů na tyče nabodáni. Skoro všechno křesťanské pohraniční obyvatelstvo Starého Srbska, jakož i venkovské obyvatelstvo Kosova i hořejší Moravy kryje se v horách a lesích, opustivši sklizeň, dům i dvůr a všechen svůj majetek, jen aby aspoň život spasilo.

Město Vučica utrpělo strašnou pohromu. Jen jediná katolická osada, Janjevo, mezi Pristinou a Gilauem, ušetřena byla dosud od tureckého drancování. Ozbrojená luza panuje, není žádné právní jistoty, obchod a průmysl naprosto přestaly. Však nemůže ani jinak býti, poněvadž tu není žádného úřadu; mutašerif Fehim paša nechal všechno ležet a odešel do Mitrovice ku svému bratrovi, Dervišovi pašovi, kdež na vojáka si hraje a vojenské dobrodružství provádí. V čele loupeživých bašibozuků podniká vpády do Srbska, kdežto jeho nástupce kadi (sudí) Achmed Effendi, o správu okresu ani dost málo se nestará. Za takovýchto okolností není divu, že turecká sběř křesťanské obyvatelstvo za svou oběť a kořist považuje, se zbraní v ruce zboží a peníze vydírá a vůbec si tak počíná, že život křesťanův ustavičně takřka jen na nitce visí.

* * *

Když bylo vojsko srbské poprvé (počátkem července) od Běliny odraženo, vyplenili Turci tamní kostel, *zavraždili beze vší příčiny 72 křesťanských žen, dítek a kmetů*. K pravoslavnému knězi v jisté osadě nedaleko Běliny přišlo 20 vojáků, a požádali kněze, aby je vyčastoval; kněz, jenž nemocen ležel na lůžku, dal zabiti tři beránky a vojákům předložiti. Když se Turci dosyta najedli, usekli knězi hlavu a přinesli ji do Brčky, kdež vrazili ji na kůl a vztýčili na mostě. Když později byla hlava shozena do Savy, dal místní úřad rozkaz, aby se opět vylovila, což ale se nepodařilo! V Travníku a v Baňaluce páchali Turci nejsurovější věci. V Travníku nesměl pravoslavný kněz vyprovázeti zemřelé na hřbitov.

Hercegovský uprchlík Mitrovič ubíral se klidně se soumarem cestou k Dubrovníku, nemaje zbraně a nepomýšleje ani dost málo na nějaké nepřátelství proti Turkům. U drienského srubu byl zadržen a veleno mu jíti do vnitř. V srubu byl obyčejný výslech: co zač, odkud, kam? Vyslýchaný řekl pravdu, že jest hercegovský uprchlík. Veliteli srubu to dostačilo.

V nejbližším okamžení byl Mitrovič spoután, ústa mu zacpána, kopán, pak hozen do hnojné jámy. Nešťastníku, který byl bez sebe a raněn, předhozeno kus sucharu, naloženého v moči. Nešťastník se ho netknul. Veleli mu, aby jedl, a když nechtěl, přinutili ho k tomu kopáním. Rány, body a bití se na něho jen sypalo. Zatím se dověděli v Dubrovníce, že jest Mitrovič v Drieně uvězněn.

Doleháno na tureckého konsula, aby vymohl jeho propuštění. Ten psal Muchtarovi do Trebině a poslal veliteli rozkaz, aby ničeho zajatci nečinil, dokud nepřijde další rozkaz.

To dostačilo tureckému „důstojníku" Attha effendimu. Dal zajatce ze srubu vyhoditi. V nejbližším okamžení ležel třemi kulemi prohnán v předsrubí. Attha effendi se obával, aby mu zajatec neušel, a proto ho dal ihned zavražditi. Koně prodal turecký „důstojník" za dukát jistému Breňanu. Bratr neštastníkův dověděv se o jeho osudu, poslal pro mrtvolu, za niž žádal velitel dukát. Po koni se mohl bratr u rakouských úřadů píditi, tělo mrtvého pochovati, ale vrahy pohnati — nemohl. Za to dal Attha effendi hned den na to za podobných okolností zavražditi jiného uprchlíka Zaroviče, a nedosti na tom, na kusy rozsekati a psům předhoditi.

* * *

Toť jen několik článků z dlouhého řetězu nelidských hanebností, kterých dopustili se leta spásy 1876 Turci naproti „vzdělané" Evropě!

Výkřik všeobecné nevole vzbudilo toto neslýchané řádění bojovníků tureckých, veškeren vzdělaný svět žasl nad hanebnostmi, jichžto dopouštěti se směli tito vyvrhelové společnosti lidské. V Anglicku vyslovilo obecenstvo při veřejných schůzích žádost, aby vláda anglická nechránila více barbarství Turecka a postavila se mu s ostatními státy důrazně na odpor.

A ve Francii i v ostatní Evropě na miliony lidí žehnalo slavnému zápasníku za práva lidská Viktoru *Hugovi*, kterýž uveřejnil proti ohavnostem v Turecku tento protest:

Stalo se potřebou, obrátiti pozornost evropských vlád na událost, kteráž jest tak malichernou, že zdá se, jakoby ony vlády si jí ani nepovšimly. Událost jest ta, že se v této chvíli celý národ vraždí. Kde? V Evropě. Jsou svědci toho zločinu? Jest jeden svědek, tož celý svět. Vidí zločin ten vlády? Nikoliv. Nad národy jest něco, co stojí pod nimi, — vlády. V jistých dobách stává se ta nepravidelnost, že civilisace národu mění se v barbarství. Stává se to dobrovolně? Nikoliv. Lidské plémě jest si něčeho vědomo, o čem vlády nemají pojmu. Vlády nevidí ničeho, to následkem zvláštní jim krátkozrakosti, — národové však vidí, poněvadž hledí očima svědomí.

Evropské vlády užasnou, povíme-li jim: *že zločin jest ve všech poměrech zločinem.* Že jest i vládě i jednotlivci zapovězeno, spáchati vraždu, že Evropa za všechno, co v Evropě se děje, zodpovědna jest, že jedná-li některá vláda jako divá šelma, jednati se musí s ní jako s divou šelmou; že právě nyní vraždí, pálí a drancuje se před našima očima, že mužům i ženám protínají se hrdla, že prodávají a odvláčejí se děti; že nemluvňata, jež nelze prodati, se rozčtvrcují; že celé rodiny páleny jsou ve svých vlastních domech; že celá města jako Batak v málo hodinách scvrkají se z tisíců obyvatelů na sta; že vraždí a dáví se více lidí, nežli možná jich pochovati, tak že smrt těm, kdož krvavé ty jatky způsobili, posílá v odvetu: mor. Pravíme vládám, že těhotným ženám roztínají se životy a že z útrob vytrhává se plod, že mrtvoly žen, na nichž spácháno hnusné násilí, zetlívají na veřejných ulicích, že psi ohlodávají lebky zprzněných dívek: že všechno to je hrozné a děsné, že jediný pokyn evropských vlád by postačil, aby všemu tomu učiněn byl konec; že jsou barbaři, kteří zločiny takové páchají, strašní, a vzdělanci, kteří toho dopouštějí, hrozní.

Nadešla chvíle, kdy třeba jest pozvednouti hlasu. Rozhořčenost stává se všeobecnou. Jsou okamžiky, ve kterých si lidské svědomí i u vlád zjednati umí sluchu. Vlády zajíkajíce se odpovídají. Také tenkráte pokusily se o podobnou zajíkavou odpověď. Praví, že to všechno jest přehnáno. Ano, jest to přehnáno. Město Batak že zničeno nebylo v několika hodinách, ale v několika dnech. Tvrdilo se, že dvě stě vsí obráceno bylo v prach a popel a bylo jich zatím jenom 90.

Čemu říkáme mor, není prý nic nežli tyfus. Také nejsou ještě *všechny* ženy zprzněny, nejsou ještě *všechny* dívky prodány. Některým podařilo se uprchnouti. Zajatí byli zkomoleni, ale potom jim byla uťata také hlava. Tím se věc mění. Praví, že děti nenabodávají se na kopí, nýbrž jen na bodáky. Na místě jednotky klade se všude trojka.

Nyní však ptám se: Proč vzbouřil se tento národ? Proč nedá houf lidu nakládati sebou jako se stádem dobytka? Takový způsob zakrývati zločiny, zvyšuje děsnost týchž zločinů.

Není nic bídnějšího, nežli s obecnou rozhořčeností kupčiti. Jemnost dává se tu na stranu barbarství a Bysanc omlouvá Cařihrad. Jmenujme raději věci pravými jmeny. Člověka v lese přepadnouti a zavražditi, jest zločinem. Národ zavražditi v lese, kterýž se jmenuje diplomacie, jest také zločinem a sice mnohonásobně větším zločinem. V tom jest jediný rozdíl. Lze zločin v přímém poměru se svou obrovskostí spíše odpustit? To jest pohříchu starým zákonem dějin. Zavražděte šest lidí a jste Troppmanem,*) páchejte vraždy a zločiny ve velikých rozměrech a budete ospravedlněni. Na důkaz uvádím jen, že Řím žehnal noci bartolomějské, že Bossuet blahoslavil dragonády, že Evropa jásala vstříc 2. prosinci. Přišel však čas, kdy starý zákon ustoupiti musí zákonu novému. Jakkoliv temná jest noc, obzor přece musí se vyjasniti. Ano, noc jest temná, jest hodina duchův.

Kdy skončí utrpení onoho malého národa hrdinův?

---

*) Troppman, vrah pro osmerou vraždu r. 1868 odpravený u Paříže.

Civilisaci nadešel okamžik, aby oněm zločinům učinila konec. My, národové, vyzýváme vlády, aby dalším zločinům zabránily.

Avšak odpovídá se nám: „Zapomínáte, že jsou tu *otázky*.“ Člověka zavražditi jest zločinem, národ zavražditi jest — *otázkou!* Každá vláda má svou otázku. Rusko má Cařihrad, Anglie má Indii, Francie má Prusko, Prusko má Francii. My odpovídáme: Ale také humanita má svou otázku, a tato otázka jest větší nežli Indie, Anglicko a Rusko. To dítko v životě matčině, politickou otázku, posunouti musíme za otázku lidskosti. V tom jest celá budoucnost. Dovolme, abychom toto osvědčili: Budoucnost bude, staň se co staň. Všechno pracuje na její prospěch, i sám zločin. Co tou chvílí děje se v Srbsku, dokazuje nezbytnost spojených států evropských. Žádných válek více, žádného vraždění, — nýbrž svobodu a bratrství!! Victor Hugo.

A z daleké Ameriky, kteráž právě při početí války srbské proti Turkům slavila stoletou památku své nezávislosti, jíž si na Angličanech krvavě dobývati musila, pronikl do Evropy hlas amerických žen směřující k tomu, aby ženám v Turecku, zvláště zajatým Srbkám a Bulharkám zjednán byl důstojnější osud, než aby vydány byly zvířecím rozkoším harému. Nemůžeme důstojněji skončit tuto hrůzyplnou kapitolu než tímto hlasem žen amerických, jenž takto zněl:

„Probuďte se, ženy Ameriky, a vyplňte svoji povinnost. Jedná se o miliony vašich sester, které fanatismem musulmanů zbaveny jsou lidských práv, své důstojnosti a sníženy za otrokyně zvířecích rozkoší. Na vás, ženy americké, jest, abyste daly celému světu důkaz své lásky k svobodě a činu, abyste pozvedly prapor a všem ženám v čele kráčely v posvátném boji za přirozená a nezadatná práva ženského pokolení proti prorokem Mohamedem zaslepeným moslimům a v ochranu vzaly důstojnost ženy, dobyvše jí ze zneuctění. Příliš dlouho již trvalo nehodné divadlo, jež poskytovalo Turecko se svými harémy, svým barbarstvím a utlačováním jinověrců. Stát ten jest hanbou našeho věku a dává smutné svědectví, jak mohou osudy národů spravovati lidé, neznajíce jiného mimo panovačnost a sobectví. Trpění mohamedánských bludů, které despotismus svůj chtějí v nejrafinovanější formě udělati náboženstvím, kteréž své vyznavače tělesně i duševně hubí, — každý pokrok vzdělanosti, umění a vědy nepřístupnými hrázemi zastavuje, — v pouště změňuje nejkrásnější a nejúrodnější země, vylidňuje je a dělá z nich hnízda moru, žluté zimnice, cholery, zkrátka největší metlu lidstva. Jest to kmenová zaslepenost, když se překáží, aby se slovanský národ konečně pozvedl a zaujal mezi vzdělanými národy místo důstojné, k němuž povolán jest svými tělesnými i duševními schopnostmi a jehož pro svoji jemnost dosud nedosáhl. Na vás, ženy americké, jest, abyste svým slovanským sestrám přinesly evangelium americké neodvislosti od 6. července 1776, kteréž hlásá, že všichni lidé bez rozdílu kmene a víry od Stvořitele mají stejná práva. Na vás jest, abyste jim poskytly prostředků, aby dobyly a zachovaly práva na život, čest, svobodu, statky a snahy po blahobytu. Vás neváže žádná Monroe doktrina (nezakročení) mužských politiků, která žádá, aby zůstal nesdílným divákem, když se páše na jiných národech do nebe volající bezpráví, kteréž obmezuje vykonávání povinností lidských, nejušlechtilejších citů v umělých mezích států. Vy neznáte takové státní právo, ženy americké, žádné smlouvy nestrannosti, neboť se vás při jejich uzavírání neptali na vaše mínění, váš souhlas. Ukažte se důstojny poutnic plymouthských, které r. 1620 prchly s kouvalinkou přes moře do Ameriky, protože si více vážily svobody nežli jiných ohledův. Ukažte se důstojnými vnučkami oněch hrdin, kteří ve vítězném boji povznesli hvězdy prapor za znamení svobody, a vztyčte svou rukou hvězdný prapor také na pobřeží „zlatého rohu.“ Toť důstojnější úloha pro vás, nežli žebrat v síních kongresu a jednotlivých zákonodárných sborů za uznání svých práv. Vezměte si je bez ptaní a Američané i ostatní svět si jich budou vážiti. Ukažte ženám Evropy, že Američanky výše staví povolání ženy, nežli jest péče o fysický život.

A jubileum stoletého trvání americké Unie oslaveno bude lépe nežli osvětlováním, shromážděními, průvody, důstojněji nežli výstavou, odvážným činem ženského úsilí, když probudí den svobody pro miliony v porobě turecké úpících žen, jejichž utrpení slavný vlastenec Bohumír Kinkl) ve svém spise: „Křesťanští poddaní Turecka“ tak dojemně oslavil.“*

*) Bohumír Kinkl, professor a humanista, známý od roku 1848 bojovník za svobodu, žil delší čas ve vyhnanství v Americe, kdež svým lidumilným jednáním a spisy svými zjednal si obecné přízně jako v Evropě. Nyní žije ve Švýcařích.

XX. Další válčení až ku ztrátě operační čáry na Timoku.

Tři neděle bylo již na hranicích srbských bojováno a mnoho šlechetné krve téměř marně prolito, když Srbové octli se z offensivy v defensivě, když na místě výbojného postupování byli nuceni proti postupujícím Turkům se bránit. Kterak se to stalo?

Již při posuzování strategického postavení při počětí války poukázali jsme k okolnosti, že Srbsko jest území spíše obranné než výbojné a připomenuli jsme nedostatečný počet srbského vojska proti přesile turecké. Kruh pevných míst kolem Srbska (Novi Pazar, Niš, Pa-

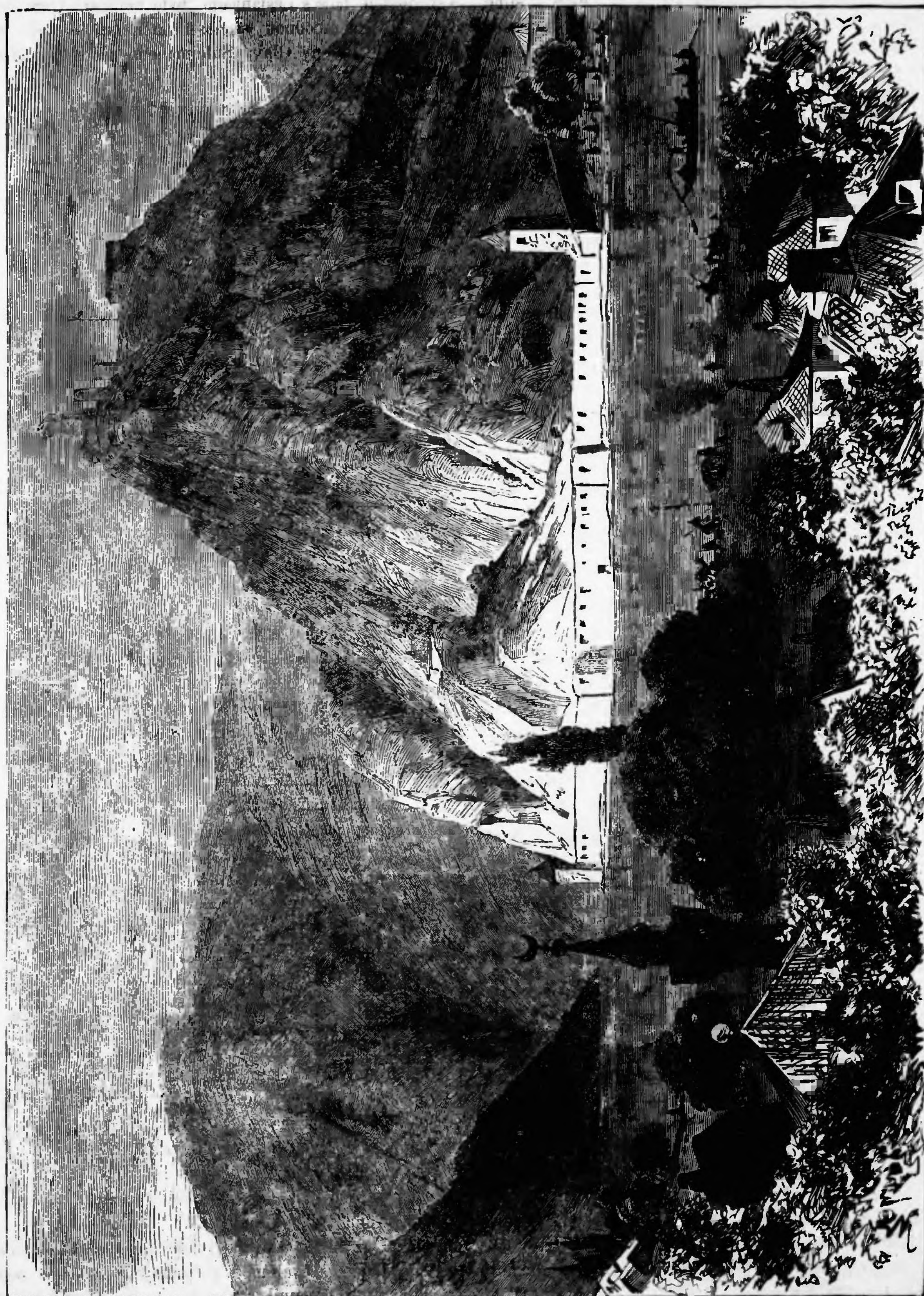
lanka, Pirot, Vidín) svíral Srbsko příliš těsně a silně, aby ho mladá milice srbská mohla tak snadno proraziti.

Kdežto Osman paša podnikal na Timoku skoro každodenně boje s Lešjaninem, bylo oddělení Čerňajeva, kteréž s uznáníhodnou smělostí na území turecké postoupilo, s Babiny Glavy Sulejmanem pašou vypuzeno.

První kamenný most u Rjeky v Černé Hoře.

Stalo se to ovšem neschopností srbského důstojníka, který na Babině Glavě velel. Zatím postupoval Hafiz paša se svým sborem od Ak Palanky ku Gramadě na hranicích srbských a zatlačil zde Srby až k temeništi bílého Timoku. Turci byli při tomto boji vedeni pouze pudem, aby útočníky s turecké půdy zahnali, určitý

Pevnost Velký Zvorník na Drině.

plán nějaký měli sotva, neboť byli by musili dobýt skvělejších úspěchů než pouhého zatlačení srbského vojska za hranice.

O opuštění Babiny Glavy podal věrnou zprávu ruský referent Suvorin Neznakomec, kterýž psal takto:

S počátku války se mluvilo, že bude Čerňajev vrchním velitelem a bude míti, ne 20, nýbrž 80 praporů, s kterými vnikne do Turecka, jež zaplaví svým vojskem, nepřipravené sbory turecké že zničí a zruší vládu tureckou. S takovým vojskem vytrvalým a poslušným, třeba mladým, byl by Čerňajev dostal se až k Srědci. Bylo zapotřebí rychlého a smělého činu. Na místě toho nabídnuta mu divise a když se zdráhal, jmenován byl velitelem moravské armády. Nemohl ničeho podniknouti. Lešjanin měl přejíti Timok, vzíti Adlii a krýti zad armády Čerňajeva od Vidína. Čerňajev postoupil k Babině Glavě, vzal ji a díky zdlouhavosti, s kterou se Lešjaninova armáda sestavovala, měl Turky v zádech. — Proč opustil Čerňajev Babinu Glavu? Nepomýšlel na to, ji opustiti; jest to důležité stanovisko. Prapor ruských vojáků udržel by se tu proti veliké přesile nepřátelské. Zanechal tam divisi, nespoléhaje se příliš na vytrvalost mladé armády. Avšak sotva byl pryč, svolal velitel brigády vojenskou radu, která se usnesla na tom, couvnouti. Učinili tak a Turci ihned se tam usadili a ohradili. — Co se stalo s velitelem brigády? Velitel Uzun Mirkovič div si nezoufal, když mu bylo vysvětleno, jaké škodlivé následky má jeho čin; chtěl se zastřeliti, ale komu bylo by to prospělo?

Turci ovšem do té doby nevyznamenali se obratností v řízení války. Po třínedělním zápolení měli před sebou pořád ještě celou svou úlohu, aby zmocnili se postavení Srbů u Alexince a Deligradu, čímž byli by si uvolnili další postup do Srbska.

Menší význam měla operační čára od Pandirala ku *Kňaževci* (Gurgušovac), odkudž vede silnice přes Baň k Alexinci. Jakmile zmocní se nepřítel údolí Timoku, má otevřenou cestu k Zajčaru i k Paračínu.

Srbské hranice mezi Ibarem a Moravou jsou dostatečně ohraženy neschůdným, lesnatým pohořím, po němž nelze ani děla ani jakýkoli jiný těžší material válečný dovážeti. Hlavní útok Turků musil být tedy od Niše a Pandirala (proti Kňaževci) podniknut.

Aby odvábil Turky od Kňaževce, umínil si Čerňajev v noci z 21. na 22. července, přepadnouti Turky u Niše. Podnik ten týkal se Mramoru u Supovce a dvou výšin, které ovládají Niš. Dobrovolníci měli zničiti starý římský most přes Moravu pod Mramorem, aby Turci na obou stranách řeky byli odloučeni; oddělení srbského vojska pod Čerňajevým s několika děly mělo učiniti útok na výšiny a zahnati Turky odtud. Kdyby se podnik ten byl vydařil, byla by Niš musila se vzdáti, poněvadž Srbové s vrchů těch mohli do ní páliti z děl; mimo to byl by tím započal pohyb v zádech Turků, stojících u Kňaževce. Důstojníci i vojáci těšili se, že se něco děje, Čerňajev byl veselý a hovorný. „Přední voj," pravil, „povede výborný důstojník *Despotovič*, který dobře a směle vykoná úlohu svou, tak že ani nepochybuji o zdárném výsledku." Čerňajev nespokojil se pouhým rozkazem; po obědě dojel sám do Těšice k brigádníkovi Ivanovičovi, s nímž náležitě se poradil. Vojsko mělo se hnouti v 8 hodin a o 12. měla počíti šarvátka. Štábní důstojníci hovořili spolu vesele, tu přibyl ministr spravedlnosti *Gruič* a vešel do kabinetu Čerňajeva. Za chvíli přijel posel s listem od velitele předvoje (Despotoviče). Čerňajev hnedle vyběhl z kabinetu svého, maje v ruce psaní, které odevzdal poslu s tím rozkazem, by je bez průtahu odevzdal Despotovičovi. Byl velice rozčilen; důstojníci nechápali co se děje. Čerňajev vyšel z kabinetu a procházel se po síni. Jednou si zamručel při tom: „Jedno toliko jest možným, buďto velím já vojsku nebo on." Týkalo se to pana Gruiče? Což vůbec tu chtěl ministr? Důstojníci hovořili tiše mezi sebou o té věci.

Konečně vyšel Čerňajev s Gruičem z kabinetu. „Pojedeme, pánové," pravil. „Kůň můj není připraven," podotknul ministr v řeči francouzské. „Po tom není mi pranic," odvětil Čerňajev. Tlupa odjela. Pan Suvorin, kterýž tuto část výpravy v listech ruských popsal, jel za ní ve voze. Dojel k štábu. Důstojníci stáli pohromadě a šeptali. „Tu jsem také," pravil p. Suvorin Chludovu, kupci moskevskému, který provázel Čerňajeva v Asii a též tohoto tažení polního se účastnil. „Jest to marné," zněla odpověď, „vrátíme se domů všichni." — „Proč nezdařil se podnik?" Celá věc vysvětlila se takto: V listu, který Čerňajev obdržel před svým odchodem od Despotoviče, obsaženo bylo toto: „Uznávám podnik za předčasný a žádám o změnu jeho." Čerňajev bez průtahu opětoval dřívější rozkaz svůj, ale Despotovič dal zatím Ivanovičovi zprávu o svém listu a ten poručil vůdci dobrovolníků, který měl postoupiti k Mramoru, by se zastavil a vyčkal další rozkazy. Lze si pomysliti postavení Čerňajeva. Vojsko se nehnulo a mělo přece o 9. hodině dáti se na pochod. Jen oddělení Čerňajeva, které mělo tvořiti hlavní voj, bylo na svém stanovisku. Nedalo se to více změniti; jednání Despotoviče zmařilo celou věc a vojsko vrátilo se bez pořízení. „Co tomu říkal Čerňajev?" tázal se zpravodaj. On řekl, že by v každém jiném vojsku byl Despotovič za takový čin zastřelen. Vojsko nastoupilo zpáteční pochod a jedno oddělení stálo čelem před stanem; tu oznámil posel Čerňajevu, že s ním chce mluviti ministr Gruič, který objevil se, maje revolver zavěšený přes rameno. Čerňajev počal mu hned vypravovati v řeči francouzské, co učinil Despotovič, a dodal, že mu nezbývá nic jiného, leč žádati za propuštění, že nelze veleti vojsku, v kterém důstojníci sami dávají vojákům příklad neposlušnosti. Hlas Čerňajeva prozrazoval mocné rozčilení. Gruič vyslechl jej mlčky a odstoupil stranou s Komarovým. Všichni

důstojníci srbští byli rozhořčeni jednáním Despotoviče. Celé město druhého dne s rozhorlením mluvilo o něm. Vojenský soud sesadil Despotoviče a první kdo litoval důstojníka toho, byl Čerňajev, jehož přirozená dobrotivost nabyla opět převahy tak, že neposlušnost Despotoviče snažil se vysvětliti naivností nebo nedokonalými pojmy o vojenské kázni.

Kdežto u sborů Čerňajeva takováto nekázeň převládala, sbor Lešjaninův ustavičnými zápasy značně utrpěl, Alimpič od Běliny hnouti se nemohl, a armáda ibarská, od níž Zach za příčinou choroby odstoupil, téměř žádnými pokroky se vykázati a styk s Černohorci ve skutek uvesti nemohla, musili Turci ovšem zmužilosti nabyti a k výboji se strojiti.

Na jakých základech mohl však útok Turků spočívat? Jeden cařihradský korespondent psal tenkrát o poměrech Turecka vůbec a tureckého vojska zvláště takto:

„Železniční trať z Drinopole, Varny a Soluně, jakož i veškeré dopravní lodě turecké správy jsou v stálé činnosti. Zoufalé jest to namahání, aby stalo se brzo rozhodnutí. Turecko není schopno žádné delší války. Jeť vysíleno. Pokladny má prázdné, úvěr žádný. Nouze o lidi jest citelná, není dost rukou ku vzdělávání polí, která leží ladem. Rozpočet příjmů klesne letos na polovici. Rumelie neposkytne státní pokladně téměř ničeho. K uhražení schodku chopila se Porta prostředku, kterýž jí může vynést, podaří li se, několik milionů. Žádá totiž od svých vyčerpaných a zchudlých poddaných podporu dobrovolnou. Guvernéři všech provincií vypisují subskripci. Kdo zná turecké poměry, dobře ví, že taková „dobrovolná podpora“ jest vlastně nucená půjčka.“

A v jiné zprávě sděloval cestovatel, kterýž delší čas v Cařihradě pobyl, následující krátké ale drastické poznámky:

„Turecko je na mizině a pouhou hříčkou tak zvané strany mladoturecké, která sice umí trhat a bořit, nic však stavět. Především nedostává se půdy, na níž by se něco vystavěti mohlo. V celém Turecku straší, také v asijském. Na pobřeží Černého moře, na kurdských a perských hranicích, na ostrovech — všude vyšlehují plameny skrytého požáru z půdy.“

K tomu psali nejen nestranní, nýbrž i Turky podporující dopisovatelé angličtí, maďarští a židovští, kteří nalezali se v táboře tureckém, že bašibozuci a Čerkesové jsou rota tak nevázaná, že spíše turecké armádě překážejí než pomáhají. Také se poukazovalo k tomu, že již Omer paša ve válce na Krymu byl nucen takové nepravidelné sbory propustit. Tentokráte ale se nikdo z vůdců tureckých k prostředku tak důkladnému neodvážil, jednak že bylo třeba mužstva, jednak že měli příčiny obávati se povstání nebo alespoň nejhorších výstupků těchto šelem v lidské podobě.

Mnohem hůře než srbské bylo zřízeno zdravotnictví turecké, a zdravotnictví jest přece v každé válce činitelem velmi důležitým. Nejhůře ale vypadalo to s dodáváním potravy a jiných potřeb válečných. A poněvadž tábořili Turci v krajině hornaté, neúrodné a mimo to již na počátku války od bašibozuků vydrancované a spustošené, nemohli Turci ani rekvisicemi si pomoci.

A když nelze tábor válečný dostatečně zásobit, ba když se ani nejnutnějších potřeb vojsku nedostává, tam nemůže být o pravidelném pohybu vojska ani řeči. Málomocné jest veškeré vědění strategické, není-li prostředků k ukojení žaludku vojínova.

Dle svědectví samých Turků bylo zdravotnictví turecké nad míru bídné. Nemocnice pro raněné jest sice všude místo nepříjemné. Avšak turecká nemocnice předčí co do bídy a nepořádku všechny nemocnice na světě. Ani za času míru nevyhovují svému účelu a nejsou zásobeny vším potřebným. Ve válce pak nedostává se i nejnutnějších potřeb. A což teprv vozy pro dopravu raněných! Na několik mil cesty vezou ubohé bolestí se svíjející raněné a umírající vojáky na obyčejných dřevěných vozích tažených od volů po cestách, na nichž by zdravý člověk snadno mohl zlámat nohu. A jak to konečně vypadá s ošetřováním a léčením těch, kteří obtíže cesty té vydrží! O tom nelze si ani učiniti ponětí. V Turecku nemá lidský život pražádné ceny a proto nehledí se na to, umře-li o sto raněných víc nebo méně. Že vzdor tomu část raněných se pozdraví, děje se jen tím, že Turci jsou proti ostatním Evropanům jako ze železa.

Nestranní pozorovatelé skutečných poměrů nemohli tedy už tenkrát, před zahájením offensivy, předpovídati Turkům valný úspěch, i kdyby byli s počátku třeba vítězili.

Tuto offensivu měl říditi *Abdul Kerim paša* jakožto vrchní velitel turecký, o němž napsal jeden z evropských přátel jeho toto: Abdul Kerim paša činí v důvěrném obcování dojem dosti příznivý, ale spíše jest světákem než vojákem. Miluje velice dobrou tabuli a dovedl právě tak dobře vypracovat dobrý válečný plán jako zřizovati hostiny. Srbům bude sokem zajisté nebezpečným. Jestli ale na neštěstí počala by rozhodná bitva ve chvíli, kdy seděl by Abdul Kerim u jídla, jest velice pochybno, zdali by dříve od stolu vstal, než skončí se tabule. Poněvadž chodí shrben, jednu nohu vleče a při tom vysoké jest postavy, silný a tlustý, vypadá starší než je skutečně. Vous má našedivělý. Vyjma u tabule mluví velmi málo. Žil několik let ve Vídni a nabyl vojenského vzdělání pod zbrojmistrem Hauslabem.

Jakému to vojsku Abdul Kerim velel, vysvítá nejlépe z líčení v dopisu jednoho přítele našeho, kterýž podal ze Zajčaru dne 28. července o zhovadilosti Turků tento obraz: Malé oddělení plukovníka Lešjanina, asi 160 mužů, kteréž na druhém břehu Timoku bylo na nejkrajnějším pravém křídle jakožto pozorovací sbor postaveno, musilo ustoupiti po prudkém boji s přečet-

ným nepřítelem, kterýž mimo přesilu měl také výhodné postavení. Nebylo ani možno odnesti mrtvé a raněné, kteří zůstali na bojišti. Když hned na to přispěl na bojiště silnější sbor, nalezl tam jen nahé mrtvoly, kteréž ale byly tak zohaveny, že sotva lidským postavám se podobaly. S hlavami uřezanými, ruce a nohy přesekány majíce, ležely tu mrtvoly četnými koulemi prostřílené a takovým spůsobem zohavené, že stud a ošklivost brání peru podrobně bestiálnost tureckou popsati. Viděl jsem ve válkách v Evropě i v Mexiku mnoho, ale hrůzy takové spatřil jsem jen na bojišti, kde Turci zvítězili. Nový to doklad k tomu, kterak Turci ctí zásady humanity, ode všech jiných národů a vlád pro případ války uznaných a přijatých. Že jedná se jim jen o vyhlazení, dokazuje též okolnost, jakého střeliva používají. Koule do ručnic jsou duté, třaskavou látkou naplněné. Koulí takovou raněnému roztrhne se kosť až ke kyčli nebo k ramenu dle toho, je-li poraněna ruka nebo noha. A tyto střely dodává Turkům křesťanská Anglie na úvěr!

Ba ovšem, „křesťanská Anglie" Turkům pomohla, že vůbec mohli válčit. Jen za přítomnosti anglického loďstva mohly počít vraždy a řežby v Bulharsku. Turci věděli, že mají kromě svého divého fanatismu ještě jiného mocného spojence, a to vědomí to bylo, které moslemínům na půlostrově balkánském dodávalo důvěry ve válečné štěstí. Potlačení bulharského povstání bylo prvním účinkem této důvěry.

Kterak by byl mohl Abdul Kerim paša pomysliti na offensivu, kdyby nebylo Anglicko Turky podporovalo a diplomatickými pletichami naděje na *křesťanský spolek států na Balkáně* nezmařilo? Jak krásně vysloveny byly tyto naděje v provolání bulharském, v němž pravilo se:

„My synové křesťanského bulharského národa slavně uzavřeli jsme, že si vybojujeme svobodu a neodvislost. Toto naše nezvratné rozhodnutí ohlašujeme veškerému vzdělanému světu s tím přáním, aby smýšlení naše vzbudilo v každém srdci křesťanském ohlas soucitu, a s tou nadějí, že nebudeme nadarmo čekati pomoci národův křesťanských. Národové tito potírají po všem světě otroctví i pomohou zajisté i nám naproti našim ubíječům a utiskovatelům naší společné církve, naproti tyranům, kteří nás po celá století drželi v jařmu, nyní už nesnesitelném.

Nám uzmuta jsou nejprostší práva. Přetíženi jsme nesnesitelnými a zbytečnými daněmi, které spůsobem nanejvýše nelidským vymáhají se. Jsme bez obrany naproti vášnivým chtíčům a zvířecímu barbarství našich utiskovatelů, šlapáni nohama spůsobem, jakýž jen vymysliti mohou naši tyrani, pokolení nelidské, potomstvo fanatických vetřelců, jejichž hlavním článkem víry je nenávist a potlačování křesťanstva. I nemůžeme více snášeti takový život, jenž nad smrt horší jest.

Truchlivé pokusy cizí diplomacie na uvolnění zůstaly pro nás beze všeho prospěchu. Turku věřit nikdy nemůžeme. Všechuo doufání naše spočívá v síle našich paží a v rozhodnutí zbraněmi.

K Řekům i Albáncům, kteří jsou téhož náboženství jako my, obracíme se v té naději, že nám přispějou pomocí svou v našem svatém boji, abychom *spojenými silami* rozrazili pouta otroctví a zjednali našim zemím opět historické postavení mezi národy Východu, které jsme měli před ujařmením.

Bratři! My Bulharové saháme k meči a neschováme ho více do pochvy, dokud země naše nebudou navždy tureckého tyranství prosty, dokud nedosáhneme zlaté svobody. Nadešla hodina, v které musíme se všech hor vlasti naší sestoupit v pádoliny, abychom udatným bojem potřeli hanebné panství osmanské.

Povstaňte všude s radostným srdcem a rukou železnou, zažeňte divého odvěkého nepřítele našeho národa! *Řekové, Albánci, Rumunové, Srbové, Černohorci, Bosňané a Hercegovci,* spojte se s námi k tomuto svatému účelu. Zapomeňme všichni nepatrných předsudků a hleďme jen dostati se z hanebného tureckého jařma. Nesložme zbraně, dokud nezapudíme i posledního vraha! Buďme hodnými syny těch starých reků, kteří v dávných časech v tisícerých bitvách slávou pokryli naše prapory a jejichž nesmrtelné činy ještě podnes žijou v našich písních národních!

Křesťané půlostrova balkánského! Vzhůru do boje za svatý kříž a svatou svobodu!"

Bohužel, že Bulhaři sami, jakž jsme již na jiném místě poukázali, nevěnovali se rozhodně programu v tomto provolání vytknutému, nepovznesli se k té odvaze, jakouž zápas za osvobození národa vyžaduje. A přece pracoval *po více let zvláštní revoluční výbor v Bukurešti* a Turci svým hanebným jednáním proti Bulharům učinili vše, aby i národ míru nejmilovnější k zoufalství přivedli!

Vraťme se však k operačnímu plánu Abdula Kerima. Plán tento směřoval především k tomu, aby vojsko turecké postupovalo *proti Kňaževci a Bani,* ačkoliv tato operační čára neslibovala právě velkých výhod. Pro pochod vojska jest tato čára velmi obtížná. V pravo a v levo podle silnice jsou příkré skaliny a vrchy hustými lesy porostlé, silnice pak zdvihá se příkře do kopce. Při východišti u Kňaževce má silnice výšky 237 metrů; asi o půl míle dále 354 metrů, a opět o půl míle dál u Cerovice již 717 metrů. Od Cerovice počínaje kloní se silnice do Moravského údolí, kdež ústí ve výši 183 metrů k silnici alexinsko-deligradské. Mimo to musilo se uvážiti, že Srbové nepochybně budou na tureckou offensivu s této strany připraveni (tomu bylo skutečně tak, ale záměr Čerňajeva se zmařil, jakož bylo již výše pověděno) a že budou se snažit nepříteli v postupování umělé překážky klásti.

Tureckému velitelství záleželo však na tom, aby nejprve došlo k nějaké rozhodnější srážce a aby turecké vojsko dostalo se na srbskou půdu, a kdyby to byl

i sebe nepatrnější cípek knížecí državy. K tomu konci musilo se vojsko turecké držet naznačené čáry kňaževacké; vždyť v případu nějakého zdaru bylo by se zmařilo přímé spojení srbského vojska u Zajčaru a Alexince a Lešjanin byl by nucen čáru operační na Timoku opustit.

Dne 30. července večer táhla turecká armáda před Kňaževac.

Jakmile v hlavním stanu srbském zvěděli, že turecká armáda operuje v tomto směru, pochopili náčelníci vážnost situace a armádám ibarské i drinské dán byl rozkaz, aby se držely až k dalšímu ustanovení v defensivě. Stalo se to pro případ, kdyby třeba bylo volati na pomoc vojsko od Driny a Ibaru k sesílení hlavní armády u zemské brány na jihozápadě.

Současně poslal Čerňajev do Bělehradu vyzvání, aby všichni dobrovolníci a záložníci co možná nejrychleji k Alexinci byli vypraveni.

Strategická čára pochodu tureckého táhla se od Prokoplje (turecky: Uerkuele) údolím Toplice (asi 25 kilometrů jihozápadně od Niše) a podél Nišavy přes Ak Palanku k Pirotu. Na této čáře vykonal turecký hlavní voj svůj pochod ke vpádu do jižního území srbského.

Válečná správa srbská majíc na zřeteli, že Turci vyhlídli si široké, přístupné a úrodné údolí Moravské k operování, jako v dřívějších válkách, sesílila valně svá opevnění, kteráž zavírala na jihu Moravské údolí; též k východní straně od Kňaževce přes Bani vedoucí silnice z údolí Timockého byla náležitě opatřena.

Kraj Kňaževacký, kde svedly se nejzávažnější zápasy, jest na jižní i východní straně obklíčen územím tureckým. Na jižní straně chrání jej nevysoké vrchy, jdoucí od Balkánu k Ozrěnu a Rtanji, na východní pak sám Balkán, jenž z Kňaževacka postupuje velikým obloukem až k Černému moři. Hraničná ohrada jest chráněna 29 karaulami (strážnicemi). Na jižní straně stojí tyto: Dragovac, Šuplji Gorun, Topola, Kurilovo, Debeli, Del, *Gramada* (s celní stanicí; odsud vede silnice do Niše), Pomosnica, Kolarnica, Pleš (na vysoké hoře), Baze, *Pandiralo* (s celnicí a karanténou; odsud vede silnice přes Babinu Glavu, do Bělé Palanky), Mladenci, Blato, Crkvanec, Šljiva, Ivanova Livada (to jest Ivanova louka). Tato poslední strážnice stojí již na Balkáně, na vrcholku asi 3000 stop vysokém; zde jest trojmezí Srbska a sandžakův nišského a vidínského. Bulharští hajduci obyčejně zde u Ivanovy Livady se přepravují z Bulharska do Srbska a naopak.

Kdežto na jižní straně kraje kňaževackého jsou dva průchody do Turecka — u Gramady a u Pandirala, na východní straně není žádného přechodu. Karauly po zdejších horách rozestavené slovou: Pisana Bukva, Rasovati Kamen, *Kadibogaz*, Kitka, Tresak, Suvi Kladenac (suchá studánka), Ostričevci, Šaška a Zatvorena Poljana (zavřené pole). U Kadibogazu vynikají stopy dlážděné silnice římské, která druhdy vedla z Naissu (nynějšího Niše) přes horní Timok do průsmyku kadibogazského, a odtud podél řeky Arčaru, jež nedaleko Kadibogazu na straně turecké se pramení, až do města Ratiarie (dnešní Arčar) na Dunaji. Od Kňaževce vede silnice na západ k Alexinci a Deligradu.

Plukovník Milojko Lešjanin.

Na severní straně hraničí kraj kňaževacký s krajem zajčarským. Silnice z Kňaževce do Zajčaru vede zde podél Timoku skrz průsmyk *Vratarnici*, jenž utvořen jest sblížením výběžkův Balkánu a hor srbských. Průsmyk ten, jakož jsme již na jiném místě podotkli, má velikou důležitost válečnou, neboť zde jest hlavní průchod z otevřeného kraje podunajského do hornatin nad horním Timokem a Nišavou.

Jak lehce anebo těžce turecký útok odražen býti mohl, vysvětluje se pohledem na mapu tohoto území. Cesty a silnice v těch krajinách nejsou ovšem české úvozy a okresní nebo zemské silnice; jsou to pouze buď schůdné, přírodou samou utvořené průsmyky, jež lidská ruka jen poněkud upravila, nebo širší planiny, kde při deštivém počasí nemůže být o jízdě ani řeči, tím méně lze tudy vozit těžký náklad nebo děla.

Zdaž bylo lze tyto a takové cesty zatarasit nebo nějakým spůsobem neschůdnými učinit? Jest to asi podobná otázka, jako byla u nás roku 1866 s průsmyky krkonošskými, kteréž se mohly obhájit, ale nehájily se. Čerňajev mohl Turkům cestu do Srbska za-

mezit silami dosti nepatrnými i přes to, že Turci nevezli své zásoby potravin a střeliva na vozích, nýbrž jen na koních a mezcích.

Srbové sice zřídili na cestách všeliká ohražení, neschůdnými ale cesty učiněny nebyly, což sluší za velkou chybu pokládati. Jak snadno jest zatarasiti alespoň na několik dní cestu pohorskou pro dělostřelectvo; ano i pěchotě mohou se na pochodu značné překážky klásti, alespoň na tak dlouho, aby byl čas vyzvěděti pohyby nepřítele a učiniti mezi tím další opatření.

Čerňajev se mohl ovšem domnívati, když o postupu Turků ke Kňaževci zvěděl, že to pouze líčená demonstrace, aby byl sveden k rozdrobení svých sil. V tomto domnění mohl být podporován některými demonstracemi, jež podnikli Turci z Niše přes Topolnicu. Zdá se však, že v takovém omylu Čerňajev nebyl, ale že spíše *neposlušností a nezdarem svých podřízených náčelníků nemohl učiniti, čeho třeba bylo.*

Tím se stalo, že sbor k sesílení u Kňaževce vyslaný, kterýž měl bráti podílu v bojích na *Tresibabě* a v okolí Kňaževce, byl nedostatečný, unavený a k boji málo naladěný.

Již dne 15. července podnikl *Ferik Hafiz paša z Ak Palanky* obchůzky *k Babině Glavě*, kdež bez velkého namahání přiměl Srby k ústupu. Zároveň podnikl *Suleiman paša z Pirotu* rekognoskování, v němž ještě dne 16. pokračoval, a postoupil až k *Čerové*, kdež také se mu podařilo přední stráže Srbů zapuditi, takže Babina Glava byla brzy Srbů prosta. Kterak se to stalo, pověděli jsme již výše.

Také proti *Gramadě* na silnici od Niše ku Kňaževci na hranici srbské — kde zaujal silnější sbor srbský pevné postavení, postupoval pozorovací sbor turecký, a bylo tam dne 19. a 20. července prudce bojováno a docílen ústup Fazyl paše.

Účastník těchto bojů psal následovně: „Dne 15. července opustili jsme postavení na Babině Glavě a pod velením divisionáře plukovníka *Uzuna Mirkoviče* ustoupili jsme na *Pandiralo*, kdež ihned jsme se jali opevňovati hranice. Na levém svahu od Pandirala provedeny byly tři větší a tři menší zákopy. Tímto opevněným postavením mělo býti překaženo vtrhnutí Turků z jižního vidínského pašalíku k Tresibabě. Sotva bylo polovic práce hotovo, již spatřili jsme sbory Fazyl paše proti nám postupovat. Hnedle došlo k srážce. Bojováno zarputile z obou stran 14 hodin, načež byl Fazyl paša přinucen ustoupit, zanechav na bojišti množství mrtvých a raněných, náboj a náčiní pionérské. Srážka ta stala se dne 19. a 20. července.

Dne 24. července dán rozkaz k pochodu zpět. Divise šumadijská opustivši Pandiralo a Gramadac táhla ku Kňaževci a odtud dále ještě k *Deligradu.* Na Pandiralu ostalo pouze osm a na Gramadci pouze tři prapory. Seslabení toho Turci ihned použili.

Dne 26. července vtrhli s velkou mocí proti Pandiralu a Gramadci a již dne 27. července došlo k boji. Podplukovník *Jovanovič* zatlačen byl z *Gramady* do zákopů u *Derventa* a oznámil ihned plukovníku *Horvatovići*, jenž u Pandirala velel, že bude nucen ještě dále ustoupit. Z té příčiny musil Horvatovič bez výstřelu své pevné posice opustit, poněvadž jinak byl by se byl octnul v nebezpečí, že od zadu bude napaden a od hlavního vojc odříznut. Ustoupil od Pandirala až k *Tijovci* půl hodiny od Tresibaby, aby zde Jovanoviče očekával, kterýž 28. července sem dorazil. Před Tijovcem objevily se však také již turecké sbory, kteréž přes Gramadac a Pandiralo sem postoupily a spojily se tu armády Fazyla, Suleimana a Ejuba paše, tak že proti Horvatovići a Jovanoviči, kteří měli celkem 11 praporů s 16 děly, stálo 22 praporů Turků.

Při vší přesile turecké drželo se tu srbské vojsko dva dni. Druhého dne přišla jim ku pomoci nová brigáda o 5 praporech. Všechny sbory byly v ohni a bojováno dnem i nocí. Noci byly jasné a střelba z pušek ani nepřestala (vyobraz. na str. 109). Na obou stranách bylo mužstvo nesmírně vysíleno a bojiště poseto bylo mrtvými a raněnými. Šest útoků Srbové odrazili a zahnali Turky až na hodinu cesty od Tresibaby. Avšak Turci dostávali neustále posily přes Gramadac a Dervent. Srbské vojsko dva dni již ničeho nepožilo a bylo k smrti vysíleno. Při posledním postupu sebrali své raněné a dne 2. srpna o 12. hodině v noci nastoupili v největším klidu a ve vzorném pořádku zpáteční pochod dílem přes Tresibabu na Kňaževac, dílem přes Klisuru půl druhé hodiny jihozápadně od Kňaževce.

Den 3. srpna byl dnem odpočinku a zemdlené vojsko poněkud se zotavilo. Avšak již druhý den objevily se turecké přední stráže v údolí Timoku.

Hořící osady naznačovaly cesty divokých hord tureckých. Loupežníci tito nenechají ani jediného stavení na pokoji a zapalují i zralé osení na poli. Ve dne v noci plápolaly ohně zapálených vesnic; nebe bylo celou noc zardělé rudou září. K vyššímu rozkazu musili jsme postavení na začátku Tresibaby, kteréž se dalo dobře hájit, opustiti, a pokojně se srdcem krvácejícím se dívati, kterak dne 5. srpna Čerkesové a bašibozuci vtrhli do Kňaževce a město na všech koncích zapálili. Starého města knížecího již není; dým a zbořeniny naznačují místo, kde stál Kňaževac.

Hlavní voj turecký rozložil se v zříceninách, šest praporů nizamů posláno zpět do Derventa, aby po případě zachovaly volný ústup.“

K tomuto vypravování srbského bojovníka jest třeba doplňku o věcech, o nichž vypravovatel neměl vědomosti.

Turecký vrchní velitel, *Abdul Kerim paša*, přibyl k vojsku svému do Niše dne 28. července, načež druhého dne dala se hlavní armáda turecká třemi proudy na pochod proti Srbsku. Středu velel *Achmed Ejub paša,*

jehož sbor stál podél silnice vedoucí od Ak Palanky přes Babinu Glavu, i posunul svůj přední voj až k *Novému Hanu*. Zároveň postavilo se pravé křídlo armády pod *Ferikem Suleimanem pašou* o 10 kilometrů dále na východ na silnici od Pirotu k Babině Glavě mezi *Sugrinem* a *Stanunicí*, kdežto levé křídlo pod *Ferikem Hafizem* pašou postoupilo jižně k výšinám blíž Gramady a Guljany. Veškerého vojska tureckého pod přímým velením Abdul Kerima bylo alespoň 60.000 mužů s 90 děly. Mimo to shromáždila se u Niše znamenitá záloha, kdežto armáda Osmana paše, kteráž od Vidina proti Timoku operovala, čítala asi 40.000 mužů.

U Gramady udeřil přední voj Hafiza paše již dne 29. července na srbský obhlídací sbor, kterýž musil přesile ustoupiti, jmenovitě bylo to turecké dělostřelectvo, kteréž boj rozhodlo. Srbové ustoupili do Derventa. Na to spojil Suleiman paša u *Pandirala* své pravé křídlo se středem armády a zatlačil Srby dne 30. července na *Tresibabu*. Také zde rozhodlo dělostřelectvo turecké, které však utrpělo dobrou střelbou srbskou velké ztráty. Téhož dne postupoval Hafiz paša od Gramady k Derventu, při čemž strhl se na výšinách Tresibaby opět zápas dělostřelectva, který skončil ústupem Srbů do *Ponora*.

Nedaleko tohoto místa spojila se druhého dne vojska Achmeda Ejuba paše. Armáda tato nalezala se už jen 12 kilometrů od Kňaževce, jejž Srbové hájili na severních výběžcích Tresibaby. Turci trvali v nečinnosti až do 3. srpna, poněvadž jim došly potraviny a dovoz za nimi byl velmi obtížný.

Těch několik dní turecké zahálky byli by měli Srbové řádně použit, ale nestalo se to. Konečně dne 3. srpna udeřili Turci na pevné postavení Srbů na Tresibabě (str. 100). Boj byl tuhý a trval plných 7 hodin.

Velitel *Horvatovič* činil divy osobní udatnosti a zároveň osvědčil své nadání vůdcovské. V příznivou chvíli postoupil dokonce značně ku předu a zatlačil turecký střed, však neměl tolik sil, kolik mu bylo třeba, aby nad přesilou mohl zvítěziti. Musil zase ustoupiti, ale ústup jeho byl tak obratný, že bez velkých ztrát dostal se do Kňaževce, kdež udržel se až do 5. srpna. Toho dne podařilo se Turkům do města vniknouti, jak výše bylo vypravováno.

Dle svého barbarského způsobu Turci Kňaževac zapálili. Celou krajinu, kterouž opanovali, asi čtvrtý díl kraje Kňaževackého, spustošili a vyplenili. Obyvatelstvo uprchlo s bědováním, že po návratu bude potřebovat celý věk, aby smazalo stopy děsné činnosti tureckého žoldáctva.

Proč Horvatovič při svém vytrvalém pětidenním odporu proti dvojnásobné přesile turecké nedostal posilu, zůstalo hádankou. Ústup jeho z *Kňaževce* do *Baně* byl vykonán v nejlepším pořádku; neboť Turkům nepodařilo se ani jediného děla ukořistit, což při opanování města a hradeb bývá případ řídký. Jeden turecký zpravodaj dává plukovníku Horvatoviči sám nejlepší vysvědčení tím, že vyčítá Abdulu Kerimovi, že vzdor své přesile při této offensivě velmi málo Srbů zajal.

Turecký zpravodaj vypisuje zápasy Turků s Horvatovičem takto:

„Když dne 27. července plukovník Uzun Mirkovič, velící srbskému sboru soustředěnému v okolí Kňaževce, dostal od vrchního velitelství v Alexinci nařízení, aby u Kňaževce obmezil se výhradně na obranu, stáhl své přední stráže a postavil se s hlavním sborem svého vojska v samém Kňaževci. Kňaževac bylo městečko čítající na 3000 obyvatelů a leží na levém břehu Timoku. Přes Timok vedly dva dosti dobře opevněné mosty. Přední stráže sboru Mirkovičova táhly se až k Ragostě, kdežto záložní jeho mužstvo se opíralo o hradby u Palanorce navežené. Tímto ústupem vydáno bylo na 2 a půl míle široké území nepříteli. Obyvatelé jeho ve vší rychlosti sebrali, co se sebrati dalo, a odtáhli s vojskem Mirkovičovým do Kňaževce.

Ústup ten nezůstal Turků dlouho tajným. Dne 30. července časně z rána vytáhlo 3000 mužů pod Suleimanem pašou z Pandirala a ještě téhož dne dorazili do Ponora, kdež přenocovali. Druhého dne dorazili až k Ragostě, kdež setkali se s předními strážemi srbskými, které téměř bez boje ustoupily. U Ragosty vede dosti příkře cesta do malého údolí kňaževackého. V tomto údolí, na obou březích Timoku, stála brigáda Horvatovičova, aby zamezila Turkům další pochod na silnici k Bani a přechod přes řeku Timok. Srbové rozestaveni byli čelem proti Ragostě. Slabý střed jejich stál na pravém břehu Timoku nedaleko od mostu.

Obě křídla srbská postoupila značně ku předu, jsouce kryta lesíkem. Když Turci počali k Ragostě sestupovat, učinily přední jejich voje na srbský střed útok domnívajíce se, že jest to celý sbor srbský. Mezi tím rozvinulo se ve vší rychlosti levé křídlo turecké a počalo přecházet přes Timok zamýšlejíc dostati se do lesíka u Glogovce a odtamtud obejíti Kňaževac. Sotva že však se nalezalo několik set mužů na levém břehu Timoku, počalo do nich vojsko srbského pravého křídla pálit. Zároveň hnal střed a levé křídlo srbské útokem na vojsko turecké, jež dosud se nalezalo na pravém břehu Timoku. Turci nemající ani kdy, aby se postavili ve válečný šik, musili ustoupit k Ragostě a ponechat ono oddělení, jež bylo již přešlo přes Timok a jež čítalo na 800 mužů, svému osudu. Většina jich byla od Srbů porubána, asi 300, nejvíce Čerkesů, bylo zajato.

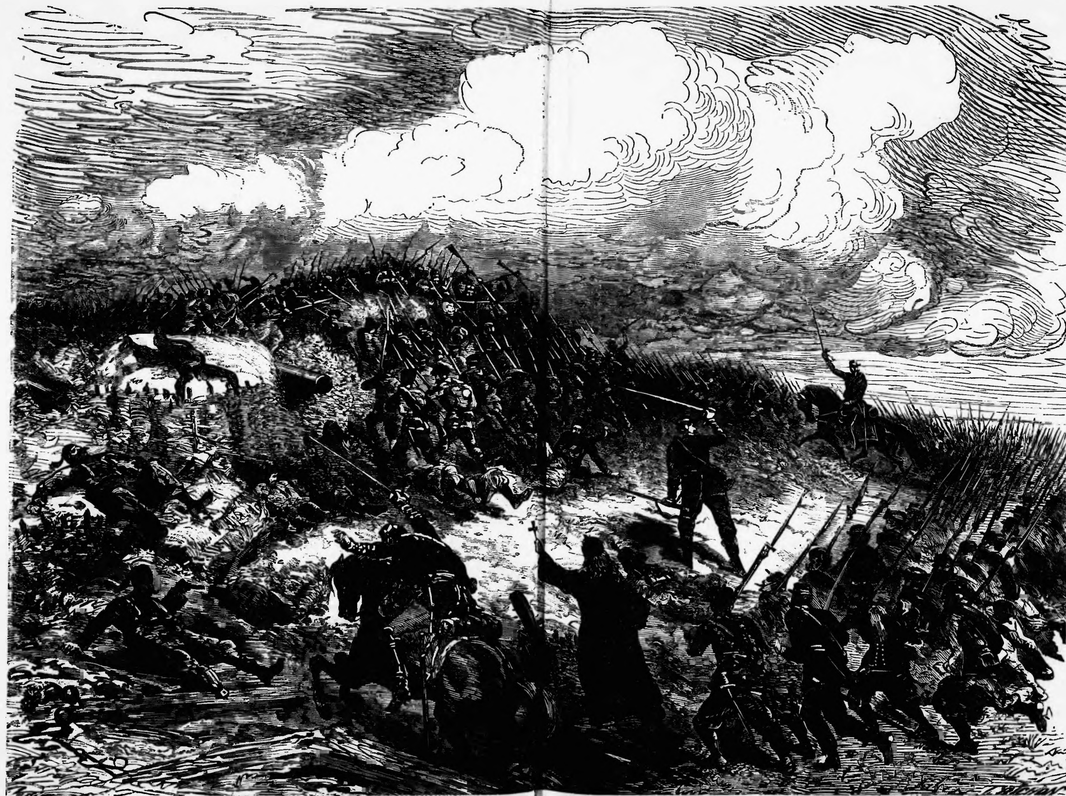
Suleiman paša přesvědčiv se, že sbor srbský jest značně silnější, než se domníval, ustoupil až k Proboru.

Dne 1. srpna byl boj opět obnoven. V noci dostalo se Turkům značných posil z Gramady a Pandirala, a Achmed Ejub paša, velitel tureckých sborův u Ak

Palanky, převzal sám velení. Srbové, ač počtem o mnoho slabší než Turci, vynalezli si příhodné postavení a drželi se nadmíru statečně. Horvatovič, jsa se všech stran tísněn od přesily nepřátelské, několikrát telegrafoval do hlavního stanu o posilu. Když se mu jí nedostalo, byl přinucen po třídenním hrdinném boji se sborem svým ustoupiti.

Když byli Turci Kňaževac opanovali, chtělo se jim pohovení. Jiný vůdce byl by se snažil vítězství svého vykořistit, ale Abdul Kerim si přál odpočinku. Zatím mohli se Srbové k dalším bojům připravovat. Jediný příznivý účinek úspěchů tureckých byl ten, že *Lešjanin*, vida svůj sbor v boku nebezpečně ohrožený, vzdal se dalšího hájení operační čáry na Timoku. K bojům v té době s *Osmanem pašou* svedeným musíme se nyní vrátit.

Osman paša měl dle válečného plánu tureckého operovati v souhlasu s armádou jižní a měl při tom větší štěstí, než snad sám očekával. Prvním jeho cílem bylo, aby nazpět zatlačil vojsko Lešjaninovo, kteréž bylo přešlo na pravý břeh Timoku. To se mu podařilo, poněvadž se mu dostávalo dostatečné posily, kdežto pomoc Lešjaninovi poskytovaná byla zcela nedostatečna. Záležela nejvíce z dobrovolníků, jichž bylo celkem asi 2000 mužův. Byli to Rakušané, Prušáci, Bulhaři, Valaši, Italiáni atd. Velel jim ruský major, pak srbští důstojníci *Pavlovič* a *Filip*, Řek *Panaot* a Bulhar *Ilja*. Sbor ten neměl ani bubnu ani trubače a byl

Dobytí opevněného tábora tureckého u Rutoše na Ibaru dne 8. července (str. 57).

zcela nevycvičený. Po rozličných cestách dostal se sbor do *Zajčaru*, odkudž byl poslán na hranice. Poněvadž se vědělo, že ti lidé beztoho mnoho nesvedou, nevěnovala jim vojenská správa velkou pozornost. Dostával sice každý muž denního platu 4 piastry a bochníček chleba, avšak jinak byli co do oděvu i zbraně špatně zaopatřeni. A ti lidé vidouce, že jiným, pravidelným vojákům věnuje se více pozornosti a péče, zařídili dle toho své chování. Temná to stránka válčení srbského!

Dne 5. srpna byl hlavní stan Osmana paše u *Velkého Izvoru*. Toho dne pokusil se o útok na *Zajčar*, avšak byl odražen. Ale část vojska jeho přešla řeku a zmocnila se některých důležitých míst u *Vratarnice*, asi 7 kilometrů od Zajčaru vzdálené, čímž umožnil si Osman paša spojení s tureckou armádou jižní.

Dne 6. srpna svedlo vojsko Osmanovo na rozličných místech menší bitky s vojskem Lešjaninovým, avšak Srbové bili se velmi statečně a vytrvale. Nazejtří ustanovil Osman paša hlavní útok s veškerou mocí svou na Zajčar, ale dne 7. srpna nenalezl již žádného nepřítele, neboť Lešjanin opustil minulé noci ve vší tichosti Zajčar a veškeré své posice, neboť tušil nebezpečí v pravém boku voje svého.

Ústup Lešjaninův proveden byl v úplném pořádku přes *Ljubnici* a *Boljevac*. Kdyby byl Abdul Kerim trochu pohyblivěji si počínal, mohl ustupující sbor Lešjaninův zaskočit.

Osman paša vtrhl bez boje do Zajčaru a chtěl si

tam též na svých válečných vavřínech odpočinout jako Kerim paša v Kňaževci.

Při obsazení Zajčaru dopustilo se vojsko turecké jako všude jinde strašných hanebností. Loupežení náleží ve všech válkách k řemeslu vojenskému a kořisť válečná považuje se za majetek více méně „právem“ dobytý. Co však Turci kromě loupeže páchali, vrhá na ně věčnou potupu. Necháme schválně zase mluvit dopisovatele vídeňského listu „Presse,“ jenž zajisté Turkům nikdy neublíží, a kdyby neměl k tomu důvodu jiného než toho, že proti Turkům válčili *Slované*, jež redaktoři řečeného listu vídeňského z té duše nenávidějí. Psal takto:

„V pondělí večer dne 7. srpna přišel jsem na návrší nad Velikým Izvorem, kdež dosud stály sbory turecké; daleko na všech stranách šlehaly k oblakům vysoké plameny naznačujíce *osady od Turků zapálené.* Spálených míst napočítal jsem v nejbližším okolí svém pět a dvacet. Bylť to úzkostný pohled za večerního soumraku. Silnice vedoucí k údolí timockému byla hustě poseta tureckými vojáky, již dílem postupovali k Zajčaru, dílem s hojnou kořistí se vraceli k Vidínu. Na návrší při levém břehu Timoku, přes nějž vede chatrný most, tam kde dříve tábořili Srbové, stáli teď Osman a Fazly paša, pozorujíce přechod vojska postupujícího od Adlie. Přicházely nekonečné řady nizamů, na konec pak sbory egyptské v bílém obleku. Vojsko turecké vešlo do Zajčaru v pondělí; obhlídka vedená plukovníkem Atifem bejem, nalezla při svém příchodu do Zajčaru již Čerkesy, ani plenili a drancovali. Čerkesové jsouce ukryti na stráži v kukuřici zpozorovali nejdříve, že Srbové skutečně beze všeho boje Zajčar opustili, a sice v neděli večer a následující noci; armáda turecká nic nepozorovala, poněvadž má službu předních stráží špatně zařízenou. V sobotu ještě bombardovali Turci Zajčar bez úspěchu. V neděli v poledne odbýval Lešjanin právě vojenskou poradu, když přicválal plukovník Becker přinášeje rozkaz k ústupu, protože jinak byli by Srbové napadeni ze dvou stran od východu a jihu. Odpoledne ve 3 hodiny počal ústup v plném pořádku, když obyvatelé již se svým majetkem odešli. Proto však zůstalo v Zajčaru přece ještě mnoho zboží, potravin, 270 raněných a 13 obyvatelů. *Sotva že Čerkesové vtrhli do Zajčaru, počali vražditi. Nejprve přepadli bezbranné obyvatele a jedenáct jich zabili.* Muž, který uprchl a stařena, jež se skryla, zůstali na živu; žena ta stala se posluhovačkou Fazlyho paše. Potom zapálili Čerkesové stavení a právě měli se k tomu, aby povraždili raněné, jež ve staveních nalezli. V tom přišel Atif bej, velitel předního voje Hafizova a učinil přítrž nelitostnému vraždění a pálení. *Však plenění zastaviti nemohl. Čerkesové i vojsko řadové plenili dle vlastní libosti;* toliko sbory egyptské dělaly čestnou výminku. V opuštěných staveních byly všecky dveře i okna otevřeny; Turci však jako zběsilí přece všecko roztloukli a rozsekali. Nábytek, nářadí a náčiní, jež obyvatelé nemohli odnésti, jsou na kusy roztřískány a na ulici vyházeny.

Osman paša dovolil sice, že každý voják může si vzíti nějaké maličkosti, zároveň však přikázal, aby vlna, kůže, železo, mouka snesly se do stavení úřadního, kamž se trochu zboží sice sneslo, avšak přese všecku zápověď vraceli se přece *nizamové i Čerkesové s hojnou kořistí do Vidína; mnozí naložili na koně, co mohli unésti a ujížděli do Vidína, kdež všecko prodali, protože vidínští židé do tábora přijíti nesměli.* Každý Čerkes vezl si na koni pytle s moukou, vlnu, nábytek, koberce, nářadí kuchyňské; vojáci pak odnášeli na pásu menší náčiní na příklad mlýnky na kávu atd., na bodácích pak živou drůbež. *Plenění trvalo celý den a celou noc,* tak dlouho, dokud se nalezlo něco, co se dalo odnésti. — Fano bej, vrchní lékař z Adlie, ujal se raněných, již zůstali od Čerkesův ušetřeni.

Lešjaninův ústup prohlásil Osman paša za nejmoudřejší skutek tohoto statečného velitele. Uznal také, že *Srbové nepálí své vlastní osady.*

Celé válčení turecké dělá vůbec dojem, jakoby mělo pouze ten účel, *úplně spustošiti úrodnou zem, pobořiti obydlí lidská, povraždit obyvatele nebo odvésti je co zajatce do otroctví. Ani mrtvých Turci nešetří mrtvoly hanobíce a rozličné ohavnosti na nich páchajíce. Kudy Turci táhli, viděti jest na stromech mrtvoly s hlavami oholenými, hnijící mrtvoly válejí se na zemi,* nikdo nepomýšlí na pohřbení. Proto jest se obávati nakažlivých nemocí. *Celá válka podobá se loupeživému nájezdu Avarů, směřujícímu na vyhubení celého národa.*“

A Turkům zcela oddaný list maďarský „Pester Lloyd“ přinesl od svého korespondenta tuto zprávu: *„Tu sedím v spleněném, napolo v popel obráceném Zajčaru. Jest velmi nesnadno, vylíčiti dojem, jaký spousta a ukrutnosti zde spáchané činí na pozorovatele!* Zajčar překvapuje svou krásou, pořádkem a evropskou pravidelností. Z daleka pozorován jeví se co hezké, přívětivé a veselé město, jakého by marně hledal v celém evropském Turecku. Procházíme-li se ulicemi, nebo v sadech, spatříme všude patrné známky pečlivé a rozumné správy. Domy i zahrady prozrazují zámožnost. Ale jak to vyhlíží nyní v těchto domech? *Co Turci nemohli odnésti, to zničili. Zrcadla i lustry jsou rozbity, skříně rozsekány, obsah jich rozmetán v pusté směsici po podlaze, hrnce s květinami sházeny jsou do dvora, zboží z kupeckých krámů vyházeno na ulici. Není možná, že by Vandálové a Alanové byli řádili hůře a svévolněji.*“

Toto řádění v Zajčaru líčil také dopisovatel „Tagblattu,“ listu rovněž Srbům a Slovanům vůbec nepřejícího. Pronesl se takto: „Nikde posud nebylo pleněno v rozměrech tak rozsáhlých jako právě zde. Když se rozneslo, že Zajčar jest opuštěn, nastalo náramné rozčilení v tureckých pohraničních městech a vesnicích,

nejvíce pak ve Vidínu, v Adlii, Rabovici a jinde. Obchodníci zavřeli svoje krámy, řemeslníci opustili dílny, zedníci staveniště, všecko spěchalo domů a ozbrojilo se jak mohlo. Každý nastrkal si za pás zbraně všeho druhu, mnohý chopil starou rezovatou pušku, nebo také pušku srbskou, jež prodávány lacino, za 4—5 piastrů, ba i za balíček tabáku a vypůjčil si od souseda, nešel-li tento také na lup, vůz a nyní táhlo vše na „jamu“, jak Turci kořisť nazývají. Také třeba 5—6 dobrých přátel dohromady si vzali vůz, avšak při dělení kořisti na zpáteční cestě vypukly často krvavé hádky. Četnictvo lhostejně hledělo na to a jenom ty zadrželo, kteří nezaplatili zpropitné čili „bakšiš“ — ale co to bylo platno? Zadržení omluvili se, že jsou bašibozuky jdoucími k armádě Osmanově. Osman paša měl z počátku úmysl šetřiti soukromého majetku, avšak *Ali paša, obyčejný řeznický to pacholek, jenž posud neumí ani čísti ani psáti*, přemluvil jej a tak majetek občanů zajčarských vydán v šanc loupeživým rotám a dbáno pouze o to, aby vojáci se při rozdělování kořisti neseprali. Sám Ali paša podržel pro sebe nábytek z devíti domů pro svoje harémy i poslal jej hnedle na státní útraty po Dunaji do Ruščuku, kde má stálé obydlí svoje. Také Fazly paša kradl jako straka, ne však aby loupeží ozdobil svůj palác, nýbrž aby ji prodal co nejdráže. — Všecky cesty od Zajčaru byly přeplněny povozy, na kterých odvážena loupež do Vidína, Belgradžiku a jinam, na sta soumarů a mezků odnášelo zboží cenné všeho druhu, látky, nábytek, nářadí kostelní, kůže a jiné věci. Ani komických výjevů nescházelo. Několik Adličanů koupilo od Čerkesů, kteří vyloupili dům dra lékařství Maskaje, nábytek a knihy, o něž se také rozdělili a večer je roznášeli ve Vidíně na prodej, nabízejíce je rakouským vojenským lékařům. Poněvadž jednotlivé svazky nikdo nechtěl koupiti, vházeli nejkrásnější díla do ohně. Bašibozuci, kteří vyloupili krám kloboučnický, měli třeba půl tuctu klobouků, jeden na druhém na své fesy nastrčeny.“

V některých novinách kolovala také zpráva, že Assef paša poručil v Zajčaru povraždit oněch 257 raněných, kteří tam po odchodu vojska srbského zůstali. Rozkaz ten byl prý vykonán. Major Čerkesů Mirja vrazil prý s oddělením lidí svých zadními vraty do nemocnice a za několik minut byli ubožáci mrtvi, načež byli na vozích odveženi za město a zaházeni do roklí.

Avšak na tuto zprávu prohlásil sám Lešjanin, dávaje svědectví pravdě, že v Zajčaru nemocných nezůstalo, že dal při ústupu všechny naložit na vozy a zavezl je do jiných nemocnic. Mnozí ovšem tomuto prohlášení nevěřili a projevili mínění, že Lešjanin se chce pouze vyhnouti výčitkám, proč vydal raněné Srby v šanc tureckému barbarství.

V bojích u Zajčaru skonal kromě jiných reků též ruský plukovník Mikuláš Alexandrovič *Kiréjev*, kterýž vedl svůj sbor dne 18. července proti Turkům u Rakoviče. Když viděl přesilu tureckou proti svému sboru se hnát, zvolal s nadšením: „Jen přes mou mrtvolu opanují Turci půdu srbskou!“ A v čele zástupu svého vrhl se na Turky. Strašná nastala vřava. Kiréjev raněn byl kulí do hrudi, však nehnul se v sedle a velel dále ku předu. Tu raněn byl podruhé, padl a nepovstal více.

Zpráva o smrti jeho byla od Černajeva a od knížete Milana mnohým vznešeným osobnostem a časopisům v Rusku telegrafována. Byl Kiréjev, jak se praví, synem již zemřelé, vznešené ruské osobnosti. Proto také rozšířila se toho času zpráva, že v srbském hlavním stanu meškå ruský velkokníže. Kiréjev byl muž silné, hřmotné postavy, byl nápadně podoben svému otci a vyznamenal se již několikrát neobyčejnou udatností. Asi 14 dní před svou smrtí byl od své rodiny vyzván, aby se navrátil do své vlasti a kníže radil mu též, aby tak učinil, což on konečně slíbil. Když však měl se svým přítelem Ismailovým vydati se na cestu do Ruska, rozhodl se jinak. Ismailov odcestoval sám, on pak vrátil se k vojsku a — padl. Za zemřelého konány byly v Bělehradě slavnostní služby boží. Zůstala v Bělehradě po něm vdova, o níž se pravilo, že náleží k nejsličnějším dámám ruským.

XXI. Obtíže válečné správy srbské a náhoda ve válce.

Až do té doby, kdy Srbsko k válce strojiti se počalo, mělo stálého vojska pouze 5000 mužů, a poněvadž všeobecná branná povinnost v Srbsku jest teprv nedávno zavedena, mohlo se jen málo mužů skutečně po vojansku vycvičit. Zemská obrana či milice měla velmi málo vzdělaných důstojníků, a jen velitelové jednotlivých brigád měli lepší vojenské vědomosti. Prostí rolníci, když jen poněkud bystrost ducha projevovali, byli jmenováni důstojníky. Teprv v posledních letech, jmenovitě snažením našeho krajana Františka Zacha, věnovalo se více péče vzdělávání důstojnictva.

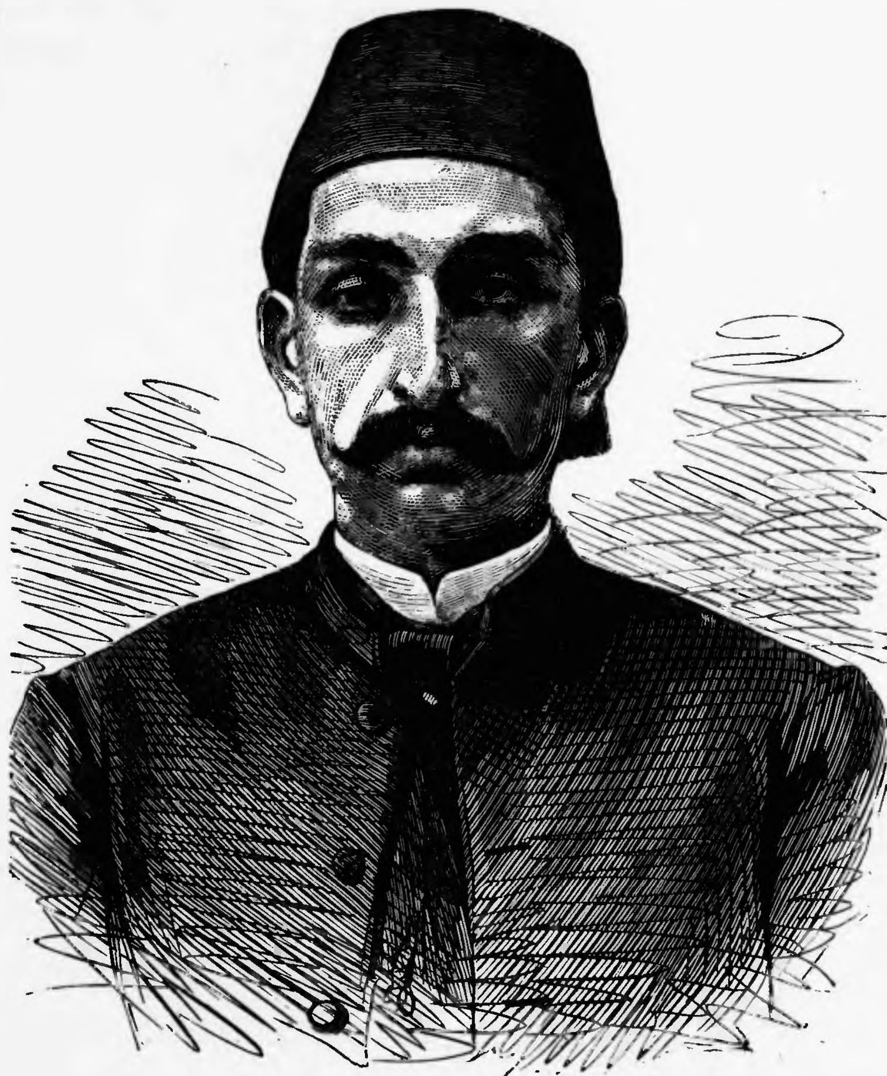
Jízda srbská byla zcela zanedbána. Obyčejně tvoří v jiných státech jízda šestinu, ale nejméně desítinu veškeré armády, v národním vojště srbském bylo však jízdy asi jedna třicetina. Také nedostatek dobrých silnic a železnic byl při početi války velmi citelný. Kdyby bylo mělo Srbsko železnici mezi Kňaževcem, Zajčarem a Alexincem, bylo by srbské vojsko sotva ztratilo svou operační čáru na Timoku. Konečně sluší také uvážiti, že Srbsko jest se tří stran tureckým územím obklíčeno a že k obraně tak rozsáhlých hranic jest třeba sil velmi četných. Srbské vojsko rozdrobilo se ve mnoho jedno-

tlivých sborů, z nichž žádný co do počtu nevyrovnal se sborům tureckým, s nimiž měl zápasit.

Byl to osudný omyl, že vojvodové srbští domnívali se, že Staré Srbsko jest vojska tureckého prosto, poněvadž prý Derviš paša odtáhl ku pomoci sevřenému Muchtarovi v Hercegovině. Nepravá tato zvěst svedla velitelství srbské, že větší část armády *ibarské* poslalo do údolí moravského. — Derviš, jenž na to ani nepomyslil, aby důležitá strategická místa u Nového Pazaru a Sjenice opustil, nebo aby nedbal důležité, jediné silnice z Rumelie do Bosny přes Mitrovici, udeřil s přesilou na plukovníka Čolaka Antiče a zapudil ho až za Javor.

Dle všeho také se zdá, že Srbové byli také v omylu stran počtu tureckého vojska. Domnívali se, že armáda Abdula Kerima čítá celkem asi 70 až 80.000 mužů, ale brzy se okázalo, že Ejub paša měl 30.000 mužů, Osman paša 40.000, u Niše stálo 18.000, u Jankovy Klisury 15.000 a v Starém Srbsku 12.000 mužů. Čítala tedy Kerimova armáda turecká hned na počátku války asi 115.000 mužů, později pak přibylo nových 40.000 mužů. Konečně sluší uvážiti, že vojsko srbské nemělo ani času k řádnému vycvičení, kdyby i bylo mělo důkladných cvičitelů dostatek, kdežto v armádě turecké bylo vždy důstojníků anglických a francouzských, kteří Turky cvičiti dovedli. Jakmile hradby a reduty srbské se více držet nemohly, stálo mladé, necvičené vojsko srbské před nepřítelem, jehož vojenské vlastnosti daleko Srby překonávaly.

Že přes to vše dobyli Srbové mnohých vítězství, sluší přičísti neobyčejné rekovnosti slovanské a nadšenosti pro věc svobody, víry a národnosti.

Sultán Abdul Hamid II.

Ve válce slovansko-turecké hrála také nejednou důležitou úlohu *náhoda*. Clausewitz, jeden z prvních učitelů moderního válečnictví, poukázal v pozůstalých spisech svých právem na náhodu jakožto velkého činitele ve válkách. Budeme míti v této knize často příležitost o tomto zajímavém předmětu pojednávati, a chceme zde prozatím poukázati jen na některé případy v prvním oddělení války.

Takž dle zprávy jednoho poturčeného dopisovatele z Vidína dostal se Fazly paša v noci na 12. července do situace, kteráž patří ke vzácným úkazům v dějinách válečnictví. V průvodu syrského praporu vzdálil se Fazly paša sotva dvě hodiny cesty od pevnosti; najednou oznámil mu domorodý, tedy v krajině známý průvodčí, že ztratil cestu a neví, kde se nalezají. Bylo tedy malé oddělení od hlavního voje odtrženo a mohlo snadno padnout v záhubu.

Nikdo ze sboru neznal denní heslo, nebylo tedy možno vyslati jízdecké hlídky k vyhledání hlavního voje, poněvadž Fazly paša byl se vydal v nebezpečí, že bude ve tmě od velitele Kerima beye považován za nepřítele a že se na něho útok učiní.

Musil tedy Fazly paša se sborem svým chtěj nechtěj zůstati po celou noc na místě v situaci nepříjemné i nebezpečné. Tento případ, že brigádník nezná ani cesty ve svém pevnostním obvodu, lze si vysvětliti jen Fazlyho nevědomostí a nedbalostí. Kterak by byl musil litovati, že byl tak neopatrný a nedbalý, kdyby byli měli Srbové dostatek mužstva na obhlídky, a to mužstva vojensky asi tak vzdělaného, jako je na příklad armáda pruská!

Dvanáctý červenec mohl být také jinde pro Turky osudným, neboť byli by si toho dne málem na sebe poštvali Miridity *) na hranicích Černé Hory, čímž byli by snad pozbyli Albanie a knížeti černohorskému bylo by pak možno bývalo, obrátit celou svou sílu válečnou do Hercegoviny a spojiti se tam s armádou ibarskou.

Miridita Marko Djon *Noka* dostavil se dne 12. července s pěti soudruhy do domu *Prenka Biby paše* ve Skadru, kterýž na krátko před tím z Cařihradu se vrátil a kapitánem Miriditů jmenován byl. Noka mu přinesl své blahopřání. Noka se spolehal při této návštěvě na starodávný zákon hostinnosti, dle něhož každý, i největší zločinec, který z vlastní vůle do albanského nebo miriditského domu vejde, bývá tam ošetřován a provodí se na bezpečné místo. Poněvadž toho dne kapitán Miriditů byl do Podgorice odešel, Marko Djon Noka však byl u tureckých úřadů kompromitován, že vedl syna jednoho miriditského náčelníka do Cetyně: poradila mu matka kapitána Prenka, aby ihned se vzdálil, poněvadž by mohl úřad turecký o jeho přítomnosti zvědět. Marko Djon Noka odpověděl, že jakožto domácí host svého kapitána nemá se čeho báti a že je hotov podrobiti se jeho úsudku. Padesát přítomných Miriditů s ním souhlasilo, načež očekával Noka klidně návrat domácího pána. Náčelník miriditských četníků, Dod Gega, uslyšel však o přítomnosti Noky, i odebral se k Achmedu Hamdi pašovi, kterýž byl právě toho času z Podgorice do Skadru přesazen, a vysvětloval mu, kterak je třeba zatknouti Noku, jakožto přívržence Černohorců. Skutečně také dostavila se před dům kapitána Prenka četa vojáků a velitel žádal za vydání toho ‚Černohorce'. Od 10 hodin večer do 5. hodiny ráno se vyjednávalo. Miridité v domě přítomní vyjádřili se, že raději budou do posledního muže dům hájit, než by vydáním Noky zneuctili dům kapitánův, i doložili k tomu, že v domě není žádných ‚Černohorců,' nýbrž jen ‚Miridité'.

Teprv po dlouhých debatách shodl se úřad s Miridity, aby četa vojska odtáhla a poručík četníků miriditských, kterýž v domě meškal, zaručil se, že Noku ráno k valimu dovede, pakli do té doby kapitán z Podgorice se nevrátí, jemuž příslušelo tu záležitost s valim vyříditi.

---

*) Již kdy Černá Hora počala k válce se strojit, obracely se zraky politiků k Miriditům, těmto podivným sousedům Černé Hory, kterak asi se zachovají. Francouzský konsul ve Skadru, Hecquard, pronesl zajímavý úsudek o Miriditech ve spisu „Haute Albanie." Hecquard náležel k nejsvědomitějším a nejrázněјším zastancům lidu křesťanského bez rozdílu, jakého kdy rája v konsulech našla. Aby mohl turecké svéřeposti klásti meze, hleděl se s poměry albanskými a zvláště s poměry Albanie severní, v níž leží Skadar, náležitě seznámit, načež vědomosti své uložil ve zmíněném spise, z něhož vyjímáme tento úryvek, týkající se Miriditů:

„Dle podání, které se v národu zachovalo, odvozuje rodina glavárů miriditských původ od knížat dukadínských, kteří musili po smrti Skenderbegově, když už viděli, že vše ztraceno, opustiti roviny a uchýliti se, aby zachovali sobě svobodu, víru a neodvislost, do hor s oněmi druhy Jiřího Kastriotiče, kteří nechtěli ostaviti Albanii a vystěhovati se za jeho synem do Neapole. Vše úsilí turecké, aby je podrobili, rozbilo se o hory, do kterých by se mohli dostati toliko průsmyky, které bránili lidé, již se byli zároveň s rodinami svými zapřisáhli, že raději zahynou, než by se vzdali. Nejposléze vidouce, že je nemohou násilím pokořiti, Turci jim navrhli kapitulaci, kterou přijali, kapitulaci, kterou jim přiznáno právo, míti svého vlastního pohlavára, a vzdali se všeho práva, míchati se do jich vnitřní správy, kterou jim zaručili svobodu vyznání a osvobození od všeliké daně i dávky pod jedinou podmínkou, aby v případu války dal každý dům jednoho muže, který by sloužil pod velením národního glavára aneb někoho z jeho rodiny. Jak Miridité vypravují, tyto privileje a ona kapitulace padají v dobu sultána Amurata, který je potvrdil. Zejména uvádějí bitvu kosovskou co období, kdy jim tato práva udělena. Praví, že sultán Amurat, aby odměnil hrdinnost jednoho jich vůdce v nějaké bitvě, vydal jim ferman napsaný na plátu ocelovém, jímž přiznáno podnešní jejich právo. Jak sami tomu chtějí, od oné doby mají jméno Miriditů. Jedni dí, že jim je dal sultán, chvále junáctví jejich, druzí pak tvrdí, že na jitro v den bitvy glavár jejich rozmlouval se sultánem a pozdravil tohoto „mir di" (dobrý den). A když dobyto vítězství, rozpomenul se sultán jitřních slov glavárových a nařídil, aby se odtud lid jeho zval „Miridity."

Jak se mi zdá, dopouštějí se tím Miridité anachronismu. Zajisté dle národního podání pocházejí od knížat dukadínských a druhů Skenderbegových; avšak je-li tomu tak, pak není možno, aby byli doprovázeli sultána na Kosovo, neboť Albanie onoho času byla ještě nezávislá. Kapetán Bib vícekrát mne ujišťoval, že se v Orošu nachází ferman jeden na bronzové desce vyrytý, který dal sultán jednomu členu jeho rodiny za chrabrost, kterou se vyznamenal v jedné bitvě s Rakušany za vlády Marie Terezie, a ferman ten dává jemu i jeho nástupcům roční důchod sto nákladů kukuřice, který si mají vzíti z desátku, jejž státu odvádí kraj zadrimský. Těch sto nákladů kukuřice brali do nedávna a sedmdesát z nich patřilo kapetánu a 30 se rozdělovalo mezi starce pěti praporů."

Tolik Hecquard o Miriditech.

O 10. hodině byl Noka skutečně k valimu doveden, kdež mu bylo řečeno, aby se v strážnici četníků jakožto „host“ pozdržel. Odpoledne vrátil se Prenk Biba paša z Podgorice a odebral se bez odkladu k valimu, s nímž záležitost hosta svého vyrovnal. Ale bylo již na mále, že by byla mezi Miridity a vládním vojskem krvavá seč vznikla, kteráž mohla mít pro Turky následky osudné a válku černohorskou v jiné koleje obrátit.

Ještě horší následky mohl míti jiný případ, kterýž se udál ke konci července na Bosporu, ale nedospěl ke konci.

Dobrovolníci *z Lazistanu* (krajina trebizondská), kteří tenkrát v poli u Bosporu tábořili, usmyslili si zapáliti a vyloupiti místa Bajukdere, Terapii a Yeni-Keui, ležící na druhém břehu na straně evropské. V osadách těch bydlí zámožné rodiny cařihradské a také některá vyslanectva mají tam svá sídla. Dobrovolníci chtěli již záměr svůj jedné noci provésti, a jen zprávě jednoho tureckého zahradníka, kterýž s původci plánu toho důvěrně obcoval, lze přičítati, že v rozhodné chvíli byli vinníci zatčeni a do vězení uvrženi.

Kdyby byli ti dobří dobrovolníci z Lazistanu pěkný záměr svůj provedli, bylo by to mělo v zápětí zakročení evropské a Turkům byla by se pak sotva dala příležitost, aby svých strategických vědomostí proti Srbsku vykořistit mohli. Turkům přálo tehdy patrně „válečné štěstí,“ kteréž nejen bitvy vyhrává, nýbrž také náhlý pád velkých říší jako zázrakem alespoň na nějaký čas zamezuje.

XXII. Pamětní spis Srbska.

Kdežto zbraním srbským, jakož jsme v minulých kapitolách vypsali, přese všechnu rekovnost až posud na hranicích jihovýchodních štěstí valně nepřálo, hledělo Turecko ihned svých úspěchů v politickém směru použiti, při čemž je část anglické a uplacené vídeňsko-pešťské žurnalistiky věrně podporovala. Tito živlové nalehali počátkem srpna na diplomacii, aby nechala Srbsko jakožto odbojníka tureckou vládou přísně potrestat. Vůči tomuto nekalému přání vydala srbská vláda pamětní spis evropským mocnostem, v němž přičítala právem vládě turecké všechnu zodpovědnost za neblahý stav na půlostrově balkánském. Tento zajímavý státnický spis, kterýž celou nahotu tureckého bídáctví odhalil, zní v podstatě takto:

„Známo, že před vzniknutím povstání přečetné vážené rodiny hercegovské v tuhé zimě přestěhovaly se do Černé Hory. Úřady turecké vymáhaly nejsurovějším spůsobem neslýchané daně, aby vzbudily strach v tureckých pohraničných krajinách. Toto hrozné utiskování se strany Turků způsobilo povstání. Je snad Srbsko vinno takovou ukrutností? Tytéž příčiny měly také stejné účinky v Bosně. Porta, jež měla přiměřeným spůsobem utišiti povstání, vyslala do vzbouřených krajin malé vojenské sbory, a sevřela je veškerou svou válečnou mocí. Událost ta způsobila nebezpečné postavení v Srbsku; k rozčilenosti myslí přidružily se fysické obtíže, hospodářské škody a strach před vpádem Turků. Kníže Milan marně nalehal u Porty na odstranění tureckého vojska od srbských hranic. Porta sama přiměla srbský národ, že se přidal k straně činnosti, která z počátku byla nepatrnou.

Z toho jasně vychází na jevo, kterak kníže Milan octnul se na rozcestí, voliti *buď hmotný úpadek svého národa nebo revoluci a válku.* Chce snad Porta předstírati, že nemá v tom viny? Hrozivé chování se Porty vůči Srbsku a válečná opatření, jež toto bylo nuceno učiniti k své ochraně, působilo jinak na křesťany balkánské, nežli se v Cařihradě očekávalo. Na tuto válku skládali křesťané největší své naděje, a když se rozhlásilo, že v Cařihradě přišlo k vládnímu veslu ministerstvo Husejna Avni paše, v Bělehradě pak ministerstvo Rističovo, bylo zjevno, že válka srbsko-turecká jest nezbytnou a povstání hercegovsko-bosenské rostlo v úžasných rozměrech, ježto i v Bulharsku vzplanula pochodeň vzpoury, zachvátivši veškeré krajiny od Bazardžiku až k Černému moři. Či snad tím také vinno jest Srbsko?

Vraždy spáchané v bosenském městě Prjedoru, zavraždění konsulů v Soluni, tragický konec Abdula Aziza, ozbrojení divokých Tatarů a Čerkesů, kteří splenili celé kraje v Bulharsku a přes 80.000 pokojných křesťanů umučili, byly známkou, že musulmanský fanatism jest rozpoután a že Husejn Avni paša a Midhat paša Srbsku chystají týž osud, který stihl nešťastné Bulharsko. Úmysly tureckých ministrů vyšly na jevo tím jasněji, když mimo Čerkesy a Tatary, kteří již plenili pohraničné krajiny srbské, vyslali do tábora u Niše divoké roty Kurdů z vnitřní Asie. To bylo už příliš mnoho a přesahovalo trpělivost Srbska; nicméně Ristič pokusil se, nežli vypálen byl první výstřel na obranu, o dorozumění v Cařihradě, ale jeho pokus byl hrdě zamítnut.

Přes to některé časopisy evropské upíraly Srbsku právo k obraně, poněvadž prý kníže Milan, povstav se zbraní v ruce proti svému suzerenu, zrušil legitimní poměr Srbska k Portě i mezinárodní smlouvy, zakládající se na tomto poměru. Tážeme se těchto orgánů, zdali *smlouva pařížská,* zaručující Srbsku úplnou vnitřní samosprávu a jistotu na venek, *dovoluje Portě, by v čas pokoje sevřela Srbsko vojskem svým, zničila obchod jeho i veškeren blahobyt a způsobila vnitřní zmatky v zemi směřující k bezvládí a zničení veškerého zřízení stát-*

ního. Zdali dovoluje pařížská smlouva Portě, celý rok téměř denně napadati pohraniční srbské dědiny, odháněti dobytek obyvatelů jich, tyto vražditi a vůbec činiti vše, co se děje obyčejně jen v čas války? *Zdali tímto spůsobem proti smlouvě oné a proti vůli mocností nevedla po celý rok lstivě pohraničnou válku proti Srbsku a zdali toto, znajíc malomocnost záruk evropských, nemělo právo chrániti a hájiti sebe samo?* Což nedokazuje sama evropská diplomacie svojí pasivitou, že Porta sama válku zavinila? Táž Porta, kteráž nezavedením reform, ku kterým pařížskou smlouvou byla zavázána, hanebným hospodářstvím a rozpoutáním náboženského fanatismu Mohamedánů vyvolala povstání mezi křesťanským obyvatelstvem, — táž Porta zavinila též nynější válku, jedině na ni padá zodpovědnost za strašlivá utrpení nynější válkou způsobená, ona též musí odpovídat za její následky!"

XXIII. Válčení Černohorců až k bitvě u Vučidolu.

Kdežto v srbském knížectví nebylo posud štěstí válečné Srbům valně příznivo, měli stateční Černohorci několikrát příležitost dokázati světu, že posud jsou ti staří turkobijci, jakož se již tolikráte v dějinách proslavili.

V kapitole „Černá Hora" vylíčili jsme pochody a malé seče Černohorců až k návratu Muchtara paše z Bosny. Muchtar sesílil cestou své vojsko jak mohl a přitáhl k Mostaru, kdež byl mohamedánským obyvatelstvem radostně uvítán. Okolní Turci, jsouce od tureckých hodžů a dervišů fanatisováni a k válce pro víru Mohamedovu vyzýváni, dobrovolně chápali se zbraně a rozmnožovali řady Muchtarovy.

Nyní teprv se okázalo, jak opatrně jednal kníže Mikuláš, že nepodnikl útok na Mostar, kde by byl nejen mnoho bojovníků pozbyl, nýbrž také od Muchtara snadno obklíčen nebo v boku napaden býti mohl, což mohlo pro Černohorce smutné následky míti.

Muchtarův plán záležel v tom, aby Černohorce od jejich otčiny odloučil; chtěl totiž vrhnouti své síly mezi Černou Horu a armádu černohorskou, vtrhnouti pak na severu do Černé Hory a spojiti se tam s armádou, kteráž by byla od jihu do Černé Hory vtrhla, kdyby totiž se jí bylo podařilo na jihu u Podgorice a Medunu zvítěziti nad sborem černohorským, jemuž velel příbuzný knížete Božo *Petrovič.*

Zatím měli být Černohorci v Hercegovině všeobecnou protirevolucí mohamedánského obyvatelstva tak dlouho zdržováni, pokud by za jejich zády nebyla vzata Cetyň a obsazena všechna důležitější místa, takže by Černohorci byli bez domova zůstali.

Trebíň, Mostar a Bílek se svými hradbami, jakož i mnohá menší obsazená místa měla tento plán tím spíše podporovat, že Černohorcům nedostávalo se dělostřelectva, takže na dobývání opevněných míst sotva pomysliti mohli.

Plán Muchtarův byl sice velmi smělý, ale nikoli špatný. Jednalo se jen o to, aby se dal kníže Mikuláš oklamat. Avšak jemu byly hned s počátku mnohé pohyby Turků, jež s vysokých hor bedlivě střežiti dával, velmi podezřelé. Za tou příčinou neposlal také svému přednímu voji, kterýž u Bišiny mezi Nevesiní a Gackem dne 23. července s Turky se utkal, žádné posily, nýbrž vzkázal po Stanku Radoniči, aby boj co možná brzo se skončil a aby přední voj ustoupil. Kníže dobře prohlédl při tom plán turecký. Kdežto by byli Černohorci u Bišiny s částí turecké armády bojovali, byla by hlavní síla turecká za jejich zády do Černé Hory vtrhla.

Stanko Radonič nemohl hned rozkazu knížete vyhověti, poněvadž Černohorci, jak jsme již na stránce 74 vypravovali, hořeli dychtivostí s Turky se bíti. Kníže stál na svém a opakoval přísně svůj rozkaz k ústupu. Však měl k tomu kníže také ještě druhou příčinu tu, že nemohl se dočkat sboru Peka *Pavloviče,* který s 8000 muži u Kleka meškal.

Ale přes to vše, že kníže ani proseb Radoničových nedbal a posily přednímu voji svému neposlal, bil se tento s přesilou Turků po tři hodiny velmi statečně, čehož důkazem jest okolnost, že po boji byli ranění Turci na čtyřiapadesáti vozích do Mostaru odveženi. Černohorci měli též značné ztráty. Ustupujíce vzali s sebou svých 100 lehce raněných, kdežto 65 těžce raněných a mrtvých na bojišti zůstalo. Turci dle svého surového spůsobu těžce raněné Černohorce na bojišti zohavili a dobyli.

Kníže Mikuláš dobře věděl co činí, že neposkytl pomoci svému přednímu voji. Prohlédl záměr Muchtarův, aby vtrhl na půdu černohorskou. Za tou příčinou nařídil všem četám povstaleckým jakož i černohorským, kteréž po Hercegovině roztroušeny byly, aby se daly bez odkladu na pochod k hranici černohorské a aby spojily se u Koryta. Kníže sám dal se s hlavním vojem svým na rychlý zpáteční pochod. Od 8 hodin ráno byli Černohorci na pochodu po 14 hodin na rovině gacké a přibyli dne 25. července ke Korytu, kdež zaujali výhodné postavení. Na tomto pochodu neušli pozornosti Černohorců Turci, kteří za nimi táhli.

Když vytáhl kníže z Černé Hory a bral se s junáky svými k Nevesini, podrobovalo se mohamedánské obyvatelstvo všude Černohorcům a slibovalo knížeti věrnost. Kníže přijal toto holdování a slíbil Turkům osobní volnost i rovné právo s křesťany. Když však zrádní Turci uslyšeli, že vojsko černohorské před Muchtarem

ustupuje, vzbouřili se za jeho zády, drancovali domy křesťanů a zuřili, právě jak Turci jen zuřiti mohou: vraždili, loupili, prznili.

Však toto vítězné opojení netrvalo dlouho. Zrádní vesničané turečtí zapomněli na slovanské povstalce. Než se nadáli, měli mstitele na krku. Lazar *Sočica* a Bohdan *Zimonič* přitáhli se svými sbory a sežehli turecké vesnice. Nějakého ukrutenství na Turcích však nedopustili se, nespláceli rovnou měrou.

Kdežto na severní straně své země vystoupili Černohorci hned po 2. červenci offensivně, drželi se na hranicích jižních v přísné defensivě. Tak to kázala přílišná přesila Turků. Ostatně Černohorci na jihu věděli, že to při defensivě nezůstane a že kníže se přičiní, aby obsadil část Albanie, která s Černou Horou souvisí i s městem *Skadrem* a přístavem *barským*. Však byl ten kus severní Albanie ode dávna lákadlem Černohorců.

Již držení *Baru* mělo by pro Černou Horu cenu velikou, neboť byla by pak tato země, kteráž posud horami sevřena jest, přímo s mořem spojena, což by pro hmotný i kulturní rozvoj země mělo následky důležité. Proto se Černohorci snažili území to obsaditi, aby při potomním uzavírání míru mohli k úspěchu tomu poukázat a řečené území jakožto půdu dobytou pro sebe reklamovat. S počátku ale musili se obmezit na pouhou defensivu.

Turci měli na jihu velikou početní převahu. V táboře u Podgorice bylo asi 20.000 mužů, kdežto Božo *Petrovič* měl jen 6500 Černohorců. Za takových okolností bylo k víře podobno, že budou Turci počínati si offensivně. Oni se k tomu skutečně chystali a čekali jen na příchod *Derviše* paše, kterýž měl pověst muže velmi podnikavého. Krajina, v níž měl své operace proti Černé Hoře počít, nebyla mu neznáma, neboť když roku 1862 známý poturčenec *Omer* paša na Černou Horu táhl a jednu krajinku tam obsadil, velel Derviš jednomu oddělení tureckého vojska.

Avšak vojenské nadání Dervišovo nebylo tak obsáhlé jako Omerovo, mimo to pak měli Turci uvážit, že právě v hájení své domoviny jsou Černohorci rekové téměř nepřemožitelní.

Bašibozuk.

Pohraničná místa v severní Albanii byla poměrně dobře obsazena a opevněna. Hlavní tábor u Podgorice byl opatřen silnými náspy. Důležité tvrze u Medunu, Spuže a Žabljaku byly vyzbrojeny Kruppovými děly a město Skadar bylo tak opatřeno, že bylo lze jen dlouhým obležením je vyhladověti.

V krajině této svedli Černohorci několik menších bojů s Turky šťastně, což mohli pokládat za dobrý úvod k brzkým velkým vítězstvím.

Dne 12. července bojovali u *Spuže*, kde dobyli dvou tureckých děl. Den před tím bojovalo se u Podgorice, však nebyli to vlastně Černohorci, kdož se tu s Turky utkali, nýbrž dobrovolníci. Bojovalo se po dvě hodiny bez výsledku, a že si Turci přece vítězství připisovali, mohlo se státi jen proto, že černohorští dobrovolníci, kteří se měli co báti výpadu Turků z Podgorice, ustoupili a bojiště Turkům zůstavili.

Šťastnější byli Černohorci u Sjenice a Crnice, kde téhož dne se bojovalo. Sjenica a Crnica jsou dvě vesnice na hranici černohorské, ale patří k Černé Hoře; jsou asi hodinu cesty severovýchodně od Podgorice vzdáleny. Asi 4000 Turkův udeřilo tam na obě vesnice ve chvíli, kdy nebylo na blízku žádných Černohorců, a počali drancovat. Ještě byli v nejpilnější práci, když vojvoda

Bitva u Kňaževce dne 1. srpna

Mašo *Djurovič* přispěl stísněným vesničanům s praporem Černohorců na pomoc. Prudká seč nastala a trvala do noci, pak ale zmateným útěkem Turků skončila.

Za dva dny na to měli Černohorci větší šarvátku s tureckým kmenem *Malisorů*, čítavších asi 5—6000 bojovníků. Tento kmen jest ode dávna za velmi udatný považován. S Malisory spojila se část pravidelného vojska z tábora u Podgorice. Tato měla dle ujednaného plánu po útoku Malisorů na Kuče a Černohorce, kteří stáli za Moračou na hranicích k Doljani, padnouti jinému sboru Černohorců v týl, aby napadeným Černohorcům nemohl přispěti ku pomoci. Avšak plán ten překazily jim bedlivé stráže černohorské, jež ihned spozorovaly, co nepřítel zamýšlí. Náčelníci jednotlivých oddělení černohorských ihned učinili náležitá opatření, aby od Podgorice přicházející Turky náležitě uvítali. Rozestavili svá oddělení tak, že s jistotou bylo lze očekávat porážku Turků. Za nedlouho počal boj. Černohorcům dostalo se mezi tím posily praporem vojska z gubotinského okresu a jiným sborem na 300 mužů silným, pomocí jichž Turkům způsobili strašnou porážku. *Pravidelné vojsko turecké bylo odraženo až k Podgorici. Taktéž Malisoři byli od Kučův úplně na hlavu poraženi a pronásledováni až k pohoří karakitskému za Podgorici.* Černohorci utrpěli ztrátu 30 mrtvých a přes 120 raněných, kdežto Turků a Malisorů padlo přes 300.

Dne 17. července bojovalo se mezi Medunem a Podgoricí, kde měli Turci čtyry pevné tvrze, kteréž byly hájeny četnou posádkou jakož i ozbrojeným obyvatelstvem mohamedánským z celého okolí. Celkem bylo u tvrzí soustředěno 8000 Turků, a ti měli 8 děl. Po boji skoro celý den trvajícím opustily posádky turecké k večeru všechny čtyry tvrze a na kvap ustoupily k Podgorici. Ještě téže noci obsadili Černohorci tvrze, ale druhého dne ráno je spálili a úplně pobořili.

Avšak mnohem významnější boj měli Černohorci dne 24. července. Toho dne jednalo se skutečně o vtrhnutí Turků do Černé Hory. Po osm dní soustřeďovali se Turci pod Skadrem a v okolí jeho. Bylo jich na 15.000 mužů, kteří měli rázným udeřením na Kuče, střežící vchod do Černé Hory, pokusiti se o vtrhnutí. Černohorci byli o záměru Turků proti jejich spojencům dobře zpraveni a neopominuli učiniti všemožné přípravy. Dověděli se, v kterých místech Turci zamýšlejí na Kuče udeřiti. Dne 24. července časně z rána vytrhly tři turecké sbory z Fundiny, z Podgorice a z Doljani na Morači proti Kučům. Černohorci rozdělili se též ve tři sbory pod vůdcovstvím vojvodů Plamence, Marka Miljanova, Skernia Kusovce a Boža Petroviče a přivítali Turky jak náleží. Boj trval po celý den až pozdě do noci a Turci byli na celé čáře poraženi, dali se na útěk a Černohorci je pronásledovali až pod hradby Podgorice. Jedno oddělení hnalo Turky k Cijevně. Vojvoda Miljanov zapálil tureckou osadu Lopari a jiné dvě vesnice a ukořistil mnoho válečných potřeb. Černohorců padlo v té bitce 10, mezi nimi statný praporečník *Pavlovič;* 20 jich bylo raněno. Turků však padlo několik set. U Medunu padlo také 200 Albančíků, jež Černohorci odloučili od jejich sboru a porubali je.

Druhý pokus o invasi tureckou do Černé Hory měl se státi téhož dne, kdy také Muchtar paša se strany severní do Černé Hory vtrhnouti chtěl, na místě šťastné invase však hroznou porážku u Vučidolu utrpěl.

V noci ze 27. na 28. července udeřili Turci s veškerou silou u Medunu na Kučany, kteří počtem 2500 mužů shromážděni byli. Kučané však, jimž také několik set Černohorců ku pomoci přispělo, vedli si tak obratně, že Turky krvavě potřeli a jim děla, střelivo a jinou zbroj odňali. O tomto boji poslal vojvoda Božo Petrovič kněžně černohorské *Mileně* tento telegram z Danilovgradu: *„Její Výsosti kněžně Mileně v Cetyni. Boží pomoc s námi. Turecké vojsko přepadlo v noci a z rána 28. t. m. Kuče na pravo od Medunu. Našich 2500 Kučů a Černohorců porazili Turky, pustili k večeru na nepřítele útok, zahnali jej, vzali mu děla, náboj a mnoho zbraní. Porážka Turků jest veliká. Živio knjaz, Vaša Svjetlost sa nasljedovnikom i junačka naša vojska! (Živ buď kníže, Vaše Výsost s následníkem a naše junácké vojsko!) Božo Petrovič, vojvoda."*

Druhého dne na to přepadli Turci stráž černohorskou a sveden za tou příčinou opět boj, o němž vojvoda *Djurovič* poslal knížeti tuto zprávu:

„Dne 29. července ráno byla naše stráž v průsmyku sutormanském přepadena. Bylo tam jen 40 mužů. Ačkoli viděli naši přesilu tureckou, nedali se zastrašiti pouhým pohledem, nýbrž vrhli se do krvavého, ale nerovného boje. Nežli jsme jim mohli přispěti ku pomoci, byl větší díl hrdinské stráže mrtev, ostatek pak zraněn. Jak nás ale viděli Turci přicházet, opevnili se na výšinách u Donce, Cukorivce a Bílé Skály. My jsme zaujali nejlepší postavení proti nim. Až dopoledne nepadla skoro ani rána. Zatím jsme se ale přiblížili se všech stran k tureckým ohradám. O polednách zadrnčela trubka, se všech stran pustil se útok na turecké opevnění. Turci byli poraženi a zahnáni — obrátili nám záda. My ale porážejíce je hnali se za nimi až ku vsi Tučemili, hodinu cesty od Baru. Rozprchli se na všecky strany, mnoho jich zlámalo vazy, sletěvše se štítů do roklí. Dvě noci slyšeli jsme Turky volati a hlídati mrtvé a raněné po úžlabích. V pravé poledne zavřeny jsou brány barské ze strachu před našimi junáky. Pokud se dalo v protrhaných polohách souditi, vyšlo proti nám z Baru 3000 Turků. My jsme měli 24 mrtvých a 40 raněných, kdežto Turků vrátilo se do Baru 2500 mužů, tak že ztráty jejich obnášejí asi 500 mužů."

Rekovnými skutky Černohorců na jihu jich vlasti byla offensiva Turků na delší čas zmařena. — —

XXIV. Bitva u Vučidolu (Vlčího Dolu).

Dne 27. července přibyl Muchtar paša přes Planou s 18 prapory a 12 děly do Bílku, kam již dříve na jeho rozkaz dorazily tři prapory vojska z Trebíně. V Bílku samém ležely tři prapory posádkou. Z těchto 24 praporů zanechal Muchtar 6 v Bílku a dne 28. července hned za svítání vytáhl s ostatními 18 prapory a 12 děly k Baňanům za tím účelem, aby černohorskému vojsku, ustupujícímu od Nevesině, zamezil zpáteční cestu do Černé Hory. Vojsko Muchtarovo táhlo ve třech odděleních. Čtyry prapory s dvěma děly táhly pod velením divisijního generala *Selima paše* po silnici vedoucí přes Vučidol k Ubli. Pět praporů s třemi děly pod velitelstvím divisijního generala *Osmana* táhlo tímtéž směrem. Druhému tomuto oddělení bylo nařízeno, aby se drželo na straně severní a aby chránilo prvější sbor, aby nebyl z nenadání napaden. Devět praporů se sedmi děly pod velením samého Muchtara táhlo za oběma prvními odděleními.

Přední stráže tvořilo několik set bašibozuků a domorodci z nejbližšího okolí Korjenice, Mostaru a Bílku. Dle tohoto rozdělení vojska domníval se Muchtar paša, že Černohorci nalezají se dosud u Koryta. Při tom zapomněl, že, chtěje obejíti nepřítele, musí být na podobný postup s nepřátelské strany připraven. Jak se zdá, zapomněl též, že vojsko jeho již od 26. července táhlo rovnoběžně s vojskem černohorským a podobně, že Černohorci obyčejně vyčkají útok se strany nepřátelské a že nechali již dne 26. a 27. července vojsko turecké táhnouti klidně kolem sebe.

Kdo ví, jak dlouho ještě byli by Černohorci ve svém, arci vypočítaném, klidu setrvali, kdyby se jim nebyl dal Muchtar paša svésti k dalšímu pochodu směrem jihovýchodním k hranicím černohorským.

Po 6. hodině ranní dne 28. července zpozorovaly přední stráže Selimovy na výšině nad Vučidolem oddělení Černohorců. Přední stráže turecké ihned na ně vystřelily, Černohorci však opětovali střelbu jen tak slabě, že Turci se domnívali, že mají před sebou toliko asi 300 Černohorců. Když byl Selim paša na onu výšinu dal několikrát vystřelit z děl, umlkla se strany Černohorců střelba úplně, načež sbor Selimův údolím a mnohými úžlabinami snažil se dosíci oné vysočiny.

Po Černohorcích nebylo nikde ani památky, jakoby se byla po nich zem slehla. Když však přišli Turci výše, zpozorovali na všech okolních výšinách neobyčejný ruch. Proto vyslány byly sesílené přední stráže na všechny strany, čímž pochod hlavního sboru poněkud se zdržel. Bašibozuci počali na výšiny střílet, Černohorci ani si jich nevšímali a pilně stříleli na hlavní sbor, čímž se stalo, že velmi zvolna mohl postupovati ku předu.

Později sestavil se hlavní sbor Selimův ve válečný šik a děla metala na výšiny zkázonosné granáty. Avšak střelba s výšin tentokráte neumlkla, naopak stávala se vždy silnější. V tom však již počali bašibozukové utíkat. „Pět tisíc! Deset tisíc! Dvacet tisíc! Za každým kamenem vyrůstají Černohorci!“ tak volali prchající bašibozukové. Déšť kulí s hor, jenž stával se vždy hustším, nasvědčoval tomuto udání.

Turci úplně přestali postupovati, kryjíce se za kameny a křoví. Vždy více blížil se rachot pušek, kule jen pršely. Černohorci počali sestupovati dolů. Se všech stran, s pravé, s levé strany i od zadu, ze všech děr a sluji vystupovali Černohorci vrhajíce se na nepřítele. Turci velmi rychle stříleli z pušek i děl na dorážejícího nepřítele, avšak nebyli s to jej zadržeti. S velikým hřmotem vrhala se celá oddělení Hercegovců a Černohorců na řady turecké. Pušky pomalu umlkaly a nastala práce handžárem. V malé chvíli byly šiky pěchoty rozraženy, dělostřelci byli všichni sesekáni a děla dobyta. Turci utíkali v divém zmatku a sice ve vlastní záhubu.

Sboru Selima paše zaskočili Černohorci cestu a porubali celé jeho čtyry prapory. „Vzdej se, pašo!“ zvolal černohorský jeden serdar na Selima a snažil se zadržeti Černohorce hrnoucí se na něj. Na místě odpověděl Selim paša šavlí po hlavě serdarově. V tomtéž okamžiku však kácel se mrtev s koně — serdar rozpoltil mu handžárem hlavu, načež mu ji uťal. Hlava Selimova, jeho šaty a kůň dopraveny byly jako kořisť do hlavního tábora.

Tím způsobem byl přední voj Muchtarův úplně potřen. Toliko část bašibozuků spasila se útěkem.

Podobně dařilo se sboru Osmanovu. Do osmé hodiny byl i tento sbor zničen, tři děla dobyta a Osman paša s velkým praporem zajat. Skoro týž osud stihl téměř současně sbor Muchtarův. Týž snažil se sice pochodem svého levého křídla od Vrbice útokem ženoucí sbory Černohorců a Hercegovců zadržeti, avšak zamýšlený pochod nebyl ještě proveden a Černohorci nalezali se již ve středu vojska jeho, kdež handžárem krutě řádili nutíce jeden prapor po druhém k ústupu.

Prchající bašibozukové od sboru Selimova a Osmanova rozmnožili zděšení ve vojsku Muchtarově tak, že všechno odhodivši zbraně v úplném nepořádku prchalo k Bílku. Černohorci a Hercegovci byli jim stále v patách rubajíce je handžárem bez ustání až k hradbám Bílku. Turci sami praví, že v bitvě té ztratili asi 4000 mužů, 148 důstojníků, 7 majorů, 3 podplukovníky, 2 plukovníky, 2 paše, 5 děl a veškeré válečné potřeby, jež sebou vezli. Mimo to byl Mustafa paša těžce poraněn. Muchtar paša byl lehce poraněn za pravým uchem. Zajetí ušel téměř zázrakem. Černohorský serdar stíhal jej po silnici

k Bílku. Před samým Bílkem klopýtl Muchtarův kůň a Muchtar s něho spadl. Zbytek cesty do Bílku musil uběhnout pěšky. Toliko několika výstřely s hradeb u Bílku byli pronásledovatelé zdržáni od dalšího stíhání Muchtara.

Dne 29. července přitáhl Muchtar se zbytky své armády na půl hodiny cesty k Trebíni, kdež u Gorice rozložily se táborem. Muchtar sám odebral se do Trebíně, aby v městě samém i okolí povzbudil obyvatelstvo, aby se chopilo zbraní. Ale vyzvání jeho zůstalo téměř bez úspěchu. Strach před Černohorci po bitvě u Vučidolu byl příliš mocný.

Sbor Muchtara paše mohl být též úplně zničen jako sbory Osmana a Selima, kdyby byl kníže Mikuláš poslechl rekovného Peka *Pavloviče,* aby poslal černohorskou zálohu obejít a od ostatního vojska odříznout Muchtara. Kníže byl příliš opatrný. Ve válce jest opatrnost dobrou vlastností, ale někdy může se věru za genialní skutek považovati, když se vsadí vše na jednu kartu. Kdyby byli Černohorci také Muchtarův sbor zničili a hlavního vůdce zajali nebo usmrtili, jak tomu chtěl Pavlovič, byla by bitva u Vučidolu rozhodla a Hercegovina mohla být rázem za dobytou považována.

Muchtara neopustila vzdor těžké porážce přítomnost ducha a energie. Aby rychle soustředil zbytky své armády, nařídil ještě dne 28. července, aby druhého dne nový útok se podnikl. Však na místě útoku odebral se dne 29. července s 9 prapory a 7 děly k Trebíni, nechal vojsko půl hodiny před městem u Gorice v táboře a vešel s družinou svou v noci na 30. do Trebíně, aby předsevzal uspořádání svého sboru, jejž všemožně doplniti se snažil.

Plán Muchtarův na vtržení do Černé Hory byl opatrností černohorského knížete zmařen. Avšak opatrnost tato překazila také úplné zničení tureckého vojska a jeho vůdce.

Účastníci a očití svědkové boje u Vučidolu podali o něm do rozličných listů obšírné zprávy, z nichž některé zde připojujeme proto, že trefně charakterisují způsob válčení rekovných bratří našich Černohorců.

Zaderský „Narodni list“ měl od svého dopisovatele zprávu následující:

Když kníže Mikuláš se přesvědčil, že s děly, která měl k disposici, nemůže tvrzi nevesiňské ničeho učiniti, uznal za dobré postoupiti k Bileči, jednak pro blízkost hranice černohorské, aby se potrava vojsku mohla snadněji dopravovati a ranění lehčeji odnášeti na Grahovo, jednak pak, aby oblehl Bileč a tím spůsobem aby přiloudil za sebou Muchtara pašu.

Muchtar vida, že kníže s vojskem nevesiňské pole opustil, vytrhl za ním se 16 prapory hned jako na stihanou a dne 26. července byl v Bileči. Dne 27. července všechno knížecí vojsko stálo ve Vrbicích. Toho dne se myslilo, že Turci již budou musit někde udeřiti. Proto na návrh Peka Pavloviče, nadvojvody hercegovského, poslal kníže 400 nikšičských a závodských vojínů pod vedením téhož Peka Pavloviče, aby vypátrali, kterak Turci stojí v Bileči. Peko tu v okolí také přenocoval i přesvědčil se, že s Muchtarem velmi lehko může boj býti. A tak v pátek dne 28. července ve jménu božím pod vrchním velením knížete a po ustrojení posicí Pekem Pavlovičem počala bitva. Nuž, kterak začala:

Peko Pavlovič, jenž se 400 muži v okolí Bileče nocoval, časně z rána vylákal do pole jeden prapor Turků. Tento prapor vyšel z Bileče jakožto předvoj i dal se směrem k Vlčím Dolům. Spatřiv Turky nařídil Peko svému vojsku, aby ustupovalo. Turečtí velitelé osměleni naším ustupováním potáhli všechnu tureckou moc, i bašibozuky i měšťany bilečské za sebou. Naši počali rychle ustupovati a Turci myslili, že my opravdu prcháme. Když jsme došli na Kokot-brdo, vystoupil tam i kníže s divisionářem Petrem Vukotičem. A tu počala bitva v 6 hodin ráno tuhou palbou s obojí strany.

Na pravém křídle velel kníže středu a praporům veleli komandýři: Mirko Mujov Bělopavličům, pop Georgije Mijuškovič Pěšivcům, Boško Guzina Nevesiňanům; na levém křídle stáli Michajlo Nišin s Pipery, Vidak Koprivica s Baňany, Gruban Cerovič s Drobňaky, pop Marko Vukanič s Crmničany, Luka Ilin s Moračany, Miro Pavič s Tončany, Jevto Nikolič se Župsko-Lukovčany, Bačo Mičunovič s chrabrými Nikšiči, Stevan Matanovič s Cucko-Cekliči, Jovan Mašanov s Čerljany a Mitar Belon s Něguši. Ale v boji bylo súčastněno toliko 6 praporů, ostatní byly v záloze.

Když kníže z rána šel do boje, pravil: „Černohorci! Hle Turci a hle my! I já půjdu s vámi proti Turkům do boje. Dnes, Černohorci, potřebí, aby se ukázalo vaše junáctví s Turky. Kdo nemá srdce junáckého a kdo se i nejméně strachuje turecké pušky a šavle, nechť svobodně se dnes vystříhá boje. Jestli se vítězství nedobude nad Turky, nejméně čtyři Petroviči musejí zahynouti!“ (t. sám kníže se svými třemi příbuznými).

Černohorci slyšíce svého knížete nadchli se duchem Obiliče, směle postupovali proti Turkům. První turecké řady v okamžiku byly obsypány z černohorských pušek; Turci jako snopy padali. Muchtar vida, že první útok jeho vojska na Černohorce byl bez úspěchu, poslal jim rychle pomoc, ale i tato byla marna, neboť poněvadž Černohorci ze svých opevnění na Turky vyrazili, prchla jim i záloha, zastavila se na vrchu Kovčegu, kdež Muchtar, Achmed, Osman a Selim paša stáli s kanony. Muchtar vida, že Černohorci neohroženě útokem ženou na Turky, vrátil se s Kovčega ke hlavní záloze tureckého vojska, aby jí nařídil udeřiti levému křídlu černohorskému v bok. Ale kterak se zmýlil! Neboť co proti našemu levému křídlu vedl vojsko, tedy Peko

Kterak junák černohorský vypravuje o své příhodě v boji.

Pavlovič s jedním praporem 500 grahovských vojínů s komandýrem N. Kovačevičem a se 200 Bělopavliči zašel za záda hlavní turecké záloze a krutě na ni udeřil. Muchtar vida sebe i všechno svoje vojsko v nebezpečí, nařídil, aby děla odvezli nazpět; ale Černohorci nedali mu času, aby v pořádku ustoupil, nýbrž se lvím srdcem hnali útokem na ohražení tnrecká, jimižto jejich děla byla chráněna a kdež jich nejlepší turecké vojsko hájilo. Tu byl strašný pokol.

Muchtar uznal za dobré, prchnouti přes Vlčí Doly do pevnosti Bilče s onou trochou vojska, kterou ještě měl. Ostatní vojsko, jež děl hájilo, zůstalo s velitelstvem Osmana a Selima paše; ale vidouc, že vrchní vůdce dal se na útěk, také ono počalo běžeti. Sokolové černohorští tak směle útokem hnali na opevnění turecká, jako by šli na veselku, ani nejméně se nestrachujíce tureckých kulí. Když bylo asi 11 hodin, počali Turci ze svých opevnění na vrchu Kovčegu utíkati. První do ohražení tureckého vletěl *Luka Filipov Gjurkovič* (Piper) a Osmana pašu živého zajal. Jak vrazil do ohrady, křiknul na Osmana pašu, jenž na kanoně seděl (po turecku): „Besa — besa!“ t. j. černohorsky: „věra ti je“ (čestné to slovo, slavný slib bezpečnosti). Paša odvětil srbsky, vypáliv revolver (do větru) a odhodiv šavli: „Besa — ne besa, jak tobě libo! — dělej se mnou co chceš!“ Tato slova jsem já (dopisovatel) z úst samého Osmana slyšel.

V tom všeobecném klání mnoho důstojníkův tureckých i Selim paša zahynul. Druhý den hledali jsme jeho mrtvé tělo s Latif-efendym, Selimovým to (zajatým) sekretářem, ale nemohli jsme ho nalezti. Bylo však později nalezeno úplně rozsekané. Kdyby byl měl vojenskou uniformu, nebyl by zahynul, ale on byl v obleku úplně prostém, s botkami sešmaťchanými; Černohorci myslili, že je to prostý voják, a on nechtěl se vzdáti. Potom byli pozváni Turci z Bilče, aby přišli Selima pašu pochovat, při čemž bude jeden černohorský prapor přítomen, aby mu prokázal vojenskou čest. Kolik Turků zahynulo v tom boji, to zevrubně udati nelze, leží jich hromady, sta, tisíce. *Jovan Vekovič*, Bělopavlič, mladík 25letý, dobyl tureckého alaj-barjaku (praporu to celého pluku). *Pero Filipov Gjurkovič* zajal živého bimbašu Osmana. Tomuto Perovi kníže jedenkrát pro přestupek byl odňal tři medajle a kříž, jimižto byl vyznamenán ve dřívějších válkách. Když však bimbašu zajal a knížeti jej živého přivedl, vyznamenal jej Mikuláš zlatou medajlí Miloše Obiliče a křížem Danila I. i slíbil, že mu vrátí všechny odňaté medajle. Mimo to obdaroval kníže tyto tři chrabré Černohorce i penězi. Všichni praporečníci, kteří na turecké hradby hnali útokem, vyznamenáni jsou zlatými medajlemi Miloše Obiliče. I kníže Vivaldi Pasqua, pobočník Garibaldiho, vyznamenán křížem Danila I. Třetí bratr knížete, Gjuro Petrovič, nejjunáčtěji si vedl v boji. Zároveň se svým bratrem Šakem s holou šavlí v ruce skrze Turky hnal útokem až ke hradu Bilči, odkudž se vrátili zdrávi, když ze hradu děla zahřímala.

Boj trval plné půl osmé hodiny. Černohorci dobyli pět děl, zadovek Kruppových, všechnu vojenskou munici, přes 2000 pušek zadovek, 400 šavlí vojenských i bašibozuckých, některé zlatem okované, stříbrné kulovnice, množství hedvábných praporů, dobrých koňů, nn nichžto pašové a begové sedali atd. Hrdinně se vyznamenali Nikšiči, kteří pod vedením Bače Gjuričina i Mičunoviče dvou kanonů dobyli, a Baňané, kteří na Vučím Brdu první s Turky počali. Strýc knížete, Filip Petrovič, byl čtyřikrát raněn, ale jak lékaři tvrdí, nikoli nebezpečně. Bratr knížete, Šako Petrovič, svobodně na koni mezi Turky se proháněl a více jich šavlí posekal a s druhým bratrem, jak již řečeno, až k Bilči je proháněl.

Vojáci jednoho praporu Bulharů, kteří byli přišli z Cařihradu pode jménem Černohorců, obdrželi nyní všichni turecké zadovky s bodáky i kulovnice. Jejich vůdce Stevo z Prizrena obdržel od knížete šavli, která v tomto boji sňata byla s juzbaše; 500 zadovek rozděleno hercegovskému vojsku. Podle úřadní zprávy padlo na naší straně mrtvých 51, a raněno je přes 100. Turků mrtvých a raněných bude do 4000, 300 jich zajato a odesláno na Cetyň. — Dopisovatel zavírá svůj dopis těmito slovy: „Takto se slavně ona bitva dokonala ke chloubě Slovanů. Živio kňaz Nikola! Živio národ, který nyní za svobodu bojuje! Živili Slované, kteří se všech stran pomáhají, aby divý Asiat ze vzdělané Evropy, z naší krásné domoviny byl vyhnán!“

Srbská „Zastava“, časopis dra *Miletiče*, připomenuvši předkem, že Turci měli vojska 16 praporů (12.800 mužů) a Černohorci 12.000, vypravuje takto: „Děla houkají, pušky třískají, dešť kulí se sype s obojí strany. Najednou, jako by usek, umlkly děla i ručnice na obojí straně a se dvou vrchů, na nichžto byli stáli Černohorci, řekl bys, že sletuje vojsko a nikoli že dolů postupuje. Nastalo svaté ticho u nás (ve staně knížecím) a kníže Mikuláš smekl čapku, znamenal se křížem volaje: „Oh, bože pomozi, oh, bože, pomozi, sada sěvaju mačevi i noži, sada naši jurišu na Turke“ (nyní se lesknou meče a nože, nyní naši útokem ženou na Turky). A věru za několik minut bylo slyšet hromový povyk našeho vojska, ženoucího se na Turky, jímžto i kníže vzplanul a poskočil, jako každý Černohorec, když slyší válečný pokřik svých bratří; ale průvod jeho jej prosil a zaklínal, aby posečkal ještě málo.

I netrvalo to dlouho a již letí hlasatel zvěstující: „Gospodaru! evo ti vode živa Osman pašu!“ (hle, vedou ti živého Osmana pašu), který také za malou chvíli přišel v průvodu několika Černohorců a Pera Filipoviče, Piperana (totiž obyvatele černohorské nahie Pipery),

kterýž jej zajal. Když Osman stanul před knížetem, celý se třásl, buď vysílením nebo strachem. Kníže podal mu ruku a nabídl sedadlo proti sobě řka: „Taka je vojnička sreča!" (Takové jest vojenské štěstí, příhoda). Když se Osman francouzsky poděkoval, pokračoval kníže v hovoru též po francouzsku, počastoval jej pivem a tabákem, čímž se Osman poněkud osmělil, vypravoval knížeti o Muchtarovi a o jeho vojsku, dokud kníže nepřerušil hovor obrátiv se ku svému průvodu: „Hajde, da se ide!" (Nuže pojďme!) Rázem zdvihl se všechen průvod s knížetem, jehož i Osman paša na koni provázel na samé bojiště, jednu malou hodinu vzdálené od místa, kdež kníže se svým průvodem byl stál. Mimo koně — neboť Osmana byli pěšky přivedli — vrátil mu kníže i jeho hodinky, jež mu byl odňal zároveň se šavlí onen, jenž jej byl zajal.

Když jsme stihli na bojiště, naše vojsko bylo již zahnalo Turky do Bilče a jednotliví vojíni již se vraceli ženouce před sebou zajaté Turky a druzí nosili zbraň a střelivo, kteréž prchající Turci zaházeli. Na bojišti tureckých těl jako snopů, a čím blíže k Bilči tím hustěji a hustěji pole jimi poseto. Turci nejprve běželi, ale konečně strachem a unavením tak byli zemdleni, že šli co noha nohu mine, jako svatebčané — jakž vypravují Černohorci — očekávajíce, až se jim zableskne nad hlavou černohorský jatagan, který by je zbavil — trápení a strachu. Jenom kdo nestihl Turka, ten ho neubil nebo nezastřelil; neboť málo který z nich se již bránil. Jako na Grahovci, tak i zde jednotliví Černohorci porubali po 6—8 Turcích. Kdyby naši nebyli bývali tak umořeni, kdyby je nebyla sužovala žízeň za neobyčejného žáru slunečního, nebyl by se ani jediný Turek dostal do Bilče."

Dopisovatel vypočítává ztráty Turků i Černohorců, a sděluje, že mezi raněnými byl také bratranec knížete *Filip Petrovič*. Pak praví dále:

„Zajatý Osman jest vyšší postavy, hubený, prošedivělý a velmi tmavé pleti, rodem Čerkes, mimo francouzsky mluví trochu i srbsky. Kníže jej s ostatními zajatými poslal na Cetyň.

Černohorské vojsko v tomto boji ukořistilo kromě množství zbraně a několika praporů také pět krásných děl zadovek, z nichž každé stojí 610 tolarů, se vším příslušenstvím a s mezky, jakých jsem posud neviděl, z nichžto každý, jak praví, stojí nejméně 100 dukátů. Samých pušek zadovek ukořistěno asi 3000, důstojnických šavlí 50, velké množství nožů, důstojnických uniforem a jiných pěkných obleků.

Večer téhož dne na oslavu vítězství vypáleno 21 ran z dobytých děl tureckých. Ale jaké bylo podívání na knížete Mikuláše na bojišti po bitvě, když přijímal vracející se umořené svoje sokoly objímaje a líbaje se s nimi! Tito pak vidouce knížete tak radostného a spokojeného, nabývali nové síly a vypravovali svoje příhody tohoto krvavého dne. Kníže slyšel každého zvláště i provolával s nimi zároveň v nejvyšším nadšení, děkuje „sv. Petru a sv. Vasiliji" za vítězství černohorských zbraní. Jeden výjev nevyjde mně z paměti: Jeden vojín, jenž pro disciplinární přestupek před několika dny byl trestán k rozkazu knížete čtyrmi ranami, přišel celý rozedraný před knížete, políbil lem jeho obleku i jeho ruku i pravil: „To jsem ti, gospodaru, dnes poděkoval za ony rány, ubil jsem čtyry Turky, a pátého jsem ubil, abych pomstil vlastního bratra, jenž v boji zahynul." Kníže se naklonil, obejmul a políbil jej řka: „Tím jsme se nyní smířili!" Když Černohorec byl takto účasten největšího vyznamenání na světě, radostně provolávaje vrátil se spokojený ke svému praporu.

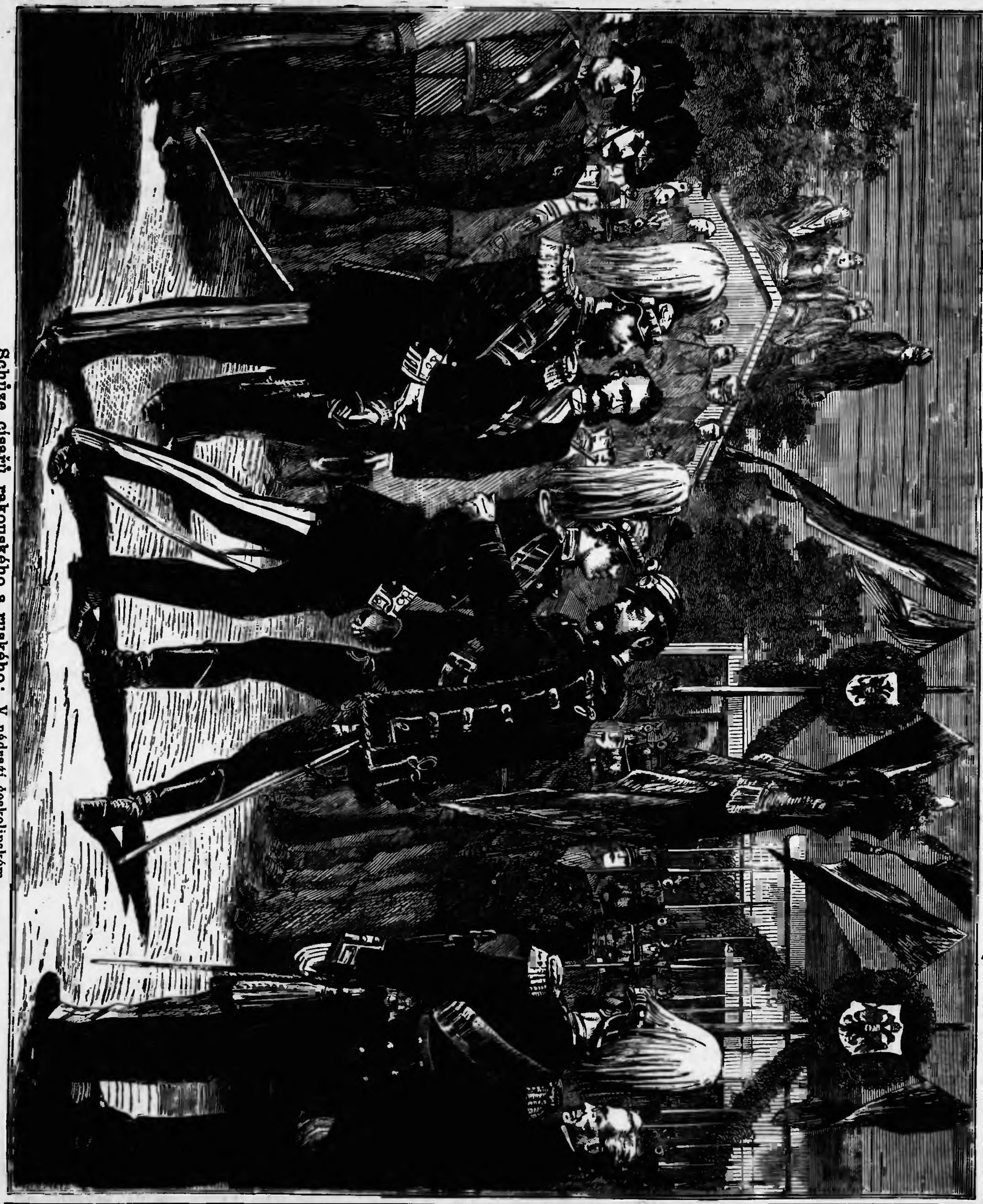
Jeden kmet Moračanin, Milanko Savič, jenž byl zajal a dovedl před knížete tureckého nizama, bědoval, kterak se mu „kuča" (t. dům, rodina) rozvrátila, neboť mu zahynuli tři synové, po nichžto mu pozůstala drobná, slabá vnoučata; načež mu kníže odvětil: „Nestarej se, starče, od nynějška já ti budu synem i nezanechám tě v nesnázi." Jovan Beli Markovič, vyslanec knížete srbského, jenž sedě vedle knížete Mikuláše poslouchal tuto rozmluvu, pravil: „Také já ti, starče, dám na památku moji pušku zadovku, abys ji choval pro svého vnuka, pokud nedoroste, a nechať mu připomínáš, aby byl junák a sokol, jako byl jeho otec a jako děd jeho je podnes."

Celý den panovalo neobyčejné veselí po celém vojsku; mnohé vojíny, jakož i všechny raněné obdarovával kníže penězi říkaje těmto posledním: „Nuže na Cetyň, tam vás kněžna přijme a dostanete vše, čeho bude potřebí," začež všichni se knížeti uctivě děkovali. Všichni ranění jsou na koních dopraveni na Cetyň a na Grahovo.

Tak se skončil onen znamenitý den, o němžto Černohorci a Hercegovci i v pozdních kolenech při guslích budou zpívati nebo aspoň vypravovati povzbuzujíce v nich junáctví, jakýmž byli naplněni jejich předkové."

* * *

Týž list sdělil ještě jiný obrázek z těch dnů, kterak Černohorci bojují. Na „Gluché Smokvě," skalnaté vysočině, kudy se vine cesta z Trebině do Dubrovníka, učinili povstalci útok s holýma prsoma na turecké opevnění, z něhož Turky zahnali, odtud sypali oheň na druhé opevnění, do něhožto se Turci byli utekli. Jak vojáci turečtí, běžíce z jednoho opevnění do druhého, obrátili záda, již byli sokolové srbští mezi nimi. Němé to, ale úžasné okamžiky, když okřídlení junáci vytrhnou holý nůž nad násilnickou hlavou. Tu není odporu, tu není více boje; bledý úžas vyráží se na každém líci tureckém. Ještě se ho mstitel srbský nedotekl, a již Turek klesá na kolena a místo milosti mumlá svoji po-

Schůze císařů rakouského a ruského: V nádraží českolipském.

slední modlitbu. Víť, že nepřišel milost udílet, tedy se milosti ani nenadá. Uprostřed té hluché seči rozlehne se hlas: „Ha, ima-li tu brata Katunjana, da ubije“ — Je-liž zde bratr Katuňan (krajan z černohorské nahie katuňské), aby ubil . . . Se strany, odkud slyšeti tento výkřik, viděti také zvláštní skupení. Jeden obrovský voják turecký unáší úprkem jednoho chlapce. Pravicí svojí tlačí na svoje prsa chlapcovy nohy i jeho pravou ruku s obnaženým handžarem a levicí zadává přes hlavu oběti svojí ránu za ranou, aby se tak co nejdříve zbavil nátisku kolem hrdla, kamž mu chlapcova levá ruka zoufale prsty zatíná. Na ten výkřik někteří jednotlivci na okamžik pozdvihli očí od krvavého díla svého. — „Savo, zastav, Blažko ti v nebezpečí!“ zkřikne jeden hlas z davu, ale Savo již svým handžarem klestil si dráhu tureckým chumáčem a když se šťastně zaklonil za skálu, chopí se svojí zadovky, jež mu visela na plecích. Zachvěla se jeho ruka a puška mu padla na kolena. „Ubij, Savo! amanati, ubij!“ volá malý Blažko. — „Pomozi sveta Bogorodica!“ slyšeti modlitbu s třesoucích se rtů Savy. Za okamžik rozlehne se hromovitý jek a v tu chvíli obrovské tělo Turčínovo prostřelo se

Schůze císařů rakouského a ruského: Konference v Zákupech (str. 75).

v prachu. Mžiknutím oba přátelé byli u sebe, líce jim kvetlo radostí. „Měl jsem trochu strach, abych nechybil a nezabil tebe," promluvil Savo s hlubokým vzdechem, tak jako by mu právě bylo spadlo těžké břímě se srdce. — „A da boga mi! dobře jsi cílil, právě mezi obě plece." — Mladíci v radosti své zapomněli, že Turci na ně vysýlají dešť kulek a když jedna z nich zadrala šestou ránu na Blažkově rameni, odskočili skrčeně ke svojí družině. Ještě několik dní potom bylo viděti krvavou stopu na Gluché Smokvě — byla to cesta, kudy se vracel Blažko ke své družině. Hluboká rána na jeho hrdle jest zacelena, jakož i všechny ostatní rány; ale když mně vypravoval svoji „nevolju" na Gluché Smokvě, pozoroval jsem, že z jedné ještě se nevyhojil — nesrubnul hlavu dlouhánovi, jejž tak šťastně pobratim Sava trefil. Když pak Blažko v lůně rodinném vypravoval o své příhodě na Gluché Smokvě, usmíval se otec, starý junák, blažeností a hrdě odfukoval kouř své dýmky, že syn se po něm vydařil; matka pak slzíc žehnala v srdci ochranci Savovi, že zachoval jí syna. (Vyobrazení na str. 113.)

* * *

V Terstu vycházející list „Edinost" přinesl zvěst o vzácném hrdinství jednoho bojovníka z bitvy vučidolské. Povstalec jeden, junák nevesiňský, zabil tureckého důstojníka v okamžiku, když tento na něho z revolveru střelil a ranou tou ho těžce na noze poranil. Na zemi leže odňal junák mrtvému Turkovi revolver a obnažil svůj handžar, kromě toho měl ještě dva vlastní revolvery za pasem. Boj blížil se k němu víc a více — on hořel touhou, by mohl ještě několik nepřátel poslati do lůna Mohamedova, i počal z revolveru střileti. Skolil již 12 nepřátel, když pojednou řítí se naň Turek a napřaženým bodákem měří na jeho prsa. Avšak chybil se ho a bodnul vedle do země tak prudce, že bodák zaryl se hluboko do ní. Aby za to nezůstal díky dlužen Turkovi, usekl mu na zemi ležící Nevesiňan handžarem hlavu rychlostí takovou, jakou jen Černohorci se honosí; tak poslal třináctého Turka na onen svět. Avšak tímto namahavým bojem jakož i ztrátou krve byl unaven tak, že s napnutím všech sil zastřelil ještě jednoho Turka, jenž měl namířeno na udatného Černohorce. Čtrnáct Turků válelo se v krvi své, tu přiskočil od zadu bašibozuk, a rozrazil pažbou pušky své rekovskému junákovi lebku. Tak skončil život svůj slovanský hrdina, jehož jméno bude zlatými písmenami zaznamenáno v dějinách bojů slovanských.

Některé zajímavé dodatky přinesl o bitvě vučidolské cetyňský list „Glas Crnogorca". Den před bitvou obcházel kníže černohorský od jednoho táboru každé brigády ke druhému, povzbuzoval a podněcoval: „Již tomu měsíc," mluvil k vojínům, „že jsme v Hercegovině. Já jsem nedopustil, abyste hynuli bez potřeby a za malou věc, tím méně, když jsme obsazovali místa a postupovali bez odporu. Šetřil jsem životy vaše pro příhodnou dobu, kteráž hle, nastala. Nyní na nohy, junáci! Živio! Leťte jako sokolové, jimiž jste, neboť nepřítel jest blízko. Bijte se junácky, zachovávejte řád a poslouchejte velení, pak je jisto vítězství naše!" — „Živio kňaz! Zvítězíme!" ozývalo se a neustávalo se ozývati se všech stran. Bylo to velkolepé podívání. Rychlosti, s jakouž se vojsko připravilo, jest se diviti. I když se vojsko hnulo, celou cestou kníže ustavičně oblétal vojsko, povzbuzoval je slovy, která živý oheň sypala ve hruď každého vojína. Vojsko šlo nejrychlejším krokem ustavičně zpívajíc a volajíc knížeti „Živio!"

Kníže v boji stál na místě, kudy turecké kule proletovaly a kdež černohorský bojovník jenom dvacet kroků vzdálený padl raněn.

Rozhřímala se strašná střelba, se tří stran pálila děla turecká. Za půl druhé hodiny nejtužšího boje naše levé křídlo obešlo si pravé křídlo turecké a zlomilo je. Následkem toho počali Turci ustupovati a naše vojsko přikročilo k útoku. Rázem ustaly turecké pušky střileti i jejich kanony. Jenom sem tam bylo slyšeti některý výstřel z ručnice. Turci obrátili a v největším nepořádku běželi. Naši vojíni v ohraženích shazeli všechno se sebe, mnozí i ručnice zanechali a s holými noži a šavlemi udeřili na Turky. Nastala seč strašná. Turci se již ani neohlíželi. Padali pod našimi noži anebo živi padali do rukou našich vojínů. Pronásledování trvalo až k Bilči. Tu se boj dokonal.

Když starý junák Luka Filipovič z Piper uchvátil živého Osmana pašu, prosil jej tento: „Ubi me, nevodi me živa!" (Osman paša je Čerkes, umí poněkud srbsky, neboť žil delší čas v Bosně a v Hercegovině). A Luka na to: „Nesmím, pašo, neboť gospodar zakázal nám, sekati dále turecké hlavy, a živých i raněných rovněž abychom nesekali, nýbrž abychom je vodili do našeho vojska. Hajde, pašo, neboj se nic. Náš gospodar dobře chová Turky a turecké raněné dává našim medikům léčiti." Když Osman přiveden byl ke knížeti, tento jej vlídně přijal slovy: „Excellencí! Štěstí válečné, které se dnes obrátilo na moji stranu, přisoudilo vám tento osud. Můžete jej lehko snésti, neboť jste junácky bojovali. Sedněte, odpočiňte." Kníže nabídl mu, aby se poněkud občerstvil, neboť se celý třásl unavením a snad také rozčilením. Osman paša je asi padesátiletý a dosti vzdělaný.

Okolo jedné hodiny s poledne vrátilo se naše vojsko do hlavního stanu v největším nadšení zpívajíc a střílejíc z pušek. Kníže bez prodlení obcházel všechno vojsko děkuje mu za jeho junáctví a dobrý řád, jejž zachovávalo. Brigádníci a jiní vojenští starešinové přistupovali ke knížeti a přáli mu k vítězství. Večer stříleno z dobytých děl na oslavu vítězství i byla veliká večeře, k nížto kníže pozval všechny vyšší vojenské sta-

rešiny a některé nižší jednotlivé vojíny, kteří se obzvláště vyznamenali.

Druhý den hnulo se naše vojsko do Dubokého Dolu, jednu hodinu západně od Bilče: tu se celý den shromažďovaly ony prapory vojska, které byly v bitvě, přinášejíce před knížete pušky zadovky, oficírské turecké šavle a ostatní kořist, jížto který prapor dobyl. Všechno se divilo i radovalo, vidouc před sebou na velikých hromadách složené tolik zbraně všeho druhu. A turecké zadovky jsou jedny z nejlepších, v továrnách anglických zhotovené. Dobytou zbraň rozdílel kníže mezi vojíny, kteří byli opatřeni posud všelikou starou zbraní — taktéž dobytou na Turcích roku 1858 na Grahově. Mimo zbraň rozdílel kníže i řády a ústní pochvaly, tak že se může říci, že za ony dva dni mluvil Mikuláš s každým bojovníkem zvláště, ale trvalo to také od rána do večera.

Padlý Selim paša byl rozený Řek, s ním zároveň nalezena mrtvola největšího fanatika tureckého Kara bega, muktije (nejvyššího duchovního hodnostáře) mostarského a hercegovského. Mnozí padlí důstojníci měli při sobě dosti peněz — u jednoho nalezeno jich na 2 oky tíže (půl páté libry), u jiných po 20—30 dukátech.

* * *

V Mostaru, hlavním městě Hercegoviny, způsobila bitva u Vučidolu veliké zděšení mezi mohamedánským obyvatelstvem, neboť nejpřednější Turci mostarští v ní zahynuli.

Kníže černohorský počal ihned po bitvě vyjednávat s Muchtarem o pohřbení mrtvých a psal mu do Bilku tento list:

„Excellencí! Ačkoli větší část vojínů dne 28. července padlých byla pohřbena, zůstalo přece na bojišti u Bilku mnoho mrtvol nepohřbených. Jsa přesvědčen, že Vaše Excellencí povinnosti, kterouž máte ku své armádě, chcete vyhověti, spěchám, bych s Vámi ve věci této učinil dohodnutí a ustanovil všecky potřebné podrobnosti. S politováním sděluji Vám, že mezi mrtvými jest také muž, v němž naši zajatí poznali generala Selima pašu. Dal jsem mu vystrojiti slavný pohřeb, jak jeho důstojnosti přísluší. Při té příležitosti sděluji Vám potěšitelnou zprávu, že brigádník Osman paša jest zajat v tom okamžení, kdy prchající vojáky marně hleděl zastaviti; paša jest zdráv a do Cetyně dopraven. Kníže *Mikuláš I.*“

Náčelník generalního štábu černohorského připojil k přípisu tomu: „Velícímu generalovi v Bilku! Mám čest odeslati psaní od Jeho Vysosti knížete vrchnímu veliteli, Muchtaru pašovi: kdyby nebyl přítomen, ujměte se sám věci této. Brigádník Osman paša, jenž čestným způsobem dostal se do zajetí, žádá Vás skrze mne, byste mu věci jeho poslal do Grahova. Přijmete-li učiněný návrh, pošlu zvláštního zástupce k ustanovení všech podrobností. Vojvoda *Stanko Radonič.*“

Parlamentář černohorský, jenž psaní toto nesl, byl od Turkův uvítán střelbou z ručnic a musil se rychle s nepořízenou navrátit.

XXIV. Šílenec na trůně.

Kdežto náboženský fanatismus mohamedánský po celém Turecku vzplanul, v Bulharsku vzdor evropským konsulům a všelikým komisím vesele se vraždilo, a na Timoku a Drině prudké boje se podnikaly, odehrávalo se v Cařihradě drama, jakéhož ani staří Římané při úpadku své říše neviděli. Šílenec Kaligula nepočínal si tak zběsile, jako padišah *Murad V.* (vyobrazení na str. 65.), kterýž byl pravým strašidlem ve svém nádherném paláci.

Již při odstranění Abdula Aziza přinesly některé noviny zprávy, že duševní stav prince Murada nedopouští, aby ten člověk mohl samostatně mysliti, tím méně pak jednati. Ale časopisy za bídný groš jidášský Turecku zaprodané popřely to a velebily Murada jakožto vzor moudrosti a statečnosti. Brzy na to podal cařihradský list „Correspondance Orientale“ článek o obřadu opásání mečem, kterýž v Turecku právě tolik znamená, jako u nás korunování. Tento obřad se vůbec za příčinou choroby Muradovy ani neodbýval, a řečený list psal jen k zaslepení obecenstva takto:

„Slavnost opásání mečem má v Turecku veliký význam, a pokud sultán, i když je prohlášen a za panovníka říše uznán, mečem Osmanovým opásán nebyl, nepožívá příslušné úcty a autority. Proto turečtí panovníci až posud si vždy pospíšili, aby opásáním jejich důstojenství potvrzeno bylo. Avšak Murad V. na to valně nespěchá. Jaká jest toho příčina? Někteří to přičítají churavosti, jiní liberálnosti Muradově, kterýž nechce se dříve dát opásat, pokud nebude moci dát Turkům konstituci, a opět jiní tvrdí, že Murad nechce dát pořádat slavnost, pokud trvá smutek za povražděné ministry. (Článek ten vyšel za měsíc po zavraždění ministrů Husejna a Rašida.) Avšak všechny tyto domněnky jsou bezpodstatné. Murad není nemocen, ač byl poněkud churav; o liberálním smýšlení jeho sluší též pochybovat, neboť muž, kterýž dosavadní život svůj v haremu strávil, jest asi sotva svobodomyslným ideám přístupen, a co jeho úcty k mrtvým se týče, nesouhlasí to s tureckým mravem. Na Východě pohřbívají se mrtví v několika hodinách po smrti, a druhého dne se o nich více nemluví. Jest to tedy jiná příčina, kteráž Murada od slavnostního opásání mečem Osmanovým zdržuje, a tato

příčina jest *spiknutí*, o němž se již vědělo, když Murad vládu nastoupil, ale nyní vyzradilo se dokonale. *Přes 300 osob, kteréž dříve náležely k služebnictvu palácovému, jest zatčeno*, a Murad se chrání objeviti se. Koluje zde pověst, že *mešita Ejubova, v níž se má opásání předsevzíti, jest podkopána*. Neustále se množí živlové, jimž nelíbí se nečinnost nynější vlády, a jest tudíž spiknutí pochopitelné."

Článek tento byl uveřejněn v polovici července. Od té doby docházely na veřejnost vždy nové známky, že s panovníkem všech „věřících" zle to vypadá. Ještě v červenci došla z Cařihradu zvěst, že v ministerské radě jednalo se o to, aby sultán Murad byl sesazen a bratr jeho *Abdul Hamid* (vyobrazení na str. 104) sultánem učiněn, poněvadž Murad byl jen bezvolnou loutkou. Jen ta okolnost, že státníci turečtí obávali se, aby nová změna trůnu nerozmnožila zmatky, odvrátila je na nějakou dobu od tohoto záměru.

Mezi tím potřeboval Murad peněz, a poněvadž těch několik milionů, kteréž se po Azizovi nalezly, spotřebovalo se brzy na výpravu válečnou, radil Nuri paša svému veliteli, aby své drahokamy a šperky v ceně 800.000 tureckých liber zastavil. Řecký bankéř Christaki efendi půjčil na klenoty 500.000 liber na 12 proc., ale nenechal to drahé zboží u sebe, nýbrž poslal je do Paříže, kde platil z půjčky na ně učiněné pouze 6 procent. Měl tedy užitek znamenitý. Ostatně nevěřil nikdo, že by Murad V. své klenoty více vyplatil.

Ale brzy na to mluvilo se v Cařihradě ještě srozumitelněji. Duševní nemoc Muradova nemohla se více zatajit a listy Turecku nakloněné psaly, že stav jeho jest povážlivý, že obcování s ním jest velmi trapné, a že v těch těžkých dobách jest říši velice na škodu, když hlava státu překáží rozvoji běžných záležitostí. K tomu doložily časopisy, kteréž neměly příčinu pravdu tajit, že Murad V. již jako mladičký princ oddával se příliš požitkům života. Náklonnost jeho k ženám evropským byla právě tak známa, jako jeho obžerství. Již jako princ se Murad následkem svého nezřízeného života několikrát povážlivě roznemohl, ale ani tyto výstrahy nepomohly. V den smrti Abdula Aziza byl Murad zachvácen prudkým návalem zuřivosti, takže několik lidí musilo ho držeti. Tyto navaly se pak několikrát opakovaly.

Další zprávy zvěstovaly, že Murad V. trpí šílelonosti opilcův, a že nemůže s ním nikdo ani mluvit, ba ani jeho ministři, jež sultán v šílenství svém za vrahy považuje.

Tureckými piastry uplacený časopis „Neue freie Presse" ve Vídni hájila však vůči těmto zprávám rozšafnost a moudrost svého nejvyššího pána všemožně, a na důkaz, jak vydatně zasahá Murad v ústrojí státní, zvěstovala svému čtenářstvu, kterak sultán osobně předsedá ministerské radě a kterak projevil přání, že postaví se sám v čelo své bojující armády. Ale o výsledku ministerské rady, jíž prý sultán předsedal, nepověděl řečený časopis ničeho, aniž se kdo dočkal, aby sultán konal přípravy na cestu k své armádě, neřku-li aby se jí byl v čelo postavil, a tak se zdá, že ministerská rada sama považovala přání sultánovo, pakli je skutečně učinil, za následek blázněni.

Konečně v srpnu psaly vážné listy v tento rozum: „Zdravotní stav sultána Murada V. se nechce lepšit. Trpí na nezléčitelnou nemoc změkčení mozku. Věc ta nepřekvapí žádného, kdo zná do podrobna život nynějšího sultána. Především sluší poznamenati, že všichni synové Abdul-Medžidovi jsou churavi. Příčinou toho jest zhýralý život otce, který předčasnou smrtí se světa sešel vysílen rozkošemi a prostopášností. Dědičné této chorobě mohl princ odolati spořádaným životem; ale místo toho vedl nevázaný život jako všickni ostatní princové císařské rodiny a vůbec mladíci vznešených tureckých rodin. Sotva že mají 14—15 let, dostanou nejhezčí čerkeské otrokyně, jež sehnati lze, a ty bývají fysickou i morální záhubou vznešenějších Turků. Před 3 až 4 lety nemluvilo se v Cařihradě o ničem jiném než o milostných pletkách prince Murada s tureckými dámami. Mimo to má ještě čtyry ženy po zákoně a veliký počet odalisek. Na tom všem není ještě dost. Po několik let navykl si Murad píti v nesmírném množství rakii, koňak, francouzská a jiná vína. Rakie jest silná kořalka, jíž se v Turecku velmi mnoho spotřebuje. Pije se obyčejně před jídlem k zvýšení prý chuti k jídlu. Princ Murad byl zvláště náruživý piják. Láhev s rakií a koňakem nevycházela z jeho pokoje. V Peře vídali často motajícího se vstoupati do vozu, někdy ho musili služebníci až nésti. Neobyčejné a dramatické okolnosti, za jakých se dostal na trůn, a následující události působily zhoubně na jeho slabé čivy. Zvláště trapný dojem zůstavilo na něm zavraždění ministrů. Od té doby nemoc rychle pokračovala. Ranila ho mrtvice a jest nebezpečí druhého návalu, který může život jeho podvrátit. Za takových poměrů nemůže se Murad starati o státní záležitosti. Tíže a zodpovědnost jejich spadla na ministry. Jestli se stav ten nezmění, budou ministři nuceni povolati na trůn bratra sultánova Abdula Hamida, kterýž jako nejstarší otomanský princ jest následníkem trůnu. O této možnosti byla již vícekráte řeč. Princ Hamid byl již častěji od ministrů tázán, i odpověděl, že jen v tom případě by se ujal vlády, kdyby z domácích a evropských lékařů sestavená komise prohlásila, že zdravotní stav sultána Murada nedovoluje, aby se obíral státními záležitostmi." Lékařové nabyli jistoty, že Murad V. trpí vodnatelností mozku. Často bývá po několik hodin zamyšlen a upřeně hledí na jedno místo. Od zavraždění Abdula Aziza jest neustále rozechvěn. Již dávno bývala by slavnost opásání mečem vykonána, avšak ministři se obávají, že by u přijímání cizích vy-

slanců, jež by v ten den musil k sobě připustit, nezachoval by se tak, jak na panovníka se sluší."

Jaký pán, taký krám. Sultán šílel na trůně a jeho poddaní ve vzteklém šílení vraždili křesťanské obyvatelstvo. Jaká to hrozná perspektiva otevírala se tu říši turecké do budoucnosti!

XXV. Rakouský přístav Klek.

Již při schůzi císařů v Zákupech bylo sice umluveno, že rakouský *přístav na Kleku* zavře se pro všechny lodě, kteréž by dovážely zbraň a vojsko pro bojující armády, avšak nespěchalo se na to, poněvadž Turci sotva se mohli k tomu odhodlati, aby tohoto opatření šetřili.

Jakmile zvěděla turecká vláda, že Rakousko hodlá přístav zavříti, dala ihned rozkaz, aby se ještě ve vší rychlosti tohoto důležitého a příhodného přístavu pro dovoz válečného materialu použilo.

Současně prohlásily turecké listy, že Rakousko nemá vlastně ani práva přístav zavírati a Porta poslala rakouské vládě svůj protest, v němž dovolila si totéž tvrditi a to způsobem po turecku drzým.

V Cařihradě se domnívali, že náklonnost Maďarů pomůže tureckému protestu k nějaké platnosti ve Vídni, v tom se ale přepočetli. Císař František Josef tuto záležitost v Zákupech důkladně vyřídil, a zajisté by nebyl nikdy dopustil, aby se slovo jeho, jež ruskému caru dal, k vůli Maďarům zrušilo.

Se strany rakouské učinila se k zavření přístavu vhodná opatření, a rakouský vyslanec v Cařihradě, hrabě Zichy, musil dáti vyjádření tak určité, že Turkům nezbyla žádná naděje, že by pro ně Klek otevřený zůstal.

Aby alespoň věc nějak se prodloužila, počala Porta vyjednávat, a sice způsobem dosti schytralým, o čemž podána ke konci července z Vídně následující zpráva do jednoho listu berlínského, kteráž jednání turecké vlády náležitě objasnila.

„Přístav na Kleku — psal vídeňský oficiosus — Turci co nejdříve vyklidí, a také posádka, která se nalézá v tamějších tvrzích, odejde jinam. I všechna skladiště přístavní Turci vyprázdní a uklidí je do blízkých Metkovičů. Vyřízení této záležitosti nešlo beze sporů. V přístavu jest jen jedna loď, fregata „Fethie". Rakouská vláda žádala, aby se tato válečná loď co nejdříve odstranila. Turecká vláda však se vymlouvala, že to není tak brzo možné. „Fethie" jest prý už po 8 měsíců jakožto meziskladu užíváno, ze všech tureckých lodí skládá prý se zboží prozatím na „Fethii", nikoli přímo na břeh. „Fethie" prý je právě nyní přeplněna, takže na širé moře odvážiti se nemůže. I navrhovala Porta, aby Rakousko dovolilo zakotviti dvěma jiným lodím v přístavu, aby náklad „Fethii" odebraly. Ve Vídni však návrh tento byl nelibě přijat; kdyby jej byli zamítli, nebylo by jiného prostředku zbývalo, než aby Porta najala rakouské lodě k odvežení nákladu. Avšak kdyby lodě rakouské turecký náklad odvážely, porušila by se neutrálnost. Porta zase nemůže nechat posádky v tvrzích přístavních, když její lodě přístav opustí. Posádky tyto visely by pak tak říkaje ve vzduchu; od Hercegoviny jsou odloučeny a Černohorci mohli by je zničit. Z těchto obtíží není vybřednutí tak snadné. Nezbude snad nic jiného, než přijati s některými změnami návrh turecký. Mezi Vídní a Cařihradem se o té věci posud vyjednává."

Mezi tím zvěděli povstalci hercegovští, že přístav na Klek jest uzavřen, i podnikli operace k opanování toho území, takže Turkům zašla brzy chuť, vyklizení Kleku ještě dále protahovati. I zničili raději zbytky tamějších zásob, než aby vydali se v nebezpečí, že padnou v ruce Peko Pavloviče. A tak vyklidili se Turci počátkem srpna z Kleku úplně, a sice, jak očití svědkové tvrdí, s takovým spěchem, že to učinili spíše z důvodů vojenských než politických.

Tak pomohl Peko Pavlovič rakouské vládě nejlépe z nesnáze.

XXVI. Hnutí národa anglického ve prospěch Jihoslovanů.

Kdežto vláda anglická podporovala Portu dosti hojně penězi, zbraní a důstojnictvem, kdežto uplacené listy vídeňské volaly: „Vítězství turecká jsou *evropská* vítězství!" probudilo se v Anglicku svědomí národa a v parlamentu, v žurnalistice i na četných schůzích lidu ozval se výkřik spravedlivé nevole nad ohavnostmi tureckými a zahanbujícím přátelstvím anglické vlády k Turecku.

Poslanec *Anderson* promluvil ve sněmovně k prvnímu ministru lordu *Disraelimu* vážné slovo. Nejprve přečetl zprávu jednoho časopisu, jenž jazykem francouzským v Cařihradě vychází, o hrozném řádění Turků a pravil: „Není pochybnosti, že tyto ohavnosti byly spáchány a že takové zločiny i příště páchati se budou — ale náš zástupce v Cařihradě, lord *Elliot* nechce o nich vědět."

I dokazoval Anderson, že Turci to byli, kteří Hercegovce, Bosňany a Bulhary k zoufalému boji do-

hnali. Pak četl řečník některá místa z „Daily News" a vyslovil obavu, že pan Baring, jemuž sir Elliot uložil, aby v příčině tureckých ukrutností vyšetřování zavedl, od obecenstva pravdy nezví, poněvadž není znalý jazyka slovanského. „Mám za to," podotkl Anderson, „že by měla vláda naše vystoupit přísněji než posud, že by se měla s jinými vládami evropskými dohodnout, aby těm krvavým ohavám udělal se konec."

Poslanec Mundella oznámil, že od věrohodných osob dostal listy, v nichž se ony ukrutnosti potvrzují, i doložil: „Hanba jest to, že takové hanebnosti páše vláda, která je s námi spojena a nalézá podpory jen v Anglicku." Pak přečetl řečník některé zprávy z novin a doložil: „Nežádám si války proti Turkům, ale hanba jest to pro Anglicko, že neřeklo těm Turkům, z nichž jeden nůžkami byl usmrcen, a druhý ještě horším způsobem zahyne: „Udělejte konec těm hanebnostem, nebo zamíříme děla svá na vaše paláce."

V podobném smyslu vyjádřili se i jiní řečníci a tajemník Bourke četl úřadní zprávu, dle níž do 22. července bylo povražděno 12.000 Bulharův a spáleno 60 osad; z Tatar-Pazardžiku bylo vedeno asi 400 zajatých v řadách po čtyrech, těžkými řetězy nebo provazy spoutaných. *Když tito nešťastníci unavením dále nemohli, byli od zaptiů a Čerkesů spletenými biči mrskáni.*

Po přečtení těchto zpráv tázal se lord Harlington, kterak se to děje, že vláda byla o těchto věcech tak špatně zpravena, i káral ostře vyslance lorda Elliota, že pokud mohl vládě své vše popíral, i varoval vládu před smutnými následky, jestliže neučiní u vlády turecké náležité kroky, aby hanebnostem přítrž učinila.

Lord *Gladstone,* někdejší první ministr, vydal o záležitosti na Balkáně zvláštní spis, když byl dříve ve sněmovně proti chování anglické vlády velmi ostře, se zanícením pro pravdu a právo skvělou řeč promluvil.

Spis Gladstonův má název: *„Bulharské ohavnosti a východní otázka"* a pojednává se v něm o těchto věcech:

Jak vznikla válečná situace? — Náčrtek o tureckém národě a turecké vládě. — Politika anglického ministerstva. — Odhalení ukrutností v Bulharsku spáchaných. — Anglické loďstvo v zátoce besické. — Léčky, kterýmž se vyhnouti třeba a cíle, jež nutno sledovati. Gladstone podotekl s důrazem, že jest svrchovaně nutno, pracovati mimo ukončení války o splnění tří s tím nerozlučně spojených úloh, totiž:

1. Aby se učinil konec anarchické zlovládě, jakož i drancování a vraždění v Bulharsku.

2. Zameziti opakování ohavností, kteréž za souhlasu turecké vlády páchány byly, účinným spůsobem tím, aby na budoucí časy netoliko Bosna a Hercegovina, nýbrž také, a sice v první řadě Bulharsko, vyloučeny byly z turecké správy, jejíž krvavé stopy i v nejlepším případě ještě na léta a pokolení v této provincii zůstanou viditelny.

3. Aby se tímto opatřením zase očistila čest anglického jména, kteráž politování hodnými událostmi roku 1876 hůře byla poškozena, než kdykoliv jindy.

Spisovatel obíral se většinou příběhy v Bulharsku a užil jich, jakož i rozšířeného mínění, že Anglicko odesláním loďstva do zátoky besické Turky podporovalo, k prudkým útokům na vládu anglickou, o níž pravil, že otálela, když měla jednat, aby zamezila strašnou zlovládu, kteráž povstání zavinila. Za to byla příliš horlivou, když opatrnosti bylo potřebí: vypravujíc totiž loďstvo do zátoky besické dala tomu ráz vojenské demonstrace na prospěch Turecka, místo aby byla osvědčila, že se to děje jen z ohledu lidskosti, na prospěch týraných Slovanů. Vláda dbala málo svých dříve převzatých závazkův, ale snažila se za to tím horlivěji, aby rozšířila víru ve svou smělou východní politiku. Ale víra tato zmizela, a s hrůzou octla se Anglie před ohavnostmi, jakýchž svět dosud neviděl a o kterýchž vláda svou vlastní vinou příliš pozdě zprávu dostala a kteréž i pak ještě, přes míru slušnosti, dlouho parlamentu zamlčovala.

Především, psal Gladstone dále, dlužno se vystříhati falešného náhledu, jakoby Rusko vždy jen zlé věci chtělo; jakoby v Turecku kdy evropský pořádek nastati mohl a jakoby srbská vzpoura zatracení byla hodna. S jedné strany vzbuzovala se vší silou strašidelná hrůza před Ruskem, a na druhé straně dělo se všechno jen možné (arci mimovolně) na podporu ruských plánů. Jednou z hlavních podpor těchto plánů jest, že slovanské národnosti na Dunaji v Anglii svého odpůrce, ale v Rusku svého přítele poznávají. Ještě není pozdě, ještě se dají spáchané chyby napravit. Ale za tím účelem musí anglická vláda změnit své chování a svou politiku, musí je srovnati s city celého vzdělaného člověčenstva, musí jednat v dorozumění s Ruskem, Rakouskem a Německem, musí se proti tureckému tyranství opříti a potlačených ujmouti. Kdyby se Anglie pro tuto politiku rozhodla a společně s ostatními velmocemi na Turecko potřebný nátlak učinila, podrobilo se Turecko nezbytnosti, samospráva křesťanských zemí byla by rychle provedena a tím také přemožena domnělá velká obtíž s odporem mohamedánské menšiny.

Toť asi tresť Gladstonových myšlenek. K poznání pak mluvy Gladstonovy stůjtež zde nejvýmluvnější místa ze závěrku:

„Jakožto starý sluha koruny a státu zapřísahám své krajany, na nichž snad více než na kterémkoliv jiném evropském národě závisí, aby žádali a na to naléhali, aby naše vláda, kteráž dosud oním prvním směrem pracovala, nyní také druhým směrem působila a vší silou svou o to se zasadila, aby společně s ostatními evropskými státy tureckému panství v Bulharsku konec

učinila. Nechť Turci své zlořády tím jediným možným způsobem odklidí, že samy sebe odklidí. Jejich zaptiové a mudirové, jejich bimbašové a jusbašové, jejich kajmakamové a pašové nechť vyklidí se se všemi svými přívěsky ze země, kterouž tak spustošili a znesvětili. Toto úplné vyklizení, toto požehnané osvobození země jest jediné zadostučinění, kteréž podati můžeme památce oněch tisícův a tisícův zavražděných, zhanobené cudnosti žen, dívek a dětí, uražené a utýrané vzdělanosti, zákonům božským a mravnímu citu celého člověčenstva. Není zločince v žádném evropském žaláři, není lidožrouta na ostrovech jižního moře, jehož hněv by se nezpěnil a nepřekypěl při vypravování toho, co v Bulharsku se dělo, co příliš pozdě vyšetřeno bylo a dosud neztrestáno zůstalo, co za sebou zůstavilo všechny ty zvlčilé a zlotřilé vášně, z nichž ony skutky vzešly a kteréž v jinou vražednou žeň opět vzrůsti mohou z té krví prosáklé půdy a v tom všemi jen možnými mrzkými zločiny nasyceném vzduchu. Že takovéto věci vůbec kdy státi se mohly, již to je hnusnou skvrnou a hanbou té části našeho plemene, kteráž je spáchala; ale kdyby se jen vzdálená možnost ponechala, aby tyto věci zase někdy se opakovaly, vtiskla by se ona skvrna potupy celému lidstvu. Však — mohli bychom říci sultánovi — lépe dala by se ještě snésti všechna křivda, všechna obtíž a každá s Bulharskem spojená ztráta, „než ty, na svém trůně světla, ty, svého národa potupo a kletbo!“

Prohledejme letopisy celého světa a nenajdeme tak hrozného příkladu ďabelského zneužívání mocí, kteréž bohem dány jsou „na ztrestání zločinců a povzbuzení těch, kteří dobře činí.“ Nikdy před tím nezhřešila tak žádná vláda a nikdy neobjevila se žádná tak nenapravitelnou — aneb — což stejné jest — tak málomocnou k polepšení. Kdyby se výkonné moci Turecka dovolilo, aby v této velké krisi se svolením a schválením Evropy své panství v Bulharsku znova zakotvila, pak nebylo by od počátku všeho státního a společenského řádu žádného protestu, kterýž by se té nesnesitelné zlovládě v tvář vrhnouti nemohl, a žádné rány, kteráž nenáviděnému tyranství zasazena byla, jež by se za zločin poznamenati musila.“

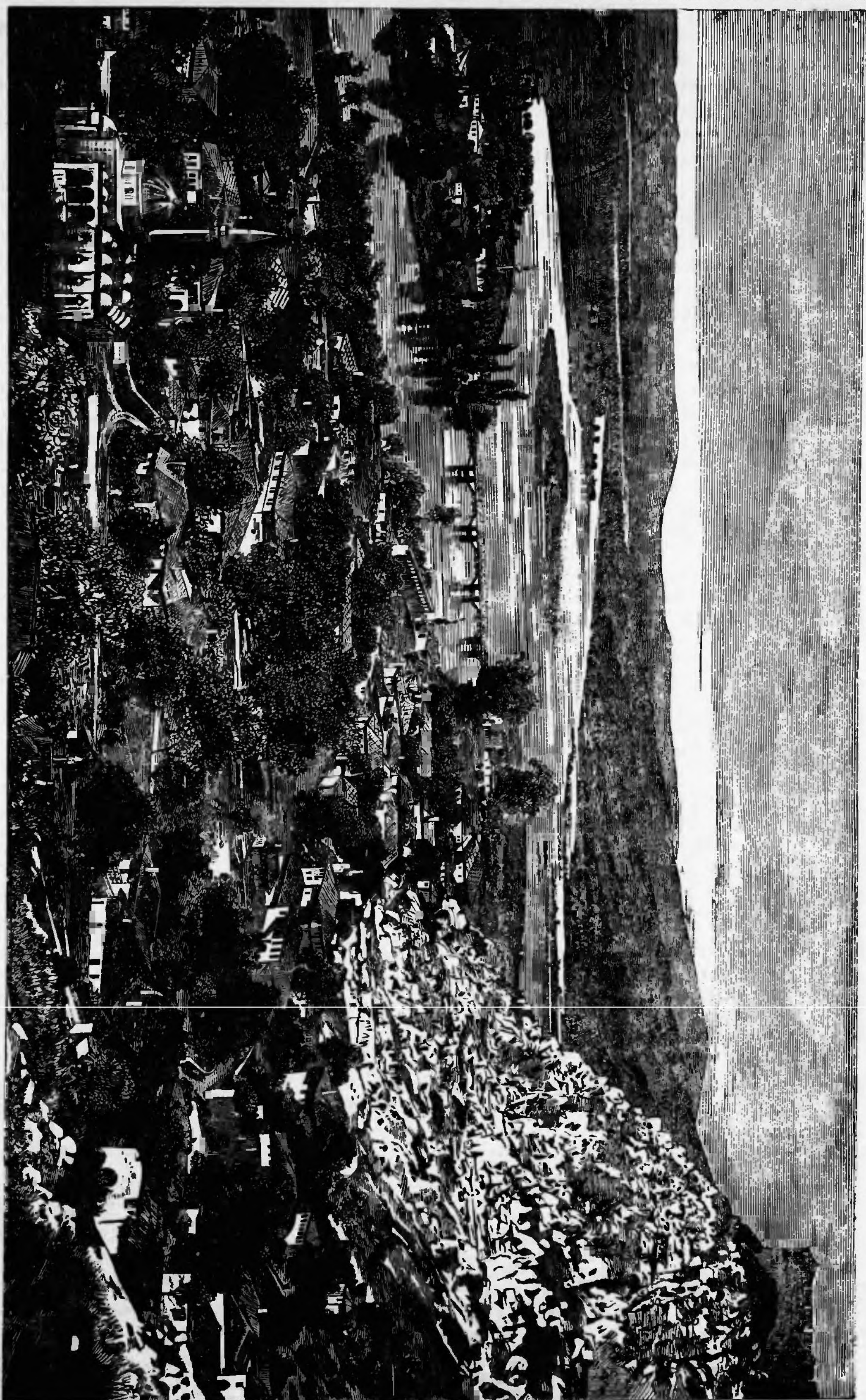
V dodatku napomenul Gladstone vládu, aby podporování nešťastných Bulharů nezůstavovala pouze šlechetné lady *Strangsordové,* nýbrž aby veškeré obce anglické k peněžním příspěvkům vyzvala a peníze sebrané svými zástupci řádně rozděliti dala.

* * *

Vládnímu tajemníku Bourkemu bylo uloženo, aby na omluvu vlády svůj náhled o ukrutnostech v Bulharsku sdělil. Bourke učinil to těmito slovy: „Nejsem nikterak překvapen, že se naši spoluobčané zhrozili zpráv, které se dostaly do Anglie o hrůzných a děsných událostech v Bulharsku. Víte, že vláda co nejdůrazněji u Porty remonstruje a sdělila jí, že události ty mohly by Anglii Turecku odciziti, což by mu mohlo býti záhubno. Nedbám na to, jak velká byla snaha cizinců, aby povstání roznítili, ani jaké byly zámysly a činy povstalých křesťanů. Vraždy a spousty, jimiž bylo potlačeno, nelze omluviti a lpí na vládě, za níž spáchány byly. Myslím, že náš vyslanec v Cařihradě nespustil se žádné příležitosti, aby učinil vše, co může diplomacie činiti, aby zastavila krveprolití a dosáhla potrestání viníka. Leč ruský a rakouský vyslanec neměli spolu se sirem H. Elliotem o spáchaných ukrutnostech žádných zpráv dříve, až se stalo to nejhorší. Můžete býti ujištěni, že premier-ministr a lord Derby byli nad těmito výstupky rozmrzelí jako kdo jiný a budou jednati v souhlasu s těmito city. Jak byly strašné hrůzy v Bulhařích, musíme na paměti míti, že angličtí státníci nejsou vladaři Turecka a žádné fysické síly v nitru této říše několik dní po zprávě o nebezpečí nenabudou. První povinností anglických státníkův jest, aby měli na zřeteli prospěchy své země; ale i Turecko ví tak dobře jako oni, že vláda anglická nebude nikdy podporovati násilí, utlačování nebo ukrutnost, ať se vyskytne zde nebo onde a jako králová naše spravedlivě a milostivě zachází s mohamedánskými poddanými, tak i my právo máme žádati od nejvyšší hlavy musulmanské víry podobné zacházení s rozličnými křesťanskými plemeny, které žijou v panství sultánově.“

Tím se ovšem smýšlení anglického národa na prospěch vlády nezměnilo a nátlak se strany obecenstva i časopisectva byl vždy mocnější. „Times“ psaly po omluvě Bourkeho toto:

„Jest čas, by poznala vláda, že váženější část obecenstva anglického nemile dojata jest lehkovážnou řečí ministra, který se patrně snažil zmírniti neb omluviti hanebnosti, kteréž Turci v Bulharsku vykonali. Pouze u Ašantů nebo v Dahomeji musíme hledati za naší doby podobné ukrutnosti. Článek končí takto: Země očekává s netrpělivostí zprávu, kterak nevědomost taková byla možnou v Peře (u vyslance Elliota) a ve Westminsteru (u vlády anglické). Vláda anglická nucena jest konejšiti nevoli lidu nad chováním svým vůči tureckým ukrutnostem v Bulharsku. Disraeli vyhýbá se jednoduše parlamentu; na dotazy, téměř každého dne předkládané odpovídá vždy státní podsekretář Bourke. V pondělí byla opět řeč o Bulharsku; Bourke se vyjádřil, že Anglicko co nejdůrazněji domluvilo Portě pro ukrutnosti od Čerkesů páchané, kteréž Disraeli v parlamentě popíral; vláda vyslovila prý Portě rozhořčenost, jakou hanebnosti ty vzbuzují ve veškerém národě anglickém. Porta prý koná nyní přísnou spravedlnost pod dohlídkou anglického konsulárního jednatele, jenž nalézá se v Plovdivu. Pravda jest sice, že bylo oběšeno dosud několik Čerkesů, avšak Bulhaři stále ještě odpravují se houfně!

Skadar.

Bitka u Vratarnice dne 5. srpna (str. 101).

Téměř ve všech větších městech anglických odbývalo se shromáždění lidu ve prospěch Jihoslovanův. Angličtí lékařové odcházeli na bojiště. Také se konaly značné sbírky pro raněné a někteří Angličané odešli s lékaři do Srbska, aby účastnili se boje proti Turkům a smířili svou krví těžkou vinu vlády anglické.

Také duchovenstvo anglické prohlásilo se většinou proti Turecku a pro Jihoslovany. Biskup v Manchestru vyzval ke sbírkám pro nešťastníky v Bulharsku a pohnul kněžstvo, aby na kazatelnách se věci ujalo, což se i stalo. Děkan westminsterský, muž to osvícený a snášelivý, vyjádřil se v kázaní v Scarboroughu, že církev na místě národa má se v to vložiti a nedovoliti, by spravedlivé rozhorlení v národě bylo vykořistěno k účelům strannickým. Potlačení a zamezení na vždy ukrutností bídné vlády turecké není prý monopolem té či oné strany v státu a v církvi, nýbrž obecnou povinností vlasteneckou a křesťanskou.

Jeden z nejšlechetnějších zastanců Jihoslovanů ve válce s Tureckem byl učený lidumil lord *Russel*, kmet 84tiletý, kterýž jako Gladstone vydal o poměrech na Východě zvláštní spis, nazvaný *„Zahraničná politika Anglicka r. 1876,“* v němž přimlouval se za úplné rozdělení Turecka mezi sousední státy. Snažení jeho vzbudilo vděčnost Jihoslovanův, a vystěhovalci bulharští poslali mu z Bukurešti tuto adresu díků:

„Mylorde!

První podnět, který zavdal jste Vy a někteří ušlechtilí lidumilové a politikové Vaší vlasti, aby byly uveřejněny ukrutnosti do nebe volající, které Turci v podmaněných slovanských krajinách páchali, zjednal Vám i ctěným spolubojovníkům Vašim nehynoucí pomník vděčnosti v srdcích ujařmeného křesťanského Východu, zvláště v srdcích Bulharů. Nemáme dosti slov, bychom Vám, šlechetný lorde, i vzácným soudruhům Vašim vyslovili nejhlubší úctu a nejupřímnější uznalost. Dovolujeme si vysloviti přesvědčení své, že city a náhledy Vaše považujeme za city celého národa anglického. Doufáme také, že šlechetný ruch, který jste Vy zahájil, proklestí si cestu snad i v anglické politice, čehož očekáváme tím spíše, ježto právě nynější anglický kabinet svým protikřesťanským chováním poskytl podporu mravní strašnému vraždění křesťanů v Bulharsku. Celému národu musí patrně na tom záležeti, aby slavně zřekl se všelikého účastenství při onom ohavném útoku na vzdělanost a humanitu. Není v dějinách žádného skutku barbarství a cynismu, který by se mohl porovnati se vražděním křesťanů v Bulharsku, nařízeným z Cařihradu. Tisíce žen, dětí a kmetů bylo od divokých šelem pobito, zprzněno, spáleno, na kůl naraženo. Strach a hrůza! Péro zpěčuje se, popisovati ohavnosti turecké! Co se děly tyto hrůzy, byl jste to Vy, šlechetný lorde, se svými šlechetnými soudruhy, již jste rozšířili výkřik ustrnutí a hněvu veřejným míněním v Anglii. Proto však zůstala přece němou úřadní Anglie. Nejšlechetnější city lidské staví Vás na nejvyšší stupeň jakožto pravého zástupce vzdělanosti a humanity. Národ bulharský ctí ve Vás svého ochrance a klade na hlavu Vaši věnec nesmrtelnosti!“

Zdali a v jaké míře lord John Russel díkův a úcty Jihoslovanů zasloužil, dokazuje výňatek z jeho spisu, který zasluhuje pozornosti všech lidumilů.

Spis Russelův rozpadá se v tré oddílů: první, co historický úvod k následujícím dvěma, počíná poznámkou, kterak že Anglicko octlo se v posledních dvou letech v úplném poklidu všeho politického pokroku. Načrtnuv pak v běžných sice, avšak naskrze jasných obrysech dějiny styků anglických s Tureckem, končil Russel sdělením depeše, již byl roku 1860 jako tehdejší ministr zahraničných záležitostí siru H. Bulwerovi, toho času anglickému vyslanci u Porty, zaslal, a v kteréž jadrně a bez obalu byl se vyjádřil o zkaženosti a ničemnosti vlády turecké. Praví lord Russel o této depeši: „Však psal jsem již tehdy: nedopídí-li se Vysoká Porta peněz výpůjčkou, nadejde doba reforem; poštěstí-li se výpůjčka a nezmění-li se zároveň soustava vládní, pak ještě dočkáme se revoluce!“ Tato, již roku 1860 psaná slova, lordem Palmerstonem, tehdejším náčelníkem kabinetu anglického, vřele podporovaná, mohla býti Turecku dostatečnou výstrahou, praví Russel, a přece vyjádřili se po patnácti letech někteří zahraniční novináři vzdor přímosti těchto i v jiných depeších učiněných, ještě ráznějších vyjádření mých, „kterak že prý jsem tehdáž bázlivě k věci přihlížel, kterak že jsem sultána a ministry jeho nikdy nevaroval, aby přestali páchati zločiny a přečiny, jichž se vůbec dopouštěli, kdežto prý mohl jsem dáti jim výstrahu před odvetou, která na potom jistě jich očekávati musila.“

V druhém dílu brožury snažil se lord Russel přímou dáti odpověď k otázkám: „Zasluhuje Turecko, aby bylo zachováno? a není-li zachování hodno, co by mělo utvořeno býti na jeho místě?“

Ku první části otázky odpovídá záporně: „Nemíním, abychom snad offensivně doráželi na Turecko, nýbrž abychom přestali konečně ujímati a zastávati se jeho. Nebylo ovšem nic lehčího, než pomocí vojska rakouského, ruského, německého a francouzského hercegovské povstalce potříti, nejnevděčnější však, ba naprosto dobrodružnou úlohou bylo by, kdyby kdo domníval se, že by mohl veškerou brannou silou čtyr, pěti neb i šesti velmocí evropských docíliti nápravy nespravedlivosti turecké, aneb že by snad podařilo se říditi vnitřní správu velikého státu diplomatickými agenty těchže velmocí.“ Všecky návrhy reforem jakýchkolivěk ve vládě turecké musily by již za tou příčinou zůstati bez úspěchu, že nemá sultán mužů ku provedení takových oprav.

„Z toho však dovozuji, pokračuje lord Russel, že jest zde jen jediného prostředku k trvalé nápravě:

změna v osobě panovníkově; koruna budiž posazena na hlavu křesťana a sultán budiž zbaven moci panovničí, kteráž nesrovnává se s pravdou a spravedlností, s náboženstvím a zbožností, s mírem a blahobytem. Podmínka, na které bychom trvati měli, jest: skutečná a podstatná rovnoprávnost křesťanských i mahomedánských poddaných v Turecku; vykonávání spravedlnosti křesťanskými soudci, křesťanští i mahomedánští úřadníci měli by vybírati příspěvky k potřebám státním, pro vojsko i loďstvo."

Nakresliv takto rysy poněkud příliš zběžnými plán svůj, přistoupil lord Russel v třetím oddílu spisu svého ku všeobecným závěrkám z toho plynoucím, a sice v tento způsob:

„Zdá se mi, jakoby z přílišného přemýšlení o těchto věcech — jako míval v obyčeji říkati lord Brougham — před zrakem mým byla rozvinula se vidina: a) spatřil jsem šestero pánův, ani sedí kolem stolu zeleným suknem prostřeného. Byliť to zástupcové Rakouska, Francie, Německa, Velké Britanie, Italie a Ruska. Těm předložil se spis nadepsaný: „Hlavní základové allianční smlouvy v příčině upravení poměrů turecké říše v Evropě."

Prvním článkem smlouvy této bylo utvoření konfederace, kteréž mělo dáno býti jméno „konfederace podunajská," v jistém směru tedy nápodobení bývalého „spolku porýnského" za doby prvního císařství francouzského, s tím však rozdílem, že nebyl utvořen spolek podunajský, jako druhdy porýnský, ku zničení neodvislosti jednotlivých států k němu náležejících, nýbrž naopak ku zřízení a upevnění neodvislosti jednoho každého člena spolkového. b) Členy spolku toho měli býti: 1. Srbsko s hlavním městem Bělehradem a pod vládou knížete Milana. 2. Chorvátsko a Hercegovina s hlavním městem Dubrovníkem pod vládou arciknížete rakouského. 3. Multany a Valašsko co knížectví rumunské pod vládou knížete Karla v hlavním městě Bukurešti. 4. Bulharsko s hlavním městem Drinopolem pod vládou arciknížete rakouského. 5. Království řecké, spojené s Tesalií a Epirem s hlavním městem Atény pod králem řeckým.

Ostatní část vidiny nebyla mi sice dosti jasnou, měla cosi neurčitého do sebe, jakoby sen nějaký, přece však viděl jsem císaře rakouského co ochrance nového soustátí podunajského. — Ještě v jiném směru viděl jsem dosti jasně; viděl jsem, kterak že úplně zrušeno bylo nynější obmezení svobodné plavby válečných lodí při vjezdu do Černého moře, že staly se přístavy v Oděse a Sevastopoli přístupnými lodím všech národů bez rozdílu, zrovna tak, jako volnou jest plavba průplavem do moře Atlantského.

Zdálo se mi dále, že královna anglická uvolila se býti ochranitelkou podunajského soustátí na moři, jako ochrancem jeho bylo Rakousko na pevnině."

Tyto náčrty šlechetného lorda Russela považovali tak zvaní „praktičtí" politikové skutečně jen za pouhý sen, za vidinu, a prohlásili, že také vidinou zůstane. Komu však bije srdce pro čest a pravdu, kdo nepřestal věřiti, že utlačovaným Jihoslovanům *musí* se dostati rovného práva s jinými národy svobodnými, ten zajisté bude pokládati Russela za pravdivého proroka lepší budoucnosti národů na Balkáně, byť i vidina jeho nestala se co do *formy* tak pravdivou, jak spatřoval ji prorocký jeho duch.

Vládě anglické byly ovšem protiturecké manifestace anglického národa velmi nepohodlné a hleděla je co možná konejšit. Ministr zahraničných záležitostí, lord Derby, přijal v září několik deputací a vyjádřil se, že agitace v Anglicku jest nebezpečnou. Důvody pro udržení celistvosti tureckého území mají prý dosud platnost. Bez války nelze Turecko zničiti nyní snáze nežli dříve. Vzdá-li se Anglie snah svých ve prospěch Turků, bude z toho míti sama škodu. Rozšíření autonomie v tureckých provinciích neprotiví se v Anglicku nikdo, avšak potkává se s velkými obtížemi místními. Sluší se s mocnostmi ostatními učiniti všeliké možné pokusy, by co nejdříve zjednáno bylo příměří a započato vyjednávání o mír. Jedná prý se nejprve o to, aby docílilo se dorozumění velmocí. V ohledu tom se vyjednává. Derby se vyjádřil dále, že opětování ukrutností musí býti zamezeno, avšak návrh na úplné vypuzení Turků z Evropy nelze prý provésti, poněvadž by tím povstala válka náboženská, která by měla v zápětí ještě horší ukrutnosti. Anglicko zamítlo berlínské memorandum, poněvadž provedení jeho považovalo za nemožné. Loďstvo anglické nemá prý býti nazpět povoláno z besické zátoky. Konečně vyjádřil Derby srozumění své s tím, by se dostalo Bulharsku slušného zadostučinění.

V parlamentě pak vyjádřil se lord Derby: „Mohu pány ujistit, že ani vůči zemi ani vůči parlamentu netřeba nám (ministrům) odvolati, co jsme dříve řekli, aneb litovati toho, co jsme učinili." Na to odpověděl Gladstone v přípise k „Times": „Zdá se mi, že lord Derby odpověděl na žaloby, o nichž nebylo ani řeči, a že pomlčel o těch, které v skutku byly proti němu pronešeny."

Gladstone uvedl potom tyto žaloby:

1. Ministři neuznali práva a povinnosti, které Anglicko společně převzalo s ostatními evropskými mocnostmi k poddaným sultána, zvláště ku křesťanským, které vznikly z války krimské a z míru r. 1856.

2. Nejen že nepodporovali svorné působení Evropy proti Turecku, čímž bylo by se dosáhlo úspěchu, oni spíše překazili tuto svornost.

3. Odklidili návrhy jiných států nenahradivše je ničím, a tím přirychlili osudnou válku, kterou bylo lze předejíti.

4. Vysláním loďstva do zátoky besické beze všeliké ho vyjádření až do 14. července, v které době události se největší ukrutnosti v Bulharsku, podporovali

ministři skutečně vládu tureckou mravně i hmotně v době nejohavnějších zločinů v odporu s obecným citem veškeré Evropy.

5. Otálením nevysvětleným, nežádavše zpráv, protáhli uveřejnění ukrutností v Anglii, kteréž bylo velmi důležitým v zájmech spravedlnosti a lidskosti.

6. Majíce vědomosti jen obmezené dávali v parlamentu na dotazy odpovědi libovolné, kteréž měly za účel jednak vzbuditi nedůvěru proti zprávám, kteréž od té doby podrobným vyšetřením jsou stvrzeny, jinak však rozšiřovati nepravé ponětí o ukrutnostech bulharských, o povaze jednání tamější vlády, jakož i o tamějších obyvatelích.

7. A skoro po 5 měsících po vypuknutí nemáme od odpovědné autority anglické úplného vylíčení i jediné jen části těch smutných událostí.

8. Teprv 8. srpna projevila vláda přání listem siru Henrimu Elliotovi, by poučil Portu o tom, jaký pocit leknutí jí i národu byl způsoben došlými zprávami o ukrutnostech bulharských; od té doby, pokud víme, nevinili ministři tureckou vládu z těch ukrutností. O zprávě Baringově z Bulharska podotkl Gladstone, že Baring konal vyšetřování u přítomnosti tureckých úředníků, což jest velice na újmu jeho výsledkům.

Co se týče náhledů lorda Derbyho o turecké vládě a o politice, která by se měla zachovati, dospěl Gladstone k těmto úsudkům:

1. Vysvítá z vylíčení lorda Derbyho, že Turecko bude se chovati dobře, bude-li mu lze spoléhati na pomoc naši i jiných mocností, že však dovolí si výtržnosti, bude-li se domnívati, že celá Evropa jest proti němu.

2. Že nemáme větší odpovědnosti za chování Turecka nežli ostatní mocnosti, ačkoli jsme to byli my, kteří jsme společně s Francií vyzdvihli právo k ochraně nad tureckými poddanými, které vykonávalo dříve Rusko, a jakkoli nelze očekávati v nynější době, že by Francie chtěla se zabývati zvláštními povinnostmi a starostmi.

3. Že sebe větší množství protestů a představení postačí k vyplnění naší povinnosti v Cařihradě, a lord Derby ujišťuje nás, že místo jednoho marného představení, které zanešeno jest v modré knize, sir Henri Elliot jich učinil dvanáct, nezanešených sice — ale rovněž marných.

4. Nikdo nediktoval aniž podporoval v Cařihradě výtržnosti bulharské — to jest, turecká vláda je pouze popírala a potlačovala listy, jež přinášely zprávy o nich, povýšila tři z bídníků, kteří veleli a řídili páchání ukrutností, a vyslala k vyšetření muže (Selima), který, jak se nyní dovídáme, *dal mučiti bulharské svědky*, kteří nemluvili dle jeho přání.

5. Neštěstí, které se stalo, praví lord Derby, přičísti sluší spíše slabosti nežli vůli turecké vlády.

6. Jest nesmyslem lordu Beaconsfieldovi (Disraelimu) sultána nebo lordu Derbymu velkovezíra supponovati a s tím spojovati očekávání nějaké. A přece lord Beaconsfield vyjádřil se 17. července, že vláda o všem dostává stále zprávy, že neučiní představení Portě, poněvadž ochotna jest uposlechnouti rady britského vyslance.

7. Politika vlády byla politikou posledních 50 roků. Odporuji tomu tvrzení a tážu se, kterak to přijde, že veškeré konnexe lorda Palmerstona a každý politik ode dneška, který dříve měl účastenství v otázce východní a odpovědným jest za dřívější politiku, uchylují se od politiky nynější vlády, nevyjímaje ani lorda Stratforda de Redcliffe, který jinak ve věcech politických souhlasí s vládou.

8. Lord Derby hrozí nám ruským panstvím v Cařihradě; já na to odpovídám, že letošní politika přispěla více než kdy která jiná, by Rusko do Cařihradu se dostalo a že tomu lze zabrániti pouze tím, když slovanské obyvatelstvo nabude svobody, které si bude vážiti, a bude míti snášelivou vládu.

9. Turecká vláda v „principu a dle okolností“ není proti rozšíření konstitučních zřízení. Jakou to má cenu v praxi? Zdali Turecko učinilo následkem představení jen jediný pokus, aby zamezilo neplechy nebo zavedlo svobodné zřízení v Turecku? Kdo si přeje poznati náhledy britské vlády o lokální autonomii, ať čte č. 497 a 493 tureckých papírů č. 3 a pozoruje patrnou sympatii, s kterou vykládá lord Derby všeliké nesnáze, které činilo Rakousko proti zavedení soustavy této.

10. Lord Derby praví, že nedopustí se nikdy mastičkářství, by podepsal záměr, který dle jeho náhledu nedá se provésti. Toho neočekávám. Avšak odkud odvozena jest tato pravda? Toť opět případ s berlínským memorandem, protiviti se totiž návrhům cizím, zmařiti je a nenahraditi je ničím jiným.

11. Mocnosti souhlasí v tom, by příměří i mír docílily se „co nejdříve.“ Ale neděje se ani slovem zmínka, že shodují se o míru *spravedlivém.* Nelze o tom také mluviti, pokud britská vláda nezmění své náhledy, o čemž budoucnost rozhodne.

12. Nemáme podněcovati nenávist proti veškerému tureckému pokolení a mohamedánským národům. Souhlasím.

13. My jsme nezištnější a lidumilnější nežli ostatní mocnosti, nebo některé z nich. To říkáme totiž vždy: nepozoroval jsem, že by to jiní pravili o nás.

14. Turecko bude prý dbáti hlasu sjednocené Evropy. — Dle mého zdání nejlepší to výrok z řeči Derbyho.

15. Potrestáni býti mají, kdož učinili útok, a Bulhaři mají právo k náhradě. Náhrada vůbec jest nemožnou; co se týká trestu, naskytuje se obtíž, že nelze nám dověděti se, zdali byl spravedlivě vykonán. Portě to není otázkou spravedlnosti, jak se objevilo v Soluni,

nýbrž donucení. Podrží-li Turecko vládu v Bulharsku, jest Gladstone přesvědčen, že povstane mocný pokřik po pomstě a že lze očekávati příkladů téže. Čeho skutečně zapotřebí, jsou mocná předstižná opatření.

16. Lord Derby pravil: Máme právo pro budoucnost požadovati záruky proti podobným výtržnostem. Na to odpovídám: Zdali spokojí se národ tímto vyjádřením? Jaké záruky? Smysl té frase jest jasný: Znamená více slibův a fermanů, na které opět více protestův a představení má následovati. V nynějších velmi kritických okolnostech jest na čase, protestovati proti těm protestům, které hrozí vyvinouti se v soustavu, která nebyla by lepší než soustavné klamání národův evropských. Národ anglický projevil přání svoje; nechť dokáže, že přání to jest i vůlí jeho, která má se naplniti. Gladstone žádal, aby k napravení všeho zla, jehož se Anglicko podporováním Turecka dopustilo, svolán byl parlament.

Vláda učinila pokusy na svolání schůzí ve směru opačném, aby totiž zjednala si souhlas lidu k jednání svému, avšak pokusy tyto se zmařily. Cit lidskosti příliš mocně pronikl lidem anglickým.

Velkou pozornost obrátilo k sobě shromáždění, kteréž odbývalo se dne 18. září v londýnské City, v Guidhallu, a mělo za účel projeviti nevoli dělnické třídy londýnské. Lord mayor (purkmistr) londýnský, Alderman *Cotton*, shromáždění tomu předsedal. Účastenství obecenstva bylo nesmírné. Četly se omluvné dopisy, mezi těmi také Disraeliho, že mu nelze účastniti se schůze, poněvadž nemešká v Londýně. Předseda zahájil schůzi řečí mírnou vyhlašuje, že osvědčení toto děje se ve prospěch míru a žádaje, by se důvěřovalo vládě, jejížto snaze o mír podařilo se zjednati klid zbraní. Po něm mluvil *Hubbard*, poslanec City, přimlouvaje se za to, by se užilo nejvydatnějších prostředků k zamezení dalších ukrutností a radil k tomu cíli upřímné *spolupůsobení Anglie s Ruskem.* Pořadatel schůze *Merriman* přimlouval se za osvobození Bulharska od jařma tureckého. *Řeč ve prospěch politiky vládní uvítalo obecenstvo s nevolí* a návrh resoluce, by vyslovena byla důvěra vládě Disraeliho a Derbyho, zamítnut ohromnou většinou a za hlasitého projevení nevole přítomných. Jednohlasně přijaté resoluce zněly takto: 1. Zlovláda panující v celém Turecku má v zápětí stálé utrpení pro obyvatelstvo a tím ono nabývá práva na sympatie Angličanů. Pociťujíce ošklivost nad dosvědčenými ukrutnostmi, které Turci páchali na osobách bezbranných, starcích, ženách a dětech v Bulharsku i jinde shledáváme v nich další důkazy o špatné správě a vidíme hrozící nové utrpení obyvatelstvu celé říše. 2. Přízeň Velkou Britanií projevovaná Turecku a ochrana jeho uvaluje na nás odpovědnost za činy tureckých úřadů a z příčiny té snažně žádáme za bezodkladné kroky, by zadost učiněno bylo za spáchané křivdy, by se zabránilo opětování hrůz, které nedávno se děly, aby vláda učinila vše, co jest v moci její, *by Slovanům, poddaným tureckému panství, zaručila se neodvislost.* Ustanoveno dále, podati adresu královně, znějící v tomže smyslu; přijat návrh žádosti za bezodkladné svolání parlamentu a usnešeno uspořádati sbírku ve prospěch poškozených válkou východní.

„Times" pravily o tomto shromáždění: Nejdůležitějším usnešením bylo, že lord mayor s deputací má resoluce přijaté odevzdati předsedovi ministerstva a ministrovi zahraničných záležitostí. Disraeli neměl příležitosti projeviti náhledy svoje od té doby, kdy se rozloučil se sněmovnou dolejší, že jest odhodlán vždy hájiti čest Anglie. Od té doby stalo se mnoho, jak praví sám; národ dokázal, že dbá rovněž o čest Anglie jako ministerstvo a uznává, že čest ukládá zemi zvláštní povinnosti. Lord Beaconsfield (Disraeli) zná příliš dobře své rodáky, by se domníval, že taková shromáždění nejsou ničím jiným, nežli výbuchem pomíjející rozhořčenosti.

Večer téhož dne odbývala se velká schůze dělnická v Exeter-Hallu, ve které stalo se rovněž osvědčení ve smyslu protitureckém. Předseda, profesor Fawcett, podotknul, že schůze má ještě jiný účel, nejen projevení nelibosti nad spáchanými v Bulharsku ukrutnostmi. Třída dělnická nepřeje si politiku vládní nedůstojnou národa anglického. Anglie uvalila na se chováním svým výčitky, že sympatisuje s utiskovateli a upírá soucit utiskovaným. Dojem ten nepříznivý má býti napraven a sice sledováním politiky naznačené p. Gladstonem. Přijaty byly resoluce, by vláda působila k osvobození křesťanů tureckých, a královna vyzvána svolati parlament. Podobné usnešení stalo se na schůzi odbývané v Trafalgar-squaru.

Dopisovatel „Daily News" obrátil svými dopisy pozornost celé země na ukrutnosti v Bulharsku. Dopisy tyto vyšly také vytištěny v jazyku anglickém co zvláštní spis. Účinek spisu toho byl nesmírný. Slovy nehledanými, prostými líčí se v něm výjevy hrůzy a bídy, kterak lid pokojný a pilný padl za oběť bezuzdné zvířeckosti. Knize té hodilo by se heslo z řeči Marka Antona: „Máte-li slze, připravte se, byste je prolili." Účinkuje to zcela jinak na cit lidský, slyšíme-li vůbec udávati počet zavražděných a způsob, jakým zločiny byly spáchány, nebo octneme-li se naproti událostem jakoby vtěleným a slyšíme-li podrobnosti z úst na živě zůstalých svědků, jichž ženy, děti, přátelé, rodiny, majetek stali se obětmi nejhroznější ukrutnosti. Jedna z nejstrašnějších episod dějepisu lidstva nalezla vypravovatele, jehož dílo tisku anglickému slouží jenom ke cti.

Oběma státníkům anglickým *Russelovi a Gladstonovi,* dostalo se uznání také z vlasti naší. Politický spolek plzeňský usnesl se, aby jim byly poslány adresy díků. Adresa Gladstonovi zní takto:

„Slovutný pane!

„Krajiny tyto nejsou určeny býti majetkem Ruska, Rakouska aneb Anglie; jsou určeny pro své obyvatele, kteří dovedou záležitosti své spravovati, mají-li k tomu jen příležitost.“ Těmito slovy prohlásil Jste se ve své památné řeči pro právo sebeurčení a svévlády slovanských národů pobalkánských. Úchvatnou mocí slov svých vzbudil Jste soucit anglického národa k národům zběsilostí tureckou k zoufalství dohnaným. Proud Vámi rozpoutaný protrhne umělé hráze, a úsilovné snaze Vaší dostane se zaslouženého vítězství! Sledujíce z daleka směr Vaší politiky, nemůžeme co členové národa českého, za právo sebeurčení a svésprávy mnohá léta již bojujícího, opomenouti, vzdáti Vám za šlechetné Vaše snahy nejsrdečnější dík. Kéž by snahy ty žádaným korunovány byly výsledkem!“

Adresa Russelovi zní:

„Slovutný pane!

Více než půl století bojujete snahou neunavnou za práva tříd i národův utlačovaných. Nepřítelem jsa zpupných utiskovatelův snažil Jste se po celý život Svůj, by právo lidské, od mnohých nohama šlapané, nebylo ušlapáno. Vy Jste vždy a všude hájil právo sebeurčení národa. Vy první ze slavného národa anglického prohlásil Jste se pro právo sebeurčení a svévlády slovanských národův pobalkánských a po dlouhou již dobu ve šlechetném tomto směru slovem i skutkem činným Jste. Bohdej by slavný národ anglický v ušlechtilé snaze této Vás následoval a národům slovanským ke společnému kráčení na dráze politiky humanní přátelskou ruku podal!“

XXVII. Politika a národní hnutí Ruska ve prospěch Jihoslovanův.

Již za povstání v Bosně a Hercegovině bylo zjevno, že národ ruský ve všem s povstalci souhlasí, ačkoliv ruská vláda chovala se s počátku dosti zdrželivě. Nejprve projevily souhlas svůj s povstalci dobročinné spolky a výbory, kteréž posýlaly na bojiště pomoc pro raněné bojovníky slovanské, pak počaly sbírati příspěvky městské obce, konečně hlásili se dobrovolníci, kteří chápali se zbraně proti Turkům, a tak zmocnil se činný soucit pro věc slovanskou znenáhla celého národa ruského.

Na podzim roku 1875 osvědčila se poprvé také vláda ruská úředně ve prospěch Jihoslovanů. Prohlásil totiž jeden vynikající orgán ruský, že Rusko sice přeje si zachovati mír a pevně se přidržuje spolku trojcísařského, avšak že tomu *míru nemůže obětovati prospěch Slovanstva.*

Od té chvíle snažila se diplomacie spolku trojcísařského učiniti tím konec povstání jihoslovanskému, že horlivě přimlouvala se u turecké vlády, aby nechala přílišného utlačování a zavedla opravy.

Nejprve vypracoval hrabě Andrássy v tom směru pamětní spis. Ale vláda Abdula Aziza si přispíšila, a dříve než pamětní spis odevzdán býti mohl, ohlásila sama opravy, kteréž ale nebyly ničím jiným než posměchem evropské diplomacii, poněvadž vzdor všemu slibování byli křesťané v Turecku více mučeni a utlačováni než dříve.

Pak došlo k pamětnímu spisu berlínskému, kterýž ale, jak jsme již v dřívějších kapitolách ukázali, zmařen byl přičiněním vlády anglické a poněkud i vlivem maďarským. Tím ochladl přátelský poměr mezi Petrohradem a Vídní, takže od té doby mluvilo se o spolku jen dvou císařů, německého a ruského, což nepřestalo ani po červencové schůzi v Zákupech.

Že takové mínění nebylo bez podstaty, toho důkazem byly zprávy o smlouvě, kterou uzavřelo Rusko s Německem.

Časopis „La France“ uveřejnil v září 1876 znění té smlouvy, které sice není snad doslovně věrné, ale v podstatě sotva vyvrátit se může. *Úplná* ta smlouva také asi nebyla, neboť nejsou v ní ony tajné články, kteréž jednají o změnách rozličných území a jmenovitě v ní není vykázaná odměna, kteráž by se dostala Německu rozšířením jeho říše.

Že však *základ* rusko-německé smlouvy jest zajisté v textu ve „France“ uveřejněném obsažen, klademe zde celé její znění:

„J. V. císař německý, král pruský, a J. V. car ruský ustanovili, předvídajíce, že nové události, které nastaly v císařství otomanském, jsou toho způsobu, že obecný pokoj porušují, a přejíce si předejíti pro budoucnost každou zápletku toho druhu, že dohodnou se o společném základě dalšího jednání svého. K účelu tomu mají podepsaný kníže Bismark se strany jedné a kníže Gorčakov se strany druhé plnou moc, a usjednotili se, že to, co následuje, má býti konečným základem této prozatímné smlouvy na výboj a odboj.

Článek 1. Císař německý a car ruský zavazují se na vzájem, že žádný z nich na příště v nijakém případě ani cestou diplomatickou ani jinou nepodnikne naproti císařství tureckému a naproti všem fasím, kterými projde, žádného kroku, pokud se dříve úplně nedohodli.

Čl. 2. Pakli Srbsko a ostatní od Turecka odvislé státy vypovědí válku a zvítězí li vojsko sultánovo, zakročí Jejich Veličenstva, opírajíce se o smlouvu pařížskou, u turecké vlády, aby pro Srbsko a ostatní státy vymohla onen status quo, který jim velmocemi, které smlouvu podepsaly, byl zaručen.

Čl. 3. Smlouvající se strany uznaly za dobré, aby

v tomto případě jako před tím jim bylo ponecháno přiměti sultána, aby provedl opravy, které by byly s to, aby četným a oprávněným přáním všech slovanských poddaných vyhověly, jakož i bdíti nad provedením a užitím jich v míře nejrozsáhlejší.

Čl. 4. Kdyby naopak zvítězily státy poplatné a povstalci, uznala by Veličenstva dokonanou událost a postavila za základ úplnou neodvislost veškerých slovanských zemí, jakož i Multanska a Valašska, které dohromady teď tvoří evropské Turecko; vyzvou neprodleně veškeré křesťanské velmoci ku kongresu, aby se poradily o nejlepším spůsobu organisace těchto zemí a učinily konečná ustanovení.

Čl. 5. Poněvadž by pak Cařihrad ve skutečnosti přestal být hlavním městem Turecka, navrhnou Veličenstva velmocem, aby byl sultán vyzván, zvolit si residenci ve svých asiatských zemích a otevřít Bosporus a Cařihrad volnému obchodu, za nějž by se zaručily veškeré evropské moci. Strany uzavírající tuto smlouvu obsadí město a vody svým pozemním a námořním vojskem na tak dlouho, pokud nebude o jich určení na jisto rozhodnuta.

Čl. 6. Kdyby se stalo, že by následkem různosti mínění nedalo se docílit dorozumění mezi velmocemi a Jejich Veličenstvy na základě ustanovení vyslovených v článcích 2., 4. a 5. a nebylo naděje na společné jednání, pošlou moci, podepsavší smlouvu pařížskou, spojená svá vojska a obsadí stejnou měrou území válčících stran, aby zemím oněm poskytly svobody, zvolit si svou vládu, která by jim byla nejvhodnější.

Čl. 7. Aby Veličenstva byla připravena zameziti možné všeobecné vzplanutí evropské, vzniklé z událostí východních, zavazují se, že spojí své síly na pevnině i na moři, aby každý útok jedné nebo více mocností, nechť si přijde odkudkoliv, odrazila.

Čl. 8. Ustanovení o síle moci námořské a o počtu vojsk budou předmětem zvláštní úmluvy, kteráž bude tvořiti dodatek této smlouvy na výboj a odboj, a bude míti tutéž závaznost a platnost, jakoby byla podstatnou částí smlouvy této.

Čl. 9. Vyjednávání ke konečnému uzavření této smlouvy na výboj a odboj na základě nynějších předběžných ustanovení bude se díti v Berlíně, a sice za dva měsíce ode dne podepsání smlouvy Jeho Veličenstvem, nebo ještě dříve, když bude možno.

Čl. 10. Tyto články mají se předložiti hned ku schválení císařů. Na dotvrzení toho přijojili podepsaní své vlastnoruční podpisy a pečeti.

V Berlíně, dne 11. června 1876.

Bismark. Gorčakov.“

Listina tato má v čele svém slova: Soukromá kancelář Jeho císařského Veličenstva, I. odbor, a končí těmito slovy: Za stejně znějící opis: Hrabě Adlerberg.*)

*) Hr. Adlerberg byl tehdy ruským vyslancem v Berlíně.

Listina tato způsobila po celém světě politickém velikou sensaci; čím větší důležitost se jí přikládala na straně jedné, tím více zlehčovala se na straně druhé. Jednalo se především o to, je-li tato listina pravá čili nic. Z Petrohradu a z Paříže došla telegrafická zpráva, prohlašující celou tuto listinu za podvrženou. Avšak „La France“ stála pevně na svém, že smlouva tato jest pravá a zvala redaktory oněch časopisů, které o pravosti pochybovaly, aby přišli do redakce její a přesvědčili se o pravosti podpisu hraběte Adlerberga. — Dopisovatel „Köln. Ztg.“ sdělil o věci této z Paříže: Smlouva tato působí velikou sensaci, ačkoliv jinak dobře zpravené osoby tvrdí, že znění není zcela přesné, ale mají přece obsah za pravý. Kdo listinu tu pozoruje zrakem nepodjatým, neubrání se myšlence, že by mohla býti pravá; tím ovšem není ještě zaručeno, že každý řádek jest správný.

Pařížský list „Estafette“ sdělil o původu této listiny, že za pobytu řeckého krále v Anglicku chtělo Rusko popuditi krále proti snahám anglickým ve prospěch Turecka a poslalo po hraběti Adlerbergovi ruské psaní hraběti Šuvalovu do Londýna; ku psaní tomu byla přiložena smlouva, jak ji uveřejnila „La France“. Hrabě Šuvalov obdržel v onom dopise rozkaz, aby sdělil králi řeckému tuto smlouvu. Listina v ruském vyslanectví v Londýně uložená byla ukradena a dopisovateli jistého velikého časopisu nabízena za 100.000 franků. Dopisovatel však návrh tento nepřijal.

* * *

Sotva že válka Srbska a Černé Hory proti Turecku byla vypukla, nastal v Rusku ruch tak čilý, jako posud snad nikdy před tím. V západní Evropě panovalo bludné domnění, že vlastně není ani žádného ruského národa, kterýž by byl přístupen národní myšlence, a že ruská vláda panuje pouze nad lidem bezvolným.

Najednou ale ukázalo se, že na Rusi jest přece veřejné mínění, že lid ruský jest si dobře vědom svého úkolu, svého poslání.

Tato myšlenka poslání ruského národa to byla, kteráž vedla již r. 1875 Rusa *Božidara Veselického* mezi povstalce do Hercegoviny a pak na Černou Horu, kdež rozvinul ten muž neobyčejnou, úspěšnou činnost agitační ke zdaru věci jihoslovanské; tato myšlenka vedla pak i generala Čerňajeva a mnoho vyšších důstojníků ruských, mezi nimiž byli též rekové Kirějev a Rajevskij, kteří v čele svých sborů skonali na bojišti, onen u Zajčaru, tento u Alexince; tato myšlenka to byla, kteráž při početí války, když falešné a přehnané zprávy o porážkách srbských do Ruska pronikly, roznítila v Kyjevě statečné kozáky a skoro celou tamější posádku k válečné demonstraci, kteráž v celé Evropě neobyčejný hluk způsobila.

Čerkesové a zaptiové vedou zajaté Bulhary z Tatar-Pazardžiku (str. 122).

Bulharští povstalci vedeni k popravě ve Vidinu.

Vojsko ruské v Kyjevě žádalo totiž hlučně, aby bylo ihned puštěno na pochod proti Turkům, zhoubcům národa slovanského a pravoslavné víry, i bylo třeba velkého namahání se strany oblíbených vůdců, aby zanícení bojovníkův ruských prozatím se ukonejšilo.

Leč ruský národ na tom nepřestával, že na prospěch svých jihoslovanských bratří v chrámích modlitby konal a veřejně demonstroval, ale poskytoval také všemožné, výdatné pomoci. A směle může se tvrdit, že bez ruského přispění, bez pomoci ruského lidu, poskytované z vlastního popudu, bylo by mělo Srbsko mnohem těžší postavení.

Ve všech značnějších místech na Rusi tvořily se pomocné výbory, kteréž s počátku měly pouze za účel podporování raněných, avšak působnost jejich brzo se rozšířila a zasahala mocně v činnost válečnou.

Z Ruska bylo Srbsku poskytnuto vydatné pomoci lékařské, z předních rodin ruských odebraly se do srbských nemocnic ošetřovatelky a konečně počali v červenci r. 1876 ruští důstojníci bráti dovolenou, aby jakožto dobrovolníci bojovati mohli v řadách srbských. Nyní teprve vlivem rekovného důstojnictva ruského změnila se milice srbská v řádné vojsko. Také důstojníci dávno vysloužilí opásali se znova palaši a šavlemi, které dávno klidně na stěně visely, a spěchali na bojiště, kde bylo třeba mužů neohrožených a vojensky vzdělaných.

Co by se bylo stalo ze slabé armády srbské po opuštění operační čáry na Timoku, kdyby nebylo na sta důstojníků ruských ku pomoci přispíšilo a mezi vojsko nový ruch zaneslo?

Velká zásluha o rozšíření národního vědomí slovanského na Rusi náleží bez odporu nezávislému časopisectvu, kteréž obětavě a ne bez nebezpečí vysoko vztyčilo *prapor slovanské vzájemnosti.*

Klademe zde na ukázku jen některé hlasy ruských listů od leta 1876, aby čtenář poznal, s jakého hlediště posuzovali Rusové již tehdy válku slovanskotureckou.

„Russkij Mir“ prohlásil všechnu pomoc ruskou, poskytnutou Jihoslovanům, za nedostatečnou a pravil:

„Události již určitě naznačily výsledky, k nimžto musí vésti nynější boj: připojení Hercegoviny k Černé Hoře a Bosny i Staré Srbije ke knížectví srbskému a úplná vnitřní samospráva Bulharska, byť i při vasalní závislosti od Porty. Ani naše pokolení ani naši potomci nikdy nám neprominou, jestli Slované nedosáhnou těchto výsledkův.

My mluvíme o tom, čeho oni musejí dobyti za evropské neutrálnosti. Jestli však ochrancové asiatské ordy — čeho, bože uchovej — vyzvou k válce i samo Rusko, tím hůře pro ně. My ještě nevedli války přímo pro osvobození Slovanů, taková válka byla by pro nás svatou, výpravou křižáckou. Budeme však doufati, že k této krajnosti v nynějším čase věc nedojde. Jeden z nejvýdatnějších prostředků, předejíti válku, jest — dokázati, že my se jí nebojíme a že jsme na ni připraveni. Pro Anglii se u nás, konečně, nalezne zajímací eskadra na oceaně; naleznou se i spojenci v Asii k tomu cíli, aby usnadnili postup expediční armády ve Východní Indii. Co se týče Rakouska, ono rozžehnouc plemenný boj vydalo by více v nebezpečí, nežli pouze svoji existenci jakožto velmoci, kdyby ve válce proti němu Rusko vztyčilo prapor slovanský. Avšak Rakousko neodhodlá se k válce s Ruskem bez pomoci Německa. Ale i Německo musí tisíckrát rozvážit, nežli se odhodlá k válce s Ruskem, majíc v týle Francii. Německo a Rakousko nemohou míti těch výhod, jichžto užíval ve válce s námi (Ruskem) spolek francouzsko-anglický. Tenkrát Anglie a Francie byly pro nás neranitelny a okolnosti přinutily nás vésti válku pouze obrannou Jiná věc je s Německem. Ne nadarmo naše krajiny vrážejí se daleko do Německa a dosahují téměř samého Berlína. Při rázných vůdcích, kteří dovedou užiti výhod našeho položení a podniknouti válku útočnou, můžeme my protivné straně připraviti ohromné porážky a záhuby, nechať výsledek války byl by jakýkoli.

Tedy jestli nepřátelé Slovanův nás straší možností války evropské, nemyslíme, že by státy skutečně se odvážily tohoto krajného prostředku na podporu musulmanského jha nad obyvatelstvem křesťanským. Politika naše naproti nynějším událostem má úplnou možnost býti rozhodnou a činnou.“

O záměrech, projevených toho času berlínským časopisem „Post“, hlasatelem to myšlenek, panujících ve státní kanceláři německé, o záměrech totiž, *aby Rakousko-Uhersko osvojilo si část Turecka,* zejména Bosnu, a nad ostatními krajinami jihovýchodní Evropy aby vykonávalo svůj protektorát, psal „Russkij Mir“ takto:

„Němci by byli velmi rádi, aby na balkánském poloostrově panství turecké nahraženo bylo aspoň částečně panstvím rakouským, a kdyby takovým způsobem Rakousko-Uhersko posunulo se více na jih, mohlo by nepřímo napomáhati k dovršení národního sjednocení Němců na účet některých zemí rakouských. Ale podobné plány nezřídka projevované berlínským novinářstvem, ve jméně „kulturního povolání Rakouska na Východě“ objevují se nevykonatelnými, poněvadž existuje *Rusko, které stojí na stráži národní samostatnosti jihoslovanských plemen,* jimžto násilně z ciziny vtíraná rakousko-německá „kultura“ byla by v každém případě cizinským jhem. Bezvýminečné osvobození slovanských zemí Turecka, bez každého zaměnění tureckého panství jakoukoli jinou a cizí jim mocí, patrně nejde do počtu německých politikův; ale jiného „osvobození“ nepřijme Slovanstvo a nedopustí Rusko.

Každému zřejmo, že nechtějíce všeevropské válce

nemůžeme přáti si jakýchkoli územních vymožeností v Turecku; divno, aby o takových vymoženostech směli pomýšleti Rakušané, jakž jim to nyní doporučují jejich němečtí přátelé. Poměry Rakouska k Německu nejsou té povahy svrchované rovnoprávnosti a samostatnosti jako naše poměry k německému císařství. Němcům vzácen spolek s námi proto, že my jsme moc; netoliko v nynějším čase, nýbrž ještě více v příštím. S Rakušany pak oni jsou přátely proto, že na ně patří jakožto na pravdě podobnou svoji kořist, jižto radno časně držeti v rukou pro každý případ. V Rakousko-Uhersku chápají to co nejlépe, že Německo nemůže býti spojencem v případě války a že tudíž Rakušanům nepoměrně jest výhodnější zříkati se svých jednostranných snažení, nežli vyzývati krise, jež by mohly vésti k válce."

Citovavše týž článek berlínského „Postu" „St. Petěrb. Vědomosti" napsaly:

„Takhle, přeslovutné rozřešení, navrhované německou diplomacií! Rusko má se zříci svých práv ve prospěch Rakouska a těšiti se vyhlídkou, že nějaký Bismark budoucnosti dovolí jemu dobyti Cařihradu z Asie. Jsme velmi povděčni za takovou laskavost, ale — timeo Danaos et dona ferentes (vystříháme se nepřátel i dary nesoucích). Co by říkali Němci, kdybychom byli na nich žádali, aby se zřekli Elsasu a Lotarink pod tou výminkou, že později mohou si osvojiti ony provincie, až se jim udá dobyti Belgie a Holandska? Vysmáli by se nám. Tak i my činíme přijímajíce ten Bismarkův návrh za žert. Kdyby Bismark jakožto zkušený diagnostik sáhl na puls Ruska, tedy z jeho tepání vyvedl by věrný závěrek o tom, že Rusko nikdy se nezřekne svého velikého historického úkolu na Východě v čikoli užitek, a byť to bylo nevhod komukoli.

My jsme hluboce přesvědčeni, že jižní Slované setřesou se sebe turecké jho i bez slovutného plánu německé diplomacie, která nyní mohla se přesvědčiti, že Rusko nikdy nedopustí podobného spůsobu rozřešení. Naši protivníci a tak nazvaní přátelé počítají na to, že my nejsme hotovi, abychom svoje slova podepřeli skutkem, a že jsme tudíž odkázáni k nečinnosti. V tom se klamou. Pravda, my se nechvástáme jako Napoleon III. roku 1870, jako bychom byli „hotovi", „svrchovaně hotovi", jakož se vyslovil francouzský ministr Leboeuf; ale jakmile nastane doba nevyhnutelná, chrániti naše životní zájmy národní a politické, tedy události nezastihnou nás na rozpacích."

Nejzávažnější pojednání podal měsíční časopis „Vlastenecké zápisky" („Otěčestv. zap."). Nazval své pojednání „Válčit nebo neválčit" a promluvil o postavení Evropy, Ruska a Slovanstva k otázce východní zjevně a zcela upřímně. Čtenář pozná z pojednání toho nejlépe smýšlení ruské intelligence, kteráž o státní činnosti Ruska rozhoduje, pročež klademe zde celý článek beze změny. K lepšímu porozumění podotýkáme, že pojednání toto psáno bylo ještě *před* početím války Srbska a Černé Hory v červnu 1876.

„Na ruském národě leží historický dluh, dosíci svobody tureckým Slovanům, nechať to stojí cokoli. Počínajíc od časův Petra Velikého, my neměli jediné války s Tureckem, kdež by Slované nebyli bývali zjevnými nebo tajnými našimi pomocníky proti Turkům; a touž dobou, když my se vraceli z tureckých válek, ozdobeni vavříny, obtíženi trofejí, s bohatou kontribucí za válečné výdaje i hojnými územními přírostky, od turecké říše k naší připojenými — Slované za svoji pomoc, nám poskytnutou, bez prodlení vydáni Turkům na milost a nemilost; kromě toho i vůbec svojí zradou ve prospěch náš jaksi dali sankci v očích tureckých právu ke svému uhnětení vynikajícímu nad útisky ostatních národností turecké říše. S naší strany bylo by daleko šlechetnější bývalo i velkodušnější, kdybychom hned s počátku našich válek s Tureckem, hned od časův Petra Velikého, byli se zřekli všeho svazku, všeho bratrství se Slovany a nesváděli jich nadějí svobody k sobě za spojence, abychom je potom vydávali ještě většímu utiskování. My však toho nečinili; my se jich nikdy nezříkali, vždycky jsme podporovali a udržovali v nich naději v naši pomoc, ač do té chvíle v ničem a v ničem jsme jim nepomohli.

Nepravím, že všechno to dělo se zúmyslně, že by tu byl klam. Nikoli, klamu tu nebylo; ale my jednali, jak vůbec jednají vypočítaví sobcové; užívali jsme pomoci Slovanů v každé vhodné příležitosti, když nám jí bylo potřebí, doufajíce, že někdy některak okolnosti upraví se tak, že my budeme s to poskytnouti jim své pomoci beze všeho úsilí s naší strany. Však časy míjely, okolnosti tak šťastně se neupravovaly a my jenom zvětšovali svůj dluh naproti Slovanům. Nyní přišla doba platiti ten dluh, snad obtížněji, než kdykoli, avšak ten dluh trvá; my nemůžeme jeho zneuznávati, i nemůžeme se ho zříkati, byť bychom i chtěli. Budiž sebe slaběji posud rozvito obecné naše poznání, přece již nyní větší část našeho obecenstva živě poznává svatost toho dluhu a nevyhnutelnost jeho splacení.

Válka za osvobození Slovanů z jařma tureckého bude v úplném smyslu národní válkou v Rusku. A nechať by cokoli činila Evropa, jakýchkoliv prostředkův užívala, aby tuto válku zabránila — jestli ona nebude se k osvobození Slovanů chovati s touž upřímností, s jakouž se k této otázce chová ruský národ, jestli ona se nepřičiní sejmouti s nich cizí útisk, jestli úplně nezabezpečí Slovanům jejich víru, jazyk, národnost — tedy válka bude nevyhnutelna.

Když jde řeč o upřímnosti v politice, rozumí se samo sebou, že upřímnost onu dlužno pojímat velmi podmínečně. V politice nic neděje se darmo, pro pouhou ideu, pro jakékoli humanní účely; v každé politické

kombinaci jest nějaký sobecký výpočet, který sám sebou se rozumí. Politiku nynějšího státu evropského sluší považovati již tenkrát za upřímnou, když ona k vůli zvláštním, osobním účelům nestrojí tajných úkladův a zápletek v diplomacii, jako činil Napoleon. Ač i tato míra mravnosti je skrovná, přece ani k ní nedospěly současné státy.

Mám za to, že nelze ukázati na jediný stát evropský, který by nechtěl uvázati se v celé dědictví „chorého muže“ *) anebo v jeho část, kdyby jenom mohl. Proto jest dosti zábavno čísti ony výčitky, jež evropské státy činí jeden druhému pro výbojné zámysly, ač ony samy v sobě jsou přesvědčeny, že jeden druhému neodevzdá ani joty co do choutek. S jedné strany Evropa na nás křičí: „Ano, dáti vám jen zvůli, vy hned usadíte se v Cařihradě.“ My pak velmi dobře víme, míti jenom zvůli, že nikdy nepromeškáme příležitosti, abychom se usadili v Cařihradě; ale přece odpovídáme Evropě: „Nikoli, to vy jenom klevetíte, my nejsme takoví, my nevezmem pídě cizí půdy; a jestli my se ujímáme Slovanů, tedy jenom z bratrství, z pouhé idey, a nikoli z interesův.“

Takové odpovědi naší nemůže nikdo dáti ani nejmenší víry, již proto nikoli, že odporuje základné zásadě současné politiky: v současné politice nic neděje se zadarmo; proto každý právě soudí, že my bychom se neujímali Slovanů, kdybychom v tom neshledávali žádných výhod pro sebe. A my máme skutečně výhodu na zřeteli, a výhodu velmi vážnou, že zřízením mocného slovanského státu na místě nynějšího Turecka nepopiratelně a několikeronásobně zroste naše síla v Evropě.

Pravda, co do uvázání se v dědictví po „chorém muži“ my nemáme žádných záměrů, a netoužíme tu ani po pídi země, ale to dokonce nikoli ze zásady, nýbrž proto, *že toho, co bychom chtěli, vzíti nemůžeme a jiného vyhledávati nemáme ani příčiny.* Co však se týče zásady, to my, jako všichni evropští národové, nikterak neostýcháme se bráti to, co nám padne pod ruku. Když my Pišpek berem, i Taškent berem, i Samarkand berem, je-liž možno představiti sobě, že bychom neuchvátili takový lákavý kousek, jako je Cařihrad, kdybychom k tomu jenom měli možnost?

Ano, upřímně mluvíce, za panujících poměrů v evropské politice museli bychom si říci, že jsme bezpříkladní hlupcové, kdybychom my, vidouce, že tento nebo onen mocný stát může upevniti se v Cařihradě za příznivých k tomu okolností, pustili tento případ. Vždyť by to vyznamenávalo v jisté míře, postaviti se v podrobení tomu, kdo by jím ovládl místo nás. Kdybychom se v Cařihradě neupevnili my, tedy by se tam upevnila Anglie, Rakousko atd. A vládnouti na moři spolu s Anglií, i s Rakouskem, to nám dokonce není jedno a totéž, jako na něm vládnouti spolu s Abdul Azizem, jehožto námořníci neuměli ani Malty dobyti. Zkrátka, na výčitky, jež nám činí Evropa stran výbojných zámyslův na Cařihrad, my bychom mohli zcela upřímně a pravdivě odpověděti takto: „Ano, přiznáváme se, po zničení panství tureckého my bychom se rádi usadili v Cařihradě, kdybychom mohli; ale my víme, že toho učiniti nemůžem, poněvadž nám toho evropská koalice nedopustí — proto také na to nepomýšlíme. Ale zároveň také víme, že i vy, zrovna jako my, nebyli byste proti tomu usaditi se v Cařihradě, kdybyste jen mohli. Ale vy také víte, že toho nemůžete dosíci, jakož i my, a z téže samé příčiny, a proto také opravdu na to nepomýšlejte. A potom jeden druhému přestaneme činiti takové prázdné výčitky stran Cařihradu.“

Položení Cařihradu může se věru nazvati jediným v Evropě netoliko co do jeho významu obchodního, nýbrž i vojenského. Mocný námořní stát, který by se zde upevnil, vládl by téměř celému starému světu, poněvadž Cařihrad jest postaven v jeho středu a má námořní spojení na vše strany. Není pochybnosti, když přijde dělit se o dědictví po „chorém muži“, tedy koalice evropských států nedopustí pak zaujati toto místo žádnému z nynějších mocných států. O tom můžeme býti úplně ubezpečeni, a obzvláště můžeme býti ujištěni, že v žádném případě nedostane se toho místa Anglii, kdyby ona za ně postoupila i svoje indické državnosti. Všechny obavy se strany Anglie v tomto ohledu jsou prosty vší podstaty. Ona o tom nikdy ani sníti nemůže, a kdyby byla tak nemoudrá, že by se pokoušela v takovém snění, tedy žádné její síly nestačí ku provedení toho.

Jestli však opanování Cařihradu kterýmkoli státem evropským jest blouznění nevyplnitelné — a já pochybuji, že by který stát bavil se takovým blouzněním — tedy přece některé státy mají mimo Cařihrad mnoho výhod skutečných, již existujících, i jest mnoho cílův, kterých by se mohlo dosíci v budoucnosti — a z těchto příčin udržují Turecko v jeho nynějším položení. Tyto záměry a výhody také překážejí rozřešení otázky východní. Kdyby nebylo těchto, snadno a rychle by se rozřešila. Dosadila by se nová panující dynastie křesťanská, jako to bylo v Řecku, pod jejížto panováním dále by existovalo Turecko v témže složení, v jakémž se nalezá nyní.

Takové rozřešení bylo by nejšťastnějším, poněvadž by na zevnějšek předešlo všechny rozepře, které mohou vzniknout mezi evropskými státy při dělení dědictví, a uspokojilo by všechny uvnitř. Rovnost všech před zákonem, před soudem, přístup k veřejným úřadům beze všeho přednostenství toho neb onoho vyznání a národnosti, prováděné se vší důsledností a spravedlivostí ve všech zákonech, nařízeních, ve praxi života — to by v nejkratším čase odstranilo nepřátelské poměry různo-

*) **Chorým mužem** nazval již car Mikuláš před válkou na Krymu sultána tureckého a s ním celé Turecko.

rodých živlů v Turecku a místo náboženského a plemenného soupeřenství probudilo by ráznou řevnivost v dobývání vzdělanosti. S takovým pořádkem věcí brzy by se smířili i Turci. Nižší a střední třídy zajisté by mu daly přednost před nynějším bezprávím, a vyšší privilegované třídy, jejichžto zájmy těsně byly svázány s tureckým panstvím, snad by učinily dva, tři malicherné pokusy o navrácení starého pořádku, ale potom, s novým pokolením všechna hnutí by ustala, život by šel pokojně novým státním směrem a za 30 až 40 let nikdo by nepoznal nynějšího Turecka.

Svržení Abdul Aziza a násilné jeho usmrcení poskytovalo Evropě nejvhodnější příležitosti k bezodkladnému rozřešení otázky východní. Bylo jenom neuznati nového sultána a zříditi nový panující dům křesťanský v Turecku. Ostatně, kdyby Evropa chtěla rozřešit otázku tímto prostým způsobem, nebylo by jí dlouho čekati na novou k tomu příležitost. Jenom dopustit Srbsku a Černé Hoře, aby poskytly podpory svým bratřím, a za dva, za tři měsíce Slované spojenými silami zajisté odklidí sultána Murada a trůn turecký bude uprázněn. Avšak evropským státům nemůže se líbiti takovýto způsob rozřešení východní otázky, a ony sotva kdy naň přistoupí dobrovolně.

Uvedením křesťanské dynastie na trůn turecký nebude tam Anglie tak samovolně panovati, jako panuje nyní. Jest přirozené její přání, aby „chorý muž" zůstal v tom položení, v jakémž se nalezá nyní — věčně nemocným, věčně slabým, věčně potřebujícím cizí pomoci a podpory a tudíž nevyhnutelně se nalezajícím úplně ke službám toho, kdo mu poskytuje té pomoci a podpory.

Ostatně Anglie sama nemohla by ho dlouho svými plecemi podporovati, kdyby Německo a Rakousko neměly svých záměrův naň, a nebyly jí v tom nepřímo nápomocny.

Jaké mohou míti záměry Německo a Rakousko, to pochopiti snadno. Především, jako Rusku jest žádoucí, aby slovanské národnosti v Turecku se zvelebily a zřídily zvláštní stát, nebo aby aspoň nabyly úplných práv politických, čímž by již následkem svého převážného počtu nabyly vynikajícího vlivu v turecké říši: takž i Německu i Rakousku jest nepříjemno netoliko zřízení samostatného slovanského státu, nýbrž vůbec sesílení Slovanů v jejich významu a vlivu v říši turecké. Pokud se nalezají Slované v poměrech uhnětenosti pod panováním musulmanským, *může Rakousko vždycky doufati, že při prvním dělení dědictví po „chorém muži" všichni turečtí Slované připadnou jemu za úděl*, a z nynějšího svého postavení přejdou k němu s ochotou. Když však oni stanou se *samostatnými nebo aspoň nadvládajícím živlem v říši turecké, může Rakousku hrozit nebezpečí, že se k nim budou táhnouti Slované, kteří se nyní nalezají pod jeho vládou.*

Co se týče Německa, ono by nejen nepřekáželo tomu, aby Rakousko si turecké Slovany připojilo, nýbrž bylo by tomu ze srdce povděčno; mělot by z toho dvojí výhodu: předně připojením tureckých Slovanů k Rakousku bylo by Německo úplně přesvědčeno, že samostatného (nového) státu slovanského nikdy nebude. Jestli by Rakousko přibylé Slovany zněmčilo, nebo zmaďařilo, vše jedno — chodu a rostu by jim nikdy nedopřálo. V tom, jak Němci rakouští, tak Maďaři rovní jsou mistři. Za druhé, doplněním Rakouska Slovany z tureckého fondu mohlo by Německo s pokojným svědomím vzíti Rakousku malou část tamních Němcův, aby konečně zaokrouhlilo říši německou.

Vyslovujeme první, jež nám na mysl přišla, kombinaci, a nikterak ji nevydáváme za jedinou; naopak, pokládáme ji za jednu z tisíce možných. Všichni národové a plemena, usazená mezi Jaderským a Černým mořem, nalezají se v neorganických, nepevných, může se říci, v chaotických poměrech. Rozrůzněni mezi sebou, poměrně nepatrni co do počtu svého, bez vzdělání, bez prostředkův, mohou býti beze zvláštní obtíže uloženi v jakoukoli politickou kombinaci. Kdo může uhodnouti onu kombinaci, kterouž pro ně strojí fantasie Bismarkova, anebo jiného německého politika, který se uváže v upravování karty Evropy?

Avšak, jestli šťastná příhoda tureckým Slovanům nepomůže, jestli oni nedobudou sobě svobody a samostatnosti, anebo jestli se nesjednotí v samé říši turecké pod vládou panujícího domu křesťanského, tedy jest velmi možno, že vytčená námi kombinace časem se uskuteční, totiž že Německo zabere Němce rakouské, sjednotí se konečně k upokojení vší německé říše, a učiní z Rakouska žalář pro malé národnosti a plemena, které přebývají v jeho vlastním obvodu, i v obvodu nynější říše turecké.

Všechno to pravíme proto, že i Rakousku i Německu jde do rozpočtu překážeti a nepomáhati svobodě, sesílení a sjednocení (tureckých) Slovanů. Tudíž nelze očekávati žádných obzvlášť příznivých pro Slovany výsledků z povstání hercegovského, jestli ono zůstane ve svých nynějších mezích. Ony se ostatně nepředpokládaly ani berlínským memorandem. Co se nejvýše mohlo předpokládati, bylo — žádati od Turecka záruky Slovanům rovnoprávnosti se všemi ostatními poddanými sultána tureckého. Dle vší pravděpodobnosti liberální Murad, vedený neméně liberálním přítelem Henry Elliotem, nejen by přistoupil na to, poskytnouti žádaných záruk, nýbrž by ještě udivil svět svojí velkodušností — postaviti Hercegovce, Bosňany i Bulhary ve vasalný k sobě poměr. Pak by nejen diplomati, nýbrž i povstalci neměli práva, žádati od Murada čeho více, poněvadž dali slovo, složiti zbraň, jakmile jim budou poskytnuty záruky.

Avšak, může-liž Rusko býti spokojeno s takovýmto výsledkem hercegovského povstání? Mám za to, že nikoli.

Povstání hercegovské bylo v úplném smyslu povstáním národním, vynuceno nesnesitelným útiskem, povstání zoufalé, povstání na život a na smrt. Povstalci vydali všechno: příbytky, ženy, děti libosti osudu, toulali se po krajině jako zvěř, trpíce hlad, zimu, žili, dýchali jedinou myšlenkou dobyti sobě svobody. Takových povstání nelze činiti často. Jestli se povstání nezdaří, bude národ ubit, zlomen, zbaven vší energie na celá desítiletí. Evropa, kteráž chová mnohé obmysly stran Slovanův, může s potěšením patřiti na ohromnou sílu slovanskou, jež k její žádosti zůstává nečinnou a tím dobrovolně se vydává v samovraždu. Avšak Rusko nemůže necítiti hořkosti při tomto podívání.

Co máme činiti?

Cíle, které stiháme my, jsou jako nebe od země, vzdáleny od oněch, za nimiž jde Evropa. Každý stát evropský má čistě sobecké zámysly na dědictví „chorého muže"; ale naše záměry co do otázky východní jsou tak nezištné a poctivé, že můžeme před celým světem vystoupiti s plným programem toho, co žádáme; a my jsme povinni, neskrývati ho, nýbrž prohlásiti jej veřejně. S takovým programem bylo za berlínských konferencí povinností naší, prohlásit a pevně státi při té zásadě, že Evropa nemá práva vkládati se ve vnitřní záležitosti Turecka, povstání jest úplně lokalisováno, a Evropě nic není do toho, jestli sultán se vyrovná se svými povstalými obyvateli nebo padne jejich rukou — takž to bylo za povstání v Modeně, v Toskáně, v Neapolsku. Evropa vždycky buď drží se zásady nezakročování, když jde boj obyvatelstva proti vládě, anebo i pomáhá obyvatelstvu, aby si upravilo vládu takovou, jakéž ono sobě přeje.

Proto má Rusko úplné právo žádati, aby této zásady nezakročování bylo šetřeno i ku povstalým Slovanům. Nedosti na tom; z téhož důvodu, z něhož Napoleon pomáhal italskému obyvatelstvu osvoboditi se z panství rakouského a Anglie osvobození neapolského národa od vlády Františka II., beze všeho zakročování Evropy, má Rusko právo žádati nezakročování Evropy i v tom případě, kdyby ono chtělo poskytnouti branné pomoci slovanskému obyvatelstvu.

Dobře — namítne se mně — ale Evropa může nepřijati ani spravedlivých požadavků ruských, co potom? Bude-liž dosti silno zlomiti mocí zbraně odpor evropské koalice a přinutit ji, aby přijala jeho požadavky? A jestli nikoli, k čemu bezplodné protesty a požadavky?

Na otázku: Je-li Rusko silno, aby zlomilo proti sobě ustrojenou evropskou koalici, může se odpověděti: i ano i ne. — Pokud řeč o válce pravidelné, musí každý rozumný člověk uznati, že nynější Evropa daleko není pod naše síly. Když za krymské války dva vzdálené od nás státy, Anglie a Francie, přivezše na tisíce verst po lodích armádu a válečné potřeby, přece nad námi nabyly vrchu, tedy bude pochopitelno, že by nám bylo těžko nadíti se vítězství, kdyby se událo vésti válku se spolčenými mocnostmi, nejen vzdálenými, nýbrž nám i sousedními. Kromě toho jest ještě jedna okolnost, která nám musí odnímati všechnu naději na úspěšnou válku s evropskou koalicí — to jest naše finanční a hospodářská vyhlídka v případě války. Kromě Turecka a Španělska sotva možno ukázati ještě na jeden stát evropský, který co do finančního a hospodářského položení by se nalezal v takové závislosti na každém hnutí a zápletce evropské, jako naše vlast. Nechť kdokoli vypoví válku — Rakousko Německu, Německo Francii atd. — především cítíme to my nejnepříjemnější měrou; ruský rubl klesá a mění se v 70, 60 i 50 kopějek! Roku 1870, druhý den po vypovězení Francouzskem války Prusku, v bankérských kontorech německých za 100 ruských rublů nedávali více nežli 60 tolarů, kdežto touže dobou peníze bojujících stran neklesly ani o centinu a o pfenig. Od času povstání hercegovského a bosenského náš rubl nevystoupil nikdy nad 75 kopějek. A pokud záležitost bosensko-hercegovská tak nebo onak se neurovná, víme dobře, že náš rubl nikterak nevystoupí nad 75 kop., ale na jaký stupeň může klesnouti, kdy počne válka, toho ustanoviti nelze. Při našich domácích a zahraničných dluzích pokládali bychom se za šťastny, kdyby klesl jenom na míru r. 1870, totiž kdyby za 100 rublů dávali 60 tolarů. Jestli však do války bude strženo i Rusko, tedy i s naším rublem může státi se neuvěřitelný obrat, a na to musíme býti úplně připraveni: jednoho krásného dne můžeme jej uzříti na rovni s německou markou, ano i francouzským frankem.

Za takových těžkých podmínek vésti pravidelnou válku s koalicí národů bohatých, výtečně ozbrojených, věc nemožná a nesmyslná. My utratíme ve válce deset miliard. Uplácení toho dluhu a úrokův padne opět se vší tíží na národ a mimo to všechny naše oběti a úsilí k ničemu nepovedou. Zároveň pak ztratíme svoji významnost, kterouž nyní máme v očích Slovanů, jakož i skutečnou možnost, pomoci jim. Budeme seslabeni na velmi dlouhé časy mravně i hmotně a tudíž uškodíme válkou přímo tomu účelu, pro nějžto jsme ji podnikli.

Avšak každý jed má svůj kazijed, čili nikdy není tak zle, aby nebylo lépe. Jestli my na válku pravidelnou, evropskou, nevystačíme — tedy odhodláme-li se, nešetříce životů, k válce zoufalé, k válce na život a na smrt, jakouž nyní vedou Hercegovci, tedy nám neodolá žádná koalice. My zpustošíme naši zem od konce do konce, připravíme se na mizinu na celé století, avšak my, trpíce sami, zadusíme ve svém náručí každou možnou koalici. Nechať je to divno, ale naše hlavní síla do té doby záleží, kromě naší mnohočetnosti, v naší rozptylenosti po ohromných prostranstvích, ve slabém rozvití kultury a u veliké nuznosti obyvatelstva. Libo-li, síla ta neliší se od síly kočujícího plemene, jež nemá čeho ztratiti, které je schopno, když potřebí, spáliti svoje, tak

jako cizí; které schopno každý okamžik učiniti nenadálý útok na nepřítele, aby mu připravilo škodu, potom bez prodlení prchnouti, aby se pak z nenadání objevilo opět za ním atd.

Ale ohromná přednost naší síly před silou kočovníkův záleží v tom, že ona náleží národu osmdesátimilionovému, který může postaviti armádu milionovou, evropsky organisovanou, která umí snášeti všechny nedostatky, a bez podmínky poslušnou. Stát, jenž vládne takovým ohromným počtem obyvatelů a takovou ohromnou armádou, nelze přinutit ani nejpřednějšími, výtečně ozbrojenými vojsky, aby brzy složil zbraň. Vy můžete ustavičně po částech poráželi vojsko — všechno to nebude znamenati nic při ohromném prostranství země. Ještě císař Alexandr I. pravil, že jestli štěstí nebude příznivo jemu ve válce s Napoleonem I., tedy že on bude přecházeti s místa na místo po Rusku, ustoupí i do Sibíře, ale zbraně před nepřítelem nesloží.

Evropskému vojínu, jenž narodil se a vyrostl poměrně v podnebí mírném, od dětinství navykl jistému pohodlí civilisovaného života, jenž v čase i krátké svojí služby při praporu téměř se neodlučuje od rodného krovu, nelze snésti ani stou část těch nesčíslných a nejrozličnějších nedostatků a strádání, kteráž jej budou nevyhnutelně potkávati při každém kroku na nekonečných prostranstvích Ruska, jednak co do podnebí a nedostatku všelikého pohodlí, jednak i z nedostatku nejnevyhnutelnějších potřeb, a konečně z beznadějnosti všelikého úspěchu válečného. I němečtí vojáci, proti jiným evropským vytrvalejší, počali ke konci války prusko-francouzské reptati na obtíže války a na její dlouhé trvání! A to bylo ve Francii! a ve válce, která netrvala ani léta! Co by oni holoubkové říkali, kdyby měli válčiti v Rusku, a nikoli jen měsíce, ale léta, dvě, tři, a nikoli po způsobu civilisovaném pouze s armádou, nýbrž po hercegovsku, s celým národem!

V každé evropské krajině, kdež se vedou války civilisované, jenom poraziti vojsko, jež chránilo město, a město bez prodlení vyjde vstříc vítězi. To proto, že každý měšťan tam navykl jistému pohodlí, jistému komfortu, s nímžto těžko jest jemu se rozloučiti, neboť ho nabyl dlouhým i těžkým namáháním. On raději složí uloženou jemu i těžkou kontribuci, nežli by prchl. U nás však lid tak nuzný, že nemá čeho ztratiti. Před vpádem nepřátelským on netoliko opustí všechno, nýbrž i sám zapálí a prchne. Před nosem nepřítele, nechť přijde kamkoli, budou v prach a popel obráceny dědiny i města, on nikde nenalezne obyvatelů a při každém kroku bude zastavován nedostatkem potravy. Již ani nemluvím o těch tajných přepadeních a zálohách, s nimiž se bude potkávati každý okamžik, ze zadu, s předu i z boku. Při každém kroku bude cítit, že jest vítězem jenom na tom prostranství, které je zaujato jeho vojskem, a ani jedné versty dále. V tom, hle, záleží síla Ruska!

Evropa velmi dobře znamená tuto sílu Ruska a také ví, že jestli se dotkne Ruska velmi citelně a bolestně, tedy že toto ničeho nebude litovati i vrhne se v tu vražednou válku, jížto se připraví na mizinu, ale za to zničí i svoje nepřately. Proto hlas Ruska bude vždycky velmi mocný v otázkách politiky evropské a Evropa učiní velmi mnoho, aby se vyhnula srážce s námi a nevyzvala nás k zuřivé válce. V takové válce my naprosto utrpíme více nežli Evropa, ale poměrně bude válka pro nás výhodnější, poněvadž, budiž ona sebe úžasnější, my ji vydržíme do konce, a Evropa nebude s to vydržeti podobné války ani jediného roku. *Nemáme tudíž žádné příčiny činiti ústupky před evropskou diplomacií a lichotit se jí; naopak, my můžeme hrdě a sebevědomě nésti svoji hlavu a předkládati Evropě nejsmělejší ultimata, když víme, že pravda jest na straně naší.*

A takovou jest otázka východní. *My zde nestiháme žádných sobeckých cílů, my žádáme toliko úplné osvobození slovanského a vůbec křesťanského obyvatelstva v Turecku.* Evropa však napíná všechny svoje síly, aby stůj co stůj udržela turecké panství, a tím způsobem co možná nejdéle protáhla a konečně úplně odstranila otázku o vysvobození. Patrno, že křesťanské pokrokové vlády nikdy by se nemohly tak odporně stavěti na stranu utiskovatelů, kdyby neměly tajných zámyslů na dědictví po „chorém muži“. Naproti takovému zištnému se chování evropských států v otázce východní my jevíme se s nimi na rovni dávajíce celému světu příčinu domnívati se, že i my jsme kvítka z téže zahrádky, že i my zdržujem a prodlužujem rozřešení otázky východní, abychom nabyli možnosti, při dělení dědictví po „chorém muži“ uloviti kousek pro sebe. Evropa nás obelsťuje, jako Dalila Samsona, stříhá nám hlavní naši sílu — sílu pravdy a následkem toho činí nás nicotnými co do poměru k otázce východní. My dokonce nesmíme jednati takto. Naproti patrné špatnosti Evropy v otázce východní musíme my přímo a otevřeně prohlásiti se před celým světem a vytknouti rovný a poctivý náš program této otázky, který musí asi záležeti v těchto hlavních článcích.

1. My žádného podílu z dědictví po „chorém muži“ nežádáme; ale zároveň také nedopustíme, aby tu kterýkoli jiný stát evropský čeho nabyl.

2. My žádáme úplné osvobození slovanského a vůbec křesťanského obyvatelstva z panství tureckého; budem se toho domáhati a domůžem se stůj co stůj — buďto zřízením křesťanského panujícího domu v Turecku anebo upravením křesťanského obyvatelstva v samostatné státy. Aby křesťanské obyvatelstvo dostalo se z panství tureckého pod panství nebo protektorát Rakouska, toho my nedopustíme.

3. Podporovati turecké panství, jakožto nesrovnatelné se zásadami rovnosti a spravedlivosti pro všechny poddané, buďtež oni kteréhokoli původu a vyznání, a

tudíž nesrovnatelné s blahobytem křesťanů, považujeme my za ohavné pro vlády křesťanské a opravdu pokrokové; rovněž tak považujeme za ohavné a nesrovnatelné s obecnou od vlád evropských přijatou zásadou nezakročování, pomáhati tím neb oním způsobem sultánovi v případě spravedlivého proti němu povstání křesťanského obyvatelstva, vždycky vynuceného, jak dokázáno zkušeností věků, nesnesitelným jich pronásledováním.

Přímé prohlášení takovéhoto programu před celým světem přineslo by nám veliké výhody. Ono:

předně, postaví nás ve přímé a pravidelné poměry k celému slovanskému světu. Naši nepřátelé nemohli by pak mezi nimi intrikovati, bouřiti je namlouvajíce jim, že my vzhledem k nim (Slovanům) jednáme ze zištných záměrů nebo že je Evropě prodáváme nebo že ničeho pro ně učiniti nechcem a nikdy neučiníme, nýbrž že jenom marně je mámíme svými sliby. Oficielní prohlášení takového programu před celým světem mělo by pro ně význam dokumentálního z naší strany závazku k nim, že my postaráme se o jejich osud a vyplníme, co slibujeme;

za druhé, učinilo by k poznání našeho obecenstva a národa úplně jasným náš dluh ke Slovanům, dluh, pojímaný dosud mnohými velmi matně, ale národem z větší části instinktivně cítěný, nežli pochopovaný. Vysvětlení tohoto dluhu obecenstvu a národu jest velmi důležité. Neboť jest snadno možno, že okolnosti se tak nepříznivě ustrojí v čas splácení, že k jeho úplatě bude potřebí napnouti krajných sil obecenstva a národa;

za třetí, postavilo by v Evropě vzhledem otázky východní jisté hranice falši. Ve případě jakýchkoli nových fází otázky východní netropila by Evropa těch směšných a žalostných komedií, jaké nyní provozuje Anglie, nechvěla by se před našimi domnělými výbojnými zaměry, vysýlajíc loďstvo k Cařihradu a vyhrožujíc, že ho obsadí atd. atd.;

konečně za čtvrté, naklonilo by na naši stranu sympatie všech lepších lidí všech zemí v Evropě a proklestilo by nám cestu k těsnému spolku s národy, kteří, jako my, upřímně přejí svobodě našich slovanských bratří: místo John Bulla, navyklého živiti se nejšerednějšími způsoby i kupčením lidského masa a opojováním celých krajin opiem a odíráním slabých vlád za svoji předstíranou pomoc, vůbec — nečisté ruky; místo podobných přátel Slovanstva byli by našimi přátely svobodymilovný Yankee a upřímný i obětavý Francouz. Ve případě války za svobodu Slovanů my bychom nebyli osamoceni jako nyní, nýbrž bychom měli nadějné spojence.

Potřebí tudíž učiniti toto:

Prohlásíme před celým světem ten náš program, jakž jsem jej výše vytkl, potom řeknem Srbům a Černohorcům: je-li vám libo, podniknouti válku proti Turecku, my vám nepřekážíme, to je vaše věc; konečně dáme vůli jíti bít se zároveň se Srby, Černohorci, Hercegovci proti Turkům každému Rusovi, který k tomu má chuť, a dovolíme svobodný vývoz zbraně do slovanských zemí.

Zároveň s tím přátelsky promluvíme se svobodymilovným Američanem a dobrým Francouzem pro případ rozličných příhod a vývojův, které by mohly vzniknouti s otázkou východní.

Jakmile to učiníme, tedy Anglie hned zkrotne a zmizí se svojí armádou od Cařihradu a ostatní Evropa nabude rozumu a promluví o zásadě nezakročování.

Tím způsobem neztratíme ani jediného ruble, toliko silou mravní, silou pravdy vykonáme jedno z největších děl v historii.

Ale jestli pouhá síla pravdy nepomůže, co potom? — Oh! o tom není řeči — pak rozdýmáme plamen války po vší Evropě, slijem se s celým slovanským světem, budem se bíti po hercegovsku a jako Alexandr I. dáme slib nepoložiti zbraně, pokud nedobudem svobody — světu slovanskému." —

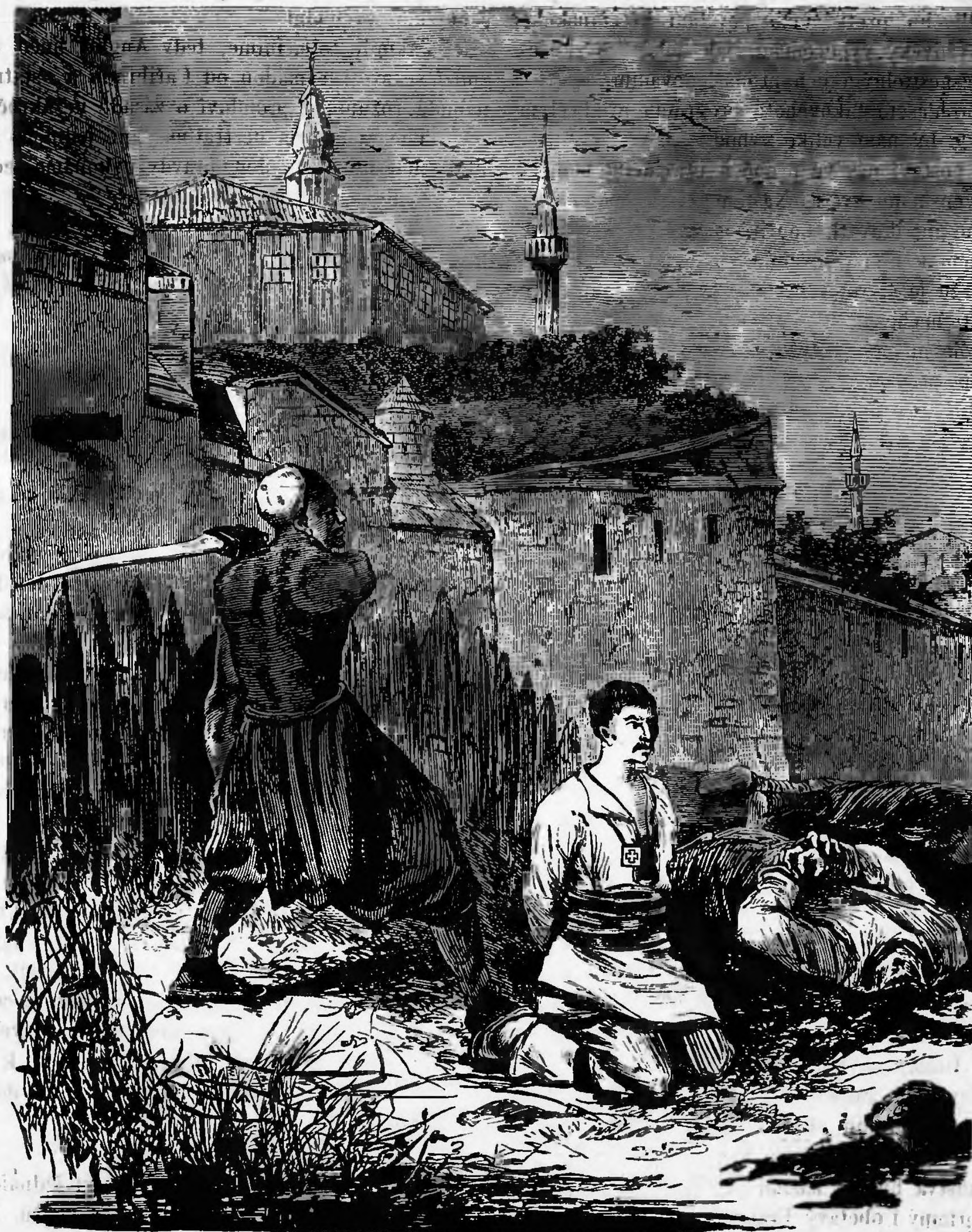
Ruch v národě ruském byl již všeobecný, kozáky bylo těžko zdržet, aby nedali se bez velení na pochod proti Turkům. Propuštěný jeden kozák psal o tom jednomu moskevskému časopisu:

„Za svými záležitostmi meškal jsem v novočerkasské a v jiných obšírných stanicích vojska donského. Nemohu vám představit, v jakém rozpoložení jsem shledal naše statné vojíny kozácké. I ženské, starci — všechno mluví jen o slovanské vojně; bojovná srdce kozákův planou, všechno od malého do velkého touží po rozhodnutí, aby se jako vichr vyřítili na Turka. Nenávist a rozhořčenost proti Turkům ve všem vojště jest pozoruhodna. Ve mnohých stanicích vojíni chystají svoji zbraň na „hotovo", s úplným přesvědčením, že co nevidět přijde rozkaz vrhnouti se na nepřítele svaté víry a bratří Slovanů. Při tom nejvíce reptají na diplomacii pro její prodlévavost chopiti se prostředků rozhodných. V Novočerkassku není hovoru, aby nebyla vyjádřena nespokojenost nad dlouhou nečinností Evropy, která dovoluje Čerkesům a bašibozukům ubíjeti tisíce nevinných žen, dětí a starců. Slyšel jsem z bezpečných pramenů, že ze mnohých stanic přijely deputace k atamanovi s prosbou, že „kozáctvo není s to snášeti déle vyhlazování křesťanů."

Když mezi klidem zbraní v září jednalo se o společný krok mocností evropských a o smíru, kterýmž by stav křesťanů tureckých se zlepšil, psal velký jeden list ruský: „Pokojně, pyšně a sebevědomě očekáváme my kroky vlády ruské při nastávajících všeevropských úradách o uspokojení Slovanů balkánského poloostrova. Evropě nemůže býti neznámo, s jak plným, jednomyslným, nelícoměrným účastenstvím veškeren ruský národ, od malého do velkého, od sídelního obyvatele až do žitelův na březích moří ochotského a karského ozval se

k dílu boje Slovanův za jejich osvobození. Evropa také ví, kolik ruských občanů položilo svoji hlavu v tomto boji a že ruská krev nemůže býti prolévána darmo.“

To byl program ruského národa, osvědčovaný mnohonásobně skutkem. Ruští peněžníci poskytli vládě srbské tolik milionů, že mohly být za ně zřízeny celé pluky dobrovolníků, a že velké náklady zbraní mohly

Poprava Bulharů v Niši.

být přes Rumunsko do Srbska zasýlány, což pohnulo jeden maďarský list k výkřiku: „V Srbsku není již více srbská, nýbrž *ruská* jihozápadní armáda.“

Také noviny Bismarkovy zaznamenávaly pilně neobyčejný ruch národa ruského a vyznaly, že nadšení jest asi takové jako v památných letech 1812. Připravovaly také k válce takové, jakou toho času Rusko proti Napoleonu I. a jeho spojenci Rakousku připravilo. Nejzávažnější však z hlasů novin Bismarkových bylo uznání, *že Rusko jest povoláno, aby týrání křesťanů v Turecku konec učinilo.*

XXVIII. Rumunsko a Řecko vůči válce slovansko-turecké.

V Srbsku se všeobecně doufalo, že *Rumunsko* a *Řecko* chopí se též zbraně proti Turecku, čímž by se byla armáda turecká velmi rozptýlit musila, a z Ruska, kteréž s Rumunskem hraničí, snadněji a rychleji pomoc do Srbska by se byla posýlati mohla.

Ještě před vypovězením války byla tato naděje tím posilněna, že rumunská vláda poslala do Cařihradu stížnost s rozličnými žádostmi, kteréž však u Porty dost nepříznivě vyřízeny byly.

Ale brzy na to přinesly úřadní listy rumunské vyjádření, že Rumunsko zůstane nestranným. A poněvadž následkem toho měly pešťské a vídenské listy zprávy, jakoby v Rumunsku jevila se nechuť k podniku slovanskému, přinesl úřadní orgán vlády rumunské „Romanul" následující diplomatické řádky:

„O válce není tedy více pochybnosti a my Rumuni musíme mít na zřeteli všechny možné následky vzplanutí Orientu. Naše postavení při těchto událostech jest předepsáno naší situací a poměry k evropským mocnostem. Ačkoliv *nechováme žádné nechuti k slovanským národům na Východě, ale naopak máme k nim sympatie*, ačkoliv také dějepis učí, že jsme s nimi žili vždy v poměrech přátelských a nikdy jsme s nimi sporů neměli — ač k nim lneme vřeleji než Řekové, přece jsme nuceni zachovati nejpřísnější nestrannost."

Jiné *přímé* pomoci se z Rumunska Srbsku nedostalo, než lékařské. Rumunská ambulance vypravila se hned s počátku války blíž bojiště. Ale *nepřímo* pomohlo Rumunsko přece tím, že předně netrpělo, aby turecké loďstvo dunajské počalo válečnou akci, za druhé že dovolilo průchod ruským dobrovolníkům a průvoz zbraní, za třetí že poskytlo ochrany srbským uprchlíkům na svém území. To ale bylo vše.

Ostatně byli Turci o neutrálnosti Rumunska tak ubezpečeni, že někdy nechali své dunajské pevnosti beze vší posádky.

Mnohem obtížnější stav než Rumunsko mělo naproti Turecku *království Řecké*, jehož rozsáhlá pobřeží byla by v případu války mnoho od tureckého loďstva utrpěla. Hned při početí války Řecko veřejně prohlásilo, že mu Srbsko nemůže vytýkati nedostatek citu pro věc svobody společné. Nejen že veškeren tisk příznivě se pro věc Srbska a Slovanstva vůbec prohlašoval, ale i národ celý věnoval Slovanstvu vřelé sympatie a připravoval se pro budoucnost; závažné časopisy prohlásily, že bude-li válka déle trvat, účastní se jí Řecko též, zatím ale že musí konat nezbytné přípravy. Když pak objevila se v listech vídenských zpráva, že Řekové chtějí sestavit zvláštní legii ve prospěch Turecka, zamítlo veškeré časopisectvo tuto urážku a dalo svědectví pravdě, že jakýsi Armén nabídl turecké vládě utvoření zvláštní legie, a že skutečně se k ní přihlásilo asi 50 osob; nebylo však mezi nimi ani jediného Řeka, nýbrž jen sběř z rozličných národností z Turecka asijského i evropského.

Řecká vláda konala ostatně za nepřítomnosti krále válečná opatření. Král Jiří meškal na cestách do Petrohradu a Kodaně, a osvědčoval rovněž jako jeho manželka svou vřelou náklonnost pro věc slovanskou. Mezi tím odeslala vláda řecká do Cařihradu notu o *velkém rozčilení*, kteréž se při vzniknutí války řeckého národa zmocnilo, a poukázala s výstrahou k tomu, že na delší dobu sotva by se jí podařilo tomuto národnímu proudu odporovati. Politické strany řecké, poukazujíce na hanebnosti tureckým vojskem páchané, žádaly zakročení Řecka, kteréž za takových okolností „vzdor dobré vůli královské vlády" sotva bude moci zachovati neutrálnost — pravilo se v notě.

K tomu sluší podotknouti, že Řecko nalezalo se k Turecku v podobném postavení, jako Srbsko a Černá Hora. Také Řecko mělo chránit a osvobodit soukmenovce, kteří úpěli pod jařmem tureckým, i bylo tedy více k boji oprávněno než Rumunsko, kteréž nemělo vůči Turecku žádného *národního* úkolu.

Na některý čas ovšem se podařilo vlivu anglickému roznítit Řeky pro tak zvanou „velkořeckou myšlenku," jejíž snahy směřovaly k opanování celého půlostrova balkánského. Tím se Řekové postavili proti Slovanům. Také církevní rozpor v Bulharsku byl Slovanům na závadu. Však to vše se prodlením času vyrovnalo a mezi Řeckem a Srbskem vzešlo přátelství, kteréž roku 1867 při povstání na Kretě vedlo k uzavření bělehradské smlouvy. Tato smlouva stanovila, že v případě války mezi Tureckem a Srbskem nebo Řeckem postaví druhý spojenec 30.000 mužů pomocného vojska. Londýnskou konferencí, kteráž povstání na Krétě zastavila, byla tato smlouva zrušena. Když pak roku 1875 vzniklo povstání v Hercegovině, snažilo se Srbsko a Černá Hora novou smlouvu s Řeckem uzavříti, vedle níž měla býti ode všech tří spojenců Turecku válka opověžena. Avšak uzavření takové smlouvy dovedlo Anglicko svými pletichami zmařiti. Všecko, co Řecko prozatím vykonalo, záleželo v tom, že *připravilo* válečnou hotovost 30.000 mužů a objednalo v Německu zbraň, aby mohlo do polle vytáhnouti, kdyby delším trváním války vhodná a nadějná příležitost se k tomu naskytla.

XXIX. Zdravotnictví ve válce.

Pro bojujícího vojína jest věru velikou posilou vědomí, že jest postaráno o potřeby špitální pro případ poranění a choroby. Naproti tomu musí se bojovníka zmoci malomyslnost, když ví, že bude-li raněn, nedostane se mu nutného ošetření.

A srbské armádě nedostávalo se na počátku války v této věci téměř všeho, ačkoliv prý jakýsi doktor Modoš ve Vídni měl uloženo postarati se o dostatečný počet rakouských lékařů, chirurgů a pomocníků pro nemocnice. Některé české listy daly se také svésti, že za tuto domnělou činnost vzdávaly řečenému doktorovi pochvalu, avšak čeští studující mediciny, kteří se k němu písemně obrátili, že by se do Srbska odebrati chtěli, aby tam dle možnosti slovanským pokrevencům prospěšnými se stali, nedostali ani odpovědi. Ostatně odebrali se přece někteří lékařové čeští na srbské bojiště a konali tam velmi platné služby. Tito lékařové shledali stav špitálnictví srbského v stavu bídném a teprv mezi válkou stala se pomocí hlavně ruskou nějaká náprava.

V čelo zdravotnictví válečného v Srbsku postaven byl známý lidumil doktor *Mundy*, vrchní vojenský lékař rakouský, kterýž převzal obtížný ten úkol s velkým sebezapřením a příkladnou obětavostí.

Úkol dra Mundyho byl překrásný, a ještě pozdní potomstvo bude mu žehnati. Bohužel, že současné vlády nesdílejí jeho ušlechtilé myšlenky, jeho poctivé snažení. Soustrast jeho k raněným vojákům nedošla uznání u diplomatů, a jeho snahy lékařské setkaly se s odporem v mnohém nařízení vojenském. Úmysl jeho, vyprázdniti nemocnice poblíž bojiště, zakládal se na zkušenostech o zuřivosti Čerkesů, kteří nešetří ani lékařů ani raněných. Ale bez lodí a jiných prostředků dopravovacích nebylo to možno. *Rakousko nedovolilo dopravu nemocných a raněných po rakouských lodích*, ač byla tu snadná dohlídka a kontrola, by se při tom nepašovaly zbraně; Francie odepřela nosítka. Přes ten nezdar nepozbyl dr. Mundy dobré mysli, a čím větší překážky se mu stavěly v cestu, tím větší osvědčil trpělivost; čím chatrnější prostředky po ruce měl, tím byl vynalezavějším. Nedostatek lékařů působil mu největší obtíže; deset ženských doktorů, přišlých na počátku války ze Švýcarska, nebylo s to nahraditi tuto vadu. Lékařky ty nevzbuzovaly důvěru — běhaly sem tam, jevily veliký nepokoj a měly tolik zavazadel a všelikých potřeb, že samy by byly potřebovaly obsluhu. Za takových okolností nemohly v lazaretech mnoho prospěti. Později, když z Ruska a z jiných zemí lékařů přibylo, věci se značně zlepšily, což děkovati sluší jen neunavné péči dra Mundyho, kterýž na počátku srpna vydal zvláštní provolání k svým soudruhům, aby pospíšili ku pomoci do Srbska.

V provolání svém pravil:

„Srbsko má v tu chvíli pouze asi 100 lékařů a též tolik posluchačů lékařství, z nichž asi 60 pochází z Rakouska. Počet ten jest příliš malý a nepostačuje k službě v nemocnicích a v poli. Kdo má pomáhati při větších operacích, kdo má službu konati při ambulancích, když v lazaretech druhé třídy leží na sta raněných a jest tu jediný lékař a několik nezkušených obsluhovačů? Mimo to ohled vzíti dlužno na dopravu a přenášení raněných, jež při nynějším hrozném vedru bez občerstvení a lékařské péče podobá se procesí umírajících. Pomlčím o ukrutnostech a hanebnostech, které v roce spásy 1876 převyšují velice činy Attilovy a Tamerlanovy, při nichž lékař nezřídka jest svědkem i obětí . . . Berlínský mezinárodní kongres r. 1869 přijal návrh, že na příště ve válce mocnosti neutrální stranám válčícím propůjčí co nejvíce lékařů vojenských. Ve válce francouzsko-německé 1870—1872 nacházíme také mnoho cizích lekařů v obojím táboru.

Proč změl návrh berlínský na odeslání *vojenských* lékařů? Poněvadž tito, zvláště mladší, jsou náležitě připraveni a vycvičeni, znají život a utrpení vojáka, jsou otužilí a žádostivi, by rozmnožili svoje zkušenosti; jsou obyčejně svobodní a neztratí, jako lékař civilní, své postavení nebo praxi, nýbrž obohativše se hojnou zkušeností vracejí se opět k sborům svým. Armáda v čas míru může postrádati na krátkou dobu více lékařů a získá prakticky vycvičených lékařů. Z těchto důvodů obracím se k *vojenským lékařům všech národů*, ač sympatie a úcta, již chovám k soudruhům svým rakouským, přiměly mne, v první řadě k nim se obrátiti. Obávám se však, že politické ohledy připraví mne o tuto pomoc, ač nechápu, jak může tvoření dobrovolnických sborů a dočasné poslání vojenských lékařů na bojiště na roveň staveno býti. Kdyby mohli se postaviti do řad ti, kdož zahynuli na bojištích evropských v posledních 25 letech následkem špatného ošetřování, tvořili by statný předvoj ti, již padli v boji pouličním i na bojišti roku 1848. Potom přišly by řady od Isonza, Mincia, Addy, Ticina až k Tibeře, Arnu a Adrie. Alma a Bosporus přidaly by celý voj. Opět jeví se četné tlupy od Magenty a Solferina, jež očekávají bratry od baltického moře i Ajdory. V lese u Lípy a v močálech u Králové Hradce vztahují ruce své zhynulí vstříc oněm u Gravelottu. Z každého lesa, rybníka, z řeky, z luk a polí, z hor i údolí, ze skal a slují, od Rýna, Garonny i Loary zjevují se zapomenutí zhynulí. Přes Pyreneje pohybuje se nepřehledná řada k doplnění té armády zapomenutých. Z Boky a z Černých hor vystupují tisícové zohavených

postav volajíce: „Bojovali jsme udatně — poctivě — byli raněni a zahynuli jsme!“ — a tu hle již druží se k nim jiní od Balkánu, od Moravy a Timoku doplňujíce kolo a nepřehledné davy s uřezanými hlavami.

Takové obrazy jest třeba za našich dnů líčiti, má-li se v lidských srdcích buditi soustrast a útrpnost k bližnímu . . . Píšu tyto řádky po kruté práci krvavého dne v pozdní noci za dojmů, jež na mne tyto hrůzné obrazy války učinily, i přál bych, aby se také představily každému čtenáři.

Kéžby duch smíru pro krvácející, zapomenuté bojovníky kterékoli národnosti a náboženství vzešel z této nejhroznější všech válek mezi národy a zjednal si platnost v naší i ve všech vlastech!“

XXX. Muchtar paša o bitvě u Vučidolu a o Rakousku.

Dopisovatel anglického listu „Daily News“ měl dne 3. srpna zajímavou rozmluvu s vůdcem armády turecké v Hercegovině *Muchtarem* pašou v Trebíni. Poněvadž mnohé výroky tureckého vojevůdce mají cenu historickou, klademe zde podstatnou část té rozmluvy k doplnění dřívějších zpráv o památné bitvě u Vučidolu a k poznání, kterak smýšlelo se mezi Turky o Rakousku.

Dopisovatel líčí Muchtara jakožto muže přívětivého vzezření, prostřední postavy, v stáří asi 45 let. Hosta svého uvítal vlídně a mluvil s ním v dosti plynné frančině. Nejprve se pochlubil, že povstání v Hercegovině bylo již vzdor nevelkému počtu vojska tureckého skoro potlačeno. Tlupy povstalců, čítavší s počátku asi 9000 mužů, zmenšily se na polovici a nemohly prý už téměř nic podniknout. Ale neočekávaná, nešťastná politika sousedního státu zavinila prý potomní nehodu Turků. „Již od počátku poskytovalo Rakousko podél hranic dalmatských jednatelům povstalců rozmanité úlevy,“ stěžoval si Muchtar. „Rakousko zaujalo k Turecku postavení nepřátelské, poněvadž, když později vznikla vzpoura vasalních států, když Srbsko válku opovědělo, byl sultán rakouskými diplomaty nucen k nepřipravenému a kvapnému činu. Pravilo se mu, že nestrannost Černé Hory jest pojištěna a že bude Srbsko zůstaveno svému osudu.

Veškeré síly měly se tedy obrátit pouze proti Milanovi a měla být zřízena operační čára proti Dunaji. Do Hercegoviny posláno nejlepší vojsko, aby povstalci neměli vzniku. Také když Černá Hora zjevně k Srbsku se přidružila, pokračovali zástupcové Rakouska v Cařihradě v bludném a škodném tvrzení svém. Později ujišťovali, že jsou o záměrech Černé Hory dobře zpraveni; Černohorci prý budou se chtít spojit s Milanem na cestě k Novému Pazaru, a proto že je třeba, aby se turecké vojsko v ta místa odebralo. Za tou příčinou dostal jsem rozkaz, abych se tam odebral a já šel k Novému Pazaru.

Abych správnost tvrzení rakouského odhalil, musím hned podotknouti, že jsem v udaných místech shledal jen málo vojska nepřátelského a uznal jsem, že v těch místech nelze očekávati žádného důležitějšího útoku.

Brzy jsem dostal z Cařihradu telegram, že spojené síly Černohorců a povstalců k Mostaru táhnou, abych tedy co nejrychleji do toho města se odebral.

Moje vojsko bylo již seslabeno, poněvadž jsem nechal v Novém Pazaru a v jiných místech posádky. Měl jsem asi o 5000 mužů méně, kdežto nepřítel měl proti mně sílu dvojnásobnou. Moji bojovníci byli dlouhými pochody pohorskými a úpalem slunečním velmi unaveni a já byl nucen několik dní spočinouti. Při tom jsem se obával, že dalším vyčkáváním budu snad odloučen od dosavadního spojení, i postupoval jsem tedy k Nevesini, kdež se mi podařilo nepřítele poraziti a postoupil jsem slavně až k Vrbici. Však vojsko moje bylo tu v nebezpečí, že bude osamoceno, a poněvadž jsem neznal sílu a postavení Černohorců a Hercegovců, předsevzal jsem bedlivou obhlídku. Rozdělil jsem vojsko své ve dvě brigády. První, kteráž tvořila pravé křídlo, stála pod velením Osmana paše; druhá pod mým velením tvořila levé křídlo. Středu velel Selim paša.

Však postavení moje nebylo bezpečné a já se bral opatrně ku předu. Když jsem dorazil na domnělé bojiště, zpozoroval jsem, že nepřítel ustupuje, aniž by měl k tomu příčiny, i považoval jsem to za lest. Nařídil jsem Osmanovi, aby se zastavil, kdežto já s druhou brigádou manevroval. Zatím jsem poznal postavení nepřítele a zároveň jsem zpozoroval, že je dobře ohrazen a že jeho operační čára jest mnohem delší než naše. Učinil jsem potřebné rozkazy a očekával jsem výsledek, však zpozoroval jsem, že brigáda Osmanova vzdor mému rozkazu béře se ku předu. Již byla blízko nepřítele a hrozilo jí nebezpečí. Já poslal ještě jednou štábního důstojníka s opětným rozkazem, však než tam dojeti mohl, srazila se Osmanova brigáda s Černohorci.

Když jsem viděl zoufalý stav Osmanův, odhodlal jsem se k útoku na pravou brigádu nepřítele. Již jsem dal potřebné rozkazy a jel jsem ku předu, abych sám útok řídil, ale mezi tím byla již brigáda Osmanova ztracena a počal ústup. My ztratili mnoho vyšších důstojníků; skoro celý štáb byl usmrcen nebo zajat. Mezi zajatými byl také Osman paša. Velitel Selim paša byl usmrcen. Také jsme ztratili dvě Kruppova děla. Mně se podařilo ustoupiti do Bilku, kde jsem zůstal celý den jednak abych vojákům odpočinku popřál, jednak abych pokud možno sbor svůj znova zorganisoval.

Nyní se okázala znova nepřátelská politika Rakouska. Hodlal jsem počíti na Kleku nový spůsob svých operací. Byl bych tam dostal bez obtíží podporu a posilu. Několik důstojníků a vojáků se tam odebralo napřed, ale Rakousko použilo najednou svého práva a dalo zavříti přístav, čímž mne zbavilo nutné podpory.

Za takových okolností nezbývalo mi než nový ústup. V Bílku jsem neměl dostatek potravin. Nepřítel byl na blízku a mnohem silnější. Kdybych byl váhal, mohl jsem být obklíčen, a útěk byl by pak nemožný. Ustoupil jsem tedy sem do Trebíně, kde mám dostatečné zásoby a mohu zde setrvat, pokud Derviš paša nové spojení nezřídí."

Dále vyjádřil se Muchtar, že nepřátelské jednání Rakouska zavinil vliv barona *Rodiče,* místodržitele dalmatského, kterýž prý vídeňskou vládu přemluvil, že podporou povstalců zjedná si sympatie Slovanstva; zároveň pronesl mínění, že „opravdoví" Rakušané a mnozí ministři rakouští Turecku přejí.

Netřeba zde široce vykládati, že Muchtar paša křivdil vládě rakouské, že by se byla k Turkům úmyslně nepřátelsky zachovala. Však víme, že zavření přístavu na Kleku, které Turkům velmi škodilo, stalo se teprv k nalehání Ruska a bylo umluveno o schůzi v Zákupech. Cokoliv se tedy se strany vlády rakouské ke škodě Turecka stalo, byl následek nutností. O své újmě byl by osvědčený přítel Turků, hrabě Andrássy, jakožto ministr zahraničných věcí, nikdy Turecku neublížil.

XXXI. Německo ve východní otázce.

Říše německá nemůže tak snadno zapomenouti na služby, kteréž jí prokázalo Rusko svým mlčením při válkách rakousko-pruské r. 1866 a francouzsko-pruské r. 1870. Avšak i jinak jest Německo, a jmenovitě jeho dynastie Rusku zavázána, a poněvadž mimo to padá na vahu okolnost, že snahy Ruska ve východní otázce nejsou nikterak Německu na závadu, vyplývá z toho, že Německo má příčiny Rusku v postupování jeho v otázce východní nepřekážeti.

Tento náhled a přesvědčení sdílejí všichni rozšafní státníci evropští. Také snad sluší se tu zmíniti o blízkém příbuzenství obou císařských rodin, ačkoli příbuzenství nebývá právě příčinou shody mezi rodinami panovnickými.

Ještě před vzniknutím války byl blízký příbuzný černohorského knížete Mikuláše v Berlíně v rozhodujících kruzích velmi přátelsky přijat, i vyjádřil se, že neshledává ani žádného rozdílu mezi přátelstvím Ruska a Německa k Černé Hoře.

Také jest známo, že německý konsul v Bělehradě byl knížeti Milanovi při vypovězení války Turecku právě tak věrně po boku, jako jeho ruský kollega.

I veškeré časopisectvo německé, vyjma zaprodanou „Kölnische Zeitung" chovalo se k povstání jihoslovanskému i k válce velmi příznivě a psalo též ve prospěch spolku německo-ruského. S počátku srpna psal německý jeden oficiosus toto: „Zdá se, že Rusko chce nyní diplomaticky vykořistit myšlenky na schůzi v Zákupech pronešené. Myšlenky tyto vrcholí v tom, *aby říše turecká nezaujímala příště v koncertu evropském místo, kteréž jí bylo po válce na Krymu vykázáno.* Tenkrát se Evropa domnívala, že četné opravy, k nimž se Porta slavně zavázala, stanou se skutkem. Byl to omyl, kterýž se nyní nemusí více zakrývati. *„Turecko zůstalo ve svém barbarství"*, volají právem v Petrohradě, a zdá se, že Rusové chystají se ve vší opravdivosti navrhnouti, *aby naproti ohavnostem v Bulharsku bylo Turecko ze společenstva států evropských vyloučeno."*

Proti bulharským ohavnostem ozvaly se v Německu velmi záhy hlasy závažné, a když v Anglicku jali se v té příčině pořádati shromáždění lidu, přinesla berlínská „National-Zeitung" toto provolání: „Po delší čas zápasí křesťanský národ s barbarstvím pohanským. Naproti celému světu vzdělanému vraždí Turci tisíce křesťanů a krev nevinných žen a dítek vlaží zemi! Není smilování pro tolikerou bídu. Má svornost Evropy býti koupena krví 18.000 zabitých lidí a stem spálených vesnic, nepočítaje v to oběti padlé na bojišti? Toť byla by smutná pravda. Prosme svého dobrotivého císaře, by rázným zakročením co nejdříve učinil konec ohavnostem tureckým. Každý den otálení vyžaduje novou krev. Nespokojíme se klamnými sliby turecké vlády. Pryč s mohamedánskou mocí! Země, v které bydlí 12 milionů křesťanů a 4 miliony mohamedánů, ať má křesťanskou vládu. Proto pryč s neschopnou, ukrutnou zlovládou Turků. Bratří Němci! Dlouho jsme pohlíželi nečinně na ty hrozné věci. Zdali se to srovnává s naším politickým postavením? Či žádáme svobodu, bezpečnost a blahobyt pouze pro sebe? Nuže, zastaňme se nešťastníků! Miliony potomků budou na nás a naše vládce pohlížeti a posuzovati nás. Všickni vlastenci a muži účinní a milosrdní žádají se tímto, by co nejdříve uspořádali schůze lidu a vyložili k veřejnému podpisu přiměřené žádosti."

Toto provolání jest jen malým obrazcem smýšlení lidu v německé říši, jakož se vyznačovalo ve všech téměř časopisech tamějších. Žaloby na řádění vojska tureckého, jmenovitě na hyeny bašibozuků a Čerkesů naplňovaly sloupce novinářské. „Schlesische Zeitung", list naskrze německým zájmům sloužící, přinesl mezi jinými články proti tureckému hospodářství také tento: „Týmže způsobem, jakým chtělo Turecko utišiti

Bulharsko, pokračuje proti Srbsku, užívajíc k tomu cíli těchže prostředků a nástrojů. Také na Timok a Drinu povolalo Čerkesy a bašibozuky, by oni zuřivostí svou rozšiřovali hrůzu mezi Slovany a zlomili jich udatnost. Když přestane boj válečný, započne hanebná práce těch divochů. Raněné, kteří posud žijou, zabíjejí bez milosti, mrtvoly zohavují šeredně, uřezávají jim hlavy a svlečené trupy nechávají nepohřbené ležeti za lup divoké zvěři. Nejen Čerkesové a bašibozuci řádějí takto, vojsko pravidelné dopouští se též takových hanebností. Porta přijala sice smlouvu ženevskou, ale nedbá o ni předstírajíc, že pro Srby neplatí, poněvadž jsou zbojníky. Avšak Porta vůbec nedbá o zásady lidskosti; vždyť neproslýchá se pranic, že by ony šelmy divoké byly jen pokárány, tím méně potrestány. Pakli oběšen byl nějaký Čerkes, spáchal zajisté zločin na vyznavačích proroka. Třeba Disraeli, dobrý přítel Turků, to popíral, nelze přece o tom pochybovati, že nynější válka stala se náboženskou. Sprostý lid turecký jest zfanatisován, vždyť koran velí zřejmě nenávist a nepřátelství proti nevěřícím psům „ďaurům“ a slibuje moslemu radosti sedmého nebe, zahyne-li v boji s nevěřícími, a zavraždění jednoho ďaura odměňuje se v nebi největšími rozkošemi smyslnými, sliby ty opčtují se denně vyznavačům prorokovým v mešitách. Tak to chodí již delší čas a tato okolnost jest původem a příčinou události soluňské i jiných ještě výtržností v Syrii a Bosně, jež páše obyvatelstvo mohamedánské, rozzuřené slabostí, jakou vláda jeví naproti nenáviděným Frankům (cizincům). Softové, vyslaní z Cařihradu do krajin, podráždili velice lid, tak že ku př. v Armenii, Syrii, Anatolii a jinde křesťané domácí i cizí mají strach o životy své. Rozčilení fanatické zmáhá se také mimo hranice říše osmanské a vypravuje se o výtržnostech, jež dovolují si musulmané naproti nevěřícím v Alžírsku a v Persii. Celý mohamedánský svět jest pobouřen. To všecko vzbuzuje obavy před dalšími ukrutnostmi Turků naproti křesťanům. Jest zapotřebí jen podnětu nepatrného, by následoval výbuch. To by se nejspíše stalo, kdyby sultán rozvinul pověstný prapor prorokův. V Cařihradě posud neodhodlali se k tomu, bojíce se nejspíše zakročení mocností křesťanských, ale po kraji roztrušují zvláště kněží pověsti, že khalif vztýčí posvátný prapor Mohamedův před serailem. Luza v Stambulu nosíc prapory zelené, odznaky to války náboženské, vyhrožuje křesťanům, aniž by vláda proti tomu zakročila. Ona jednání takové podporuje a nejspíše bídný stav Murada V., jenž není s to, by se opásal mečem prorokovým, zabraňuje dosud vyhlášení svaté války. Porážkou Turků zhoršily by se ještě věci na poloostrově balkánském; vítězství srbské též nezabrání další hrůzy, pak-li mocnosti nezakročí co nejdříve. Kdyby pak Srbové byli poraženi, utekou se do hor a pokračovati budou zde v záhubné válce proti nepříteli, který by pomstu svou způsobem obvyklým vykonal na kraji podmaněném. Krvelačná povaha a barbarské způsoby plemene tureckých míšenců jsou v nynějším devatenáctém věku rovněž neskroceny, jako za doby, když Osman říši tu založil. Nezapomeňme, že u Vidína a Niše stojí podnes věže r. 1809 od Turků zbudované z tisíců lebek nešťastných Srbů, jižto padli v boji za svobodu. Také za času onoho, když Řekové povstali a podnikli boj za svoje osvobození, bylo statisíce Řeků, kteří boje toho ani se nesúčastnili, pobito, jen z té příčiny, by národ řecký byl vyhuben.

Mimo ostatní uvedeme jen, co se dělo r. 1824—1827 na Morei. Obyvatelé byli chytáni, vražděni, rozsekáni na kusy, ženy byly nejprve zprzněny a pak nejvíce upáleny, dítky odrostlé odvedeny v otroctví, domy spáleny a sbořeny, pole, zahrady a vinice spustošeny a krajina celá proměněna v poušť. Tak řádili zde Turci 50 roků a tak činili před 10 lety na Kretě. Tak trestala Porta krajiny, které vzbouřily se proti její hrůzovládě, totéž by učinila, kdyby jí v tom Evropa popřála volnosti, se zemí i s národem Srbů, jež vyhlašuje za zbojníky, v tom případě, kdyby snad zvítězila.“

Císař německý Vilém chystal se ke schůzi s císařem rakouským v Salcpurku. Mezi přípravami k této schůzi, která se v srpnu skutečně odbývala, došlo vlády německé i císaře mnoho proseb a žádostí, aby při schůzi té podal císař určitý návrh na ukončení ohavností tureckých, totiž aby spolek trojcísařský ve velkých rozměrech zakročil. Časopisectvo schvalovalo tuto myšlenku a navrhovalo přímo *sesazení turecké vlády a zapuzení dynastie* z větší části jejích držav evropských. Zvláště kladl se důraz na to, že Turecko připravilo se samo o všecko právo, aby bylo považováno za stejně oprávněného člena vzdělané rodiny států evropských, že dostalo se mu beztoho oprávnění toho teprv přenáhlením a předpojatostí v letech 1853—1856, kdy křesťanská Evropa po staletí tomu odporovala. Určité návrhy o napravení nesrovnalostí v Turecku podány byly ve vládním listu německém „Post“, kde mezi jiným se psalo:

„Dejme tomu, že Bosna připadne Rakousku, Srbsko a Černá Hora stanou se státy neodvislými, rovněž jako Bulharsko, jež by mohlo dostati za panovníka některého velkého knížete ruského, a konečně také Rumunsko. Dejme tomu, že království řecké rozmnoží se některými ostrovy, zejména Kretou, a pak okresy skoro ryze řeckými, které leží na severních hranicích jeho. Cařihrad a část Rumelie může *prozatím* zůstati v rukou státu tureckého, jehož hlavní država, pokud ještě trvá, leží v Asii. Víme velmi dobře, že politické nesnáze teprv nastanou, když se uváží následky změny, jak jsme ji právě naznačili. *Víme také, že podobné návrhy jsou dávno učiněny.* Nesnáze spočívá ale v tom, že malé státy na poloostrově balkánském, když národové jejich probudí se ze smrtného spánku, v němž je udržuje panství turecké, způsobí mezi sebou rozličné spory zvláštních zájmů a náboženských protiv, čímž by snad mohl býti

pokoj sousedních států ještě více porušen, nežli za nynější poloviční smrti pod půlměsícem. Proto jest jen jediný prostředek. Povídalo se často o *dunajské konfederaci* jakožto přirozeném výsledku osvobození poloostrova balkánského. Nuže! *Protektorát* nad konfederací dunajskou může ve prospěch evropské vzdělanosti a míru připadnouti jen jedné velmoci a sice *Rakousku*. Nechť nám nikdo nenamítá, že by Rusko se tomu opřelo. Rusko bylo dosud odporem celé Evropy držáno ve smutném poměru, že musilo na muka svých bratří a souvěrců pod panstvím tureckým nečinně se dívati. Rusko popírá všeliké plány ctižádostivé. Vezmeme je tedy za slovo: Poskytněme mu osvobození jeho soukmenovců a žádejme, aby za to vzdalo se nadvlády nad poloostrovem balkánským; alespoň nad severní částí jeho. Neboť je-li Cařihrad skutečně snem národa ruského, nechá se dobyti jako druhdy křesťanský Cařihrad řeckých císařů, také z Asie. Rusko prohlásilo několikrát, že povšechné nynější poměry jeho nejsou ještě zralé k udržení Cařihradu. Nechť tedy uskutečnění snu toho odročí, až dokoná veškeré dobývání své v Asii. *Rakousko pak musilo by jakožto protektor konfederace dunajské přijati svobodomyslnou politiku obchodní,* kteráž by dříve nebo později vedla k evropské jednotě obchodní. Toť bylo by nejlepším lékem pro krisi hospodářskou a nejlepším rukojemstvím evropského míru. Opakujeme pak, že nikoli fantasie, nýbrž logika nám diktovala tuto úvahu. Zakročení v turecké krisi znamená vymanění a zařízení organisace národností na poloostrově balkánském. Organisace pak vede k cíli právě naznačenému."

O těchto návrzích rozepsalo se veškeré časopisectvo střední Evropy a pojednávalo o nich příznivě. Však „Ruskij Mir" se těmto návrhům vzepřel, jakož jsme již v kapitole XXVII poznamenali.

XXXII. Mezi přípravami k další válce.

V Cařihradě jásali, že dobyta byla operační čára na Timoku, armáda Abdula Kerima už se viděla v Kragujevci a v Bělehradě, avšak Srbové nepozbývali zmužilosti a odvahy. Srbský národ nebyl v tom kritickém okamžiku zmalátnělý a chystal se k dalšímu zápasu. Některé listy ovšem líčily skleslost mysli vojska srbského i ostatního obyvatelstva, avšak ta skleslost byla jen zbožným přáním poturčených redaktorů, jakož o tom svědčí mnohé dopisy nestranných korespondentů z ciziny. Bylo ovšem s podivením, kterak malé Srbsko strojilo se proti velikánu tureckému, ale pevná naděje v konečné vítězství věci spravedlivé dodávala Srbům odvahy.

Aby válka vedla se soustavněji, jmenoval kníže Milan generala Čerňajeva vrchním velitelem spojené armády timocké a moravské, i vynaložil všechny síly, aby tato armáda co možná se rozmnožila.

Také rozšafnější Turci uznávali, že stav Srbska není zoufalý, jak jisté noviny vídeňské hned po prvních nezdarech armády srbské hlásaly, a z Cařihradu by uveřejněn dopis, který se generalu Klapkovi (známému z povstání uherského r. 1848—49) přičítal, a v němž vykládalo se, jak těžkou budou mít Turci v Srbsku offensivu, což skutečně se splnilo — srpnové boje v moravském údolí stály Turky mnoho těžkých obětí, jakož níže uvedeme.

Se strany slovanské bylo k tomu poukazováno, že přece nemohlo se očekávat, aby 25.000 řádného vojska a 75.000 mužů zemské obrany byli mohli potříti dvojnásobnou sílu cvičeného vojska tureckého, že naděje Srbska v povstání bulharské byly zklamány a že proto musili Srbové částečně podlehnout, proto také musili se prozatím vzdát výdatné offensivy a obmeziti se na defensivu, která jim skutečně byla prospěšnější.

Všechny rozumnější listy také to uznávaly a časopis vídeňský „Fremdenblatt", kterýž také u dvora styky mívá, vyjádřil se takto: „Dobytí Kňaževce jest událost, kteráž může být za počátek konce považována. Tento konec ale může přijít Turkům tuze draho, ač jestliže se ho vůbec jejich armáda domůže, neboť i kdyby jako Zajčar padl i Alexinac, má vítězně postupující vojsko v té hornaté, nepřístupné krajině, kde doprava potravin jest tak obtížná, velmi mnoho co dělat, aby se ku předu dostalo. Na Srbech nyní záleží, aby nějakým skutkem způsobili diplomatické zakročení mocností, kteréž by zjednaly mír, jenž by jim byl zajisté *prospěšný*. Zprávy z Cařihradu nejsou podle toho, aby zvýšily interes Evropy pro Turky. *Fanatismus, kterýž učinil tuto válku hanbou našeho století, přešel nyní také do kruhů řídících.*"

Velmi zajímavé bylo, co psal tenkrát „Russkij Mir" o zakročení rakousko-ruském. Připomínal dávné snahy obou států k vypuzení Turecka a tázal se, nebylo-li by na čase, aby se dokončilo, co za Josefa II. a Kateřiny Veliké počato bylo.

Že ostatně se Srbskem nebylo tak zle, dokazovalo celé jednání Ruska, odkudž po pádu Kňaževce posýlalo teprv hojně peněz, prádla a dobrovolníků k podpoře další války, kdežto časopisy ruské psaly způsobem takovým, jakoby na Srby volaly: „Rusko vás neopustí, bojujte dále." — „Golos" přinesl článek, v němž stálo, že Rusko zadává na boj jihoslovanský svou čest, že skládá v něj své doufání, a bude-li třeba, že jest s to každou oběť na osvobození soukmenovců svých přinesti.

Srbové, jak jsme již podotkli, snášeli svou nehodu válečnou s myslí statečnou. Klademe zde svědectví listu, kterýž k Srbům a k Slovanům vůbec nikdy náchylnost nejevil. Jest to vídeňská „Presse,“ kteráž měla od svého bělehradského dopisovatele tento článek: „I největší nepřítel Srbů musí vyznati, že dovedou snášeti neštěstí důstojně. Není viděti žádné sklíčenosti, jsou bojovní, obětovní, snášejí bol, sdělujíce jej přátelům. V nejužších kruzích přiznají se k porážce a táží se, kterak mohl Čerňajev svých 50.000 mužů nechat dívati se pokojně, když hájil Horvatovič s 8000 muži průsmyky proti trojnásobnému počtu nepřátel, až musil ustoupiti; před cizinci potlačují nevoli, tají bol a projevují jenom bojovnost a naději ve vítězství. „Nyní uvidíte, seč jsme, ani jeden Turek se nevrátí, nyní jsou v naší zemi a budou zničeni!“ volá se na všech stranách, a při těch řečích tanou mi na mysli slova, jež mi Ristič pravil: „Jestli Turci obsadí část našeho území, uvidíte, seč jsme!“ Že v takových dobách každý se chlubí býti strategem, každý zná plán vojevůdcův a naznačuje na své mapě bod, kde budou Turci poraženi — to není zvláštnost jen Srbů. Zde jest ale důvěra ve vítězství i po bojích u Pandirala, Gramady a Tresibaby. Že s Kňaževcem i Zajčar byl vyklizen, považuje se za tak snadné, jakoby to byl kus půdy, která se musí nepříteli popustiti. Nyní se musí stáhnouti vojsko na jedné straně do Milanovce a Čuprije, na druhé po silnici baňské. Zde jest hornaté území, a tu doufají nalezti lepší, známější postavení, kde mohou nepřítele napadnouti svým způsobem boje lépe, nežli v poli. Odkud čerpají

Turci drancují srbskou vesnici.

Srbové naději u vítězství, nepochopuji, leda že by spoléhali na pomoc zvenčí, na niž dosud spoléhají. Říkají mi, že nynější chuť do války jest jen zástěrou, za níž se má skrýti zakročení a při vynaložení všech sil docíci příznivějších výminek. Rusko má zde ruku v díle. Ta zpráva jest z dobrého pramene, jakož i ta, že od včera jsou prázné kasy plny zlata a stříbra. Od soukromníků dostala srbská vláda 5 milionů rublů a objednalo se opět 50.000 zadovek, 80.000 kartuší, 200.000 podkov, sukno, prádlo, řemení atd.“

Naproti tomu došly z „vítězného“ Turecka zprávy dosti žalostné. Cařihradská „Correspondence orientale“ takto se rozplývala v bědování:

„I nejnadšenější přátelé Turecka nemají té chvíle ani v oboru vnitřních ani zahraničných záležitostí té nejmenší příčiny nadíti se obratu příznivého. Jediné vážné přátelství, jež dosud Turecku zůstávalo, přátelství anglické, náleží nyní již mezi upomínky. Sir Elliot skutečně obdržel od své vlády instrukce s připomenutím, aby sdělil Vysoké Portě, že nemůže počítati ani na mravní podporu.

A jest známo, že nikdy nebylo opravdové otázky o podpoře hmotné.

Turci tedy jsou zůstaveni sami sobě naproti těž kým zápletkám, kteréž jim nyní připravuje vítězící politika Ruska a jednání na kongrese, kdež, podle všeho zdání, oni ani nebudou zastoupeni (tehdy se jednalo o evropský kongres, k němuž ale vůbec nedošlo); může se říci, že všechno úsilí, které vynakládají, čelí k tomu, aby zachránili čest. Jest i jedna strana, která smýšlí,

Bosenští uprchlíci přecházejí na půdu rakouského Chorvatska.

že by bylo lépe podrobiti se dobrovolné amputaci, aby se aspoň zachoval zbytek těla ohroženého.

Unitř nejsou věci dokonce utěšenější. Následkem nemoci sultánovy, kteráž jej činí neschopným zabývati se jakoukoli záležitostí, všechna autorita jest v rukou velkého vezíra a matky sultánky. Sultán nepodpisuje nic. Akta, vydávaná jeho jménem, jsou toliko dílem Mehmeda Rušdy paše a matky sultánky, a poněvadž tato neumí ani čísti a nevyzná se v politických věcech, jest velký vezír všechno v tomto čase. Proto o reformách není řeči, proto jsou ustavičné pověsti o spiknutích. Velkovezír jest v čele strany, která odporuje reformám, bez reform pak země se nemůže povznesti, nevidí se tudíž jiné vyhlídky, nežli *násilná změna vlády.*

Jest pochopitelno, že za takovýchto okolností úřadníci vyšší, kteří znají poměry, málo dbají nařízení panovníkových vědouce, odkud skutečně pocházejí. Víme z bezpečného pramene, že jeden paša byv povýšen takovým iradé „sultánovým" na jeden z nejvyšších úřadů správních, zhola odepřel přijati toto místo, stoje na tom, že jest poslušenstvím zavázán toliko nařízením sultánovým, a že ono iradé jest jen nařízením velkovezíra."

Na krátkozraké Maďary neměly všechny tyto projevy veřejného mínění žádného účinku, ba zdálo se, že čím více Evropa o nenapravitelnosti Turků přesvědčení nabývá, tím horlivěji se jich Maďaři ujímají. „Pester Lloyd", orgán ministra hraběte Andrássyho, volal, že národní snahy Srbů, jakožto snahy *neoprávněné* (!) musejí být zlomeny, poněvadž prý srbský národ není schopen, aby na východě nějaké poslání vykonal, i musí pry to Srbsko za *milost* považovat, když se mu popřeje další státní existence.

Toto plvání pravdě v tvář, toto snižování slovanského, snaživého, kulturního národa pod surovost Turků vzbudilo všeobecné opovržení. Láska Maďarů k Turkům, kteráž osvědčovala se i při zásylkách cupaniny do Cařihradu (nápisy na bednách: „Díky Uherska"), byla ovšem zatemněna velkým *hnutím v Anglicku, Německu a Italii ve prospěch Jihoslovanů;* toto hnutí bylo mravním zadostučiněním Rusku, kteréž mělo tímto způsobem příčiny dovolávati se ve svých snahách souhlasu Evropy.

Jak asi bylo se Vlachům za svou dřívější náklonnost k Maďarům styděti, když poloúřadní „Diritto" se vyjádřil, že Turecko musí být rozděleno v malé křesťanské státy slovanské, a když na sjezdu dělnických spolků v Miláně bylo vysloveno, že na půlostrově balkánském má se zřídit konfederace slovanských států a že Italie jest povinna k sjednocení Jihoslovanů pomocné ruky podati! Zároveň bylo usnešeno zřízení podporovacího spolku, kterýž měl tento program: 1. Veškeří spolkové dělníků italských spojí se v jednotu na osvobození Jihoslovanů a sbratření se s nimi. 2. Všichni Italiané demokratického smýšlení se zvou, by k této jednotě přistoupili. 3. General *Garibaldi* se žádá, aby převzal čestné předsednictví této jednoty. Také jsou vyzváni všichni dělníci a jejich přátelé, by přispívali k podporování raněných Srbů a jejich rodin, jakož i jiných jihoslovanských bojovníků.

Starý zápasník za svobodu lidstva *Garibaldi* přijal nabízené předsednictví jednoty a odpověděl výboru zvláště významným přípisem. Mimo to zaslal redaktoru časopisu „Il Capitale" tento list:

„Milý příteli! Batak bylo město s 9000 obyvateli. Dnes má 1300, kteří po milosti sultánem udělené nebyli zabiti a vrátili se, a kromě nich 7700 zohyzděných trupů mužů, žen i dětí, mrtvol rozličného stáří a pohlaví. Kam jsme dospěli? Jakž, že podnes ještě nebyl učiněn konec vládě jataganů, sodomitství, kůlu, ohně a všeho bezpráví? Není divu, že Anglie, řízená mužem bez srdce, podporovati může takovou krvavou špatnost, avšak Anglie vzdělaná nesmí dopustiti, co diplomacie břicha činí. Vzdechy a kletby musí dojíti ohlasu ve všech koncích světa a veškeré nezávislé a počestné časopisectvo musí v první řadě sloužiti svaté věci jihoslovanské. Na Kapreře, 29. srpna 1876.

Josef *Garibaldi.*"

Za své vřelé sympatie pro věc jihoslovanskou obdržel Garibaldi tuto adresu:

„Srbsko-bulharská a bosensko-hercegovská mládež slavnému Josefu Garibaldimu, protektoru utlačených na východě. Vám, velkému italskému vlastenci, bojovníku za neodvislost a svobodu projevujeme blahopřání a díky svoje. Neštěstím našim pohnut vyzýváte svobodomyslnou mládež a rodáky své, by se účastnili boje našeho proti barbarství půlměsíce. Tisíceré díky Vám za to, slavný muži, který uznáváte neštěstí utiskovaných a věřte nám, že přijmeme s velkou hrdostí v řady své hodné syny Italie, již bojovati hodlají s námi za právo a svobodu. Bůh jest s námi i zvítězíme nad nepřítelem, jejž samy velmoci uznávají za nepřítele pokroku a oprav. Ať se děje cokoliv, my hodláme svrhnouti mrzké a nenáviděné jho osmanské."

* * *

Sympatie vzdělané Evropy k Jihoslovanům musely ovšem tím více stoupat, čím určitější a bezpečnější docházely zprávy o ukrutnostech a ohavnostech tureckých. Když došly první zvěsti o řádění v Bulharsku, nepřikládala se jim všude víra, později však, když komisaři anglické vlády své zprávy zaslali, a listy anglické je uveřejnily, rozlehl se po vší Evropě hlas všeobecné nevole a jen Maďaři a židé odvážili se nelidské skutky Turků nejprve popírat, pak hájit a omlouvat.

My již ve zvláštní kapitole o všelikých ohavnostech tureckých pojednali; nicméně klademe zde ještě výňatek z *úřadní* zprávy anglické, která tvoří jaksi pečeť věrohodnosti ke všem zprávám ostatním. Vyslanecký tajemník anglické vlády, Baring, vypsal v rozsáhlém protokole

o hrůzách v Bulharsku jen to, co na vlastní oči viděl a o čem se přesvědčiti mohl. Mezi jiným praví:

„Přicházím k vylíčení nejhroznější truchlohry, která se odbyla za tohoto povstání, o níž nedávno ještě málo jen, nebo nic nebylo známo. Když midilisové v Tatar-Pazarčíku zaslechli, že konají se přípravy k povstání v Bataku, nařídili Achmedovi agovi v Dupatu, by se obořil na ves tu, který také spojiv se s Mahomedem agou z Dorkova rozkaz ten vykonal. Když přibyl ke vsi, vyzval obyvatele, by mu odevzdali zbraň, čehož odepřeli nedůvěřujíce mu vesničané. Nastal nepatrný boj, který po dva dny trval a v kterém obě strany neutrpěly téměř žádných ztrát. Vidouce pak 9. května obyvatelé, že se jim daří špatně a že nelze jim očekávati posily, vyjednávali s Achmedem, který jim slavně přísahal, že vydají-li zbraně, ani vlas jim nebude zkřiven. V čase vyjednávání podařilo se některým obyvatelům uprchnouti.

Vesničané uvěřili přísaze Achmeda a odevzdali zbraň a nyní následovalo vyzvání, by vydali všecky peníze, což arci také se stalo. Sotva byly peníze odevzdány, přepadli bašibozuci obyvatelstvo a pobíjeli lidi jako ovce.

Množství obyvatelů, asi 1000—1200 hledalo útočiště v kostele a na hřbitově, který obehnán byl zdí. Kostel stavěný pevně odolal pokusům bašibozuků, za páliti ho z venku; pálili tudíž do oken, sejmuli střechu a házeli kusy dřev hořící a hadry v petroleji namočené mezi lid v kostele shromážděný. Konečně vyrazili dvéře i pobili vše a vypálili kostel uvnitř. Sotva asi kdo z přítomných zde vyváznul živ. Jedinou starou ženu, která sama zůstala na živě z rodiny, 7 osob čítající, nalezl jsem. Když byly dvéře vypáčeny, ona pak očekávajíc smrt dlela v úzkostech, vzal ji Turek jeden za ruku řka: „Pojďte, babičko, neublížím vám“ a odvedl ji i zachránil stařeně takto život.

Výjev, jaký poskytuje kostel a hřbitov, nelze vylíčiti ani; ani jedna mrtvola nebyla pohřbena, kde kdo padl, tam leží a s těží lze proklestiti si cestu ku dveřím chrámovým, kde na prahu zabraňuje vchod zohavená mrtvola. Navštívil jsem 31. čce. toto místo hrůzy, více nežli $2^1/_2$ měsíce po vraždění; zápach byl tak mocný, že bylo nesnadno odebrati se na hřbitov. V ulicích při každém kroku nacházeli jsme zbytky mrtvol lidských, které tlely a schly na slunci — tu lebka stařeny s vlasem šedým, tam vrkoče mladé dívky, useknuté jataganem; hlava pak nejspíše byla odnesena psy, kteří byli jedinými zametači ulic.

U samé vesnice nalezl jsem v malé rokli přes 60 lebek, které, jak pohled na ně dosvědčoval, byly usekány od trupů sekerami nebo jatagany. Dle zbytků ženského oděvu souditi lze, že mnohé z osob zde zavražděných byly ženského pohlaví. Zdá se, že mnohé z osob zámožnějších byly mučeny, poněvadž Turci se domýšleli, že vynutí na nich peníze. Tak byli pečeni Petr Friandafilos a kněz Necio, Slajanu Stojchovu byly uřezány uši, nos, ruce a nohy. Tuším pověděl jsem dosti na důkaz, že Achmed aga a jeho vojáci spáchali snad nejhroznější zločiny, jimiž poskáleny byly dějiny tohoto století. Nena Sahib asi páchal podobné věci. Co se počtu zavražděných týče, dotýkám, že dle mého úsudku bylo jich asi pět tisíc; vím, že jiní udávají počet větší, ale zdali počítají se zavraždění dle set nebo tisíc, tím nezmírní se zločin vrahů. Měli úmysl pobiti všecky, vyjma asi 80 dívek, které odvedli, by jich užili k ukojení hovadských svých chtíčů.

Kdo vyvázli, děkují to štěstí a ne milosti sousedů svých. *Za tento čin obdržel Achmed aga řád medšidje.* Chci věřiti poněkud, že úřady turecké neměly známosti o těchto ukrutnostech dříve, nežli jsem navštívil Batak. Ves leží v horách a jest méně přístupna. Kdyby byly věděly, že tam jest tolik hnijících mrtvol, zdali nebyly by je odstranili, nežli jsem tam přišel? Turek, jenž provázel mne, zhrozil se neméně, když uzřel, co spáchali jeho krajané.“ Na konci zprávy své podotýká spisovatel, že událo se povstání a malá část obyvatelstva že se dopustila výtržnosti, ale způsob, jakým vzpoura byla potlačena, byl nanejvýš ukrutný, nelidský, neboť za jediného vinníka musilo vždy pykat nejméně padesát nevinných.

Baring vyšetřil, že v jediném sandžaku plovdivském zahynulo 12.000 osob a vypáleno bylo 50 osad; mimo to vypleněny a sežehnuty čtyry kláštery.

Ve všeobecném odsouzení zlořádů tureckých spočívalo zároveň přání, aby nebesa žehnala zbraním slovanským.

XXXIII. Srpnové boje u Alexince.

Že dobytí srbské operační čáry na Timoku se strany Turků nemělo tak veliký význam, jak se s počátku vykládalo, toho důkazem jest okolnost, že Srbové podnikali brzo z *Něgotina* útoky proti *Osmanu pašovi.* I vzbudilo to nemalé podivení, že přední stráže armády timocké napadly již dne 15. srpna Turky u *Rajce*, dne 16 u *Planinice* a dne 18. u *Koprivnice.*

Z tureckého pramene došla o těchto potyčkách zpráva, že dne 16. srpna postoupil srbský sbor z Něgotina k *Virešogradu*, severně od *Zajčaru.* Sbor ten měl též oddělení jízdy a dvě děla. *Osman paša* vyslal proti němu dva prapory pěchoty, dvě děla, čtyry skadrony jízdy a zástup nepravidelného vojska, kdežto *Hassan paša* měl rozkaz zameziti Srbům ústup. První sbor turecký setkal se s nepřítelem a po prudkém boji musili Srbové ustoupit. Ale sbor Hassana paše přišel

na bojiště pozdě a Srbové provedli svůj ústup bez velké škody.

Osman paša nebyl tedy po dobytí Zajčaru v postavení svém na Timoku bezpečen.

Také mezi *Kňaževcem* a *Baňou* svedeno bylo těch dnů několik značnějších sečí, jimiž zamezili Srbové postup *Ejuba paše* přes Baňu.

Celkem nedovedli Turci svých úspěchů ke konci července dobytých náležitou měrou vykořistit. Přátelé Turků měli pro tuto tureckou nevědomost a nečinnost omluv na kopy. Jeden z nich psal, že čím více Turci v nepřátelské zemi postupují, tím více šíří se jejich spojovací čáry, a proto že musí turecká správa vojenská nechávat za sebou mnohé posádky a pozorovací sbory, kteréž mají zprostředkovat dovoz potravin pro postupující armádu a střežiti spojovací čáru před možnými útoky. Bezpečnost krajin již dobytých vyžaduje značných sil, neboť kdyby nepříteli se podařilo některou spojovací čáru přerušiti nebo opanovati, podťala by se životní žíla operační armádě a celá výprava byla by ohrožena.

A turecká „Neue freie Presse“ ve Vídni psala: „V Anglii a Německu se asi diví, že velitel turecký přese všechna vítězství u Zajčaru, Kňaževce a Javoru nepostoupil rychleji do údolí moravského, nedobyl Baně a Alexince a nenalezá se posud na pochodu k Bělehradu. Avšak není to přítomnost nepřítele, nýbrž nedostatek potravin a nemožnost, aby se v Srbsku armáda 100.000 mužů uživila, co rychlejšímu postupu Turků překáží. Nelze si ani o tom pojem učiniti, jak obtížná jest v srbských horách doprava potravin, střeliva a jiných potřeb na hřbetech soumarů. Mimo to jest seraskier (velitel) muž velmi opatrný, který neučiní krok ku předu dříve, pokud nemá záda náležitě kryta.“

Ale byl-li Abdul Kerim skutečně tak opatrný, jak ho přátelé jeho tuto líčí, uvažoval-li příliš dlouho, než se dal na pochod do údolí moravského, byla za to státní správa turecká tím pošetilejší, neboť vydala k Srbům proklamaci, že hloupější a nestydatější ani býti nemohla. Zněla takto:

„Srbové!

Vy jste potomky oněch předků, kteří déle nežli pět set let žili v pokoji a bezpečnosti pod otcovskou ochranou císařské vlády otomanské. Vláda tato vynasnažila se, aby předky Vaše zasypala dobrodiním. Ona osvědčila tytéž city spravedlnosti a náklonnosti také k Vám, již jste potomci jejich. — Srbové pak uznávajíce tyto důkazy přízně nepomýšleli, když mohli zachovati národnost svou, po dlouhou dobu na nic jiného, leč na hospodářské prospěchy a zdar země. To se dělo proto, že poslouchali rady svých kmetů moudrých, jimž záleželo na pokroku a blahu země. Také setrvali v nezvratné věrnosti k Vysoké Portě po všecky války a bouře, které svět po 40 let převrátily. Žili v míru a toto správné a počestné chování těchto věrných poddaných bylo stálým předmětem spokojenosti vlády císařské, kteráž, uvažujíc každé projevené přání jejich, přidávala ob čas nové výsady ke starým právům, jichž oni již požívali. Vysoká Porta dala si vůbec na tom záležeti, aby dokázala, že v citech svých nedělá rozdílu mezi Srby a mezi svými křesťanskými nebo mosleminskými poddanými; aby pak jim ještě dále osvědčila důvěru svou, kterouž v ně skládala, odevzdala knížeti srbskému velení v opevněných městech srbských.

Avšak mužové, kteří byli v čele záležitostí srbských, nedbajíce snah a mírumilovnosti národa srbského, chtějí ho užiti jakožto nástroje povolného, aby učinili zadost vlastní své nenasytné ctižádosti. Oni svedli část srbského národa a přiměli ji, přispěti povstalcům v Hercegovině a v Bosně.

Nešťastníci tito odpověděli na domluvy suverenního dvora a k napomínání velmocí tím, že zodpovědnost za vlastní své skutky svalili na národ. Takto zradili věc Srbů a stížili poměry těch, jimž slibovali pomoc. Za těchto posledních dob přijali cizí důstojníky a náčelníky a dle plánů, které si vymyslili, vtiskli násilím zbraň do rukou národa srbského, aby náhle napadli sousedy a válčili proti nim, s nimiž národ tento žil po pět století v míru, aby jejich osady a krby palili a ničili.

Srbsko jest podstatnou částí říše otomanské a jeho obyvatelé jsou poddaní vlády císařské. Prospěchy Srbska a Turecka jsou co nejtěsněji spojeny. Může tedy vláda turecká pokojně se dívati, že Srbsko válkou se hubí? Nikoli, byla-li nucena, obsaditi území srbské, děje se to pouze proto, aby pokárala lidi bezsmyslné, kteří si chtěli osvojiti práva její, a aby učinila konec zločinným útokům jejím. Vláda želí hluboce neštěstí a ztráty, které útrpěl národ srbský následkem tvrdošíjného odporu, jejž svedená frakce tohoto národa postavila vojskům tureckým. Ona želí, že část říše pustoší se nehodami války, a že tolik žen, dětí, starců a bezbranných venkovanů vydáno jest zkouškám nejtěžším.

Mužové, kteří vzali otěže vlády do rukou, a jichž svatou povinností jest, sloužiti prospěchům země tím, že jí zabezpečují dobrodiní míru a pracovati k tomu, aby rozmnožili prameny blahobytu, promrhali peníze národa na zbraně a potřeby válečné. Bezuzdná ctižádost jejich a špatné vášně přiměly je také, že na škodu národa vydali uspořené peníze, kterých lid nastřádal si na výživu své rodiny, svých dítek a všech svých příbuzných.

Srbové! Dobře vězte, že vláda císařská považuje všecky své poddané, křesťany i mosleminy, za své děti. Žádný otec na světě nechce neštěstí svých vlastních tvorů. Vojenská okupace Srbska nebude tedy míti za účel zkázu této krásné krajiny a poctivých obyvatelů, nýbrž toliko potrestání těch, kteří po nespravedlivém se pokusili, klásti vládě císařské odpor, a kteří s vědomým předsevzetím tolik nezaslouženého neštěstí uvalili

na pokojné obyvatelstvo. Ti však obyvatelé, kteří nechopili se zbraní, mohou spolehati na výdatnou ochranu a zcela zvláštní laskavost Vysoké Porty. Za všech okolností jsou a zůstanou sympatie císařské vlády k národu srbskému nezměněny. Největším přáním její jest, pokojným obyvatelům a jmenovitě ženám, dětem a starcům pojistit ochranu za nynějších bouří, které vyvolalo několik nesvědomitých lidí, kteří chtěli provesti své osobní prospěchy za cenu největšího neštěstí, jaké vlast jejich může snésti.

Proto vydala Vysoká Porta ke všem vojenským velitelům svých armád řádný rozkaz, aby zachovali a chránili: život, majetek, rodinu a krb všech obyvatelů srbských, kteří vojenským úřadům se podrobí, nebo zbraně své vydají. Útoky nebo násilí, které by se staly, buď si se strany vojáků nebo z jiné kterékoliv strany proti životu nebo majetku podrobivších se obyvatelů, potrestají se přísně. Kdyby však mezi těmito obyvateli byli lidé, kteří složivše zbraň nebo podrobivše se znovu by počali nepřátelství proti vojsku našemu, naložilo by se s nimi s celou přísností zákonů válečných. Nynější provolání má za účel, sděliti Srbům, že všichni ti, kdož život, jmění, rodiny chtějí svěřiti loyalitě a laskavosti vlády císařské, a jsou odhodláni slib podrobení svého více nerušiti, mají nejprve obrátit se buď osobně nebo skrze delegaci k nejbližšímu veliteli vojsk císařských.

Ti, kdož setrvají na cestě vzpoury a neuposlechnou vyzvání této proklamace, zvolí si sami osud svůj a vytrpí následky své vzpoury. Boží spravedlnost nechť se vyplní!"

Této farizejské proklamaci se Srbové ovšem jen smáli a vláda turecká brzy byla nucena vyburcovati Abdula Kerima z pohodlného lenošení v hlavním stanu v Niši. Nařídila mu, aby pošinul svá vojska před *Alexinac.*

Město *Alexinac,* kde ke konci srpna urputné boje svedeny byly, poskytuje již z daleka pohled přívětivý. Vstoupíme-li do městečka, uzříme jednotvárné a sobě velmi podobné ulice. Domy jsou nepatrné, jen kostel, úřad a dům anglického konsula připomínají poněkud evropské město. Alexinac položením svým na bulharských hranicích jest důležitým uzlem pro silnice ze střední Evropy k Cařihradu jdoucí, jakož i důležitým místem poštovním i obchodním. Čím více vzdělání v zemi bude se šířiti, tím větší důležitosti nabude Alexinac. V žádné karanténě srbské nenalezá se tolik lidí, jako zde; branami tvrze zdejší projde ročně 15 až 18 tisíc Bulharů, kteří v letě hledají práci v Srbsku, jako tesaři, rolníci nebo zelenáři a na zimu táhnou se svými úsporami domů.

Přes Alexinac jdou karavany se surovinami Bulharska a Thracie: kordovanu, koží, vlny, stavební a truhlářské dříví a j. do rakouských továren, aby zde byly zpracovány a dílem jako drahé výrobky průmyslové plní bazary od Niše do Drinopolu a Srědce. Největší díl evropských tovarů pro znamenité trhy ve Slivně na Balkáně, v Monastýru v Thracii a v Uzudži v Bulharsku, na kterýž se schází na 100.000 lidí ze všech částí evropského a asijského Turecka a až z Perska, a kupci z Italie, Německa a Švýcar musí jíti přes Alexinac.

Maje na paměti dávné obchodní tradice a místní fysicko-geografické poměry, vedl Boné a po něm Hahn železnou trať z Bělehradu do Soluně jako pokračování veliké železné spojovací dráhy mezi severním a středozemním mořem přes Alexinac, který již nyní tvoří důležitou mezistanici evropsko-turecké telegrafní sítě.

Nynější zámožnost Alexince spadá většinou do doby zřízení srbských karantén r. 1856. Na jihovýchodu Evropy jsou to mor, cholera a dobytčí mory, které vyžadují zřizování a vydržování karantén. Soustava jejich byla v Srbsku zřízena dle rakouského vzoru. Rakouští lékaři a úřadníci zavedli zdejší stanici, a jim svěřeno její řízení.

Alexinac jest přirozeně i uměle dobře opevněn. Turci ho nemohou s výšin na svých hranicích bombardovat; musili by sestoupit do údolí a vydati se v šanc nepřátelské palbě, než by mohli útokem hnáti na opevnění alexinecká. Alexinac jest jedno z nejlepších míst obranných.

V sobotu dne 19. srpna ráno zahájili Turci třetí oddělení srbsko-turecké války. Turecké vojsko vytáhlo z rána z Niše na levý břeh Moravy, udeřilo na srbské přední stráže u *Sečanice* a *Supovce* a táhlo odtud severně na *Těšicu.* Následovala prudká střelba z děl a jak kouř od prachu tak z vyžehnutých od Turků vesnic naplňoval celé moravské údolí. Hlavní mocí udeřili Turci na brigádu srbské milice, kteráž byla sesílena dělostřelectvem a pěchotou z Deligradu. Boj trval velmi dlouho a veden byl urputně, protože Turci byli u veliké přesile. Po celé hodiny bylo bojováno o vesnici *Těšicu,* která po celou dobu boje zahalena byla v hustý neproniknutelný kouř. Ale srbská pěchota držela se velmi statečně odrážejíc všechny turecké útoky a srbská děla byla rovněž obsluhována s velikou dovedností a udatností. Ani při ohromné své přesile ani při zuřivosti, s jakou boj vedli, nemohli Turci dobyti srbských posicí. Tu přešli o 4. hodině odpolední Srbové k útoku a zatlačili Turky daleko za hranice způsobivše jim velikých ztrát.

Téhož dne objevil se již také sbor tureckého vojska u kláštera *sv. Štěpána,* asi míli na jih od Baně a dvě míle na severo-východ od Alexince ležícího. Turci přitáhli od *Gramady* po špatných cestách podél hranic. Avšak vzdor tomu vezli sebou děla. Hlavní sbor turecký táhl zatím obloukem od Gramady přímo na Alexinac. Srbové stáli u sv. Štěpána s jedním praporem a několika děly. V Jezeře, odtud míli na východ vzdáleném, stály dva prapory srbské milice a dobrovolníci pod Propotovičem. V ležení za sv. Štěpánem stály další

dva prapory. Turci udeřili velikou mocí na prapor u sv. Štěpána, jenž byl překvapen a rozprchl se, dříve než přišla posila. Jakmile však Čerňajev uslyšel, co se stalo, poslal z Deligradu okamžitě k sv. Štěpánu brigádu milice první třídy s dělostřelectvem.

Druhého dne obnoven byl boj od tureckého předvoje u *Těšice* s velikou prudkostí. Srbské vojsko dostalo sice posilu ale ne dostatečnou. Odporovalo tedy po delší dobu statečně, ale po druhé hodině odpolední odtáhlo od Těšice na samý břeh Moravy. Turci stíhali je okamžitě. Na malém návrší postavili svá děla, stříleli silně na lesík, do něhož jeden oddíl srbský se uchýlil, a také na celou ostatní čáru srbského vojska pustili divoký útok. Srbové drželi se nějakou dobu, ale pak počaly řady jejich kolísat, načež nastal útěk plný zmatku. Dělostřelectvo, kteréž mělo ústup chránit, prchlo ještě před pěchotou. V ohromném chumáči valilo se potom všechno o překot po silnici, kteráž vede po levém břehu Moravy k alexinskému předmostí. Mužstvo, potravní vozy, děla, káry s nábojem, ambulanční vozy s raněnými, oddíly jízdy atd. atd. to všechno pádilo v hrozném zmatku, chtějíc se zachránit. Konečně podařilo se důstojnictvu útěk staviti. Prapory pěchoty a baterie děl postavily se u Nozriny čekajíce nepřítele. Ale ani tady neměly ještě proti Turkům obstáti.

Před Nozrinou samou byla pěchota rozptýlena v mnohých řetězích, z kterých střílela ne příliš silně na řadu Turků, kteří se postavili na pokraji lesa. Náhle počala turecká děla pálit na srbské postavení a nový postrach zmocnil se tohoto oddílu srbské pěchoty, který před tímto dnem nikde ještě v ohni nebyl. Nastal opětný útěk asi na půl hodiny cesty a nebyl zastaven, až když prchající byli zadržáni od jiných srbských praporů, na pomoc chvátajících. Vesnice Nozrina a Stublina byly od Turkův zapáleny a hořely, celé údolí moravské bylo plno prachu a kouře. Turci udržovali stále prudkou palbu a postupovali zvolna sice ale jistě ku předu až do západu slunce, každou chýši a každou vesnici, kterouž napadli, zažehujíce. Noc učinila přítrž dalšímu boji.

Téhož dne postoupili také Turci poněkud na Alexinac od sv. Štěpána.

V pondělí dne 21. srpna, sotvaže svítalo, počala prudká střelba z děl. Turci nepostoupili tím směrem, kterým se brali minulého dne, nýbrž naopak byli pohybem srbského vojska přinuceni ustoupit do zadu. Jejich levé křídlo stálo mezi Horní Suotnou a Drenovcem (přes půl míle na západ od Těšice), kdežto Srbové se postavili svým středem před stublinským návrším. Celé jejich bojovné postavení táhlo se na levém břehu Moravy téměř na míli délky a bylo na srbské straně asi 25.000 mužů. Turků stálo v boji na 36.000 mužů.

Ale co tuto na levém břehu Moravy vedla se bitva, strhl se boj i na břehu pravém. Na hranicích u Katunu (půl druhé míle na jih od Alexince) stál oddíl srbského vojska, na nějž Turci také záhy z rána udeřili pěchotou a dělostřelectvem. Pro nedostatečné síly musili Srbové Katun opustit, načež jej Turci zapálili. Od Stanců konečně a sv. Štěpána táhli Turci na *Prugovac*, kterýž jest půl druhé míle od Alexince na východ vzdálen.

Hlavní boj zuřil na levém břehu Moravy, kdež od 5. hodiny ranní až do 9. nepřetržitě bylo z děl páleno. Srbské dělostřelectvo působilo Turkům velikou škodu a jakkoliv byli Turci ve většině, mohli přece jen s napnutím všech sil ku předu postoupit. Stříleli hlavně s konce návrší nad Stublinou, odkud také zapálili vesnici *Bujmir* nad řekou Moravou (na levém břehu) ležící. O 9. hodině ustala střelba s obou stran až do jedenácté hodiny dopolední, načež boj s novou mocí se rozzuřil. Srbové couvli a turecké pravé křídlo zmocnilo se vesnice Bujmiru, kdežto střed turecký obsadil *Stublinu* a *Belji*, stříleje odtud na ostatní vesnice, které leží před alexinským předmostím u řeky Moravy. Celé údolí moravské bylo plno ohně, z něhož vyvstával hustý kouř.

Levému křídlu tureckému podařilo se mezitím částečně obejít pravé křídlo srbské, tak že mohli už střílet i na srbskou zálohu. Tu ale Srbové vyrazili útočně na turecká postavení a po celém návrší, kteréž souběžně se táhne s řekou Moravou a částečně lesem porostlé, částečně holé jest, nastala divoká, krvavá seč. Bojováno pažbou, bodákem, revolverem i nožem. Od severu hřměla děla proti turecké pěchotě, kdežto turecké dělostřelectvo střílelo na pěchotu srbskou. Hřmění děl a rachot pušek rozléhal se nepřetržitě celým údolím. S neobyčejnou rekovností vrhaly se oddíly srbské na nepřítele, jenž z celých řad na ně pálil. Celé návrší bylo plno zápasících, krev tekla všude, kamkoliv jsi pohledl. Naproti přesile turecké nemohli však Srbové obstáti a tak ustupovali k vesnici *Mrzolu* a dále k *Prčilovici*, kteráž leží půl míle na západ od alexinského předmostí. Ale tentokráte nebyl už jejich ústup útěkem, nýbrž děl se v plném pořádku. O každou píď země musili Turci vésti urputný boj a ztráty jejich byly toho dne tak veliké, že konečně musili sami ustáti od boje a nepronásledovali dále vojsko srbské.

Ale jestliže na levém břehu Moravy Srbové musili toho dne ustoupit, dařilo se jim za to velmi dobře na pravém břehu. Naproti sborům tureckým, kteréž táhly od Katunu, Stanců a sv. Štěpána směrem k Alexinci, vyslal general Čerňajev i pěchotu a dělostřelectvo, kteréž podstoupilo s Turky tak šťastné boje, že tito musili s ohromnými ztrátami ustoupit. A navzdor částečnému vítězství na levém břehu Moravy bylo večerem tohoto dne postavení Turků celkem tak nedobré, že v hlavním stanu tureckém bylo rozhodnuto, aby celá armáda turecká soustředila se na pravém břehu Moravy. Spolu poznávali již Turci, že by marně se pokoušeli o srbská postavení před Alexincem a o Alexinac sám.

Dobrým doplněním nástinu o bojích tohoto třetího

dne i obou předcházejících jest dopis jednoho časopisu, datovaný ze dne 21. srpna. Praví se v něm takto:

„Od počátku bojů nad Alexincem jest napnutí v Srbsku ohromné. S obou stran napínají se síly veškeré; po tři dni tekou proudy krve mezi Tešicí a Alexincem, a na žádné straně nemůže se dosud mluviti o značnějším úspěchu. Ovšem obsadili Turci trať od Supovce k Alexinci, asi míli cesty dlouhou, a poplenili ji, však mohou zrovna tak jako Ejub paša na Tresibabě říci: „Ještě jedna taková míle nepřátelského území a jest po nás veta!“ Neboť ztráty, které Turci utrpěli, jsou ohromné. Také Srbové mají ztráty veliké. Za první dva dni a dnes dopoledne dostavilo se na obvaziště asi 500 raněných. Uváží-li se, že Srbové bojovali v posicích krytých, kdežto Turci musili pokaždé dělati útok, uzná se, že Turci zajisté za třídenních bojů utrpěli ztráty mnohem větší. Obě strany chtějí zde postavení svá udržeti. Turci učinili k tomu cíli dva důležité kroky; minulé noci zřídili zcela rychle velký násep u Bílé Stráže a opatřili jej děly; dále povolal Abdul Kerim paša celou moc Ejuba paše z údolí timockého a z Kňaževce ke sboru svému. Všecky tyto prapory, celkem asi 35, spojily se u Katunu prý s vojskem Abdula Kerima, a teď operují oba pašové proti Alexinci. — Sesílen Ejubem postoupil Abdul Kerim ještě včera večer k Nozrině (půl hodiny od Tešice), a dnes ráno rozpředl se boj zase po celé čáře. Pohled s výšin u Alexince jest hrozný. Obě armády stojí proti sobě na dostřel a počet raněných množí se každou chvíli. Vojsko srbské dokázalo zde dostatečně udatnost svou; toliko čtyry brigády zdržují celou válečnou moc tureckou. Každou chvíli přicházejí nové posily z Deligradu. Očekává se ale ještě značná pomoc od Baně a od průsmyku kňaževackého.

Turci spoléhají nejvíce na svou přesilu; dosud však mnoho nevyřídili. Několik útoků, které podnikli dnes na srbská opevnění u Stubliny a Mrzolu, je úplně zmařeno a odraženo. Jednou odvážili se útoku na dvě srbské baterie, při čemž kartáče srbské pobily několik set Turků — bojiště bylo padlými Turky v pravém slova smyslu poseto. Strašně vypadá okolí Mrzolu! Také Srbové ačkoli v posicích krytých měli dosud každý den 200—300 ba jednou až 400 raněných. Srbové však neuvedou do boje nikdy více nežli 3, 4 a nejvíce 6 praporů a sice vždycky v rozptýleném řetězi harcovním, kdežto Turci dělají útok plným proudem.

Dnes ráno hnal silný sbor turecký útokem z nově zřízeného náspu a Bílé Karauly na srbské opevnění na pravém břehu Moravy, byl však odražen, pročež ztratili Turci jediný násep svůj na pravém břehu, neboť Srbové stíhali je až ke Katunu.“

* * *

Podle usnešení tureckého generalního štábu přešla jedna část tureckého vojska po třetím dnu bitvy z levého břehu Moravy na pravý, kdež obsadila vesnici Bujmir, stejnojmennou s vesnicí, na levém břehu ležící. Tímto novým článkem doplněn byl řetěz turecké armády, velkým polokruhem na Alexinac postupující. Ale general Čerňajev odhodlal se udeřiti na Turky na levém břehu Moravy dříve než by oni postoupili k útoku.

I vytrhl dne 22. srpna od Prčilovice i alexinského předmostí, vytlačil prudkým návalem Turky z vesnice *Žitkovce*, nad Prčilovicí ležící, a udeřil pak na vesnici *Mrzol*. Mrzol leží v rovině na silnici, kteráž vede ze Žitkovce do Těšice a vzdálen je od Žitkovce asi půl hodiny cesty. U Žitkovce vede přes Moravu lodní most na silnici do Alexince a chráněn jest rozsáhlejším předmostím, zařízeným ne tak pro obranu pomocí děl, jako spíše pomocí značnějšího sboru pěchoty, kterým se předmostí může obsadit. V případu nutné obrany pomáhala by srbská děla s pravého břehu Moravy.

Od tohoto předmostí vytrhl general Čerňajev s hlavní silou na Mrzol, načež počal velmi prudký boj pěchoty srbské s tureckou. Děla srbská vyvežená na návrší proti Bujmiru ležící pomáhala výborně. S počátku dařilo se také Srbům velmi dobře, takže se jim povedlo Mrzolu dobyt. Ale v nejbližší na to době vypravili Turci do boje značný sbor jízdy, pro kterou se tamní poloha výborně hodí. Srbské jízdy bylo tu jednak málo, jednak je turecká jízda proti ní v převaze. I nemohli Srbové proti tureckému návalu obstáti, a Turci, podporujíce jízdu prudkou střelbou z děl, vytlačili Srby z Mrzolu opětně až do Žitkovce. Nato vypálili Mrzol úplně.

I tohoto dne páleno bylo z děl a pušek tak četně, že celé údolí bylo jedním velikým jezerem bílého kouře, z něhož každou chvíli na mnoha místech vyšlehovaly plameny, z jícnu děl chrlené. Požár vesnice Mrzolu odrážel se od všeho ostatního černým kouřem a velkým červenožlutým plamenem. V Alexinci samém nastal toho dne velký poplach. Jednak nezdar podniknutého útoku, jednak několik granátů, kteréž velikým obloukem dopadly do místa před Alexincem ležícího, způsobilo mezi obyvatelstvem domnění, že Turci přitrhnou až k samému Alexinci a budou pálit jak na bašty tak na město. I opouštěli lidé valem své příbytky a město Alexinac utíkajíce na sever.

Ústupem Srbů na levém břehu Moravy do prvotních posic byl toho dne boj skončen.

Na pravém břehu bylo dne 22. srpna bojováno jen na jediném místě u Prugovce. Tam udeřili Srbové o 5. hod. odpolední na Turky, stojící pod Azizem pašou, nejprve střelbou z děl, později i střelbou z pušek a bodákem. Bojováno bylo až do tmy, aniž by se bylo Srbům podařilo Turky z jejich postavení vytlačit.

Tak podobalo se, jakoby Turci skutečně i při těch ohromných ztrátách, jichž utrpěli, měli podržeti v těchto

bitvách převahu. Avšak následující a zvláště šestý den ukázal, že jinak se má státi.

Spoléhajíce na základě dosavadních částečných úspěchů v dobrý výsledek, odhodlali se Turci dne 23. srpna k vedení rozhodné rány na celé postavení jižní srbské armády. Soustředili hlavní svou sílu na pravém břehu Moravy u vesnice Prugovce, několikráte už jmenované, chtějíce tady potříti odpor srbské armády, dostati se na silnici, která vede z Baně do Alexince a Deligradu a [illegible] vpadnouti do týlu prvním [illegible] a postoupit na třetí.

Sotva že se rozbřesklo, počali Turci bitvu.

Jako všude kolem Alexince, tak zvláště na této straně východní postavení je několik týnů, kteréž mají chrániti Alexinac. Do týnu č. 17. odebral se general Čerňajev a řídil odtud bitvu osobně.

S velikou prudkostí hnali Turci útokem na srbská postavení, uvítáni jsouce jak krupobitím z ručnic tak prudkou palbou děl ze srbských redut. U Prugovce rozpředl se krvavý boj pěchoty. Čerňajev postavil tam jádro vojska svého, kteréž statečně vydrželo útok turecký a nedbajíc značných ztrát, jakých utrpělo, postavení své udrželo i Turky odrazilo.

Třikráte opakovali Turci útok ohromnou mocí. Vedeni byli jakýmsi vrchním důstojníkem, na němž už z daleka bylo možná poznati, že není Turek. Srbská děla přivítala je pokaždé šrapnely i granáty a jedna mitraljesa (kulomet) chrlila na ně nepřetržitý déšť drobných kulí. Pěchota nestřílela, dokud neměla Turky náležitě v ráně. Ale sotva že se dostatečně přiblížili, spustila na ně vražednou palbu. Celé řady vypalovaly na Turky, kdežto jiné prapory udržovaly proti nim střelbu nepřetržitou.

Nicméně postupovali Turci po třetí s takovou zoufalou zuřivostí, že se přiblížili k předním srbským náspům až na 150 kroků. Ale tu padl vůdce jejich a celý proud turecký [illegible] se zastavil. Řady Turků počaly se uvolňovat, někde postupovaly, jinde už couvaly. Chvíli trvalo toto kolísání, kteréž uvítalo srbské vojsko jak velikým válečným pokřikem tak střelbou prudší než byla dosavadní — a za krátko couvali Turci na celé čáře a obraceli se na ústup, jenž v několika okamžicích se [illegible] v divoký útěk.

Tím byl sice hlavní útok turecký na nejdůležitějším [illegible] odražen, ale nikterak nebyl skončen boj toho dne. [illegible] hodiny [illegible] bylo na dlouhé bitevní čáře [illegible] bojování. Čerňajev vysýlal do boje ustavičně čerstvé sbory, mezi jinými zvláště sbory [illegible], které se tu vyznamenaly. Po šesté hodině [illegible] Čerňajev, aby srbské vojsko přešlo k útoku. A tu [illegible] zahnáni jsou Turci na celé čáře poměrně [illegible] postavení, které drželi ráno toho dne. I ztratili celý den, naději na proražení k silnici Baňa-Alexinac a utrpěli ztrát tím větších, čím zuřivěji vedli po celý den boj.

I na levém břehu Moravy bojovali toho dne Srbové vítězně, dobyvše výšin nad Žitkovcem a vesnice Mrzolu. Do Alexince vracelo se toho dne už zase všechno obyvatelstvo, protože seznalo, že strach jeho byl nepodstatný, a večer slaveno bylo v Alexinci vítězné zakončení boje.

Po tomto šťastném výsledku ustanovil se general Čerňajev, že nedopustí, aby Turci hnali na srbské postavení útokem. Vší silou dal v noci ze dne 23. na 24. srpna chystati se k boji. Za tou příčinou opatřil hlavně týn č. 17. dostatečným střelivem. K tomuto týnu hnali včerejšího dne Turci hlavním útokem i bylo lze očekávati, že i dne 24. srpna soustředí tam největší svou moc. Dále navrhl plán, dle něhož z rána měla se na všech stranách počít a vésti bitva. Vojsko srbské, kteréž bylo do boje ustanoveno, mělo zálohou větší sbor v Alexinci a bylo opřeno o vyzbrojené přední tvrze alexinské. Ježto pak od Horvatoviče došly spolehlivé zprávy, že táhne od Gramady Turkům do týla, mohli Srbové s dobrou nadějí čekati velkou bitvu šestého dne.

Za svítání prohledl general Čerňajev ještě jednou postavení svého vojska, i pokud možná bylo tureckého, načež okamžitě postoupilo levé křídlo ku předu. V tu dobu počala také děla hradeb alexinských metati víceh do předních řad tureckých, připravujíce tak dobrým způsobem všeobecný útok vojska srbského. Turci stáli po celé čáře od Bujmiru (na pravém břehu Moravy) až k Prugovci a na celou tuto čáru Čerňajev udeřil. Srbům byla velikou výhodou vlnitá, na mnoze prorvaná poloha tamní krajiny, v kteréž postupující pěchota srbská dobře se mohla krýti před střelbou tureckou.

Dlouhý krutý boj veden byl s obou stran s velikým úsilím. Čerňajev řídil jej opět osobně z týnu č. 17., kdež také měl k vojsku, které posud do boje nezasáhlo, nadšenou řeč. Vojsko přijalo ji hlučným voláním „Hurá“ a „Živio“ i vrhlo se bez meškání na nepřítele. Ze všech hradeb, zejména z té, kde Čerňajev byl, páleno nepřetržitě do řad tureckých. I generalní štáb i Čerňajev sám mířil mnohdy děla. Setník Protič byl tu zastřelen, právě když se shýbl, aby dělo k dobré ráně nařídil.

Všichni důstojníci sborů pěších postoupili v čelo svých oddílů, dávajíce jim nejlepší příklad udatnosti. Děla srbská, kteráž byla mimo hradby, odvážila se tak na blízko k nepříteli, že střílela bez přestání kartáčemi, působíce tak v řadách tureckých zhouby veliké. Několikráte pokoušeli se Turci útokem buď porazit, anebo aspoň k ústupu je přiměti. Ale Srbové stáli jako litá zeď a odrážejíce bez ustání všechny útoky nutili Turky k stálému couvání. Tu došla do tureckého hlavního stanu zvěst, že Horvatovič objevil se v týlu celého postavení tureckého, že se blíží od Gramady a že jeho předvoj, jenž táhl úsilným pochodem, mohl by třebas do večera Turky v týle napadnouti.

Té zprávy bylo třeba, aby ustupující již Turci bez

Sbírka pro Jihoslovany ve veřejné zahradě v Petrohradě.

meškání se dali na útěk. I zanechali na bojišti i raněné a mrtvé a poraženi ustoupili až na samé hranice srbské, kdež teprv mezi Dobrujevcem a Katunem pod záštitou noci stanuli.

Vítězství, kteréhož tu Srbové dobyli, bylo důležité. Zapudili tím nepřítele přes 60.000 mužů silného právě na těch místech, kdež chtěl veškerou mocí prorazit a nejvíce postavení srbská ohrožoval.

Turci ovšem popírali, že po bojích u Alexince byl úspěch na straně Srbů, však skutečné poměry a postavení vojsk po bitvách svědčilo nepopíratelně o vítězství Srbů.

Před 19. srpnem měli Turci obsazeny výšiny u Ršavců, sv. Štěpána, Stančů a Prugovce až ke vsi Žitkovci. Zde na pravém břehu Moravy byla jejich hlavní síla, a byla to úloha velmi nesnadná, vypuditi je z těchto posic. Čerňajevu podařilo se to způsobem slavným. Výsledek bitev alexinských slouží Srbům a vůdcům jejich ke cti, neboť stála proti nim hlavní síla turecká pod osobním velením seraskiera. Celkem bojovalo 60.000 Turků proti 35.000 Srbům, obě strany pak měly asi 200 děl. Boj byl tedy velmi tuhý a krvavý.

Turecké časopisy v Cařihradě přinesly zprávy, jakoby konečné vítězství bylo zůstalo na straně turecké. Úplné a dokonalé vítězství Srbů ovšem nebylo, čehož důkazem jsou boje hned v dnech následujících svedené, kteréž daly pak všem těmto zápasům jméno *desítidenní bitvy u Alexince;* ale velmi čestnými pro zbraně srbské byly zajisté.

Hned dne 25. srpna na úsvitě vzplanul boj již opět. Dle plánů Čerňajeva mělo se nejprve udeřit na všechny jednotlivé oddíly tureckého vojska, kteréž po různu stály na pravém břehu Moravy, načež měl Čerňajev hlavní silou utkati turecké průčelí a plukovník Karadžič, jenž velel levému křídlu srbskému, čítajícímu 23 praporů, obejít pravý bok armády turecké. Horvatovič pak měl mezi bojem napadnouti Turky v týlu.

Tak se také stalo. Od samého rána bylo nepřetržitě bojováno. Před levým křídlem srbským ustoupili Turci okamžitě i z hradby č. 18, které v minulých dnech dobyli. Srbové udržovali pod osobním velením Čerňajeva ustavičnou palbu z děl na řady turecké. O 2. hodině odpolední zahřměla děla i od sv. Štěpána — na znamení, že Horvatovič přiblížil se až k samému týlu tureckému a zasáhl do boje. Když na to i Karadžič pravé křídlo turecké byl obešel, poznali Turci, že by při dalším odporu byli ztraceni a ustoupili nejprve pravým křídlem, pak na celé čáře.

Druhého dne v sobotu dne 26. srpna byl boj obnoven. Třicet praporů srbských stálo od Bugovce až ke Katunu, kdežto Horvatovič byl s 15.000 mužů u sv. Štěpána. Boj počal opětně již o 7. hodině ranní. O 2. hodině odpolední soustředilo se 20 praporů nejlepšího vojska tureckého u Bujmiru (na pravém břehu Moravy) a vyvezlo tu dvě baterie děl. Po kruté palbě hnali Turci útokem, ale byli odraženi a Srbové opět postoupili značně ku předu.

Unavena odpočinula 27. srpna obě vojska a nová bitva počala potýčkami předních stráží dne 28. srpna. Dne 29. bojováno bylo již mezi Dobrujevcem a Katunem, tedy na samých hranicích srbských, a bitva skončila tím, že Turci byli vytištěni z celého pravého břehu řeky Moravy, kdež Srbové obsadili všechna jejich dřívější postavení. I na levém břehu Moravy zatlačeni jsou Turci až k Těšici.

Kdyby vojska srbská byla četnější bývala a měla více dělostřelectva, byli by Turci musili svou offensivu pro vždy pykati. Abdul Kerim paša chtěl třemi útoky, se stran rozličných řízenými, srbské vojsko zničit a cestu k Bělehradu si proklestit. Podceňoval ale velice houževnatost srbských sborů, jakož i hradby alexinské. Tvrdí se na jisto, že ve dnech od 19. do 28. srpna pozbyla armáda turecká u Alexince alespoň 10.000 mužů mrtvých a raněných.

V poměru k síle válečné obou stran sluší řaditi bitvy srpnové u Alexince k těm, v nichž nejvíce lidských obětí za své vzalo. Že srbské vojsko u Alexince bojovalo lépe a vytrvaleji než v bojích dřívějších, a že na své dny srpnové může s hrdostí zpomínati, to dosvědčili i hlasové Srbům dosti nepřátelští. Srbové věděli, že dobudou-li Turci Alexince a Deligradu, budou mít cestu do celého Srbska otevřenou a spustoší celou zem, jako to činili posud všude, kde byli vítězi. Stará zkušenost, že národní vojsko v obraně svého vlastního domova konává divy udatnosti, osvědčila se u Alexince plnou měrou.

Ostatně sluší zřetel k tomu bráti, že za dva měsíce války se milice srbská přičiněním řádných důstojníků náležitě docvičila. S počátku veleli Srbům obyčejní měšťané neb rolníci, kteří sice přinesli si do boje dosti odvahy a rekovnosti, žádné však zkušenosti a vědomosti vojenské. Avšak když do Srbska přibylo několik set ruských důstojníků, počínala armáda srbská dostávat jinou tvářnost. Disciplina vojenská a vědomosti válečné rozšířily se mezi Srby velmi rychle, k tomu pak přidružila se okolnost, že z Ruska docházela výdatná pomoc neustále, což Srbům dodávalo nové síly a odvahy.

Jak jsme již výše podotkli, oznamovaly úřadní noviny turecké samá vítězství své armády u Alexince. V první řadě sluší zaznamenati hlas časopisu „Turquie“, který by mohl na prolhanost svou, jak se říká, patent si vzíti. Dne 1. září otiskl tento list dopis *z Niše* ze dne 30. srpna, vyličující prý bitvu dne 22. srpna. Avšak jiný časopis turecký, „Stamboul“, byl od jednoho pilného čtenáře na to upozorněn, že celá válečná zpráva „Turquie“ jest *doslovně* opsána ze spisu „Chroniques de la Guerre d'Orient“ z roku 1856, kdež na stránkách 213—234 vypisuje se bitva u Almy r. 1854. „Stamboul“ k tomu zlomyslně podotkl, že je ostatně možné, že na dopiso-

vatele „Turquie“ učinila bitva u Alexince týž dojem, jako bitva u Almy na spisovatele dotčené knihy. Vždyť prý mohl general Achmed Ejub po 22 letech slovo za slovem opakovati u Alexince všechna napomenutí a děkování vojsku, jež vyslovil maršal St. Arnaud v bitvě u Almy. K tomu doložil „Stamboul“: „Dopisovatel datuje svůj list dne 30. srpna a ráno dne 1. září jest už uveřejněn, byl tedy už dne 31. srpna vytištěn. Obecenstvo mohlo by býti zvědavo, jakým způsobem, jakými cestami může se dostati psaní ve 24 hodinách z Niše do Cařihradu.“

Jak ostatně turecká vítězství ve válce slovansko-turecké se dělala, o tom svědčí také případ tento: Počátkem července přinesly některé vídeňské listy zvěst o „vítězném vpádu“ vidínských Turků do Srbska. Úřední „Wiener Zeitung“ udělala z toho docela vítězství turecké, při čemž prý 2000 Srbů padlo! Pět setnin ve Vidinu posádkou ležícího praporu myslivců překročilo prý nedaleko *Isnebolu* srbské hranice a táhnouce podél Timoku plenili prý osady na území srbském až k *Vamici*, při čemž prý obyvatelstvo nemilosrdně týrali. Avšak města *Isnebolu*, jež na starých mapách stkví se na východních hranicích Srbska, *v skutečnosti ani není*. Již před desíti lety upozornil na to cestovatel *F. Kanic* v několikerých novinách a cestovních spisech. Město ono povstalo za oněch blahých časů, kdy vědecký cestovatel v Turecku býval oběšen, neb dopraven na galeje, aneb v nejlepším případu do sedmi věží, a proto tenkrát vyplňovali prázdné mapy osadami zhola vymyšlenými. Taktéž není nikde ve východním Srbsku vesnice *Vamice*. — Dále poslali prý srbští obyvatelé téže vesnice do *Esferliku* o pomoc. Ve zprávě té prozrazuje se Turek úplně. *Esferlik* jest totiž staré turecké jméno úplně rozpadlého hradu *Svrliku*, jenž se vypínal nad tmavou úžinou Timoku. A tam nahoře byl prý rozložen celý pluk srbského jízdectva! Ostatně nelze ani na vápencovitých horách v údolí Timoku nikde užiti jízdectva, poněvadž by každý okamžik musilo zapadnouti do nějaké jeskyně nebo propasti. Mimo to byli by musili Turci z vidínského pašaliku až k Svrliku, což jest nejméně den cesty, překročiti dvoje pohoří, dvě hluboké úžlabiny a táhnouti městem Knjaževcem. Pak jest první pohoří téměř poseto srbskými sruby. Dle toho byla zpráva o vítězství zbraní tureckých v oněch místech pouhou smyšlenkou.

Evropská diplomacie nedala se ostatně vylhanými zprávami tureckými mýliti, což dokázalo vyjádření orgánu Bismarkova v Berlíně, kterýž o bojích u Alexince psal takto: „Vytrvalost, kterouž Srbové všechny kombinované útoky hlavního voje tureckého zmařily, slouží jim ke cti, a kdyby byli i prohráli, neměnilo by se nic na věci, že Srbové v hájení Alexince osvědčili větší statečnost, než i přátelé jejich nadíti se mohli. Naproti pýše a vychloubání Turků, že po obsazení Kňaževce a Zajčaru mohou o osudu Srbska rozhodovat, padá výsledek bojů u Alexince ještě více na váhu. Právní nároky obou stran nabyly tím jakési rovnováhy, kteráž by spíše mohla býti základem při možném jednání o mír, než úplné podlehnutí jedné nebo druhé bojující strany.“

Na východních hranicích Srbska byl zatím Osman paša v nemalé tísni. Plukovník *Ostojič* postoupil z Něgotina až ke Koprivnici. *Lešjanin*, jehož hlavní stan byl v brestovacké Bani, měl obsazeny výšiny u *Kopity* a *Rgotina* a přední stráže *Horvatovičovy* stály mezi *Vratarnicí* a *Grljany*. Osman paša byl tedy obmezen pouze na Zajčar a nejbližší okolí. Dne 22. srpna učinil podplukovník *Jovanovič* na *Osmana* útok u *Planinice*, ale Turci vyhnuli se boji a ustoupili za Ljubnici.

Dávajíce pravdě průchod nemůžeme popříti, že v celku bojovali i Turci vytrvale a že v sečích, v snášení hladu i všelikých nepohodách válečných dokázali neobyčejnou houževnatost. Ale právě tyto vojenské ctnosti Turků jsou zároveň nejlepší pochvalou pro mladou armádu srbskou, kteráž se dovedla udržet proti přesile vojska vycvičeného a otužilého.

Okolí u Alexince, na němž památné boje srpnové a následující bitva dne 1. září, jakož i několik dalších srážek bylo svedeno, popsal nám vojenský znalec jeden takto: Tok řeky Moravy jest na území srbském provázen po obou stranách silnicí; na levém břehu vede silnice nejprve po východním svahu Sviny Glavy, překročí pak říčku Turji, a pak jde pořád na pokraji údolí až ke spojení obou Morav bulharské a srbské u Stolce. Silnice jest všude ovládána od návrší pohoří *jastrebackého*, tak že silnice patří tomu, kdo vládne na oněch výšinách; vesnice Stublina a Běla jsou tedy důležitější nežli v údolí ležící Horní Bujmir a Nozrina. Příční údolí Turje, jež od západu k východu protíná severní svah pohoří jastrebackého, není žádnou překážkou, protože není hluboké. Údolí pravého břehu Moravy jest mnohem širší nežli levého: cesta vede taktéž na pokraji údolí a končí se v Alexinci. Poloha města tohoto jest pro obhájení velice příznivá, poněvadž se tří stran obtékají řeky; na západě Morava, na východě a jihu Moravica, jež obě chrání město před přímým útokem; Moravica tvoří polokruh, v němž stojí vysoký pahrbek, a na něm vystavena jest hlavní část města; pahrbek tento jest stejně vysoký se západním břehem Moravy, avšak nižší nežli jižní a východní hřbety Ozrenu. Slabá stránka Alexince byla tedy na tomto pravém břehu, před obloukem Moravice. Území toto bylo pro turecký útok příznivo též proto, že mělo tři příčná údolí vedlejších říček Moravy, kde mohli Turci státi v ukrytých posicích a dobře se hájiti proti útokům srbským.

K doplnění výpisu našeho o bitvách alexinských sdělujeme tuto nestranný úsudek anglického zpravodaje Archibalda Forbesa, kterýž listu svému „Daily News“ poslal z bojiště několik telegramů, z nichž nade všecku

pochybnost vysvítá, kterak Turci lhali, když sobě vítězství připisovali.

Dne 23. srpna telegrafoval Forbes: Jaká to noc plná hrůzy! Děla hřímají za tmy, granáty syčí vzduchem a praskajíce padají do stavení, vozy plny raněných rachotí městem, k tomu sténání těch ubožáků kulemi raněných a granáty roztříštěných! Skoro celou noc byl jsem v nemocnici; pohled tam byl děsný. Nemocnice a stavení sousední byly naplněny umírajícími bytostmi lidskými. Ruská i anglická ambulance konaly povinnost svou s velikou obětavostí, také srbští ranhojiči měli se chutě k dílu vážnému.

Dnes do 9. hodiny ráno byli Turci na pravém břehu Moravy naproti městu dost pokojni. Jenom chvílemi házeli granáty za předmostí, však na východě, jihovýchodě a v průčelí opevnění na pahorkovém hřbetě nad Alexincem zuřil od svítání prudký boj. S velikou odvážností hnali Turci útokem přímo na průčelí, kdežto děla srbská v redutách střílela bez ustání po celé čáře. Zuřivý boj pěchoty rozvedl se v Prugovci, východně od opevnění. Srbové, vybraná to brigáda pěchoty a podporována střelbou děl z opevnění, hájili postavení ono se srdnatostí velikou. Třikrát hnali Turci útokem na opevněné posice před Alexincem, zrovna v průčelí. Viděl jsem je postupovati; byl to podnik odvážný a statečně provedený; v rozptýlených pořadích hnali se ku předu; děla srbská uvítala je granáty a kulomet gatlinský chrlil na ně husté krupobití. Na pět set kroků počala pěchota srbská, ukrytá za pažením hradebním stříleti plnými řadami. Pokud byl statečný náčelník v čele, drali se Turci ku předu, když však asi na 100—200 kroků před hradbou vůdce jejich padl, obrátili se hned na útěk. Jsou jako všichni orientalové; majíce dobrého vůdce ženou útokem jako ďasové, ztrácejí však sebedůvěru, když náčelník jim padne. Večer učinila pěchota srbská všeobecný výpad pod ochranou děl a zahnala Turky na celé čáře. Jiným útokem dobyli Srbové výšin na levém břehu.

Dne 24. srpna: Pět dní zuřila v našem okolí neustále bitva. Turci vnikli po obou stranách do údolí Moravy a Čerňajev postavil se jim se srbskou armádou v Alexinci na odpor. Nejprve měli Turci na levém břehu Moravy úspěch, tisknouce Srby podél údolí na zadnější výšiny a blížíce se k opevněním alexinským od strany jihovýchodní. Také od východu hleděli k Alexinci se přiblížiti. Dne 22. srpna zuřila bitva velmi prudce po celé čáře se střídavým štěstím. Turci pustošili celé údolí a spálili každou vesnici. Včera napadli pěchotou a dělostřelectvem postavení srbská před Alexincem a také na levém břehu se bojovalo. Útoky turecké opakovaly se celý den. Turci však nebyli s to dostati se k opevněním a proraziti řady srbské. Večer učinili Srbové veliký výpad a zahnali Turky na celé čáře. Dnes zdá se, že Turci všude ustupují, a sbory srbské, kořistíce ze svého úspěchu, dorážejí na Turky ustupující. Zdá se býti zřejmo, že veliký přímý útok Turků podél údolí moravského jest naprosto zmařen.

Dne 25. srpna: Turci přiznali porážku svou tím, že ustoupili za vlastní hranice své. Vítězství srbské jest rozhodné a značné. Turci zanechali na bojišti své raněné i mrtvé, jež Srbové pochovávají a ošetřují. Generál Čerňajev má ještě celý armádní sbor, který při těchto bojích neměl ani podílu.

Téhož dne psal korespondent vídeňské „Deutsche Zeitungu,“ listu to v ohledu politickém, Turkům přátelskému, ve zprávách z bojiště však dosti nestrannému: Po včerejším ústupu turecké armády pod Ejubem pašou s výšin u sv. Štěpána, Stanců a Prugovce směrem k silnici vedoucí do Cařihradu, neudálo se nic důležitého. Dnes teprv bylo lze dověděti se bližších zpráv o tomto s největší rychlostí provedeném tažení zpátečním. Postavení tureckého vojska na výšinách u sv. Štěpána a Stanců stalo se velmi nebezpečným; bojovaloť ono u Prugovce proti Čerňajevu s přesvědčením, že má záda kryta, což nebylo pravda. Horvatovič opevniv na spěch Tresibabu, pospíšil si k Ršavcům a sv. Štěpánu. Měl asi takovou sílu jako Turci bojující v čele u Prugovce. Tím způsobem hrozilo Turkům nebezpečí, že se dostanou mezi dvojí oheň a že budou v zádech napadeni velkou silou. Proto couvnul Ejub paša co nejrychleji se svou armádou, by si pojistil cestu k ústupu. Turci málem to nechali přijíti až k nejhoršímu; neboť praví se, že dnes ráno dostihl Horvatovič zadní voj Ejubovy armády na tureckých hranicích nedaleko Stanců a zahnal je. Dnes odebral jsem se na bojiště, bych uzřel půdu, která stála tolik krve. Na bojišti posud bylo mnoho tureckých mrtvol; nejvíce to nizamů, a jen málo redifů, asi 10 percent. Čerkesů bylo nalezeno jen asi 30 na pravém břehu Moravy. Tito nevázaní vojáci neradi bojují ve společnosti s nizamy. Mrtvoly, kterých jest velké množství, nemohly býti všecky ještě pochovány. Srbští důstojníci udávají počet padlých Turků na 6—8000 mužů, neboť již v bitvě odvezli Turci mnoho set vozů mrtvol a raněných směrem k Niši. Srbské ztráty jsou také značné. Nejhůře pochodili Turci při svém trojím útoku. Celé brigády hnaly se na jeden týn (č. 17), který jest ozbrojen 24 těžkými děly. Přiblížili se asi na 100 metrů k týnu a musili v dešti kulí a kartáčů ustoupit. Kupy mrtvol zůstaly na místě. V týnu stála bělehradská brigáda pod velitelem *Protičem*, bratrem bývalého ministra. Mladý setník Živan Protič zůstal na místě; turecká kule rozbila mu hlavu. Na tom místě padli také dva jiní důstojníci; ale také se zde bělehradská brigáda vyznamenala.

Třetí pěkné a zajímavé svědectví o tureckých operacích proti Alexinci zaslal dopisovatel „Pester Lloydu,“ který se nalezal v hlavním stanu tureckém; on, jakož i list od něho obsluhovaný jest oddán s tělem i duší

Turkům, jakožto svým pokrevencům, a proto má jeho úsudek tím větší váhu. Psal dne 25. srpna takto: „Také dnešní boje zůstaly bez rozhodnutí. Že by Turci dobyli bez oblehacích děl opevnění srbských, nemůže se očekávati.

V kruzích turecké generality panuje veliká rozmrzelost proti vrchnímu velení, jež dokázalo tak málo předvídavosti a počalo útok na Alexinac s prostředky tak nedostatečnými. Již před Kňaževcem stal se ošklivý výstup mezi Achmedem Ejubem a Hafizem pašou, důstojníkem to vzdělaným a bývalým ředitelem železnic rumelských. Následkem tohoto sváru měla tenkrát brigáda Hafizova přidělena býti oné divisi, kteráž byla ustanovena sesíliti sbor Aliho Saiba na levém břehu Moravy.

Za posledních dnů opakovaly se podobné výstupy mezi Achmedem Ejubem a jinými generaly častěji. Pro tyto neshody přišel ministr Abdul Kerim dnes sám z Niše do hlavního stanu, načež hned svolal radu vojenskou. Ministr sdělil shromážděným generalům, že jsou již učiněna všecka opatření k dopravě těžkých děl z Cařihradu; Mehmed Ali, jenž dříve stál u Senice s 8000 muži, dostal rozkaz, by překročil hranice srbské, postoupil směrem ke Kruševci a dostal se do údolí moravského; konečně jsou povolány také posily ze Srědce pod Ferikem Adilem pašou. Čtyry prapory a baterie zůstaly ještě v táboře u Srědce; zbytek 4 praporů, 6 škadron a jedné baterie, pak zejbekové, t. j. dobrovolníci ze Syrie a Mesopotamie, asi 600 mužů, jsou na pochodu k Niši.

Plukovník Ilja Čolak Antič,
velitel armády ibarské.

Tichomír Nikolič,
srbský ministr války.

Ministr Abdul Kerim vrátí se bezpochyby dnes nebo zítra do Niše. On jest proti návrhu, aby Ejub paša byl zbaven velitelství, poněvadž považuje změnu uprostřed operací za nevčasnou.

Srbové rozvinují za posledních dnů činnost velikou, mimořádnou; jeden oddíl pokoušel se dokonce obejíti Aliho Saiba a přerušiti spojení jeho s Niší; proto sveden ještě včera večer boj s tímto srbským oddílem mezi *Těšicí a Draševcem.* Také v průsmyku Sv. Mikuláše objevily se opět sbory harcovníků srbsko-bulharských, tak že jest spojení mezi Niší a Belgradžikem pořád přerušeno.

Poslední boje dokázaly velikou statečnost a podivuhodnou fysickou vytrvalost vojska tureckého, avšak také nedostatečné vycvičení a mizerné vedení. Stalo se mimo jiné, že při útoku na severní redutu alexinskou za praporem rozptýleným v řetěz harcovníků vyšel jiný prapor a střílel přes hlavy předních vojáků. Při boji o jiné opevnění střílel prapor softů do vlastního vojska.

Ztráty na obou stranách jsou velmi citelné; doprava raněných pak velmi bídná; mnoho mil cesty odvážejí se těžce ranění a jen tak povrchně obvázaní Turci na rozviklaných vozech, v nichž jsou zapřáhnuti voli; ubožáci ti umrou často na těchto skřípajících, bídných povozech, jsouce trápeni za hustého prachu a strašného vedra žízní nesnesitelnou."

Toto líčení listu s Turky spřáteleného vrhá zajisté temný stín na válečná opatření turecká.

XXXIV. Návštěvy Turků na půdě rakouské.

Kdykoliv se stalo, že byli Turci blíže hranic rakouských od Srbů a zvláště od Černohorců poraženi, odvážili se k nevítané návštěvě na území rakouské. Tato drzost turecká, shovívavostí velmocí evropských a jmenovitě Rakouska podporovaná, stála příslušníky státu rakouského mnohé oběti na majetku a životech lidských.

Jednu takovou neblahou návštěvu učinili Turci dne 24. srpna u Osojníka v Dalmacii, o čemž došly z Dubrovníka tyto úřadní zprávy: „Dnes ráno bili se Turci, nizamové a bašibozuci od Trebině a Korjenice, počtem asi 1000 mužů s nepatrnou tlupou hercegovskou. Tato zanechavši 4 mrtvé a 6 raněných couvla na výšinu u Kipili, by se spojila s větším sborem hercegovským. — Oddělení zmíněného tureckého sboru zapálilo několik domů v *Grebci* a ves *Vlaku*, i vrazilo na území rakouské, půl hodiny od Osojníka. Dívka hercegovská, jsoucí zde, volala o pomoc; Turci jí hrozili zastřelením, když ozývala se proti odehnání dobytka se pasoucího. Podařilo se dívce té utéci do Osojníka, kdežto křikem svým poplašila dva četníky i obyvatelstvo. Oba četníci se 100 špatně ozbrojenými obyvateli táhli proti Turkům, kteří uchvátivše stádo a spáchavše různé hanebnosti couvli. Na hranicích chytili starého hercegovského uprchlíka, jménem Sava Tarasci, sesekali ho a uřízli mu hlavu, kterou nastrčili na bodák. Zabili také dívku utíkající a poranili ženu hercegovskou; poddaného rakouského, Osojničana Vlaho Sejurko ranili do zad, a tloukli jiného Osojničana, Luka Orljavice. V okolí našem ukradli 180 ovcí, 14 volů a 8 mezků, majetek to Osojničanů. Mnohé ženy poděšeny daly se na útěk, nesouce na rukou dítky svoje. Turci zajali několik hochů a dívek hercegovských a odvlekli je s sebou, ubírajíce se k Popovu. Nežli přibylo do Osojníka rakouské vojsko, byli Turci dávno pryč. Obyvatelstvo rozhořčeno jest proti Turkům trebiňským, kteří znajíce krajinu provedli tuto loupež. Poraněná od Turků Anna Čolakovičová, která sem přibyla, vypravuje, že ona, potom jiná žena hercegovská a Sava Tarasci přepadeni byli na tureckém území; dobytek a oba Osojničané na rakouské půdě. Podle téhož pramene zajali Turci dnes ráno 200 mužů a žen v Zavalech a okolních vesnicích."

Z Dubrovníka se telegrafovalo druhého dne na to, že odejde soudní komise do Osojníka, by vyšetřila porušení hranic, jehož se dopustili Turci. Významným jest způsob Turků, že nemohou ani ukrásti dobytek, by při tom nevraždili a potom ještě mrtvolu nezohavili. Ze zločinů, které spáchali na půdě rakouské, přesvědčilo se obecenstvo nejlépe, jak se asi chovají Turci v zemích, kde jsou za nepřátele považováni, nebo dokonce v krajinách povstaleckých.

Komise rakouská skutečně se odebrala do Osojníka, aby věc náležitě vyšetřila, i přesvědčila se o násilnostech, kteréž dubrovnický dopisovatel vylíčil. Avšak nebylo ničeho slyšeti o tom, že by se bylo se strany Rakouska žádalo nějaké zadostučinění.

Nedlouho po tomto přepadení spáchali Turci horší zločin u Drenovce v Chorvátsku. Pronásledovali tam přes hranice uprchlíky bosenské a zapálivše dvě vesnice uloupili vše, co jim do rukou přišlo. Mimo to dopustili se mnohého násilí na obyvatelstvu. Císař František Josef nahradil částečně způsobenou škodu tím, že daroval nejvíce utrpěvším 3000 zl.

Jiného násilí dopustili se Turci na půdě rakouské dne 23. října u Stravotu v Dalmacii. Přepadnuvše stádo občana *Kaliče* odejmuli mu mnoho dobytka a poranili na poli pracujícího Vlaho *Kaliče*, příbuzného hospodářova. Takové násilnosti napáchali Turci při hranicích zemí rakouských mnoho, aniž za to došli trestu.

XXXV. Opět nový sultán.

Sultánu *Muradu V.* nebylo dlouho popřáno štěstí, aby byl panovníkem „všech věřících". Zvrhlost panovnické rodiny osmanské učinila z Murada právě tak jako z ujce jeho dokonalého šílence.

Dvorní etiketa turecká dovedla po celých patnáct let skrývati šílenství a návaly vzteklosti sultána Abdul Aziza, až konečně vhodná chvíle umělé skrývání odhalila. Byv jakožto šílenec sesazen, zdál se být přece ještě nebezpečným sokem, a proto musil padnout — spáchána na něm „sebevražda". U nástupce jeho Murada dostavilo se šílení velmi záhy. Nebyly to starosti panovnické, pro něž vůbec ani smyslu neměl, nýbrž mravní spustlost duševní a sešlost tělesná, kteréž před časem sehnuly jeho postavu a učinily z něho živoucí mrtvolu. Zmínivše se již v kapitole „Šílenec na trůně" o povaze choroby Muradovy, sdělujeme tuto ještě některé dodatky ze dnů jeho panování.

Dne 23. července měla být odbývána za předsedání sultána ministerská porada, za kteroužto příčinou dostavili se k Muradovi všickni ministři. Sultán dal dlouho na sebe čekat, konečně se objevil, provázen pobočníkem. Obličej jeho byl zsinalý, úsměv, který povždy „oblažoval" ministry, zmizel s něho. Vstoupil se sklopeným zrakem, nevšímaje si nikoho a vrhl se ihned na divan, který mu byl pobočník ukázal. Ministři si taktéž sedli a nastalo pro okamžik hluboké mlčení;

konečně poprosil Midhat paša sultána, který se upřeně díval na jakous listinu, smí-li počít se svým přednesem; k čemuž sultán, mlčky pokynuv, svolil. Mithad a Mehmed Rušdi mluvili již hodnou chvíli, když Murad náhle vstal, po celém těle se třesa, vypukl v smích, v skutku démonický, který trval as minutu, načež se změnil v usedavý pláč, přerušovaný často křečovitým štkáním. Ministři přikvapili nemocnému sultánu ku pomoci, posláno pro lékaře a nastala chvíle nejtrapnějšího rozčilení. Zatím počal Murad vydávat nesrozumitelné zvuky, hlava mu sklesla na prsa, oči se zavřely, sklesl opět na divan a zůstal tak ležet několik hodin beze všeho vědomí.

V takových chvílích nesměl se přiblížit k sultánu nikdo, mimo životního jeho lékaře, dra Capoleone, jeho matku a jeho favoritky, které ho též, když se byl zotavil, odvedly do jeho pokojů. Záchvaty takové opětovaly se od té doby několikrát, a lékaři nabyli přesvědčení, že života sultánova jest na mále.

Jeden z těchto lékařů, rozený z Vídně, psal o Muradovi, že při nastoupení vlády dne 29. května byl dosti veselé mysli. Ale v málo dnech na to se již roznemohl. Prudké bolení hlavy, blouznění, horečka a dávení přiměly tehdejšího ministra války, Hussejna-Avni pašu, že chtěl povolati k sultánovi proslulého lékaře, ale sám byl tou dobou — 16. června — zavražděn. K známkám svrchu uvedeným přidružily se po zavraždění Hussejna velká zádumčivost, rozčilenost občasná, koktavost, ochablost a nechuť k lidem a obcování s nimi, roztržitost, slabá paměť, závrať a špatné spaní; veliká slabost čiv, při nejmenším překvapení třásl se po celém těle. Z toho všeho lze souditi na vadu v ústrojí zažívacím, která mívá původ a sídlo v mozku a sice nejspíše v porušenosti tohoto. Sultán Abdul Medšid, otec jeho, zemřel následkem nestřídmosti v pití a zhejřilosti, které v haremu svém se oddal. Rozkoše a hejření, zvláště v haremu, jimž oddávají se princové, uzavření a od světa odloučení, mají jim poskytnouti náhradu za jiné požitky postrádané i považují se poněkud za jich účel životní; dále zvyk, píti silné lihové nápoje, zvláště francouzské, anglické a italské jeví se u tureckých princů vůbec. K tomu ještě dodati sluší, že sultán v den nastoupení vlády dostal od své sestry dvě velmi krásné otrokyně, od nichž sotva do uplynutí dvou dnů byl s to se odloučiti — to vše účinkovalo na jeho zajisté zděděné slabé ústrojí. Události, které provázely nastoupení na trůn Murada, nejprve náhlá a veliká změna v jeho živobytí, přechod z obmezenosti, která byla veliká za posledního času — byltě 25 dní držán v přísném vězení — k postavení báječně vznešenému — tureckého vládce, k tomu smutný konec strýce Abdul-Aziza, kterého přece poněkud miloval, přes to že byl od něho týrán, což lze vysvětliti si snadno u takového slabocha; dále zavraždění jeho dvou ministrů Hussejna a Rašida, po kterémž činu on sám neustále bál se o svůj vlastní život: to jsou ti činitelové, kteří urychlili jeho úplnou ochablost ducha i těla.

Skoro by mohla býti podivna okolnost, že tureční ministři tak brzy šíleného Murada zbaviti se chtěli; vždyť on jim v ničem nepřekážel, ponechával jim přece svobodnou vůli a mohli tedy vládnout dle libosti. Avšak příčina spočívala v tom, že blížil se čas tak zvaného *ramazanu,* totiž vyroční slavnosti církevní, při níž odbývají se veřejné průvody, a těch musí se také sultán účastniti. K tomu však nemohli již nemocného Murada potřebovat, a to způsobilo jeho pád.

Jen z pouhé formálnosti dali chudáka sultána vídeňským lékařem *Leidesdorfem* ošetřovati. Ale dne 28. srpna přinesly již noviny zvěst, že stav Muradův jest beznadějný, že v šílení svém pokládá každého, kdo se k němu přiblíží, za svého vraha, a proto že prý ho ministři jen z úkrytu pozorovati mohou.

Za dva dny na to bylo sesazení Murada prohlášeno a bratr jeho *Abdul Hamid* stal se dne 31. srpna sultánem.

Stalo se to za těchto okolností:

Dne 30. srpna odebral se velkovezír k šejkovi ul islam (nejvyššímu knězi) a oznámil mu úřadně smutný duševní stav Muradův, jakož i nutnost, aby byl nahrazen jiným panovníkem.

Následkem toho sepsal šejk ul islam tak zvanou „fetvu“, totiž rozhodnutí, jež znělo takto: „Trpí-li panovník déle než měsíc duševní nemocí nebo blbostí, může a musí-li býti odstraněn? Odpověď: *Ano.*“ Opatřeno podpisem šejka ul islam. Maje tuto listinu v ruce poslal velkovezír odpoledne téhož dne ministrům, ulemům (tureckým kněžím), pašům a ostatním vyšším funkcionářům pozvání, aby se příští den dostavili do schůze. Pozvání toto neoznačovalo ani účelu, ani místa schůze. Každý z pozvaných však věděl, oč se jedná, a všichni byli v 7 hodin shromážděni v paláci Top-Kaporu, kdež ode dávna bývají nastolováni sultánové.

Abdul Hamid přibyl tam v uzavřeném voze, provázen jen svým švakrem, ministrem obchodu Mamuthem Dematem pašou. Ustoupil do salonu vedle trůnního sálu.

Po obvyklých, od ulemů vykonaných modlitbách měl velkovezír ku shromážděným krátký výklad, v němž kladl důraz na nemožnost, aby déle ještě na trůnu byl ponechán sultán Murad, neschopný i k sebe menšímu duševnímu namahání. Na to četl „fetvu“ i odebrali se ministři Namik, Mithad a Chalil Šerif do vedlejšího pokoje, aby Abdula Hamida uvedli do trůnního sálu. Byl velmi bled a patrně rozčilen. Napřed vyslechl, vedle trůnu stoje, čtení „bi'atu“ (spisu uznavacího) šejkem ul islam i usedl na to na trůn, aby přijal holdování shromážděných, kteří se ubírali kolem něho. Po tomto obřadu se odebral nový sultán ve svém slavnostním kajku (člunu) za hřmění děl a volání vojska, doprovázen velkovezírem a ministry do paláce Dolma-Bagdže. Krátce

na to bylo nastoupení trůnu Abdula Hamida II. veřejnými provolavači lidu na ulicích oznámeno.

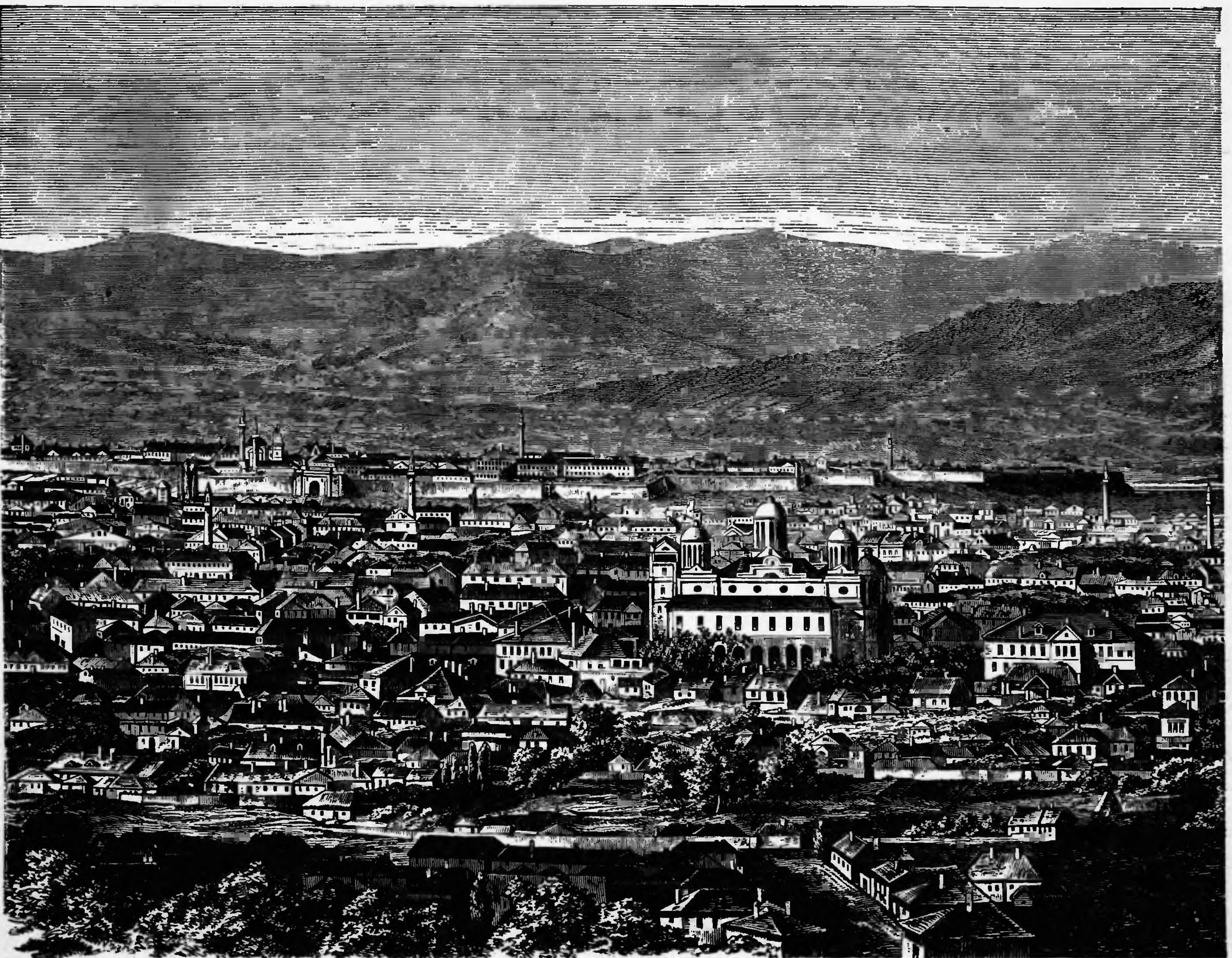
Současně bylo Muradovi oznámeno, že bude sesazen a on prý ničeho nenamítal. Z opatrnosti byla však učiněna opatření pro zachování bezpečnosti a ministři zůstali po celou noc v paláci sultánově, aby v případu potřeby dávali potřebné rozkazy. Pokoj však nebyl porušen.

Druhého dne byl Abdul Hamid církevním způsobem posvěcen na sultána, odebrav se v průvodu mnohých státních a vojenských hodnostářů do mešity Ejubovy, aby tam vykonal obvyklý „selamlik“ (poslední modlitbu). Sultán se posadil ve vyvýšeném výklenku (kešk) schválně upraveném pro panovníky osmanské, k němuž vede několik stupňů. Sultán byl oděn uniformou maršálka, neměl však meče; práva, nosit meč, nabývá sultán teprv po obřadu opásání mečem. Taktéž vojenský jeho průvod dostavil se beze zbraně. Když se byl sultán ve výklenku usadil, vstoupil imam (kazatel) na minbar (oltář) a oslovil shromáždění arabskou řečí, ve které líčil činy prorokovy ku spáse lidstva a zároveň připomínal přítomným, že náboženství jim přikazuje, aby nástupce prorokova poslouchali rovněž jako proroka samého. Řeč svou končil těmito slovy: „Allah zachovejž dlouho našeho padišaha Abdul Hamida, nástupce sultána Abdul Medžida a sultána Mahmuda II.“ (Jména Abdul Aziza a Murada nejmenována z příčin politických.) Na to počala vlastní bohoslužba (džuma nemazi). Imam sestoupil s minbaru a postavil se před mihrab (modlitební pult) a veškeří přítomní mimo sultána, který zůstal na svém místě, se skupili kolem něho. Imam zvolal hlasitě: „Allah akbar!“ (bůh je veliký), což přítomní opakovali. Na to položil ruce křížem přes prsa, což i ostatní učinili. Pak se vrhli všickni na zem a dotkli se několikráte hlavou dlažby a vstali zas. Imam zvolal: „Modleme se El-Hamd-Lilah“, načež veškeří přítomní modlili se tuto modlitbu: „Budiž chválu Bohu, pánu světů, nejmilosrdnějšímu a nejdobrotivějšímu králi v den soudu; chceme ti sloužit a modlit se k tobě, veď nás cestou spravedlivých, cestou, kterou si je obdařil, ale nikoliv cestou, kterou kráčejí oni, na které se hněváš a kteří bloudí.“ Na to podán imamu psaný exemplář koranu, z něhož předčítal jakýs odstavec, pak se opětně vrhli všichni na zem a modlili se opět „El-Hamd-Lilah“, načež čten opět odstavec koranu. Po té vyzval imam shromážděné, aby se pomodlili k Allahu, a děkoval mu za jeho dobrotu, že dal říši dobrotivého vládce a víře obhajce. Po skončené modlitbě pozvedli všichni ruce a volali: „Amin! Amin!“ čímž slavnost skončena.

Jako celá slavnost, tak i osobnost sultánova činila dojem velmi nepěkný. Sultán jest nepatrná osobnůstka, kteráž nemá nižádné důstojnosti. Jest neveliký a má kachní, kolébavou chůzi. Sultán byl oblečen v jednoduchý černý šat, na hlavě měl fez, kterýž příliš hluboko do čela mu zapadal. Obličej má ráz přísnosti. Nos jest veliký a ostře zahnutý. Obočí jsou hustá a vysoko klenutá; oči jeho jsou zarosené a mají výraz šílence anebo horečkou sklíčeného člověka. Rty jsou zaťaté a ukazovaly by k jakési energii, kdyby v celém ostatním zevnějšku sultána bylo o ní nejmenší stopy. Vychování Abdul Hamida jest prý „poměrům odpovídající.“

Mešita Ejubova, v níž slavnost se odbývala, nalézá se na místě, kteréhož užíváno bylo již v dobách předmohamedánských k podobným ceremoniím. Když legiony volily nového panovníka, shromáždily se na vrchu „zlatého rohu.“ Tak stalo se, když Valeus (r. 64) nastoupil trůn. Když Arabové mezi 668 a 675 obléhali Cařihrad, nalézal se mezi nimi vynikající vojín, nazvaný Ejub či Aba Ejub. Ten byl bojoval jako praporečník po boku proroka. On také chránil Mohameda na útěku jeho z Mekky do Mediny. Starý ten rek byl usmrcen pod hradbami cařihradskými. Arabové pochovali ho na místě, kdež padl. Pomník, kterýž mu byl postaven, smetly pozdější věky. Avšak dobyvatel Cařihradu Mohamed měl třetí den po svém vjezdu do Cařihradu 29. května 1453 sen, ve kterémž zjeveno mu místo hrobu Ejuba. Tu vystavěl prostě klenutou mešitu z bílého mramoru, kolem níž později povstalo předměstí Ejub. V mešitě té byl sultán opásán mečem Osmana, zakladatele dynastie, a sice edledi-dervišem ze svatého města Koniahu. Privilej ten derviše koniazského datuje se z doby, v níž Osman sídlo své položil do Koniahu. Křesťanům nedovolí se téměř nikdy, vstoupiti do svaté mešity ejubské a ceremonii opásání mečem nesmí býti přítomni ani pravověřící.

Abdul Hamid jest druhý syn Abdul Medžida a narodil se dne 22. září 1842. Matka jeho záhy zemřela, ale on se stal miláčkem druhé ženy otcovy, která dětí neměla a jemu značné jmění zůstavila. Abdul Hamid a starší bratr jeho Murad neučili se z mládí praničemu; rozmary jejich byly pro družinu princů zákonem, trávili své mládí s otroky svého věku a sotva že odrostli pacholetství, byli uvedeni v život haremů, což zdraví slabšího Murada záhy podkopalo, kdežto Abdul Hamid, jenž byl silnějšího těla, dovedl otravujícímu životu vzdorovat. Když dosáhli bratří věku 20 let, obmezovalo se jejich vědění na znalost arabských a tureckých liter, a teprv cesta do Evropy, kterouž r. 1867 za příčinou výstavy pařížské s ujcem svým, sultánem Abdul Azizem, konali, vzbudila v nich žádost naučiti se alespoň francouzsky. Abdul Hamid učil se lépe než bratr jeho, přiučil se brzo několika drobtům francouzského jazyka, jichž velmi rád v konversaci užívá. V jeho bibliotece (turecké a arabské) jsou jedinými cizími spisy také jen francouzský slovník a francouzská mluvnice. Za pobytu svého v Evropě nalezl zalíbení v politickém zeměpisu, a když se vrátil domů, založil si sbírku map, jimiž se rád obírá. Abdul

Město a pevnost Niš.

Hamid šatí se po evropsku a z odění orientalského nosí jen fez; nelíbí se mu sice, ale nechce se tureckému kroji zcela odcizit. Jest dobrým šermířem a turnéřem, a zřídka prý se posadí dříve na židli, aby ji nataženou rukou nevyzdvihl a tak sílu svou nedokázal.

Vypravuje še o něm, že je opilec a marnotratník, ale není tomu tak. Spíše lze ho nazvati skoupým; žití jeho a obyčeje nemohou být prostší, neboť kromě řádné ženy má jen jednu milostnici a nedbá ostatních odalisek svého haremu. Známá jest jeho náklonnost k domácím zvířatům, jmenovitě k ptákům; s papouškem svým obírá se každého dne několik hodin. Také má mnoho vycpaných zvířat: hadů, veverek, opic, a sbíral také pilně brouky a motýly. Rád si kupuje pěkné zbraně a v letním sídle svém v Dardanelách má malý, ale vzácný arsenál. Tam žil se svou manželkou a dvěma dětmi, až do dubna r. 1876, kdy přidal se k spiknutí proti sultánu Abdul Azizovi a velkovezíru Mahmudovi. Aby mohl pohodlněji přijímati četné návštěvy, přestěhoval se do většího venkovského sídla, kde hemžili se brzo ulemové a beyové.

Abdul Hamid jest pravověrný mohamedán. Nezanedbává žádného předepsaného výkonu náboženského, a rád staví na odiv svou zbožnost. Mešká-li v době modlení mimo dům, nechává prostřít koberec na zem a modlí se před veškerým lidem. Při tom se však často stává, co prorok přísně zakazuje: Hamid se z pobožnosti často vyrušuje, aby služebníkům rozkazy dával, aneb aby na pozdravy známých děkoval. Když bydlel ještě ve svém malém paláci v Kiahat-Hodne, měl domácího duchovního, s nímž ale nakládal jako s nějakým dvorním bláznem; odíval ho pestrými šaty, a posmívaje se úřadu jeho dovoloval si všeliké nepěkné žerty. Také se velmi neuctivě vyjádřil o šejkovi ul islam, a těšil se z toho, když muž ten dospěl k pádu, při čemž se vyjádřil, kterak je rád, že „to staré prase“ — nejhorší to nadávka turecká — už nepanuje. Proti „ďaurům“ však nechová prý přílišný odpor, ale spíše je chválí; jen Řekové nenalézají u něho milosti, a tvrdívá, že v celém Cařihradě není poctivého Řeka.

Některé listy vídeňské a pešťské uvítaly v novém sultánu muže pokroku a anděla míru, který zápletky výhodní uspořádá. Ale brzy okázalo se, že je právě tak zarytý nepřítel oprav a pokroku jako jeho předchůdcové a vůbec všichni „praví“ Turci. Záhy zmizela všechna naděje těch, kdož si zachování Turecka přáli. V Turecku opravy vůbec ani zavésti nelze, i kdyby sultánové a ministři měli k tomu skutečně vůli nejlepší. Znalec tamějších poměrů psal o těch věcech brzo po nastoupení Abdula Hamida II. tolik:

„Jest to bolestná skvrna Turecka, že o nějaké svobodě občanské, nebo o samosprávě nechce žádný pravověrný Turek ani slyšet. O těchto poměrech není v Evropě pravého ponětí. V dějinách Evropy stává se často, že národové musejí na dynastii znenáhla vynutiti ony svobody, bez nichž zdravý rozvoj národního života je holou nemožností. V Turecku však nalézáme pravý opak toho. Sultán Murad i sultán Abdul Hamid nabízejí svým národům liberální vládu, svobodomyslné zákony a výdatné zastupitelstvo lidu; ale lid turecký nechce darů těchto přijati, ano hrozí v dopisech, nárožních plakátech a shromážděních ministrům, aby se neopovážili provésti některou ze slíbených oprav. Vše má zůstati, jak to bylo. Vzácnou výminku v řádění tomto činí turecký časopis „Istiksal“ (Budoucnost), ale marně pluje proti proudu. Se svého stanoviska mají Turci úplné právo stěžovati si na nespravedlnost evropských mocností; ale o právu nebo bezpráví nemůže tu nikde býti ani řeči. Turci bojují o svou existenci. Rovněž tak málo pravdy je v tom, když se zápasu Turecka dává ráz náboženský; náboženství je tu jen pláštíkem. Turek, jemuž každá práce, zvláště pak práce duševní, je ohavností, a jenž nezná vyššího štěstí, nežli když v snivém lelkování může tráviti život svůj, požaduje od poddaných jemu národů, Řeků, Arnautů, Bulharů, Srbů, Arménů atd., aby za něj pracovali a on ovoce práce jejich požívati mohl. Slovem, jedná se tu o zápas za existenci, ve kterém má pravdu ten, jenž žije, kdežto mrtvý je v nepravu.“

V takových okolnostech odvážil se Mithad paša k zaslepování Evropy, že zavede v Turecku opravy, že utvoří v té říši hniloby život konstituční! Však pohleďme na povahu a vlastnosti těch mužů, kteří vedle surovce Abdula Hamida mluvili o znovuzrození Turecka.

O povaze „liberála“ Mithad paše poučuje nejlépe řádění jeho v Bulharsku, kdež byl guvernérem. Roku 1866 vzniklo tam povstání. Z Rumunska přibyly sbory povstalecké a lid domácí hrnul se k nim. Všude to vřelo, vše se chopilo zbraně. „Raznost“ Mithada paše potlačila však záhy povstání; postavilť se sám v čelo vojska a táhl proti povstalcům, jež zničil za několik neděl. Skoro všickni náčelníci dostali se do jeho rukou a tu nebylo pomyšlení na milost. V Ruščuku každodenně odbývány jsou popravy a sice odpravováni jsou i lidé, kteří měli v povstání velmi malé účastenství.

Portě sice se líbilo, že podnikavý guvernér tak rychle a úplně potlačil povstání, ale přísnost jeho vzbudila starosti; mimo to tehdejší ruský vyslanec Ignatěv ujal se vřele bulharských povstalců, zasazuje se o to, by zastaveny byly popravy Mithadem nařízené. Porta nechtěla rozhněvati generala ruského, tehdy v Cařihradě všemocného, a dala přiměřené rozkazy. Ale Mithad velmi málo dbal přání takového. Telegrafovali mu: Spravedlnosti jest již dosti učiněno dosavadními popravami, Porta si přeje, by zastavily se další výkony — on však odvětil zkrátka: „Právě odbývá se šest poprav; písemná zpráva následuje.“ Telegrafovali mu opětně a sice důrazněji, sultán že udělil milost odsouzencům ostatním;

on odpověděl: „Právě odbývá se deset poprav. Obšírnější zpráva písemně následuje!“ V Cařihradě zuřili a hrozili mu odvoláním i vyšetřováním, jeho odpověď však zněla: „Právě dal jsem odpraviti posledních dvacet buřičů. Obšírnější zprávu podám bez prodlení.“ Písemné zprávy arci nebyly podány; avšak Porta neměla také ani chuti, je požadovati. Postavení Mithadovo bylo otřeseno a sice ještě více, když dal dva povstalecké vůdce zatknouti násilně na rakouské lodi „Germanii“ v Ruščuku, při čemž strhla se na palubě krvavá seč, ježto rakouský kapitán hájil svého práva a nechtěl lidi ty vydati. Na smrt ranění byli oba povstalci odvlečeni. Hrabě Beust, tehdy první ministr rakouský, žádal zadostučinění, — nuže co se stalo Mithadovi? Povolán byl do Cařihradu — by převzal předsednictví nově utvořené státní rady! Ale tu neporovnal se s ostatními kollegy a poslán jest do Bagdadu za guvernéra. R. 1872 stal se velkovezírem a dána mu příležitost aby „reformy“ své prováděl. Avšak po dvou měsících byl propuštěn a všichni ti, kdož v západní Evropě skládali do něho veliké naděje, musili vyznati, že se zklamali. Tak vypadá ve skutečnosti turecký reformator Mithad paša — hotový krvavec a hrdlořez! Vyhubení křesťanů a nové povznešení islamu, to jest jeho konstituce! —

Ministr spravedlnosti Chalil Šerif paša jest Egypťan a studoval s nynějším místokrálem egyptským v Paříži. Milostná pletka, v níž byli soky, a svadivá povaha Chalila bega byly příčinou vážné rozmíšky s Ismailem pašou, potomním místokrálem. Chalil beg vstoupil do turecké diplomacie. Byl vyslancem v Petrohradě, když zemřel otec jeho, zanechav mu veliké bohatství, které se páčilo na 35 milionů franků. Chalil měl bratra, který v Egyptě žije, a zmrzačelou sestru, již pro peníze za ženu pojal Ali beg, syn zemřelého Kirithi Mustafa paše, který dříve hrál důležitou roli. Tento Ali beg zemřel v šílenství. Chalil beg zdědil veliké jmění 13—14 milionů franků. Zadal za propuštění a usadil se v Paříži. Zde vyhazoval se zvláštní okázalostí peníze plnou hrstí, aby se o něm mluvilo. Měl obrazárnu a běhouny. Byl ve spolku s Lafittem a koně jejich se súčastňovali v závodech pod jménem podplukovníka Fridolini. Vedle toho hrál Chalil jako zběsilý a dával hostiny vynikajícím dámám polosvěta a novinářům, kteří nádheru, kvasy a ducha jeho oslavovati musili. Vtip jeho byl obyčejný a často nepodařený. Chalil beg prohýřil svoje jmění záhy. Za 4—5 let byl v koncích. Vrátil se do Cařihradu. Zamiloval si ho bývalý velkovezír Ali paša a pomohl mu opět na nohy, ač se od sebe velice různili. Stal se ponenáhlu mustešarem v zahraničném ministerstvě, byl vyslancem ve Vídni a konečně ministrem zahraničných záležitostí. Najednou upadl v nemilost. Byl zničen a oženil se s nejstarší dcerou místokrálova bratra, ruinovaného prince Mustafa-Fazyl paše. Toto občasí jeho existence bylo kruté. Nebyl pouze ruinován, ale měl i dluhy. Kuchař jeho, Francouz Bertrand, který si uspořil asi 100.000 fr., živil ho. Věřitelé, kteří ho znepokojují, jsou nesčíslní. Místo aby se polepšil, stěžuje si Chalil na Evropany, že ho zničili. Jest jim nepřítelem a osobní neštěstí učinilo z něho horlitele nepraktické myšlenky, že musí Turecko své záležitosti samo spravovati. Politika jeho nevyplývá z vlastenectví; nespočívá na rozumných zásadách; pochází z rozmrzelosti nad prostopášným životem a lehkomyslností.

Většina Turků, kteří v Evropě žili, jsou stejného smýšlení a tvoří jeho přívržence. Jsou vůdci oné strany, která vládne nesčíslným vojákům, jež poslouchají jiné pobudky náboženského fanatismu, nenávisti, opovržení, v jakém má každý Turek křesťana. Tato strana, která za Murada V. vzrostla tak, že tvoří většinu národa, hlásá zjevně svatou válku jako odpověď na to, co se nazývá vyzývavostí Evropy. „My odpovíme na nové křížové tažení, které se na nás chystá, tím, že svoláme k obraně islamu všecky věřící Evropy, Asie a Afriky,“ hlásají ti lidé. Hluboký dojem na ně učinilo rozhodnutí Rakouska, že se zavírá přístav klecký. Po prvním ohromení následovalo veliké rozhořčení, které se jevilo v každé rozmluvě. Stěžovali si na Rakousko, že povolilo Rusku. Včera prý bylo ještě přítelem, dnes jest zjevným nepřítelem. Myšlenka na upravení dalmatských hranic na účet bosenského území jest jim nesnesitelna.

Chalil Šerif paša vyniká přede všemi jizlivostí proti hraběti Andrássymu. Posuzuje ho s největší příkrostí a v tom ho podporují Angličané. Sir Henry Elliot nebyl poslední, který zavření Kleku vykládal za nepřátelství Rakouska. Rakousko má za Klek v Turecku tak špatnou pověst jako Rusko.

Ostatní hodnostáři turečtí nemají té moci a váhy, jako Mithad a Chalil Šerif. Avšak je známo, že ministři turečtí střídají se dosti rychle, a kdo byl dnes všemocným, je zítra třeba vyhnancem, nebo hyne úkladnou rukou spiklenců. Spolčování nejvyšších hodnostářů státních se sprostými vrahy k odstranění nenáviděných a překážejících soků náleží jaksi k obvyklému zřízení státnímu v Turecku.

Na oslavu Abdula Hamida psali brzy po jeho nastoupení uplacení novináři, kterak Jeho Veličenstvo zavádí opravy v nejbližším svém okolí a hodlá je zavést v celé říši své. Za velkou zásluhu mu přičítali, že v Therapii, soukromém to majetku svém, zakládá hospodářskou školu, do níž mají býti přijímáni žáci každé národnosti a každého vyznání.

V Rusku panovalo při obnově trůnu tureckého přesvědčení, že se tím úpadek Turecka nezastaví. Taktéž smýšlelo se v Německu, a orgán knížete Bismarka pronesl se, že Turci chtějí touto změnou trůnu oslepiti zase Evropu, že však tentokrát sklamou se jejich naděje, poněvadž vlády evropské nenechají déle zneužívati své

trpělivosti a shovívavosti, kteráž prospěla pouze turecké rotě vojenské.

Velmi nepříznivě posuzovala se změna trůnu tureckého v Řecku, kdež proneseno mínění, že tou změnou i mezi mohamedány nastanou zmatky, při nichž bude moci Řecko sotva zachovat svou politiku míru. A hned na to nastalo v Řecku zbrojení a přípravy k válce.

Ostatně se Hamidovi nepředpovídalo dlouhé panování, a časopisy uváděly hned řadu jeho nástupců. Prvním nástupcem jeho jest Mehemed Rešad effendi, narozený roku 1844. Pak následují ještě tři princové, a po těch přijde teprv řada na Jusufa Izedina, syna zavražděného Abdula Aziza. Všichni ti princové jsou více méně chorobni dílem z dědictví po otcích, dílem následkem vlastních výstředností.

XXXVI. Ještě jednou o Bulharsku.

Kdežto diplomacie evropská vynakládala všechnu svou zchytralost, aby mezi Tureckem s jedné, Srbskem a Černou Horou s druhé strany příměří zjednala, trvalo utrpení lidu bulharského přese všechnu hrůzu, kterouž po Evropě způsobilo, v celé své ohavnosti dále. Křesťanská, vzdělaná, lidumilná Evropa o katanování celého národa četla, vypravovala — trnula a děsila se, ale neučinila ničeho, aby se barbarství tureckému učinila přítrž. Diplomaté sice posýlali si na vzájem noty, vyzývali své jednatele, aby vše náležitě vyšetřili a bez odkladu svým vládám zprávy dali, ale když ty zprávy došly, nestalo se opět nic než zasýlání nových not a telegramů, kdežto národ bulharský krvácel dále.

Marně vypravila se bulharská deputace k anglickému ministru zahraničných záležitostí, aby mu podala pamětní spis, v němž slovy nehledanými, však úchvatnými vypsáno bylo všechno utrpení, jež národ bulharský pod železnou rukou sultánů tureckých po pět set let snáší.

K pamětnímu spisu přiložena byla též adresa anglické královně Viktorii; zněla takto:

„Vaše Veličenstvo!

Vysláni národem bulharským, jehož neštěstí rozlehlo se po celém světě, máme čest odevzdati V. V. pamětní spis, z něhož V. V. pozná, jaký byl po pět století stav národa toho a jaká jsou přání stran příštího ustanovení, kteráž předložil mocnostem evropským. Uprostřed ukrutného utrpení mohl nešťastný národ bulharský povzdechem si ulehčiti při zprávě, že veliký a velikomyslný národ anglický, rozhořčen nad ukrutnostmi, kteréž obyvatelstvo toto decimovaly, a pole, kteréž vzdělávalo, a stavení, kteréž obývalo, pustošily, má živé účastenství v neštěstí našem, že proti těmto ohavnostem důrazně protestoval a že pospíchal, aby nám přispěl ku pomoci. Tento povzdech ulehčení vzbudil brzo pevnou naději ve zlepšení osudu národa našeho, a tato naděje vzbudila v nás myšlenku, podati křesťanským knížatům v Evropě pamětní spis. Tisíce lidských bytostí, tisíce vdov a sirotků, kteréž milosrdenství anglické pomáhalo zachovati na živu, žehnají již a budou vždy žehnati jménu anglickému. Žehnají jménu V. Vel., jež jste božskou prozřetelností povolána, býti milovanou královnou takového národa.

Však národ bulharský neobstojí, jestliže přání jeho nebudou vzata v úvahu od knížat evropských, ochranců křesťanů na Východě. Národ ten nechati v nynějším stavu otroctví, bylo by tolik, jako vydati jej opět katanům jeho. V. V., jejíž city spravedlnosti a lidskosti slouží celému národu za vzor, nemůže si toho přáti. Naopak! V. V. bude jednati tak, že osvícená Vaše vláda bude sdíleti Vaše city spravedlnosti; nechť však V. V. ještě dále jí nařídí, aby celým vlivem svým podporovala přání, obsažená v pamětním spise, jejž V. V. skládáme k nohoum. Veliká královno velikého národa! Buďte velikomyslnou ochranitelkou národa, který po pět dlouhých století sténá pod panstvím snižujícím! Bude to V. V. novým podnětem slávy, kterýž připojí se lesku vlády Vaší na vždy paměti hodné.

V Londýně, dne 29. září 1867.

D. Zankov. Marko D. Balabanov."

Skoro zároveň s pamětním spisem uveřejněn byl politický program Bulharska, kterýž obsahoval tyto základní články:

1. Bulharsko, Tracie a Makedonie nechť spojí se v jednotný stát bulharský.
2. Tento svrchovaný bulharský stát budiž ústavně zařízen a spravován.
3. Všichni národové bulharského státu buďtež si rovni před zákonem.
4. Všichni příslušníci bulharského státu mějtež svobodu svědomí.
5. Budiž zavedena všeobecná povinnost branná, jakož i povinná návštěva škol.
6. Na ochranu občanstva budiž vydán zákon dle mravů a obyčejů zemských a narodních.

V Anglicku trvala agitace ve prospěch Bulharů nepřetržitě, avšak neměla žádného účinku praktického; neboť politika vlády anglické zůstala prozatím nezměněna.

Ministr zahraničných záležitostí lord Derby pravil k deputaci vyslané od shromáždění londýnského, že v několika dnech bude moci uveřejnit depeši, již odeslal lordu Elliotu do Cařihradu, a v níž v příčině ohav-

ností v Bulharsku jasně jsou vyloženy žádosti anglické vlády k Portě. Depeše tato byla odeslána dne 21. září a obsahovala skutečně mnoho pěkných slov, ale byla to jen — slova, neboť skutky, kteréž za půl měsíce po odeslání této depeše páchány byly, jsou důkazem, že papírové hájení Bulharů se strany diplomacie zůstává u Turků právě jen papírem.

V depeši Derbyho projevila vláda anglická svou lítost nad tím, že úředními zprávami vyslance jsou líčení Baringova o hanebných skutcích Turků, pro něž nelze nalezti pražádného ospravedlnění, úplně potvrzena, zodpovědnost pak za všecko ponechává se Portě. Derby nařizoval Elliotovi: „Jménem britické královny a vlády žádejte spravedlnost a náhradu, a nalehejte na to, aby příbytky a kostely hned znova se vystavily, aby poskytla se potřebná pomoc na průmysl vlněný a na podporu schudlých obyvatelů, hlavně ale klaďte váhu na to, že 80 odvedených žen se musí najíti a rodinám svým navrátit. Dále musíte žádati, aby pachatelé a pomahači při těchto ohavnostech byli přísně potrestáni. Ti, kdož byli řádem vyznamenáni nebo povýšeni, musejí býti potrestáni a degradováni, vůbec musí se učiniti všecko možné, aby vzbudila se opět důvěra. Proto jest radno, aby celá provincie svěřila se hned správě řádného a rázného komisara, který, když by nebyl sám křesťan, měl by alespoň rádce křesťanské u sebe, kteří by naplnili lid novou důvěrou.“ Zároveň nařídil Derby, aby Elliot sdělil sultánovi výsledek vyšetřování Baringova a naznačil mu jména všech pachatelů ohavností.

Ale jaký mělo toto opatření účinek, dokazují děsné případy nových ohavností tureckých v Bulharsku.

Z pevnosti *Niše* došly totiž od dopisovatele jednoho listu vídeňského, tedy Slovanům málo příznivého, tyto zprávy ze dne 9. října:

Zdejší vojenská správa má plné ruce práce s vyšetřováním škod, způsobených srbskými letacími sbory v tureckých obcích v Bulharsku. V nepatrném počtu zajatých, kteří do Niše byli přivedeni, nalézá se na neštěstí i několik Bulharů, jichž obydlí spálena byla bašibozuky a kteří bez přístřeší, všeho zbaveni, buď nouzí dohnáni neb dobrovolně k Srbům se přidali. Zajatci bulharští přivedeni byli k emini dajovi, t. j. vojenskému auditoru, kterýž nejsa spokojen, že nebožáky beztoho k smrti odsoudí, dal je při mučení vyšetřovat, zdaliž nemají spoluvinníků a zdaliž nejsou členy daleko široko rozvětveného spiknutí. Když nebožáci nemohli vyhovět přání auditora a udat nějaké spojence, počala předevčírem o 2. hod. odpoledne na dvoře Selimie, velkých od Selima III. vystavených kasáren, strašná tortura. Před očima auditora a mnohých štábních důstojníků, kteří smějíce se, kouříce a kávu popíjejíce, na mukách nevěřících se pásli, připnuti byli odsouzenci do naha svlečení na prkno na zemi ležící, načež jali se je dva zaptiové plochými bodáky do zad mlátiti. Po prvních již ranách nastalo srdcelomné úpění a hnedle byli Bulhaři krví zaliti. Na pokyn auditora ustáli zaptiové v bití a nešťastníkům předložena otázka, zdaliž se již chtějí přiznati. Poněvadž ani při nejlepší vůli nemohli k ničemu se přiznat, pokračováno v mučení, až jeden z Bulharů, osmnáctiletý hoch, bez vědomí jak mrtvola ostal ležet.

I suroví žoldnéři ustáli v tlučení a ohlédli se na auditora, ten však rozkázal, aby vydatně bušili do Bulharů dále. Ba jeden z diváků, zlatým vyšíváním přeplněný důstojník, dle uniformy do tábora Abdul Kerimova vyslaný pobočník sultánův, vyskočil se svého místa a kopal nohama, na nichž měl těžké jízdecké boty, tak dlouho do hlavy jinochovy, až ten z mdloby sice procitl, ale zároveň z jeho úst silný proud krve se vylil a on v křečovitém svíjení zmírati počal. Tu teprve kázal auditor, aby umírající oběť s místa byla odnesena, kdežto v krvavých mukách ostatních dvou Bulharů bylo pokračováno.

Kdybych nebyl náhodou a nevolky očitým svědkem všeho toho, nikdy bych neuvěřil, že třeba i v polovzdělaném státu mohou se páchati tak děsné skutky a takové zlořády libovolné.

Druhý den oznámily tři rychle za sebou vypálené rány, že odbývána bude poprava. Proudy lidu, mezi nimiž jako vůbec při podobné neblahé příležitosti vynikalo svými pestrými feredžiky ženské pohlaví, pohybovaly se ulicemi. V každém tureckém městě, městysu a pevnosti nalézají se buď na návrších, na křižovatkách neb podle mostů lešení, jež zde sestávají ze dvou vysokých pilířů mezi sebou kládou spojených, na nížto nalézá se as půl tuctu mohutných háků, na něž se odsouzenci věší. Šibenice ty obloženy jsou obyčejně v polokruhu náhrobními kameny, na nichž zaznamenána jsou jména a zločiny popravených. Šibenice města Niše nalézá se mezi branami Selimovou a Achmetovou, as dvacet kroků od hradebního příkopu na malé výšině. Silný, z jízdectva a jízdných zaptiů sestavený čtverhran obkličoval místo popravy, na němž velké množství tureckých hodnostů, mezi nimi aspoň půl tuctu generalů, na popravu nevěřících čekalo. Brzo objevil se selský bulharský vozík, voly tažený, kterýž doprovázel sbor jízdectva. Oba včera zmučení Bulhaři (třetí, mladík, zhynul útrapami), nemohli ani krátkou cestu od vozíku k šibenici pěšky vykonat. Musili tam být doneseni; dříve však jim přivázal auditor velkými písmeny na tabulce napsaný rozsudek na krk. S odpornou obratností vhodil kat (cigán, jak obyčejně v Turecku) obětem z daleka osudnou kličku na krk. Škubnul a odsouzenci klátili se ve vzduchu. Dav fanatických Turků při spatření tetelících se oběšenců v mírném ranním větérku zajásal na všech stranách, při čemž zejména ženské radostí křičely. Sotva byla poprava ukončena, již vskočil celý dav zaptiů na koně a rozprchnul se na všechny strany do kraje, aby ničeho netušící nešťastníky přivlékl, jichž

jména vynucena byla za strašných muk z nebožáků bulharských.

Věšení není však jediným způsobem tureckých poprav; neboť i stínání jest v obyčeji a cigáni turečtí jsou i v tomto způsobu katanství dosti obratní. (Vyobrazení na str. 141.)

Dnes záhy z rána viděl jsem as třicet Bulharů sem vléci. Na rukou měli pouta a za nohy byli k sobě svázáni, mimo to byl každý za rameno přivázán k třemeni zaptiovu. Jsou obviněni, že podporovali činně srbské vojsko. V Niši jest as stoadvacet takovýchto politických provinilců, z nichž as třetina odsouzena jest k doživotnímu, ostatní k 15., 10. neb 5letému žaláři. Jako u vojska nepronikla žádna oprava, tak a mnohem hůře jest s věznictvím, kteréž nalézá se dosud v takovém stavu, jako ještě za padišaha Solimana. V buskaně, jak v Turecku žaláře se zovou, hynou odsouzenci hluboko pod zemí, v děrách, kamž nikdy slunce nezasvitne, a kdež špatný jejich chléb a vodu sdílejí s nimi krysy, myši a jiná neřesť. V úzkých děrách nemůže se odsouzenec ani hnouti, neboť nohy jeho sevřeny jsou těžkým, někdy i více než centovým řetězem, kterýž ke kruhu ve zdi jest přikován.

Avšak nejen vojenské a jiné úřady činí osud uvězněných Bulharů nesnesitelným, nýbrž i každý mohamedán snaží se, aby útrapami dohnal křesťanské obyvatelstvo k nejhoršímu, při čemž žádný zaptie týraného křesťana se neujme.

I kluci mohamedánští mohou křesťanské starce, muže a ženy týrati bez trestu. Podobný případ sám nedávno jsem zažil. Ježto můj kůň stálou jízdou byl zemdlen, najal jsem v Niši vůz k výletu na $4^1/_2$ hodiny odtud vzdálenou Gramadu, kdež právě byla srážka. S prvním úsvitem opustili jsme pevnost a octli se po dvouhodinné jízdě v bulharské vesnici Zemlině, kteráž v rozkošném údolí Nišavy leží. Odtud vede cesta úžlabinou, úzkou silnicí. Po silnici jelo právě mnoho bulharských rolníků s válečnými zásobami do Niše. Vyhýbali se sice, avšak po každé vyhnouti se nemohli. Náš mladý šestnáctiletý vozka, nehledě na nic, tloukl obráceným bičištěm po Bulharech, nadávaje jim beze vší příčiny. Ve vesnici šel konečně k studnici, kdež množství bulharských žen bylo shromážděno, jimž činil nestoudnosti co největší. Když ho starosta mírně napomenul, spráskal starce bičem. V tom skočil však bulharský mladík, uchopil se Turka a povalil ho na zem. Týž se vzchopil a s hrozbami běžel na kuzumat (radnici), kdež úřaduje kajmakam. Tomu sdělil svou stížnost, že od Bulhara byl tlučen. Bez průtahu, aniž se ptal po příčině vyslal kaimakam četníka, aby se Bulhara zmocnil a k potrestání přivedl za to, že se odvážil učiniti něco mahomedánu.

Když jsem se vracel z Gramady, předstihl jsem as půl hodiny před Nišem průvod bulharských zajatců. Shledal jsem mezi nimi známé mi tváře ze Zemliny. Byli vedeni v těžkých okovech do pevnosti nišské, kdež barbarské tresty jich očekávaly.

* * *

Niš (vyobrazení na str. 165) hraniční pevnost turecká, ve válce slovansko-turecké velmi důležitá, leží na silnici z Bělehradu do Cařihradu na jihovýchodním pokraji malé rovinky, již tvoří stok bulharské Moravy s Nišavou. Od jihu z úzké doliny přichází Morava a vstupuje na severní straně u Supovce na půdu srbskou, kdež opět vchází do soutěsk. Nišava, která protéká Nišem samým, pramení se mezi Srědcem a Pirotem, prochází pak několika velikými prosmyky a čítá u Niše samého asi 60 sáhův zšíří; hloubka její jest nepatrná a dno písčité. U vsi Lalincův vpadá do Moravy.

Rovina nišská je vodorovná jako dno bývalého jezera. Černá půda její velmi špatně jest vzdělána, neboť rája křesťanská ze známých příčin nemiluje blízkost tureckých pevností a měst. Okolo stoku obou řek jsou rozsáhlé močály a bahna, která na zdravotní stav obyvatelů nišských mají vliv velice záhubný.

Kolem do kola všude vidíš hory; na sever (již v Srbsku) vystupuje Ozrěn, od něhož jde nízké hraniční pohoří na východ až k Balkánu. Na západě vystupuje strmý jako stěna Jastrebac, dělící Srbsko od Turecka. Na jihu nad Nišem se zdvihají holé, světlošedé homole Suché planiny. Na východní straně sbližují se výběžky Suché planiny a Ozrěnu, a svírajíce Nišavu tvoří velikolepé prosmyky.

Niš sestává z města a z pevnosti. Město se dělí na křesťanské a turecké. Část křesťanská (asi 1500 domův) leží na levém břehu, turecká (asi 1000 domův) na pravém; spojeny jsou ozdobným mostem dřevěným. Uvidíš tu, jako všude na východě, veliké zahrady mezi nízkými domy, četné studně a lázně, hroznou dlažbu, a strašlivou špínu po všech ulicích. Křesťanské obyvatelstvo skládá se z Bulharův, Srbův a Rumunův (Cincarův čili Makedovlachův); vládnoucí živel je srbský, avšak biskup zdejší náleží k církvi bulharské a i ve všech skoro vesnicích vůkol bulharsky se mluví. Křesťané ti vesměs jsou obchodníci, neboť v Niši soustřeďuje se valná část obchodu srbsko-tureckého. Je zde i jeden evropský hotel a rakouská pošta, jako ve všech větších městech tureckých.

Turecká čtvrt obydlena je hlavně od Turkův, l. 1862 z Bělehradu vypuzených.

Pevnost nišská stojí na pravém břehu nad čtvrtí tureckou, jen málo jsouc vyvýšena nad město samé. Kolem do kola chrání ji zeď se 6 silnými baštami a příkopem, který snadno lze zaplaviti vodou z Nišavy: obě strany příkopu vyzděny jsou tesanými kameny; vnitřní strana má asi 10 metrův, zevnější 6 metrův zvýší. Opevnění toto, jakož i většina děl, jichž je po hradbách ro-

zestaveno asi 120, pochází z dob rakouské okupace l. 1737. Hradby, nahoře pallisadami hájené, jsou velmi úzké, tak že za děly samými zbývá jen málo místa. Pět bran vede do pevnosti, stambulská od Nišavy, bělehradská, vidínská, srědská a jedna menší vrata. K další obraně slouží (kromě bahen na severní straně) několik starých, osamělých šanců na bělehradské silnici, každý šanc s třemi děly.

V pevnosti nalézají se kasárny, arsenál, mečety, pašův serail, obydlí úředníkův a důstojníkův, nemocnice, pekárny, žaláře, kanceláře, štace telegrafní, a věž s hodinami. Většina budov těch je dřevěná, tak že cestovatel F. Kanitz, který pevnost důkladně si prohlédl, tvrdí, že by při bombardování obyvatelé pevnosti velmi brzo za všeobecného požáru uteci se musili do podzemních kasemat.

Město samo, totiž část na levém břehu, hájeno je pouze mělkým příkopem a velmi zanedbanými, napolo zřícenými valy.

Jižně od města na návrší dosti vysokém stojí „Jeni kyšla", totiž nová kasárna či tvrz, vystavená od Mithada paše, když 1858—1864 byl guvernérem v Niši.

Z Niše rozchází se pět silnic. Hlavní cesta jde od pevnosti na severozápad k srbské hranici, 3 hodiny vzdálené. Silnice tato, po které den co den tolik kupcův a karavan přejíždí, náleží k nejbídnějším v celém Turecku, čímž se vzájemné přátelství obou sousedův nejlépe doličuje. Za deště nelze tu ani s místa a přes četné potoky, které přes silnici plynou do Nišavy a Moravy, není ani mostu; tak jmenovitě přes Topolnici. Jediná vesnice stojí u cesty. Podél srbské hranice, jak známo, veskrze postaven je již za knížete Miloše silný dřevěný plot, u něhož se v jistých vzdálenostech nalézají strážnice (karauly). Jen na hlavních silnicích jsou v plotu tom vrata. Zde mezi Alexincem a Nišem na nevysokých hraničních pahorcích, které od Ozrěnu postupují k Moravě, na turecké straně stojí veliká, kamenná karaula s odranými Turky, na srbské prostý srub s lidmi již po evropsku oblečenými; mezi oběma budovami prochází plot s vraty. Přicházeje od Niše, na levo spatříš na druhé straně Moravy srbskou hraniční vesničku Supovac se strážnicí; tam dne 2. července vypáleno první dělo ze srbské strany. Od hranice do úhledného městečka *Alexince* nejsou než dvě hodiny.

Směrem západním vede z města Niše silnice do *Prokopje,* ležícího na jižním úpatí Jastrebce, a dále přes *Kuršumlje* do *Prištiny.* Tato silnice, od hranic srbských na mnoze jen málo vzdálená, sloužila k účelům vojenským, totiž k obklíčení Srbska. Moravu překračuje nedaleko Niše u bulharské vsi *Mramoru* na mostě s kamennými pilíři, vystaveném od Mithada paše a hájeném nejen od tureckého „beklemé" (tvrze), ale i od osady Čerkesův, 50 domův silné. Most ten dne 2. července ráno od postupujících Srbův byl zničen.

Směrem jihozápadním vede z města okolo nové kasárny silnice velmi bídná a za deště neschůdná do *Leskovce.* Dvě míle jižně od Niše jde přes Moravu nový kamenný most, u něhož stojí zříceniny středověkého zámku, řečeného *Kurvingrad.*

Se Srbskem Niš kromě silnice alexinské spojen jest ještě jinou cestou, směrem severovýchodním. Neboť rovina nišská na celé severní straně obloukem obklíčena jest hranicí srbskou, která vesměs jde po návrších. Vyjdeš-li touto stranou z pevnosti, spatříš na pravo ssutiny známého „kelé kalessi", to jest věže lebek. L. 1809 Srbové pod Štěpánem Singjeličem na Kamenici půl hodiny od Niše nešťastně bojovali proti Turkům. Vidouce, že podlehnou, sebe i nepřítele vyhodili do povětří. Z lebek jejich vystavili Turci barbarský tento pomník, čtverhranou to věž, ve kterou 16 řadami nad sebou bylo zazděno 1024 lebek. Ještě l. 1841 viděl francouzský cestovatel Blanqui na lebkách nešťastných junákův vlasy, an vítr s nimi pohrával. Od té doby křesťané okolní potají lebky téměř všecky vyloupili a odstranili; jen v nejvyšších řadách jich něco zbývá.

Na levo vypíná se vrch *Vojnik,* na němž dne 23. září 1689 markrabí Ludvík Badenský s 17.000 Rakušany porazil 40.000 Turkův. Na to Niš od Rakušanův obsazen, ale v září 1690 zase vzat od Turkův. L. 1737 dne 28. července dobyt znovu od Seckendorfa, avšak ještě téhož roku zbabělým chováním generala Dochata opět ztracen.

Za dvě hodiny z Niše přijede se k srbské hraniční štaci *Gramadě,* kde stojí jen několik úředních budov a jedna mehana (hospoda).

Spojení Niše s Cařihradem prostředkuje se po silnici východní, která, vycházejíc z města, drží se levého břehu Nišavy. Zde v jednom postranním údolí prýští se teplé prameny s lázněmi (Banja), jak jsme již na str. 48 pověděli, které v letě od obyvatelův nišských hojně bývají navštěvovány. Ze Suché planiny, jež na pravo nad silnicí vystupuje, silné potoky splývají do Nišavy. Jede se neustále výše a výše. Nišava zde tak stísněna jest mezi výběžky Suché planiny a Balkánu, že mnohdy teče průsmyky zhola neschůdnými, mezi kolmými stěnami, jichž výška obnáší několik set metrův. Silnice zatím vede vysoko po lesnatých a skalnatých horách, skrze úzké rokle a doliny. Bulharské vesnice vesměs leží stranou. U silnice samé stojí jen osamělé turecké karauly (Ploča, Kunovica, Kozeljokuš a j.). Několik tisíc mužův může zde zastaviti celou armádu. Za středověku sluly hory tyto Kunovica. L. 1443 ve zdejších skalách a lesích král Vladislav a Jan Huňad porazili Murada II. v slavné bitvě, v níž se zúčastnili i čeští bojovníci s 600 vozy.

* * *

Dojemný obraz neskonalého utrpení lidu bulharského podal cestující Čech, kterýž se o všem, co tuto sdělujeme, též na vlastní oči přesvědčil.

Jeli jsme po železnici do Pazardžiku — psal cestující — a odtud na Koprivštici a Klisuru. Panadžuriště a Koprivštice jsou v ssutinách a lid, pokud nebyl povražděn, zdržuje se většinou v lesích. Z Koprivštice vyjeli jsme z rána a velmi obtížnou cestou drali se do příkré stráně horstva, kteréž dělí údolí Koprivštice od doliny, v nížto leží Klisura. Byla to obtížná, však rozkošná cesta velebnými lesy Balkánu.

Nejen v údolí ale i na vrších obklopovala nás nejbujnější příroda. Avšak palouky a pastviny horské, jindy nepřehlednými stády oživené, byly pusty tak jako údolí. Nespatřili jsme ani jediného stáda, neuslechli ani jediné písně pastevců, ani zvonku skot vedoucího. Tráva bujela neposekána, na svazích rostly moruše, avšak nepěstovány a nepoužity, poněvadž bourci vzali za své požáry a jich pěstitelové vraždami. Byli jsme v kraji růží, v místech, kde květe průmysl růžového oleje, kterýž rozváží se odtud do celého Orientu a jemuž dává se přednost před perským. Co však jsme shledali, když sjížděli jsme odpoledne do údolí, v němž leží ves Klisura, ohnisko to výroby růžového oleje? Rozsáhlé růžové sady odkvětly sice, avšak růžové květy sežloutlé a hnijící pokrývaly celé okolí i cestu aneb tlely na keřích růžových. Smutný to pohled kamkoliv se oko rozhlédlo. Růžové květy nikde nebyly obrány.

Sjeli jsme po příkré stráni do údolí a vesnice, jež svým rozsahem spíše městu se podobala, objevila se našim zrakům. Městu podobala se před rokem, letos v září byla jen zříceninou. Dva, tři domy bělaly se v pozadí a to byla obydlí tureckého mudira a tureckých úředníků. Z více než tisíce domů a dvorů nezbyl ani jediný! Nalezli jsme sice jeden domek bulharský, ten však byl teprve před několika dny z hlíny slepen a uvnitř ještě syrový. Z bohaté průmyslové osady, kde každý jednotlivec těšil se nevšednímu blahobytu, byla smutná spoušť! Domy i zahrady byly obráceny v spáleniště a vinohrady a pole kolem rozkopány, rozházeny s hnijící úrodou.

Vešli jsme do onoho jediného domku, kdež jsme na jílové vlhké zemi se usadili na koberce a vzkázali pro mudira. Mudir dostavil se hnedle i s kjatibem (písařem nebo tajemníkem) a několika zaptiemi, zároveň však sběhlo se z okolí as dvacet vychrtlých, bídou zmořených Bulharů. Mudir obdržel již několik návštěv, přes to však byl dosti důvěřivý, snad i proto, že nevětřil přítomnost člena ruského vyslanectva a že měl nás za konsulské zřízence obyčejného rázu. Křesťané, kteří sem se sběhli, pronášeli své stížnosti u přítomnosti mudira i kjatiba na násilí, kteréž i nyní na nich se páše, a prosili za pomoc. Nebozí vědí totiž, že vydáni jsou tureckým úřadům na milost a nemilost a že jediná pro ně spása jest, jestli se jich někdo jiný ujme. Již po několik měsíců pronášejí tak nejodvážnější z nich své stížnosti, dosud však ani jediný z diplomatů, ani pan Baring, kterýž zde dva dni meškal, nezjednal jim nejmenší úlevy. Mudir sice činil námitky proti jednotlivým žalobám, celkem však omlouval se, že jinak jednat nemůže, poněvadž to není v jeho moci.

Z úst tureckého úředníka slyšel jsem věci, z nichž jasný učinil jsem si pojem, jak bídnou frasí jsou „reformy“ v Turecku. U Klisury zbylo několik políček, jež náležely Bulharům, a kde ještě bylo možno skliditi kukuřici. Zaptiové však sklidili kukuřici pro sebe a odháněli lid kyji i šavlemi, když hlady zmíraje chtěl sám si sebrat svůj majetek. Mudir prostě dokládal, že zaptiové nedostali půl druhého roku ani groše a že tudíž není se jim co divit, když seberou si potraviny, aby mohli žít. Podobně bylo i s potravou, jež dovezena byla z Cařihradu, když přibyl anglický komisař Baring. Mudir se zaptiemi skonfiskovali ji pro sebe a křesťany nechali dále hlady mříti. Na otázku, proč nevrátí se křesťanským rodinám jich stáda a jich kotle k vaření, kteréž Turci z okolí jim uloupili, odpověděl mudir, že nikdo neví, kam se poděly. A když Bulhaři tvrdili, že vědí, kde se co nalézá, odvětil, že jsou ovce již s jinými pomíchány a že je nelze více od ostatních oddělit. Mudir věděl velmi dobře, kdo co má a sám měl též svůj podíl, věděl však, že by bylo marno zakročovati proti Turkům. Nejen že obyvatelstvo ničeho nedostalo zpět, nýbrž se mu i *zakazuje, aby vystavilo znovu své domy. V Cařihradě ovšem vydává se rozkaz za rozkazem, aby zalepeny byly diplomacii oči, ve skutečnosti však neprovádí se pranic.*

Když poprvé zavítal do Klisury p. Baring, prováželi ho Tosun beg a Guarracino. Tosun beg, kterýž sám z vraždění křesťanů měl největší prospěch a Turky proti křesťanům vedl, sdělil Baringovi, že povstalá osada zřídila si i rozsáhlá opevnění, aby mohla odtud odpor klásti sultánovu vojsku. Baring oznámil, že je chce vidět a že ke Klisuře se ještě vrátí. Guarracino a Tosun beg dali na to mudirovi rozkaz, aby zřídil opevnění. Mudir dobrosrdečně se přiznal, že zapřahl k té práci na 300 Bulharů, mužů a žen, kteří dnem i nocí musili pracovat na opevněních při vší své strašné bídě. Skayler, kterýž v skutku za tou příčinou přišel, dověděl se však náhodou o tom, jakým spůsobem opevnění byla zřízena a k největší žalosti mudirově prohlásil, že ani na ně se nepodívá a nechce o nich ani slyšet.

Tázali jsme se po povstání a povstalcích a dostali jsme toto za odpověď od všech přítomných Turků: As pětadvacet mužův uprchlo do hor, aby spojilo se s povstalci a povstání vyvolalo. Když přišli Turci s Tosun begem, neprotivila se jim ani živá duše; ani jediný Turčín nebyl zabit, ani jedinému nezkřiven vlas

na hlavě. Za to však povražděno tu tři sta pět a třicet Bulharů, starci, mužové, ženy a děti. Všechen majetek Bulharů byl vyloupen, osada zapálena, všechen dobytek odehnán a pole i zahrady spáleny neb zničeny. Stalo se zde zrovna tak jako v Koprivštině a Panadžurišti a všude jinde Tosun beg vyhladiv kvetoucí dědinu odešel pak se svými bašibozuky a sousedními Turky s bohatou kořistí. Vše, co se odnésti dalo, postele, stoly, náčiní, měděné kotle a p., odnesli jeho lidé a co se odnésti nedalo, zničili. Zlaté kalichy, svícny a skvostná mešní roucha z pravoslavného chrámu dostal Tosun beg za podíl. Za to byl pak Tosun beg vyznamenán řádem zlaté medžidie s brilanty! Těla pobitých ostala na vedrém slunci a nikdo je nesměl pohřbít. Ze čtyr učitelů byli dva zabiti, jeden uprchl a jeden odveden v poutech. Dva popové byli oběšeni.

Avšak hůře ještě než mrtvým vede se živým. Bez přístřeší, nemajíce kam by hlavu složili, žijí jako plachá zvěř v polích neb v spáleništích. Polonazí nemají čím by hlad zahnali a sbírají na polích zplesnivělé obilí a plodiny, jimiž ode dne ke dni prodlužují svůj život. Rodiny, kteréž dříve žily v hojnosti, nemají ani nádob, aby nad ohněm teplý pokrm si uvařily.

Viděl jsem matky s dítkami u prsu, polonahé, zraněné, kteréž žvýkaly pšeničné klasy, jež na polích byly našly. Veškeré náčiní přemnohých rodin záleží ve dvou plochých kamenech, jimiž stloukají a rozmílají obilní zrní a klasy, načež opět na kamenu je praží a tak požívají. Dítky i novorozeňátka spí s matkami na holé zemi a nemají ani oděvu, kterýž by je ne snad proti dešti a zimě chránil, nýbrž prostě pokryl. Kdo bídu tu svrchovanou neviděl, nemůže si ani přibližný

Antonín Oreškovič,
náčelník generalního štábu při armádě drinské.

Archimandrit Dučič,
vůdce sboru dobrovolníků při armádě ibarské.

učinit pojem. Kdyby nebohým rodinám všechno bylo odňato, jen kdyby jim aspoň holé čtyry stěny byly ostaly, nebyla by jich bída tak hroznou. Zde však zvířeckost provedla vše, co jen možno provésti, a vrchol bídě učiněn petrolejem, jímž šťastná dříve dědina shlazena s povrchu země.

Pravda, turecká vláda vyslala sem as dvacet stanů, avšak což jest platno dvacet děravých, nízkých, pro vojsko již nepotřebných stanů několika stům rodin? Když jsme odjížděli, obklíčilo nás několik set žen, úpěnlivě prosících, abychom učinili něčeho pro ně a jich nešťastné rodiny. „Byly jsme bohaty, měly jsme všeho, pohostily jsme každého potřebného, měly jsme dvory, ovce i pěkný oděv, a hle, ze všeho nám ostalo pouze toto spáleniště!“ Mluvily k nám a okazovaly své vyhublé ruce, své schudlé prsy, k nimž marně nemluvňátka tiskly, jež hladově mléko v nich hledala, kteréhož v nich nebylo.

O několik kroků dále zadržely nás prosíce: „Což nemůžete ničeho pro nás učinit? Vidíte, vždyť hlady umíráme, my i naše dítky!“

Turci z okolních vesnic přijíždějí na koních v oděvu a s ozdobami těchto nebohých obyvatelů a surově odkopávají ty, kteří buď za vydání svého majetku nebo za kus potraviny prosí. Pozoroval jsem některé, jak se škodolibým úsměvem patří na tuto děsnou bídu.

Když jsme opouštěli poslední spáleniště, zastavilo nám opět zbědované obyvatelstvo cestu. Někdo rozšířil zde zprávu, že jsme přišli jim pomoci poskytnout. Když jsme jim sdělili, že jsme přišli pouze proto, abychom jich bídu viděli, zmocnilo se jich šílené zou-

falství, jež nedalo se utišit slovy, že vydatně se jich zastaneme na jiném místě.

Za ujíždějícím vozem dlouho jsme ještě slyšeli úpěnlivý nářek: „Co si počnem, co si počnem! Umíráme hlady!“

K obrázku tomu mohu doložiti pouze to, že obšírná o všem tom zpráva zaslána byla přímo k rukoum vlády ruské a slovanských výborů v Moskvě a Petrohradě.

* * *

Zdaž sepsání té obšírné zprávy dostalo se také do rukou lidumilného cara Alexandra II., kterýž tak dlouho meč k osvobození nešťastného, sbratřeného národa netasí? Zdaž četl ji syn jeho Alexandr Alexandrovič, v něhož utlačené Slovanstvo věří a doufá?

XXXVII. Boje chrabrých Černohorců.

Jakkoliv malá *Černá Hora* v této válce rekovně, se vzácnou vytrvalostí a šlechetným zanícením bojovala, přece se vyskytla ničemná pera, kteráž jí nekalé záměry podkládala a mezi Srbskem a Černou Horou símě sváru rozsévati se jala; nalezli se lidé, kteří Černohorce vinili, že neučinili vše, co k podpoře Srbska učiniti mohli.

Však znalci poměrů nebyli tímto utrhačstvím oklamáni, ba ani širší obecenstvo nedalo lhářům mnoho víry, poněvadž Černohorci mají v příčině záměrů svých proti zhoubci křesťanstva a Slovanstva, sveřepému Turku, pověst tak dobrou a osvědčenou, že jí zlomyslnost maďarské a židovské žurnalistiky nikterak ublížiti nemůže.

Když hrdinný kníže černohorský říši otomanské válku opověděl, a ve spojení s větším a mocnějším Srbskem konečný zápas na osvobození křesťanských národů na Balkáně podnikl, byla již jeho úloha v boji vytknuta. Válečná moc Černé Hory obmezuje se na 20—25.000 mužů, tedy armádu tak malou, že jí nelze dobývati říše na tři díly světa rozšířené, jako jest Turecko. Bylo tedy zjevno, že hlavní zápas proti Turecku nebude bojován ani nad jezerem u Skadru, ani na rovinách Grahova, Mostaru a Serajeva, nýbrž v nivách na řece Moravě a snad v Bulharsku. Úloha Černé Hory záležela tedy v tom, aby co možná nejvíce tureckého vojska od hlavního bojiště se odvábilo. Černá Hora byla velikou pevností, proti níž vyslána značná armáda, která na boji hlavním podílu bráti nemohla. Účelu vytknutého dosaženo tedy úplně. Vojsko Muchtara a Derviše, v síle 30.000 a 60 000 mužů, bylo zaměstnáno Černou Horou. Pochody Černohorců *k Mostaru* a *Podgorici* byly vítězné výpady, kteréž nepřítele tou měrou seslabily, že se musil namáhat, aby úplné záhubě ušel.

Dejme tomu, že obéma tureckým vojevůdcům bylo by se podařilo taktiku Černohorců překonati a následkem toho část svého vojska Abdul Kerimovi na břehy Moravy poslati. Takový případ mohl se státi, kdyby kníže s hlavním vojem svým byl by příliš ke předu postoupil a v poli otevřeném nejen osud svých statečných bojovníků, nýbrž i celého Srbska, jak říkáme, na jedinou kartu vsadil. Možná sice, že by byli Černohorci v poli otevřeném Turky též porazili, jako při svých horách; ale štěstí válečné jest velmi měnivé a jediné vítězství turecké nad Černohorci bylo by mohlo snadno rozhodnouti osud Černé Hory i celé války.

Kníže Mikuláš musil své bojovníky, jak jsme již pravili, na dva sbory rozděliti. Kdežto kníže sám táhl asi s 16.000 muži k severu, odevzdal ostatní své mužstvo vojvodě Božovi *Petroviči,* jemuž malý tento sbor, nejvýše asi 7000 mužů silný, postačil k zastavení ohromného proudu tureckého na jižním pomezí černohorském; ovšem ale nebyl s to dobyti celého Albánska, jak mnozí na počátku války očekávali. K tomu sluší uvážiti, že válčení černohorské má své zvláštnosti. Padne-li v jednom boji 80—100 Černohorců, nemůže dále bojovat celý prapor. O Turcích jest totiž známo, že nešetří ani mrtvol nepřátel a strašně každého zabitého zohavují. Aby tedy mrtvoly svých otců, bratří a synů před potupným zohavením ochránili, odnášejí Černohorci své mrtvé ještě mezi bitvou s bojiště, čímž arci zápasníků velmi ubývá. Doprava mrtvých a raněných jest velmi obtížná, poněvadž nedostává se povozů, kteréž by ostatně v horách valně neprospěly.

Tak musí být vůdcům černohorským velice na tom záleženo, aby co možná nejméně bojovníků ztratili.

Velký stát dovede si padlé bojovníky snadno nahradit, neboť má dvojí, trojí zálohu. Však náhrada taková jest u Černohorců nemožna. Padlého bojovníka nemůže tam nikdo nahradit, neboť vše, co v Černých Horách žije a puškou neb handžárem vládnouti může, táhne hned s počátku do boje.

Dejme tedy tomu, že by se byli Černohorci v poli otevřeném s Turky utkali a při tom zvítězili: kolik set a tisíc chrabrých junáků bylo by padlo — a mohl by se pak zbytek do nové, velké bitvy dáti? A Turci vodí na bojiště ustavičně nové síly z blízkých i dalekých krajů, a v táboře jejich u Podgorice a Medunu byla pohromadě společnost velmi pestrá: Kurdové, Arabové, Čerkesové, Černoši, zkrátka vše, co v Mohameda věří a padišahu podrobeno jest.

Turecku bylo známo postavení, kteréž Černá Hora ve válce zaujímati bude a zařídilo se dle toho, aby taktiku Černohorců paralysovalo. Vojevůdcové turečtí věděli, že Černá Hora měla úlohu pevnosti a Turecko ji tedy chtělo obležením přemoci. Četné turecké tvrze

a kuly pohraničné byly Turkům velkou a vydatnou oporou. Nu, kuly dovedli Černohorci dobyti, vypáliti nebo pobořiti, ale možno-liž s holými prsy s handžárem v ruce dobývati bašt a pevností?

A snad byli by mohli Černohorci i dobývání pevností podniknout, kdyby byli měli bojovné zálohy, kteráž by padlé byla nahrazovala. Ale jak praveno, toho v Černé Hoře není a ze sbratřených zemí slovanských pomoc také nepřišla žádná, tak že chrabrý lid horský sám sobě byl zůstaven. *Kdežto srbskou armádu rozmnožovalo a osvěžovalo na tisíce Rusů, nepřišel na Černou Horu nikdo, aby nejreckovnějším bojovníkům slovanským pomoci poskytl.*

Možná, že nepříznivá zeměpisná poloha Černé Hory odstrašovala bojovníky jinoslovanské, však zasluhuje přece ta věc politování. Horlivý jednatel slovanský Božidar *Veselický* neobmeškal také na tuto okolnost upozorniti, a vykonal tím zajisté povinnost vlasteneckou, že velkou slovanskou rodinu na nešetrnost k nejlepším synům slovanským, k Černohorcům, připamatoval.

Důkazem neobyčejné statečnosti Černohorců jest posloupný, stručný přehled bojů, kteréž od počátku války až do uzavření krátkého klidu zbraně v měsíci září podnikli, jakož níže uvedeme.

Pohled na mapu Černé Hory dostačí k přesvědčení, že porovnání této země k veliké pevnosti jest skutečně trefné. Přirozená hradba Černé Hory, příkré a skalnaté horstvo, činí toto knížectví nedobytným.

Černá Hora dělí se na dvě krajiny, na vlastní *Černou Horu* (západní část) a *Brda* (východní část), obě pak tyto části na *nahie,* a sice onana na 4 (Katunskou, Rjeckou, Crnickou a Lešjanskou), tato na 3 (Moračskou, Vasojevičskou a Brdský okres). Nahie zase dělí se na jednotlivá plemena. Povrch země s jistotou určiti nelze, vůbec přijímá se 78 čtv. mil, na nichž ani ne úplně 200.000 obyvatelů žije. Země jest velmi hornatá a kamenitá, nejpustější jest nahie Katunská, nejúrodnější Crnická, kde jest největší rovina. Všecky říčky a potoky, z nichž hlavní jest řeka *Morača,* vylévají se z Černé Hory do Skadarského jezera na hranici albánské.

Hranice mezi Černou Horou a okolními, až do války Turecku příslušnými zeměmi není nikde přísně vytčena, ani vymezena. Nikde vám nepoví mezník, že jste překročili hranici. Změnu tu musíte sami vyčísti z tváří, řeči a zevnějšku lidu. Mezi Hercegovinou a Černou Horou pozná se ten rozdíl snadno. Hercegovec má obyčejně tvář poněkud delší než Černohorec, s jemným, melancholickým, někdy trpným výrazem. Nosy Hercegovců jsou pravidelně tenké, táhlé a končité, kdežto na Černé Hoře spatřiti lze výminkou i tak zvané české nosy (sám genialní Danilo I. byl jím obdařen). Postava Hercegovce je vyšší a štíhlejší, ale nemá oné ryzí mrštnosti Černohorcovy. Povaha Černohorcova je spíše bodrá, veselá, bezstarostná — opět částečný rys české povahy — povaha Hercegovce naproti tomu uzavřená, zádumčivá, vážná.

V kroji hraničního obyvatelstva není skoro rozdílu žádného, zvláště nyní ne, kdy u Hercegovců vcházejí do mody černohorské čapky a bělače co znak, že se ten, kdo je nosí, Turků právě tak málo bojí, jako rozený Černohorec.

Hranice Černé Hory a provincií tureckých dosud vždy stanovily komise k tomu určené pouhým škrtáním na mapách, nemajíce nic jiného na zřeteli, jen aby Turecku zachovaly co možno nejvíce půdy a sebe namáhati nemusily cestováním v dotyčné kraje. Následkem toho hranice černohorsko-turecká na všech stranách přetíná různé kmeny srbského lidu.

Cestovatel tedy nikdy nemůže mít vědomí: v tomto okamžiku jsem ještě na půdě svobodné Černé Hory a v okamžiku následujícím octnu se na půdě Hercegoviny nebo jiné sousední země.

Poslední černohorská ves na cestě z Grahova do Hercegoviny je Tupanja. V těch místech leží pramen Sečenica, prýštící ze skalní stěny. Jde o něm tato pověst. Srbský prvosvětitel sv. Sáva neunavně putoval po krajích svého patriarchátu, upevňuje lid v zásadách křesťanství, zakládaje chrámy a kláštery a prohlížeje, čím by se kde mohly země zvelebiti. Když také jednou bral se místem nynější Sečenice, zmocnila se ho přeukrutná žízeň, jako každého jiného poutníka smrtelníka, jejž sem cesta přivede. Daleko široko nebylo vody, jíž by světec žízeň ukojil. Ale věděl on snadnou pomoc. Jako druhdy Mojžíš na poušti, zdvihl toliko poutnickou hůl, udeřil do skály a okamžitě vyřinul se pramen ledovité, chutné vody. Tak posloužil veliký svatý nejen sobě, ale i všem budoucím poutníkům, vstoupivším do šlépějí jeho.

Sečenica je přirozená stanice karavan, táhnoucích mezi Černou Horou a Hercegovinou. Rozumí se tedy, že tu lze spatřiti hojnost lidu z obou těchto zemí i Boky.

Dne 20. července přepadlo 7000 Turků z Plavy, Gurině a Berany vasojevičskou nahii, avšak byli u Sekularu od Černohorců odraženi. Černohorci měli 25 mrtvých a 30 raněných; Turků mrtvých zůstalo pouze na bojišti 1004.

Četné pěšiny a úvozy, kteréž Černou Horu prostupují, jsou schůdné jen pro toho, kdo od dětinství uvykl skály slézati. Jezdit se může v Černé Hoře příliš málo, proto tam zřídka vidět vůz nebo jezdce. A malý počet vozů, jež Černohorci mají, jsou obyčejně voly taženi; k jízdě používá se nejvíce mezků a hubených, malých, tatarských koní, kteří dobře umějí přes skaliska pána svého přenášet. Postup cizího vojska jest v Černé Hoře nad míru obtížný, ne-li zcela nemožný.

Do Černé Hory lze vůbec jen na několika místech vniknouti a také tyto nečetné komunikace kladou na pochodu mnohé překažky. Proti Dalmacii a sousední Hercegovině zdvihá se Černá Hora jako ne-

přetržitý val, kterýž dále proti Bosně stoupá do věžovité výše, a jen na jihovýchodu proti Albánsku otvírají se hory, aby vypustily vody černohorské do jezera Skadarského.

Z Dalmacie a z Hercegoviny vedou do Černé Hory malá údolí, jimiž řeky protékají; mezi těmito úvaly leží však vysoké vrchy, kteréž chrání Černou Horu před vpádem cizinců. Obrana země na těchto horách jest snadná. Na straně k Bosně jest země vasejovičskými horami tak dobře ohrazena, že na nějakou operaci s této strany ani pomyšlení býti nemůže.

Poměrně nejsnadnější přístup do Černé Hory poskytuje údolí řeky Zety. Do tohoto údolí zabíhá území turecké jižně s pevností *Spuží* a severně s pevností *Nikšičemi* tak hluboko, že území Černé Hory podél Zety na $2^3/_4$ míle zúžuje a bojiště černohorské na dvě operační pole dělí.

Po tomto krátkém vylíčení území černohorského klademe zde chronologický seznam bojů černohorských od počátku července do polovice září 1876.

O „Vidov Danu“ totiž v den sv. Víta (15. června), výroční den bitvy na Kosovu poli (r. 1389), uzavřel kníže černohorský, že počne válku proti Turecku, a dne 2. července 1876 vypověděl také veřejně válku Portě. Již v den před tím, 1. čce., přepadl kmen Kučů-Drakalovičů turecké oddělení vojska, které táhlo z Podgorice co posila obsádky v Medunu, a srubů v okresu Kučů a zahnal je nazpět k Podgorici. Ztráty na obou stranách zůstaly neznámými.

Dne 10. července chtělo 6000 Turků od Podgorice vraziti do okresu Kučů, avšak byli nazpět zahnáni dvěma černohorskými prapory a 300 Kučů. Černohorci a Kučové měli 30 mrtvých a raněných; Turků mrtvých zůstalo na bojišti přes 200. Téhož dne, 10. čce., pokoušelo se 6000 Turků ze Skadru o to, by po jezeru vnikli do crnické nahie v Černé Hoře, avšak byli odraženi 700 Černohorci u Sevče a Krnice; Černohorci měli 12 mrtvých, 35 raněných. Turci pak mrtvých a raněných přes 400 mužů.

Dne 11. čce. harcovali Černohorci proti srubům Crnica, Stoča, Ključ v Hercegovině, z nichž Turci byli vypuzeni.

Dne 12. čce. vrazila přední stráž černohorská, táhnouc z Gacka k Nevesini, u Zalomu na turecké oddělení, ubírající se z Metokie k Nevesini-Mostaru, a napadla je bez prodlení i stíhala, až za tmy noční podařilo se Turkům uteci. Dne 13. čce. přepadli Černohorci a Hercegovci a Vranjeva mezi Klekem a Utovem turecké oddělení, jdoucí pro vodu, které bylo zničeno. Černohorci a Hercegovci měli 22 mrtvých a raněných, Turci 150.

Dne 16. čce. napadli Černohorci a Kučové srub Stubicu pod Medunem a ještě jiné tři; prvního z nich dobyli. Téhož dne vzali Černohorci útokem dvě hradby kasaby (tvrze) nevesiňské, utrpěvše ztrátu 17 mrtvých a 36 raněných.

Dne 17. čce. vytáhlo 8000 Turků s 8 děly z Podgorice na pomoc srubům od Kučů ohroženým, avšak zahnáni jsou nazpět k Podgorici od Černohorců a Kučů. Turci opustili sruby, jež Černohorci zbořili. Ztráty zůstaly neznámy.

Dne 23. července napadli Turci z Kolašina černohorský okres Vasojevičů, avšak byli také odraženi. Téhož dne 23. července napadli u Bišiny Turci s 15 prapory a 4 děly černohorský předvoj, sestávající z 4 černohorských praporů a 200 Hercegovců; tito byli poraženi, Černohorci měli 48 mrtvých, 83 raněných, Turci pak mrtvých přes 300.

Dne 24. července napadlo 15.000 Turků z Podgorice okres Kučů, avšak byli odraženi od Černohorců a Kučů. Ztráty zůstaly neznámy.

Dne 28. července napadli u Vučidolu Turci s 16 prapory, 12 děly Černohorce a Hercegovce 30 praporů silné s 4 děly. V bitvě u Vučidolu zničen byl turecký sbor. Černohorci měli 70 mrtvých, 118 raněných, Turci přes 4000 mrtvých, mezi těmi byl Selim paša, a Osman paša byl zajat; mimo to ztratili Turci 5 děl.

Téhož dne, 28. července, napadli Turci z Podgorice okres Kučů, avšak byli nazpět zahnáni: ztráty zůstaly neznámy.

Dne 29. července pokusilo se o to 3000 Turků z Baru vraziti do crnické nahie v Černé Hoře průsmykem sutormanským, avšak byli odraženi v témž průsmyku od Černohorců. Černohorci měli 24 mrtvých a 48 raněných, Turci asi 500.

Od 4. srpna udály se různé menší potyčky mezi Černohorci a Hercegovci s jedné a Turky z Trebině, Bilku, Ljubině a Stolce s druhé strany.

Dne 14. srpna napadlo 20.000 Turků z Podgorice okres Kučů směrem k Medunu, avšak byli odraženi od 5000 Černohorců a Kučů a polovice jich zničena (bitva u Medunu). Černohorci a Kučové měli 700 mrtvých a raněných, Turci na 10.000.

Dne 15. srpna napadlo 5000 Turků z Gurině a Plavy vasojevičskou nahii v Černé Hoře, avšak byli odraženi od Černohorců u Previe. Černohorci měli 5 mrtvých, 8 raněných, Turci asi 350.

Dne 24. srpna napadli Turci z Trebině, Stolce a Ljubině Hercegovce na Popovu Poli, avšak beze všeho výsledku. Ztráty zůstaly neznámy.

Dne 26. srpna přepadli Černohorci a Kuči Seliště v Severní Albánii, vypálili je a pobili 14 Arnautů.

Dne 28. srpna přepadli Černohorci s Kuči východní předměstí Podgorice a vypálili 80 domů.

Dne 29. srpna přepadlo 6000 Turků vasojevičskou nahii u Buce, avšak byli odraženi od Černohorců, kteří měli 4 mrtvé a 5 raněných, Turci asi 200.

Dne 3. září napadl turecký předvoj černohorskou

stráž u Nudolu-Zaslapu. Tato couvla na Bojanovo Brdo, zanechavši na bojišti jednoho mrtvého.

Dne 5. září podnikli Turci z Podgorice zdánlivé útoky na území Piperův. Ztráty zůstaly neznámy.

Dne 6. září napadlo 15.000 Turků z Podgorice okres Piperů, avšak byli odraženi od 3500 Černohorců po velmi *krvavé bitvě na Trjebači.* Černohorci měli 67 mrtvých, 122 raněných, Turci pouze mrtvých 3000.

Dne 7. září došlo to k bitkám mezi Kuči a Turky na hoře kakaritské a u mostu vezírova. Ztráty nejsou známy.

Dne 11. září přepadli Černohorci u Grancereva tureckou dopravu špíže a pobili eskortu. Turci měli 70 mrtvých.

Dne 11. a 12. září zahnali Zubčané Turky ze tří ohražení v okresu korjenickém. Ztráty zůstaly neznámy.

Dne 14. září podnikly 4 turecké prapory z ohražení nad Nudolem-Zaslapem útok na horu omutickou, avšak byli odraženi od Černohorců. Turci měli 34 mrtvých.

Dne 14. září napadli Turci ze Skadru Virbazar od jezera, avšak byli odraženi. Ztráty zůstaly neznámy.

Dne 18. září, když právě uplynulo 11 neděl války, prohlášen byl klid zbraní desetidenní, smluvený vlastně již 15. září, který 25. září byl prodloužen až do dne 2. října.

K tomuto souhrnnému přehledu musíme však připojiti podrobné zprávy alespoň o hlavnějších bitvách.

XXXVIII. Bitva u Medunu.

(Dne 14. srpna.)

Turci doufali, že římsko-katoličtí *Miridité* v Albánii připojí se k nim proti řecko-katolickým Černohorcům; avšak zklamali se, neb jen několik jednotlivců z kmene Miriditů vstoupilo v řady turecké.

Marně namáhal se druhý velitel turecké armády v Albánii, Hamdi paša, aby Miridity k sobě přivábil. Náčelníku jejich, princi *Prenkovi,* psal tento list: „Kníže! Obdržev zprávu o Vašem příchodu do Skadru spěchám, abych Vám tyto řádky zaslal a Vás pozdravil. Nevím, je-li Vám všechno známo, co jsem knížeti, Vašemu otci, prokázal. Pod mým vedením začal svou vojenskou dráhu a pod mým velením vykonal své první skutky válečné. Starší mužstvo Vašeho kmene zajisté se na to ještě pamatuje a potvrdí Vám, co tuto pravím. Vaši vůdcové vědí, že bylo několik kmenů buřiči znepokojováno. Obdržel jsem od velkého vezíra a ministra války rozkaz, abych zjednal zase pořádek. Slyšel jste zajisté, že jsem všem učinil po právu a spravedlnosti. Monsignore Cucciarelli, biskup prizrenský, bude s to sděliti Vám o tom podrobnosti. — Kníže! Nadešel okamžik, abyste svůj dluh vyrovnal, abyste se súčastnil v bojích císařské armády. Přijďte, Váš prapor bude nám vítán; mezi námi najdete mnoho praporů, jež nesou Vaši spoluvěrci. Neotálejte, kníže, a přijďte; nyní nadešel okamžik pro statečné vojíny. — Prosím, kníže, abyste přijal mé pozdravy. V Podgorici, dne 11. srpna 1876. Velitel císařské armády v Albánii, Mahmud Hamdi paša."

Ale princ *Prenk* neměl chuti vyhověti lichotivému pozvání tureckému. Měl v dobré paměti všechno příkoří, kteréž na něm Turci spáchali, když byl v jejich zajetí v Cařihradě. A jeho lid, kterýž náčelníka svého miloval, nebyl méně na Turky rozhořčen než on sám!

Ale z Cařihradu došel přísný rozkaz k postupu na Černou Horu a vojevůdce turecký musil se dáti na pochod i bez Miriditů.

Za to dostala armáda turecká posilu 10.000 mužů řadového vojska a Zejbeků přes Bar a zároveň jmenován na místě Achmeda Hamdi nový velitel Mahmud paša.

Mahmud paša opatřil území, jež za účelem útoku si vyhlídl, novými náspy. Po obšírných přípravách podnikl dne 14. srpna velký útok na území Kučův.

Již v předcházejících dnech spozorovali Černohorci a jejich spojenci, že se Turci ustavičně směrem od Podgorice na Skadar pohybovali. Obhlídkami a skrze vyzvědače seznali, že všechno to posouvání a přesouvání vojska žádného jiného účelu nemělo, než aby se turecké sbory k společnému útoku na Kuče soustředily. Pravé křídlo Turků mělo být u Sěrců v údolí řeky Čevny; levé křídlo u Podgorice, kteráž měla být zároveň oporou celé výpravy. Mezi oběma těmito krajními body, kteréž 8 kilometrů od sebe jsou vzdáleny, seřadil Mahmud paša 28 praporů pravidelného vojska, 5000 Arnautů a 3000 Zejbeků v pěti kolonách, z nichž dvě na pravém křídle již večer dne 13. srpna od Sěrců k Dinoši se hnuly. Ráno dne 14. srpna postupovaly obě tyto kolony dále přes hory k údolí řeky Rybnice nad Fundinou. Touže dobou postoupila střední kolona až k samé Fundině a postavila dvě děla směrem na Doljany. Záhy z rána pohybovaly se již všechny turecké kolony soustředivě na Medun a skalní taras, na němž Medun stojí. V první řadě nalézali se u tří sborů pravého křídla a středu Arnauti, u obou kolon pravého křídla Zejbekové; řadové pak vojsko obdrželo rozkaz, kdyby Arnauti nebo Zejbekové utíkat chtěli, aby bez okolků do nich střílelo a je takto ku předu hnalo.

Kdežto levému křídlu a středu Podgorice se svými

zevnějšími hradbami oporou býti měla, postavena byla na opevněném návrší u Dinoše silná reserva na podporu pravého křídla. Děl tentokráte Turci s sebou nevzali. Asi v 9 hodin ráno měly všechny kolony Rybnici za sebou a postupovaly na Medun. Přední, v středu silně ku předu posunuté stráže Černohorcův a jejich spojencův ustupovaly, zvolna střílejíce, nazpět na výšiny. Turecká střední kolona hnala se, vždy ostřeji střílejíc, rychle za nimi. Však uplynulo několik hodin, než turecké kolony na obou křídlech tak vysoko postoupily, jako střed. Tím způsobem protáhla se palba beze všeho výsledku až přes poledne.

Té doby zaujaly svá postavení 4 černohorské prapory, Jovice Markova (Martiniči), serdara Skuje, popa Ďoky Pejoviče a vojvody Marka Miljanova, s těmi pak dva prapory Kučanů s obklíčeným v pozadí Medunem. Na pokraji nepřístupných útoku skal rozvinuli se Černohorci i Kučané v jedinou téměř nekonečnou čáru střelnou s dvěma zálohama nejvýše po 300 mužích v pozadí. Na každé jiné poloze byl by boj 5000 Černohorcův a Kučanů proti více než 20.000 Turků holým šílenstvím. Avšak zde znásobila poloha moc černohorskou pateronásobně.

Tímto zdánlivě marným střílením bez konce z dola nahoru unavili se Turci, jak obyčejně bývá, hmotně i — mravně. Pořádek povoloval v jednotlivých sborech, vedení pozbývalo pevnosti a určitosti. Tak bylo bezpochyby i v hlavním stanu, neboť, ač ani jediné černohorské posice nebylo dobyto, aby tak v střelné čáře černohorské nastala mezera, dávány rozkazy k postupu v před proti kolmým téměř skalám. Šiky turecké postupovaly ovšem bez úspěchu či vlastně ku zkáze své, poněvadž černohorská střelba se strání je ničila. Nastala osudná chvíle. Nejprve zarazil se přední voj nemoha ku předu, po té strkaly se turecké šiky brzo v pravo brzo v levo, konečně počala ta neb ona kolona chrániti si zad. Za ustupujícími kolonami spěchali zpět harcovníci sborů těch, kteří strhli s sebou i harcovníky ostatní a pak i celé šiky.

Se strany Černohorců a jich spojenců stávala se střelba vždy živější, hromové „Urá“ děsnější, až konečně někteří odvážlivci nedbajíce života vrhli se úprkem se skal. Jiní následovali, tak že za chvíli celé čety rozlícených Černohorců, máchajíce handžáry, řítily se v řady turecké. V tu chvíli změnilo se kolísání tureckých útočníků v ústup, pak v útěk a konečně v úplně zmatený ustrašený úprk. Ne najednou, ale neodolatelně prchalo oddělení za oddělením. Všechen křik a hulákání tureckých důstojníků bylo nadarmo, veškerý taktický svazek byl zničen a proměnil se v divý chaos utíkajících. Darmo pobili důstojníci několik prchajících; nepřemožitelná bázeň strhla vše s sebou. V samém středu Turků zuřily handžáry Černohorců. V pravo i v levo kmitala se břitká ocel vzduchem, každá rána hubila život Turčínu. Davy prchajících a pronásledovníků rozdělily se dvěma směry, proti Podgorici a proti Dinoši. Obě místa jsou od původní bojovné čáry vzdálena na tři hodiny. U Podgorice byly to náspy s děly, u Dinoše četná opevnění se zálohami pravého křídla, která utíkající zachránila před úplným vyhlazením. Avšak po celé tři hodiny vraždilo v řadách prchajících Turků 5000 Černohorců a jich spojenců.

Rozumí se, že toto vítězství způsobilo na Černé Hoře radostné nadšení a časopis cetyňský „Glas Crnogorca,“ kterýž popis bitvy přinesl, předčítán byl ve všech dědinách. Zpráva listu cetyňského, která se v podstatě od našeho vypsání neuchyluje, zněla takto:

„Bitva, kteráž 14. srpna svedena na území kučském, byla největší a nejkrvavější ze všech, jež dosud ve válce srbsko-turecké byly svedeny. Bitva skončila rozhodným vítězstvím našim. Udatnost, kterouž zde osvědčilo naše vojsko, zasluhuje všeobecného obdivu a to tím spíše, poněvadž veškerá moc černohorská neobnášela ani 5000 mužů, kdežto tureckého vojska stálo proti nám asi 20.000. Mimo to byli Turci v dobrých opevněních, za vysokými náspy, kdežto naši jich dobývali.

Po slavné a vítězné bitvě dne 28. července v Kučích svedené, ve kteréž naši ukořistili mnoho zásob válečných a jiných věcí, uzavřeli se Turci v Podgorici, nejevíce ani známky života. Ačkoliv věděli, že jest naše vojsko počtem malé, přece neodvážili se k útoku. Po bitvě té dostavila se jim posila 12 praporů nizamů, 3000 divokých Asiatů a Arabů a 4 prapory egyptského vojska. Naše vojsko sesíleno bylo pouze praporem cekliňským, vedeným Ďokou Pejovičem a praporem bělopavličským, vedeným Jovicí Markovem. Dlužno mi zpomenouti, že od této bitvy až do 14. srpna bylo několik menších srážek a že Turci několikrát se pokusili o štěstí válečné, avšak rychle zpět se táhli.

Když s naším vojskem se spojili *Orahovci* a *Zatrepčani*, obávali se Turci, aby nestrhli s sebou veškeru Malesii a jali se pracovati na mohutných náspech u Dinoše a Grudy. Vojvoda Marko *Miljanov*, kterýž tu se svým vojskem zaujal nejlepší posice nad Cevnem, oznámil vrchnímu veliteli Božu Petroviči, že turecké náspy mohly by být na újmu našim operacím. Na to obdržel rozkaz, aby opevnění turecká zmařil, což se mu také úplně podařilo. Sotva vystřeleno bylo 30 granátů proti náspům tureckým, uprchli Turci a náspy dostaly se našim v moc.

Když dostali Turci značné posily a pokládali se za dosti mocné, ustanovili se na tomto plánu: S veškerou mocí chtěli vniknouti do území kučanského, vypáliti a vypleniti všechny dědiny, pokořiti a ztrestati Kučany za to, že spojili se s Černou Horou. Pojištěni takto z té strany chtěli vtrhnouti do Černé Hory.

Aby snadněji a bezpečněji provedlo svůj úkol, hnulo se turecké vojsko již před 14. srpnem od Podgorice a postupovalo velmi zvolna neustále se opevňujíc

náspy a příkopy. Již před tím provedeno bylo mnoho náspů od Podgorice přes Gorici, Ljuboviče, Dinoš a Grudu do Cevna, nejvíce však přes kakaritský vrch, tak že vojsko postupovalo z náspů v náspy. Takové opevnění provedeno bylo až do *Medunu*. Když všechny náspy byly dohotoveny, hnulo se i ostatní vojsko z Podgorice a vyplnilo jako záloha provedené náspy. S vojskem tím vypraveny byly též na 300 koních stany přímo do Medunu. Vše to dálo se před zraky našeho vojska, kteréž seznalo úmysl Turků, že chtějí přenocovati pod stany ve svých posicích a druhý den na nás udeřiti. Ač vojsko naše vidělo značnou přesilu tureckou a vydatná opevnění nepřátelská, přece každý hořel touhou vrhnouti se v boj.

Vrchní velitel Božo Petrovič seřadil Černohorce tak, že neustále sledovali Turky, kteří je neviděli a bezpečně myslili, že tu Černohorců není. Když turecké vojsko zaujalo svá postavení z části od Zatrepče a Kotě na jihovýchod k Medunu a z části přes kakaritský vrch, Fundinu a Zvizdy, roztřídil Božo Petrovič takto své voje: Vojvoda Marko *Miljanov* a serdar Škrňo *Kusovac* se svými prapory a 600 Kučany hnuli se proti Koti a Zatrepči. Ďoka Pejovič se svým cekliňským praporem, Jovica Markov s Martiniči a 300 Kučany zaujali postavení od Sjenice do Boljeka. O 3. hodině odpoledne rozkázal Božo Petrovič, aby útok započal. Prapor cekliňský s Kučany prvně vyrazil proti náspům tureckým nad pevností Medunem. Hnedle s nimi vrhnul se Marko a serdar Škrňo útokem na Turky. Turci z pevnosti medunské spatřili prvně naše vojsko a troubami volali k poplachu okolní sbory. Střelba z náspů zahřímala proti našincům a boj započal. Střelba netrvala dlouho. Naši tasili nože a s noži vrhli se na náspy. Turci dlouho a mocně odporovali. Konečně však byli vytlačeni z náspů. U prvních pěti náspů opětoval se krvavý, zoufalý boj. Holýma rukama chápali se naši náspů a skákali za opevnění. Turci zoufale se bránili puškami, noži a kameny. Naši neměli ani pokdy nabíjeti, ačkoliv měli rychlostřelné pušky, a handžáry řádili v řadách tureckých. Boj ten lze nejlépe posouditi z toho, že naše vojsko přineslo přes tři sta zkřivených a polámaných pušek, jež měly i hlavně zohýbané. Když vojsko naše dobylo prvních pěti náspů, prchali Turci z ostatních na nic se neohlížejíce. Když byli v plném útěku, vyslal za nimi Božo Petrovič nový prapor, kterýž jim vpadl v bok. Tím nastal v řadách tureckých úžasný zmatek a Černohorci rubali Turky se všech stran. Tímto způsobem dobylo naše vojsko 30 náspů. Od prvních pěti náspů až do Podgorice trvala nevídaná seč a rubání. Naši hnali Turky bez oddechu a nedali jim, aby se vzpamatovali. Teprve temná noc učinila bitvě konec. Nejkrutší seč trvala téměř tři hodiny.

Žádný boj černohorský, cožkoliv jich od dávných dob do dnes bylo svedeno, nebyl pro Turky tak vražedný, jako tento. Jedině na bojišti zůstalo na šest tisíc porubaných Turků. Počet mrtvých a raněných, které Turci odvlékli do Podgorice, nezná se.

Turecké vojsko bylo tak rozbito, že ani den na to nemohlo se vzpamatovat a soustředit. Té noci, jež úplné vyhlazení turecké armády překazila, spasili se někteří Turci útěkem na kakaritském vrchu, kdež v noci rozdělali ohně, aby tak svolali rozprchlé, v roklích a úžlabinách skryté jednotlivce a přivolali sobě pomoc. To však jim nepomohlo. S prvním úsvitem vtrhli Černohorci na kakaritský vrch, kdež vyhledali Turky v roklinách a všechny se vzpouzející ubili. Druhý den padlo zde ještě 240 Turků.

Kořist, kteréž se zmocnilo naše vojsko, byla ohromná. Pouze první den po bitvě sebráno více než po 1000 nábojích na každou ukořistěnou pušku, jichž ukořistěno 3200. Všechny jsou dobré rychlostřelné odpažnice a mimo ty nalézá se značný počet tureckých pušek v rukou vojska.

Šavlí ukořistěno přes tři sta a z toho se vidí, že i mnoho důstojníků zahynulo. Některé šavle jsou velmi skvostné. Dosud nemohli jsme doznati, kdo z vyšších velitelů zahynul; ví se jen tolik, že padl miralaj Jusuf bej. Krom toho dobylo naše vojsko mnoho malých a dvaadvacet velkých tureckých praporů, zejbeckých handžárů přes šest set, šestnáct klínů, kteréž i dervišskými se zovou, mimo množství jiných. Dále přes tři tisíce bodáků, 236 vojenských koní a mnoho set nákladů rozličného vojenského náčiní.

Naše ztráta jest u porovnání s malým počtem našeho vojska sice dosti citelná, avšak v poměru k tak ohromnému úspěchu a vražednosti boje nepatrná. Jak smělý byl náš útok, zejména z počátku, viděti i z raněných. Přes dvě stě mužů mají rány pouze od bodáků a nožů a mnoho jich, již kameny jsou zraněni, jež Turci s hora s náspů na ně házeli. I zohýbané zbraně, pušky i šavle, jimiž naše vojsko Turky utloukalo, svědčí o prudkosti útoku. Jako lvové bili se našinci a ač jsou proslavení svou statečností, přece nikdo neviděl ještě podobné odvahy. Kdyby byli počtem rovni bývali Turkům, byl by jich úkol přece ještě nesnadným a což teprve, když se uváží, že jich nebylo ani 5000, kdežto Turků bojovalo na 20.000 a to vojska nejlepšího, mezi nímž jen nepatrný počet bašibozuků se nalézal. Mrtvých a raněných na naší straně jest na 700. Mezi těmi zahynulo sedm našich důstojníků a čtyři praporečníci."

* * *

V boji tomto vyznamenala se také nejstarší dcera vojvody Marka Miljanova, statečná *Anděla*, která od počátku války s otcem v táboře byla a všechny svízele války snášela. Vojvoda Miljanov nemá synův, za to provází ho všude dcera Anďa, která odbyla v Cetyni dívčí školu s vyznamenáním. Jest velká a štíhlá, a skáče

v lehkých opankách se skály na skálu jako kamzík. V bitvě této počínala si jako jiný rek černohorský a nejeden Turčín zasténal pod její handžárem. Z vděčnosti věnovali jí Kučané krásnou, malou pušku na památku.

* * *

Dopisovatel jeden, porovnávaje vítězství u Vučidolu s vítězstvím u Medunu, poznamenal: Tam Černohorců 10 000, Turků 20.000, zde Černohorců 5000, Turků 20.000. Tam pobito Turků 2000, zde 10.000. Porovnáme-li tyto tři faktory: převahu Černohorců u Vučidolu, menšinu v Kučích a počet pobitých, jeví se nám vítězství kučské čtyřicetkrát, a vezmeme-li do počtu, že u Vučidolu padlo o polovic méně Černohorců než v Kučích, tedy dvacetkrát větším.

Kmen rekovných Kučů, kteří ve válce černohorské měli znamenitou a úspěšnou úlohu, zasluhuje zvláštní pozornosti.

Nahie kučská rozkládá se na východní straně Černé Hory a sestává z plemene Vasojevičů, Bratanožičů, Drekalovičů a Zatrijepčanů, z kterých první tři pravoslavného a pouze poslední katolického vyznání jsou.

Celá nahie může dle potřeby i 5000 chrabrých bojovníků do pole postavit. Kmenové tito žili vždy neodvisle nepřijímajíce rozkazů ani od Turků ani od Černohorců; daní neplatili pražádných, a upravovali své vnitřní záležitosti dle svých chudých prostředků samostatně.

Při veliké chudobě špekulovali vždy se svým samostatným postavením a přijímali dlouhý čas peněžitou podporu a bohaté dary od Turků, kteříž neustále všelikým způsobem pracovali, by sobě tato junácká plemena získali, poněvadž toho výbojem nikdy dosáhnouti nemohli, ač tolikráte proti udatným a chrabrým Kučanům válku pozdvihli.

Avšak veškeré zasypávání penězi, obletování a přislibování se strany Turků nemohlo Kučany podmaniti a vždy, když válka mezi Černou Horou a Tureckem vypukla, postavili se tito sokolové na stranu Černohorců a bojovali v řadách prvních proti Turkům. Ač takto své pokrevenství a nejužší přátelství ukazovali, přece se nemohlo černohorským vladařům poštěstit nahii tuto k Černé Hoře přivtělit; turecká ruka vždy a opět vše pokazila.

Vládyka Petr II. velmi mnoho peněz, času i práce vynaložil, by plemena tato s Černou Horou spojil, a teprv po velikém šlechetném namahání se mu ještě za čas jeho života podařilo, že ho Vasojeviči (Levoréčani) a Bratanožiči za svého vládce uznali a k Černé Hoře se připojili. Drekaloviči a Zatrijepčané zůstali i na dále neodvislými, a teprv za vlády knížete Danila připojili se i Drekaloviči k Černé Hoře; kmen katolický Zatrijepčanů zůstal i potom samostatný.

Když však kníže Danilo zavedl pro celou Černou Horu a Brda daň, opřeli se proti tomu jediní Drekaloviči, poněvadž oni nikdy a žádnému daně neplatili. Kníže Danilo nemoha však mezi poddanými rozdílu dělati vyzval je k poslušenství a když to nepomohlo, poslal v měsíci červenci 1856 vojsko pod velením svého bratra vojvody Mirka proti Drekalovičům, s kterými se neodvislý kmen Zatrijepčanů spojil, a porazil je rozhodně. Ještě dnes Kučané i Černohorci se hrozí boje toho bratrovražedného. — Následkem této porážky utekli se Drekaloviči a Zatrijepčané pod záštitu tureckou, načež Turci bez odkladu se svým vojskem do území Kučanů vrazili, *Medun* obsadili a opevnili a byli v jeho držení až do 19. října 1876, kdy dostal se do rukou Černohorců, jakož dále vypíšeme.

Ljubomír Ivanovič,
náčelník velkého gener. štábu srbského.

Také komise diplomatická, která v roku 1858 hranice Černé Hory ustanovila, oddělila Drekaloviče a Zatrijepčany a přivtělila je k Turecku.

Pevnost Medun leží v údolí blízko Fundiny mezi Vasojeviči a Bratanožiči s jedné a Drekaloviči i Zatrijepčany s druhé strany, tedy jako kosť v hrdle a uprostřed někdy samostatné junácké nahie, která duševně vždy k Černé Hoře lnula.

Ve válce nynější byl Medun již od počátku obležen a každý Kučan pravil: „Jak nám Medun do rukou padne, vícekráte ho nepustíme!“ Mimo Zatrijepčany chopili se veškeří Kučané zbraně a postavili se na stranu Černohorců proti Turkům a přepadli po veliké a slavné bitvě u Fundiny nevěrné plémě Zatrijepčanů a popálili jim jich obydlí, načež i kmen tento přidal se k Černohorcům.

Největší vesnice Kučanů Drekalovičů jsou: Medun,

Ozbrojování srbských dobrovolníků.

blíž pevnůstky toho jména, Ubli, Kasori, Zatrekac atd. a čítá každá tato obec okolo 200 domů, ostatní vesnice jsou menší s 20—50 domy rozházené po horách a dolinách.

Kroj Kučanů liší se od kroje Černohorců dosti značně. Kučan má úzké kalhoty z bílého sukna, bílý soukený černými šňůrami oblemovaný plášť, na hlavě bílou soukenou aneb pletenou čepici, jako Albánci obyčejně nosívají. Mnohý Kučan zaplatil čapku tuto životem, poněvadž jej mnohý kroje neznalý Černohorec za Turka považoval, a jest v bitvách nynějších velmi mnoho Kučanů vidět, že holohlaví bojují, poněvadž čapku černohorskou nemají, a jejich bílá bratra Černohorce v omyl uvádí. Také Kučanky liší se krojem od Černohorek. Kdežto Černohorka ve své halenĕ bílá jako labuť jest, nosí Kučanka pletenou halenu z rozličné pestré vlny a jest tato i co do střihu od černohorské rozdílná. Černohorka češe sobě vlasy prostě, a pokrývá svůj vlas bílými, modrým anebo černým šátkem, ale Kučanka plete sobě rulíky, do kterých vplete mnoho penízků tak, aby jí volně visely a při každém pohybu cinkaly, hlavu ale pokrývá šátkem pouze tak, aby jí na vpletené peníze nepřišel.

Kučané v této válce před Černou Horou svou česť slavně osvědčili. Vítězné a strašné bitvy u Fundiny, Medunu i Podgorice dokazují, že Kučané zasluhují vedle nejlepších a nejslavnějších junáků černohorských postavenu býti.

XXXIX. Muchtar paša táhne do Černé Hory ke Grahovu.

Vavříny, jichžto si dobyl Mahmud paša u Medunu, nedaly pokoje *Muchtaru* pašovi. Chtěl podati stůj co stůj důkaz, že Černohorci nejsou nepřemožitelni. Především však záleželo mu velice na tom, aby alespoň nějakou píď území černohorského opanoval a hlásati mohl, že vnikl s vojskem svým do Černé Hory.

Zásobiv některá opevněná místa dal se dne 2. září na pochod. Vojvoda *Vukotič,* který po vítězství vučidolském a odchodu knížete k Podgorici velel sboru černohorskému v Hercegovině, dobře byl zpraven, že Turci se hýbají, a měl za to, že hodlají proti němu podniknouti nové tažení, ale odkud naň chtějí naraziti, nebylo mu známo. Očekával jich blíž *Nikšičů* a na *Duze* domnívaje se, že Turci nedopustí, aby Černohorci ohrožovali tato nejdůležitější místa na jihu Hercegoviny. Ale Muchtar paša počínal si dost chytře. Mezi tím, kdy ho Černohorci čekali na Duze, pospíšil přes Korjenice na Grahovac, na nejlepších místech mezi Trebiní a Grahovcem dal nanésti kamenných náspů, spálil na *Nudole* a *Zaslapu* několik černohorských chatrčí a mlýnů, a sám zůstal s hlavním stanem na tvrzi *Klobuku.* Ale netroufal si od hranic dále než deset minut. Nejpřednější jeho posice byla na hoře Omuhiči téměř na samé hranici. Dle všeho asi Muchtar počal o výbornosti plánu svého pochybovat, jakmile vstoupil na území Černé Hory.

Jinak si nelze vysvětlit, že nehleděl se svou armádou, čítající s počátku 10.000 a sesílenou později na 15.000 m., proniknouti až ke Grahovu, a když nic jiného, tedy aspoň toto místo zničiti a tím Černé Hoře škodu velmi znamenitou učiniti. Může také býti, že se Muchtar vstoupiv na Grahovac rozpomenul, jak byl už jednou pro Turecko osudným a to že smělost jeho zvrtkalo. Černohorci neměli v prvním okamžiku proti němu více mužstva po ruce, než 500, a Muchtar, který měl na jednoho Černohorce 20 mužů, neodvážil se na ně napadnouti, nýbrž za náspy útoku jejich očekával.

Černohorci na ochranu hranice u Grahovce proto tak málo mužstva zůstavili, že se spoléhali na přátelské chování tureckého kmene *Korjeničů,* který s Grahovcem sousedí. Korjeniči žili s Černohorci v dobré vůli a došli od nich všemožného šetření. Když byl kníže před Bilečí, přijal s počestností korjenického glavára Avdeta Šobotu a rozkázal vojsku, aby se nikdo neopovážil sáhnouti na majetek Avdeta, který knížeti dobyvateli složil hold opanovaného. Tak se také stalo. Kníže byl o věrolomnosti turecké naležitě poučen z Gacka a Nevesině, ale nicméně při dobrotě svého srdce Avdetovi a Korjeničům uvěřil. Měl k tomu i skutečnou pohnutku, neboť Korjeniči byli považováni jaksi za Černohorce mohamedánského vyznání, nenávidějíce panství osmanské právě tak, jako Černohorci sami. Ba, při vzniklém povstání již málo scházelo, že by se byli Korjeniči vzbouřili a k povstalcům přidali. Ale mezi tím, když se připravovali, začala nenávist náboženská vstupovati do popředí, a ta okolnost udržela Korjeniče na uzdě. Po celou dobu povstání chovali se dosti mírně, a když na počátku července vojsko černohorské do Hercegoviny vkročilo, poslali k němu deputaci s darem 50 volů pro vojsko. Než sotva kníže z jejich území paty vytáhl, počali Korjeniči zpívat jinou a beg Avdet Šobota ihned ukázal, že ušetření hoden nebyl a že je tak podle věrolomný, jako každý jiný Turčín.

Snad měli Korjeniči za to, že se Černohorcům na druhé straně zle daří, což při převrácenosti tureckých zpráv snadno možno rozšířiti, a Korjeniči uznali za dobré postarati se lépe o svou kůži, snad zde také měly co dělat turecké zlaťáky. Zkrátka, Korjeniči se najednou z pokojných sousedů stali úhlavními nepřáteli Černohorců. Věrolomný Avdet beg, glavár korjenický, sám pozdvihl hlas i zbraň proti těm, před nimiž před krátkem skláněl šíji. Kromě Avdeta patří vina, že Korjeniči smýšlení přejinačili, nestvůře Ademu Jukovu, kterého

za spáchaná ukrutenství a loupežné krádeže, při přepadení Osojníka spáchané, Muchtar paša na majora povýšil.

Jakmile Petr *Vukotič* nabyl vědomosti o pohybu vojska Muchtarova, pospíšil proti němu s 10.000 muži, zastoupil mu cestu dále a kromě toho jej se všech stran obklíčil, tak že Muchtar nikam nemohl kromě nazad: náspy opatřené vrchy pojistily mu zpáteční pochod. Ale nyní počala mu být i příroda nepřátelskou. Silné lijáky rozvodnily řeku Trebišnici, kterou na zpátečním pochodě bylo třeba Turkům přebřísti.

Peko Pavlovič chtěl jeho náspův útokem dobyti, ale to by se mohlo stát jenom za cenu nejméně 1500 životů, protože jsou náspy vysoké a pevné jako pravé hradní zdi. Na přání knížete upustili vůdcové od úmyslu útočit. Přestalo se tedy na tom, aby byly náspy pozorovány a jako tvrz oblehány, aby byli Turci hladem přinuceni sejíti s výšin dolů a při té příležitosti aby byli potřeni.

Peko Pavlovič a Vukalovič odňali jim značnou část špíže. Následkem toho počali Turci trpět hladem, k jehož upokojení neměli ničeho jiného, kromě nepatrné zásoby chleba. Kdo zná, jak je turecký chleb strašlivý a kdo uváží, že o něm jediném musí být živ voják, podrobený po delší čas všemu namahání života v poli, pochopí nepříznivý stav armády Muchtarovy. Hlad je dohnal tak daleko, že dne 14. září učinili čtyřmi prapory výpad z náspů, aby si mezi bojem nakopali z pole něco bramborů.

Výpad byl provázen střelbou z dvou děl, jež Turci měli. Střelba byla dosti prudká, podobná pravidelnému boji. Ale po půl hodině stáhli se Turci zpět za své ohrady bez pořízení a s krvavými lebkami.

XL. Bitva na Trjebači.

(Dne 6. září.)

Po hrozné bitvě u Medunu a Podgorice dne 14. srpna byl vůdce turecký *Mahmud paša* vojenskou správou odvolán a před soud postaven, poněvadž se nezdar výpravy jemu připisoval. Na jeho místo poslán byl do Podgorice *Derviš paša*, avšak ani tento třetí vůdce armády albánské nebyl šťastnější než oba jeho předchůdcové.

Do konce srpna konal Derviš paša přípravy k velkému útoku na Černou Horu, konečně se k němu odhodlal dne 6. září. „Glas Crnogorca" přinesl od očitého svědka, účastníka boje, o tomto pokusu tureckém tento výpis:

„Bitva na Trjebači má mnohem větší význam než všechna předešlá v Kučích dobytá, ačkoliv méně Turků v boji tom padlo. Především jest významna tím, že to byl první útok Derviše paše na Černou Horu; pak i tím, že Derviš paša konal tolikeré přípravy od příchodu svého k útoku na Černou Horu a že s velkou mocí, výtečnou zbrojí a dobrým roztříděním proti nám se hnul. Při všem tom utrpěl pak porážku, jakáž jen pomysliti se dá a to od nepřítele, čítajícího pouze čtyry prapory. Velký význam vítězství posouditi lze i z toho, když se uváží plán Derviše paše.

Trjebač a Doljanská Glavica jsou brány na území piperské. Proto se snažil Derviš paša zmocniti se těchto posicí, opevniti se na nich náspy a děly a opanovav odtud Pipery vtrhnouti do srdce Černé Hory. Vojsko černohorské, počítal Derviš paša, s těží se udrží v rovinatých Bělopavličích aneb jen s nesmírnými ztrátami. Domníval se, že zbaví nejen Medun ale i Kuče černohorské posádky, nepořídil však jedno ani druhé, neublížil našemu vojsku, kdežto z tureckého vojska zbyla sotva polovice.

Porážka tureckého vojska na Trjebači jest i osobní porážkou Derviše paše. Derviš, kterýž z dřívějších válek zná se s Černou Horou, přibyl do Albánska s fesem na stranu a pln nadějí na brzká a velká vítězství; přišel, aby převzal vrchní velení nad veškerým vojskem v Albánii z rukou Mahmudových, kterýž byl tak nespůsoben, že po každé dal se porazit od Černohorců zničiv dosud téměř 20.000 tureckých synů; dostavil se, aby přísný provedl soud nad Mahmudem pašou, kterýž nyní spokojeně kníry si hladí.

Jestliže shledají v Cařihradě i Derviše pašu vinným tureckou porážkou na Trjebači, zajisté aspoň z toho viniti ho nebudou, že dlouho neváhal, dosti se nepřipravoval a nevědomě podnikl útok. Od té chvíle, kdy přibyl do Podgorice, byl činným dnem i nocí. První tři dni vojsko v Podgorici neustále střílelo z pušek a se všech tvrzí ozývala se střelba dělová a to i po celé noci. Vojsko učilo prý se mířiti do terče a děla prý hřímala, aby pomátla naše vojsko, kteréž stálo v Kučích, na Rogamě a Planu. Vojsko každý den někam se hnulo. Brzo vyšlo na kakaritský vrch a opět zpátky, druhý den opět se tam hnul, dal naházeti náspy a opět se vrátil, zanechav tam něco vojska, snad aby našince zmýlil. Jindy opět zahřímala děla u Spuže a s tří tvrzí na Veljem Brdu a okolo Spuže zdvihla se oblaka dýmu. Děla střílela však do oblak a dým pocházel od slámy a několika prázných rachotin, kteréž Turci zapálili patrně v úmyslu, aby vylákali naše vojsko z jeho posic. Dva dni před bitvou na Trjebači přestaly všechny manevry a panovalo úplné ticho; buď že se válečné úskoky Derviše paše vyčerpaly aneb snad se domníval, že již Černohorce dosti popletl. Přímo proti Kučům, kde byla

hlavní moc černohorská soustředěna, Derviš paša se neodvážil. Nejprve se snažil, aby manevrováním okolo hranic černohorských vylákal tam naši hlavní moc, sám aby pak mohl na Medun a do Kučů, jež chtěl vypálit a od Černohorců odvrátit. Když seznal, že se mu to nepodaří, že černohorská moc ostává ve svých posicích a pouze jednotlivé prapory jeho pohyby sledují, rozhodl se vpadnouti do Piperů, v čemž jej utvrdilo i to, že na Trjebači shledal stráž pouze 50 mužů a u hlavního velitele Bože Petroviče na Rogamě pouze dva prapory.

Dne 6. září as o 10. hod. dopoledne vytrhl Derviš se svým vojskem z Podgorice a dal se přes Vezirův most u Mamiriče na Malé Brdo, kdež za náspy až k Velkému Brdu umístil děla nad řekou Zetou. Když byl hotov, zanechal velkou část vojska co ochranu na té straně Zety a patnáct praporů nizamů, 2000 zejbeků a 3000 bašibozuků vyslal za Zetu. Vojsko to ihned se vrhlo proti Trjebači a opanovalo vysočinu severozápadně od Podgorice blíže samého Veljebrda. Do Trjebače jest jedna ještě vysočina, Doljanská Glavica, kteráž tvoří vstup do Piperů. Derviš paša měl v úmyslu, jakmile ohradí tato místa, položiti most přes Zetu a vtrhnouti na druhou stranu s ostatní mocí. Zpomenutá černohorská stráž začala ihned boj s Turky, musila však ustoupiti přesile a Turci zatkli svůj prapor na vrcholi Trjebače.

Hlavní velitel Božo Petrovič seznal ihned své nebezpečné postavení. Viděl před sebou ohromnou moc tureckou, avšak co osvědčený a odvážný vojevůdce nezmařil ani chvíle. Byl přesvědčen, že obdrží pomoc od vojvody *Plamence*, kterýž se svým vojem stál u Sjenice v Kučích a roztřídil dva své prapory, něgušsko-cetyňský a cekliňský, vedené Mitrem Bělovem Petrovičem a Ďokou Pejovičem, tak, že se tří stran udeřil na Turky v malých četách, z nichž jedna za druhou pouštěla se v boj. Hnedle započala velmi prudká a krvavá seč. Nejen Turci na této, nýbrž i na oné straně Zety vysýlali na nás dešť kulí, děla pálila na nás s osmi stran. Naši hoši bili se však jako podráždění lvové. Při vší palbě zatlačili Turky a vzali jim Trjebač. Tu však dělostřelba turecká chrlila na nás spousty granátů a vojsko, jež bylo za Zetou, vstoupilo do boje. Černohorci musili ustoupit a Turci opětně zaujali postavení na Trjebači. Prudký boj dvou praporů černohorských proti nesčíslně značnější přesile turecké nepřestával ani na chvíli. Černohorci opět chystali se k útoku. Té doby přispěly ku pomoci dva prapory bělopavličské ze Sjenice, vedené Jovicí Markovem a Radojem Ristovem.

Božo Petrovič vida, že oba rychlým pochodem přibylé prapory jsou unaveny a že první dva prapory dobře se drží, nechal ony dříve odpočinouti a po té teprve vedl je do boje. Nyní rozvinul se nevídaný zápas. Turci bili se vší mocí. Černohorci bez ohledu na dešť kulí, třaskání granátů letěli ku předu. V zoufalé této seči třikráte dobyli Černohorci střídavě s Turky postavení, o něž veden boj. Když po třetí zmocnili se výšin Trjebače Černohorci, počali Turci ustupovat. Toho použili ihned Černohorci. S břitkými handžáry vrhli se na Turky, kteří nemohouce odolati návalu tak prudkému utíkali k Zetě, pronásledováni v patách Černohorci. Turci přestávali již klásti odpor a hledali jen spásu v útěku.

Děla turecká přestala stříleti, poněvadž Černohorci byli s Turky pomícháni, kteří by tím nejvíce byli utrpěli. Útěk Turků stával se zoufalým úprkem; šiky byly porušeny a každý hleděl se spasit sám. Nejhůře bylo u Zety. Turci skákali po stech jeden přes druhého do hlubokého roklinatého řečiště. Aby se spasili před handžárem černohorským, vrhali se do Zety v náruč smrti. *Turků utonulo, ubilo se, udusilo a umačkalo v řečišti Zety na patnáct set.* Zajatí nizamové dokládají dokonce, že jich v Zetě zahynulo *na tři tisíce.* V raportu knížeti Mikulášovi, nejvyššímu veliteli vojska, stojí: „*Turci tonuli jeden přes druhého a prchali pak přes most z tureckých mrtvol.*“ Na bojišti jedné i druhé strany Zety padlo Turků na dva tisíce.

I ztráty naše jsou značné, avšak u porovnání se zoufalým bojem nejsou velké. Mrtvých našinců padlo 67 a těžce raněných 122. Mnoho z nich padlo neb bylo raněno granáty. Ztráty naše byly by značnější, avšak Božo Petrovič rozkázal, aby stříleno bylo i z našich přivezených děl, čímž střelba tureckých děl obrácena na naše děla a vojsko bylo tím chráněno. Děla naše dobře pracovala. Turků mnoho jimi pobito. Našinci vzali Turkům tři velké prapory a mnoho zbraně.

Turci, kteří živi dostali se za Zetu, prchli s oněmi před Zetou do Podgorice. Naši zůstali ve svých posicích a opevnili se tam náspy.

Tak skončila velká a znamenitá bitva, kterouž Turci tak dlouho osnovali, naším vítězstvím. Jaký duch panuje ve vojště černohorském, vidí se z těchto slov v raportu knížeti: „Kdyby i Vaše Jasnost byli jste při svém vojsku, nebyli byste mohli bojovníky v útoku a boji zastavit.“

S tímto živým vylíčením listu černohorského souhlasily také zprávy jiných časopisů.

Takž měly listy vídeňské popis tohoto smyslu: Vítězství Černohorců na Trjebači v Albánii jest opět veliké. Derviš paša pokoušel se po několik dní na rozličných stranách vedrati se do Černé Hory. Poslední jeho manevry směřovaly k tomu, aby pronikl na území piperské, je obsadil a tak Černou Horu od Kučů oddělil. Ve středu 6. září vytrhl od Podgorice s dvaceti prapory (as 10.000 mužů) řadového vojska a 3000 bašibozuky a zejbeky. S polovicí armády překročil řeku Zetu a druhou polovici nechal zálohou v místech, kde Zeta s Moračí se stýká. Božo Petrovič opřel se Turkům na černohorské území postupujícím dvěma prapory Černohorců a bojoval tak celé tři hodiny, načež přibyl mu

vojvoda Miljanov s třemi prapory ku pomoci, uvolniv ho od dorážejících se všech stran na něho Turků. Krutý boj rozvinul se na Doljanské Glavici. Neustupně dorážely na sebe obě strany, až o 5. hodině odpoledne smělostí černohorských bojovníků seč rozhodnuta. S handžáry v rukou vrhli se jak střely na Turky. Turci zaraženi ustupovali. Černoši dali se do zoufalého křiku. Za chvíli hnali se Turci zpět a hnedle nastal zmatený útěk. Turci prchajíce buď rubáni byli od Černohorců neb padali v davech do roklí a se srázů. Zoufalý byl jich úprk přes řeku Morači. Ztráty Turků jsou značné. Přes tisíc Turkův utonulo neb pobilo se v řece Morači, na bojišti ostalo jich dva tisíce. Černohorců padlo 67 mrtvých a 122 raněných. Kořisť ohromná. Derviš paša musil až pod hradby podgorické ustoupiti, aby své vojsko mohl znovu zříditi, než odváží se k novému útoku na Černohorce. Hlavní síla černohorské armády v tomto boji ani se nesúčastnila

Bitvou na Trjebači vyplnili sokolíci černohorští nový skvělý list dějin svých bojů za osvobození Slovanstva z jařma tureckého.

XLI. Výprava vozová.

Na úzkém pruhu pašalíku novopazarského, který dělí Černou Horu od knížectví srbského, prostírá se území kmene *Vasojevičů*. Tento kmen náleží částečně k Černé Hoře a částečně patří pod panství turecké.

Území tureckých Vasojevičů proti Černé Hoře hájí čtvero tvrzí či tak zvaných kul, jež se jmenují *Kruševo, Podimlje, Previja a Sutěska.* V první polovici měsíce září zmocnili se Černohorci těchto kul, čímž zjednali si nemalých zásluh, neboť turecké posádky kul nemálo překážely postupu Černohorců proti Podgorici, poněvadž znepokojovaly Kuče ze zadu, takže se tito nikdy nemohli do Turků dát s celou silou a se vším ohněm. Vzdor tomu byla každá srážka s Turky u Podgorice pro Černohorce vítězná a ztráty a porážky turecké staly se tam pravidlem, které se marně ohlíželo po výmince. Kdyby byli bývali Kučové úplně svobodných rukou, bůh ví, co by z Turkův u Podgorice bylo zbylo!

Vojvoda Miljan Vukovič viděl, že kul tureckých bez značných ztrát dobyti nelze a Černohorci nesmějí plýtvati silami a životy. Přemýšlel o jiném způsobě, jak by se jich zmocnil laciněji. Přemýšlel a vymyslil způsob následující, velmi originální, který mnoho upomíná na středo- a starověká dobývání měst a hradů.

Dal zhotoviti dva vozy, velmi pevné, které byly s obou stran, z předu i shora obrněny štíty ze silných bukových větví, aby jim puška nemohla ublížiti. Vůz takový měl i se štítem nahoře výšky 7 stop a mohlo se na něm vézti 10 lidí. Do vozů dány tyto k podniku potřebné věci: hadry a koudel, namočené v kolomaz a petrolej; smolné louče, ponořené v nádoby, naplněné petrolejem a na jednom konci ve skřipec rozštípené; střelný prach, zašitý v měchy z hovězí kůže.

Vozy byly rozebrány a vojáci donesli jednotlivé části až na blízko kuly Kruševa. Vojvoda Miljan vyhledal příhodná místa a na nich dal vozy znovu sestrojiti. Na to vstoupilo na každý vůz 10 mužů, kteří se dobrovolně nabídli. Vozy pomalu posouvány proti kule tak, že na každém čtyři muži dlouhými žerděmi o zem se opírali a vozem podobným způsobem pohybovali, jako činí veslaři, když loď uvázla na mělčině.

Vojvoda Miljan i celé vojsko rozloučilo se s odvážlivci pro případ, že se dílo nepodaří, což by je bylo stálo životy. Když se vozy počaly ku předu pohybovati, rozdělil vojvoda své čety, aby mohl vozovou expedici podporovat ohněm. Turci, kteří byli na kule kruševské posádkou, pálili na blížící se dřevěné nestvůry, nepochopujíce, co to na ně leze. Na palbu jejich odpovídali Černohorci, ukrytí v zálohách. Kulu bránilo něco přes 30 mužů, kterým velel *Mahmud* beg *Redžepagič.* Náčelníkem vozové expedice byl Trako *Mikič.* Expedice nedbala prudké střelby s kuly a přiblížila se až k samým zdem. Nyní dal Trako Mikič hodit na střechu první smolný skřipec, držící kolomazem a petrolejem nasycenou hořící koudel. Turci ji sestřelili dříve nežli mohla střecha chytnout. Když Trako Mikič viděl, že střechu s hora zapáliti nelze, dal skřipec s hořící koudelí vložit do otvoru pod střechou. Nyní střecha chytla, ale Turci přiskočili a oheň v čas uhasili. Turkům bylo brániti se na dvě strany: proti vozům a proti četě dole, neustávající v živé palbě. Nyní dal Trako pod střechu vložiti měch se střelným prachem a zapáliti. Prach vydal ránu jako malé dělo a vyhodil část střechy do povětří. Turecké pušky umlkaly. Na to vložen pod střechu druhý měch, větší prvního, zapálen a celá střecha rozbita. Turecké pušky utichly docela.

Černohorci vyskočili z vozů, rozbili vrata kuly a vnikli do vnitř. Kteří z obsádky chtěli se vzdát, vzati do zajetí, kteří nechtěli, jsou porubáni. Několik jich zahynulo v plamenech. Mezi zajatci byl i Mahmud beg Redžepagič. Za tři hodiny byla kula srovnána se zemí.

Po zdaru u Kruševa oblíčili Černohorci ostatní tři kuly. Obsádky, aby jim zabránily zapálení střechy, což bylo příčinou pádu Kruševa, střechy strhaly a krovy rozebraly. Spásu očekávali od Ali bega, který se 4—5000 muži dlel v Plavě a Gusini. Leč očekávání jich bylo marné, protože se Černohorci Ali begovi po-

stavili v cestu. Ali beg, ačkoli více než desetkrát Černohorců silnější, cítil se proti svým odpůrcům nedostatečným a poslal posly k Dervišovi pašovi, aby mu přispěl ku pomoci. Zatím Derviš sám pomoci potřeboval, ale nebylo nikoho, kdo by mu ji podal. Mezitím spustil se strašný liják, který hrozil, že potrvá delší čas. Turkům v kulách nebylo zdrávo a pomoc nepřicházela odnikud. Následkem toho uteklo z posádky v Podimlji 36 mužů a devět se vzdalo; odvedeni na Cetyň do zajetí. Ostavená kula zapálena a rozbořena. Patnáctého září vzdala se celá posádka kuly Sutěsky; čítala 54 mužů, mezi nimi tři begové Redžepagiči. Kula zapálena a rozbořena. Téhož dne vzdala se i obsádka kuly Previje, počtem 60 mužů, mezi nimi několik begů Redžepagičů. Dovedeni k vojvodě Miljanu, který je na svobodu propustil řka jim: „Nechte, ať nizamové kuly střehou a vy poturčenci hlídejte střechy nad hlavami." Obě kuly, jak Sutěska, tak Previja srovnány se zemí.

Z odvážlivcův, súčastnivších se vozové výpravy, nezahynul ani jediný. Za odměnu dal jim vojvoda Miljan nejkrásnější zbraně, které mu za kořisť padly do rukou.

Hrdinná neohroženost výpravy vozové do Vasojevičů dojde zajisté hlasu ve zpěvích lidu srbského.

XLII. Rozmanitosti z Černé Hory.

Dubrovnický dopisovatel, kterýž celý průběh válčení černohorského bedlivě pozoroval, a dílem očitým jeho svědkem byl, podal následující přehled výsledků těchto bojů až do uzavření příměří v měsíci září. Během těchto jedenáctinedělních bojů záležel veškerý válečný úspěch Turků — pokud vůbec lze podrobně počítati — v tom, že pobili 528 Černohorců (Hercegovce a Kučany v to počítaje), 1029 jich zranili a konečně že zmocnili se malého cípku Černé Hory as hodinu do délky a půl hodiny do šířky, tedy ani ne osminy čtverečné míle. Však okupace tohoto cípku podobala se jako vejce vejci — *obkličení tureckého vojska,* neboť Muchtar paša nemohl se odtamtud s vojskem svým ani ku předu ani do zadu hnout, nechtěl-li aspoň polovinu své armády hnát přímo na jatky; stáloť kol do kola 12.000 Hercegovců a Černohorců, čekajících s největší netrpělivostí, aby se s handžárem v ruce na Muchtara vrhnouti mohli. — Naproti tomu jsou úspěchy Černohorců téměř báječné. Černohorci, ve spojení s Hercegovci a Kučany pobili již během celého boje kolem 20.000 Turků, o raněných ani nemluvě; dále se zmocnili celého území Kučanů, kdež se pětkrát po sobě proti veliké přesile turecké udrželi. Území toto, ležící mezi jihovýchodní hranicí černohorskou a mezi rovinou podgorickou, obnáší nejméně 8 čtverečných mil a jest pro Černou Horu veledůležitou strategickou oporou. Konečně dlužno uvésti, že Černohorci ve spojení s Hercegovci na všech ostatních místech nejenom vždy Turky v četných srážkách a bitvách s velikou ztrátou odrazili, nýbrž téměř celou Hercegovinu na levém břehu Neretvy osvobodili od turecké správy politické.

* * *

Pro více než tisíc raněných Černohorců bylo třeba velkého ošetřování a vláda černohorská musila se postarat, aby trpící rekové měli dle možnosti vše, co k ulevení a k uzdravení prospěti mohlo. V klášteře na Cetyni zřízena veliká nemocnice (vyobrazení na str. 44), kde již za povstání hercegovského byli ranění povstalci ošetřováni, mimo to zřízeny i v jiných místech nemocnice, a ženy i dívky černohorské konaly výborné služby opatrovnic.

Ale brzy nemocnice nestačily, jmenovitě po velké bitvě u Medunu nedostávalo se i místností i lékařských sil, takže i soukromých obydlí bylo za nemocnice použito a do sousedních zemí i do Ruska pro lékaře posláno.

Dopisovatel „Nár. Listů" navštívil v srpnu Cetyň a vylíčil poměry tamější těmito slovy:

„Na Cetyni je nyní pusto a prázdno až do tesknoty. Doma nezůstali než ženy, děti a starci, muži v nejlepších letech do jednoho vytáhli proti nepříteli. Ženy se drží doma, tak že jich skoro ani nespatřit, a starci s dětmi nevyplňují dostatečně prázdnotu ulic. Zdá se mi, jako bych byl přijel někam jinam a ne na Cetyň, anebo jako by to již nebyla tatáž Cetyň, kterou jsem znával. Člověku připadá, jako by se byl octl v očarovaném městě, kde se procházejí jenom šediví duchové. Jedinou výminku od tohoto pravidla činí několik kabadahijů (tělesných strážníků) knížecích, kteří tu musili zůstat buď k vůli hlídání zámku aneb k vůli střežení zajatého Osmana paše. K vážnému vzezření Cetyně mnoho přispívá i to, že skoro v každém domě nalézá se některý raněný, v některém i více, kteří se nemohli směstnati v nemocnici. Ranění Černohorci nemrou příliš. Nejvíce úmrtí stává se již na velmi obtížné cestě z bojiště, a skoro každý, kdo krkolomnou cestu přestojí, může být už napřed považován za vyhojeného.

Byl jsem v domě, ve kterém leželi dva ranění Černohorci, z nichž jeden utrpěl poranění nezhojitelné. Tento ležel v přízemí a onen, jehož poranění nebylo smrtelné, v poschodí. Tváře obou byly stejně bledé, rty stejně sevřené, ale jeden i druhý ležel pokojně, jako by buď už byl mrtev, anebo jako by ho rána nebolela.

Když jsem vcházel po schodech vzhůru, dělal onen těžko poraněný poslední pořízení, které se dálo pouze mezi čtyrma očima a ústně — mezi ním a mladou jeho ženou. Žena vyňala z váčku celou hotovost — zdálo se mi asi 10 dukátův — a mlčky počítala, při čemž na ni raněný se smrtelným klidem hleděl. Dobře-li jsem pozoroval, byla žínka nemile překvapena, že byla postižena při sčítání takového jmění, a rychle peníze schovávala, aby je nikdo nezahlíd. Jenom proto pospíšil jsem po schodech nahoru, abych jí dalších rozpakův ušetřil.

Když jsem vycházel z domu, na'ézal se raněný v posledním tažení. Žena klečela u jeho lože a měla obličej zakrytý rukama, aniž by plakala. V průjezdě stála černohorská matrona a před domem muž s čapkou v ruce. Vyběhl jsem z domu téměř se neohlédnuv. Muž s čapkou mi šeptal pokyvuje hlavou směrem do průjezdu: „Matka knížete."

Obrátil jsem se. Skutečně byla to matka knížete, která právě konala návštěvu u raněných. Já jsem na ní jindy viděl jen bohatý stříbrný pás, který mi velmi imponoval. Šlechetná paní odložila nyní všechny ozdoby a ošetřuje raněné jako každá prostá Černohorka."

* * *

Ve výpisu bitvy na *Trjebači* mluvil „Glas Crnogorca" o *Orahovcích* a *Zatrepčanech,* kteří se spojili s Černohorci proti Turkům. Tito Orahovci a Zatrepčané patří též ke kmenu Kučův a část jejich území náleží k Černé Hoře, část k Albánii. Jsou původně Slované, ale valně smíšení s Albánci (Arnauty), kterýchžto povahu si úplně osvojili.

Povahy albánské charakteristickým rysem je nedostatek mravní podstaty. Dlužno mezi Kuči rozeznávati dva živly: slovanský a albánský. Slované byli původně všichni vyznání pravoslavného, Albánci katolického. Mnozí z pravoslavných se stykem a zvláště sňatky s Albánci pokatoličili, a opět mnozí z pokatoličených Srbů i Albánců přijali víru Mohamedovu, protože jim poskytovala nejvíce výhod. Oddanost jejich k islamu nikdy nebyla upřímná a vždy byli hotovi první nejlepší příležitosti se uchopit, aby mohli přejít ku křesťanství. Už r. 1861—62 bylo jim povážlivou otázkou, nebylo-li by jim lépe pod knížetem než pod sultánem. Shodovali se, že se pod sultánem hrubě dobře nemají, a že by každým způsobem bylo pro ně výhodnější, kdyby se jeho vlády zbyli. Otázka ta v nynější válce opět přivedena na denní pořádek, ale protože jsou Albánci především vychytralí a poctiví jenom časem a náhodou, rozhodli se, že počkají, až komu bude štěstí válečné přát. Zdary zbraní černohorských učinily, že jsou Albánci právě na váhách; avšak Orahovcům a Zatrepčanům již postačily, aby ztratili víru v udržení se panství tureckého nad křesťany a aby se přiklonili ku straně, k níž je dávno srdce táhlo, ale chytrost bránila.

Angličanky, slečny Makenziova a Irbyova při putování těmito kraji velmi bystře povahu Arnautů prohledly. Porovnávajíce arnautské poturčence s bosenskými praví: „Mohamedán bosenský požívá větší vážnosti než albánský, protože onen držel ode dávna zemi ve vlastnictví a tento se ho domohl teprve později; onen ji zdědil po šlechtických předcích a sám je šlechtic, tento k ní přišel odpadlictvím a je dosud rodem i povahou nízký. Že tudíž Arnauti teprve v pozdější době následkem změny víry v držení pozemků vešli, cítí se pravoslavný Srb stále nad ně vznešenějším a lepším, ale slabá příchylnost odpadlíků k nové víře způsobuje, že je nenávidí ne tak co moslemy jako co divochy a rozbojníky. V Bosně se věci vyvinuly zcela jinak. Tu křesťanské obyvatelstvo tvoří onen díl národa, který před příchodem Turků zaujímal nejnižší stupeň, kdežto mohamedáni jsou představiteli stavu, který ode dávna byl v držení vojenských důstojností a pozemků. Proto se antagonismus v Bosně zakládá na víře, v Albánii na rozličnosti plemene."

A vraťme se opět k Orahovcům a Zatrepčanům. Mohamedáni mezi nimi jsou většinou jen na oko, aby jim neušly prospěchy víry panovatele. Na venek jsou mohamedány, doma vzývají Boha po křesťansku. Horlivější z nich jsou i doma mohamedány — ale také ne zcela, ani na venek, ani doma. Hlavnější svátky křesťanské slaví s křesťany a vedle Allaha klaní se Kristu, sv. Jiří, Petru atd.

Ptali se jednoho z nich: „Proč slavíš Djurdjev dan, když jsi Turčín?" Odpověděl: „Přesvědčil jsem se, že je sv. Djurdje hodný svatý, a kdykoli jsem ho zač prosil, vždy mi pomohl."

Jiného káral hodža, že slaví den sv. Mikuláše, a to že se na Turčína nesluší. Když opět nadešel svátek sv. Mikuláše, napravený ho neslavil, ale druhý den v zápětí stihla ho nehoda. Rozumí se, že myslil, že ho uražený sv. Mikuláš trestá. Aby ho udobřil, jal se mu slibovat: „Nedělej si z toho nic, světče Mikuláši! Hřešil jsem, ale polepším se. Pravda, letos jsem tě připravil o svíci; ale dosud jsem ti každý rok obětoval svíci jenom jednookovou ($2 \frac{1}{3}$), a nebudeš-li mne pronásledovat, máš mít od nynějška vždy čtyřokovou."

* * *

Za klidu zbraní v měsíci září vykonal rakouský jeden Srb návštěvu v Kučích Drekalovičích. Průvodcem jeho byl Mileta, bratr slavného reka Novaka *Milošova,* jenž v boji u Medunu dne 14. srpna sám srubal 19 tureckých hlav. Návštěvu tuto popisuje Srb rakouský takto:

Bělopavličskou rovinou přišli jsme do kláštera Ždrebanika. Kostel je obstoupen budovami, v nichžto jsou cely a škola o dvou třídách pro chlapce a děvčata; ale ve všech těch budovách sotva jsem mohl nalezti jednu živou duši — žáčka 10letého; neboť všichni, kdo

žili v tomto klášteře, odešli na vojnu. Vážený farář a učitel tohoto kláštera, Milutin *Žarič,* těžce byl raněn v Kučích dne 14. m. m. i leží v nemocnici na Danilovgradě.

Právě proti Spuži, vysoko na skále, bělí se klášter Piperská Čelija. Ve klášterních prostorách je nyní rozložen tábor vojska, který bdí, aby Turci nevyletěli z města a nevypálili domy martinického plemene, které leží pod městem.

V tomto klášteře shledal jsem jednu celu plnou tureckých zadovek, zejbeckých šavlí a jiné zbraně, jížto naše vojsko v posledním boji v Kučích dobylo.

Na cestě všude jsem viděl jamky, vyryté tureckými střelami dělovými, jimižto turecké vojsko z města Spuže pálí na mimojdoucí cestovatele; ale já byl tak šťasten, že ani jednou na mne nevystřelili. Před mým příchodem pálili každý den na mimojdoucí tudy bojovníky i ženy černohorské, které nosívají stravu svým příbuzným. Ale když Turci shledali, že se ani Černohorky nelekají jejich výstřelů, přestali páliti.

Měsíc jako den objasňoval holé skály okolo Rogamě s jeho 18—20 domky a před jedním stálo více vojínů a perjaníků, z čehož jsem hned poznal, že zde stan hlavního velitele, Boža *Petroviče.*

„Pomozi bog i dobro veče,“ pravím přistupuje ke hromadě Černohorců, kteří stáli před domem, a uprostřed nich seděl neveliký, hubený, prostě oděný Černohorec, jehož jsem poprvé spatřil na Cetyni onoho jitra, když národu a vojsku předčítal prohlášení války proti Turkům — byl to Božo Petrovič, který vstal i pravil:

„Vítám vás,“ a když jsem se mu představil, pobídl mne sednouti proti němu a zvědaví Černohorci šeptali, kdo asi jsem; když pak jim Božo oznámil, že jsem Srb z Vojvodiny, hlasitě jevili svoje potěšení, že jsem přišel mezi ně. Brzy jsme se odebrali do světnice, kdež byl připraven stůl k večeři; kromě Petroviče zasedli jeho písaři, Božo *Novakovič,* posluchač bohosloví a Mitar *Plamenac,* muž známý z novosadského gymnasia, nyní posluchač vyšších škol ruských, i večeřeli jsme a popíjeli vína podgorického, které Černohorci nyní podtají skrze 30.000 mužů tureckého vojska pronášejí od tamních křesťanů.

Po večeři obrátil se ke mně Božo Petrovič v tento smysl:

„Jest mně velmi milo, že jste sem přišel, vidíme tu mezi sebou aspoň jediného Vojvoďanína; neboť je známo, že Vojvoďané nejvíce pracovali, aby se s touto věcí hnulo a právě oni nás k tomu doháněli svým ustavičným nátlakem, ale žel, slabě se ozvali u válečném řevu za národní osvobození. Tato chladnost ve skutcích proti tak mocným slovům o podniknutí tohoto díla velmi špatné světlo vrhá na celou tamní omladinu, od nížto se národ srbský právem mohl nadíti mnohem více. Nemyslím tím nikoho kárati, neboť, co by to prospělo nyní; ale jest mně toho jakožto Srbovi žel, že jsme tak nešťastni, že *jest příliš málo osobní obětavosti právě mezi oněmi, kteří svým vyšším vzděláním a vynikajícím postavením v národě nejvíce jsou povoláni, aby mu byli předáky, tím spíše, že svojí duševní silou byli s to, aby zahřáli a nadchli národ pro uskutečnění svých vznešených myšlenek.*

Co se nás Černohorců týče, naše svědomí je čisto; neboť jsme se již od Kosova bili stále se silnějším nepřítelem; rovněž i nyní napjali jsme všechnu svoji sílu, aby se ujařmení bratří osvobodili.

Jestli, čehož uchovej bůh, bude slabší úspěch tohoto našeho válčení, malounká Černá Hora těžce to ponese; neboť se zakopá v každém ohledu. Již přes rok sdílíme nuzné sousto se svými bídnými bratřími, kteří se k nám z Hercegoviny utekli, a tato válka vyssaje i to černé zpod nehtu chudým Černohorcům, jimžto nemá kdo ani zásoby na zimu opatřiti, neboť jim doma zůstali jenom slabé děti, slabí kmeti a stařeny — a všechno ostatní, muži i ženy, jakož jste sám viděl, šmahem se dali na vojnu. A co říci o drahocenné krvi našich sokolů, kteří v tolikerých krutých bojích této války padli? Na to bude malá Černá Hora dlouho a trpce zpomínati. Kdyby jenom desátá část této síly byla vynaložena ode všeho rozdrobeného Srbstva, méně bychom vytrpěli a národní budova byla by zabezpečena.“

Srb Vojvoďanín omlouval svoje krajany, pokud šlo, ač nemohl necítiti spravedlivosti ve slovech vůdce černohorského, kterýž pak pokračoval:

„Jakož víte, vojenská moc Černé Hory malá je počtem proti ohromné moci turecké. Ale já jsem jist, že naši sokolové vždycky rozbijou i větší vojsko turecké, a měl bych mnohem méně starostlivosti, kdyby nám nescházelo dvoje: předně ani toho mála našeho vojska nemůže se použiti v boji proti nepříteli, který proti nám vždy bývá pět- i šestkrát silnější počtem; neboť naše vojsko po boji samo musí odnášeti svoje raněné, a když se udá tužší boj, kde padne na 100 raněných, odloučí se od vojska aspoň 800 nejlepších bojovníků. Ranění se odnášejí na celý den cesty daleko a při každém raněném, neseném na nosidlech, aby se na cestě střídali, jde 8 bojovníků, a k tomu se vybírají nejstatečnější junáci, aby jej těmi skalnatými cestami přenesli tak, aby mu ještě více neublížili. A titéž bojovníci, kteří bojem zmořeni jdou s nemocnými, musí se hned bez oddechu vrátiti k vojsku, v noci a při každé povětrnosti, i stává se, že jich zde nová bitka čeká, do nížto opět se ženou se lví silou, aniž by na celé cestě byli mohli požiti sousta chleba. Takové namahání velmi zle působí na naše vojsko.

Druhá, ještě větší obtíž je s potravou, která se s největší nesnadností přenáší přes ty skály. Černá Hora nemá dosti koní ani jiných přenosných prostředků;

bojovníci musí se stravovati z domova a jejich příbuzní nemohou opět v čas se dostaviti s potravou, neboť ji donášejí ženské, které věru nevědí, co dříve popadnouti, zdali sklízeti úrodu, nebo opět opatřiti ozim, nebo šetřiti děti a opatrovati, až se vojsko vrátí. Nebýti toho dvojího, řekl bych, že není moci na světě, která by mohla zlomiti naši Černou Horu."

* * *

Nejednou objevily se v novinách zprávy, že kníže černohorský chová se v bojích proti Turkům velmi zdrželivě, což jeho bojovníkům nemilé bývá. Jmenovitě bylo knížeti vytýkáno, že svého vítězství u Vučidolu náležitě nevykořistil a zbytky armády Muchtarovy naprosto nezničil.

O těchto poměrech psal pozorovatel a účastník zápasů Černohorců tolik: Všichni jsme očekávali, že kníže vítězství vučidolské vykořistí a stane se pánem Hercegoviny bez další kapky krve. Ejhle, jak jsme to myslili! Kníže mohl okolo Trebině a Bileče ostavit něco vojska, které nepotřebovalo nic jiného, než Muchtara držet na uzdě a nedat se mu hnout; kníže s jádrem vojska mohl rychlým pochodem ve dvou, třech dnech dosíci Mostaru, přestrašené hlavní město bez odporu vzít a basta!

Nechceme kritisovati majíce neobmezenou důvěru ve vůdčí schopnosti knížete Mikuláše, neboť dar básnický a vojevůdcovský dala příroda každému Petroviči Něguši. Pevně se nadějeme, že krok učiněný osvobozením Trebině a Bileče bude jenom zdánlivě neprospěšným a že skutek v několika dnech ukáže, že válečné plány knížete Mikuláše, byť na pohled zdar nevěstily, jsou výborné a dobře promyšlené. Avšak při tom je nám rozkoší poznamenat, že vojsko jeho chová ne jednoho, ale sta mužů, kteří by si troufali vymyslit lepší cestu k důkladnému konečnému zlomení moci turecké, což je velmi chvalitebným svědectvím pro národ černohorský.

Mašo Vrbica,
vojvoda a ministr černohorský.

Jeden prostý Černohorec pravil knížeti: „Gospodaru, ti nam tu smetaš — ty nám tu překážíš." Tato nehledaná, ale upřímná slova slušelo by vzít samému knížeti v úvahu. Černohorci jsou naučeni poslouchat svého vladaře na slovo, a kdyby najednou vydal rozkaz: „Necháme Hercegovinu Hercegovinou," zajisté by poslechli a šli domů. Avšak při své poslušnosti přemýšlí Černohorec o každém rozkazu sobě daném a přemýšlí ku podivu jadrně a nezávisle.

Kníže sice nepodniká ničeho o své újmě a odbývá časté porady s vojvody a glavary, ale přirozeno jest, že pouhá jeho přítomnost činí na poradu jakýsi vliv, takže sbor nejednou přijímá náhled gospodarův za svůj.

Leč tento mravní nátlak není příčina, pro niž jim kníže „smeta". Vlastní příčina spočívá *v nejkrásnější vlastnosti knížete Mikuláše, v jeho mírnosti a citlivosti. Zásadou jeho je, aby se co možná šetřilo junáckou krví černohorskou a rovněž, aby se naproti Turkům v každém ohledě dbalo pravidel lidskosti.* Zásady ty jsou každým způsobem pěkné, ale otázka je, jsou-li užitečny a zasluhují-li Turci, aby se s nimi lidsky nakládalo. Odpovídáme na otázku jednu i druhou rozhodně: ne. Není vítězství bez krveprolití a nepřítel velmi draze platí každou kapku krve černohorské. A po těch zkušenostech, kterých o chování se Turků nabýváme den co den, má se s nimi ještě nakládati jako s drahou mastí? Turek není člověk, to je dravá, zběsilá bestie, na kterou se musí docela jinak — Černohorci vědí jak.

Však dokazal to boj u Medunu, co umí handžár

černohorský, když mu nikdo „nesmeta". A proto: *na zdar handžáru černohorskému!*

* * *

Zaznamenání zasluhuje následující zpráva, kterouž podal z bojů Vasojevičů vojvoda Milan *Vukovič*. Psal knížeti toto:

„Dne 5. července opustili všichni křesťané Vasojeviči, kteří dosud neměli účastenství při povstání, osady i domy své a přišli se ženami i dětmi, celkem 15.000 duší na území černohorské. Turci z Beraně, dověděvše se o tom, přišedše spálili všecka opuštěná stavení a odnesli všecko, co odnésti se dalo. Křesťanští Vasojeviči mohli také stavení všech okolních Turků spáliti a vypleniti, obyvatele pak povražditi, bylo nám však nařízeno, bychom svědomitě šetřili majetek turecký. Takto spálili beranští Turci všecko v celé nahii. Dne 20. července pak napadlo 4000 Turků z území Rugova, Plavy a Gusině osadu Sekular a počali též tam pleniti a páliti. Zároveň přišlo 3000 Turků se 6 děly z Beraně a postavili se jako záloha na vrchu Rešanici. Náčelníci křesťanských Vasojevičů, totiž Panto Nemov, Mitar Vukov, Vaso Zajčič, Miro Dedovič, Marko Trifunovič a jiní, vidouce, kterak Turci zapalují stavení v Sekularu, nemohli se zdržeti, aby nepustili se s Turky do boje. Letným krokem hnali se proti Turkům. Turci všecko opustivše utíkali na vrch sekularský, kdež nalezli pevné ohražení. Sbory naše, rozohněny bojechtivostí, neohlížely se na přesilu nepřátel ani na pevné postavení jejich, a napadly je útokem. Přeskákali náspy, smísili se s Turky a bojovali muž proti muži. Jedni doráželi na druhé puškami, pažbami, noži nebo i velkými kameny.

Za tohoto boje počalo pršeti a hustá mlha padati, tak že bojovníci se neviděli. Boj však zuřil dále; ohražení turecké bylo mrtvolami poseto. Nenechal jsem však prapor Z. Protiče přece jíti hned k Sekularu, obávaje se, že by Turci z Gusině mohli napadnouti Andrejevici. Takto držel se prapor dvě hodiny. Když ale jsme poznali, že z Gusině Turci již nepřicházejí, postoupil také prapor Protičův k Sekularu; přijda k potoku Marfenisu rozdělil se. Půl praporu pod Protičem šel se mnou proti turecké korouhvi na Rešanici; druhá polovice pod Bakičem poslána k Buči a Berani. Sotva jsem vyšel přes Rjeku, setkal jsem se s Turky od zálohy a hned rozpředl se tuhý boj. Turci spatřivše černohorské prapory a zaslechnuvše zvuk našich trub válečných dali se na útěk i s děly. Panto Nernov a Miro Dedovič, náčelníci Vasojevičů, dokončili zatím boj v opevnění tureckém a pospíšili k Rešanici; však nic pro ně již nezbylo. Turci utíkali a Černohorci je stíhali, až zahnali Turky do Beraně. Potom vrátili se Černohorci a potkali se s bratry Vasojeviči. V obou bojích u Sekularu a na Rešanici padlo na naší straně 25 mrtvých, mezi nimi slavný junák a dobrý Srb Mitar Vukov. Rekem byl a rekovně padl. Šest Turků porubal, nežli jej Turci skolili. Raněných máme 30, mezi nimi Radulje Sima a praporečníka Vukšana Kujče, kterýžto zabil 10 Turků, háje bratra a praporu, až mu Turci bratra zabili, půl praporu utrhli, jej samého pak ranili. Mrtví Turci jsou při pohřbu počítáni; u Sekularu bylo jich 624, na Rešanici 380; raněných mají Turci alespoň také tolik. — Naši bojovníci nerubali Turkům hlavy, kdežto Turci hlavy padlých našich hrdin odnesli do Prizrenu.

Na severním bojišti černohorském u Nudolu a Zaslapu, vstoupili Turci na půdu černohorskou, jakož jsme v kapitole o tažení Muchtara paše pověděli. Jednoho dne přišli do tábora tureckého čtyři Arnauti, kteří o sobě pravili, že byli od Černohorců jako zajatci na Cetyni dopraveni, odkudž ale šťastně utekli. Nyní prý hodlají své souvěrce do Cetyně tajnými stezkami dovésti. Turci jásali a strojili se k pochodu ustrojivše napřed skvělé hody. Uprchlí zajatci mluvili velmi dobře arnautsky a Turkům nepřipadlo, že by to mohli býti *přestrojení Černohorci.* Domnělí Arnauti byli skvostně pohostěni; jedli a pili co hrdlo stačilo. V noci, když Turci nápojem přemožení tvrdě spali, vstali Arnauti z ticha a rubali Turka za Turkem. Teprve když se 34. hlava odkutálela, počali se střízlivější Turci probouzeti a sahati ke zbraním. Nastal strašný zmatek a útěk Turků. Stateční Černohorci vrátili se pak ku svým a byli s jásotem přijati.

* * *

Mezi Černohorci, kteří v zemi i za hranicemi vážnosti požívají a za skutečné vůdce národa svého považováni býti mohou, jsou v první řadě Stanko *Radonič* a Mašo *Vrbica.* Radonič jest upravitel či ministr vyučování a záležitostí zahraničných. V době války byl 35 let stár. Neřídí samostatně politiku černohorskou, nýbrž radí pouze knížeti. Zároveň jest přednostou generalního štábu, ačkoli mu někteří upírají potřebných k tomu vědomostí. O Vrbicovi (vyobr. na str. 189) máme zprávy, že narodil se r. 1834 z rodičů chudých, a proto také nedostalo se mu vyššího vzdělání mimo školu domácí. Válka r. 1852—53 podala mladému Mašovi příležitost zkusiti poprvé své síly na bojišti. 12.000 mužů vojska Omer-pašova, který byl právě Bosnu pokořil, vtrhlo do bělopavlické nahie a přišlo až k Ostrožskému klášteru, kde se byl vojvoda Mirko Petrovič s 25 druhy — mezi nimiž se i Vrbica nalézal — pozdržel, an zatím hlavní voj černohorský před přesilou ucouvnul. Patnáct dlouhých dní bránila se hrstka chrabrých Černohorců proti útokům tureckým, až konečně pomoc přišla a junáky od jisté záhuby vysvobodila. Poněvadž se však v klášteře mnohá vzácná starožitnost nalézala, která jednou zničena těžko by se byla nahraditi dala — tož se vrátil Vrbica třetího dne zase do kláštera s patnácti soudruhy, a zachránil tak kostelní

roucha a nádoby drahocenné, knihy a ostatky sv. Vasilije.

Za tak neobyčejnou odvážnost vyznamenal kníže Danilo mladého hrdinu řádem a udělil mu titul vojvodský.

Po ukončení války poslán byl Vrbica od knížete do Ruska, kdež se měl v dělostřelectví jak theoreticky tak i prakticky důkladně vycvičiti. Záměr tento úplně provésti nedovolila brzo na to vypuklá krimská válka, a k vyzvání císaře Mikuláše hotovili se i Černohorci k válce s Tureckem. Vrbica spěchal proto do své vlasti, a k zvláštnímu nařízení carovu provázeli ho tři dělostřelečtí důstojníci, kteří měli Černohorce v dělostřelecké službě cvičit; avšak k zjevnému nepřátelství mezi Černohorci a Turky tehdáž nepřišlo.

Když roku 1856 vypuklo povstání v kučské nahii, spojili se pohraniční Albánci s povstalci v naději, že budou moci při té příležitosti Černé Hoře hodně škoditi.

Vrbica byl již tehdáž dobrým dělostřelcem, i podařilo se mu hned první dobře mířenou ranou povaliti albánský „alaj-barjak,“ při čemž též něco nepřátel zahynulo a příčinu k útěku jim zavdalo. V památné bitvě na Grahovu poli 12. května 1858 svedené stál Vrbica s Něgušany a dvěma děly (více jich Černá Hora ještě neměla!) naproti dvěma tureckým bateriím, a bojoval s obzvláštní bravurou, začež byl od knížete řádem a skvostnou šavlí odměněn. Roku 1861 pomáhal Vrbica statně povstalým bratřím v Hercegovině a byl v boji tom několikráte raněn. Když pak následkem této nedovolené pomoci r. 1862 válka mezi Černou Horou a Tureckem vypukla, byl Vrbica prvním mezi nejprvnějšími, a i tenkráte podařilo se černohorským junákům, kteří nadarmo na srbskou pomoc čekali, ohroženou vlast obhájiti.

V této válce vydobyl si Vrbica nejvyššího vyznamenání, totiž řádu Miloše Obiliće.

Když roku 1867 vláda turecká Omera pašu k pokoření některých plemen při hranicích černohorských v Bosně a Hercegovině vyslala, poslal kníže Mikuláš Vrbicu s 5000 muži a baterií děl k hájení černohorských hranic.

Omer paša, maje v dobré paměti události z r. 1862, naproti hrozivému postavení Černohorcův upustil raději od provedení uloženého mu rozkazu. Roku 1863 svěřeno bylo Vrbicovi od knížete řízení celé vojenské administrace. Jeho přičiněním zřízena byla ještě toho roku v Rjece Crnojevičské dílna puškařská, kde se v krátkém čase mnoho Černohorců puškařství přiučilo.

Když r. 1869 povstání v Boce Kotorské vypuklo a chrabří Krivošijané rakouské armádě pod generalem Auersperkem statečný odpor činili, obsadil Vrbica k nařízení knížete černohorského hranice proti Rakousku, čímž se mělo účastenství Černohorců v bokeljském povstání zameziti. Svým obezřelým a moudrým jednáním v tomto postavení získal si Vrbica velikých zásluh o konečné rozřešení zápletky krivošijské, a Krivošijané nikdy mu toho nezapomenou.

Kromě válečných činů má vojvoda Vrbica i jiné ještě zásluhy. Při rozličných příležitostech vysýlal ho kníže Mikuláš za účely politickými k cizím dvorům jako svého splnomocněnce. Vrbica jest vřelým přítelem omladiny srbské a údem výboru jejího. Když roku 1871 ve Vršci omladinská skupština odbývána byla, zvolila Vrbicu za svého předsedu; vláda uherská rozpustila tehdáž shromáždění a zdála se býti velmi starostlivou o osobu Vrbicovu i ostatních nerakouských občanů, dostavivších se ke skupštině.

V novější době stal se Vrbica ministrem vnitra, obchodu a rolnictví; když pak vypukla válka s Tureckem, vyslal ho kníže jako svého zástupce do Srbska ke dvoru knížecímu, aby ho zastupoval ve všech věcech, kde by bylo potřebí znovu se dohodovati. Vrbica zastával svou úlohu zcela zdatně. Zdržoval se při knížeti, byl s ním ovšem v hlavním staně v Paračíně a měl příležitost prohlédnouti si hlavní armádu srbskou. Přítomnost jeho v Srbsku ukázala se býti prospěšnou, kdy všickni nepřátelé Slovanů jali se pracovati k tomu, aby Srbsko s Černou Horou rozdvojili. Užili všech prostředků, aby vzbudili mezi nimi řevnivost, podezření, zášť a nedůvěru, avšak nadarmo. Černohorci skutkem — porážkami Turků osvědčili své věrné spojenství a Vrbica sám podav dostatečných důkazů o upřímnosti a věrnosti svého knížete odzbrojil nepřátele následujícím veřejným prohlášením:

„Knížata Mikuláš a Milan, vlády srbská i černohorská, Hercegovci i Bosňané neuzavrou nikdy s Portou míru, dokavad buď Turci nebudou z krajin srbských vyhnáni, nebo celý národ vyhlazen. Spojená knížectví povedou válku do posledního muže; pomoci peněžité neodepře jim Slovanstvo. Obsazení několika srbských vesnic vojskem tureckým není ještě porážkou. Černohorci jsou za uzavření Kleku Rakousku vděčni. Zápověď přivážení zbraní nahradí se ukořistěním zbraní tureckých. Podporuje-li Anglie Turky penězi, neopustí Slovanstvo Srby a Černohorce.“

V srpnu zřídil Vrbica pověstnou „handžárovou legii srbskou,“ kteráž za jeho vůdcovství v bojích v údolí moravském zjednala si slávu neohrožených reků.

Nemenší pozornosti zasluhují Ilija *Plamenac*, ministr války, pak Jiří *Cerovič*, ministr financí; oba konají věrně své povinnosti. Plamenac získal si zásluhy o zřízení vojska a jest pod *Petrovičem*, strýcem knížete, velitelem jižní armády. Vojvodové Vukotič, Krco Petrovič, Pepovič a Filipov jsou čtyři rekové ze starého

rázu, jak je velebí národ v písních svých. Jsou to vojáci, ať díme od kosti, 45—60 roků staří a každý porubal již alespoň na 100 Turků. Krco jest vítězem u Grahova, kde r. 1858 dobyl 14 děl a všecky prapory turecké. Zevnějšek jeho již osvědčuje „junáka". Filipov jest přes 60 roků stár a kulhá následkem těžkého poranění.

Oni tři ostatní byli mezi 22 Černohorci, kteří hájili jeskyně kláštera Ostrogu r. 1852 devět dní proti vojsku Omera paše, až jim přišla pomoc.

Mikuláš, syn senatora Matanoviče, jinoch 21letý, jest pobočníkem knížete.

Popovič, redaktor „Glasu Crnogorca", jest mocným rádcem knížete a provází ho na cestách i do války.

Připomenouti ještě sluší Martinoviče, který zařídil dle novějšího způsobu černohorské dělostřelectvo, a Marka *Miljanova*, jednoho z nejlepších a nejrekovnějších náčelníků válečných.

Marko Miljanov co samostatný vůdce Kučů a spřízněných s nimi kmenů Piperů, Bratonožičů, Drekalovičů a Kučů albánských, podnikal od prvního počátku boje proti Turkům na vlastní vrub.

Jemu dána úloha, aby obléhal tvrz Medun a znepokojoval Derviše pašu se severní a západní strany Podgorice.

Této úloze Marko skvěle dostál. Tvrz Medun byla vyhladověna a musila se dne 19. října vzdáti.

Marka Miljanova dlužno považovat za duševního otce všech oněch památných vítězství, kterých vojsko černohorské pod velením Boža Petroviče v Albánii dobylo.

Při každé bitvě bylo při pohybech vojska černohorského pozorovat taktiku Marka Miljanova, která se na Černé Hoře už dávno slavnou stala a dosud vždy se osvědčila.

Marko Miljanov totiž učiní na nepřítele prudký náběh a sotva náběh učiněn, sotva první handžáry dotkly se tureckých šíjí, dává se se svou četou na divoký útěk, který se podobá bezhlavému zmatku. Turci nevědí, co se děje. Rychle se vzpamatují ze strachu, který je při náběhu Marka Miljanova pojal, a zmocní se jich kuráž právě tak velká, jako byl strach. Bez rozmyslu, bez rozvahy ženou se za utíkajícími. Tito se nezastaví dříve, až byli nepřítele vlákali mezi své klance, průsmyky, skalní stěny a balvany. Turci pojednou pozorují, že jsou obklíčeni. Skály kučské jakoby byly oživly, za každým kamenem, za každým křoviskem míhá se bílá čapka Kučova, kameny se jim řítí na hlavy, příval z pušek je k zemi poráží, a pojednou se ve všech rukách zableskne i nevyhnutelný handžár. Tu již Turkům jiného nezbývá, než aby se buď dali o překot na útěk, anebo se poroučeli.

Bimbaša (major), jemuž bylo svěřeno velení nad posádkou medunskou, nepomýšlel ani na boj s Markem Miljanovem; věděltě, že by nic jiného neutržil, leč porážku.

„Ten bimbaša," vypravoval českému dopisovateli jeden Kuč, „je ti tuze hodný člověk. Každý den sejde s Medunu k nám dolů, rozumí se bez zbraně a jde navštívit Marka. Marko jej přivítá, posadí jej, dá mu uvařit černou kávu a nacpat čibuk, a tak se spolu bavívají často po několik hodin. Bimbaša říkává Markovi: „Já jsem učinil, co jsem mohl, abych tě porazil, zničil a tebe, draku, zajal, ale vidím už, že je proti tobě všecko marno. A co se tebe týče, ty můžeš sice moji posádku vymořiti hladem, ale zdi medunské ztéci nemůžeš. Proč bychom si tedy nepodali ruce? Za zajatce mne považovat nemůžeš, proto že jsem sám dobrovolně k tobě přišel, a tudíž tě mohu se ctí požádat, abys mi dal něco masa k snědku. Moji lidé už čtvrtý den neměli v ústech."

Marko Miljanov sebral jednoho dne oddělení 300 Kučů a přepadl s nimi Podgorici, kde se jich právě nikdo nenadál. Nezdržel se však v městě déle, než co by založil pod střechu oheň. Požár rychle vzplanul, Turci pospíchali hasit, nepochopovali, co se děje, a zatím už Marko Miljanov Podgorici opustil a vydal se po skadarském poli směrem ke Skadru. Zde bylo první jeho prací, že dal pokácet telegrafní sloupy, nanosit na veliké hromady a zapálit. Černohorci byli už na počátku války telegrafní sloupy od Podgorice do Skadru pokáceli, ale nechali je ležet na místě, tak že Turci mohli bez velikých obtíží sotva přerušené spojení obnovit.

Podruhé však se jim to nepodařilo, poněvadž Marko zanechal na cestě skadarské stráž, která zabránila postavení nového telegrafu a překazila všecko spojení Podgorice se Skadrem vůbec. Vykonav to obrátil svou pozornost k tureckým vesnicím, jež po celém poli skadarském popálil.

Ukořistil při tom 600 kusů bravu, 4 krávy, 2 voly a 4 koně. Kořist dal dopraviti do svého tábora, aby si jeho stateční Kučové přilepšili. Výlet tento trval tři dni a tři noci. Turci ani z Podgorice, ani ze Skadru neodvážili se vytáhnout proti němu a potkat se s ním. Neměl tedy Marko na svém podniku překážky nijaké. Třetí večer vracel se domů, při čemž si ještě doskočil na krátkou návštěvu k Božu Petroviči, aby mu stiskl ruku.

Zde se dověděl, že Božova armáda měla malou potyčku u Spuže — „malou potyčkou" nazývají Černohorci každou bitvu, v níž neporubají několik tisíc Turků. Na Visočici u Spuže porubali toliko 1200 hlav, raněné nepočítaje, a to je jim „malou potyčkou."

Srbská kněžna Natalie.

XLIII. Bitva u Adrovce.

(Dne 1. září.)

Vojevůdcové turečtí měli rozkaz dobyti Alexince stůj co stůj a proto nesměli se dát nezdarem desítidenních bojů srpnových v údolí moravském odstrašiti. Docházela jim neustále hojná posila, i uchystali se k novému zápasu. Podstoupivše v dnech 29. a 30. srpna menší potyčky připravili se ke dni 1. září k veliké bitvě, do níž vedli po levém břehu moravském přes 70.000 mužů vojska. Rychlost, s jakou postup se konal, přesvědčovala Srby, že nastává jim den nad míru krutý. Však odhodlaně vypravili se proti Turkům.

General Čerňajev byl si vědom vážné situace, kteráž na bojišti nastala. Zpravodajové novin zastali ho právě v okamžení, kdy sedal na koně, aby odjel ke svým sborům a osobně řídil boj. „Turecký velitel hodlá podniknouti všeobecný útok na Alexinac a na jeho spojení s Deligradem,“ pravil Čerňajev. Rozličné divise vojska tureckého byly již soustředěny, tři pašové, Abdul Kerim, Ejub a Saib paša, jim veleli.

Čerňajev nepochyboval, že Turci chtějí obejít pravé křídlo srbské, proto učinil opatření, aby úmysl ten zmařil, neboť na tom závisel osud Alexince, hlavní opory vojska srbského. Statečný vůdce vyjádřil se, že zná své bojovníky a chce s nimi vykonati, co bude možno.

Čerňajev nepočínal si při tomto výkladu jako vůdce, kterýž se domnívá vítězství před sebou míti.

Postavení srbské linie před Alexincem bylo asi následující: Krajní pravé křídlo táhlo se jihozápadním směrem přes vesnici Žitkovac a dosahovalo severně až k Prtilovcům či Prčilovcům. Srbové měli také v rukou svých Mrzol na blízku silnice na levém břehu Moravy. Jihozápadně od Bělje táhlo se levé křídlo Srbů v zádech posice alexinské směrem severozápadním. Pravá strana Turků stála v sousedství Tešice blíž silnice, kteráž jde vedle Mrzolu a Žitkovce. Odtud táhly se sbory severozápadně podél Drenovce a severně k Stublině. Turci byli na nízkých návrších ohraženi a drželi částečně svah vyšších hor kolem Jakovtů.

Po několik hodin obmezovala se bitva pouze na dělostřelectvo. Počalo se k 8. hodině ráno třemi bateriemi, kteréž od Drenovce postoupily a jimž se srbské strany s počátku jen dvě baterie odporovaly. Turci se na to hnuli plíživě ku předu severovýchodním směrem, při čemž srbské baterie u Bělje a severněji ležící Suotny prudký odpor kladly a pravidelně střílely.

Tři turecké baterie na levém křídle, kteréž přišly od strany jihozápadní, nebyly s to dvě baterie srbské umlčeti. Bylo 11 hodin, boj trval skoro již tři hodiny, den byl krásný, vzduch svěží, pouze z jícnů děl vycházely mraky. V tu hodinu neklonilo se vítězství k žádné straně. Moc Turků spočívá v jejich zbrani a přesile, za to měli Srbové výhodnější postavení. Zápas počal být jednotvárný. V tom zdvojnásobí Turci své baterie a počnou vražednou střelbu. Nejen baterie, i pušky Turků mají konstrukci rozmanitou; ale střelba turecká soustředila se tak obratně na dvě srbské baterie, že mužstvo jejich bylo poraženo. V půl hodině bylo deset mužů raněno, a musili být odnešeni; avšak vzdor tomu sluší pro ten den srbskému dělostřelectvu vzdáti všechnu čest. Odhodlanost mužstva i důstojnictva při obsluze děl byla podivuhodna; nelekajíce se smrti stáli Srbové do poslední chvíle u smrtonosných děl, až konečně část dělostřelectva, jsouc sevřena, musila se boje vzdáti. Mezi tím slábly řečené dvě baterie vždy více a pád jejich byl blízký. Třetí baterie srbská, která se nalézala na malém pahorku mezi oběma operačními čarami a na niž dvě baterie turecké neustále střílely, měnila s obratností neobyčejnou několikrát své postavení a udržovala turecké dělostřelce v ustavičném strachu. Přes to vše ale byl nepřítel vytrvalý a plíživým postupem blížil se od severu a východu.

Kdežto veliká děla neustávají ve své činnosti, zakročí pěchota v malém lese za pahorky. Poprvé vystřelila pěchota srbská 20 minut před 12 hodinou. Turecká pěchota postoupila příliš daleko, nesmí se ukázat, neboť srbská děla jsou velmi na blízku. Kdyby byli mohli Turci umlčet onu baterii na pahorku, která Srbům tak dobré služby konala, byla by se bitva ihned rozvinula. Z Alexince spěchá pěchota i jízda přes loďkový most, aby postavila se proti postupující pěchotě turecké. A Čerňajev se svým štábem jezdí mezi svými řadami, všude, kde ho třeba. Srbská pěchota jest v údolí severně od malého pahorku a ve čtvrt hodině houká již při prudké palbě děl také střelba ručnic. Pekelný lomoz bitvy počal vztekle zuřit, když o 1½ hodině vystoupily husté oblaky dýmu a vyšlehly plameny z údolí v pravo od nás, blíž severních řad. Srážka jest strašlivá. Jasná záře slunce jest překonána plameny, kteréž vysoko k nebesům šlehají a jen hustý, černý dým zatemňuje poněkud jejich svit. Severní strana Suotny jest v plamenech.

Turecké bomby baterií nejvíce ku předu posunutých padají na domy a v několika minutách není ani stopy po vesnici. Srbské sbory daly se na ústup a dobrá obrana je zmařena. Turci manevrují pod ochranou střelby svých děl brzy útokem, brzy bojem muž proti muži. Valná část Srbů, ač jsou nazpět tlačeni, nepozbývají statečnosti; pěchota se brání, ale sklíčenost svou zakryti nemůže, a pořád více a více čet nalézá se na ústupu. Prapory Srbů řídnou. Po 2. hodině se zdá, že srbská

děla nabývají pevné půdy. Ona baterie, která po celé dopoledne výdatně Turky ohrožovala, posunuta jest ke předu a zhoubně pálí do nepřátel. Však přečetné řady Turků valně toho nedbají.

Houkání a rachot střelby turecké táhne se k severu, kdežto v zadu ochabuje; na obou stranách pak umlká jedno dělo za druhým. V tom vyšlehne náhle velký požár. Ves Velký Adrovac jest v plamenech! Tato ves leží blíž Žitkovce; Suotna také ještě hoří a čistý vzduch jest plný dýmu a plamenů, k tomu rozléhají se jednotlivé hromy děl a ustavičná střelba ručnic. Koule padají po několik hodin do Žitkovce, ale posud tam nehoří; za to hoří Prtilovce. Zoufalost zmocňuje se Srbů, když Turci neustále postupují; celé prapory dávají se na útěk. Ruský plukovník Rajevský, velitel dvou praporů, velí sboru svému ku předu, ačkoliv již sám je poraněn. Avšak z dvou praporů poslouchá jen asi 20 mužů jeho rozkazu. Ostatní ustupují.

Ještě několik pluků a celé dělostřelectvo konají svou povinnost, takže za dvě hodiny mohly řady tří pašů jen na půl (anglické) míle postoupiti. Ale jest to postup na celé čáře. Abdul Kerim paša postavil své levé křídlo u Gredinu, severně od hořícího Adrovce a pravé křídlo kolem Bělje; to bylo o 4. hodině odpoledne. Seč na obou stranách jest hrozná. Silnice k Alexinci jest raněnými poseta. Až do 6 hodin nestala se žádná změna, ač bitva trvá bez přestání. Jisto jest, že levice turecká nechala město a její reduty za sebou a nalézá se v stejné čáře s Transanem a Bagarem, kteréž osady nalézají se na druhé straně řeky. Na jihu zaujali Turci posice, kteréž drželo ráno pravé křídlo Srbů.

Bitva byla až pozdním večerem přerušena a trvala celkem 12 hodin. Když byli Srbové své první posice u Prtilovců opustili a nové u Dolního Adrovce obsadili, když ještě 7 praporů posily z Alexince dostali, zůstalo i turecké vojsko v krytém postavení daleko od posic srbských.

V bitvě u Adrovce padlo nepoměrně mnoho důstojníků, zvláště ruských, jež dle placatých čepic snadno bylo lze poznati. A skutečně mělo jedno jízdné oddělení Čerkesů rozkaz, aby hlavně po důstojnících pálilo. S tímto oddělením dostala se do ohně bělohradská *legie kněžny Natalie,* při níž sloužilo mnoho bývalých důstojníků rakouských srbské národnosti a několik dobrovolníků českých.

Jedné četě této legie, při níž sloužil též Pražan *Veselý*, podařilo se obklíčiti několik Čerkesů, kteří se byli příliš na blízko odvážili. Po krátkém boji byli Čerkesové přemoženi. Náčelník jejich, kterýž zběsile šavlí kolem sebe máchal, byl bodnut do ruky, takže mu šavle vypadla, na to byl s koně stržen a zajat. Marně přichvátala nová četa nepřátelská, aby Čerkesa ze zajetí legionářů kněžny Natalie osvobodila. (Vyobrazení na str. 205).

Avšak legie utrpěla toho dne též velké ztráty a měla mnoho mrtvých i raněných. Také krajan náš Veselý byl mezi raněnými a dostal se po mnohých nesnázích do nemocnice v Bělehradě, kdež se brzy tak zotavil, že mohl se do Prahy vrátit.

O své výpravě v legii kněžny Natalie uveřejnil Veselý v pražském *„Pokroku"* řadu zajímavých feuilletonů.

General *Komarov*, náčelník generalního štábu srbského, zaslal o bitvě dne 1. září listu anglickému „Daily News" následující list: „V některých anglických časopisech byla bitva dne 1. září mezi Srby a Turky u Adrovce líčena jako porážka srbského vojska. Někteří dopisovatelé psali skutečně o vítězství Turků. Chtěje pravdu obhájiti, podávám tuto zprávu:

Bitva dne 1. září začala ráno a trvala celý den bez přestání; skončena byla v 10 hodin večer útokem bělehradského praporu se svahů návrší prčilovského a žitkovského. Střed levého křídla srbského zůstal celou noc na poli, jež měl tu noc před bitvou. Pravé křídlo vojska srbského opustilo před nepřítelem ves Adrovac, protože plukovník Rajevský, který zde velel, padl hned při prvním útoku Turků, čímž uveden byl zmatek do velení. Vojsko, z něhož sestaveno bylo pravé křídlo, stáhlo se k návrším gredetinským, kde rozkázal vrchní náčelník vojsku, které bylo na levém břehu Moravy, aby ustoupilo a postavilo se na pahorcích ďuniských s předními hlídkami u Gredetina, ačkoliv byly síly nestejné; neboť Turci soustředili v posledním místě 50.000 mužů a Srbové neměli více než 15.000 (22 praporů). V bitvě dne 1. září neztratili Srbové žádné zbraně, ani zajatých, ani děl; ale za to utrpěli citelné ztráty mrtvých a raněných, tak že se nemohli tři dni ani hnouti."

XLIV. Další boje v moravském údolí až do polovice září.

Od velké bitvy dne 1. září až do uzavření prvního příměří či klidu zbraní v polovici měsíce září svedeno bylo na bojišti v okolí Alexince několik menších i větších bitev, pro Srby více méně šťastných. Alespoň byla v těchto bojích čest zbraní jihoslovanských do té míry zachována, že přesile Turků nebylo lze dobyti Alexince.

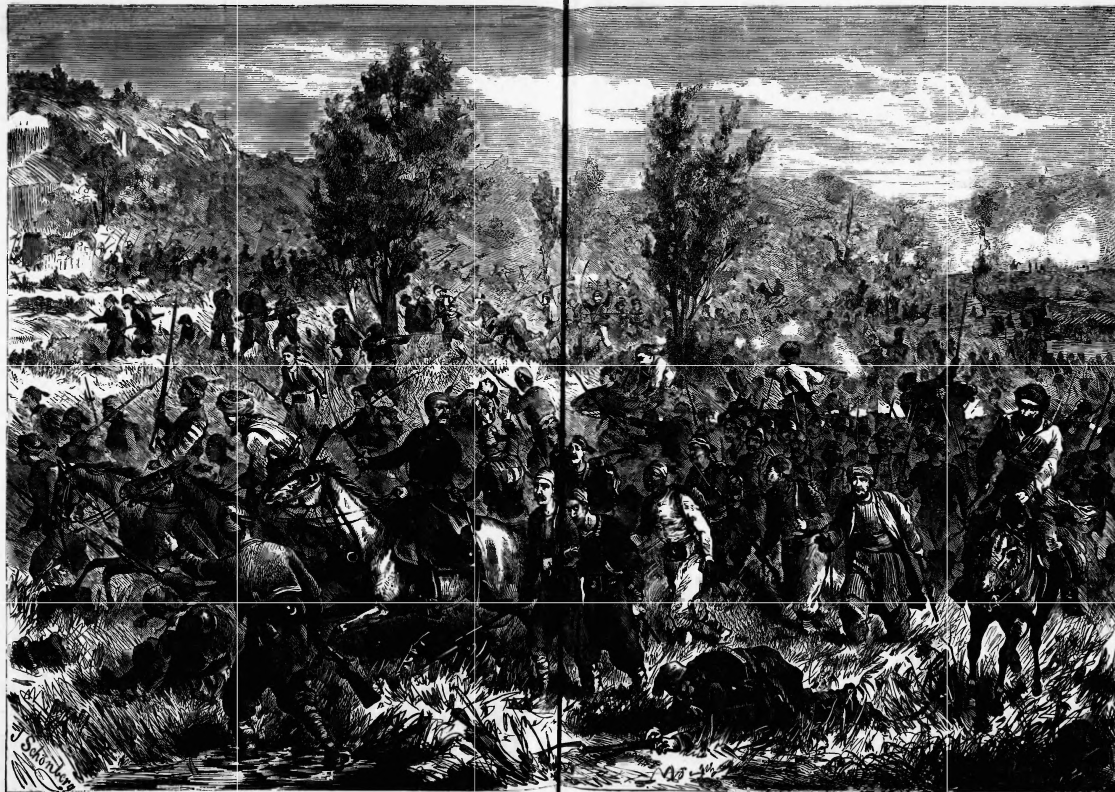
Již dne 2. i 3. září obnovili Turci své útoky, ale že namahání jejich marno bylo, operovali na pravém břehu Moravy a pokoušeli se proniknouti na západ ke *Kruševci* a teprv odtud táhnouti dále na sever do údolí moravského. Avšak Čerňajev záměr tento dovedl překaziti, vyslal značné síly k *Djunisu* a opevnil se na

čáře mezi *Deligradem* a *Kruševcem*. Vojsko na levém břehu zatím zvolna ustupovalo bojujíc při tom neustále s Turky. V bojích těchto dvou dnů ztratili Turci 2000 mužů.

Ale již dne 5. září udeřili Turci na opevněná postavení srbská vší silou, byli však odraženi hlavně dobře mířenou střelbou z děl.

Druhého dne dostavili se Turci opět a sice se silou mnohem značnější. S obou stran rozzuřil se boj z děl i pušek, avšak Turci i tentokrát cíle svého nedosáhli a musili ztrativše množství mužstva ustoupit. Srbové měli jen asi 100 raněných, jež uvázala se ošetřovati ruská ambulance v *Djunisu*. Ztráty Turků byly mnohem větší, poněvadž ženouce útokem nebyli ničím kryti a v příhodném okamžiku byli od Srbů dobře mířenou střelbou na všech stranách uvítáni. Turci jako obyčejně nad míru plýtvali nábojem. Vojáci jejich nevzali si totiž ani času, aby mířili. Každý střílel drže pušku v ruce po boku. Dne 7. zuřil opět krutý boj a trval od 2. hod. odpolední až do půl jedenácté večer.

V následujících dnech sváděny byly ustavičně menší potyčky, až dne 10. počaly opět značnější boje. Toho dne udeřili Turci na srbské přední stráže mezi Alexincem, kde velel Jovo *Popović*, a Deligradem u Trňan, hledíce v těch

Bitva v moravském údolí dne 28. září.

místech postaviti most přes Moravu. Ale byli zahnáni, načež odtáhli v místa naproti vesnici Bobovišti Tam povedlo se jim sice postaviti most, ale kdykoliv oddíly vojska tureckého snažily se přejít na pravý břeh Moravy, vždycky byly odraženy.

Dne 11. září pokusili se Turci o to s větší mocí. Ježto by jeden most k přechodu vojska nikam nestačil, hleděli Turci tohoto dne postavit u Boboviště další mosty a spolu přes řeku přejít. Ale hned s počátku byli od Srbův o 5. hod. ranní napadeni s předu od *Čerňajeva* a v týlu od *Horvatoviče*, který je obešel přes Ďunis až k *Šiljegovci* a dále k *Vukani*. Boj rozzuřil se na celé čáře od *Vukaně* až k *Adrovci* a *Kormanu* nad samou Moravou a Turci vyslali do boje velké sbory vojska. S počátku musili až Srbové ustoupit, ale obořivše se znovu na Turky zachovali svá dřívější postavení. Boj trval až do 6. hodiny večerní a Turci řeku nepřešli.

Dne 12. září opakoval se boj, ale ani tentokráte nedosáhli Turci svého úmyslu. Pokoušeli se o přechod přes Moravu proto s takovým úsilím, poněvadž měli za to, že by snad od severozápadu snáze mohli dostat Alexinac do svých rukou než od jihovýchodu.

Téhož dne mimo nadání doznali ještě jiné porážky. Srbové přešli

totiž jižně od Alexince u samých tureckých hranic Moravu, udeřili u *Bujmiru* na turecký sbor a zatlačili jej na půl míle cesty.

O srážce toho dne podal nám účastník jeden tento výpis:

Na úsvitě dne 12. září začaly turecké proudy ve třech odděleních posouvati se od sv. Petra, Adrovce a Gredetina, podél říčky Ludaku k Moravě. Hustá mlha kryla nivy a znesnadňovala spojení proudu na pochodu i styk s předním a bočným vojem. Úkolem bylo co nejrychleji možná dostati se do Trňan na břehu Moravy, kde zájezdný sbor, jemuž přiděleny byly tři zákopnické setniny, vystavěl přes řeku most, usaditi se na protějším břehu, postoupiti přes *Boboviště* a *Čičinu* směrem severovýchodním, zmocniti se alexinské silnice a vraziti tak klín do srbského vojska mezi *Alexincem a Deligradem.* Ruch ten rozkázal serdar Abdul Kerim a byl přítomen, když začala prudká dělostřelba. Srbové zamýšlejíce zastaviti postup Turků, vytrhli se šesti prapory pěchoty a čtyřiadvaceti děly z Deligradu na břeh Moravy, postavili se asi 600 kroků od místa, kde vystavěli Turci most a začali ihned střelbu na postavení brigady Hasana paše. Tento maje pouze jednu 8cm. baterii, odpovídal jen zvolna a musil nechati nepřítele se svojí střelbou blíže. Byl v nebezpečí, jestli vyčkají Srbové příhodné chvíle, že bude se svojí brigadou zatlačen přes řeku a nepřítel zničí most s tolika obětí vystavěný.

Zatím vyrazila jiná srbská brigáda s lesnatých návrší mojšinské planiny a zaujala dobrým obratem, od Turků pro dobrou polohu nepozorována, postavení před návrším, na němž stál Hafiz paša se svojí brigádou a kteréž panuje vísce *Kormanu,* ležící as 1 a půl kilometru od Moravy. Hafiz paša nezpozoroval příchod Srbů; teprv k ránu zarazila ho od Trňan hřímající dělostřelba a hned na to přiběhly v boční cesty do *Ljubeše* postavené polní a hlavní hlídky oznamujíce, že srbská oddělení vyrojivše se z lesa, obsadila ves, která není ani na půl hodiny od Kormanu a nové oddíly s dělostřelbou postupují proti návrším od Turků obsazeným.

Již kmitají prachové blesky s lesnatých hor a hluboké dunění děl dokazuje, že jsou tenkráte Srbové rychlí v útoku. Turecký general vzal přední vojsko nazpět a obmezil se pouze na odražení útoku nepřítele, který také pěchotu do boje vyslal, a na opětování srbského dělobití ze svých ocelových jícnů. Náhle pozorovány jsou nové srbské kolony, které zamýšlely nejspíše obejíti levé křídlo Hafizovo a zároveň nejkrajnější levé křídlo celého vojska. Tato obcházející kolona převalila se po úpatí lesnaté stráně přes ústí doliny vzhůru, snažila se dostati na mírné úbočí a vytlačiti bočným útokem podporovaným dělostřelbou Turky z kraje *Kravy Glavy;* leč zadová, od plukovníka Kerim effendiho výborně postavená děla vychrlovala na útočící Srby takovéto spousty železa, že se musili několikráte obrátiti a toho dne se nestal více žádný pokus o zaskočení nebo vypuzení Turků.

Zatím vytáhlo šest dalších srbských pěších praporů s 1 polní a půl horské baterie ze vsí *Gravčina* a *Katrec* proti levému boku divise *Adil* paše. Zde velel *Suleiman* paša, zde se nejprudčeji bojovalo; však velitel Srbů (jak zajatci vypravují, Rus) hnal vojsko v hustých kolonách beze vší ochrany, bez zabezpečení naproti nepříteli, který ze svých postavení, jakmile Srby zočil, rozkázal prudkou palbu. Jenom té okolnosti, že vojsko, které toho dne dostalo pušky Henri-Martiny a jimi neumělo zacházeti a přestřelovalo, sluší přičísti, že útočníci neutrpěli větších ztrát. Teprve ve vzdálenosti asi 200 kroků, tedy v pásu dostřelném, zavedeny jsou harcovné řetězy, kterýžto pohyb stál mnoho času a proveden byl dosti neobratně. Harcovní čára byla příliš dlouhá a srbský velitel nezůstavil ani žádné opory ani zálohy. Turecký general zpozoroval záhy tato chybná opatření a po krátké úvodní střelbě, při čemž setninová střelba Turků proti dlouhé nepřátelské čáře velmi komicky, protože neměla žádného účinku, se vyjímala, nechal hnáti útokem.

Srbové sesílili ihned harcovní čáru a když se turecké vojsko s nasazenými bodáky s obvyklou prudkostí na nepřítele hnalo, bylo soustředěnou palbou a dobře vyměřenou střelbou kartáčů tak živě přijato, že útočníci v divokém nepořádku ustoupili. Ústup Turků změnil se záhy v nepravidelný útěk; náčelníci, kteří tomu chtěli zabrániti, byli sami mimoděk k utíkání přinuceni. V této kritické chvíli postavil se divisionář *Adil* paša, což se dosud u jiných generalů mimo Osmana a Hasana nestalo, v čelo prchajícího vojska. Na 100 cvalem se přihnavších Čerkesů vrhlo se s válečným pokřikem na Srby, vypálili do hustých řad svoje pušky a poráželi krátkými noži a handžáry vše, co se jim v cestu postavilo. Přes mrtvoly přátel i nepřátel vedla krví zbrocená cesta až k zelenému luhu, kde srbští dělostřelci chladnokrevně a klidně metají z bronzových jícnů smrt a záhubu do tureckých řad. Brzo dorazí Čerkesové na úpatí stráně a jsou na chvíli před nepřátelským ohněm chráněni. Seskočí s upěněných koní a vrhnou se s obnaženou zbraní v ruce na očekávající je obsluhu u děl, která se poboční zbraní, vytěráky a kartáči ubrání divokému návalu Čerkesů. Ještě nikdy za této strašné války neukázala se statečnost, odhodlanost a vědomí povinnosti u srbských důstojníků v tak výborném světle, jako toho dne. S vytasenou zbraní vrhli se v čele udatného houfce proti přesile Asiatův, utvořivše svými těly živou hradbu kolem svěřených sobě děl. Zatím spěchá spořádané opět oddělení Srbů na pomoc, vyprostí ohroženou baterii a odrazí Turky po čtvrthodinném, s obou stran s velikou bravurou provedeném útoku bodákem do bývalých postavení. Hasan a Hafiz paša snaží se odraziti opětné prudké útoky Srbů a drží prvotné svoje pole,

anižby ta neb ona strana utrpěla na těch místech značné ztráty; také na levém křídle, kde zavádí Adil paša zálohy své ponenáhlu do bitvy, panuje okamžik klid zbraně.

Bylo již po poledni a všecko úsilí nevedlo dosud k žádoucí rozhodě. Jenom tu a tam zahřmělo dělo, nebo zarachotily výstřely harcovníků posunutých ku předu oddělení, rušíce posvátné ticho. Teprve když přibyli ve třech proudech k Trňanům se valící Turci, nastala nová vřava. Srbům, jež Hasan paša opětně vší možnou silou puštěným útokem chce přes řeku zatlačiti, vpadnou do boku třetí prapor myslivců a chrabrý tábor softů, k němuž se ještě čtyry dobrovolné setniny připojí, a oni musí rychle k *Bobovišti* ustoupiti, protože mají ohroženou do Deligradu vedoucí silnici od čerkesských jezdců. Srbské prapory však nezdají se míti tuze na pospěch, neboť na jednom pahorku se opět rozvinou a soustředěnou střelbou brání pronásledujícím brigádám, aby se nemohly na pravém břehu Moravy rozvinouti, načež turecký velitel, vzdav se dalšího postupu, vrátí se se vším vojskem do *Trňan*, nedobyv ani pídě země. Hafiz paša, který neznepokojován ležel táborem na *Kraví Hlavě*, učiní pokus o dobytí vsi *Kormanu*, ale záhy vzdává se svého úmyslu, když vidí, že se Srbové zastavili a od vesnice i z lesa zasypávají návrší, na němž Hafiz stojí, spoustami granátů. Za soumraku opustili Srbové vesnici, již Turci však až po tu dobu neobsadili.

Okolo 10. hodiny v noci zahučela poslední rána. Boj nebyl rozhodnut, ale spíše mohou se chlubiti vítězstvím Srbové nežli Turci, protože účelu svého, zastaviti postup Turků, úplně dosáhli.

* * *

O den později, dne 13. září, pokusili se Turci na novo o přechod Moravy mezi Alexincem a Deligradem. Ale jestliže v minulých dnech zle se jim dařilo, povedlo se jim tentokráte ještě hůře. Srbské vojsko udeřilo na ně na všech místech, boj trval celý den a Turci byli s velikými ztrátami zahnáni.

Dne 14. září napadli Turci s menšími silami Alexinac. Pět srbských praporů a 300 mužů sboru černohorského, Mášou *Vrbici* vedených, vrhli se s vytasenými handžáry na Turky a zahnali je způsobivše jim ztráty veliké. Tento handžárový sbor Vrbicův vyznamenával se vůbec i při jiných potyčkách.

V pátek dne 15. září dokončili Turci za prudké palby z děl svůj most přes Moravu u *Trňan* a obsadili jej. Tento most stál Turky mnoho životů lidských. Odpoledne nastala všeobecná střelba z děl, jíž však učinila konec prudká bouře v 6 hodin večer. Déšť trval pak po dva dny, ale vzdor tomu sváděny skoro bez ustání další potyčky.

XLV. V táboře armády srbské na Drině.

Turecké vojsko, kteréž po nezdařených útocích na *Bělinu* klidně leželo v opevněném táboře nedaleko *Glogovce*, asi 5 kilometrů od Běliny, počalo dne 17. srpna nové nepřátelství. Ze šarvátek předních stráží, což se každý skoro den opakovalo, a z výpovědí přeběhlíků (kteří po krátkém výslechu byli zabiti), mohli souditi, že vrchní srbský velitel, dověděv se, že turecká posádka jest zmenšena, zamýšlí podniknouti proti městu útok. Záhy z rána pozorovaly turecké hlídky, že se Srbové ruší a z kotoučů dýmu mohlo se souditi, že vytrhl celý srbský tábor. Záhy přiblížily se veliké sloupy nepřátelské pěchoty, jíž přiděleno bylo asi 400 jezdců drinského pluku č. 3, k předním postavením Turků, kteří, obávajíce se přesily, několikráte vystřelili a rychle k valnému voji ustoupili. Opuštěná postavení, mezi jiným také důležitý a k obraně výborně se hodící dvorec *Plodša*, byla od Srbů zaujata a obsazena. Turecký velitel *Hafiz paša*, jemuž přepadení ono hned bylo oznámeno, spokojil se prozatím tím, že vyslal druhý bosenský prapor myslivců do harcovní čáry, aby zatím zdrželi aspoň jízdu.

Zatím došla k 8. hod. zpráva, že nepřítel opustil svůj tábor úplně a postavil se asi 3 kilometry severovýchodně od Běliny a obklíčil město polokruhem. Harcující jezdci se ponenáhlu množili a udržovali prudkou střelbu z karabin soustavy Peabodyho, stále dále se odvažujíce. Hafiz beg kázal zahnati Srby několika ranami z děl, leč jízdné oddíly vracely se ustavičně nazpět anebo byly vystřídány přicházejícími dobrovolníky; z houževnatosti a odvahy Srbů to ráno bylo znáti, že mají určitý cíl. Asi o půl 10. vyvezeny jsou proti městu dvě polní baterie a házely na město z výborných postavení a dobrého zákrytu na dálku asi 2000 kroků prudký oheň proti zahradním zdím, které Bělinu kolem dokola obepínají.

Poznamenati sluší, že srbské dělostřelectvo od počátku války udělalo podivuhodný pokrok, jenž tím více chvály zasluhuje, že tato zbraň před 6 nedělemi nemohla se měřiti s tureckou, tenkráte výbornou dělostřelbou. Turci utrpěli značné ztráty. Jeden shrapnel na př. vrazil do zahradní zdi: tam se projektil roztrhl, zabil 7 a poranil 11 obhajců. Jiná koule vrazila do vozu s nábojem, který byl asi 300 kroků vzdálen, zapálila jej a při výbuchu vzalo také 10 až 12 vojáků za své, dvě káry byly skorem úplně rozbity.

Ihned velel Hafiz beg baterii setníka Mehemeda Osmana postaviti se ve Vošňanského zahradě a odpověděti na střelbu Srbů. Ač měla turecká děla mnohem

lepší záštity srbských, musila přece záhy umlknouti, nemajíce dostatečné světlosti a hrozící samým Turkům. Záhy ukázaly se následky převahy srbského dělostřelectva; oddíly turecké stojící před městem musily se povolati do města a pod ochranou svých na levém břehu postavených baterií vtrhla srbská pěchota v jediném dlouhém tahu proti městu a jízda pokoušela se o vniknutí do záseky. Některá oddělení prodrala se do samých zahrad a tu nastal porůzný boj, kterýž při množství útočníků skončil tím, že dopoledne byla většina město objímajících zahrad v rukou Srbů. Teď postoupila také hlavní síla v hustém sloupě usadit se na dobytém postavení. Na překažení toho rozkázal turecký plukovník bimbašovi Raykal effendimu, aby s 2 prapory redifů a děly na levém křídle koňmo na silnici do Rači vedoucí se postavil a dalším přicházejícím nepřátelským oddílům cestu zamezil. Armén, plukovník Anton beg, poslán byl s 3 prapory a půl baterií do středu a major Vošňakovič s 2 děly, 2 eskadronami hulánů a 2 setninami myslivců na pravé křídlo. Záloha, sestávající ze 6 setnin myslivců, 7 polních, 2 Withewortských děl, 4 záložních praporů a 4 eskadron spahů postavila se v městě samém nedaleko vojenské nemocnice. Na to dáno znamení k útoku. Rozvinul se krutý boj o zahrady, při němž Turci po celé čáře útokem ženouce Srby jen z majdanské ulice, která jest rovnoběžná s oplocením, vytlačili; když ale ustupujícím posily došly, k ústupu přinuceni byli. Protože se ve městě nemohlo ani jízdy, ani dělostřelby užiti, sebrali se Srbové v postaveních, jež ráno zaujali, v několik kolon, seřadivše největší sílu proti pravému křídlu Turků, kde stálo jenom 5—600 mužů. Nyní začala turecká dělostřelba lépe než dříve do hustých řad srbských metati oheň a tlačila, podporována prudkým útokem jízdy, Srby na jihozápad ku Glogovci. Když přišly dva prapory dobrovolníků posily, postoupili Srbové opět ku předu, ale útok bodákem se strany Antona bega zatlačil je opět zpátky, tak že srbský velitel ustal od dalších útoků.

Střednímu voji srbskému dařilo se mnohem lépe. Zde stály husté sloupy, před nimiž bylo rozloženo 8—10 setnin v harcovním pásu, které prudkou střelbou nadělaly Turkům veliké škody. Všecko úsilí Hafizovo vypuditi je odtud bylo marno; zároveň vyvstaly na račské silnici mraky prachu oznamujíce příchod četného srbského vojska s dělostřelectvem. Protož velitel levého křídla *Raykal* effendi proti novému nepříteli jenom 15—1600 mužů mohl postaviti, byl mu poslán jeden prapor na pomoc a některá záloha, která dosud ani nevystřelila, vyvedena ku předu k útoku na obsazené od nepřítele zahrady a Anton beg dostal rozkaz udeřiti na srbský střed. Srbové ustoupili útoku zvolna bojujíce. Pravé turecké křídlo opustilo nyní své postavení, přiblížilo se ku středu, a pomáhalo středu proti couvajícímu nepříteli, který ustoupil pod ochranu svých děl, kde se opět k novému boji spořádal. Co ustupoval srbský střed, stahovala se jeho obě křídla k Bělině. V téže chvíli vyjela srbská dělostřelba s nevídanou bravurou ku předu a metala na město zápalné koule, při kteréž příležitosti vypuknul oheň v mečetě Achmedově, v kuzemetu, radnici, kde položeni byli ranění, konečně ve zbrojnici, což zděšení Turků vidoucích, že Srbové opět útočně postupují, ještě více rozmnožilo.

Hafiz beg rozkázal ihned své dělostřelbě, aby jela nazpět a střílela na přibližující se posily a na děla. Z města chrlili dobrovolníci z Travnika vražednou střelbu do srbských řad, kteréž ustoupily v největším pořádku a spojily se s valným vojem v *Glogovci.* Také sbor, který z *Rači do Běliny* operoval, nastoupil svůj ústup, načež Hafiz všecky svoje oddíly v jeden strhl, mimo 400 jezdců, kteří v patách táhli za 8—900 dobrovolníky k Amalju. Sám táhl v čele své moci po silnici k *Lošnici.*

U Stuchopolje postavili se Srbové jen na chvíli. O 3. hodině odpoledne vrazili Turci do Glogovce, chudé vesnice. Protože se zde major *Abramov* s 2 prapory a 4 děly ohradil, střílelo se na otevřené toto místo půl hodiny, načež Turci, domnívajíce se, že před sebou mají jenom zadní voj srbský, s velikým jásotem vnikli do špinavých ulic. Tu vyrazila ze všech stran, z domů, stodol i z výše položeného hřbitova, který obehnán jest pevnou zdí, strašná křížová palba na útočníky a *Abramov* vypadl v čele svých lidí s nasazeným bodákem na poděšené Turky, kteří, zanechavše ve vsi nemalé množství mrtvých a raněných, z vesnice prchali. Ano, jedna eskadrona drinského pluku odvážila se, pronásledujíc nepřítele až na 300 kroků před ves, učiniti útok na kolonu bimbaše Vošňakoviče. Statečný útok ten byl však hrubou střelbou zmařen, načež hrdinští jezdci svoláni ku svým cválali ztrativše aspoň třetinu svých soudruhů. Na rozkaz Hafizův vedl se dělostřelecký boj proti Glogovci dále, s útokem čekalo se však, až dojdou záložné tlupy. Dostavily se okolo 4. hodiny spoledne. Ačkoliv byly umdleny, nepřálo se jim oddechu; rozděleny byly ve tři šiky útočné, které šly tentokráte velmi opatrně ku předu. Týž klid a ticho jako poprvé přivítal je, pročež Hafiz, obávaje se zálohy, poslal rytmistra s jednou eskadronou na návrší, jež okorunováno jest hřbitovem a za nímž stál srbský tábor, aby se dověděl, kde nepřítel stojí. Toto oddělení obsadilo návrší a shledalo, že jest tábor opuštěn a jenom za ním spatřiti lze houfce rozptýlených, kteří se po prvních výstřelích jezdců ztratili. Na to vtrhli ostatní Turci do Glogovce, kde našli 6 těžce raněných Srbů, jež chtěli bašibozukové na místě srubnouti. Zdá se však, že dostali turečtí velitelé přísné rozkazy, neboť ranění, nejen že byli ušetřeni, ale bašibozukové dostali jednak za svoji vraždychtivost, jednak za svoji způrnost zasloužený trest holí.

Již myslili Turci, že mají pro dnešní den pokoj, když z lesíka ležícího naproti opuštěnému táboru u *Buš-*

nice vyrojili se srbští harcovníci a napadli živým ohněm redify tábořící po silnici. Za harcovníky postupovaly husté oddíly pěchoty; také dělostřelba vyjela, ale nesúčastnila se více boje. Turci byli srbskou vytrvalostí tak překvapeni, že běhali ve zmatku semo tamo, nevědouce kudy kam, ani nestřílejíce. Zatím se smrklo. Turečtí myslivci dostali rozkaz k útoku na bušnický lesík, v němž sveden úplně zbytečný boj, kterýž záhy musil přestati. Srbové táhli po lošnické cestě a lesíkem, nejsouce od nepřítele znepokojováni, k Drině.

V tureckých bulletinech obnášely ztráty jen 17 mrtvých, 49 raněných; do samotné bělinské vojenské nemocnice bylo však dopraveno 290 raněných. Veškerá ztráta obnášela přes 700 mužů.

O poměrech v táboře srbském na Drině podal dosti zajímavou zprávu dopisovatel jednoho většího listu anglického, kterýž v srpnu bojiště u Běliny si prohlídl.

Tábor drinské armády — píše Angličan — nalézá se podle řeky, v rovině táhnoucí se k tak zvané „magevické planině.“ Nicméně přehled volný neposkytuje rovina tato pro lesy a křovinaté houštiny. Viděti lze vždy jen k nejbližšímu houští. Přišedše k prvnímu houští uzřeli jsme vojáky, tábořící pod širým nebem. Neměli stanů ani baráků, jenom někde byly udělány střechy svislé z větví, by vojáci byli chráněni proti vedru slunečnímu; jiného přístřeší proti větru a dešti neměli, ba ani plášťů aneb pokrývek. Nejhůře jsou v tom dobrovolníci, kteří nejsou zvyklí tomuto podnebí a také mají chatrný oděv. Polní nemocnice naznačena jest bílým praporem s červeným křížem. Nedaleko odtud nalézalo se asi šest stanů a z toho soudili jsme, že to obydlí velitele, jiných odznaků tu nebylo.

Dobrovolníkům a několika praporům zálohy druhé třídy velí setník Paja *Putník*, bývalý městský hejtman v Pančevě. Přijal mne vlídně, ptal se, čeho si přeji a vyslechnuv moje přání, bych uveden byl k veliteli štábu, poučil vozku mého, kam jeti má. Hned také byli jsme u přednosty generalního štábu Oreškoviče,*) kterýž právě s generalem *Alimpičem* vyslýchal tureckého vyzvědače, chyceného v noci. Zatím, co trval výslech, prohlédli jsme si hlavní stan; šest stanů pod košatými topoly, — toť bylo vše. Poznali jsme tu mladého Srba rakouského, *Nikolajeviče* z Rumy, který ve Vídni studoval práva, a nadšen pro svatou věc národní, vstoupil do vojska srbského, kde zastával u Oreškoviče službu důstojníka ordonančního. Hovořil s námi, pokud nebylo nám lze s generalem mluviti. Alimpič opustiv stan přišel k nám, pozdravil nás, představil nám Oreškoviče, načež zapáliv si čibuk usedl do vozu a odjel. Byli jsme sami s Oreškovičem a hovořili jsme o válce. Týž jest patrně nejnadanější důstojník drinské armády a jemu ona děkuje za úspěchy, jichž docílila. Zevnějšek jeho liší se od ostatních a prozrazuje statného vojína. Tázal se nás, co soudíme o vojsku, a nebyl uražen, když jsme upřímné úsudky pronesli. Souhlasil s námi, uznávaje sám nedostatek důstojníků a cvičených vojínů, jakož i přílišnou délku čáry operační i vzdychl si a pravil více pro sebe: „Kdyby mne byli poslechli.“

Přáli jsme si obšírnější zprávu o poslední bitvě. Oreškovič pravil, že štáb generalní málo píše, že vskutku není času k tomu a co přijde do novin, že jest vymyšleno. I vypravoval takto: „Turci, kryti jsouce lesem u Popova, postoupili zvolna proti levému křídlu, jemuž velí *Vlajkovič* a chtěli nás klamati zdánlivým útokem na křídlo pravé. Ale my poznali jejich úmysly a opatřili se proti tomu. Levé křídlo bojovalo statně; nechali Turky přijíti až téměř k táboru, pak otočili se na ně s náramnou prudkostí a zahnali je až k Bělině. Křídlo pravé nemělo mnoho práce, poněvadž Turci všecku sílu svou vyslali proti levému křídlu a středu a náš střed také v skutku počal couvati nemoha odolati přesile. Já jsem rychle povolal dva prapory od pravého křídla a vedl je do ohně. Pravím vám, že *za ty dvě hodiny sestárnul jsem o kolik roků.* Ale odrazili jsme Turky a *kdybychom byli měli více vojska, byli bychom je zničili.* Na štěstí pro ně nastala k večeru průtrž mračen a taková tma, že jsme upustiti musili od stíhání nechtíce stříleti na vlastní lidi své.“

Potom hovořili jsme o záležitostech politických a o novinách. Oreškovič pravil: „Zdali nás chválí nebo tupí, toho nelze nám dbáti, známeť sami svoje slabosti.“ S nelibostí zmiňoval se o tom, že jeví se vůbec tak *slabé účastenství k Slovanům bojujícím za svobodu.* „Snahy Italů a Němců po sjednocení došly uznání, r. 1866 Slované přáli Němcům, ale snaha Slovanů po osvobození vzbuzuje nedůvěru. Jak pomáhalo se *Řekům,* když po-

*) Plukovník Ant. Oreškovič, náčelník generalního štábu při armádě drinské (vyobrazení na str. 173) býval rakouským setníkem a vstoupil r. 1868 do služby srbské, aniž by byl obdržel nějaký určitý úřad. Zabýval se tedy studováním některých balkánských zemí a poskytl v tom ohledu vzácných příspěvků ke kartografii. Za doby vladařů vykonal Blaznavcovi a také Rističovi mnohé dobré služby. Když počal r. 1875 ruch povstalecký na poloostrově Balkánském, svěřena mu organisace bosenského povstání, v čemž měl vedle Vlajkoviče největší účastenství. Krátce před vypuknutím války povýšen byl na plukovníka a jmenován náčelníkem generalního štábu při armádě drinské. Oreškovič je asi padesátník, vysoké postavy, osmahlého obličeje, pravý vojín, jenž nemiluje mnoho frasí. Vyznamenán byl od knížete za udatnost zlatým křížem ďakovským, řádem to nově založeným. (Řád ďakovský nosí se buď na šíji na pentli, nebo na prsou a uděluje se jak za služby vojenské tak občanské. Medaille za udatnost je stříbrná, má na přední straně nápis „za udatnost r. 1876“ a na zadní straně „Milan M. Obrenovič IV., kníže srbský.“ Kříž ďakovský I. třídy uděluje se za zvláštní zásluhy o vlasť a o knížete vojínům za války; kříž II. třídy uděluje se vojínům, když se nevalčí. Jednotlivé sbory, které se zvláště vyznamenaly, mohou ten řád nositi na svém praporu.)

koušeli se o svržení krutého jařma, jaké tu panovalo nadšení v celém světě! *Bojujeme za svobodu, vizte zemi tu, jak jest úrodnou a mohla by býti bohatou, kdyby Turci nehubili lid a neplenili zem; my si přejeme toliko živobytí lidského snesitelného! Za 30 roků, co by dokázala tato země, jsouc svobodna — a v tomto svatém boji jsme opuštěni!*"

Oreškovič zmínil se také, že žádal o posilu, ale že nelze mu jí dosáhnouti. Já podotknul na to, že tu byl nedávno ministr války, a že zajisté poznal vady, načež Oreškovič odvětil: „Ano, byl zde, viděl vše — ale —. Vizte, máme hájiti čáru 20 mil dlouhou, kterak to možno? Dobrovolníci naši bijou se statně, ale nemají ani zadovek. Turci sesilují se neustále a přejdou nejspíše k offensivě; my se ohražujeme, jak vidíte a já doufám, že zvítězíme."

Čas pokročil a my měli ještě prohlížeti tábor; rozloučili jsme se a Oreškovič dav nám dva průvodčí, pozval nás, bychom ho večer opět navštívili. I jeli jsme dále uprostřed polí a luk; neviděli jsme ani stopy boje nebo toho, co si představujeme na bojišti a přece nalézali jsme se na místě, kde nedávno tekla krev a padlo tisíce lidí. Poznal jsem dle všeho, že bojují vždy jen menší oddíly a že spíše lze věřiti menším číslům srbským, nežli tureckým, jakož i že Turkům daří se hůře nežli Srbům, poněvadž nemohli těmto zabrániti v postupování.

* * *

Velitelství armády drinské bylo počátkem září vystřídáno. Na místě Alimpiče byl jmenován velitelem plukovník Uzun *Mirkovič*, kdežto Alimpič odešel k armádě ibarské, aby na některý čas zastal chorobného *Čolaka Antiče*.

Také pod Mirkovičem svedla armáda drinská některé boje, však za příčinou přílišné rozlehlosti operační čáry nebyla s to dočiniti se nějakých značnějších úspěchů.

XLVI. V Bosně.

Na příslušném místě (str. 94 a 95) jsme vypravovali, kterak plukovník *Despotovič* rozešel se s Čerňajevým, jehož rozkazu uposlechnouti nechtěl, začež byl sesazen a propuštěn. Avšak výborný jinak tento důstojník nevzdal se proto dalšího působení v boji proti Turkům, nýbrž odešel od armády moravské do *Bosny*, kdež znova podněcoval a organisoval umdlévající povstání.

V příčině této vydal následující provolání:

Bosňané!

Prostřednictvím vůdců svých prohlásili jste Jeho Vysost knížete Milana M. Obrenoviče IV. za svého gospodara a knížete.

Jeho Vysost obdařila mne skrze ministerstvo své velikou ctí, že jmenovala mne vrchním velitelem všech sborů bosenských a místodržitelem bosenským. Zároveň dal mi kníže plnou moc, abych jakožto vrchní velitel udatné vojíny a výborné občany tak odměňoval, jak by Jeho Vysost, náš gospodar a kníže Milan M. Obrenovič, zasloužilé muže sám vyznamenal. Jménem všemohoucího boha a dle vůle Jeho Vysosti knížecí přejímám dnes plnění této těžké povinnosti, což všem sborům a lidu bosenskému tímto oznamuji.

Rekové! Když jste s bratřími Hercegovci chopili se zbraně a jako hrdinové povstali, byste setřásli potupné a nesnesitelné jho turecké, nemohli Jejich Vysosti gospodarové a knížata srbský a černohorský snésti déle bolestný nářek a velikou bídu národa srbského v Bosně a Hercegovině a nechati Vás bez bratrské pomoci a proto vypověděli Turecku, úhlavnímu nepříteli národa, válku.

Bosňané! Povstaňte všichni, staří mladí, bez rozdílu víry, byste s myslí smělou, plni svornosti se svými bratry ze Srbska a Černé Hory, rozlámali okovy, které vás tíží nejstrašnějším otroctvím, a abyste dosáhli staré svobody hrdé Bosny, čímž dokážete světu, že zasluhujete požehnání nové doby a lidského pokroku, a že zasluhujete sympatií, jimiž provází vzdělaná Evropa boj Váš. Čím více osvědčíte statečnost a svornost, tím dříve navrátí se pokoj a pořádek do vlasti Vaší a započne činnost pro obecnou, lepší a šťastnější budoucnost Bosny.

Bratří! Napněme veškeré síly své, poněvadž nikoho z nás neočekává nic jiného, leč svoboda nebo smrt!

Boj náš jest boj svatý! Nežádáme nic jiného, nežli abychom si dobyli oněch práv, kteráž přísluší každému rozumnému člověku a každému národu. V boji tomto můžeme vždy očekávati, že nás bude veřejné mínění celé Evropy podporovati, ale zvláště, že na nás bratrský národ ruský nezapomene, ani žádný z ostatních bratří slovanských, kteří částečně již dokázali, kterak je bolí Vaše bída a nouze.

Bosňané! Jménem Jeho Vysosti gospodara a knížete Milana M. Obrenoviče IV. vyzývám Vás, byste všichni povstali za svobodu Bosny a napomínám Vás, byste každého Bosňana, nechť jest jakékoli víry, považovali za soukmenovce, dokavad neobjeví se zřejmě co nepřítel svého národa, a přikazuji Vám, byste přísně šetřili víry, cti a majetku a chránili je jako své vlastnictví; každého pak, kdo přikázaní toto přestoupí, přísně potrestám.

Konečně nechť jest každý přesvědčen, že budu ke každému bez rozdílu víry a stavu spravedlivý při odměňování i při trestání a že stateční vojínové i ctění

občané naleznou ve mně vždy věrného soudruha a přítele.

V Grahovu, dne 11. srpna 1876.

Plukovník *Nikola Despotovič.*

Provolání toto nezůstalo bez účinku, neboť v málo dnech velel již Despotovič několika tisícům bojovníků a již dne 14. srpna svedl s Turky vítěznou bitvu u *Petrovce.* Byl to sbor *Selima* beje, s nímž se Despotovič utkal. Selim měl 4 prapory nizamů a 2000 bašibozuků. Boj trval plných sedm hodin a skončil porážkou Turků. Po dokonaném vítězství zůstavil Despotovič, kterýž vedl do boje 7000 mužů, malé pozorovací oddělení u Petrovce, a hnul se s jádrem svého lidu dále na jih. Kamkoli přišel, zřizoval jménem knížete Milana z domácího obyvatelstva národní úřady, organisoval z dobrovolníků místní policii a dosazoval v každém větším místě vojenského velitele, kterýž měl uloženo v případu potřeby z lidu národní hotovost sestavit a osadu chránit.

Jádro bojovníků bosenských rozděleno bylo na několik čet — v horách risovackých a grmeckých, pak v pastirevských a v pohoří kozareckém. Risovackým a Grmeckým velel sám Despotovič, Pastirevští a Kozarevští válčili samostatně, znepokojovali ustavičně turecké vojsko a hleděli především k tomu, aby se k srbské hranici nedostaly žádné mohamedánské čety dobrovolnické. Zároveň udržovali ustavičné spojení s ohraženým táborem u *Brezovce* (nedaleko Dobretína, u samých rakouských hranic), poněvadž také Turci nedaleko Brezovce tábor si utvořili, aby spojení s nitrem Bosny přerušovali a povstalcům po zamýšleném útoku na Nové zpáteční cestu uzavřeli. Oba nepřátelské tábory nebyly od sebe ani na dostřel vzdáleny a následkem toho sváděly se den co den větší nebo menší půtky. Dne 6. srpna vyrazili Turci z tábora a přepadli sbor uprchlíků, kteří se na rakouskou půdu chtěli uchýliti. Na to vyrazili také povstalci vedením Ostoje *Vojnoviče* z tábora a svedli s Turky několik hodin trvající bitvu, kteráž úplnou porážkou Turků skončila. Uprchlíci přešli na to zcela volně na rakouské území. Ačkoliv Turci v plném zmatku na útěk se dali, opominuli přece povstalci vítězství svého využitkovati. Slabé oddělení, kteréž za Turky bylo posláno, nemohlo nic svésti, ježto se Turci tím časem již za své hradby ukryli. Ostatně udělala i noc celému boji konec.

Dne 11. srpna přepadlo 600 bašibozuků a domácích mohamedánů z okolí *Glamoč.* Požárem bylo obyvatelstvo ze spaní vyburcováno. Jakmile přichvátalo obyvatelstvo k ohni, přepadli je Turci a nastala řež. Na to vpadla horda do křesťanských domů, rozbila a povraždila všecko i nemluvňata a vyházela rozbité nářadí a krvavé mrtvoly na ulici. Co se v noci uchrániti mohlo, prchlo do hor. Následující ráno obrátili se bašibozukové ku vsi Podiči, přepadli na louce 23 dělníků, masakrovali je a hodili zkomolené mrtvoly do potoka Jarugy. V Podiči se dověděli bašibozuci, že nedaleko vsi má Murad beg dvorec, který byl minulý týden od povstalců dobyt a majitel jeho usmrcen. Murad znám byl v mutesarifliku travnickém daleko široko co vrah křesťanů a v bazaře sarajevském chlubil se, že v červenci poslal 27 „Vlachů“ (pravoslavných křesťanů) na onen svět. Vztek do Podiče přišlých mohamedánů neznal pro zabití Murada mezí. Nejprv byl vyvlečen staršina Vistič, 90letý kmet a vyslýchán na návsi. Kdežto ho jusbaša vyslýchal, srazil Vističovi ze zadu jeden bašibozuk jednou ranou hlavu. Jeho syna Ivana stihl stejný osud, a když bylo všecko obyvatelstvo vsi pobito, ženy zprzněny a bašibozukové zpití, táhli do nejbližší vesnice Prilugu, kde hru svou dále provozovali.

Despotovič stíhal ovšem spřež bašibozuků všemožně, však nemohl překaziti nepočetným sborem svým všechny ohavnosti, jakýchž napácháno.

Hlavní stan Despotovičův byl po delší čas v *Grahovu,* odkudž došel následující přípis ze dne 3. září: „Turci prchají houfně z Petrovce, Vakupu a Glamoče do Baňaluky a Sarajeva, neboť vědí, že se tu proti povstalcům neudrží. Jsou přesvědčeni, že vláda jejich v Bosně jest u konce, a proto pášou nejhroznější ohavnosti. Když povstalci táhli ku Glamoči, zapálili velký sklad sena a žita Filipoviče beje, při čemž shořelo mnoho sousedních domů. Nuže, co učinili Turci, když hořel sklad? Přes 50 křesťanských dítek vhodili do ohně a ty ubohé za živa uhořely. Když povstalci se blížili k místu, v němž nalézali se Turci, kteří přinuceni byli k útěku, sesekaly bestie tyto napřed všechny ženy a dítky a zapálily domy křesťanů.

Sbor Despotovičův dostává denně posily, čítá nyní přes 15.000 mužů. Přes 5000 mužů jest po vojensku zřízeno a vycvičeno a ty vede Despotovič sám; ostatních 10.000 bude co nejdříve zřízeno. Sbor, jemuž velí Despotovič, rozdělen jest na 6 praporů po 833 mužích, a prapor rozdělen jest na 4 setniny. Veliteli praporů a setnin jsou řádní a zkušení důstojníci srbští, chorvatští a dalmatští. Všech 6 praporů ozbrojeno jest zadovkami a venclovkami. Ostatních 10.000 mužů mají pušky různých soustav, většina má ručnice obyčejné. Polovici sboru toho velí vůdce povstalecký Golub *Babič,* jenž má za úkol napadnouti Petrovac, Vakup a Baňaluku. Ostatních 5000 mužů vede Alex *Jakšič,* Hercegovec, a ti operují zároveň se sborem Despotovičovým proti Livnu. Po dobytí Baňaluky má se spojiti Golub Babič buď s armádou drinskou anebo se sborem majora *Vlajkoviče.* Despotovič po dobytí Livna bude hleděti, by s Černohorci se spojil. Avšak posud nelze podniknouti operace ani proti Baňaluce, ani proti Livnu, poněvadž nedostává se nábojů pro ručnice soustavy Venclovy. Nadšení ve sboru panuje veliké a stav zdravotní jest výborný.

* * *

Despotovič (vyobr. na str. 209) jest rozený Srb z kraje jagodinského; před patnácti lety opustil otčinu svou, aby hledal štěstí v Rusku, zejména ve vojště ruském; přivedl to za krátko až na plukovníka. Při jízdě ruské vynikal vždy jakožto velmi dobrý důstojník. Když vypukla válka slovansko-turecká, vrátil se Despotovič do Srbska; vřaděn jest do vojska jako plukovník a přidělen generalu Čerňajevu. Ještě v Alexinci jmenoval ho Čerňajev vrchním velitelem jízdy při armádě moravské. Při pochodu vojska srbského k Pirotu stala se však, jak nám už známo, neshoda mezi Čerňajevým a Despotovičem, že tento opustil hned tábor u Babiny Glavy. Ostatně jest Despotovič voják statečný, a vzbudilo to nemalé podivení, že mohl odporovat vrchnímu vůdci svému, kdežto jinak drží přísně na vojenskou kázeň.

XLVII. Prostřednictví Evropy.

Evropská diplomacie, kteráž nebyla s to zameziti ohavnosti v Bulharsku, vedla mezi sebou hned od vzniknutí války slovansko-turecké také jakousi válku, v níž Rusko, Německo a Italie tvořilo jednu, Anglie druhou armádu, kdežto Rakousko a Francie se vyznamenávaly kolísáním.

Konečně dohodla se diplomacie v měsíci srpnu, aby navrhlo se *příměří*, jehož bylo skutečně za společného nátlaku zástupců všech mocností v měsíci září docíleno.

Že při tomto prostřednictví evropském nemohlo býti pochybnosti o důvěrném srozumění mezi Německem a Ruskem, to dokazovala řeč ruských listů, jmenovitě časopisu „Golos“ (Hlas), jenž mohl v té věci za skutečný hlas ruské vlády považován býti. List ten se přimlouval, aby při celém jednání o příměří mělo Německo náčelnictví jakožto mocnost v záležitostech východních nejméně zúčastněná a důvěry zasluhující.

Mezi vládami petrohradskou a berlínskou bylo totiž už tenkrát vyjednáno, že německá diplomacie má nejprve působiti v tom směru, aby se příměří uzavřelo, a když by se to nepodařilo, aby působila ke zvolení Ruska za plnomocníka ostatních států evropských. Jakožto vykonavatel vůle Evropy mělo pak Rusko s Rakouskem nebo i bez Rakouska obsaditi křesťanské země v Turecku, v nichž by fanatismus mohamedánský bránil zařízení nutných oprav.

Pevná shoda Ruska s Německem byla také zřejma v listech německých, jmenovitě v těch, kteréž slouží politice knížete Bismarka. Rozhodná řeč těchto orgánů nedopouštěla pochybnost, že ruská vláda pomocí Německa na radikalní změnu poměrů na Balkáně se chystá.

První pokusy diplomacie, aby se dala Porta k rozumným podmínkám míru pohnouti, nezdařily se.

Mezi tím ale učinilo Srbsko ve srozumění s Černou Horou krok, kterýmž se stav věcí v neprospěch Turecka obrátil. Po šťastných bojích srpnových u Alexince povolal totiž kníže Milan zástupce velmocí v Bělehradě a vyjádřil se, že jest hotov přijati dobré služby, kteréž mu nabízejí, aby tímto způsobem vyhověl přání Evropy, i vyzval je, aby těchto služeb nejprve k zjednání klidu zbraní a pak míru obrátili.

Po tomto vyzvání odbývaly se ihned porady zástupců velmocí evropských v Cařihradě. Anglicko a jeho spojenci byli teď nuceni Portě domlouvati, ačkoliv věděli, že to bude velmi těžko nebo dokonce nemožno přesvědčiti turecké fanatiky, že je třeba poslati zase asiatské a africké hordy domů. A když se podařilo zjednati klid zbraní, nastala teprv veliká obtíž při jednání o mír, kteréž přece mělo míti ten účel, aby dobré poměry mezi knížetem Milanem a Portou zase zjednány byly. Bylo to vše možno na základě stavu věcí, jaký byl před válkou?

Obtíže byly tedy veliké, a mocnosti, kteréž v naději, že zjednají mír a Turecku dobré služby prokážou, byly takřka ve vlastní síti chyceny. A státníci turečtí dobře znali nesnáze vyjednávajících mocností, neboť nespěchali nikterak na uzavřené příměří, nýbrž žádali, aby dříve, než klid zbraní nastane, podepsány byly podmínky budoucího míru.

A jaké podmínky míru Porta žádala! chtěla svým vojskem *obsaditi Bělehrad a jiné pevnosti srbské*, žádala *zboření všech opevnění v moravském údolí*, *velikou náhradu válečnou*, *zvýšení srbského ročního poplatku*, *rozpuštění srbského vojska až na nepatrný počet mužů k veřejné službě potřebných*, *vystavění železnice Srbskem, kteráž by přiléhala na železnice turecké a konečně měl kníže Milan podniknouti cestu do Cařihradu, aby tam sultánovi se pokořil.*

Rozumí se, že tak drzé podmínky míru nemohly v Bělehradě zbudit nic jiného než opovržení a nová osvědčení válečná. Ministr *Ristič* oznámil ihned přítomným jednatelům cizích vlád, že ani jedina z tureckých podmínek míru přijati se nemůže.

A Ristič, tento Cavour Jihoslovanů, mluvil z duše národu srbskému, jakož o tom hojná osvědčení do veřejnosti pronikla.

V první řadě obrátilo k sobě pozornost osvědčení měšťanů bělehradských. Ačkoliv vojenská situace Srbsku příznivа nebyla, neváhali měšťané bělehradští projeviti, že Srbsko tureckým výminkám podrobiti se nesmí a nemůže. „Jen mravní bankrotáři,“ pravilo se v osvědčení, „provozující pouze politiku žaludkovou, jak Garibaldi pověděl, posuzují dle malého

ducha svého náš srbský národ, a jen takoví lidé mohou se domýšleti, že Srbsko musí chtíti mír.

Kdyby byly Srbsko už nejtěžší rány stihly, nejen že neztratilo by mysli a nedalo by se ponížiti hanebným mírem: ono pod bičem neodvratného osudu sklonilo by hrdinskou šíji, avšak důstojností svou vynutilo by si úctu na nepřátelích. Kdyby Srbsko bylo od Turků od jednoho konce k druhému povaleno, přece nenašel by se u nás člověk, kterýž přistoupil by, nechceme říci na šílené podmínky, o nichž turecké listy v mohamedánském opojení blábolí, nýbrž na ty, kteréž židovská politika vyhlašuje za mírné. Kdo v celém Srbsku odvážil by se podepsati podmínku o válečné náhradě Turecku? Zdaliž nebyla to Porta, kteráž po celý rok obklíčením Srbska přivedla nás hmotně na mizinu a konečně výhrůžkou obsádky přinutila k válce? Porta jest nám dlužna náhradu za spousty, kteréž zbytečně a proti všemu válečnému zvyku jsou v zemi naší načiněny. Kdo v Srbsku směl by se odvážiti podepsati zvýšení poplatnosti a zmenšení naší vojenské moci? Poplatek a svoboda uvnitř

Srbská legie kněžny Natalie v bitvě u Adrovce dne 1. září.

jsou nám zabezpečeny evropskými smlouvami, pod jejichž ochranou dosud žijeme!

Židovští politikové žádají záruky, že Srbsko podruhé Portu nenapadne, ale zapomínají na záruky, jež v budoucnosti chránily by Srbsko před Turky. Kdo může se zaručiti, že při nejblíže příštím povstání křesťanském (a nelze si mysliti, že by nevypuklo), nějaký Avni nebo Mithad paša v Cařihradě neřekne: „Srbsko musí se obklíčiti, musí se podrobiti, pak snadně zmůžeme povstání v sousední zemi.“ Proti takovým pokusům Srbsko nemá žádných záruk, neboť ani teď nemohly ho smlouvy chrániti, a proto nezbude mu nic jiného, než spoléhati se na vlastní síly. V Turecku mají moslemové právo býti ozbrojeni, ve státě, jakým jest Srbsko, musí býti ozbrojeni všichni křesťané.

Ve vnitřním našem zřízení státním nedalo by se tedy nic změniti, kdybychom byli v skutku úplně poraženi .... A zdaliž nebylo i Řecko poraženo a nedosáhlo-liž přes to za pomoci Evropy své samostatnosti? Tehda jako dnes trvala zapletená otázka východní, a

čeho dosáhlo přemožené Řecko, proč by toho v případu tom nemohlo dosáhnouti i Srbsko?

Dejme tomu, že bychom byli úplně poraženi, i pak musili bychom trvati na tom, aby všichni naši kmenové v Turecku dle historického svého práva, jehož se vždy dovolávali, byli spojeni a aby se jim pomalu samovlády dostalo. Kdybychom to nyní nevyslovili hlasitě, kdybychom se od toho jen dost málo odchýlili, mohli bychom ublížiti národnímu právu svému. Kterýž Srb vzal by na sebe takovou odpovědnost? Kterýž odvážil by se národu říci: Tys přinesl nezměrné oběti, bojovals hrdinsky a prolévals krev, tisíce tvých rodin v zármutku, dědiny a města jsou vypáleny, role tvé spustošeny — a přece jsi ničeho nedosáhl! Tys jediný národ na východě, kterýž povstal ke cti hrdinského a obětavého křesťanství, a přece jsi od křesťanů opět obětován moderní zdechlině, kteráž vzduch otravuje! Srbskému národu zbyly by pak jedině jeho hory a běda tomu, kdoby ho v nich chtěl vyhledati. Můžeme všeho postrádati, cti však nikoliv a nikdy; svou čest dali jsme na to, abychom domohli se spravedlivých a mírných požadavků, jež jsme byli před válkou vyslovili.

Tak bychom i potom smýšleli, kdyby turecké vojsko stálo již před Bělehradem. Obávať se Evropa, že by pokračováním ve válce nastaly zmatky, kteréž by i jeho míru byly na překážku, pak nechť učiní válce konec, ale nikoliv ve prospěch barbara, kterýž veškerá lidská a mezinárodní práva pošlapává, nýbrž ve prospěch křesťanů, kteří na práva tato appellují; ne ve prospěch asiatského divošství, nýbrž ve prospěch evropské civilisace. To jediné bylo by důstojno evropské civilisace a křesťanské Evropy. Či by chtěla Evropa odměniti ještě k tomu Turecko za hrůzy a ukrutnosti, jež spáchalo v Bosně, v Hercegovině a v Bulharsku, v Starém Srbsku a v knížectví Srbském? To bylo by ještě hroznější než všechny hrůzy, barbarštější než asiatské barbarství — skutek takový mohl by se v nemravnosti své měřiti s něčím, co ještě nebylo. Dějiny lidstva zapsaly čestně činnost diplomacie r. 1827 ve prospěch Řecka. Také dnešní diplomaté nebudou chtít býti menší než tehdejší. Kdyby však proti všemu nadání diplomaté chtěli se sami zapříti, Srbský národ nezapře se, nýbrž vyplní povinnost svou až do konce volaje na ty, kdož nad jeho osudem vládnou: *„Vezměte nám život, ale nepodpisujte ani v nejhorším případě nové otroctví našich bratří k věčné naší hanbě. My spasíme čest svou a tím spasíme vše! Opustí-li nás všechno, nás malý, mladý národ, pak zůstaneme sami jedině velikými v Evropě!“*

Ristič vysvětlil bělehradským zástupcům států evropských, proč ani jediná podmínka míru tureckého přijata býti nemůže. Předně kladl váhu na to, že žádost Turecka neshoduje se ani s úmluvami, kteréž byly platny před válkou. Dle pařížského míru musilo Turecko pevnosti srbské vyklidit. Také ostatní žádosti příčily se dosavadním řádům. Žádný panovník srbský nebyl v Cařihradě, aby sultánovi holdoval. Rozpuštění vojska, zrušení opevněných míst a stavba železnice pro Turky na útraty Srbska byly samé požadavky, kterýmž země nemohla, nechtěla a nesměla dostáti.

Ani listům anglickým se podmínky nelíbily, neboť se prohlásily, že ze všech těch podmínek jest jedině *pon kud* slušná ta, kteráž týká se stavby železnice. Časopisectvo jiných zemí podmínky turecké naprosto zavrhovalo a „Norddeutsche allg. Zeitung“ to prohlásila za ostatní vládní listy, že turecké podmínky jsou vesměs takové, že nemohou je přijati ani mocnosti evropské ani Srbsko. Dále pak projevil se orgán Bismarkův takto: „Nadáli jsme se, že Turecko vyhoví podstatně změněným okolnostem v konstelaci politické, že nebude žádati věci nemožné a že zbytky turecké síly životní nevsadí na jednu kartu proti vůli Evropy. Důvěra tato, založená na pečlivém uvážení všech možných okolností a jmenovitě na nezištnosti všech velmocí, jest dnes úplně sklamána, a nyní nastala již nová fase východní otázky, fase to, v níž počnou nezbytné následky jednání a chování tureckého, za něž veškerá zodpovědnost připadá Turecku jedinému. Porta učinila osudný krok a postavila za základ vyjednávání míru podmínky takové, kteréž při nynějším vojenském a politickém stavu věcí mohou se považovati pouze za potupu všech dobře míněných snah o mír. Podmínky ty nemohou se nejen samy sebou přijati, nýbrž ruší také ustanovení míru pařížského, jejž aby co možná neporušený zachovala, má býti největší snahou vlády turecké.

Turecké právo posádky v srbských pevnostech, kteréž platilo dříve o pevnosti bělehradské, smederevské a malozvornické, nepovolilo by se Turecku ani pak, kdyby Bělehrad a Smederevo byly v jeho moci. Dnes však, kdy vojsko turecké jest s to udržeti pouze nepatrnou část území srbského, a nemůže přemoci Srby ani v poli, neřku-li dostati se k Bělehradu, nezasluhuje ani tento zpupný požadavek, aby se o něm opravdově mluvilo. Smlouva pařížská upravila poměr mezi Tureckem a Srbskem, a změniti jej jednostranně nesmí ani Turecko *vítězné.*“

Ale Porta se stavěla, jakoby od svých podmínek upustit nechtěla, což vzbudilo pohoršení i u přátel Turků. Jmenovitě byly rozhořčeny vlády anglická a rakouská, o nichž do té doby nepřestalo panovati mínění, že Turkům nadržují. Vláda rakouská prohlásila svou nevoli ve svých zahraničných i domácích orgánech, v nichž dala na srozuměnou, že by v případu další svéhlavosti v Cařihradě musila vystoupit rozhodněji.

Na Rusi pak byla situace následkem zpupnosti turecké velmi hrozivá a národní hnutí ruské nabývalo rozměrů dříve nikdy netušených. Hmotná pomoc pro Jihoslovany vzrůstala do milionů, bohatý a chudý snažil se přispěti dle možnosti na oltář osvobození Slovanstva.

Všude se tvořily pomocné spolky a sbírky pořádaly se při každé možné příležitosti. V tomto směru vzdorovitost Turků valně prospěla, neboť každý snažil se dle svého způsobu zpupnost tureckou potrestat. A nemaje k tomu jinaké příležitosti snažil se dobře smýšlející Rus alespoň peněžitými dárky proti Turecku zápasiti. Dámy z nejlepších rodin neostýchaly se veřejně sbírati příspěvky v chrámě, v koncertu, v hostinci, v zahradě. Jeden výjev tohoto šlechetného nadšení podává naše vyobrazení na stránce 157.

I mírumilovný *car Alexandr* byl drzostí tureckou nemálo rozhorlen a pravil prý k pruskému generálu *Manteufflovi*, když mu tento do Varšavy depeše své vlády přinesl:

„Porta bude asi chtít příměří protahovati. Já však byl od knížat srbského a černohorského o osobní zakročení požádán a považuji to tedy za čestnou povinnost, zbaviti tyto příbuzné země metly válečné. Chci také Rusku zachovati mír, ale žádám od svých spojenců, aby váhavý průběh diplomatického jednání uspíšily. Jestliže spravedlivým požadavkům mým nebude vyhověno, budu přinucen spravovati se v příštích dnech jen národními povinnostmi svého těžkého úkolu panovnického.“

Mezi Vídní a Londýnem konal telegraf nepřetržitě služby, a Anglie byla již odhodlána obsaditi s Rakouskem Bosnu, avšak ve Vídni neměli k tomu chuti, když mělo k činu dojíti, kdežto dříve mluvilo se tam „o rozhodnějším vystoupení.“

Porta však zaslala svým zástupcům důvěrnou notu, v níž se vyjádřila, že nemá chuti dáti si líbit další „nespravedlivé“ působení ostatních států v její záležitostech.

Avšak nebylo pomoci, musila konečně přece se podrobit a klid zbraní bez podmínek povolit, a orgánové rakouští přičítali zásluhu toho hraběti *Andrássymu*, kterýž prý svým umírněným jednáním naproti Portě naklonil si turecké státníky tou měrou, že mu spíše popřáli sluchu než diplomatům anglickým, německým a italským, poněvadž prý tito nezachovávali k císařství tureckému náležitý respekt.

Veliká rada v Cařihradě byla svolána a mínění všech u přítomnosti sultána vyslechnuto. V radě byl šeik ul islam, velkovezír, ministři, generálové, admirálové, ulemové a rozliční funkcionáři turečtí. Z přítomných hlasovali 3 pro příměří a mír beze vší podmínky, 31 hlasů žádalo, aby sultán na podmínkách dříve žádaných setrval, 48 rozhodlo však, aby se tyto podmínky nepředkládaly jakožto ultimatum, totiž konečná a nezměnitelná žádost, nýbrž jakožto nota pouhého přání, o němž by ostatní mocnosti rozhodly a po případě své návrhy učinily. A když sultán váhal, odebral se k němu vyslanec rakouský hrabě *Zichy* a přimlouval se, aby Porta byla povolnější a naklonila se smířlivým návrhům. To rozhodlo, sultán sdělil svým ministrům, že poslechne rady hraběte Zichyho, jakož se i stalo. Prozatím bylo uzavřeno desítidenní příměří, kteréž od 15. do 25. září platnost míti mělo, a sultán, oznámiv to mocnostem, dal rozkaz, aby vůdcové jeho zastavili nepřátelství.

Klid zbraní měl dle ujednání mocností za účel, aby uzavřelo se příměří a možno-li i mír. Ale již s počátku bylo nastávající jednání o příměří a mír velmi pochybné, proto nebylo o nějakém komisionálním vyhražení čar a posic obou armád na ten čas ani řeči. Srbové měli tehdy v rukou Alexinac, tolikéž opevněnou čáru Deligrad-Djunis-Šiljegovac i s oporou pravého křídla na Isavě. Čuprija a Paračín byly novými hradbami opatřeny a tvořily pro případ, že by Alexinac zcela vyklizen býti musil, druhé pásmo velkých opevnění v údolí řeky Moravy. Srbové vystavěli také mezi Alexincem a Deligradem, na pravém břehu Moravy na silnici v trňavské výšině 4 tvrze a stížili tím opět pochod Turků na Deligrad, i kdyby Alexinac již v tureckých rukou byl. Ale nejdůležitější bylo to, že měli Srbové pevně ve svých rukou strategickou čáru Vukaňa-Tešica-Katun za zády turecké armády. Srbové zatarasili tedy armádě Abdula Kerima zpáteční cestu a zmařili jeho naději, že bude moci klidu zbraně k tomu použiti, aby se v zadu od Niše potravinami a novými velkými děly bez překážky zásobil. A přece závisel na brzkém dodání obou těchto potřeb všechen příští výsledek, neboť Turci trpěli nesmírně nedostatkem spíže a mohli Alexince dobyti a pak Deligrad bombardovati vůbec jen v tom případě, kdyby těžká bourací děla, která ovšem již na cestě byla, v čas před Alexinac a Deligrad byla přivežena. Situace srbské armády byla tedy přízniva. Válečné zásoby a potřeby všeho druhu, od vycvičených vojákův až k nejmenším potřebnostem pro život v táboře, docházely v hojnosti a bez překážky do srbského tábora, kdežto Turkům to všechno scházelo.

XLVIII. Nechvalná činnost diplomacie.

Ohromné sumy peněz stojí vydržování evropské diplomacie, a za to koná tato ve prospěch pokroku lidstva, k povznešení mezinárodní mravnosti a zušlechtění velmi málo nebo lépe řečeno nic. Vzdor „milému Pánubohu,“ jehož jméno diplomaté obyčejně v ústech nosí, rozhoduje u nich mrzký prospěch hmotný, jemuž ostatně mnozí diplomaté někdy ani nerozumějí a z neznalosti poměrů jednají často na úkor států, jež zastupovati mají.

Proto vykazují dějiny lidstva četné příklady, že

řídící politikové nevědí si naproti mnohým velkým událostem rady a zůstavují rozhodnutí důležitých otázek svépomoci národů, bodákům a dělům nebo konečně — náhodě.

Kdyby evropská politika řídila se křesťanskými zásadami lidskosti, byla by se východní otázka rozřešila již na jaře 1876, když byli v Soluni zavražděni konsulové francouzský a německý, když v Bulharsku na tisíce lidských životů mučenickou smrtí bylo utraceno. Tenkrát měla evropská diplomacie jednomu nebo několika státům uložiti, aby na společné útraty vypravili do Turecka armádu, kteráž by byla *pořádek udělala, totiž Turky vyhnala.*

Avšak k takovému činu spasnému se diplomacie evropská nepovznesla. Vzájemná žárlivost a sobectví tomu bránily a mlčky platila zásada, že Turecko musí se samo znenáhla rozpadnout, že však jeho celistvost nesmí se rušit od státu jiného, poněvadž by se o jeho země příliš mnoho dědiců přihlásilo.

Při tom měl velikou úlohu *strach Anglicka, aby si Rusko nepřivlastnilo Cařihrad,* kterýž by mu otevíral volnou cestu do Indie; jakoby Rusku nebylo možno pojistit si tuto cestu i kdyby panství půlměsíce v Cařihradě dále trvalo.

K tomu by ovšem bylo třeba dorozumění se Ruska s Tureckem, kteréž by bylo zajisté Anglicku velmi nebezpečné, poněvadž by pak mohl padišah mohamedánské obyvatelstvo Indie velmi snadno proti nenáviděnému panství Anglie popuditi.

Ale na takové velké kombinace diplomacie evropská téměř nikdy nepomýšlí. Jen italský Cavour a německý Bismark byli mužové, kteří provozovali politiku, jak se říká, ve velkém slohu. Ostatně jest dílo diplomacie evropské v druhé polovici devatenáctého století pouze malicherné pletichářství, což potvrzuje velmi případně článek jeden v anglickém listu „Times“ v září r. 1876, kdy jednalo se o tureckých podmínkách míru. Tento charakteristický článek praví:

„Proti těmto podmínkám mohlo by se málo namítat, kdyby Turecko a Srbsko byly obyčejné válčící strany. Srbsko pustilo se do valky z důvodů sympatických, neboť jsou sympatie k němu právě takové, jako mělo Piemontsko, když počalo velké dílo osvobození a sjednocení Italie. Však Srbsko k válce vyzvalo, a poražený musí obyčejně nésti následky.

Posud bylo oběma stranám dovoleno jednati svobodně, jakoby nebyly jinému státu odpovědny; ale platilo mlčky dohodnutí, že *žádnému z obou nebude dovoleno užiti ovoce svého vítězství.* Kdyby Srbsko porazilo Turky, nemohlo by anektovat ani píď bulharské půdy bez svolení ochranných mocností*), a kdyby Turci zničili válečnou moc srbskou, zakročily by některé z nich, aby další dobývání území srbského zamezily.

I kdyby žádná mocnost evropská jednání Srbska neschvalovala, přece by bylo chráněno před obyčejnými následky porážky, a sice za tou příčinou, že Evropa nemůže dopustit, aby se říše turecká i jen o jedinou míli rozšířila. Evropa nemůže tedy Turecku dovolit, aby obsadilo srbské pevnosti, kteréž mělo ještě r. 1857. Turecku nebude dovoleno získati některý kus půdy již jednou ztracené.

Od padesáti let přímé moci turecké ubývá, tu po bitvě, tu po ujednání diplomatickém. Tento proces trvá posud a musí dospěti ke konci. Ale nejtěžší všech úloh diplomacie jest ta, *aby tento rozklad vykonával se bez újmy nominelní svrchovanosti Porty.*

K zachování evropského míru musí velmoci odporovati opětnému obsazení srbských pevností vojskem tureckým. Když se Turecko zeptá, jakých záruk se mu poskytne proti opětné invasí, odpoví se mu, že mocnosti se postarají o příslušné chování se Srbska. Kdyby správní autorita Porty v Bosně, Hercegovině a snad i v části Bulharska přestati měla, učiní se konec zlořádům, kteréž byly posud příčinou revoluc a omlouvaly invasi.

Taková změna odstranila by také žádost o rozpuštění srbského vojska. Mocnosti dovedou nejlépe posoudit, jaké a mnoholi vojska má kníže Milan vydržovat. Proti žádosti Porty, aby kníže Milan přišel do Cařihradu sultánovi holdovat, nemohou se přednést závažné námitky, ale k vůli míru by Porta nepochybně upustila od plané formule. Jediná příslušnější podmínka jest jen pátá, aby totiž byla přes Srbsko vystavěna železnice, kteráž by se spojovala s tureckými tratěmi. Vždyť Srbům jako Turkům na tom záleží, aby taková železnice zřízena byla. Porta ovšem nezmiňuje se o Černé Hoře, Bosně, Hercegovině a Bulharsku; ale při nejbližším jednání o mír musí se příští stav těchto knížectví a provincií uspořádat; a některé z nich budou dělati nepoměrně větší obtíže než vyrovnání se Srbskem.“

Bezděčně tu Angličané promluvili pravdu. Jádro otázky míru nevězelo v Srbsku, nýbrž v tom, co se má státi s nešťastnými křesťanskými zeměmi v Turecku, a právě o této otázce, kterouž si diplomacie rozumně a dle práva rozřešiti netroufala, musil nastati spor, jakož dále uvidíme; neboť tato otázka stala se pak i při dalším vyjednávání, kteréž se při druhém příměří v listopadu dálo, velmi palčivou.

Ostatně jest zajímavo, že právě v té době, kdy výše položený článek o tureckých podmínkách míru v „Times“ vyšel, odbývalo se v Londýně veliké shromáždění lidu, o němž mluvili jsme na str. 129, a v němž lid anglický zatratil původce ohavností v Bulharsku a podal královně adresu, v kteréž se přimlouval za nezávislost slovanských zemí v Turecku.

Kdežto však v Londýně protestoval lid proti ture-

*) Ochranné mocnosti, které totiž podepsaly pařížský mír r. 1856.

ckým ohavnostem, křičela v Cařihradě mohamedánská garda měšťanská: „Smrť ďaurům! Smrť křesťanským psům!" — a jeden francouzský diplomat provedl kousek, o němž pařížský „Figaro" zaznamenal:

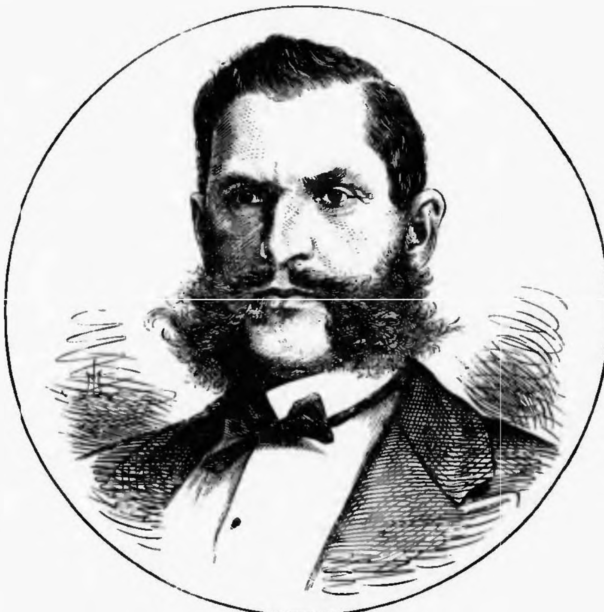
„Balík čísel „Figara" byl nám z Cařihradu nazpět zaslán s tímto přípisem: „K rozkazu vyslanectva zabaveno." Ve vrácených číslech „Figara" byly zprávy korespondentů o ukrutnostech, jež Turci v Bulharsku napáchali."

XLIX. Srbský kralevič a srbský král.

Když knížata Milan a Mikuláš těžký zápas proti Turkům podnikli, věřili pevně, jakož jsme už na jiném místě pověděli, že také Rumunsko a Řecko budou následovat příkladu Srbska a Černé Hory a že Bulharsko a Bosna co jeden muž proti trýzniteli mohamedánskému povstane, i nemohli tušiti, že v této naději budou zklamáni, a že národ srbský v knížectví a na Černé Hoře sám bude nésti krvavou oběť války.

Již po ztrátě čáry na Timoku byl kníže Milan nucen vrátit se z bojiště do Bělehradu, jednak aby byl přítomen diplomatickému jednání, jednak také, že právě v těžkých těch dobách chystala se k své hodině mladistvá *jeho choť kněžna Natalie Petrovna.* *)

Uprostřed svízelů válečných očekávala knížete chvíle radostná. Dne 14. srpna o 6. hodině ráno porodila mu kněžna syna, největší to radost každého panovníka.

Plukovník Despotovič, vůdce povstalců v Bosně.

Obecenstvo bělehradské vítalo narození následníka trůnu srbského s nelíčenou radostí. K 10. hodině počala na pevnosti bělehradské hřímati děla, 101 rána zvěstovala veškerému obyvatelstvu radostnou událost. Lid projevil ihned vřelé účastenství své a za nedlouho vlály na četných budovách národní prapory. V poledne přišlo celé ministerstvo vyslovit knížeti své blahopřání. Cizí konsulové gratulovali každý soukromě. Po poledni uveřejněn pak tento manifest:

„Dnešní ráno přineslo veškerému lidu srbskému radostné poselství. Jeho Vysosti, našemu knížeti a pánu, Milanu Obrenoviči IV., narodil se syn, nám pak Srbům, lidu jeho, náčelník trůnu. Prozřetelnost boží chtěla tomu, že děla ohlašovala narození nástupce trůnu v téže době, kdy na všech stranách hranic našich rozléhají se děla otce jeho, aby vymohla znovuzrození drahé vlasti naší a osvobození srbského národa. V této šťastné události, kterouž nám bůh za těchto těžkých dnů seslal, vítáme záruku pro úspěch naší svaté věci, kteráž jest v rozhodném boji proti nejhorším nepřátelům svým. První přání, kteréž přinášíme drahému novorozeňátku, aby žil a zdráv zůstal a aby bůh Nemaňů a Obrenovičů pomohl jasnému otci jeho dokonati šťastně započaté veliké dílo, by mohl jednou synovi svému odevzdati silné, osvobo-

*) Kníže srbský Milan zasnoubil se r. 1875 s dcerou vznešeného rodu rusko-rumunského, hraběnkou Natalií Petrovnou Kečkovou (vyobrazení na str. 193). Sňatek slaven byl v neděli dne 17. října v kathedrale bělehradské. Kněžna měla při svém sňatku teprv 16 let svého věku a byla jedinou dcerou plukovníka Kečka, který měl rozsáhlé statky ve Valašsku a v Besarabii, a matky rozené kněžny Stourdzové. Natalie ztrativši záhy otce svého, dostala se do domu knížete Murusiho, strýce a poručníka svého, kdež se jí dostalo pečlivého vychování. Kníže Murusi, zdržuje se střídavě v Oděse a v Paříži, zjednával schovance své nejlepší učitele ruské a francouzské. Kněžna byla tedy nabyla dostatečného vychování a vzdělání. Záhy získala si kněžna Natalie Petrovna srdce veškerého národa srbského svou blahosklonnou přívětivostí, lidumilností a štědrou obětavostí. Šlechetné její ctnosti zaskvěly se však nejlépe za útrap, které dolehly na srbský národ válkou s Turkem. Sotva se dostala na trůn srbský, počala se starati o polehčení hrozného osudu tisíců uprchlíků z Bosny. Ona k tomu účelu poskytovala velké sumy peněz ze své pokladny a starala se, aby i z Ruska plynuly hojné příspěvky. Ještě rozsáhlejší a blahodárnější činnost rozvinula od té doby, kdy Srbsko samo započalo válku s Tureckem. Předcházejíc dobrým příkladem převzala protektorat „ženského družstva" v Bělehradě a starala se o jeho zřízení a o vycvičení paní, kteréž se chtěly věnovat péči raněných vojínů. Mimo to podporovala kněžna humanní činnost spolku „červeného kříže". Za všech útrap a svízelů, kteréž jí mladické paní bylo snášeti, za vřavy válečné a za odloučenosti od milovaného chotě, osvědčila neobyčejnou statečnost. Nejen že sama velkou část dne trávila přípravnými pracemi pro polní nemocnice spolu s ostatními

zené Srbsko za dědictví, tento pak aby v omlazené Srbii též později zůstal záštitou své vznešené rodiny a celého rekovného národa srbského, nechť se vyplní. Při narození jasného následníka trůnu byli jeho svatost pan metropolita Michal a pánové ministři *Stevča, Mihajlovič* a Jovan *Ristič;* jasná šestinedělka naše, kněžna a paní, *Natalia,* i novorozený nástupce trůnu mají se, jak jen nejlépe lze přáti."

Lid projevil velmi živě radost svou nad narozením prince. Kníže dal otevříti všecky sklepy své a každý, kdo přišel, připil na zdraví rodině panující; vynikající hosty poctil vrchní správce sklepů vínem nejznamenitějším. Na všech ulicích provolával lid „Živio!" knížeti, kněžně i mladému princovi.

Při křtu byl princovi kmotrem ruský car Alexandr, jejž zastupoval konsul *Karcov.* Po vznešeném kmotru dáno princi jméno *Alexandr.*

Stálý výbor srbské skupštiny podal knížeti k narození syna blahopřejnou adresu, v níž ujišťoval panovníka i nástupce jeho trvalou, nezrušitelnou věrností a láskou celého národa.

Druhou radost způsobili knížeti Milanovi proti své vůli Turci, a sice potupou, kterouž na něho chtěli uvaliti.

Sotvaže totiž zvěděla armáda v údolí moravském, že Turci ve svých podmínkách míru, o nichž jsme v předešlých dvou kapitolách jednali, žádají v první řadě pokoření knížete v Cařihradě před sultánem, od něhož by byl měl přijati Srbsko lénem, počalo vojsko provolávat:

„Živio Milan, srbski kralj!"

Celá armáda se usnesla, že bude Milan veřejně za krále provolán, což se i stalo.

V neděli dne 17. září obdržel kníže a předseda ministerstva Ristič od generala Čerňajeva tuto telegrafickou zprávu:

Z Alexince, dne 17. září. Pod mým velením se nalézající tři divise, vyslaly ke mně dne 15. t. m. pozdě odpoledne deputace, které mně sdělily, že bojují nejen za spojení a osvobození srbských zemí, nýbrž i za nedotknutelnost nynějšího Srbska naproti požadavkům vlády turecké. Armáda vyslovila ústy oněch deputací, že knížete Milana prohlašuje za krále Srbska. Následujícího dne 16. září o 11. hodině dopoledne bylo prohlášení to za hřmění děl celé armádě slavnostně sděleno."

Na žádost armády vyslal Čerňajev jeden prapor vojska do Bělehradu, aby ústně sdělil knížeti přání celé armády. Zároveň ustanoven prapor ten za příští tělesnou stráž krále Milana Obrenoviče."

Skutku vojska srbského přičítala se velká důležitost pro celou budoucnost, a jeden residenční list rakouský napsal o tom: „Tímto osvědčením srbského vojska změnily se poměry úplně. Nechťsi srbská armáda následkem nezdarů tureckých zbraní v poslední době nabyla sebe více sebedůvěry, nechť se kojí sebe jistější nadějí na úplné zmaření vpádu tureckého, nikdy by se nebyla odvážila k tomuto veledůležitému kroku, kdyby nebyla jista, že nejen Turecko nýbrž i prostředkující mocnosti nemají více záležitost východní ve své moci. Srbská armáda postavila naproti nesmírným požadavkům tureckým nemenší požadavek. Žádá totiž, aby nynější území srbské *nezmenšené a nezkrácené bylo zachováno, aby srbští bratří byli osvobozeni a všechny srbské země aby spojeny byly pod králem Milanem Obrenovičem.* Program povstalých Bosňanů stal se programem osvědčení armády srbské. Onen program kníže Milan dříve zamítl, a nastává nyní otázka, zamítne-li i tento aneb odváži-li se jej přijati. Srbská armáda sestává nyní namnoze z ruských důstojníků a dobrovolníků. Vrchním velitelem jejím jest Rus Čerňajev a tento odevzdal proklamaci svých podvelitelů knížeti. „Statečná armáda", jíž car ruský nedávno přál štěstí, prokázala svým osvědčením politickou službu, jíž co do důležitosti nejsou s to vyrovnati se všechny hrdinské skutky vykonané na bojišti. Dílo sprostředkovací v Cařihradě jest úplně rozbito. Vláda turecká ví nyní, že nynější velký boj nevede se již o ten neb onen odstavec smlouvy, nýbrž o celé její panství v Evropě. Ona ví, kdo v skutečnosti dělá krále. Ví a s ní též celá Evropa, že válka s Ruskem jest již hotovou a nezbytnou událostí."

Slavnost prohlášení za krále vykonala armáda způsobem důstojným. Všichni důstojníci shromáždili se ke mši a po vykonané modlitbě za Milana krále srbského přinešeny korouhve, a všichni přítomní složili králi Milanovi přísahu věrnosti. Byl to skutečně okamžik slavný, povznášející, když general Čerňajev a s ním množství důstojníků i všecko vojsko stojící kolem kostela polního pozvedli pravou ruku a před táborem tureckým za hřímání děl skládali přísahu. Potom přistoupil Čerňajev k vojsku a vyslovil naději, že armáda srbská, kteráž právě složila přísahu věrnosti na kříž a svaté evangelium, také ve vnitru svém přisáhla, že zbraní svou bude bojovati proti cizím i domácím nepřátelům. Nadšené volání „Živio" rozlehlo se vůkol.

Pak přijal Čerňajev deputaci sboru Horvatovičova, kteréž odpověděl takto: Skutkem tímto okázali jsme

---

ženami, ona povzbuzovala i slovy a skutkem. Nedávno prohodila k choti jednoho z ministrů: „Jsem hrda na to, že jsem Srbkyní: ale my ženy nesmíme zůstati v obětavosti za muži!" A skutečně kněžna se stala pravou matkou všem ženám bělehradským, jichž muži musili odejíti na bojiště, a učíc je, kterak odhodlaně mají snášeti ránu tuto, nezapomínala ani na ty, kdo z pole války dopraveni byli do bělehradských lazaretů. Kněžna raněné často navštěvovala, útěchu, občerstvení a pomoc jim přinášela, dokud toho dopouštěl stav její. Zásluhou její zřízena byla také zvláštní legie dobrovolníků, kteráž nesla jméno „Legie kněžny Natalie". Legie tato byla vydržována ze soukromé její pokladnice.

světu křesťanskému, že nechceme již býti závislí od moslemínů. Jsem přesvědčen, že nejen národ ruský, spřízněný s Vámi krví a věrou, nýbrž také křesťané všech zemí budou Vám pomáhati. Spoléhajíce na pomoc, kteráž přichází Vám z Ruska, nabudete mysli silné; kdežto my budeme sıliti, budou Turci každým dnem slabší. Brzo přijde okamžení, kdy nebude jich více na posvátné půdě srbské. Až vrátíte se ke sborům svým, sdělte soudruhům svým slova má a nadchněte je pro boj za krále srbského a za srbské království!

Deputace odpověděla na řeč Čerňajeva provoláním „Živio!“ vrchnímu vůdci svému. Ve 2 hodiny byla u Čerňajeva hostina. General Čerňajev projevil v řeči své myšlenku, že, ježto armáda srbská skládá se ze všech vrstev obyvatelstva a představuje tudíž ozbrojený srbský národ, musí se prohlašení knížete Milana za krále považovati za projevení vůle celého národa. Na bojištích, pravil general, nalézají se lebky všech kmenů moslemínských, tak že nynější válka jest bojem celého světa moslemínského proti křesťanství. Jest nám třeba jen odvahy a vytrvalosti a vítězství bude naše.

Až do noci panoval po celé armádě srbské jásot a nadšení. Událost právě líčená učinila velmi příznivý mravní dojem na vojsko.

Tato demonstrace vzbudila ve Vídni a zvláště v Pešti nepříjemné pocity a orgán hraběte Andrássyho, nazvaný „Politische Correspondenz“ přispíšil si zvláštním článkem všemožně sníżiti význam této politické strategie srbské. Napsal řečený list, že prohlášení Milana za krále stalo se při prvním dojmu nesmyslných tureckých podmínek míru, že však na rozhodujícím místě tato manifestace považuje se za bezvýznamnou. Kníže Milan a jeho vláda zamítli prý demonstraci vojska naprosto.

Avšak nebylo tomu tak, ač s počátku srbská vláda prohlásiti dala, že jednostrannou volbu krále vojskem dle zákona nelze připustit, a že by musil se celý národ prohlásit.

Ale národ tomu pokynutí dobře porozuměl. Nejen že i ostatní vojsko srbské následovalo příkladu armády moravské, ale i všechna města prohlásila Milana za krále, což učinil také výbor národní skupštiny jakožto nejvyšší plnomocník národa.

Výbor skupštiny potvrdil své usnesení následující adresou ministerstvu srbskému:

„Zápas nynější národa našeho proti turecké říši jest boj na život a na smrt, zápas o naši existenci, naši svobodu, naše práva lidská. Zápas ten nesměřuje proti národnosti nebo náboženství, požadujeme pro utlačované bratry pouze to, k čemu od přírody mají právo, pročež nebudeme také jiným zadržovati, po čem toužíme sami, nechť jsou oni jakéhokoli náboženství aneb národa. Vláda turecká vzdoruje lidskosti a vzdělanosti, používá nejsurovějších prostředků válečných; neuznává práva, svobody, víry ani humanity. Vládu svou zakládá na moci, utlačování a barbarství. Snižuje národy a kmeny pod zvířata. Osmanská vláda, majíc zastaviti krveprolití ve prospěch našich bratrů i mohamedánských národů a zabrániti tomu, by pokrok, věda a vzdělanost byly šlapány, jest nenasytna, lačníc po krví nevinných obětí, které vraždí, nejsouc spokojena se žhářstvím a vražděním, s pleněním vesnic a měst v naší zemi, jichž obyvatele vyhnala. Dohání barbarství na nejvyšší stupeň, chtíc nás oloupiti o všecka práva a zničiti naši samostatnost, chce nás zašlapati v prach a zajmouti naproti nám postavení jako naproti nešťastným našim bratrům.

Turecká vláda učinila vše, by nás zbavila práv, pojištěných nám smlouvou pařížskou. Což nám zbývá? Nic, než bychom kráčeli cestou, která nám jest svatou, po které nám přichází vstříc celý svět vzdělaný a na které nás podporuje. Z této cesty musíme odstraniti vše, co nám překáží v postupu, musíme shladiti i nejmenší skvrnu, která lpí na samostatnosti naší a státní neodvislosti. Proto a že uznáváme důležitost hlasu lidu, souhlasíme s radostí s osvědčením, které učinilo před několika dny naše národní vojsko, prohlásivši našeho vznešeného knížete Milana Obrenoviče prvním králem srbským. Výbor, raduje se z toho činu národního, žádá vládu, by působila k tomu, aby úplná neodvislost naše stala se záhy skutkem a by náš vznešený kníže za srbského krále byl prohlášen a potvrzen.

Tezribačič, místopředseda. Uroš Kneževič, tajemník. Členové: Petr Stefanovič, Vujo Vasič, Jovan Božovič, Aksitje Konaševič, Ilija Stojanovič, Vaša Stošič, Nikola Krupcevič, Adam Bogosavljevič.

Takž nebylo lze ani se stanoviska ústavy srbské proti provolání krále čeho namítati, nejméně ale se stanoviska slovanského a ruského.

Však neznamenalo provolání za krále nic jiného, než že Srbsko vyprostilo se také formálně z poplatného poměru k Portě, k čemuž za prolitou krev synů svých plné právo mělo. V tom právě spočíval význam celé manifestace, která však bohužel, od diplomacie ruské nebyla tak vykořistěna, jakož býti měla.

Nebylo totiž nikoho, kdo by byl na Rusko a celou Evropu zvolal: „Prohlášení Milana za krále jest usnešení srbského národa, kterýž se domáhá tímto způsobem své samostatnosti, aby nemusil pod jařmem tureckým hynouti a zahynouti. Či nechá Rusko národ srbský utratit?“

Zajímavá písemnost o prohlášení Milana za krále jest druhý telegram generala Čerňajeva, jenž zní takto:

„Jeho Veličenstvu Králi v Bělehradě!

Měl jsem již čest podati Vašemu Veličenstvu zprávu o ruchu, kterýž v armádě nastal následkem Vašeho provolání za krále srbského. Hnutí toto bylo tak mocné, že ho nikterak nebylo lze zadržet.

Včera večer oznámil mi plukovník Horvatovič, že také jeho divise Srbsko za království a Vaše Veličenstvo

za krále prohlásila. S neobyčejnou rychlostí rozšířila se tato zpráva v armádě a v táboře. Slavnost této radostné události trvala celou noc. Od nejvyššího důstojníka až k prostým vojákům přísahali všickni, že se zbraní v ruce tak dlouho bojovati budou, dokud posledního nepřítele ze země nevypudí. Přísahali, že budou bojovati do poslední krůpěje krve.

Ráno přišly deputace všech armádních oddělení, také všichni důstojníci mimo službu z Alexince, Grebce, Siljegovce, Džunisu, Gredetina, Ljubeše, Deligradu, Boboviště a z jiných míst. O 11. a půl hodině přišlo všechno občanské i vojenské duchovenstvo ze všech okolních osad armády s protopresbyterem Jovanem Jovanovičem v čele.

General Protič, mluvě jménem rekovného národa, předčítal tuto adresu k Vašemu Veličenstvu:

Vznešený Pane! Když rozvinul jsi svatý prapor takovský, chopil se ho národ v plné důvěře, že ho na bojištích nositi bude v boji za svobodu a slávu. Toť jest přání národa, neboť Srb nechce déle žíti, než co svobodný muž ve vlasti svobodné. Nedáme tento prapor z ruky, dokud této svobody a slávy nedobudeme. Jménem vlasti prohlašujeme — Tvoji věrní bojovníci — Tebe za srbského krále. Ať žije náš král! Chceme, aby na Tvé hlavě zářila koruna nezávislých srbských králů.

V tomto jméně chceme bojovati do posledního muže. Zde naše krev, náš život, naše jmění. Ať žije náš vznešený král Milan Obrenovič První! Bůh pomáhej nám dále!

Na to odpověděl jsem: „Hlas národa je hlas boží a mně nezbývá nic, než abych s vámi společně zvolal: Ať žije srbský král Milan Obrenovič! Ať žije královna! Ať žije srbský kraljevič!“

Nekonečné „hurá!“ bylo odpovědí a Milan Obrenovič prohlášen slavně za srbského krále co Milan Obrenovič I. Arcikněz měl ohnivou řeč. Zpívalo se „Tě boha chválíme“ a po skončené bohoslužbě přísahala celá srbská armáda novému králi, královně a kraljeviči. Přísahala, že bude jich hájit do poslední krůpěje krve, proti zevnějším i vnitřním nepřátelům. Nikdy nebylo větší radosti v srbském táboře, jako když se volalo: „Ať žije Milan Obrenovič I., král srbský!

Čerňajev.“

Jak bídně vyhlíží vedle tohoto nadšeného prohlášení národního jednání evropské diplomacie, kteráž se domnívá, že národ bez její vůle nesmí ani krokem vybočiti s dráhy, kterouž ona vyměřuje!

Jak nedůstojně počínala si služebná žurnalistika, kteráž na místě šíření osvěty a samostatného smýšlení pomáhá národy udržovati v poutech podrobenosti vůli cizí!

Listy anglické vyhlašovaly skutek armády srbské (a v Srbsku jest armádou sám národ) za pouhou dynastickou hračku, jako skutečně hračkou bylo prohlášení královny anglické za císařovnu Indie.

V Berlíně nevěděli, jak vlastně se zachovati mají, ale tu a tam pronešen byl přece nějaký úšklebek, ačkoliv německý konsul v Bělehradě dostavil se k Milanovi, aby mu k prohlášení za krále štěstí přál.

Ve Vídni a v Pešti lálo se na Čerňajeva v rozmanitých variacích, a vykrucována celá událost tak, jakoby Milan důstojnost královskou zamítal. Jeden officiesní list oznamoval, že k rozkazu knížete odebral se srbský ministr války Tichomír *Nikolič**) do Deligradu, aby dal důtku Čerňajevu za celou manifestaci. Jiný list sděloval, že má Nikolič generalu Čerňajevu vyřídit, že kníže nemůže proto hodnost královskou přijati, poněvadž dle srbské ústavy nemá vojsko práva k prohlášení panovníka za krále, ale ostatně že kníže oddanost vojska vděčně uznává.

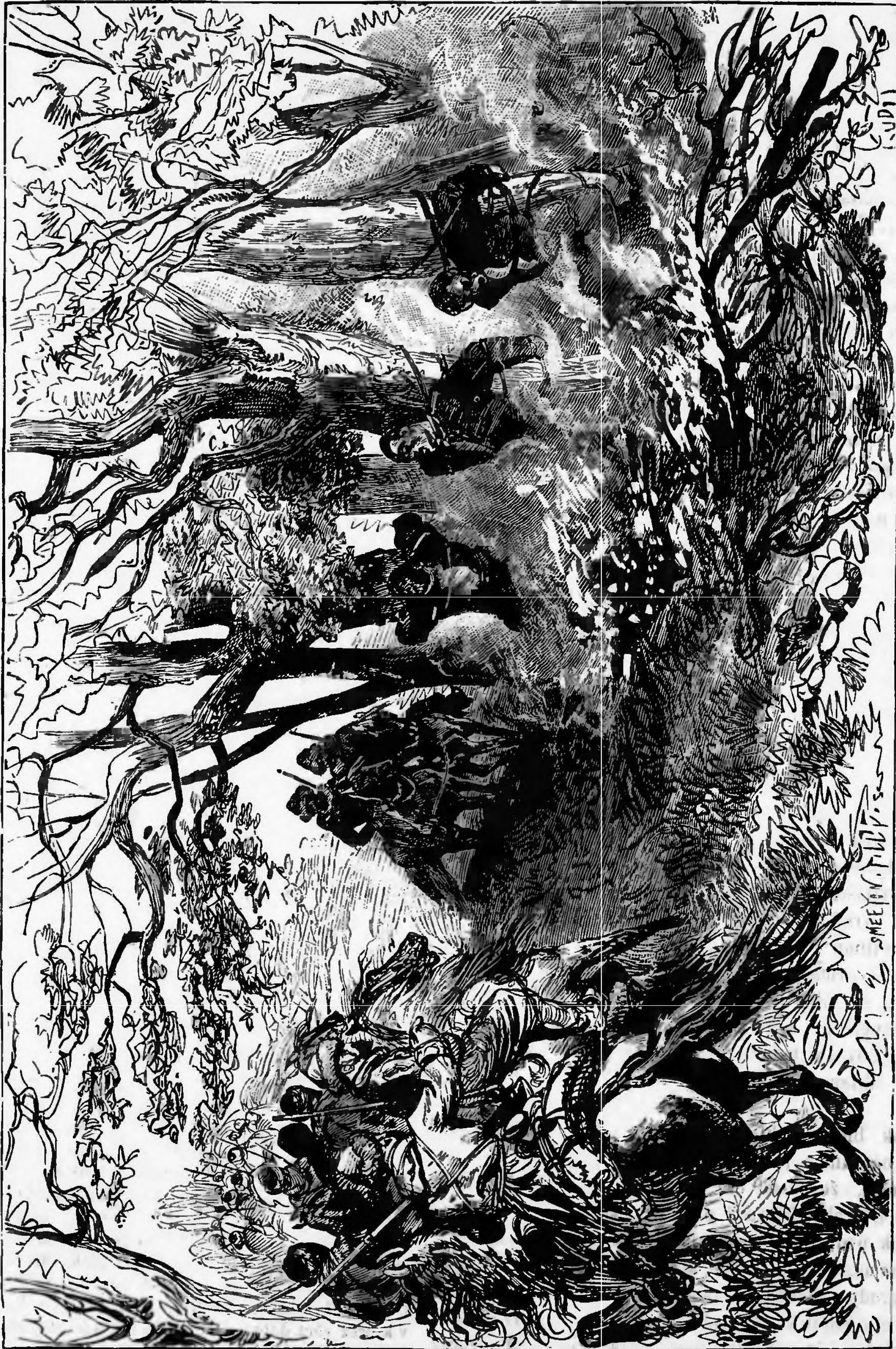
Nepříjemný stín vržen také na diplomacii ruskou (jestliže pravdiva byla zpráva francouzského listu „Temps“); vyjádřilť prý se vyslanec ruský v Paříži kníže *Orlov* k vévodovi Decazesovi, předsedovi ministerstva francouzského, že demonstrace v táboře Čerňajeva způsobila ve vládních kruzích petrohradských dojem nepříznivý, poněvadž prý v Petrohradě hodlají sice hájit křesťany v Turecku, ale nikoli rozličné nároky Srbska.

Tomu ovšem odporovala zpráva listu „Moniteur universell,“ že Čerňajev právě tehdy obdržel ruský řád bílého orla.

Ostatně pronášely se časopisy ruské o věci té rozdílně. „Golos“ domníval se, že národ srbský neschválí jednání vojska, ale v tom se zmýlil, neboť téměř všechna města srbská projevila svůj souhlas; soudil též, že by skupština nemohla svým souhlasem potvrditi vůli vojska, a že by kníže Milan titul královský nepřijal z rukou vojínův. Zdálo se mu, jako by vojsko nebylo sobě povědomo dosahu a následků svého prohlášení. I jevil se nepříznivým tomuto zasahování armády u věci politické. Ale z tohoto nepříznivého dojmu brzy přešel k významu onoho prohlášení, že si z toho jednak může Porta vzíti naučení, kam povede její neustupnost.

Vláda srbská vynasnažila se v prvních okamžicích, aby osvědčení armády představila Evropě v míře nej-

*) Tichomír Nikolič (vyobr. na str. 161) jest osobnost v Bělehradě i v celém Srbsku velmi vážená a požívá jakožto příbuzný knížete vlivu mocného. Odbyv studia gymnasialní vzdělával se Nikolič ve vědách vojenských v letech 1855—1858 v Berlíně, načež byl jmenován profesorem na bělehradské vojenské akademii a velitelem baterie. Ještě za živobytí knížete Michala zasnoubil se s Herminou Obrenovičovou, příbuznou knížete, a přidělen za pobočníka Milanovi, s nímž r. 1873 vykonal cestu do Vídně, načež stal se plukovníkem a velitelem bělehradské posádky. Jakožto statný vojín přičiňoval se o zřízení srbského vojska a o potřeby k vedení války, v kteréž věci dobyl si vedle Zacha nemalých zásluh. R. 1875 vstoupil Nikolič jakožto ministr války do kabinetu Rističova, avšak při prohlášení příměří po nešťastných bitvách u Đunisu podal v listopadu 1876 žádost za propuštěnou.

Turci mučí srbské zajaté.

skrovnější. V této přijal ji také „Nord“ jakožto „přípitek jistého počtu důstojníkův armády srbské Milanovi, králi srbskému.“ Ale u své rozpravě nedržel se tak onoho „přípitku“, jako toho prohlášení. I pozastavil se nad tím, ano s uštěpačností připomínal, kterak časopisy staví se touto událostí pobouřeny, ony časopisy, které tak chladnokrevně přijímaly nemožné turecké výminky míru. Kdyby prý „Nord“ neznal vroucí sympatie turkofilských orgánů, na něžto narážel, tedy že by musil míti za to, kterak chtějí tím vyřknouti svoje opovržení nad říší tureckou, a hluboký respekt, jakého nabyly před důstojníky srbské armády a pro všechny myšlenky, které tito mohou manifestovati. Ale takováto prý ovšem nemůže býti příčina pohnutí oněch žurnálů; ono deligradské prohlášení vojska však se „Nordu“ rovněž jevilo *výstrahou pro Portu.*

„Birževyja Vědomosti“ pravily tolik: „Depeše, zvěstující prohlášení Milana za krále srbského — prohlášení, pocházející z armády generala Čerňajeva, patrně jest odpovědí na požadavek Porty o sesazení knížete Milana, kterýž zahrnula ve své podmínky míru. Není pochybnosti, že kritické položení, v něž armáda staví tím srbskou vládu, může míti význam ohromný, jestli takovýto projev vůle srbské armády, čili srbského národa — jakož v této době srbský národ jest zároveň srbskou armádou — jeví se jakožto výsledek dobytého vážného úspěchu vojenského, a, což nade vše důležitější, jestli má jakou *oporu mimo Srbsko.* Jinak bylo by lze obávati se, že nabídnutí královského titulu knížeti Milanovi jenom stíží shodu mezi mocnostmi, beztoho nesnadnou, ač dávno žádoucí naproti oněm bědám, jež křesťanstvo v Turecku nyní snáší.“

A „St. Petěrburské Vědomosti“ vítaly prohlášení takto: „Kostky vrženy! Jakožto odpověď na neslýchané požadavky turecké vlády Srbsko svými statečnými bojovníky prohlásilo se úplně nezávislým a 16. září kníže Milan slavně prohlášen svojí armádou za krále srbského. Totě odpověď Srbska na turecký program míru. Na všechen způsob prohlášení Milana Obrenoviče za krále srbského jest událost znamenitá. Nyní o míru nemůže býti ani řeči. Porta nepřistoupila na obnovení statu quo ante bellum (pořádku, jaký byl před válkou). Srbsko také na to nepřistupuje. Turecko prohlásilo svůj program s tím zámyslem, zničiti Srbsko, převrátiti je v tureckou provincii. Srbsko prohlašuje nyní svůj program, žádajíc netoliko nezávislost nynějšího Srbska, nýbrž i osvobození a sjednocení srbských zemí v jeden mohutný celek. Srbsko-turecká válka vstupuje tím spůsobem v úplně novou dobu. Kterak se bude chovati Evropa k nejnovější manifestaci Srbů?“

Řečený list měl na zřeteli toliko Anglii a Rakousko. Že oba tyto státy jsou nepřátelské srbské nezávislosti, o tom „St. Petěrb. Věd.“ nepochybovaly, ale může-li toto nepřátelství dospěti k sestrojení anglicko-rakouského spolku, to prý jiná otázka. „Jestli anglický parlament nebude svolán k mimořádné schůzi, anebo jestli svolaní zástupcové národa schválí politiku Disraeliho, což pravdě nepodobno, tedy srážka mezinárodní jest nejen možna, nýbrž i pravděpodobna. Jestli však ministerstvo Disraeliho bude svrženo, tedy obecný (evropský) mír není v nebezpečí, potom válka Turecka za vlastní jeho existenci nepovede k válce obecné.“

Tyto a podobné otázky byly ovšem prozatím zůstaveny budoucnosti, kdežto Srbsko mělo přese všechny kyselé tváře diplomatů svého *krále i kraleviče.*

L. Vnitřní poměry v Turecku v první době války.

Kdežto veliká armáda turecká napínala všechny síly, aby přemohla zástupy bojovníků srbských a černohorských, panovaly v turecké říši poměry, kteréž brzký úpadek panství osmanského v Evropě zjevně věštily.

V Cařihradě byla jedna změna trůnu za druhou, jedno spiknutí odhalováno za druhým. Nezákonnost a nepořádek rozrušily dosavadní míru kázně a bezpečnost osoby i majetku přestala. Co křesťané turečtí v té době přetrpěli, stačilo by k zardění celé Evropy. Kdyby jen polovice těch zločinů byla se spáchala od Turků na židech, nebyl by to židovský král Rothschild snesl a byl by štval křesťanské státy proti Turkům, aby pomstěna byla křivda na souvěrcích jeho spáchaná. Ale ujati se křesťanů váhala Evropa dosti dlouho.

Již v polovici srpna byly v Cařihradě obavy, že ruský vyslanec general *Ignatěv* přinese ultimatum, v němž by se jednalo o upravení otázky v slovanských zemích evropského Turecka dle plánu v Petrohradě zhotoveného. Jeden turecký ministr vyjádřil se těch dnů, že očekává Ignatěva „s paštykou v kapse.“

Toho času předložil řecký ministr zahraničných záležitostí Portě telegram své vlády, kterýmž se turecká vláda vyzývala, aby co možná nejdříve vyhověla žádostem obyvatelstva ostrova Krety, poněvadž rozčilení, kteréž následkem nepovolnosti Porty na Kretě vzniklo, zasahá také do Řecka tou měrou, že jsou vážné obavy, aby dosavadní dobrý poměr mezi vládou řeckou a tureckou nebyl porušen. K tomu připojil řecký ministr tato slova: „Jestliže odpověď na požadavky křesťanského obyvatelstva na Kretě nebude uspokojivá, vypukne povstání. Zároveň vznikne snad revoluce také v Epiru a Tesalii, a *Řecko* by nemohlo nic jiného činit, než *přispěti potlačovaným sourodákům ku pomoci.* Vláda krále řeckého přeje si mír, ale všeobecnému povstání nemohla by od-

porovat. Varujeme vás před tímto nebezpečím, poněvadž nemůžeme být zodpovědni za následky, kteréž mohou vaší neustupností se dostaviti.“

Když *Savfet* paša tuto výstrahu řeckého ministra obdržel a vláda turecká na ni odpověděti měla, dostalo obrněné loďstvo turecké rozkaz, aby odplulo na Kretu, kamž dříve již čtvero praporů redifů ze Syrie bylo vypraveno. Některé anglické lodě ze zátoky Besiky odpluly též do vod archipelu řeckého.

V té době zdvihl se také turecký jeden hlas o ukrutnostech v Bulharsku napáchaných; hlas ten dosvědčoval, že ony ohavnosti konaly se k *rozkazu vlády turecké* a sice z důvodů strategických!

Neslýchaným tímto řáděním měly prý býti zmařeny původní válečné plány generala Čerňajeva. Oznámilť Turci ve vídeňském orgánu svém „Neue Freie Presse“ toto: *„Pravda jest, že bašibozuci pálili a loupili; ale kdyby nebylo se Bulharsko tímto způsobem terorisovalo, bylo by nyní turectví ze svých evropských zemí již vypuzeno. To budiž odpovědí Porty všem, kdož jí události v Bulharsku ve prospěch povstání vytýkají.“*

Zajímavý obrázek všeho, co mezi prostředkováním a jednáním o příměří v Cařihradě se dálo, podal rakouský jeden korespondent, kterýž měl příležitost nahlédnouti do diplomatických karet Anglicka, Rakouska a Ruska. Dle svědectví tohoto věrohodného muže hrálo Anglicko, jakož o tom beztoho dosti psáno bylo, při jednání o mír úlohu pravého ramenáře. Kdežto veřejně radilo Portě horlivě k míru, nalehalo na ni za kulisami, aby na všechny prostředkovací návrhy nedbala. Když tedy Turci, jimž nabádání Anglicka lichotilo, viděli, že jsou podporováni tak velkou mocností, vytasili se s nesmyslnými požadavky svými. Anglicko nyní vidělo, jaké chyby se podněcováním Turků dopustilo, i chtělo zastaviti hnutí, jež svým štvaním způsobilo. Ale chlácholivá slova přechytralých diplomatův anglických nenalezla ochotného sluchu, a to tím méně, že Turci byli přesvědčeni, kterak Angličané, aby si zachovali vládu nad mohamedánským obyvatelstvem Indie, musí hověti politice turecké.

Tímto způsobem vzniklo nebezpečí, aby se v posledním okamžení všechno namáhání diplomacie evropské nezmařilo. Na štěstí však promluvily také jiné mocnosti, v první řadě Rakousko, pak Italie a Francie, od nichž zvěděla Porta, že v případu války nesmí nikterak počítati na nějaké přispění.

Dne 12. září svolal sultán velkou radu svých hodnostářů. Z 80 přítomných prohlásili se jen 3 pro mír bez podmínky, 48 hlasů vyjádřilo se v ten rozum, že chtějí mír s podmínkou, aby čest Turecka byla zabezpečena, ostatní hlasovali pro válku.

Následek tohoto hlasování bylo prohlášení Porty, že setrvá při svých nestydatých podmínkách, jež jsme v dřívější jedné kapitole uvedli. Avšak Evropa nemohla takových podmínek míru přijati, nechtěla-li Rusko k bezohledné válce donutit.

A tu stalo se, že vyslanectví rakousko-uherské, aby zmařilo Rusku příčinu k brannému zakročení, počalo prostředkovat. K rozkazu z Vídně poslal hrabě Zichy hned druhého dne po velké radě turecké prvního dragomana *Kosjeka* do paláce sultánova, jemuž bylo vyloženo, že jest třeba učiniti rozhodnutí, kteréž by Evropu upokojilo a nepřátelům říše všechnu příčinu k zakročení proti Turecku odňalo. Téhož dne shromáždila se ministerská rada, jíž sultán předsedal, i stalo se usnešení, aby Porta oznámila, že nehodlá své podmínky míru Evropě vnucovat, nýbrž že je podává k moudrému uvážení diplomacie, která s nimi může dle své vůle naložit.

Nyní měla být vyřízena ještě *otázka příměří*, a diplomaté snažili se vyříditi ji příznivě, aby Rusku odňali příčinu k nepřátelskému chování. Anglický vyslanec Elliot, jsa podporován od vyslance rakouského hraběte Zichyho, navštívil turecké ministry a naléhal na brzké rozhodnutí. Tento krok byl nutný, ale spolu choulostivý, poněvadž se Turci domnívali, že byli už beztoho příliš povolni. Bylo těžko vysvětliti jim, že nevyřízením otázky příměří může nastati nebezpečná katastrofa. Konečně to Turci uznali, ale musilo býti šetřeno fanatismu mohamedánského obyvatelstva, za kterouž příčinou nebylo rozhodnutí o klidu zbraní veřejně prohlášeno, nýbrž jen cestou neúřadní zaslán velitelům vojska rozkaz, aby zastavili nepřátelství.

Rusku tím byla odňata záminka, aby na Turky udeřilo. Však akce Ruska byla tím jen odročena.

* * *

Vizme nyní divoké řádění, které hned od počátku válečných příprav v Turecku panovalo. Hned při zprávě o vraždě konsulů v Soluni změnily se hrozby Turků v krvavé výtržnosti. Výjevy surovosti, loupeže a vraždy přišly na denní pořádek ve všech téměř městech tureckých, kde kromě mohamedánů žili také křesťané. V Soluni vznikl v několika dnech po vraždě konsulů v domě jednoho Srba oheň. Po obvyklých výstřelech na poplach počala najednou prudká střelba z ručnic. Nikdo s počátku nevěděl, proč se to děje, brzy se však věc vysvětlila. Turci chtěli střelbou vylákat křesťany na ulici. Na štěstí však křesťané nevyšli z domů; tušili dobře, že by je byli Turci přepadli a utratili a pak domy jejich vyloupili. Opatrnost křesťanů popudila Turky velice, i přepadli následující noci některá stavení a vyloupili kde co bylo.

Město *Prizren* bylo téměř stálým jevištěm řádění tureckého, o čemž psalo se jednomu vídeňskému listu jak následuje:

„Náš guvernér Fehim paša dlel pro válečná dobrodružství dlouhý čas u svého bratra paše Derviše v Mi-

trovici a vrátil se konečně na přísný rozkaz velvezírův, aby se věnoval opět trochu správě pašaliku, v němž se divně hospodaří. Návrat Fehimův a přísný rozkaz z Cařihradu, aby se přítrž učinila bezuzdnosti bašibozuků a zdejšího mohamedánského obyvatelstva, způsoben byl výhradně nutkáním zdejšího rakouského konsula Lipiče a vyslance hraběte Zichyho. Takové rozkazy se snadno dají, ale nesnáze se provádějí, když se vášním uzda popustila. Mohamedánský Albanec ani nepochopuje, proč by se zbraně chopil pro sultána, když mu dovoleno není křesťany hubiti. Ve skutečnosti vypadá to zde po dva měsíce tak, jako by byla „svatá válka na vyhlazení křesťanů“ se strany moslemů v plném varu. Loupežné vraždy patřily a patří k denním událostem, o nichž se mnoho nemluví. Tyto dny nalezeny byly dvě křesťanské rodiny ve svých příbytcích zavražděny a oloupeny. Prstem se ukazuje na vrahy, aniž by ti byli znepokojeni. Úřady dovolují všecko a není tudy divu, že se stávají nejstrašnější hrůzy. V Nové Varoši zřídil Mehmed aga bandu, která po okolních vesnicích dle chuti vraždí a plení a žádný neklade vítězným výpravám zemských obranců meze. Bašibozukové jsou proto pro válku nadšení, protože se těší na bohatou kořisť a na obohacení. Ať se někdo pokusí lidi ty ukázniti a uvidí, že se mu rozprchnou jako plevy do všech koutů světa. Porta by se musila zříci pomoci bašibozuků a pak by se vrátila obecná bezpečnost. Na to není však pomyšlení, protože Porta právě v roznícení mohamedánského obyvatelstva hledá svoji spásu. Prizren jest tu dobu vojskem přeplněn. Po několik dní přicházejí sem přes Mitrovici redifové a arabští bašibozukové. Také 3000 Egypťanů se sem očekává. V Novém Pazaru se staví také ve městě barykády. Většina křesťanů musí pracovati na opevnění. Kdo se vzpěčuje neb odpírá, jest masakrován, jako se stalo před týdnem 12 křesťanům. Někteří rajové, kteří si dovolili slovo o tureckém vedení války, byli na rozkaz jusbaše jako „zbojníci“ uvězněni. Koho by napadlo, že máme ještě nyní soudy, soudce a zákony v Turecku?“

O nebezpečném kvašení mezi *řeckým obyvatelstvem* v Albansku, Tesalii a Epiru psalo se v srpnu z *Janiny*, že autorita tureckých úřadů klesla nadobro. „Albanské hordy řádí všude k neuvěření,“ psal dopisovatel. „Přepadají bohatší lidi v městě, plení po venkově a odvádějí křesťanské dívky. Úřadové to trpí; buďto nemají moci anebo vůle zabrániti tomu. Akif paša, vali (sudí) v zdejším vilajetu, nebyl by zlý člověk, ale nyní poměry mu přerostly přes hlavu, že ničeho nemůže pořiditi. Konsulové zde meškající představovali mu již vícekráte nebezpečí, které mají v zápětí takovéto poměry. Zvláště ruský konsul Trojanský předložil mu seznam hrozných děsných případů, kdežto křesťané stali se obětmi mohamedánského fanatismu. Trojanský žádal za potrestání vinníků, které mu také bylo slíbeno. Četní Řekové, žijící v zdejším vilajetu, projevují větší ráznost a udatnost nežli Bulhaři. Kde úřadové jim nemohou zjednati zadostučinění, seženou se a postaví se rázně na odpor utiskovatelům. Řek, jménem Russides, utvořil v pohoří u Larisy řeckou legii, která mstí ukrutnosti albanských bašibozuků a loupežníků. Jeho příkladu následoval u Prevesy archont hellenský, jménem Petrakis, který na své útraty vyzbrojil 1200 Řeků, a ti tvoří stráž bezpečnosti proti nájezdům tureckým. Kdyby turecké ukrutnosti trvaly ještě déle, mohlo by se z těchto opatření, zvláště při panujícím rozčilení v Tesalii a Epiru, vyvinouti řecké povstání. Prozatím přichází z Atén stálé napomínání k pokojnému chování a čekání. Přicházejí občas zvláštní emisaři z Atén, kteří lid zrazují od pozdvižení. Horkokrevným Řekům nelíbí se takové napomínání, a nevole proti tomu ozývá se veřejně. Vládní politika vyčkavací kárá se prudce i praví se vůbec, jestliže kdy mělo řecké povstání naději v zdar, že to jest zajisté v nynější době.“

Současně došel přípis z města *Rethyma* na ostrově *Krétě* čili *Kandii*. Zněl takto: „Poměry na Kandii stávají se den ke dni nesnesitelnějšími. Spory mezi mohamedány a křesťany množí se na všech místech a leckde nabyly již rozměrů velmi povážlivých. V krásném městě Rethymně, středišti řecké vzdělanosti a zároveň řeckého vlastenectví, tekla již krev. Jakýs Turek jménem Jussuf střelil totiž v hádce na řeckého obchodníka a nebezpečně ho poranil, což arci zavdalo Řekům i Turkům příčinu ke shluknutí. Obě strany chopily se zbraní, a dřív než úřady byly s to zakročit, bylo 8 Turků pobito a několik Řeků těžce poraněno. Podrobné zprávy o této srážce dosud nedošly.

Celého města zmocnilo se následkem této události nesmírné rozechvění, krámy byly ihned zavřeny a křesťané uprchli do nejodlehlejších úkrytů města. Posádka vojenská nemohla s výsledkem zakročit, poněvadž jest velmi slabá. Později nabyla situace ještě hrozivějších rozměrů. Na 800 ozbrojených Turků rozložilo se v ulicích města, křesťané se ve svých domech zatarasili nebo prchli do hor. Resuf paša povolal Hobarta pašu na radu. Zároveň telegrafováno do Cařihradu pro vojsko. Všeobecně panuje obava, že jest to začátek velmi závažných událostí.“

Ostatně vláda turecká sama doháněla Řeky k rozhodnému vystoupení. Chtěla zřídit v Tesalii osady Čerkesů a připravovala místo pro 80.000 těchto divochův. Řecká vláda ohražovala se proti takové kolonisaci a zjevně doložila, že by při nejlepší vůli nebyla s to udržeti své poddané v nečinnosti, jmenovitě tenkrát, bude-li nějaký řecký kmen v Turecku stržen do proudu událostí. Vzdor tomu nebylo ničeho opominuto, co by přispělo k podráždění řecko-křesťanského obyva-

telstva. V Macedonii množily se útisky a sveřeposti turecké až k neuvěření. Jak Turci k rozkvašení myslí přispívali, dosvědčuje jasně tento případ:

Přes 200 dělníků z Macedonie odevzdalo dvěma soudruhům, vracejícím se do vlasti své, trpce vydělané úspory, aby je odevzdali jejich příbuzným. Sotva že tito přišli do Soluně, byli od Turkův zatčeni, peníze jim byly soudně odebrány a ubožáci byli vrženi u vězení. Když se o tom roznesla zpráva, dostavili se aténští dělníci před palác tureckého vyslanectva a žádali, aby krajané jejich byli propuštěni. Toliko ráznému zakročení řecké policie podařilo se dělníky upokojiti.

Na řecké obyvatelstvo účinkovaly však nejvíce zprávy z Kandie. Z Cařihradu byl vyslán Kadri bey, aby křesťanským poslancům, žádajícím za změnu organisačního zákona, podal odpověď, jež dle výslovného slibu kretenského guvernéra měla vypadnouti pro žadatele příznivě. Proti očekávání přinesl Kadri bey úplně odmítavou odpověď řka, že vláda musí též bráti zřetel na žádost mohamedánského obyvatelstva. Samo sebou se rozumí, že Kretenští spatřovali v nepříznivé této odpovědi úmyslné dráždění. V Řecku snažil se general Koronaios všemožně, aby zřízena a vyzbrojena byla národní garda dle vzoru pruské zemské obrany pro případ války s Tureckem.

I v nejbližším okolí Cařihradu páchali Turci nejsurovější ohavnosti. Mezi Heraklejí a Radostem, jen hodinu od Cařihradu, jest několik křesťanských a mohamedánských vesnic. Jednoho dne v srpnu přišli čtyři Turci z Akirkeni do sousední křesťanské vesnice. Byli až po uši ozbrojeni a vešli ihned k čorbadžovi (starostovi), který ve svém sklepě prodával pokrmy a nápoje, jak se to děje ve všech vesnicích, protože tu není hospod. Když se byli Turci najedli a napili, vypáčili dvéře vedoucí do bytu, v němž se právě nalézal dvacetiletý syn čorbadžiův, matka jeho a sotva sedmnáctiletá dcera. Turci oloupili ony ženy o všechny šperky a zprznili je. Mladík vida, že proti přesile ničeho nepořídí, uprchl a přivolal posilu. Za chvíli vrátil se s jiným mladíkem. Oba postříleli všechny Turky, při čemž zabita též dcera čorbadžiova, kterou jeden z padouchů držel v objetí. Po hrozné této scéně uprchl syn čorbadžiův do Cařihradu, kdež se ukryl u bohatého obchodníka anglického Barkera, u něhož býval dříve ve službě. Barker oznámil věc vyslanci anglickému, Elliotovi, který poslal na místo činu sekretáře vyslanectví a případ ten vyšetřil. Zároveň pak přijal mladíka pod svou ochranu, ačkoliv turecká vláda žádala, aby byl vydán. Jakmile se mohamedáni v Akirkeni dozvěděli o smrti svých soudruhů, přitáhli u velikém počtu do křesťanské vsi a povraždili tam přes třicet obyvatelů, mužů, žen i dětí. Že by turečtí úřadové byli vinníky stíhali, nezvěděl nikdo.

Cařihradský list „Levant Herald,“ o němž nelze domnívati se, že by v sídle nejvyšších úřadů tureckých směl psáti něco Turkům na úkor, přinesl tuto zprávu: „Dne 1. srpna četa bašibozuků a Čerkesů ve vsi Bělé na řece Jance mezi Ruščukem a Trnovem spálila a vydrancovala několik krámů a kostel, zabila nebo poranila pět nebo šest osob. Vnitř země jest na tisíce Bulharů zničených plenem obyvatelstva i dobytka. V sandžaku vidínském potloukají se bašibozukové, Čerkesové a jiní podobní dobrovolníci, kteří místo co by měli bojovati, raději kradou a drancují, kam přijdou. Tak prováděly se také rozkazy, jež před měsícem vydal velvezír na potlačení zločinů pomocných brigantů, ale nikdo jim nevěřil mimo některé vyslanectví.“ A na jiném místě psal týž list: „Softové a zapsaní dobrovolníci cařihradští začínají prchati a vraceti se do Stambulu (Cařihradu). Měli býti vřaděni do řadového vojska, ale to se jim nelíbilo. Nelíbilo se jim to proto, že viděli soudruhy své, kteří se dali do řadového vojska, postavené v čelo praporů a vyslané první do boje. Jeden softa vrátivší se z Vidína do Stambulu, sděloval příteli své stesky pravě mu, že turečtí generalové si dělali ze softů a dobrovolníků hradby a hnali je jako dobytek na jatky stavíce je do prvních řad anebo na místa nejvíce nebezpečná.“

Jiný list cařihradský, „Courier d' Orient“, podal tyto zprávy o utrpení Bulharů:

„V Novoselu staly se dva případy velmi žalostné. Bašibozuci a Čerkesové, vydrancovavše a spustošivše okolí vsi, vrazili do samé vesnice a začali zde vražditi a loupiti. Více nežli 400 žen a dětí se dalo na útěk a přišly na smrt zemdleny na luhy kaloferské. Odtud vyslaly pastýře žádat za ochranu a přístřeší pro tuto vesnici. Přední občané měli zlé postavení: několik dní předtím ujednali mezi sebou a s obyvateli okolních musulmanských vesnic, že si budou vzájemně pomáhati, kdyby je některá povstalecká nebo čerkeská banda napadla; Kaloferští měli tedy bez meškání oznámiti jmenovaným vesnicím, jak se komitáři objeví.

V tomto případě nemohli Kaloferští své nešťastné bulharské bratry přijati, nezpravivše o tom musulmany, neboť ti by byli měli uprchlíky novoselské za komitáře (členy tajných výborů) a po Kaloferu bylo veta. Co naplat? Notáblové měli poradu s mudirem a usnešeno, že se vyšlou poslové do každé spojenecké musulmanské vesnice za dva muže žádat, aby šli se podívat ku 400 Bulharům, kteří žádají za pohostinství. Dostavilo se 40 ozbrojených musulmanů, v průvodu několika kaloferských obyvatelů vydali se na luhy a shledavše všecko v pravdě svolili k žádanému pohostinství. Čtyry sta osob, z nichž mnohé byly raněné, usadily se v klášteře milosrdných sester u Sv. Trojice, kdež je měli Kaloferští živiti a léčiti. Před příchodem 40 vyslancův udál se na luzích nemilý a hanebný výstup. Co se tito chystali na cestu, asi 200 osob z těchže tureckých vesnic nadběhlo jim k místu, kde byli uprchlíci

novoselští a pobrali, co jim nevzali Čerkesové; a mimo to odvedli 70 nejhezčích dívek a zavlekli je do svých vsí. Spatřivše nešťastné tyto oběti turecké ženy, nejspíše ze žárlivosti začaly křičeti: Nechceme ty „ghiaur carilar“ (křesťanské ženy) a nalehaly na své muže, aby je propustili. Dívky byly tedy dovedeny asi $1\frac{1}{2}$ hodiny od Kaloferu u ayasmy sv. Cyrilla do statku Bohdana Mitkova, kde na nich lupiči spáchali násilí. Po tomto zločinu dopustili se ještě něčeho strašnějšího: zavřeli všecky východy a zapálili statek, kde bylo množství slámy a nešťastné dívky skonaly v plamenech. Není dosti na tom. Ti, s nimiž Bulhaři chtěli žíti v pokoji ku společné obraně, zmocnili se jejich dobytka a po dvou dnech, když se vrátili domů, poslali do Kaloferu žádost za jiných tucet dívek z Novosela!“

Příběhu tohoto dotýká se též dopis od rozené Češky, v Kaloferu usazené, tudíž od ženy, která povoluje celou uzdu citu svému a živě vypisuje ty hrozné dny řádění tureckého, kdy nebyla ani okamžením jista, že Turci nepovraždí dítky její, manžela i ji samu. Zajímavý dopis tento otiskl časopis „*Pokrok*.“ Krajanka naše v něm píše:

„Ani nevím, jakým zázrakem jsme do dneška ještě živi, od velkonoc se strachujem, skrýváme, radíme, modlíme se a bdíme. Město Gabrovo a všecky osady v okolí jeho a v okolí Kartova i Sopotu jsou od Turků vypáleny. V neděli před svátkem Cyrilla a Methoděje byli jsme všichni v kostele nad klášterem jeptišek — tenkrát mohla se naposledy odsloužiti mše — vyrušil nás povstalý venku křik; zástup žen a dětí z Balkánu prchajících, bosých, polonahých, hladových, raněných nalezl konečně útulek v Kaloferu, to jest rozložil se na zelené louce nad městem. Do příbytků soukromých přijati jsme je nesměli, poněvadž to Turci zakázali. Mužové a synové žen těchto jsou všichni povražděni.

Na den Cyrilla a Methoděje hrozilo Kaloferu veliké nebezpečenství; roztrousily se utrhačné pověsti, že prý zástupcové naši špatně uvítali pašu, že jsou připraveni k povstání, že mají v klášteře uschované střelivo atd. Zprávy ty donesly se brzo i Čerkesům, jichž černá tlupa náhle se objevila na hoře ležící nad Kaloferem, kteréž říká se Stráž. S mužem a dětmi dívali jsme se na to divadlo z oken domu Lalovice Topálové, kdež dosud přebýváme, poněvadž dům její jest řádně opevněn a ohražen. Každý očekával s úzkostí útok Čerkesů, jichž 250 s vysokými kalpaky a dlouhými plášti přišlo do města a naplnilo tiché jindy ulice. Vůdce jejich dostavil se k pašovi, tento však nedovolil plenění Kaloferu. Čerkesové nechtíce odejíti tak zhola s prázdnou vydrancovali alespoň několik stavení, ale žádné nezapálili. Nešťastná náhoda však chtěla tomu, že jistá žena, když Čerkes strčil ruku se šavlí do dveří, udeřila ho sekyrou, tak že mu šavle vypadla. Vojsko bylo již na cestě z Kazanliku; v tom však spatřila jsem, že Čerkesové vrátili se zase zpět na Stráž. Kalofer visel na nitce. Turci vystřelili několikrát, z města však nikdo jim neodpověděl, což nás bezpochyby spasilo. Paša, kdyby byl uslyšel jediný výstřel v městě, byl by slepě věřil, že obyvatelé kaloferští byli připraveni k boji, a pak veta po všem. Takto však vyslyšev prosby starešiny vsedl sám na kůň a pospíšil Čerkesům vstříc. Na otázku pašovu, proč se zase navrátili, vystoupilo několik Čerkesů ze řady a jeden pravil: „Vracíme se, aby nám vydán byl ďaur, který mi odňal šavli; ztratil jsem ji a musím ji nalézti; nemohu se bez šavle vrátit a netrpím, aby se řeklo, že mne ďaur ranil.“ Ostatní přisvědčili slovům jeho. Paša odepnuv šavli svou podával ji se třemi lirami Čerkesovi řka: „Přijmi peníze, vyléč si ruku a nos šavli moji.“ — Čerkes odpověděl: „Nejsem žena, abych daru tvého přijímal.“ Paša slíbil tedy, že se šavle jeho najde a vyzval je, aby pokojně odtáhli. Čerkesové konečně odešli. Paša vypravil se s celým vojskem do pole, a našinci hledali všude šavli, až po dlouhém pátrání nalezla se ukryta v houští u příbytku oné ženy, jejíž muž jest na to hned Turkům bez milosti vydán. Jak nám bylo úzko a teskno celý ten den, jaké strašlivé city se střídaly celý ten den v prsou našich, to nedá se perem vypsati; ráno divili jsme se všichni, že jsme ještě živi, a že panuje ticho. Čerkesové byli pryč, ale cikáni a loupeživí Turci z okolí čekali ještě, že se Čerkesové přece navrátí. Tato luza odebere obyvatelům pak všecko, co Čerkesové při plenění zanechali; odhánějí všeliký dobytek a odnášejí všecko, co najdou, ani děvčata nejsou před nimi jista; prodávají je za otrokyně zámožným Turkům. — Jistý cikán vydrancoval i knihovnu jistého mladíka v Klisuře, kterážto veliká osada jest také spálena, mnoho žen a dětí povražděno. Zde nechal cikán v jedné hospodě dvě z ukradených knih: česko-německý slovník a německou mluvnici.

Nebezpečí bylo od Kaloferu odvráceno; avšak násilí všelikého způsobu páchalo se bez ustání na obyvatelích bulharských. Vojáci turečtí, kteří nyní sem přicházejí, nevrhají se již s pekelným smíchem na Bulhary, aby je vraždili a mučili, nýbrž odcházejí s tváří zasmušilou a s nechutí velikou do boje proti Srbům. Poměry jsou přebídné; obchod i průmysl váznou, důchodů není, o práci a výdělku ani řeči, lidé umírají hladem. Všecky žaláře jsou přeplněny; každým dnem přivádějí se celé zástupy spoutaných mladíků bulharských. Ó jak bídný jest stav těchto nešťastníků! Žoldnéři turečtí je nelitostně bijou, píchají bodákem a jinak ještě trýzní. Když pak nešťastný Bulhar ztrátou krve, hladem, žízní a horkem polomrtev téměř klesá k zemi nemoha nohy dále vléci, pak připne se mu bídacký lotr turecký na záda, a chce, aby ho nesl! Vůbec dějí se zde věci, jež nedovede vylíčiti ani péro nejobratnější a nad nimiž musí zaplakati i mrtví v hrobě. Divím se věru sobě samé, že se mne nezmocnilo šílenství; čím více pak

přemýšlím o zdejších událostech, tím více poznávám, že svět přese všecko své vysoké vzdělání nepokračuje k humanitě, nýbrž k barbarství, sice by lidumilové jinak se o nás zde postarali. Učitelka Mana, kteráž byla se cvičiti také v Praze, jest v Plovdivě uvězněna; vyšívala prý povstalcům prapor. Náš příbuzný, konsul ruský, byl přinucen odstěhovati se i s rodinou do Cařihradu; řekli mu do očí, že je původem povstání v rodné své Koprištici. Celá intelligence plovdivská úpí ve vězení. Poněvadž ale všecky věznice jsou přeplněny, užili Turci za žalář lázní. Takováto lázeň turecká nemá oken ani žádného jiného otvoru kromě malých dveří, jest v ní vždy ošklivý zápach, a v těchto děrách jest tolik nešťastníkův uvězněno, že musí vedle sebe státi, ba ruce k tělu tisknouti, aby druh druhu nepřekážel. Na sednutí neb ulehnutí nesmí žádný ani pomysliti!

Škola zdejší slouží nyní za kasárny; vojáci turečtí všecko v ní roztloukli a roztrhali; mapy, globus, lavice — všecko jest zničeno.

Mne již všecko omrzelo; stálý strach o život ničí chuť k práci. Turci z okolních vesnic se zapřisáhli, že vypálí všecky bulharské osady, a pak teprv odejdou do boje. Co se stane s námi, vyplní-li přísahu svou? Kam se poděјeme?

Hrůza mne pojímá, vzpomenu-li na osud žen a dívek ze Zagory. Když Čerkesové zapálili toto město, utekly ženy a dívky; Čerkesové však se za nimi pustili do hor a vraždili je jako plachou zvěř. Asi osmý díl jich přišlo šťastně až ke Kaloferu. Zdejší soudce s několika občany z Kaloferu odebrali se ven provázeni tureckou stráží, která měla ubohé ty ženštiny hájiti. Kterak ale zachovala se najatá stráž tato? Jako dravci vrhli se vojáci turečtí na ženy a dívky a počali je obírati před očima soudce svého. Naši zástupcové plakali jako děti; křik, pláč, bědování, prosby — nic nespomohlo. Vykradli jim všecky dukáty, které každá z nich buď okolo pásu nebo pod vlasy zašité a po zádech puštěné kryla; děvčata przniIi, odváděli, plačící matky tloukli — a našinci musili mlčeti; mlčel i soudce! — Když se bohopustí Turci nasytili, počali jednati; pustili se po stráni, a kde kterého muže viděli, stříleli po něm — pravá to honba! Kdo se jim opřel, chytili a spoutali jej; později viděli jsme odváděti je do vězení. Byli mezi nimi též dva kněží; jeden mladý s rozpletenými černými vlasy, orlím nosem; krvácel z mnoha ran; byly jsme shromážděny u jedné známé paní, a plakaly jsme hlasitě; mladý kněz pozvedl k nám do hořejšího patra očí svých — my vykřikly všecky, bylť to pohled pravého mučeníka — andělský. Rána, kterouž mu zasadil od zadu surový Turčín, sklonila hrdou jeho šíji. — Na druhý den byli odvedeni a v Plovdivě oběšeni!“

Přátelský dopis z Cařihradu ze dne 19. srpna, zaslaný od vyššího úřadníka železničního do Prahy jednomu z vynikajících Čechů, přinesl následující illustraci děsných skutků tureckých: „Vrátil jsem se právě z cesty své do Cařihradu a spěchám, abych Ti podal žádané zprávy, jak se tu nakládá s Bulhary. Nemohu líčiti bez spravedlivé nevole, co jsem na vlastní oči viděl. Každý lepší cit lidský děsí se těch ukrutností a jest jenom k politování, že jsou ještě časopisy tak ohavné jako na př. „Neue fr. Presse,“ které zastávají to turecké hospodářství. Z mnohých stran a všeobecně jsem slyšel i Němce, kteří v těchto krajinách v čase povstání byli a ohavnosti ty vlastníma očima viděli, list onen tak tupiti, že by si to redaktor jistě nebyl dal za klobouk. Dle jejich slov nezasluhuje ten list ani, aby se ho na smetišti užívalo a mnoho víceletých odběratelů, kteří ten bídný list měli dříve za orakul, nechtějí ho nyní ani čísti. Kdyby počestný ten dopisovatel, jenž v průvodu tureckých úředníků zprávy sbírá, jen nějaký čas co nestranný pozorovatel na tratích, po nichž jsem já cestoval, sám a bez předsudků s lidmi mluvil a se díval, tu, kdyby byl i největším slovanožroutem, musil by uznati, že jest čas, aby se takovým ukrutnostem dle síly už z lidskosti přítrž učinila.

Kdybys, milý příteli, viděl jenom, jak se při dopravě nakládá s Bulhary, kteří, jak namnoze dokázáno, žádného podílu neměli v povstání, vlasy by Ti na hlavě vstávaly. Ponejvíce bývají dopravováni tak, že jich vždy 10 a 10 těžkými obojky železnými kolem krku obtočenými k sobě přikováno a ruce i nohy mají spoutané. Mnohým kape krev po týle, jak jsem vlastníma očima viděl. O stravování jich, jež beztoho jen v suchém chlebě záleží, nemůže býti ani řeči.

Všichni ti ubožáci, které jsem z Jeny, Sazhra, Bazardžiku a Jamboli do Drinopole dopravovati viděl, podobali se více mrtvolám nežli živým lidem. Vězení plovdivské a drinopolské byla tak vězni přeplněna, že se vláda musila odhodlati 200—300 jich napořád propustiti. Že mezi nimi byli vinní i nevinní, snadno si domysliti.

Ve vesnici ležící nedaleko Jeny Sazhra, jež měla okolo 600 bulharských rodin, loupili a pustošili Čerkesové, nač přišli. Když se mužové odhodlali hájiti svůj majetek, nakládáno s nimi jako s povstalci, zahnáni na stranu a z děl i od Čerkesů až na 28 mužů jsou postříleni.

Zámožný jeden Bulhar a tři jeho synové z Jenaz Syhra byli udáni, že jeden ze synů zakopal v lese zbraně, které měli odvésti a kterých si co starobylého dědictví vysoce vážili. Všichni 4 byli hned zatčeni a po nevýslovných mukách turecké tortury k přiznání dohnáni a hned oběšeni.

Bašibozukové pustoší, loupí a przní ženy i děti den co den a ani vyšší turečtí důstojníci nemají moci, aby takovému řádění přítrž učinili. — Nedaleko Tirnovy napadlo několik těchto lotrů dvě dívky při práci na poli. Chtěli jim učiniti násilí, a když se jedna z nich

statečně bránila a jednoho bašibozuka do hlavy udeřila, uřezali jí prsy a rozsekali ji na kusy.

V Kermeuti viděl jsem na vlastní oči, jak mladý Turek jednomu Bulharovi na pastvě chytil koně, kterého napadl a na něm přijel do vesnice a způsobem nade vše pomyšlení vyzývavým rozkazoval Bulharům, aby mu pro koně uzdu a sedlo opatřili, nadával jim co nejhůř, tupil veřejně jejich náboženství, jejich předky a celý kmen. Ze strachu, aby nebyli hned zavřeni a vydáni turecké „spravedlnosti", musili si nechati nadávat od toho kluka a nesměli ani ceknout. Ve mně při tom vřela krev, nemohl jsem se zdržeti a ostrými slovy jsem toho ničemu přiměl k útěku. Cizince se tito lidé přece trochu bojí. Praveno mi, že v krajinách, kde jsem byl, 47 vesnic spáleno a se zemí srovnáno bylo a počet Bulharů povstáním vyhubených obnáší prý 80 až 90.000.

Staly se případy, že stříleno z vlaků vojsko vezoucích na přednosty stanic i na osoby při vlaku zaměstnané.

Turci sbírají všechny muže k boji schopné a skoro denně jedou odtud vlaky vezoucí do Bazardžiku tureckou sběř. Na trati k Soluni zastavena úplně doprava osob i zboží a dráha ta slouží jen k vojenským účelům.

Mně dnes bylo nařízeno, abych 22. t. m. do Soluně odplul a 4 neděle abych tam pracoval při pořádání dopravy. Odtamtud nebo až se vrátím, budu Ti psáti více."

Do nekonečna mohli bychom vypisovati muka, jež křesťanské obyvatelstvo v Turecku za této války snášeti musilo.

Kromě zaprodaných duší otrockých nebo slepou záští k Slovanstvu naplněných surovců nebylo v celém vzdělaném světě nikoho, kdo by nebyl řádění turecké odsoudil.

I orgán Bismarkův neváhal přidružiti se k hlasu všeobecné nevole a přinesl v srpnu 1876 článek, z něhož vyjímáme:

Komarov,
náčelník generalního štábu armády moravské.

„Třebas nynější události na poloostrově balkánském byly Německu vzdálenější, přece nutí obecný pud lidskosti a vědomí solidárnosti všech vzdělaných národů proti surovosti a barbarství k sympatiím ve prospěch obyvatelů, trpících hrůzami války, jaké jsou v letopisech našich bez příkladu.

Vraždy soluňské, ale zvláště ukrutnosti páchané v Bulharsku pobouřily veřejné mínění celé Evropy, tudíž i Německa proti turecké správě, jejíž vinou celé povstání jest vyvoláno.

Marné bylo všecko zapírání a omlouvání kruhů tureckých a též anglických, pravda vyšla na jevo v celé hrůze své, k čemuž přispělo hlavně časté rokování o věci té na sněmu anglickém.

Ve schůzi v pátek dne 11. srpna odbývané musil konečně přiznati Bourke v dolní sněmovně anglické, že rozhořčení Evropy jest zcela oprávněno.

Jest to u přirovnání s dřívějšími řečmi Disraeliho a Derbyho přiznání velmi značné, jež ale jinak vypadnouti nemohlo.

Však přiznání toto neplatí pouze veřejnému mínění v Anglii, nýbrž celé Evropě.

Se zvláštním uspokojením pak přijímá vyznání ono též Německo, jež, třebas otázka východní v příčině hmotné ze všech evropských rozhodujících mocností nejméně se ho týkala, přece ví, že musí býti za jedno s nimi ve snaze, zachovati právo, mravnost tam, kde vládnou, chrániti pak je, kde jsou ohroženy a obvod jejich neustále rozšiřovati.

Proto bude veřejné mínění v Německu rádo souhlasiti dojista se všemi opatřeními, kteráž budou směřovati k tomu, aby učinil se konec poměrům, pod jejichž ochranou mohly páchati se jen málo set mil od střediska vzdělanosti takové ohavnosti, kteréž naplňují jednu z nejtemnějších stránek v dějinách 19. století."

LI. Přehled bojů srbsko-tureckých od počátku války do prvního klidu zbraní a způsob válčení tureckého.

Dne 2. července 1876 vypověDělo Srbsko Turecku vojnu a dne 15. září nastal desítidenní klid zbraní. V té době snažila se diplomacie všemožně zjednati mír, ale že chtěla pouze mír shnilý, nechtěla se práce dařiti a nepodařila se.

Podáváme tuto v stručnosti přehled bojů, jež vojsko srbské v tomto prvním oddělení památné války slovansko-turecké svedlo.

Válka počala dne 2. července kanonádou u *Supovce* a sečí u *Zajčaru*. Dne 3. července objevil se Čerňajev u *Babiny Glavy*, zahnal přední stráže turecké a dal se na pochod k *Ak Palance* a *Pirotu* v úmyslu, aby dopravu tureckých povozů k *Niši* zamezil. Již v prvním témdni války překročili Srbové na všech stranách zemské pomezí; napadli Turky nejen na *Nišavě*, nýbrž i na *Drině*, *Ibaru* a *Timoku*, takže v prvních 14 dnech války stáli Srbové všude na půdě turecké. Dne 12. července byli již dokonce jen dvě hodiny cesty před *Vidínem*. Štěstí válečné bylo jim tedy do polovice července příznivo.

Ale v třetím týdnu stal se obrat. Nešťastná seč u *Velkého Izvoru* dne 18. července tvoří jaksi rozhraní

Angličtí zpravodajové přehlížejí jeviště ukrutností tureckých.

operací, neboť od toho dne změnila se skoro na všech důležitých místech offensiva srbská v defensivu. Povstání v Bosně a Bulharsku ochablo. Čerňajevu nepodařilo se dobyti Ak Palanky, Lešjanin ustoupil za Timok a také boj na Drině dne 20. července zůstal bez úspěchu a Alimpič byl donucen k obraně.

Ku konci července nastala vytrvalá offensiva Turků u *Babiny Glavy*. Dne 30. července dobyli Turci *Pandirala*, dne 5. srpna vyklidili Srbové *Kňaževac* a divise *Horvatoviče* musila ustoupit k *Toplé Bani*, kdežto *Lešjanin* opustil dne 6. srpna *Zajčar*, aby nebyl odloučen od zpáteční linie k *Paračínu*. Ve dnech následujících opanovali Turci údolí na Timoku a obrátili tuto krásnou, úrodnou krajinu v poušť a spáleniště. Potyčkami na Ibaru a na Drině se situace nezlepšila.

V té době počalo přibývání *ruských dobrovolníků* v řady srbské. Však Turkům nezdar Srbů neprospěl, neuměli vykořistit svou mnohočetnost a zůstali 14 dní ležet u Kňaževce a na Timoku. Teprv dne 19. srpna se opět hnuli. *Abdul Kerim* odešel z Niše a překročil u *Supovce* hranice, zároveň pak objevil se *Achmed Ejub* paša na výšinách *Ozrenu*, východně od Alexince. Turci postupovali krok za krokem, dobyli východního ohražení před Alexincem a Srbové bojujíce ustoupili do Alexince. Ale právě toho dne, kdy oba armádní sbory turecké řekou Moravou odloučené, u *Bujmíra* spojiti

se chtěly, obrátil se list. Plukovník *Horvatovič* obsadil totiž dne 21. srpna opět *Kňaževac*, kterýž byl Achmed Ejub opustil, dal se za tímto na rychlý pochod a zaskočil jeho sbor tak obratně, že byli Turci sevřeni v zadu, v boku i v předu. Achmed Ejub byl tím donucen opustit pravý břeh Moravy a spojení jeho s hlavní armádou Kerimovou bylo překaženo.

Do konce srpna bojovalo se pak skoro nepřetržitě a takž vznikla tak zvaná „desítidenní bitva“ u Alexince, která sice skončila vítězstvím Srbů, však v ohledu strategickém nerozhodnou zůstala. Dne 1. září pokusili se Turci opět marně, aby Srby z posic u Alexince vytlačili. Bitva neskončila sice pro Srby šťastně, však Čerňajevu podařilo se bez závady ustoupiti s hlavním vojem do bezpečného *Deligradu*, kdežto v Alexinci zůstala dostatečná posádka. Turci nedovedli opět využitkovat svého příznivého postavení, neboť Horvatovič měl zrovna dosti času, aby nebezpečnou mezeru mezi *Deligradem a Kruševcem* svým sborem vyplnil a tím Abdul Kerimovi další postup zamezil.

Ve dnech následujících se stav armády turecké značně zhoršil. Pokus Turků dne 11. září, aby překročili u *Boboviště* Moravu a Alexince dobyli, byl odporem Srbů též zmařen. Také se jim nepodařilo proraziti šiky srbské u *Djunisu*.

Mezi tím vyklidil se Osman paša také ze *Zaječaru*, kdežto Srbové snažili se několikrát přerušiti spojení armády turecké s Nišem. Dle všeho bylo příměří oběma stranám potřebno. Vojska si dne 16. září oddechla, když do táborů došla zvěst o klidu zbraní.

Ostatně bylo na některých místech i po prohlášeném klidu zbraní bojováno a obě strany si stěžovaly na rušení příměří.

* * *

Velkou genialností nevyznamenali se vůdcové na žádné straně. Čerňajev převzal úkol obtížný, aniž by dobře znal prostředky, jimiž chtěl úspěchů dobývati.

Nebýt vysoce nadaného a rekovného *Horvatoviče*, mohlo by se vojsko srbské sotva vykázati nějakým záslužným činem. Horvatovič osvědčil se skutečně jakožto hrdina srbského boje za svobodu Jihoslovanů. My ovšem hned na počátku této knihy, kdy jsme ještě výsledky bojů znáti nemohli, poukázali jsme na nedostatky a vady válčení srbského, a jakkoliv sluší ctíti nejlepší *vůli* vojevůdců i bojovníků, přece s politováním musíme uznati, že *možnost zdaru* byla menší než vůle a přičinění.

Ale tím větší důtky zasluhuje válčení turecké, že s menším, necvičeným a příliš roztroušeným vojskem srbským tak málo svésti mohlo. Uváží-li se, že na malé Srbsko přivedli si turečtí vojevůdcové vojska ze všech tří dílů starého světa, dojdeme zajisté k přesvědčení, že jen nekázeň, nevědomost a znemravnělost turecká mohla býti příčinou, proč Turci nad Srby tak dlouho zvítěziti nemohli, ač způsob válčení jejich byl v Srbsku právě tak krutý jako v krajinách povstaleckých. Dle platné mezinárodní smlouvy ženevské bylo sice Turecko zavázáno šetřiti ve válce těchže ohledů lidskosti, jako státové jiní, ale což jsou Turkům smlouvy!

Srbský ministr *Ristič* poslal dne 9. srpna o válčení tureckém všem zástupcům cizích států tuto zprávu:

„Pánové! Knížecí vláda dostala již před nějakým časem zprávu od velitelů sborů, že se turecké vojsko dopouští zločinů, které nynější válce propůjčují ráz nejšerednější. Ačkoliv pravda těchto zpráv potvrzena byla veřejnými hlasy, domnívala se srbská vláda, že je může nechati nepovšimnuty a případy ty mohou býti ojedinělé. Toho náhledu nemůže však býti nyní. Za svého pobytu v hlavním staně nabyl jsem jistoty, že ve zprávách o ukrutnostech a barbarství, které se tureckému vojsku vyčítá, není nic přehnáno. Ostatně není počínání takové osamotnělé, nýbrž stávalo se všady pravidelně a methodicky, kde se nepřítel na naše území dostal. Ač srbské obyvatelstvo nikde se vpádu neopíralo, přece otomanské vojsko na průchodu všude pálilo, drancovalo a pustošilo. Všecky vesnice, kudy táhlo, lehly popelem a kostely byly bombardovány. Úřadní telegram z Cařihradu připisuje takový vandalismus dobrovolníkům; ale že nemají dobrovolníci nikdy dělostřelby, nemá prohlášení v telegramu obsažené žádné ceny, a dlužno uznati, že střílení a boření kostelů padá za vinu otomanskému vojsku a důstojníkům, kteří mu velí. Otomanské úřady nemohou zapříti, že Čerkesové a bašibozukové byli organisováni jako paličské bandy. Každá taková banda má čtyři ozbrojence a pátý nese nádoby s petrolejem. Po příkladu komunistů, neblahé paměti, roznášejí tyto roty požáry za zády tureckého vojska. Věc ta jest nade vši pochybnost postavena od rozličných našich důstojníků a zvláště od plukovníka Horvatoviče, který v Kňaževci komandoval. Musím připomenouti, že Čerkesům a bašibozukům velí důstojníci řadového vojska, že jsou do řadového vojska rozděleni a neoperují o své újmě. Zodpovědnosti za barbarství, jehož se denně dopouštějí, nemůže býti tedy turecká vláda zbavena.

Otomanské vojsko neobmezuje se pouze na pálení a drancování míst, kde nenašlo zcela žádného odporu, ale jest mnoho případů, že odvlekli ženy a dívky, jejichžto osud není znám. Jsou do haremů zavlečeny, aneb za otrokyně prodány? Jsou od bídných lupičů zavražděny? Nejhorší domněnky jsou volny, neboť způsob nepřítele, s nímž válku vedeme, upomíná na nejkrvavější vpády barbarů. Uprostřed XIX. věku objevují se hordy loupežníků, kteří druhdy do Evropy vpadli, roznesše po ní krev a požáry za dávných dob, kdy byla vzdělanost pouhým slovem.

Otomanská vláda, která se opovažuje mluviti o svaté válce, neštítí se vésti boj prostředky, jež zatracuje mravnost, spravedlnost a lidskost. A jakých nástrojův užívá k vedení této svaté války?

Mezi zajatými v okolí Vidína jest 12 galejních trestníků, kteří z bagna vřaděni byli do vojska. To jsou bojovníci, jaké naproti nám Porta staví.

Turci nedovolili nikde mrtvé pohřbiti. Po bitvě u Velkého Izvoru dne 18. července navrhl velitel srbského vojska, Lešjanin, Osmanovi, aby byli mrtví na bojišti pohřbeni na místě od dělostřelectva obmezeného, ale turecký velitel vzpěčoval se přijati vyjednavatele, který k němu s návrhem byl poslán. Mrtví obou vojsk zůstali nepohřbeni na bojišti. Ranění, jež jsme nemohli vzíti s sebou, byli zohaveni a okradeni, ne-li docela zabiti od těchto moderních barbarů, kteří Turecku slouží pod jménem Čerkesů a bašibozuků.

Evropa neviděla takových ukrutností od časů Čingisových. Turecká vláda nevede se srbskou armádou válku; chce vyhubení celého národa, pustoší zem; nese meč a oheň do krajin, kde není žádného boje. Jest to zkrátka řečeno obnovení nájezdů barbarů s ohavnostmi a ukrutenstvím v zápětí.

Považoval jsem za svoji povinnost, činy ty oznámiti a žádám, abyste je předložil své vládě, aby ochranné moci samy posoudily způsob, jakým vede Porta boj proti knížectví. Račte přijati ujištění mé neobmezené úcty. *Ristič.*"

Jiné svědectví o hrozném válčení tureckém v Srbsku podali dopisovatelé angličtí.

Dopisovatel listu „Daily News" telegrafoval z *Deligradu* dne 3. září: „Válečná moc Turků v údolí Moravy je příliš oslabena; za to však pálí Turci vesnice na levém břehu Moravy až po Deligrad, a Čerkesové skutečně jednou překročili Moravu a zabili na silnici mezi Alexincem a Deligradem několik mužů. Čerkesové zapalují každou ves na obou březích Moravy. Děsné jich ohavnosti proti srbským raněným jsou úplně zjištěny. Kreslič listu „Graphic" p. Villiers viděl nedaleko Těšice mrtvoly tří Srbů, které Turci nalezli raněné a ubili. Byli přivázáni ke stromům a ohněm u nohou jejich rozdělaným pomalu na uhel spáleni. Spodní část těla byla proměněna v uhel, obličeje jejich byly hrozně rozšklebeny." (Vyobrazení na str. 213 a 221.)

A dopisovatel „Timesů" poslal z Bělehradu tuto zvěst: „Nelze pochybovat o ukrutnostech, páchaných Turky na území srbském, neboť oběti jejich viděl dopisovatel anglického listu. Ministr zahraničných záležitostí konstatoval, že 40 vesnic bylo Turky na dobro popleněno. Srbský úřadní list oznamuje, že general Kembell, anglický vojenský splnomocněnec v tureckém hlavním stanu, jest ne-li generalissimem tureckých vojsk, tedy aspoň důvěrným rádcem tureckých generalů."

Dopisovatel „Standardu" telegrafoval dne 6. září večer z Bělehradu: „Nejnovější zprávy, které nás docházejí v Bělehradě, jsou datovány od pondělka. Turci se drží v opevněních na levém břehu Moravy. Lituji, že musím říci, že Turci jak v bitvě tak po bitvě páchali hrozných ukrutností. Dovídám se děsné věci o prznění dívek a vraždách. Ranění Srbové přivázáni ke stromům a rozdělán pod nimi oheň, do srbského tábora přinešeny dívky, za živa odřené, posud dýchající; dříve musily zkusit muka, proti nimž je vražda nepatrným přečinem. Turecký pochod bylo možno stopovati dle záře hořících vsí."

Setník Archibald Forbes telegrafoval „Daily News" ze dne 6. září z Alexince: „Turecké řádění přesahuje všechny meze. Kdekoliv Turci v zaujatém území polapí nějakého uprchlíka, mučí ho nejprve, načež ho usmrtí. V Djunisu vyprávěl mi dnes jistý stařec děsnou událost. Ve vesnici na svahu jastrebského pohoří dopadli Turci srbskou rodinu. Aby se na ní vymstili, popadli nejmenší dítko, nabodli je na rošť a upekli je za živa. Na to mukami nutili rodiče, aby vlastní své dítko jedli. V mukách byli pak rodiče usmrceni. Stařec, kterýž mi to sdělil, byl toho svědkem. Jest místním duchovním. Vojsko, jež těchto ukrutností se dopustilo, byli Egypťané, o nichž general Čerňajev mi sděluje, že jsou ukrutnější než bašibozuci a Čerkesové. Když první zprávy došly o ukrutnostech tureckých, nechtělo se jim ani popřáti víry; dnes však tisíci svědků jsou zjištěny hrůzy, jež ani nejbujnější fantasie nemohla si představit."

Vláda srbská dostávala co den děsné zprávy o těchto ohavnostech, a ministr Ristič byl na počátku září nucen zaslati diplomatickým jednatelům a generalním konsulům velmocí v Bělehradě druhou notu, jež takto zněla:

„Pane jednateli! Měl jsem čest obrátiti přípisem ze dne 9. srpna Vaši pozornost na ukrutnosti a barbarství, jež od začátku nepřátelství tureckým vojskem byly spáchány. Zdá se, že následkem námitek, jež některé moci v té příčině vysoké Portě byly učinily, turecká vláda slíbila, že dá svým jednatelům potřebné instrukce na zamezení dalších ohavných skutků. Ale přes to všechno musím s politováním konstatovati, že instrukce vys. Porty zneuznány zůstaly. Nejnovější zprávy, kteréž knížecí vlády došly, dovolují mi, abych tvrdil, že navzdor slavným slibům vys. Porty turecká vojska ve válce proti Srbsku dosud tentýž ohavný způsob boje provádějí, kterýž jsem již jednou nucen byl Vám vypsati.

Knížecí vláda bude brzy s to podati zevrubné vylíčení všech skutků ukrutnosti, kterýchž se Turci po obsazení kňaževackého kraje dopustili. Prozatím mám zapotřebí, upozorniti Vás, pane jednateli, na hnusné řádění, jež Turci na naší východní hranici provádějí.

Toto děje se v okolí Zajčaru, kdež nyní, po odchodu našeho vojska, poměrné ticho panuje. Země se

soustavně pustoší, pole se hubí, majetek se kazí a celé osady lehají popelem; že pak turecké úřady, občanské i vojenské, tohoto vandálství vědomými jsou spoluvinníky, dokazuje již okolnost, že tyto požáry pravidelně každého večera zakládají, jako by se obrazem těchto ohavností kolem hrůza měla šířiti. Nechť se říká cokoliv, turečtí úřadníci nemohou se sebe svaliti smutnou zodpovědnost, kterouž na ně uvalují tyto skutky před jejich očima páchané.

V okolí Alexince jeví se divadlo, možno-li, ještě smutnější a děsnější. Jest tomu asi 14 dní, kdy Turci v tomto kraji, jednom z nejbohatších a nejúrodnějších celého knížectví, válečně operují. Mají zde jen obmezený prostor v rukou, a přece spálili již 48 vesnic, jichž jména v přiložené depeši alexinského prefekta naleznete. Celá krajina, kterou navštívili, jest spustošena, zničena, všechno je zhubeno, zkaženo a spáleno.

Prapor „červeného kříže,“ místo aby před zlobou a zkázou ty chránil, kteří jej obsluhují, vzbuzuje naopak obzvláštní hněv Turků, a ačkoliv Porta slíbila, že její vojsko ženevské smlouvy loyálně bude šetřit, nešetří turečtí vojáci ani ambulancí ani lékařského personalu. Dne 21. srpna stříleli před Alexincem tak dlouho na ambulanci, až červený kříž zmizel. Dne 3. září zastihli turečtí jezdci p. Luku Popoviče, sekretáře výboru „červeného kříže“ z Alexince při konání jeho povinnosti a vrhli se na něho. Nejprv uřízli mu ruku, na kteréž pásku s červeným křížem nesl, a ztýrali ho tak, že v strašných bolestech zemřel. Vypsání tohoto děsného výjevu naleznete v přiložené depeši dra M. Đorđeviče, náčelníka zdravotní služby.

Všechny tyto ohavnosti zmocňují mne, pane jednateli, abych opakoval, co jsem pravil v listu ze dne 9. srpna, že turecká armáda válku tak nevede, jak civilisovaní národové činí. Provádí v Srbsku od té doby, kdy do něho vtrhla, boj na vyhlazení a zničení. Nemůže se ničím ospravedlniti, neboť zprávy našich důstojníků zjišťují jednohlasně, že žhářství, kteréž Turci na jihu, východě a všude, obzvláště po boji pášou, žádnou strategickou nutností není odůvodněno. Není to žádný nezbytný následek války, nýbrž setrvalé a neuprosné provádění úmyslně zavedené soustavy. Vím, pane jednateli, že vláda, kterouž u Jeho Vysosti knížete Milana zastupujete, k těm náleží, jež co nejčileji se zajímají o tuto věc, kteráž více lidskosti než politiky se dotýká.

Z té příčiny uznal jsem za dobré, obrátiti se na Vás a prositi Vás, abyste o vážných událostech, kteréž jsem Vám nyní sděliti čest měl, na příslušném místě podal zprávu. Přijměte ujištění mé hluboké úcty.

Ristič.“

Třetí nota Rističova, zaslaná diplomatickým zástupcům v Belehradě v polovici září, zněla takto:

„Pane zástupce! Ve své notě ze dne 25. srpna měl jsem čest podotknouti Vám, že budu brzy s to vylíčiti dopodrobna ohavnosti a pustošení, jež vojsko turecké spáchalo za svého krátkého pobytu v Kňaževci. Spěchám tedy dnes, bych podal Vám překlad zprávy, kterouž p. plukovník *Horvatovič*, jenž s vojskem svým Kňaževac opět obsadil, zaslal o věci této panu generalovi Čerňajevu; očekávám od laskavosti Vaší, že zprávu tu sdělíte vládě své.

Veliteli armády moravsko-timocké!

Po svém příchodu do města Kňaževce mám čest oznámiti veliteli toto: Město jest úplně spáleno, sotva padesátý dům jest pod střechou a nespálen; ve staveních jest všecko tak spustošeno, že i ta stavení, která nejméně trpěla, mají teď sotva polovičku pravé ceny své. Celý Kňaževac jest jediným spáleništěm, obrazem vandalského pustošení. Komíny a zdi jsou čoudem černy, stavení zbudovaná z lehčího staviva proměněna v ssutiny a popel. Kostel jest celý spálen, oltář shořel, zvony rozbity a po kusech odveženy; jednotlivé kusy nalezeny na konci města. Na stropě a stěnách jsou stopy střelných kulí, obrazy svatých nalezeny po ulicích rozházeny a některé z nich pokáleny způsobem, jenž nedá se blíže naznačiti. Také kusy kostelních praporů nacházejí se na ulicích, zkrátka, nejsvětější věci chrámové jsou zneuctěny takovým způsobem, jak jej dovede vymysliti pouze vyvrhel člověčenstva. Všecko, co ruka lidská může za několik dní zkaziti, jest zde zničeno takovým způsobem a takovou vytrvalostí, že se tomu člověk musí diviti.

Do studní a všude, kde jest voda k pití, naházeny mrtvoly a zdechlina. Každý desátý krok nalezeni zabití vepři, kteří dosáhli již takového stupně hniloby, že červi a mouchy ohlodávají již jen nepatrné zbytky masa, které zůstalo na kostech. Vedle bývalé prachárny nalezena mrtvola na stromě pověšená a na polo spálená; dle zbytků obleku a dle odznaků, jež zůstaly neporušeny, byl to srbský setník nebo pobočník. V ulici dženičské nalezena, soudíc dle obleku, mrtvola měšťana, jemuž kůže s dolní části těla až k šlapadlům odřena a přirození uříznuto. V kavárně Mily Janoševiče nalezena mrtvola, v níž dle šatů poznán také měšťan. V těle trčel kus železa, dle ostatních ran byl zajisté žhavým železem umučen. Petko Veselovič z Kňaževce zlomil si před naším ústupem nohu a zůstal doma. Nalezli jsme ho zabitého. Rovněž nalezen Živko Kajsija z Kňaževce, jenž byl ve stavení svém také umučen. V pekárně Ivanka Konstantinoviče nalezena mrtvola srbského vojáka, jenž byl bezpochyby také mučen, poněvadž leželo kolem něho ještě několik rožňů.

Kromě těchto mrtvol jest ještě mnoho jiných na polích kukuřicových, jež bude třeba vyhledat řetězem harcovníků, aby mohly býti pohřbeny. Ze všech mrtvol těchto vycházel takový puch, že jsem je nemohl nechati nepohřbené obávaje se nákazy.

Co jsem vůbec dosud řekl a uvedl, jest pouze slabým odstínem toho, co jsem viděl. Ostatně nařídil

jsem zdejším měšťanům a pokladníkovi praporu M. Ačimočivu, aby dali všecky mrtvoly pohřbiti, všecko zaznamenali a pak zprávu podali.

Dle hnilobného zápachu, jejž jest cítit na půl hodiny za městem, a dle tisíc tisíců much, které lítají z okolí Kňaževce, nalezne se ještě mnoho mrtvol, jichž totožnost nebude se moci nikdy zjistit.

Hniloba dosáhla u všech již takového stupně, že tam, kde vůbec hlava zůstala při trupu, nedá se tvář již rozeznati.

Všecka stavení v okolí, sklepy, stodoly a skladiště jsou spáleny, ba i okolní stromy a keře jsou od plamenů zničeny.

Pohled na celou krajinu jest strašný, a nedostává se mi slov, bych tento obraz bídy a strasti věrně vylíčil.

Při našem příchodu spozoroval přední náš voj, že se tam potloukali turečtí cikáni.

Ostatně sdělím všecko, čeho se ještě dovím, později.

V Kňaževci*) dne 10/22. srpna 1876.

Velitel sboru plukovník
Jiří Horvatovič m. p.

Užívám této příležitosti, bych Vám, pane zástupce, obnovil ujištění mé zvláštní úcty.

V Bělehradě dne 2./14. září 1876.

J. Ristič m. p.

Diplomatičtí jednatelé přečtli si každou notu Rističovu, sdělili snad také její obsah svým vládám; avšak vlády evropské na místě zakročení rozebíraly a vzájemně si vykládaly pařížskou smlouvu, aby z ní dokazovaly vražděným národům i celému světu, že Turecko se svými krvelačnými šelmami jest oprávněným (!) členem států evropských.

Tak hluboko klesla křesťanská mravnost, tak otupen byl právní cit v poslední čtvrti našeho století!

LII. Za klidu zbraní v měsíci září.

Dvanáctý týden války slovansko-turecké vyplněn byl klidem zbraní, kterýž prospěl Srbům v tom směru, že mohli svá postavení u *Alexince*, *Deligradu* a *Djunisu* sesílit, svá opevnění u *Ćuprije* a *Paraćina* náležitě opravit a vyzbrojit a své zásoby střeliva a zbraně doplnit. Dále nabyla vojenská správa srbská času k novuzřízení a doplnění některých sborů a k obsazení mnohých posic. Příchozími bojovníky z Ruska doplněny sbory důstojnické a utvořena též celá ruská brigada.

Turci činili ovšem také co mohli, aby měla armáda jejich z klidu zbraní nějaký prospěch, ale velmi jim bylo na škodu, že kolem tábora jejich bylo vše spustošeno, takže vojsko turecké bylo vydáno v šanc všem nepohodám povětrnosti. Dopisovatel „Daily News“ vylíčil stav turecké armády v dopise ze dne 15. září takto: „V posledních dvou dnech jsou prudké lijáky a údolí Moravy proměnilo se ve veliké bahniště. Turci pak způsobili si svým soustavným žhářstvím, že jsou nyní bez přístřeší vší povětrní slotě v šanc vydáni. Vojenské operace jakékoliv důležitosti staly se holou nemožností. Turci nezůstavili si žádného bližšího přístřeší, než pevnost Niš. Obsadivše území, kteréž byli zúmyslně spustošili a všech zásob zbavili, musí si nyní pro vše potřebné až do Niše dojíždět. Ale poněvadž se nynějšími lijáky cesty neschůdnými staly, jest vozba velice obtížna a tím ještě více stížena, že srbské vojsko přes hořejší Moravu od Katunu na turecký bok i spojovací čáru s Niší ustavičné útoky činí. Ještě několik dní deště s ustavičným znepokojováním zásobních transportů, a Turci musí moravské údolí opustit. General Čerňajev má svůj hlavní stan dosud v Deligradě, odkudž je na Alexinac cesta zcela volná. Že Turci, opouštějíce Zajčar, město zapálili, dokázali tím, že jsou žháři bez všeliké vojenské potřeby. Za spálení Zajčaru je Osman paša osobně zodpověden. Zajčar byl od Turků samovolně, nikoliv vůči nepříteli, opuštěn a chladnokrevně zapálen.“

A dopisovatel „Timesů“ telegrafoval do Londýna téhož dne: „Turci dostali se u Đunisu do slepé ulice, z kteréž bez pomoci čerstvého vojska ani vyváznouti nemohou. Tuto pomoc pak očekávají od Osmana paše, kterýž Zajčar Srbům opět zůstavil. General Čerňajev spoléhá dosud na šťastný konečný výsledek války a jest dosud rozhodně proti tomu, aby se mír uzavíral. Šarvátky posledních dnů byly zcela nepatrny. Mezi novějšími příchozími z Ruska nalézá se také několik důstojníků císařské gardy.“

Postavení armády srbské za klidu zbraní bylo toto:

Armáda timocká přestala býti po svém ústupu dne 6. srpna od Zajčaru sborem jednotným a rozdělila se ve

*) Město Kňaževac, jehož spoustu Horvatovič v přípisu svém líčí, popsal cestovatel Kanitz takto: Půvabná poloha hlavního města kňaževackého kraje jest největší památností tohoto. Kňaževac leží uprostřed nejkrásnějšího přirozeného parku anglického, jenž ohražen jest mírnými kopci, porostlými révou i stromovím; mezi sady a vinicemi vinou se potoky. Město nemá sice domů, které by vynikaly v ohledu stavitelském; ale vysoko ležící budova krajského úřadu a hezké domy, řadící se kolem ní po obou stranách Timoku, s pěknými besídkami a sloupovím do dvora, obrostlým dle spůsobu italského zelenými rostlinami, s úrodnými zahradami a vinicemi, způsobují dojem velmi příznivý. O něco výše „náčalnického úřadu“ nalézají se trosky „gurgušovské kuly“, o které často stala se zmínka r. 1858. Byla to vysoká věž, která ovládala celé město a zděmi jsouc obehnána sloužila za státní vězení za vlády Alexandrovy. Zde byli v tuhé vazbě drženi od

čtvero menších oddělení. První oddělení stálo při uzavření klidu pod velením podplukovníka Stevy *Zdravkoviče* u *Negotina;* záleželo z brigády negotinské první třídy (5 praporů po 800 mužích), ze 4liberní baterie s 8 děly a lehké baterie se 6 děly. Přední stráže její stály za osadou Salaší na silnici mezi Zajčarem a Negotinem. Druhé oddělení, jež záleželo z negotinské brigády druhé třídy, také 4000 mužů, bylo dříve na půdě turecké u Bregova, po všeobecném ústupu odebral se také major *Ostoič* se svou brigádou do Luky, asi 6 hodin cesty od Negotina. Ostoič měl také 14 děl; přední stráže vojska jeho stála u samé vesnice Ryotiny, 2 hodiny severně od Zajčaru. Třetí oddělení má osud velmi pestrý. Ustoupilo pod velením plukovníka Lešjanina, 4 hodiny severozápadně od Zajčaru, do Brestovacké Bani. Větší díl této armády, kteráž záležela z bělehradské brigády druhé třídy a z braniševské brigády druhé třídy (11 praporů), zůstala asi hodinu před Baní v širém poli před Kopitem. Když Lešjanin za příčinou svého poranění odešel do Bělehradu, jmenován jest major *Topalovič* velitelem sboru tohoto, za 4 dni však ustanoven místo něho podplukovník *Horstig;* při uzavření klidu zbraní byl velitelem ruský major *Anastasievič.* Horstig opevnil ležení v Bani, v poli pak u Kopita zřídil náspy. Sbor tento, jenž měl 8800 mužů pěchoty, 20 děl a 2 škadrony jízdy, stál s generalním štábem v Bani, přední stráže pak sahaly až na hodinu cesty od Zajčaru a v levo až k Bílé Rjece. Zbytek armády timocké, brigáda požarevacká a crnorjecká, stála pod velením podplukovníka Lazara Jovanoviče v Lukovu, 8 hodin západně od Zajčaru, na silnici, kteráž vede ze Zajčaru do údolí moravského a k Paračínu. Lukovo jest známé místo z prvního povstání roku 1804; Turci byli tam od hajduka Veljka poraženi. V nynější válce bylo Lukovo hned po ústupu a s ním Boljevac, 6 hodin od Zajčaru na téže cestě, od Horstiga opevněno a těžkými děly vyzbrojeno. Sbor lukovský zaujal v boji dne 22. srpna postavení u *Lubnice,* hodinu cesty od Zajčaru a tam zůstaly do klidu zbraní přední stráže jeho.

Dále na jihovýchod stál u Tresibaby setník *Cvetkovič* s dvěma prapory brigády kňaževacké druhé třídy a 4 děly zrna čtyrliberního. On hájil příchod do Kňaževce od Gramady a Pandirala. Jakožto první podpora sloužily mu 4 prapory brigády kňaževacké, které pod majorem *Diničem* hájily vchod do průsmyku kňaževackého, přední stráže jejich ale stály u Toply, 1½ hodiny od Kňaževce.

Po silnici od Alexinské Bani přijdeme do hlavního tábora armády moravské v Deligradě; zde měl vrchní velení *Čerňajev* sám. Pod jeho velením bylo 27 brigád, z nichž bylo 15 první třídy; dále měl 155 děl, lehkých čtyrliberek až těžkých děl zrna 72 liberního. Armáda jeho činila pět oddělení:

První oddíl stál v Alexinci pod velením podplukovníka Jovana Popoviče; zde byly dvě brigády (10 praporů) s 2 bateriemi (16 děl) a 1 škadrona; přední stráže sboru tohoto stály před *Bujmírem,* hodinu od Alexince.

Tři hodiny od Alexince, při samých hranicích u Katunu, stál druhý oddíl, 1 brigáda pěchoty, a střežila nově zřízený most přes Moravu.

Třetí oddíl stál 3½ hodiny od Alexince na úpatí Jastrebce ve *Vukani,* a ohrožoval jedinou cestu, kteráž vede z Niše do tureckého hlavního stanu v Hor. Adrovci. Zde velel setník Benický 2 brigádám druhé třídy a těžké baterii.

Pod velením plukovníka *Horvatoviče* stály 3 brigády mezi Horním *Šiljegovcem* a *Gredetinem,* asi 5½ hod. od *Kruševce,* a hrozily hlavnímu táboru Abdula Kerima paše vpadnouti do zad. Na samém pravém břehu Moravy u *Boboviště* a *Trňan,* hodinu od *Deligradu,* hájil přechod na pravém břehu a zabezpečoval spojovací silnici mezi Alexincem a Deligradem ruský major *Peterson.* Zde stálo 5 brigád a 3 baterie po 8 dělech se 4 škadronami jízdy. U Deligradu samého byla soustředěna hlavní síla.

Dále na západ stál u Jankovy Klisury major *Lazar Čolak Antič* a měl obsazenu Klisuru srbskou i tureckou. Dobrovolnické sbory udržovaly spojení mezi Lazarem a mezi oddílem u Rašky, kterýž stál sotva 1½ hodiny od Nového Pazaru; zde byly prapory z *Karanovce.*

Starší bratr Lazarův, podplukovník *Ilja Čolak Antič,* stál s dvěma brigádami užickými na *Javoru,* kdež následkem posledních vítězství dobyl dobrých postavení. S ním byli dva bratří Svetozar a Miletin *Garašani,* oba majoři. On hájil přístup do *Požegy* a *Čačaku.* Přední stráže jeho stály půl hodiny na půdě turecké u Karantinu.

Od Javoru až ke Drině byly všude srbské stráže rozestaveny; nejčelnější z nich stály u Ljubovije.

Armáda drinská změnila před samým příměřím postavení svá. Generalní štáb s velitelem Uzunem *Mirkovičem* byl v *Rujavoru,* střed armády na samém pravém

r. 1842 až do r. 1858 odsouzení pro spiknutí proti vládě a konečně r. 1857 zatčení vrstevníci Obrenovičovi, též senatoři obvinění ze spiknutí proti trůnu a životu knížete Alexandra věznění zde do r. 1858. Když kníže Miloš vrátil se z Valašska, by po druhé dosedl na knížecí trůn srbský, jenž mu nabízen byl, ustanovil, že tvrz ta pověstná má býti sbořena. Za přítomnosti jeho v lednu r. 1859 chtěli inženýři věž trhati prachem. Kníže však stál na tom, by zapálena byla. Na pavlanu svého domu stoje očekával starý, po pomstě dychtící kníže okamžik, až vyrazily plameny ze střechy i oken a těšil se velice z tohoto příšerného zjevu. Zdi popraskané jsou zbořeny a srovnány se zemí. S věží zároveň mělo vyhynouti z paměti potomstva i staré jméno města, Gurgušovac, jež obdrželo nyní jméno Kňaževac. Město, jež někdy sahalo asi ke vsi Pagoviště zvané, mělo r. 1859 527 domů s 2417 obyvateli. Nyní jest nešťastné město hromadou rozvalin!

břehu Driny u *Badovinců*, pravé křídlo u *Rači*, levé u *Šepaku* a *Malého Zvorníka*.

Pravému křídlu (2 prapory) velel setník *Stevkič*, levému *Radakovič*, jenž měl svůj stan v Malém Zvorníku; Uzun *Mirkovič* měl celkem 2 brigády (10 praporů), 6000 dobrovolníků a 34 děl.

Velkým dobrodiním byl klid zbraní četným raněným vojska srbského, neboť bylo dosti času lépe je zaopatřiti. Vrchní správce zdravotnictví v armádě, spanilomyslný dr. *Mundy*, učinil knížeti návrh, aby vyslal některého cizího lékaře k návštěvě raněných a nemocných Srbů, kteří se dostali do zajetí tureckého. Kníže dal za tou příčinou povolati ruského lékaře dra. *Markoneta*, kterýž v Smederevu nemocnici řídil. Dr. Markonet vykonal úlohu svou dle možnosti.

Poněvadž k dopravě nemocných jest v Srbsku nejpohodlnější cesta po vodě, přičinil se dr. Mundy všemožně, aby plavba s nemocnými po Dunaji a Savě byla povolena, což se mu také u rakouské vlády podařilo a ranění byli od srpna na lodích paroplavební společnosti dunajské dováženi.

Ale když krvavými zápasy ku konci srpna a počátkem září raněných přibývalo, musil dr. Mundy přemýšleti ještě o jiných prostředcích. Zřídil totiž nemocnici na lodi, kterouž k tomu konci najal, mimo to pečoval o přijímání raněných v rozličných dědinách srbských, kam hrůzy války nedonikly. Dále postaral se o zlepšení špitálních potřeb, o rozmnožení služebného personálu, staral se o návrat k armádě uzdravených, opatřil i značné sumy peněz z ciziny k potřebám nemocnic a vůbec snažil se co pravý lidumil i moudrý lékař o vše, čeho k ulevení stavu nešťastných svěřenců jeho třeba bylo.

Z četných nemocnic, jež péčí dra Mundyho zřízeny byly, vyznamenávala se nemocnice v místnostech vojenské školy v Bělehradě, kde i rozsáhlé zahrady ke zřízení baráků a stanů pro raněné použito bylo (vyobrazení na straně 229).

* * *

Evropské diplomacii krátký klid zbraně nikterak neprospěl, ale nadělal jí hodně starostí. Zakročila, chtěla protivy smířit, chtěla válku zažehnat a ukazovala při tom na pařížskou smlouvu. Krátký smysl té smlouvy jest tento: Existence turecké říše jest zabezpečena, ale Turecko dá křesťanům i mohamedánům stejná práva. První podmínka se Turkům líbila, druhá ne; proto jí také nesplnili a tedy zrušili sami smlouvu pařížskou. Kdyby bylo Turecko jen s *jednou* mocností evropskou onen mír uzavřelo, byla by tato mocnost zajisté na splnění všech její článků naléhala; ale že se tu jednalo o *šest* velmocí, kalkulovali Turci zcela dobře, že nebudou ke splnění nikým nuceni, neboť k tomu by bylo třeba shody všech šesti velmocí. Že však zástupcové těchto velmocí v šeredné sobeckosti své se neshodnou, o tom byl každý Turek přesvědčen a měl pravdu. Kdyby byla jedna z těch šesti velmocí Turky donucovala, byly by se ty druhé proti ní obrátily, poněvadž k donucování mohly dle smlouvy přikročit všechny společně. Proto také se mohli Turci všem evropským „ďaurům" jak náleží posmívat a nakládat s křesťanským obyvatelstvem svým dle libosti. Proto musili křesťané konečně sami povstat, aby nesnesitelné trýzně se zbavili.

Mezi jednáním o mír přesvědčili se v Petrohradě, že u Turků není ani pomyšlení na přijetí rozumných podmínek a že ve vládních kruzích tureckých toho želí, že uposlechli rady velmocí k uzavření klidu zbraní. Porta nahlédla, že touto povolností škodila si u svých fanatických poddaných, i měla příčinu obávati se povstání. I sultán sám měl tento strach, a litoval toho, že hned na počátku svého panování projevil svou slabost uzavřením klidu.

Za takovýchto okolností posuzovalo ruské časopisectvo jednání o mír způsobem velmi rozhodným a radilo vládě, aby poslala své vojsko přes Balkán, poněvadž od Porty ničeho ve prospěch oprav očekávati nelze. Mimo to neobmeškala žurnalistika poukázati na rejdy turecké na Krimu. Ještě se totiž vyjednávalo v Cařihradě o první klid zbraní, když Turci se snažili pobouřit mohamedánské poddané ruské proti Rusku a způsobiti povstání v některých krajinách na Krimu. Počátkem září připlula k tatarské osadě *Taraktaši* nedaleko *Sudaku* turecká lodice, z níž vystoupilo na břeh několik softů. Když tito přišli do vesnice, hlásali veřejně obyvatelům válku proti „nevěřícím". Jeden z posluchačů vystoupiv pravil, že Tatarům vede se pod žezlem ruským na Krimu velmi dobře, a že nehodlají pozvednouti zbraň proti Rusku, ani vystěhovati se do Turecka. Za války krimské i po ní pokusili se Tataři o obě věci, avšak dostalo se jim za to od Turků vděku špatného; jmenovitě Tatarům vystěhovalým vede se zle. Na konec vyzval řečník softy, aby nechali Tatary na pokoji. Softové byli slovy řečníka tak dopáleni, že jeden z nich, vytasiv dýku, Tatara proklál. Nežli obyvatelé se vzpamatovali z uleknutí, uprchli softové na lodici a pryč odpluli. Na jiných místech okazovali softové vousy, zuby a plášť Mahomedův, aby rozdrážďili fanatismus turecký.

„Nikolajev. Věstnik" přinesl tuto zprávu z *Balaklavy:* „Celé zástupy Turků zaplavují co den pobřeží krimské; všude slyšeti jest žaloby na nepříslušné chování jejich. Drzost Turků jde tak daleko, že napadají i pokojné obyvatele v městech, ba několik již zavraždili. Bylo třeba opatření bezpečnosti, a všecky stráže pohraničné jsou sesíleny."

K sesílení pohraničných stráží odešlo do Sudaku oddělení pěšího pluku vilenského, a kromě toho soustředil se tam též sbor kozáků. Opatření toto stalo se

hlavně proto, že lodi turecké dodávaly mahomedánům na Krimu zbraně. Z Cařihradu došla toho času určitá zpráva, že vypraví se zvláštní posel do střední Asie, aby oznámil chanům bocharskému, chivskému a kašgarskému nastoupení nového sultána Hamida a zároveň přinesl chanovi kašgarskému, jenž už za Abdula Aziza uznal svrchovanost říše turecké, nějaké dary. — Poněvadž chanové tito jsou v jisté odvislosti od Ruska, zasáhla Porta tímto jednáním do právomocnosti ruské, aby vyvolala zápletky ve střední Asii.

Rusko počínalo si obezřele a překazilo vždy v zárodku popuzování Turků. Vídeňské listy turkopřejné marně se radovaly, že v Rusku vypukne povstání a že tím bude zakročení Ruska na Balkáně ochromeno. Mohamedánské obyvatelstvo na půdě ruské nejevilo pražádné chuti k výtržnostem a všechno namahání tureckých emisarů bylo marno. S nepořízenou vrátili se do Cařihradu. Ale Turci měli od té doby u Rusů o jeden vroubek více, a stejnou měrou, jako se ozýval hlas veřejného mínění v Rusku proti míru s Turky, tak chystalo se vyzbrojení armády ruské.

Časopis „Biržavija Vědomosti“ dovozoval, že mír, kterýž by se mezi Srbskem a Černou Horou s jedné a Tureckem s druhé strany uzavříti mohl, nemohl by záležeti v ničem jiném než v osvobození Slovanů na Balkáně. „Na jaře letošního roku,“ psal řečený list, „nedovedla evropská diplomacie zjednat Bosně a Hercegovině takové zřízení, kteréž by obyvatelstvu úplnou bylo ochranou proti turecké svévoli a tureckému vydírání. Od té doby prolity potoky krve za tou příčinou a nyní jest nanejvýš na čase, aby evropská diplomacie učinila konec krveprolití a rozhodla trvale o dalším osudu Hercegoviny, Bosny a Bulharska.“

Také Srbové uznávali, že Turecko nepovolí dříve, pokud nebude brannou mocí donuceno k nejhoršímu, a bělehradský „Istok“, orgán Rističův, přimlouval se rozhodně pro válku, pokud Bosna, Hercegovina, Stará Srbie a Bulharsko nebudou osvobozeny.

Pozornost vzbuzovaly též hlasy národních novin německých, hájících stanoviska spolku rusko-německého.

Bremský list „Weser Zeitung“ pronesl se o rozřešení východní otázky takto:

„První podmínkou možného zlepšení stavu věcí jest odstranění Turků. Kde turecký národ panuje, není nijakého pokroku, nijaké záruky snesitelných poměrů. Historie polovice tisíciletí dokládá toto učení na zkrvavených listech. Nebo kam vstoupila noha Turka, tam nevzrostlo již ani travičky. Pod vládou pašů nedaří se žádné opravě, budiž si sebe slavněji zaručena, sebe rozšafněji vymyšlena, sebe výhodnější pro samou vládu. Je patrno, že ztrýzněné ty kraje mohou se vzpamatovat jen tehdáž, když jistota, pořádek a spravedlnost dovolí dělníku, aby sklidil plody své píle. Ale co je platno, uzná-li se tato pravda, když nelze posekat obrovské to býlí, v jehož stínu spravedlnost, řád a jistota beznadějně krsají. *Ne opravami, ale jedině svržením nynějšího panství tureckého lze zjednat pomoc.* Nechať se dekretuje sebe určitěji jistota osoby a majetku, že se daně mají vybírat způsobem řádným, že soudcové mají být nepodplatni, nezměnilo by se tu ani zbla. Proces vyssávací by klidně trval dále a byl by jen tu a tam přerušován pouštěním žilou ve větším slohu. Při všech dobře míněných návrzích nebeře se zřetele k tomu, že Turecko nemá orgánů, které by opravy jakékoliv provedly. Schází tu správa, nechceme říci ve smyslu západním, nýbrž správa vůbec, nechceme-li nazvat organisaci lupičské roty, které se zdá lépe vybírat výpalné, místo co by hned plenila, správou? *Návrhy oprav prospějí Turecku právě tolik, jako slepému dalekohled.* Právě v Anglii byli vždy nakloněni, klásti na zevnějšek zdánlivě liberálních institucí přehnanou cenu a domýšlet se, že se na východě docílilo značného úspěchu, když přiměli státní radu k tomu, aby některou humanní frasi přeložila do tureckého. Angličtí státníci se as nedali obloudit takovýmito komediemi, ale ulehčovalo jim to jejich tradicionelní politiku proti Rusku, když se kojili domněnkou, že vznešený jejich spojenec je muž dobrých úmyslů a že se poctivě přičiňuje, aby své poddané přivedl na dráhu moderní civilisace. Spis Gladstonův má již proto značný význam, že velkému obecenstvu v Anglii povídá o této věci pravdu. Prozatím je to jen theoretické naučení, avšak je nutno, aby mělo praktických výsledků.“

A berlínská „National-Zeitung“ uveřejnila současně toto mínění o východní otázce vzhledem k Anglicku:

„Unášejícím jest divadlo, které po nějaký čas vábí na se zraky všech opravdových lidumilů, obrat to veliký ve smýšlení veřejném, který stal se v Britanii ve prospěch národů sténajících pod jařmem tureckým; s napnutou dychtivostí očekává se od velmi důležitého převratu východní politiky anglické požehnání a blaho pro důležitou část naší evropské rodiny. Dovolávání se šlechetnosti a citu pro spravedlnost nikdy neminulo se s výsledkem u národa anglického. Národ, který půl věku — a za obětí značných, až snahy jeho žádoucího výsledku došly — zasazoval se za věčná práva lidská černých bratří, nemůže déle lhostejně hleděti na to, když národové pokojní, orby si hledící, vzdělání schopní, jakých jest více uvnitř říše turecké, vydáni jsou od věků hrůzovládě bezpříkladné a nyní mají se úplně státi obětí její. V době, která s nadšeností všímá si vzmáhání se vzdělanosti uvnitř Afriky, nemůžeme trpěti na poloostrově evropském poměry a býti němými svědky výjevů, kterým nerovnají se ani činy kanibalů; zprávy o tom, které jsme nedávno četli, jsou s to naplniti hrůzou i mysl cestujícího po Africe, který zvyklým jest, zírati na výjevy vraždy a krveprolití všeho druhu. Turci

neznají světa rovněž jako obyvatelé Darfuru aneb Bornu, či vlastně nechtějí ho znáti. Tážeme-li se jich: „Jakým právem opovažujete se tvrditi, že my Frankové (tak nazývají všecky křesťany, vyjma Řeky a Rusy) jsme vasaly Porty?“ odvětí: „Prorok náš Mohamed to řekl a stojí to v našich knihách.“ Jako chtěli nedávno knížeti rumunskému uložiti za povinnost, by hřímáním děla osvětlením oslavil nastoupení trůnu Abdula Hamida, rovněž by uznali za právo, kdyby to sultána napadlo, vydati nařízení takové všem ostatním mocnářům. K vysvětlení toho podotkneme, že Turci považovali pomoc, kterou jim v čas války 1853—1856 poskytly Anglie, Francie a Rakousko, za „pouhou povinnost.“ Anglicko považuje se za nejmocnějšího a nejvěrnějšího vasala sultánova. Chování říše té dochází sice uznání u Turků, ale o vděčnosti není řeči a můžeme se dočkati, že Turci vraždíce křesťany, nevyjmou ani Angličany, jako se stalo v Dšiddě r. 1858. Sluší se pozornost obecnou obrátiti k tomu, jaké nepředvídané následky by to mělo, kdyby Turecko zvítězilo v tomto boji křesťanů za svobodu, který *diplomacie evropská tak šeredně protahuje.* Nyní již Porta nemůže ovlá-

Nemocnice v zahradě vojenské školy v Bělehradě.

dati hnutí, které zmocnilo se všech mohamedánů a sultán nemůže zastaviti bouřlivé vlnobití, které rozšířilo se až do Afriky a k ostrovům malajským. Anglie má v rukou rozhodnutí o míru, ona jest s to přítrž učiniti krveprolití a bdíti, by nenávist, vzniklá z víry, nepřekročila mezí."

O vyjednávání v Cařihradě, kteréž se konalo v druhé polovici září, zvěstovaly úřadní prameny vídeňské toto:

Když dne 20. září odevzdával vyslanec rakouský hrabě *Zichy* své pověřovací listiny, projevil zároveň sympatie své vlády Turecku a vřelé přání svého mocnáře, aby slíbené opravy brzy provedeny a osud křesťanů tureckých zlepšen byl. Hned na to byl hrabě Zichy přijat od sultána v soukromé audienci, při níž byl také ministr zahraničných záležitostí *Safvet paša* a rakousko-uherský legační rada *Rosjek.* Rozmlouvalo se o reformách, jež sultán zvláštním hatem oznámil, o sjednání míru, o prodloužení klidu zbraní a konečně o nutnosti, aby tureckým velitelům bylo nařízeno držeti se na bojišti v defensivě. Ve čtvrtek dne 21. září svolána byla ministerská rada k rokování o prodloužení klidu zbraní a o změně původních podmínek míru, jež v Evropě tolik rozhořčení způsobily, avšak shoda docílena nebyla žádná. Druhého dne na to sešli se zástupcové velmocí u vyslance anglického Elliota, aby sami v příčině dalšího klidu zbraní kroky učinili. Doufalo se, že nejen klid zbraní, nýbrž i příměří bude vyjednáno. Zatím došly do Cařihradu podmínky míru, o nichž dohodly se evropské mocnosti. Avšak rada notablů se ani o těchto podmínkách, ani o příměří dohodnouti nemohla.

Základem podmínek míru, jež navrhlo Anglicko a ostatní mocnosti přijaly, bylo toto: pro Srbsko stav věcí před válkou; pro Černou Horu příznivé upravení zemských hranic, (totiž rozšíření území černohorského); pro Bosnu a Hercegovinu provedení oprav dle návrhů hraběte Andrássyho, dle znění pamětního spisu berlínského a dle úmluv v Zákupech učiněných; pro Bulharsko samostatný exarchát (církevní správu) a správní opravy.

Mezi tím prodloužila Porta klid zbraní na 8 dní, totiž do 2. října. Podmínky míru měly být Portě dne 26. září úřadně sděleny, ač jednotlivým ministrům tureckým již dříve známy byly. Ruský jednatel vládní *Nelidov* dostal rozkaz, aby jednal v souhlase s ostatními diplomaty evropskými.

Ve vládních kruzích tureckých obávali se úlemů, kteří ve svém fanatismu byli odhodláni k odporu proti uzavření míru. Ministři se tvářili povážlivě, jen *Midhat paša* souhlasil s diplomaty velmocí. Sultán sdílel obavy svých ministrů.

Ostatně tvrdí znalci poměrů tureckých, že vláda turecká potají sama pracovala o zmaření pokusů k uzavření míru a chtěla jen prodlužováním získati času.

Najednou se objevily na všech nárožích v Cařihradě pobuřující plakáty s nápisy: „K uvážení mužům, kteří mají v rukou osud moslemínů!" Ministři se tam vyzývali, aby pro vítězné Turecko pokořující podmínky míru zamítli. Také prý četné výhrůžné dopisy dostali ministři turečtí.

Mezi tím psaly úřadní a poloúřadní listy rakouské neustále, kterak dobře se daří jednání o mír. Ostatní listy sdělovaly sice hned po 25. září, kdy lhůta klidu zbraní vypršela, kterak na obou stranách vykonaly se nové přípravy k dalšímu válčení, ale „Prager Abendblatt" pořád ještě hlásal o mírumilovnosti sultána Hamida, který prý vyslovil vyslanci rakouskému své díky za prostřednictví. Rakouská korespondenční kancelář, která zásobuje noviny nejrůznějšími telegramy, pustila do světa následující spleteninu z Petrohradu:

„Zdejší rozčilené smýšlení způsobuje množství pověstí, které jednotlivě nemohou se vyvraceti, a týkají se slov vysokých osob (velkých knížat), příprav válečných nebo diplomatických akcí. K rozkazu cara řídí se Rusko po celou katastrofu v Turecku a také dnes ještě politikou neosamotnění. Rusko jedná v Cařihradě a Bělehradě v dohodnutí s ostatními mocnostmi. Vláda anglická byla následkem událostí v Turecku pro nejbližší otázku zamezení zbytečného krveprolití přinucena ke krokům, jež jsou podobny krokům Ruska. Pověsti, jako hotovost válečná ve vojenských krajích kazaňském, charkovském, oděském nebo zvláště urychlené práce opevňovací u Aškova neb o nejpilnější práci ve zbrojnicích povstaly pouze napnutím obyvatelstva a agitací slovanských výborů. Car zůstane v Livadii, což jest závažným svědectvím pro mír; kromě toho puštěno jest na dovolenou osob, které dohlížejí na činnost ve zbrojnicích. Ale proto přece musí se konstatovati, že *ruské výpomocné výbory činnost svou pořád více rozšiřují a že počet dobrovolníků pro Srbsko každou hodinu vzrůstá.*"

Korespondenční kancelář zapomněla říci, z jakého pramene telegram tento čerpala; ale nikdo mu nevěřil, vyjma poslední odstavec, kterýž skutečně byl pravdivý, neboť Rusové nepřestávali v pomáhání Srbům.

Listy soudnější, jimž nemůže se jednati především o marné chlácholení obecenstva, měly ovšem zcela jiné mínění o možnosti míru a poukázaly na obtíže, kteréž při jednání v Cařihradě budou velmi překážeti. Takž psal pražský „Pokrok" doslova toto:

Po událostech, které se zběhly na balkánském poloostrově za posledních 3—4 měsíců, nebylo již asi nesnadno, dosíci shody pro základ anglických návrhů prostředkovacích, návrhů, které dokonce vyšly z kabinetu londýnského; obtížnější bude dohodnutí, co na těchto základech má se zbudovati; v tom se budou jednotlivé, aspoň některé mocnosti bezpečně velmi rozcházeti. Rozšíření knížectví černohorského některými državnostmi posud tureckými nebude proti mysli žádné vládě, ani Porta nebude tomu odporovati. Aby Srbsko touto válkou ničeho neztratilo, aby ničím nebylo stíženo,

tomu se také žádná moc evropská nebude zpěčovati. Ale jest otázka, zdali bude možno obnoviti poměr, jaký se nalézal mezi knížectvím a Portou před válkou. Není to také v návrhu anglickém tak vytčeno, a do slov „status quo“ lze rozdílný smysl vložiti za nynějšího stavu věcí a co ještě během diplomatického jednání stane se snad hotovou událostí; kdyby se Srbsko mezitím prohlásilo za království, mohl by snadno ten a onen kabinet dobře to pojmouti ve „status quo“, čemuž opět jiné vlády, a některé bezpečně se budou příčiti, s jakým úspěchem, to necháváme mimo. Avšak kdyby i bylo možno přivésti Srbsko v bývalý poměr k otomanské Portě, zajisté by to bylo svrchovaně nespravedlivo se strany Evropy, která nyní jest svorna v tom, aby křesťanstvo bylo vymaněno z tureckého otroctví. Oč velmoci usilují a co dokonati jsou odhodlány, o to se ze států evropských nyní přičinilo Srbsko největší měrou a přineslo největší oběti. A za to, že nejvíce vykonalo, že nejvíce vynaložilo, a že mu jeho úsilí bylo stěžováno i se strany Evropy, mělo by nyní býti potrestáno a vnuceno pod vrchpanství té vlády cařihradské, jejížto posavadní správě jest Evropa nyní odhodlána odejmouti i ony provincie, které se posud nalézaly přímo pod její mocí a libovůlí? Nemožno.

Nemenší, ne-li větší nesnadnosti vzniknou při jednání o vyměření a upravení samosprávy pro povstalecké země. Samosprávou může se rozuměti skrovná i větší míra autonomie obecní až i autonomie celé provincie pod křesťanským vladařem, od Porty dosazovaným, nebo svobodně voleným a Portou potvrzovaným, jako bývalo do nedávna v Multansku a Valašsku, i také podobná „samospráva“, jakou dosud mělo Srbsko a má Rumunsko. A i v těchto posledních hranicích jest možno mnoho spůsobů, i takový, aby křesťanským vladařem nad Hercegovinou byl kníže černohorský a nad Bosnou kníže srbský. Rozdílné kabinety budou zajisté přáti rozdílnému stupni samosprávy, a jaká míra autonomie konečně nabude vrchu, o tom nyní rozvažovati tím nesnadněji, pokud ani není známo, které mocnosti chtějí jaký spůsob navrhovati a zastávati.

Ačkoli Porta před návrhy svorných mocností bude míti náležitý rešpekt, přece není nikterak jisto, že bude chtít jen tak zhola se jim podrobiti. Jestli však bude k tomu potřebí evropské exekuce, potom na „základě“ nynějších anglických návrhů může na balkánském ostrově zbudován býti pořádek, který panství tureckému bude nejméně svědčiti.“

Jak dobře již tehdy spisovatel článku „Pokroku“ soudil, okázalo se pak dosti záhy.

Poněvadž Turci nechtěli svoliti k řádnému příměří, nýbrž jen ke krátkému klidu zbraní, bylo v Bělehradě další jednání zamítnuto, ačkoliv někteří „křesťanští“ diplomaté skutečně se za turecký švindl přimlouvali. Zástupcové Anglie a Italie sdělili dne 24. září knížeti Milanovi, že Porta nařídila svým velitelům, aby až do 2. října zachovali klid zbraní. Kníže na to odpověděl, že klid zbraní nelze přijmouti bez náležitého ustanovení rozhranní čáry, kterouž by vojsko překročiti nesmělo.

Ovšem také *Ristič* zamítl nabízení Porty, která slibovala, že prý mezi klidem může se řádně mír vyjednati. Dne 26. září večer podal *Ristič* zastupcům velmocí v Bělehradě notu, v níž vyložil, proč Srbsko nemůže přistoupiti na klid zbraní od Porty prodloužený: nebylť možno klid zbraní provésti v té způsobě, v jaké jej Porta naznačila, poněvadž nebyla ustanovena ani jakási mezní čára mezi vojsky srbským a tureckým, aniž jakýsi neutrální pruh země. Srbská vláda litovala, že Porta neuvážila tyto nedostatky, prodlužujíc pouze klid zbraní o týden, což by sotva stačilo zabrániti srážku vojsk a zbytečné krveprolití.

Doslova zněla nota Rističova takto:

„Měl jsem čest, již několikrát Vám sděliti, a také při rozmluvách, které jsem s Vámi měl, pověděti, že zastavení nepřátelství v té způsobě, jakou mu dala Porta, nedá se provésti proto, že není určena ani omezovací čára ani neutrální pás území a že tato okolnost poskytuje zvláštní nesnáze na bojišti, zvláště v údolí moravském, kde obě armády stojí od sebe jen na půl dostřelu. Měl jsem také čest, dne 18., 19. a 22. září oznámiti, že armáda turecká nepřestala poklid zbraní od obou stran povolený na všech místech rušiti, a že by tedy bylo žádoucno, tento illusorní poklid zbraní nahraditi *příměřím skutečným*, uzavřeným dle obvyklých forem. Po mém oznámení byl jste tak laskav, že jste přání, vládou knížecí projevené, aby nejisté poměry nahradily se řádným příměřím, sdělil své vysoké vládě. Vláda knížecí lituje, že Porta neuznala za dobré, aby nepříslušnosti, kteréž jí bezpochyby jsou sděleny, vzala v úvahu a že dle sdělení, které jste mi laskavě učinil, přestala na tom, aby na bojišti stav věcí, jenž jest málo s to zameziti srážky mezi armádami a předejíti zbytečné krveprolévání, ještě o jeden týden prodloužila. — Úvahy právě vyložené přiměly mne, že si dovoluji prositi, byste laskavě na místě příslušném sdělil, že *vláda knížecí lituje, že nemůže dáti rozkazy k prodloužení situace, kteráž dle nabylé zkušenosti objevila se býti vrátkou, a kteráž dne 24. t. m. se skončila.* Vláda knížecí přeje si uzavříti řádné příměří s příslušnými podmínkami a na dobu dost dlouhou, aby provedlo se to, čeho dosáhnouti jsme si předsevzali.“

Ve Vídni způsobilo chování Srbska nelibost, a některé poloúřední listy hrozily již branným zakročením Rakouska proti Srbsku a tedy i Rusku, ač o některý den dříve tyto listy s jednáním Ruska o zlepšení stavu křesťanstva či Slovanstva v Turecku souhlasily. Psalť zajisté „Fremdenblatt“, jehož styky s vládou vídeňskou známy jsou, ještě dne 20. září: „Jedná se o to, kte-

rak odstraniti příčiny bouří na východě. Jsou různy, avšak největší jest *turecká zlovláda. Pokud tato existuje, nelze na utišení slovanských provincí ani pomyslit.* Brutální utiskování křesťanův, to původ všeho! V Turecku musí býti zjednány poměry lidské. Křesťané činí tam většinu obyvatelstva, a Evropa nemůže déle dopustiti, aby Turecko šálilo tyto obyvatele i celý svět *reformami, kterých nikdy neprovede,* sliby, které zůstávají lží! *Radikální reforma správy v Bosně a v Bulharsku, odstranění vlády pašovské a zjednání snesitelné správy pod křesťanskými místodržiteli:* toť jsou myšlenky, o nichž se vlády evropské vespolek dohodly. Naproti děsné pravdě, že na vzdálenost třídenní od Vídně mohly se páchati takové ohavnosti, musí umlknouti veliká váhavost: tu se musí zjednat záruky, které by opětování podobných hrůz učinily nemožností. *Dosaditi tam místodržitele, kteří by železnou rukou zbojnosti mohamedánského lidu postavili hráz* — toť stalo se požadavkem evropské politiky. Kdyby vláda turecká vzdorovala, chvátala by vstříc katastrofě, proti níž pochod Rusův pod Dibičem přes Balkán a bitva navarinská byly pouhou dětskou hračkou!“ . . .

Ale za šest dní na to, když došel telegram o notě Rističově stran zamítnutí tureckých návrhů, psal týž list zcela jinak, nechtěl už ničeho vědět o zárukách a mluvil toliko o opravách Andrássyho: „Jest nám věru dostiučiněním,“ psal tento vládní list rakouský, „že Anglicko samo chopilo se díla a že zvolilo reformační notu Andrássyho za základ programu sprostředkovacího. Z toho kyne naděje, že za všech těch obtíží, kteréž přibíraly rázu velice ostrého, vypracují se aspoň pro nejbližší dobu poměry snesitelné. *Více se konečně nemůže žádati!* Jestiť právě tak nemožno učinit z Turecka říši zdravého trvání, jakož *jest nemožno vyhověti přání horkokrevných panslavistů a dekretovati, aby Turecko přes noc z Evropy se klidilo.* Podaří-li se docíliti, aby různé národnosti vedle sebe jakž takž obstály, i aby křesťanským obyvatelům, stlačeným nyní pod sám dobytek, zjednaly se aspoň *nejskrovnější* podmínky právem chráněné existence, *to je vše, čeho vůbec docíci lze.* Více nemůže ani válka ani mír křesťanům v Turecku opatřiti, a bylo by zhola pošetilé nechtít se spokojit s polovičnými prostředky, kde by prostředky celé byly osudnými nejen pro křesťany i Turky balkánského poloostrova, ale i pro Evropu.“

Ale Rusko přijalo návrhy anglické pouze v zásadě, rozumělo však autonomií slovanských krajin Turecka něco jiného než Rakousko. Rusko chtělo více než pouhou samosprávu administrativní, anebo pouhé dosazení místodržitelů tureckou vládou jmenovaných.

Rusko směřovalo k politické autonomii Bulharska, Bosny i Hercegoviny. Tomu bránil se vídeňský kabinet ze všech sil a dal prohlásiti, že nemůže na hranicích své říše trpět vznik a vzrůst nové slovanské moci, jakož vůbec nemůže připustit další rozvoj mohútnosti živlu slovanského.“

Avšak na straně bojujícího Slovanstva nedali se výhrůžným jednáním podřízených orgánů rakouských másti, a v listech ruských i německých bylo stanovisko Ruska ve východní otázce náležitě vyloženo. Z Berlína se psalo: „Stav věcí v Evropě jest velmi povážlivý. V Petrohradě nepanuje smýšlení míru příznivé. Starý Gorčakov nehodlá ukončiti dráhu svou porážkou ruské východní politiky, které po dvacet roků věnoval síly své a schopnosti, a spokojil by se jen, kdyby severní turecké provincie nabyly úplně samostatného postavení. Anglie spokojila by se zlepšením hmotného postavení křesťanů a obecní autonomií jim udělenou. Andrássy projevil hned z počátku, že nemůže a nebude trpěti, by se na hranicích rakouských utvořila nová skupení státní. Anglie s Rakouskem souhlasí stran návrhů Derbyho, jichž jest Rusko vzdáleno velice, nemluvě ani o tom, že city národa ruského zřejmě projevené nikdo nesmí uraziti, ani sám car. V radě ministerské bylo ustanoveno, v tichosti vykonati všecky přípravy vojenské. V celé říši pohybuje se vojsko, a sice směrem ku hranicím. Pevnosti na hranicích zvláště kavkazsko-tureckých upravují se na míru válečnou a chystají se k obraně. V Kavkazu a Alexandropoli soustřeďují se značné síly válečné. V jižní Rusi posunují se brigády směrem k Prutu. Kruhy diplomatické znají vážnou povahu těchto zjevů. *Poněvadž Porta trvá při své tvrdošíjnosti, odhodláno jest Rusko k válce,* a poměr jeho ke dvoru berlínskému dovoluje mu, že činiti může co chce.“

A ruský „Golos“ pronesl se zcela klidně takto: „Jest zjevno, že shodly se všecky vlády v tom vzhledě, by moc Porty nad poddanými jí národy byla značně obmezena. Politika ruská potkává se s úspěchem, počet jejích nepřátel ubývá a za to se množí počet přátel nejen mezi vládami, nýbrž i mezi rozličnými národy. K vůli Turecku zajisté nikdo nezačne válku, ani Disraeli. Zajisté chtěl svým chováním ukojiti pouze svou ctižádost a postrašiti Rusko. Ale často události se nepřátelské srážky států evropských následkem nepatrných nedorozumění anebo pouhých osobních choutek. Žijeme v trudných poměrech a časech, že nelze zaručiti se za jediný den. Zdali není věcí možnou, že dnes či zítra mocný proud národního vědomí 80milionového národa ruského povznese otázku mezinárodního práva, která jest choulostivější, nežli veliké „nezakročení“ a „státní neutrality“, jimiž přátelé Turků snaží se postrašiti Rusko.“

Že pak národ ruský sám si byl již vědom úkolu, o němž „Golos“ se zmiňuje, dokázáno bylo nadšením, kteréž jevil pro věc slovanskou.

Jeden z krajanů našich, zaujímající v Petrohradě vyšší postavení, psal o tom v *„Pokroku“* tato slova:

„Sympatie pro Slovany bojující za svobodu svou jeví se mezi vším lidem ruským spůsobem tak mocným, že to v kruzích vládních překvapuje — ano imponuje. Snadno vidět, že car není v té míře samodržec, jak se na západě myslí — a že *je všemohoucím, jen pokud jedná v duchu národa svého.* V samé armádě, jinak tak uvyklé na disciplinu nejpřísnější, jeví se všude živá chuť, jíti na pomoc armádám slovanským a politika vládní má mnoho nesnází, udržeti v míře ten výbuch vlastenectví a účastenství opravdu vroucího.

Politikové řídící netroufají si vyhověti zúplna přáním lidu svého, neboť znají nedůvěru, která v západní Evropě je proti Rusku, jemuž se všude podkládají choutky dobyvačné, zejména vzhledem na Cařihrad. Nejde tu pouze o Angličany, kteří by ani nebyli tak obětavými a vřelými podpůrci Turků, jak se ukazují, kdyby

Hyeny bojiště.

se nebáli, že z povstání Jihoslovanů jen Rusové budou těžiti, ba že jen tito je způsobili. Ale sami Němci a jich náčelníci nejsou prosti obavy a nedůvěry jisté, a nepřejí si, aby Rusko se zmohlo příliš a přivedlo ve větší míře jiné Slovany v područí své. Proto musí Rusko postupovati vzhledem k Jihoslovanům s největší opatrností a ujistiti si vždy napřed ke každému kroku souhlas Pruska, nechce-li se i s tímto dostati do sporu, kterýž by vedl k zápletkům nezměrným, k nimž nenastala doba, pokud Francie se staví v pozadí, ana necítí se dosti silnou, aby mohla váhu slova svého doložit zbraní svou. Poměr tento může to způsobiti, že se otázka východní nerozřeší jedním rázem, ale že se ukončí zatím jen prvním aktem nějakým, a že konečné vyřízení její, t. j. vypuzení Turkův do Malé Asie bude se muset odročiti na dobu pozdější, až se v Anglii ve veřejném mínění učiní světlo o ceně Turectví v Evropě, až Francie bude vládnouti zúplna i hlasem i mečem svým, a až na místě jistých starých politiků nastoupí prý mladší. Tolik ale může se již nyní pokládati za jisté, ze Černá Hora nabude Hercegoviny, jako že i Srbsko krví svou vykoupilo si zvětšení území svého

a že také pro Bulhary vymíní se při tom jistá samostatnost.

Méně učiniti, po všem, co se již stalo, arci nelze — a *vláda ruská je ctí svou a vůlí národa svého vázána, aby nedopouštěla,* by se mír s Turky uzavřel za podmínek chatrnějších, ježto by slovanský pravoslavný lid vydaly opět ukrutné svévoli Turků. Je dosti pravděpodobno, že k jednání o takové podmínky přistoupí kabinet ruský na příměří — bude-li i Bismark s tím spokojen — kdyby se do zimy mír nezjednal na těchto základech, můžeme očekávati pokračování boje v zimě a kampaně zimní s vojáky asiatskými, při vyčerpaných financích a po odvrácení od Turků sympatií veškeré Evropy, i samé Anglie, musila by těmto býti osudnou."

„Moskevskija Vědomosti" povšimly si hlasů listů rakouských, podniku slovanskému tak nepříznivých, a prohlásily se o nich: „Sdělujeme tyto náhledy, aniž bychom k nim byli přičinili poznámek, aby tím jasněji vynikla nicota toho, co nazývá se osvícenou Evropou. Nynější události dokázaly, co značí a zač stojí všeobecně běžná frase o Evropě. Evropa jest abstrakce. Kdekoliv Evropa za něco ručí, tam nikdo za nic neručí. Kde Evropa tváří se jednati, tam k nijakému nedojde činu. Evropa jest idea a nikoliv moc rozhodující a jednající. Odvolávati se na Evropu v diplomatických aktech jest buďto holá frase anebo klam, poněvadž rozhodují a jednají pouze skutečné síly, národy a státy. Jest již na čase, aby skončil směšný tento sebeklam, nazvaný působení Evropy, a by již skutečná moc vystoupila z mlhoviny. Státy vázaly jeden druhého, oslabujíce se na vzájem a hle za úplné nečinnosti nejmocnějších států světa nabývá ničemnost moci a provádí svou libovůli, tropíc si posměch z tak zvané Evropy. Turecko k odpovědnosti nepřinutí Evropa, nýbrž jeden ze států evropských. A jestliže jest nejvyšší čas k jednání, kohož může se to týkat než Ruska?"

A „Birževija Vědomosti" objasnily, kterak turecká vláda hodlá činit ústupky již tím, když svolí k příměří. K tomu doložily: „Nechť by skončil spor turecký s jeho vasaly jakkoliv, to faktum jest ze všech posledních událostí patrné, že turecká vláda není s to vyrovnati protivy tureckého panství, co státního a vzdělavacího živlu, s oněmi nutnými podmínkami, jež v každém evropském státu právem musíme předpokládat. Zdaž mohou odporovati přívrženci Turecka směru, kterým neustále a přes všechny překážky evropské státy se nesou, zdaliž mohou odporovati solidárnosti kulturních zájmů všech dílů Evropy? Nejedná se zde o náboženství: náboženskou víru může mít každý v Evropě jakou chce, alebrž o to se jedná, že v Evropě nemůže se udržet takové plémě, kteréž se chová se zjevným nepřátelstvím k evropské kultuře. Jedná se o to dále, aby zbavena byla výminečného stavu zem, která již po několik věků se pustoší a již po celé století tvoří spornou otázku mezi národy a diplomaty. Stranníci turečtí poukazují na to, že Srbové, Bulhaři a Černohorci nedokázali dosud, že jsou lepší než Turci. Za to však Turci úplně dokázali, že jejich vláda nijakž není způsobilá, aby vedla národy k lepšímu. Slované v Turecku mohou plným právem vykládat, že nemohou pokračovati ve vzdělání proto, poněvadž jim v tom brání násilnické a ponižující jařmo tureckého despotismu. Bylo by také směšné očekávat, že mohou v jakémkoliv oboru pokračovati, kdyby déle ještě ostaveni byli Slované balkánští pod tímto jařmem."

LIII. Poslání generala Sumarokova.

Politika hraběte Andrássyho nabyla za klidu zbraní takové tvářnosti, že Rakousko bylo by se do nemilého sporu s Ruskem zapletlo, kdyby nebyli tři císařové sami učinili vše, aby se tomu zabránilo.

Když Srbové prohlásili svého knížete za krále, ozval se mezi Maďary hlas všeobecné zlosti, a hrabě Andrássy dal ihned prohlásit, že Rakousko království srbské nikdy neuzná.

To vlastně nebyla žádná hrozba, neboť Rakousko, jak se strany slovanské ihned bylo připomenuto, nechtělo s počátku mnoho jiných politických změn uznat, kteréž přece skutkem se staly. Také svržení krále neapolského Františka II. a vévodů toskánského a parmského, skácení trůnu hanoverského, prohlášení královského titulu italského jakož i sloučení knížectví multanského a valašského nechtělo Rakousko uznat, ale to všechno stalo se přece dokonanou událostí, jížto se naše říše podrobit musila.

Ale horší bylo to, že listy maďarské a také jeden oficiesní list vídeňský vyvozovaly z prohlášení Andrássyho, že rakouské vojsko bude mobilisováno, totiž na válečnou míru připraveno a že obsadí se vojskem rakouským Srbsko.

Proti takovým choutkám ozvali se ale nejen srbští, nýbrž i ruští a němečtí hlasové tak zřetelně, že hrabě Andrássy byl nucen projeviti, že se jeho vyjádření o prohlášení Milana za krále dobře nerozumělo. Rakousku jednalo prý se prozatím jen o to, aby v tomto neobyčejném případu své mínění projevilo, aniž by z toho chtělo další následky vyvozovat.

Zatím starali se všelijací dobrodinečkové slovanské věci o to, aby Rusko nějakým způsobem od sna-

žení jižních Slovanů odvrátili. Srbové štvali se proti ruským důstojníkům a rozhodující mužové ruští byli varováni před domnělými velikými plány Srbska. Mnozí přičítali jihoslovanskému hnutí snahy podvratné, revolucionářské, čímž měl být konservativní dvůr ruský polekán. O zatčených Srbech rakouských, *Miletiči* a *Kasapinoviči*, psalo se jako o náčelnících tajného spolku, kterýž hodlá způsobit nové hrůzy dle vzoru pařížské komuny z roku 1871, a augšpurské noviny přinesly článek, v němž se vší opravdivostí mluvilo se o ruskoitalské tajné jednotě, kteráž chce zřídit východní republiku — a co jiných nesmyslů do světa hlásáno bylo.

Orgán Andrássyho sdělil těch dnů tuto poloúřadní zvěst: „Když dne 20. září odevzdával rakouský vyslanec hrabě *Zichy* své nové pověřovací listiny sultánovi, vyslovil mu jménem Rakouska vřelé sympatie Turecku, kteréž právě těžkou krisi přestálo."

To byla řeč dosti srozumitelná. Na neštěstí ale přinesl poloúřadní list rakouský tuto zvěst téhož dne, kdy jiné listy vídeňské sdělovaly následující zprávy z Turecka: „V Erzerumu a Diarbekiru v Malé Asii vedralo se pravidelné vojsko do křesťanských domů, plenilo, vraždilo a hanobilo, oloupilo kostely a ke zvláštnímu potěšení pašů věšelo uloupené krucifixy psům na krk. V Erzerumu bylo všeobecné vraždění křesťanů, při němž zahynulo 600 osob. V Turecku evropském dály se právě ještě horší věci. Pravidelné vojsko, nikoli bašibozuci, počíná si jako dravá zvěř. Vojáci přivazují dívky prve zneuctěné ke stromům a mučí je, a turecké děti se cvičí, jako někdy Tataři, v hrozném řemesle svých otců, srážejíce křesťanským dětem a dívkám hlavy."

Zprávy tyto způsobily ovšem nové rozhořčení.

Se strany ruské vlády v Petrohradě vydáno pak významné heslo. S důrazem se prohlásilo, že car jest sice velice mírumilovný, že však nemůže již déle naléhání ruského národa odpírati.

Toto prohlášení mělo v Rakousku účinek a ve Vídni stal se malý zázrak. Vídeňský korespondent berlínského listu jednoho, a sice *ministerský rada*, napsal článeček, v němž vypravoval, kterak *mezi Ruskem a Anglií stalo se dohodnutí o zařízení samosprávy v Bulharsku, Bosně a Hercegovině, a kterak hrabě Andrássy tento záměr zamítá*. Rakousko prý zaujalo ve východní otázce politiku konservativní, ale tím *vydává se v nebezpečí osamocení mezi evropskými státy*. Tohoto nebezpečí mohlo prý by se Rakousko uvarovat, kdyby *se zřeklo politiky hraběte Andrássyho ve východní otázce, kteráž musí být vyřízena jinak než si přeje Maďar Andrássy.*

To byl asi smysl vídeňského dopisu, kterýž beze změny otiskl „Fremdenblatt", časopis z vládních kanceláří rakouských obsluhovaný, a k tomu podotkl, že dopisovatel berlínského listu je velmi dobře zpraven. Tato okolnost byla důkazem, že u dvora vídeňského nebyla schválena politika, kteráž by nějak proti Rusku směřovala.

Tu objevil se najednou dne 26. září ve Vídni ruský general *Sumarokov-Elston*, kterýž jakožto první pobočník cara Alexandra má v téhož radě mocný vliv.

Jméno Sumarokova bylo do té doby v Evropě téměř neznámo, ale koncem září zabývalo se již s pobočníkem carovým veškeré časopisectvo evropské.

Hrabě *Sumarokov-Elston* (vyobrazení na str. 241) přijel do Vídně z Livadie na Krimu, kde toho času meškal car Alexandr se svým dvorem.

Přinesl rakouskému císaři zvláštní, vlastnoruční list svého velitele. Ihned podána o tom zpráva císaři, který meškal mimo Vídeň na lovu. Císař ještě téhož dne přerušil svůj výlet, vrátil se do Vídně a hned dne 27. října o 10. hodině ráno přijav Sumarokova přejal z rukou jeho list od císařského svého přítele. Nastalo velmi čilé vyjednávání, a jedna důležitá porada stíhala poradu. Hlavně obrátily k sobě pozornost rodinná porada v panujícím rodu, dále ta okolnost, že arcikníže Albrecht dvakráte za den dojížděl k císaři do Schönbrunnu a pak mnohé porady hraběte Andrássyho se Sumarokovým. Dne 29. také všickni ve Vídni meškající ministři měli slyšení u císaře a vyslanec ruský *Novikov* byl od císaře povolán do Schönbrunnu.

O obsahu carova listu mnoho věcí se vymyslilo a napsalo. Nejvíce se mluvilo o tom, jak car přesvědčen jsa, že Turecko nezlepší dobrovolně osud křesťanů, navrhuje, aby Rakousko obsadilo Bosnu a Hercegovinu a Rusko Bulharsko. Na ten návrh chtěl prý car míti odpověď.

„Politik" obdržela z Vídně rozbor poslání Sumarokova, za jehož věrohodnost se zaručila: General Sumarokov měl prý za úlohu obnoviti ve Vídni ujištění, že jest upřímným přáním cara Alexandra zachovati mír. Zároveň bylo generalovi nařízeno, aby požádal o určité vyjádření, zdali v případu, kdyby se mocnostem nepodařilo mír zprostředkovati, přidruží se Rakousko-Uhersko k nezbytnému zbrojnému zakročení Ruska, aneb kdyby toho učiniti nechtělo, jaké postavení by vůbec v takovém případu zaujalo. Ve Vídni žádalo se předkem podrobné vysvětlení o rozměru a dosahu zamýšlené válečné akce Ruska, a sdělená vysvětlení o té věci způsobila přípověď, že Rakousko-Uhersko zachová tak dlouho přísnou nestrannost, pokud válečné události na východě nepřekročí vyložený válečný program Ruska.

Vypravovalo se sice, že návrhy ruské byly odmítnuty, avšak podle toho, co se pak vše dálo, můžeme za to míti, že „Politik" byla dobře zpravena. O tom svědčí také ta závažná okolnost, že generalu Sumarokovu, když dne 3. října měl slyšení na rozloučenou, císař sám na důkaz své přízně a svého uznání udělil velkokříž řádu Leopoldova. To bylo všeobecně vyklá-

dáno za znamení, že politika říše rakouské vstoupila na dráhu přátelství s Ruskem.

Dne 3. října Sumarokov odjel s odpovědí císaře rakouského do Livadie. Odpověď ta, jak se podobá, dána byla za souhlasu celého rodu císařského.

Ruské listy obíraly se s patrným zalíbením myšlenkou společné okupace rakousko-ruské v Turecku, a „Petěrburskija Vědomosti“ v té příčině se pronesly: „Jestli Rakousko posléze přistoupí k účastenství v upokojení křesťanův na balkánském poloostrově, tak aby obsadilo sousední Bosnu a Hercegovinu tou dobou, když ruská vojska obsadí Bulharsko, tedy takovým rozhodnutím Rakousko nejlépe sobě poslouží v mínění obyvatelstva svých slovanských zemí. Jestli rakouská vláda bude se ke svým Slovanům chovati upřímně, tedy mezi tolika Slovany nalezne výdatnou pomoc a hotovost k ochraně trůnu habsburského. Při tom Rakousku není se čeho obávati, jestli Srbsko bude prohlášeno za království, jímžto se uskuteční idea osvobození ode jha tureckého. Srbský národ přinesl tolik obětí za samostatnost svoji a sousedních jemu národův, že nelze nepřiznati mu práva na nezávislost v té formě, po nížto tak horoucně touží celý srbský národ. V rodícím se novém království srbském shledávati nějaké ohrožení mohou toliko lidé, kteří zcela povrchně soudí o skutečných zájmech země. Srbsko má na severu jasně vytčené hranice přirozené, za něžto ono nikdy nepůjde; úsilí jeho bude vždycky obráceno na jih, pokud bude ještě zápasu s Tureckem. Domnělé nebezpečí od Srbska může spíše jeviti se u Maďarů, nikoli však mezi kořenným obyvatelstvem rakouským.“

LIV. Bitva u Alexince.

(Dne 28. září.)

Jakož jsme již podotkli, použili Srbové klidu zbraní všemožně k tuhé obraně. *Deligrad* byl opatřen novým řetězem valů, za nimiž stálo 80 děl. V pevnosti této a v okolí stálo 78.000 mužů. Legie *Vrbicova* čítala již 4200 nejodvážlivějších bojovníků. Plukovník *Horvatović* velel 18.000 mužů a měl při početí opětného nepřátelství obsazeny výšiny u *Supovce.* V *Alexinci* byl plukovník *Popović* s 12 prapory a 8 bateriemi. Také Alexinac byl opatřen čtyrmi novými redutami. Velitelové jednotlivých sborů byli většinou důstojníci ruští.

Vojsko srbské uvítalo s jásotem zprávu, že Srbsko prodloužení klidu zbraní zamítlo. Postavení bylo celkem výhodné a velitelové byli přichystáni k novým zápasům.

Však také armáda turecká nelenila a vrchní velitel *Abdul Kerim* vykonal vhodné přípravy. Pod vrchním velením jeho byli podveliteli maršálkové *Achmed Ejub* a *Ali Saib paša,* jimž podřízeno jest 6 velitelů divisí a 14 brigádníků. Rozvržení jednotlivých oddělení bylo toto:

Divise *Husejna Sabriho* paše: 14 praporů pěchoty, mezi nimi 6 praporů redifů a 2 prapory myslivců, 3 polní baterie, 1 pluk jízdy o 6 škadronách pod velením brigádníků Hasana a Rifada paše.

Divise *Fazlyho* paše: 4 prapory redifů, 2 prapory pěchoty, 6 praporů redifů většinou z Trapezuntu, 3 polní baterie po 6 dělech krupovských, 4 horská děla withe-worthská, 1 pluk jízdy o 6 škadronách, 2 škadrony Egypťanů, 1 setnina sboru hradebního; brigádníci Achmed a Husejn Emir paša.

Divise dříve *Aliho Saiba* paše, kteréž pak velel brigádník Mustafa paša, brigádám pak Hafiz paša a plukovník jízdectva Rašid bej. Divise tato měla 6 praporů nizamů, 3 myslivců, 5 redifů, 24 polních, 6 horských děl, 1 ½ pluku jízdy (9 ½ škadron).

Divise *Husejna Hamida* paše, brigádníci Riza bej a Rašid paša: 8 praporů nizamů, 2 prapory myslivců, 6 praporů redifů, 18 děl polních, 4 horská, 4 škadrony jízdy.

Divise *Sulejmana* paše s brigádníky Azizem, Nedžibem pašou, a plukovníkem Mahmudem Avnim bejem, byla nejsilnější, skládajíc se ze 2 brigád pěchoty a 1 brigády jízdy. Čítala 7 praporů nizamů, 3 myslivců a 6 redifů, 17 škadron jízdy, 24 děl polních, 6 horských, 1 ½ setniny zákopníků.

Divise *Adila* paše: 7 praporů nizamů, 1 prapor myslivců, 6 praporů redifů, 1 pluk jízdy, 18 děl polních a 2 horská; brigádníci Selami a Nuri paša. Každé divisi přiděleno bylo oddělení Čerkesů jízdných.

Kromě toho měl Abdul Kerim pod svou mocí brigádu jízdy, kteráž zřídila se z kozáků gardových v Drinopoli, dohromady 12 škadron, zálohu, 6 baterií se 36 děly, a pak park 6 setnin sboru hradebního a zákopníků.

Sotvaže nadešlo rozhraní půlnoci, do něhož klid zbraní vyměřen byl, udeřili Srbové na Turky a vyhodili do povětří část mostu, jejž Turci s velikou prací přes Moravu byli zbudovali. Den 25. září uplynul ve střelbě, kterou Srbové po chvílích proti Turkům udržovali. Dne 26. září o 2. hodině s půlnoci pustil Čerňajev opět větší útok na postavení turecká. Pěchota srbská přešla na levý břeh Moravy a podporována jsouc prudkou palbou působila divisi Hafiza paše velké škody. Boj trval do půl čtvrté hodiny ranní. Během dne hleděli Turci postavit u Dolní Ljubeše dva lodní mosty přes

Moravu, ale byli srbskou dělostřelbou s celého levého břehu Moravy zahnáni.

To bylo úvodem k velké bitvě, jež počala dne 27. září.

Srbové udeřili po celé čáře od Boboviště, Ďunisu, Šiljegovce a Grevců na Turky a pokračovali nazejtří v boji hned od 4. hodiny ranní. Srbové překročili Moravu u Boboviště a Trňan. U Boboviště vyhodil ruský plukovník Ljubov turecký most do povětří, u Adrovce byla odzbrojena turecká baterie. Hlavní boj zuřil u *Grevců* mezi Velkým Šiljegovcem a Vukaní, kdež Čerňajev osobně velel. Stejnou dobou napadl Horvatovič se svým sborem tureckou armádu u Krušje, čímž turecký šik byl od Srbův úplně sevřen.

Hrozný byl to boj, kterýž v den sv. Václava kolem Alexince se rozvinul. (Vyobrazení na str. 196 a 197.) Od Alexince vedl útok plukovník *Popovič* s dvěma brigádami přes Moravu. Zároveň s Popovičem přešel ruský plukovník *Doktorov* se svým sborem Moravu u *Boboviště* a zmocnil se tureckých posic. Hlavní boj ale byl toho dne sveden směrem od *Deligradu* a *Djunisu* proti tureckému postavení u *Grevců*, kdež velel osobně *Čerňajev*, kterýž na svém

Údolí moravské, dějiště bojův u Alexince.

bělouši předjížděl až před šiky mužstva. Od Ďunisu bojovalo tu srbské vojsko od půl 7. hodiny ráno až do noci proti hlavnímu voji tureckému.

Hned z počátku boje zapáleny dělostřelbou turecké zásobárny prachu a střeliva, čímž celý jeden šik turecký byl rozbit. Boje toho účastnily se dvě brigády národního vojska, prapory drinských dobrovolníků, v jichž řadách i mnoho Rusů bylo, bělehradská brigáda, legie kněžny Natalie, jízda a značné dělostřelectvo. Turecké postavení bylo na grevském vrchu a srbské vojsko vedlo útok proti němu z roviny. Ke 4. hodině odpoledne rozvinuli se Srbové v střelecké řetězy, a turecké prapory, kteréž většinou v těsných šicích válčily, utrpěly tím ohromných ztrát dělovou palbou, kteráž krutě v jich šicích řádila. O 4. hodině vstoupila do ohně bělehradská brigáda první třídy a ruská brigáda. Turci nemohli více odolati. Prapor drinských dobrovolníků prodral se až na první baštu tureckou. Již bylo půl praporu za náspy a Turci ještě neměli se k ústupu. O baštu nastal boj nejen bodáky a noži, nýbrž i hrdlením. Dobrovolníci chápali Turky za krky a došlo až na škrcení a rdousení.

Přední šiky srbského vojska bojovaly tu bez velení až do noci, neboť do 5 hodin odpoledne padli všichni téměř ruští i srbští důstojníci, bojujíce s hrdinstvím nejkrajnějším, až přílišným, a vydávajíce se jisté smrti i když toho největší potřeba nevyžadovala. Čerňajev rozhodl, že stůj co stůj musí být bašta turecká dobyta. A než nadešla noc, byla také v moci srbské.

S čtvrté strany vrhnul se opět na Turky chrabrý *„Horvat paša,“* jak Turci zovou *Horvatoviče,* jehož nejvíce se báli, poněvadž chvalně známý tento strateg v každé dosud bitvě zařídil pohyb v zad Turkům. Útok svůj vedl od Velkého Šiljegovce a prorazil jak klín turecké postavení, proniknuv až ke Krušji, kteréž místo obsadil.

S páté strany vedl útok *Benický* od *Vukaně,* kdež se opevnil. V nejprudším boji vedl sám útok v čele svých vojů a byl těžce raněn. Takový byl průběh bitvy dne 28. září.

Obšírnější výpis podal o tomto boji dopisovatel „Tagblattu“, kterýž psal druhého dne z hlavního tábora tureckého v *Peškanici* takto:

Největší a nejkrvavější, třebas nikoliv rozhodující bitva byla bojována. Na obou stranách stálo proti sobě na 150.000 mužův a na tři sta děl hřímalo proti sobě. Bylo mně přáno býti v Kormanu na Moravě přítomnu velikolepému a děsnému tomu divadlu. Bitva ta, v nížto turečtí vojáci na novo osvědčili slepou, fanatismem živenou odvážnost a vůdcové turečtí naprostou neschopnost, *jest srbskému vojsku jakož i vůdcům jeho k největší cti a slávě,* třebas nedosáhli Srbové toho úspěchu, za kterýž napínali hrdinsky všecky síly. Srbské národní vojsko se od počátku války vůbec znamenitě otužilo. Srbové učinili útok na postavení turecká. Postavení ta byla výtečná. Útok srbský namířen byl na celé čelo tureckých vojsk podle celé Moravy, na levý bok a v zádech u Ďunisu a Kavníku. Od jedné posice k druhé tiskli Srbové Turky. Ukázalo se, že i pravidelnému vojsku může státi se hroznou milice, nadšená vznešeným účelem boje.

Dne 28. září zaduněla s valů tak často jmenované a přece dosud nepřemožené pevnosti alexinské dělová rána z obrovské 48liberky a zároveň vzneslo se rychle za sebou několik raket: znamení k velikému útoku. Noc ještě nepřešla, hvězdy svítily v plné kráse, jenom na východě nad Ozrenem ruměnila se zora mladého dne. Byla krutá zima. Po tisících byli ubozí turečtí redifové shromážděni okolo strážných ohňů, aby se ohřáli, nemohouce pro zimu spáti, před níž je jich lehké šaty neuchrání, když se přibližovaly srbské proudy. Již během minulého týdne předvídalo turecké vrchní velitelství, že by mohlo Srbům napadnouti zaskočiti a vyhladiti aspoň na druhém břehu Moravy postavené vojsko, proto je až na několik etap odvolalo nazpět a vykázalo jim postavení od *Žitkovce* přes *Ljubci,* jehožto ústupná čára ležela v prodloužení pravého křídla a ne jak obyčejně za středem.

Generalové *Fazli a Hafiz* paša veleli pravému a levému křídlu. V záloze stál *Husejn Sabri* a *Husejn Hami* k službě *Sulejmanu* pašovi, který vedl střed. V den boje stála brigáda *Achmed pašova u Těšice, Malého Bujmíru a Laganě.* K ní se družila, jenom úžlabím oddělena, brigáda Riffatova, která měla hájiti *Mrzol a Stablinu.* Divisní jízda, 8 eskadron, stála pod prčilovským návrším, na jehož severovýchodním svahu byly tři polními děly ozbrojené baterie. Brigáda *Mahmuda paše* a *Nury* bega držely Žitkovac a Dolní Adrovac na Moravě; za nimi stály brigády divise Hafiza paše od *Kormanu* vzhůru k *Ljubiru* v nejkrajnějším postavení severně od Vitkovce. Zde leží na lesnatém návrší řecký klášter sv. Nestora, kterýž dávno opuštěn, slouží nyní Turkům za záštitu levého křídla a zároveň za observatoř. Na ochranu před výpady kruševacké posádky rozestaveny po potoku Ďunisu silné stráže 2—8 setnin, jimž přidělena byla 1 polní baterie a 4 eskadrony. V Ďunisu samotném tábořila brigáda Mustafova; 3 prapory redifů a 1 prapor myslivců brigády Rašid pašovy byly v Kavníku. Celkem se může počítati, že proti prvnímu návalu Srbů opřelo se 42 praporů se 100 děly, k nimž přičítati dlužno dalších 38 praporů, které vyňaty byly z valného voje a teprve Srby zastavily. Dle vlastních udání Turků bylo útočících Srbů 62 praporů, ku konci bitvy stála tedy proti nim $^1/_3$ vojska tureckého více a jenom zemdlenost nutila Srby, již neměli žádné zálohy, k přerušení boje.

Rozumí se samo sebou, že při veliké rozsáhlosti bojiště — čítalať 3 německé míle — nebyl jsem s to

celek přehlednouti a obmezím se pouze na vylíčení běhu bitvy ve velkých obrysech.

Srážka začala, jak jsem se již zmínil, na dané znamení z Alexince. Kolona Srbů, již minulou noc přešli přes Starý potok, začala na úsvitě stříleti na několik tureckých na druhém břehu Moravy stojících oddělení a z části je pobila nebo za řeku zatlačila. Turecké vojsko pospíšilo si rychle nazpět a zůstavilo Srbům přední polohy. Ti přešli za 2 hodiny přes hranice a obsadili na tureckém území ležící ves *Draševac.* Dle jiných zpráv, úřadní jsou nejasné, byl Draševac již v noci v rukou Srbů, kteří přepadli tábořící zde Turky. Dle této zprávy neměli asi Turci žádných předních stráží anebo nebyli po radovánkách ramazanu na svých místech: strhla se strašná řež, která skončila úplným zničením tureckého oddílu. Tak slyšel jsem vypravovati od štábních důstojníků, kteří pravili, že byl přepad skvěle proveden a turecké vojsko, které své odpůrce podceňovalo, bylo nad tím velmi rozmrzeno. Velitel draševackého oddělení, plukovník *Negaly beg,* kterýž bez dovolení šel navštívit své kamarády na druhém břehu, ušel záhubě, ale neujde kulce, jestli se událost potvrdí.

Buď tak či jinak, tolik jest jisto, že Srbové časně z rána začali od Draševce přecházeti přes řeku. Práci tu zahájil horský dělový boj. Na výšině, kde stojí hraničný srub, postavili Srbové několik baterií, tuším, že čtyry. Těmi přinutili turecká na protějším břehu stojící děla k zastavení střelby, ku kolesení a odjezdu. Po prudkém boji, v němž se mnoho pracovalo holou zbraní, padla Těšice, již Turci obehnali dvojím pásem střelčích příkopů, do rukou Srbů. Nedaleko mostní hradby, již Srbové asi hodinu cesty níže zřídili, přešlo o 7. hodině 10 praporů divise východomoravské a dunajské přes řeku a dobyly v prvním náběhu Nozriny a Malého Bujmíru. Vzdor zhoubné palbě nepřátelského dělostřelectva do dostřelného pásu srbských redut nepadla ani jedna koule mezi vojsko táhnoucí nad Žitkovcem proti vodě. Také od Velkého Bujmíru přešlo 10 srbských praporů pod ochranou četné dělostřelby přes Moravu, vrhly se na *Nozrinu,* již hájil tábor redifů statečně plnou hodinu proti 12kráte silnějšímu nepříteli. Dvě setniny rumelského praporu Svistovského a dvě Witheworthova děla bylo vše, co mohl turecký velitel poslati na pomoc. Přese vše postupovali Srbové jenom zvolna ku předu. Zvláště krutý byl boj o místní hřbitov. Teprve když skoro poslední obhájce padl nebo nemohl více bojovati, po ztrátách, které se úplně vyrovnaly posádce, bylo tolika krví dobyté místo obsazeno.

Cesta, po níž se musili útočníci bráti, jde prorvaným úvalem směrem jižním k větší vsi *Lazani,* kde se úval přemění v bažinatou pláň, v níž jest viděti opět Moravu. Na Lazaň vedly již útok srbské prapory, které se Bujmíru zmocnily. Ačkoliv mohli Turci postaviti proti Srbům více vojska než u Nozriny, a velící general se vynasnažoval, aby se děly zabránilo spojení obou útočných sloupů, nepodařilo se to proti nepříteli, který smrti nedbal a množství důstojnictva ztratil, ani když přikvapila značná posila z Adrovce pod pašou Husejnem. I Lazaň byla vyklizena, ale po půl hodině teprvé od Srbů, kteří soustředně chtěli postupovati, anebo se zálohy obávali, obsazena.

Severněji od *Trňan,* kde položili Turci přes 200 kroků širokou Moravu most, obmezil se boj jen na strašnou dělostřelbu. Jako krupobití lítaly koule semo tamo, ale nedělaly žádné strané škod, protože byly dobře kryty. Jak jsem se obdivoval tureckému dělostřelectvu, kteréž jest vybraným vojskem tureckým a jehožto mužstvo stálo s klidem a chladností v nejprudším ohni u svých děl, tak zasluhují hany vyšší důstojníci pro špatné postavení děl, již ze strachu před koulemi anebo z pohodlí ani se neukázali, zanechavše celé vedení statným poddůstojníkům.

Srbská artillerie dobyla i se svým špatným materiálem velkých úspěchů. Bila se svých postavení na bobovských navrších do předních poloh, kde se držely jednotlivé houfce nepravidelného vojska, i do nepřátelského mostu, který byl již skoro rozstřílený, i do nepřátelských děl, kteráž rozestavena byla dílem po hřebenu lesnatých po levém břehu Moravy se táhnoucích návrší, takže Turci ani kryti nebyli, ani dobrý výstřel neměli a proto větší škody na dělech, mužstvu i potazích utrpěli než Srbové.

Připomenouti sluší, že jeden granát vletěl do kupy srbských vozů s nábojem, kterýž vybuchl a zajisté i lidi pobil. Srbové rozstříleli Turkům 4 děla, jedno na kusy. Druhá byla porouchána na hlavni nebo na kolesech; jedno z Witheworthských děl, kteráž po dvou dána byla každému praporu myslivců, nebylo více k potřebě a dostalo se za chvíli do rukou Srbů. Jiných úspěchů na tomto místě nedocíleno. Několikráte pokoušela se i pěchota o zapředení boje a zatlačení Turků, ale byla vždy od vojska tureckého u Trňan odražena. Příčina druhá, proč Srbové nedobyli ani pídě půdy, byla, že se dostali na dostřel děl dvou pod svatopetrským klášterem vystavených baterií, které ozbrojeny byly po 6 těžkých polních dělech.

Nejprudší útok proveden byl však v týlu tureckých postavení, kde bylo vojsko *Abdula Kerima,* zvláště pak hlavní stan *Peškanice,* která nemá žádné boční ochrany, v nebezpečí, že bude rozvinuto. O 6. hodině rozvinuly se dva srbské prapory v harcovnické řetězy a začaly prudce stříleti na Turky rozestavené podél Đunisky. Přinutivše je k ústupu zavedli útok na Đunis, který byl částečně od Turkův opuštěn, když počet útočníků proti obhajcům se ztrojnásobil a Hafizovi zbylo k obraně dlouhé čáry jen 19 praporů, proti nimž stálo asi 30.000 Srbů. Co postupovali Srbové u Đunisu krok za krokem, puštěn byl také na *Kavník,* ležící na západním svahu

šiljegovské planiny, prudký útok, který ale turecké, nade vsí stojící dělostřelectvo odrazilo. Tím hůře vedlo se Turkům v *Šiljegovci*, kde vyrazil plukovník *Rajčavlovič* se 7 prapory. Jako blesk vyrazily brigáda kruševacká a oddíly jagodinské brigády z lesnatých návrší, které lemují levé ďuniské údolí, a zahnaly Čerkesy, jež poslal Hafiz paša jako ztracence na rozhledy po srbském vojsku na protější břeh.

Horní baterie šumadské divise vyjela do průčelí a začala střelbu proti vojsku v Šiljegovci, kteráž byla prudce opětována, ale když ještě 2 srbské polní baterie přijely, záhy umlčena. Hustě porostlý břeh horské říčky stal se jevištěm krutého pěšího boje, v němž syrští a rumelští střelci, vládnouce lépe zbraní, znesnadňovali odpůrcům postup. Nadarmo zaváděl srbský velitel ustavičně čerstvé proudy do boje. Nahledl záhy, že se ohněm nedá vzíti výborné postavení na pravém břehu, který jest mnohem vyšší a příkřejší nežli levý. Veleno k rozvinutí šiku, který stál v nejprudším nepřátelském ohni. Turecká dělostřelba postavila se podruhé na povýšeném místě a začala opětně stříleti. Na rozkaz velitelův utvořila kruševacká brigáda sloupy praporové na břehu před průčelím brigádních baterií; prapory jagodinské brigády postavily se za silnici z Grevců do Ďunisu v proudy. Šest setnin vysláno na harce a když se opatrně, kořistíce z každého záhybu, usadily v úvalu rovnoběžně s potokem běžícím, dáno znamení k útoku. Velitel a s ním četní ruští důstojníci postavili se v čelo sloupů útokem ženoucích; s hromovým hurrá! vrhly se srbské milice s bodákem ku předu.

Obhájci bojovali statečně, ale nebyli s to odolati divokému útoku a začali nejprve v pořadku, ale pak v divokém útěku ustupovati ke *Gredetinu*. Na samé silnici, na níž asi 1 $^1/_3$ kilometru stála záložní brigáda Mustafa paše k přijetí uprchlíků, byl boj opět zaražen a všecky pokusy Srbů, dobyti Gredetina, od něhož byli jenom několik kilometrů vzdáleni, rozdrtil se na strašném ohni, jejž turecká dělostřelba metala do řad Srbů. Když konečně přikvapil *Aziz paša* klusem se 3 prapory, 200 hulány a 6 děly čerstvého vojska z Peškanice, obrátil se list. Turci přešli k útoku; nepřítel kladl jim stálý odpor.

Střelba ustála, protože skoro všady jest nedostatek náboje, a káry, jedoucí za oběma brigádami, obsahují místo prachu a náboje — střevíce. Pravdu této události stvrzují zajatí.

Zmatku, povstalého v řadách Srbův objevením se Aziza paše, užila turecká jízda, vrhla se s obyčejnou prudkostí na nepřátelskou jízdu, která na pravém křídle Srbů stála v eskadronových kolonách a odrazila ji. Čerkesové udeřili s velikým jekem na pěchotu a rozrazili v strašné palbě z pušek Peabodyho a krupobití projektilů, z nichž každý svou oběť zasahuje, na rychlo utvořený čtverhran a pronásledují Srby až k Ďunici, za níž se tito opět seberou k druhému útoku, který má stejný konec jako první.

Jakmile se Hafiz paša na těch místech zabezpečil, velel brigádníkovi, aby obrátil útok proti ztraceným vsím, Kavníku a Ďunisu, a dobyl jich na každý způsob. Ačkoliv ihned opevněný Ďunis kladl tuhý odpor, podaří se Husejnu pašovi, který vyslán byl z hlavního stanu, obejíti pravé křídlo tamějšího postavení a překročiv přes Ďunisku přinutil kragujevackou brigádu ohrožením ústupné čáry k uchýlení se ke Kruševci. I zde končila srbská offensiva, ačkoliv ještě o 7. hodině pokoušeli se Srbové zbytečně, podporováni brigádou jagodinskou, zmocniti se Ďunisu.

Též po levém břehu Moravy jsou zadrženi Srbové od divisí Husejna Sabriho a Husejna Hamida a veškeré záložní dělostřelby, tak že jim zbyla jen *Těšice*. Tam jest boj neobyčejně vražedný: bojujeť tam výbor srbského vojska, gardová brigáda a divise bělehradská s tureckými gardami. Boj zuří v každé ulici, v každém zbořeništi, v každé stodole. Co zde leží i stojí, jest útočným nebo obranným nářadím. Vozy, rozbitá kolesa, kupy mrtvol naplňují ulice, každá zeď jest překážkou útočících Turků, ochranou obranců.

Kostel, hřbitov, každý zastiňující jej strom, každá půda a sklep musí býti vybojován, nežli mohou vojáci Ejubovi říci, že mají místo. Leč držení to netrvá dlouho. Sotva že se zmocní některého domu neb ulice, vyřítí se Srbové z jiné a jest po dobytém postavení. Po třech vražedných hodinách, dávno po poledni, zdá se Turkům, že jsou pány vsi. Jenom poslední řada domů zůstává v rukou Srbů a žádný útok, žádná malá ani hrubá střelba, nemůže je odtud vytisknouti.

Jako na úmluvu nastane několikahodinný klid zbraní a na obou stranách vládne mrtvé ticho, přerušované časem dalekým hromem děl. Záhy však rozzuří se válečná vřava znova a hůře než dříve. Pokusy Srbů, vypuditi Turky z jejich postavení, jsou marny. O 6. hodině večer zavedený všeobecný útok jest odražen. Za noci a pod ochranou svých těžkých baterií odtáhli Srbové do svých táborů na pravém břehu.

* * *

Na úsvitě po bitvě vypravili se loupeživí Čerkesové na bojiště, aby těžce raněné a mrtvé bojovníky srbské olupovali. Kdo z nešťastníků ještě žil, tomu prostě uřízli hlavu. Výjev takový představuje náš obrázek (str. 233), kde mezi porouchanými děly u pokraje lesa provozují tyto „hyeny bojiště“ své ohavné řemeslo.

V bitvě dne 28. září padlo zvláště mnoho ruských důstojníků, kteří dávali srbskému vojsku příklad neohroženosti a srdnatosti. Rusové byli v boji obyčejně v předních řadách, a když bojovníci srbští ochabovati počali, povzbuzovali je slovem i skutkem k vytrvalosti.

Ruské listy podaly seznam padlých a raněných

důstojníků ruských. Dle seznamu toho padli: kapitánové Palibin, Sokolov, Salov, Levašov a Majen; poručíci Pankratov, Kostin a Sreznëvský. Raněni byli: podplukovníci Dorošenko, Schöder a Titov; major Pekrovský; kapitánové Čaplin, Muravjev, Pugolovič, Nekrasov, hrabě Tiefenhausen, Jerasmovič, Devil a Brianov; poručíci Šach-Nasarov, Sojmonov, Sapoškov, Selgëv a Trisna; podporučíci Javorský, Terocelli, Filipov, Engelhardt, Bogdanovič, Kolokolov a Bjelovecký.

K doplnění výpisu bitvy klademe zde ještě zprávu, kteráž byla zaslána z Deligradu, tedy se strany srbské, kdežto vypsání hořejší zasláno bylo od dopisovatele z tábora tureckého.

Zpráva deligradská zní takto: Hned za prvního svítání uslyšeli jsme z Alexince hřmění děl. Ihned se pohnulo všechno vojsko. Několik brigád vytrhlo odtud k Alexinci; u Nerecev Hanu zabočily v pravo a táhly k *Trňanům* a *Kormanu*. Jiné vytrhly odtud přes *Rutevce* přímo na *Horní Ljubeš a Srezovac*. Po celou tuto dobu nepřestávala u Alexince dělostřelba. — Brzo počalo hřmít také od Trňan. Všechny baterie pracovaly a v střelbě nebylo téměř ani přestávky.

Hrabě Sumarokov-Elston, pobočník cara Alexandra.

O 10. hod. bylo sem do Deligradu oznámeno, že podplukovník a velitel posádky alexinské Popovič odešel směrem ke Katunu a zanechal v Alexinci pouze tři prapory vojska. V krátké době došla od Popoviče další zpráva, že se mu podařilo mezi Bujmirem a Katunem přejít po srbském mostě přes Moravu, že zahnal Turky s levého břehu Moravy a že s brigádami valjevskou i alexinskou táhne na *Těšici*. Turci hájili tam svá postavení velmi zuřivě a pouze útokem podařilo se vždycky Popovičovi je zatlačit. Asi o půl jedenácté umenšilo se hřmění děl, poněvadž turecká dělostřelba, stojící nad *Mrzoľem*, byla v těchto místech skorem úplně odzbrojena. Několika dobře mířenými granáty zničeny jí a do povětří vyhozeny káry se střelivem, tak že nyní mohla srbská pěchota lépe postupovat. Mužstvo Popovičovo osvědčilo velkou odvahu. Dobyloť útokem obou návrší, u samého kostela ležících. Ale tam musel se Popovič zastavit, protože protější vrchy byly od Turků velmi silně opevněny. Turci byli v nich dobře chráněni a opatřeni těžkou střelbou. Proto neosmělil se Popovič, maje pouze dvě brigády, udeřit na postavení tak silné, nýbrž obradil se jen v nových posicích, Turkům odňatých.

Co zatím Popovič tak šťastně před Alexincem operoval, bojováno bylo mezi *Horním Adrovcem* a *Horní Ljubeší* velmi prudce. Z Deligradu odcházely tam nepřetržitě posily. Neboť tam stála také hlavní moc turecká s generalním štábem a velitelem *Abdulem Kerimem* pašou.

Srbské armádě velel Čerňajev osobně, podporován jsa vyššími ruskými důstojníky generalem *Komarovým*, plukovníkem *Bogoljubovým*, *Doktorovým* a j. Střed srbského vojska, vedený od Čerňajeva, došel brzo k pravému břehu Moravy, kdež se utkal s nejmocnější silou tureckou u *Trňan* a *Kormanu*.

Stejnou dobou došly zprávy, že plukovník *Horvatovič* s divisí šumadijskou a brigádou kňaževackou udeřil na Turky od Velkého Šiljegovce a Kavnika. Tím octli se Turci se všech stran v ohni. Konečně opustil setník Benický s dvěma brigádami *Vukaň* a odtáhl směrem k *Těšici*, aby se tu spojil s Popovičem a podnikl s ním další útoky na turecká postavení. Skutečně se mu to také značně podařio.

Až do 4 hodin odpoledne byl úspěch zbraní rozhodně na straně srbské. Na to přitáhl na bojiště *Hafiz paša* s 30.000 muži. Čerňajev nařídil, aby záložní mužstvo, jež tvořily brigády zajčarská a negotinská, tedy skoro vesměs *Rumunové*, bralo se ku předu. Avšak tento sbor rumunský zachoval se *zbaběle*. Hned při prvním útoku se strany turecké dal se na útěk, čímž způsoben byl zmatek i v řadách šumadijské divise. Tím byl osud bitvy rozhodnut — Srbové museli ustoupit.

Ztráty mužstva byly na obou stranách veliké, větší však byly dle souhlasných zpráv na straně Turků, jichž padlo přes 4000, kdežto Srbů zabitých a raněných na 2000 se čítalo. Podrobné výkazy o ztrátách nedošly však ze žádné strany.

Však obě vojska po kruté bitvě této nelenila a na obou stranách konány přípravy k novým, tuhým zápasům.

LV. Diplomatické potyčky při opětném zahájení nepřátelství.

Turecko mělo zajisté dost pěknou příležitost k uzavření prospěšného míru, kdyby bylo chtělo použiti návrhů velmocí, založených na žádosti, aby nastal opět stav věcí, jaký byl před válkou, avšak s tím rozdílem, aby Bulharsku, Bosně a Hercegovině dána byla samospráva. Porta ale návrh takový nepřijala, nýbrž dala dne 27. září anglickému vyslanci odpověď, v níž podmínky své takto formulovala: Pro Srbsko a Černou Horu stav věcí před válkou a *ústavu pro celou říši* s použitím oprav Andrássyho. Základní rysy ústavy turecké měly býti: Volené shromáždění se sídlem v Cařihradě; lid volil by poslance do rady sandžakatní (okresní), tato rada volila by do rady provinciální, z níž by zase voleni byli zástupci do národního shromáždění v Cařihradě. Bosna by volila 6, Hercegovina 4, Bulharsko 8 zástupců; a sice polovici křesťanů a polovici Turků. V době parlamentárních prázdnin ustanovena by byla zvláštní komise, v níž by též polovic křesťanů a polovic Turků zasedalo. Tato komise pečovala by o to, aby konala se usnešení národního shromáždění. Konečně prohlásila turecká vláda, že provede opravy ve všech oborech správy.

Že tento návrh turecké vlády byl obyčejný švindl, bylo tak patrno, že evropští diplomaté pohrozili Portě společným obklíčením Cařihradu loďstvem velmocí.

Na to prohlásil velkovezír, že je Turecko ke všemu odhodláno a připraveno. Skutečně také počalo soustřeďování tureckého loďstva v Dardanelách. Žurnály turecké pak přinesly úřadní prohlášení, v němž pravilo se, že Porta se žádné demonstrace evropského loďstva neleká. Sultán odebere se do Drinopole a zůstaví křesťanské obyvatelstvo Cařihradu noži mohamedánského fanatismu.

Ve své zaslepenosti bylo Turecko přesvědčeno, že přátelé jeho budou je tak dlouho jen zapírat, pokud nebude skutečně ohroženo. Pokud by to nešlo do opravdy, mohlo Anglicko a Rakousko přizvukovat Rusku, ale dlouho tento souhlas dle náhledu tureckého trvati nemohl. Při této víře chystalo se Turecko k válce, neboť jen ve válce doufalo nalézti bezpečné spojence.

Ostatně by sotva bylo došlo k té demonstraci loďstva, o níž vídeňské poloúřadní listy se zalíbením se rozepisovaly. Také knížeti Bismarkovi se tento plán valně nelíbil, neboť nespatřoval v něm dostatečnou ochranu tureckých křesťanů. Kdyby byla Porta skutečně vzhledem k takové demonstraci podmínky velmocí přijala, nebylo při tom žádné záruky, žeby byli křesťané před fanatismem Turků chráněni.

Turecko se demonstrace loďstva neobávalo, jmenovitě od té chvíle, kdy lord Derby v ministerské radě proti všemu účastnění Anglicka v této demonstraci se prohlásil.

Turkopřejné listy prohlásily, že turecká vláda je odhodlána nečiniti žádných ústupků a zejména nepovoliti samosprávu vzbouřeným provinciím. K tomu dokládaly, že „Porta mohla by zapomenouti, kterak ve válce měla úspěchy, ale nikoli že je nezávislou mocí. Následek opětné povolnosti mohl by jen býti, že ony provincie od Turecka by se odloučily, aby po té k obnovení pořádku Tureckem byly obsazeny. Turecko je vskutku odhodlanější k odporu, ježto ví, kterak všechna jeho další povolnost byla by tak marná, jako doposud, ano Rusko je odhodláno použit příznivé příležitosti a přistoupiti k zakročení do Turecka. Turecko, jehož obyvatelstvo jest rozčilenější než r. 1853, kojí se nadějí, že se proti vojsku ruskému samo tak dlouho ubrání, až Evropa na své vlastní prospěchy se rozpomene. Ostatně Rusko, Anglie a Rakousko podaly v Cařihradě o žádané samosprávě vzbouřených provincií vysvětlení, jež nikterak mezi sebou nesouhlasí a z tohoto rozkolu čerpá turecká vláda novou posilu ku svému odporu.“

Takové hlasy nemohly ovšem umírniti rozechvění v zemích evropských.

Napnutost byla všeobecná a vnitřním kvašením objevovaly se na povrchu prapodivné bubliny.

Časopisy italské pojednávaly horlivě o možnosti, že v zmatcích východní otázky mohla by Italie rozšířit své území jižním Tyrolskem, kde žijí, jak známo, většinou Vlaši či Italové, kteří tíhnou k svým sourodákům v sousedním království.

Krajina v jižním Tyrolsku, po níž Italie baží, sluje *Trentino.* Zároveň přinesly tyto listy zprávu z Říma, že uzavřena jest mezi Ruskem, Německem a Italií tajná smlouva, kterouž vypracoval Bismark. List „Gazzetta de Torino“ psal o té záležitosti tolik: „Z pramene, jejž musíme považovati za úplně spolehlivý, obdrželi jsme zprávu, kteráž má pro Evropu vůbec a pro Italii zvlášť důležitost největší. Ačkoliv doslovné znění smlouvy mezi Německem a Ruskem pro jisté případy a pod jistými výminkami uzavřené znáti se nemůže, jest přece pravda jistá, že jedině kabinetu italskému jsou sdělena hlavní její ustanovení, aby podal již napřed mínění své o hmotné a mravní podpoře, jakéž obě spojené velmoci za jistých určitých okolností mohou od něho očekávati. Jisto jest, že smlouva ta existuje, *Italii pak zaručuje se po případě společného úspěchu skvělá odměna.* Kabinet italský slíbil již podporu svou.“

Mezitím dala vláda turecká prostřednictvím anglických listů prohlásiti, že by k urovnání všech zmatků byla ochotna povoliti příměří, kdyby přestalo přibývání Rusů do Srbska. Kdyby tato podmínka byla přijata, mohla by se za příměří svolati konference, kteráž by smluvila obecný mír.

Z Paříže pak došly zprávy o tajném vyjednávání Rakouska s Anglií o allianci.

A by v smutném čase měl svět také trochu veselé zábavy, odporučovaly časopisy turecké v Cařihradě tuhou allianci s příbuzným, bratrským národem maďarským. Stalo se to za tou příčinou, že maďarští studenti chtěli udělat konsulovi tureckému v Pešti slavný průvod s pochodněmi na důkaz vřelých sympatií národa maďarského k Turkům. Průvod byl ale zakázán, což zavdalo nadějné mládeži maďarské podnět k několikadenním výtržnostem pouličným.

V těch dnech uveřejnil úřadní list *rumunský* dekret knížete Karla, aby dostavilo se veškeré vojsko i se všemi zálohami k velikému cvičení, k čemuž povolen ministru války mimořádný úvěr 200 000 lejů (1 lej = 50 kr. r. č.) Toto svolávání veškeré branné moci rumunské bylo všeobecně vykládáno jakožto následek smlouvy s Ruskem, že Rumunsko současně s Ruskem vrhne se na Turky.

Zatím diplomati dohodli se, aby od Porty žádáno bylo šestinedělní příměří, a mimořádná rada turecká usnesla se dne 10. října, že vyhoví žádosti velmocí evropských měrou vrchovatou; když ony žádají příměří na šest *neděl,* že povolí hned příměří na šest *měsíců.* Turecká vláda sdělila, že chtíc usnadniti vyjednávání o mír, a poněvadž kromě toho nastávající zima zastavila by všechny válečné operace, jest ochotna přijmouti navržené příměří s Černou Horou a Srbskem, avšak nikoli na šest neděl, nýbrž do dne 15. března 1877. Podmínky, za jakými Porta chtěla toto příměří povoliti, zněly takto: 1. Porta si přeje, aby mocnosti garantující poslaly důstojníky své na bojiště, kteří by v dorozumění s tamními veliteli učinili potřebná opatření stran rozhranné čáry a podobných věcí strategických. Předpokládá se, že vojsko turecké podrží právo, aby posice, které nyní zaujímá, a z nichž by mezi příměřím snad ustoupilo, před uplynutím příměří smělo opět obsaditi. 2. Porta žádá, aby za příměří ani Srbsko ani Černá Hora povstání v sousedních provinciích tureckých ani posilami ani jinak nepodporovaly. 3. Nechť mocnosti se uradí o prostředcích, jimiž by se dal zameziti četný nával cizích vojáků do Srbska a zapověděl se dovoz zbraní a střeliva do Černé Hory.

Porta měla při těchto návrzích plán velmi dobře zosnovaný. Věblasná rada turecká rozumovala asi takto: Těch zpropadených Slovanů jest na nás příliš mnoho, vojsko nemůže je nejen pokořiti, nýbrž ani jim vydatně odolati. Nežli vypukla válka srbská a černohorská, měli jsme vojska poměrně málo, a pro nepohodlné počasí nemohli jsme pokořiti ani povstalce v Bosně a Hercegovině. Za války proti Srbsku a Černé Hoře sehnali jsme přece trochu vojska, s nímž pořídili bychom snad přece něco, kdybychom mohli ho užiti na jednom místě. Pokusme se tedy o přemožení našich nepřátel jednoho po druhém. Dotíravé mocnosti chtějí od nás příměří, vyhovme jim tedy; vždyť sama dobrá naše přítelkyně Anglie nám k tomu radí; ba ona má moudrý nápad, žádajíc, bychom povolili příměří na pět měsíců. Uzavřeme tedy příměří se Srbskem a s Černou Horou na pět měsíců! Vyžádáme si od mocností, by vojsko naše po vypršení příměří smělo se opět navrátit do svých postavení, z kterýchž je nyní odvoláváme a vypravíme — proti Bosně a Hercegovině. Snad spojené sbory naše přece zmohou povstalecké krajiny tyto? Požádáme mocnosti, že Černá Hora a Srbsko nesmějí po celé příměří povstalce podporovati; za pět měsíců pokoříme Bosnu a Hercegovinu, načež vojsko naše vrátí se do svých starých postavení, a bude bojovati jen proti Srbsku a Černé Hoře. Do jara seženeme nové sbory z Asie a z Afriky, kdežto Srbsko i Černá Hora spíše oslábnou, neboť vyprosíme si, aby Rusové již nepřicházeli na pomoc, a pak se nám podaří pokořiti obě tato zbujná knížectví.

Tak asi rozumovali turečtí diplomati v Cařihradě. Ostří té moudrosti směřovalo proti povstalcům v Bosně a Hercegovině a proti Rusku zároveň. Avšak povstalci ani Rusové nedali se ošálit. Proč vlastně vznikla válka? Že Bosňané a Hercegovci nemohli snésti jařmo turecké. A právě o Bosňanech a Hercegovcích vláda turecká ani se nezmínila. Celý rok starala se diplomacie evropská o to, aby vyhověla veřejnému mínění a zlepšila osud křesťanů; nemohla tedy připustit, aby způsobem tak ošemetným snahy její se zmařily.

Zpráva o navrženém příměří tureckém učinila

dojem takový, jakoby Turci tropili si z mocností dobrý den. Kdykoliv mocnosti podaly nějaký návrh v Cařihradě, přijala jej vláda turecká sice, ale s takovými podmínkami nebo vytáčkami, že se to podobalo vlastně zamítnutí jako vejce vejci. Porta chtěla z dlouhého příměří těžiti ve svůj prospěch; byla by vysvobodila vojsko své z bídných poměrů, do jara by sesílila armádu novými sbory, a pak by byla počala ještě zpupněji se opírati požadavkům velmocí.

Diplomati považovali nabídnutí turecké za pouhé zamítnutí návrhů velmocenských. Porta trvala na svých opravách pro celou říši a žádala příměří, jakéž druhá strana přijmouti nemohla. Srbsku by bylo příměří pro celou zimu škodilo tou měrou jak by bylo Turkům prospívalo.

Proti vládě anglické, o níž se věřilo, že při návrhu tureckém měla též své účastenství, obracela se obecná nevole, že záležitost východní svévolně zaplítá. A skutečně byla v první polovici října situace tak zapletena, že těžko bylo ji vyložiti. Nejen obecenstvo, ale samy kruhy, kteréž politiku dělají, nevěděly, na čem vlastně jsou. Augšpurské noviny psaly o tom:

„Zdá se, že diplomacie teprv hledá pomůcky, aby nalezla onen bod, odkudž by svou pakou počala působiti. Za posledního týdne prodělaly se konference, kongres, zakročení, demonstrace námořská, teď beře se útočiště k příměří. Třebas bylo příměří v Cařihradu i v Srbsku přijato, není ještě naděje, že se příměří zachová. A třeba se zachovalo! Bude tím Srbsko uspokojeno? Bude tím vyplněno přání mocností po provedení reforem? Budou tím poskytnuty garancie za provedení oprav? Kamkoli se člověk ohledne, všude spatřuje otázky nerozluštěné, ba také události vážné a nebezpečí hrozivé.“

Berlínský dopisovatel téhož listu psal: „V táboře strany válečné, t. j. té, která očekává válku Ruska s Tureckem, dává se diplomacii ještě lhůta 14 dní, kdy nastanou události rozhodné. Vláda rumunská projevila již svou ochotu, že otevře hranice své ruskému vojsku postupujícímu do Bulhar; deputace, kterou kníže Karel poslal do Livadie, má dokázati oddanost Rumunska říši ruské. Řecký král Jiří spěchá do Badenu, aby požádal císaře německého, by podporoval nároky Řecka na pohraničné kraje turecké, Epirus a Tesalii, kdež ovšem jest většina obyvatelstva řeckého. Zkrátka, rozdílení provincií evropského Turecka se blíží.“

Jakého mínění byli ostatně Turci o podmínkách míru, jež vláda jejich navrhovala, dokazovaly plakáty, kteréž jednoho rána na všech nárožích v Cařihradě i na budovách ministerstev a vyslanectev nalepeny byly. Pravilo se v nich: „Touto dobou prosili ďaurové (křesťané), kteří před naší vítěznou armádou padají jako domky z karet, tito nečistí národové evropští, za milost a smilování moslemínů. Vy všichni, kteří hodláte uzavírati smlouvy, pamatujte si dobře: Uzavřete-li mír bez souhlasu posledního žebráka moslemínského, nechť si to ujednáte pod jakoukoli formou, přísaháme Vám při svatém proroku, že budete se svými ženami i dětmi na náměstí před ministerstvem vojenství na kůl naraženi. Slyšte podmínky, jaké národ turecký a vítězná armáda ukládají hanebné Evropě: 1. Nechceme Srbsko, ani Černou Horu, ani Multany a Valašsko, zkrátka žádné křesťanské smetí více. Země tyto musejí naprosto považovati se za vilajety, tvořící část Turecka. 2. Rusko musí nám zaplatit velkou náhradu válečnou a dáti nám Krim s velkým Černým Mořem a pobřežními krajinami. 3. Evropa musí zavázati se slavnou přísahou, že nebude se s Tureckem více zabývati. Ne-li, pak jest po Vás veta! *Lid prorokův.*“

A naproti takovému fanatismu diplomatisovalo se dále, jakoby ti velcí politikové u rozličných dvorů věřili, že Turci jsou hodni, aby se s nimi vůbec jednalo.

Ruské časopisectvo naléhalo naproti všem těmto ničemnostem tureckým velmi rozhodně, aby konečně učinila se brannou mocí přítrž tomu řádění: „Události nabyly takového rázu,“ pravil vynikající jeden list ruský, „že není již v silách lidských, zastaviti logický rozvoj jejich. Rusko nemůže Slovany balkánské zůstaviti jejich osudu, jako musí Rakousko svoliti k tomu, aby křesťanským krajinám v Turecku poskytla se úplná samospráva. Ostatní mocnosti nesmějí trpět, aby vláda turecká snahy jejich dalším odkládáním mařila a navržené jimi opravy dle vlastní libosti měnila a zmenšovala. Zdá se však, že vláda cařihradská nějakého nátlaku se strany mocností ani neočekává, ani se ho bojí.“

Jinak naplněny byly toho času všechny veřejné listy různými zprávami o činnosti diplomatů a politik jeden se o tom pronesl, že se zdá, jakoby diplomati svářeli nějaký ďábelský, kouzelný nápoj k omámení člověčenstva.

LVI. Jaký účinek mělo v Rusku zamítnutí návrhů míru se strany Turecka.

Nová nestoudnost Turecka, kteréž zamítlo všechny návrhy míru, od mocností evropských učiněné, rozjitřila veřejné mínění v Rusku vrchovatou měrou, o čemž se všechny vynikající listy ruské bez obalu vyslovily. „Golos“ prohlásil, že tímto krokem Porty se usnadní rozvoj záležitostí východních a rozřešení zmatků se urychlí. „Zamítnutí Porty rozváže na dobro ruce velmocem, poněvadž poznají, že na Turecku lze vymoci ústupky pouze vynucením. Zdrahání Porty poskytne zároveň Rusku možnost, aby dokázalo, že jest třeba pro-

Seč u Jankovy Klisury dne 7. října.

středků donucovacích, a samo počalo tímto novým způsobem na Portu účinkovati. Po marných plánech Rakouska i Anglie bude zcela přirozeno, jestliže Rusko postaví plán třetí, jenž povede jistěji a příměji k žádoucímu cíli."

„Novoje Vremja" psal, že Rusko musí dokončiti to, co se roku 1870 počalo. Poslední zbytky pařížské smlouvy musejí se roztrhati, kteráž směřovala proti Rusku; dvacet let tížila Rusko, protože se odvážilo vystoupiti proti Turecku, proti téže říši, kterouž nyní zatracuje celá Evropa. „Musíme obnoviti práva svá na ústí Dunaje, na ztracenou část Besarabie a na protektorat nad Slovany tureckými; protektorat ten ukládá nám ke Slovanům povinnosti, jichž nesmíme se odřeknouti. Meč jest na Východě vytasen, a jen meč může poskytnouti Slovanům ochrany. Především jest Rusko povinno, hájiti nešťastné Bulharsko. Toliko rychlé obsazení Bulharska vojskem ruským od Dunaje až k branám cařihradským může zachrániti Bulhary před úplným vyhubením."

„Petěrburskije Vědomosti" považovaly též zamítnutí programu míru vládou tureckou za velmi znepokojivé. „Události nabyly teď takového obratu, že není již v silách lidských, zastaviti logický rozvoj jejich. Rusko nemůže Slovany balkánské ponechati jejich osudu, jako musí Rakousko svoliti k tomu, aby křesťanským krajinám v Turecku poskytla se úplná samospráva."

A německý „St. Petersburger Herold" ponechával všecku zodpovědnost za další rozvoj budoucnosti toliko Portě. „Nechť ostatní Evropa smýšlí jakkoliv," psal tento list, „Rusku jest nepředloženým zamítnutím Porty vrácena úplná svoboda jednání, kterouž si vyhradilo pro případ, když vyjednávání na základě návrhů anglických se nezdaří; buďsi se spojenci nebo bez nich bude Rusku volno učiniti to, co uzná za nejlepší, a nikdo nesmí mu dělat výčitky, když ono bude jednati. Rusko dokázalo svou shovívavost a ústupnost, ono podřídilo přání svá žádostem nejhorlivějších přátel Turecka, dokud byla naděje, že se provedou. Naděje tato jest zmařena, zodpovědnost spadá na Portu a na ty, kdož by ji snad chtěli ještě podporovati."

V souhlase s jinými vážnými hlasy časopisů evropských prohlásil „Journal de St. Pétersbourg" všecky reformy, o nichž se usnesla velká rada v Cařihradě, a rozšíření jich na celou říši tureckou za novou mystifikaci Evropy.

„Daily Telegraph" přinesl sice zvěst, že sultán sdělil soukromě vyslanci anglickému, že hodlá poskytnouti všecky reformy, které se žádají, jen když se mu nechá čas, a když nebude nucen, povoliti zrovna naproti svým vojenským úspěchům; avšak nebylo nikoho, kdo by byl v upřímnost slov sultánových věřil. Mimo to popudila obecenstvo ruské zpráva téhož listu o smýšlení v Turecku. Psal totiž anglický dopisovatel z Cařihradu:

„Silný duch válečný panuje mezi obyvatelstvem a počátek nepřátelství s Ruskem nebyl by lidu tureckému nemilý. Nad to jest obecné přesvědčení, že obratu takovému nelze se ani vyhnouti, a všecka veřejná shromáždění v Cařihradě se zaň přimlouvají. Někteří tvrdí, že Porta sama vzbudila cit tento, aby se zdálo, že jest nucena návrhy mocností zamítnouti."

Hlasům ruským o ztrestání zpupnosti turecké přisvědčovalo se i v listech německých. Bismarkův list na příklad pronesl se: „Když Turecko, jak dějiny posledních 40 let nezvratně dokazují, opravovati nemůže, pak nastává mocnostem, jimž vlastní prospěchy, povinnosti humanity a veřejné mínění v zemích křesťanských ukládají za povinnost, aby déle nepohlížely nečinně na ohavné poměry v křesťanských krajinách říše osmanské, nutná a pilná potřeba, aby samy ruku silnou vztáhly a zacpaly stálý pramen ustavičných znepokojení, z nichž každou chvíli povstávají nejhorší nebezpečenství pro mír. Vliv, jaký mělo Rusko na akci srbskou, snad jedině zamezil, že země ony nestaly se dosud středištěm a ohniskem všech podvratných živlů v Evropě. Rozhodnutí Porty, jímž zamítá návrhy míru, bude tedy osudné, světodějné. Mocnosti evropské, jež převzaly zjednání nového řádu státního v říši turecké, zakládajícího se na spravedlnosti, nemohou přijmouti zamítnutí svých návrhů, ani nechat se zdržovat novými vytáčkami. Konečnému upravení těchto záležitostí jest nynější okamžik zcela příznivý, a zdá se dle všeho, že jest pevně rozhodnuto, nenechat jej uklouznouti. Zřízení, která Turecko zavésti nemůže nebo nechce, budou muset zavésti mocnosti jménem Turecka nebo jménem evropských mocností. Šetření autority sultánovy nemůže býti déle překážkou úloze, kteráž nedá se odkládati, když autorita tato jest dávno kompromitována právě těmi, kdož ji mají nejpilněji střežiti. Prospěch míru mezi mocnostmi evropskými stojí výše, nežli jakýkoliv jiný prospěch, a mocnosti nedovolí, aby prospěch tento byl v Cařihradě pořád ohrožován."

LVII. Kterak Turci nakládali se zajatými. Další ohavnosti.

Čím déle trvala válka, tím více zmáhala se turecká zběsilost. Kamkoli vkročilo vojsko srbské, všude nalezlo stopy ukrutností, jež s ďábelskou vynalezavostí byly prováděny. V jedné zprávě své o takovém řádění pravil generál Černajev:

„Během měsíce září podali jsme vyjádření, že nepřítel mučí hrozným způsobem zajaté a raněné, nežli je usmrtí. Večerem 1. října dobylo naše vojsko opět postavení, které noci předešlé bylo opustilo a nalezlo těla raněných soudruhů, jež Turci zajali a zabili, v stavu

až k neuvěření hrozném. *Ubozí nešťastníci byli dílem koly k zemi připevněni, dílem ukřižováni. Nohy a části těla měli na uhel spáleny, palce uřezány, žaludky z těl vytrhány a obličeje měli hrozným zápasem smrtelným strašně zohavené.* Nalezeny byly mezi nimi mrtvoly nizamů, které svědčily o tom, že hanebnosti tyto byly spáchány od tureckého vojska pravidelného. Že ďábelský ten skutek jest pravdou, dosvědčuje čestné slovo plukovníka *Preradoviče*, setníka *Tichanova* a jiných svědků. Prosím za uveřejnění událostí té. Vojsko naše, které chovalo se dosud tak, že mu nelze čeho vyčítati, jest tímto násilnictvím nepřítele tak rozhořčeno, že se obávám pro budoucnost, že nebude možno zadržeti je od páchání podobných ukrutností, podle práva odvety.

Čerňajev."

Jiný očitý svědek, kanovník *Liddon*, kterýž cestoval po Turecku, pravil o turecké zběsilosti takto: „Budiž mi dovoleno říci, že nejhorší zprávy o nakládání Turků s raněnými, jsou až příliš pravdivy. Podrobnosti, které mi mnozí očití svědkové vypravovali, nemohou se opakovati, dokazují pak, že řadové vojsko turecké stojí na jednom stupni s nejsurovějšími divochy." Liddon potvrdil dále výslovně, že Turci nabodali mnohé zajaté na kůl.

Nejednou stalo se, že zajatí způsobem velmi nápadným zmizeli. Fazli paša na příklad posýlal zajaté se stráží neobyčejně silnou do Niše, poněvadž v táboře tureckém nebyli jisti před týráním, jak obyčejně turečtí důstojníci říkali. Vojáci, kteří zajaté odváděli, brali se obyčejně k nejzadnějším strážím, ale vraceli se velmi záhy s oznámením, že zajatým podařilo se uprchnouti. Ale když se vojáci večer opili, bývali hovorní a vykládali, kterak někde v houští nebo na jiném příhodném místě zajaté rozsekali. Střílet se při tom nesmělo, aby se nestal poplach.

Na jednom takovém místě, kde vraždění zajatých vykonáno bylo, nalezeno bylo 51 hlav kromě rozličných částek údů, od hladových psů ohryzených.

Známý cestovatel a znalec poměrů v Turecku a na slovanském jihu *F. Kanitz*, varoval v říjnu před obnoveným pronásledováním křesťanů v Bulharsku a napsal o tom zvláštní pojednání, z něhož zde klademe následující karakteristická místa: „Čím asi zabývají se právě evropští konsulové v Bulharsku? Či jsou jen proto ustanoveni, aby podávali zprávy o událostech dokonaných, což konečně každý novinářský zpravodaj třeba lépe dovede? Což není jejich úkolem v čas zabrániti takovým smutným událostem, jakých zažilo Bulharsko v letošním květnu? Má Evropa opětně — teprv až bude pozdě — zaznamenávati statisticky tisíce ubitých mužů, starců, zprzněných žen a dívek, obětovaných dětí, spálených kostelů, domů a škol? Chce Evropa zase jen v poučných článcích novinářských a schůzích lidu dávati své rozhořčení na jevo, až na událostech nebude již lze ničeho změniti? Vůči hrozícímu opětování asijských hrůz na bulharské půdě, jest nám již dnes svatou povinností obrátiti pozornost evropského tisku a politiků na zprávy z Bulharska, které zvěstují, že vypuklo znova povstání na severním Balkáně a tudíž v podunajském Bulharsku. Tato zvěsť přichází z tureckého úředního pramene. Toho dlužno si hlavně povšimnouti. Dle našich bezpečných zpráv panuje na celém Balkáně úplný klid. Turecká úřadní zpráva zvětšuje několik hajduků na celé povstání. Turci hledí zúmyslně rozšířiti hrubou lež, že kraje Plevno, Lovča, Gabrovo a j. jsou v plném proudu povstaleckém a turecká zpráva vypravuje o vyslání několika praporů nizamů, jakož i několika táborů bašibozuků, kteří mají „povstání" rychle přítrž učiniti. Konstatujeme zde tureckou taktiku, která se nyní soustavně u Turkův sleduje. Neboť i tak byla zahájena květnová „pacifikace" v pašalíku plovdivském, kteráž i v Anglii, nevalně Slovanům příznivé, u všech stran vzbudila největší ustrnutí. Také tehdy zavdalo objevení několika tlup bulharských povstalců, kteréž od Turkův ihned na veliké povstání zveličeno bylo, podnět k nejstrašnější „pacifikaci", již prováděli begové a bašibozukové, lačnící po bulharském majetku. Nemusíme snad uváděti čtenářům na paměť, jaká jest ta turecko-čerkeská pacifikace. Dosud ještě není zavraždění 15.000 bezmála vesměs zcela nevinných lidí a spustošení velikého kraje pomstěno, dosud nejsou potrestáni katané lidu bulharského, kterým sultán za vraždění udělil řády a vyznamenání. Avšak nesmíme dopustiti, aby se hrůzy ty opakovaly, které vyvolávají peněžochtiví pašové a begové a líná, loupežná luza turecká, živící se na útraty svých pilných křesťanských spoluobčanů. Nechať činí konsulové v Bulharsku svou povinnost a nechať zástupcové mocností v Cařihradě v čas ještě tureckou vládu varují před opakováním ukrutností."

Kterak Turci zajaté Bulhary soudili, o tom jsme psali již na jiném místě. Tuto sdělujeme ještě některé dodatky, jakož došly zprávy mezi tiskem této knihy.

Turecké soudy proti Bulharům záležely z tajného předběžného líčení, což bylo vlastně hlavním, a pak z veřejného odsouzení, kteréž bylo již jen formalitou. Inkvisiční hrůzy, mučení a trápení bylo opět v plném proudu. O pracích tajného předběžného vyšetřování komisí soudních dostalo se již dosti do veřejnosti. Byly opatřeny všemi prostředky inkvisičního zřízení, mučidly a tajným jednáním. Mučení lze přičísti z části bezectným udavačům. Když dal předseda někoho odvésti zaptiemi, poznal zaptie již z hlasu a výrazu soudce, zdali obžalovaný půjde k mučidlům. Byla to obyčejně vysoká dřevěná skříň s malým otvorem pro vzduch, ve které se mohlo stát. Tam se brzy zatčení odhodlali k vyznání. Potvrzuje se též, že obžalovaní byli věšeni tím způsobem, že se jen nohama zlehka dotýkali půdy. (Vyobrazení na str. 261.) Někdy byly jim též zuby vy-

trhávány, obžalovaní věšeni za nohy aneb nastrkán jim mezi prsty u nohou papír namočený v petroleji a zapálen. Mimo to se starali i zaptiové, aby se zatčení co nejdříve přiznali, bili je nemilosrdně, tak že někteří zemřeli již na cestě následkem namáhání a trýznění. Obžalovaní z Čirpanu konali cestu do Plovdiva v těžkých řetězech kolem krku pěšky a musili se přebrodit řekou Marici. Nešetrnost Turků byla tak strašná, že padesát Bulharů musilo pěšky v okovech z Plovdiva do Srědce, kdež byli konfrontováni s jinými čtyřmi. Zemdleni, zmořeni a lhostejni ku všemu odevzdali se konečně svému osudu a přiznali se na požádání k rozsáhlým revolučním plánům, o kterých neměli ani ponětí. Učinili vše, jak Turci chtěli. Avšak veškerá přiznání vyvolána byla nelidským trýzněním tureckým.

Za klidu zbraní v září bylo propuštěno mnoho bašibozuků od armády domů. Tito lidé na cestě té řádili strašně. Anglický general *Kemball* zjistil skoro každý den vrchnímu veliteli tureckému několik hnusných případů jejich počínání. A nejen v Srbsku, nýbrž i v krajinách tureckých prováděli své hanebnosti. V dopise jednom z *Prizrenu* líčí se řádění té luzy dosti živě. Praví se tam: „Na počátku války se Srbskem a Černou Horou ozbrojila vláda značnou sílu zdejších bašibozuků; jen z Ďakova a Ipeku odešlo asi 5000 mužů, ku kterýmž ještě katoličtí Fandové z obou těchto okresů počtem asi 450 mužů přirazili. Po dlouhých a unavujících pochodech dorazili bašibozuci ďakovští, u nichž se větší část katolických Miriditů z fandské krajiny nalezala, konečně do Sěnice. Špatně ošaceni a ještě hůře stravováni, musili se do tábora odebrati; v krajině již dříve spustošené nebylo lze téměř ničeho nalezti, každodenní půtky stály mnoho mužstva a bašibozuci začali utíkat. Katoličtí Fandové, v jichž čele byl páter Atanasio, byli by se ještě s největší trpělivostí do nezbytné nouze vpravili, kdyby se jim to jediné, co vláda dodávati jest povinna, totiž každému 2¼ libry chleba, nebylo podávalo tak zkažené, že toho ani nejsilnější žaludek nemohl snésti. Mnozí z nich ujišťovali mne, že turečtí pekaři popel s moukou míchají a z toho chléb pekou. Sbor z Ipeku byl odveden na Beranu, kdež o nic lépe se nedařilo; Fandové toho sboru měli s sebou co vojenského kněze pátera Gaudencia, rozeného Dubrovničana. Následkem těchto okolností usnesli se bašibozuci arnautští, že domů odejdou a vyzvali Fandy, aby s nimi také odešli, jako byli s nimi přišli; ale katoličtí bašibozuci nechtěli se sultánu zpronevěřit a odhodlali se k odchodu teprv pak, když jim byli bašibozuci arnautští pohrozili, že jim jejich domy spálí a dobytek odeženou. Hrozba tato neminula se tedy s účinkem. Katoličtí Fandové utekli se svými tureckými kamarády a druhého dne, když velitelové k cvičení je chtěli svolávat, byli bašibozuci ze Sěnice i z Berany již zmizeli. Každého dne ubírají se kolem našeho města tlupy bašibozuků domů do své otčiny. Prapory, kteréž byli při svém pochodu do tábora s velkým sebevědomím rozvinuli a ve větru houpali, nesou nyní svinuté s hroty k zemi obrácenými, pod paždími do svých hor a vesnic. Je na těch lidech vidět, že jsou trpce sklamáni a rozmrzeni hlavně proto, že jim selhala kořist, na kterouž se byli tak velice těšili. Zlí čerkešští konkurenti všechno jim pokazili, vlastně před hubou sebrali. Ostatně zadrancovali si přece vydatně, ale jen v Kňaževci a okolí; teď táhnou ti chrabří lupiči nevrle domů. — Lunšanští bašibozuci, jejichž řádění v Prizrenu ještě v čerstvé žije paměti, vrátili se z bojiště zase na Prizren; zdejší paša vyjel jim i tentokráte vstříc na koni, ale ve zcela jiném úmyslu, než minule: zapověděl si totiž pod trestem hrdla, aby kdo z nich do města se odvážil.“

Často již v tomto spise jmenovaný časopis anglický „Daily News“ podal mezi jinými také tuto zprávu: „Mladá dívka, kterouž Turci ztýrali a zranili, skonala v nemocnici v Kruševci, kdež ji dopisovatel „Graphicu“ viděl a o ohavnostech na ní spáchaných se přesvědčil. Nesla oběd svému otci k Jankově Klisuře, když sbor nepravidelné turecké jízdy přikvapil a dívku zajal. Dvanáct vojáků tureckých dopustilo se na ní násilí, načež ji chtěli rozsekat. Vytrhli jí kus masa ze zad a kus masa ostalo jí viset na svazu. Dvě rány zasadili jí ke krku u levého ramene a jednu níže. Nebohá dívka ostala ještě na živě a v nemocnici nemohla se hnouti bolestí a musela ležet na břiše. Byla dlouho při plném vědomí a sdělila ukrutnosti na ní spáchané hlasem slabým sice, avšak srozumitelným.“

LVIII. Drobnější boje.

Vojenské postavení Srbska bylo počátkem října dosti příznivé. Obavy, že turecké vojsko mohlo by se dostat do Kragujevce a snad i do hlavního města Bělehradu, nesplnily se a vojsko srbské bylo v dobré míře.

Sbor tureckého velitele *Ejuba paše*, jenž proti Kruševci operoval, musel se dáti na pochod zpáteční, neboť Srbové činili statečný odpor. Při tom velice utrpěla turecká jízda, neboť na rychlém ústupu po neschůdných cestách polámali si koně nohy.

Dne 7. října svedena byla bitva u *Jankovy Klisury* (vyobrazení na str. 245), kdež velel major Lazar *Čolak Antič*, bratr plukovníka téhož jména.

Čolak Antič podnikl na Turky útok bodákem a vypudil nepřítele ze všech posic. Srbové obsadili několik tureckých vesnic, jako Musaču, Gurgury, Rašiku,

Soločevo a Vlakyni. Konečně bylo také obsazeno důležité místo *Kuršumlje*, takže celkem postoupili Srbové na šest hodin cesty na území tureckém. V bitvě této ukořistili Srbové zbraně a střelivo. Ztráty byly na obou stranách značné. V bitvě vyznamenal se nejvíce kosnický prapor třetí třídy. Následkem vítězství Srbů vyklidili se Turci z celého údolí toplického.

Z *tábora na Javoru* došly nás v polovici října tyto zprávy: Již mezi klidem zbraní vyrazili Turci několikkráte ze svých opevnční, aby Srby aspoň znepokojili. Větší výpad učinili dne 12. října, v kterýž den k vesnici *Smiljevci* se přiblížili a několik domů zapálili. Ale když byly zde rozestavené srbské přední stráže dvěma prapory čačacké brigády sesíleny, vrátili se Turci do svých opevněných posic na Javoru. Šarvátka ze dne 12. t. m. neměla žádné jiné důležitosti, než že nový velitel general *Novoselov* poprvé příležitost měl srbské vojsko v boji pozorovat.

Po této bitce na obhlídku strhla se ostrá bitva. Již z rána pozorovali jsme na turecké straně pohyby, kteréž k srbským postavením na Ravné Goře čelily. Již o 5. hodině začaly turecké baterie střílet. Ihned byla celá srbská armáda vzbouřena a do zbraní svolána. Záleží prozatím ze tří brigád, a sice z užické brigády první a druhé třídy a z čačacké brigády druhé třídy, celkem ze 14 praporů, ale čítá při tom jen asi 8000 mužů. Poněvadž turecká síla mnohem větší byla a její útok hlavně na levé srbské křídlo byl namířen, musili Srbové svá postavení zde opustit a dále na *Kušici* ustoupit. Ale když Turci i tyto nové posice ohrožovali a Srbové také tam kolísati se začali, nařídil Novoselov, aby ještě dva prapory posice před Kušicí obsadily a užická brigáda první třídy aby na *Jankov Vrch* útokem udeřila. Ale Turci seznali brzo nebezpečí, kteréž jim hrozilo pro případ, kdyby Srbové přes Jankov Vrch pronikli, neboť pak byli by mohli tureckému středu do zad udeřiti. Proto ustoupili Turci co nejrychleji nazpět od Kušice a soustředili se naproti srbskému pravému křídlu. Změnu tuto provedli se vzornou rychlostí. O desáté hodině začali Srbové na Jankov Vrch dorážet, a již o jedenácté hodině byla na tomto místě značná turecká síla soustředěna, a sice táž, kteráž se ještě před hodinou bila u Kušice, Ravny Gory a Steniku. Ale při tom všem spustili Turci přece jednu okolnost se zřetele. Jankov Vrch jest sice posice důležitá, ale zapomněli na vládnoucí posici na pravé straně Ravny Gory, na *Vasilin Vrch*. General Novoselov spletl přitom Turky zcela rozhodně, neboť vlákal jejich hlavní sílu na Jankov Vrch zrovna v tu chvíli, když s čačackou brigádou na Vasilin Vrch chtěl proniknouti. Tento manévr kozáckého generala musil *Mehmed Ali paša* draze zaplatit, neboť když turecký střed celou brigádu před sebou viděl, začal zvolna nazpět ustupovat, ale nemohl nalezti dobrou posici až za samým Javorem. Bylo již pozdě, když Mehmed Ali paša večer o páté hodině tři tábory nizamů na výšinu Vasilina Vrchu poslal, aby tam poslední hradby hájily, až by od Javoru nová posila došla. Brigáda čačacká chtěla již již temeno vrchu obsadit, když se za poslední hradbou ony tři tábory nizamů objevily. Po zuřivém boji, který celou hodinu trval a v němž i pažbami silně se mlátilo, musili Turci (počtem 1500 mužů) Srbům (kterých bylo 2500) ustoupit a 1700 metrů vysoký Vasilin Vrch vyklidit; Vasilin Vrch jest asi jedinou značnou vymožeností tohoto dne, neboť vládne také nad Javorem, jehož nejvyšší vrchol přes 1600 metrů výšky nemá. Boj byl velmi zuřivý. V jednu chvíli, když na *Steniku* general Novoselov znamení k ústupu dával, nechtěla armáda poslechnouti, nýbrž dobyla s hřímavým „urá!“ posic, jež byla před 4 hodinami ztratila. Obě strany osvědčily neobyčejnou vytrvalost. Od 4 hod. z rána bojovalo se bez ustání do 7 hodin večer. Novoselov nemohl si statečnost srbského vojska ani vynachválit. — Ztráty Srbů jsou značné. Osm ruských a dva srbští lékaři mohli sotva nejnutnější pomoci poskytnouti. Nemocnice v Ivanici a Požeze jsou přeplněny. — V bitvě této vyznamenal se sbor rekovného *Vlajkoviče*.

Současně došly zprávy od *armády na Drině*. V časopisech byly o síle této armády různé zprávy, za kterouž příčinou poslal dopisovatel mnohá objasnění. Psal mezi jiným: „Máme zde národní vojsko všech tříd, pluky záložní a sbory dobrovolnické. Národní vojsko tvoří hlavní část této armády, a sice stojí zde *podrinské* brigády první, druhé a třetí třídy. Každá z těchto brigád čítá dle jména tři prapory po 800 mužích. První třída má Grünovy odpažnice, druhá a třetí staré ruské pušky k nabíjení od předu. Z národního vojska jsou tu ještě *šabacká* brigáda druhé třídy s 5 prapory a *valjevská* brigáda se 4 prapory. Celkem nalézá se na Drině 18 praporů národního vojska, z nichž jen tři prapory odpažnicemi jsou ozbrojeny. Na papíře bylo by to asi 14.000 mužů. Ale poněvadž prapory druhé a třetí třídy více než po 700 mužích nečítají a drinská armáda několikráte velké ztráty utrpěla, může se její síla páčit celkem asi na 10.000 mužů. Ale na Drině mešká také největší dobrovolnický sbor srbský. Z počátku bylo tu 8000 dobrovolníků pod velitelstvím Vlajkoviče a podplukovníka Miškoviče. Od počátku války mnoho dobrovolníků padlo, mnozí odešli pro churavost, jiní odebrali se na Javor a Deligrad. Nyní čítá dobrovolnický sbor asi 3000 mužů a má jediného velitele, udatného majora *Paju Putnika*, někdejšího rakouského důstojníka. Úhrnem čítá tedy drinská armáda 12—13.000 mužů. K tomu dlužno připočísti asi 150 ruských dobrovolníků.

Síla tato není nikterak nepatrna; však nesmí se zapomínati na jednu důležitou okolnost. *Drinská armáda musí hájiti území od Rače až k Ljuboviji.* Jest zde tolik míst, na něž se útokem hnáti může, že nikde

větší sílu vojska soustřediti nelze. Rača, Badovinci, Lesnica, Sepak, Malý Zvorník, Radalj a Ljubovija jsou posice vesměs důležité. Zde všude musejí stát silná oddělení vojska, neboť přes Sepak lze za půl hodiny do Losnice přijíti, z Rače a Badovinců je toliko 6 hodin do Šabce; Malý Zvorník tvoří klíč k Podrini a Raděvině. Při tom všem trpí tato armáda, jako žádná jiná srbská, nedostatkem dobrých důstojníků. Kdežto armáda timocko-moravská v každém prapoře 14 až 20 důstojníků čítá, má drinská armáda v každém praporu sotva čtyři. Poslední dobou přišlo na Drinu arci několik vyšších důstojníků, ale tito nemohou mnoho pomoci. Jest už veliké štěstí, že drinská armáda vůbec něco svádí. Za to dlužno děkovati jednak udatnosti dobrovolníků a podrinských brigád, jednak Drině samé. Drina jest jednou z nejrychlejších a nejprudších řek Srbska. Nikdež není přes ni mostu a následkem toho bojí se Turci přes řeku přejíti.

Dne 10. října svedlo pravé křídlo armády drinské tuhý zápas. Turci učinili útok a boj trval od 10 hodin dopoledne do 4 odpoledne. Útok byl odražen. Srby vedl setník *Stokič,* i zůstali ve svých posicích. Ztráty měli Srbové poměrně malé, ale tím více padlo Turků.

* * *

Značnou bitvu svedli dne 7. října *Černohorci.* Již v jedné z předešlých kapitol o Černé Hoře jsme zaznamenali, jaké posice zaujali na *Grahovci* s jedné strany Turci, s druhé Černohorci a spojení s nimi povstalci hercegovští. Turci totiž vnikli do Černé Hory asi na deset minut cesty. Velitel jejich *Muchtar paša* zůstal ale na hercegovské tvrzi Klobuku. Vojvoda černohorský Petr Štěpánov *Vukotič* rozbil stan u pramene *Sečenice.* Nejpřednější posice turecké nalézaly se na vrších *Omutiči, Babljaku* a *Sněžnici.* Turci nasypali vysoké a tvrdé náspy, podobné hradním zdém. V náspech nechány střílny pro děla a pušky.

Černohorci zaujali nižší pahrbky kolem dokola. Opevnili se taktéž náspy. Posice jedněch i druhých byly téměř nedobytny. Turci i Černohorci odkázáni byli k tomu, aby čekali příležitosti, až jedna nebo druhá strana z jakékoli příčiny náspy opustí a vyjde z nich. Toho žádná strana dlouho neučinila. Před příměřím sice skoro den co den protivníci na sebe stříleli z děl i pušek, ale po krátkém ohni ustávali. Bylo to spíše střílení do terče, pro zábavu. Jenom jednou vypadli Turci z náspů na Omutiči, ale byli ihned zahnáni, tak že se více výpadu neodvážili. Brzy na to následovalo příměří, které operace přerušilo.

Po skončení druhého příměří dne 2. října nastal neurčitý stav, který nebyl ani příměřím, ani stavem válečným. Mělo se za to, že nepřátelské strany budou se chovat pokojně, vyčkávajíce nového dohovoru. Tak to trvalo 5 dní, od 2. až do 7. října, v kterýžto den Turci přerušili klid zbraní a tím dali heslo k novému nepřátelství.

Časně z rána v sobotu 7. října rozkázal vojvoda Vukotič, aby se dva prapory hercegovské, ležící pod vrchy Babljakem a Sněžnicí, sobě přiblížily, aby v případě útoku nemohli Turci vraziti mezi ně. Jeden prapor byl nevesiňský pod vedením popa *Radoviče,* druhý zagvozdský, pod vedením Štěpána *Papiče.* Jakmile Hercegovci z náspů vyšli, udeřili na ně Turci vší silou. Nastal boj trvající 6 hodin. Hercegovci byli přinuceni ustoupit a Turci zaujali jejich náspy, tři na počet. Kdežto se tito chtěli v nových posicích utvrdit, napadl je Mitar Belov *Petrovič,* příbuzný knížete, velitel praporu cetyňského. Teprv nyní svedena pravá bitva, jejíž úvodem byla potýčka s Hercegovci. Černohorci jak obyčejně po krátké palbě vrhli se na nepřítele handžáry a pomocí handžárů jej zmohli. Turci sotva zaujaté posice opustili, zanechavše na bojišti 330 usečených hlav, nepočítáme-li jiné mrtvé a raněné. Jeden prapor turecký úplně zničen. Naproti tomu měli Černohorci toliko 30 mrtvých a 68 raněných, kteří ihned dopraveni do nemocnice grahovské. Hercegovci neutrpěli větší ztráty, kromě 6 raněných.

Zpráva o bitvě grahovacké stihla na Cetyň ještě téhož dne večer a podána knížeti po skončené slavnostní večeři, kterou dával na oslavu svých jmenin. Kníže ihned odeslal vojvodovi Vukotiči telegram s novými rozkazy.

LIX. Stav armády turecké.

Listy turkopřejné vychvalovaly vojenskou správu tureckou, že provedla v armádě turecké velmi prospěšnou reorganisaci, že ji totiž zřídila na základě novověké vědy vojenské, avšak znalcové věrohodní, kteří na vlastní oči přesvědčili se o stavu turecké armády na řece Moravě i na Ibaru, prohlásili všechny pověsti o znovuzřízení turecké armády za jalové. Nikde neshledali ani stopy jaké organisace, kteráž by pokud týče se mobilisace a jednoty v taktice mohla se měřiti s organisací jiných evropských vojsk. Jest sice pravda, že má turecká armáda sedm armádních sborů — avšak jako tak mnoho jiných věcí, jenom na papíře. Články jejich roztroušeny jsou po celé říši. Vypukne-li válka, posýlají se roztroušené prapory na bojiště. Tu teprve sestavují se z nich podle doby, jak brzo na bojiště přibyly, pluky, brigády a divise. Jak při těchto poměrech vypadá to s mobi-

lisací, jest na snadě. Z pilného pozorování vojsk rozličných druhů zbraně podávají oni očití svědkové asi tento úsudek.

Turecký voják v *pěchotě* jest vzorný svou udatností, vytrvalostí, střídmostí a obratností v zacházení se zbraní. V ohni jest chladnokrevný. Kdyby byl dobře organisován a dobře veden, nebylo by lepšího vojáka nad Turka. Zbraně a náboj jsou dobré jakosti. Důstojnictvo nemá však ani nejmenšího pojmu o novém způsobu boje. Ani ve snu důstojníkům nepřipadá, aby rozdělili vojsko v malé tlupy, neumějí užiti výhod povahy půdy, tak že v houfných svých útocích trpí Turci hrozných ztrát.

Jezdcem není Turek dobrým. Za to ovšem jsou Čerkesové jako na koni zrození a státi by se mohli organisací výtečnou jízdou. Turecký jezdec nejezdí nikdy cválem, nýbrž vždycky buď tryskem a sice trojnásobným tryskem (triple-galop) anebo krokem. Tím jednak koně přivádějí na mizinu, jednak se jezdec nenaučí řádné jízdě.

Také pravidelnost postupu jest tím velice stížena. Jízda turecká nevyzná se také ve službě hlídek. Turečtí generalové jízdectva dají se kromě toho provázeti příliš velikými sbory, což jest tím více na škodu, že turecká jízda není tuze četná.

Že tím neutrpěli Turci velikých škod, děkují jen srbské jízdě, kteráž jest necvičená a nečetná.

Turecké *dělostřelectvo* jest dobré. Jest velmi hybné a rozvinuje se snadně a rychle. Při palbě jest chladnokrevné a střílí dobře. Avšak není ho dostatečný počet. To jest tím podivnější, že známo jest úsilí, s jakým turecké vlády zejména za Abdula Aziza vynasnažovaly se, aby pro vojsko turecké opatřily dost dobrých děl. V bitvách v nynější válce ukázalo se, že nikdy nemělo dělostřelectvo turecké dost síly a převahy přes srbské. Ostatně nemělo nikdy dostatek střeliva. Baterie šesti děl má jen tři káry s nábojem, tedy zrovna polovičku toho, co by míti měla. Nedostatek ten jest při špatné službě dopravní velice osudným. Řádného oddělení pro dopravu vojenských potřeb v turecké armádě ani není. Když vyčerpají se zásoby střeliva, možno je jen s největším namaháním doplniti. Špatná doprava jest vůbec největší chybou turecké armády. Jest ona hlavní příčinou, proč turecké vojsko ani po vítězství nemohlo dojíti opravdových úspěchů. Potřeby vojenské dopravují se potahem krav anebo volů, tedy pomalu a to po neschůdných cestách, které již jednodenní dešť měkčí v močály, kterými se nevhodné a nepraktické káry nemohou probroditi.

Zdravotnictví jest naprosto nedokonalé. V Niši a v Srědci jsou sice nemocnice s velikým počtem lékařů. Avšak o odděleních zdravotnických, o ambulancích, o nosítkách není ani řeči. S raněnými nakládá se způsobem hrozným. Natlačí se do káry a krávy táhnou je pomalu do nejbližší nemocnice.

O strategii sotva může se mluviti. Jen *nedostatečný počet Srbův a necvičenost vojska zachránila Turky před záhubou*, do níž by je nezbytně byly uvrhly strategické chyby. Neschopnost a chabost tureckých generalů umožnila, že Srbové v krátké době tak skvěle mohli se zorganisovati. Srbové činili vůbec pravé divy při špatném svém materialu. Organisace a vedení jejich bylo by jim musilo přinésti vítězství, kdyby byli skutečným vojskem z řemesla a ne národním vojskem, s necvičeným a neotuženým a částečně i sestárlým mužstvem.

Zásobování mužstva děje se ve válce nade vše pomyšlení špatně; stává se zhusta, že vojáci více než 24 hodin nedostanou ani kouska sucharu, kdežto v hlavním stané jest všeho hojnost. Voják jest většinou na sebe, na krádež a plen odkázán. Za důkaz zkaženosti v tureckém vojsku panující uvádí dopisovatel jeden následující případ:

Na své cestě potkal jsem nedaleko Belgradžiku setninu tumultujících redifů, kteří obnaženou zbraní každého napadali a potravu nebo peníze na něm žádali, protože prý $1\frac{1}{2}$ dne ani v ústech neměli. Mimo mladého poručíka, který se snažil zbojnou rotu uchlácholiti, nebylo viděti žádného důstojníka. S velkým namáháním pomohli mi moji zaptiové proklestiti cestu. Věc stala se následovně: Večer dne 12. října šla jedna setnina pod velením setníka Abdallaha z Vidína do Belgradžiku, který jest asi 20 hodin pro pěšího vzdálen. Protože bylo oddělení malé, aby dostalo s sebou vozy, dostal setník Abdallah peníze na menáži, již měl hned ve Vidíně koupiti. Setník však prohýřil peníze a namlouval vojákům, že se čeho třeba nakoupí po cestě. Když večer přišli do Robisky, kde bylo potravy jen pro 20 mužů, odkazoval hladové na druhý den, načež v noci zmizel. Vojsko dostalo teprve v příští odpoledne v Belgradžiku jíst. Takové věci se všude opětují a vedou ke krvavým výtržnostem.

Zbraně a střelivo vojáků jest, některé divise vyjímaje, v nejbídnějším stavu. Špína a rez sžírají hlavně i zámky tak, že často selhávají. Málo pozornosti se věnuje střelivu; muž má patrony v opasku, kde má také náčiní pro oheň. Snyderovy patrony jsou papírové a tu vysvětlují se častá neštěstí povstávající z tohoto nebezpečného sousedství. Výminky zasluhuje turecké dělostřelectvo, které svoje děla cídí a v nejlepším stavu udržuje. V posádce jako v poli mají děla kožená pouzdra, aby chráněna byla před nečasem. Také Egypťané mají své Remingtonovky v nejlepším stavu. Záhadkou jest, proč turecká vláda nedala vojsku výborné pušky Henry-Martini, vyznamenávající se jistou střelbou a lehkostí, které (250.000 kusů) uloženy byly v kostele sv. Ireny v Cařihradě, a jimiž byly ozbrojeny posádky hlavního města. Na otázku dopisovatele bylo sděleno, že jsou ty nové pušky určeny na Rusy a jejich přá-

tele, a skutečně dostalo vojsko erzerumského generalátu pouze pušky Henry-Martini.

Na počátku října domnívali se vůdcové turečtí, že musí být uzavřeno nové příměří nebo mír. Turci po celou dobu příměří nenavezli ani jediného náspu a nepostavili ani jediné baterie, vyjma několik děl, jež umístěna byla na levém křídle sboru Hafiza paše. Ani obléhací děla, která již před třemi týdny přivežena byla do Niše, nebyla dopravena do ležení. Srbové naproti tomu navezli na celé čáře mezi Alexincem a Deligradem silná opevnění a zřídili v údolí moravském v nevelké vzdálenosti od Turků několik baterií. Při tom bylo počasí vždy nepříjemnějším. Téměř ustavičně pršelo a vanuly studené severní větry. Okolnost ta byla pro Turky nepříznivá. Předně není většina tureckých vojáků srbskému podnebí zvyklá a pak postačil toliko několikadenní dešť k zničení všech prozatímných cest, jež si Turci upravili k dovážení zásob. Jestiť tamní horstvo téměř všude pokryto celou vrstvou jílu, v němž nejsou voli s to utáhnouti sebe menší náklad. Koně nemohou pak na rozmočené půdě vůbec ani pokročiti.

Celkem páčila se armáda turecká na Moravě na 110.000 mužů. Armáda u Nového Pazaru a Javoru na 38.000 mužů, armáda albánská čítala 33.000, bosenská a drinská 60.000, v Erzerumu stálo 40.000 mužů. Posádky v Asii páčily se na 30.000 a mužstvo válečného loďstva na 18.000 mužů. Vydej na vojsko, kterýž ovšem obyčejně jen na papíru se účtuje, obnášel denně 8 milionů piastrů (asi 800.000 zl.).

LX. Volání o pomoc.

V Bělehradě utvořily se dva pomocné výbory k zmírnění běd válečných. Jeden měl za úkol pečovati o raněné bojovníky, druhý staral se o statisíce nešťastných Srbů a Bulharů, kteří surovostí a loupeživostí tureckou byli zbaveni všeho majetku a zachovavše pouze nahý život uprchli do lesů a hor, nebo přes hranice na území rumunské a rakouské. Jen v Dalmacii a Chorvatsku nalézalo se asi 100.000 těchto uprchlíků, jimž vláda rakouská vykázala malou podporu, pro každou osobu pět, nejvýš deset krejcarů denně. Rozumí se, že s penízem tak nepatrným nemohl žádný uprchlík opatřiti si ani potřeb nejnutnějších a proto staraly se rozličné výbory výpomocné o úlevu, vybízejíce ke sbírkám pro nešťastníky a rozdávajíce jim oděvy, potravu i peníze.

Výbor bělehradský, v jehož čele stál arcibiskup a metropolita srbský *Michal*, vydal dne 10. října vřelé provolání k podpoře nuzných uprchlíků a lidí vůbec válkou nešťastných. V provolání se pravilo:

„Všichni opravdu vzdělaní a duchem lidskosti nadšení lidé vynasnažují se, aby nalezli prostředky a cesty, aby strašlivé následky války, tyto účinky národní nenávisti a msty odstranili, neb aspoň umírnili . . . Ale kromě bídy, způsobené válkou bezprostředně, panuje na jihovýchodě Evropy, za Dunajem a Sávou, zlo ještě hroznější — takové, jehožto šťastná a vzdělaná Evropa sotva pochopiti a dosah jeho hrůzy sotva si představiti dovede, a to jest, že barbarské hordy moslemínů nebojují toliko proti armádám válčících států, nýbrž zvířecím pudům svým hovíce a podle zděděných zvyklostí postupujíce všechno, co jest křesťanské, ježto jim v jejich vlastní nebo v nepřátelské zemi padne pod ruku, a čímž úsilí, píle a mravní zvedenost mnoha pokolení přispěla k obecnému blahobytu, bez milosrdenství pošlapávají, maří, przní, pálí, ničí a ohni i meči vydávají v plen. Kterak bídné jest postavení oněch rodin, oněch sirotků a lidí práce neschopných, kteří bez přístřeší, bez chleba a bez oděvu, daleko od svého domova bloudí, ve skalních slujích a po silnicích ochrany a bezpečí vyhledávajíce, nepohodám počasí, bouřím a deštům, zimě i hladu, nemocem i smrti vydáni jsou v šanc! To mohou jenom ony duše ušlechtilé postihnouti a pochopiti, které jsou osvíceny vědomostí, jížto nás křesťanství a dějiny vyučují."

Dále žádalo se v provolání jménem nešťastníků, aby přispěl každý k ulevení bídy dle možnosti oděvem, prádlem, penězi, potravinami.

Volání výboru bělehradského nezůstalo hlasem na poušti, ozvěna rozlehla se po všem Slovanstvu, a z Ruska docházely nové a nové podpory. I vlast naše česká přispěla ovšem svou hřívnou k ulevení běd válečných. Ačkoliv redakce časopisů českých zjevné provolání ke sbírkám v národě českém učiniti nesměly, přece docházely slušné příspěvky, a veškeré téměř nezávislé listy české, jmenovitě „Pokrok," „Národní listy," „Posel z Prahy," „Politik," „Brousek," „Čech," „Moravská Orlice," „Našinec," „Koruna česká," „Říp" „Mělničan," přinášely seznamy příspěvků, takže do konce listopadu 1876 sešlo se tímto spůsobem asi 70.000 zlatých. Zvláště pak hojně plynuly příspěvky do redakce „Pokroku," kde sebráno do té doby 21.000 zl. Jakož kvitance a vzdávání díků v tomto listu uveřejněné svědčí, zasýlány příspěvky nejen do Bělehradu, nýbrž i do Cetyně na Černou Horu, pak výpomocným výborům v Kníně a Dubrovníce. „Pokrok" ale nebyl s výsledkem sbírek spokojen a projevil mínění, že národ český, jakožto přední bojovník slovanský pro osvětu a svobodu mohl by ve prospěch strádajících bratří jihoslovanských mnohem víc učiniti. Ve vřelém článku, *„Jsmeť jedna krev"* nadepsaném, vylíčil tento list útrapy

Ruští důstojníci dodávají odvahy ustupujícím Srbům.

nešťastné ráje a dávaje světu slovanskému za příklad Černou Horu pravil:

Černá Hora, ta malá, ta chudobná zemička, nuzné svoje sousto chleba sdílela ochotně s oněmi tisíci hercegovských uprchlíků, takových, kteří nebyli s to, aby mohli vládnouti zbraní proti svým tyranům. Černá Hora poskytovala z toho mála, co měla; nyní ani toho mála nebude. Když Černá Hora při svých asi 130.000 obyvatelích postaví do pole proti nepříteli asi 25.000 bojovníků, tedy bude zřejmo, že se neoddali na válčení pouze všichni muži, nýbrž i statnější chlapci a posud způsobilí starci. Doma zůstali jenom děti a slabí kmetové, kteří potřebují ošetřování, a ženy, které je ošetřují, pokud jim zbývá k tomu času při jejich válečném povolání — donášeti svým příbuzným potraviny do tábora. Kdo pak zbývá ještě na Černé Hoře, aby mohl sklízeti úrodu a obstarávati ozimní osení? Na to není odpovědi. Ale jest nepochybné, že, jestli Černohorci letos nemohli skliditi, co se jim urodilo, pro nedostatek pracovních sil, příštího roku nebudou kliditi, poněvadž nebylo sil, aby letos byly zasívaly. Takové jest postavení Černohorců, kteří svoje skrovné sousto se svými sousedy již přes rok sdílejí, kteří všichni, do jednoho muže, za svobodu svých bratří bojují!

Zdaliž, kdo není prázden všeho smyslu a citu, může býti a zůstati lhostejným při takovýchto výjevech obětavosti a sebezapření, při takových zjevech bídy a hrůzy? Zdaliž my Čechové, kteří posud byli nazýváni nejprobudilejšími a nejpokročilejšími mezi všemi Slovany na dráze slovanské vzájemnosti, nyní bychom mohli zapříti se a zůstati pozadu, a nepřispěti trpícím bratřím jihoslovanským ve chvíli nejkrutější a nejosudnější? My skládáme, my sbíráme sice příspěvky, ale tyto nejsou v žádném poměru ani k potřebám Jihoslovanů, ani k naší možnosti při vší té stísněnosti našich nynějších poměrů hmotných. Těch asi 60.000 zl., (článek vyšel ke konci října 1876), které u nás ve prospěch Jihoslovanů sebrány za celý jeden rok, což pak to jest při našem počtu, při naší uvědomělosti, i při té poměrné možnosti! Počítají nás Čechů na pět milionů. Jaký to skrovný příspěvek, který by vypadl na každého Čecha bez rozdílu jen po 10 kr. — a jak ukrutně daleci jsme od takové sumy 500.000 zl.! Zdaliž my Čechové necháme se předstihnouti obecenstvem bratrského národa ruského, zdaliž se posléze necháme předstihnouti i cizími národy v činném účastenství u vysvobozování národův uhnětených a národů nám příbuzných, kteří, bojujíce za svobodu svoji, připravují i vysvobození naše? Nikoli, naopak, čeští lidumilové, vlastenci a národovci zdvojnásobí a zdesateronásobí svoje přičinění, aby z Čech dostalo se bratřím Jihoslovanům tolik pomoci, kolik se od Čechů právem žádati může a kolik oni poskytnouti ještě jsou s to. Když vidíme, kterak jednotlivá města ruská vypravují na bojiště celé pluky dobrovolnické, kterak jednotlivé společnosti vypravují a vydržují celé polní nemocnice; když pozorujeme, kterak přečetní úřadníci soukromí a veřejní vzdávají se jistých procent ze svého služného ve prospěch Jihoslovanů, kterak jednotlivé jednoty nasbíraly příspěvků již přes jeden milion zlatých, kterak i v nejvzdálenějších dědinách a samotách prostí venkované se přihlašují se svými dárky, když tam na všech veřejných místech, v zahradách, na ulicích, všude se sbírá, jako ve klášteřích a ve chrámech, když všechny možné cesty se vyhledávají, a žádné neopouštějí, kterými možno dojíti k nějaké pomoci pro jižní bratry — my se tomu budem jenom dívati, jenom obdivovati a těšiti? Nikoli. My Čechové, chtějíce zachovati svoje dobré jméno mezi Slovanstvem, a žádajíce dosíci i pro sebe lepšího postavení — my jich v tom budem horlivě následovati; jsmeť jejich bratří, jsmeť jedna krev.“

Některá města česká, jako Mladá Boleslav, Roudnice a j. odeslala své příspěvky přímo do Bělehradu. Mimo to odesláno z Čech množství prádla, cupaniny a oděvu do Dalmácie, Hercegoviny a Srbska pro raněné bojovníky a pro uprchlíky.

I mimo země slovanské konaly se sbírky pro Jihoslovany, jmenovitě v Anglicku a v Italii, ano i z Ameriky došla podpora a sice k vyzvání paní a dívek, jež jsme na jiném místě spisu tohoto otiskli.

Největší podpory došly arci z Ruska, Slovanský dobročinný výbor v Petrohradě a v Moskvě byl hlavním zdrojem, z něhož bojující a nešťastní Jihoslované posilu čerpali.

Moskevští měšťané darovali Srbům také skvostný prapor, jehož vyobrazení na stránce 265 přinášíme. Zhotoven jest podle korouhve, kterou biskup Sergěj Radoněžský obdařil velkého knížete Dimitra Donského za bitvu kulikovskou, v níž Dimitr, poraziv tatarského chána Mamaje dne 20. září 1380, učinil první krok k osvobození Ruska ode jha tatarského. Prapor Srbům darovaný je tedy důmyslným symbolem svatého boje za osvobození z otroctví neméně krutého a zhoubného, nežli bylo jho, pod nímž sténali Rusové do bitvy kulikovské.

Prapor má formu našich cechovních korouhví; je 3 lokte dlouhý a asi 2 lokte široký. Půda je z dobrého černého hedbáví. Vrchní část (při tyči), rozdělená ve dvě pole, má v jednom poli kříž osmikoncový a v druhém hlavu spasitelovu na pleně Veroniky, kreslenou od akademika Toropova. Na obrubě kolem hlavy a kříže všit je zlatými starocírkevními slovanskými literami 45. žalm krále Davida. Kolem dolních cípů vyšity jsou dva nápisy: 1. „zhotoven v Moskvě 20. září r. 1876“. V upomínku na bývalý prapor darovaný moskevské velkoknížecí družině v den slavné bitvy a vítězství Rusi nad Mongoly 20. září 1380; 2. „aby byl svatou zárukou takovéhotéž vítězství bratří našich po krvi i víře, Slovanů, nad jinověrci trýzniteli.“

Tyč svršena osmikoncovým křížem podle nákresu architekta D. Čičagova. Doleji uvázány jsou dvě hedbávné stužky barvy ruské a srbské, na nichž vyšito: „Od Rusů, slovanským vojínům.“

Prapor byl slavnostním spůsobem posvěcen v kostele Sergijevo-Troického kláštera, při čemž byli kromě množství obecenstva přítomni zejména dobrovolníci poručíci Dubrovskij a Mitrofanov, pak praporečník Ščerbina, slavný hrdina, vyznamenaný osmkráte za hrdinství, kteréž byl osvědčil v 200 bitkách a potýčkách na Kavkaze. Tento hrdina už deset let provozoval obchod ve Voroněži, ale zprávy o ukrutnostech tureckých rozproudily v něm znovu krev hrdinnou, tak že se přihlásil za dobrovolníka. Dne 8. září vydali se dobrovolníci s praporem do Srbska, k čemuž se dostavilo na rozloučenou asi 10.000 lidí. Pokřiky: „Urá! živio Milan, živio Čerňajev!“ otřásaly vzduchem. Pěvci k tomu objednaní zanotovali: „Spas, Hospodine, lidi své“ a lid smísiv s nimi hlasy své nábožně zpíval. Potom zazpíváno „Bože carja chrani“, a když se vlak hnul, zahřmělo zase: urá!

Dne 20. září dorazili Rusové s praporem do přístavu bělehradského. Prapor uvítán s velkou slávou a nadšením za assistence srbské pěchoty a ruského oddělení, za hudby, hlaholu zvonů a množství lidu. Po té nešen do kostela, kde metropolita Michal*) vykonal pobožnost a pak do dvorce knížecího, kde Milan nadšenou řečí promluvil o významu bitvy kulikovské. Dne 23. byl prapor od knížete odevzdán slavnostním spůsobem armádě u přítomnosti srbského vojska a ruských dobrovolníků. Kníže vlastnoručně odevzdal jej deputacím z armády, plukovníku Monte Verdemu a Musinu-Puškinovi, při čemž byli metropolita, general *Novoselov* a ministři *Ristič* a *Nikolič*.

Kněžna Srbská Natalie stála v čele ženského komitétu, jenž o podělování nuzných a ošetřování raněných péči měl; nejeden vzácný dar došel z Ruska její snahou, i neopomíjela též projeviti dárcům svou i národa srbského uznalost. Takž obdržel v říjnu předseda slovanského výboru v Petrohradě od srbské kněžny tento přípis:

Ctěný pane Tertiji Ivanoviči!

Dlouho již tomu, že přijala jsem od Vás zaslaných deset tisíc rublů ve prospěch strádajících slovanských rodin; nemohla jsem však za příčinou své nemoci dosud Vám odpověďít a poděkovat jak za výdatnou pomoc, tak i za to, že mne jste zvolili za prostředníka bratrské té pomoci. Díky blahodárné činnosti a nezlomnému úsilí slovanského dobročinného výboru docházejí příspěvky velmi výdatně. Zajisté, velké jsou útrapy balkánských Slovanů, avšak velká jest i pomoc ruských bratří. Spoléhajíc na pomoc boží a bratrskou podporu Ruska, naději se, že blíží se již konec jich mukám. V naději té píšu Vám i poděkovací tento list

*) Srbský metropolita Michal (vyobrazení na str. 257) náleží k předním buditelům a připravovatelům války slovauské za osvobození křesťanstva z jařma tureckého. Metropolita Michal narodil se v malém městečku Bani, okresu alexinského, dne 1. září r. 1826 a pokřtěn na jméno Mikuláše. Odbyv ve svém rodišti školy počátečné, v Negotině nižší gymnasium, odebral se do Bělehradu na vyšší vzdělání, jmenovitě také na studia bohoslovecká. Roku 1846 vypraven jako mladík vysoce nadaný a po vzdělání širším dychtící do ruského Kyjeva. Tady získal si velkou chválu svými vědomostmi na ústavě bohosloveckém a stal se mistrem bohosloví. Pravoslavný ruský synod obdařil jej zlatým mistrským křížem. V Kyjevě vstoupil Mikuláš do kláštera a přijal nové jméno Michal. Vrátiv se roku 1854 s velkou slávou do Bělehradu obdržel hned kathedru bohosloví v Bělehradě, a ještě téhož roku zvolen od sboru srbského duchovenstva arcibiskupem bělehradským a metropolitou Srbska, což potvrdil i kníže Miloš i cařihradský patriarcha. Michal poznal na Rusi důkladně ruskou literaturu. Nyní tedy jal se sám spisovati a vydávati díla bohoslovná i jinak zase povzbuzoval jiné k jich spisování, v tom jim pomáhaje, a tak se stal zakladatelem nové duchovní literatury ve své otčině a přispěl vůbec nemálo k duchovnímu osvícení a mravnímu povznešení svého národa. V krátkém čase získal si metropolita velikou oblibu a lásku u srbského národa svými výtečnými vědomostmi duchovními a svou činností pastýřskou, při níž dovedl překrásně spojovati duch náboženský s duchem nynějšího osvíceného století, s potřebami církve i s potřebami národa. Tou příčinou on tedy velikou silou působí na své posluchače a zaujímá první místo mezi současnými kazateli a učenci srbskými. Než on poučuje národ ne pouze slovem, nýbrž také skutkem. Ke všem jsa laskavý a blahosklonný, ochoten je vždycky, pokud stačí síly jeho, každému pomoci a osvědčuje ve všech případech a při všech vlasteneckých podnicích svůj srbský patriotismus. Proto jest nejen vrchním pastýřem duchovním, nýbrž také miláčkem celého národa srbského.

O šíření vzdělanosti staral se metropolita též tím, že pečoval nejprve ovšem o dostatečné vzdělání kněžstva v naukách církevních i světských, ale také o zakládání nových škol národních a o zdokonalování školství v ohledu náboženském a vlasteneckém. Za tyto zásluhy odměňován Michal kromě lásky a vděčnosti svého národa také všelikým jiným uznáním a vyznamenáním. Roku 1858 obdržel od cara ruského obraz spasitele a od carové zlatý kříž s obrazem spasitelovým a s drahokamy. Roku 1862 obdržel od ruského cara řád sv. Anny I. třídy a r. 1870 řád sv. Vladimíra s hvězdou. Již roku 1857 zvolilo jej srbské učené družstvo svým čestným členem. Mimo to stal se Michal také členem mnohých učených společností zahraničných. Také mnohé dobročinné spolky počítají jej k svým štědrým členům, a společnost červeného kříže v Bělehradě zvolila jej svým předsedou. Roku 1868 za slovanské výstavy v Moskvě získal Michal Srbům na Rusi mnoho přátel a podporovatelů. Když vypukla válka s Tureckem, on znova se vydal do Petrohradu a vyhledával podporovatele a příznivce bojovníkům a raněným jihoslovanským. Blahodárný ruch na Rusi ve prospěch Jihoslovanů je částečně také jeho dílem. V Srbsku pak náleží k nejčinnějším a nejobětavějším mužům, kteří v mohutném zápase za osvobození křesťanstva slovem a skutkem, všemi silami pracují.

a prosím, ct. pane, abyste se všemi svými pomocníky a druhy přijal za šlechetné jednání zasloužené díky. Uznalá Vám kněžna srbská

Natalie.

V Bělehradě, 30. září 1876.

Také do Čech byly za každý dar zasýlány děkovací přípisy, v nichž předsedové pomocných výborů kladli důraz na vzájemnost bratrských národů srbského a českého.

LXI. Říjnové boje Černohorcův a pád Medunu.

Nesnadno bylo by zaznamenati všechny činy rekovné, jimiž Černohorci vůbec vždy a v této válce zvláště se vyznamenali. Skutky Černohorců pojišťují tomuto kmenu srbskému pro vždy jméno nejudatnějších reků světa.

Po vítězné bitvě na Grahovci dne 7. října v severu Černé Hory svedli sokolíci černohorští o dva dny později, totiž dne 9. a 10. října, krvavé seče na jižní hranici černohorské. Vrchní velitel turecké armády v Albanii, *Derviš* paša, vypravil se dne 9. října s 30 prapory a 4 bateriemi proti pohoří maljanickému, kteréž bylo obsazeno praporem perjaníků. Derviš obsadil ty výšiny, neboť Černohorci dle své obyčejné taktiky ustupovali až na místo příhodné. Toliko vojvoda Ilja *Plamenac* vrhl se s dvěma prapory jednomu oddělení Turků v bok a způsobil mu krutou seč.

Druhého dne na to dal se Derviš paša s celým sborem svým na pochod k Danilovgradu. Černohorci zatím zaujali svá postavení. Nejprve vrhly se na Turky dva prapory u Maljatu, kdežto dva jiné prapory po stranách tak výhodná postavení zaujaly, že se turecké vojsko do křížového ohně dostalo. Záložní mužstvo černohorské stálo na obou stranách v údolí, na úpatí výšin. Pod ochranou čtyř baterií a děl v tvrzích činily turecké sbory opět a opět útoky na černohorská stanoviště. První tři útoky byly odraženy; při čtvrtém musili Černohorci u Maljatu ustoupit. Ale svých stanovišť postranních statně uhájili. — Mezitím co obě strany u Maljatu ostře spolu bojovaly, přešli obyvatelé černohorského okresu piperského pod Jolem Piletičem u Veljebrda s velikou odvážností přes říčku Zetu a udeřili na turecký tábor od zadu, kdežto vojvoda Marko Miljanov s 5 prapory od Kučů na Podgorici postoupil. Těmto velice obratně a v pravý čas provedeným operacím Černohorci zajisté děkovali, že Derviš paša, který značnou část svého vojska na Podgorici a na Veljebrdo odeslati musil, ve svém postupu byl zadržán, i musil pak s nepořízenou do Albanska se vrátit a území černohorské vyklidit. Ačkoliv Černohorci, jak již praveno, své stanoviště u Maljatu opustiti musili, považují přece boj ze dne 10. října za jednu z nejskvělejších bitev celé výpravy. S obzvláštní chválou uznal velitel Božo Petrovič obratnost a obezřelost vojvody Plamence. Černohorci ztratili 31 mrtvých a 57 raněných. Ztráta Turků páčí se na 2000 mužů.

V bitvě této padli také *Dželanin* paša (poturčený Polák *Leščinski*) a Abdi paša, nižší velitelové turečtí; první z nich byl na bojišti rozsekán, druhý tak těžce raněn, že druhého dne zahynul.

Ztráty Černohorců nebyly ovšem na počet veliké, ale přece citelné; však jsme již vysvětlili, proč musejí Černohorci ztrátu každého svojince více želeti než nepřítel. Mezi jinými reky padl též černohorský praporečník, jehož osud sděluje nám dopisovatel cetyňský v následujícím líčení: Po strašné palbě z děl nastalo na okamžik úplné ticho a Turci kojili se již nadějí, že Černohorce donutili k upuštění od boje a k ústupu. Pojednou rozlehl se po všech kopcích válečný ryk a se všech stran, ze slují a křovin vyhrnuli se Černohorci vrhajíce se na překvapené Turky. V čele Černohorců hnali se Pipeři a každé zalesknutí jejich jataganů mělo v zápětí smrt jednoho Turka. Ve své bojovnosti odvážili se však stateční Pipeři příliš daleko a pojednou spatřili, že jsou se všech stran od Turků obklíčeni. Nastal strašný boj. Již již kolísaly jejich řady proti desateronásobné přesile bojujících Turků. V tom vyrazil černohorský *praporečník* z řady a drže v levé ruce prapor klestil si šavlí cestu Avšak jediným mávnutím nepřátelského meče useknuta mu byla levice. Neohrožený vojín pustil meč z ruky a uchopil prapor pravicí. Skoro v tomtéž okamžiku byla mu i tato úplně uťata. Prapor klesl k zemi a Turci zajásali. Avšak jásali předčasně. Praporečník vrhl se na prapor a chopil jej do zubů. Turci byli neobyčejnou touto udatností na okamžik tak překvapeni, že se udatným Piperům podařilo proklestit sobě zpáteční cestu.

* * *

Důležitou událostí válečnou byla kapitulace pevnosti *Medunu*, kteráž jaksi zakončuje periodu bojů černohorských od klidu zbraní až do 20. října. Prve než k vypsání pádu Medunu přikročíme, položíme tuto přehled této periody.

Klid zbraní porušili Turci. Dne 4. října udeřili počtem 1500 na černohorskou osadu Lipovo na hranici moračské nahie (na severovýchodu), byli však 450 Černohorci odraženi při značných ztrátách, kdežto Černohorci měli pouze 1 mrtvého a 12 raněných. — Dne 6. a 7. napadl Muchtar paša u Klobuku ze svých posic pravé křídlo Černohorců, ba podařilo se mu též překvapit je obejitím přes Ilinobrdo, byl však odražen neohroženým zakročením praporu něgušsko-cetyňského pod vedením

rázného *Mitara Bjelova* a Turci zahnáni z dobytých již posic, při čemž ztratili 1500 mrtvých a raněných; ztráty Černohorců a Hercegovců páčily se na 51 mrtvých a 103 raněné. — Dne 6. října, téhož dne kdy Muchtar paša podnikl útok na Klobuk, spálil vojvoda Anto *Daković* turecké město *Ljubini* a dvě vesnice, porazil Turky z Ljubině i ze Stolce, kteří Ljubiňským spěchali k posile, při čemž padlo 24 Černohorců a 99 raněno, Turci však ztratili 1500 mužů a vítězové mimo to odehnali co kořist 1250 ovcí a koz, 150 krav a 50 koní.

Dne 9. a 10. října pokusil se Derviš paša s 30 prapory a 4 bateriemi o třetí útok proti Černé Hoře a sice od Spuže k Danilovgradu, postoupil však pouze na několik set metrů přes hranici na výšiny u Maljatu a Vysočice, odkud byl odražen se ztrátou 2000 mužů, mezi nimiž byli i Dželadin paša a Abdi paša, kdežto Černohorci ztratili pouze 88 mužů mrtvých a raněných. Mimo tyto porážky u Lipova, Ilinobrda, Ljubině a Maljatu padlo v menších srážkách: dne 4. října u Trebině 15 nizamů mrtvých, 1 Černohorec raněn, dne 14. října usmrceno v srážce předních stráží před Spuží 15 Turků a 4 Černohorci, dne 16. října rozprášeno na džemonském poli u Podgorice oddělení zejbeků a větší díl jich pobit. Konečně dne 20. října vzdala se, a sice bez výminky, posádka pevnosti Medunu, při čemž padlo do rukou Černohorců skoro 500 Turků zajatých, mezi nimiž 5 vyšších a 7 nižších důstojníků, pak 4 děla kruppovská, 16 jiných děl, množství zbraní, náboje a válečných potřeb.

Srbský metropolita Michal.

Od konce posledního klidu zbraně, totiž od 3. do 20. října, ztratili Černohorci, Hercegovci a Kučané celkem 400 mužů a s předešlými ztrátami úhrnem v okrouhlém počtu 2000 mužů, kdežto dřívější turecké ztráty z 20 000 mužů v těchto 16 dnech kvapem vystoupily na 26.000 mužů a jednu ztracenou pevnost! Celkem připravili Černohorci Turky o 6 pašů; jsou to: *Osman*, zajatý u Vučidolu a propuštěný v prosinci na svobodu, *Selim*, zabitý u Vučidolu, *Dželadin* a *Abdi*, zabiti u Spuže, *Sulejman*, jenž byl raněn u Vučidolu a následkem toho zhynul v říjnu, konečně zabit v Kučích paša neznámého jména.

Mimo to padlo u Vučidolu sedmnáct agů a begů z Mostaru a tři vyšší důstojníci.

Naproti tomu *nepadl s černohorské strany ani jeden náčelník*, toliko jeden podkomandýr byl raněn a ten se za krátký čas vyhojil. Více padlo praporečníků, již však vesměs konali divy udatnosti, tak že i starověké heroje překonávají. Praporečníci černohorští jsou bravurní hrdinové, kterým umříti na bojišti je takovou hračkou a maličkostí, jako routinovanému herci na divadelních prknech.

Jeden z těchto reků, *Novák Miloševe*, dobyl si v bojích s Turky slávy neskonalé. V bitvě u Medunu dne 14. srpna vrhl se samojediný s handžárem v ruce v dav nepřátel a stínal jim hlavy jako lehké makovice. Soudruhové jeho, vidouce najednou několik Turků na něho mířiti, volali naň: „Sehni se, Nováku, a kdybys byl i pánem, nebude to hanba tvá ani škoda.“ Ale rek odpověděl: „Nesehnu se, nedbám také svého kabátu,

gospodar dá mi jiný.“ A nesehnul se, ale tepal Turky neohroženě dále. Při jiné příležitosti, v bitvě na Trjebači dne 6. září, byl Novák Milošev jeden z prvních, kdož odvážil se strhnouti s koně tureckého praporečníka, jemuž prapor vyrval, na koně jeho se vyšvihl a jsa dobrým jezdcem s praporem tureckým v levici a s handžárem v pravici cestu si klestil. (Vyobrazení na str. 269.) Jako ohromení žasli Turci nad neslýchanou smělostí Černohorce, kterýž složil pak dobytý prapor k nohám velitele Boža *Petroviče*. Kůň zůstal jeho kořistí náhradou za koně jiného, kterýž byl pod ním při jedné z předešlých výprav v krajině Kučů zastřelen.

Hrdina Novák Milošev jest rodilý Kučan a stal se perjaníkem knížete Mikuláše.

O pádu Medunu podal obšírné zprávy dopisovatel „Nár. Listů“, z nichž co třeba klademe. Dne 20. října psal z Cetyně: Ráno přišla zpráva o vyhození starobylého mostu přes Moraču u Podgorice. Most ten byl velice památný. (Vyobrazení na str. 37.) Pocházel z časů římského císařství, byl kamenný, po celé délce spočíval toliko na jednom klenutí, následkem čehož byl u prostřed vyvýšen. Na obou koncích měl k ochraně pevné kuly. Dynamitovou operaci řídil a vykonal pruský důstojník *Hatorf*, který dříve byl soudruhem Francouze Barbieua, a když tento byl zemřel, umínil si, že bude o pádu tyranství pracovat nejen za sebe, ale i za zemřelého přítele. Operace Hatorfovy byly už před měsícem hotovy. Již tehdáž zdvihal ruku, aby dynamit zapálil, ale právě v tom okamžiku přišla zpráva, že nastal klid zbraní, v kterém musí všeliké nepřátelství ustat.

Ale most osudu svému neušel. Co ho čekalo před měsícem, stihlo jej po měsíci. Most byl vyhozen mezi tím, kdy Marko *Miljanov* chystal se před očima posádek v mosteckých kulách k útoku na ně. Pozornost Turků byla tím od Hatorfa a pomocníka jeho, nějakého Pipera, úplně odvrácena, tak že mohli dílo své bez závady provésti.

Zrušením mostu moračského je přeťato spojení Podgorice s Dervišem pašou u Spuže naprosto. Protože málo dříve osamotnil Marko Miljanov Podgorici se strany *Skadru*, je město toto nyní úplně od Turků odtrženo a dlužno je považovati za padlé. Následkem vyhození mostu Turkům neobyčejného panuje v Podgorici veliký strach. Mimo to hrozí jí nakažlivé nemoci; chovát ve svých zdech 8 až 9000 raněných, z nichž denně umírá 60 až 70 osob.

Odpůldne došla zpráva, že vojsko Boža Petroviče útočilo na Turky na Vysočici a Maljatu u Spuže, kteréžto vrchy Turci v poslední bitvě zaujali. Posice turecké vzaty hračkou. Sotva že Turci zočili ženoucí se na ně Černohorce, dali se bez boje na divoký útěk a zanechali vítězům celé ležení jak stálo a leželo v kořist.

Večer pak, když se bylo už řádně setmělo, přinesen knížeti, an se právě v průvodu družiny procházel, telegram, který krátce oznamoval: *Medun se bez boje vzdal.* Kníže sdělil obsah telegramu družině, která ihned počala střílet z pušek a revolverů na oslavu znamenitého úspěchu. V minutě věděl již každý, co se přihodilo. Jásání, všeobecná střelba, zvonění v monastýru a na věži lebek tureckých. Konsulové všech velmocí ihned se odebrali do paláce, aby knížeti gratulovali. Následovalo slavnostní osvětlení celé Cetyně.

Medun je klíčem Albanie. Posádka čítala 469 mužů, kteří budou odvedeni na Cetyň do zajetí. Střeliva a zbraní hojnost. Pádem Medunu dán počátek černohorskému dělostřelectvu, které tím získalo 4 veliká kruppovská děla, o nichž dosud Černá Hora pouze snila, a 16 jiných děl obyčejných.

* * *

Již dne 8. října docházely posádce v Medunu potravní zásoby, avšak rozdělivše je, žili Turci ze štědrosti Černohorců ještě celých deset dní. Velitel Medunu, kterýž byl vděčností Černohorcům zavázán jak za potraviny, tak zejména za lékařskou pomoc tureckým raněným a nemocným, nechtěl se vzdáti bez útoku černohorského. Černohorci sevřeli však na všech stranách tvrz Medun tak, že nikdo nemohl ani uniknouti ani do tvrze se dostati. Medunští nevěděli ani, že příměří bylo porušeno a dověděli se o tom teprv od Černohorců. Na žádost, aby byli na dále zásobami opatřeni, odpověděli jim Černohorci, aby se vzdali, ano by bylo proti všem pravidlům válečným opatřovati nepřítele potravinami. Dva ruští lékaři ostali však přes celou tu dobu při tureckých raněných, ošetřujíce je jako své bratry. Turci v Medunu byli tím tak překvapeni, že bez svolení lékařů ničeho nepodnikali a ničeho se nedotýkali. Sám velitel tvrze choval se s největší úctou k lékařům a jejich pomocníkům a vyslovil jim, že bez jich pomoci byli by všichni téměř ranění zahynuli. Dne 18. října vyjednávala posádka poprvé o vzdání, žádala však, aby volně směla odejít s vlajícími prapory. Černohorci návrh ten zamítli. Téhož dne došlo poslední sousto potravin a dne 19. října o 3. hod. ráno oznámili Turci, že se vzdávají na milost i nemilost. Vojvoda Plamenac postoupil ve válečném pořádku na 300 kroků ke tvrzi. Turci vytáhli a složili před Plamencem zbraně. Zároveň odevzdána vojvodovi ruskými lékaři sepsaná zpráva o počtu raněných a o inventáři. Turecká posádka prohlášena za zajatou a dopravena s velkou šetrností na Cetyň.

Zajatí si libovali, že jim Černohorci hlav nesrubli.

Před pevností zabito 20 skopců a rozdány chleby, aby zajatci se nasytili. Pokrmy vařili si sami. As patnáct zajatců chtělo se přidat k Černohorcům, což však bylo zamítnuto. Ranění, počtem 59 mužů, byli dopraveni k Danilovgradu. Černohorci zmocnili se v Medunu 16

děl, jež nebyla zatlučena, celé prachárny, 800 kusů oděvu, 300 pušek a mnoha náboje.

Medun patřil již jednou k Černé Hoře, a sice od r. 1852, když Kuče k Černé Hoře připadly. Ale již roku 1862, když Černohorci nedošli podpory u křesťanské Evropy, byl Medun Turkům vrácen; tím bylo území kučské rozděleno na část tureckou a černohorskou, což potrvalo až do nynější války.

„Glas Crnogorca“ napsal o vzdání se Medunu a jeho významu toto: Večer dne 20. října došel knížete Mikuláše tento telegram: „Milostivý gospodare! Již tomu čtyři měsíce, co Vaše chrabré vojsko oblehá tvrz Medun. Pod ním svedli jsme dvě velké bitvy, v nichžto nejskvělejšího vítězství dobyli Vaši junáci. Pod ním zahynulo přes deset tisíc Turků a dosti padlo pod jeho zděmi i našich bratří. Dnes jest, gospodare, Medun Váš. Pět set tureckých vojáků, děla a veškeré zásoby náboje padly za kořist Vašim junákům. Veškeré vojsko volá se mnou: Nechť žije náš gospodar! Nechť žije jasná kněžna! Nechť žije následník kníže Danilo! Vrchní velitel Božo Petrovič.“

Rychlostí blesku roznesla se zvěsť ta po Cetyni. V celém městě nastal čilý ruch. Střelba a zpěv rozléhaly se na všech stranách. I zvony rozhlaholily se na znamení všeobecné radosti. Všechny domy v městě byly osvětleny, ani knížecí dvůr nevyjímaje. Úřadníci i jednotlivci spěchali ku knížecímu dvoru, aby vyslovili knížeti a kněžně blahopřání k skvělému úspěchu. I všichni zde meškající konsulové přáli knížeti štěstí ku vzdání se Medunu.

Kníže Mikuláš odpověděl ihned vrchnímu veliteli Božovi Petrovičovi a děkoval jemu, vojvodům i vojsku za dovednost, chrabrost a vytrvalost, kterými každý nával turecký odvrátili a konečně Medun ku vzdání donutili. Mimo to poslal kníže vojvodovi Ilji Plamenci rodinný řád, kříž sv. Petra a vojvodovi Marku Miljanovu hvězdu Danilova řádu. *Plamenac* i *Miljanov* získali si největších zásluh ve válce albánské. Dobytí děl tureckých v první bitvě v Kučích bylo dílem Plamencovým, jakož i věhlasné vedení v mnohých osudných srážkách jest jeho zásluhou. Rovněž tak vzorný junák Marko Miljanov, kterýž hrdinstvím Obiličů předcházel své vojsko, přičinil nemálo ku skvělým nynějším vítězstvím. Veškeré v novinách dosud vyšlé zprávy o hrdinných činech obou těchto junáků jsou neúplné a teprve dějiny slavné této války ocení a oslaví oba náležitě.

Medun měl nejdůležitější úkol v dosavadní válce naší na straně albánské. Všechny velké a krvavé bitvy svedeny tu okolo Medunu a pro Medun, neboť předně jest Medun klíčem k Albánsku a za druhé nemůže nepřítel podniknouti žádný závažný krok proti Černé Hoře, dokud naše vojsko stojí pod Medunem a mezi ním a Podgoricí. Hlavní a největší péče každého tureckého velitele byla, aby udržel Medun, neboť dokud tam měl svou moc, byla Černohorcům vrata do Albánska zavřena, a dokud stál, měli Albánci důkaz sultánovy moci před sebou a mohli se domnívat, že moc turecká přece zvítězí. Proto vrhli první dva maršálkové veškeru moc svou od Podgorice k Medunu, aby překazili naše oblehání a tvrz zásobili, byli však po každé úplně poraženi. Téměř polovic jejich vojska ostalo na zkrvavených polích. Oba maršálkové byli sesazeni a Turecko vyslalo proti nám nové vojsko a zkušeného generala Dervišc paše. Derviš úplně změnil svou taktiku. Vida, že mocí k Medunu nepronikne, obrátil se s armádou proti Černé Hoře, aby tak vylákal naše vojsko z krajiny Kučů a uvolnil si tam pak cestu k Medunu. Náš vrchní velitel seznal záměry Dervišovy a zanechal tudíž část vojska co stálý oblehací sbor pod Medunem a s druhou provázel Dervišovu armádu a srazil se s ní. Derviš udeřil na Trjebač, kdež utrpěl porážku a po té po dlouhém každodenním manevrování učinil útok na Vysočici a Maljat, kdež ztratil mnoho vojska a dva paše.

Kdyby se byl Medun vzdal v době příměří, byl by měl Derviš paša výmluvu, že nemohl tam dopraviti zásoby. Takž ale, an Medun v době příměří od nás byl zásoben, jest porážka Dervišova a naše vítězství tím větší, neboť dokázáno tím, že Turci nemohli Medun zásobit.“

Černohorci celou tvrz zbořili — na místě bašt a hradeb jest nyní hromada rozvalin.

Medun stál uprostřed malé roviny, nazvané medunské pole, na osamělém skalnatém vrchu. Kromě tvrze měl 25 domů, k vůli nimž nazýval se „grad“ totiž město. Tvrz měla na všechny čtyry strany po jedné baště a na každé trčelo kruppovské dělo. Mimo to bylo tam více jiných děl.

Medunské pole jest vroubeno vůkol spráznými vrchy, kteréž převyšují brdo, na němž byl Medun postaven.

Mezi Medunem a Podgoricí stálo několik kul, které již v červenci Marko Miljanov stekl a rozbořil. S Medunem bylo obtíží více. Poněvadž Černohorci nemají těžkých, bořících děl, nezbývalo jim nic jiného, než vymořiti posádku hladem a tak ji přinutiti k podání se. Na tom stupni byla posádka medunská již před prvním příměřím, když ji sama Černá Hora zachovala, dávajíc jí po 11 dní spíži a jiné zásoby, jakož i léky pro nemocné a raněné. Tehda už neměla posádka medunská žádných potravin, kromě něco málo fizolí a mouky, tak málo, že by všemu mužstvu ztěžka postačilo na jeden den. Černá Hora poskytla denně každému muži ½ libry masa a 1½ libry mouky. Posádka žila velmi střídmě a s darovanou potravou vystačila místo 11 dní 18 dní, ale za ten čas se nic nezměnilo. Kučové a Černohorci stále leželi před branami, a Derviš paša pořád nepřicházel, aby obklíčené vysvobodil.

Černohorci zásobili Medun v době, kdy prohlášen byl Milan za krále srbského.

Z této shody okolností soudilo se, že kníže Mikuláš z pouhé řevnivosti chce s Turky se sblížit. Však ukázalo se, že tento výklad byl naprosto falešný, neboť zásobení Medunu bylo nejlepší operací Černohorců proti němu. Turci byli u vytržení. Takové šlechetnosti a laskavosti nebyli se nikdy nadáli od Černohorců, jejichž pouhým jménem strašívali se už dokud byli daremnými dětmi. Turci byli překonáni, neboť jim podán důkaz, že nepřítel jejich vyniká nejen v branném zápase, ale i dobrotou srdce. Jednání takové je tak vyvýšeno nad všeliký pojem turecký, že musili volky nevolky přiznat Černohorcům velikou převahu mravní.

Jak bylo již dříve pověděno, po čas příměří docházel velitel posádky medunské, bimbaša Mehmed effendi, k Marku Miljanovu, sedal s ním pod jedním stanem, cpal s ním z jednoho tobolce čibuk a pil s ním z jedné nádoby kávu. Možná, že už tenkrát asijat Mehmed effendi seznal, že ti v boji tak strašní Černohorci umějí být v soukromém životě velmi příjemnými, laskavými a zdvořilými, a velikomyslnými i k nepříteli.

Dne 19. října dojídali na Medunu poslední zásoby. Téhož dne obdrželi od Derviše paše tajné poselství, že se do tří dnů pokusí proraziti k Medunu a zásob ti jej. Proto se Mehmed effendi vydal znova do tábora k Marku Miljanovu, aby s ním vyjednal nové třídenní příměří, po které by posádka opět byla živena od Černohorců. Marko Miljanov, nechtěje tu jednati o své ujmě, poslal na rychlo k Božu Petroviči, aby on, co vrchní velitel, sám v té záležitosti vydal rozkaz. Rozkaz Petrovičův zněl v ten smysl, aby se žádné příměří nedopustilo, a kdyby se Turci dobrovolně nevzdali, aby byl druhého dne Medun bombardován.

Mehmed effendi svolal ve tvrzi všechny důstojníky k poradě, jak by se měl zachovat. Náhledy se rozcházely na tré: jedni byli pro vzdání, druzí navrhovali výpad, třetí chtěli, aby se vyhodili i s tvrzí prachem do povětří. Rozumí se, že první spůsob byl nejvýhodnější. Kdyby byli vypadli, šli by jisté záhubě vstříc, které by neušel leč ten, koho by Černohorci dobrovolně ušetřili. Vyhodit se prachem bylo by nejhrdinnější, ale pak by nevyvázl ani jeden živ a celý.

Výsledek úrady byl, že se vzdají, přijde-li k nejhoršímu. A přišlo. Nazejtří dne 20. října časně z rána počal Marko Miljanov tvrz bombardovat. Děla s tvrze neodpovídala, posádka byla úplně ticha. Když vystřelena patnáctá rána z děla, zatřepetal se nade tvrzí bílý prapor. Bombardování zastaveno a Černohorci se sšikovali, aby zaujali vzdavší se Medun. Turci odevzdali Černohorcům vše, jak stálo a leželo, nevymínivše si nic, než aby směli důstojníci podržeti zbraň. Zbraň jim ponechána, ale odznaky důstojenství jim odňaty.

Kromě děl a pušek, jež musilo mužstvo složiti, našli Černohorci, jak výše pověděno, velmi značnou zásobu střeliva a zbraně. Na potravinách našli pouze několik pytlů fisolí.

Černohorci i zajatci vytáhli z brány, podkop zapálen a „nejvyšší místo učiněno nejnižším.“

To byli poslední dnové Medunu.

Posádka pevnostní přivedena dne 23. října na Cetyň, kteráž jí vykázána za místo zajetí. Cesta z Medunu na Cetyň trvala dva dni. První den nocležili na Danilovgradě, druhý na Rjece Crnojevické. Všech zajatých bylo 480 mužů zdravých a 56 nemocných i raněných. Tito vypraveni do tábora Dervišova ve Spuži. Protože mnozí z nich pro slabost nemohli se držeti na koni, nesli je Černohorci sami na nosítkách až na blízko tábora nepřátelského, kde je zůstavili, aby je Turci sami nesli dále, neboť při rozlícenosti Derviše paše a vojska jeho pro dosavadní hanebné porážky nemohli se Černohorci nadíti, že by nepřítel uznal čestnost jejich jednání a neodplatil jim nevděkem. K tomu účelu použito 11 mužů ze zajaté posádky, kteří puštěni na svobodu, aby mohli druhy své dále do tábora odnésti. Na Cetyň tedy přispělo celkem 469 mužů nizamů, bašibožuků i zejbeků a mimo ně 14 důstojníků a hodža.

K poledni zajatci očekáváni. Úřadníci knížecí obdrželi rozkaz, aby se oděli plnou parádou. Mezi obyvatelstvem panovalo radostné víření, na kterém však nebylo nejmenší stopy nepřátelské nálady proti zajatcům. Naopak, Černohorci se vynasnažili, aby je přivítali co možná přátelsky a okázale, čímž velmi dobře dali na jevo, že jsou proniknuti vědomím, že bojují za myšlenku, za princip, a nikoli ze zvyku a žízně po krvi. Kníže Mikuláš mohl být v tom okamžiku spokojen se svým lidem, který jej úplně pochopil.

Málo po poledni byly slyšeny se strany, odkud měli zajatci přijíti, první střelné rány. Obyvatelstvo vyhrnulo se jim vstříc. Ranění, kteří se již tak pozdravili, že mohli vyjíti, také jim vyšli naproti, oblečeni v bílé pláště, jedni na berlích, druzí s rukou v obvazku, jiní se stuhami na hlavách.

Konečně se na hřebenu, přes který vede cesta na *Rěku*, objevili jezdci a za nimi prapory turecké i černohorské. Praporečníci prapory mávali, ostatní stříleli z pušek a zpívali. Když přijeli málo blíže, bylo rozeznati jednotlivé jezdce. V čele jel serdar Jole *Piletič*, osobní přítel Marka *Miljanova* a Peka *Pavloviče* a doplňující oba tyto na trojici nejlepších junáků černohorských. Jemu po boku jel příbuzný Marka Miljanova, *Vuko Kuč*, vysoká, statečná postava as třicetiletá, který byl od Marka vyslán za tlumočníka. S druhé strany jel Piletičovi bimbaša *Mehmed effendi*, skrčená, obstárlá figurka, a za ním jeho kolaz (důstojník v hodnosti mezi setníkem a majorem), asiatský krasavec. Za jezdci kráčeli perjaníci, nesoucí prapory vzaté z Medunu. Mezi nimi byly dva starožitné zelené, na nichž bílým písmem napsány verše z koranu. Za perjaníky ubírali se nejprve niza-

mové, pak bašibozuci a nejposléze zejbeci. Nizamové jsou vesměs zbytky cařihradského pluku a synové cařihradští; šat i tváře dosti zachovalé, postavy statečné. Bašibozuci pocházeli z Albánie, byli od hlavy k patě oblečeni bíle. Zejbeci pocházejí z Arabie a Kurdistanu, mají krátké kalhoty, o nic delší než plovací, které přikrývají pouze stehna a ostatní část nohou nechávají nahou; horní díl těla je oblečen strakatými kazajkami, hlavy kryty turbany i fesy. Mezi nimi bylo několik černochů. Za nimi opět perjaníci uzavírali průvod. Za slavnostního zvonění ubírali se do městečka a když se blížili k paláci, vyšel kníže s celým dvorem ven, aby si přibylé hosty prohlédl. Turci míjeli kolem něho se zarputilými, vzdornými tvářemi, neučinivše žádnou po-

Výslech bulharského povstalce.

čest. Prapory odnešeny do monastýru, kde vladyka zpíval slavnostní „Te deum“, při čemž je pokropil svěcenou vodou, aby z nich na věčné časy zlého tureckého ducha vyhnal. Zajatci vedeni před vězení, které jim vykázáno za obydlí, kde v řadách posedali na zem s nohama překříženýma. Ihned hostěni rakijí a ve dvou velikých kotlích uvařen pro ně oběd. Turci nepohrdli jedním ani druhým, třeba jim to podával „nevěřící“. Po Te deum přišel kníže s vladykou, prošel řadami zajatých, podal důstojníkům ruku a ohlásil jim, že budou vesměs — propuštěni na svobodu.

Za několik neděl na to propuštěno bylo také ostatní mužstvo. Černohorci nemohli a nechtěli přechovávat nečinné darmochleby.

LXII. Miriditě.

Na stránce 105 této knihy zmínili jsme se krátce o kmeni Miriditů a jejich náčelníku princi *Prenkovi*. Vláda turecká držela tohoto mladého muže několik let v politickém zajetí, a propustila ho na jaře 1876 v naději, že tím získá Miridity k boji proti Černohorcům. Turečtí velitelové užívali všech možných prostředků výmluvnosti, slibů i nátlaku, aby Prenka, kterýž pod přísnou policejní dohlídkou brzy ve Skadru, brzy v Podgorici se zdržoval, k tomu přemluvili, aby Miridity proti Černohorcům vedl. Avšak úsilí Turků bylo marné. Mladý bledý náčelník s jemným, však výrazným pohledem osvědčil pevnost a sílu vůle, kteráž bezohlednému veliteli tureckému, Dervišovi, imponovala. Prenk prohlásil, že nikdo ho k tomu nepřiměje, aby svůj lid do boje proti křesťanům vedl.

Tento odpor mladého prince neplynul snad jen z pouhého návalu citu, nýbrž také z příčin politických. Prenk žil sice v Cařihradě v odloučenosti, nebyl však přece společnosti lidské tak uzavřen, aby nikdo k němu nemohl. Princ přijímal také návštěvy politických osobností, kteréž na něho nezůstaly bez účinků.

Derviš paša konečně uznal, že šetrná vazba, ve kteréž Prenka a sice ve svém nejbližším okolí držel, důležitostem a plánům turecké vlády nikterak prospěti nemůže. Rozhodl se tedy po dlouhém váhání, že syna Biba-Dody do otcovských hor propustí, byv k tomu takořka již donucen kvašením mezi Miridity, kteréž nabývalo rázu již hrozivého. Mladý miriditský kníže vrátil se tedy ku svému kmeni, ozdoben řádem „Osmanié“ a provázen svou matkou a malou družinou, kteráž s ním z Cařihradu byla přišla. Před odjezdem ze Skadru měl s ním Derviš paša ještě rozpravu, ve kteréž vyslovil naději, že mu Miridité aspoň žádných nesnází nebudou působit, když se i žádné přímé podpory od nich není lze nadíti. Fermanem, kterýž princi Prenkovi byl udělen, potvrzují se všechny privileje, jež Miridité od starodávna měli, a dává knížeti právo, aby své území samosprávně spravoval. Princovi přísluší moc výkonná a potvrzování soudních výroků. Co jediná známka turecké svrchovanosti nad Miridity zůstala povinnost k placení sultánské daně, kterouž přesně odváděti se kníže zavázal.

Prenk odebral se ze Skadru do *Oroše*, hlavního sídla Miriditů, aby tam, jak pravil, uspořádal záležitosti svého kmene. Na cestě však byl postižen chorobou, takže když přijel k úpatí vrchu *Kalmeti*, nemohl dále. Lid vyšel mu vstříc a donesl ho na nosítkách do Oroše, kamž přibyl dne 18. září.

O jeho nemoci kolovaly pověsti rozličné. Lid tvrdil, že ho dal Hamdi paša otrávit, jiní dokládali, že jest to sluneční úpal, Turci však rozhlašovali, že to byl následek přílišného pití. Rešid beg, kterýž Prenka ze Skadru provázel, prohlásil Miriditům, že nesmí Prenk zůstat v Oroši, nýbrž že musí se nazpět do Skadru odebrat a že Miridité se svými záležitostmi musí se k němu do Skadru obracet.

Miridité opřeli se však tomu a prohlásili, že Prenk po starém dobrém právu ujal se vlády zemské a že Oroši neopustí. Na to opustil Rešid bej rozhněván Oroše a sdělil vše Mustafovi paši ve Skadru. Týž předvolal příbuzného Prenkova, kapitána Marka a Miridity ve Skadru usazené a činil jim těžké výčitky, nazval všechny Miridity zrádci a vyzval je konečně, aby psali do Oroše, by Prenk ihned se navrátil a jestliže se nevrátí, že si Mustafa paša sám pro něho přijde. Miridité neustoupili a velitel skadarský neměl odvahy odebrati se do Oroše.

Turecká vláda musela se úplně vzdáti myšlenky na pomoc Miriditů a s nimi všech křesťanských Albánců. Miridité nedůvěřují ani velitelům ani úřadníkům tureckým. Všem pokusům, aby postavili se v šiky turecké, opřeli se co nejrozhodněji Miridité a kmenové z Alesia, Kojly a Dukadži. I ona část katolických Albánců, která již byla ve zbrani, oznámila veliteli skadarskému, že se musí domů navrátit, aby vykonala nutné polní práce.

Turci, jako obyčejně, počali nátlakem. Plenit albánské dědiny sice nemohli, za to však zatýkali na všech trzích Miridity, kteréž drželi ve vazbě, prohlašujíce, že je tak dlouho podrží, dokud Miridité nedostaví se v šiky turecké.

Však následkem jitření mezi Miridity byli zajatí záhy propuštěni. Turci očekávali, že se jim přece podaří nějakým způsobem Miridity získati, až se princ Prenk zotaví. Turkopřejné noviny také již přinesly ke konci října zprávu, že Miridité postavili skutečně 1000 mužů do pole proti Černé Hoře. Zpráva ta byla však lichá, Miridité zůstali do té chvíle, kdy řádky tyto píšeme (ke konci prosince), nestrannými, netají ale svých sympatií k Černohorcům.

Turci ovšem neznali způsobu, kterýmž by si Miridity naklonili, ba spíše je dráždili. V listopadu chtěla vláda turecká potrestat Prenka za jeho nepovolnost tím, že jmenovala místo něho jakéhosi mladého Turka z Prizrenu kajmakamem krajin miriditských, a jmenování toto veřejně ohlásila. To však rozjitřilo Miridity velice, i očekávalo se každou chvíli, že vznikne mezi nimi zřejmá vzpoura. Také se již roznesla pověst, že Miridité skutečně již proti Turecku v síle 8000 bojovníků povstali. Tohoto kvašení zalekl se guvernér skadarský tou měrou, že nově jmenovaného kajmakama mahomedánského ani v úřad jeho neuvedl, a tak princ Prenk zůstal jako posud náčelníkem Miriditů, kteří jiného pána uznati nechtěli.

LXIII. Turecký návrh na příměří půlletní zamítnut.

Jakož se všeobecně očekávalo, zamítlo Srbsko a Černá Hora turecký návrh, o němž jsme v kapitole LV. mluvili, aby totiž uzavřeno bylo příměří na půl leta. Srbský ministr zahraničných záležitostí Jovan *Ristič* dal o tomto zamítnutí zprávu nejprve zástupci anglickému dne 14. října, zároveň pak zpraveny o tom usnešení vlády evropské. Důvody vlády srbské byly tyto: Turecko není připraveno na zimní válku, a chce získati jen času, aby se vojensky mohlo sesíliti. Portě nejedná se vůbec o mír, poněvadž nechce poskytnouti záruk v příčině povstalých provincií, kdežto Srbsko jest hotovo přijati prostředkovací návrhy cizích mocností. Srbsko nemůže nechat své vojsko po šest měsíců v poli a jest mu možno přistoupiti na příměří nejvýše dvouměsíčné.

Téhož dne došly zprávy z Petrohradu, že i vláda ruská návrh turecký i důvody k němu rozhodně zamítá. Tyto důvody turecké byly doslovně následující: Vláda otomanská, berouc návrhy mocností ku zjednání dohodnutí se Srbskem a Černou Horou na základě téhož stavu, jaký byl před válkou, k vědomosti, a projevujíc ochotu, přijati rozhodnutí mocností stran navržených podmínek, neváhá, vysloviti souhlas svůj k uzavření řádného příměří. Při tom nesmí se neuznati, že vůči blížícímu se špatnému počasí jest mnoho příčiny dobu příměří prodloužiti přes lhůtu mocnostmi ustanovenou. Vysoká Porta myslí tedy, aby doba ta se ustanovila na šest měsíců, a sice od 1. října 1876 do 31. března 1877. Spoléhajíc ve spravedlivost mocností prostředkujících oddává se Vysoká Porta kromě toho ráda té víře, že mocnosti učiní bez meškání řádná opatření, aby v době té zamezily dovoz zbraní a potřeb válečných do knížectví a na vždy konec učinily návalu cizozemských dobrovolníků, kteří mají při boji činné účastenství. Jest to stav nepřirozený, jenž jednak veřejné mínění udržuje ve stálém rozčilení, jednak působí vládě císařské těžké nesnáze. Další trvání stavu toho mělo by nezbytně za následek vážné zápletky, a zmařilo by mírné snahy mocností, kteréž bychom rádi podporovali. Vláda císařská chová zároveň přesvědčení, že mocnosti garantující, vyloživše knížectvím potřebu, aby příště zachovávaly přísně podmínky příměřím ustanovené, zmaří zároveň všecky pokusy, kteréž by mohly míti za účel přímé nebo nepřímé povzbuzování povstaleckého ruchu v sousedních provinciích a podporu povstalců. Vysoká Porta vykládajíc takto náhledy své má za to, že podala prostředkujícím mocnostem nový důkaz přání svého, aby přijaté příměří všemi opatřeními chránila, jichž nutně jest zapotřebí k provedení přátelských úmyslů, kteréž vedly k uzavření jeho.

Toto chytrácké nabízení odmítla ruská vláda tímto prohlášením: Turecký návrh šestiměsíčného příměří považuje obecenstvo za úskok proti Rusku. Šestiměsíčné příměří bez dohodnutí dříve docíleného o garanciích, jež se mají poskytnouti pro slušné nakládání křesťanů se strany Porty, může míti toliko ten účel, vyhnouti se všem garanciím. Příměří, kteréž nikde nezabezpečuje mír, jenž novým opatřením násilí proti poddaným otevírá dveře do kořan, všecku prolitou krev křesťanských bojovníků činí zbytečně promrhanou, příměří takové nemůže uspokojiti národ ruský. Návrhy takové musí zde drážditi, čím více nechala si vláda záležeti, aby prospěch zachování míru postavila před účastenství pro ohrožené souvěrce a soukmenovce. Návrh Turecka nemůže zde nalezti příznivého přijetí, čímž více rozčilení vzrůstá řečí časopisů anglických, kteréž při novém obratě jsou plny nedůvěry a nepřízně proti Rusku. Otřepané, ale vždy opět se vracející frase o cestě Bulharskem do Cařihradu prozrazují smýšlení anglické, kterouž spouští s očí společnou věc Evropy, dopomoci křesťanům v Turecku k jejich právu, k nakládání člověka důstojnému, jež by pojištěno bylo zaručením velmoci. Panuje přesvědčení, že vláda ruská dovede odraziti turecký úskok návrhu na šestiměsíčné příměří — aniž by dříve stalo se dohodnutí mocností o tom, čeho pro křesťany dosáhnouti se musí.

Všeobecné zavládlo přesvědčení, že Turecko dalo Evropě svými podmínkami nový políček. V úskocích Turecka byl vůbec systém. Nejprve žádala Evropa od Turecka opravy pro jednotlivé provincie, jež zoufalost k povstání dohnala. Turecká vláda na to prohlásila, že hodlá zavésti opravy v celé říši, poněvadž prý nemůže jednotlivým částem udělovat práva zvláštní a tím jaksi odměňovati vzpouru. Pak žádali zástupci velmocí příměří několika neděl, ale Porta nabídla příměří na půl leta. A tak vždy slibováno a nabízeno od Porty mnohem více než bylo žádáno, o čemž učinil general *Ignatěv*, vyslanec ruský v Cařihradě, tento výrok: „Žádáme-li kočku, dává nám Porta psa; žádáme-li psa, podává nám koně, a když chceme koně, nabízí nám velblouda — tak pak nám dejte jen psa, když chceme psa.“

Avšak všechny návrhy a sliby Porty o politických opravách považovány za pouhé bubliny. Kdo více slibuje, než se na něm žádá, ten prozrazuje úmysl, že slovu svému nedostojí. K tomu poznání konečně státníci evropští dospěli. Však poznamenal o tom i jeden list vídeňský, že nabízení šestiměsíčného příměří se strany Turecka odpovídá zcela zásadě slibovati a povoliti více než se žádá, aby se pak tím méně splnilo, a že příměří půlletní jen Portě může býti k prospěchu, poněvadž by se tím vyhnula zimní válce, kteráž je turecké armádě velmi obtížna.

Ba i jediní a nejlepší přátelé Turků v Evropě,

Maďaři, přisvědčili v příčině návrhu tureckého Srbsku a přední časopisy jejich se vyjádřily, že turecká vláda udělala si svým návrhem o šestiměsíčném příměří z mocností evropských dobrý den.

Zamítnutím návrhů tureckých o půlletním příměří se strany Ruska, Srbska i Černé Hory bylo prozatím kus turecké komedie vyřízeno.

LXIV. Arménové.

Poněvadž uplacení přátelé Turků podezřívali katolické obyvatelstvo v Turecku, jmenovitě Armény, jakoby nebyli příznivi válečnému ruchu protitureckému, a jakoby se spokojovali s vládou tureckou, věnujeme tuto kapitolu záležitostem Arménů na důkaz, že oni již od počátku hnutí jihoslovanského proti Turecku sledovali s nadějí na zlepšení osudu svého snahy slovanské a záporně odpovídali všemu vyzývání, aby vystoupili bojovně proti slovanským křesťanům.

Cařihradští dobrovolníci turečtí marně se namáhali, aby přivábili Armény pod své prapory. Arménové poslali jim rozhodnou odpověď, v níž mezi jiným pravili: „Bratří moslemínové, drazí spoluvlastenci! S velikou dychtivostí přečetli jsme vaše provolání k nám. Jest tomu právě 310 let, že jsme o své ujmě přijali panství otomanské, jež nám nebylo šavlí uloženo. Za těch okolností ukládá nám evangelium, abychom v úctě a poslušenství měli vládu, jíž jsme se poddali. Nehledáme tedy nic jiného, než abychom s ní žili v míru, dávajíce co jest božího Bohu a císaři co císařovo. Jest nás čtyři miliony pilných a věrných dělníků. Výtěžek prací našich tvoří skoro čtvrtý díl státních příjmů a mohli bychom i více dáti, kdyby nás výběrčí neodírali tak, že nám zbývá z namahání a klopoty jen holá kůže na těle. Ať jsou proklati ti hladoví psi, oni i Kurdové zlodějští, kteří nás olupují o poslední zboží, že nemůžeme někdy ani daně zaplatiti. Plení naše vesnice, berou děti na výkup a vraždí nás dle své chutě . . . Občané! Sdíleli bychom s vámi nebezpečí a podrobovali se stejným obětem, kdybychom měli s vámi také rovná práva! Děkujíce vám za vaše přátelské vyzvání žádáme vás, abyste napomenuli ony z vašeho vyznání, kteří neznají jeho předpisy, aby nás nenazývali giaury, protože se výraz ten s nynější dobou neshoduje.“

Stesky v této odpovědi vyslovené jsou ovšem oprávněné, neboť nejen evropští, ale i asijští Arménové, pokud jsou v poddanství tureckém, snášejí od Turků nejsurovější protivenství. V měsíci září 1876, když štěstí válečné obracelo se k straně slovanské, spatřovali Arméni příhodnou chvíli, aby své stížnosti vládě turecké přednesli. Vynikající mužové arménští umluvili se a odbývali v Cařihradě v budově svého patriarchy několik shromáždění, navštívených vždy od 2000 až 3000 osob, aby uradili se o prostředcích k ulevení běd svých souvěrců, i usnesli se, aby podepsala se hromadná petice, kteráž byla odevzdána velkému vezírovi. Žadatelé stěžovali si trpce na události v Anatolii, Jusgatě a jiných městech asiatských, jichž obětmi byli bratři jejich a žádali rychlá opatření k potrestání vinníků a ku zlepšení osudu všech Arménů v říši turecké žijících. Velký vezír přijal tuto petici, nazejtří ale sdělil deputaci, že stížnosti jsou sice podstatny, že ale Arménové mohou se pokládati za šťastné u porovnání se stavem svým před 40 lety. Proto však slíbil vezír přece jakási opatření, aby podobné výstupy se neopakovaly. Po této neuspokojivé odpovědi odbývali Arméni nové schůze, při nichž se usnesli, aby patriarcha Narces učinil u Porty rozhodný krok. Narces provázen všemi preláty měl dne 20. září audienci u velkého vezíra, při níž vyložil stížnosti a přání lidu svého v těchto sedmi věcech:

1. Upraví se právo majetku oněch rozsáhlých pozemků v zemi, na něž, ačkoliv jsou soukromým majetkem obyvatelů, činí nároky brzo vakuf brzo begové oněch osad.

2. Auktorita, jakou osvojují si majitelé pozemků na obyvatelstvo venkovské, pomine.

3. Vypraví se komise, jmenovaná patriarchem, kteráž by prozkoumala příčiny stížností Arménů.

4. Upraví se majetek kostelů a klášterů.

5. Vydá se výnos, dle něhož Arméni, kterým není ještě dvacet let, nesmějí přestoupiti k islamu.

6. Patriarch ustanoví komisi, kteráž by zasedala v oddělení Porty pro záležitosti osvěty.

7. Křesťané mohou býti za svědky připuštěni u soudů tureckých.

Vláda turecká přičítala ruch mezi Armény vlivu ruskému, jako zvykla ode dávna přičítati Rusům vše, cokoli ji nemilého potká. Avšak časopisectvo nejen nestranné, ale v jistém ohledu i Rusku málo nakloněné, jako jsou na příklad listy přísně katolické, přinesly vzdor církevní řevnivosti celé řady dokladů k stížnostem Arménů.

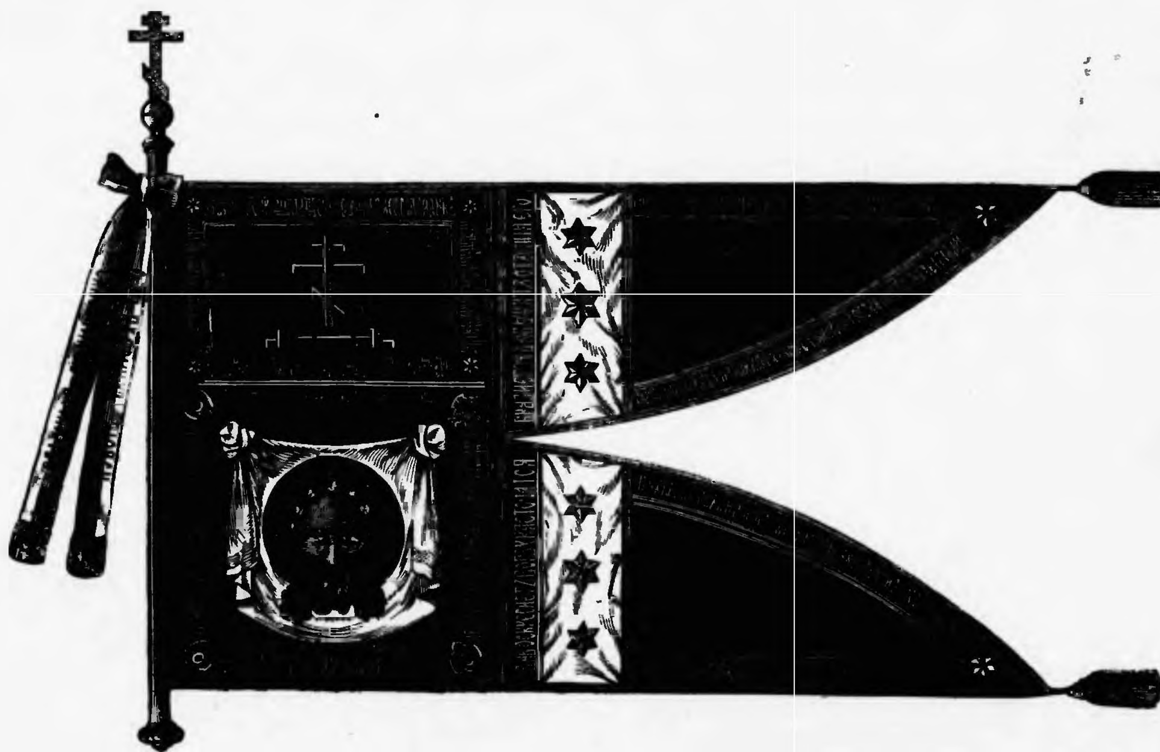
Z četných těchto hlasů vzbudily pozornost články časopisu „Missions catoliques“. Klademe z listu toho následující výňatky: Při nastoupení nového sultána Abdula Hamida II. ucházela se obec arménsko-katolická u ministra zahraničných záležitostí, Safveta paše, žádajíc, aby monseigneur Hassun a přední kněží, jako starší církve a starší obcí, představeni byli novému sultánovi.

Velvezír Mehmed Rušdi paša, tázán jsa od Safveta, nedal k tomu své svolení. Nadarmo jej upozorňoval zahraničný ministr, že jest již svrchovaný čas, aby se udělal konec pohoršení, které se již po několik roků provozuje představováním sultánovi exkomunikovaného

lžibiskupa, novoodštěpence Kupeliana jako katolického patriarcha, že sekta kupelianů se může považovati za rozpadlou a vyhynulou; že by přijetí pravého katolického duchovenstva mělo velmi dobrý účinek na katolické obyvatelstvo Bosny a Hercegoviny, kteréž uprostřed všeobecného požáru projevuje k auktoritě sultánově oddanost a příkladnou náchylnost. Místo vší odpovědi nařídil ministru zahraničných záležitostí, aby se na Armény užilo buyrultu (reskript vezírský) nebožtíka Hassana Avni paše, kterým se jen kupelianisté uznávají za pravé katolíky.

Proto byl Kupelian úředně pozván s ostatními patriarchy, aby v pondělí dne 4. září přišel s kněžími a svými hodnostáři do císařského paláce složit obyčejné blahopřání ve jménu všech katolických ritů v Turecku. Sekta novoschismatiků jest ale rozdělena ve dva nepřátelské tábory a tak se stalo, že Kupeliana doprovázeli pouze tři kněží jeho strany; jeden z oněch tří byl proslulý Enfiedžan. Dne 7. září v den vojenské investitury sultánovy přišel Kupelian na pozvání s ostatními patriarchy, kteří při průvodu Abdul Hamidově prozpěvovali se svými žáky hymny na oslavu sultánovu. Tenkráte zase porušila turecká vláda úctu a vážnost ku katolictví a zneuznala svůj vlastní prospěch odcizujíc si, spravedlnost zanedbávajíc, katolíky svého panství.

Dle buyrultu Hassana Avniho mají se katoličtí

Prapor ruský Srbům věnovaný.

Arméni ve smíšených záležitostech na rozkaz tureckých úřadů dostaviti před pseudopatriarchát Kupelianův. Katolíci žádali, aby odkázáni byli na svoje kancléřství; odpovědělo se jim však, že nejsou „hassunisté“ žádnou zákonem schválenou náboženskou společností. Katolíci raději nechali spor sporem, aby se nemuseli domáhati spravedlnosti u pseudopatriarcha.

V provinciích jsou katoličtí Arménové vesměs obětí utlačování. Žalno viděti, jak některé katolické listy nepřestávají vražiti na panslavismus, hájíce vládu tureckou. Hůře se věci katolické v Turecku nemůže uškoditi. Pakli jest dovoleno porážeti a vykořeňovati panslavismus, není dovoleno ospravedlňovati zločiny turecké vlády.

Kostel arménských katolíků v Gorzulu (diécese artvinská) byl od bašibozuků vyloupen. Ciborium se sv. hostiemi zmizelo. Jeden z lupičů byl chycen a přiveden před oltského guvernéra. Patriarchální vikář a přední z Artvinu byli pozváni, aby se dostavili do Olti; zároveň jim ale bylo tajně sděleno, že se nevrátí živi a zdrávi. Výhrůžka ta nebyla marna. Touž dobu zavraždili bašibozuci nedaleko Artvinu 4 nebo 5 obchodníků, katolických Arménů pro několik tisíc franků. Bylo dokázáno, že jsou úřady s bašibozuky jedna ruka a upuštěno ode všeho stěžování.

V Karsu (v Arménii) přepadli redifové nebo musulmanští záložníci dne 16. srpna v noci dům Pavla

Bendighiana, faráře arménsko-katolického. Bylo jich asi 20. Jedni zaobalili faráře do pokryvky v posteli, aby nebylo slyšeti jeho volání, a ostatní drancovali dům: kalichy, ciboria, monstranci, kaditelnici, zkrátka vše odnesli. Po lupu se vzdálili. Bendighian se polomrtvý dovlekl k provazu zvonu, aby volal o pomoc. Úřady dělaly, jako by byly dojaty touto loupeží, ale ihned se dalo na srozuměnou, že v tom měl ruku mudir (podguvernér) a tak i ta věc utuchla.

Zeytunský mudir zardousil svého služebníka katolického Arména, umučiv ho před tím všemožným způsobem. Zarážel mu jehly za nehty, nutě jej, aby se vyznal z krádeže, která byla před nějakým časem v jeho domě spáchána; pak ho pověsil ve stáji za nohy, tak že hlava se mu ploužila po zemi, přivázal si provaz a rozhoupal nešťastníka, čímž hlava a tvář jeho byly strašně zohaveny. Skutky ty byly dosvědčeny od domácích, sousedů mudirových a lékařské prohlídky. Obyvatelstvo arménské bylo pro tuto surovost velice rozhořčeno na marašského guvernéra. Peníze ale pomohly ze všeho a místo, co by měl býti mudir potrestán, oznámil guvernér Vysoké Portě, že obyvatelstvo zeytunské začíná býti nepokojné jako Bulhaři. Na rozkaz velvezírův byl velký počet předních obyvatelů zeytunských na rukou a nohou svázán poslán do Cařihradu, kdež byli uvězněni.

V Biredžiku u Alepa porušili záložníci kázeň; vydrancovali bazar, bili křesťany, przníli ženy a vyhrožovali smrtí. Vikáři tří patriarchátů řeckého, gregorianského a arménsko-katolického telegrafovali velvezírovi, prosíce ho za ochranu křesťanského obyvatelstva. Velvezír nařídil alepskému guvernérovi, aby se odebral na místo činu. Guvernér biredžický, rozlícen, že přednostové křesťanských obcí se uchýlili o pomoc do Stambulu, získal si guvernéra alepského, který, přišed do Biredžiku, neshledal žádné příčiny k vyšetřování: hrozby prý si vymyslili oni tři vikáři a záložníci se nedopustili ani té nejmenší výstřednosti.

Přinutil vikáře k odvolání. Musili podepsati obšírnou zprávu, která byla sdělena telegraficky velvezírovi. Ten ji dal ihned uveřejniti pod záhlavím „úřadní". Biredžičtí Turci prohlásili určitě, že zabijí všecky křesťany, jestli neodvolají, a jen proto, aby se nestalo krveprolití jako v Bulharsku, podepsali vikáři a poslali telegrafickou zprávu velvezírovi.

Dva rychlíky z Alepa, Mardinu, Diarbekiru, Maraše a j. oznámily, že Turci prohlášeli po bazarech, jestli povolá vláda třetí třídu záložníků do zbraně, uposlechnou zavolání; dříve však, nežli odejdou z domova, zavraždí všecky křesťany v Anatolii, aby jim nepřipadly jejich pozemky a jejich rodiny. Podobné řeči byly vedeny současně na místech 5, 6 až 10 dní cesty od sebe vzdálených a z toho lze souditi, jak roznícen byl fanatismus po celém panství.

Listy z Anatolie došlé vypravovaly o barbarství, jehož se dopustili záložníci druhé třídy. Dne 21. srpna ubíralo se turecké záložní vojsko z Kaysery, 250 mužů, vsí Sari-Hamza u Gosgathu, v níž bydlí Turci a gregoriánští Arméni. Byli ubytováni v arménských příbytcích, dalo se jim vše, co chtěli, drůbež, ovoce, kořalka a j. Po té se rozptýlili po ulicích a vedeni od musulmanských žen chytali dívky a mladíky arménské a trýznili je. Několik obětí následkem toho zemřelo. Stížnost hospodářův u guvernéra neměla účinku. Ba museli před tureckými vojáky, kteří jim hrozili řeží, opustiti své rodiny a utéci se do hor.

U Kaysery vydrancovali turečtí záložníci vesnici. Několik jich se vrhlo do arménského domu, uškrtili muže a odvedli mladou teprv čtrnáctiletou ženu. Druhý den nalezena mrtvola její s rozpoltěnou hlavou u potoka, kterýž protéká vesnici.

Zpráv o ukrutnostech tureckých v křesťanských obcích v Arménii by nebylo konce. Uvedené činy byly ve vší své hrůze uveřejněny v arménských novinách v Cařihradě. Vysoká Porta si toho ani nevšímla.

Neslýchaných ohavností dopustili se bašibozukové v Soliru, Běle, Yenikenách, Kraveniku a Batosceru v okresu vidínském; četníci se súčastnili vražd, krádeží a pod. Selirský velitel Deli Nedžib byl proto povýšen, rovněž mudirové a mutašerifové, kteří způsobili vraždy v Bulharsku, byli odměněni nebo povýšeni. V Rumelii především pomýšleno na vyhubení křesťanského živlu. Ústřední vláda úmyslně roznítila fanatismus mohamedánských davů a výsledek práce té nemohl býti jiný.

Jest politování hodno, že křesťanské noviny zmenšují, ba skoro ospravedlňují tyto ukrutnosti. Má se snad ospravedlňovati zákeřník, aby se mohl lupič odsouditi? Má se na překážku moci ruské podporovati neb omlouvati islamský fanatismus? Následky takových řečí, takovéto počínání mohou býti katolictví záhubny a nikdo je nebude moci napraviti.

Má-li se dosíci praktického a možného rozřešení východní otázky, musí katolický tisk žádati, aby nejen v rumelských, ale také v anatolských krajích proveden byl reglement libanský. Vláda turecká nemůže říci, žeby ten spůsob byl odporný koranu, protože jej sama uznala. Zkušenost dokázala, že jest to nejlepší řád, který se může v Turecku přijati.

Před zavedením tohoto řádu, když byl Liban spravován od tureckých kayevrostamů, neminula ani dvě leta bez nepokojů a krveprolití. Od té doby, co platí na Libanu tento řád, nastal pokoj a plemena, po mnohá léta v půtkách, žijí v úplném míru. Liban čítá více plemen a vyznání, nežli kterákoli jiná provincie ottomanského panství. Pod řádem libanským by nemohla Vysoká Porta více živiti sváry mezi rozličnými plemeny křesťanskými, jako to dělala mezi Řeky a Bulhary, mezi gregoriány a samými arménskými katolíky. Síla politiky ottomanské záleží v rozsívání nesvornosti mezi křesťanskými obcemi,

aby je všecky seslabila. Pod Vysokou Portou jest všecko scentralisováno a taktika ta se provozuje se zručností, jíž by marně hledal u evropských kabinetů. Rozmíšky a nepokoje libanské zavinili výhradně guvernéři bayrutší a damašští, kteří prováděli instrukce Vysoké Porty. Vymaněn svojí institucí ze záhubné moci Liban našel svornost, jaká je v horách možná.

Podobného, snad i lepšího výsledku ve všech krajích docílilo by se, kdyby řád libanský byl mutatis mutandis správně proveden. Cizím mocem vzala by se záminka k pobuřování národností. Jestliže ani tenkráte nebude osud křesťanů skutečně zlepšen, budou se vzpoury opětovati. Kdyby měla Anatolie jako Bosna nebo Hercegovina za sousedy Srbsko nebo Černou Horu, byla by již mnohokráte povstala proti strašné správě tureckých guvernérů, aniž by k tomu potřebí bylo cizího podněcování.

LXV. Katastrofa u Ďunisu.

Po pádu Medunu a rozhodných vítězstvích Černohorců, po nezdařeném úskoku Turecka v příčině půlletního příměří umínili si státníci turečtí, že s vynaložením veškerých sil se přičiní o vojenský úspěch v údolí moravském, kde dosavadní skoro čtyrměsíčné namahání ohromné armády Abdul Kerimovy bylo bezúspěšné.

Sultán Hamid zaslal vrchnímu vojevůdci Kerimovi rozkaz, aby „dobyl Alexince stůj co stůj,“ aby nešetřil obětí nižádných ke konečnému přemožení armády srbské a nedopustil, aby vojsko veliké říše turecké musilo ustoupit před válečnou obranou malého státu srbského, který teprve v poslední chvíli jal se vojenskému zřízení náležitou péči věnovati.

Abdul Kerim chtěl dokázati, že všechny zprávy o neschopnosti tureckých vojevůdců jsou nepravdivy, i měl se svými generaly velikou radu o všeobecném útoku na posice srbské. Vůdcové turečtí zavázali se „u vousů proroka“, že tentokráte nepovolí, pokud rozkaz sultánův nebude splněn.

A skutečně přihotovili se Turci k houževnatému zápasu proti slabšímu nepříteli. Útok byl zahájen silou 90.000 mužů dne 19. října a bojováno téměř bez přetržení do 23. října, tedy pět dnů, načež po krátké přestávce znova se boj rozzuřil a trval až do konce měsíce. O ukrutnosti a ohromných rozměrech těchto bojů svědčí telegrafické líčení anglického dopisovatele z tureckého tábora. Klademe zde zprávy tyto v doslovném znění:

„Ve čtvrtek, 19. říj. v poledne. Dnes v první den slavnosti bajramu učinili Turci útok na srbské posice. Prudkými lijáky bylo jižní Srbsko proměněno v kaluž, avšak přes bouři a dešť uvítali důstojníci i vojáci s nadšením rozkaz, by po celém západním frontu postavení Hafiza a Selami paše podniknut byl útok. Pěchota sestoupila do údolí Ďunisky, odkud drala se na vrchy, které Srbové byli obsadili a redutami opatřili. Nastal krutý, velmi krvavý boj, který trval až do odpoledne. Při každém kroku líply se nám kusy hlíny na nohy a tím stíženo velice postupování: koně nebyli s to po kluzkých stezkách dostati se nahoru. Turecká pěchota postupovala zvolna, avšak bez ustání. Srbové bránili se v lese jako lvi s největší vytrvalostí. Vícekráte dostala se jednotlivá oddělení nepřátel bodákem až do sebe, hrozný zápas trval někdy až půl hodiny, ale *vzteku a přesile turecké pěchoty nemohli Srbové odolati.* Opevněné vesnice a reduty byly vzaty útokem a srbské vojsko zatlačeno na vrchy západní. Ztráty Srbů byly značné. Dle toho, co jsme viděli, mají nejméně 2000 mrtvých a raněných přes 3000. Od početí války ještě neviděl jsem tak krutý a krvavý zápas. V čele našem, mezi Vitkovcem a Dolním Ljubešem a nedaleko Kormanu byli Srbové z ohražení svých v rovině moravské vytlačeni a zahnáni do svých redut na vrších. Bitva mezi Peščanicí, kde jest turecký hlavní stan, a Alexincem trvá dosud.

V pátek, 20. října. Včerejší bitva u Alexince skončila o 4. hodině odpoledne, když nastala tma. Srbové byli zatlačeni na vrchy podle pravého břehu moravského. Mezi zajatými nalézá se několik ruských důstojníků. Noc byla velmi studená, dešť se jen lil, vítr burácel a vojsko, táboříc v dobytých posicích, sotva mohlo se ukryti před slotou. Nicméně panuje smýšlení výborné. Dnes ráno o 7. hodině počal útok opět po celé čáře. Země se otřásala hřměním děl, vichřice provázená deštěm zuřila hrozně. Každý krok jest nesmírně obtížný, avšak postupujeme přece směrem ke Kruševci.

V pátek, 20. října večer. Dobyli jsme úplného vítězství. Hafiz paša dobyl všech redut, jimiž chráněna byla silnice, táhnoucí se před frontou jeho, vyjma jedinou tvrz, na kterou dosud nebyl učiněn útok. Jeti koňmo jest zhola nemožno; čirá tma se rozhostila. Nelze mi dnes podati podrobné zprávy. Posice Aziza paše v moravském údolí byly dnes ráno napadeny 15 srbskými prapory. Po dlouhém a krvavém boji byli Srbové odraženi.

V Ďunisu, v sobotu 21. října ráno. Dnes z rána rozzuřil se opět boj a stal se prudčím nežli včera. Cílem útoku našeho jest Kruševac a moravské údolí. Musíme dobyti všech srbských posic mezi průsmykem moravským a Kruševcem. Aziz, Fazly a Mustafa paša mají rozkaz, by s divisemi svými, které tvoří větší část našeho vojska, odrazili možné výpady Srbů z Deligradu a Alexince. Ve čtvrtek a včera odrazil Aziz paša veškeré útoky Srbů v moravském údolí a způsobil jim veliké škody. Hafiz paša toho dne dobyl srbských

redut v údolí Ďunisky od moravského průsmyku až k Ďunisu a opanoval silnici přerušiv spojení mezi Deligradem a Ďunisem. Silnice mezi oběma městy jde od Ďunisu ke Kruševci západně přes vrchy snad 7000 stop vysoké, načež vine se údolím v jižní části lesnaté roviny moravské, kdež překročuje prudkou bystřici. Pokud nedobudeme pevných tvrzí a redut na výšinách těch, nemůžeme po silnici na Kruševac dále. Dnes byly tvrze ty napadeny, což úkolem nesnadným. Slyším hukot děl z moravského údolí, ale neznám nynější postavení vojsk. Včera dešť sice přestal, ne však studený vítr. Noc byla velmi studená, silnice a cesty jsou dosud kluzké. Zmužilost a trpělivost vojáků jsou opravdu vzorny."

Jiný zpravodaj anglický podal listu „Daily News" dne 24. října tuto zprávu: „Boje v údolí řeky Moravy trvaly od 19. do 23. října. Prvního dne podařilo se Turkům, že *Gredetina* útokem dobyli a srbskou obrannou čáru mezi *Gredetinem* a *Kavníkem* prorazili. Tímto úspěchem povzbuzeni obnovili dne 20. října útok se zoufalou zuřivostí. V noci ze dne 20. na 21. října byla následkem toho přední čára srbská poněkud změněna, a Turci posunuli svůj nový útočný šik o něco dále ku předu, než starý šik se nalézal. Dne 21. ráno obnovili Turci útok s velikou odhodlaností, ale *nebyli s to žádného výsledku docíliti* a byli nuceni celý následující den odpočívat. Dne 23. učinili zase útok, ale opět bez všelikého úspěchu. Jediným výsledkem čtyrdenního boje jest, že Srbové dvě vesnice ztratili. Avšak Čerňajev drží dosud tak důležité posice, že Turkům všeliké postupování jakýmkoliv směrem zameziti může, kdežto Turci řečenými boji jen toho docílili, že jednu stranu trojúhelníku, ve kterémž pevně usazeni jsou, o něco dále na sever posunuli. Na obou stranách byly ztráty velmi veliké."

Z Niše pak obdržely londýnské „Times" od svého dopisovatele tuto zvěst ze dne 25. října: „V bitvě dne 23. října namířen byl hlavní útok na dvě lesní hradby na severní straně Ďunisu, kteréž velmi dobře založeny byly na ochranu dělostřelectva i pěchoty. Dva zákopy byly do povětří vyhozeny, ale nezpůsobily Srbům škody téměř pražádné. Ale za to byly ztráty mužstva v této bitvě veliké. Kavník, kterýž byli Srbové dne 21. opustili, ušel jen tím svému osudu, že jej srbské vojsko napřed zapálilo. Ale přece našli tam Turci bohatou kořisť. Místo toto nalézá se tedy nyní v moci Turků. Povětrnost je studená a mokrá. Očekává se, že Turci své útoky co nejdříve zase obnoví."

Ne bez úmyslu klademe zde tyto hlasy anglických listů; bylo totiž hned v prvních dnech těchto bojů od tureckých organů vyhlašováno, kterak Srbové zbaběle bojovali a kterak jsou porážky jejich zdrcující, kdežto v pravdě měli s nimi Turci práci velmi tuhou, ač měli velkou přesilu a bojovali zběsile.

Však všechny boje od 19. do 24. října byly jen jakousi předehrou děsných zápasů, kteréž počaly dne 26. října. Počátek bojů zahájen byl, jak svrchu praveno, dne 19. října v první den slavnosti bajramu. Boj začal prudkým útokem Srbů na opevnění turecká u *Trňan*, *Kavníku* a *Djunisu*. Poněvadž rozsáhlá posice vojů muširů Ali Saiba a Achmed Ejuba nedopouštěla obsazení jednotlivých bodů četnějším mužstvem, nalézali se překvapení Turci na počátku v menšině a mimo to oddávali se dle svého zvyku i u přítomnosti nepřítele radostem bajramu. Třinácte srbských praporů dodralo se za podpory redut ďuniských a kavnických až na 400 kroků k táboru Hafiza paše. Útok učiněn byl před pátou hodinou, tedy ještě za tmy, čímž se stalo, že Turci nepozorovali nepřítele. Některé přední stráže ukryté v zákopech byly od Srbů, skokem se blížících, pobity, dříve než mohly sáhnouti ke zbrani. Zákopy byly překročeny, Srbové dostihli paseky vzdálené na dostřel od Turků. Započala palba. S namaháním seřaďoval Achmed Ejub pomatené a nepřipravené mužstvo, a skoro čtvrt hodiny nebyli Turci s to klásti žádný odpor. Konečně započali i Turci pravidelnou střelbu, však posud jen z pušek, kdežto Srbové rozvinuli již dělostřelbu. Dvě Withewortská děla turecká nepostačila. Byla umlčena a pod záštitou své dělostřelby postupovali Srbové po tuhém zápasu v lese ku předu. Se zoufalou statečností bojující Anatolané byli zatlačeni a hromadili se kol dvou horských děl. Marně však se hájili, děla octla se v rukou kruševackého praporu srbského. Kromě děl ukořistili Srbové i dva praporce turecké.

Kdož ví, jakých úspěchů byli by Srbové se dodělali! V táboře tureckém panoval zmatek, kterýž zvyšovala i ta okolnost, že před nedávnem došly z Cařihradu nové pušky soustavy Henry Martiny, jimiž mužstvo bylo ozbrojeno, ač v střelbě s nimi nebylo dosud s dostatek vycvičeno. Avšak v osudné chvíli nastala hustá mlha, tak že jako na umluvené znamení obě strany ustaly ve střelbě z bázně, aby na své vlastní mužstvo nestřílely. Přestávka trvala téměř plnou hodinu. Do té doby, kteréž Srbové nijakž nepoužili, dostavil se turecký divisionář od Hafiza paše, kterýž z hlavního stanu, kde v noci válečné radě byl přítomen, po prvních výstřelech z děl tryskem přijel. Nařídil části vojska, aby změnila svůj šik. To však nedalo se snadno provésti, neboť se srbských opevnění, v jichž palbě Turci pohyb ten učiniti měli, započala náhle děla svou děsnou činnost a rána za ranou metala s děsnou určitostí smrtonosné granáty v řady turecké, na úzké z obou stran srázovité silnici těsně soustředěné. Vražedný tento výjev netrval však dlouho. Velitel tureckého dělostřelectva, Aziz paša, objevil se na bojišti s dvěma bateriemi polními a dvěma bateriemi kulometů, jež ihned odsedlaly a střelbu započaly proti opevněním na Ďunisu, náspům u Kavníku a proti baterii v lese.

Opětně objevila se za krátko přednost děl ocelových před bronzovými. Neboť ač Srbové velmi dobře střílejí ze svých tažených děl, přece jedno dělo po druhém bylo odmlčeno. Pod palbou vlastního dělostřelectva chystali se Turci, jako vždy dosud bylo, po odraženém útoku k offensivě. Pět praporů vytlačilo bez velkého boje Srby z lesní pláně u Boljevce. S velkou zarputilostí bojováno v té straně pouze v lesní mýtině, kde dobyta byla dvě děla. Střelba zde oněměla a bojováno pouze zbraní sečnou. Za každou cenu chtěli Srbové spasiti obě děla, jejichž přípřež padla kulemi nepřátelskými, jichžto lafety byly rozstříleny a kteráž až přes kola do bezedného bahna zapadala. Avšak přemoc jest zhoubná a s velikými obětmi dobytá děla musela být opuštěna a srbské prapory ustoupily k výšinám u Kavníku, kdež jich byla větší potřeba. Po tuhém dělostřeleckém boji, ve kterémž Srbové přes svou vycvičenost přišli zkrátka, chystali se Turci k útoku na výšiny. Snad že by již

Perjaník Novák Milošev v bitvě na Trjebači.

toho dne byla se octla čára ďuniská v moci turecké, kdyby Turci nebyli se dali strhnouti, či vlastně, kdyby nebylo nevědomosti jednoho setníka.

Hafiz paša vydal tento rozkaz: Mezi tím, co turecká děla ze svých dobře volených postavení ku předu vyjeti měla, aby na skrovnou palbu se srbských opevnění vydatně odpovídala, mělo levé křídlo turecké točením v pravo ohroziti málo kryté srbské křídlo a zároveň v té straně bojiště obmeziti; po té však dobrým postavením se spokojiti, na zaujatém místě se udržeti a každý útok srbský odraziti. Střed, jemuž velel Rešid paša, měl se pokusiti o vlastní postup, kdežto pravé křídlo vedené Rizou bejem mělo se držeti zpět a chrániti voj proti utokům v bok a v zad podniknutým snad směrem od sv. Nestora. Tento plán rozeslán byl skrze pobočníky všem podřízeným velitelům. Ihned postoupily v před prapory Mustafy paše. Na místo však, jak se zdálo, aby pokračovaly jižním směrem k *Šiljegovci*, změnily náhle šik a čelily k ďuniské říčce, na levo stranou od Kavníku, kdež se nalézá roklinatá prohlubina sou-

běžná s opevněním srbským a as na 600 kroků od reduty srbské vzdálená. Prohlubina ta poskytla Turkům vydatného úkrytu a příležitosti odpovídati na střelbu ze střeleckých příkopů před srbským opevněním udržovanou.

Jakmile Mustafa paša výtečné toto postavení zaujal, posunovali se harcovníci středu, kteří soustřeďováním v před značné již prostranství obsadili, proti srbské baterii v lese a dvěma baštám u Ďunisu. V pevných šicích následovala podpora a záloha, jež vedl sám Hafiz paša. Turečtí harcovníci byli již na sto kroků od srbských střelců ve vlčích jamách skrčených a palbu udržujících. Rozvinula se živá palba, ve kteréž Turci značných utrpěli ztrát, aniž by sebe menšího výsledku dosáhli. Harcovní houfy musely být sesíleny. Jako na vojenském cvičišti prováděli Turci s lehkostí všechny pohyby při vražedné palbě srbské. Jedině velitel myslivců ze Srědce neporozuměv rozkazu hnal se daleko před svým sborem s vytasenou šavlí ku předu. V domnění, že má vésti sbor svůj k útoku, prorazil řetěz vlastních střelců a hnal se se svými jisté záhubě vstříc proti výšinám, jež hustě obsazeny byly srbským vojskem. Pochybený tento útok strhl i ostatní sbory. Na všech stranách překročili Turci chránící je čáru harcovníků a s hlučným voláním „Allah“ hnali se s napřaženými bodáky proti redutám, hroznými střeleckými příkopy a španělskými jezdci obklíčeným. Tím octli se v křížovém ohni srbském, ba i v ohni praporů Mustafových, které slepě na výšiny pálily. Šiky útočníků řídly, množství důstojníků, mezi nimiž i podplukovník Hasan bej padlo, zachváceno smrtícími kulemi srbskými.

Střelecké řetězy dílem stržené útočícími sbory, dílem z obavy, aby do vlastních lidí nepálily, zastavily na všech místech palbu a střelci v divoké směsici blížili se k srbským příkopům, kdež svedena tuhá seč. Srbští střelci byli sice z první řady příkopů zatlačeni do druhé, avšak velící zde ruští důstojníci s chladnou myslí a neobyčejnou odvahou seřadili své lidi kráznému odporu. Turecký útok byl zastaven, ne však srbským dělostřelectvem, nýbrž, ani Turci byli již v ochranném mrtvém úhlu pod děly, chrabrými Jagodinci a horaly ze Staré Planiny, kteří odhodlaně bodáky jich dočekali a těžkými pažbami zpět je tísnili. Té chvíle přijely i dvě horské baterie, jež vydatnou palbou zabránily, aby útočící Turci dále mohli být podporováni.

Hafiz paša, nahlížeje s dostatek, jak neblaze jeho rozkacení vojáci si počínají, dává již nějakou dobu znamení k ústupu. Ale marně třepotají signálové trouby; pronikavý hlas jejich zaniká bez účinku ve vřavě dělostřelby, v harašení puškové palby a v divém ryku bitevním. Odpůrcové jako by se do sebe zakousali, vlastní bitva rozpoutala se již dávno v nesčíslnou řadu drobných bojů, ve kterýchž jen osobní síla rozhoduje. Pardon se ani nedává ani nepřijímá, na obou stranách pášou se děsné ukrutnosti a důstojníci, kteří již dávno vší moci pozbyli nad svými vojáky, plemennou i náboženskou nenávistí naplněnými, nejsou s to učiniti přítrž tomu hroznému vraždění. Nyní blíží se úprkem oněch pět praporů kruševacké brigády, kteréž se dosud v boji nesúčastnily, s čerstvou silou a bojechtivostí planouce. Sledujíce tok Ďunisky chystají se, aby na úpatí hradeb bojující Turky obešly a je od vzdálenější reservy odtrhly.

Hafiz paša ubírá se tudíž — vzácný to příklad mezi tureckými generaly — provázen četnou a skvělou družinou, sám na lesní mýtinu krví zaplavenou a odvádí po velikém namahání svůj lid nazpět. Turci opouštějí velice neradi místo, kdež na sta svých bratří věčnému spánku zůstavují. Však nezůstal zcela bez výsledku tento krvavý den, ve kterém od svitání do dvou hodin odpoledne velké lijáky jako průtrže mračen boj přerušovaly. Turecké dělostřelectvo, aby ústup svého vojska chránilo, chrlí svůj oheň na kruševackou brigádu, způsobuje v ní zmatek, a toho používajíce vrhají se dva prapory Mustafovy brigády na kavnickou redutu, kteráž nyní téměř všech obranců je zbavena. Tato hradba je 140 stop dlouhá, obstoupena suchým příkopem, kterýž pomocí „španělských jezdců“ nepřístupným byl učiněn. Před hradbou nalézají se tři rovnoběžné střelecké příkopy, z nichž poslední jen na několik kroků od děl je vzdálen. — Hradba tato hájena byla čtyřmi desíti-centimetrovými děly, z nichž po útoku dvě velmi porouchaná do rukou nepřátel se dostala. Kavnická hradba, vystavěná asi 200 stop nade dnem údolí na svahu planiny u Ďunisky, byla, jak praveno, slabě obsazena. Obrana její byla tudíž zrovna tak mdlá, jako útok prudký a rychlostí překvapující. Hradba dobyta. Sto a čtyřicet zajatců, mezi nimi velitel reduty, setník *Vasarović* a dva jiní důstojníci, z nichž jeden Rus, padají do rukou tureckých. Hrstku srbských hrdin, kteráž se nepříteli se všech stran dorážejícímu vstříc vrhla, by svým bratřím času získala, by sebe a většinu děl v bezpečí dopravili, zachránil přikvapivší Mustafa paša před zuřivostí tureckých vojáků. Zajatci dopraveni byli do Niše. Ztráta tohoto dne obnáší 1183 raněné Turky; počet zabitých nebylo lze zjistit.

Obě strany válečné byly po boji dne 26. října velmi unaveny, až po dva dny na to trvaly neustále menší potyčky, až dne 29. znova na celé čáře bojovati se počalo. Boj ten byl rozhodný — Srbové utrpěli porážku.

Mezi jinými předměty obrannými sloužila Srbům dobře stavěná vesnice *Trubarevo, klášter sv. Nestora* a konečně pěkná vesnička *Vítkovac.* Když Turci dne 29. října podnikli ohromnou silou útok na srbské posice, hájilo čáru řečených tří předmětů as 10.000 srbského vojska.

Útok počalo dělostřelectvo; Fazli paša bombardoval Alexinac a tím přinutil obsádku města i velkou část deligradské obsádky k nečinnosti. Zatím levé křídlo di-

vise Suleimanovy podniklo útok na výšiny u Formanu, mezi tím co Suleiman s jádrem své divise napadl osadu samu a vesnici Ljubeš, kteréž obě Srbové bez boje opustili. Za to však bránili se Srbové statně na vrchu Nestoru, neboť srbské dělostřelectvo mělo výborné postavení pod klášterem, odkud vydatně pálilo na Turky útokem ženoucí. — Hafiz paša tou dobou snažil se, by docílil spojení s divisí Suleimanovou, a když se mu to podařilo, obklíčilo oddělení turecké v polokruhu srbské posice. V tom čase, kdy Aziz paša postupoval k Pankovici, mělo pravé křídlo Suleimanovy divise táhnouti na Žitkovac a zaskočiti Srbům zpáteční cestu. Asi 10.000 Srbů bylo by přinuceno bývalo složiti zbraň. Avšak manévr tento se Turkům nepodařil. Srbská bašta v lese odporovala ve spolku s ostatními redutami statně útočníkům, udržujíc je v slušné vzdálenosti. Mimo to zdejší půda, k tomu rozmoklá, stěžovala Turkům velice postupování. Přes to, že Turci měli velikou přesilu, trval až do $^1/_2$12. pouze boj dělostřelecký, dosti slabý s obou stran, a jen málo kdy ozvalo se rachocení pušek. Vítězství neklonilo se k žádné straně, toliko na břehu moravském, kde stál Noury paša, bylo štěstí příznivo Srbům.

Pojednou objevila se na pravém břehu pěchota srbská, asi 4 prapory, která započala prudkou palbu na pravé křídlo Suleimana, v němž chvílemi vznikal již nepořádek. Mahmud paša pokusil se na místě spíše přístupném asi půl hodiny cesty nad Ljubešem o útok, který však se nezdařil. Mahmud sám byl poraněn; velitel pravého křídla padl a s ním i mnoho důstojníků, aniž by Turci mohli o píď ku předu postoupiti. Zatím pokročil Emir paša s jízdou a s dvěma jízdnými bateriemi k Trubarevu — osamělému to mlýnu, který obsadil, načež Turci odtud podnikli útok na horu Nestorovu. Avšak nedostali se daleko, poněvadž asi v polovici vrchu byla hradba obsazena děly, která ovládá úplně silnici. Odpoledne Turci již pochybovali o tom, že toho dne dobudou průsmyku moravského. Ve 4. hod. major Assah bej, mladý to důstojník, velitel táboru trebizondského, s oddělením svým, aniž by byl dostal rozkaz k tomu, opustil svoje místo v záloze a pokročil v čáru střelců a úžlabinou vzhůru stoupaje dospěl k pasece. Po rozličných oklikách dostal se v bok nepříteli a neprozradiv ničím svou přítomnost připlížil se až k velké lesní baterii. V malé pasece zastihl tu půl setniny Srbů, kteří netušili ani dost málo, že by nepřítel byl jim tak na blízku. S hrozným řvaním a majíce bodáky napřažené vrhli se trebizondští vojáci na Srby překvapené a pobili je, načež vrhli se na redutu asi třicet kroků vzdálenou. Nedbajíce na střelbu z pušek, která také jim mnoho neublížila, poněvadž kule příliš vysoko létaly, uskákali Turci do příkopů a lezli po mírném úbočí vzhůru.

Uvnitř baterie vyvinul se nad míru hrozný zápas muže proti muži, při čemž Srbové se bránili zoufale a se lví udatností.

Prostora baterie byla záhy naplněna mrtvolami a zde i na blízké baště vlály za malou chvíli turecké korouhve. Turci dobyli tři těžká a tři lehká děla, z nichž počali páliti za utíkajícími Srby. V dobytých posicích usadilo se turecké dělostřelectvo, které nyní zasypalo kulemi výše položené bašty Srbů, tak že tito byli nuceni v bezpečnost s děly svými se ukryti. Dán rozkaz k couvnutí, jenom z jedné pohorské baterie pálilo se na vojsko Hafizovo, avšak ne dlouho, neboť jí Turci dobyli po krátkém zápasu. Srbové nyní jali se opouštěti také ostatní svoje bašty a couvali před Turky, kteří je stíhali. V tu chvíli, kdy ústup měl se proměniti v útěk a zmatek, objevil se plukovník Popovič s několika setninami brigády ruské; *Popovič vrhnul se vstříc vítězům a zadržel je tak dlouho, bojuje proti dvacateré přesile, pokud srbské vojsko neodtáhlo.* Ztráty Srbů byly veliké — celkem ztratili asi 1200 mužů. Ztráty Turků byly však daleko větší.

Poslední den měsíce října odhodlali se Turci podniknouti rozhodný útok na Alexinac a kdyby jim štěstí přálo i na Deligrad. Večer 29. svolána vojenská rada, která trvala téměř až do rána; přišlo to v ní k dosti bouřlivým výstupům. Příčinou rozepře bylo povýšení 35letého Aziza paše za ferika; páni počali si až i nadávat, tak že Aziz konečně hrozil, že bude žádati za propuštěnou. Fazli paša vytýkal Suleimanovi, že strojí pikle proti němu a na konec hodil vrchnímu veliteli šavli svou pod nohy řka, že se vrátí do Šumenu, svého dřívějšího stanoviska. Tím se stalo, že o vlastní výpravě válečné jenom na spěch bylo jednáno. Dne 30. října konaly se rozsáhlé přípravy, vojsko ubíralo se k vykázaným posicím, v čemž se strany srbské pražádné překážky kladeny nebyly. Pokus Mahmuda paše, by zabránil nepříteli zničení válečných mostů, nezdařil se, neboť Srbové vyhodili kamenný most do povětří, druhé dva dřevěné, jež byly otočeny smolnými věnci, zapálili. Proto rozkázal Ali Saib během dopoledne, by mezi Trňany a Adrovcem započata byla stavba dvou nových válečných mostů; dva prapory ženijní a půl praporu dobrovolných pionérů daly se ihned do té práce, jsouce podporovány asi 2000 mužů pěchoty, kteří přinášeli k místu potřebné dříví. Avšak Srbové, pozorujíce úmysl Turků, poslali 5 praporů na pravý, lesem hojně porostlý břeh Moravy a zabránili zřízení mostů. Jedna srbská baterie pronikla až ku břehu, kdežto započala prudkou palbu a přinutila pracovníky, by upustili od svého záměru a dali se na útěk.

Turečtí velitelové hodlali provésti útok na Alexinac o 6. hod. ráno dne 31. října. Avšak Achmed Ejub vydal rozkaz opačný, poněvadž v noci došla zpráva z Niše od nejvyššího velitele, že vyšle časně z rána z Niše deset praporů pěchoty, tři baterie a šest ška-

dron pod ferikem Mehemedem pašou podél pravého břehu Moravy proti Alexinci a že s tímto vojskem má zároveň operovati též ostatní. Všecko vojsko, vyjma Čerkesy, rozhorlené tímto rozkazem, couvlo do svých dřívějších postavení. Čerkesové pokusili se o to, aby přebrodili rozvodněnou řeku nad Adrovcem, v čemž však jim zabránilo srbské dělostřelectvo. Okolo 5. hod. pozorovali Turci v táboru Fazlyho, též na výšinách prčilovických a v hlavním stanu, že valí se hustý dým z mostních bašt u Alexince, a za chvíli bylo viděti hořící tam dřevěný most, vedoucí přes Moravu, což svědčilo o tom, že Srbové chtějí vykliditi Alexinac; a skutečně brzy bylo viděti nepřehledné proudy vojska táhnoucí po silnici k Deligradu. Kdyby byli měli Turci v tuto chvíli větší sílu na břehu řeky, byli by dohonili couvající Srby a odřízli je od Deligradu. Čerkesové a bašibozuci, kteří jediní nalézali se u řeky, obdrželi rozkaz, by učinili útok na mostní baštu. Však neposlechli řkouce, že velitelé chtějí se jich zbaviti snadným způsobem, že bašty i celé město jsou podminovány atd. Hassan Haki paša, stojící u paty mrzolské výšiny, jakmile uzřel hořící most, hnal se úprkem s oddělením svým k řece, kterou se přebrodil a obsadil redutu, jižně od města ležící, kde ukořistil něco střeliva. Suleiman paša, který byl nejvíce vzdálen od Alexince, poslal pluk jízdy proti kraljevské redutě a baterii, v které dosud stáli Srbové. Baterie ta pálila bez ustání na Turky útokem ženoucí, avšak ucouvla, když cválali s hrozným pokřikem arabští jezdci po dosti příkrém lesnatém vrchu nahoru. Jenom málo kterého dohonili Arabové, kteří pobili každého, třeba byl zahodil zbraň a prosil za milost. Šuka bej ani velitel baterie jemu přidané nepomýšleli na to, by stíhali Srby z reduty couvající a spokojili se tím, že spálili srbské boudy, které nedaleko reduty se nalézaly. Když paša s dvěma kozáckými pluky od gardy, jenž měl táhnouti k Deligradu, přibyl k Alexinci, chtěje stíhati nepřítele, bylo srbské vojsko již pod ochranou deligradských bašt; jenom některé opozdilce dostihli turečtí kozáci a pobili je; Turkům padlo do rukou několik polámaných vozů se střelivem, u nichž koně byli padli; toť byla všecka kořist, kterou Emir paša do Alexince s sebou přivezl. — Z ostatních tureckých velitelů nevykonal žádný úkolu, který mu byl přidělen. Vyjma Aziza pašu, který toho dne postoupil až k Novému Selu, zůstali ostatní turečtí velitelé v úplné nečinnosti a dovolili, by se vojsko jejich rozběhlo houfně po opuštěném Alexinci a zde plenilo a loupilo.

Okolo 1 hodiny přibyl Suleiman se svým skvělým štábem do města, jsa napřed již jmenován velitelem jeho. Zasypal výčitkami velitele jízdy, že nestíhal v čas prchající Srby a vyplatil mnohé důstojníky hřbetem šavle své na místě hotovými. Večer vykonal Šuka bej přísnou obhlídku po silnici k Bani se čtyrmi škadronami třetího pluku jízdní gardy a s 200 Čerkesů, jakož i polovicí jízdní baterie. Teprv u Bovan vrazil na nepřátelskou přesilu, která byla se usadila v pevné posici nad tímto místem. Poněvadž plukovník měl rozkaz, by vyskoumal pouze sílu nepřítele, která obnášela tři prapory pěchoty, dvě škadrony a šest děl, a nepouštěl se do neprospěšného boje, vrátil se do Alexince. Když pak došla zpráva od Hafiza paše, že deligradská obsádka chystá se také k opuštění této posice, postoupili Turci nedbajíce tmavé noci v úplné tichosti až k samé redutě, kterou Srbové naznačovali číslem 5. Obávajíce se zálohy nebo podkopů, před kterými Turci mají náramný respekt, hrozili se zmužilí Čerkesové ticha, které panovalo kolem, a po delším otálení teprv odvážili se smělejší jednotlivci jíti ku předu a pouze několik málo jich vniklo do bašty, kdež strávili noc. Sotva hnulo se z Alexince, přes nesmírné špatné cesty, několik praporů pěchoty a děl pod velením podplukovníka Djamila beje, došel náhle opačný rozkaz z Niše a Turci musili opustiti bašty, které měli 24 hodin obsazeny. Nevědělo se, co pohnulo Abdula Kerima k tomuto rozkazu, který velice rozhořčil celé vojsko. Příčinou couvnutí od Deligradu byla okolnost ta, že v okamžení, když Turci obsadili tuto baštu, bylo v Cařihradě *příměří* již uzavřeno.

Veškeré tyto zprávy o nešťastných zápasech u Ďunisu čerpány jsou, jak z textu patrno, z pramenů tureckých, neboť se strany slovanské došly zvěsti jen kusé. Na doplnění předcházejícího líčení boje dne 29. října klademe zde ještě výpis korespondenta anglického, kterýž sdělil toto:

Sotva svítati počalo, rozvinuli Turci střelbu z děl na všech stranách, tak že se zdálo, jakoby chtěli vystřílet tolik prachu, co jen možno. Veškerá jejich děla od postavení jejich na levém břehu Moravy proti Alexinci podél celého břehu až ku *Krevetu* a odtud až k *Velkému Šiljegovci* byla v činnosti. Z počátku byla pěchota tichá. O osmé hodině ráno vrhli se Turci v divokém útoku proti vesnici *Ljubeši*, kteráž leží na Moravě proti *Deligradu* a zapálili ji s neobyčejnou rychlostí. Útok vedli bašibozuci, podporováni šesti prapory řadového vojska tureckého. Nepravidelné davy turecké rozšířily se jako vlnobití na úzkém prostranství za Ljubešem k řece a k výšinám k severu střílejíce na vše a na všechny strany a blížily se k *Sitemchanu*. Srbové počali se již obávat o nový most přes Moravu k Deligradu, ana tu srbská pěchota vyslána byla ku krytí mostu a srbské baterie na pravém břehu dříve klidné spustily tak živou palbu na Turky, že se tlačili zpět, načež srbská pěchota zatlačila je až do Ljubeše.

Mezitím rozvinul se turecký útok na srbská postavení na výšinách u Ďunisu. Boj pěchoty a dělostřelba zuřily od té chvíle po celý den až do večera s největší prudkostí a Turci, ač zvolna krok za krokem, postupovali s rozhodností. Bojištěm byl z větší části hustý

MILENA PETROVNA,
kněžna černohorská.

dubový les a nebylo snadno postup boje v něm sledovat. Bylo však patrno, že boj byl velmi tuhý a že neustával ani na chvíli. Hvízdot kulí z pušek a rachot granátů bylo slyšet i z veliké dálky. O 1 hod. odpoledne bylo patrno, že veškerá srbská moc jest v ohni, any i poslední zálohy bojovaly v prvním šiku, kterýž, jak se zdálo, se kolísal, ač ani jediné dělo nebylo dopraveno zpět. Nelíbilo se mi však a nemohl jsem si vysvětlit, že prudká střelba pěchoty na obou křídlech neobyčejně rostla a že právě tu soustřeďoval se boj. Zdálo se, jakoby Turci srbské posice v oblouku obcházeli. Osudným stalo se později obejití to na pravém křídle.

O 3. hod. odpolední nastala zvláštní přestávka, kteráž obyčejně obrat v boji znamenává. Domníval jsem se v první chvíli, že jsou Turci zemdleni a že, jak již často v nynější válce bylo, od boje ustali. Avšak hnedle jsem seznal, že byli odhodláni k boji nejtužšímu. Byť byli Turci jakýmikoliv, tolik jest pravda, že se znají bíti zoufale. Hladoví, vyschlí jako chrti bijí se se zarputilou tvrdošíjností a v případu i s divokou smělostí. Rusové bojují se zvláštní neustupností a tuhostí a ustupovali jen s nevolí píď za pídí. Zakoušeli však také útok za útokem. Srbové neměli šťastný den. Bojovali statečně, neprchali na žádném místě, avšak přece nemohli odolat návalům Turků. V krátké přestávce počali Srbové volněji dýchati. Turci však neměli nic jiného na mysli, než rovněž si oddechnouti. Chvíle klidu vyrušena byla náhle děsným třeskem. Dělostřelba počala s prudkostí větší než dříve a šiky turecké rozvinuly zuřivou palbu z pušek a propukly v hromové volání: „Allah! Allah!“ Na srbské straně neozvalo se žádné volání. Srbové obraceli všechen zřetel k boji. Návalem Turků byli Srbové tísněni zpět tu volněji, tam úsilovněji a na některých místech s prudkostí. Jako příval zaplavili Turci výšiny nad nimi se pnoucí a první čára opevnění byla Turky překonána. Nevím, co se stalo s děly tam postavenými. Ostýchal jsem se tázati se na to. Postavení mnohých baterií v čáře té bylo velmi nebezpečné. Když byla děla v první čáře umlčena a děla druhé řady vydržovala palbu veškerého nepřátelského dělostřelectva, blížil se nešťastný konec bitvy neodvratně. Úžeji a úžeji svíraly smrtonosné šiky turecké pravé křídlo srbské a střed turecký postupoval s takovou rychlostí ku předu, že jednotlivcům nezbývalo než pomýšleti rychle na sebezachránění. Jeden šik bránil Turkům postup za první čáru opevnění, aby odvezena býti mohla dvanáctiliberní děla za druhá opevnění. Pro nedostatek vší přípřeže zapřaženi byli Srbové k dělům. Večer viděl jsem dvě z děl těch v bezpečnosti; o ostatních nevím. Se ztrátou baterie č. 2. ztracen i Ďunis.

LXVI. Obsazení Alexince tureckým vojskem.

Ďunis padl, první akt světodějného dramatu války slovansko-turecké byl dohrán a slova básníkova, že „myšlenka svobody lidstva musí být jen velkými proudy krve lidské vykoupena“, došla splnění. Moravské údolí, Drina a Timok, Javor a děsná bojiště černohorská nevypila ještě drahé krve lidské dostatek, ještě muselo být dále k bojům novým připravováno. Cítili to přátelé i nepřátelé, že není konec válčení — vždyť nebyla uspokojena žádná strana, vždyť úspěch byl na obou stranách jen částečný: kdežto v moravském údolí dodělali se Turci po nadlidském namahání vítězství, musili s hanbou opustit bojiště černohorská, kde při každé srážce strašných porážek utrpěli. Ba ani s výsledkem boje u Ďunisu nebyli přátelé Turků spokojeni, neboť dočtli jsme se v jejich vídeňském orgánu o *vojenské* dovednosti turecké v bojích ďuniských této úvahy: „Účelem stečení Ďunisu s velkými věru obětmi spojeného — ač jestli turečtí generalové vůbec na něco pomýšleli — muselo býti prolomení od Kruševce přes *Djunis a Deligrad k Alexinci* roztažené čáry srbské a rozpolení srbské armády. Rozpolení to muselo býti rychlým postupem Turků doplněno tak, aby v *Kruševci* a na *Deligradě* stojící sbory se nemohly více jižně od stoku bulharské a srbské Moravy, nýbrž severně jen a po oklikách stýkati. Turecký postup měl se zastaviti teprv u *Stolce*, ale zároveň měl se státi pokus o poražení roztrženého srbského vojska jedné části po druhé. Srbský voj u *Kruševce* byl bližší a proto měli Turci naň udeřiti a dobytím města zabezpečiti si levý bok. Zdali by pak Abdul Kerim paša rychlý útok proti *Kragujevci* nebo methodický útok na deligradská opevnění zavedl, záleželo na morálním stavu poraženého srbského vojska. Rozjímajíce tyto události, které se od pondělí večer, kdy Ďunis padl, přihodily, poznáváme, že turečtí vojevůdcové opět opominuli, co by vítězství u Ďunisu bylo změnilo v katastrofu srbského vojska. Stečením Ďunisu byla srbská obranná čára prolomena, ale Turci měli záhy dbáti a nedopustiti, aby mezera v srbském čele již za Ďunisem byla vyplněna. Turečtí generalové neučinili však nic, aby svým nepřátelům překáželi, a následek toho jest, že srbské šiky za Ďunisem jsou opět sevřeny a rozestaveny jako dříve, jen tím se lišíce, že střed se o několik tisíc kroků nazpět posunul. Srbové se záhy vzpamatovali a vpravili do nového stavu a zahradili silničný průsmyk z *Djunisu do Kruševce* na jedné, na druhé pak straně návrší po levém břehu Ďunisky severně od *Djunisu až k moravským mostům u Trubareva.* Srbům nelze velkou zručnost v obraně upříti. Ustupují krok za krokem a staví, ztrativše zákopy jedny, náspy druhé, kde boj se obnovuje. Po této krtčí

práci se poznává ruská škola. Jako u Sebastopolu vyrůstají na Moravě přes noc nové hradby, které zastavují postup vítězných nepřátel. Tím způsobem rozvádí se válka a boje v moravském údolí v množství namahavých srážek. *Špatné vedení a slabá útočnost Turků* na jedné a *houževnatost Srbům od Rusů vštípená v obraně na druhé straně* činí vyhlídky na velikou, rozhodnou bitvu, která by polní tažení rozhodla, den ode dne pravdě nepodobnější.“

Pozorovatel měl pravdu — v zápasení se neustalo. V noci ze dne 30. na 31. října trvala několik hodin palba mezi předními strážemi tureckými a srbskými na levém břehu Moravy. Když na palbu z děl proti Alexinci nebylo odpovídáno, konali Turci obhlídku a shledali, že *Srbové Alexinac a veškerá jeho opevnění opustili.* Do 1. listopadu nalézalo se jen málo nepravidelného vojska tureckého na pravém břehu u Alexince a teprv později dostavila se k obsazení posádka z Niše. Ale válečnou kořist nenalezla, Srbové byli všechen válečný material odklidili. Za to drancovali Turci majetek soukromý.

Město a pevnost Alexinac rozložen jest v podobě řeckého kříže, má pravidelné, široké a dobře vydlážděné, tu a tam pěkným stromořadím ozdobené ulice. Na konci as 1000 kroků dlouhé třídy Obrenoviče, nalézá se chrám s pěknou farou. Naproti ní stojí velká dvoupatrová radnice. Jakmile Turci vtrhli do Alexince, rozprášil se hned předvoj jich sestávající z bašibozuků, a počal pleniti. Důstojníci dávali v ohledu tom dobrý příklad. Řadové vojsko zvolna táhnouc pozadu, sotva že přišlo do města, rozutíkalo se z řad přes všechno proklínání velitelů a počalo taktéž loupiti. Před radnicí a farou odehrály se strašlivé výstupy. V Alexinci zůstalo as 50 lidí, většinou to starců, žen a dítek, kteréž nemohly uprchnouti. Bašibozuci vyvlekli čtyry z nešťastných obětí těchto před radnici a hrozně je povraždili. Na štěstí přijeli brzy řadoví jezdci, takže dalšímu vraždění byla učiněna přítrž. Brzy na to zazněly fanfary, oznamující, že Fazli paša v čele svých praporů, co první turecký general táhne do Alexince. Když Fazli paša spatřil loupící vojsko, zastavil se, slezl s koně a uchopiv klidně svoji hůl počal do plenících vojáků mlátit. Jeden důstojník nesl právě na hlavě veliký kamenný hrnec medu: Fazli namířiv střelil po důstojníkovi, však místo hlavy trefil hrnec, který se v okamžiku rozpadl na kusy a chrabrého důstojníka zaplavil potopon medu. Jiný důstojník, setník to dělostřelecký, ukradl v jednom domě skvostné visací hodiny, s kterými rychle utíkal do bezpečnosti; však Fazli již jej spatřil. Hůl generala sviští vzduchem a skvostné hodiny roztříštěny leží v blátě. V telegrafním úřadě mezi tím bašibozuci všechno vyplenili; šest aparátů Morseových bylo rozbito na kusy. V ostatních částech města nedělo se líp. Teprv když odpoledne přijel do města Suleiman paša, aby co nejstarší general převzal tu velitelství, vysláno několik setnin, aby plenící vojsko z domů vypudilo. Však nešlo to snadno. Chikry bej, mladý plukovník, pomáhal při tom svým karabáčem. Od jednoho domu chodil k druhému a kde koho napadl, práskal nemilosrdně ani důstojníky nevyjímaje. Jistý setník evropský, vzdělaný to muž, který nad tímto počínáním vyslovil plukovníku nelibost, dostal v odpověď tak silnou ránu karabáčem do obličeje, že musel se odebrat do nemocnice k vyléčení. Velká část movitostí padla plenícím do rukou. Večer vykázána byla vojsku v jednotlivých domech obydlí, při čemž bylo vše buď zničeno nebo od bašibozukův uloupeno.

Válečné potřeby byly, jak již praveno, v čas odklizeny a do Deligradu zaveženy a sice v noci na 30. října, po velké bitvě u Đunisu. Té noci byla silnice z Alexince k Deligradu stěhujícím se vojskem i obecenstvem naplněna, nicméně vykonal se tento ústup v pořádku. (Vyobrazení na straně 289.) Jen věci těžko přenosné a některý majetek soukromníků zůstal v Alexinci a padl nepřátelům za kořist.

LXVII. Ruské ultimatum.

General *Ignatěv*, ruský vyslanec u dvora tureckého, předložil v sobotu dne 28. října sultánovi ve zvláštní audienci ruský návrh na šestinedělní příměří a sultán slíbil, že Porta příměří přijímá; totéž ujištění obdržel vyslanec ruský od tureckého ministerstva, v podobném smyslu oznámena věc ostatním zástupcům velmocí. Vše se podobalo tomu, že turečtí státníci po zralém uvážení konečně odhodlali se svoliti k návrhům Evropy. Ačkoli úřadně příměři zajištěno a spečetěno nebylo, považovalo se přec uzavření jeho za hotovou událost a mělo se za to, že nepřátelství na bojišti ihned bude zastaveno. Alespoň nejen vláda nýbrž i sultán ve smyslu tom se vyslovili. Však následujícího dne, v neděli dne 29. října došla ze srbského bojiště zpráva, že na místo zastavení boje učinili Turci prudký útok na veškeré posice srbské u Đunisu, že v hrozném, co nejkrvavějším boji, v němž mimo jiné i ruský jeden prapor byl úplně zničen, Srby vytlačili a posledních bašt đuniských se zmocnili. Takovéto zahájení příměří vyvolalo v Livadii, kde toho času car s dvorem svým meškal, tak velkou nevoli, že car beze všech dalších ohledů rozkázal podati Turecku ultimatum, to jest: opovězení války pro případ, kdyby Turci nejdéle v 48 hodinách všecko nepřátelství nezastavili. Zároveň bylo nařízeno, aby ve vládních novinách petro-

hradských toto opovězení války Turecku se strany Ruska bylo oznámeno. Druhého dne, totiž dne 30. října vyhověl Ignatěv rozkazu carovu a podal *Savfet* pašovi, ministru zahraničných záležitostí ultimatum vlády ruské, při čemž vyžádal si určitou odpověď nejdéle ve 24 hodinách. Kdyby však dopoledne dne 1. listopadu odpověď nedošla, byl Ignatěv připraven na cestu z Cařihradu.

Jisto jest, že car Alexandr byl ještě v sobotu ráno dne 28. října tak dalek všech bezprostředních prostředků donucovacích, že nařídil ministru vojenství, aby prozatím zastavil povolání nových tříd vojenských, jimž bylo nařízeno, aby byly pohotově. Car ruský, jehožto hluboký odpor k válce a ke všemu, co k ní se přibližuje, jest obecně znám, nežádal než první ústupek od Porty, byť byl i jen v otázce příměří šestinedělního neb dvouměsíčného, aby se ještě učinil pokus o vyjednávání pokojné. Německo, Rakousko, Francie a Italie i Anglie, ačkoli méně určitě, všechny radily Portě, aby povolila. A zprávy z Cařihradu byly skutečně takové, že příměří jevilo se jistým.

Ale Porta váhala s odpovědí generalu Ignatěvu a v Livadii zvěděli, proč Porta váhá. Telegramy, které jeden za druhým přicházely z Bělehradu, oznamovaly, že Turci, soustředivše se dvou stran všechny svoje síly, jimiž mohli disponovati, zmocnili se Ďunisu, hlavního klíče k posicím armády Čerňajeva, kteráž tudíž byla na dvě rozražena; dále že Srbsko rovněž jest ohroženo od Driny; že srbská armáda moravská a timocká jest v úpadku, a že za několik dní Turci budou v Bělehradě, kdež budou diktovati podmínky Srbsku poraženému a spustošenému.

Z toho bylo dosti patrno, proč v Cařihradě váhali dáti Ignatěvu odpověď, jížto očekával. Důkaz, že Porta si s Ruskem zahrávala, byl zřejmý. Zároveň přicházely od důstojníkův a dopisovatelův ruských v Srbsku telegramy, adresované listům petrohradským a moskevským, telegramy tohoto smyslu: *„Býti národem devadesátimilionovým, míti rozpočet vojenský 200 milionů a nechati vyhladiti malý národ, jedinou to hrdinnou podporu věci, považované za posvátnou a svatou, a dívati se na jeho vyhlazování se založenýma rukama, jaká to potupa, jaký to skandál!“*

Vůči takýmto událostem a vůči patrnému důkazu nevěrnosti a neochotnosti Porty nebylo více dopuštěno, aby císař Alexandr váhal. Dne 29. října ráno tedy bylo rozhodnuto a generalu Ignatěvu z Livadie odesláno nařízení. Všechny mocnosti stály o bezodkladné příměří šestinedělní; nebylo to Rusko samo, byla to celá Evropa, s nížto si vláda turecká zahrávala.

Úřadní list petrohradský přinesl o ultimatum následující officielní zprávu: „V Petrohradě, 18/30. října. Jeho Veličenstvo císař ráčil dnešního dne naříditi, aby generalní pobočník Ignatěv Vysoké Portě vyjádřil, že nepřijme-li ve dvou dnech šestinedělní nebo dvouměsíční příměří, a nedá-li ihned rozkaz k zastavení vojenských operací — má vyslanec bez váhání Cařihrad s veškerým personálem vyslaneckým opustit a diplomatické styky s Tureckem přerušit.“

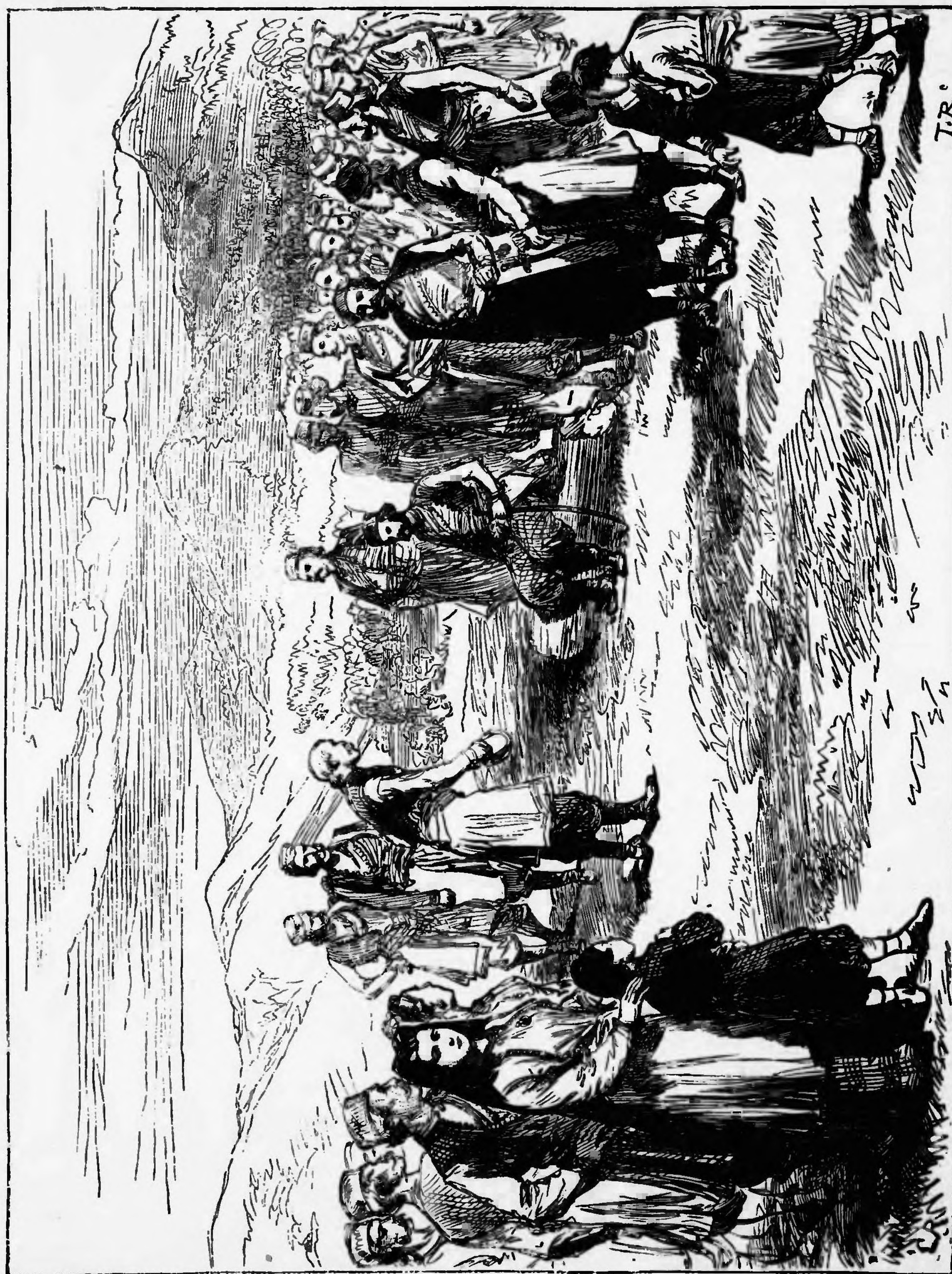
Doslovně znělo ultimatum ruské, jež Ignatěv v Cařihradě odevzdal, takto: „Události, které dějí se již celý rok v některých krajinách říše otomanské, a které vedly k válce mezi Tureckem a knížectvími srbským a černohorským, nemohly nechati kabinet carský lhostejným, když události ty vzbudily živý ohlas ruského národa, jenž mnohými svazky a staletými tradicemi jest spojen s křesťanským obyvatelstvem poloostrova balkánského. Jeho Veličenstvo car sdílel sympatie svého národa a ve shodě s druhými velkými kabinety zasazoval se o zjednání pořádku a míru. Poněvadž mocnosti garantující se dohodly, za základ pacifikace položiti zachování téhož stavu, jako před válkou v knížectvích srbském a černohorském, jsou vojenské operace prováděné tam armádou tureckou příčinou zbytečného krveprolévání. Poněvadž ale vraždění nabylo za posledních dnů takových rozměrů, kteréž, aniž by mohly vésti k nějakému výsledku, urážejí cit lidský, nemůže císař, můj vznešený velitel, vůči zdržování, jakéhož doznalo vyjednávání o příměří obmezeném, vraždění to déle trpěti. Nížepsaný má nařízeno prohlásiti jménem Jeho Veličenstva, že, když za dvakrát 24 hodin po odevzdání tohoto psaní nebude skutečné bezvýminečné příměří na šest neděl až na dva měsíce, kteréž by zahrnovalo všecky bojující, uzavřeno, a nedá-li se velitelům vojsk tureckých určitý rozkaz, aby hned zastavili všecky operace vojenské, bude muset s celým personálem carského vyslanectví Cařihrad opustiti.“

Po mnohých vytáčkách, bez nichž vláda turecká při žádném jednání obejíti se nemůže, odpověděla konečně na ultimatum takto: „Vysoká Porta povoluje v uzavření prostého příměří na dva měsíce od dnešního dne počínaje. Za tou příčinou vydala velitelům tureckého vojska rozkaz, aby ihned vojenské operace na celém bojišti zastavili. V příčině podrobností tohoto příměří zůstavuje si podepsaný, aby mohl později s Vaší Excellencí a se zástupci ostatních mocností ještě pojednati. Dne 1. listopadu. Safvet.“

* * *

Všechen politický svět byl případným opovězením války se strany Ruska utvrzen v mínění, že bez války rusko-turecké zápletky na Balkáně se nevyřídí, že jen mečem zahojí se staleté rány, jež barbarství asiatské národům slovanským a křesťanským na Východě zasadilo. Sdělujeme zde na ukázku hlasy některých žurnálů, kteréž charakterisovaly všeobecné smýšlení svého obecenstva.

Vídeňská „Deutsche Zeitung“ pravila: „Rakouské diplomatické kroky, kteréž podáním ruského ultimata v Cařihradě právě tak jako celý ostatní svět překvapeny byly, věří pevně, že mír zachován nebude, ani kdyby Porta šestinedělní příměří beze všech podmínek přijala.

Kníže černohorský s družinou.

Každý vidí jasně, že Rusko, jsouc, jak se zdá, s přípravami svými hotovo, zamýšlelo Portu v okamžiku, kdy nakloněna byla k smlouvání, překvapiti ultimatem; každý pak jest přesvědčen, že ruský kabinet, přivolí-li tentokrát Porta k jeho požadavkům, bude pořád s novými diktaty vystupovati. Rusko chce provést okupaci Turecka za každou cenu, prozatím jen klidnou kontrolní okupaci, však později . . . ?“

„Schlesische Zeitung,“ list velmi závažný, jenž posuzoval východní otázku s hlediště nestrannosti, pronesl se takto: „Turci dobyli v posledních dnech značných úspěchů, které však politické váhy nemají. Nehledě k tomu, že v příčině Srbska jest stav před válkou podmínkou, o které nelze pochybovati, dlužno též přiznati, že o skutečné porážce, t. j. o zničení vojska srbského a o neschopnosti jeho k dalšímu boji nemůže býti řeči. Vždyť Turci postoupili přes všechny ohromné ztráty pouze as o míli ku předu, což pro podmínky stran uzavření míru jest výsledkem naprosto bezcenným! Bude-li však v boji pokračováno, zakročí i Rusko, načež válka nabude rozměrů, vůči nimž veškeré dosavadní vítězství a porážky na onom obmezeném bojišti pozbývají všelikého významu.“

Veliký strach o své milé Turky jevily časopisy maďarské, i hrozily přímo Rusku válkou. Hlavní orgán jejich, list to hraběte Andrassyho, s pathosem volal: „Nechť má ruské ultimatum význam jakýkoliv, nechť jest pouhým manevrem, neb skutečným útokem na Turecko — Rakousko může následkům jeho hleděti s pokojnou tváří vstříc: my nejdeme s Ruskem! my nepodáváme ruky k upevnění nové ruské moci na Balkánu, my nepodporujeme panslavism. Však my zatím ani proti Rusku nepůjdeme! nesmímeť obětovat svou krev a své statky na ochranu cizí. Avšak jsme pevně odhodláni, že napneme veškery své síly, aby ani stín našich zájmů nebyl ohrožen, aby rozpínavá politika ruská za žádnou cenu nepřekročila mezí, kde začínají naše státní, národní, politické a hospodářské zájmy. Těchto budeme hájit do poslední síly a vyzve-li nás Rusko ke krokům těm, tož sezná, že nynější rakousko-uherská říše není oním Rakouskem, které druhdy z milosti Ruska živořilo, aniž oním Uherskem, o kterém jeden ruský voják říci se osmělil, „že leží u nohou cara.“ Tím naráželi Maďaři na známý výrok ruského generala *Paskieviče*, kterýž udušení maďarské revoluce roku 1849 oznamoval takto caru Mikuláši: „Uhry leží u nohou Vašeho Veličenstva.“ Rozumí se, že svět vzdělanější hrozbám Maďarův útrpně se smál.

„Frankfurter Zeitung“ náleží též k listům, kteréž nedaly se strhnouti k turkomilství z pouhé nenávisti k Rusku a Slovanstvu vůbec, avšak nikdy také se Slovany nesympatisují. List ten psal: „Porta pokračovala ve staré své dvojsmyslné hře a porážkou Srbů byla přinucena ruská vláda zřejmě vystoupiti. Věru pěkně tím illustrován ostrovtip oněch politiků, kteří od tureckých vítězství očekávali upevnění evropského míru. Dnes možná se vyhnouti rusko-turecké válce jen tím, přijme-li Porta příměří a zastaví-li ihned nepřátelství; kdo by však v tu možnost věřil, musil by přiznati Portě takový stupeň chytrosti a síly, kterého ona dosud neosvědčila při žádné příležitosti. Zastaví Porta nepřátelství do 48 hodin a vzdá se výhod vítězství svého, anebo pustí se proti radě několika ne-li všech velmocí do války s Ruskem? Toť zřejmá otázka a není možná vyhnouti se zřejmé odpovědi. Ať věci dopadnou jakkoli, o tom není žádné pochybnosti, *že deset milionů neturckého obyvatelstva nedá se na dlouhý čas utlačovati dvěma milionům Turků*, kdyby tito uměli sebe lépe máchati šavlí. Stát bulharsko-srbský a zvětšení Řecka leží snad ještě v daleké budoucnosti — však pouze rozřešením v tomto smyslu, nikoliv ale papírovými záplatami může obnoven býti mír ve východních krajinách.“

Se strany ruské přinesly „Birževyja Vědomosti“ o přijetí příměří toto osvědčení: „Národnímu citu ruskému téměř zadost učiněno. Rusko dobylo prvního vítězství nad Tureckem a nad nepřátelskou Rusku částí evropské diplomacie — vítězství skvělého a tím vzácnějšího, že jest to vítězství nekrvavé. Naši chauvinisté, naši přívrženci války stůj co stůj, snad nebudou spokojeni s takovýmto východem. Ale každý, jemužto čest státu a národa rovněž tak draha, jako krev synů ruských a hmotné zájmy ruského národa, nemůže nesouhlasiti s nejhlubší radostí s oním vítězstvím, jehožto Rusko v této formě a na tomto zápasišti dosáhlo.

My jsme daleci všeho přílišného optimismu. Nechceme říci, že tímto prvním vítězstvím učiněno vše, že Rusko bude nyní hověti sobě na vavřínech. Toto na všechen způsob toliko první krok, za nímžto musí následovati kroky další, snad nesnadné a nikoli prosty nebezpečenství. Avšak tento první krok byl netoliko zdárný, nýbrž i skvělý. Zlomenoť dávné, lstivé, sobecké, úsměšné proti Evropě vzdorování Porty a její evropských nápovědů; zastaveno úžasné krveprolévání ve slovanských zemích a hubení slovanských krajin; dáno znáti Portě, že jí není dovoleno hospodařiti na balkánském poloostrově podle její libosti. Toť výsledky, jichž dosaženo na první ráz ruským ultimatem. Není to vše, ale na ten čas jest velmi mnoho. Za nastalého osminedělního příměří bude úkolem příměti Portu, aby přistoupila na požadavky, skutečně nejvýš umírněné, na něžto Rusko přistoupilo již před několika měsíci, přiznati status quo pro poražené Srbsko, nahraditi vítězné Černé Hoře a rozšířiti její panství i dáti samosprávu Bulharsku, Bosně a Hercegovině.

Při dokázané skutkem pevnosti Ruska, při nějaké dobré vůli na straně druhých států evropských bude těchto výsledkův lze dosáhnouti, ač bezpochyby nikoli bez obtíží: dvouměsíční lhůta k tomu dostačuje. Jestli

však po vypršení této lhůty, za vytáček Porty a za tajného protivenství jejich evropských příznivců těchto výsledkův dosaženo nebude, pochopitelno, že o dalších průtazích nemůže býti ani řeči. Čas k tomu, aby se sáhlo k ohlášeným v ruském ultimatu opatřením, nemine, k těmto opatřením proti Portě může sáhnouti se právě tak vhodně v prosinci jako v říjnu. Našim chauvinistům snad nebude vhod, když uspokojivé konečné výsledky postiženy budou cestou mírnou a nikoli pomocí skvělých ohromných vítězství; leč upřímní přátelé Ruska a věci slovanské každým způsobem mohou se tomu jenom radovati."

LXVIII. Národ ruský.

Vřelé sympatie a vzácná štědrost, kterouž národ ruský projevoval po celou dobu války srbsko-turecké svým jihoslovanským soukmenovcům, vzbudila úctu k tomuto národu po všem vzdělaném světě. Avšak Rusové nepřestávali na podporování války proti Turkům penězi a dobrovolníky, nýbrž vybízeli také vládu svou při každé příležitosti, aby konečně na staletého vraha křesťanstva se s veškerým důrazem své moci obořila. Mezi takovými projevy nezlomné vůle národa ruského vzbudila zvláště pozornost *adresa města Moskvy*, kterouž městská rada moskevská caru podala a dle pražského *„Pokroku"*, jemuž z časopisů evropských nejprve k uveřejnění zaslána byla, takto zněla:

„Nejmilostivější Hosudare!

Jest věcí neslýchanou a nevídanou v dějinách, co nyní děje se v říši Tvé. Nikdo nerozkazuje, nikdo nevyzývá, a tisíce mírumilovných mužů země ruské, zapomínajíce na rodinu i překonávajíce všemožné překážky, spějou na pole válečné, daleko za rodný kraj, k svatému dílu, dobrovolně trpět, bojovat i umírat ku slávě kříže Hospodinova, aby spasili i osvobodili od musulmanského jha bratří rodných, jazykem i vírou. Celý Tvůj národ, Hosudare, od chudáka až nahoru k vznešenému šlechtici, bez rozdílu stavu a jmění celý národ, jako jeden muž povstal nyní, puzen jedním citem i jednou starostí. Na celém ohromném prostoru Tvé svaté Rusi rozléhá se žalný sten nad bídou bratří, láska bratrská jeví se v mohútné síle své, miliony skrovných dárků, podobných onomu poslednímu groši vdovy v svatém evangeliu, s modlitbou i žehnáním plynou ze vzdálených krajův Rusie k břehům Dunaje, Moravy i Driny na pomoc v bídě postaveným i válčícím.

Nenadále odhalil se ruskému národu celý svět bratrstva, který dosud zahalovala neuvědomělost i vnitřní přehrada v něm samém. Avšak přehrada ta, Hosudare, padla Tvou panovnickou, s nebes žehnanou vůlí. Nesmrtelným osvobozením dvaceti milionů z poroby i celou řadou nových oprav, Ty, Hosudare, probudils jej, aby cítil, že přináleží k jednomu celku a že jest rovnoprávným před zákonem. Tys původcem takové síly vnitřní, národní jednoty, jaké dosud neměl ve své moci ni jeden z panovníků.

Poprvé po tisíciletém těžkém historickém životě národ vzdechl svobodně, národní sebevědomí se probudilo, národní vědomí promluvilo i veliké historické povolání Rusi, jediné svobodné slovanské državy, stalo se nyní svatou závětí víry i bratrstva. Povolání to jeví se jako neodkladná mravní povinnost, povinnost čistá, průzračná, jasná, beze všech politických kombinací, i jakýchkoli zištných výpočtův.

Avšak jako ve všech těžkých dobách ruského historického života, tak zvláště v době nynější jsme si vědomi nerozdílného historického svazku, který víže Cara s národem. My nyní více než kdy jindy cítíme potřebu, abychom se muž vedle muže seřadili okolo vrchního strážce národního vědomí i národní cti. My věříme, že bije srdce národa stejně se srdcem Cara, že mysl Cara nerůzní se od mysli národa.

V mohútném srdečním rozechvění Tvé bývalé sídelní město spěchá, aby u trnože trůnu Tvého projevilo city, myšlenky i tužby své. Hlas Moskvy — vyrostlať ona i vzmohútněla s celou ruskou zemí v dobách smutných — zajisté, Hosudare, jest hlasem země ruské. A Tebou v život uvedená moskevská městská rada osměluje se povznésti tohoto hlasu k Tvému panovnickému sluchu. — Viz, Hosudare, že nebylo Cara silnějšího nad Tebe pevností svazku i sjednoceností se svým národem v době přítomné. Viz, Hosudare, — k čemukoli by se rozhodla Tvá Carská moudrost, — rozhodným-li slovem Cara Rusi, aneb válkou rozřešíš přidělenou Tobě historickou úlohu i smíříš závist, úklady i zlobu vrahů našich, — že nezměrnou a neobmezenou bude k Tobě obětavost, jakož i síla lásky, pokornosti i oddanosti Tvých poddaných. „Přišel čas i nastala žeň;" Care, osvoboditeli, buď Osvoboditelem našim bratřím!"

Tato slova měšťanstva matičky Moskvy, nezůstala bez náležité odpovědi. Když ruský car ubíral se dne 10. listopadu z letního sídla svého Livadie (na Krymu) přes Moskvu do Petrohradu, přijal deputaci městské rady, moskevské šlechty a moskevské gubernie, i promluvil v tato památná slova:

„Děkuji vám, pánové, za city, jež jste mi vysloviti byli ochotni hledíce k nynějším politickým poměrům, kteréž nyní více se objasnily. S radostí přijímám vaši adresu. Jest vám již známo, že Turecko vyhovělo mému požadavku o neprodlené příměří, aby zbytečnému krveprolití v Srbsku a Černé Hoře učiněn byl konec. Černohorci osvědčili se v tomto nerovném boji jako vždy pra-

vými hrdiny. Žel, že o Srbech nelze totéž říci přes to že byli naši dobrovolníci v řadách srbských, z nichž mnozí za slovanskou věc svou krev prolili. Vím, že se mnou celá Rus nejvřelejší béře podíl v utrpení našich souvěrců a soukmenovců. Vlastní zájmy Ruska jsou mi však nejdražší. Rád bych až do krajnosti šetřil ruské krve. To jest příčina, pro kterou jsem se snažil a snažiti budu, aby dosaženo bylo mírným způsobem skutečného zlepšení stavu křesťanů na východě. V příštích dnech počnou v Cařihradě zástupcové šesti velmocí vyjednávati o podmínkách míru. Mým nejvřelejším přáním jest, abychom dosáhli všeobecné shody. Jestli však k tomu nedojde a jestli uvidím, že nedosáhneme takových záruk, kteréž jsou splněním toho, co právem od turecké vlády očekávati můžeme, jsem pevně odhodlán k samostatnému jednání a přesvědčen, že v případu tom celá Rus mého vyzvání uposlechne, když za potřebné uznám a čest Ruska toho vyžádá. Též jsem přesvědčen, že Moskva jako vždy dobrým příkladem bude předcházet. Pomoziž Bůh, abychom svatý úkol provedli!"

Nekonečné jásání provázelo nejen v Moskvě, nýbrž po vší zemi ruské, po všem Slovanstvu tuto řeč cara „Osvoboditele", jak Alexandra II. nazýváno. A od těch, kdož slova carova přímo slyšeli, vydány tři adresy na poděkování, totiž moskevské šlechty, od zastupitelstva moskevské gubernie a od zastupitelstva města Moskvy. Mějtež i tyto projevy národa ruského zde místa.

Adresa sboru šlechtického zní takto:

„Nejmilostivější Hosudare! Pocitem hluboké úcty vyslechla moskevská šlechta významná slova V. V. v Moskvě, staroslavném středu veliké Rusi. Víme, že čest vlasti třímá v pevné pravici Vaší. Hosudare, ne málo přišlo Vám řešit velikých úloh pro slávu a blaho národa ruského. Nyní v těžké době hrozící války světové, Prozřetelnost vložila do carských rukou Vašich, abyste dokončil to, čím se slavní předkové Vaši tak dlouho zabývali. Kéž pomůže Vám Nejvyšší zvítězit nad nepřátely zbraněmi pokoje a darovati opětné Evropě drahocenný mír. Bylo by to novým slavným činem slavného panování Vašeho. Však uznáte-li, že vojna jest pro zachování ruské cti nutnou, pak hlubokou důvěrou v boha a spravedlnost naší věci pustíme se v boj proti našim vrahům a hotovi jsme krev srdce svého obětovati za cara i rodinu a slovanskou čest!

Ruská šlechta stála vždy v prvních řadách proti nepřátelům; i nyní jsouc pamětliva slavného údělu svých předků, nezapomene své povinnosti a ještě těsněji, ještě nerozlučněji upevní se svazek mezi mileným Hosudarem a vždy věrnou šlechtou!"

Adresa zastupitelstva gubernie moskevské:

„Neobmezenou láskou k Vám a rodné zemi, vyslechli jsme mohútná slova, která V. V. v stěnách v prvoprestolném sídle svém pronésti ráčil. Hluboko vniklo slovo to v srdce veškerého národa ruského a moskevské zemské zastupitelstvo spěchá, aby citům celého národa před V. V. dalo výraz. Známe, Hosudare, otcovskou snahu a péči Vaši o blaho bohem Vám svěřeného národa. Před našima očima sběhla se řada velikých skutků Vašich, na které Rusko jest opravdu hrdým. Za vlády Vaší cestou míru květla ruská zem a stala se mocnou na základě onoho nerozlučitelného svazku, který od nepamětných dob poutá cara k ruskému národu. V nynější těžké době veškerá snaha V. V. obrácena jest ku *zlepšení stavu bratří našich po víře a pokrevenství.* Nechť výsledek porad Vámi naznačených bude jakýkoli, národ ruský oddává se Hosudare celým srdcem do vůle Vaší, věda dobře, že car ruský kráčeti může jedině tou *cestou, která vede nejen ku blahu Ruska, nýbrž i veškerého světa slovanského!* Jestli Prozřetelnost nedopustí, aby dílo Vámi započaté dokončeno bylo cestou mírných úrad a jestli čest a sláva vlasti naší volati bude po válce, tož národ ruský ještě těsněji skupí se kolem prestolu V. V. s pevnou důvěrou v milost boží, kteráž dosud nikdy pravoslavného cara a národ ruský neopustila."

Adresa městského zastupitelstva moskevského:

„Když zalétlo přes moře Tvé mohútné slovo zastavivší okamžitě vražedné krveprolití, tu blahoslavilo se jméno Tvé v celé pravoslavii, ve všech končinách, kde hlahol slovanský zaznívá a celé Slovanstvo nadchnuto bylo blahým očekáváním. Nyní pak, když rozradostněná Moskva vítajíc Tě v stěnách kremlovských z vlastních úst Tvých přijala ujištění o carské vůli a úmyslu Tvém; když v divuplném okamžiku Tvého vzácného setkání s národem, srdce milionů zabušila stejně se srdcem carovým, a celá Rus s Moskvou v čele pocítila se býti zosobněnou v caru, plniteli její osudů, vůdci její sil, představiteli její ducha a historického rozvoje — tu jako paprsky slunce roztrhána byla mrákota nejistoty a jasný den vzešel po celé zemi nad ruskou nadějí a důvěrou! Blaho Tobě care náš, mírumilovný care mírumilovného národa. Víměť nyní, že moudrost Tvá vyměřila již možnou hranici Tvé carské shovívavosti a rozhodla se pro budoucí dobu na samostatných krocích Ruska. Věz tedy, Hosudare, že nebylo dosud cara silnějšího Tebe věrností a jednomyslnými snahami veškerého národa, jakož i spravedlivostí a čistotou nastávajícího Tvého úkolu. Věz, Hosudare, sebezapření a obětavost nemá mezí, tak jako mohútnost naší lásky, pokornosti a oddanosti Tvých poddaných.

Vzdávajíc se vedení Tvému Moskva doufá, doufá s jistotou, že vždy, všude a na všech cestách jméno ruské vysoko bude Tebou povzneseno a sláva „caraosvoboditele" vnikne až daleko za ruské nivy ku blahu nešťastným bratřím našim na Balkánu, ku blahu celého člověčenstva!"

Tyto adresy docházely po celém Rusku radostného, nadšeného ohlasu a všechna téměř města i větší venkovské obce zasýlaly podobná prohlášení carovi, takže

do konce roku 1876 čítalo se již přes 3000 takových adres. Paměti zasluhuje z nich adresa města *Nikolajeva*, zaslaná po válečné řeči, kterouž měl car po svém příjezdu do Petrohradu u Krásného Sela k svému vojsku. Zněla takto:

„Nejvznešenější mocnáři! Slova panovnická, kteráž jsi pronesl k vojsku v táboře u Krásného Sela, uvítána jsou od bojovníků Tvých s nadšením a živě se ozývají v srdcích nás všech. Nejmilovanější pane! Nikolajev jest blíženec Sebastopolu; mezi námi žijí dosud hajitelé pravoslavných hradeb jeho; týž cit nekonečné lásky k carovi nadchnuvší k úspěchům válečným, i cit plnění svaté povinnosti nikdy u nás nevyhyne. Rozkaž, careosvoboditeli: k slovu Tvému vrhneme se tam, všichni, jak jsme, k hájení Tvého trůnu a cti naší drahé vlasti, kterouž Tys vedl k slávě, velikosti a blahobytu. Jmění i krev skládáme k podnoží trůnu Tvého.“

LXIX. Kterak smýšleli národové evropští o válce slovansko-turecké.

Pověděli jsme již v kapitole LX., kterak se choval hned z počátku boje chrabrých Jihoslovanů národ náš český k této posvátné válce za osvobození ze jha tureckého. Národ náš nemohl býti nejen nevšímavým a lhostejným při tomto zápase, nýbrž nevyhnutelně musil se postaviti s veškerou vřelou příchylností a láskou ke svobodě na jednu stranu, a postavil se ovšem na stranu svých soukmenovců proti Turkům a jejich pomahačům, v kterémž ohledu národ český postavil se důstojně vedle jižních Slovanů rakouských, kteří svazky příbuzenskými, zeměpisným a politickým postavením jsou těsněji připoutáni k bojujícím bratřím na Balkáně.

Slovinci a Dalmatinci, Srbové, Chorvaté i Slováci rakouští provázeli boj svých zahraničných soukmenovců nejen s nejvřelejším účastenstvím, žádajíce mu nejzdárnějšího úspěchu, nýbrž i skutkem, mravně i hmotně pomáhali k dosažení úspěchu zbraní slovanských. Tisíce a tisíce uprchlých rodin požívalo pohostinství v pohraničných slovanských krajinách rakouských a při skrovné i nedostatečné podpoře, které se uprchlíkům dostalo ze státní pokladnice rakouské, neustávali Jihoslované rakouští podporovati tyto nešťastné oběti války všemožným způsobem. Ale na to se bratrská pomoc jejich neobmezovala, nýbrž mocně zasáhla i přes hranice rakousko-turecké. Bez vydatné pomoci rakouských Jihoslovanů nebylo by povstalcům bylo lze tak dlouho obstáti proti moci turecké, ano dílem i vítězně proti ní postupovati, nebyli by s to bývali opatřiti se zbraní novověkou a dostatkem střeliva. Kolik pak rakouských Jihoslovanů dostavilo se v řady povstalců, to arci my udati neumíme, snad toho nemohou učiniti ani oni, jimžto této pomoci bylo poskytnuto; ale tam, kdež by nebylo třeba tajiti to, přiznána bude zajisté velmi výdatná pomoc dobrovolníkův, kteří se dostavili na bojiště z jihoslovanských zemí rakouských.

Ze slovanských národů jediní Poláci chovali se nečinně v boji jihoslovanském; příčiny toho jsou známy a nechceme je znova připomínati. Poláci řídili se pravidlem, čeho se Rusové vřele ujímají, že toho se Poláci nemohou vřele ujímati — pakli by dokonce neměli horlivě proti tomu pracovati. Avšak zde Poláci nestavili se na stranu protislovanskou, jak jsme na počátku toho spisu souditi příčinu měli, nepomáhali, nenadržovali nepřátelům Slovanstva, toho jižního i severního i veškerého. Jest to arci hodno politování, že aspoň mravně spolu neúčinkovali ke zdaru a vítězství obecné věci slovanské; ale snad již to, jak oni se chovali, mohli bychom zaznamenati jakožto pokrok — když se nestavili na stranu a v řady nepřátel Slovanstva. Poláci byli jihoslovanského boje pokojnými diváky, i nemůžeme říci, že by jejich časopisectvo bylo se rmoutilo porážkami tureckými a radovalo se z válečných nehod a nesnadností srbských. Ano mohli bychom uvésti velmi vřelá novinářská osvědčení polská ve prospěch věci jihoslovanské.

O účastenství národa ruského ve válce jihoslovanské vyslovili jsme se v jedné z kapitol předcházejících.

Veřejné mínění německé, pokud se vyjadřuje žurnalistikou, bylo boji jihoslovanskému proti Turkům příznivo, a mnohé listy německé za hranicemi, a to listy veliké váhy byly horlivými jeho podpůrci; jiná jest německá žurnalistika v zemích rakouských. Vyjímajíc ten a onen list vídeňský, který se snaží stavěti se nestranným, bylo německé novinářství v Rakousku vesměs v táboře tureckém, a rozhodným i nejzuřivějším nepřítelem Jihoslovanů. Ne každý sice nechával svoji tureckou lásku stejně vysoko, stejně okázale plápolati, ale všechno jest to ovoce jednoho stromu, od „Prager Abendblattu“, od „Bohemie“ a „Tagesbotu“ pražského až k vídeňským „Pressám“, „Hansjörglům“ a „Kikerikim“ — všude to jedna asiatská krev, nikoli právé turecká, ale židovská.

Italiané byli rozhodně na straně slovanské proti Turkům. Národní jejich časopisectvo tak bojovalo za věc jihoslovanskou, jako novinářstvo slovanské. A nedosti na tom: veřejné mínění italského národa projevilo se týmž smyslem na četných shromážděních lidu, tlačíc na vládu římskou, aby se spolu přičinila, by již jedenkrát byl konec mahomedánskému barbarství na půdě evropské. Ale Italiané nepřestávali na pouhém projevování svého smýšlení, oni je skutky svými osvědčují; již od počátku povstání jihoslovanského konaly se tam

sbírky peněžité ve prospěch uprchlých rodin povstaleckých, a značný počet vlaských dobrovolníků propůjčil svoje rámě, i obětoval svůj život za svobodu uhnětěného plemene jihoslovanského.

Francouzi, kteří sobě osobují býti ne-li prvními, tedy aspoň předními bojovníky svobody, byli v tomto boji za svobodu Jihoslovanův dosti zdrželivi. Nemluvíc ani o listech klerikálních, které z odporu proti pravoslavným nemohou se rozehřáti pro vysvobození Jihoslovanů z jařma tureckého, pro věc spravedlnosti a osvěty — jsou ve Francii veliké a vážené časopisy, které se nepovažují za orgány klerikální, ano jsou i rozhodně protiklerikální, velmi vytrvale se zastávají tureckého panství. „Journal des Débats“ jest jedním z nejstatečnějších jeho obranců, a Gambettova „Républ. franc.“ psávala často tak, že jí turecký „Journal des Débats“ ochotně vzdával za to velmi zaslouženou pochvalu. Ostatně jest to v Rakousku veřejným tajemstvím, že „Journal des Débats“ má hojnou podporu z jistých pokladen rakouských, k nimž měl v době války slovansko-turecké volný přístup zahraničný ministr hrabě Andrássy, jakožto Maďar nevalný přítel Slovanů.

Officielní Anglie byla od jakživa na straně turecké. Ale také od samého počátku povstání bosensko-hercegovského dobývala si v Anglii věc Jihoslovanů vznešené a přičinlivé příznivce, a hnutí ve prospěch vysvobození křesťanů ze drápů turecké vztekliny bylo v Anglii všeobecně národním, tak že žurnály strany torystické ustavičně se musely mírniti u své náchylnosti k Portě, a vláda londýnská pořád krok za krokem ustupovala od svého stanoviska prvotního, jež byla zaujala na podporování tureckého panství. Časopisectvo strany pokrokové s úsilovností a obětavostí právě anglickou napomáhalo věci tureckého křesťanstva. Meetingy ve prospěch Jihoslovanů se tam odbývaly téměř denně, v největších městech a za účastenství osob nejvznešenějších a mocného vlivu, i odbývaly se s úspěchem vždy vydatnějším, tak že se může říci, kterak u dvorů největších národů evropských, u ruského a anglického, hnutí pro věc křesťanů v Turecku nejmocněji a s největším praktickým výsledkem ovládlo massy všeho obecenstva.

Jen jediný národ na potupu evropské osvěty neostýchal se zjevně postaviti se na stranu tureckou a s politováním sluší zaznamenati, že jsou to naši státní spoluobčané, kteří činili tuto nechvalnou výminku mezi národy evropskými. Čtenář zajisté již uhodl, že to jsou — Maďaři, jimž věnujeme článek zvláštní.

LXX. Maďaři a Turci.

Německý učenec F. Löhner, nevalný to přítel Slovanů, pronesl ve svých cestopisných úvahách přísný úsudek o Turcích, jimž po bok staví jakožto věrnou podobiznu Maďary. Zmíniv se o hrozném vraždění, jehož dopustili se Turci na Kandiotech při povstání v letech nedávných, táže se spisovatel vůči řádění Turků v Bulharsku: „A což neopakovalo se podobné, ba ještě hroznější vraždění za posledních dnů? Myslilo se dříve, když sultán Mahmud střílel do janičarů, že nadělal do tvrdého staroturectví široké průlomy, jimiž mohla vstoupiti evropská vzdělanost. Avšak nebylo všecko, co jsme za posledních dnů ze sultánových paláců v Cařihradě a o řádění tureckých dobrovolníků slyšeli, vymyšleno a provedeno úplně dle ryzého spůsobu staroturekého?

A pak mluví se ještě o velkých, důkladných opravách u Turků! Kdo národ tento poněkud pozoroval v jeho povaze a dějinách, ví dobře, že občanská rovnoprávnost křesťanů a Turků jest a zůstane holou nemožností. Turci musili by se odříci dříve vlastní své národnosti a víry; obě jest spolu co nejúžeji a nejpevněji spojeno; jest to v každé čivě a v každém údě, v každé žilce a bláně jakoby přikováno. Abych srozumitelně vyložil, jak zvláštní jest ta národnost Turků, dovolil jsem si okázati k známým nám Maďarům, již jsou s Turky spřízněni i původem i smýšlením, kteří jsou také tak dobrosrdeční a stateční jako Turci, ale byli vždycky jen útrapou národů. Maďaři jsou teď již po tolik staletí smíšeni s krví a bytostí německou a slovanskou, avšak nepropuká u nich při každé příležitosti povaha turanská? Mohou Maďaři přemoci onu podivnou obtíž, aby se vmyslili ve svědomí a právní cit lidí jiných? Mají-li pak dost slabé tušení, že na půdu uherskou, z níž oni sami obývají toliko část, a ani tuto část vlastními zbraněmi neosvobodili od Turků, mají právo také jiné národnosti? Avšak ze vrozené pánovitosti, kteráž v duševní lenosti nechává jiné za sebe mysliti a pracovati, vzrůstá jim pořád přece ještě politická chytrost a ráznost. Z těchto Maloturků na Dunaji nechť soudí se na Velkoturky na Bosporu.

Při těchto však rozhoduje ještě jiná, velmi silná okolnost, to jest hluboká, zarytá a nepřemožená nenávist proti křesťanství, kdežto maďarští jejich strýcové prozrazují k němu podivuhodnou vlažnost. Řekové a Srbové, Bulhaři a Rumuni cítí to pudem přirozeným, že nemůže se s nimi na delší čas snášeti národ ten, jemuž platí vlastně za náboženskou zásluhu, lidi, kteří nechtějí přijati víru jeho, povraždit, jen aby bylo pod sluncem méně odpůrcův islamu, ženy pak a dcery jejich prznit, aby oplozeny byly jen čistými moslemíny?

Nejmoudřejší věc by byla, vyrvati islamu krajinu po krajině, a nechat lid turecký, aby se pomalu vymořil a tiše vyhynul, kdežto vzdělanost evropská pořád dále

by se šířila po jeho území. Turek nenaučí se nikdy pořádně pracovati; on nemůže; protiví se mu to, zrovna jako pravému synu maďarskému. Proto musí každý rok ztráceti více peněz a polí nechat přejíti v ruce Arménů a Řeků, konečně pak se vystěhovati. Celý stát turecký žil z počátku loupeží a dobýváním, pak odíráním podmaněných národů, potom děláním dluhů; když ale teď nastal bankrot, z čeho má stát turecký ještě dále existovati?

Kdyby však mocnosti chtěly vyhnati Turky do Asie násilím, musily by to navleci velmi opatrně, jinak by tito nelidové spůsobili dříve strašné vraždění křesťanů. Pamatuji se, že již před dvěma roky sdělen mi z úst zcela věrohodných v Malé Asii výrok jistého vysoce postaveného Turka, jenž řekl: „Jest možno, že ztratíme krajiny evropské; neodejdeme však, nezanechavše krvavou stopu, kterou nesmažou ani staletí.“ Však pryč s těmito smutnými vyhlídkami! Osud kráčí svou cestou, a vleče s sebou říše i lidi, ať si chtějí čili nic. Život národů někdy se potlačí, skoro vyhasne; ale vždycky opět se povznese a vzplane. Třeba po tolika ohavnostech a krveprolití obživne Východ zase. Proud sil evropských nedá se již zdržeti.“

Položili jsme zde výňatek ze spisu muže Slovanům málo příznivého za tou příčinou, že v mnohých veřejných orgánech vytýká se nám, jako bychom úvahy o mezinárodním postavení Turků jen čerpali z pramenů slovanských, tedy naproti Turkům a Maďarům stranických. Však klidně může národ český a slovanský vůbec odmítnouti takové výčitky při celých spoustách důkazů, že právě spisovatelé a výteční mužové cizonárodní pronášejí se o Turcích a Maďarech právě tak nepříznivě, jako to právem činí všichni kmenové slovanští.

Opakujeme s bolem, že naši spoluobčané maďarští nečiní bohužel ničeho, aby úsudky podobné řádkám předcházejícím na vždy oněměti musely. A nejen že v tom směru ničeho nečiní, ale naopak zrovna se snaží a pracují k tomu, by veškeren vzdělaný svět proti sobě popudili. Nový důkaz, že v těch věcech jsou nenapravitelni, podali Maďaři ve válce slovansko-turecké.

Hned při vzniku povstání v Hercegovině v letě roku 1875 neustávali časopisové maďarští spílati nešťastníkům, jimž útrapy sveřepého Turka dále snésti možno nebylo, i posmívali se těm otrhánkům, jež Turek po staletí olupoval, že chtějí také *lidmi* být. A čím více povstání se šířilo, tím větší hněv jevili Maďaři, že by křesťanská rája v Turecku mohla přece konečně svrhnout se sebe jařmo turecké.

A zlost Maďarů dosáhla vrcholu, když ke konci června 1876 opověděl o Srbsko a Černá Hora válku říši turecké. Volali po ozbrojeném zakročení Rakouska ve prospěch Turků, štvali všemožným způsobem proti soukmenovcům Srbů v Uhrách a jakož příklad vlastenců srbských Miletiče, Kasapinoviče, Aksentěviče a mnohých jiných svědčí, obviňovali Srby uherské z nejtěžšího zločinu, jakýž zná trestní zákon rakouský — z velezrády!

Aby obviňování tomu dodalo se důrazu, zatýkali Maďaři a věznili nejlepší národovce srbské v jižních Uhrách a Chorvátsku pouze proto, že jevili vřelou přízeň a náklonnost k bojujícím bratřím zahraničným, jakož ani jinak býti nemůže. Celá řada Srbů byla pozavírána v žalářích v Pešti, v Novém Sadě, v Záhřebě, státní zástupcové uherští vydali se na cesty a zaváděli přísné vyšetřování všude, kde jevil se dost malý národní ruch, celá hejna ziskuchtivých udavačů provozovala tu nekalé řemeslo a na základě výroků lidí, kteří měli za sebou minulost temnou nebo očekávali, až budou ramenem spravedlnosti postiženi, sepisovány byly žaloby o velezrádě!

Takž stalo se na příklad v rozepři Miletičově. Jakýsi *Rankovič* udal, že byl Miletič za svého pobytu v Bělehradě přítomen nějaké hostině, kde vedl velezrádné řeči. Udavač jmenoval den i hodinu té hostiny, jmenoval i místo. Avšak vyšetřováním bylo zjištěno, že toho času, kdy Miletič v Bělehradě meškal, Rankovič jinde se zdržoval, a tudíž věděti nemohl, zdali a co Miletič v Bělehradě mluvil; dále zjistilo se, že Miletič v hostinci naznačeném vůbec ani nebyl, nýbrž v jiném hostinci se zdržoval, konečně pak vyšlo na jevo, že Rankovič jest sprostý, pro zločin padělání stíhaný zlosyn.

Ale vzdor tomu všemu byl dr. Miletič ve vazbě podržen a na základě udání Rankovičova obžalován, kdežto všichni ostatní vězňové musili být po kratší nebo delší vazbě na svobodu propuštěni.

Máme k tomu důtklivé příčiny, že zdržujeme se vlastního úsudku o těchto věcech a sdělujeme jen, co o stíhání uherských Jihoslovanů tištěno bylo ve vídeňském *vládním* časopise „Presse“ při té příležitosti, když musil být na svobodu propuštěn předseda obchodní komory osécké *Aksentěvič*. Vládní list vídeňský psal toto:

„Propuštění Aksentěviče z vězení jest potvrzeno, poněvadž jest dokázáno, že při schůzi v Bělehradě, která v procesu Miletičově tak velikou úlohu hraje, žádného podílu neměl. Ale jak známo, byl Aksentěvič poslední nadějí těch, kdož s pověstmi o velkolepém srbském spiknutí v Chorvátsku všeobecný nepokoj systematicky udržovali. Četní zatčení, kteří byli z rozličných míst sveženi, musili být jeden po druhém z nedostatku důkazů propuštěni. Však přece zbýval ještě ve vazbě Aksentěvič, tak zvaný náčelník spiknutí, a mnozí se těšili, že důkaz vyhlašovaných „státu nepřátelských rejdů“ bude přece podán. Že však nyní i Aksentěvič jest propuštěn, jest nepochybným důkazem, že s celou historií o spiknutí bylo opět jednou způsobem frivolním provozováno mnoho povyku pro nic a za nic.“

Stíhání Srbův uherských se strany Maďarů způsobilo i v cizině nemalou pozornost a v listech zahraničných pronášely se úsudky tou měrou pro Madary nelichotivé, že ostýcháme se v poměrech našich je opakovat.

Po celou válku chovali se Maďaři nepřátelsky k ruchu jihoslovanskému a v listech svých uveřejňovali články, v nichž přáli vítězství zbraním tureckým. Vrcholem takových přání byla provolání pešťských studentů, jež v říjnu vydali a z něhož vypínavost a nadutost maďarská, zároveň pak nenávist k Rusku a Slovanstvu vyzírá. Zní následovně: „Akademickým občanům! Maďarský národ nikdy nezůstal někomu dlužníkem. Byl vždy šlechetným a rytířským. To poznali jeho nepřátelé i přátelé. Měl by nyní zůstati dlužníkem národu, který po nešťastném dnu u Vilagoše poskytnul s opravdovým orientalským pohostinstvím ochrany našim rekům za svobodu bojovavším a z vlasti vypuzeným? „Uhersko leží pokořeno u nohou Vašeho Veličenstva!“ oznamoval Paskěvič hlavě severního barbarství. „Raději nechť statisícům mých poddaných srazí se hlavy, než aby skřiven byl jediný vlas mým hostům“ — tak pravil panovník spřízněného národa tureckého. Tam krví prosáklé pomníky tyranské libovůle, zde nezapomenutelné díky za ochranu. Odpověď naše zní: „Veřejné mínění země rozhodlo, Maďar nezůstane dlužníkem svému tureckému sousedovi! Vzdělanosti, pokroku, svobodě evropské hrozí nebezpečí, a hrůzy sibiřských olověných dolů; Rusko pošlapává mezinárodní právo, pod škraboškou „červeného kříže“ ohrožuje evropský mír a přední jeho stráž — uherský stát! Zdali nám možno, bychom mlčeli? kdož by odepřel sympatie národu, který přes to, že některé provincie podryté agitacemi zůstaly pozadu, prolévá krev svou v zájmech vzdělanosti (!); naproti severnímu strašidlu znamená vítězství půlměsíce rozbřesknutí jitřenky kultury. My, maďarští jinochové, dítky kulturního národa, musíme pronésti svoje mínění. — Akademičtí občané! Na bojišti, sbroceném krví našich přátel, nalézají se tisíce raněných, kterým sotva že se dostane potřebného ošetření lékařského. Jest naší povinností, bychom v zájmu svém i kultury zmírnili utrpení raněných. Složme haléře své, by se jich užilo k ošetřování trpících. Avšak ukažme zároveň, že sympatie maďarské mládeže provázejí příbuzný turecký národ v jeho krvavém boji, že mládež maďarská přeje vítězství chrabrým bojovníkům tureckým. Bychom projevili sympatie své tureckému národu, uspořádáme průvod s pochodněmi. Akademičtí občané! Demonstrace ta bude velkolepou jen tehdáž, jestli se jí súčastní každý a zdaliž jest maďarského občana, který by se odloučil, když zní heslo naše: „Ať zhyne tyranské barbarství, ať žije vzdělanost!“

A co zavdalo maďarským studentům, této „naději vlasti“, příčinu k takovéto turecké manifestaci? Byly to zprávy, kteréž v polovici října ve všech novinách se objevily, že naproti zamítnutí navrhů evropských mocností se strany Turecka *půjde Rakousko ve válečném podniku s Ruskem.* To Maďary nad míru popudilo.

Deputace studentův odebrala se k předsedovi uherského ministerstva Tiszovi a vyložila mu svůj záměr. V jiných zemích nebyl by ministr vůbec ani takovou deputaci k sobě připustil, však ministr Maďar uvítal studenty s všemožnou šetrností a pravil deputaci, že sice ví, že takový průvod s pochodněmi, pokud má zákonné formy, *jest dovolen,* však upozornil deputaci, že taková demonstrace nemůže se schvalovat v době, kdy by mohla být ve zlé vykládána, totiž před rozhodnutím důležitých otázek, o nichž se právě v příčině války na Balkáně jednalo.

Ale studenti byli touto otcovskou laskavostí předsedy ministerstva spíše k demonstrování povzbuzeni než od něho odvráceni, vždyť jim řekl Tisza, že je průvod s pochodněmi *dovolen.* Usnesli se tedy, že průvod se bude odbývat, a byl ustanoven na večer 26. října.

Chování uherského předsedy ministerstva k studentům vzbudilo ovšem velkou nelibost ve vládních kruzích vídeňských a v listech poloúřadních bylo Tiszovi vytýkáno, že se s pešťskou mládeží stotožňuje, neboť pravil k deputaci, že city její nejen pochopuje, nýbrž i sdílí, a že zůstavuje rozhodnutí „moudrému uvážení mladých vlastenců.“ Doslova vyčetly vládní noviny vídeňské Tiszovi a Maďarům toto: „Zamýšlená pouliční demonstrace v Pešti nezdá se být tak nevinná, jak ji pan Tisza v překvapující laskavosti naznačuje. Jest ovšem strojena na prospěch „spřátelené“ (t. j. turecké) mocnosti; ale její rub jest nepopíratelným nepřátelským osvědčením proti mocnosti jiné, s nížto jsme nyní a officielně neméně „spřáteleni“ (t. j. proti Rusku). Také mají překypující vlny uherské vděčnosti k Turkům jistou trpkou, žlučovitou příchuť, která se asi cítí také v hranicích říše . . . Také v Uhrách panuje vláda parlamentární a nesluší se, aby přes parlament nebo také proti němu na veřejné ulici provozovala se vysoká politika, kdežto pan Tisza dovede přece opříti se projevům *zákonného* zastupitelstva země, jejíž zájmů se při takových příležitostech dovolává. Že by neměl p. Tisza proti studentům žádného zákonného prostředku po ruce? Pokud víme, *neměl po ruce zákonných prostředků také v záležitosti Miletičové;* avšak honosil se v parlamentě, že dovedl zákonné pochybnosti obejít. A tu lze těžko pochopit, že nepoužil této své energie také vůči studující mládeži. Doba a otázka není zajisté méně vážna a na svou zodpovědnost mohl se nyní jako tehdy odvolat. Pretense této „studující mládeže“, která si hraje na uherské softy, svou vlast vůči cizině svévolnou akcí kompromituje a vládě předpisuje — tyto pretense jsou tak bezpříkladné, že jsme v rozpacích, kterak bychom je příslušně zamítli. Jedinou útěchou jest nám myšlenka, že to jsou jen školní chlapci a sice vášnivě rozčilení chlapci, s nimiž co činiti jest, a kteří jednotvárnost svých akademických studií tím si oslazují, že dělají drobet politiku. Jakožto chlapecký kousek pozbývá ovšem „turanské sbratření“ svého významu, a může se jen považovati za satyrickou mezihru ve vážné tragedii

světové. Ale přestati by se již mělo s tou ošklivou hrou. Doba jest pro dětské komedie příliš vážná. Ostatně bychom o demonstracích uherských studentů nebyli ani mluvili, kdyby nebyl pan Tisza mladým pánům prokázal tu čest, že je u sebe uvítal, aby jim dělal politickou přednášku, kdežto by je byl spíše měl poslati do školy. Snad má předsednictví uherského ministerstva pro takové mimořádné audience své důvody, které bychom věru velmi rádi znali. Nejlepší omluvou uherské školní mládeže jest ostatně okolnost, že i vážní mužové, za Litavou i před Litavou, též jako nedospělci o světových událostech a o politice vlády rozsuzují. Na štěstí nelze obávati se, že takové nerozvážlivé jednání mohlo by míti nebezpečné následky, a že by na rozhodujících místech nechali se tím svésti, aby na místě státní dělala se politika strany."

Ale toto vše neprospělo — spíše Maďary ještě více rozčililo; neboť v Pešti chystali studenti tureckou demonstraci s velikou okázalostí vzdor zákazům policejním.

V úterý dne 24. října večer měl svou schůzi šedesátičlenný výkonný výbor studentský, a jeden člen referoval o audienci, kterouž měla deputace studentů u tureckého konsula. Měl prý ten konsul velkou radost z projevení maďarských sympatií a ujistil studenty navzájem sympatiemi tureckými. Vždyť prý se v Cařihradě říká o hodných lidech: „Je dobrý, jako Uher". Turci totiž jako Maďaři pletou si pojem jmen „Maďar" a „Uher", a vydávají též Maďary za Uhry, ač nemaďarští Uhři, totiž Slováci, Srbové a Rumuni, proti takovému pletení pojmů mnohokrát rázně protestovali.

Konsul turecký vyjádřil se, že průvod pochodňový ke cti tureckého národa rád přijímá a že na oslovení jest hotov odpověď dáti; i přál si, aby byl osloven po maďarsku, neboť dle arabského přísloví rozumějí si srdce i v cizí řeči; ale jemu aby bylo dovoleno mluviti francouzsky. A přihlížeje k okolnosti, že byt jeho nalézá se v úzké ulici, navrhoval za místo k demonstraci palác hr. Ed. Karolyiho, ku kterémuž konci pan hrabě palác svůj konsulovi ochotně nabídl. Že však studentům prostranství před palácem také nepostačovalo, smluvili se, že konsul odebere se na ten večer do hostince ‚Evropa', před nímž má místa mnoho tisíc osob.

Sir Elliot,
anglický vyslanec v Cařihradě.

Konsul sdělil konečně studentům, že listy cařihradské o peštských demonstracích jsou úplně zpraveny a uveřejnily také maďarskou proklamaci. Toto vyjádření uvítali mladíci voláním „eljen!"

Jiný student oznámil, že rektor university vyzval studenty, aby od záměru svého upustili, kdyby však neuposlechli, že užije přísných prostředků. Studenti se ale odvolali k výroku předsedy ministerstva, že řádně ohlášený průvod s pochodněmi nemůže býti dle zákona závadným a že projevení sympatií Turkům jest prý více

a nutněji třeba než kdy dříve, a sice právě od mládeže, jejíž členové téměř bez výminky jsou vojáky a v případu války proti svému přesvědčení bojovati nechtějí. Nechť prý se uváží, že „uherská“ mládež demonstruje pro celistvost říše, ale Slované prý sympatisují s rozhodným nepřítelem říše!

Šedesátičlenný výbor usnesl se jednohlasně, aby se průvod odbýval. Zvláštní deputace odebrala se k městskému hejtmanství, aby ohlásila na den 25. valné shromáždění a na den 26. večer průvod.

Na černém prkně university bylo přibito následující ohlášení: „Vůči politickým demonstracím, jež akademická mládež počala, pokládá senát za svou povinnost upozorniti na to, že takové demonstrace příčí se účelu university i řádu disciplinárnímu, pročež se zapovídají. Napomínaje mládež, aby se demonstrací zdržela, činí tak senát ve prospěch akademického řádu a k uhájení vědecké vážnosti vysokých škol a jest hotov po případě platnost zjednati přísnosti akademického řádu.“

Po tomto prohlášení hodlali již mnozí studenti od demonstrací upustit, avšak články některých maďarských listů podpálily znova turecké vlastenectví softů pešťských. „Hon“ hájil shovívavé jednání Tiszovo tím, že žádný zákon nemůže býti důvodem k ministerskému zákazu, pokud nestanou se policejní výtržnosti; „Ellenör“ měl článek rozhodně pochodňový a konečně „Egyetertés“, orgán osmačtyřicátníků, nazval Tiszu loutkou vídeňské politiky za to, že mládež od demonstrace mírně odvracel.

Konsul turecký po zákazu policejním i universitním vzkázal, aby tedy studenti průvodu nechali, mládež však setrvala na svém.

K předsedovi ministerstva Tiszovi odebrala se nová deputace, aby protestovala proti zákazu policejnímu. Asi 2000 osob čekalo v jedné kavárně na návrat deputace. Náčelníci studentů se zatím usnesli, že nepovolí, i kdyby měli býti z university vyloučeni. Tisza pravil deputaci, že rekurs proti zákazu městského hejtmanství měl býti podán písemně prostřednictvím úřadu, že však nechce dbáti této formální chyby a přijímá rekurs přímo z rukou deputace. Jest ovšem pravda, že mladým lidem přímo zákazem nepohrozil, ale jako že tenkrát nepřijal studenty úřadně, takž se domníval, že nemusí na svou úřadní moc žádného důrazu klásti. Upozornil prý studenty dostatečně na nepříslušnost demonstrace a domníval se, že to postačí. Kouření doutníků není prý vůbec také zapovězeno, ale když hrozí nebezpečí, že by tím vznikl požár, musilo by se to také zakázati. Dále pravil ministr. že se domníval, že mládež sama uzná, kterak by uherský stát urazila, kdyby vůči konsulovi cizího státu, který mimo to ani diplomatickým zástupcem není, způsobila demonstraci za tím účelem, aby učinila nátlak na vládní politiku. Pokud bude státi Tisza v čele vlády, nebude prý takovou nepříslušnost proti vládě trpět, i troufá si prohlásiti, že neupustí-li mládež od svého počínání, vykoná on povinnosti svého úřadu dle práva a spravedlnosti.

Tisza prý byl při tom velmi rozhorlen a rozčilen, což lze pochopiti; uznal zajisté sám, kterak vůči Vídni pochybil, že choval se dříve k studentům tak shovívavě. Ve shromáždění, kde deputace jeho odpověď přednesla, činili mnozí k výrokům předsedy ministerstva ostré poznámky; student Verhovay měl pak velmi popudlivou řeč, načež vyhrnuli se zástupové na ulici.

K večeru na to strhli studenti zákaz senátu akademického s černého prkna a prohlásili, že ani vládě ustoupiti nehodlají. Na to počalo srocování po ulicích a výbor usnesl se odeslati telegram souhlasu Midhatu pašovi, což se i stalo. Telegram zní takto: „Pešťská mládež universitní prohlašuje jménem celého „uherského“ národa sympatie k bratrskému národu a přeje tureckým zbraním štěstí a vítězství, a aby Prozřetelnost císařskému Veličenstvu Abdulu Hamidovi a jeho vládě dlouho žehnala.“

Studenti chtěli odbývati schůzi, v níž by se usnesli o protestu proti policejnímu zákazu, schůze však byla policií zamezena, což způsobilo nové rozčilení, a studenti chystali se, že generálnímu konsulovi ruskému vytlukou okna. Policie však zamezila tento ušlechtilý záměr, zakročila rázněji a uzavřela ulice, kde nalézaly se konsuláty turecký a ruský. Po celou noc musely silné hlídky střežit ulice a tři prapory byly připraveny k zamezení dalších výtržností.

Zatím odbývala se nová schůze, v níž provolávalo se „pereat“ policii, že průvod zakázala. Jeden žurnalista z „Egyetertés“ vyskočil na stůl a volal, že mládež bude vědět, co činiti má, že dá důstojnou odpověď na zákaz, i kdyby panovali dva Tiszové a vydáno bylo tisíc „ukazů“. Tato řeč byla uvítána potleskem, provoláváno „eljen!“ řečníkovi a klobouky lítaly do stropu. Mezi všeobecným hlukem zvolal někdo: „Pojďme hned k tureckému konsulovi i bez pochodní!“ Toto vyzvání bylo hlučně uvítáno. Předseda shromáždění zrazoval od výtržností a k ukojení rozčilených mladíků navrhoval odeslání telegramu do Cařihradu. Telegram byl sepsán a odeslán.

Zatím došly telegramy souhlasu od studentů z Rábu, Velkého Varadu a z Kološe, jeden student je četl a shromáždění vítalo obsah novým jásáním a provoláváním. Rozčilení dosáhlo nejvyšší míry, když neznámý, starý muž přistoupil ke stolu, který za řečniště sloužil, a podal předsedovi padesát zlatých jakožto příspěvek na průvod. Volání „eljen!“ nemělo konce.

Na to bylo čteno vyjádření výboru šedesáti, kteréž se mělo v novinách uveřejnit. Pravilo se v něm, že Koloman Tisza vyjádřil se v březnu r. 1875, když se mu uspořádal průvod s pochodněmi, aby mládež v tak důležitých dobách pronesla své mínění; bylo by prý tedy

smutno, kdyby mládeži nyní, v době zajisté předůležité, mělo se v projevení mínění brániti. Však prý i sám Jókai (románopisec i politik maďarský) není proti tomu. Proto si mládež zjedná příležitost, aby svým sympatiím k Turkům zjednala průchod.

Toto ohražení bylo aklamací schváleno. Jeden právník chtěl dovozovat, že průvod s pochodněmi nebyl by včasný a že akademická mládež nemá se nechat svádět listy, jako je „Egyetertés"; avšak nemohl ani domluvit a ve shromáždění nastal nový hluk. Mezi studující mládež vloudili se ostatně rozliční nečistí živlové. Neznámí mužové přinášeli příspěvky na průvod. Jakožto přepjatec známý Verhovay měl rozněcující řeč. Pravil, že ještě nikdy neměl den tak radostný jako dnes, kdy spatřuje takové nadšení mládeže pro účel šlechetný. Hnutí studentstva není prý zastaveno: jiní měšťané v něm budou pokračovat, neboť „záležitost tato stala se záležitostí vlasti, a není již více věcí páně Tiszovou." Verhovay skončil za velikého hluku, neboť někteří moudřejší chtěli rozčilení konejšit a naléhali na řečníka, aby ustal. Konečně oznámil předseda, že agitace pro průvod po odmítnutí konsula tureckého jest skončena a že zahájí se sbírka ve prospěch raněných Turků. Pozdě v noci se shromáždění rozcházelo. Na ulici bylo několik podezřelých osob a několik křiklounů zatčeno.

Konečně uznal výbor šedesáti za dobré učiniti zadost ohroženému konsulátu ruskému. Shromáždiv se vyslechl toto vyjádření svého předsedy: Poněvadž kolovala pověst, že s některé strany zamýšlela se nepřátelská demonstrace proti ruskému konsulu, svolal předseda ve čtvrtek odpoledne schůzi užšího výboru, kterýž usnesl se o prohlášení, že podrobuje se policejnímu zákazu, odkládá průvod pochodňový na dobu příhodnější. Ve večerním plném sezení výboru bylo toto prohlášení schváleno s výslovným vyhražením, že později průvod se bude odbývati.

Druhého dne na to, totiž ve čtvrtek, kdy průvod odbývati se měl, páchala všeliká luza šeredné výtržnosti pouliční, a celá policie byla na nohou. Náčelníci turecké agitace pozdě nahlédli, že způsobili skandál. K ukonejšení rozjitřenců objevilo se odpoledne na rozích toto provolání:

„Občanům obou universit!

Podepsaný výbor dává vědomost občanům obou universit: 1. Uvažujíce nátlak na nás vykonaný odročujeme průvod pochodňový cís. tureckému konsulovi na dobu příhodnější, však pod žádnou výminkou od něho neupouštíme; 2. do té doby, pokud demonstrace v této formě nebude se moci provésti, projevíme své sympatie k Turecku způsobem následujícím: a) půjdeme jakožto deputace k tureckému konsulovi, b) uspořádáme sbírky ve prospěch tureckých raněných, c) uspořádáme s koncertem spojený společenský večer, jehož výtěžek bude obrácen ve prospěch tureckých raněných, d) prohlásíme v uherských a zahraničných listech, kterak své sympatie pro Turecko osvědčujeme.

Občané akademičtí! Prosíme vás, upokojte se, zachovejte důstojnost university, chraňte se každé malicherné demonstrace, kteráž by jen věci, již tak vřele hájíme, na škodu býti mohla. Jinak ale vás ujišťujeme, že výbor šedesáti vykoná vše k obhájení našich zásad a práv. V Pešti, 26. října 1876. Jménem výboru šedesáti."

Však vyhlášku tuto všichni členové výboru neschválili a ve schůzi večerní proti ní protestovali. Předseda žádal důtklivě, aby provolání bylo schváleno, poněvadž jen tímto způsobem lze nadíti se pokoje, neboť mnozí střeštěnci chtějí přese vše zapovídání a odmítání se strany konsula přece demonstraci s pochodněmi provést. Ve výboru utvořily se strany: kdežto jedna strana trvala při doslovném znění plakátu, že průvod se jen odročuje, nechtěla druhá strana o průvodu již vědět a stála na svém, že se bude jen pro raněné Turky sbírat. Třetí strana dokonce souhlasila s pouliční luzou, která chtěla dělat průvod. Konečně bylo znění plakátu schváleno. Na to se čtlo ostré ohražení proti městskému hejtmanu Thaissovi, v němž se všeliká jeho policejní opatření odmítají. Ohražení toto jednohlasně schváleno. Předseda navrhl, aby k uvarování všeliké zodpovědnosti podepsali členové výboru protokol, že vzdávají se pořádání průvodu s pochodněmi a obmezují se pouze na sbírky pro raněné Turky. Návrh ten způsobil bouřlivou debatu, která skončila bez výsledku.

Mezi tím shromáždilo se na ulici množství lidstva, a policie pěší i jízdní musela zakročit, aby průchod ulicemi uvolnila. Srocování trvalo pozdě do noci.

Dne 2. listopadu, v den dušiček, provedli studenti novou demonstraci tureckou. V Budíně jest pohřben jakýsi turecký mnich nazvaný Gül Baba; Turci ctí tohoto nebožtíka jakožto svého svatého. Peštští studenti, křesťané to katoličtí i evangeličtí, vypravili se k hrobu tureckého mnicha a konali tam svou „pobožnost," při čemž vedli řeči velmi popudlivé.

Vrcholem všeho toho řádění turecko-maďarského bylo však usnešení, aby tureckému vojevůdci věnovala se „čestná" šavle za poražení Srbů. Vypsány hned sbírky, šavle pořízena a dne 4. ledna vypravila se zvláštní deputace na cestu, aby dar maďarského národa odevzdala Abdul Kerimovi v Cařihradě.

Na cestě stihla tuto deputaci ta nehoda, že byla v Terstu, odkudž po parníku do Cařihradu odjížděti měla, šeredně uvítána. Terstští Slované, Řekové a Italiané projevili demonstrativně svou ošklivost nad jednáním Maďarů, kteří neostýchají se na potupu vzdělaného věku bratříčkovati se s barbary světoznámými. I uvítali v přístavu terstském deputaci maďarskou způsobem příslušným.

Pražské „Bohemii" psalo se o tom výstupu mezi jiným: „Maďarská deputace vstoupila o 2. hodině od-

poledne dne 6. ledna na Lloydův parník „Ceres", aby odplula do Cařihradu. Členové deputace přijížděli po dvou a po třech ve fiakrech k přístavu, kde bylo s počátku jen málo zvědavých shromážděno. Ale když o ½2 hodině na Piazza grande hudba skončila, hrnul se lid v zástupech k přístavu. Asi 10 minut před 2. hodinou rozlehlo se náhle jako na dané znamení všeobecné pískání, při čemž měly úlohu schválně přinešené píšťalky, a brzy vmísilo se mužstvo několika poblíže stojících lodí pískáním, troubením na rohy, na mluvní roury a jiné nástroje do toho koncertu. Pisatel tohoto listu slyšel r. 1848 mnohou pěknou kočičinu — ale podobné „muziky" se posud nikdy nedočkal, a také je přesvědčen, že nejhladovější žraloci, kteří se snad v našich vodách zdržovali, zajisté odrazili. Nepochybně bylo by se na této „ovaci" deputovaným přestalo, ale tito se sami přičinili, aby se koncert odbyl slavněji, neboť sotva že se pískat počalo, postavili se Maďaři na předku paluby, sundali klobouky a nasadili si turecké fezy, čímž se shromážděný zástup rozhořčil. Ale ne dosti na tom — Maďaři applaudovali, děkovali posměšně svými fezy, načež strhla se teprve pravá bouře. Mezi pískotem zazněly hlasy: „Forca! forca!" (šibenici!), „Morte agli Ungheresi" (ať zhynou Maďaři), „Porchi Ungheresi" (uherská p . . . . . .), „Morte ai Turchi" (ať zhynou Turci), „Abasso gli Ungheresi, abasso i Turchi" atd. Při tom bylo nejprve po lodi blátem házeno, že však toto na loď se nedoneslo a také Maďaři malé bombardování počali, házelo se pomeranči, citrony atd. Ale Maďaři jsou nejen udatní, nýbrž i vtipní — a tudíž pomeranče chytali, posměšně za ně děkovali a počítali si je. Tím však bylo obecenstvo nad míru popuzeno a náhle rozlehlo se volání: „Andiamo a bordo!" (pojďme na loď!) Avšak můstek k lodi byl obsazen stráží bezpečnosti, přítomný vrchní inspektor stráže zástup zdržoval, hned na to byl můstek k nařízení policie vytažen a parník odrazil od břehu. Tomuto rychlému opatření děkovati jest, že nedošlo ke krvavé srážce na palubě. Pekelná muzika a pokřik shromážděného obecenstva provázely odjíždějící, kteří se bavili tím, že zástupu na břeh kynuli, lorgnony přehlíželi atd. Za majákem se parník zastavil, aby naložil se zbytek zboží; ale zástup klidně rozešel se v pořádku, aniž by se byla udála po celý výstup nejmenší demonstrace protivládní. *Vůbec se účastnili demonstrace téměř výhradně lidé vyšší třídy,* nejvíce to byli usedlí zde Dalmatinci a jiní Slované. — Zde požívají Turci a jejich přátelé pramalých sympatií. Ostatně přejeme deputaci „šťastnou cestu" — neboť neklamou-li všechna znamení, očekává jich na Korfu ještě slavnější uvítání než zde. Tedy bon voyage — a pokud možno žádný návrat do Terstu. Na parníku, kterýž maďarskou deputaci unášel, nalézal se Osman paša, turecký general, kterýž nedávno od knížete černohorského ze zajetí byl propuštěn a o němž se psalo, že do Vídně jede, kdežto on do Cařihradu cestuje. Osman paša jest osobnost zajímavá, čtyřicátník, dosti velké postavy, silného vzrůstu, má pěkný orlí nos, nahoru zakroucené černé kníry, jiskrné oči a chová se zcela po vojensku, jakž toho u tureckých vojínů řídké jsou příklady. Měl na hlavě fez s dlouhým modrým třapcem, tmavý zimník, modré spodky s červenou paspulkou a na nose vypínal se mu pyšně binokl. Hned jak výstup na břehu vznikl, odebral se do své kabiny a nedal se více vidět. Kéž by ho byli jeho mladiství „příbuzní" soucestníci následovali!"

Deputace maďarská musela se na cestě své vyhnout ostrovům řeckým, neboť konsul rakouský na ostrově Korfu varoval napřed Maďary, aby u břehu nepřistáli, nechtějí-li se vydati v nebezpečí.

V Cařihradě byla deputace maďarská ovšem dobře od Turků uvítána a sám sultán stál u okna a kynul Maďarům. Maďarští studenti počínali si právě tak, jakoby byli přijeli jménem celého národa maďarského a státu uherského, a Mithad paša, toho času velkovezír turecký, vyslovil naději na věčné bratrství Madarů a Turků, kdežto Abdul Kerim, jemuž studenti maďarští čestnou šavli podali, pravil, že bojoval prý v Srbsku k obhájení historické mravnosti!

Maďarské listy přinesly o pobytu deputace maďarské v Cařihradě zprávy překypující chválou Turků, kteří prý radostí až se rozplakali, když Maďary spatřili. Hostina stíhala hostinu, po ulicích cařihradských se plesalo, turečtí a maďarští bratří tonuli v rozkoších.

Zatím poloúřadní listy rakouské neobmeškaly vysvětliti, že maďarská deputace v Cařihradě nemá žádného officielního rázu, že vyšli si „ti mladí lidé" jen na vlastní vrub do Cařihradu, a že tedy nelze z toho vyvozovati nějaké přátelství říše k Turecku nebo nepřátelství k Rusku. Stydlivé toto přiznání sluší vyložiti v ten rozum, že Rakousko ještě i v novém letě 1877 nebylo náležitě rozhodnuto, na kterou stranu má ve vlastním prospěchu nakloniti své přátelství.

I ve sněmovně uherské, v místnostech vyvolenců národa bylo pro Turky demonstrováno, a levičáci, přívrženci politiky *Košutovy,* dovolávali se alliance turecko-rakouské proti Rusku! Starý Košut ovšem ve svém vyhnanství tyto demonstrace podněcoval všelikými listy, jež přátelům svým do Uher zasýlal. Maďarské časopisy tyto listy Košutovy otiskovaly a užívaly jich na podpalování lidu maďarského.

V nenávisti své k Rusku se Maďaři i tou měrou zapomněli, že zajali v Pešti několik ruských důstojníků, kteří jakožto dobrovolníci do Srbska jeli. Na zakročení vyslanectva ruského museli býti důstojníci ovšem propuštěni.

Jednáním svým ve válce slovansko-turecké postavili si Maďaři pomník věčné — zvláštnosti mezi národy evropskými.

Ústup Srbů z Alexince.

Nikdo nevěřil, co některé časopisy hlásaly, že turecké demonstrace tropila v Uhrách jen nerozvážlivá mládež, že maďarští studenti vyjeli si do Cařihradu s čestnou šavlí jen na vlastní vrub, že povážlivější lidé mezi Maďary s takovým počínáním nesouhlasili. Vždyť i listy vlády uherské přinášely nadšené zprávy o pobytu svých „akademických občanů“ v hlavním městě tureckém. Ano i rakousko-uherský vyslanec hrabě *Zichy* účastnil se demonstrace, neboť oznámil vládní list uherský, kterak deputace přijela v plné parádě před rakousko-uherské vyslanectví a byla nejprve přijata od „našeho“ vyslance hraběte Františka Zichyho, a pak od jeho syna, někdejšího uherského ministra obchodu hraběte Josefa Zichyho, kterýž měl „vlasteneckou“ řeč, v níž do slova pravil: *„Veškeré vrstvy maďarského lidu musí sdíleti přátelství k Turkům, poněvadž tato alliance obou národů jest jedinou jejich spásou.“*

Abdul Kerim dával hostinu, k níž pozváni byli nejvyšší hodnostáři státní, a tu Maďaři a Turci na vzájem se oslavovali. Hrála při tom turecká muzika, a když Abdul Kerim připil na zdraví císaře a krále Františka Josefa, zahrála také rakouskou hymnu. Večer na to byla illuminace a slavnostní představení v turecké opeře. Druhého dne dávala hostinu deputace, a dostavil se k ní také rakouský vyslanec hr. Zichy a general Klapka, jeden z někdejších vůdců maďarské revoluce r. 1848.

Turci nosili deputaci v pravém smyslu slova na rukou, sám hrdina Abdul Kerim, maďarským mečem opásaný, radostí plakal a chvěl se po celém těle, když k němu deputace zavítala. Připíjeje pravil: *„Spojením dvou takových národů jest šíření se Ruska na vždy zamezeno.“* A Midhat paša připomenul, jakou sílu sympatie maďarského národa jeho činnosti před Evropou propůjčuje, začež bude Turecko vždycky vděčno; i vyslovil naději, že *sympatie mezi oběma národy jest základem mocného a věčného spojení, poněvadž oba národové jsou na sebe poukázáni.*

A turecký ministr zahraničných záležitostí *Savfet* paša, vyslovil deputaci maďarské politování, že Maďaři nejsou posud mohamedány, aby svazek jejich s Turky byl tím pevnější, i klnul památce všech, kdož mezi těmito bratrskými národy v minulých stoletích válku způsobili. Maďaři přijali tuto tureckou zdvořilost s nadšením, provolávali své „eljen!“, načež jim Turci voláním „jašašin!“ odpovídali.

Toto řádění bylo konečně vládním kruhům rakouským velmi nepohodlné, a z Vídně ozývaly se hlasy nevole, že Maďaři dělají říši takovou nečest před celým světem. Hlasatelem studu, kterýž se naproti maďarským nepříslušnostem rozhodujících osobností ve Vídni zmocnil, byl poloúřadní časopis „Fremdenblatt,“ kterýž v ostrém článku odsuzoval počínání Maďarů a mezi jiným pravil:

„Politika rakousko-uherské říše nemůže býti naproti svým četným národnostem jednostrannými směry vedena. Nemůžeme dopustit, aby „turanské příbuzenství“ Maďarů s Turky mělo platit za politický argument, neboť pak bychom musili jednotu velkoslovanskou, panslavistickou ideu národnostní také za oprávněnou uznati. Přisoudíme-li krajanům Košutovým právo, aby jakožto „krevní příbuzní“ šlechetného Šefketa paše a jiných „reků“ bulharské paměti demonstrovali, musíme také Čechům a Chorvátům vyhraditi právo, aby se cítili bratry oněch Slovanů, kteří jsou pod panstvím tureckým, a musíme tu říci, že toto kmenové příbuzenství slovanské jest mnohem vřelejší a více oprávněné. My ale žádáme od každého občana rakousko-uherské říše, aby politiku říšskou, od zákonných zastupitelstev schválenou, na venek nekompromitoval. Žádáme, když většina rakousko-uherských národů v delegacích promluvila a akci hraběte Andrássyho schválila, aby národní ztřeštěnci, jimž obdiv pro turecké hrdiny do mozků vstoupil a o zdravý rozum připravil, tuto politiku před cizinou v nečisté světlo nestavěli.“

Jiný vládní list vídeňský zase popíral účastenství hraběte *Zichyho* staršího při hostině a vůbec při demonstracích; že však listy vlády uherské, kteréž byly o věcech v Cařihradě od krajanů svých lépe zpraveny, setrvaly při svém, není pochybnosti, že maďarská hrabata Zichyové, otec i syn, právě tak s věcí maďarských studentů se stotožňovali, jako jiné rozhodující osobnosti maďarské.

K demonstracím cařihradským přidružily se výtržnosti zvolením Ludvíka *Košuta* za poslance do sněmu uherského. Pověděli jsme již, kterak Košut turkopřejné demonstrace svých krajanů podněcoval a hlavně proti Rusku štval. Bývalý diktator uherský nemohl ovšem zapomenouti, že ruské vojsko to bylo, kteréž revoluci maďarskou u Vilagoše dne 13. srpna 1849 zlomilo. Košut tehdy prchl a požíval v Turecku pohostinství. Od té doby hnízdí v srdci jeho zášť proti Rusku i proti všemu, co slovanské jméno má.

Toto smýšlení bylo příčinou, že občané města Czegledu zvolili Košuta za poslance, ač věděli, že vzdor amnestii, kterouž dal císař rakouský všem maďarským provinilcům, Košut do Uher vrátiti se nemůže, an poslušenství panovníkovi odpírá. Však přátelství jeho k Turkům a nenávist k Rusům překonala všechny ohledy a Czegledští vypravili se počtem více než sto mužů jakožto deputace do Baraccone blíž Turina v Italii, aby Košuta k návratu do Uher vyzvala. Deputace zastavila se v Pešti, kdež udály se dne 20. ledna 1877 pouliční výtržnosti, jež policie nebyla s to zameziti. Na nádraží dostavilo se studentstvo a lid k uvítání deputace, a právě jel císař a císařovna kolem nádraží, když obecenstvo hulákalo „eljen Košut!“ V průvodu pandurů na koních odebrala se deputace do hostince, kdež ke cti Košuta odbývala se hostina. Večer na to odjela deputace při

opětném shonu lidu do Italie. V Baraccone, kamž Czegledští dne 24. ledna dorazili, měl náčelník deputace ke Košutovi řeč, kterouž ho vyzýval k návratu do Uher těmito slovy: „Pojď, vysvoboď vlasť, pojď a posvátná půda uherská zaduní tvým příchodem, srdce všech budou opět pro tebe tlouci. Pojď, *civilisace Evropy jest od severu ohrožena!*“

Řečník tím naznačoval, že Rusko chystá se k válce na strestání Turků, a to nazval ohrožením civilisace!

Košut však pravil, že za dosavadních poměrů nemůže do vlasti se vrátit, ale až prý nadejde chvíle příhodná, kdy činnost jeho vlasti by prospěla, pak prý přijde.

Trefný úsudek o turkopřejné činnosti Maďarů podal nestranný politik a publicista vídeňský František *Šuselka* ve svém časopise „Reform“, kdež napsal:

„Řádění maďarské má vážný význam politický, neboť směřuje proti dosavadní východní politice Rakousko-Uherska, kterouž přece spravuje Maďar Andrássy a kteráž od císaře a krále schválena byla, směřuje proti podstatným, životním prospěchům Rakousko-Uherska, poněvadž národní a náboženský cit veškerých Slovanů říše hluboce uráží. I může také uvésti Rakousko-Uhersko ve veliké nebezpečí, poněvadž způsobem nepřátelským Rusko provokuje. Jen tolik dobrého způsobilo to řádění, že turecký ministr zahraničných věcí, Savfet paša, v radosti své nad holdováním Maďarů byl tak upřímným, že jakožto člen mladoturecké vlády projevil smýšlení rozhodně staroturecké. Litoval totiž, že Maďaři nejsou mohamedány a proklel památku těch, kdož kdy mezi Maďary a Turky válku způsobili. V litosti Savfeta paše, že Maďaři neobrátili se posud k učení proroka, spočívá zároveň litost, že dům habsburský v zápasech svých s Turky uhájil si korunu svatého Štěpána, že nad královským hradem budínským neskví se půlměsíc a nevlaje několik ohonů koňských. A v postupu dalších konsekvencí tureckého ministra spočívá též politování, že po dvakráte nepodařilo se Turkům dobyti Vídně, učiniti ji hlavním městem pašaliku a změniti chrám svatoštěpánský v mešitu. To jsou pravé staroturecké pocity Mladoturků, kteří nyní vládnou a pomocí své nové konstituce Turecko tak mocným učiniti doufají, že by mohlo obnovit krvavou slávu své minulosti. Kromě kultu tureckého jest nyní v Maďarsku také kultus košutský v bujném květu. Jeden kultus vyvolal druhý, a nyní se oba vzájemně rozněcují. Košutská deputace v Pešti byla příčinou demonstrace, kteráž smýšlení v uherském hlavním městě způsobem velmi povážlivým charakterisuje. A maďarské listy licoměrně tvrdí, že Ludvík Košut byl by dobrou podporou trůnu! Horší již nemůže býti vlastní zaslepenost nebo úmysl zaslepiti jiné. Není ani třeba připomínati Košutovu minulost, ba ani se vlastně připomínati nemá, poněvadž král sám všeobecnou amnestií zastřel minulost rouškou zapomenutí. Ale Maďaři tohoto vznešeného příkladu nešetří, nechtějí zapomenout, a vždy opět a opět odhrnují roušku, kteráž neblahou minulost zakrývá. A zvláště Ludvík Košut jest to, jenž k tomu podnět dává. Ve svých nejnovějších enunciacích dokázal opět, že v době skoro tří desítiletí nic nezapomněl a ničemu se nepřiučil. On nechce korunovaného již krále uherského uznati, poněvadž tento král jest zároveň císařem rakouským, i pronáší cynické tvrzení, že Uhry jsou v nynějším spojení s Rakouskem hůře v tom, než na příklad Srbsko v poměru svém k Turecku; on zamítá výhodné pro Uhry vyrovnání tvrzením, že Uhry si touto státoprávní smlouvou zadaly, ba že k smrti se vyrovnaly. A vůči tomu všemu odvažuje se maďarský list říci, že Košut vrátí se domů teprve pak, až celý národ jednohlasným usnešením sněmu nazpět ho povolá! Scházela by věru ještě jen šílená žádost, aby korunovaný král sám Ludvíka Košuta poprosil, aby ho uznat a domů se vrátiti ráčil, aby světlo své státnické moudrosti zářiti a svou moc divy tvořiti nechal! Maďarský kultus turecký a košutský směřuje proti Rakousku a může této říši národů způsobiti největší nebezpečí, ale to nebezpečí, kterýmž v první řadě maďarství za své vzíti může.“

Tímto úsudkem končíme kapitolu o přátelství maďarsko-tureckém.

LXXI. Manifestace českého a chorvatského studentstva naproti maďarskému.

Jakož ani jinak nebylo lze očekávati, vyvolaly křiklavé demonstrace maďarského studentstva rozhořčení mezi akademiky jiných vysokých škol v Rakousku, jmenovitě v Praze a v Záhřebě. Studující mládež obou těchto universit usnesla se o rázném osvědčení proti barbarství tureckému i proti všem, kdož s barbary se přátelí. Osvědčení studentstva česko-slovanského v Praze znělo takto:

„Slovanské studentstvo na vysokých školách pražských v záležitosti, která celým světem pohýbá, zachovalo až posud mlčení, které by mohlo opravňovati k soudu, že jest k ní netečno. Avšak daleka jest nás vina tato! Nebyloť a není nám posud možno projeviti smýšlení své způsobem takovým, jakého hodna jest láska bratrská, jakého hoden jest svatý svazek pokrevenství. Nyní však mlčení další stalo by se hříchem, netečnost zradou. Hráze, jež sami my jsme sobě postavili, strženy jsou rukou sveřepou.

Mládež maďarská neostýchá se nám Slovanům vinu přičítati: „že s nepřátely říše sympatisujeme.“

Rozhodně odmítáme obvinění toto, zvláště je-li vysloveno od těch, kteří neostýchají se vysloviti jméno „Vilagoš“, když jiným vytýkají, že na jednotě říše zrádu pášou. Tam u Világoše, tam krvavě napsáno osvědčení, komu záleží na jednotě říše, tam mocný kmen slovanský, k němuž my sympatií svých tajiti nemusíme, mocně obhájil jednotu říše naší!

My slovanští posluchači vysokých škol pražských chováme k bratřím svým na jihu city nejvřelejší, a sice z příčin těchto:

Zákon svatý, nezrušitelný, zákon přírody velí ty, v jichž žilách bratrská se proudí krev, již bratrským, spřízněným nám hovoří hlaholem, jako bratry milovati. My v bratřích Slovanech uznáváme ochrance státu a vlasti své, ochrance osvěty evropské, jichž krví a svobodou vykoupena jest vzdělanost, kterou tak často ohrožovali sveřepí Osmani. Nechť pomní Evropa, že Srb, Bulhar, Chorvat, Polák, Čechoslovan, Slovinec i Rus, — nechť pomní Rakousko, že tito národové tvořili šik ochranný proti národu divokému, v jehož spojenství zhusta nalézáme ty, kterými u Világoše naposled ohrožena byla jednota říše.

Než i jiná páska poutá nás ku bratrům slovanským. Je to soud národů. Všichni národové vzdělaní soudili i rozsoudili, že boj bratří Jihoslovanů jest svatým, spravedlivým bojem za práva lidskosti, za pokrok, který každému musí býti svatým, kdo v pokroku shledává spásu člověčenstva.

My slovanští posluchači vysokých škol pražských hrdě i radostně *hlásíme se ku praporu pravdy a svobody*, jejž národ neslýchaně ujařmený povznesl s myslí posvátně nadšenou proti těm, již krví žen a dítek nevinných zbroceni jsouce vedeni jsou heslem divokého fanatismu, otroctví a ukrutnosti. Ti, kdož po staletí byli zhoubci Evropy, nyní opět dokázali na tisících obětí bezbranných, jak daleci evropské vzdělanosti jsou, ba jak prázdni jsou všeho citu lidskosti, dokázali opět, že jsou hnijícím údem Evropy, který musí býti uťat, nemá-li jinak vzdělanost a pokrok trpěti.

Mládež maďarská zvolila spojenství těchto. My však vítáme boj za svobodu našich bratří, my přejeme vroucně zbraním drahých nám Jihoslovanův zdar a úspěch, ujišťujíce je slavně, že pokud krev otců, krev slovanská v údech našich neztuhne, pokud poslední cit lásky bratrské v prsou nevyhasne, pokud zrak duší nezemře ku světlu pravdy věčné patřící, potud s Vámi, bratří, lkáti, s Vámi plesati budeme.

Doufáme, že také pro ně vzejde jitro svobody, pro ně, na jejichž praporu psáno jest: „Svoboda a vykoupení.“ Toť víra naše i naděje! Cestou k cíli tomu jest svornost, bratrství, k němuž Vám, bratří, podáváme rámě své, v němž proudí krev těch, kteří první myšlenku svobody povznesli na praporu svém a pro ni cedili krev svou!

V Praze, v říjnu 1876.“

Manifest akademiků chorvatských v Záhřebě zněl do slova:

„V době, kdy posvátný zápas chorvatského národa v Bosně a Hercegovině proti čtyrstaletému tyranu a mučiteli, osmanskému císařství, patrně se zmáhá a ke konci spěje, v této předůležité době pokládá chorvatská mládež akademická za svou svatou povinnost vystoupiti před světem s veřejným osvědčením. Chorvatská mládež akademická dobře ví, že v Bosně a Hercegovině žijí bratří, že Bosna a Hercegovina byly dvěma nejskvělejšími drahokamy v posvátné koruně chorvatského krále Demetra Zvonimíra. Chorvatská akademická mládež ví, že Bosna a Hercegovina byly kdys úzce spojenou částí státu chorvatského, když uherský král Koloman dosedl na chorvatský trůn. Chorvatská akademická mládež ví, že Chorvatsko ztratilo země ty v boji s osmanskou říší, v boji za vlastní samostatnost, v boji za křesťanstvo, za Evropu a její vzdělanost co přední stráž křesťanstva. Chorvatská akademická mládež ví, že, když chorvatský národ trůn slavný svůj propůjčil Ferdinandovi I. z rodu habsburského, nynější turecké Chorvatsko až k Vrbasu patřilo k zemi chorvatské. Chorvatská akademická mládež ví, že Ferdinand I. sebe a své potomky zavázal, že osvobodí části Chorvatska úpící pod jařmem tureckým a přivtělí je k Chorvatsku. S ohledem na to vyjadřuje mládež chorvatská oprávněný a z nitra duše pocházející požadavek veřejně, by J. V. král mučený národ chorvatský v Bosně a Hercegovině sprostil osmanského jařma, *zřídil opět chorvatské království v státní neodvislosti* a uvedl k blahu a štěstí, jak dávno zasluhuje pro množství krve, kterou prolilo za slavný trůn Habsburků. S ohledem na nejnovější osvědčení maďarské akademické mládeže nahlíží chorvatská mládež, že Maďaři sympatisují s Turky z vděčnosti při vzpomínce na události z r. 1848 a 1849. Ale chorvatská akademická mládež soudí, že slušelo by spíše maďarskému národu, by cítil s Chorvatskem, po jehož boku sta let bojoval za svobodu a neodvislost svoji proti Osmanům! Chorvatská akademická mládež vyslovujíc přání šlechetnému bratrskému národu, by ve svatém boji za křesťanství a svobodu, za vznešená práva člověčenstva dobyl skvělého a úplného vítězství nad svým tyranem, končí osvědčení toto hromovým voláním:

Ať žije svoboda, ať žije bulharský národ! Sláva Bosně a Hercegovině v sjednoceném a neodvislém chorvatském království! Ať žije František Josef I., král všech Chorvatů!

Dáno ve skupštině akademické mládeže chorvatské dne 25. října 1876, v hlavním chorvatském městě královském Záhřebě.“

V tomto manifestu, jinak zajisté vřelém a vlasteneckém, nemile byla pohřešována zmínka o *Srbech*, kteří vedle Chorvatů v Bosně i Hercegovině žijí. Okol-

nost tuto lze vysvětliti dlouholetou napnutostí, kteráž mezi Chorvaty a Srby panuje. Stará to chyba — kletba kmenů slovanských!

Ostatně bylo též nápadno, že chorvatská mládež akademická nešetřila naproti Bosně a Hercegovině práva *sebeurčování* a diktovala jim jaksi státní útvar, aniž byla by věděla, zdali by obyvatelstvo obou povstaleckých zemí bylo s tím souhlasilo. Nicméně sluší uznati dobrou vůli, kterouž v tomto ohledu studující chorvatští na jevo dali.

I od německých studujících university vídeňské byli maďarští studenti řádně odbyti. Zaslali totiž maďarští studenti vídeňským toto vyzvání:

„Soudruzi! Naše společná, vroucně milovaná vlasť jest v nebezpečí! Nejsvětější zájmy človědenstva, civilisace a kultury jsou ohroženy jedovatým dechem moskevského velikána. Národ, kterýž má sympatie veškerého vlastenecky smýšlejícího obyvatelstva, zápasí na smrt proti našemu společnému nepříteli. Soudruzi! My, mládež nedílné vlasti, jsme povoláni v první řadě, abychom slovem i skutkem projevili své sympatie udatnému, *za evropskou osvětu bojujícímu národu tureckému.* Sbírejte příspěvky pro turecké raněné; také příspěvek nejchudšího jest vítán.

Uherská mládež.“

Němečtí studenti vídeňští odmítli maďarsko-turecké přátelství a odpověděli:

„Němečtí studenti ve Vídni maďarské mládeži na universitě a polytechnice v Pešti! Nejprve kollegiální pozdrav! Vzali jsme s uspokojením k vědomosti, že nyní, když se domníváte, že národ Váš je v nebezpečí, pojednou uznáváte kulturní význam německého lidu. Vaše jednání proti našim soukmenovcům v Sedmihradsku, neustálé pronásledování německé řeči ve Vaší zemi nedá nám však nikdy zapomenout, jak velice jsou Vaše nynější slova v odporu s Vašimi skutky. Právě tak neupřímným zdá se nám ve Vašich ústech odvolávání k našim citům pro „nedílné mocnářství“. Kdybychom i připustili, že snahy slovanské v pozdější době ohrožují i naši budoucnost, nevěříme přece, že nebezpečí, kteréžto Vám Maďarům s této strany hrozí, ohrožuje stejnou měrou i velký národ německý. Předvádění ošumělého strašáka nemůže nás tedy tak poplést, abychom v „chrabrém národě tureckém“ viděli „šiřitele osvěty“ a „bratrský národ“. Se soucitnou vážností díváme se na krvavé drama, jež se nám jeví, avšak nepotřebujeme se ohlížet po pomoci, abychom nabyli uspokojivého vědomí jistoty, my naopak důvěřujeme v slavnou minulost a přítomnost německého národa.

Ve Vídni, v říjnu 1876.“

Farář Ivan Musič,
vůdce povstalců hercegovských.

A tak zůstala maďarská studující mládež, jako celý národ maďarský, ve svých sympatiích k Turkům osamělá — opuštěná!

LXXII. Východní otázka — slovanská otázka.

Hned od počátku války slovansko-turecké vznikla v srdcích veškerých Slovanů touha a naděje, aby konečně postavení své národní a politické vedle jiných národů slovanských upravili, neboť do té doby byl skutečně stav Slovanů v Evropě nejméně závidění hodný. Již při prvních výstřelech pušek hercegovských, jejichž ozvěna daleko přes Balkán se rozlehla, ozval se v Slovanstvu hlas: „Naše hodina udeřila!“ Při tom ovšem cítil každý, jak těžkých obětí bude muset podstoupiti národ slovanský, než dospěje k cíli kýženému. Že však národové slovanští jednou k cíli tomu dospěti *musí*, o tom nepochyboval nikdo, komu byla učitelkou historie národů.

Válka slovansko-turecká nebyla pouze sporem křesťanů s mohamedány, ani nepřátelstvím Rusů a Turků, nýbrž záležitostí mnohem důležitější, otázkou totiž *slovanskou*, kteráž po celá století zahalovala se názvem *otázky východní*.

Nejednalo se tu pouze o národní rovnoprávnost mezi Bulhary, Srby a Turky, ani jen o vyrovnání mezi koranem a evangeliem, nýbrž také o zjednání *politické rovnováhy evropské*, kteráž byla pohřešována od té doby, kdy myšlenka národnosti za novověký základ státotvorný i státoborný povznešena jest.

V dobách dřívějších, jmenovitě od válek francouzských v první čtvrti našeho století, kdy vznikla pověstná „svatá alliance“, byla rovnováha evropská předstíranou rouškou, za kterouž skrývalo se každé násilí, velkými státy na malých páchané.

Rovnováha evropská viděla se v účinné snaze evropských velmocí, aby zabráněno bylo jednotlivému státu ve zmohutnění takovém, že mu ostatní státy sotva odolati mohly. V novém věku jest ovšem taková snaha skoro zbytečná, neboť nepodobá se k víře, že by který stát k takové nadvládě dospěl. Byltˇ Napoleon I. zajisté jeden z nejmocnějších panovníků světa, avšak neměl ani na vrcholu moci a slávy své převahy takové, aby byl mohl býti naproti ostatním mocnostem evropským nepřemožitelným.

Poslanec český dr. K. Mattuš, purkmistr v Mladé Boleslavi, uveřejnil ve Vlčkově časopise „Osvěta“ o řešení slovanské otázky vhodné pojednání, kteréž zde klademe jakožto věcný rozbor záležitosti, kteráž veškeren národ náš u vysoké míře zajímá, poněvadž i nás Čechů přímo se dotýká.

* * *

Od té doby, kdy Napoleon III. uznal ohromnou váhu národnosti a jí také proti svým nepřátelům vhodně použiti dovedl, až konečně její mocí také sám padl — od sjednocení Italie a Německa i ti, kdož po tu dobu národopisný moment v státním životě podceňovali, potupně švindlem jej nazývajíce, přisvědčují, že poměry evropské jsou nehotové, rozladěné, že náš světa díl kráčí vstříc změnám daleko sahajícím, což přičísti lze jedině porušené rovnováze evropské, ač ovšem tuto béřeme ve smyslu zcela jiném, než jak bývala pojímána od času Vídeňského sjezdu až na časy naše. Potřeba jen se rozhlednouti po Evropě a po národech, kteří ji obývají.

V Evropě zajisté mimo skrovné zbytky prabydlitelů (Celtův, Arnautův) a v době novější z Asie sem přibylé dobyvatele (Mongoly, Maďary, Turky), vidíme především tři hlavní kmeny domácí: kmen řeckorománský, kmen germánský a kmen slovanský. Tito tři kmenové co do počtu nevalně od sebe se liší; počítámeť Řekorománů asi 93, Germánů asi 78 a Slovanů asi 86 milionů. Může se tedy říci, že tito tři kmenové co do počtu se skoro rovnají, že sobě rovnováhu drží.

Každý z těchto kmenů skládá se z několika národností či národů; tak řeckorománský z Řeků, Francouzů, Italianů, Španělů, Portugalců a Rumunů; kmen germánský z Němců, Angličanů, Flámů, Hollanďanů, Dánů a Švédů s Nory; — kmen slovanský z Rusů, Poláků, Čechů, Lužičanů, Slovinců, Srbochorvatů a Bulharů. Nerůzníme v Slovanstvu Rusy a Rusíny, Čechy a Slováky, Srby a Chorvaty, tak jako nerozeznáváme v ostatních kmenech pouze dialekticky rozdílné větve téhož národu. — Vidíme tedy, že kmen románský rozpadává se v šest, kmen germánský také v šest a kmen slovanský v sedm národů. A tak i co do počtu národů všichni tři kmenové skoro úplně se srovnávají.

Porovnáváme-li dále jednotlivé národy ve všech třech kmenech, shledáme ihned, že každý kmen má vedle národů velkých několik drobnějších; tak mezi Romány stojí na prvním místě Francouzové s 38 miliony duší a Italiané s 26 miliony, co národové velcí, a vedle nich Španělové, Rumuni, Portugalci s 15, 8, 4 miliony, konečně Řekové s 2,400.000 duší. — Mezi Germány mají prvenství Němci s 46 miliony, vedle nich jsou velkým národem Angličané s 20 miliony a k malým národům náležejí Švédové (s Nory) o 5, Flámové o 3, Hollanďané o $2\frac{1}{2}$, Dánové o $1\frac{1}{2}$ mil. duší. — Slované mají jediný velký národ Rusy o 55 milionech; ostatní národy k malým počítati dlužno, zejmena Poláky o 10, Čechy o 7, Srby a Chorvaty o 6, Bulhary o 6, Slovince o $1\frac{1}{2}$ mil. a Lužičany o 140.000 duší.

Hledíme-li na poměry státoprávní u jednotlivých kmenů, objeví se nám zvláštní obraz. Národové kmene řeckorománského každý o sobě tvoří stát, ve kterém národnost jeho ku platnosti došla, a v němž hmotně i duševně dle potřeb svých, dle svrchované vůle své

může se vyvíjeti a zvelebovati. Řekové mají své království řecké, Francouzové svou Francii, Španělové království španělské, Portugalci mají Portugalsko a Italiané svou sjednocenou velkou Italii, i Rumuni mají své skoro neodvislé Rumunsko. Kolik národů, tolik států, kolik řečí, tolik národních zákonodárství. Nechť i mimo vlastní stát v cizích državách žijí ještě Francouzové (v Belgii a Švýcarsku), Italiané (v Švýcarsku a Rakousku), oni buď vládnou zeměmi, v nichž mimo hlavní sídlo své přebývají aneb aspoň — toliko Rumuny pod maďarským panstvím vyjímaje — duchovních vymožeností a jazykových předností v plné míře užívají, jako by byli se soukmenovci svými v jednom státním celku.

Totéž platí o kmenu germánském: Němci mají svou sjednocenou říši německou, Hollanďané své Nizozemí, Dánové v Dánsku, Švédové s Nory ve Švédsku a Norsku panují, Angličané pak ovládají svou pyšnou, mořem objatou Velkou Britanii. Kolik národů, tolik států — kolik řečí, tolik národních zákonodárství, ba ještě více, neboť větší část Švýcarska je německá a Rakousko aspoň v západní polovici své jeví se dosud zevně co stát německý, poněvadž vláda, zákonodárství a p. jsou německé. Jedině Flámové z národů germánských nemají státu svého, žijíce v Belgii pod nadvládou živlu francouzského.

Z toho, co uvedeno, jest patrno, že kmen řeckorománský podle státův má dvě velmoci (Francii a Italii), tři státy menší (Španělsko, Portugalsko a Řecko) a jeden poloodvislý stát (Rumunsko) — kmen germánský tolikéž má dvě velmoci (Německo a V. Britanii) a tři státy menší (Nizozemsko, Dánsko a Švédsko). — Smíšené státy románsko-germánské jsou Švýcarsko a Belgie, v jednom z nich oba kmenové jsou úplně rovnoprávni, v druhém kmen germánský je u románského v podruží.

Jak to vedle těchto dvou kmenů vypadá s kmenem slovanským? Vidíme u Slovanů jedinou velmoc Rusko a nepatrný státek černohorský vedle poloodvislého knížetství srbského. Jen tedy dva národy slovanské, Rusové a Srbové vedou zvláštní státní život, ačkoliv kmen slovanský má nejvíce národů. Poláci, Čechové, Lužičané, Slovinci, Bulhaři, tedy pět slovanských národů postrádají samostatného státního života, a dílem živoří pod nadvládou živlů jiných, dílem hynou pod sveřepým barbarstvím. Žel, že Poláci v království svém roku 1863 tak neblahým způsobem zničili krásné zárodky svého státního života, jaké položil car Alexandr. Jak mnoho do dneška mohlo získáno býti pro věc polskou a slovanskou vůbec, kdyby samospráva polského království od r. 1862 byla se přirozeně vyvíjela pod záštitou ohromné velmoci ruské!

Rovnováha evropská je porušena citelně, státní moc tak nestejně rozdělena jest v jednotlivých kmenech, když dva kmenové znají (s jedinou výjimkou) jen národy panující a třetí z většiny má národy podrobené. Slovanstvo dosud ve většině slouží národům cizím, slovanští národové mimo velkou Rus a malou část Srbů nemají svého státního života: — toť otázka slovanská, otázka evropské rovnováhy.

Je-li tomu tak, jest zajisté i způsob konečného rozřešení této otázky na bíledni. Aby se kmen slovanský vyrovnal ostatním dvěma kmenům, je potřebí, by vedle mocného Ruska aspoň čtyři státové slovanští byli zřízeni, neboť jen takto může politicky a kulturně závoditi Slovanstvo s Romány a Germány. Že první dospějí k svému vlastnímu životu Srbové a Bulhaři na zříceninách říše turecké, je nyní již skoro úplně jisto. Však kde zůstanou ostatní snad dva, čtyři státy? Co v případě takovém byl by osud Rakouska?

Zajisté otázka slovanská dotýká se životních zájmů říše rakouské a osudy říše této záviseti budou na způsobu, jakým vláda mocnářství tohoto zúčastní se v řešení otázky slovanské. Četní národové slovanští v Rakousku žijící nepodrývají bytnost říše, aniž podnikají, co by koliv bylo jejímu trvání, její moci a slávě na úkor. Avšak oni chtějí tak vésti svůj vlastní státní život, jak to dovoleno v Rakousku Němcům a Maďarům, oni domáhají se rovného práva s nimi. Rovnováha evropská bude porušena, pokud Rakousko co velmoc zůstane německým dle vlády a zákonodárství — neboť pak kmen germánský má dokonce tři velmoci, kdežto románský má pouze dvě a slovanský docela jen jednu. Nepokládáme úplnou samostatnost národa za nezbytnou pro povšechný vývoj jeho — i v jednom říšském spolku s národy jinými lze co stát prospívati a všem oprávněným národním snahám dokonale vyhověti, když ovšem zřízení státní všeobecnému takovému vývoji neklade žádných překážek. A protož zajisté národové slovanští v Rakousku změnou vládní soustavy mohli by dojíti uspokojení, zejména pak Jihoslované spojením trojjediného království v jeden státní celek, Čechoslované praktickým provedením císařského reskriptu ze dne 12. září 1871, Slovinci sebráním malých zemiček s převahou obyvatelstva slovinského v jednu autonomní zemi, Poláci a Rusíni rozšířením samosprávy haličské vedle provedení rovného práva obou národností. Slovanská otázka, pokud se týká mocnářství rakouského, byla by tím rozřešena ve prospěch říše a dynastie, ovšem i ve prospěch a k trvalému uspokojení národů, jichž se týče. Všichni slovanští národové mohli by v rakouské jednotě říšské svůj zvláštní státní život vyvíjeti a tím ovšem v národním a kulturním ohledu sobě i veškerému vzdělanému světu neocenitelně prospívati. Právě takovým způsobem zabezpečeno bude trvání říše rakouské, o kterém nyní už i v cizích parlamentech prazvláštním způsobem soud pronášejí, přetřásajíce budoucí jakousi „otázku rakouskou“ a prohla-

šujíce nutnost existence toho mocnářství.*) — Rakousko jest národopisnou zvláštností tím, že v sobě chová národní representanty všech tří domácích kmenů evropských a nad to ještě Maďarů. Zvláštnost tato musí dojíti uznání i ve státním zřízení povoláním všech kmenů ku vládě způsobem na právu se zakládajícím. Národní dualism s odstrčením všech národů slovanských chová v sobě pro budoucnost nemenší nebezpečí, nežli protivy v říši turecké . . .

Otázka slovanská musí býti rozřešena, a emancipace Slovanů v říši turecké jest jen prvním jejím jednáním.

* * *

Jeť zcela přirozeno, že řešení otázky východní jakožto slovanské spočívá v rukou velmoci ruské, že veškeré ostatní Slovanstvo v této příčině k Rusku vždy hledělo a od něho spásy očekává. Jinak ale i státní interes Ruska nesl by se vždy k vymanění národů z područí tureckého, i kdyby národové ti nebyli Slované. Zápas Ruska *úředního* za osvobození Slovanů nemá tedy vlastně povahu boje *slovanského*, za to ale Rusku neúřadnímu jest tento boj *slovanským* bojem, podníceným však ohledy náboženskými více než city národními, což vysvětliti sluší okolností, že národní život ruský splývá s náboženstvím pravoslavným, že toto náboženství jest na Rusi nejpřednějším článkem rozvoje národního.

Však nám Čechům, jenž myšlenku slovanskou pojímáme nejryzeji, jedná se při této válce o osvobození dvou utiskovaných národů slovanských, poněvadž jsou Slované a poněvadž založením nových slovanských států na hranicích soustátí rakouského změní se u nás vlivem vnějších poměrů, co jsme působením vnitřním po mnohá léta marně změniti usilovali. Vítězstvím zbraní ruských má býti nejen nová půda Slovanstvu získána, ale živel slovanský i v rakouském soustátí z područí německo-maďarského vymaněn, neboť pád Turecka a obnova dvou slovanských říší, srbské a bulharské, znamená pád nadvlády německo-maďarské v rakouském soustátí a počátek procesu, který změní nepřirozený nynější útvar státní ve federaci s převahou slovanskou. Maďaři dobře chápou, co znamená pád Turecka, a proto tak křečovitě drží, co sesutím hrozí. Proto všemi vrstvami maďarského lidu lomcuje strach před obrem slovanským, proto i ta mládež maďarská nestydí se oslavovati desp cii tureckou a podávati jí čestný meč; proto volá zoufající Maďarie nebe i peklo na pomoc, — neboť vidí blížiti se bouři, která ušetří jen to, co na pevných základech přírody je zbudováno, ne však to, co umělým kejklem nebo asiatským násilím dlouhá léta udržovalo se v panství.

A jako blížící se potopa a zkáza nepřirozených poměrů žene Maďary k zoufalým činům a budí v nich nezřízené záští ke všemu slovanskému, tak zase vítězný pochod myšlenky slovanské vzbuzuje po všech vlastech slovanských bouřlivý ohlas. Deputace Maďarů, nesoucí „čestný“ svůj meč tureckému veliteli, nevěděla, kudy by se prodrala ze své od přírody slovanské, ale asiatským násilím pomaďařené vlasti do říše turecké, neboť na všech stranách samý jen Slovan. Jede Chorvatskem — a již ohlašuje občanstvo Záhřebské v odpověď Maďarům, že podá čestný meč vítězi slovanskému, knížeti Černé Hory. Přichází do Terstu a spí tu v hostinci pod ochranou bodáků; vstupuje na palubu parníku a tisíceré hlasy provolávají „smrt Turkům“, „hanba Maďarům.“ Za zvukův kočičiny, která byla nejdůstojnější oslavou maďarského činu, odjíždějí Maďaři podél slovanských břehů, aby odevzdali „čestný“ meč tureckému generálu a přáli mu vítězství nad Slovany . . .

Ale kolo osudů lidských Maďaři nezastaví, mocný času proud valí se dále silou neodolatelnou, a běda tomu, kdo všetečnou rukou, silou nemohoucí staví se mu na odpor!

LXXIII. Vůdcové národa anglického o jednotě Anglie s Ruskem.

Již na počátku povstání jihoslovanského roku 1875 utvořila se v Anglicku společnost či „liga pro blaho křesťanů tureckých“, kteráž obrala si za úkol všemi možnými prostředky napomáhati snaze utiskovaných Jihoslovanů a křesťanů tureckých vůbec. Duší této ligy byl pan Levis *Farley*, diplomat anglický, kterýž býval po více let příručím anglického vyslanectva v Cařihradě a tudíž poměry turecké z vlastního názoru dobře znal.

Vláda anglická, nalézající se v rukou žida *Disraeliho*, nerada viděla ruch zmáhající se v lidu anglickém pro osvobození křesťanů tureckých, jmenovitě pak překážela jí činnost Farleye, kterýž neobmezoval se jen na působení mezi krajany svými, nýbrž i do ciziny slovem i skutkem zasahal. Také časopisům českým, jichžto horlivé přičinění o věc jihoslovanskou vděčně uznával, zasýlal Farley čas od času vřelé články, v nichž vyzýval k neunavné podpoře křesťanů tureckých a projevil pevné své přesvědčení, založené na mnoholetých zkušenostech, že zápas na Balkáně ke konečnému rozkladu říše turecké a tedy k osvobození křesťanských národů vésti musí.

Proti ruchu Farleyem, Gladstoněm a Russelem mezi Angličany podněcovanému byla vláda anglická beze

---

*) Spisovatel naráží zde na řeč kancléře německého knížete Bismarka, kterýž v listopadu 1876 v parlamentě berlínském promluvil o východní otázce a mezi jiným ne bez úmyslu dotekl se pověstí o útoku k zničení Rakouska směřujícím, i popíral pověsti takové a pravil, že trvání Rakouska jest nutností evropskou.

zbraně. V Anglicku totiž bylo by to něco neslýchaného, aby vláda chtěla zamezovat na příklad meetinky či tábory lidu, tvoření se spolků nebo sbírání příspěvků k jakémukoli účelu humanitnímu; bylo by to v Anglicku něco neslýchaného, aby tam policie násilně zamezovala nějakou veřejnou manifestaci. Jako jeden muž povstala by tam sněmovna i veškeren národ proti takovému zkracování konstitučního práva.

Za takových okolností jestiť Angličanům snadno i proti vůli prvního ministra a stejně smýšlejících soudruhův jeho projeviti svou vůli.

Ke dni 8. prosince roku 1876 svolal Farley do obrovské síně St. James Hallu svou ligu pro blaho křesťanů tureckých. Již dlouho před tím byl Farley jakožto tajemník ligy žádostmi o vstupenky téměř zasypán.

Podnět k této schůzi zavdala řeč Disraeliho, či jak později nazván byl, lorda Beaconsfielda, kterouž měl dne 9. listopadu při hostině u purkmistra londýnského. V řeči této hájil *nedotknutelnost Turecka* a vyzývavě se zachoval proti Rusku.

Takové počínání vzbudilo ovšem u všech svobodomyslných Angličanů velkou nevoli. Pravilť Disraeli doslovně:

„Když jsem před rokem v této síni, téhož dne, ba skoro tétéž hodiny učinil několik poznámek o stavu a vyhlídkách země naší, podotkl jsem, že v části říše turecké panuje vzpoura, a že takové vzpoury v tomto světa díle měly často následky kritické. Myslím, že tehdejší moje předtuchy nebyly úplně bez podstaty.

Za dvanáct měsíců, které od té doby uplynuly, dvanáct měsíců to samých obtíží a obav, viděli jsme v této části světa soustřeďování loďstva a vojsk a krvavou válku občanskou. Umění diplomacie bylo ne-li vyčerpáno, tedy alespoň až do krajnosti napnuto k dosažení příměří a návrhů pro konferenci.

Užiju této nahodilé příležitosti, bych konstatoval, jaké dva cíle chovala vláda naše v příčině zmíněných okolností kritických.

Prvním cílem naším bylo zachovati mír evropský (pochvala), neboť v tom zahrnuto jest všecko, což by mohlo působiti na prospěchy naší země a na obecné blaho Evropy. Bychom dosáhli cíle toho, měli jsme

Vojvoda Petar Stefanov Vukotič, tchán knížete černohorského.

za to, že nejmoudřejší a nejjistější jednání jest, setrvati při oněch velikých smlouvách, kteréž schválila naše královna a všecky ostatní mocnosti evropské. Smlouvy tyto nejsou zastaralé. Nejsou to starobylé, zaprášené listiny, které by s poměry naší doby a s duchem našeho věku nesouhlasily. Bavívá mne někdy, když slyším o veliké smlouvě pařížské, že jest uzavřena před 20 lety, a že tedy zasluhuje vážnosti jen takové, jakou chováme k věcem minulým, a že nemůže již považovati se za smlouvu, která má upravovati chování vlád. Teprv před 5 lety, roku 1871, byla smlouva tato za okolností zcela mimořádných změněna. Tenkrát jsou v tomto našem hlavním městě při schůzi státníků evropských základní ustanovení oné smlouvy znovu a slavně potvrzena. Tenkrát uznáno, že nejlepší jistotou pro zachování míru evropského jest zachování neodvislosti a celistvosti území říše turecké.

Řídíce se dle této zásady vzali jsme v úvahu onen slavný politický spis, notu Andrássyho. Tato nota obsahovala všecka opatření, kteráž, kdyby se byla provedla, byla by snad dosáhla velikého cíle, jejž si vytkla; a jaký byl tento cíl? Poměry obyvatelstva říše turecké zlepšiti v té důvěře, že zlepšení poměrů a odstranění stížností poskytují nejlepší jistotu pro neodvislost a celistvost území říše turecké. K této notě přidala se vláda naše beze vší naděje, že by se cíle vytknutého mohlo dosáhnouti. Když země jest ve stavu bezvládí, v peněžném úpadku, když v hlavním městě hrozí revoluce, nedá se očekávati, že vláda bude s to provésti veliké společenské a správní reformy. Nota Andrássyho měla osudnou vadu, že přišla v nečas; avšak poněvadž obsahovala opatření, která jsme uznávali za vhodná ku zlepšení poměrů poddaných Porty, dali jsme svůj souhlas a viděli jsme v tom závažný nezdar, že všecky státy evropské a také Porta sama souhlasily. Když se nám později předložilo memorandum berlínské, uznali jsme za svou povinnost souhlas svůj odepříti, poněvadž žádalo se od Turecka něco, co ono provésti nebylo s to, a ohlásilo se, že když Porta věci ty neprovede, musí mocnosti sáhnouti k dalším prostředkům, čímž myslilo se nepřímo, ale jasně vojenské obsazení tureckých provincií. Vojenské obsazení země bylo by porušením oněch velikých smluv, jichž ustanovení nám slouží za vodítko. Vojenské obsazení bylo by znamenalo porušení celistvosti území. Snad bylo by vedlo k rozdělení, snad k válce, a proto vláda naše pamětní spis berlínský neschválila. O něco později zapřísahal nás vyslanec náš, pobouřen anarchickými poměry, které v Turecku panují, bychom vyslali loďstvo středozemní do vod tureckých. My však odeslali jsme nejen loďstvo středozemní, nýbrž ještě jiné oddíly loďstva, důstojnou to naší země moc námořskou, do vod tureckých. Nuže, tato námořská moc pojistila dle mého zdání pokoj tohoto světa dílu, a okázala, že prospěchy země naší nenechají s sebou žertovati, a ještě jsem neslyšel, že by shromáždění Angličanů bylo neschvalovalo politiku, která poslala loďstvo anglické do vod tureckých. Ještě jednou byla nám příležitost osvědčiti zásady naše ve prospěch zachování obecného míru, a sice tenkrát, když se navrhlo, aby pro zjednání pokoje obsadilo Rakousko Bosnu a Hercegovinu, Rusko aby vtrhlo do Bulharska a spojená loďstva evropská aby vyplula k Cařihradu. Tušíce, že politika tato by porušila ony důležité smlouvy, o nichž jsem se zmínil, a že by směřovala proti celistvosti říše turecké, neschválili jsme návrh ten.

Druhý velký cíl, třebas nikoli tak velký jako zachování obecného míru, bylo zlepšení poměrů obyvatelstva v oněch provinciích tureckých, které by vzrůstajícím blahobytem přispěly k neodvislosti a celistvosti země a zamezily by budoucí zmatky. — Neučinili jsme ničeho ve prospěch tohoto obyvatelstva? Zmínil jsem se již o notě Andrássyho, kterou jsme schválili. Když pak jsme se dověděli, že Srbové umdleni válkou žádali naši vládu, aby zakročila v jejich prospěch a zjednala mír, přijali jsme úřad ten a potkali jsme se s úspěchem. Turecko nechtělo sice uzavříti příměří se svým vasalem, ale slíbilo, že zastaví nepřátelství na dobu neurčitou. Potom učinila vláda naše mocnostem návrhy na všeobecnou pacifikaci. Podmínky byly, že v Srbsku a v Černé Hoře má se zachovati status quo, Hercegovině a Bosně mělo se dáti zřízení, jímž by poskytla se obyvatelstvu nějaká kontrola záležitostí místních, že mají se dáti garancie proti moci libovolné; poměry Bulharska měly se vzíti v úvahu. Všecky mocnosti souhlasily s tímto návrhem, a musím říci, že žádná ochotněji a upřímněji nežli Rusko. A co se stalo? Propuklé strašlivými událostmi rozhořčení v zemi naší způsobilo takové pobouření, že se myslilo, že Anglie vzdá se svých zásad a dosavadní politiky, Srbové pak prohlásili, že budou v boji pokračovati. Později učinila vláda naše nový pokus o uzavření příměří. Podařilo se nám, že Porta svolila k příměří pětiměsíčnému. Některé mocnosti však je zamítly, protože bylo příliš dlouhé. My pak nechtíce na Portu dále naléhati ustoupili jsme od dalšího vyjednávání. Nechci mluviti o tom, co dělo se pak. Jsme však spokojeni, že příměří konečně se uzavřelo. Slyšel jsem mnoho o jakémsi ultimatu, to jest ošklivé slovo, když se snažíme zjednati rozřešení mírné.

Myslím však, že ultimatum v tomto případě podobá se žalobě pro dluh, který jest u soudu již zaplacen. Jakmile bylo příměří ujednáno, učinila vláda naše návrh, aby sešel se kongres, který by věc tuto vzal v úvahu a tak ji uspořádal, jak si přejí rozvážní a mírní lidé ve všech zemích. Navrhli jsme, aby každá mocnost byla zastoupena vyslancem a kromě toho zvláštním zřízencem. K účelu tomu jmenovala královna naše

markýza Salisburyho, a mohu říci, že již všecky mocnosti slíbily své účastenství při konferenci. Můj šlechetný přítel požívá důvěry všech soudruhů svých, a nepochybuji, že užije všech schopností svých, by zjednal onen trvalý mír v Evropě, jenž může se nejlépe pojistit, jak souhlasí všichni státníci, zachováním neodvislosti a celistvosti území říše turecké. Doufám, že za nynějšího smýšlení Evropy budeme s to dosáhnouti cílů svých bez války, o níž tak mnoho jsme slyšeli.

Žádné zemi nezáleží tolik na míru jako Anglii. Mír jest zvláštní politikou Anglie. Ona není mocí útočnou, protože nemá čeho si přáti. Ona netouží po městech ani po krajinách; avšak ačkoliv politikou Anglie jest mír, není žádné země, která by byla na válku tak dobře připravena, jako země naše. Ona si přeje zachovati říši svou. Když pustí se do války spravedlivé — a myslím, že Anglie jinou válku nepovede, leč za věc spravedlivou —, když boj týkal by se svobody, neodvislosti, nebo říše její, pak jsou pomocné zdroje její nevyčerpané Ona není zemí, kteráž, když pustí se do války jedné, musí se ptáti, zdali snese výpravu druhou nebo třetí. Když do války se pustí, neustane dříve, dokavad nestane se zadost spravedlnosti."

Tato řeč líbila se sice přátelům Disraeliho při hostině purkmistrově, ale způsobila nejen v národě anglickém, nýbrž i v jiných zemích nechuť k státníkovi, kterýž neostýchal se hájiti sešlou, spustlou říši tureckou. Již druhého dne na to měl car *Alexandr* v Moskvě památnou řeč, kterouž jsme v jedné z předešlých kapitol uvedli, a národ anglický sám chystal se k odpovědi.

A té se dostalo Disraelimu ve schůzi Farleyovy „ligy". Asi 9000 osob žádalo o vstup do síně St. James Hallu, však jen polovice mohla být vpuštěna. Mezi účastníky schůze nalézalo se přes 1000 delegátů jednotlivých provincií anglických; dále přítomno 80 členů parlamentu, 5 biskupů a veliké množství šlechty. *Gladstone* sotvaže objevil se v síni, byl uvítán pravou bouří potlesku. Vévoda Argyllský, biskup manchesterský, markýz of *Bath* a *Lowe* zaslali konferenci zvláštní blahopřejné přípisy. Před zahájením porady rozdáván účastníkům nový časopis „ligy pro blaho křesťanů tureckých", jenž zove se „The Oriental Star" (Východní Hvězda), v němž obsažen k uvítání přítomných následovní pozoruhodný rozbor:

„Nynější stav otázky východní vyžaduje co nejrozhodněji, aby veřejné mínění Anglicka odhodlalo se k rozhodnému kroku. Parlament nezasedá, a tudy nemáme žádného prostředku, abychom soustředěný hlas Anglie přivedli k platnosti. Praví se, že nevole národa nad zpátečnickým krokem vlády v příčině zachování říše otomanské již pominula. Tvrdí se, že stará *žárlivost proti Rusku* opětně se probudila. Nevěříme tomu a přejeme si, aby dokázáno bylo, že *k velkému a přátelskému národu ruskému nechováme žádného podezření.* Na výsledku porad, které nyní v Cařihradě zahájeny budou, záleží nyní evropský mír či válka, pro poddané Porty rozhodne se v poradách těch o bídě nebo blahobytu, pro nás pak *o anglické národní cti* neb *nepočestnosti.* Nehodláme nikterak činnosti vlády naší překážeti. Však celý úvěr politický nynějšího kabinetu vzbuzuje vážné obavy, že *ministr přáním anglického národa nerozumí!* Nevíme dosud zcela jistě, zdali se jména Anglie nepoužívá k tomu, a zdali se vojsko její nezbrojí za tím účelem, aby nedotknutelnost otomanského území byla zachráněna.

Jsme přesvědčeni, že nejvyšší čas, aby bídná vláda osmanská vzala za své! Nejen křesťané, i mohamedáni jsou vládou touto přivedeni na mizinu. Křesťané jsou pak mimo to zákony vlády té prohlášeni za jakýs druh otroků. Svědectví jejich nemá před soudem žádné platnosti; nejsou považováni za hodny, by sloužili ve vojště; vyloučeni jsou v občanské správě ze všech úřadů; sténají pode jhem, které na ně uvalují úřadníci a vojáci, a poněvadž nemají zbraně, vydáni jsou mohamedánům na milost i nemilost. Zneužíváním vládní moci, císařské i místní, vydíráním úřadů a porušením soudů, nesmírnými a nespravedlivými daněmi, nejistotou panující v úřadech správních a hroznou zpustlostí dvora trpěli újmu všickni národové i všecka náboženská vyznání. Tyranství to způsobilo občasné, zvláště pak za nynějšího pokolení časté vzpoury, zakročování diplomatické a válku. Opravy žádané od evropských vlád byly často slíbeny, ale sliby ty pravidelně rušeny. Jest marno očekávati, že neschopná a tvrdošíjná Porta provede nějaké opravy třeba i pod přísným a trvalým nátlakem Evropy. Stojíme nyní před válkou evropskou. Nebezpečí to lze odstraniti pouze upřímným a svorným jednáním všech velmocí, z nichž každá dobrovolně se musí vzdáti soukromých svých prospěchů.

Anglie nemá pouze práva, nýbrž i *povinnosti,* aby v souhlasu s druhými velmocemi žádala od turecké vlády záruky za stejná práva, za dobrou správu, za občanskou i náboženskou svobodu pro všecky poddané turecké a dbala o to, aby vše to ve skutek uvedeno bylo třeba i *donucením.* Dílo to započíti musí arci v Bosně, Hercegovině, Bulharsku a v oné části Rumelie, které byly jevištěm nedávno spáchaných hanebností a vražd. Tyto provincie, v nichž křesťanské obyvatelstvo tvoří většinu, musí býti sproštěny přímého panství Porty a nesmí více pleněny a pustošeny býti od tureckých úřadníků. Mimo to jest povinností Anglie, by nepodněcovala tureckou vládu, aby se opírala požadavkům, které jí konference předloží. Nejzhoubnější byl by to omyl, zaplésti zemi tu v závazky, kterými byli by Turci oprávněni spoléhati se na naši pomoc. Počíti válku pro celistvost a neodvislost turecké říše, uškodilo by zájmům Anglie, příčilo by se přáním lidu a bylo by pohoršením pro celý svět!"

Předseda konference vévoda Westminsterský zahájil rokování vřelou řečí, v níž mezi jiným pravil:

„Účelem konference jest, rokovati o otázce východní. Na konferenci zastoupeny jsou nejznamenitější osobnosti z celé země. Politické strannictví mělo by sice z porady býti vyloučeno, avšak proto přece musí být zaveden rozhovor o politice lorda Derbyho a poslední řeči Disraeliho a to tím spíše, poněvadž *národ anglický nechová k východní politice kabinetu žádné důvěry.* Disraeli vyslovil se, že vláda pokládá za svatou svou povinnost, aby *smlouva pařížská,* kteráž ručí za celistvost a svrchovanost osmanské říše a která míchání do vnitřních záležitostí Porty evropským velmocem zapovídá, v plné platnosti zachována byla. Doufejme, že lordu Salisburymu *) nebylo přikázáno, aby se pevně zásad těchto přidržoval. Turecko samo porušilo smlouvu pařížskou, poněvadž slíbených oprav neprovedlo. Anglie jest tudy daného slova sproštěna a musí politiku svou přivésti do jiných kolejí. Prvním krokem, jejž Anglie musí učiniti, jest, aby Turecku dala zřejmě na jevo, že se Porta na pomoc Anglie nesmí spoléhati; druhým pak krokem *srdečná shoda s Ruskem* v příčině oprav, které Turecku ve prospěch křesťanských jeho poddaných vnuceny býti musí. Anglický národ nepozvedne nikdy ve prospěch Turecka zbraní svých proti Rusku, spíše naopak, po *boku Ruska zakročí brannou mocí proti Turecku!*"

Tím zahájeno rokování. Dvanáct řečníků vystoupilo na tribunu, byliť to: sir Jiří *Campbell,* Richard *Ashley* a *Simon,* vesměs to členové parlamentu; *biskup oxfordský,* preláti *Deuton Morse a Allen* co zástupci kněžstva a konečně sir Tom. *Buxton,* Ant. *Trollope,* S. *Howitt* a prof. *Price.* Když poslední řečník domluvil, odročeno sezení na odpoledne.

Odpoledne o 4. hod. byla obrovská síň opětně naplněna; na stolec předsedy zasedl tentokrát lord *Shaftesbury.* Když se několik řečníků vystřídalo, navrhl markýz Adesbury následovní resoluci:

„Vzhledem k nynějšímu stavu otázky východní usnáší se konference na tom, aby sestavena byla zvláštní společnost, která by veškeré události na východě bedlivě sledovala a o rozšíření skutečných zpráv o pravém stavu věcí pečovala; osvědčení pořadatelů vzato bylo za základ dalšího jednání a k provedení účelu toho zvolen byl výbor, skládající se z vévody Westminsterského, hrab. Shaftesburyho a pořadatelů konference, kterýžto výbor může se dle potřeby ještě přibráním nových údů rozšířiti."

K resoluci této chopil se za všeobecného jásotu slova *Gladstone,* kterýž pravil:

„Dnešní konference dokázala, že mýlil se, kdož měl za to, že anglický národ skoro jednohlasně odhodlán jest tradicionelní politiku k zachování Turecka sledovati. Nedá se upříti, že politika vlády vyšperkována jest několika lesknavými frasemi, však celkem jest politika ta dvojsmyslná a nyní už nejvyšší čas, aby dvojsmyslnost tato byla vykořeněna. Porta pařížskou smlouvu nejkřiklavějším spůsobem porušila a nohama pošlapala. Nemůže tudy ke smlouvě této se odvolati! Frase: „celistvost území" neobsahuje v sobě suverenní (svrchovanou) a neobmezenou vládní moc tureckou; ba naopak pod záštitou suzerenity (vasalství) vyvinuly se skutečně neodvislé a pokojné státy. Něco jiného však jest *neodvislost Turecka, proti kteréž rozhodně protestuji.* Protestuji dále proti válečným slovům premiera v Guildhallu! Slova ta byla zbytečná a zlozvěstná. Porta žije už dlouhý čas v jakémsi ráji bláznů, skládáť veškerou svoji naději v to, že až jednou bude nejhůř, Anglie ji přec nenechá na holičkách. Tato falešná víra Turků působí mohutně na rozhodnutí její stran míru či války.

A což nemá Turecko práva spoléhati se na pomoc Anglie? Což znamená ku př. vyslání loďstva do zátoky besické? Jaké že jsou to anglické zájmy, kterých válečné loďstvo naše má v besickém zálivu chránit? Bylo by zajímavo vědět, zdali guildhallská řeč není zároveň jádrem instrukcí, které Salisburymu byly uděleny. Nevěřím tomu. *Salisbury musí v Cařihradě zastupovati čest,* nikoli *hanbu Anglie,* neboť moc a vliv, který Anglii vším právem náleží, nesmí být zneužíván na podporu *tyranství a znemravnělosti!!* Turecká vláda klesla nyní už na nejnižší stupeň *mravní spustlosti.* Pýcha, nadutost, ukrutnost, sprostota, podvod a faleš tvoří rejstřík její neřestí. Všechny turecké ústavní návrhy a reformy musí být považovány za plané sliby, ne-li za hanebný podvod! Nadvláda turecká v Bosně, Bulharsku a Hercegovině musí přestati, jinak jsou všechna vyjednávání konference a porady zhola zbytečné. Cizí zakročení jest nevyhnutelně nutným.

Anglie neposuzuje se své strany Rusko, jak by toho petrohradský kabinet vším právem zasluhoval, neboť kdyby Anglie nalézala se v takových poměrech jako Rusko, byla by zajisté již dávno celé Turecko pohltila. Jeť ovšem zcela rozumné, že veškerá činnost Ruska žárlivým okem se sleduje, však žárlivé pozorování Ruska a Rakouska má se díti jen za tím účelem, aby Anglie s velmocemi těmito ve snahách po zlepšení stavu křesťanů tureckých závodila.

Nejsem povolán k tomu, abych Salisburyho nebo někoho jiného učil politice, chci však jim předložit návrh, jako to učinil svého času proslulý *Canning* v příčině *Řecka.* Canning se snažil získati si důvěru Řeků, pohnouti je k tomu, by Angličany považovali za své ochrance. To se mu podařilo. Druhý jeho krok záležel v tom, že povolal Rusko na pomoc. Toť ta nejkrásnější kapitola v novověkých našich dějinách. *Spolek mezi Ruskem a*

*) Lord Salisbury, o němž dále jednati budeme, byl vyslán k cařihradské konferenci jakožto plnomocník Anglicka.

Anglii vázal by činnost obou těchto říší a obě mohly by v podporování zájmů svobody co nejlépe působiti. Na východě kráčí dílo osvobození mocným krokem ku předu. Přál bych si, abychom ve velkém tom díle o palmu zásluh závodili se strašlivým sokem, jakým jest car národa ruského!"

Nekonečná pochvala, souhlas všeobecný následoval na tuto řeč a výše položená resoluce byla jakožto program anglického národa ve východní otázce přijata, čímž památná schůze skončila.

Nebude zde nemístné uvésti ještě hlasy jiných vynikajících státníkův anglických o východní otázce.

Lord Stratford *Redcliffe*, jeden z nejváženějších diplomatů, jenž za války na Krymu byl vyslancem v Cařihradě a znal velmi dobře poměry říše turecké, podal tento spravedlivý soud:

„Nechť jest jakýkoli výsledek zdlouhavých nepřátelství v Turecku, jest dojista obtíž smířiti protivné strany, velmi veliká. Hrdý zvyk rozkazování na jedné straně a přirozená láska k neodvislosti na straně druhé vzdalují obě strany od sebe. Aby tato nepřemožitelná snaha se přemohla, musí státi se nátlak z venku, kterýž by překonal odpor uvnitř. Známé přísloví praví, že svornost dodává síly. Prostřednictví řízené jednou ze šesti mocností, které podepsaly smlouvu pařížskou, učinilo by ovšem zcela jiný dojem, nežli rada jediné vlády přátelské, třebas udílela se s nejvyšší opravdivostí a vážností. Zbývá tedy vyšetřiti, zdali v nynějším případě kombinace taková jest mravně spravedliva a dá-li se jí dosáhnouti. Mně se zdá, že obé jest podstatné. Není pochyby, že se dá snadno uskutečniti, když bude ujednána. Nota Andrássyho byla šesti mocnostmi schválena a podporována, a zdráhání Anglie, podporovati pamětní spis berlínský, mělo za následek všeobecný cit nečinnosti způsobený nedostatkem svornosti. Jest téměř nemožno, aby mocnosti křesťanské dovolily Turkovi, třebas sebe více vítězil, opět hoditi jho své na šíje některé vymaněné provincie. Jest mnoho důvodů míti za to, že pásmo samosprávných, ačkoliv snad sultánovi ještě poplatných států od Černého až k Jaderskému moři rozvine se ku prospěchu sultána samého. Ale na každý způsob jest ponhá myšlenka, dosaditi turecké nehospodářství opět tam, odkud bylo již vykliženo, přímo ohavná. Nechť prostřednictví má za následek jakékoliv smlouvy a poměry závazné, jest přece jasno, že by měly málo ceny, kdyby provedení jich nebylo pojištěno něčím účinnějším, nežli pouhou autoritou tureckou.

Vojvoda Ilja Plamenac, správce války na Černé Hoře.

Bylo by dobře, ustanoviti všecky věci smlouvy zvláštní konvencí a řádně je vyhraditi. Smíšená komise členů, volených od rozličných stran, bděla by nad provedením oprav a podávala by zprávy svým vládám. Smlouva ta stala by se Portě příjemnější, kdyby po 12 nebo 15 letech mohla se buď zrušiti neb obnoviti. Jest zcela rozumné, aby pro podobné prostřednictví zjednalo se dříve řádné dohodnutí mezi súčastněnými mocnostmi, ku kterémuž účelu byloby nejvhodněji uzavříti vzájemnou smlouvu. Nepřeji si stavěti mínění své výše, nežli zasluhuje; záleží mi pouze na tom, objasniti je. Účelem jejich jest, ukončiti válku v Turecku mírem, kterýžby nechal Turky v Cařihradě, uzavříti závazné smlouvy s mocnostmi křesťanskými na podmínkách, které by samosprávu poplatných knížectví potvrdily, na celou říši rozšířily reformy, jaké by se uznaly za potřebné pro vládu, na zdravějších základech spočívající, aby nestranně se nakládalo se všemi třídami

obyvatelstva a konečně aby poskytly se záruky za věrné provedení veškerých ustanovení smlouvy dotyčné. Na konec musím projeviti politování, že důvěra, kterou, jak se zdá, klademe teď v ostatní strany našeho prostřednictví, nepanovala hned od začátku, aby postavena byla Anglie na své pravé místo po bok jejich."

Jiný státník anglický, W. *Forster*, měl před voliči svými v Bradfordu skvělou řeč, v níž dovozoval ničemnost vlády turecké, kteráž spoléhala na pomoc Anglie. Řečník se prohlásil pro *obsazení Turecka cizím vojskem a pro bezodkladné zavedení oprav cizími mocnostmi*, poněvadž od Turků oprav nadíti se nelze. Při tom podotkl, že by se nesmělo též zapomenouti na křesťany v Asii, neboť obsazení pouze evropského Turecka způsobilo by velké nebezpečí pro Armény a jiné křesťany v zemích asijských. Návrh Gladstonův, aby křesťanům v evropském Turecku dána byla samospráva, Forster schvaloval, i kladl to za povinnost vlády anglické, aby na provedení návrhu toho všemožně naléhala. „A kdyby se Turecko zdráhalo, *zanechme nerozumné bázně před Ruskem a nevzbuzujme naději v Turcích, že jim lze na nás se spoléhati,*" končil Forster; „jeť tu doba, kdy třeba jest, abychom změnili svou politiku. Drželi jsme se v posledních dvacíti letech politiky, která měla zdánlivě za účel udržení tureckého panství, ale nezdařilo se to. Nyní bychom měli učiniti vše, co jest v moci naší, bychom povzbudili velké provincie křesťanské, aby samy ze sebe vytvořily neodvislý stát křesťanský."

Velmi závažný úsudek vydal konečně slavný dějepisec anglický Tomáš *Carlyle*, kterýž Rusy jakožto vykonavatele Evropy ve východní otázce naznačil.

„Jsem přesvědčen," psal Carlyle, „že Rusové jsou povoláni vykonati díla veliká na světě a přímo nebo nepřímo býti pravým dobrodincem lidstva. Na ochranu Turecka podniknouti válku proti Rusku, bylo by dle mého přesvědčení hotovým — bázněním. Jeť to ostatně každému anglickému ministru holou nemožností. Před 20 lety měli jsme ovšem bláznivou válku na obranu Turecka — nejbídnější, nejhroznější to souhrn hlouposti, zpátečnictví a nezdaru, kterýmž kdy Anglie byla navštívena. Sta milionů peněz a šedesát tisíc životů obětovala Anglie onomu nešťastnému podniku.

Zdá se mi, že Turecko má potřebí se strany Anglie něčeho zcela jiného než pomoci válečné, důkladného totiž poučení, že nehodláme více podporovati jeho nároky na panství evropské, nýbrž že bude nejlépe, když hezky brzy obrátí tvář svou na *východ*, břehy Hellespontu na vždycky opustí a vzdá se bláhových choutek panovačných aspoň pro území evropské. Takovéto bezodkladné vyhnání Turků z Evropy zdá se snad mnohému prostředkem příliš násilným, však dle mého náhledu jest to *jediný* prostředek vůbec možný. Zlepšená správa nešťastných oněch zemí nastoupiti může pouze tím dnem, kdy stoletá metla turecká vypuzena bude do Asie. Klidní mongolští obyvatelé mohou ovšem v klidu žít dál v úplné rovnosti s křesťanským obyvatelstvem, ale panující třída Turků musí se všemi těmi bašibozuky a paši býti vyhnána z Evropy na dobro.

Carlyle vyložil dále, jakým způsobem by se správa poloostrova balkánského měla zaříditi; v osvobozených provinciích sestavena budiž as na 20 let zatímní, přípravná vláda; týž prostředek se již v Indii velmi dobře osvědčil. Rozdělení provincií by při známém charakteru cara ruského a císaře rakouského nezavdalo žádné příčiny k novému sporu. Pro Anglii jest pouze zajištění cesty do Indie rozhodným; Anglie musí tedy hleděti pouze na Egypt a průplav suezský. Carlyle končil následovně: „Můj jediný zřejmý návrh, který dáti mohu, záleží v tom, aby Turek, pro kterého ani vhodného jména nalézti nemohu, z účtu byl úplně vypuštěn a zem jeho odevzdána byla poctivé vládě evropské. Prodloužení nynějšího stavu může jen hráčům na burse sloužiti k duhu, ovšem ostatním lidem bude však pramenem žalu a škody."

Kéž by si byla diplomacie evropská vzala k srdci slova anglického učence a poctivce!

LXXIV. Bismark.

Až do prosince 1876, tedy do příměří po čtyrměsíčním válčení jihoslovanských knížectví, nebylo známo, kterak vlastně smýšlí o východní otázce a válce slovansko-turecké jeden z předních strůjců osudů evropských, kníže *Bismark*, kancléř německé říše. Německo ovšem chovalo se k snahám Jihoslovanů dost po přátelsku, jakož při poměrech příznivých mezi dvory berlínským a petrohradským ani jinak býti nemohlo. Přece však vyslovena s mnohých stran pochybnost o *upřímnosti* toho přátelství. *Nevěřilo* se jednoduše v kruzích *slovanských* kovanému *Němci*, Prušákovi. A Bismark sám se o věci neprohlašoval, jakož vůbec není zvykem jeho mluviti nad potřebu.

Konečně však musel své mlčení přece přerušit, když na něho s mnohých stran bylo naléháno a vysvětlení žádáno.

Ruská vláda totiž vydala v listopadu rozkaz, aby od nového roku 1877 platilo se na ruských hranicích clo zlatem, kdežto posud mohlo se platit jen stříbrem. Toto opatření nelíbilo se mnohým obchodníkům německým, i žádali svou vládu, aby se proti nařízení ruské vlády ohradila. Ve schůzi německého sněmu vyzýval

poslanec jeden vládu ve svém dotazu stran té záležitosti, aby Německo užilo té chvíle, kdy Rusko bude zaměstnáno Tureckem, a nepřipustilo, by se obchodu německému zasadila se strany Ruska rána tím, že se má od nového roku na ruských hranicích clo zlatem platit.

Na dotaz a vyzvání takové uchystal se Bismark k odpovědi, kteráž situaci v příčině Německa dosti objasnila. Bismark svým přímým, diplomaticky málo zdvořilým, ale za to dosti drsným způsobem vyložil, že přátelství Německa k Rusku náleží k článkům jeho politického vyznání víry, i dal na srozuměnou, že všechny úspěchy, jichž se kdy Německo dodělalo, jsou zásluhou tohoto přátelství. Pravil pak mezi jiným: „Tazatel vyslovil názory lidí, kteří považují za vhodné, aby ve vážném okamžiku tomto přátelský poměr mezi Ruskem a Německem byl zkalen. Pochybuji však, že by někomu prospělo, kdybychom na místo uzavřených hranic celních obdrželi otevřené hranice válečné. Tazatel jest jako mnozí jiní na omylu, maje za to, že Rusko od nás žádá v okamžiku tomto nějaké zvláštní úslužnosti a služby, za které my bychom vzájemné služby mohli vyžadovati. Tomu naprosto tak není! *Rusko nepomýšlí nikterak na dobytí nových provincií*, slavný slib cara Alexandra jest nám toho zárukou. Válka ještě tu není. Právě hodláme na smírné konferenci společně s Ruskem k témuž účelu pracovati; účel Ruska jest i účelem naším, účelem císaře i doufám celého národa ruského a záleží v tom, aby křesťanům na poloostrově balkánském poměry byly zlepšeny a výjevy, jež sběhly se při ohavnostech Čerkesů v Bulharsku, budoucně nemožnými učiněny byly. O účelu tomto panuje mezi všemi křesťanskými velmocemi úplná shoda a dosažení jeho vyžaduje zájem náš křesťanský, či chcete-li civilisatorský a kulturní, ba účel ten jest částí kulturního boje.

Možná ovšem, že se při volbě prostředků k dosažení účelu toho velmoci třeba nepohodnou, anebo byť se i shodly, zůstane konference následkem odporu Porty bezvýslednou. V případu tom jest pravdě podobno, že Rusko vystoupí pak o své vlastní újmě a vynutí na Portě zbraní, čeho tato po dobrém poskytnouti nechtěla. V okamžiku tom, *kdy Rusko zasadí se za účel, kterýž jest i účelem naším*, nesmíme k dosažení výhod hospodářských vystoupit proti němu hrozbami! Z toho logicky vysvítá, že Rusko nečiní na nás žádných nároků, za které bychom jiné služby mohli požadovati; tím méně tedy smíme míchati zájmy politické se zájmy hospodářskými. *Nemůžeme s Ruskem zapřísti politickou hádku, abychom je přinutili k tomu, by poddaným svým poručilo jen u nás kupovati;* bylať by to politika přímo nemravná a nehodná! Následky takovéto politiky záležely by v tom, že jakmile by přestal politický nátlak, kterým hospodářské výhody vynuceny byly a poměry politické se třeba obrátily, vystoupilo by Rusko stejnou zbraní i vynutilo by nejen dané výhody zpět, nýbrž činilo by i se své strany nové požadavky.

Smysl dotazu připomíná mi dobu polské revoluce; i tehdá naléháno na nás, abychom proti Rusku Poláky podporovali. Tehdá i nyní jsem přesvědčen, že úmysl podobných dotazů spočívá v tom, aby dobré poměry Ruska k Německu byly potrhány. Ovšem pravda, u nás jsou strany, které nenávidějí Rusko z podání, dědictví, ze zvyku a z příčin, poněvadž Rusko na poli náboženském cizincům nechce povoliti. *Avšak namáhejte se jak chcete, dokud my na tomto místě státi budem, zůstanou poměry naše k Rusku právě takými jako jsou nyní. K rozbití těchto poměrů jest zapotřebí silnějších lidí než jste vy!* Spolek tří velmocí trvá v nezměněné síle, ba i poměr mezi Rakouskem a Ruskem jest přes to vše co píšou některé listy vídeňské, zcela nezkalený. Jsmeť o tom zpraveni velmi dobře. Mýlil by se, kdo by soudil, že svornost tří císařských velmocí obrácena jest proti Anglicku. S Anglií jako s Ruskem žijeme po sto let v přátelství, které bojem časopiseckým, který vyvolaly anglické listy, nebylo porušeno. Mnohé společné zájmy Anglie a Německa zaručují nám shodu i pro budoucnost. Dle programu mnou naznačeného stran naší úlohy na východě, nemá v příčině té otázka celní pražádného místa. Co se vypravuje o mém výroku, že Německu málo na východě záleží, znělť asi v ten smysl, že nyní právě nevyžadují zájmy německé ani tolik, by pro ně byly poškozeny zdravé kosti jediného toliko pomořanského vojáka!

Proč bychom přidávali se nyní k některé velmoci, kterých se východní záležitost nejvíce týká, a tím, že bychom jí projevili větší lásku, rušili přátelský poměr k jiné. Snahy moje, které Jeho Veličenstvo schvaluje, směřují k tomu, abychom diplomatickým jednáním působili, by pokud možno, přátelské poměry, ve kterých se nalézáme k velmocem, majícím největší účastenství v té věci, zůstaly neporušeny; to by nebylo možno, kdybychom uposlechli rady a chovali se nepřátelsky k jednomu z těch přátel.

Bismark mluvil o východní válce r. 1853—55; on byl by tehdáž v mnohém ohledu jednal jinak, třeba by i Prusko potom nebylo bývalo připuštěno k pařížské konferenci, což by také nebyla velká škoda.

Tím narážel Bismark na tehdejší nevděčnost státníků rakouských, že obsadili svým vojskem Rumunsko, čímž Rusku při výpravě na Krym velice bylo uškozeno.

„Posud nikdo nepožadoval od nás nic neslušného; oceňuje se všeobecná užitečnost našeho postavení, neboť poskytuje nám možnost zabrániti válce aneb aspoň ji obmeziti čili jak se praví „lokalisovati“ a zabrániti, by se nerozšířila a nestala se z války východní válkou evropskou. Bude tudíž naší snahou, pokud to přátelskému prostředkování možné, zabrániti zvláště válku

mezi Ruskem a Anglií, z kterýchžto velmocí jedna ani druhá není s to přenésti válku do země nepřítelovy. Budoucnost ukáže, možno-li vyrovnati mírně spor mezi různými zájmy jejich; doufáme to a pokusíme se aspoň, by mír evropský bez všelikého hrožení s naší strany byl zachráněn.

Nezdaří-li se to, povstanou nové poměry, o nichž nemohu nyní rozhodovati a vy také nemůžete ode mne vysvětlení o tom požadovati."

Tím byla prozatím nejistota o německém kancléři vysvětlena. Německo zachovalo se k Rusku po přátelsku, jakož ani jinak činiti nemohlo. Vždyť jen toto přátelství chrání Německou říši před útoky Francie a Rakouska, kde tak snadno se nezapomene, co Prusko-Německo v letech 1870 a 1866 oběma těmto státům učinilo. Rozdvojení Ruska s Německem bylo by oběma těmto státům vítáno, mohly by Němcům splatit své porážky. To Bismark dobře ví a proto musí mu záležeti na tom, aby k ochraně Německa zachoval shodu s Ruskem.

LXXV. V parlamentě rakouském.

Právě ve dnech, kdy u Dunisu bojovány byly rozhodné bitvy, rokovalo se o válečných zápletkách na Východě také ve vídeňské říšské radě. Poněvadž chování vlády rakouské bylo po celý čas války takové, že vlastně nikdo nevěděl, na kterou stranu Rakousko se kloní, kterak vůbec o celé východní záležitosti v rozhodujících kruzích rakouských se smýšlí, učinili nejprve čeští poslanci z Moravy, pak i němečtí poslanci tak zvané strany ústavácké dotaz či interpellaci k vládě.

Interpellace českých poslanců, kterouž přednesl dr. *Fandrlík*, zněla takto: „Má vysoká vláda vůči požádati c. k. ministerstvo zahraničných záležitostí o vysvětlení a sděliti je pak sněmovně, jaká opatření se učinila a učiní, *aby pro budoucnost na půlostrově balkánském zřízen byl politický stav, kterýž by vyhovoval zájmům říše a vřelému přání jeho slovanského obyvatelstva, a zároveň pak uspokojil křesťanské obyvatelstvo na půlostrově balkánském?*"

Interpellace poslanců německých: „Má vláda vliv na zahraničné záležitosti ve východní otázce a v jakém směru? Použila vláda vlivu svého k tomu, aby v případu války byl *zachován mír v Rakousko-Uhersku a zvláště aby se zamezilo nabytí cizího území?* Hodlá vláda také příště v tomto směru vlivu svému platnost zjednávati?"

V málo dnech na to, dne 27. října, dala vláda odpověď na obě interpellace ústy předsedy ministerstva knížete Adolfa *Auersperga*. Odpověď ta nejen že neuspokojila poslance, ale způsobila u nich nevoli pro svou příkrou formu. Co do věci byla odpověď vyhýbavá.

Na interpellaci Slovanů odpověděla vláda: „Neníť úlohou ministra zahraničných záležitostí, aby dělal politiku dle národních kmenů, nýbrž má na zřeteli výhradně zájmy veškeré říše, a to tím spíše, že to jsou pochopitelné zájmy všech jednotlivců. Od počětí zápletek na Východě měla správa zahraničných záležitostí v plném srozumění s vládou cislajtánskou dva cíle na zřeteli: *zachování evropského míru a zlepšení osudu křesťanského obyvatelstva na půlostrově balkánském.* Tato politika, kteráž směřuje k tomu, aby křesťanské obyvatelstvo Orientu bylo účastno blahodárného míru a kultury, spočívá v zájmech veškeré říše, a není jí tedy třeba žádných podnětů zvláštním společenstvím kmenovým. Vláda posud tuto politiku sledovala a také při ní i dále rozhodně a důsledně setrvá."

Německým poslancům odpověděla vláda takto: „Ačkoliv ústavní zákony neobsahují žádného ustanovení o tom, že by vláda cislajtánská měla nějaký vliv na řízení zahraničných záležitostí, přece jest užívání takového vlivu působením zahraničné politiky na vnitřní poměry říše odůvodněno. V tom ohledu dostála také vláda vždy své povinnosti a obdržela také od zahraničného ministerstva v každém období politické akce všeliké vysvětlení. *K positivnímu zakročení vlády cislajtánské nebylo posud žádné příčiny,* poněvadž program, kterýž cislajtánská vláda i delegace schválily, od ministerstva zahraničných záležitostí vždy byl dodržen. Cislajtánská vláda může také v nynějším stadiu východní otázky konstatovati, že ministr zahraničných záležitostí svým vytrvale mírným směrem zjednal si o mír říše a vůbec celé Evropy značných zásluh. *Politika říše směřuje především k zachování míru,* při čemž ovšem *snaha po nabytí cizího území jest vyloučena.* Nikdo nemůže blaha míru více si vážiti než vláda, celý směr zahraničné politiky jest důkazem upřímnosti a důslednosti tohoto snažení. Vláda tedy prohlašuje, že ministr zahraničných záležitostí ve srozumění s vládou také naproti případům, na něž se v interpellaci poukazuje, v první řadě k zachování míru směřuje a jako posud tak i dále všech prostředků použije, by říši mír byl zachován. Avšak nesmí býti také pochybnosti o tom, že tyto *snahy o zachování míru mají své přirozené meze v povinnosti, aby se bezpečnost a zájmy říše za všech okolností a v každém směru rázně hájily.* Program, kterýž by měl za účel mír bez těchto mezí, vydal by již napřed v šanc zájmy říše, a nebyl by vůbec prakticky k tomu spůsobilý, aby mír zabezpečil. Toť jsou zásady, kteréž v řízení zahraničných záležitostí rozhodovaly a rozhodují, s nimiž vláda souhlasí. Předseda minister-

stva k tomu podotýká, že ministr zahraničných záležitostí jest odhodlán, *nedati se od tohoto směru odvrátit ani manifestacemi válečné povahy, ani takovými projevy, které by vážnosti říše na škodu byly.*"

V posledních slovech této odpovědi spatřovali poslanci, jmenovitě němečtí, přílišnou míru příkrosti, i strhla se proto ve sněmovně nemalá bouře, a schůze musila být skončena. V několika dnech na to zahájena byla ve sněmovně debata, v níž četní řečníci mluvili. Strana slovanská ovšem si přála, aby Rakousko vystoupilo činně proti Turecku, kdežto strana německá či ústavověrná, obávajíc se zmohútnění živlu slovanského i v Rakousku, kdyby Slované turečtí volnosti nabyli, nechtěla o nějakém podniku proti Turkům ani slyšet.

Kdežto řečníci ústaváčtí, jako žid Kuranda, Fux, Menger a jiní, slovanskému živlu nepřízniví poslanci přimlouvali se jednak za pomoc Turkům, jednak alespoň za nestrannost Turecku příznivou, horlili poslanci slovanští, jmenovitě Slovinec doktor *Vošnjak* a Čech z Moravy doktor *Fandrlík* pro činnost Rakouska *proti* Turecku, a řeči jejich došly ohlasu po všem Slovanstvu.

V podstatě pravil dr. Vošnjak: „Zahraničná politika Rakouska jest řízena důvody, kteréž od názorů většiny Rakouska, zvláště rakouských Slovanů, velmi se uchylují. Slované rakouští mohou s plnou nedůvěrou o činnosti ministra zahraničných záležitostí se vysloviti, poněvadž tato činnost odporuje tradicím Rakouska, odporuje prospěchu celé říše a zájmům dvou třetin obyvatelstva.

Když ke konci minulého roku Slované v Turecku chtěli nesnesitelné jho setřásti a volajíce „svobodu nebo smrt!" ke zbrani sáhli, zmocnilo se též rakouských Jihoslovanů velké hnutí, kteréž bylo tím větší, když uprchlíci na rakouské půdě se objevili, aby nahý svůj život zachránili. Rakouská vláda zachovávala s počátku k povstalcům nestrannost, může se říci dosti příznivou.

Za sympatického provolávání ke cti císaře rakouského táhli Jihoslované do boje; tyto sympatie osvědčili nejlépe též při cestě císaře do Dalmacie. Tenkrát mělo Rakousko zakročiti rázně za právo křesťanského obyvatelstva v Turecku, tenkrát byla by Evropa ozbrojenou intervenci Rakouska v Turecku přátelsky posoudila a uvítala.

Ale politiku tak rozhodnou ministr zahraničných záležitostí nechtěl. Příznivá nestrannost změnila se v chování téměř nepřátelské, a kdežto vojsko turecké na rakouské půdě příslušníky Rakouska vražditi smělo, byli zde povstalci odzbrojováni a internováni. Srbsko a Černá Hora byly tak dlouho diplomatickými úskoky zdržovány, aby bratřím ku pomoci nešly, až Turecko mohlo armádu svou sesíliti hordami z Asie Tím přišlo Rakousko o sympatie Jihoslovanův, učinilo si z tureckých Slovanů nepřátele. To je však politika velmi krátkozraká, která tyto národy odstrkuje, aby zachránila stát, kterýž nezbytně propadá osudu záhuby.

Turecko musí padnouti, Turek musí z Evropy! Na našich jižních hranicích utvoří se křesťanské, vzdělané státy, ať se tomu jak chce vzpírá hrabě Andrássy, ať východo-německý kulturák Kuranda sebe více vynáší životní sílu Turecka a ať i třeba ve Vídni rozvinuje zelený prapor proroka!"

Řečník líčil pak stav nešťastné ráje v Turecku a polemisoval proti náhledu Kurandovu, že Turecko dalo v nynější válce důkaz své životní síly. Na to uvedl mnohé případy ohavností tureckých a pokračoval:

„Nelze tvrditi, že takové ukrutnosti bývají páchány v každé občanské válce. Ohavnosti, jež páše od staletí až na dny naše Turecko, jsou v dějinách, bohu díky, neslýchány. A kterak se chová kulturní Rakousko naproti hanebnostem tureckým? Bylo snad slyšeti rozhodného slova nevole? Kterak ale mohli bychom také projevení takové očekávat od vlády, která bez určitého cíle sem tam kolísá, nebo od státníka, jako je náš zahraničný ministr?

Kdežto všichni velcí státové evropští mají před sebou jasný cíl své vnitřní i zahraničné politiky, a za tou příčinou národové jejich vždy ke každé oběti jsou hotovi, podobá se zahraničná politika Rakouska plavbě korábu bez kompasu. Slyšeli jsme z úst vlády, že cílem politiky rakouské jest zachování míru a mimo to zlepšení stavu křesťanského obyvatelstva v Turecku. Německu přinesla upřímná alliance s Ruskem dobré ovoce a nikdy jí nemuselo litovat. Rusko mu krylo v rozhodné době záda. Za to mu nechalo zase Německo volnou ruku na Východě. Když pak nyní Rakousko k této allianci přistoupilo, bylo jeho povinností poctivě se jí přidržeti.

Ale jakou úlohu hrála rakouská politika od svého přístupu k allianci? Člověk nemusí být diplomatem, aby tuto politiku poznal; *Rakousko chovalo se více než dvojsmyslně.* Nejprve snažilo se vzbuditi řevnivost mezi Německem a Ruskem, a když se to nepovedlo, dělalo v Cařihradě pletichy proti Německu a Rusku. Dočkali jsme se i toho, že rakouská diplomacie v Cařihradě skrývala se za anglickou, aby diplomacii ruské a německé ve všech velkých otázkách nesnáze dělala, nesnáze k tomu konci, aby Turecko bylo v odporu svém posilněno a podporováno. To zajisté politika *rakouská* nebyla.

A kdežto všechen svět jest přesvědčen, že Turecko jest v dokonalém úpadku, že v době nejkratší bude rozmeteno, otomanské panství z Evropy vypuzeno, vyskytuje se přece ještě nějaký rakouský státník, kterýž vyzývá Rakousko, aby Turky v Evropě zachovati pomohlo. Avšak všechno takové diplomatické mastičkářství nemůže pád Turecka odvrátit, byť by ho i na kratičkou dobu zdrželo. Anglicku, kteréž v první řadě Turky hájí, může býti lhostejno, zdali mu jsou křesťané turečtí nakloněni, nikoli však Rakousku. Rakousku nemůže býti lhostejno,

aby bylo při jeho pomezí 8—10 millionů Slovanů, kteří by byli proti němu zaujati. Každý politik musí za to míti, že Rakousko mělo zůstat na svém původním stanovisku, aby zjednalo si sympatií Slovanů.

Jestliže pan předseda ministerstva praví, že Rakousko nedělá žádnou politiku národnostní, musím se tázati, kterak to přichází, že *Slované jsou v šanc vydáni panství ústavověrců a Maďarů, že Slované jsou zkráceni o svá práva, jsou týráni a břemeny přetíženi?*"

Řečník pravil dále, že *přivtělení Bosny k Rakousku* bylo by pro onu zem výhodné, však že Bosňané nejsou nějaké zboží, a museli by býti dříve tázáni, zdali by tomu chtěli čili nic. Srbsko a Černá Hora mohou činiti na Bosnu nejdříve nároky, jakož si vůbec zjednaly svým neohroženým vystoupením díky celého křesťanstva.

Konečně vyložil řečník, kterak nynější vláda cislajtánská a celá ústavácká strana žije pouze z milosti hraběte Andrássyho, i *varoval před válkou proti Rusku.* Kdyby taková válka nastala, mohla by ovšem být na prospěch Turecka, ale k hanbě a potupě křesťanského obyvatelstva Rakouska, políčkem šestnácti milionům Slovanů a počátkem konce Rakouska.

„Slované rakouští jsou si vědomi, že nežádají nic nepříslušného, nic proti zájmům Rakouska směřujícího; nežádají žádnou hegemonii, ale žádají jakožto stejně oprávnění občané, aby vedle jiných spoluobčanů v Rakousku mohli žíti a nebyli neustále ke zdi tlačeni. Rakousko stojí na rozcestí — kéž by nastoupilo cestu pravou!"

Z řeči doktora *Fandrlíka* klademe zde následující stať:

„Pravilo se zde, že otázka východní jest zároveň otázkou rakouskou; přisvědčuji tomu a dokládám, že jedná se zároveň o otázku *slovanskou;* neboť osudové Rakouska jsou k osudům Slovanstva připoutáni. Máme k slovanským bratřím vřelé sympatie, uznáváme plnou měrou rekovnost srbského vojska, kteréž ohromné přesile tak dlouho odporovati dovedlo. Tento hrdinský zápas Srbska jest nám uspokojením, že východní otázka bude v našem smyslu rozřešena.

My si ale také přejeme, pánové, aby Rakousko v toto rozřešení zasáhlo, aby našim bratřím, pod jařmem Turkův úpícím, ku pomoci přispělo; přejeme si toho týmže právem, kterýmž před dvanácti lety vy jste si přáli, aby Rakousko osvobodilo Šlesvik-Holštýn ode jha dánského a mám za to, že nám tohoto práva nepopřete.

Moje náhledy patrně se příčí náhledům na druhé straně proneseným, neboť tyto se zakládají jen na vášni stranické. Alespoň musím slova jednoho pana řečníka, kterýž omlouval ohavnosti v Bulharsku, jen vášni stranické přičísti. Se zvláštním zadostučiněním konstatuji, že tento řečník to byl, kterýž pronesl o Rakousku slova tak pokořující, že se nad nimi každý vlastenec studem zarditi musí. On to byl, kdož především celistvost Turecka na svůj prapor napsal, avšak tato celistvost jest věcí nemožnou, leč by se někdo domníval, že Porta, kteráž od půldruha století k úpadku se blíží, bude potřebovat ještě půldruhého století, než klesne úplně. Ale nová doba kvapí více s resultáty a Turecko nemůže už trvat půldruhého století.

Může se někdo domnívati, že po tolikerých bědách jest možna existence křesťanského obyvatelstva vedle mohamedánů? Opravy od Porty slibované nejsou opět ničím než pískem, kterýmž chtějí Turci zaslepiti liberální Evropu. Turecko nemůže udělat své poddané, své otroky státními občany."

Řečník připomenul četné hatišerify vlády turecké, jimiž také jen svět o svých reformách zaslepovala; pak pokračoval:

„Je snad Turecko posud svrchovaným státem? Vždyť každý ví, že stojí pod dozorem Evropy. Veškeré války na Východě v posledních desítiletích točily se kolem otázky, kdo má být kurátorem Turecka; také válka na Krymu měla pouze ten účel, aby vliv Ruska byl odstraněn a místo jeho aby zaujaly západní velmoci. Z toho všeho plyne, že celistvost Turecka není ani možna, ani prospěšna ani žádoucí. Zde bylo poukazováno na práva Turecka, na jeho legitimitu, ano činilo se také porovnání s Polskem — já tu však žádné podobnosti nenalézám. Poláci byli národem po staletí ve středu Evropy žijícím, národem křesťanským, kterýž i zde ve Vídni osvědčil se pod Janem Sobieským. Rozdělení Polsky bylo zločinem, odklizení Turecka jest však evropskou nutností."

Řečník obrátil se k ústavověrcům a pokračoval: „Kterak vlastně, pánové, k tomu přicházíte, že se dovoláváte práv a legitimity Porty? Nebyli králové hanoverští, kurfiřtové hesenští a arciknížata rakouská v Italii právě tak legitimní, jako ty mizerné zbytky osmanského panství v Evropě? Což jste nedopustili, že byli sesazeni? Což jste nepřešli přes zaručená práva království a zemí bezohledně k dennímu pořádku? Což jste se nedopustili porušení ústavy?

Ale také se mi zdá, že nemáme žádné příčiny důvěřovati státu, kterýž může zrušiti smlouvy pomocí výroku muftiho a pod záminkou, že nejsou moslemínům příznivy a dle koranu platiti nemají. Panu poslanci, kterýž schvaloval anexi jen v případu, kdyby se jednalo o Německo, odpovídám tolik, že Bosna jest rakouská země říšská, že od míru karloveckého nám náleží. Ale ovšem, Bosna jest země *slovanská.* Vyrvali jsme Turkům Uhry proti vůli Maďarů, ale doba zrádců Zapolských a Tökölů se více nevrátí, protože Porta nebude již míti tolik moci, aby vztýčila svůj půlměsíc v Budíně.

Úlohou naší bylo rozšíření kultury na Východě. Kterak se té úloze vyhovělo? Jaká kultura se rozšířila? Násilnictví a germanisace! Vy se nazýváte kulturonoši a přivedli jste to s tímto jménem tak daleko, že se

stalo pro vás posměchem v celé Evropě. Jeden z pánů poslanců litoval, že zahraničná politika Rakouska vězí po 25 let v nešťastných rukou. Ovšem, ale také vnitřní politika jest v takových rukou, a já se jen divím, že právě vy takovou stížnost vedete. Vždyť vy jste tu politiku vždy podporovali, ona vás za to hejčkala, a jest to tedy nevděk, že na to zapomínáte.

Máme za to, že jest to nešťastná vnitřní politika, kteráž neblahé zápletky zahraničné způsobila, a jejíž následků litovati musíme. A když i slavná vláda ve své odpovědi tvrdí, že provozuje se na venek politika taková, kteráž je na prospěch Rakouska, tu slyším jen poselství, jemuž nemohu věřiti.

Jiný řečník mluvil tu o magnetické jehle, dle níž má Rakousko své alliance uzavírati. Tato magnetická jehla může ukazovati tak dobře k Petrohradu, jako k Berlínu. Veliká slova tohoto politika magnetové jehly nesluší státu, kterýž okazuje svou slabost. Tuto slabost jste zavinili vy, když jste důležitou část obyvatelstva, Slovany, všech politických práv zbavili a helotů z nich nadělali. Nastalo zvrácení poměrů, kteréž nyní i vám hrozí, kteréž hrozí pohřbiti panství vaší strany. Proto chcete tu slabost státu udržet, a proto nejsou ta veliká slova, jež tu pronešena byla, ani nebezpečna.

Vláda nás ujistila, že v jisté době, když totiž my bychom ji chválili a vy kárali, najisto odstoupí. Nuže, ten casus foederis nastal. Proč neodstraníte ministerstvo? Proč nesáhnete k prostředku již nejednou osvědčenému a nepodáte adresu koruně? Řeknu vám proč. Vzdor pokořující omluvě ministerstva víte velmi dobře a máte naučení, že naše vláda není ničím, než správním strojem, a poněvadž víte, že na takové vystoupení s vaší strany mohlo by následovati rozpuštění sněmovny, že by pak při nových volbách vaši zkrachovanou stranu více nepodporoval žádný chabrus, jemuž svou majoritu v této sněmovně děkovati máte, že by se první švindl nepodařil podruhé. Vaše panství říši hospodářsky a finančně zničilo. Jest svrchovaný čas, aby se Rakousko vzchopilo. Příměřím, kteréž nastalo po pádu Ďunisu, není východní otázka rozřešena. V pravou chvíli upozornil na to poslanec Demel, že, půjdeme-li do války, nestane se to s vojskem kasty, nýbrž s vojskem národním. Toto národní vojsko záleží u větší části z našeho masa, z naší krve, a bude-li s námi dále tak nakládáno, domníváte se, že shledáte v této naší národní armádě obětavých bojovníků? A proto volám, nikoli k vám, pánové, nýbrž k ministrům a přes hlavy jejich: „Caveant consules ne quid detrimenti res publica capiat!"

Ale nejen poslancové slovanští, i spravedlivější Němci ve sněmovně vídeňské opřeli se těm, kdož přimlouvali se za politiku ve smyslu tureckém; zejména tyrolský poslanec *Greuter* se stanoviska rakouského a křesťanského potíral turkopřejné snahy pádnými důvody i perným vtipem; pravil mezi jiným, že odpůrcům slovanského snažení nejedná se vlastně *o los Turecka, nýbrž o turecké losy,* čímž narážel na podporování veliké loterie turecké se strany mnohých poslanců, kteří jakožto majitelové losů řečené loterie přišli by o své peníze, kdyby Turecko padlo.

„Ruská diplomacie byla dost opatrna," pravil *Greuter,* „že v posledních desítiletích ohmatala tepnu Evropy. Když byl Napoleon vídeňskou smlouvu mocnostem k nohoum hodil, když se prohlásila zásada národností, která učinila v Italii a v Německu propagandu a celé národy nadchla, zaznamenalo Rusko toto nadšení a řeklo: „Také můj čas nadejde." A jestliže se nyní zásada národnosti na Balkáně ujala, kdož by se odvážil ji odsuzovati?

Duchové jsou vyvoláni, nyní je pozdě chtíti je zažehnat. Dle smlouvy pařížské bylo Turecko přijato v evropský koncert, ale na základě slibu, že provede opravy, kdežto mocnosti se za opravy turecké zaručily. Připomínám zde na podobný poměr v Tyrolsku. My Tyrolané byli jsme tak nešťastni, že smlouvou prešpurskou byli jsme od Rakouska odtrženi, ovšem že s podmínkou, že zachová se Tyrolsku pod Bavorskem vše v týchže poměrech, v jakých jsme byli k Rakousku. Bavorsko to ještě roku 1807 slíbilo zachovat, ale již roku 1808 byla smlouva zrušena, a když arcikníže Jan přišel do Tyrolska, seřadili jsme se kolem něho s nadšením a chopili se zbraně proti Bavorům. A kdož by se dnes odvážil volati na tyrolský lid: „Vy jste povstalci, poněvadž jste zrušili prešpurskou smlouvu?"

A jak dostálo Turecko smlouvě pařížské? Slíbilo reformy, jako je slibuje ustavičně, ale může jich splniti? Nemůže a nechce, neboť koran a křesťanská mravouka jsou neslučitelné protivy. Kdo si žádá, že má Turecko trvat a provést, čeho žádá naše století, totiž: rovnoprávnost národní a náboženskou, ten nežádá nic jiného, než aby Turecko stalo se státem beznáboženským, a to mají provésti moslemínové? To byste musili dlouho čekat.

Mluvilo se zde o Rusku, jakoby bylo již zcela ve válce. Ale posud nestalo se nic, než že Rusko důrazněji na Portě domáhá se toho, čeho přejí si všechny mocnosti. My zde můžeme uzavříti konec debaty o východní otázce, ale tím nebude otázka tato vyřízena, tu umlčeti nelze, ta musí býti náležitým způsobem rozhodnuta.

Ohlédnete-li se po historii, co Leopold I., princ Eugen, Laudon, ano i Josef II. učinili, zvíte také, co v sobě zavírá korunní přísaha. Znáte pragmatickou sankci. Princ Eugen dal moudrou radu, aby se změnila. V památném memorandum ze dne 8. října 1712 položili Uhři tyto zásady: Král musil slíbit, že nejen země, kteréž prve k uherskému království náležely, nýbrž i ty, kteréž leží za hranicemi, získá buď křesťanskou zbraní nebo jiným způsobem. A tento slib

jest přijat také do nynější korunní přísahy, kterouž J. V. císař vykonal.

Bolestně se mne dotklo, že najednou v rakouském parlamentě se vyřklo, že z titule našeho vznešeného mocnáře slova „Semper Augustus“ vyškrtnouti se mají. Rozmnožovatel říše! Kterak ale může být panovník rozmnožovatelem říše, když by si ani nesměl vzíti, co mu náleží? V době, kdy všichni státové hájí si svou čest a mocnost rozšiřováním, žádá se od Rakouska, aby říkalo: „Já mám dost, děkuju uctivě!“ Kdyby to bylo platilo před 600 lety, kdyby Rudolf Habsburský byl také tak smýšlel, nebylo by posud Rakouska.

Praví se, že nemůžeme počíti válku. Něčeho jste si mohli při tom ušetřit, pánové, k vůli své vlastní straně, totiž toho upozornění na smutný hospodářský stav říše. Kterak vůbec může se nyní, kdy jedná se o čest a moc Rakouska, v první řadě uvažovati finanční stanovisko? Kdybychom měli ty milliony, kteréž se vydaly na subvence železnicím a státním záložnám, mohli bychom ihned uposlechnouti hlasu srdce.

Divím se velice, že se tak příliš nepřátelsky k Rusku chováte, a přece jest jisto, že své největší triumfy ústavní máte jen Rusům děkovat. Kdo pak byl ten národ, jenž velikému Korsičanu (Napoleonovi I.) smrtící pochodeň rozžal? Nebyli to Rusové? Nebyla to Moskva, kteráž si své vlastní střechy zapálila, aby Korsičana zkazila? Bez Moskvy nebylo by Lipska, u Lipska nebylo by vítězství bez Ruska, a bez vítězství toho byli bychom snad podnes pod Napoleonem. Jděme však dále!

Roku 1861—1862 bylo zde hezky živo. Byly to pravé libánky ústavy, a čteme-li ty pěkné řeči z tehdejší doby, stojí tam zajisté mnoho o ztraceném právu Uher. Dle těch řečí musí se člověk divit, že posud je nějaký Maďar na světě, že se posud v těch proudech řečí neutopili, že je páni řečníci s paprikou nebo bez papriky nesnědli. A kdeže bylo to právo Uher ztraceno? *U Világoše!* Kdože zrušil usnešení ze dne 4. dubna 1849 v Debrecíně (sesazení dynastie habsburské)? Ruská děla, a jestliže jste mohli mluvit o ztrátě práva Uher, pomohli vám k tomu Rusové!

Mluvilo se tu také proti anexi. Nesouhlasím s takovou anexí, proti kteréž se v každém sněmovním zasedání ozývají hlasové. Ale proč bychom neměli rozevříti náruč, když nám kynou sympatie Jihoslovanů? Či máme čekat, až si je zabere jiný stát? Zde bylo ublíženo muži nepřítomnému, který se bránit nemůže. Vytýkalo se mu, že porušil svou povinnost, že je členem srbské Omladiny. (Výčitku tuto činili němečtí poslanci místodržiteli dalmatskému baronu *Rodičovi.)* Avšak tento místodržitel dalmatský jest muž o vás velmi zasloužilý a v povstání hercegovském hájil věrně vaše zásady. Baron Rodič to byl, kdož po dvakráte přemluvil poslance dalmatské, aby setrvali při ústavě. V Sutorině to byl Rodič, kterýž vše učinil, aby národní stranu rozštěpil. Však je známo, kterak byl Ljubibratič na čestné slovo v Rakousku internován; jest známo, že Turci zapálili a vyloupili rakouskou vesnici, aniž by se Rakousku bylo dostalo zadostučinění. Jest známo, že 20—30 mladíků bylo v Derventu delší čas vězněno pro podezření, že brali podílu v povstání. Kdyby se něco takového stalo nějakému rumunskému židovi, napsalo by se not, že by se až prsty obrousily; ale to se týkalo slovanských Dalmatinců — a to je něco jiného.

To všechno se dálo za úřadování barona Rodiče, a ten muž by byl členem Omladiny? Ne, to se nerýmuje!

A nyní obracím se k vám s prosbou. Jak dlouho bude to ještě v Rakousku trvat, aby se s této i druhé strany činily vzájemné rekriminace? Když se ve sněmovně takto češeme, nemá z toho nikdo ničeho. Proto je čas pomýšleti na to, aby byl mezi námi pokoj v Rakousku. Pokud potrvají v Rakousku dosavadní poměry, pokud budeme beznadějně na spásu čekat, potud nelze diviti se, když se z Rakouska přes hranice pohlížet bude. Jest to omluva psychologická; já takové jednání neomlouvám, ale mohu si je vysvětliti. Mluví-li se o strašáku *panslavismu, může se to jen proto díti, že jsou v Rakousku neuspokojení Slované.* Kdyby toho nebylo, byla by pošetilost o panslavismu mluviti. Obracím se především k lavici ministerské. Nechť si páni ministři pospíšejí, není času k zmaření. Události kvapí a za hranicemi pohlíží mnozí po Rakousku, a ti znají poměry naše lépe než snad mnozí z nás, a ti mohou poměrů a slabostí našich užiti — čehož bůh nedej — i k záhubě Rakouska!“

Hlučná pochvala provázela slova všech řečníků, kteří jménem lidskosti a spravedlnosti ozvali se v parlamentě rakouském ve prospěch potlačených Slovanů ve spuchřelém Turecku. Více však než vřelost citů a nepatrnou podporu hmotnou nemohli rakouští Slované na ten čas svým soukmenovcům věnovati.

Debatou v parlamentě se politika Rakouska ve východní otázce nezměnila, ale za to okázalo se opět jednou zřetelně, kdo vlastně v Rakousku horlí pro svobodu a volnost nejen vlastní, nýbrž všech národů, a kdo ze sobectví a panovačnosti si žádá, aby milliony lidí zůstaly i nadále v surovém otroctví.

General Čerňajev odjíždí z Deligradu.

LXXVI. General Čerňajev.

Jakmile došla na bojiště v údolí moravském zpráva o uzavření příměří na dva měsíce, totiž od 1. listopadu do konce prosince 1876, učinil vojevůdce srbský *Čerňajev* při hlavní armádě potřebná opatření, zejména aby posádky a stráže byly v příhodných osadách ubytovány a rozloženy, a aby pracovalo se dále na opevněních, kde jich bylo třeba k dalšímu vedení války; pak učinil návrhy, mnoho-li asi vojska může se propustiti na dovolenou. Když to vše opatřeno bylo, odjel vojevůdce srbský z hlavního stanu svého Deligradu dne 3. listopadu do Čuprije, kdež učiněny přípravy k další cestě do Bělehradu. Ruští důstojníci, kteří pod ním bojovali, přáli si, aby mu mohli vysloviti své sympatie za obrovskou činnost a obětavost v posvátném boji za věc slovanskou. Všeobecným souhlasem bylo rozhodnuto, aby ode všech praporů vysláni byli k němu důstojníci. Vedeni plukovníkem Lišinem přibyli v stan Čerňajeva. Celkem shromáždilo se 300 důstojníků, vesměs ruských dobrovolníků. General Čerňajev, pohnut tímto výjevem, vyšel za hromového volání „urá“ a „živio“ před stan a mluvil k důstojnictvu tato slova:

„Páni důstojníci! První dějství války jest ukončeno. Nevím, zdaliž po vypršení příměří dojde opět k válce, ale přeji si, aby všichni ruští dobrovolníci, kteří nyní v Srbsku se nalézají, sestoupili se v jediný ruský sbor, kterýž by v době příměří umístěn byl v Smederevu a Bělehradě a po skončeném příměří pokračoval ve válce za slovanskou věc. Naději se, pánové, že nikdo z vás bez nejvyšší potřeby neopustí Srbska. Kdo má nutně zapotřebí se vzdáliti, nechť žádá za dovolenou; prosím však, aby každý, kdo jde na dovolenou, zaručil se čestným slovem, že se opět navrátí, než příměří uplyne.“

Všichni důstojníci jednomyslně provolali: „Ostaneme!“ „Vrátíme se!“ — načež Čerňajev pokračoval:

„Děkuji vám, pánové. Jsem přesvědčen o vašem těžkém postavení. Považte však, že jste pionéři velikého *díla slovanského*. Srbsko se odhodlalo a vrhlo se v boj za spravedlivou věc v naději, že mocné Rusko je bude podporovat. Když jsem přišel, *nemělo srbské vojsko ani dostatek zbraně, ani oděvu ani organisace. Přes to však nehledíc ku všem těm nedostatkům bojovalo srbské vojsko s dokonalou hrdinností proti celému mohamedánskému světu.*

Avšak, pánové, síly a prostředky lidské mají své meze. Po celou dobu války doufalo Srbsko v pomoc Ruska. Ohlasem naděje té jste, pánové, vy sami; avšak *nepřišlo vás dosti.* Pomáhali jste ve válce dva měsíce, avšak nemožnost nemohli jste učiniti možnou. Mnozí z vás obviňovali Srbsko z nedostatku vojenských vlastností; nezapomeňte však, že *na národ srbský valilo se veškeré břímě slovanské otázky a že obrovským namaháním ve válce národ ten téměř se vysílil.* Nezapomínejte, že nepřítel velkou část země té spustošil. Za takových poměrů nejen že nemohlo se více očekávati od Srbska, nýbrž jest štěstím, že veškera země proti surové přemoci všechny síly napínající neupadla v zoufalství. Naději se tudíž, pánové, že nebude mezi vámi ani jediného, kterýž by vytýkati mohl něco obětovavšímu se Srbsku.“

Řeč nejvyššího velitele vyslyšena byla s neobyčejnou pozorností a všeobecnou pochvalou.

Čerňajev rozloučil se pak s důstojnictvem a vojskem srbským velmi srdečně a napomínal k vytrvalosti; na to odjel v nečetném průvodu jízdeckém do Bělehradu.

Odjezd Čerňajeva představuje obrázek náš na straně 309. Do kočáru, v němž zasedli dva věrní přátelé, totiž bohatý obchodník moskevský *Chludov*, kterýž Čerňajeva na bojiště provázel, a jeden pobočník, zapřaženi byli po způsobu ruském tři koně, jež obratný ruský kočí řídil. V průvodu byli kromě několika prostých jezdců k obsluze též vyšší důstojníci, kteří jeli s vojevůdcem k poradám vojenským do Bělehradu, kamž dojela malá výprava dne 7. listopadu za bouřlivého večera.

V Bělehradě byl Čerňajev co nejvřeleji uvítán, a připraveny mu mnohé pocty. Ubytoval se v malém knížecím zámku, kde ještě té noci s knížetem Milanem a ministry konferoval.

Nepřátelé věci slovanské a tudíž i Čerňajeva roztrušovali o vojevůdci srbském již za válečné činnosti jeho pověsti nejbídnější, ale surovost těchto námezdníků slavila pravé orgie po nešťastném výsledku bojův u Ďunisu. Tu nebylo hany, kterouž by byli na Čerňajeva nevykydli. Vytýkali mu dokonalou neschopnost, lehkomyslnost, ano odvážili se i osobní cti jeho drze se dotknouti. Také vypravovali v rozličných turkopřejných novinách, kterak se Srbové brzo svého vůdce nabažili, pak zase že prý se Čerňajev nemůže těšit na vřelé uvítání v Rusku, poněvadž prý jsou proti němu za příčinou slabého vedení, zejména dělostřelby, v Moskvě silně rozhořčeni. Proti nesmyslům těm zaslal náčelník dělostřelectva timocko-moravské armády a potomní ministr války, plukovník Gruič, „Rus. Miru“ následovní telegram: „Ve jménu veškerého srbského dělostřelectva osvědčuju, že zemunské depeše o nespokojenosti nad výkony Čerňajeva a o nutném složení vrchního velitelstva jsou hnusným výmyslem dopisovatele, jsou čiré klevety, jež nejlépe charakterisují nečestnou povahu zasýlatele. V bitvě ďunisské nezastavilo srbské dělostřelectvo do poslední minuty oheň, statně vydrželo

nátlak desateronásobné přesily a hájilo vydatně ústup vlastních vojsk. Během celé války nebylo dne, ani nejkritičtějších okamžiků nevyjímaje, kde by dělostřelectvo nebylo skvěle dostálo své úloze. Dělostřelectvo srbské jest vždy hotovo, jako dříve tak i nyní, budou-li toho okolnosti vyžadovati, následovati svého milého a udatného vojevůdce do ohně. Protestuji s hlubokým opovržením proti hrubým lžem, jimiž slavné jméno našeho generala má být poskvrněno, jménem svým a jménem celého důstojnictva a všech nepředpojatých svědků očitých, vyzývám zemunské dopisovatele, aby udali pramen, z kterého nečisté pomluvy svoje čerpali. Náčelník dělostřelectva timocko-moravské armády, plukovník *Gruič.*" *)

K tomu sluší podotknouti, že někteří židovští dopisovatelé novin, kteří zneužili pobytu svého v hlavním stanu srbském k službám vyzvědačským ve prospěch Turků, byli ze Srbska vypovězeni a zasýlali pak své lživé zprávy ze *Zemuna*, dunajského města ve Vojenské Hranici rakouské, jež leží proti Bělehradu.

Nejlepším vyvrácením utrhačných zpráv o Čerňajevu jsou však pocty, jež v rozhodujících kruzích srbských i ostatních slovanských Čerňajevu se činily.

Dne 11. listopadu dopoledne přijal Čerňajev pětičlennou deputaci bělehradské intelligence, jejíž náčelník takto k němu promluvil:

„Pětačtyřicet našich soudruhů, literátů, publicistů, umělců a profesorů, přejí si ve zvláštní adrese projeviti Vaší Excellencí city své, a dali nám milý rozkaz, abychom Vám adresu tu odevzdali. Plníce úlohu tuto jsme tak šťastni, že máme čest Vaší Excellencí se představiti a prosíme, byste přijal adresu s onou náklonností, s jakou jste při každé příležitosti přicházel Srbům vstříc."

Pak předčítal vůdce deputace adresu srbsky, kteráž zní: „Ctěný a vážený vojevůdce! Když Srbsko a Černá Hora, unešeny vznešenou myšlenkou sjednocení Jihoslovanstva a všech na Východě sténajících bratří, rozvinuly prapory své, bylo též Tvé srdce slovanské dojato. Opustiv klidné a šťastné živobytí spěchal jsi z dalekého severu, bys věnoval svatému boji meč svůj v mnohých předešlých bojích slavně osvědčený. Uvítali jsme Tě s láskou bratrskou a odevzdali jsme s křesťanským nadšením prapor Jihoslovanstva v ruce Tvé. Jako bojovník za nejspravedlivější a nejšlechetnější věc vztýčil jsi prapor ten okazuje jej světu za vzor.

Boj byl příliš nerovný; s vojskem mladých venkovanů a měšťanů šel jsi proti lépe ozbrojeným, v bojích utuženým a mnohem četnějším vojskům, které svět mohamedánský sebral v Evropě, v Asii a v Africe. Přece vytrval jsi v obrovském boji plné čtyři měsíce, *častěji jsa vítězem, nežli poraženým.* Tys byl na jihu vlasti naší pevnou skalou, o niž moslemínská moc pořád se rozbíjela, a třeba skalou touto poněkud hnula, přece ji nerozbila. Prapor jihoslovanský jest celý krví zbrocen, nikoli však zlomen; on vlaje v povětří jakožto znamení Tvé slávy, naší cti a nezrušitelných nadějí slovanských. Nechť úzkoprsí odpůrcové naši říkají cokoliv, k praporu tomuto přidali se již všichni národové západní, a celá nepředpojatá svobodomyslná Evropa vítá jej s jásotem a přeje mu konečného vítězství.

Toť jest, srbský vojevůdce, zásluha Tvá a Tvých vojínů, kteréž jsi Ty vlastním příkladem povzbuzoval k statečnosti, vytrvalo ti a vyšší obětavosti. Poněvadž na dobu příměří nás opustíš, považujeme my dělníci na poli srbské vzdělanosti za nejlepší povinnost svou, projeviti při této příležitosti city všech myslících hlav a vlasteneckých duchů srbských. Věčný buď Ti dík za slovanskou lásku Tvou; dík za všecko namáhání, které jsi pro nás snášel; díky za všecky radosti a strasti, které jsi s námi bratrsky sdílel.

Odejdeš, ale jméno Tvé zůstane váženo v ústech našich, památka Tvá nikdy nevyhyne v srdcích našich. Přejeme Ti šťastnou cestu, na níž Tě bude provázeti žehnání Srbstva a požehnání boží. Až vrátíš se do své šťastné a mocné otčiny, buď tam, prosíme, u bratří našich na severu tlumočníkem naší živé lásky a vděčnosti za pomoc, kterou nám přinášeli s velkomyslností neslýchanou. Ty patříš dějinám jejím i našim; Tys věčným pojidlem bratří severních a jižních. Rci jim, že Srbové chovají pevnou důvěru, že bratrská pomoc nezůstane i na dále odepřena, až počaté veliké dílo jihoslovanského sjednocení se ukončí k jejich slávě a našemu štěstí. — V Bělehradě, dne 10. listopadu 1876."

Čerňajev odpověděl deputaci delší ruskou řečí, v níž připomenul, kterak nepřátelé Slovanstva hlásali před válkou, že ve 14 dnech bude Srbsko poraženo, kterak na cimbuřích Bělehradu zaskví se půlměsíc na místě kříže. Avšak národ srbský dovedl čtyři měsíce odporovat ohromné přesile vojsk ze tří dílů světa, z evropského Turecka totiž, z Malé Asie, Egypta, Tunisu, Tripolisu a Alžíru. Národu tak statečnému, jako srbský, jest pojištěno čestné místo v dějinách a poctivý muž musí býti na to hrd, že mu osud popřál v čele jeho za myšlenku osvěty a svobody bojovati. Poděkovav za uznání, jehož se mu v Bělehradě dostalo, provolal Čerňajev ke konci Srbsku a jeho panovníku slávu.

Téhož dne připravena byla k poctě Čerňajeva

*) Velitel národního dělostřelectva srbského, Sava Gruič, náleží k nejlepším štábním důstojníkům a velitelům mladší školy. Roku 1874 vydal ostrou kritiku o vojsku srbském a jeho ozbrojení; za to byl stíhán od tehdejšího ministra války, plukovníka Protiče. Jmenovitě ho také propustili z činné služby vojenské Později však byl rehabilitován a povýšen brzy na majora. Pod vůdcovstvím Gruičovým dělostřelectvo armády drinské několikkráte se vyznamenalo osvědčujíc nápadným způsobem, že v dělostřelectvu mají Srbové nejlepší své vojsko. Po odstoupení Nikoliče stal se Gruič ministrem války.

v místnostech hostince „u krále srbského" velká hostina, k nížto dostavili se všichni ministři vyjma ministra války Nikoliče, kterýž nemocí omluviti se dal, a veškeren důstojnický sbor srbský a ruský. První přípitek vynesl *Ristič* caru Alexandrovi, *Čerňajev* připil *králi srbskému a Doktorov knížeti černohorskému Nikolovi.* Po té vykládal Ristič příčiny, které Srbsko k válce proti Turecku přiměly. Mezi jiným pravil: „Srbsko uchopilo se zbraní v zájmu potlačovaných bratří svých, aby jim vybojovalo lidské žití. Samo Srbsko bylo též Tureckem ohroženo, kteréž je vojsky jako železným kruhem sevřelo. Válka neskončila sice vítězně, avšak Srbsko a spojená s ním Černá Hora, nečítající ani tolik obyvatelů, co Turecko vojska postaviti může, vzdorovaly po čtyry měsíce turecké přemoci a krví prolitou utužena byla páska mezi severními a jižními Slovany. Zejména Rusko zasluhuje našich nejvřelejších díků. Již za prvního povstání roku 1812, kdy jsme drtili pouta, jimiž co turecká raja byli jsme sepjati, vyslalo nám Rusko pomoc svou a synové jeho jakož nyní mísili svou krev s krví srbskou na četných bojištích. Nepopíratelného úspěchu nabylo Srbsko válkou nynější v tom, že získalo si nejen sympatie všech svých slovanských bratří, nýbrž i všech lidsky smýšlejících národů evropských.

Jsouť okamžiky, kdy celý národ vzdav se pohodlí a požitků klidného života, spěchá vyplnit veliký dluh, k němuž dějinami jest zavázán. Takový okamžik nadešel i Srbsku, když bratří Hercegovci a Bosňáci v beznadějném boji proti tureckému jhu volali nás ku pomoci. Mezi tím, když pořád ještě jsme doufali, že velmoci učiní bídě tureckých křesťanů konec, viděli jsme hrozné ukrutnosti v Bulharsku a viděli jsme též, že i berlínské memorandum, poslední prostředek diplomacie, minulo se účinku. Tehda pustila se dvě malinká knížetství do boje proti veliké, rozsáhlé říši. Prožili jsme strašlivé chvíle, avšak i v desítidenním hrozném boji pod Alexincem jsme slavně obstáli. Vrahové naši smějí se nad svými válečnými „úspěchy", avšak oni patrně jim nerozumějí. My získali drahocenného druha, Rusko, které jedině jest s to, aby veškeré oběti, malým Srbskem přinesené, nebyly marnými. My získali vážnost celé osvícené Evropy, my odkryli slabost a nicotu Turecka. Krev srbská zabezpečila křesťanům lepší budoucnost."

Ministr Ristič obrátil se po té k Čerňajevu a vyslovil mu v řeči francouzsky pronešené díky srbského lidu a srbské vlády. Slovutnému jménu vítěze taškendského — pravil — dlužno přičísti, že tak mnoho důstojníků a dobrovolníků i z nejvznešenějších rodin Srbsku na pomoc pospíšilo General Čerňajev děkoval ministrovi dokládaje, že nebylo možno docíliti dosud lepších úspěchů, neboť Srbsko mělo od počátku všechnu svou moc na bojištích, kdežto Turecko neustále nové síly z Asie a Afriky proti Srbsku vysýlalo. Srbsko — pravil — nebylo však ještě přemoženo a nemůže nikdy přemoženo býti, poněvadž duch národní, kterýž srbský lid na bojiště vedl, dotud ostal v plné svěžesti a ostane, dokud dílo osvobození potlačovaného křesťanstva na východě dokonáno nebude.

Ministr vyučování *Vasiljević* vyslovil jménem národa vřelé díky slovanským a ostatním cizím pomocným výborům za prokázanou podporu a pomoc raněným poskytnutou. Po té připíjeno bratrské vzájemnosti všech slovanských kmenů, kteréž co dítky jedné matky tvoří jedinou slovanskou rodinu.

Dne 16. listopadu udílel general Čerňajev v Bělehradě záslužní medalie a kříže vojínům, kteří zvláště se vyznamenali v těžkých bojích proti přemoci turecké. Jednomu Srbu, kterýž u Đunisu uhájil prapor a děla proti divokému útoku tureckému, věnoval Čerňajev vlastní šavli. Komisi, kteráž k udělování řádů byla ustanovena, předsedal general *Doktorov.*

Rusové v Bělehradě meškavší odevzdali Čerňajevu dne 20. listopadu na den jeho jmenin adresu 92 podpisy opatřenou. Adresu odevzdala deputace vyšších důstojníků a zní takto:

„Vaše Prevoschoditelstvo, Michale Grigorěviči! Rodina ruských dobrovolníků ve spřízněné nám zemi s citem hluboké úcty přináší Vám pozdravení ke dni Vašeho anděla. Při té příležitosti prosíme, abyste byl ubezpečen, že city naše k Vám jsou tak upřímny, tak pevny, že ony vždycky budou sloužiti za neproniknutelnou zbraň proti všem Vašim nedruhům, kdyby, k udivení všeho slovanského světa, nalezli se takoví mezi lidmi, nesoucími jméno křesťanské. My pyšníme se vědomím, že sdílíme s Vámi počin u veliké historické události, v díle osvobození Slovanů z panství barbarského. My jsme přesvědčeni, že svaté dílo, počaté námi za takých okolností, za jakých ani jediný vojevůdce neobnažil meče, přivedeno bude ke šťastnému konci. Buďte i Vy, generale, ubezpečen naší hotovostí, sdíleti všechny trudy s Vámi, do posledního okamžiku, do té chvíle, pokud Vy sám neprohlásíte: „dosti, vy jste vykonali svoje dílo, vraťte se ke svým rodinám." Věřte, že každý z nás přinese v oběť vše, čehokoli byste jen potřeboval — sám život bude pro nás tak levný, jako byl těm křižákům, kteřížto padli na polích Moravy, Timoku, na Krevetě, Đunisu a j. za svaté dílo! Nevěřte, generale, oněm, kteří chtějí přesvědčiti svět, že ona pole napojena krví poražených. Nikoli, porážky není tam, kdež jeden jde proti desaterým. Pravda, on padá, on vypouští ducha; ale ve smrtelném okamžiku on praví: „Já padl, ale místo mne přijdou desítky, sta, tisíce, a Tvůj, Čerňajeve, úkol bude vyplněn" Věřte, generale, že ona slova budou předsmrtnou závětí každého z nás. Za jediné prosíme: šetřte se, Vás je potřebí těm, kdo jsou drazí Vašemu srdci. Promiňte nám, Michale Grigorěviči, tato prostá,

ale z duše mluvená slova. Co jde od srdce, totě pevné, vřelé, upřímné.“

V hlubokém pohnutí Čerňajev takto odvětil deputaci:

„Projevení vašeho účastenství za příčinou mých jmenin jest mně obzvláště drahé v době nynější, kdež při nastalém zátichu pověst činí poznámky o tom, co vykonáno, a soudí podle dat povrchně sebraných neosvědčivši jich. Doba krvavých bitev minula, nastala doba tlachů a klepů. Po pětiměsíčném mravním strádání mně posléze obtížny tyto výčitky, ač mně nejsou novostí. — Když před desíti lety vrátil jsem se do Petrohradu, maje za sebou řadu úspěchův, dobytých hrstkou Rusů ve Střední Asii pod mým náčelnictvím, ani tenkrát neušel jsem výčitkám. Co možno očekávati nyní, když význam úsilí a obětí námi přinesených ještě se nevyjasnil. Před šesti měsíci já jediný odebral jsem se do Srbska, pevné víry, že ten, jemuž souzeno bylo osvoboditi milliony svých poddaných, určen jest Prozřetelností, vyplniti i závěť svých carských předků — závěť *osvobození souvěrných a soukmenných s námi plemen.* Počal nerovný boj, a celé Rusko jalo se modliti za bojovníky uhněteného Slovanstva. Ale sympatie k nám vzbuzovaly takové naděje, jakých my sami nemohli míti. Od nás žádali vítězství, kdežto úkol náš záležel v tom, udržeti dočasně nával musulmanských sil. Nyní jest čekati, že nastane čas, kdež nám nebude odepřeno pravdy.“

Velký kníže Nikolaj Nikolajevič,
vrchní velitel jižní armády ruské.

V některých kruzích ruských ovšem se nelíbilo, že Čerňajev v řeči své při odjezdu z tábora válečného i později při jiných příležitostech netajil se svou nevolí nad tím, že válečná pomoc z Ruska došla jednak pozdě, jednak v síle nedostatečné. Byloť zjištěno, že na bojištích srbských jen asi 3000 Rusů bojovalo. I některé listy ruské, jako „Biržev. Védomosti“, vytýkaly Čerňajevu, že neměl na nijakou ruskou pomoc spoléhat. Ve vládních kruzích měl Čerňajev již dříve mnohé odpůrce, poněvadž jednával v mnohých případech samostatně a pro své články v „Rus. Miru“, v němž bojoval za myšlenku všeslovanskou, pokládán byl za odpůrce vlády. To bylo příčinou, že mnozí státníci ruští nechovali se k Čerňajevu vždy dost přátelsky. Čerňajev si však málo dělal z tohoto nevražení, neboť mu stačilo vědomí, že slouží poctivě věci slovanské bez ohledu na libost nebo nelibost vysokých i nízkých osobností.

Čerňajev zdržel se v Bělehradě déle než zamýšlel. V nejistotě, co se dále díti bude, zdali konference v Cařihradě, kteráž k návrhu Anglie se chystala, mír či válku uzavře, vyčkával chvíle, kdy pro další činnost, vojenskou neb literární, bude se moci rozhodnouti. Mezi tím Rusko zbrojilo, a v *Kyšiněvě*, jakž dále vypíšeme, zřizovala se *jižní armáda ruská* pod náčelnictvím bratra carova *Nikolaje Nikolajeviče*.

V prosinci byl Čerňajev nenadále povolán do *Kyšiněva*, hlavního stanu velkoknížete Nikolaje Nikolajeviče, aby podal zprávu o své činnosti a průběhu bojů srbských. Při té příležitosti byl Čerňajev vyznamenán povýšením, byl totiž jmenován velitelem divise. Také tato okolnost jest důkazem, že záslužná činnost Čerňajeva byla přes nepřízeň mnohých mocných osobností v Rusku uznávána.

Čerňajev dostal co ruský general dovolenou a chtěl jí použiti k cestám po Evropě. Ke konci prosince přijel s přítelem svým Chludovem do *Vídně*, a dne 11. ledna přinesly pražské listy zprávu, že Čerňajev přijede téhož dne večer do Prahy a ubytuje se v hostinci „u arciknížete Štěpána" na Václavském náměstí.

V Praze byl Čerňajev nadšeně uvítán. Několik vynikajících národovců vyjelo mu až do Uhřiněvsi vstříc, a když vlak o 9. hodině večer do nádraží Františka Josefa přibyl a Čerňajev s přítelem svým vystoupil, otřásl se vzduch tisícerým provoláváním „Sláva Čerňajevu!"

Na nádraží bylo se totiž shromáždilo množství vybraného obecenstva k uvítání. Při neustálém provolávání „Živio" a „Urá" a při zpěvu písní vlasteneckých provázeli zástupové povoz Čerňajeva k hostinci, kdež vitala vlastence slovanského deputace „Českého klubu". Teprv asi za hodinu, když jeden z průvodců Čerňajeva jménem tohoto poděkoval za projevené mu sympatie a vzhledem k policii o rozchod požádal, počalo se obecenstvo rozcházet.

Druhého dne na to přijímal Čerňajev deputace některých korporací, jakož i nejpřednější vlastence české. Přijel i dr. *Rieger*, purkmistr pražský *Skramlík* a náměstek jeho *Zeithammer*, aby vzácného hosta uvítali. Purkmistr nabídl Čerňajevu na čas pobytu jeho v Praze svůj skvostný povoz. Deputace družstva českého divadla pozvala generala do divadla, a on slíbil, že se tam druhého dne, totiž v sobotu dne 13. ledna, dostaví.

Odpoledne provázeli dr. *Rieger* a dr. *Gabler* Čerňajeva po Praze. Nejprve zastavili se v staroměstské radnici, general prohlédl si tam všechny památnosti a zapsal jméno své do pamětní knihy. Z radnice odjeli ke chrámu týnskému, pak přes nový železný most a přes Letnou na Hradčany. Ke dni 14. ledna uchystána byla hostina ku poctě Čerňajeva pro padesát osob, při níž mu měla být odevzdána čestná šavle od národovců českých.

Z venkovských měst českých a moravských došlo Čerňajeva do Prahy množství vítacích telegramů.

V sobotu dne 13. dopoledne odjel Čerňajev do pražského ruského chrámu k bohoslužbě novoroční. Rusové totiž, jak známo, slaví svůj nový rok, jakož i jiné výroční slavnosti církevní o 12 dnů později, poněvadž se drží posud starého kalendáře gregorianského. Když pak z chrámu do svého obydlí se vrátil, očekávalo ho zvláštní překvapení.

K pokynutí vídeňského ministerstva nařídilo totiž pražské místodržitelství policii, aby *Čerňajev byl z Prahy za hranice vyvežen*.

Pocty, jakých se slovanskému hosti v Praze dostávalo, vzbudily v úřadních kruzích rakouských nelibost.

Policie sdělila Čerňajevu, že je z Prahy a z Čech vůbec vyhostěn a že musí s nejbližším vlakem v průvodu komisaře odjeti. To stalo se v poledne. Od té chvíle byli Čerňajev a Chludov policií střeženi ve svém obydlí. Nikdo k nim více nesměl, sotvaže mohl Čerňajev o svém osudu rozeslati listy a telegramy.

Jako bleskem rozlétla se zpráva o vyobcování Čerňajeva po Praze. Před hostincem na Václ. náměstí shromažďovaly se hloučky obecenstva, k večeru pak, kdy Čerňajev odjeti měl, vzrostly hloučky na ohromný zástup, kterýž Čerňajevu slávu provolával. General rozloučil se u okna stoje s Pražany a odjel s přítelem svým v průvodu policejních komisařů na nádraží státní dráhy. Odjel do Drážďan.

Zatím způsobilo obecenstvo na Václavském náměstí i na nádraží hlučnou demonstraci, kteráž měla být protestem proti opatření úřadnímu. Demonstrace nabyly rozměrů tak hlučných, že úřad bezpečnosti uznal za dobré povolati vojsko, a sice prapor pěchoty a oddělení dragonů k rozehnání obecenstva. Přes padesát osob bylo při tom zatčeno.

Časopisectvo české projevilo svou nelibost nad opatřením vlády rakouské, ale hlasy tyto nedostaly se mezi obecenstvo, neboť ty které listy byly k nařízení policie nebo státního zastupitelstva zabaveny. Taktéž zabavovány hlasy o vyhostění Čerňajeva z listů zahraničných. Rozumí se, že tyto hlasy listů českých i zahraničných z příčin pochopitelných opakovat nemůžeme, klademe zde však přece dva, ovšem že jen takové hlasy, kteréž úskalím konfiskačního aparátu vyvázly bez úrazu. První hlas vyšel v „Pokroku" k uvítání, druhý v „Poslu z Prahy" k vyhostění Čerňajeva.

Pravilť „Pokrok" v čísle svém dne 12. ledna:

„V okamžiku, co tyto řádky píšem, vítá slovanská Praha do svého lůna muže, k němuž před několika měsíci obráceny byly oči celé Evropy, vrchní velitel srbské armády, general Čerňajev bude hostem našim.

Kdyby Čerňajev přišel mezi nás jen co ruský soukromník, jen co redaktor a majitel „Ruského Míru“, jednoho z nejodhodlanějších to žurnalistických zápasníků za právo Slovanův, uvítali by jej našinci s toutéž upřímností a srdečností, jakou nesla Praha vždycky vstříc slovanským pobratimům veliké Rusi. Ani za nejsmutnějších dob národní poroby naší nevymizelo vědomí soukmenovství našeho s Rusy, s národem, jehož osudové při vší velikosti jeho mají tak mnoho podobnosti s dějinami Čechův, že když náš národ se povznesl k samostatnosti v století patnáctém, i Rusové se osvobodili ode jha tatarského, a kdy našemu národu strojeny úklady smrtonosné, v století sedmnáctém, i Rusové měli 1612 svou nejkritičtější hodinku. Tato podobnost, takřka paralelnost osudů ruských a českých, jež napadne i jen povrchnímu pozorovateli dějin od dob sv. Vladimíra a Boleslavův až do století posledních, kde Rus arci mocně vynikla ku předu, ta jest asi příčinou, že při vší zeměpisné vzdálenosti obou národů vždy panovala mezi nimi přátelská pospolitost. I za doby největšího našeho ponížení, kde car Petr Veliký na sklonku sedmnáctého věku zavítal do Prahy, těšili se tehdejší šlechtici čeští, vyjdouce vstříc k jeho pozdravení, že mohou s carem veliké východní říše a osobou všeevropského interesu hovořiti „jazykem slovanským“. Tisícero upomínek v lidu našem se poutá ku pobytu vojsk ruských v Čechách na začátku běžícího století, za doby bitvy lipské, a od toho okamžiku, co literatura naše začala i jen dýchat, co národní sebevědomí naše začalo i jen první slaboučké kořeny zapouštět v srdcích, stal se také slovanský směr, a neoddělitelná od toho družba s národním duchem ruským, takořka dogmatem nezničitelným každému národovci v Čechách. Co Dobrovský a po něm Jungmann, Kollar, Šafařík a žijící ještě mezi námi Antonín Marek zaseli v kyprou půdu, neslo hojné ovoce. Od té doby, co arciotec vědomí slovanského na Rusi, Pogodin, poprvé navštívil Prahu, byly nám nejpříjemnější ty okamžiky slavnostní, které s námi strávili hosté z Rusi, Srezněvský, Lamanský, Mesčerský, Pobědonosov a na sta jiných, které vzrůstající mocnost styků rusko-českých byla přivábila do Prahy.

Kdyby redaktor a majitel „Ruského Míru“ nebyl než novým takovým příchozím po stu jiných, byl by nám srdečně vítán. Avšak běh dějin moderních tomu jednou chce, že myšlenky, jimž spisovatelé a učenci dávají vznik, pravého ovšem krvavého posvěcení nabývají teprv vojevůdci. Čerňajev vydal na polích srbských život svůj v šanc za myšlenku slovanskou, on svým příkladem nadchl na tisíce bojovníků ruských, činiti tolikéž — on jest původcem zcela nového ruchu, obratu nenadálého, a není tedy divu, že se tím interes jeho osoby nepoměrně zvyšuje. Od té doby, co Žižka r. 1410 v čele dobrovolníkův českých bojoval u Tannenberka proti německým křižákům, pomáhaje tvořit první velikou slovanskou „unii“ v středověku, nedožila se vzájemnost slovanská takového okamžiku, jakýž před několika měsíci připravil gen. Čerňajev v Srbsku. Ne tedy již jen co ruského soukromníka, co ruského publicistu a redaktora, co slovanského vojína vítáme generala Čerňajeva do našich zdí!

Máť ovšem mnoho nepřátel mladé přátelství kmenův slovanských mezi sebou, a byl by div býval, aby muž, jenž první po dlouhých stoletích pomohl krví spečetiti družbu tu, byl ušel úštipkům nepřátelské pomluvy. Kladeno mu za vinu, že nezvítězilo vojsko srbské nad Turky tak rozhodně, jak mnozí očekávali, ano že Ďunis položil výpravě srbské proti tyranům cařihradským konec. Avšak že takový hlouček nedisciplinovaných lidí tak dlouho udatně hájil průsmyky thermopylské v Srbsku proti přemoci ze tří světa dílů sebrané, toho jen hloupé novomodní klanění se okamžitému „výsledku“ může zneuznat, a tento dlouhý, udatný odpor hrstky proti přesile, toť právě zásluha organisační rychlosti generala Čerňajeva. Také Garibaldi ne právě skvělostí svých vítězství, nýbrž obětavostí vlastenectví svého stal se tím, čím jest, a přece nejen Italie, Evropa celá hledí s úc'ou k vlastenecké jeho nezištnosti, a největší město světa, Londýn, dekretovalo mu čestné měšťanství. Však nejen válečnickou čest ruského generala, i ruské vlastenectví Čerňajeva hleděla pomluva nepřátelská uvésti v pochybnost. Pomlouváno o něm, že nebyl než nástrojem revoluční strany na Rusi, že dobrovolníky mu oddané hodlal později vésti proti vojsku ruskému, snad dokonce proti caru samému, a že proto padl v nemilost u dvora ruského, proti jehož vůli byla celá ta srbská výprava. My v Čechách nepleteme se do vnitřních poměrů ruských, a známe je také jen neúplně, avšak jestliže přání naše v této věci něco zmůže, jestliže zdravý instinkt dovede nahraditi znalost důkladnou a ustálené přesvědčení — tož nesympatisujeme se žádným, jakýmkoliv revolučním hnutím na Rusi, a přejeme i vládě i národu ruskému, aby dovedly potrvat naproti palčivým zápletkům evropským, jakož i otázkám domácím v rozumném tomže souhlase, jaký jsme tam u obou faktorů dosud předpokládali. Avšak pokud se generala Čerňajeva týče, jsou, jakož z nejurčitějších pramenů můžeme sdělit, všecky podobné novinářské povídačky pouhé pomluvy. General Čerňajev je nejen dosud důvěrníkem slovanských komitétův na Rusi, on také není v žádné nepřízni u dvora carského. V tom samém okamžiku, kdy tisk nepřátelský se na generala sápal, vzdal úřadní ruský „Nord“ zaslouženou pochvalu udatnosti srbsko-ruské armády a „jejímu vůdci“, a v Kyšiněvě před nejvyšším velitelem ruským, velkoknížetem Mikulášem, ponechán Čerňajevu nejen titul ruského generala, ale přidáno ještě důstojenství vyšší „generala divise“. Že se ovšem vláda ruská nestotožňovala s dobrovolníky do Srbska jdoucími, je přirozené, ale odtud až k odsuzování jejich slovanských snah, nebo dokonce k převratným zámy-

slům těchto proti caru a jeho vládě je ještě celá propasť. My v takový zásadní rozpor obou stran na Rusi nevěříme, nechceme věřiti, a také na štěstí věřiti nepotřebujeme

A takž vítáme v ruském vlastenci, spisovateli i *prvního slovanského vojína* v staroslavné matičce Praze!"

Druhý hlas jest datován o tři dny později, v pondělí dne 15. ledna a pronáší se doslova:

„Jaký dojem náhlé *vypovězení generala Čerňajeva* způsobilo v mysli lidu českého, o tom *netřeba* (mělo se vlastně říci *nemožno)* se rozepisovati. I ti, kdož nepatří k přátelům národa našeho, nýbrž naopak, nebudou o tom v pochybnostech a dovedou si pojem učiniti o dojmu, jejž věc všude v krajích českých musila míti v zápětí. Co nás se týče, my upřímně řečeno, nehněváme se na tento krok, jakkoliv byl pro generala samého nad míru nepříjemným. Byltě v Praze srdečně a upřímně přijat, všechna srdce se mu byla naklonila, a proto starožitná naše Praha musila se mu jeviti dvojnásob velebnou, drahou a milou. Tudíž ovšem rozkaz vypovídací musil na něj působiti, jako když hrom z čistého nebe udeří. A proto jestliže litujeme kroku proti němu podniknutého, činíme to jen k vůli osobě Čerňajeva, jakož neméně k vůli tomu, že jsme zbaveni milé jeho přítomnosti. Jinak však jsme přesvědčeni, že přinese nám věc mnohonásobný užitek.

Že tomu tak, o tom svědčí to faktum, že přítomnost generalova sblížila obě posavadní strany tou měrou, že zapomněly na nepřátelství své a společně uctiti ho chtěli hostinou, že vůbec jedna druhou zrovna předčiti chtěla v důkazech úcty k vzácnému hosti.

Není tento případ vypovězení osamotnělý v posledních letech. Když kardinál Ledechovský po dvouleté vazbě na pevnosti pruské vyšel na svobodu a musil opustiti Poznaňsko, z kteréž příčiny zvolil Řím za příští sídlo své, děly se mu na průchodní cestě jeho v Praze, v Čechách a na Moravě veliké i hlučné pocty a vyslovovány jsou mu sympatie národa českého; když pak v Haliči, kterouž též navštívil, nabyly demonstrace polského obyvatelstva takových rozměrů, že vláda pruská začala se znepokojovati, učinila ve Vídni nátlak i dáno bylo kardinálovi pokynutí, aby opustil Halič a nastoupil další cestu do Říma, poněvadž by jinak musilo se proti němu zakročiti — a kardinál uposlechl.

Taktéž minulého roku byli z Vídně vypovězeni dva pruští bursiáni a jeden žurnalista — osoby to kalibru tak pochybného, že věc nevzbudila žádné zvláštní pochybnosti, zejména když vyšlo na jevo, že se k Rakousku nepřátelsky chovali ano i říši haněli. Přece však oběma bursiánům ponechán čas, aby mohli podati rekurs a vyčkati vyřízení jeho, všichni však až do odjezdu ponecháni jsou na svobodě.

Vypovězení generala Čerňajeva liší se ode všech těchto případů. Nebylo mu dáno pokynutí, jako kardinálu Ledechovskému, aby se vzdálil, nýbrž oznámen mu ihned rozkaz vypovídací. Také odejmuta mu byla svoboda po prohlášení toho rozkazu, nikdo k němu nepřipuštěn ani ruský kněz a on sám nesměl pokoj opustiti. Doznal tedy plné přísnosti, kteréž možno proti cizinci užiti, a jen v tom mu vyhověno, že nebyl odvezen už v 6 hodin, jak nařízení znělo, (mělť býti vezen patrně na některou štaci drážďanské dráhy), nýbrž že ponechán mu čas až do $^1/_2$8 hod. a že směl v pražském nádraží vstoupiti do vozu.

Jiný rozdíl jest ten, že Ledechovský dostal pokynutí z ohledu a ku přání vlády pruské, kdežto ve vypovězení generala Čerňajeva není žádného důvodu ze zahranic, leda že by pocházel z tureckého vyslanectva. Rozprávělo se sice o tom, má-li vláda ruská vědomost o vypovězení Čerňajeva z Rakouska aneb jest-li s ním srozuměna, a byli někteří, kdož myslili, že děje se to ve srozumění s ní. Rusové věcí a poměrů znalí chovají pevné přesvědčení, že zpráva o vypovězení Čerňajeva bude Gorčakovu a na dvoře Petrohradském novinkou a nikoliv známou neb očekávanou věcí, a sice novinkou, jakých se v Rusku v novější době nedožili a že dle toho bude také dojem, jejž v Petrohradě a všude jinde způsobí. Můžeme býti ubezpečeni, že dočkáme se brzo o tom zpráv z ruských novin, jak při dvoře a v národě byla zpráva o vypovězení Čerňajeva přijata.

Také ta otázka byla předmětem uvažování, kde dlužno hledati původ vypovězení Čerňajeva, zdali při policii neb místodržitelstvu v Praze, zdali u ministra Lassera anebo zdali v Pešti u hraběte Andrássyho a v kruzích maďarských. Věc tato má patrně ráz mezinárodní a my jsme přesvědčeni, jakož neodvážil by se ministr vnitra vypověděti z Rakouska generala anglického, francouzského nebo německého, aby neslyšel dříve mínění ministra zahraničného, ba snad i mínění dvorských kruhů, že neučinil by to ani při generalu ruském, právě proto že může vésti věc k diplomatickým poptávkám a že vůbec jest řídká mezi vládami států spřízněných. Proto jsme přesvědčeni, že věc nestala se bez vědomí hraběte Andrássyho.

Pravilo se sice, že lze si věc snadně vysvětliti tím, že Čerňajev ani přístupu nemá do Ruska, že jest v největší nemilosti a tudíž že není příčiny, aby se s ním v Rakousku nakládalo jinak než v Rusku. Dlužno však tu něco uvésti, čím se věc jeví ve světle valně jiném, než do jakéhož vídeňské listy ji postavily.

Právě před nuceným odjezdem Čerňajeva došel z Kyšiněva od velkoknížete-velitele telegram, v němž bratr carův přeje generalovi šťastný nový rok a oznamuje mu, že se zdraví jeho lepší. Kdyby bylo jaké napnutosti mezi velkoknížetem Nikolajem a Čerňajevým, věru že by nebylo mezi nimi těchto upřímných pozdravů ani toho rodinného tónu. Byltě Čerňajev v Kyšiněvě co

nejblahosklonněji přijat, a jen okolnost, že měl čekati delší dobu, až by ho došel rozkaz, jaká úloha mu v příští válce určena, přiměl ho k tomu, že žádal, aby se směl zatím za hranice poohlédnouti. Jako velkokníže Nikolaj, ba mnohem více nakloněn jest mu carevič a velkokníže Konstantin, z čehož patrno, mnoho-li může býti na pověsti, že jest u cara v nemilosti pro to, že dal prohlásiti Milana za krále. Znajíť v Petrohradě velmi dobře, jaký úmysl při tom byl. *Těšil se totiž Čerňajev v Srbsku takové náklonnosti, že někteří státníci srbští byli na něho žárlivi a rozhlašovali o něm, že sám chce býti knížetem srbským. Aby odmítl podezření toto, chopil se Čerňajev příležitosti, když Porta prohlásila své podmínky míru, a dal prohlásiti Milana králem.*

Jaký pak poměr panuje mezi Milanem, chotí jeho a Čerňajevým, vysvítá nejlépe z telegramu, jejž mu k novému roku poslali, a jenž do slova zní:

„Z Bělehradu, 12. ledna. Děkujeme Vám srdečně za blahopřání nám vyslovené a za projevené přání v příčině nového roku národu srbskému, kterýž jako my neustává s díky vzpomínati svého hrdinného vrchního velitele armády moravské a timocké. Kněžna Natalie. Kníže Milan.“

Z toho patrno, že stihl Čerňajeva osud, jemuž neušel posud žádný vynikající Slovan, že ho totiž nepřátelští jazykové ve vídeňské a pešťské žurnalistice zahrnuli nejsprostšími pomluvami a klepy. Ve skutečnosti však Čerňajev zanechal v Srbsku nejlepší památku po sobě, jakž to vysvítá nejen z tohoto telegramu, nýbrž i z té okolnosti, že po jeho odchodu i ostatní dobrovolníci ruští jali se odcházeti, nechtějíce sloužiti pod generalem Nikitinem, jenž byl proto odvolán. Patrno z toho také, že Čerňajev u všech osobností, kteréž budou určovati budoucnost a jimž ona také náleží, jest dobře zapsán, a že jen v německo-vládních kruzích jest osočován pro slovanské a národně oposiční své smýšlení. Chceť Čerňajev, aby Rusko činilo co nejrychlejší pokroky; proto ovšem nelíbí se těm německým baronům z pobaltických provincií, kteří posud mají vliv ve vládě anebo na vládu. A u těch jedině upadl v nemilost.

Končíce tyto řádky můžeme opakovati, že krok, kterýž proti Čerňajevu v Praze byl podniknut, neuškodí nikterak myšlence, kterouž Čerňajev zastává, nýbrž spíše že jí prospěje. Proto s naší strany netřeba žádného rozčilování — můžemeť o věci té zcela chladně mluviti. Mnozí z našinců, kteří dosud oddávali se illusím o rozdílnosti těch a oněch kruhů vídeňských, přijdou k spasnému poznání o váze své a směrů svých, ostatní pak mohou se těšiti myšlenkou, že jest o jednoho Rusa více, jenž seznal uvědomění a snahy národa našeho. Čerňajev výslovně podotkl, že béře s sebou krásnou zpomínku na národ český, v slovanském vědomí tak pokročilý.

Lord Salisbury,
státník anglický.

My berouce uznání toto k milé vědomosti přejeme, aby se Čerňajevu mezi krajany jeho podařilo vzbuditi ohlas tohoto uvědomění, a půjdeme vážně a se vší opravdivostí i vytrvalostí dále na dráze práce a osvěty!“

* * *

Čerňajev odjel po krátkém pobytu z Drážďan do Paříže, kdež pobyl delší čas, a měl tam rozmluvy s vynikajícími státníky a politiky francouzskými. Při jedné příležitosti se vyjádřil, že doufá v brzkou válku rusko-tureckou, v níž myšlenka slovanská dospěje k vítězství.

LXXVII. Ze zbrojnice diplomatické.

Po prohlášeném příměří bylo první starostí evropské diplomacie, aby zápletky v otázce východní na společné konferenci tak zvaných garantujících mocností se vyřídily. Při té příležitosti byly Rusko i Anglicko nuceny vystoupiti trochu z polotemna, v němž až posud se skrývaly. V té příčině přišly na veřejnost mnohé diplomatické depeše, kteréž dopouštěly obecenstvu, aby se po zbrojnici diplomatů poněkud porozhlédlo.

Ruský kancléř kníže Gorčakov zaslal dne 3. listopadu (dle ruského datum 22. října) 1876 z Livadie hraběti *Šuvalovu* vyslanci ruskému v Londýně toto soukromé psaní:

„S největším podivením seznávám z posledního psaní Vašeho, že myšlenky o našich choutkách na Cařihrad a o závěti Petra Velikého pořád ještě znepokojují některé mysli v Anglii. Přiznávám, že jsem myslil, že tyto staré povídačky jsou již odbyty, a s dobytím Indie vojsky ruskými odkázány do oboru politických bajek.

Jak často opakovali panovníci ruští veřejně, že nějaká anexe území tureckého nespočívá v politice jejich, ba že by tím se octnuli v nesnázích velikých a že zachování nynějšího stavu věcí na Východě jest kombinací nejlepší? Při naší formě vládní nejsou slova panovníků parlamentárním projevením, kteréž může se dle libosti majorit odvolati. Slovo takové zavazuje osobní jejich čest. Jak často ostatně srovnaly se s tím události? Kdyby Rusko mělo choutky, činilo by to, co mocnosti anektující činívají: chystalo by se ve vší tichosti a při první vhodné příležitosti by jednalo. Či nemělo k tomu v letech 1829, 1848 a 1870 příležitosti, tenkrát když pozornost a síly Evropy byly na jiných stranách zaměstnány? Jakých tedy důkazů mají zapotřebí ministři angličtí o naší nezištnosti, zakládající se nejen na politickou cnost, nýbrž na rozum a na pravý úsudek? Kdyby chtěli jen na okamžik zapomenouti, že jsou Angličany, a mohli postaviti se na stanovisko ruské: pak bychom se jich otázali, zdali — ruku na srdce! — radili by vládě císařské, aby bažila opět po dobytí Cařihradu. Odpověď nebyla by pochybna. Proč pak nedůvěřují nám tolik praktického smyslu, jako mají sami?

Kombinace pro ruské prospěchy jedině rozumná by byla, klíče Černého Moře ponechati rukoum, které jsou příliš slaby, aby mohly Rusku tuto pro vývozný obchod tak důležitou cestu uzavříti a bezpečnost jeho ohrožovati. Vláda turecká vyhovuje tomuto programu. Jest to naší vinou, že Turci vlády své zneužívali, činíce ji svým křesťanským poddaným nesnesitelnou? Nepřispěla k tomu též vláda anglická, vzbuzujíc nedůvěru Porty proti Rusku svým vlastním soupeřstvím, a pomáhajíc jí činiti z moci jediný základ svého násilí?

Jest skutečně trapné, viděti dva veliké státy, které spojeny mohly by otázky evropské k obapolnému prospěchu svému a k užitku všech pořádati, kterak sebe samy i svět znepokojují soupeřstvím, zakládajícím se na předsudcích a nedorozuměních. Výsledky jsou zřejmé. Veřejné mínění Anglie samé jest tím pobouřeno. Právem tím větším jest roznícen národní a náboženský cit na Rusi, kteráž jest oněm zemím příliš blízka a příliš úzce s námi spojena, tak že nemůže se obmeziti na sympatie pouze akademické. To pak ukládá císaři povinnosti, z nichž by Jeho Veličenstvo vyvětit se nemohl. Povinnosti tyto ale sdílí celá vzdělaná Evropa. Kdo překáží Anglii, aby se k nim přidala, spojíc se s námi, by křesťany chránila a s námi jejich uznalost a sympatie sdílela? Otázka východní není otázkou toliko ruskou, ona se týká pokoje Evropy, míru a blaha obecného, lidskosti a křesťanské vzdělanosti.

Není půda tato rozsáhlá dost, aby poskytla Anglii místo po boku Ruska? Nepozvali jsme ji k tomu, když jsme žádali za přítomnost loďstva jejího v úžinách? Jaké větší rukojmí máme dáti, že nechováme žádných výlučných nároků na držení Cařihradu? Car vyslovil se právě lordu Loftusovi ve smyslu tomto zcela jasně a loyalně. Vyslanec anglický dojista se dle toho zachová. Kdyby bylo třeba ujištění toto opakovati, učiníte to, milý hrabě, slovy nejurčitějšími. Můžete pak býti jist, že jste věrně tlumočil snahy vznešeného našeho pána."

Gorčakov."

Lord *Loftus,* vyslanec anglický v Petrohradě, navštívil cara v Livadii a měl u něho dne 2. listopadu audienci, jejíž výsledek sdělil lordu Derbymu v této depeši:

„V Jaltě dne 2. listopadu 1876.

Mylorde! Měl jsem dnes v Livadii audienci u cara ruského, při čemž J. V. ráčil mne přijati s obyčejnou laskavostí a srdečností. Po několika milostivých otázkách na mou rodinu přešel J. V. hned k východní otázce. J. V. pravil, že obdržel ráno depeši z Cařihradu, dle níž zdá se přijetí příměří pravdě podobným, a četl mi jinou depeši, oznamující, že Porta již rozeslala velitelům svým rozkazy, aby operace válečné zastavili. To, pravil J. V., bylo by velmi uspokojivé. — Když jsem podotkl, jaká náhlá změna se stala mezi nedělí, kdy viděl jsem kancléře, a dnem následujícím, kdy odesláno ultimatum generalovi Ignatěvu, pravil J. V., že podnět k tomu zavdala zpráva o úplné porážce vojska srbského a obava jeho, že by mohly následovati podobné ohavnosti jako v Bulharsku. J. V. se tedy rozhodl učiniti ultimatum, by zamezilo se další zbytečné krve prolévání, a řekl, že při obdržení tohoto rozkazu nebyl nikdo více udiven, nežli general Ignatěv sám.

J. V. projevil nejopravdovější přání, aby se konference sešla bez otálení co nejmenšího, a rozličné vlády aby hned daly nařízení, by vyslancové v Cařihradě mohli hned se raditi o potřebných přípravných podmínkách míru, k čemuž vzali by za základ, mylorde, návrhy Vámi předložené. Císař podal pak s velikým klidem a jasností přehled dosavadních vyjednávání. Pravil, že podal všecky možné důkazy, kterak si přeje mír, že učinil všecko, co v silách jeho spočívá, aby docílil mírného rozřešení zápletků. Podporoval žádost Vaši za příměří šestinedělní, kterouž Porta zamítla. Pak následovalo pouhé zastavení nepřátelství na deset dní, které však bylo naprosto marno. J. V. považoval toto zdráhání Porty proti společné žádosti celé Evropy za políček daný mocnostem. On by byl trpělivě povolil, poněvadž si přál, aby se neodloučil od koncertu evropského. Potom jste podal, mylorde, návrhy určené za základ míru. I s těmito návrhy souhlasil J. V. a také ostatní mocnosti svolily. Na tyto návrhy odpověděla Porta vyhýbavě namítajíc, že jich nepřijme ve formě protokolu, a sdělila, že hodlá provésti reformu ve velkých rozměrech, kteráž jest určena pro říši celou a požadavky mocností ještě prý přesahuje. Po tomto zdrahání podal jste zároveň s podobným návrhem vlády císařské žádost Portě za příměří nejméně jednoho měsíce, by mocnosti byly s to raditi se o podmínkách míru. Vláda ruská podporovala společně s druhými mocnostmi žádost tuto, načež Porta odpověděla svým návrhem zvláštním nabízejíc příměří 5 měsíců, kteréž za oněch okolností a z příčin vládou ruskou vyložených nemohlo býti podporováno a stranám válčícím odporučeno. Takto, pravil J. V., zmařila Porta řadou manevrů všecky pokusy celé Evropy k ukončení války a k pojištění obecného míru. J. V. řekl pak, kdyby Evropa chtěla tato častá odmítání od Porty nechat si líbiti, nemohl by to on déle srovnati se ctí, důstojností nebo prospěchy Ruska. Přeje si co nejvroucněji, neodloučiti se od koncertu evropského, avšak nynější stav věcí jest nesnesitelný a nesmí déle trvati; kdyby Evropa nebyla hotova pevně jednati, účinně a rázně, musí tak učiniti on sám.

Pak přešel J. V. podrobněji ku svým poměrům k Anglii. Lituje, když vidí, kterak v Anglii panuje dosud vymyšlená řevnivost proti ruské politice a neustálé obavy před ruským postupováním a dobýváním. Při rozličných příležitostech dal ujištění nejslavnější, že si nepřeje žádného dobývání, že netouží po žádném zvětšení, že nechová ani nejmenšího přání nebo úmyslu, obsaditi Cařihrad. Všecko, co se povídalo a psalo o závěti Petra Velikého a o cílech Kateřiny II., jest klam a přelud; věcí těch nikdy nebylo, a car považuje dobytí Cařihradu za neštěstí Ruska. Nemluví se o tom, ani se o tom nepovídalo u jeho otce, jenž roku 1828, když vítězné vojsko jeho bylo od Cařihradu vzdáleno jen čtyry pochody denní, podal toho důkaz.

J. V. zadal své svaté, čestné slovo způsobem nejvážnějším a nejslavnějším, že nemá úmyslu Cařihradu dobyti, a že, kdyby potřeba ho přinutila k obsazení části Bulharska, bylo by to jen dočasné, až by pokoj a bezpečnost křesťanského obyvatelstva byly utvrzeny.

J. V. vrátil se k návrhu učiněnému vládě anglické, aby Bosna obsazena byla Rakouskem, Bulharsko pak Ruskem, a před Cařihradem aby se provedlo osvědčení loďstva, kdež by bylo loďstvo anglické ovšem převládající. To, pravil J. V., mělo býti dostatečným důkazem, že Rusko nechová žádných záměrů na obsazení města onoho. J. V. nemůže pochopiti, když obě země mají společný cíl, totiž zachování míru a zlepšení osudu křesťanů, a když podal všecky důkazy, že nechová žádného přání po dobývání nebo rozšiřování, proč by neměla panovati úplná shoda mezi Anglií a Ruskem, shoda na základě politiky míru, kteráž by prospívala blahodárně obapolným prospěchům obou mocností, i zájmům Evropy vůbec.

Úmysly, pravil J. V., přičítají se Rusku na budoucí dobytí Indie a na dobytí Cařihradu. Může býti většího nesmyslu? Co se týče věci první, jest to naprosto nemožno; co do věci druhé, opakuji opět nejslavnější ujištění, že nechovám ani přání, ani úmyslu.

J. V. litoval hluboce nedůvěru projevovanou v Anglii k politice jeho a zlé účinky nedůvěry té. Žádal mne opravdově, bych učinil, seč jsem, a rozptylil toto mračno žárlivosti a nedůvěry k Rusku, a uložil mi, bych vládě naší sdělil slavná ujištění, která mi opakoval. Ujistil jsem J. V., že vláda naše zná úplně a váží si mírných úmyslů J. V. Podotkl jsem, že navržené obsazení území tureckého způsobilo ve veřejném mínění anglickém změnu a znepokojení. Projevil jsem naději, že přijetí příměří poskytne mocnostem příležitosti zjednati slušné upokojení, a že bylo velice důležito zachovati koncert evropský. Podotkl jsem, že se mi zdá, že otázka samosprávy působí hlavní obtíž a že, jelikož prospěchů rakouských týká se ještě více, musí se dáti pozor, aby se nepřekročily hranice, kteréž by Rakousko mohlo přijati. Řekl jsem, že v Bosně a Hercegovině jest mnoho obyvatelstva mohamedánského a katolického, většinou tříd zámožných, a že musí se přihlížeti k zájmům jejich. Zmínil jsem se pak o požadavcích, aby Srbsko a Rumunsko proměnila se v neodvislá království. Opatření takové bylo by prvním krokem rozpadnutí říše turecké v Evropě. Dějiny uvádějí, že za dřívějších dob byla království české, království srbské a království polské; všecka vymizela, a rozpadnutí jejich zavinily hlavně spory domácí. Kdyby se teď vyhovělo požadavkům Srbska a Rumunska, znamenalo by to utvoření tolika malých Polsk, které by bezpochyby se hnaly za formou republikánskou a neprospívaly by pak ani míru ani bezpečnosti států sousedních.

Císař odpověděl, že není o tom řeči, utvořiti království srbské a rumunské, a že by to bylo věcí pošetilou. Prohlášení knížete Milana za krále bylo skutkem vojska, jehož J. V. neschvaluje, a proto radil knížeti Milanovi, aby hlavní stan nenavštěvoval. Obdržel však telegram od knížete, jenž se omlouvá, že nemůže rady J. V. uposlechnouti, poněvadž povinnost k zemi jej nutí, aby za nynějších neblahých poměrů odebral se k armádě.

Zmínka o počtu ruských dobrovolníků v řadách srbských přiměla mne podotknouti, že okolnost ta velmi podstatně přispěla k zimničnému rozčilení na Rusi. Na to odpověděl J. V., že důstojníkům dovolil jíti, když opustí službu ruskou, a doufal, že takto rozčilení ochladí. J. V. doložil, že velmi mnoho důstojníků ruských padlo, a že nadšení pro Srby značně se ochladilo. Císař pravil pak, že chce všeobecné poznámky, které učinil, zahrnouti v těchto věcech: 1. Příměří, kteréž, jak doufá, bylo přijato. 2. Neodkladné svolání konference, jejíž hlavním cílem jest o zavedení takových oprav ve třech provinciích se dohodnouti, které by zájmy křesťanského obyvatelstva chránily a poskytly jim takovou samosprávu, jakéž jest k účelu tomu třeba. 3. Ku provedení těchto oprav musí Porta poskytnouti účinné garancie. — Na to se císař se mnou rozloučil tímtéž srdečným a laskavým způsobem, jak mne přijal. Augustus Loftus."

Kníže Gorčakov zaslal dne 7. (19.) listopadu z Carského Sela vyslanci ruskému Šuvalovu v Londýně tuto depeši:

„Lord A. Loftus předčítal nám depeši, kterou lord Derby dne 30. října mu poslal, a zároveň nám zanechal opis její. Depeše ta opakuje všecky snahy, které podnikl kabinet londýnský ku zjednání míru na Východě. S uspokojením vyjímáme, že depeše ta uznává zároveň horlivé přičinění císařského kabinetu o dohodnutí s Anglií. Neustále pracovali jsme o obecném dohodnutí mocností, v němž spatřujeme jediné rukojemství pro mírné rozřešení zmatků východních, a přední péčí naší bylo projeviti se kabinetu londýnskému. Již v srpnu roku minulého nařídil jsem Vám, upozorňuje na nebezpečenství zmáhajícího se povstání a obávaje se, že by nabylo rázu celé otázky východní, ve Veveyi, byste po příchodě svém do Londýna obrátil pozornost kabinetu anglického na věc tuto. Zdá se však, že tenkrát nepřikládala vláda anglická celé věci patřičné váhy. Rakousko, jehož věc ta více se týkala, schválilo pomoc, kterou jsme k odstranění oněch nebezpečenství nabídli, a dohodlo se s námi, aby prostředky pacifikace předložily se ku schválení velmocí.

Návrh, obsažený v depeši hraběte Andrássyho ze dne 30 prosince m. r., dosáhl podpory kabinetu anglického, ačkoliv považoval se za neúčinný, a stal se takto základem dohodnutí společného, jakého my jsme si přáli. Když pak se ukázalo, že plán oprav ve Vídni vypracovaný nedal se uskutečniti, poněvadž nemohl se prakticky provésti, a když tři dvory císařské navrhly velmocem rozšíření tohoto programu připojením garancií v berlínském memorandu ustanovených, řekl kabinet londýnský, že bez zkoumání, bez vysvětlení a bez nahražení jiným návrhem musí jej zavrhnouti. Takto jest dílo míru a smíření, jehož jsme se účastnili, porušeno a následky toho byly hrozné.

Od té doby neopominul kabinet císařský pranic, co bylo v silách jeho, aby zjednalo se opět obecné dohodnutí, a projevil souhlas svůj s většinou návrhů anglických. Jestliže v rozličných dobách vyjednávání vyšly na jevo jednotlivé odchylky náhledů obou kabinetů, byly tím vinny poměry, a nikoli snahy obou vlád. Důkaz toho shledáváme právě v těch věcech, o nichž nemohly se dohodnouti, totiž opatřeních vojenské a námořské exekuce a šestiměsíčného příměří. Co se týče první věci, aby se vojenská exekuce spojila se vtrhnutím loďstva do Bosporu, a též toto opatření obmeziti na námořskou okupaci úžin mořských, kdyby se to uznalo za dostatečné, dokázal kabinet císařský úplnou nezištnost svou a zvláštní úctu k Anglii, kteráž přirozeně jest povolána, aby převzala hlavní úlohu při každém opatření námořském. — Co se týče druhé věci, nepovažuje se kabinet císařský za oprávněna vnutiti Srbsku a Černé Hoře takovou kombinaci skutečných událostí, kteráž by byla záležela v prodloužení trapných a stísněných poměrů jejich bez nejmenšího zaručení slušného a trvalého míru. Kdyby kabinet londýnský byl s námi sdělil myšlenky své, dříve nežli návrh tento přijal, byli bychom mu upřímně vyložili stanovisko své, a tak byla by se snad předešla zjevná neshoda, kteráž musila vážnost Porty před evropským koncertem zmenšiti.

Však tyto různosti náhledů vymizí, jak první státní tajemník anglický konstatuje, před tichou tužbou po dohodnutí, jaká trvá mezi oběma kabinety, což jest pro nás věcí podstatnou; pozorovali jsme také s upřímným potěšením, že kabinet londýnský vzdal se přísné zdrželivosti, jakou uložil si v době depeše lorda Derbyho, neboť od té doby učinil sám od sebe návrh, aby svolala se konference a ustanovily se základy její i způsob vyjednávání. — My přidáváme se k tomu s vůlí nejlepší, a kabinet londýnský může určitě spoléhati na naše působení, bychom za souhlasu dostali se k mírnému rozřešení nynější krise. Poněvadž ale naplněni jsme upřímnou touhou po dobré shodě, máme za to, že musíme svobodně a bez obalu naznačiti ony věci, které dělí náhledy naše od názorů prvního státního tajemníka anglického v příčině nynějších poměrů.

Oba kabinety jsou dohodnuty, že jest třeba mír na Východě opět zjednati a mír evropský zachovati tím, že politování hodnému stavu v Turecku učiní se konec. Lord Derby uznává jako my, že, má-li se docíliti řádného a trvalého upokojení, jest třeba poměry křesťanských poddaných sultána účinným způsobem zlepšiti

Bitva u Medunu dne 14. srpna (str. 177).

opravami opravdovými a praktickými. On uznává stejně jako my, že reformy na papíře jsou nedostatečny a že jest nezbytně potřeba garancií pro skutečné provedení.

Pouze v náhledech o prostředcích, jimiž cíle tohoto, společného celé Evropě, má se dosáhnouti, různíme se.

Kabinet londýnský rád by uvedl tento cíl v souhlas s písmenem smluv, které uzavřeny jsou za jiných dob, za jiné situace, s jinými ideami, a nepřihlíží nijak, že od té doby uplynulo dvacet let, a že jsme za těchto dvacíti let nabyli mnohých trapných zkušeností. Zkušenost tato dokázala co nejzřejměji, že akce evropská v Turecku odsoudila se smluvami z roku 1856 k málomocnosti, a že Porta má z toho užitek, aby zvěčnila vládu, kterou po dvacet let provozuje, jsouc jista úplnou beztrestností, a kteráž jest pro ni a pro křesťanské poddané zkázou a nebezpečím obecného míru, jelikož popuzuje city lidskosti a svědomí křesťanské Evropy.

Velmoci musily již několikrát se odříci těchto naprostých zásad, když přímo zakročily do záležitostí Turecka, jmenovitě v Syrii, ve spojených knížectvích, v Srbsku a na Kandii, a činnost jejich docílila částečných, okamžitých výsledků. Poněvadž však první příčiny zla byly trvalé a stávaly se ještě obecnějšími, musily nutně dříve nebo později skončiti takovými následky, které císařský kabinet nepřestával po dvacet let Evropě předpovídati a naznačovati. Dnes jest svědectví událostí nedotknutelné. Nikdy neznepokojovala se diplomacie pro věci východní více, nežli za minulého roku; nikdy nebyly pokoj, prospěchy a bezpečnost Evropy více rušeny a více ohrožovány. Nikdy nebylo násilnictví, jímž Turci odpovídali na smířlivé a upokojivé snahy její, ohavnější a rozšířenější; nikdy neobjevila se tak patrně hloubka a nezhojitelná povaha onoho zla, které panuje v Turecku a bezpečnost Evropy ohrožuje.

Chtějí-li velmoci vykonati dílo vážné, a nepřejí-li si, aby byly vydány občasnému opakování této nebezpečné krise, jest nemožno, aby zůstaly při soustavě, kteráž chová zárodky její a dovoluje jim vyvinouti se dle nezvratné logiky událostí.

Jest třeba vystoupiti z tohoto kruhu mylného a poznati, že *neodvislost a celistvost Turecka musí se podříditi garanciím, kterých žádá humanita, cit křesťanské Evropy a pokoj obecný.*

Porta byla první, kteráž zlomila závazky, jaké převzala smlouvou z roku 1856 k poddaným křesťanům. Evropa má povinnost a právo diktovati jí podmínky, za jakými jedině ona může svoliti v zachování politického stavu věcí, smlouvou tou způsobeného, a poněvadž Porta jest neschopna podmínky tyto vyplniti, má Evropa právo a povinnost postaviti se na její místo tak dlouho, jak jest třeba, by provedení se pojistilo. Rusko může méně nežli kterákoliv jiná mocnost svoliti, aby obnovily se zkušenosti zpátečných, polovičatých opatření, illusorních programů, které skončily smutnými výsledky, jaké jsou před očima všech a mají vliv na jeho pokoj a na vnitřní štěstí jeho. Avšak třebas mu přísněji a více záleželo na tom, aby učinilo konec vážnými opravami a zárukami účinnými, přece považuje tuto otázku za věc prospěchu obecného, snažíc se docíliti souhlasu vůle velmocí, aby mohla se rozřešiti pokojně. Co se týče osobních přání, jaká spojuje s cílem tímto, jsou daleka všeliké tajné myšlenky výlučné; kabinet císařský dal v této věci již několikrát ujištění nejurčitější.

Psaní moje ze dne 22. října nařídilo Vaší Excellenci, byste ujištění ta prvnímu státnímu tajemníkovi anglickému opakoval slovy nejrozhodnějšími.

Jeho Veličenstvo car potvrdil je v Livadii lordu A. Loftusovi autoritou svého slova suverenního. Kabinet londýnský nemůže chovati v této věci již žádnou pochybnost, a doufáme, že nebude váhat přispěti národu anglickému, aby utvořil si totéž přesvědčení, nýbrž že uveřejní zprávu svého zástupce. (Depeše lorda Loftusa.) Můžete lordu Derbymu tuto depeši přečísti a zanechati mu opis.

Věříme rádi, že první státní tajemník anglický shledá i v tomto důkaz upřímné naší žádosti jednati v souhlase s vládou velkobritanskou, aby zásady, o nichž obě země se dohodly, jakožto základy pro upokojení Východu nezůstaly, jako v dobách minulých, mrtvou literou, neplodným programem bez upřímnosti a účinku, kterýž bez ustání visí nad poměry obou zemí a nad mírem Evropy, jakožto hrozba nebezpečenství, která ji dnes znepokojuje. Přijměte atd. *Gorčakov.*"

K těmto depeším mezi Loftusem a Gorčakovým sluší podotknouti, že ve sněmovně anglické teprv dne 14. února 1877 se vysvětlovalo, že dne 9. listopadu, když měl svou pověstnou řeč u purkmistra londýnského proti Rusku, nevěděl první ministr anglický *Disraeli* o depeši lorda Loftusa ze dne 2. listopadu, v níž vyslanec anglický podal ujištění o smírném smýšlení cara Alexandra. Jest to patrná výmluva, neboť nelze věřit, že by přední anglický státník neměl povědomosti o věci tak důležité. Za to byla více pravděpodobna zpráva, že car Alexandr nevěděl ještě dne 10. listopadu v Moskvě, co mluvil před tím dnem při večerním banketu Disraeli v Londýně.

Historickou důležitost mají též tři depeše *z tajné* korespondence mezi předsedou slovanského ústředního výboru v Petrohradě, *Hilferdingem*)* a konsulátem

---

*) Alexandr Feodorovič Hilferding, dějepisec a publicista ruský, narozen r. 1831, zemřel 2. července 1872, byl úředníkem v ministerstvu zahraničných záležitostí v kanceláři ruské rady říšské. Náležel k nejhorlivějším pěstitelům vzájemnosti slovanské na Rusi, přeložil do ruštiny některé české spisy, a sepsal též pro Rusy Dějiny českého národa. Na cestách svých zdržoval se několikrát též v Praze a obcoval tu s čelnými národovci, jako s Palackým, Šafaříkem, Riegrem.

ruským v Alexandrii (v Egyptě). Listiny tyto jsou důkazem, že hnutí jihoslovanské r. 1875 nikterak Rusy nepřekvapilo.

• Depeše Hilferdinga z Petrohradu zaslaná konsulovi *Němčinovu* do Alexandrie dne 7. (19.) listopadu 1870 zní:

„Oznamte laskavě předsedovi ministerstva, že srbská vláda rozhodně k přáním našim svolila. Jeden odbor „Omladiny" spojí se s našimi jednateli, mimo to vyšle bělehradská vláda na novo jednatele do všech tureckých provincií obývaných národností srbskou. Dále oznamte J. Excellenci, že kontrolní výbor nemůže nečinnost Egypta pochopiti. Zbrojení Egypta se na poloviční cestě zastavilo. Najímání cizích důstojníků nebylo taktéž vážně provedeno. Odeslání jednatelů do Syrie a Arabie zůstalo při pouhém pokusu. Slovem: přiznáváme se s politováním, že jedna z našich *úmluv* nebyla dopodrobna vyplněna. My naproti tomu dostáli všem povinnostem, ku kterým jsme se vládě egyptské zavázali, ba podařilo se nám vykonati ještě víc, než jsme očekávali. Vyslovte ku konci, že ústřední výbor jest přesvědčen, že nikoli nedostatek dobré vůle egyptské vládě překážel, aby závazkům svým dostála. Doufáme, že z Egypta dojdou nás co nevidět zprávy druhu příznivějšího."

Němčinov psal z Alexandrie dne 23. listopadu 1870 Hilferdingovi:

„Spěchám, abych Vám oznámil důležitou zprávu, která Vás nejlépe poučí o tom, kterak nerozhodný místokrál každou pověstí z Cařihradu může být znepokojen. Pan Lex (ruský generalní konsul v Alexandrii) a já mluvili jsme již často o přátelských poměrech místokrále k jistému vysokému úřadníku Porty. Ovládán jsa nenasytnou ctižádostí vykonal by kníže klassické této země skutečné divy smělosti a odvahy, kdyby ho nezdržovala jistá míra obezřelosti, kteráž zabíhá někdy až k samé bázlivosti. Pro svoji bázlivost, kteráž jest nepochopitelnou u muže, *jenž státi se chce svrchovaným vladařem Egypta*, dosáhne sotva kdy svého účelu; učiní-li krok ku předu, ustoupí brzy zas na krok zpátky. Kdežto obětuje poslední svůj groš na přípravy k možné válce s Portou, vydržuje si v Cařihradu celé hejno darmochlebů, kteří předstírajíce, že ho se sultánem smíří, lákají od něho veliké množství peněz. Pánové tito mu právě oznamují, že bůh ví z jakého důvodu se jim podařilo přivésti věc k tomu, že přízeň sultána bude mu co nevidět úplně nakloněna. Aby účel ten brzy byl dosažen, píšou si o velké dary pro ministry cařihradské a místokrál nalézá se v největších nesnázích, neboť jeho ministerská rada k podobným krokům nechce svoliti. Budou-li dary zaslány, tož prý místokrál bude nejen na trůnu svém upevněn, nýbrž poskytne se mu i toho, co dáno bylo druhdy Mehemedu Alimu, totiž Syrie a Arabie. Sliby tyto působí na obraznost místokrále způsobem neobyčejným. Sní neustále o velkém poslání svém, o zvětšení své říše atd., takže jeho ministři jsou skutečně skoro na odchodu. Z těchto příčin zůstává zde všechno na poloviční cestě stát; bojím se, abychom nemusili se odtud vrátiti s nepořízenou."

Třetí depeše zaslána jest Hilferdingovi z *Kahyry*, hlavního města egyptského. Němčinov v ní oznamuje:

„Obsah poslední depeše Vaší jsem hned předsedovi ministerstva Nubarovi oznámil. Opravdu dojat žalobami, kteréž tak určitě v depeši své vyslovujete, snažil se mi vypočítáváním všeho, co egyptská vláda učinila, dokázati, že výbor byl několika nedočkavými špatně zpraven; ve skutečnosti pracuje se mimo poslání jednatelů do Syrie a Arabie na *vyplnění všech úmluv velmi pilně* a ministr by nám mohl nyní zaručit úspěch co nejlepší, kdyby vrtkavost místokrále tak mnohý krok nepokazila. Od poslední mé depeše změnily se zde opětně náhledy; po dlouhém totiž uvažování rozhodl se místokrál, že zkusí věc následovně: Aniž by změnil ministerstvo, chce použit nejvhodnějšího u všech orientálů prostředku: pošle totiž důvěrníka svého do Cařihradu s dary tak skvělými, aby za jich lesku roztáti mohla ledová kůra, jež ho až dosud od Porty dělí. Poněvadž při tom ve vnitřních poměrech Egypta se nic nezmění, nehrozí nám z celé věci žádné nebezpečí. Pašové v Cařihradě se s málem ovšem nespokojí. Poněvadž však místokrál příliš mnoho dáti nemůže, tož zůstane bezpochyby vše při starém. Ministr děkoval mi vřele za zprávy, které jste mu poslal o poměrech v Srbsku; „místokrál, pravil ministr, nezapomene nikdy dobrých služeb, které mu petrohradským výborem prokázány byly, a přičiníme se, abychom dokázali skutky, že Egypt neodvolatelně sloučil osudy své s osudem Slovanů tureckých."

LXXVIII. Válečné přípravy ruské.

Významná slova, jež car Alexandr dne 10. listopadu v Moskvě promluvil, měla v zápětí skutek: kníže *Gorčakov* oznámil v depeši ze dne 13. listopadu zástupcům Ruska v cizině, že část armády ruské uvedena bude ihned na míru válečnou. Pravilť Gorčakov:

„Politování hodné události, kterými poloostrov balkánský zaplaven byl krví, vyvolaly v celé Evropě hluboký dojem. Kabinety dohodnuvše se uznaly s ohledem na čest lidskou za nutné poměrům těmto učiniti rozhodný konec. Prolévání krve zastaveno uzavřením příměří a nyní mají velmoci stanoviti zásady, na základě kterých by mír docílen, křesťanskému obyvatelstvu vážné záruky proti nepolepšitelným přechmatům turecké správy, jakož i proti bezuzdné libovůli otomanských úředníků

poskytnuty a Evropa před občasným opětováním krveprolití zabezpečena býti mohla. Carský kabinet snažil se všemi silami, aby v příčině otázky, v které zájmy politické před všeobecným zájmem lidskosti a míru evropského musí ustoupiti, mezi velmocmi shoda se docílila. Kabinet ruský neopomine se své strany ničeho, čím by shoda tato vedla k výsledkům opravdovým a trvalým, kteréž by požadavkům svědomí a obecného míru skutečně odpovídaly. — Avšak kdežto diplomacie během celého roku se radí, jak by shoda ta ve skutek měla být uvedena, sbírá Porta ve vnitřku Asie a Afriky vojsko za vojskem a to z kruhů nejdivočejších, rozpaluje v nich náboženský fanatism a snaží se přesilou touto úplně zničiti křesťany za prostou existenci bojující. Podněcovatelé hrozného krveprolití, které vzbudilo po celé Evropě výkřik odporu, nebyli až posud potrestáni a v okamžiku tomto příklad jich rozšiřuje a podněcuje v celé říši turecké před očima rozhořčené Evropy další a podobné barbarství a násilí. Za takovýchto okolností J. V. car pevně se rozhodnuv, že k dosažení cíle ve shodě s Evropou naznačeného pracovati bude se své strany všemi prostředky své moci, nařídil válečné hotovení jedné části armády ruské. J. V. nechce války a hodlá použit všeho, aby se jí vyhnul. Avšak J. V. jest pevně odhodlán, že dříve neustane, dokud zásady, které celá Evropa za oprávněné, lidské a nevyhnutelně potřebné uznává, ku kterým veřejné mínění Ruska co nejrozhodněji přistoupilo, úplně provedeny a působivými zárukami utvrzeny nebudou. Račte přijať atd. Gorčakov. V Carském Selu, 1./13. list. 1876."

Orgán Gorčakova v Petrohradě, francouzský list „Journal de St. Pétersbourg", dodal k okružníku tomu ve zvláštní poznámce: „Nechť jsou v Cařihradě přesvědčeni, že konference jest posledním prostředkem Turků k uvarování se před válkou. Každá hodina nyní jest příliš drahou, aby se snad mařila pouhým smlouváním, které jest tím zbytečnější, poněvadž ve výsledek jeho doufati nelze."

Současně s okružníkem Gorčakova rozeslalo ministerstvo války příslušné rozkazy.

Dosud byla armáda ruská rozdělena ve 14 vojenských okresů, a sice 10 evropských, 1 kavkazský a 3 asiatské, a neměla za doby míru kromě sboru gardového žádných sborů armádních, jak je mají na př. armády rakouská, francouzská a německá; teprve r. 1876 učiněn počátek se zřizováním sborů armádních. Dosud tvořily divise pěchoty a jízdy nejvyšší celky taktické, pěchota s 48 divisemi po 2 brigádách, jimž odpovídá 48 brigád pěšího dělostřelectva, jízda (v době míru) s 18 divisemi a 34 jízdnými bateriemi, k nimž za války připojí se 14 baterií kozáckých.

Císařským ukazem ze dne 13. listopadu nařízeno jest sestavení *šesti armádních sborů* z dosavadních divisí ve vojenských okresích oděsském, charkovském a kyjevském. Aktivní armáda měla záležeti ze 7., 8., 9., 10., 11. a 12. sboru, vrchním velitelem jmenován veliký kníže *Nikolaj Nikolajevič*, bratr carův, dosavadní velitel vojska gardového a vojska okresu petrohradského, vrchní dozorce sborů hradebních a veškeré jízdy ruské; náčelníkem generalního štábu stal se general-pobočník *Nepokojčický*, náčelníkem dělostřelectva kníže *Maselský*, náčelníkem sboru technického general *Depp*, velitelem nepravidelného vojska general *Fomin*, velitelem 7. sboru kníže *Barclay de Tolly-Wiemarn* (dosud velitel 24. divise pěchoty), sboru 8. general *Radecký* (dosud velitel 9. divise pěchoty), sboru 9. baron *Krüdener* (dosud při 27. divisi pěchoty), sboru 10. kníže *Voroncov*, sboru 11. kníže *Šachovský*, sboru 12. general *Vanovský*. Intendantura pravidelného vojska svěřena *Ahrensovi*.

Vojenské okresy, jichž mobilisace jest nařízena, měly tyto oddíly vojska:

V. vojenský okres, kyjevský.

11. divise pěchoty, general Krepovický.
12. „ „ „ baron Firks.
32. „ „ „ Aller.
33. „ „ „ Vanovský.
3. brigáda střelců.
6. divise jízdy, general Tatišev.
11., 12., 32. a 33. pěší a 6. jízdná brigáda dělostřelectva.
3. brigáda zákopníků.

VI. vojenský okres, oděsský.

13. divise pěchoty, general Richter.
14. „ „ „ Dragomirov.
15. „ „ „ Šostak.
34. „ „ „ Korv.
4. brigáda střelců.
4. divise jízdy, „ Mansej.
13., 14., 15. a 34. pěší a 4. jízdná brigáda dělostřelectva.

VII. vojenský okres, charkovský.

5. divise pěchoty, general Schilder-Schulder.
9. „ „ „ Radecký.
31. „ „ „ Veljaminov.
36. „ „ „ Mark.
2. „ jízdy, „ Gerschan.
5. „ „ „ Kalageorgi.
5., 9., 31. a 36. pěší a 2. i 5. jízdná brigáda dělostřelectva.

Poněvadž každá divise pěchoty skládá se za války ze 2 brigád pěchoty po 2 plucích, každý o 4 praporech, z pluku kozáků a z brigády pěšího dělostřelectva čili ze 16 praporů pěchoty, 6 setnin kozáků a 6 baterií pěších, čítá divise 15.757 bodáků, 917 šavlí nebo pik a 48 děl.

I s nebojovníky má divise 20.745 mužů, 3864 koní s 649 povozy.

Divise jízdy čítá 2 brigády a 2 jízdné baterie;

každá brigáda má 1 pluk hulánů a 2 pluky dragonů nebo husarů; každý pluk má 4 škadrony čili 616 jezdců; celá divise má tedy 24 škadron s 3696 jezdci.

Poněvadž celkem se mobilisovalo jen 12 divisí pěchoty, které se spojily v 6 sborů armádních, měl každý sbor jen 2 divise čili 31.434 mužů pěších, 1834 kozáků a 96 děl, což činí při všech šesti sborech 188.604 mužů pěchoty, 11.004 kozáků jízdných a 576 děl. K tomu však přijdou ještě 4 divise jízdy, jež podřízeny jsou přímo veliteli armády, a 4 brigády jízdního dělostřelectva, dohromady 15.784 jezdců a 48 děl; konečně 2 brigády (po 4 praporech) střelců, dohromady 6688 mužů. Celá mobilisovaná jižní armáda čítala tedy 195.292 bodáků, 26.788 šavlí a pik, 624 děl.

Co se týče vyzbrojení, měli střelci výborné ručnice americké soustavy Verdanovy, pěchota dílem verdanky i krnkovky. Důstojníci, šikovatelé a hudci mají revolvery. Dragoni mají šavli (šašku) na řemenu přes

Hlavy popravených Bulharů.

rameno a krátkou ručnici s bodákem; huláni a husaři mají šavle, první šik píky a revolvery, druhý šik karabiny, důstojníci revolvery. Kozáci mají dlouhé píky, čerkesské šavle a karabiny.

Dělostřelectvo má děla vesměs rýhovaná a zadová; 4- a 9liberky jsou buď z bronzu nebo z ocele, 3liberky z bronzu; také kulomety mají Rusové.

Vyzbrojená část armády ruské nazvána *armádou jižní.* Generalové, kteří velení jednotlivých sborů převzali, jsou vesměs nováčkové, což však jinak možno nebylo; neboť Rusko od roku 1854, nehledí-li se k výpravě do střední Asie, nemělo žádné války.

Vrchní velitel jižní armády, velký kníže *Nikolaj Nikolajevič* (vyobraz. na str. 313.), soustřeďuje v osobě své nejdůležitější vojenské důstojnosti říše. Lnul vždycky s velikou pílí ke studiím vojenským a věnoval mnoho činnosti organisaci armády. On jest inženýrem odborným a má také název inženýr-general, což jest asi

tolik, jako u nás polní zbrojmistr. Rusové nazývají ho velikým knížetem Nikolajevičem starším, na rozeznání od nejstaršího syna jeho, jenž se jmenuje také Nikolaj Nikolajevič. Narozen jest roku 1831. Car Mikuláš († 1855) znamenal záhy vojenské schopnosti svého třetího syna (druhým jest velkokníže Konstantin) a zjednal mu výtečné síly učitelské. Organisaci vojska věnoval velkokníže ode dávna velkou pozornost. Ode dne 6. února 1856 je velkokníže Mikuláš ženat; choť jeho Alexandra Petrovna je nejstarší dcerou prince Petra Oldenburského. Manželství toto jest obdařeno dvěma syny. Starší, narozený r. 1856, má jméno po otci; mladší, velkokníže Petr Nikolajevič, narozen jest r. 1863. Již předkem zjednal si velitel jižní armády sympatie podřízeného vojska návrhem, aby se stát ujal rodin svých živitelů zbavených, kterýž návrh car schválil.

Náčelníkem generalního štábu jest general *Nepokojčický;* pochází ze stavu měšťanského, jakož jest vůbec na Rusi mnoho generalů nešlechticů. Nepokojčický jest generalem pěchoty a vrchním pobočníkem carovým. Není již ve květu let mužných; co do vzdělání vojenského považuje se za výtečného theoretika. Osvědčiti vědomosti své prakticky neměl ještě příležitost.

Dělostřelectvo svěřeno jest správě knížete *Masalského.* Kníže Mikuláš Fedorovič Masalský jest 42 let stár, general-lieutenantem ruské armády a byl dosud velitelem dělostřelectva vojenského okresu petrohradského, v kterémžto postavení měl vždy blízké spojení s Nikolajem Nikolajevičem, jenž byl jeho představeným.

General *Fomin,* polní hetman nepravidelného vojska jižní armády, byl dlouho náčelníkem štábu při armádě donských kozáků, načež v březnu r. 1870 jmenován jest hetmanem pluků donských kozáků ve vojenském okresu varšavském.

Z velitelů armádních sborů byl kníže *Alexandr Petrovič Barclay de Tolly-Wiemarn* dosud jako general-lieutenant velitelem 24. divise pěchoty, kteráž ležela v Petrohradě. Jest vnukem maršálka Barclaye de Tolly, známého z válek napoleonských, jenž byl později povýšen do stavu knížecího; Alexandr Petrovič jest nyní přes 40 let stár.

Velitelem 8. armádního sboru stal se general *Radecký,* jenž však s Radeckým rakouským není ani dost málo spřízněn. Pochází z rodiny měšťanské a jmenuje se plným jménem Fedor Fedorovič Radecký. Jest stár přes 50 let a byl dosud jako general-lieutenant velitelem 9. divise pěchoty v Poltavě.

General-lieutenant baron *Nikolaj Pavlovič Krüdener,* velitel 9. sboru armádního, pochází z provincií baltických, narozen v Rize; posud byl velitelem 27. divise pěchoty ve Vilně.

Kníže *Semen Michajlovič Voroncov,* velitel 10. sboru armádního, jest syn známého z bojů se Šamylem maršálka knížete Voroncova. Jest ale třeba rozeznati ho od generala hraběte *Voroncova-Daškova,* jenž meškal po Sumarokovu ve Vídni s jakýmsi posláním diplomatickým. Kníže Voroncov, stár skoro 50 let, počal službu vojenskou r. 1847 pod svým otcem na Kavkaze, stal se r. 1849 majorem a r. 1852 již general-majorem. Za války krymské velel záložní brigádě sboru gardového. R. 1862 měl v Paříži proces s knížetem Dolgorukým.

Velitel 11. armádního sboru kníže *Michal Šachovský Glebov-Strešněv* jest teprv general-majorem a nejmladší ze všech jmenovaných generalů; narodil se dne 22. září r. 1836. Pochází přímo po meči od Rurika, zakladatele říše ruské. Jméno *Glebov-Strešněv* přijal teprve při zasnoubení s dědickou vymřelé po meči rodiny Glebov-Strešněvské. Jest nesmírně bohatý. Ve znaku má ruského medvěda a knížecí korunu s kožešinou hranostaje, kromě toho pak černé dělo. Dne 21. ledna 1876 jmenován jest guvernérem v Tambově.

Vanovský, velitel 12. sboru armádního, pochází též z rodiny měšťanské, jest general-lieutenantem a byl dosud velitelem 33. divise pěchoty v Kyjevě.

LXXIX. Kapitola o Bulharsku.

Nešťastné Bulharsko!

Ke konci měsíce listopadu chystala se k návratu do Cařihradu vyšetřovací komise, kterouž vláda turecká do Bulharska vyslala, aby vynesla poslední slovo v příčině bulharského spiknutí. O činnosti té komise dostalo se na veřejnost málo. Vědělo se jen tolik, že několik náčelníků bašibozuků pohnala před soudnou stolici svou, že navštívila některé ze spustošených míst a přesvědčila se o nevýslovné bídě, kteráž byla na zimu tím krutější, že nebylo potřebného přístřeší. Očití svědkové, na př. Baring, vypravovali, že v Peruštici jsou zdi nových obydlí sotva dva střevíce nad povrchem, že tažní dobytek, od Turkův ukradený, není s polovice nahražen a že stav nezákonitosti, jejž Baring líčil ve své úřadní zprávě, nikterak se nezlepšil. Největší díl toho, co se učinilo k umírnění bídy, připsati dlužno na vrub paní *Strangfordové* a výpomocného výboru v Cařihradě, u jehož pokladníka *M. Leběva* sešlo se 7000 liber sterlingů. V *Bataku* nalezla paní Strangfordová pozůstalé obyvatelstvo ještě v těchže bídných prkenných budách, v nichž viděla je v červenci, rozedrané, vyhladovělé a zimou se třesoucí.

Americký missionář *Clarke* stavěl tam hospital, však dílo to pokračovalo jen zvolna; nedostávalo se

dělníků. Co nemohl Clarke vykonati, doplnila paní Strangfordová. Oddělila nemocné od zdravých, rozdělila pokryvky a potřeby, a vnukla flegmatickým jinak úřadníkům tureckým nový život. Vláda turecká věnovala sice nějaké peníze na podporu Bulharů, avšak úřadníci je zpronevěřili, jako vždycky činívali. V *Tatar-Pazardžiku* svěřeno rozdělení peněz jakémusi *Atimu bejovi.* Ničema tento však, jenž již dříve nechával si od Bulharů platit až 50 liber sterlingů, že je neudá ze spiklenství, zadržoval si i vládní podporu.

V Pazardžiku spáchali Turci v posledních dnech listopadu rozličné násilnictví. Jistý Řek, jenž svého času Angličana Shuylera pohostil, byl na poli oloupen a týrán; bulharskému děvčeti učinili Turci násilí a pak je zavraždili. Lidé, kteří znají všecky okolnosti a události, prohlásili, že v Bulharsku může se vykonati něco prospěšného jen pak, když podpory dají se pod dozor komise evropské. Odsuzování Bulharů trvalo dále; z Cařihradu došla zpráva, že tam byla přivedena tlupa Bulharů. Všichni měli těžké okovy na nohou i na rukou a byli k sobě přikováni tak, že sotva mohli spáti v stavu tomto. Jsou odvedeni na ostrov Cypr do vyhnanství. Blaque bej, jenž byl v čele první turecké vyšetřovací komise v Bulharsku, nemohl zprávy své uveřejniti, proto že jest v ní mnohem upřímnější, nežli vláda turecká si přeje. Také on shledal Batak ještě v tomtéž stavu jako Baring, Shuyler a jiní; mrtvoly ležely všude ještě nepohřbeny, a Blaque bej i Jovančo effendi plakali hořce nad těmito neslýchanými ohavnostmi. Po svém návratu byl Blaque bej povolán k velkému vezírovi; Mehmed Rušdi paša však nechtěl slyšeti zprávy takové, jaké podával Blaque bej, a proto vyslána jest do Bulharska komise druhá.

Paní *Strangfordová* zaslala z Plovdiva londýnskému měšťanostovi zprávu, ve které líčila poměry balkánské barvami děsnými. „Bída jest tu nesmírná,“ praví, „a bude zapotřebí mnoho let, nežli octnou se vesnice opět ve stavu, ve kterém se nalézaly v dubnu. Bohaté i chudé vsi bez rozdílu byly zničeny, a lze v nich viděti nyní pouze tisíce nešťastných, vyhladovělých, zimou se chvějících žen a dětí, které uprostřed rozvalin očazených v bídných prkenných budách na vlhké zemi se válejí.“ Na konci listu svého žádala lordmajora, by jí město Londýn odeslalo 50.000 liber sterlingů. „Bůh ví nejlépe,“ dodávala, „jak nutně zde máme těch peněz zapotřebí.“

O těchto poměrech rozepsaly se časopisy nejen příznivé věci slovanské nýbrž i listy, jež stály na straně Turků. Proto nelze o pravdivosti běd v Bulharsku pochybovati. Kdežto diplomacie evropská bavila se přípravami k cařihradské konferenci, na níž by se, možno-li, poměry v Turecku dle názorů evropských po lidsku upravily, páchány v Bulharsku napořád zločiny nejděsnější.

„Nemine den,“ psal dopisovatel listu jednoho z Ruščuku počátkem prosince, „abychom neobdrželi zprávy o novém a stále se opětujícím řádění Turků v Lomu, Orechovci, Trnové, Razgradu, Tulče a v jiných místech dunajského Bulharska. V Razgradě dějí se dnem i nocí vraždy a loupeže; ač se vždy s určitostí ví, kdo jest pachatelem, přece tureckým úřadům ani nepřipadne, aby o ztrestání zločinců se pokusily nebo vůbec nějaká opatření učinily. Nedávno přepadli Čerkesové as čtvrt hodiny cesty od Razgradu jednoho z nejváženějších tamních občanů, Todorova, kterýž velký měl vliv v národě. Po dlouhém trápení zavraždili ho beze vší příčiny. Pachatelové byli sice zatčeni na svědectví mnohých Bulharů, avšak dříve než uplynula hodina, byli opět na svobodu propuštěni.

Dlužno připomenouti, že vraždění, věznění a odsuzování bohatých a čelných Bulharů opětuje se soustavně s velkou pravidelností a nedá se jinak vysvětliti než tím, že turecké úřady snaží se vyhladiti bulharskou intelligenci a všechny muže, kteří v národě jsou oblíbeni.

Bez nejmenšího důvodu odvádějí se vzdělaní mužové, učitelové, duchovní a ti, kteří na evropských školách se učili, do vězení, kladou se jim za vinu věci a zločiny, o nichž neměli tušení a vysýlají se do Asie do Diarbekiru.

V městě tom dnem i nocí chodí Turci a Čerkesové kolem, střílejíce z pušek a pistolí, aby tím množství vypovězených tam z trestu Bulharův udržovali v stálém postrachu.

V Razgradu byly za jeden den vyloupeny čtyry velké sklady, z nichž dva náležely Mavrudinovi. Před očima stráže vrhli se Turci na tyto sklady a při plenění odnášeli strážníci nejvíce ze všech. Ze dvoru obchodníka Ivanova odvedeno bylo v noci šest koní, na nichž druhý den jezdili strážníci. Několik Turkův a Čerkesův, úřadu razgradskému a městu dobře známých, přivedlo nedávno bohatého kupce Georgia na hřbitov, kdež ho okradli a zbili tak, že nemohl ani povstat. Po ulicích Razgradu obíhají od rána do večera tlupy tureckých výrostků s klacky a šavlemi, s prapory a bubny a sesypou se na každého Bulhara, jehož na ulici spatří. Který Bulhar se odváží buď se hájit nebo některého z Turkův udeřit, stává se obětí fanatismu dospělých Turků. Nejeden nešťastník byl již tímto způsobem k smrti ubit neb krutě od úřadu potrestán. Výrostkové tito roztloukli již všechna okna v pravoslavném chrámu, chrámových domech a v domech čelnějších Bulharů. Spatří-li kde známého Bulhara nebo kněze v okně, stane se jim ihned terčem a se všech stran sypou se na něho kameny. Úřady přihlížejí zcela lhostejně k tomuto řádění a stráž jest jim spíše nápomocna, než aby jim v tom zbraňovala.

Ve vesnici Kara-Arnautě, ležící nedaleko od Razgradu, pášou se ustavičně kruté vraždy. Obecního sta-

rostu Marka a tamního učitele Radova zabili Čerkesové za to, že se ujímali svých trýzněných spoluobčanů. Téhož dne odehnali titéž Čerkesové 42 volů a krav, jež obyvatelstvu tamnímu uzmuli. Kajmakamu v Razgradu podána byla sice v té příčině stížnost, avšak týž neučinil ani nejmenšího opatření, aby vražedné a loupežné výpravy nemohly se opětovat.

Z vesnice Kazyl-Muratu odehnali Turci za bílého dne 25 volů a 15 koní. Rolník jeden, kterýž směrem ku Kara-Keji šel hledat své voly, byl Turky přepaden, děsným způsobem mučen a konečně k smrti utlučen. Když už byl v posledním tažení, snesli Turci hranici dříví a upálili ho. Ač vrahové ti velmi dobře jsou známi, přece ani jediný z nich nebyl před soud pohnán.

Nedávno vpadli Turci a Čerkesové do vesnice Hyrsova. Turci převlékají se poslední doby velmi často za Čerkesy, aby tím více postrašili Bulhary a zbavili je možnosti, že by snad mohli si kajmakamovi stěžovat. I do Hyrsova přibyli Turci v čerkeských kožiších a čapkách. Jakmile vnikli do vsi, vyvedli přes sto volů, jež ihned odehnali. Mimo to odvlékli však též matku a mladou manželku bohatého rolníka Nikolaje Bangeva, s nimiž po celou hodinu zvířeckým způsobem nakládali, načež polomrtvé je zůstavili. I v tomto případě jsou pachatelové dobře známi, avšak turecký úřad jest ku všemu tomu hluchým a slepým a žaloby a stesky prostě odmítá.

Podobné loupeže a pronásledování křesťanů jsou i v městě Orechovci a okolní krajině na denním pořádku.

Bulharské obyvatelstvo jest zde ovšem u velké většině, avšak proti řádění Turků jest tak malomocné, jako ovce proti vlkům. Nejvíce řádějí zde *Pomáci*, poturčení Bulhaři, ve spolku s Čerkesy. V tlupách podnikají výpravy i do vzdálených vesnic a jako mračna kobylek ničí vše, kam padnou. Ve vesnici Strupnu přepadla taková tlupa statek jednoho hospodáře, kterýž vyplenila a spálila, načež jednotlivci se vrhli na dívky v poli pracující. Hospodář hájil dívky, Pomáci a Čerkesové vytasili však jatagany a vrhli se na něho. Hospodář neměl jiné zbraně, než kyj, kterýmž se bránil. Byl však povalen a jatagany rozsekán. Ježto vláda nedala na žádné žaloby a prosby, přibyla tato loupeživá smečka již za několik dní zase a řádila mnohem hůře. Většina obyvatelstva opustila vesnici a rozprchla se po okolních lesích.

Turecké úřady přičiňují se také se své strany o zničení obyvatelstva. Po celé krajině vymáhají se mimo daně i „dary ve prospěch tureckého vojska.“ Dary ty vymáhají na zuboženém obyvatelstvu tím, že ti, kdož nemohou nic dáti, a těch jest většina, odvádějí se k těžkým pracem, přivazují o hladu ku stromům podle cest, vsazují do vězení, bijí a jinak mučí. Takto „sebráno“ do konce listopadu 1600 tureckých lir (tolik co sterlingů) 2400 kusů hovězího dobytka a as 900 koní. — Vše to jsou „sbírky dobrovolné.“

Jeden z nejhroznějších případův ukrutností tureckých jest tento: Turci schytají Bulhary, kde kterého dopadnou, a když se který vyplatit nemůže, svážou mu ruce i nohy, a když jich mají třicet nebo čtyřicet pohromadě, strkají jich do pytlů a směstnávají v podzemní chýše nebo díry, jež snadno lze zavříti. Zde dříve rozdělají oheň a když nešťastníky vecpali dovnitř, naházejí tlučeného pepře a papriky na oheň, načež zavrou dvéře. Většina takto trýzněných se obyčejně zadusí.

Obyvatelstvo bylo by již dávno povstalo a raději v otevřeném boji proti Turkům zhynulo, avšak nikdo nemá zbraně aniž co jiného k výdatné obraně Jediná naděje, jež ovládá národem, jest Rusko, avšak pomyšlení na Rusko pohání i katany bulharské ke krutějšímu pronásledování. Národ věří pevně, že novým rokem nadejde mu i dávno želaná spása, na niž dosud marně čekal.“

Běda Bulharu, na němž byla shledána i nejmenší vina, že by se byl zdráhal uznati turecká opatření vládní. Ano i pro pouhé podezření, na bídné udání, že měl ten neb onen podílu v nějakém činu proti Turkům, byl zatčen, spoután a do některé pevnosti k soudu a popravě odvlečen. V Ruščuku a Plovdivu popravovány napořád tyto oběti. A katané i s mrtvolami provozovali nelidské surovosti. Příbuzným a přátelům mrtvá těla pohřbiti nedovoleno, ale za to nastrkány hlavy mnohých popravenců na tyče a vystaveny na popravišti „pro výstrahu“ prý spiklencům jiným. Aby přátelé popravených nemohli hlavy s tyčí sníti a pohřbiti, postavena k nim stráž (vyobrazení na str. 325)...

Žalostný obraz nelidskosti turecké sděluje duchovní bulharský, kterýž jmenován býti nechce. Jest to mnich jednoho kláštera ruského, otec S., kterýž snášel všechnu trýzeň žalářování tureckého. Delší čas byl zpovědníkem v městečku Panaďurišti. Tam ho potkala truchlivá katastrofa, zastihší Panaďuriště i sousední osady. Horda bašibozuků doprovázená pravidelným tureckým vojskem přikvačila do Panaďuriště i vydala městečko toto plamenům a zkáze. Ženy i děti byly zhanobeny, vše, co si nepřispíšilo uprchnout, ukrutně pobito. Z obyvatelů v místě zůstalých pouze 60 jich smrti uniklo a od Turků do vazby odvlečeno bylo. V počtu těchto nacházel se i otec S.

Velitel Turků, Hafuz paša, dal spjaté zajatce vésti do Pazardžika. Na cestě tam vojáci turečtí svlékli se zajatých všechny svrchní šaty, pouze košile jim ponechavše; sňali jim i obuv s nohou a čepice s hlav, i bili je zbraněmi do zad křičíce: „Jak vy se můžete opovážit povstati proti sultánovi!“ Bití toto trvalo bez přetržky po celou cestu až do Pazardžika. Po celých dvakrát čtyřiadvacet hodin nic nejedli. Dlouhou bosou chůzí po kamenité cestě ztýráni, s odřenýma i oteklýma

nohama sotva do Pazardžika se dovlekli. Z Pazardžika vyšla jim naproti tlupa Turků a nešťastné kamením, holemi i blátem přivítala; slovem, kydala na ně, co popadla, provázejíc toto nové bití nejhrubším rouháním. Mnozí z ubožákův upadli do mdlob i museli býti vodou políváni.

V Pazardžiku přivedli je přímo do konaku (dvora), kde přikázali všem jim, aby sedli na zem a očekávali příchodu tureckého panstva. Toto nedalo na sebe dlouho čekat. Vešli do konaku begové (důstojníci), kadiové (soudcové), kaimakam (vládní správce města) i jiné osoby.

Spatřivše zajatce ihned zuřivě na ně se vrhli i počali je kopat bijíce je po celém těle na hlavu, na líce, na život. Bili je dlouho, pokud sami se neunavili, a oddychajíce od namahání, než vešli ven, přikázali odvésti zajaté do vězení.

K těmto zajatcům z Panaďuriště přidali ještě mnohé jiné z okolních vesnic, takže žaláře v Pazardžiku byly vězni přeplněny. Zde pak natlačili do každé místnosti tolik osob, kolik se jich tam vůbec jen stlačiti dalo.

V podzemní, nízké jizbě, kam přivedli otce S., nacházelo se již tak mnoho zajatých, že již nebylo místa, by si ulehl a že musel tam buď státi, buď seděti kolenama i ramenama o své sousedy se opíraje. V takovémto bídném stavu byli zajatci ponecháni po 22 dní. Nelze slovy vylíčiti, praví otec S., jak nanejvýš trapné bylo toto postavení a co oni ubozí v tomto žaláři vytrpěli. Turci jim nedávali ničeho jíst a pakliže za ten čas hladem neumřeli, byla to zásluha bratří Bulharů v Pazardžiku přebývajících, našedších cestu, kteroužto jim černý chléb dodávali. Pro vykonání nevyhnutelných potřeb vyváděli vězně jednou za den po deseti, jedněmi

General Ignatěv,
státník ruský.

Baron Werther,
státník německý.

okovy spolu spoutaných, při čemž ošijníky těch okovů byly tak úzké, že kdo měli tlustší krky, od přívalu krve k hlavě často ve mdlobu upadali. Spát v žaláři bylo nemožno; nešťastníci seděli dnem i nocí na bobku, i nebylo kam hlavu položiti, možno bylo ovšem na chvíli sebevědomí pozbyti, usnouti však nikoliv. Od bezsenných nocí všem skoro zajatým opuchly oči, otekly líce, veškeré tělo mřelo ranami, které ani zde nescházely.

Nemožno bylo bolem zkřivená záda narovnat aneb vstoupiti na nohy, které oteklé službu vypověděly.

V takovémto položení došel jich rozkaz, že mají býti převedeni do Plovdiva. Z Pazardžika do Plovdiva jest 24 hodin cesty; avšak jen málo jich došlo až na místo. Dvaadvacet dní popsaných trýzní žalářních zlomilo poslední jejich síly. Zajatí padali po cestě i umírali, při čemž většina ukončila život útrap plný krvotokem z nosu i hrdla. Nadarmo prosili umírající svých mučitelův, by jim dovolili uhasit nesnesitelnou žízeň; za odpověď se jim dostalo jen ran do zad.

Došedše cíle byli přivítáni u bran Plovdivských tímže způsobem, totiž deštěm kamení, hrudami i holemi. V městě je opět polívali vodou. Jmenovitě, praví otec S., trpěl jsem já oteklýma rukama, které byly tak těsně spoutány, že zápěstí opuchla a zmodrala.

V Plovdivě umístili zajatce opět v konírně, z které před tím koně byli vyvedli, avšak nevyčistili ji, tak že vězňové ležeti musili v hnoji, v nesnesitelném smradu. Jednoduchá košile nebyla s to zachrániti jich před smrtícím vlivem hniloby, i pokrývalyť již druhého dne otoky celé jejich tělo. Každého dne přicházel do konírny doktor a otoky rozřezával, avšak následujícího dne našly se vždy zase nové.

Patnáctého dne jich vězení v konírně otce S. do-

vedli k výslechu. Turecká vyšetřovací komise sestávala z následujících dvanácti osob: jednoho žida, dvou Řeků, dvou Bulharů a sedmi Turků.

Před židem leželo evangelium, i bylo židovi poručeno napomenouti mnicha, by se tento na evangelium zapřisáhl, že bude mluviti pravdu. Otec S. odvětil na to, že se v evangelium doslovně zapovídá, nezapřisáhat se ani nebem ani zemí, že však jeho kněžský stav dostatečně ručí za pravdivost jeho výroků. Zatím však započal výslech. Předseda komise, Turek, oslovil po turecku otce S.; obviňovalť jej, že skrýval u sebe buřiče, že bulharský jeden vojevůdce nocoval u něho na podvoří (ve dvoře klášterském), že konečně otec S. měl účastenství ve spolku proti sultánovi. Obdržev na vše dotazy zápornou odpověď vyslýchající Turek vzkřiknul: „Ty lžeš, všichni učitelové i popi pobouzeli národ k povstání i měli účastenství ve zpouře.“ Po těchto slovech odvedli otce S. a začali jej mučiti. Posadiliť jej v tak zvaný (po turecku) polis, sestávající z otvoru vydlabaného ve stěně a majícího podobu malé skřínky: v takovou skřínku vtlačí zajatce i drží jej tam po několik hodin ve skrčeném stavu, nedávajíce mu nižádné potravy. Otce S. podrželi v tomto polisi po 24 hodin a dne následujícího jej opět dovedli k výslechu. Když před komisí opakoval, že o povstání ničeho neví a že žádného účastenství v něm neměl, okázal mu předseda na otevřené okno, před kterým visela na dvoře dvě těla bulharských kněží i vzkřiknul: „Tebe pověsí dnes právě tak jako pověsili i tyto podlé popy!“

Na to odvedli mnicha opět do žaláře i zavřeli ve společné jizbě s cikány, uvězněnými tam pro vraždy a loupeže. Smrdutá podzemní komůrka žalářní naplněna byla hmyzem, před kterým nebylo žádné spásy. Uvězněným dali na den po jednom zaplesnivělém sucharu, do té míry tvrdém, že musíval býti rozbit kamenem a po celé hodiny močen ve vodě, by se stal jedlým. Třetího dne svého pobytu v žaláři otec S. povážlivě se roznemohl; objevilyť se bolesti žaludeční, ruce i nohy opuchly a kůže počala slézati po celém těle; ztratil paměť i nacházel se vůbec na pokraji života. Jak dlouho v takovém stavu prodlel, nepamatuje se více; avšak ještě nemocného převedli jej konečně do „nemocnice“. Nový tento obrat sotva byl snesitelnější života předešlého.

Zavřeliť jej v malinké komnatě zároveň s 30 jinými bulharskými kněžími Tíseň byla táž, jako v žaláři Pazardžickém, táž nemožnost lehnouti si nebo protáhnouti se, k jídlu dáván týž zplesnivělý suchar; avšak k dovršení všeho vězně po 4 po sobě jdoucí dni nepustili ven k vykonání nevyhnutelných potřeb. Za to několikkrát denně k nim přicházeli zaptiové, by si z ubohých tropili posměch, bili je nohama i zbraní křičíce: „Trpte, vše jedno, bez toho vás zejtra pověsí!“ Tato hrozba by také podle vší pravděpodobnosti byla se splnila, kdyby na štěstí, v týž čas nebyli přišli do Plovdiva pp. Baring a Shuyler. Oni právě tehdáž vymohli u Turků propuštění Bulharů v žalářích nevinně trpících. Pánové Baring i Shuyler chtěli vězně na své oči spatřit a Turci si pospíšili umístit a rozvésti je se všemi možnými výhodami. Oni vyčistili komnaty, na zemi nastlali rohoží, nanesli peřin a nechali v komnatách po 5—6 osobách místo dřívějších 30. Při všem až přílišném pohodlí, jaké na okamžik Turci vězňům byli připravili, nemohli příchozí cizinci zatajiti úžas i trapný dojem, jaký učinili na ně trpící vyhub'é líce kněží bulharských. Po jich odchodu Turci vězňům rozkázali, aby se modlili za sultána, jenž jim dle nesmírné dobroty své život i svobodu daroval. Druhého dne vězňům skutečně dvéře žaláře otevřeli; avšak ani tehdáž Turci násilnictví se nezdrželi. Na dvoře „nemocnice“ sestoupili se zaptiové v řadu a bili holemi Bulhary na svobodu vycházející křičíce: „Tu máš na upomínku, podruhé nedělej revoluci!“

Takovým způsobem dostali svobodu nevinní Bulhaři jen přičiněním pp. Baringa a Shuylera. Avšak vyšedše ze žaláře octli se nešťastníci na svobodě bez peněz, bez rodin, jež bašibozukové byli povraždili, bez přístřeší, neboť Panaďuriště i okolní osady byly od Turků vypáleny. Zkrátka, octli se v postavení ubohých žebráků, zmrzačených a nemocných mučením a žalářováním.

Otec S. dostal se do jedné z cařihradských nemocnic, i trpěl těžce opuchlýma nohama, nezáživností žaludku a nedostatkem zraku, což vše, dle souhlasného svědectví lékařů nemocnice, pochází od muk Turky mu způsobených. Otec S. zakusil toho všeho stár jsa 35 let, má však podobu starce šedesátiletého.

* * *

Bohužel, že Turci nebyli jedinými zhoubci národa bulharského. Jeden z největších nepřátel jejich a stejně krutý jako Turci byl *řecký patriarcha v Cařihradě.* Těžce zápasili Bulhaři proti nadvládě toho patriarchy a jeho kněží — nazvaných *fanarioty* —, kteří nejen odírali, nýbrž i odnárodňovali Bulhary. Zápas ten byl dobojován r. 1870, kdy sultán Abdul Aziz vydal snahou ruského vyslance Ignatěva ferman, kterýmž uznána nezávislost církve bulharské pod exarchou svobodně voleným. Ferman ten nebyl žádnou milostí, ani by byl pomohl, kdyby bulharské obce samy nebyly vypudily fanariotské kněze.

Hlavní význam toho boje spočíval v tom, že revoluce bulharská proti vydírání řeckého duchovenstva byla fermanem sultánovým schválena.

Bulhaři byli sice zbaveni břemena fanariotského, ne však zcela. Článek 10. řečeného fermanu ustanovoval, že v obcích, kde jestobyvatelstvo smíšené, kde totiž žijí Řekové, Cincaři a Bulhaři, mají se dle počtu se přihlá-

sivších zříditi bulharské obce církevní spadající pod exarchat a řecké obce, náležející pod patriarchat. Poněvadž však žádný zákon se neprovádí, to jest, provádí jen potud, pokud národ sám mu zjedná platnost, vedou se ve smíšených řecko-bulharských okresích boje mezi Bulhary a Řeky bez přestání dále. Zejména platí to o Makedonii, kdež hlavně v soluňském vilajetu národ jest v stálém jitření.

Řecký patriarcha snaží se právě od té chvíle, co prohlášena církevní samostatnost bulharská, vší mocí o pořečtění bulharských krajin v Makedonii, v čemž mu vydatně pomáhá turecká vláda. Do té chvíle bylo však veškeré jeho úsilí marné; bulharský živel jest v krajích těch v rozhodné převaze a násilím fanariotů stává se tím uvědomělejším a klade odpor tím důraznější. Patriarcha vysýlal s náležitou posilou zaptií své duchovní do bulharských obcí, avšak Bulhaři zavírali před nimi své chrámy a odporovali tak dlouho, až buď museli odtáhnout aneb obmezit se pouze na řecké ovečky.

Události války nynější v Bulharsku, jak leží na biledni, posloužily velmi patriarchovi a fanariotům, kteří ve všech případech okázali se co vyzvědači a donášeči na své bulharské spoluobčany. V době, kdy Turci nejvíce pronásledovali Bulhary, vyslal patriarcha do vodeňské eparchie (v soluňském vilajetu) svého metropolitu s knězi a četnickou assistencí, aby přinutili Bulhary k uznání patriarchátu a zároveň aby od nich vybrali 4000 tureckých liber (přes 40.000 zl.) co daň, kterouž patriarchovi za uplynulých osm roků dluhují.

Ač obyvatelstvo velice trpělo od svéřeposti turecké, přece postavilo se rázně na odpor patriarchovým řízencům a nejen že je neuznalo a nepřijalo, ale ani piastru jim nezaplatilo. Metropolita uchýlil se po té z rozkazu patriarchy k náměstku v Soluni a slíbil mu částku oněch peněz, jestli že mu pomůže z lidu je vytlouci. Hnedle bylo množství čelných Bulharů zatknuto co „komita ďaurluk“ (povstalečtí nevěřící) a četnictvo vymáhalo poplatky. Než vše bylo marné. Ani jediný z Bulharů nedal se přinutit, aby uznal patriarchu a žádný neslíbil, že bude platit. Vida, že je vše marné a že Bulhaři zavírají před ním chrámy, vrátil se konečně metropolita s částí fanariotů. Patriarcha však na tom nepřestal. Seznav, že pro sebe ničeho nevymůže, umínil si, že se aspoň krutě vymstí na Bulharech, což se mu také podařilo.

Jak známo, nalézá se turecká vláda v osudných poměrech finančních a chápe se všech prostředků, jimiž nějakého příjmu si může zjednat. Toho použil patriarcha. Oznámil Midhatovi, že věnuje 4000 tureckých liber ve prospěch státní pokladny, že však si je musí vláda vymoci ve vodeňské eparchii, kdež mu je Bulhaři dluhují. Bez průtahu a bez ptaní po oprávněnosti nařídila turecká vláda náměstkovi v Soluni, aby v době co nejkratší vymohl na obyvatelstvu vodeňské eparchie 4000 liber a zaslal je do Cařihradu. Vodeňská eparchie byla v prosinci roku 1875 přepadena zaptiemi, bašibozuky a vojáky, kteří, jak v podobných případech se děje, brali vše, co se jim namanulo a chudobné Bulhary, kteří platit nemohli, v poutech vlekli do Soluně. Poplatek byl vymožen, zároveň však lehlo mnoho statků popelem, mnoho jednotlivců strýzněno a množství vesnic vypleněno. Kdož platit nemohli, hynuli dlouho v žalářích soluňských až buď od příbuzných byli vyplaceni nebo skonali v okovech.

* * *

Bulharští plnomocníci *Cankov* a *Balabanov* vydali jazykem francouzským brošurku nazvanou „*La Bulgarie*“, v níž líčili společenské a politické poměry vlasti své. Z knížky té sluší zaznamenati tato místa:

Bulharský národ vítá každou zprávu o tureckých reformách, které od hatišerifu z r. 1839 až do nejnovější doby slibovány byly, s nadšením otroka, očekávajícího konečně ulehčení .... Bylo to právě v okamžiku, kdy se s domnělými opravami, jež Porta opětně loni počala slibovati, tak mnoho hluku nadělalo, kdy spáchány byly v Bulharsku ohavnosti, které vyvolaly ošklivost a rozhořčení po celém světě. Předstírajíce, že chtějí udusiti povstání, jehož příčinou byla neslýchaná bezuzdnost a týrání, kteréž povstání bylo však daremnými agitátory daleko přehnáno — vrhli se Turci na Bulhary, chtějíce spustošením země a povražděním velikého počtu obyvatelstva bez rozdílu stáří a pohlaví a ožebračením zbylých rodin — dosáhnouti všeobecného vyhlazení národa bulharského. Dílo bašibozuků, které dálo se k rozkazu turecké vlády, nemělo přec žádného jiného účelu. Hromadné vraždění tisíců nevinných osob, plenění v rozměrech nejširších, zžíhání sterých osad, hanobení chrámů a škol, prznění a násilné obracování na víru islamskou, únosy žen, dětí a chlapců, zatýkání sterých domnělých provinilců, těžké okovy, bodání a trýznění jich po cestě, hrozná muka v žaláři, vymučená přiznání, hromadné popravy, soustavné pronásledování učitelů, hanobení ctihodných kněží, klidných mužů a otců rodin, pronásledování všech Bulharů, kteří jen poněkud vzděláním nebo bohatstvím vynikali, poněvadž turečtí ukrutníci hleděli nejen tělo, nýbrž i ducha bulharského národa zničiti: toť byly přípravy, kterými vláda turecká zahájeuí nové doby národům svým oznamovala. Možno dle toho souditi, že nešťastný národ bulharský bude nucen ještě déle úpěti pod hrozným jhem tureckým? Jakého zločinu dopustil se národ ten na uraženém lidstvu, že odsouzen jest ku snášení tak hrozného osudu? ....

Ponechání vládní moci v rukou Turků znamená odevzdati Bulhary poznovu katanům na milost a nemilost! Jest Evropa — křesťanská, osvícená Evropa — s to, aby něco podobného jen chtěla?? —

Jeden z obou vydavatelů této brošurky, *Cankov*,

svolal ke dni 21. listopadu 1876 shromáždění zástupců bulharských emigrantů *v Bukurešti.* Mnozí emigranti měli k té schůzi plnomocenství svých obcí rodných.

V tomto shromáždění byl přijat pamětní spis, kterýž zástupcové bulharští Cankov a Balabanov dne 14. prosince jednotlivým velmocem zaslali a na jehož základě měli pak oba slyšení u lorda Derbyho, u Bismarka, u Gorčakova a u ostatních ministrů zahraničných záležitostí jednotlivých států evropských. Pamětní spis zní takto:

„Deklarace sjezdu bulharských zástupců o potřebách Bulharska.

Vaše Excellencí!

Klademe sobě za čest Vaší Excellencí předložiti tento pamětní spis o národním programu bulharského národa, vypracovaný a schválený ve zvláštním národním shromáždění, kteréž sešlo se dne 21. listopadu 1876 v Bukurešti a záleželo ze zástupců bulharské emigrace, splnomocněných k tomu zvláštními instrukcemi jich bratří, nalézajících se pode jhem tureckým.

Program tento obsahuje přání bulharského národa a uvádí prostředky, jimiž pro příště může býti zbudován stát bulharský. Osnova programu záleží z následujícího:

1. Znovuzřízení státu bulharského, kterýž má se skládati z vlastního Bulharska (starodávné Moesie) a z oněch území Thracie a Makedonie, v kterých bulharský živel v obyvatelstvu má většinu.

2. Bulharský stát obdrží za základ svého státního zřízení ústavu, kterouž vypracuje shromáždění zástupců, za tím účelem národem bulharským zvolených. Stát bulharský nechť požívá úplné politické neodvislosti aneb při nejmenším úplné politické samosprávy.

3. Zákonodárstvo státu bulharského budiž vypracováno na témže shromáždění v souhlasu s ústavou a potřebami národními.

4. Jiné národnosti a kmeny, usazené mezi Bulhary, požívají úplné občanské a politické rovnoprávnosti s Bulhary.

5. Stát bulharský uznává úplnou svobodu svědomí a

6. k vojenské službě a osnovnému vzdělání jest zavázán každý občan státu bulharského.

Předkládajíce Vaší blahosklonnosti tento program náš, dovolujeme si zároveň předložiti Vám některé vysvětlivky k lepšímu objasnění důvodů, jež nás vedly při jeho spracování.

Především není as pochybnosti o tom, že mír na východě nemůže být pojištěn, leč jestli vybaveny budou bulharské kraje z nezřízené vlády, kteráž nyní nad nimi panuje. Bulharský národ jako každý jiný má právo, aby znovuzřídil svou svobodu a obdržel svou národní vládu.

Ačkoliv uplynulo již pět století od té doby, kdy padlo bulharské carstvo, podlehnuvši surové moci osmanské záplavy, pokládají nicméně Bulhaři až dosud práva bulharské koruny za neporušená, nijakým násilím nesmazaná a za právně platná. Myšlenku na prodloužení panství tureckého nad bulharskými kraji nemůže připustit ani jediný Bulhar, ano prodloužení to značí tolik co úplné vyhlazení bulharských křesťanů, což ku všeobecnému úžasu až příliš jasně bylo dokázáno.

Veškeré opravy, jež turecká vláda hodlá aneb přinucena jest zaváděti, jakož i ústavu tureckou, s nížto tak mnoho hluku natropeno, neuznávají Bulhaři, kteří lépe než kdo jiný znají své pány, za nic jiného než za prach, kterýž hází se Evropě v oči, aby neviděla. Vše ostalo, ostává a vždy ostane mrtvým písmenem, při čemž sveřepý fanatism turecký provede své. Mezi asiatským barbarstvem a evropskou vzdělaností není nijaké srovnání možné.

Aby zabráněno bylo veškerému marnému krveprolití, vraždění bezbranných křesťanů bašibozuky a Čerkesy, plenění a pustošení země, což jest vždy nezbytným při ozbrojených hordách tureckých: jest nevyhnutelně nutno, aby obsazeno bylo Bulharsko cizí vojenskou mocí, kteráž by zavedla pořádek v zemi a ochránila křesťany. Jménem vzdělanosti a lidskosti prosí Bulharsko za toto obsazení.

Co se týče stanovení hranic bulharského státu, nebylo by těžko je stanoviti za pomocí zvláštní smíšené komise, kteráž na místě mohla by prozkoumati poměry obyvatelstva.

Dověděli jsme se, že turecká vláda násilím donucuje své křesťanské poddané k podpisování adres, v nichž vyslovuje se úplná spokojenost a souhlas s nynějším stavem věcí. Jménem národa bulharského protestujeme my níže podepsaní proti novému tomuto násilí a libovůli.

Bulharský národ neustoupí ve svém těžkém zápasu proti svým potlačovatelům dotud, dokud nedomůže se úplného splnění svých zcela zákonných požadavků.

Po všechny doby udrželi Bulhaři co nejpřátelštější poměry ku všem sousedním křesťanským národům a plemenům, účastníkům jich neblahého osudu. Svobodné Bulharsko bude pak spojeno tím těsnějšími svazky přátelství s křesťanskými státy balkánského poloostrova. Všechny ty státy, spojené společným podáním a zájmem, důstojně nahradí barbarský stát nazývaný osmanským císařstvím, opírající se jedině o hrubou moc svých hord, jichž pomocí fanatická a nepatrná menšina panuje nad obyvatelstvem spůsobilým k pokroku a rozvoji.

Prosíme Vaší Excellencí, aby uvážila náš pamětní spis a podporovala mocným svým vlivem spravedlivou věc bulharského národa. Veškeren národ náš prosí Všemohoucího, aby vyslyšeny byly zákonné jeho prosby a jednou pro vždy přestalo již jeho mučenictví.

Přijmětež ubezpečení naší úplné úcty, s kterouž Vaší Excellencí se znamenáme jménem emigrace bulharské.

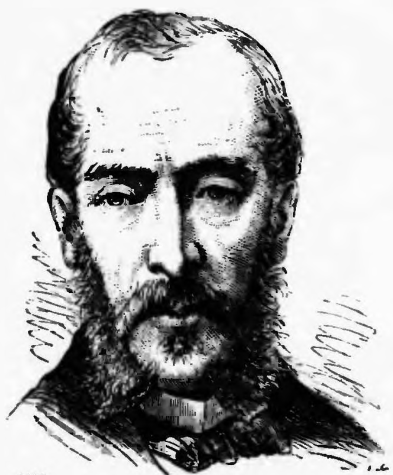
V Bukurešti 1. (13.) prosince 1876.

(Následují podpisy.)

Snažení Cankova a Balabanova nezůstalo bez účinku, vláda ruská podala Bulharsku ruky pomocné zvláštní notou, kterouž zaslal kníže Gorčakov velmocem a v níž vyložil *návrh oprav pro Bulharsko*. Návrh ten ustanoven byl za jeden z hlavních předmětů konference cařihradské a záležel z následujících článků:

„Bulharsko tvořiti bude samosprávnou provincii otomanské říše skládajíc se z dunajského a srědeckého vilajetu, z plovdivského a slivenského sandžaku a z bulharských okresů macedonských. Rozdělení správnímu bude za základ položen kanton (okres-mudislyk) s obyvatelstvem 5—10 tisíc duší. Pokud možno zůstane dosavadní rozdělení; kdyby okresy byly však příliš malé, může se předsevzíti nové rozdělení, ale při tom musí se dbáti na to, aby mohamedáni a křesťané nalézali se co možná v okresích oddělených. Okresy obdrží rozsáhlou samosprávu, do které vyšší úřadové nesmí se míchati; budou rozvrhovati daně, pečovati o stavby a vydržování domácích cest, policii a j. K tomu účelu zvolí obyvatelstvo bez ohledu na víru okresní rady, které budou se skládati ze zástupců obcí (mahallé).

V čele okresní rady stojí mudir jmenovaný generalním guvernérem ze 2 kandidátů, které rada okresu navrhne. Mudir jest zástupcem okresu a orgánem úřadu. Okresy spojí se v sandžaky, jichžto náčelníci jsou mutesarifové, na delší dobu Portou ustanovení za souhlasu velmocí. Úřadníky budou křesťané nebo mohamedáni dle většiny obyvatelstva okresu; jsou zástupci generalního guvernéra a jejich úkolem jest udržovati pořádek a dohlížeti na mudiry a okresní rady. Každý mutesarif bude míti svou kancelář a čtyry rady, které zvolí generalní guvernér z kandidátů obecními starosty a okresy ustanovených. Zřízenci policejní voleni budou z domorodců, o jejich víře pak rozhodne poměr křesťanů a mohamedánů v okresích.

Hrabě Zichy,
vyslanec rakouský v Cařihradě.

Hrabě Corti,
státník italský.

Konečně má v čele Bulharska se nalézati křesťanský generalní guvernér, který zná zemskou řeč a jmenován bude dle způsobu, o který Porta shodne se s velmocemi.

Týž bude zástupcem nejvyšší moci a prostředníkem mezi provincií a vládou říše maje právo zároveň použiti branné moci k udržení pořádku. Přidána bude mu rada z poslanců okresních, volená dle počtu obyvatelstva. Rada ta bude každý měsíc odbývati schůzi v městě, v kterém sídlí generalní guvernér; zabývati se bude všemi záležitostmi, které týkají se zájmů provincie; ustanoví stálý výbor, který společně s představenými rozličných náboženských společností přidán bude generalnímu guvernéru co správní rada. Národní shromáždění (sněm) má právo navrhnouti změny v tomto zřízení, které Porta schválí ve shodě s velmocemi. Soudní správu zastávati bude prozatím mudir se svou radou a soudy první instance budou soudy appellačními. Rozepře náboženské ponechány budou duchovním soudům; všecky ostatní patří před soudy obecní, jichž soudcové — křesťané i mohamedáni — mají rozhodovati dle „Code Ottoman.“ Občanské a trestní soudy co první instance (stolice) zřízeny budou ve všech hlavních místech. Polovici soudců zvolí generalní guvernér z uchazečů okresy navržených, druhou polovici zvolí shromáždění z kandidátů generalním guvernérem ustanovených. Soudci prozatím mají úřadovati rok, avšak lze tuto dobu prodloužiti na 3 roky.

Předsedy a členy dvorů appellačních bude jmeno-

vati Porta za souhlasu velmocí. Úřední řečí provincie jest bulharská. Ve smíšených okresích jsou rovně oprávněny obě řeči, bulharská i turecká. Kostely, mešity, školy, nemocnice a j. zůstanou nynějším držitelům. Základní podmínkou jest svoboda všech náboženských vyznání a veřejného vyučování.

Příjem otomanské vlády, který tvoří desátek a jiné poplatky, určí se na 5 roků dle průměrného výnosu posledních desíti let.

Zastupitelstvo provincie rozvrhne obnos daní na okresy, a ty postarají se o vybrání jich. Daně odváděti se budou — po odrážce útrat správních a soudních — do otomanské banky a může se jich použiti ku splacení státního dluhu.

Otomanské vojsko smí se zdržovati pouze v pevnosti a v městech, Portou a velmocemi ustanovených. K udržení bezpečnosti zřídí se národní obrana, křesťané budou míti křesťanské a mohamedáni mohamedánské důstojníky, kteří vesměs budou požívati stejných práv. Nejvyšším velitelem národní obrany bude sám generalní guvernér. Jako jiné návrhy na opravy, má i tento proveden býti za pomocí vojska, které bude s to zameziti všecky nepořádky; dozor při tom byl by svěřen mezinárodní komisi, jejíž členové by ročně aspoň měsíc dohlíželi na volby, na správu a konání spravedlnosti."

LXXX. Před konferencí.

Bylo to v prvních dnech září 1875, když maďarský časopis „Pester Lloyd", známý to poloúřadní orgán hraběte *Andrássyho* a uherského ministerstva *Tiszova*, přinesl o povstání v Hercegovině tyto řádky:

„O takových vzbouřeních nepojednává se jako o politických nebo vojenských událostech, nýbrž oznamují se v části drobných zpráv vedle loupeže, vraždy, krádeže a jiných interessantních příběhů denních. Celé hnutí v Hercegovině bylo tedy, jak jsme to hned na počátku řekli, pouze agrární (sporu o pozemky se týkající), a několik vagabundů a ničemů snažilo se vylíčiti to jakožto událost politickou, avšak jakmile objevilo se a rázně vystoupilo vládní vojsko (turecké), tu celé vzbouření se zbaběle, bídně a žalostně rozuteklo."

Události však braly se ku předu přese všechnu takovou poloúřadní moudrost. Povstání, jemuž list maďarský dával místo mezi loupeží a krádeží, trvalo celou zimu, na jaře 1876 se rozšířilo, stala se z něho válka srbsko-černohorsko-turecká, a na podzim téhož roku, když car Alexandr pronesl v moskevském Kremlu své veliké slovo, vzrostlo to nepatrné povstání v řešení východní otázky.

Ovšem již dne 22. října 1875 přinesl ruský vládní list osvědčení k poučení Evropě, zvláště ale vídeňských židů a pánů Maďarů. V osvědčení tom vyložilo se *poslání Ruska k upravení záležitostí slovanských* a končilo památným výrokem, že *ve všech případech musí být utrpení křesťanského obyvatelstva v Turecku skončeno.*

Po tomto osvědčení udála se vražda konsulů francouzského a německého v Soluni, ohavnosti v Bulharsku, vyslání anglických lodí k Cařihradu, dvojí změna na trůně tureckém, několikeré spiknutí, skutečné nebo nastrojené v Cařihradě, vydalo se několik sultánských hatů a slibů k opravám, odbyly se schůze mocnářů v Zákupech, odbyla se čtyrměsíčná válka, rokovalo se mnoho o notě Andrássyho, o berlínském pamětním spise, o anglických návrzích k míru — a konečně dospělo se k tomu výsledku, že stála armáda ruská u řeky Prutu, jsouc připravena ke vtržení do Turecka.

Naproti tomu všemu nevěděla diplomacie jiné rady než *svolání konference do Cařihradu*, aby Portu přesvědčila, že k zlepšení osudu křesťanského obyvatelstva něco učiniti musí, a by se to skutečně stalo, že podati má Evropě nějaké záruky.

Diplomacie evropská nechce pochopit, že marné jest česati ježka a omývati mouřenína, že marné jest jednati s Tureckem.

Co jsou turecké sliby, irady, haty a fermany? Jaké záruky může Turecko poskytnouti? Ani obsazení Turecka, nemá-li býti trvalé, není žádnou zárukou.

Každý věděl napřed, že všechno vyjednávání s vládou tureckou bylo by i tehdy marné a bezúčelné, kdyby byla Porta i návrhy konference schválila, neboť že závazkům svým nedostojí, jako nedostála smlouvě pařížské, o tom bylo přesvědčení všeobecné.

Kdyby byli páni diplomati četli trochu ve spisech mužů Turecka a poměrů jeho znalých, jako jsou cestovatelé *Vambéry*, dr. *Rohlfs* a dr. *Schweinfurth;* kdyby věděli, co mužové tito napsali o vyznavačích islamu, kteří za příčinou vyznání svého náboženského nenakládají s jinověrci jinak než jako s otroky a zvířaty; kdyby byli uvážili, že jim takové jednání zákon Mohamedův, koran, přímo nařizuje, snad by si byli zbytečného konferování ušetřili, byli by uznali, že není jiné pomoci, než Turky z Evropy vypuditi.

Jediný rozumný účel konference cařihradské mohl býti jen ten, že Rusko mohlo v té době konati přípravy válečné, že mohlo přiostřit svůj trestající meč.

A skutečně bylo to hlavně Rusko, kteréž vedle Anglicka nejvíce na svolání konference naléhalo.

Brzy po usnešení velmocí, že do Cařihradu svolá se konference k uklizení sporu slovansko-tureckého, uveřejněn byl se strany ruské program, s nímž Rusko

skutečně pak s některými menšími změnami na konferenci vystoupilo.

Program ten měl těchto 11 článků:

1. Všeobecné a přísné odzbrojení moslemínů a křesťanů v Bosně, Hercegovině a v Bulharsku.

2. Vyloučení úřadníků nedomorodých a zavedení naprosté zásady voleb.

3. Zřízení národního vojska a místní policie s účastenstvím křesťanů při službě, při čemž slouží za základ poměr počtu obojího obyvatelstva.

4. Odvolání vojska tureckého do pevností a do míst, která napřed se zvolí a naznačí, aby předešlo se všeliké stýkání vojska s obyvatelstvem.

5. Úplné zrušení nepravidelného vojska a návrat Čerkesů do moslemínských krajin říše.

6. Zrušení pronájmu desátku a postupná přeměna desátku v pravidelné daně, ale tak, aby daně přidíleli poplatníci sami.

7. Zavedení místní řeči při správě i při soudech.

8. Konference nechť obrátí se ke zkušenosti mužů kompetentních, kteří by podali pokynutí o nových zamýšlených reformách v administraci. Mužové ti by se zvolili:

a) Mezi osobami, které k tomu přispěly, poučiti veřejné mínění o blahu obecném.

b) Mezi osobami, které nemají žádné hodnosti úřadní a bydlí v dotyčné krajině.

c) Mezi domácími muži vynikajícími té země, pro kterouž se má oprav užiti. Co se týče Bulharska, předsedal by exarchat pracím úřadních radů.

9. Jmenování křesťanského, z domácích zvoleného guvernéra v každé ze tří provincií. Guvernéra jmenovala by vláda otomanská se souhlasem mocností. Doba úřadování guvernéra trvala by 5—10 let, podobně jako na Libanonu.

10. Přísné vyšetření všech spáchaných ohavností a potrestání všech těch, kteří se shledají vinnými. Dále náhrada rodinám, které utrpěly následkem nastalých událostí.

11. Zavedení *přísné kontroly, vykonávané komisí konsulární*, kteráž by bděla nade vším tím, co svrchu pověděno.

Aby toto všecko se mohlo provésti, žádalo Rusko kromě těchto 11 věcí *vtrhnutí cizího vojska do vzbouřených krajin* k odzbrojení tureckého obyvatelstva a ke kontrole.

LXXXI. Lord Salisbury.

Vláda anglická ustanovila jakožto svého zástupce při konferencích cařihradských vedle lorda Elliota vynikajícího diplomata *Salisburyho,* do té doby státního tajemníka pro Indii.

Robert Arthur Talbot Gascoyne Cecil, třetí markýz a osmý earl *Salisbury* (vyobrazení na str. 317) jest narozen dne 13. února 1830. Jakožto lord Robert Cecil vstoupil roku 1853 co člen za Stamford do dolní sněmovny, a podržel toto místo až do dne 12. dubna 1868, kdy vstoupil po otci svém do horní sněmovny; otec jeho byl ještě roku 1858—59 členem kabinetu. Za války dansko-německé vynikal lord Cecil živým odpůrstvím proti Německu. Od roku 1865 měl lord Robert po smrti staršího bratra svého název viscount Cranborne, a vstoupil pod tímto jménem roku 1866 do kabinetu Derbyho, však již v březnu roku 1867 vystoupil s lordem Carnavonem a generalem Peelem, poněvadž přísně konservativní zásady jejich nemohly se shodnouti s plány reforem tehdejšího ministra financí Disraeliho. Po smrti lorda Derbyho, v říjnu roku 1869, stal se lord Salisbury kancléřem university oxfordské. Když v únoru roku 1874 zřizoval se nynější kabinet, vstoupil do něho jakožto ministr pro Indii, kterýžto úřad zastává dosud. — Salisbury jest postavy prostřední, pleti snědé a hustý, plný vous zdobí jeho tvář.

Lord Salisbury neodebral se hned k cíli své cesty, nýbrž navštívil dříve všechna hlavní města velříší evropských, aby se přesvědčil, pokud by mohla anglická politika počítati na podporu své politiky *proti* Rusku.

Nejprv odebral se do *Paříže*, pak do *Berlína, Vídně* a *Říma*, kdež sebral hojný material k poznání situace, však nenalezl toho, co hledal, ochotu totiž k anglicko-tureckému spojenství proti Rusku.

V Paříži rokoval Salisbury o velmi chytrém plánu, kterak by se po případě obsadily křesťanské země v Turecku vojskem francouzským. Tento plán spočíval totiž na předpokládání, že bude lichotit francouzské marnivosti, za druhé byl by tím dosažen hlavní účel Anglicka, aby Rusové nepřekročili Dunaj, a mimo to mohla se tím ujati řevnivost mezi Francií a Ruskem. Ale právě z této příčiny musela vláda francouzská návrh Salisburyho zamítnouti, neboť politika republikánské Francie směřuje k tomu, aby v Rusku neměla nepřítele, nýbrž aby si úslohou zabezpečila jeho přátelství.

O rozmluvě Salisburyho s francouzským ministrem věcí zahraničných vévodou Decazesem podal „Temps" toto sdělení, které považovalo se za vládní: „Markýz Salisbury měl včera (21. listopadu) rozmluvu s vévodou *Decazesem.* Dovídáme se, že markýz projevil pevnou důvěru k upřímnosti mírných ujištění cara Alexandra, obsažených v depeši lorda Loftusa. Salisbury ubírá se do Cařihradu beze všelikého předpojatého mínění a chová jen přání, aby zachoval se mír; jest zcela ochoten přijmouti každý návrh, nechť si přichází odkudkoli, který

směřuje k zlepšení poměrů křesťanů východních a k provedení oprav. Dle náhledu Salisburyho může uveřejnění diplomatických depeší způsobiti ještě příznivější obrat veřejného mínění v Anglii. Vláda anglická považuje za povinnost svou působiti na veřejné mínění ve smyslu zachování míru, jenž by se snášel se ctí a blahobytem Anglie.“

Z jiné strany se oznamovalo, že schůze Salisburyho s Decazesem byla velmi srdečná, a všecko směřovalo k zachování míru; Salisbury prý také řekl, že bude v témže mírném smyslu mluviti v Berlíně i při konferenci samé.

Salisbury měl také rozmluvu s vyslancem ruským, knížetem Orlovým.

Dne 22. listopadu odjel Salisbury do Berlína, kdež byl přijat velmi zdvořile, ale řeklo se mu tam, že *Německo nechce a nemůže porušit přátelství své s Ruskem.*

Berlínský úřadní dopisovatel do augšpurských novin ohlásil ostatně napřed, kterak Salisbury v Berlíně pochodí. Zvěstoval totiž: „Salisbury se přesvědčí, jak málo ochoty chovají rozhodující kruhy berlínské, aby v krisi východní působily v Petrohradě ve prospěch náhledu anglického. Jako v otázce příměří nechtěl kabinet berlínský činiti žádný nátlak na Rusko, rovněž tak nechce se vázati při podmínkách míru uznáním programu, kterýž nedosáhl souhlasu Ruska, nebo alespoň není jist, že ho dosáhne. V Berlíně nemohou očekávati, že Rusko přistoupí k návrhům anglickým, neboť tyto návrhy spočívají na zásadě celistvosti a neodvislosti Turecka, kdežto kníže Gorčakov mluví ve své depeši o neodvislosti říše turecké jakožto o stanovisku již překonaném. Proto panuje v kruzích vlády berlínské pořád ještě náhled, že *válka mezi Ruskem a Tureckem jest nezbytna,* zvláště proto, že Rusko jest spolkem s Italií chráněno proti Rakousku.“

Dle listů anglických ujistil Bismark Salisburyho přátelskými city Německa k Anglii; avšak svazky rodinné, vroucí poměry a vděčnost zakazují činné jednání s Anglií, nebo udílení rady Rusku. Německo bude každý mírný krok Anglie podporovati, ale za války zachová přísnou neutralitu a neopře se obsazení krajin tureckých vojskem ruským.

Dle úřadní zprávy francouzské vyjádřil se Bismark, že staré, rodinnými svazky obou panovnických rodin utvrzené přátelství ani nedopouští, aby se z Berlína činilo nějaké prostřednictví ve směru žádostí anglických.

Takové odpovědi mohl se Salisbury ovšem již předkem nadít, neboť rozhodující listy pruské již před tím velmi srozumitelně, odmítavě odpověděly k návrhu listů anglických, že by mohl Bismark převzíti prostřednictví v celém sporu.

My ovšem víme, že nejsou to právě svazky příbuzenské obou dynastií (car ruský Alexandr jest totiž synem sestry císaře německého Viléma), ani jakékoli staré přátelství, kteréž posud Německo k Rusku poutá, nýbrž politická nutnost jest to, závažné ohledy k Francii a Rakousku, ano i Dansku, neboť tito státové sotva by se zdrželi pokusiti se o pomstu, kdyby se Německo neopíralo o mocné rámě sousedního Ruska.

Dle diplomatických listin, předložených dne 8. února parlamentu anglickému, zaslal Salisbury dne 23. listopadu z Berlína *Derbymu* tuto depeši:

„*Mylorde!* Dnes odpoledne měl jsem slyšení u císaře německého. Císař projevil opravdové naděje pro zachování míru a pravil, že k účelu tomu užil nejlepšího osobního vlivu svého na cara ruského a také dále užívati ho bude. Císař pronesl myšlenku, že *chování cara Alexandra jest uloženo skutečnými poměry a utiskováním, jemuž vydáni jsou jeho souvěrci pod panstvím tureckým.* Doufá ale, že poskytnutím slušných *oprav* ve správě tureckých provincií ve spolku s *garanciemi* za jich provedení bude se moci obejíti okupace území tureckého. Císař pravil, že Evropa nemůže již spokojiti se pouhými sliby Porty, a že *jest nezbytno dohodnouti se o dostatečných garanciích proti trvání zlořádů, jimiž trpěli křesťané v Turecku.* Podotkl jsem, že též vláda naše hodlá pevně státi na zjednání přiměřených garancií. Zároveň ale projevil jsem obavu, že by obsazení území tureckého vedlo k válce, jejíž rozsah nedá se přehlednouti.“

Z Berlína jel Salisbury dne 24. listopadu do Vídně, kdež arci shledal v hraběti Andrássym velikého přítele Turků, ale zároveň státníka, jemuž na ten čas nebylo možno nějaký pevný závazek učiniti. A pouhými sliby nebylo ovšem praktickému státníku anglickému pomoženo, a to tím méně, že toho času i listy maďarské, ků podivu všeho světa, velmi opatrně o Rusku se vyjadřovaly.

I list hraběte Andrássyho, vydávaný v diplomatické řeči francouzské, „Correspondance hongroise,“ přinesl těch dnů pozoruhodný článek na první pohled proti jiným novinám maďarským, ale skutečně byl adresován těm státníkům evropským, kteří očekávali zjevné stranění Rakouska Turkům. Psalť řečený list:

„Kdyby člověk věřil rozličným novinám maďarským, neměla by uhersko-rakouská vláda nic jiného na práci, než připravovati se na vojnu proti Rusku. Svým nepřátelským chováním nejenom proti Rusku, nýbrž i proti křesťanům východním činí ultra-maďarské listy špatnou službu míru i své vlasti. Spolu zavádějí a klamou tureckou vládu, která ve válečných článcích maďarských novin ráda vidí výraz mínění celé země; v cizině zahraničné neznají, že jsou střízliví politikové mezi pešťanskými novináři velmi řídci, a že většina jich jde více za politickou naruživostí i přáním dělati hluk a pokřik, nežli aby se pouštěla do vznešenějšího rozjímání. S druhé strany to věčné pobouzení k válce mohlo by míti jedině ten následek, že by maďarský národ uvěřil, jako by se

jednalo o bránění uherského území, kterému hrozí nebezpečenství ruského vtrhnutí. Tyto agitace mohly by zavésti na cestu, zájmům země uherské docela protivnou. Tážemeť se všech moudrých lidí, jaký prospěch mělo by Uhersko z toho, kdyby chtělo býti zastavatelem tureckého hospodářství, anebo kdyby stotožňovala se budoucnost Maďarů s osudem, jenž očekává osmanské panství ve východní Evropě? — Zajisté že povolání rakousko-uherských zemí, čítajících 15 mil. obyvatelsva slovanského, (tu se list Andrássyho asi dvou milionů Slovanů *nedopočítal)*, nemůže záležeti v tom, aby byly žandarmem Turecka na Východě s tím úkolem, že udrží slovanské národy v Turecku pod jařmem musulmanského barbarstva. — Císař rakouský je vladařem 15 milionů Maďarů a Němců, pak 15 milionů Slovanů. *Ministr rakousko-uherský, který by měl tu perfidii raditi svému*

Hrabě Bourgoing,
vyslanec francouzský v Cařihradě.

Hrabě Chaudordy,
státník francouzský.

panovníku takovou politiku, kterou by říše na věky pozbyla sympatií slovanských národů, zradil by nejdrahocennější zájmy rakousko-uherské monarchie, kteráž nemá své těžiště ani v Uhrách ani v Rakousích, nýbrž v domě Habsburském, jenž má úlohu vyrovnávati zájmy tří jednotlivých kmenů mocnářství a udržeti rakousko-uherský stát v řadě velříší. Král uherský nezapomíná, že je též králem *chorvatským,* a císař rakouský jest si toho vědom, že *jest také králem českým.* Pakli tvrdošíjnost Turků způsobí, že se rozejdou konference bez úspěchu, a bude-li následkem toho přinucena Rus bojovati ve prospěch východních křesťanů, byl by to nesmysl, aby v tomto bránění rakouského programu vrazila na odpor téhož Rakouska. Rusko přijalo a osvojilo si program Evropy, že se odřeklo jakéhokoliv zvětšení svého území, i že nežádá nic jiného než rukojemství za bezpečnost, blahobyt a osobní svobodu poddaných tureckých, poněvadž je očividně dokázáno, že Turecko není s to provésti reformy.

Savfet paša,
turecký ministr.

Slova ruského cara musila přesvědčiti vládu rakousko-uherskou o tom, že Rusko na Východě nezastupuje nic než úlohu lidskosti a míru. Rakousko jde za týmž cílem a nedá se zastaviti ani novinářskými články ani demonstracemi studentskými v konání své povinnosti ku mocnáři a mocnářství rakousko-uherskému, jehož zájmy jsou totožny se zájmem domu rakouského. — City dynastické upevněny jsou tak hluboce v srdci maďarského národa, že je ani r. 1849 Košut vyrvati nemohl. Dnes by chtěli revolucionáři a socialisté, sbratření s pangermany, aby Uhry přijaly politiku, která by je postranními cestami dovedla k cíli, jaký si byl vytknul Košut. — Chtěli by rozsíti sémě budoucích svárů mezi Uhry a domem rakouským přinucujíce Uhry, aby provozovaly politiku protislovanskou, protivící se mírnému povolání rakouského domu a jeho budoucnosti na Východě. Takovou politikou stálo by brzo Rakousko před říší německou majíc ruce a nohy svázané."

Salisbury poslal dne 29. listopadu z Říma depeše o svém pořízení ve *Vídni.* O audienci u *císaře rakouského* oznámil Derbymu: „Mylorde! Císař rakouský povolil mi dne 25. t. m. audienci, při níž jsem sdělil

J. V. pevnou naději vlády naší, že průběh událostí dovolí Anglii a Rakousku, aby při konferenci v Cařihradě jednali společně. J. V. ráčil tuto naději opětovati a pronésti mínění své v ten smysl, že prospěchy obou zemí jsou v nynějším období otázky východní totožné. J. V. vykládal poměry v povstaleckých krajinách Turecka a pustil se v rozebírání rozličných dotyčných návrhů; zdálo se však, že se obává, že obtíže pro rozřešení příjemné všem mocnostem jsou skoro nepřekonatelné. Ujišťoval jsem J. V., že vláda naše chová důvěrnou naději, že mír se zachová, a projevil jsem náhled svůj, že mír byl by vážně ohrožen jen pak, kdyby se trvalo na obsazení území tureckého."

O své rozpravě s hrabětem *Andrássym* psal takto: „Večer dne 24. listopadu přijel jsem do Vídně a mluvil jsem nazejtří s hrabětem Andrássym po několik hodin, a ráno dne 26. listopadu opět. J. Exc. bavil se dlouho se mnou o stavu otázky východní a rozbíral rozličné plány navržené k rozřešení jejímu. S potěšením jsem seznal, že náhledy jeho souhlasily v mnohých kusech s vládou naší. Proti zřízení nových poplatných států na konferenci jevil odpor velký, poněvadž dle náhledu jeho nepojistila by pomůcka tato za nynějších okolností ani politickou stálost, ani dotyčnému obyvatelstvu dobrou vládu. Též proti myšlence ruské okupace vyslovil se zcela rozhodně a projevil naději, že Anglie jí neschválí. Ujistil jsem ho, že vláda naše v těchto věcech úplně s ním souhlasí. Zároveň jsem podotkl, že málomocnost Turků, splniti sliby své, a těžká utrpení křesťanských obyvatelův uložily Evropě povinnost, by napnula veškeré síly své, aby zajistila nejen uskutečnění oprav za dobré uznaných, nýbrž vymohla též garancie pro účinné provedení oprav již dříve schválených. Hrabě Andrássy úplně se mnou souhlasil. Potom vysvětlil jsem mu náhledy vlády naší o jmenování guvernérů, soudců a jiných orgánů výkonných v krajinách tureckých. Souhlasil vůbec s duchem těchto náhledů, nezavázal se však pro podrobnosti. Zároveň kladl velkou váhu na opravu fiskalní, a mluvil dlouho o bídě, jakéž podrobeni jsou sedláci nezákonitou soustavou pronajímání daní. Ujistil jsem ho, že vláda naše zlořády ty úplně uznává a že podá ochotně ruku pomocnou k odstranění jich. Stran odzbrojení moslemínů souhlasil jsem s náhledem jeho, že jest nesnadno vynalézti nějaký praktický a trvalý způsob k provedení opatření tohoto. Andrássy slíbil ochotně, že Rakousko bude působiti s vládou naší, bylo však viděti, že ho nynější stav věcí naplňoval obavou nemalou."

Salisbury nepochodil valně ani v Římě, kde Turci vůbec žádných přátel nemají; za to očekávali Italiané vojnu dost toužebně; neboť doufali, že při té příležitosti také království italskému se podaří nějaký kus území uloviti.

Postavení Italie v koncertu evropském odporuje konservativní politice Anglicka na Východě, i musí se spíše tato nejnovější velříše přidružiti k těm státům, kteréž zavádějí v Turecku pořádek na prospěch utlačovaných národů. Jen ve spojení s těmito živly shledá Italie svůj prospěch.

Měl tedy orgán knížete Gorčakova, bruselský „Nord", zajisté pravdu, když po skončené cestě Salisburyho se pronesl: „Lord Salisbury nabyl nepochybně jistoty, že žádná vláda na pevnině evropské nemůže vystoupiti proti změnám se strany Ruska navrženým, nebo lépe řečeno, že *Anglicko pro případ války s Ruskem nemůže počítat na žádnou allianci.*"

Ke konci listopadu odjel Salisbury do Cařihradu, kdež brzy na to počala svou zbytečnou činnost konference, nejprve předchozí, pak skutečná.

Mezi diplomatickými listinami anglickými byly předloženy také instrukce, jež dal Derby Salisburymu na cestu po Evropě a do Cařihradu. Salisburymu bylo uloženo, aby při konferenci se držel programu, jejž vláda anglická navrhla za základ konference, a také ostatním mocnostem jej sdělila. Dále pravil Derby, že vláda anglická má úmysl pomocí návrhu svého docíliti rozšíření opravního plánu Andrássyho, a proto že má se míti na zřeteli, že „administrativní samospráva" má zjednati obyvatelstvu Bosny a Hercegoviny kontrolu nad vynaložením domácích důchodů k účelům místním. Když Derby věc tuto i pět známých požadavků Andrássyovských objasnil a Salisburymu mnohá obšírná pokynutí podal stran pojmu „místní samosprávy", končil takto: „Věcí nejnutnější jest nyní, zjednati pokoj v krajinách vzbouřených. Události dokázaly, že toho lze docíliti jen ve společenství s mocnostmi, a Porta marně by doufala, že mocnosti spokojí se novými sliby, jichž tak mnoho již dala, ale nikdy nesplnila. Dohodne-li se konference o plánë správy pro jednotlivé provincie, nebude Portě nic vaditi, aby jej zavedla i v krajinách jiných, uzná-li to za dobré a prospěšné. Konference ovšem uzná slušně reformy již prohlášené, ale pouhými proklamacemi nedosáhne se nikdy upokojení krajin; mocnosti pak mají v prospěchu míru evropského právo, samy zkoumati opatření, potřebná pro krajiny pobouřené, a žádati, aby se poskytlo rukojemství pro praktické jich provedení. *K námitkám, které by Porta proti tomu činila, nesmíte míti ohled pražádný.*"

Současně poslal Derby instrukce tyto do Cařihradu *Elliotovi*, a doložil k nim, že návrh ten nesmí se považovati za nezměnitelný, ba že vláda anglická si přeje, aby se opravilo a doplnilo, co konference uzná za dobré, jelikož ona nechce ani konferenci ani Portě nějaký program vnucovati; přeje si toliko praktického dohodnutí a dosažení takového zřízení, aby obyvatelstvu dostalo se slušné kontroly nad domácími záležitostmi a rukojemství proti špatné správě.

V depeši dne 24. listopadu 1876 Salisburymu za-

slané projevil Derby přání, aby oba zástupcové angličtí jednali spolu ve svorném dorozumění, a nařizuje Salisburymu, aby Portu rozhodně a důtklivě napomenul, že ohavnosti bulharské zůstaly tak úplně bez potrestání vinníka.

Dále káral Derby, že nevykonávají se žádné ortely na místech, kde zločiny byly páchány, že chování komise vyšetřovací bylo neuspokojivé, že vyšetřování nekonečně se protahuje a ještě do poslední chvíle zločiny se tam páchají.

Depeše o rozmluvě Salisburyho s Bismarkem a Décazesem nebyly parlamentu anglickému předloženy, a když se lord *Granville* tázal, za jakou se to stalo příčinou, odpověděl lord *Derby*, že ty depeše mají ráz důvěrný, což znamená tolik, že jen takové depeše se předkládají, kteréž tajné plány vlády mařiti nemohou, nebo které nejsou zemi či vládě k necti.

LXXXII. General Ignatěv.

Ze souvěkých diplomatů evropských zaujímá ruský vyslanec v Cařihradě general *Ignatěv* jedno z nejpřednějších míst vedle Gorčakova a Bismarka, kancléřů ruského a německého. Ignatěvu právem přičítá se zásluha, že svou činností pomohl výdatně k uvedení východní otázky na denní pořádek.

General-adjutant Nikolaj Pavlovič *Ignatěv* (vyobrazení na str. 329) narodil se dne 17. ledna 1832 v Petrohradě co syn gener. gubernátora, člena šlechtické rodiny z gubernie tverské. Prvního vzdělání nabyl ve sboru pážat v nikolajevské akademii pro generální štáb. Jakožto jinoch sedmnáctiletý vstoupil pak do husarské gardy. Byv po třech letech jmenován setníkem, byl povolán do generálního štábu a zůstal u kommanda sboru gardového až do války krymské, kdež byl přidělen ku štábu generála Berga v Estonsku, stav se zde r. 1855 ubytovatelem baltického sboru, křídelním adjutantem a podnáčelníkem pobaltických provincií. Na dráhu diplomatickou dostal se poloviční náhodou; byl totiž po válce krymské, jsa již plukovníkem, přidělen co vojenský příručí vyslanectvím v Londýně a v Paříži. Vyjednávaly se právě podmínky míru a tu již vyvinul tak skvělé diplomatické nadání, že nadále věnoval se úplně službě diplomatické. Ovšem že ho neminula škola ruských diplomatův i vojínův — Asie. Súčastniv se ještě a to k velikému prospěchu své vlasti, urovnání hranic mezi Rumunskem a Ruskem, poslán byl do Pekingu, kde se mu podařilo uzavříti velmi výhodnou pro Rusko smlouvu. Avšak ještě větší pozornost na se obrátil svými dobrodružnými výpravami v střední Asii. Nedlouho po tom, když byl jmenován generalem, ujalo se Rusko prostřednictví mezi Kirkizy a Turkomany, a general Ignatěv k návrhu knížete Gorčakova vyhlídnut za prostředkujícího plnomocníka (r. 1857). Vědomostí své vojenské vykořistil při této příležitosti velmi výdatně, zhotoviv úplný a dokonalý plán polohopisný, jenž pak r. 1873 Rusům výborné konal služby.

V Chivě vyjednával za okolností prazvláštních o uzavření obchodní smlouvy. Emir vzkázal mu, aby večer v 11 hodin k němu se dostavil. I byl Ignatěv se třemi svými důstojníky a dvěma tlumočníky uveden do paláce podzemními chodbami, podél jichž stěn stáli v řadách vojáci držící hořící pochodeň v jedné a dýku v druhé ruce. Příšernost celého zjevu zvyšovaly děsné nářky, jež čím dále tím hlasitěji a hrozivěji se ozývaly. Když pak stanuli u cíle, odhrnula se opona a zde patřili na strašné divadlo. Emir seděl na vysokém trůně, kolem něho čtyři nešťastníci naražení na kůl! Když se Ignatěv uklonil, pravil emir k tlumočníkovi: „Prve nežli se dáme do vyjednávání, rci vyslanci, že tento jest trest, jenž stihne zrádce.“ General netratě duchapřítomnosti odpověděl zcela chladnokrevně, že zrádci není žádný trest dost těžký. — Smlouva se uzavřela, avšak emira zamrzela velmi brzy a obchodní jeho „ministr“ byl za ni ihned potrestán. Když se totiž Ignatěv nazejtří k tomuto dostavil, našel jej — s vyloupanýma očima.

Z Chivy odebral se Ignatěv do Buchary, kdež vykonal podobné poslání. — Za tyto své zásluhy byl po svém návratu koncem r. 1858 jmenován general-majorem v družině císaře, a získal si takovou spokojenost knížete Gorčakova, že mu svěřen hned na r. 1859 důležitý úkol v Číně, kamž ustanoven za vyslance.

V Pekinku pak podal nové důkazy svého nadání. Pomáhaje totiž Francouzům a Angličanům při jich vyjednávání o mír nezapomněl nikterak na zájmy své vlasti a získal jí bez rány a bez boje celé rozsáhlé území amurské s dvaadvacíti přístavy! To vše stalo se prodlením ne zcela dvou let! Tím se postavil Ignatěv do první řady, ba na první místo mezi diplomaty. Stal se ředitelem asijského departementu; a politické principy, jakými se od počátku svého poslání v Číně řídil, platí ještě dnes Rusku za pravidlo pro jeho vzájemné poměry s Čínou. V uznání těchto zásluh byl povýšen za generalního pobočníka císaře. Místo ředitele opustil teprve roku 1864, byv 14. července ustanoven vyslancem u Vysoké Porty. Tu ihned začala neunavná činnost jeho ve prospěch ujařmených Slovanův tureckých. „Kdyby se tato činnost jeho — praví jeden německý list o něm — důkladně vypravovati měla, musela by se uvésti nejnovější diplomatická historie východní otázky.“ Míval vždy vliv na turecké státníky, jmenovitě na Mahmuda pašu. Hned za rok po nastoupení svém v Cařihradě jme-

nován jest general-lieutenantem a v březnu 1867 povýšen za velevyslance.

Turci cařihradští nazývají Ignatěva „ruským sultánem.“ Zjednal si také značný vliv tím, že zná dokonale tureckou řeč a tudíž žádných tlumočníků nepotřebuje. O jeho osobní statečnosti ani nepřátelé jeho nepochybují, dalť o ní důkazů dost v Asii i v Turecku. Jako každý vynikající muž má i on četné ctitele jakož i závistníky a nepřátele. Ignatěv jest vroucím vlastencem ruským a mužem nevšedně vzdělaným.

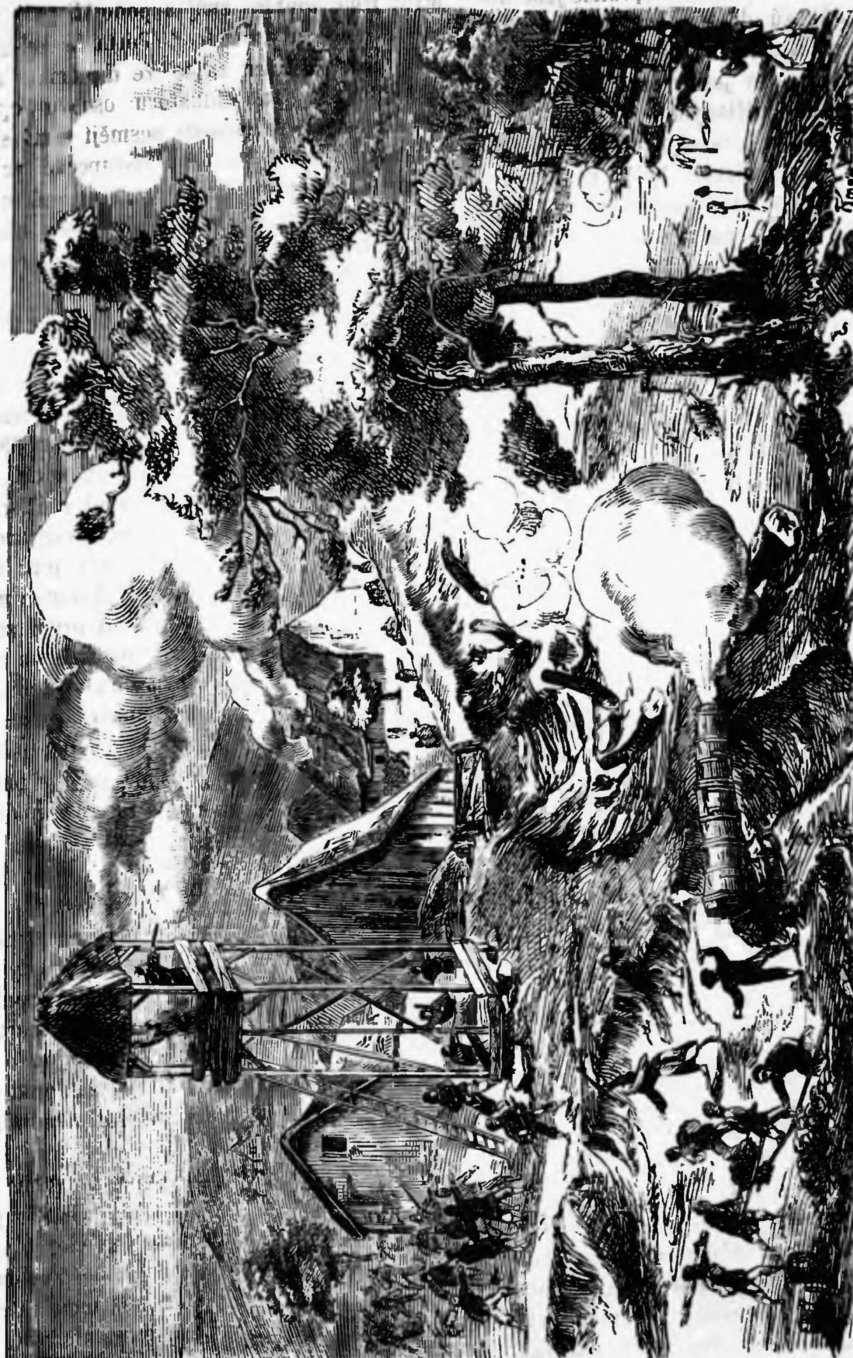
Není divu, že za války slovansko-turecké, zvláště když jednalo se o akci diplomatickou, byla k němu obrácena obecná pozornost. Zpravodajové nejpřednějších žurnálů evropských snažili se, aby od něho zvěděli mínění ruské vlády, však zřídka podařilo se některému zjednati si známost takovou, aby měl k Ignatěvu přístup. Konečně povedlo se to zpravodaji listu „Kölnische Zeitung.“ Dostal prý se k Ignatěvu v den, kdy vypršela lhůta ruského ultimáta, totiž dne 2. listopadu. Zpravodaj vylíčil rozmluvu svou s generalem následovně:

„General měl právě rozmluvu se svým zástupcem *Nelidovým*, a když dokončili, vyšli oba do sálu, a tu spatřil jsem „zlého ducha Turecka“ tváří v tvář. Beze všech dalších okolků podal mi ruku, dovedl mne do své pracovny a počal sám od sebe rozmluvu hned o čáře rozhranní.

Turci vodí nás hezky za nos. Když se diplomacie několik měsíců trápila, aby zjednala příměří, chtějí Turci teď, když mají před Srbskem a Černou Horou záda krytá, vyhradit si právo hospodařiti v Bosně a Hercegovině ohněm a mečem dále a vražditi jako dříve. Rádi by ustanovili neutrální pás jen pro Srbsko a Černou Horu, aby mohli ty, kteří první povstali proti nesnesitelnému jhu jejich, metlu hněvu svého nechat cítit pod garancií mocností. Kdybych byl nepodal ultimatum, kdo ví, jak dlouho ještě bychom byli musili věc tuto louskati. Avšak před ultimatem a před každým rozhodným zakročením mají strach. Jest to chyba evropské diplomacie, když myslí, že laskavostí a prostředkováním může na Bosporu něčeho dosáhnouti. *S Turky nesmí se zacházeti, jako s národy západními.* Když jsem se vrátil z Livadie, ptal jsem se s podivením kollegy svého Elliota: „Co pak se stalo? Co jste dělali za mé nepřítomnosti? Není všecko zrovna tak, jak jsem to opustil? Co prospěly Vaše prostředky a léky?“ — Turci byli chytřejší. Co diplomatický sbor s Anglií v čele se sháněl po nějakém spůsobu, jenž by se shodoval se ctí obou stran, hleděli Turci nabyti času; předstírali fanatismus Osmanů, jejž vyvolali umělými prostředky; operovali výhrůžkami vraždění v Cařihradě i na venkově; okazovali na smýšlení obyvatelstva, kteréž prý nesnese žádné povolnosti; před tváří Evropy konečně stavěli se jako oběti diplomacie, jejíž péro chce zničiti to, čeho dobyl vítězný osmanský meč. Vítězství tohoto meče byla však tenkrát dost bídácká. Teď dobyli pod rukou za těchto manevrů Alexince, což jest jistě pokrok rozhodný. Pro nás však to nezmění situaci ani o vlas; naopak, hodláme teď tím více, a jsme nuceni trvati na anglických požadavcích. Když je lord Derby svého času sestavil a navrhl, projevili jsme souhlas svůj a podotkli jsme jen: „Starejte se také, aby se provedly.“ Porta je hned zamítla; časopisy však mají teď za to, že diplomati sami teď musí ustoupit a přijati Midhatovu osnovu oprav pro celou říši. Nesmysl! Diplomati nesmějí sami si způsobiti porážku tím, že by jakožto zástupcové vzdělané Evropy návrh dobře promyšlený a všestranně uznaný odvolali pro pochybnosti vlády, kteráž dosud blaho poddaných svých šlapala nohama. Jestliže to snad bylo dříve možné, teď jest to nemožné.

Proudy ruské krve, které nedávno tekly u Alexince, vážou nám teď ruce, poutají do jisté míry svobodu diplomatické akce, kterou jsme měli dosud před celým národem naším. Vězte totiž, že u Rusů jest tatarská invase dosud v živé paměti. Národ náš nedělá žádnou politiku, ale on zůstává při svých tradicích. A tradice vypravují mu dnes jako dříve o násilí a útiscích tatarských dobyvatelů, a když teď Turci prolévají krev slovanskou, vzmáhá se v národě ruském nepokoj, jenž živí se těmito vzpomínkami a může snadno vyšlehnouti v mocný plamen. Jsou v Srbsku dobrovolníci, kteří přišli ze Sibíře, prodali tam dům i dvůr, aby se obětovali na ochranu svých soukmenovců. Zdržeti tyto výpravy dobrovolníků bylo pro nás věcí zhola nemožnou, poněvadž tvořily nezbytnou záklopku bezpečnosti, kterouž přebytek nadšení v Rusku odcházel. V domě Elliotově byl jsem s pokáráním upozorněn na veliký počet těchto dobrovolníků. Ptal jsem se, kolik jich asi jest? — 10.000, zněla odpověď. — A já bych si přál, odvětil jsem, aby jich bylo 100.000, 200.000. Alespoň by byla východní otázka potom dříve uklizena. Ale teď, když u Alexince zhynulo asi 2400 Rusů, nestojím již za nic. Povolnost Porty na předvčerejší moje ultimatum zdrží ještě trochu propuknutí obecné nevole; jestliže však příště oprávněné nároky Slovanů v Turecku a snahy diplomacie se rozbijou o tvrdošíjnost vládnoucí kasty, pak nevystačí již záklopka bezpečnosti, potom bude strašný výbuch, naproti němuž zůstanou diplomati malomocni.

General mluvil bez přestávky, rychle a rozčileně, jako byly události posledních dnů. Seděli jsme blízko sebe, on upíral zrak svůj pevně na oko mé, a kdykoliv jsem se ohledl, položil ruku na mé koleno nebo na ruku, aby upoutal celou pozornost mou. Bylo mi chvílemi, jako bych seděl před fotografickým přístrojem. V pohledu jeho spočívalo cosi nesmírně zpytavého, a co zrcadlil se v něm duševní výklad ke slovům jeho, bylo zároveň lze čísti v něm vypočítavost, kterak slovo a pohyb měly působiti na posluchače. Řeč valila se jako mohútná bystřina. Snad jest politika generala

Turci plení Panaďuriště (str. 328).

Ignatěva plna úskoků a zatáček, ale řeč a osoba jeho nečiní dojem tento. Ačkoliv jest veliký, zdá se přece spíše zavalitý; obličej má široký, vlasy červenavé, hlas jeho jest příjemný baryton, jenž dovede se výborně a nenuceně přispůsobiti rázu vypravování. Nová škola diplomatická nemá lepšího zástupce nad něho.

Po několika vedlejších poznámkách pokračoval general takto: Já dělám svou politiku zřejmě, nemusím nic zakrývati. Safvet paša a ostatní ministři žádali mne před odevzdáním pověřovacích listin, abych po příkladě soudruhů mých požádal za soukromou audienci. Mimochodem řečeno, jest všecko, co při takových příležitostech se řekne, napřed ujednáno. Proto zpěčoval jsem se vší mocí, neboť neměl jsem sultánovi nic zvláštního říci. Konečně jsem přece svolil a měl jsem v sobotu audienci. Se slzami v očích přiznal mi Abdul Hamid, že touží jen po míru, a já jsem byl tak šťasten, že jsem mu mohl odpověděti totéž. Sultán snad si přeje míru, ale ostatní turečtí vládcové dělali si z diplomatů po celý čas jen dobrý den, vyčkali dobytí Alexince, aby na tomto základě mohli pohodlněji jednati o podmínkách míru.

„Nemyslíte,“ otázal jsem se, „že Porta musí odepříti samosprávu Bulharska k vůli Řekům?“

S Řeky jest to zcela jinak. Co jest u Bulharů otázkou socialní, jest Řekům otázkou politickou. Oni mají pořád ještě velikou myšlenku obnoviti říši byzantinskou na troskách říše osmanské. Nynější vyhrůžky jejich jsou jen úskoky byzantinské. Oni nenávidějí Bulharů, protože se domnívají, že Bulhaři chtějí také Thracii a Cařihrad, a proto jim nepřejou jediného prostředku, jehož pro ně žádáme. Já bych však rád sprostil tuto bulharskou samosprávu všelikého příznaku politického. — Co v první řadě musíme žádati ve prospěch osobní svobody Bulharů, jest odzbrojení všech mohamedánů, již jsou ustavičným nebezpečenstvím života a majetku křesťanů. Bude-li to odepřeno, nastane okupace bez odkladu. Právem musí toto opatření předcházeti již konferenci. Neboť kdo ručí nám za to, že nenastane hned vraždění, usneseme-li se o něčem, co by se nelíbilo domýšlivým islamitům? A kterak můžeme my sami o něčem se usnášeti, když se musíme obávati, že usnešení naše budou na záhubu nesčíslných křesťanů? Vidíte, že jest třeba odzbrojení neb okupace, aby konferenci se zjednala svoboda jednání. Druhý požadavek jest místní a administrativní samospráva Bosny, Hercegoviny a Bulharska. Omezení nového samosprávného území bulharského ponecháme Turkům samým; neboť Turci vědí sami dobře, kde se kompromitovali svou nekalou vládou, kde spálili osady, kde vraždili obyvatelstvo, kde prznili ženy. Všude, kde se to dělo, tam jest Bulharsko, tam jest třeba pomoci, tam se musí zavésti samospráva. Bulharsko znamená opravy, pokrok. Chtějí-li Řekové k němu se přidati, nechť se podřídí se stížnostmi svými tomuto pojmu; jestliže se jim nelíbí jméno, ať si vymyslí jiné; jen ať ve svém nečinném sobectví nepřezávají vodní roury, které slouží k uhašení ohně ve stavení sousedově. My diplomati hasíme tam, kde hoří. Z krajin řeckých nebylo však dosud viděti žádné znamení požáru; teprve když jsme se chystali pomoci činně Bulharům, počali stěžovati si, že jsou zanedbáni a odstrkováni. Takto nedojdou Řekové nikdy cíle, když ze sobectví budou mařiti všeliké opravy.

Zmíniv se, že nová ústava turecká pro celou říši nedá se provésti, pravil Ignatěv: Když jsme po půl století prováděli s Portou všeliké marné pokusy, *proč bychom měli teď nechat si ujíti dobu příznivou, abychom učinili konec tomuto stavu shnilému?* Máme se nechat opět ošáliti od mudrců Vysoké Porty? „A bude se odbývati konference v Cařihradě?“ ptal jsem se na konec. Sotva, sotva; Porta bude z konference vyloučena, a proto sama nebude chtít, aby konference byla zde.

Na konec doložil dopisovatel: Tajemství velikých mužů spočívá v tom, že mají vždycky čas. Že však v okamžení, kdy ruský kolos se chystal učiniti na cestě, naznačené závětí Petra Velikého, nový krok ku předu, kdy kříž a půlměsíc, Kristus a Mohamed, patřili si nepřátelsky, jen na píď od sebe vzdáleni, do očí, že zástupce kolosa toho měl čas baviti se půl druhé hodiny se žurnalistou výklady theoretickými, zdálo se mně samotnému po audienci nemožným. Neboť ostatní vyslancové jsou již v obyčejné dni, kdy odjíždí pošta, v příčině svých korrespondencí neviditelni! —

Jinou rozmluvu s Ignatěvem přinesly o čtrnácte dnů později noviny rakouské. Rozmluvu tuto měla prý s vyslancem ruským jakási vynikající osobnost. Obsah rozmluvy této souhlasí v mnohých věcech s předešlou.

Jsa tázán na ultimatum, kterýmž dosaženo příměří, pravil general Ignatěv, že evropská diplomacie Turky vůbec málo zná. Tuto neznalost pravé povahy turecké dokázala při vyjednávání o příměří, které se po několik měsíců bez výsledku protahovalo. Jediný prostředek, kterým se dalo něčeho docíliti, byl ten, jehož použilo Rusko, což také výsledek dokázal. K poznámce, že ultimatum bezpochyby bude míti za následek nesmiřitelnou zášť Turků proti němu i Rusku, odpověděl Ignatěv, že to velký omyl. „Jako u všech vyžilých národů,“ pokračoval, „jsou také jejich pocity bez síly; nedovedou ani se skutečnou vášní milovat, ani nenávidět. Co se mne samého týče, bude-li mi na tom záležet, docílím toho třeba hned zítra, aby ke mně měli sympatie a důvěru, jakých neprojeví ani k těm, jež v této chvíli považují za své přátele.“

Mluvě o konferenci pravil Ignatěv: „Nejsme nikterak proti návrhu konference. Tomu však nerozumíme, že Evropa chce připustit ke konferenci i Turecko. Ve skutečnosti mají se věci tak, že připustíme-li tureckého splnomocněnce, budeme stěží moci zabránit, aby se ne-

dostavili též zástupci Srbska, Černé Hory a povstalých provincií, kteří nám budou chtíti podat obraz své bídy a žádati za spravedlnost. Dle práva i dle zákonu logiky měli bychom vyloučit od konference jak Turecko tak povstalé národnosti. Neboť obě strany obrátily se formálně k velmocem a přenechaly jim upravení svých sporů. Přísluší tedy jedině velmocem, aby v konferenci rozhodly o těchto otázkách. Jsem přesvědčen, že pakli se velmoci k těmto důvodům připojí a shodnou se o této přední zásadě složení konference, vše ostatní se podá samo sebou. Shody bude zajisté docíleno na základě anglických návrhů, které se musí státi poněkud pružnějšími, aby i náš program v nich nalezl místa. Pakli se velmoci jednou dohodly o tom, předloží rozhodnutí své vládě turecké, byť i ne ve formě ultimata, tož aspoň ve formě usnešení, jehož pevná a jednomyslná povaha zvítězí nad tureckým systémem odkládání. Turecká vláda konečně povolí, tolik je jisto. Co se týče Anglie, není v právu, stojí-li na tom, aby Turecko bylo připuštěno ke konferenci. Nic není snadnějšího, než uvést Anglii podobný případ z dějin vlastní její diplomacie.

Roku 1856 pracovali po celý měsíc leden v pilných poradách vyslanci Rakouska, Francie a Anglie v záležitosti hatihumajumu, který pak vydán dne 18. února. Tento hatihumajum nebyl než překlad memoranda vypracovaného v oněch poradách. A kdo měl nejpřednější podíl u vypracování tohoto memoranda? Nikdo jiný než lord Stradford de Redcliffe, tehdejší anglický vyslanec v Cařihradě. Mluvilo se tehdáž o tom, aby Turecko bylo k poradám připuštěno? Nikoliv. Když bylo memorandum hotovo, bylo předloženo Turkům a ti je přijali. A dnes, kdy Turci následkem chyb, kterých od onoho času se dopustili, mají méně nároků na ohledy, než tehdáž, má se jim přiznati něco, co jim tehdáž bylo odepřeno? Nezdá se mi to býti důvodem dosti pádným, aby bylo připuštění Turků ke konferenci považováno za něco nezbytného. Kdyby Anglie vzdor tomu na tom stála, nevím ovšem doposud, kterak bychom se na konec naproti takovému případu zachovali. Na žádný způsob však by otázka ta z mé strany nezůstala nedotknuta."

Při dalším rozhovoru přišla řeč též na poměr druhých mocností k Rusku, zejména mluvilo se též o chování Německa. K otázce, kterak dlužno vykládati velikou zdrželivost Německa, odvětil Ignatěv, že nemůže se považovati za znamení Rusům nepříznivé. „Jest možné, že mnohému zdá se chování Německa záhadným, a pana Bismarka že považují za nějakou sfinx. Na nás to však takový dojem nečiní."

Přecházeje v rozmluvě k caru Alexandrovi pravil Ignatěv, že na celé Rusi *nikdo sobě nepřeje míru upřímněji, než jeho panovník, jenž zajisté zkusí dříve všech diplomatických cest a prostředků, než dovolí, aby rozhodly zbraně.* „Ale," doložil Ignatěv, „musíme tentokrát docíliti vážných oprav a záruk."

Poněvadž se mluvilo o zárukách, zavedla se řeč o Bulharsku, o kteréž věci mluvil Ignatěv takto: „My jsme nebyli první, kteří mluvili o Bulharsku, byli to Angličané. Co se týče země samé, jsou dvojí hranice, zeměpisné a národopisné. Hranici zeměpisnou tvoří Balkán, druhá hranice je idealní a je předmětem rozepří mezi Bulhary a Řeky. Co se nás týče, mluvili jsme pouze o křesťanech, kteří bydlí před Balkánem."

Rozmluva přešla konečně opět k chování se Ruska a Ignatěv se o tom vyslovil následovně: „Vyslovil jsem vůli carovu, že musí býti vyčerpány veškeré prostředky mírné, aby se dosáhlo vydatných oprav a že pouze v nejkrajnějším případu smí se sáhnouti ku zbraním. Toť cesta spravedlnosti a slušnosti. Budeme ji sledovat až do konce, a bude-li nutno, budu v tomto smyslu jednati na svou pěst a na své nebezpečí."

K námitce, že mu vláda jeho v podobném případu za takou samostatnost asi nebude vděčnou, odpověděl Ignatěv: „*Nepochopujete právě tak, jako mnozí jiní, neodolatelný ruch, který se zmocnil Ruska. U nás je vláda silna; dnes však je veřejné mínění na Rusi v této denní otázce mocí, která ničeho nezadá moci vlády!*"

Potom vypravoval Ignatěv všelicos o své poslední cestě v Rusku, a také se zmínil o rozličných ovacích, jichž se mu tam dostalo. V Moskvě očekávalo ho na nádraží značné množství lidu. Když přijel vlak, obnažil veškeren lid hlavy a mnozí se znamenali křížem. General Ignatěv na otázku, co to má znamenat, dostal v odpověď, že tato úcta projevuje se jemu. Zvláštní deputace vyslovila mu pocity vděčnosti s takovou vřelostí, že bylo vidět, kterak za ní stojí celý národ. V Kursku přijata choť Ignatěva i jeho syn s tímtéž nadšením.

Ignatěv soudil ze všeho toho, že jest na Rusi veřejné mínění takové, jež nemálo přispívá k upevnění stanoviska jeho v Cařihradě.

LXXXIII. Činnost předchozí konference.

Předchozí konference cařihradská odbývala se v budově ruského vyslanectva v předměstí *Peře.* Zasedalo se v neveliké, prostě upravené síni o pěti oknech v pravém křídle paláce. Kolem dubového, uměle vyřezávaného stolu rozestaveno deset křesel potažených zeleným aksamitem; podél stěn stály takové též pohovky a křesla; stůl pak pokryt nikoliv zeleným, nýbrž suknem barvy hnědé: úplný to rozpor s diplomatickým obyčejem,

jenž vešel již v pořekadlo, že diplomati zasedají „za zeleným stolem.“ Na zvláštním stolku ležela pera, inkoust, papír a obálky, v mramorovém krbu plápolal oheň, v zrcadle nad krbem obrážely se hory vroubící Bospor. Rozhled z oken konferenční síně jest kouzelně krásný: viděti Bosporus *) i Zlatý roh **), Skutarskou mečetu ***), proslavený chrám Sofie †), Evropu i Asii.

Předními osobnostmi v kruhu shromážděných diplomatů byli bez odporu general *Ignatěv* a markýz *Salisbury*, netoliko jakožto hlavní představitelé dvou různých směrů politiky státní, nýbrž i dle důstojnosti. Onen jest nejstarším členem diplomatického sboru cařihradského, druhý náleží k nejváženějším diplomatům anglickým. V předešlých kapitolách jsme již o obou těchto mužích pojednali.

Dále zasedli za hnědým stolem dva zástupcové Rakouska: cařihradský vyslanec hrabě František *Zichy* (Ziči) a plnomocník Jindřich *Calice*.

Hrabě Zichy (vyobrazení na str. 333) jest malý, pohyblivý muž s vyholenou bradou a vousem přistřiženým. V době konferencí byl 65 let stár. Hlavní význam jeho spočíval v tom, že jest Maďar a že náleží do počtu zřídka se naskytujících magnátů uherských, kteří jmění svoje nepromarnili, nýbrž rozmnožili.

Odpůrcové jeho o něm tvrdí, že jest diplomatem jen tak prostředním, nemá velké bystrosti politické, ani se nezná v umění způsobiti osobou svojí dojem, a jest náchylen svoje osobní zájmy v popředí stavěti. Zvláště prý se málo hodí do Cařihradu, kde zevnější lesk má především váhu, kdežto hrabě Zichy jest příliš málo okázalým a velmi spořivým. Syn jeho, hrabě Josef Zichy, bývalý uherský ministr obchodu, jest prý jeho soukromým příručím.

Druhý zástupce Rakouska na konferenci, baron *Calice*, jest statečný muž asi 40 roků, s plným černým vousem a černými vlasy a s bedlivě upravenou aristokratickou tváří. Baron Calice jest italského původu, narodil se však v Čechách. Dříve byl po dlouhý čas v Japonsku, později stal se generalním konsulem v Bukurešti, potom byl podřízeným hraběte Zichyho. Na konferenci měl stejný hlas s Rakousko-Uherským vyslancem.

Mezi Ignatěvem a Zichym nalézáme zástupce třetí velmoci, Karla Filipa *Werthera* (vyobr. na str. 329), muže asi 56letého s prošedivělým vousem, po anglicku přistřiženým. Nosívá vždycky černý frak, bílý nákrčník a vnuká Turkům úctu svojí prusko-byrokratickou vážností a aristokraticky odměřeným chováním. On není oblíben u německé kolonie v Peře, a těší se neveliké vážnosti u svých podřízených. Nenávidí časopisův a jejich dopisovatelův, a jestliže tito se kdy u něho objeví i s nejlepšími odporučeními, stýká se s nimi tak jakoby se k boji hotovil. Diplomatický život patrně ho tíží, avšak jeho nadání diplomatické jest nepopíratelné. Před začátkem francouzsko-pruské války byl vyslancem v Paříži a odtud podporoval žádost Napoleona III., aby král Vilém omluvil se v příčině události s Benedettim. Za to upadl v Berlíně v nemilost a byl zbaven svého úřadu, až roku 1875 stal se vyslancem v Cařihradě. Werther jest majetníkem značných statků ve Slezsku a v Bavorsku a choť jeho, rozená hraběnka Oriola, jest ultramontankou, jež dala děti své pokřtíti za protestanty vychovavši je však po katolicku. Dcera Wertherova v 15. roce přestoupila v Mnichově na víru katolickou z lásky ku hraběti von Zinneberg, jenž zařídil pouť do Říma. Syn, vedoucí hospodářství ve Slezsku, oženil se s jednou polskou hraběnkou, znamenitou krasavicí a málem že taktéž nestal se katolíkem. Vyslanec sám řádně navštěvuje chrám protestantský.

Zevnějškem jest baronu Wertherovi velice podoben sir Henry *Elliot*, (vyobr. na str. 285.) s anglickým toliko přídechem. Jest asi v těchže letech, štíhlý a hubený, více jsa podoben kvakerskému missionáři. Jeho státní oděv sedí na něm tak jako on sám na koni t. j. ne příliš pevně. Vzhledem jeho smýšlení ve východní otázce netřeba šířiti slov, býval on vždy přítelem Turků. Chování jeho vzbudivší nevoli i v samé Anglii mluví dosti zřetelně. Svými zvláštními osudy na různých dvorech evropských obdržel jméno „Hasitele králův.“ Ač byl švakrem lorda Johna Russela, dovedl se — jsa politik bez barvy a bez přesvědčení — udržet i za vlád mužů jiných a postupoval v karriéře diplomatické rychleji než druzí. Když se pak švakr jeho r. 1859 stal opětně ministrem zahraničných záležitostí, vybral přirozeně pro Italii, jež tenkráte do popředí událostí evropských vystupovala, Elliota co příbuzného, jemuž mohl úplně důvěřovati. Byltě tedy sir Elliot poslán ve zvláštní missí, aby jménem královny anglické pozdravil nového krále obou Sicilií. Pan Elliot byl právě měsíc plnomocným ministrem u dvora neapolského, když povstáním Garibaldinským království neapolské vzalo konec. Bylo to pro Elliota velmi nepříjemné; jednak byl vydán různým posměškům, jednak přišel o službu na nejistou dobu. Až zase r. 1862 našlo se pro něho místo, dostal zvláštní poslání k řecké vládě, jež, sotva že Elliot přibyl, neměškala a — svrhla krále Ottu s trůnu. To byl druhý vladař, jenž u přítomnosti Elliota o vládu byl připraven. Když r. 1863 italský vyslanec povýšen byl za vyslance v Cařihradě, naznačil lord Russel švakra svého na jeho místě. Ale bývalý italský vyslanec nebyl s novým místem spokojen; jsa zvyklý na Italii přál si, aby se tam mohl vrátit. Avšak pan Elliot nemohl býti jen tak sesazen

*) Bospor, úžina mořská mezi Evropou a Asií.

**) Zlatý roh, záliv u Cařihradu, v němž jest veliký přístav.

***) Skutari, asijské město proti Cařihradu.

†) Chrám Sofie či Moudrosti, druhdy hlavní chrám křesťanský, od Justiniana Velikého vystavený, jest nyní hlavní mečetou cařihradskou.

a tak musil se sir James Godson spokojiti s tučnou pensí 13.000 liber. Roku 1867 dne 6. července jmenován pak Elliot vyslancem v Cařihradě, kdež důkladně snažil se podkopávati půdu Rusku a jeho zástupci Ignatěvu. Za hlavní čin považoval Elliot svržení a zavraždění Abdula Aziza, Murad V. pak byl čtvrtý panovník, jejž Elliot osobně trůn ztratiti viděl. — Co vyslanec béře nepatrnou službičku ročních 8000 liber, totiž asi 80.000 zl.

Za stolem konferenčním seděl dále malý útlý Vlach tmavé pleti a zároveň s ním úplná jeho protiva, okrouhlý, tlustý, pěkně urostlý muž, plný klidné důstojnosti. Prvý jest italský vyslanec hrabě *Corti*, druhý pak vyslanec francouzský p. *Bourgoing*. Hrabě Corti (vyobrazení na str. 333) má 52 roků, byl dříve ve Washingtoně a poprvé se proslavil při smírčím soudě v záležitosti Alabamské. V Londýně byl prve 15 let sekretářem a před tím zaujímal místo vyslanecké ve Švédsku, Španělsku, Hollandsku, v Americe a v Cařihradě. Slyne jakožto výborný diplomat.

Bourgoing (vyobr. na str. 337) jest muž asi 55 roků, otec jeho i děd, byli též francouzskými vyslanci. V roce 1872 přišel do Říma za nástupce p. d' Arcoura, potom za nástupce hraběte Vogue do Cařihradu, kde získal prospěšný vliv politice francouzské. Vůbec jeho zevnější poměry shodují se s vládní politikou Francie. V záležitosti Solunské osvědčil mnoho energie. V Peře pan de Bourgoing jakož i jeho choť jsou oblíbeni pro svou prostotu. On sice neslyne diplomatickým veleduchem, ale pověst o tom, že pro neschopnost měl býti nahražen, nebyla pravdiva.

Druhým zástupcem Francie na konferenci byl hrabě Emil *Chaudordy* (vyobr. na str. 337). Narodil se r. 1819 a studoval v Paříži. Účastniv se hnutí r. 1848 byl v červnových dnech toho roku raněn, roku 1850 vstoupil do státní služby francouzské jakožto tajemník vyslanectví v Římě a byl pak členem vyslanectví ještě u jiných dvorů evropských, načež slouživ při ministerstvu zahraničných záležitostí postoupil až za jeho ředitele, v kterémž postavení setrval až do pádu císařství, ano byl v něm potvrzen i po událostech 4. září 1870, kdy prohlášena francouzská republika. Co člen „vlády národní obrany“ v delegaci Tourské vydal četné protesty proti barbarskému řádění vítězných vojsk německých a proti zamyšlenému anektování francouzského území, jakož i vyvracoval rozličná obvinění vycházející se strany pruské, jakoby Francouzové byli se ve válce dopouštěli porušení práva mezinárodního. V lednu 1871 přestěhoval se s národní vládou do Bordeaux, po jejím pak odstoupení zvolen jest do národního shromáždění, ve kterém zasedl na pravici. V poslední době byl vyslancem v Madridě.

* * *

Prve tedy, než přikročilo se k vlastní konferenci, kterouž Porta schválně zdržovala, radili se evropští diplomati ve schůzích přípravných, v nichž byly ujednány mnohem rozhodnější požadavky než později na skutečné konferenci přednešeny byly.

První schůze přípravné konference, při níž tureckého zástupce nebylo, odbývala se dne 11. prosince. General *Ignatěv* zvolen jest za předsedu. Ignatěv projevil mínění, že především jest třeba ustanoviti podmínky míru mezi stranami válčícími; navrhl, aby docílilo se nejdříve dohodnutí o těchto otázkách, a udal způsob, kterak se má o jednotlivých otázkách rokovati.

Lord *Salisbury* vyslovil se pro oddělené rokování o sporných otázkách, a sice o Bulharsku, o Bosně a Hercegovině a za třetí o Černé Hoře. Ignatěv projevil přání, aby se ustanovily zvláštní komise pro každou otázku.

Potom předčítaly se *návrhy ruské*, které stran Srbska a Černé Hory žádaly asi toto: Předně pro Srbsko: Týž stav věcí jako před válkou s Malým Zvorníkem; ustanovení lhůty, kdy území srbské má býti vyklizeno; konečně amnestii pro všecky účastníky. Za druhé pro Černou Horu: Rozšíření území, a sice odstoupení Drobňaků, Pivy a Zubců, Krajny a Vasojevičů. Potom mluvilo se také, aby Černé Hoře zjednal se přístav. Zástupcové uznali však za dostatečné, když na jezeře skadarském povolí se svobodná plavba. Jednalo se také o svrchovanosti Černé Hory a poměrech její k Portě, při čemž Ignatěv žádal, aby Černé Hoře se povolil zástupce v Cařihradě.

Na to počalo obecné rokování *o ruském a anglickém návrhu reform*. Pronešeno mínění, že nejsnadněji bude lze dohodnouti se na základě noty Andrássyho. Vůbec vyslovil se Salisbury v tom smyslu, že slovem „samospráva“ může se rozuměti jen tolik, že obyvatelstvu dá se právo při domácích záležitostech také spolu rozhodovati. Na konec mluvilo se ještě o garanciích, kterých Evropa musí žádati a general Ignatěv předložil zástupcům *nový ruský návrh oprav*, kterýž od starého návrhu podstatně se liší; byl však od Anglie a Rakouska přijat velmi chladně.

Anglický návrh oprav zní v podstatě takto: Starší anglické návrhy, kteréž byly od velmocí přijaty, obsahují pro Srbsko týž stav, jako před válkou. Možno však očekávati, že status quo uvedl by obě strany v poměr nebezpečný. Nemůže býti účelem mocností garantujících, aby poměry nynější, t. j. možnost pozdějšího rušení míru, dále trvaly. Bylo by tedy žádoucno zachovati nynější stav věcí a zlepšiti poměry vzájemné. Když válka pro Srbsko byla nešťastna, nelze vyhověti přání knížectví, aby hranice jeho se rozšířily. Nesmí se však zapomenouti, že vojska turecká zpustošila strašně území srbské a že Srbsko utrpělo ztráty ohromné, dále pak že při uzavření příměří bylo území turecké v moci srbské. Navrhujeme tedy tyto podmínky míru: Vojsko turecké musí opustit srbské území, a podobně musí

odejíti sbory srbské z krajin tureckých. Zajatí musí se vzájemně vyměniti. Obecná amnestie všem, kteří měli při této válce účastenství, Malý Zvorník ponechá se Srbům, Drina bude tvořiti hranice mezi Srbskem a Bosnou.

Černá Hora: Štěstí bylo Černohorcům mnohem příznivější. Evropská komise na upravení hranic, berouc za základ usnešení z roku 1859, rozhodne o Černé Hoře takto:

Z Hercegoviny mají se odstoupiti Černé Hoře Šaranci, Drobňaci, Piva, Baňany a Kolašín; z Albanie pravý břeh Morači, pak několik pohraničných osad a konečně přístav spužský. Kníže černohorský má za nová území uznati svrchovanost sultána a odváděti roční poplatek.

Stran Bosny a Hercegoviny navrhována místní samospráva s generalním guvernérstvím, v jehož čele by stál guvernér, volený vždy na pět roků. Porta byla by povinna počíti vyjednávání s povstalci pod dozorem vrchního guvernéra a dovoliti, aby mohli se všichni beztrestně domů navrátit. K znovuzřízení zpustošených osad byla by Porta povinna dodati potřebný material zdarma; rovněž musila by se starati o zaopatření polního nářadí a zakoupení potřebného dobytka. Vrátivší se vystěhovalce musila by vydržovati do prvních žní. Podpory rozdělila by komise domácí, skládající se z křesťanů a moslemínů. Komise evropská má pak bdíti nad provedením všech oprav. Poměr dělníků polních a nájemců křesťanských musil by se ulehčiti v tom směru, že by mohli získati pozemky. Vláda má přenechati statky a pozemky státní na splátky. Domácí komise má pozemky odhadovati a podmínky platební ustanoviti.

V krajinách, kde obyvatelé jsou nošení zbraně zvyklí, mají Turci i křesťané zůstati ozbrojeni. Kde jsou ozbrojeni jen Turci, mají býti mezinárodní komisí odzbrojeni.

Stran *Bulharska* bylo by především třeba klásti váhu na to, aby veřejná bezpečnost zjednala se co nejdříve, aby turecké obyvatelstvo se odzbrojilo a Čerkesové ze země vypověděli. Přísné potrestání všech, kdož měli jakékoliv účastenství při vraždění křesťanů; nešťastným Bulharům poskytne se náhrada na účet obyvatelů tureckých, kteří se účastnili při plenění. Všecky rozsudky, vynešené soudy tureckými, se přehlednou, a konečně poskytne se úplná amnestie všem křesťanům bulharským, jsou-li teď odsouzeni, vypovězeni nebo ve vyhnanství.

Až všecko to se vykoná, mohlo by se pomýšleti na reformy následující: *Místní a správní autonomii s vyloučením cizích úřadníků tureckých a zavedení soustavy volební. Daně rozepisovali by obyvatelé sami. Jazyk domácí zavedl by se u soudů a správních úřadů. Zřídilo by se vojsko domácí. Nová organisace policie za účastenství křesťanů a soustředění pravidelného vojska tureckého v pevnostech. Jmenování vrchního guvernéra na pět let.*

Aby reformy tyto měly skutečnou cenu, musily by se kontrolovati, a sice Evropou samou na základě protokolu, který by vázal Portu v každém ohledě. Mezinárodní komise musila by ve třech provinciích bdíti nad provedením oprav. Usazování Čerkesů v evropském Turecku jest nemožné. —

O anglických i ruských návrzích rokovalo se v několika schůzích dosti obšírně, a usnešeno konečně předložiti konferenci následující články o Bulharsku:

I. Z území níže uvedeného a v souhlase s přiloženou mapou mají se utvořiti dva vilajety, spravované dle způsobu níže obšírněji vypsaného. Vilajet východní, jenž bude míti Trnovo za hlavní město, bude záležeti z krajů (sandžakatů) ruščuckého, trnovského, tulčského, varnenského, slivenského, plovdivského (vyjma Sultan-Jeri a Achir Čelebe), pak z okresů Kirk-Kilisi, Mustafa Paša a Kizil Agai. Vilajet západní bude míti za hlavní město Srědec a skládati se z kraje srědeckého, vidínského, nišského, uskubského, bitolského (vyjma dva jižní okresy), část kraje sereského (tři okresy severní), konečně okresy strumický, tikvešský, velešský a kastorský.

II. Za základ správy slouží okres (nahie, mudirlik) s 5000 až 10.000 obyvateli. Vzhledem k nynějšímu rozdělení správnímu bude se hledět odděliti křesťany a moslemíny ve zvláštní okresy. Okres bude spravovati rada okresní a starosta z členů rady této na 4 leta zvolený. Rada okresní skládá se ze zástupců každé obce a volí se na čtyry leta bez rozdílu náboženství. Obecní zřízení zůstane totéž, jaké jest nyní. Všecky otázky týkající se okresu (jako prostředky komunikační, vypisování a vybírání jistých kontribucí), kteréž uzná vrchní komise za příslušné v obor působnosti její, budou vycházeti z rady okresní pod dozorem úřadů vyšších. Rada okresní sejde se jednou za měsíc. Okresní rada zvolí ze svého středu dva členy na 4 roky, kteří zůstanou přiděleni starostovi jako radové. Mezinárodní komise vypracuje dle možnosti řád, jenž by měl moc zabezpečiti v okresích zastoupení menšinám. Města a vesnice, mající více nežli 10.000 obyvatelů, budou míti obecní zřízení podobné jako okresy.

III. Několik okresů (nahií, mudirliků) spojí se v kraj (sandžak, departement), jenž bude spravován mutašerify nebo kajmakamy (guvernéry), kteří dle většiny obyvatelstva kraje budou křesťané nebo moslemíni a jmenováni Vysokou Portou k návrhu vrchního guvernéra (valiho) na 4 leta. Povinností jejich jest bdíti nad pořádkem a nad veřejným řízením v radách okresních. Guvernér bude míti kancelář a dva rady, kteréž ustanoví vrchní guvernér z kandidátní listiny čtyr navržených sněmem provincialním. Vali bude míti

moc guvernéry na tři měsíce suspendovati a Portě odvolání jich navrhnouti.

IV. V čele každé provincie bude vali (vrchní guvernér), jejž ustanoví Porta se souhlasem mocností garantujících na 5 let. Vali může býti propuštěn toliko rozhodnutím appellačního soudu, když byl dříve vzat do vyšetřování. Vali bude křesťan a může býti poddaný otomanský nebo cizí.

V. Národní vojsko má záležeti jen z mužů zdravých a silných od 20 do 40 let, kteří nevstoupí do obrany místní. Vali a sněm provincialní ustanoví společně každých pět let rozpočet příjmů provincie, při čemž musí přihlížeti k sumám, které se mají odvésti Portě a k vzrůstajícímu blahobytu země.

VI. Řadové vojsko otomanské ubytuje se v pevnostech a hlavních městech; užije se ho k obraně země na venek. Za války může se ho k žádosti vrchního guvernéra užiti též doma. — Zřídí se vojsko a obrana národní, kteráž bude v poměru k obyvatelstvu skládati se z křesťanů nebo moslemínů, a počet její nesmí převyšovati jedno procento mužského obyvatelstva. Cvičení svá bude odbývati odděleně pod velením důstojníků, jmenovaných vrchním guvernérem. Když k rozkazu jeho soustředí se sbor národního vojska, čítající přes 1000 mužů, na jednom místě, ustanoví vyšší důstojníky Porta.

Žandarmerie, vydržovaná provincií, kteráž by dostačila zachovati veřejnou bezpečnost a zastávala služby policie, zřídí se v poměru k obyvatelstvu každé víry, z křesťanů a moslemínů. Bude míti důstojníky moslemínské i křesťanské, kteréž jmenuje vrchní guvernér, a rozdělí se po celé zemi. Porta odřekne se pro budoucnost usazování Čerkesů v državách evropských. Nynější rodiny čerkesské bude povzbuzovati, aby se usadily v moslemínských krajinách v Asii.

VII. Obecná amnestie se povolí těm osobám, které jsou uvězněny bez rozsudku a které odsouzeny, vypovězeny, vyveženy, uvězněny k nařízení správních úřadů nebo rozličných komisí otomanských.

VIII. Mocnosti garantující ustanoví mezinárodní komisi na jeden rok, kteráž by bděla nad provedením těchto ustanovení, jež musí za tři měsíce po podepsání protokolu vejíti v platnost. —

Nejdůležitější byly instrukce pro mezinárodní komisi dozornou, z nichž vyjímáme toto:

Mezinárodní komise pro dva vilajety, pro východní a západní, má za úkol účastniti se vyšetřování, kteréž vláda otomanská zavede nad pachateli vražd a jiných výstředností, vinníky vypátrati, nad výslechy bdíti a potrestání vinníků pojistiti.

Komise uváží, je-li třeba v některých částech území zakázati nošení zbraní a nařídit, aby Turci a Čerkesové vrátili do státních skladišť zbraně, které obdrželi. Navrhne všeliká jiná opatření policejní, kteráž uzná za potřebná pro bezpečnost obyvatelstva, a usnešení její budou se prováděti pomocí zvláštní žandarmerie. Tato žandarmerie, vydržovaná z důchodů provincie, utvoří se hned z počátku z důstojníků, poddůstojníků a vojáků, kteří počtem asi 2 až 4 tisíc mužů se vezmou z armád evropských a budou sloužiti za kadry, aby usnadnila se úplnější organisace pomocí domácích dobrovolníků z celé říše vybraných dle uzdání komise dozorné. Až komise úkol svůj vykoná, zůstane žandarmerie tato ve službě Vysoké Porty.

Komise odhadne ztráty, jaké utrpěli křesťané, a ustanoví způsob, dle něhož se mají nahraditi. Bude pátrati po prostředcích, jimiž by se poskytla pomoc obyvatelstvu do bídy vůbec upadlému. Bude dohlížeti, aby, pokud možno, dodalo se jim stavivo k znovuzřízení kostelů a stavení.

Komise přehlídne všecky rozsudky vynešené proti křesťanům od soudů mimořádných. Bude hleděti, aby pobrané křesťanům za povstání věci byly jim navráceny. Bude zkoumati žaloby podané proti úřadům a dostane právo, aby mohla suspendování neb odvolání jich navrhnouti valimu.

Komise bude vůbec bdíti nad provedením oprav od konference navržených, zvláště pak nad operacemi správy a soudnictví a nad volbami.

Komise bude míti též účastenství při jmenování rozličných úředníků. Bude sbírati statistická dáta, aby kontrolovala slušné vypisování daní, a vyměří na místě s přispěním úřadů tureckých hranice provincií, okresů a krajů. Dle toho může komise okresy, ležící při hranicích provincie, buď odděliti nebo přibrati a rozdělení v kraje a okresy změniti, když to uzná z příčin zeměpisných, národopisných nebo správních za dobré.

Komise bude o schůzích svých sepisovati protokoly, a kdyby mezi členy komise povstaly vážné spory, podají zprávu zástupcům v Cařihradě.

Komise může vysýlati své členy nebo zástupce, aby provedla střežení, kteréž jí uloženo jest.

Členové komise ustanoví si sami město, kde komise bude, dle okolností, schůze odbývati. Předsednictví komise obnovuje se každý měsíc a mají se v předsednictví ponenáhlu všichni členové komise vystřídati.

Komise vypracuje podrobný program prací, kteréž jí jsou uloženy.

Program tento schválený od zástupců mocností garantujících v Cařihradě ve shodě s Portou bude platit za dodatečnou instrukci.

V příčině *Bosny* a *Hercegoviny* zněl první článek programu takto: Vilajety bosenský a hercegovský spojí se a budou tvořiti jen jednu provincii, kterouž bude spravovati vali.

Ostatní ustanovení byla podobná bulharským, jen že pro Bosnu nebyla navržena mezinárodní žandarmerie.

LXXXIV. Turecká konstituce.

Obsah požadavků přípravné konference, který jsme v předcházející kapitole sdělili, nebyl zajisté přepjatý, čehož důkazem jest již i ta okolnost, že naň mohli přistoupit i zástupcové takových států, které do nedávna nebo posud Turkům přály, jako Francie, Anglie i Rakousko.

Povolnější vláda v Cařihradě byla by buďto o požadavcích rozumně se smlouvala, neb alespoň snažila by se v některých věcech vyhověti jednomyslnému přání Evropy. Ale Turci rozhodli jinak. Když se posléze podařilo různé kabinety velmocenské svésti na jednu dráhu, aby svorně předstoupily před Portu s programem společným, tu prohlášen známý katan Bulharska, *Mithad paša, za velkovezíra* říše Turecké, aby již touto změnou v nejvyšším úřadě státním dalo se svědectví, že Porta jest odhodlána k odporu.

A touž dobou, kdy zahájena byla v Cařihradě konference, dne 23. prosince, prohlášena jest *turecká konstituce*, od tohoto Mithada vypracovaná, kterouž obyvatelstvo křesťanské mělo uvrženo býti v porobu ještě ohavnější, poněvadž skrývala by se pod pláštěm ústavnosti.

Vyjma některé listy židovské, kteréž za bídný žold Turecku se zaprodaly, prohlásilo veškeré veřejné mínění evropské konstituci tureckou za pouhou komedii; ale turecká vláda odhodlala se touto komedií odmítnouti pažadavky Evropy. Program Mithadův záležel v tom, aby *nedopustilo* se: odzbrojení mohamedánů, přesídlení Čerkesů do Asie, zavedení slovanského jazyka do úřadů zemí slovanských, obmezení práva držeti vojenské posádky na místech libovolných anebo zřízení místního vojska křesťanského, obsazení Bulharska cizím vojskem a mezinárodní komise, které by vykonávaly dozor nad reformami tureckými — slovem, odmítnouti všechno, cokoli Evropa ve prospěch tureckých křesťanů žádala.

Konstituce turecká zdělána byla dle receptů všelikých ústav v jiných státech evropských; ale lišila se od nich jen v některých ustanoveních osobní moci sultánovy. A právě tato ustanovení stala se záhy osudnými tvůrci ústavy, Mithadovi, jakž dále ukážeme.

Poněvadž turecká konstituce nikdy se skutkem nestane, není ani třeba zaznamenávati její plné znění a postačí, když uvedeme hlavní její rysy, jakž prohlásil je turecký ministr zahraničných záležitostí *Savfet* paša*) v okružníku ze dne 23. prosince k tureckým zástupcům v cizině.

*) **Savfet paša** (vyobrazení na str. 337.), v době konference muž asi padesátiletý, zevnějšku dosti uhlazeného, pokládá se za státníka schopného a poměrně nadaného. O minulosti jeho nedostalo se mnoho do veřejnosti.

Tyto základní rysy jsou:

Nedílnost či celistvost otomanské říše; sultán co vrchní kalif a panovník nade všemi poddanými otomanskými jest nezodpovědný a posvátný; práva jeho jsou táž jako práva konstitučních panovníků na západě; poddaní říše zovou se bez rozdílu Otomany; osobní svoboda jest neporušitelná a zákony pojištěná.

Islam jest státním náboženstvím; zabezpečuje se vykonávání všech uznaných náboženství, jakož i platny zůstanou náboženské privileje církevních obcí; v ústavě není pranic obsaženo, co by zřízení státnímu propůjčovalo theokratického rázu.

Svoboda tisku, právo shromažďovací, petiční, dvě sněmovny, svoboda učení, rovnost všech Otomanů před zákonem, stejná práva a stejné povinnosti k zemi; přístup ke všem úřadům veřejným bez rozdílu náboženství, stejné rozdělení daní, záruky jmění; každý postaven bude před soudce, před kterého dle zákona patří.

Ministerská rada odbývá se za předsednictví velkovezíra; každý ministr jest odpovědným za správu svého odboru; sněmovna poslanců může žádati, by ministři byli obžalováni; nejvyšší soud bude ministry souditi; kdyby sněmovna o věci důležité hlasovala proti vůli ministerstva, změní sultán ministry aneb rozpustí sněmovnu; ministři mohou býti přítomni schůzím obou sněmoven a mluviti v nich; mohou jim předkládány býti dotazy.

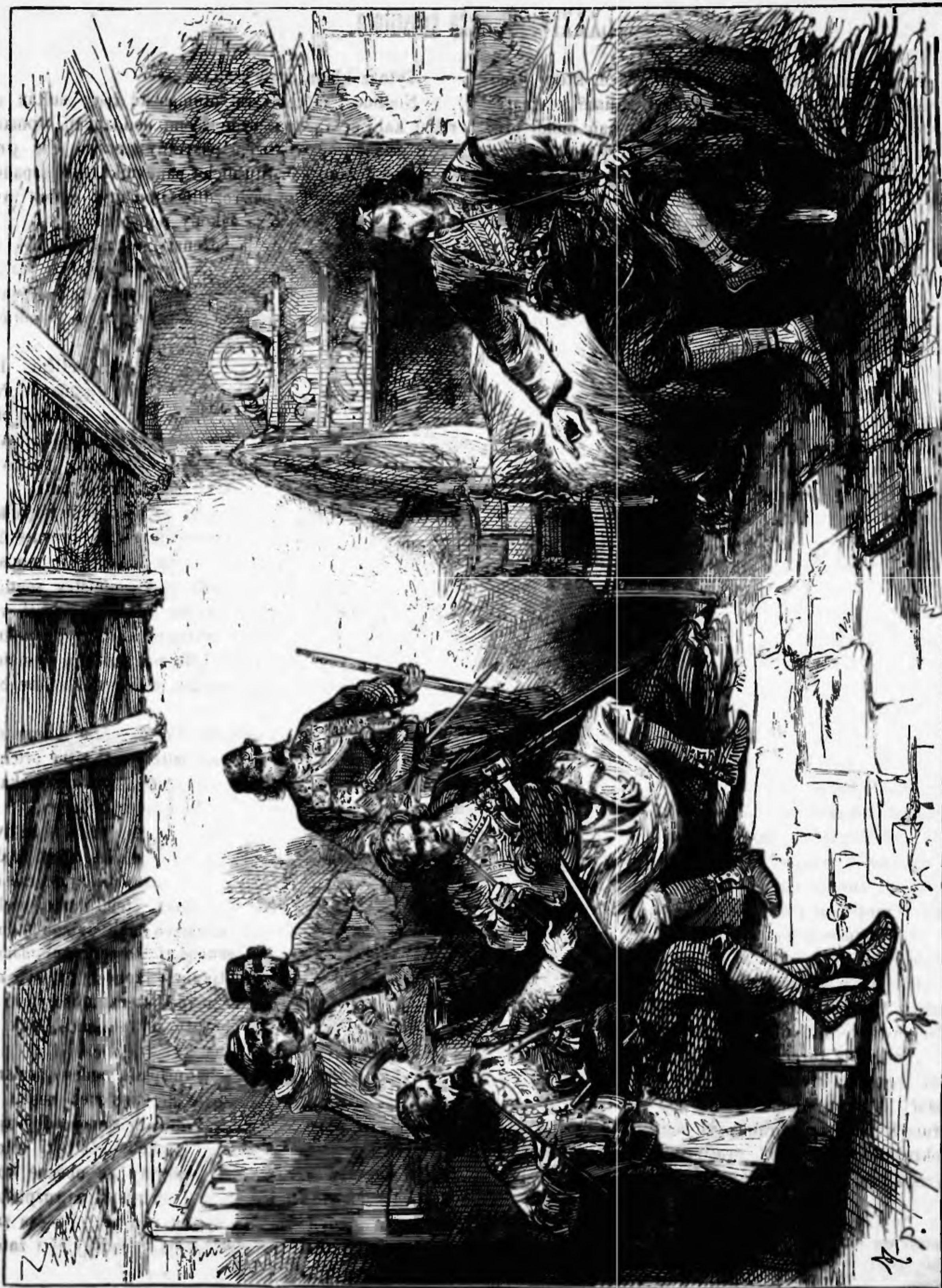
Jmenovaní dle podmínek zákona veřejní hodnostové nemohou býti sesazeni bez zákonité a podstatné příčiny; odpovědnost zřízenců neruší se protizákonnými rozkazy, kdyby je snad od svých představených obdrželi.

Generalní shromáždění otomanské skládá se ze dvou sněmoven, ze senátu a sněmovny poslanců, které sejdou se 1. listopadu každého roku a zasedají čtyry měsíce.

Při zahájení schůzí sněmoven čteno bude poslání sultánovo; členové obou sněmoven mají úplnou volnost hlasovati a mínění svoje pronášeti; imperativní mandát není dovolen; právo iniciativy v zákonech přísluší nejprve ministerstvu, pak sněmovně, která může činiti návrhy; zákony musí býti přijaty od poslanců, pak senátu a potvrzeny od sultána.

Na sto tisíc obyvatelů připadá jeden poslanec. Volba děje se tajným hlasováním; poslanec nesmí zastávati veřejný úřad; obecné volby poslanců odbývají se vždy za čtyry roky; poslanci mohou opět býti voleni; udá-li se rozpuštění sněmu, odbývají se obecné volby a nová sněmovna sejde se za šest měsíců po rozpuštění. Schůze sněmovny poslanců jsou veřejné. Po čas zasedání nesmějí poslanci bez přivolení sněmovny býti zatčeni aniž soudně stíháni.

Soudce sesaditi nelze. Soudní jednání jest veřejné.

Válečná porada vůdců černohorských u vojvody Vukotiče.

Právo hájiti se přísluší každému; nálezy soudní mohou být uveřejněny; nikdo nesmí se míchati do vykonávání spravedlnosti; práva soudů budou určitě vytknuta. Náhlé soudy a komise jsou zakázány. Státní zastupitelstvo bude zřízeno.

Soudní dvůr, který by soudil ministry, členy kasačního dvora a osoby obžalované pro urážení veličenstva nebo pro atentát proti státu, bude sestaven z nejvyšších představených soudů a správy. Daně mohou zaváděny a vybírány býti pouze mocí zákona. Rozpočet schválí se z počátku zasedání sněmu a pouze na jeden rok. Účetní závěrek za rok minulý předloží se sněmovně ve způsobu zákona.

Účetní dvůr podá každý rok sněmovně poslanců zprávu o stavu financí, sultánu pak každé 3 měsíce. Členy dvoru účetního nelze sesaditi. Sesazení to státi se může pouze následkem usnešení sněmovny poslanců.

Provincie budou spravovány na základě nejširší decentralisace. Volené generalní rady pečovati budou o záležitosti provincie; každý kraj bude míti ku správě záležitostí svých radu volenou od rozličných spolků.

Obce spravovány budou volenými obecními radami. Návštěva národních škol jest povinnou. Výklad zákonů přísluší dle jich povahy buď kasačnímu dvoru, státní radě nebo senátu. Ústava může býti změněna pouze k návrhu ministerstva nebo jedné sněmovny a jen když souhlasí obě sněmovny a sice většinou dvou třetin hlasů a sultán návrh ten stvrdí.

LXXXV. Konference cařihradská.

Protokoly konference cařihradské byly přičiněním vlády turecké ke konci ledna 1877 uveřejněny. Tyto protokoly jsou dosti obšírné; že však obsahují také některé věci, o nichž má čtenář známost již z předešlých kapitol této knihy, klademe zde z nich věcný výtah, pokud k souvislému vypravování potřebným se jeví.

První schůze konala se dne 23. prosince 1876.

Nejprv uvedena jsou jména všech plnomocníků konference. Předsedou zvolen jest Savfet paša, jenž děkuje krátce za tuto čest; Savfet navrhl za zapisovatele konference Alexandra Karatheodoryho, jemuž přiděleni jsou Serkis effendi a Mony, tajemník vyslanectví francouzského. Potom ujal se Savfet paša slova k dlouhému výkladu o poměru Porty k povstání, k válce se Srbskem a Černou Horou, k povstání bulharskému, k pacifikačním pokusům mocností a k nynější konferenci. Savfet líčil věc tak, že povstání dostávalo podporu ze Srbska a Černé Hory, tato knížectví pak zase podporu z venku. Povstalci prý byli pokaždé poraženi, ale vždy zase sestavili se v nové sbory na území srbském neb černohorském; mnoho Srbů, Černohorců a Dalmatinců pořád prý se k nim přidávalo. Porta pořád slibovala, že se dohodne, že poskytne reformy, však nadarmo. Bylоť prý úplné spiknutí proti bezpečnosti říše otomanské, aby válka občanská se udržela. Vláda rakouská navrhla tedy nějaké opravy pro povstalecké krajiny, a Porta nebyla proti tomu v zásadě, ale přece je nepovolila nechtíc, aby se zdálo, že odměňuje povstání. Když však většina mocností trvala na těchto požadavcích, přijala konečně i Porta návrhy hraběte Andrássyho. Že pokusy pacifikační se nezdařily, tím prý vinno jest opět ono všeobecné spiknutí. Vypuklo i povstání bulharské, taktéž prý dlouho připravované. Povstání toto mělo prý za účel povražditi všecky moslemíny, proto musilo se hledět, aby bylo rychle potlačeno, v čemž spočívá příčina politování hodných událostí v Bulharsku. Savfet paša zmínil se pak jen běžně memoranda berlínského, a přešel k válce se Srbskem a Černou Horou. Na konec vykládá Savfet nové reformy, které se zavádějí tureckou ústavou, a žádá mocnosti za pomoc při tomto díle reformatorském.

Salisbury pravil, že úkolem konference není rokovat o věcech minulých a jmenovitě o ukrutnostech bulharských. Ostatně podotkl, že udání Savfeta paše nejsou vesměs správná.

Ignatěv jest stejného náhledu; nechce buditi upomínky bolestné a dokládá, že by se dalo proti výkladu Savfeta paše velmi mnoho namítati.

Zichy souhlasí se zástupci anglickým a ruským, a navrhuje, aby se udělilo slovo hraběti Chaudordymu, jenž má náhledy svých kollegů vyložiti.

Chaudordy vykonal úlohu svou v krátké, velmi uhlazené řeči; přednesl návrhy, jak se o nich dohodla konference přípravná, a odporučuje zástupcům tureckým, aby je prozkoumali a brzo mínění své o nich vynesli. Všichni plnomocníci žádají, aby si Porta pospíšila, jelikož příměří dne 1. ledna vyprší.

Savfet paša přijal řečené návrhy s ujištěním, že turečtí plnomocníci hodlají je co nejsvědomitěji prozkoumati, a vyžádal si za tím účelem potřebnou lhůtu.

Ignatěv navrhl prodloužení příměří na 14 dní.

Edhem paša, druhý zástupce Turecka na konferenci, táže se, zdali k návrhům připojeno jest též odůvodnění.

Ignatěv pravil, že vodítkem celé osnovy jest decentralisace.

Chaudordy podotkl, že důvody jsou obsaženy v dřívějších depeších mocností.

Zichy upozorňuje, že důvody jsou obšírně vyloženy v notě Andrássyho ze dne 30. prosince 1875.

Corti spatřuje dostatečné odůvodnění v situaci světové.

V tom okamžení zazněly rány z děl. Savfet paša praví, že to znamená prohlášení ústavy turecké řka: „Ohlašuje se ústava, kterou daroval sultán říši své. Jí počíná nová doba štěstí a blahobytu všem národům jeho.“

Zástupcové upozorňují, že jedná se teď o zachování míru a nikoliv o ústavu.

Ignatěv doložil, že *hodnota ústavy osvědčí se, až ve skutek vejde; dříve však že musí býti zjednán mír.*

Druhý protokol schůze dne 28. prosince. Po schválení protokolu schůze první jednalo se dlouho o příměří, a stalo se usnešení, aby příměří se prodloužilo do dne 1. března. Usnešení to sděleno hned velkému vezírovi, a general Ignatěv telegrafoval do Bělehradu a do Cetyně.

Savfet paša přednesl odpověď na návrhy konference. Pravil, že konference sešla se původně na zásadě celistvosti a neodvislosti Turecka, aby v Srbsku a v Černé Hoře zachoval se týž stav, jako před válkou, aby severním provinciím poskytla se jakási soustava místního zřízení. Teď však žádá se rozšíření území pro Černou Horu i Srbsko a pro druhé krajiny taková ustanovení, že Porta nemůže je přijati. Sem patří mezinárodní komise, žandarmerie, obmezení posádek tureckých na pevnosti, jmenování guvernérů, rozdělení financí, přesídlení Čerkesů do Asie atd. Tím prý pobouřilo by se obyvatelstvo, popletla by se celá ústava a způsobily by se ostré spory.

Ignatěv činí námitky proti výkladu Savfetovu, řka, že dle náhledu mocností nejedná se o celistvost Turecka. Co se týče upravení hranic Černé Hory, zdá se mu zcela přirozené, když konference zabývá se s poměrem jistých okresů v sousedství černohorském, které i v úřadní roční zprávě turecké uvedeny jsou pod jménem krajin povstaleckých. Kníže černohorský má nad okresy těmi moc skutečnou, a tudíž jest prospěšno proměniti ji v moc zodpovědnou. V Srbsku jest žádoucno, aby se konečně jednou vyřídily věčné spory o drinská údolí a ostrovy.

Ostatně dle článku 6. míru drinopolského bylo údolí drinské ruským komisařem za hranici prohlášeno a hatišerif z roku 1833 hranici tu uznal.

Edhem paša odpovídá, že nezná dotyčného článku smlouvy drinopolské a Savfet paša praví, že neví nic o hatišerifu Ignatěvem citovaném. Salisbury snaží se Ignatěva podporovati ujišťováním, že nepatrné proužky země, kteréž Porta má ustoupiti, neškodí přec nedotknutelnosti říše, a konečně prý mohou býti řečené proužky postaveny pod suzerenitu sultána. Na to rozpředla se dlouhá hádka o francouzský text známých návrhů anglických, načež k návrhu Chaudordyho přikročeno k rokování o jednotlivých odstavcích návrhů předběžné konference. V příčině Srbska přijaty všechny články vyjímaje 2 (odstoupení Malého Zvorníka). V příčině Černé Hory protestují zástupcové Porty proti čl. 1., 2. a 3.; čl. 4. a 5. se přijímají, načež hrabě Chaudordy jme se předčítat řád pro Bulharsko.

Savfet paša protestuje hned proti čl. 1. (rozdělení ve dva vilajety). Dosavadní rozdělení nebylo příčinou posledních nepokojů a Řekové mimo to nebyli by navrhovaným rozdělením nikterak spokojeni. Edhem paša táže se po příčinách, které velmoci přiměly k navrhování tak dalekosáhlých změn. Bylo by to rozdělení dle víry a národnosti, kdežto Porta pracuje k sloučení a sblížení všech živlů. Článek ten se zamítá. Taktéž i ostatní články řádu pro Bulharsko z valné části tureckými plnomocníky zamítnuty.

Kdežto sezení prvního dne bylo rázu jen přípravného, chtělyť obě protivné strany seznati sílu svého protivníka, byla *třetí schůze* 30. prosince již opravdovým bojem. Diplomacie, kteráž se již přesvědčila, že Turecko tak snadno nepovolí, vytáhla do boje již s hrubou dělostřelbou.

Savfet paša zahájil schůzi oznámením, že turecká vláda prozkoumavši důkladně návrhy konference vypracovala protinávrhy, které však předloženy býti nemohou, poněvadž překlad jich není dosud hotov. K návrhu Chaudordyho, aby se zatím pokračovalo v poradě o Bulharsku, odpovídá Savfet, že by věc ta byla zhola zbytečnou. Salisbury dí, že Porta jsouc již 8 dní v držení velmocenských návrhů mohla již podati rozhodnou odpověď. Mimo to Porta považujíc upravení hranic za odstoupení území, prohlašuje tím Srbsko za neodvislé.

Edhem paša odmítá zdařený útok ten poznámkou, že na jménu nezáleží, a jedná-li se o odstoupení území, že si to musí Turecko velmi dobře rozmyslit. Na to rozpředlo se rokování o otázce, zda konferenční návrhy přesahují program anglický. Zichy se diví, ba nemůže ani pochopit, jak možno něco podobného tvrdit. Baron Werther dodává, že celistvost otomanské říše nebude navrženými změnami porušena.

Na to povstal Chaudordy, aby jménem konference označil Turkům stanovisko velmocí. Počíná ujištěním, že ani jeden z návrhů velmocí vážnost Turecka a svrchovanost sultána neporuší. V příčině správy, soudnictví a financí obsahují návrhy jen mírné užití decentralisační zásady. Tím mezi provincií a říší nebude roztržen svazek ani jediný. Mezinárodní komise dosazena bude jen na krátký čas, během kterého bude jen bdíti nad provedením programu konference, aniž by požívala jakési moci výkonné. Kterak tudy možno v komisi spatřovati něco jiného než záruku za provedení slibovaných oprav! O nějakém obsazení cizím vojskem není řeči. Nové četnictvo úloze své úplně vyhoví. Většina jeho sestávati bude z cizinců, možno však i domorodce křesťany i mohamedány do sboru toho vřaditi. Pro začátek jest však nevyhnutelně nutno, aby tito strážcové veřejné bezpečnosti byli povoláni z ciziny. Takovéto vypůjčení sil není nikterak nečestné. Francie vypůjčovala

si dlouhou dobu od Italie státníky a diplomaty, od Švýcarska pak vojáky. Rusko činilo totéž.

Ignatěv: Byl by již čas, aby turečtí plnomocníci oznámili, zda návrhy naše hodlají přijati čili nic a zejména aby označili místa, která dle jejich zdání působí největší obtíž. Návrhy v příčině Srbska a Černé Hory nevzdalují se nikterak od anglického programu, a dle všeho musíme míti za to, že Porta chce nynější stav jenom protáhnouti. V příčině organisace tří povstalých provincií vyzývá samo veřejné mínění Evropy, aby co nejrychleji byl nějaký výminečný stav uveden ve skutek. Zástupci velmocí drželi se přísně vyjádření Derbyho, noty Andrássyho a irad sultána z 2. října a 12. prosince 1875. Rusko nemá v té příčině žádných zvláštních názorů. Návrhy kabinetů tvoří pro Rusko nejkrajnější nepřekročitelné minimum, z kterého nic více sleviti nemožno! Moji kollegové mohou dáti svědectví o smířlivosti a umírněnosti, kterou se Rusko vyznamenává. Pouze rychlé přijetí konferenčních návrhů může Turecko vysvobodit z těžkého stavu, v kterém se naproti Evropě nalézá.

Salisbury pravil: Snažili jsme se v posledních poradách, abychom hájili zájmů křesťanů, kteří nám vždy byli drahými, a podali jsme důkaz, že velmoci přejí si jen toho, aby v Turecku co nevidět byl zaveden mír a pořádek.

Zichy osvědčil, že soudí a smýšlí právě tak jako Salisbury.

Baron Werther a Corti se k oběma připojili.

Savfet paša stál poznovu na svém, že návrhy přesahují anglický program. Tureckými protinávrhy bude prý rozprava znamenitě ulehčena. Lituje, že podstatu jich ještě oznámiti nemůže. Když několik členů podalo návrh, aby se pokračovalo v poradě o mezinárodní komisi, přerušil Savfet paša schůzi těmito slovy: „Poněvadž turečtí plnomocníci jsou v zásadě naprosto proti mezinárodní komisi, tož nemůže se o ní za žádnou cenu rokovati.“ Tím třetí schůze skončena.

Ostatních šest schůzí konference odbývalo se dne 1., 4., 8., 12., 15., a 20. ledna. Z dlouhých protokolů těchto schůzí vysvítá, kterak „svorní a sjednocení“ zástupcové velmocí ze vzájemné řevnivosti vždy více a více Turkům z původních článků slevovali.

Ve schůzi dne 1. ledna vypočítávali turečtí zástupcové ještě jednou články, o nichž vůbec ani jednati nechtěli, jmenovitě o *zřízení místní žandarmerie cizí pomocí, o právu mezinárodní komise a o zvětšení území srbského.* Plnomocníci se tázali, zdali toto vyjádření mají považovat za přímé zdráhání, načež odpověděli Turci, že se musí otázat Porty. Ale ne dosti na tom: zástupcové turečtí přinesli do schůze návrhy, kteréž návrhům ostatních mocností přímo se příčily.

Ignatěv prohlásil, že o návrzích tureckých nemůže být ani řeči, a většina plnomocníků s ním souhlasila. Salisbury domlouval Turkům, kterak je třeba, aby přijali návrhy mocností.

Ve schůzi dne 4. ledna četl Savfet paša důvody Porty, proč odmítá návrhy velmocí. V důvodech těchto se pravilo, že návrhy ty směřují proti celistvosti a nezávislosti Turecka, zejména obracela se Porta proti ustanovení křesťanských guvernérů v zemích povstaleckých a proti mezinárodní komisi.

Zástupcové velmocí na to odpověděli, že Porta proti zásadě mezinárodní komise, jakž obsažena jest v notě Andrássyho ze dne 30. prosince 1875, ničeho nenamítala. Savfet paša připomenul, že nota Andrássyho netýká se také Bulharska.

Dne 8. ledna vyvracel italský plnomocník hrabě Corti námitky a důvody tureckých plnomocníků. Salisbury podporoval Cortiho. Však Turci trvali houževnatě na svém, ale přece účastnili se rokování o zřízení komise.

Vyhlídky na výsledek konferencí mizely vždy více. Porta nechtěla nikterak dopustit ustanovení mezinárodní komise a jmenování guvernérů pro Bosnu, Hercegovinu a Bulharsko, i když zástupcové velmocí upustili od požadavku, aby turecké vojsko v povstaleckých zemích stáhlo se do pevností a vyklidilo naprosto krajiny.

Ignatěv prohlásil, že jiných ústupků nelze již Turecku učiniti.

Dne 15. ledna měl Salisbury ve schůzi konference dlouhou řeč, v níž dovozoval, co každý beztoho napřed věděl, že totiž konference jest marná. Turci ze zásady zamítali všeliké dohodnutí, ač zástupcové velmocí evropských kladli požadavky vždy mírnější. Salisbury přečetl *„poslední požadavky“*, od nichž velmoci ničeho více slevit nemínily. Všichni plnomocníci prohlásili jeden po druhém, že musí odjeti, když Porta návrhy jejich zamítne. Zástupce italský a anglický řekli, že Porta bude za následky odmítnutí Evropě zodpovědna; zástupce francouzský činil Portu zodpovědnu k vlastní zemi její.

Savfet paša odpověděl, že Porta svolá velkou radu, od níž konference dostane definitivní odpověď.

Odevzdané Salisburym požadavky zmírněné jsou tyto:

Černá Hora. Upravení hranic černohorských s připojením okresů baňanského, pivského s Nikšičem, drobňackého, části saranckého, okresu kolašinského, Kučů Drekalovičů a Kučů Krajnů, Vasojevičů až k Limu, území Malého a Velkého Brda se Spuží a Žabljakem. — Hranice tyto upraví zvláštní mezinárodní komise. — Volná plavba po řece Bojaně; neutralisace tvrzí na jezeře skadarském.

Srbsko. Týž stav jak před válkou pro Srbsko s upravením hranic na straně bosenské dle hati-šerifu z r. 1833.

Pro obě knížectví. Vyklizení obou knížectví od vojska otomanského, a tureckého území mimo nově

ustanovené hranice vojsky knížecími. Výměna zajatých, amnestie všem poddaným, kteří konali služby nepříteli.

Bosna, Hercegovina, Bulharsko. Vrchní guvernéry provincií těchto bude jmenovati pro prvních pět let Porta s předchozím schválením mocností. Provincie rozdělí se v sandžaky s mutešarify v čele, kteréž ustanoví Porta k návrhu guvernérů na určitou dobu, a v okresy (nahije) s 5000 až 10.000 obyvateli; obyvatelstvo každé obce bude voliti úřady okresní, jimž svěřeny budou veškeré otázky týkající se prospěchův okresů. Sněmy provincialní budou voleny na 4 leta radami okresními; budou zdělávati rozpočet provincie a jmenovati správní rady, přidělené guvernérům.

Zlepšení poměrů berních. Sněmy provincialní a rady okresní budou vypisovati daně a rozdíleti, vyjma celní, poštovní, telegrafní poplatky a taxy na tabák a lihoviny. Pronajímání desátku úplně se zrušuje; staré daně nezaplacené se odpustí. Část důchodů provincie vynaloží se na veřejný dluh, na potřeby vlády ústřední, zbytku užije se ve prospěch provincie. Guvernéři budou jmenovati soudce občanské i trestní za souhlasu správních radů, soudce appellační ustanoví Porta k návrhu guvernéra. Vyšetřování i přelíčení jest veřejné. Pro věci náboženské bude zvláštní soudnictví každého vyznání. Úplná svoboda vyznání; obce vydržují samy kněze své, budovy církevní a vyučovací ústavy. Proti násilnému na víru obrácení dává se rukojemství. Řeč zemská má při soudech i správních úřadech stejné právo s turečinou. Užívati vojska nepravidelného jest naprosto zapovězeno; národní vojsko a žandarmerie utvoří se z křesťanů a moslemínů dle počtu obyvatelstva s nižšími důstojníky, ustanovenými od generalního guvernéra. Další usazování Čerkesů jest zakázáno. Křesťanům stíhaným neb odsouzeným pro věci politické poskytne se úplná amnestie. Poměry dělníků rolnických a nájemců pozemků se zlepší. V Bosně a Hercegovině usnadní se jednak získání pozemků státních, jednak návrat vystěhovalců; dotyčná opatření musí se státi do tří měsíců.

Komise dozorná. Mocnosti ustanoví dvě kontrolující komise, kteréž budou nad provedením všech těchto ustanovení bdíti a místní úřady podporovati při všech opatřeních pořádku a veřejné bezpečnosti. Komise dozorné obdrží zvláštní poučení.

* * *

Po přečtení těchto požadavků měl řeč general *Ignatěv;* poukázal k jednomyslnému usnešení zástupců, že odjedou z Cařihradu, jestliže i nyní bude Porta zdráhati se učiniti po vůli šesti velmocí.

Savfet paša pravil, že zástupcové evropských mocností mohou býti o mírumilovnosti Porty přesvědčeni, i ujišťoval, že Porta jest volna vyjednávati na základě podmínek Salisburym sdělených, když se z nich vyloučí dva články, totiž účastenství mocností při jmenování guvernérů a mezinárodní komise.

Salisbury na to odpověděl, že zástupcové nejsou oprávněni tyto články vyjmouti. Na to ustanovena *poslední* schůze konference na den 20. ledna.

Tuto schůzi zahájil *Savfet* paša delší řečí, v níž dovozoval, že největší část požadavků velmocí jest již novými zákony tureckými a ústavou (!) ve skutek uvedena. Hradby, kteréž jindy Turecko od ostatních mocností odlučovaly, jsou prý již zrušeny, předsudek proti Turecku prý již vymizel. Ustanovení mezinárodní komise vrhlo by prý na Portu u vlastních poddaných velké podezření a bylo by na újmu samostatnosti říše. *Velká rada,* oznamoval Savfet paša, *usnesla se jednohlasně o zamítnutí návrhů konference.* Přes to však hodlá Porta přece pokusiti se o shodu a navrhuje, aby zřízeny byly dvě komise z křesťanů i mohamedánů, jedna pro Bosnu a Hercegovinu, druhá pro vilajety dunajské a Drinopol (Bulharsko). *Tyto komise mají se postarat o provedení turecké ústavy.* Tím prý vyhoví se časovým požadavkům, a reformy se provedou a Porta prý přijme s touto změnou i některé jiné návrhy konference, když vynechají se výše řečené dva články (jmenování guvernérů spolupůsobením mocností a mezinárodní komise). Savfet končil vyzváním, aby státníci evropští neprodlužovali déle úzkost a nedočkavost obecenstva trváním při požadavcích, jež Porta nikdy přijati nemůže.

General *Ignatěv* konstatuje, že Porta nechce ze všech návrhů velmocí přijati žádný, pokud nejsou již obsaženy v nových zákonech tureckých, i táže se, k čemu tedy vlastně byla konference svolána, k čemu Porta ke svolání svolila? Dále se Ignatěv tázal, jaké to mají dvě komise býti, jež Porta navrhuje, a když mu Turci odpověděli, že se mají ty komise od obyvatelstva *voliti, předsedou pak každé že bude turecký úředník*, odpověděl, že komise s tureckým úředníkem v čele není *nezávislá.*

Turečtí plnomocníci žádali, aby se na základě návrhu tureckého dále jednalo, Ignatěv však prohlásil, že když Porta návrhy velmocí zamítá, nemůže se dále jednati.

Po souhlasném vyjádření *Salisburyho* měl *Ignatěv* řeč závěrečnou. Zněla takto:

„S hlubokým politováním prohlašuji, že není již příčiny, aby konference pokračovala v poradách, a že tedy považujeme konferenci za rozpuštěnou následkem odpovědi, kterou zástupcové Porty právě nám sdělili, a kterou musíme považovati za přímé zamítnutí návrhů konference, o nichž zástupcové velmocí svorně se dohodli. Máme všichni nařízení Cařihrad opustit, a zanecháme zde toliko jednatele, kteří by obstarávali běžné věci našich rodáků. — Lituji, že musím konstatovati, kterak upřímné a svorné snahy naše zůstaly bez výsledku, a že návrhy naše, mírná dle vyznání všech politika Ruska

a vznešený i pevný cíl jeho tužby po míru byly zneuznány a zle vykládány. Velmoci, jakožto garantující mocnosti říše otomanské, jednajíce dle svého dobrého přesvědčení, učinily všecko, co bylo možného a potřebného, aby zachoval se mír evropský, a naznačily Turecku cestu, na které jediné mohlo by zachovati svou celistvost. — Porta touto cestou dáti se nechtěla. Stržena vlasteneckými demonstracemi, které jsou výplodem bouřlivého jitření, jež přes všechen jakýsi lesk jest přece nebezpečné a nemá pevných základů, odmítla bez okolků upřímné a svorné přání Evropy. Takto škodí i poměrům svým k velmocem, a uvádí se, jak markýz Salisbury podotkl, v nebezpečenství, že ztratí právo dovolávati se pomoci mocností, a dobré účinky svých garancií, jakých nabyla smluvami. Kromě toho uvaluje na sebe zodpovědnost za všecko zlé, které může z toho povstati. — Proto prohlašuji také, že kdyby následkem přerušení tohoto vyjednávání vypukla opět válka proti Srbsku a Černé Hoře na vzdor Evropě, kteráž ji chtěla zameziti, nebo kdyby sebe menší ohrožení bezpečnosti křesťanů buďsi v městech na pevnině, nebo v městech přístavních se objevilo, bude vláda moje považovati poměry tak, že hodlají Evropu donutit k válce.

Rád bych připojil ještě několik poznámek. Nechtíce se odchýliti od znění návrhů anglických, nerokovali jsme dosud o otázkách, kteréž nebyly v přímém spojení s cílem, jejž si vytkla konference. Kdežto úředníci otomanští sháněli osvědčení ve prospěch nynějšího stavu věcí, předloženo jest zástupcům evropským velmi mnoho peticí a pamětních spisů. Podepsaní žádali konferenci, aby vzala v úvahu poměry křesťanů, obývajících jiné provincie, nežli jaké uvedeny jsou v programu Anglie. Thesalové a Epiroté vykládali hlavně nesčíslné útrapy, jaké snášejí. Také Kandioté dokazovali nedostatky organického zákona svého ostrova a zlou vůli úřadníků tureckých proti věrnému provádění tohoto zákona.

Ačkoliv o věcech těchto nerozpředla se debata, neznamená to, že je pomíjíme mlčením. Poněvadž vlády naše chovají přání, zachovati mír a pokoj na Východě, obracíme opravdovou pozornost Vysoké Porty na poměry křesťanů říše otomanské, a připomínáme, že musí se státi vydatná opatření, aby člověčenstvu uspořilo se opakování smutného divadla a tragických událostí, které vzbuzují rozhořčení celého světa vzdělaného: při tom nebude se čekati na zázračné výsledky ústavy, která byla teprv vypracována, a kteráž třebas byla dokonalá, bude moci nésti ovoce teprv v budoucnosti bližší nebo další. Nemohu teď pronésti úsudek o ceně této ústavy, kteráž, aby se mohla oceniti, vyžaduje uveřejnění několika zákonů. Poněvadž ale prohlášení její nesrovnává se s hatihumajumem z roku 1856 a s fermanem ze dne 12. prosince 1875, a poněvadž smlouvy s Evropou uzavřené jsou porušeny, upozorňuji Vysokou Portu již teď, aby střežila se porušení tohoto. Upozorňuji zvláště na výsady a práva křesťanských obcí a především též křesťanských hlav. Žádná z těchto výsad a privilejí nesmí se zmenšiti, nebo s jinými právy smísiti.

Jiná ještě otázka zasluhuje pozornost Porty. Vláda turecká, získavši důvěru kapitalistů evropských, uzavřela půjčky, které obnášejí mnoho miliard franků. Proto myslíme, že jest velice ve prospěchu Porty, aby bez meškání učinila potřebná opatření, a upravila všecko to, co mají věřitelé turečtí obdržeti. Tento cíl měli plnomocníci na zřeteli navrhujíce, aby část důchodů provincií, jichž domácí správu měli zorganisovati, odevzdávala se bance otomanské ve prospěch majitelů dlužních úpisů tureckých. Poněvadž ale Porta návrh tento zamítla, učiní vláda turecká věc spravedlivou, když za tím účelem provede pilná opatření. Konečně projevuji toto přání: Kéž by rádcové sultána, kteří vlivem svým, působením též na veřejné mínění, přerušili vyjednávání toto, nemusili toho litovati a želeti nad neblahými následky, které mohou povstati změnou nynějších poměrů, jimiž byly ustanoveny základní podmínky říše otomanské v koncertě evropském a celistvost její zaručena."

* * *

Savfet paša odpověděl, že Porta učinila k dorozumění co mohla a že není příčiny, aby pro řečené dva články měla se konference bez pořízení rozejít.

Hrabě *Zichy* prohlásil, že tyto dva články jsou nejdůležitější z celého programu. Taktéž vyjádřil se baron *Werther*. Savfet odvětil, že pro Turecko jsou ty články ovšem důležité, nikoli však pro ostatní mocnosti.

Salisbury podotkl, že Porta vždy jen slibuje, ale nikdy záruky slibů svých nepodává.

Na to ujal se slova ještě naposled *Savfet* paša, aby prohlásil, že Porta chce zvolit guvernéry z nejschopnějších mužů říše, že brzy svolá provinciální rady i sněm do Cařihradu, že prohlásí soudy za nezávislé a provede vůbec všechny ústavní opravy.

Avšak zástupcové evropští, uražení a sklamaní jednáním Porty, nechtěli o ničem více slyšet, a tak skončila konference s opětnou, mrzutou zkušeností, že diplomacie evropská marně chtěla omývat mouřenína, marně předstírala světu, kterak východní otázku rozřeší.

LXXXVI. Po konferenci.

Výsledek konference cařihradské způsobil po Evropě hlas všeobecné nevole za příčinou shovívavosti, kterouž projevovali vyslanci evropští naproti drzému počínání Turků. Rozhořčenost obecenstva byla ovšem oprávněna, hráliť Turci se zkušenými vyslanci jen komedii a mimo to se dopouštěli též hrubých urážek, jako se stalo v jedné z posledních schůzí, kdy jednalo se o protinávrzích tureckých. *Ehdem* paša při té příležitosti neustále opakoval: „Jen ať nám Evropa popřeje času!"

„Jak mnoho času?" tázal se hr. Chaudordy, plnomocník francouzský. „Měli byste aspoň určit jakous lhůtu. Chcete rok, dvě, tři leta?"

„To nevíme," odpověděl Ehdem tónem podrážděným, „však potřebujem času!"

„Pak žádejte raději hned celou věčnost!" končil Chaudordy rozmluvu.

Na to přešlo se k jiným věcem; oba francouzští diplomati se debaty nezúčastnili. Po delší chvíli vyskočí Ehdem paša zuřivě s křesla, uhodí pěstí na stůl a zařve proti francouzskému diplomatu: „Vyčítáte nám neustále nehody v Bulharsku, avšak v celé naší historii hledali byste nadarmo tak neslýchaný čin, jako jsou vaše dragonady a noc bartolomějská!" *)

Řeč ta způsobila mezi evropskými diplomaty hrozné překvapení, *Bourgoing* pravil prudce: „Odvolávám se k svým ctěným kollegům; jest to řeč a chování diplomata?" A *Chaudordy* pravil neméně rozzloben: „Ano, pánové, možná že musíme v slávyplných dějinách svých několik dnů oplakávati, ale (obrátiv se k Turkům) ať myslíte dnes jakkoli o těch, kteří za vás peníze a krev svou promrhali, Francie náleží dnes mezi nejosvícenější říše, kdežto *Turecko jest a zůstane nejbarbarštějším!* Nikoli ve Francii dávají vládní zástupcové povraždit svědky, kteří by je sami buď z vraždy neb účastenství při ní mohli usvědčiti!"

Ostatní členové konference chtěli ihned na důkaz rozhořčenosti schůzi uzavřít, avšak k prosbám Francouzů, kteří přes všechny urážky chtěli poslání svému učiniti zadost, v poradách pokračováno.

Teprv po usnešení „veliké rady" uznali diplomati, jak zbytečno bylo všechno namahání, aby v Turcích vzbudil se cit slušnosti a lidskosti. Veliká rada sama nelišila se ničím od obyčejných výjevů fanatismu mohamedánského.

Tato „veliká rada" odbývala se dne 18. ledna a trvala od 12 do 4 hodin odpoledne. V radě zasedalo 212 hodnostářů světských, církevních a vojenských, křesťanů bylo mezi nimi 54.

Rokování počalo přečtením předlohy ministerské, v které rozbírají se snahy Porty, líčí se míchání Evropy od vzniku povstání hercegovského až do konference a vede se důkaz, že přijetí velmocenských návrhů v hlavních dvou jich odstavcích — týkajících se jmenování guvernérů a sestavení dozorčí komise — *národní čest Osmanů ohrožuje.* — Ministerské předloze přiloženy byly veškery listiny a depeše, týkající se konference. Po přečtení toho měl *Midhat* paša dlouhou řeč, ve které rozebral nároky, kterých se Evropa v příčině míchání se do vnitřních záležitostí tureckých přidržuje, líčil nebezpečí války, do které Turecko zamítnutím návrhů přivedeno bude; nebezpečí to prý až *přeháněl* tvrdě, že nestrannost Rakouska vzhledem k většině slovanského obyvatelstva jest pochybnou. Dalšími, závažnějšími řečníky byli ředitel veřejných vyučovacích ústavů *Sava* paša, jenž mluvil rozhodně pro válku poukazuje k *sympatiím Maďarů (!)*, dále svak sultánův *Mahmud Damad*, bývalý velkovezír *Mahmud Rušdi*, který se vyjádřil, že by přijetí velmocenských návrhů bylo náhrobním kamenem Turecka, dále *Khalil Šerif* paša, biskup katolických Arménů a zástupce rabinátu, jenž pravil, že *židé jsou ochotni pro Turecko krev i statky obětovat.* — *Midhat* paša mluvil třikrát, vždy za ohromné pochvaly shromáždění. Konečně bylo jednohlasně usnešeno, aby hlavní požadavky evropských velmocí byly *zamítnuty.* Všichni přítomní opatřili dotyčnou listinu podpisem svým a pečetí.

Před budovou, v níž velká rada se odbývala, nahromadily se veliké zástupy lidu, jež volaly častěji: „Mimo v boha není důvěry". „Bůh otvírá knihu osudu." Ve velké státní radě zasedali: všichni v Cařihradě se nalézající vojenští hodnostové, počínaje od divisního generala, vyšší soudcové, členové státní rady, ministři, přední úřadníci sultánova dvora, šejk-ul-islam, dva jiní mohamedánští duchovní hodnostové, patriarchové a arcibiskupové všech křesťanských vyznání, vrchní rabín. Midhat paša předložil otázku: „Mají být návrhy velmocí přijaty neb zamítnuty?" Členové velké státní rady povstali a pronesli hlasitě a jednohlasně: „Nemají být přijaty." Potom počali křičeti: „Raději smrt nežli zneuctění." Lid venku čekající dověděl se hned o výsledku usnešení, začal jásati a křičeti: „Allah il Allah!" načež se rozešel.

I vládní list rakouský, uvažuje rozhodnutí velké rady, vyslovil se: „Až odplují vyslancové a plnomocníci z Cařihradu, pak uvidí Turecko, že stojí samotné proti celému křesťanskému dílu světa, jehož svorné a

*) Bartolomějská noc, totiž noc ze 24. na 25. srpna 1572, kdy návodem matky krále francouzského Karla IX., pověstné Kateřiny Medicijské, povražděno bylo od katolických pánů množství protestantských hugenottů s admirálem Colignym v čele. Událost tato jest ovšem velkou skvrnou v dějinách Francie.

mírné požadavky ve prospěch křesťanů Turci zamítli. Jsou lidé, kteří budou výsledek cařihradský prohlašovati za porážku Ruska; náhled ten však jest mylný. Nikoliv Rus, nýbrž Evropa jest angažována. Podnět ke konferenci nezavdalo Rusko, nýbrž Anglie; nejednalo se o návrzích ruských, nýbrž anglických, a zavrženy jsou Tureckem návrhy anglické. Porážka netýká se tedy Ruska samotného, nýbrž celé Evropy, kteráž jest nyní úplně svorna. Ba, politika ruská slaví vítězství nikoli nepatrné, poněvadž docílila toho, že celá Evropa uznala spravedlivost požadavků, které podporovalo dříve jen Rusko. — Proto však nejsme ještě na konci východní tragedie nebo komedie; nastala jen mezihra. Porta bude teď po efektním divadle velké rady dělat jiné demonstrace; sežene turecký parlament, do něhož dovede také několik křesťanů a židů; parlament přijme nějaké resoluce ve prospěch celistvosti říše, a snad též lecjaké reformy. Evropa však nedá se tím másti."

Aby nějakým způsobem své jednání před světem omluvili, vyslali Turci do světa okružník, v němž vinu nezdaru konference na bedra evropských diplomatů svalovali. Z obsáhlého spisu toho, jejž podepsal ministr zahraničných záležitostí *Savfet* paša, klademe zde podstatnou část. Savfet paša žaloval především Evropě, že zástupcové její nechtěli v příčině jmenování guvernérův a zřízení mezinárodní komise Portě povolit, o čemž pravil: „Zástupci evropští prohlásili zamítnutí řečených dvou požadavků za nepřekročitelnou překážku a oznámivše že odjedou, učinili též konferenci konec. My nasadili vše, abychom tak politování hodný neúspěch konference předešli, avšak s druhé strany byli jsme přesvědčeni, že zamítnutím požadavků, které jsou přímým útokem na svrchovanost a neodvislost národa, vykonali jsme svůj nejsvětější úkol. Zasýlaje Vám opis protokolu poslední konference upozorňuji Vás obzvláště na řeč generala Ignatěva, kterouž jsem přiložil ve znění doslovném. General Ignatěv, mluvě jménem svých soudruhů, rozvinul zcela neočekávané názory o následcích pádu konference a provedení naší ústavy. Nemohu všechny pochybné odstavce jeho řeči kriticky probrati; avšak ona místa, v kterých dovozuje, že Turecko trhá všechny svazky, které je až dosud poutaly k velké rodině evropské, že vzdává se tím nejen svých povinností nýbrž i svých práv, nemohu pominouti mlčením. Zdá se nám k víře nepodobno, že vše to mohlo býti myšlenkou celé Evropy, anebo že by neshoda mezi Portou a velmocemi o dvou punktech mohla rozbiti již před 20 lety dokonanou budovu historickou. Vše to vysvítá i z ostatních výhrůžných slov, která zástupce Ruska pronesl.

Kosta Protič,
plukovník srbský.

Není možno, aby vůlí Evropy slova ta byla pronešena, aby takovýmto způsobem neodvislému státu tureckému všechna práva byla popírána, aby za příčinou rozdílných náhledů, byť i byly sebe více k politování, mezinárodní právo dáno bylo ve psí! Vývody generala Ignatěva nesou však takovýto ráz, kterým otomanští zástupcové byli v největší míře uraženi. Věci, o kterých general mluvil, měly s předmětem skutečné porady tak málo příbuznosti, stály tak daleko mimo působiště konference, tak že plnomocníci Porty z osobních ohledů k zástupci Ruska k řeči jeho ani neodpověděli. Zástupcové ostatních velmocí následovali jich příkladu (!) a budiž nám dovoleno v tomto jednání pozorovati neomylnou známku podivu, kterýmž vyslechli slova generalova, jenž tvrdil, že prý mluví ve jménu svých soudruhů.

Vysoká Porta není si nikterak nevědoma nebezpečného stavu svého a zná dobře veliké obtíže, které budou pád konference následovati; než ona jest přesvědčena, že Evropa nerozmnoží obtíže ty obviňováním, že Porta zavinila nezdar konference, zamítnuvši dva požadavky, kteréž byť i praktická jich hodnota byla pochybnou, ohrožují přece vážnost národní cti v míře největší. Zdá se nám tedy nemožno, že bychom pro toto byli sympatie Evropy na dobro mohli ztratit."

Licoměrným okružníkem tím nemohl ovšem státník turecký zapuditi nepříznivý dojem, jakýž neustupnost Turecka způsobila. Oněmi dvěma články požadavků evropských byl by ovšem na svrchovanost Turecka vržen stín, avšak sluší uvážiti, že bez takového prostředku donucovacího nějakých oprav v Turecku nadíti se nelze.

LXXXVII. Horvatovič.

Mezi srbskými vůdci, kteří si v čtyrměsíčných bojích proti Turkům zjednali palmu slávy za rekovnost, stojí v popředí statečný plukovník Jiří *Horvatovič*, jemuž přísluší věnovati zvláštní odstavec válečné kroniky. O činech jeho vypravovali jsme v mnohých kapitolách předešlých. Nejednou podařilo se mu odolati přesile nepřátel, nejednou dovedl s nepatrným počtem svých bojovníkův uvésti zmatek v řady turecké.

O jeho válečném nadání jde mezi vojskem souhlas pochvaly, o jeho osobní hrdinnosti nepochybuje přítel ani nepřítel.

Jiří *Horvatovič* jest rozený Srb z bývalé Vojenské Hranice rakouské. Otec jeho byl důstojníkem ve hraničarském pluku gradiskánském, a také svého syna určil pro stav vojenský, tím spíše, jelikož byl nezámožný, a jen takto mohl synovi svému zjednati bezplatné vzdělání. Když Jiří Horvatovič dokončil školu vojenskou, vstoupil do armády rakouské, kdež postoupil až na důstojnost nadporučíka. Po bombardování Bělehradu (r. 1862) přestoupil do služby srbské. Jako setník velel ve Valjevu legii dobrovolnické. Kníže Michal oblíbil si jej později pro jeho přímou, poctivou povahu velice a svěřil mu několikrát všeliká menší poslání. Když r. 1867 dokončena jest organisace okresů vojenských, přišel Horvatovič co setník I. třídy do Kňaževce, kteréhož města po devíti letech v čele dvou brigád hájil statečně a rekovně po tři dni proti nepříteli čtyřikrát silnějšímu. Z Kňaževce přesazen jest Horvatovič do Jagodiny. V obou městech získal si přízeň a důvěru důstojníků i obyvatelů. Jako major a velitel brigády sloužil nějaký čas střídavě v Jagodině, Kňaževci a Negotině. Před válkou přesazen jest jako podplukovník k armádě moravské a podřízen velení Čerňajeva. Brzo vyznamenal se Horvatovič řádným a správným provedením operací tou měrou, že svěřila se mu celá divise. Pět dní bojoval na výšinách tresibabských a hájil takto Kňaževce před návalem Turků. Když to však nic nespomohlo, ustoupil, aby později obsadil zase Kňaževac od Turkův opuštěný. Dne 28. srpna pospíšil přes Tresibabu k sv. Štěpánu a Stancům na pomoc generalovi Čerňajevu, jenž byl u Prugovce zaměstnán hlavním vojem Achmeda Ejuba paše, a napadl takto vojsko turecké v boku. Tento boční útok Horvatovičův rozhodl šťastný pro vojsko srbské výsledek bitvy, a dopomohl Horvatovičovi nejen k zasloužené slávě vojevůdcovské, nýbrž také k povýšení na plukovníka. Horvatovič jest u vojska velice oblíben, a třebas byl přísný tam, kde toho potřeba, přece požívá neobmezené důvěry mužstva jemu podřízeného. Krátce před uzavřením příměří udělil mu kníže Milan velký kříž řádu dakovského.

Jiří Horvatovič,
plukovník srbský.

Když Čerňajev ze Srbska odjížděl, odevzdáno vrchní velení nad vojsky srbskými Horvatoviči. V tomto postavení nemohl se ovšem osvědčiti, poněvadž trvalo příměří a Horvatovič musil obmeziti svou činnost pouze na opravování porouchaných hradeb pro případ další války a na utužení kázně vojenské.

Chvalnou činnost jeho uznal kromě knížete též srbský lid sám. Měšťanstvo bělehradské usneslo se podati mu adresu tohoto znění:

„Statečný junáku! Občanstvo srbského hlavního města pozdravuje tě co důstojného nástupce oněch junáků, kteří v dobách šťastnějších bojů srbského povstání zaleskli se svými činy v dějinách srbských. V tobě, chrabrý hrdino, seznalo srbské občanstvo nejen znamenitou odvahu a chladnokrevnost, nýbrž i sebevědomost, onu cnost, před níž vše ustupuje a pouze národní věc vyniká co cíl spásy. Zachoval jsi čest jménu a zbraním srbským v době nejosudnější, v tomto nerovném i těžkém boji za jsoucnost národa; celý národ srbský s uznáním a hrdostí zpomínati bude tvé rekovné obrany vlasti před záplavou divých hord shrnuvších se ze tří dílů světa. Boje na Babině Glavě, Pandiralu a u Ršavců, zejména pak boj pod Kňaževcem a na Tresibabě, kdež jsi takořka s hrstkou mužů odolal pět plných dnů dalece mocnější přesile turecké — nejskvělejší tento obraz nynějšího válčení možno směle srovnati s obranou Negotina hajdukem Veljkem. Boje pod Kňaževcem a na Tresibabě skončily sice vítězstvím

tureckým, avšak takovým vítězstvím, jehož Turci nikdy více si nepřejí.

Vše může býti ztraceno, avšak čest musí býti zachována; tu, věrný hrdino, jsi nám zachoval na poli válečném. Dokud jest ta, dotud jest i moc, dotud jest i duch v národě. Stíny pohynulých junáků srbských v bojích za svobodu vzdají ti důstojnou úctu za tvou dosavadní činnost na témž poli. Neboť co mohl učiniti pravý vlastenec, svědomitý muž a statečný vojín, vše to jsi učinil. Země tato, prosáklá ode dávna krví za svobodu prolitou, nemá ti nyní více co říci než: díky, junáku; neboť jsi svou povinnost k ní co nejsvědomitěji vykonal. Tato naše vděčnost jest malým výrazem oné úcty, kterouž chovati budou synové této země k junáku z velkého boje malého Srbska proti císařství tureckému za osvobození křesťanských národů na východě. Dějinám jest ponecháno, aby ocenily veškeré činy tvé a zaznamenaly zásluhy tvoje. Zdráv buď, statný hrdino! Jménem občanstva obce bělehradské předseda obce Dimitrij *Popovič*."

Na adresu tu odpověděl Horvatovič: „Díky vám a veškerému občanstvu hlavního města za počest mně osvědčenou. Vím, že vychází ze srdce upřímného. Buďte ubezpečeni, že dokud mne bude, shledáte mne vždy v řadách srbských vojínů za svobodu a naši svatou věc, odhodlaného ku každé oběti, pokud jest v mých silách. Bojovali jsme, a tisíce hrobů našich nejchrabřejších bratří označují pole zápasů. Čest buď jich památce! Bojovali jsme a budeme bojovat opět a vždy, kdykoliv bude potřeba. Že jsme neochabli, poznají naši vrahové i hnedle i později. Pomluvu odsoudí dějiny. Vězte, že zachovám vás v mysli své. Za velikou čest, kterouž jste mi prokázali, dovolíte, abychom se políbili.

Ať žije národ, ať žije vojsko srbské! Ať žije náš šlechetný panovník Milan M. Obrenovič IV.!"

Občanstvo *požarevacké* zvolilo Horvatoviče za čestného občana svého a oznámilo mu volbu tu zvláštním, velmi srdečným telegramem. Horvatovič odpověděl: „Věřte, že pod naším hrdým praporem trojbarevným a s vámi nikdy mi nebude žádné namahání obtížným a žádná oběť velkou za blaho a štěstí našeho milého Srbska, veškerého milovaného Srbstva a za slávu našeho panovníka Milana M. Obrenoviče IV."

LXXXVIII. Zápletky pro tureckou konstituci.

Jakož vzbudilo prohlášení konstituce turecké po celé Evropě všeobecnou veselost, tak jevila se v Turecku samém všeobecná nespokojenost, neboť dosavadní řády a obyčeje turecké tak se příčí všemu zřízení ústavnímu, že Turci „pravověrní" klnuli původcům nového obratu v domnění, že s tou konstitucí myslí to vláda do opravdy. Přes to vše však jest možno, že by byl bezohledný *Midhat* dovedl ukrotit vnitřní vzpouru proti novému zřízení, ale nemohl zameziti protest sousedních států, kteréž bývaly v tureckém područí, jako jmenovitě *Rumunsko.*

Jakmile rumunská vláda dostala do rukou původní znění řečené konstituce, byla velice překvapena vidouc, kterak Rumunsko prohlašuje se tam za privilegovanou provincii tureckou; avšak umínila si, majíc na zřeteli politickou opatrnost, že bude co nejmírněji si počínati. Telegrafovala tedy svému jednateli do Cařihradu, že obsah článku VII. turecké ústavy spočívá asi na *omylu*, a nařídila mu, aby žádal ministra zahraničných záležitostí za vysvětlení.

Depeše rumunského ministra zahraničných záležitostí zněla takto:

„V Bukurešti, 22. prosince 1876 (3. ledna 1877).

Ministr zahraničných záležitostí rumunskému jednateli v Cařihradě, generalu *Ghikovi.* Obdržel jsem Váš telegram ze dne 20. prosince (1. ledna), ve kterémž jste mi sdělil přehled J. Exc. Savfetem pašou podaného výkladu o smyslu a dosahu čl. VII. otomanské ústavní listiny. Výklad tento učinil na vládu J. Výsosti knížete Karla dojem trapný. Kapitulace rumunských knížat s otomanskými sultány ustálily mezi Vysokou Portou a sjednocenými knížectvími poměry zcela přesné a určité, kteréž ničeho nezměnily na postavení sjednocených knížectví (Multanského a Valašského) co svrchovaného státu. Zákonné trvání těchto poměrů bylo pařížskou smlouvou zabezpečeno. Tyto kapitulace tvoří nyní část evropského veřejného práva. Ve smyslu těchto práv vykonávalo Rumunsko od dvaceti let rozličné, ručícími velmocemi i samou Vysokou Portou uznané politické skutky národní *svrchovanosti.* Nechť si koná otomanská vláda ve svém vnitřním oboru skrze novou ústavu změny jakékoliv, *naše politická samostatnost,* kteráž našimi kapitulacemi a evropskými smlouvami zabezpečena jest, nesmí tím býti *porušena.* — J. V. sultánem oktrojovaná ústava nemůže se tedy dotýkati poměrů, jež ony mezinárodní akty utvořily. — Tvrzení J. Ex. Savfeta paše, že jest Rumunsko jednou z privilegovaných provincií říše, čelí k tomu, aby stoletá naše práva nejtěžším způsobem byla porušena. Naše země tvořila vždy stát od provincií a držav Turecka rozdílný a náš mocnář nemůže býti přirovnáván k „náčelníku" nějaké otomanské *provincie.*

Vláda J. Výsosti knížete Karla koná jen nezbytnou povinnost, když ustanovení otomanské ústavy, pokud se Rumunska týkají, za marná a neplatná prohlašuje a proti všelikému porušováni našich smlouvami zaručených práv

protestuje. Zodpovědnost za následky tak křiklavého porušení spadají nazpět zcela na tureckou vládu, jež roztrhala svazky, kterých Rumunsko vždy šetřilo. — Vláda Jeho Výsosti knížete Karla, silna svým dobrým právem a důvěřujíc ve spravedlnost Evropy doufá, že se ručící velmoci o šetření práv rumunského národa zasadí. — Zmocňuji Vás, abyste odevzdal opis tohoto protestu J. Exc. Savfetovi pašovi a zástupcům ručících velmocí.

N. Jonesku."

Jako vždy hleděla se vláda turecká sprostiti sporu chytráckými vytáčkami a sliby, jak svědčí odpověď Savfeta paše. Sdělilť turecký ministr jednateli rumunskému jak následuje:

„Vysoká Porta, ministerstvo zahraničných záležitostí, 7. ledna 1877.

Panu generalu knížeti Ghikovi, jednateli spojených knížectví Multánska a Valašska.

Pane jednateli!

Poněvadž některé výrazy, kterých se v otomanské ústavě užívá, patrně mylného výkladu docházejí, máme za nutno osvědčiti Vám, že nebylo nikdy úmyslem Vysoké Porty, aby postavení spojených knížectví, jakým toto ve smlouvách se jeví, přímo nebo nepřímo obmezila. Poněvadž není ústava mezinárodní listinou, kteráž by ve smlouvách nějakou změnu způsobiti aneb podmínky trvání některé země zvraceti mohla, která příslušnou část otomanské říše tvoří, postačí zajisté, dotvrdí-li Vysoká Porta, že postavení spojených knížectví tímtéž zůstane, jakým před vydáním ústavy bylo, aby vláda J. Výsosti knížete Karla v tom ohledu zcela uspokojena a ubezpečena byla." *Savfet.*

S touto vyhýbavou odpovědí nebyla ovšem vláda rumunská spokojena, a general *Ghika* dostal od ministra Jonesku novou depeši tohoto obsahu:

„Odpovídaje k Vašemu telegramu ze dne 7. ledna, kterýž obsahuje doslovné znění písemného sdělení, jež Savfet paša vzhledem k našemu protestu Vám učinil, zmocňuji Vás, abyste Jeho Excellenci objasnil, jak vláda J. Výsosti knížete Karla o této záležitosti smýšlí.

Sdělení pana otomanského ministra zahraničných záležitostí, s hlediště našich práv posouzeno, jež evropskými smlouvami uznána a utvrzena jsou, není toho způsobu, aby rumunskou vládu mohlo uspokojiti.

Jsou-li v otomanské ústavě výrazy, kteréž rozličných výkladů dopouštějí, jest to právě okolností, která nás ani uspokojiti ani tak upokojiti nemůže, jak Jeho Excellence Savfet paša si přeje.

Jen formální, vládou J. cís. Vel. sultána vydané a ministrem zahraničných záležitostí vládě J. Výsosti knížete Karla sdělené osvědčení dovedlo by nás uspokojiti.

Toto osvědčení nechť prohlásí, že *Rumunsko není zahrnuto v otomanských provinciích*, o nichž ústava dne 23. prosince oktroyovaná mluví; že svazky, jež Rumunsko k otomanské říši poutají, jen ku starým kapitulacím se nesou, jež mezi rumunským knížetem a otomanským sultánem uzavřeny a smlouvami stvrzeny byly, kteréž novější dobou mezi Tureckem a evropskými velmocemi učiněny byly, kteréž politický poměr *Rumunska* pod spolkovou záruku postavily.

V Bukurešti, 10. ledna 1877.

N. Jonesku."

Na odpověď čekala vláda rumunská dlouho, však marně. Také mocnosti garantující v té záležitosti váhaly, a předseda ministerstva *Bratiano* vedl dne 3. března na toto umlčování práva rumunského státu stížnost na sněmu v Bukurešti.

LXXXIX. Vítězná Černá Hora.

Bojovným Černohorcům nebylo valně vhod, když počátkem listopadu učiněno dvouměsíční příměří, které později ještě o dva měsíce prodlouženo bylo. Vojvoda Kučský a původce pádu pevnosti medunské, chrabrý *Marko Miljanov,* byl příměřím zvláště nemile dotknut. Pravil, kdyby mělo trvati toliko týden, že by Černohorcům dobře posloužilo a popřálo jim oddechu po tolika nesmírných svízelích válečných; ale co sahá přes osm dní, nemůže býti Černohorcům k prospěchu. Tehdáž Marko Miljanov právě započal své výlety od Podgorice ku Skadru a stal se hrůzou nejen vojska Derviše paše, ale i vší Albanie. Několik odvážlivců z jeho čety zapálilo předměstí Podgorice; v Podgorici samé povstala veliká nouze o potraviny a drahota, která hrozila vypuknutím hladu; armáda Dervišova byla úplně znemravněna a zbavena kázně i vojenského ducha; Turci pobiti u Vysočice a hnáni do Spuže, v jehož bráně srubnuta hlava Dželaledinu pašovi; Skadar se třásl a připravoval se na brzký pád.

Taková situace byla v Albanii.

V Hercegovině nebylo lépe. Muchtar paša nemohl se hnouti z náspů grahoveckých; vojsko jeho musilo si krví vykoupiti něco bramborů, které jedno oddělení vykopávalo, mezi tím co druhé zaměstnávalo Černohorce bojem.

K nedostatku potravin přidružila se také podzimní nepohoda; vojsko Muchtarovo bylo vysazeno lijákům chladným a nezdravým, trvajícím po celé neděle; stanů nebylo, aby se pod nimi skrylo; v té nevoli bylo nuceno hrabati si v zemi jámy a zalézati do nich jako dravá zvěř.

Tak vypadaly věci v Hercegovině. Obě armády

turecké byly na prahu úplného zničení, jemuž by nebyly ušly, kdyby je nebylo zachránilo příměří.

Ni jednoho Černohorce nenapadlo, že by po skončeném dvouměsíčním příměří přišlo nové, opět dvouměsíční. Cítili všeobecně potřebu dalšího boje, aby události nezůstaly stát u prostřed cesty a dokonaly se tak nebo tak.

Nešťastná konference! Někdo se vyjádřil: „Chcete-li nějaké dílo pokazit, dejte je komisi, aby je vyřídila.“ Je to smutná pravda. Pánové sedí pohodlně v nádherných síních na měkkých pohovkách a jednají o osudu národů, kteří mezi tím strádají děsnou bídou.

Spisovatel český *J. Holeček*, kterýž do konce roku 1876 na bojišti černohorském meškal, psal o poměrech tamějších mnohé zajímavé podrobnosti. Z jednoho listu jeho vyjímáme: „Když v únoru r. 1876 chtěla Porta zavést opravy navržené v notě Andrássyho, nebylo jí ještě činiti s jinými faktory kromě povstalců. A povstalci, kteří tenkrát ještě nikoho neměli, o nějž by se opřeli, protivili se zamýšleným opravám všemi silami. Situace jejich nebyla tehdáž mnohoslibnější. A povstalci se přece protivili.

Konsulové, jimž tehdáž uloženo, aby sklonili povstalce k míru, přičiňovali se horlivě, aby dostáli danému úkolu. Avšak všude marně. Ani sám místodržitel *Rodič*, od něhož jinak jen dobro očekávají, nemohl ničeho pořiditi.

Chci upamatovati na jeden případ, jak smírcům odpovídáno. Případ ten zůstane historickým.

Konsulové navštívili tábor povstalecký u *Gabely*. Tázali se po náčelníku sboru, vojvodovi Mihu *Brštenovi*. Přišel na pohled nepatrný člověk s čibukem v ústech a stříbrným pancířem na prsou. Německý konsul, pán z Lichtemberku, obrátil se k němu táže se: „Kde je vojvoda Miho Bršteno?“ Hercegovec odpověděl skromně: „Já jsem Miho Bršteno, a tady ten je můj pobratim Miho Ljuban“ — při čemž ukázal na vysokého muže, velmi chudobně oděného, jenž mu stál po boku. Lichtemberk, znalý jazyka srbského, jal se jim přednášeti šlechetné úmysly Vysoké Porty a nabízeti je k návratu. Vojvoda Bršteno se smutně usmál a zavrtěl hlavou: „Není nám možno, raději do jednoho vykrvácíme.“

Pan Lichtemberk, který za leta, strávená v Mostaru, k Hercegovcům přilnul upřímnou náklonností, byl pohnut k slzám. Měl před sebou hrdiny, kteří tehdáž již téměř rok podnikali s utiskovateli svými nerovný boj, snášeli největší bídu a nedostatek, měli sotva sousto chleba na den, jímž by jakž takž hlad zahnali, a kteří nicméně volili raději do jednoho zahynout, než by se poddali.

„Dobře, vece Lichtemberk, vy se budete bíti dále; ale co budete jísti?“

Vojvoda Bršteno pokrčil ramenoma. Ohnivější jeho pobratim Ljuban sehnul se, vzal do ruky hrst země, dal do úst a pozřel. Na to pravil: „Hleďte, pánové, to budeme jísti, avšak vytrváme.“

Opět se ujal slova Lichtemberk. „Chováte se jako praví junáci, ale pomyslete na své ženy a dítky — co ty budou jísti, zůstanou-li pole neoseta, a ta malá podpora, kterou dostávají od sousedního státu, se jim zadrží?“

„My jim hladem umříti nedáme,“ odpověděl Miho Ljuban.

„A jak ne?“

„My je pobijem — ale v boji vytrváme.“

Měl jsem před nedávným časem příležitost mluviti s tímto Ljubanem. Tázal jsem se ho, jsou-li Hercegovci hotovi i nyní vytrvat. „Třeba ještě deset let,“ zněla jeho odpověď.

Vědomí, že jsou ode všech přátel opuštěni, sotva zastraší Černohorce a Hercegovce. Kdyby se i Rusko nedalo do války, jim postačí, že hlavní síla turecká bude musit v stálé nejistotě čekati na vždy možný útok se strany Ruska a státi poblíž Dunaje. Nyní v Hercegovině i Albanii vojska tureckého skoro není. (Počátkem ledna 1877.) Posekali-li Černohorci a Hercegovci z každého 1000 tureckých vojáků 600, nezastraší je nyní ani poměry nejnepříznivější.

V Černé Hoře je bída veliká, mezi uprchlíky vyskytá se i horečka hladem. O bojovníky jest Ruskem obstojně postaráno, ale nedospělé a slabé členy jejich rodin hynou. Sám jsem se o jejich strašlivé bídě přesvědčil, a mohu ujistiti, že dosavadní pomoc Ruska, třeba byla dosti značná, přece nedostačuje.

Považme to: z jedné strany skálopevná nepoddajnost mužů a z druhé smrt hladem. Celý národ zde hyne a chce zahynouti do posledního člověka, než by déle snášel nedůstojné jho. To je úkaz tak velkolepý a tragický, že se musí každý rozlítostnit, kdo jej pozoruje. Bohužel, právě cařihradská konference nemá pro něj očí. Nechtějí-li velmoci pro povstalce učiniti rázného kroku, kdyby se aspoň držely proti Turecku tak neustupně, jako Turecko proti nim! Nemýlíme se v turecké úskočnosti a zchytralosti, že by Turci počali přidávati ihned, jakmile by jim velmocenští zástupcové ukázali pevné, železné čelo.

Avšak co je do toho těm pánům konferentům, kteří Portu tajně k odporu podněcují a tím úmysly Ruska křižují! Vždyť ti národové, o něž se jedná, jsou toliko — Slované!“

Černohorec nemůže od skalnatých svých strání a útesů očekávat tolik úrody, aby se aspoň jediný rok nemusil obávati nouze. Nepatrná políčka, ukrývající se nejvíce v kotlinách málo přístupných, nemohou i v případě nejlepším tolik urodit, aby mohla býti země obilím zásobena. Pole bělopavličské a Crmnica jsou ovšem dost úrodny, ale jsou to jen nepatrné kouty. Většina pozemků černohorských je pouhá skála. Bělopavliči a

Crmnica mohly by vydati dost obilí pro celou Černou Horu, kdyby byly poměry po delší řadu let klidny, aby obyvatelstvo mohlo se věnovat vzdělávání půdy bez obavy, že mu nepříznivá chvíle celou zásobu najednou pohltí.

Před válkou a na počátku války počítali Černohorci, že budou s Turky nejdéle za tři měsíce hotovi. Nebyliť se nadáli nezdaru srbských spojenců, od nichž více očekávali než od sebe. Válka se protáhla mnohem déle a učinila nejen žně nemožnými, ale skoro naskrze i novou setbu.

Kdyby i tedy Černá Hora měla jenom samu sebe na starosti, musila by přece upadnouti do náručí úplné bídy. Ale jí jest pečovati též o tisíce přeběhlíkův z Hercegoviny, Starého Srbska i Albanie, kteří v ní s počátku války hledali útočiště proti ukrutnostem tureckým. Tenkrát, v letě, neměli ubozí nic jiného na zřeteli, než jak by vynesli a zachránili nahý život. Nyní vidí, že sice unikli jataganu tureckému, ale že jim hrozí smrt v jiné podobě — podobě hladu.

Nejtruchlivější bylo to, že přeběhlíci na území černohorské byly vesměs ženy, dívky a děti. Muži všelikého stáří byli vřaděni do vojska, a rozumí se, že je první starostí malého státu černohorského, aby nedal umříti bojovníkům.

Uprchlíci tito bydleli pod širým nebem, vydáni všelikým nepohodám a psotám. Chatrný šat, který byl jediným jejich majetkem vyneseným z domova, znenáhla se rozpadává v hadry a objevuje zrakům hubenou nahotu. Zasmušilou oblohou prodere se časem sluneční paprsek, ale je věru chladný, nesoucitný jako srdce lidská.

Na podzim 1876 poskytnuto uprchlíkům něco chleba tím, že sekali a lámali na skalách chrastí a prodávali je, čímž mohla dospělá osoba vydělati denně až 40 kr. Viděli jsme sličné dívky dvanácti- až čtrnáctileté klesati pod břemeny, která štíhlý jejich vzrůst ohýbala až k zemi. Viděli jsme matky, chovající na prsou schřadlá, nezdravá kojeňátka, která marně se dobývala pro prs, v němž nedostatek vysušil zdroje mléka.

Nemoci dostavily se mezi ně příliš brzy. Již počátkem podzimu vypukly mezi nimi neštovice, které však na zdravém vzduchu černohorském neudržely se dlouho a vystěhovaly se do Boky Kotorské. Neštovice zmizely, a jich místo zaujal svrab. Protože nemají ani domácího, ani lékařského ošetření, padají znenáhla tomuto hnusu za oběť, který rozežírá čistou jejich pleť a pomalu je sráží do hrobu.

Než ličte podobné obrazy barvami nejděsnějšími, nepohnete nikým. Svět baví vypisování sensačních událostí, ale protivno je mu slyšet o lidské bídě, třeba hrozila celému národu záhubou....

General Čerňajev.*)

* * *

Při všem rekovství v snášení bídy i v odporu proti nepříteli stali se Černohorci předmětem hnusných pomluv.

Ani největší nepříznivec Černohorců nemůže junáckému tomu kmeni slovanskému upříti, že dobyl při tak malém počtu svých bojovníků tolik slavných vítězství nad oběma armádama tureckýma, nad albánskou i hercegovskou, že by na ně sotva vystačila leckterá

*) Podali jsme sice již na stránce 33. podobiznu Čerňajeva; neváháme však přece otisknouti obraz jeho znova, poněvadž je zdařilý, úplně věrný. Podobizna tato jest milou upomínkou na pobyt Čerňajeva v Praze, kdež ji zůstavil v několika fotografovaných exemplárech svým přátelům.

evropská říše. Nemohouce tudíž zastíniti události, které veškerý svět zná a které se budou v historii národů věčně skvíti, podobně oněm nezapomenutelným výsledkům, jichž dobyli staří Řekové naproti přesile Peršanů, chtějí na ně aspoň uvrci stín, jenž by je zatemnil a velikolepost jejich umenšil. Zastínění toho chtějí dociliti prostředkem, který musí selhati, protože se nezakládá na pravdě a mimo to není poctivý. Chtějí totiž Černohorce v očích světa, který na ně dosud patří s obdivem, oklevetiti, jakoby si byli pomáhali nevídanými a neslýchanými ukrutnostmi, tak ohavnými, že vojska turecká brala paty na ramena, sotva si je byla představila.

Angličané učinili čestný počátek. Učinili u knížete Mikuláše dotaz, jakže se vojsko jeho proti nepříteli chovalo, a žádali, aby, bude-li mu možno, vyvrátil pověsti, které se o jeho Černohorcích roztrušují. Kníže Mikuláš podal na toto vyzvání anglickému konsulovi Monsonovi žádoucí objasnění, který, mimochodem řečeno, sám na Černé Hoře dlel a může vydati o způsobě, jak se Černohorci chovali k nepříteli, svědectví vlastní, nestranné a z osobního názoru čerpané.

Kníže Mikuláš nestylisoval odpověď svou tak, jakoby chtěl tvrditi pravý opak toho, z čeho je vojsko jeho viněno, a připouštěl, že Černohorci mají ještě některý nelidský zvyk, jemuž se byli už jejich otcové přiučili od Turků, ale doložil zároveň, že se Černohorci k Turkům nikterak nezachovali *tak* ukrutně, jako Turci k nim. Mimo to se kníže Mikuláš zmínil o své a glavarů svých snaze, aby černohorský způsob vedení války byl uveden na „humanitní“ míru evropskou.

Turkům záleželo na tom, aby byli Černohorci vážnosti zbaveni, tak aby neplatili za nejhnusnější nelidy v Evropě Turci, ale Černohorci. Jak jsou již vychytralí, chtěli vlastní vinu uvaliti na protivníka a vstoupiti pak v řady žalobníků. Angličané svým dotazem udělali bratřím Turkům přátelskou službu, která se však minula s účinkem; neboť po odpovědi knížete Mikuláše nabyl každý přesvědčení, že bylo anglické obvinění nespravedlivé.

Avšak Turci neochabli nezdarem britanských bratří. Chopili se téhož prostředku sami a chtěli důkaz o černohorských „ukrutnostech“ provésti o vlastní újmě a na vlastní pěsť.

Dali zhotoviti fotografie tureckých askerů, kteří byli po bitvě u Fundiny, jež pro Turky tak pověstně hrozně skončila, dopraveni na léčení do Skadru. Fotografie tyto předložili cařihradské konferenci, v naději, že při pohledu na ně padne do mdlob a — dříve se rozejde, a že aspoň proti Černohorcům vystoupí rázně a přísně. Turci nepočítali zle; neboť kdo zná tu sběř z Evropy i z Asie a z Afriky dohromady sehnanou, ví, že je ošklivá i s nosy, jakž teprv bez nosů!

Když fotografie beznosých nevykonaly svou úlohu, jak Turci si přáli, u konference cařihradské, vržena o tom zpráva do světa, jako zlé símě, které si samo vyhledá zlou půdu a ujme se v ní.

S těmi beznosými podobiznami a nosy tureckými vůbec má se věc takto:

Po bitvě u Fundiny bylo do Skadru dopraveno devět tureckých vojáků, jimž byly nosy usečeny, a sice buď částečně nebo celé. Guvernér skadarský podal o tom ihned zprávu všem vládám a tvrdil, že Černohorci uřezali *živým* jeho vojínům nosy.

Tato kleveta měla účinek — část obecenstva měla za to, že Černohorci řežou nosy napořád každému, kdo jim pod nůž přijde.

Konsulové skadarští věděli, že chce guvernér provésti švindl, a radili mu, aby od své pomluvy upustil a neškodil si. Ale guvernér stál na svém a žádal důrazněji, aby konsulové tu „beznosost“ vyšetřili a na vlastní oči zhledli. Domníval se bezpochyby, že tím spíše nepřijdou, čím jim ji bude živěji malovat, a tak že opanuje pole. Konsulové tedy vyslali ze svého středu rakouského vicekonsula Julia *Grünera*, aby beznosé askery v nemocnici navštívil a zjistil, jakým způsobem byli nosů zbaveni.

Čtyři z nich vypravovali, jak bojovali a statečně se drželi. V tom prý se viděli od „Karadaghů“ (Černohorců) obklíčeny, padli a pozbyli vědomí. Ale najednou prý pocítili na místě, kde se nalézá nos, prudkou bolest, chopili se onoho místa rukou a shledali, že více nosu nemají.

Zde třeba připomenouti, že Černohorci skutečně nosy řezají, ale toliko *mrtvým* nepřátelům, *nikdy* živým. Protože v bitvě každý Černohorec zápasí na vlastní řad, chce po bitvě podati glavarovi důkaz, kolik nepřátel skolil — a důkaz ten provádí nosy, jež usekal oněm, které seklál svým handžárem. Humanní, lidskou není žádná válka a na poloostrově balkánském, jehož obyvatele Turci skoro po půl tisíciletí vychovávali, tím méně. Avšak národové balkánští nikdy nedostihli v tom ohledu svých mistrů, neřku že by je předčili! Turci je za živa na kůl naráželi, pekli, stínali, za žebra nad propastmi zavěšovali, věšeli a jiné a jiné ukrutnosti páchali. Poměrně byli křesťanští národové vždy lidštější.

Černohorci vzdali se, zvláště přičiněním knížete Mikuláše, všech zvyků, které by se mohly nazvati barbarskými, a ponechali si jenom sekání nosů mrtvých nepřátel. Naproti tomu Turci i nyní sekají celé hlavy, a to nejen padlým, ale i zajatým.

Tedy rakouský vicekonsul vyšetřil, že z oněch devíti beznosých čtyři mají vlastně prudké ráně děkovat, že zůstali na živu, neboť jenom bolestí byli přivedeni k sobě. U druhých pěti vyšlo pak na jevo, že jich *Turci sami nosů zbavili, aby jich mohli užít co důkazu proti Černohorcům.*

Vizme, jak se zachovali Černohorci k zajatému

Osmanu pašovi a k jiným zajatým v počtu okolo 600! Osman paša byl na Cetyni držen jako host a nedáno mu v ničem cítit, že je jiného náboženství a jedním z vůdců nepřátelských. Kníže jej bez záruky pustil na třínedělní dovolenou do Dubrovníka. Zvával jej k sobě, bavil se s ním přátelsky a rozmlouval s ním vždy co nejvlídněji. Tím si nepřítele proměnil v přítele.

Nikomu ze zajatců tureckých nezkřiveno vlasu. Naopak, syceni lépe, než v tureckém táboře. Když pak propuštěni na svobodu, obdržel každý z nich ještě něco peněz. Tak velikomyslně se Turci nezachovali nikdy!

Ještě byli zajatci na Cetyni, když se podařilo Muchtaru paši na Omutiči zajmout asi deset černohorských mladíků, kteří se v proudu bitvy příliš daleko odvážili. *Muchtar paša dal je postínati až na jednoho, jehož dal nahého z tábora vymrskati* a vyhnati do středu Černohorců, aby jim vyprávěl, jaký osud stihl jeho soudruhy. Tak učinil Muchtar paša přes to, že jej kníže Mikuláš ihned telegraficky žádal za vydání zajatých a sliboval za ně rovný počet zajatců tureckých. Muchtar paša toho nedbal, což je důkazem, že mu pramálo záleželo na životě vojáků. Každý by zde očekával, že dal kníže Mikuláš odpraviti aspoň desetkrát tolik zajatých Turků, kolik dal Černohorců Muchtar paša se světa sprovoditi. Avšak nikoli. Kníže Mikuláš zachoval se s takým sebezapřením, že by tak neučinil žádný vojevůdce na západě evropském na jeho místě. Zapomněl, jak je msta sladká, a nesáhl ani jednomu Turkovi na krk, ačkoli by jej musel i válečný řád omluviti.

Utrhačné zprávy o Černohorcích měly ostatně také ten účel, aby *vítězné* Černé Hoře mohly se tím snadněji odepříti její požadavky při jednání o mír. Světu se mělo dokázat, že jsou Černohorci barbaři, státního života neschopni. Však i takové pomluvy minuly se cíle, ale práv svých se Černá Hora přece dovolati nemohla.

Když Černohorci pouštěli se do nerovného boje, měli za účel dobyti Hercegoviny a její územím rozšířiti těsnou svoji domovinu. Hercegovci měli již ode dávna tutéž snahu a nejnadšenější jejich národovci asi od sta let nesní o krásnější budoucnosti nešťastné vlasti, než o oné, která jí vykvete z připojení k bratrské Černé Hoře.

Když r. 1875 počala nespokojenost Hercegovců hroziti zjevným výbuchem, vypraveno více deputací na Černou Horu, aby lidu, který již již tasil zbraň z pochvy, zabezpečily nejenom brannou a diplomatickou pomoc Černé Hory, nýbrž aby mu mimo to zjednaly záruku, že se Černohorci vší silou přičiní, aby se s nimi mohli Hercegovci slít v jediný celek, v jediný národ, v jediný stát.

Malá Černá Hora byla si sice vědoma, že se jí nikdo jiný rovnati nemůže, pokud se statečnosti týče, ale v dobré vůli, kterou vždy byla hotova Hercegovcům přispět ku pomoci, nebylo zahrnuto vše, co jí bylo nevyhnutelno k válce s Tureckem. Kdyby se u Černohorců jednalo jen o dobrou vůli, dávno by již Turci byli na oné straně Bosporu, dávno by již utiskovaní národové křesťanští vyhřívali se na slunci svobody, dávno by se již byla Černá Hora rozšířila živly stejně smýšlejícími a povznesla na výši, kde by jí ani nejpyšnější státy nemohly odpírati pozornosti a úcty.

Avšak Černá Hora je nepatrná, malinká, chudičká. Černohorec táhne do nejkrutšího boje s hladovým žaludkem, a když se co vítěz rozhlíží po bojišti, cítí na prvním místě, že je — žaludek jeho ještě hladovější.

Žádný národ nedal by se do boje s prostředky tak chatrnými, jako Černohorec, a žádný národ by na jeho místě nemohl dokázati větší statečnost a velkolepější hrdinství. Ani nejzakletější nepřátelé jména černohorského i slovanského nezapírají, že úspěchy zbraní černohorských jsou neobyčejné, ba nevídané a nebývalé, a vzdávali by jim vši chválu, pokud se Černohorci neozvou, že by svými vítězstvími chtěli také čehosi docílit a že nechtějí, aby krev jejich byla prolita zadarmo, z nějaké furie, nebo z řemesla.

Když počátkem července roku 1876 přestupovali Černohorci hranici své vlasti, nikdo z nich se nenadál, že přesila turecká dozná od nich porážek tak neslýchaných, jak se skutečně stalo. Černohorci předstihli sami sebe. Svými předešlými vítězstvími zjednali si sice po všem světě dávnou již slavnou pověst, ale vítězství jejich v této válce zastiňují vše, co byli kdy proti odvěkému nepříteli podnikli a vykonali.

Zejména se Černohorci před válkou nenadáli, že by se potkali se zdarem na straně albánské. Tam neměli nic jiného v úmyslu, nežli držeti hordy turecké na uzdě, aby se přes jezero skadarské nedostaly na rovné pole řécké, odkudž by za tři hodiny mohly přikvačiti na Cetyň aneb ji aspoň tak ohroziti, jako v roku 1862. Marko Miljanov, Božo Petrovič a Ilija Plamenac obdrželi úkol, aby vojsko turecké zaměstnávali a nedopustili, aby se dostalo přes hranici černohorskou.

A právě na straně albánské docílili Černohorci nejvíc. Právě zde vykonali skutky, jimž se bude člověčenstvo věčně obdivovat. Právě zde dokázali, že jsou živlem nezmořitelným, nezdolným, který je s to přemáhati nejkrušnější překážky, a který jde vstříc budoucnosti skvělé.

Každý by tudíž soudil, že Černohorci nepřestanou na prvotních svých požadavcích, které se vztahovaly pouze na Hercegovinu, a že, abychom tak řekli, program svůj rozšíří a se zasadí, aby jim byla kromě celé Hercegoviny přidělena i severní část Albánie, tak zvaná begovina.

Leč to se státi nemá. A proč? Proto jediné, že si toho Vysoká Porta nepřeje a že žádná, pravíme žádná z velmocí nebrání zájmů Černé Hory tak, jak si byla zasloužila. Samo Rusko jen jaksi nesměle žádá, aby území černohorské bylo rozšířeno. Vůbec se o zvětšení Černé Hory mluvilo posud takým způsobem, jakoby se

jí činila milost nějaká, ú-tupek, na nějž nemá dostatečného práva a který by se jí udělil, ale jenom z protekce.

Junácká Černá Hora nepotřebuje žádných milostí, obzvláště od Turecka ne. Turecko, od ní bezpočtukrát hanebně poraženo, tváří se, jakoby ji bylo již dávno bůh ví jak milovalo, a jako by z pouhé lásky nebylo proti ní postavilo sílu, jakou mohlo, sílu, která by Černou Horu byla zničila, aneb, abychom to vyjádřili tureckou frasí, na kopytech koňů roznesla.

Černá Hora podnikla válku s Tureckem jako samostatná država a vyšla z ní co vítěz. Kdo může nyní žádat od ní, aby to, čeho si zasloužila, jsouc svobodna, sobě zůstavila?

Tolik je jisto: Černá Hora zůstane samostatnou, samostatnost její bude uznána i od oněch velmocí, jež ji dosud bez příčiny, pouze proto, že je slabá Černá Hora nemohla za to ztrestati, považovaly za odvislou od Turecka, a — Černá Hora bude rozšířena, ne-li nyní, zajisté v budoucnosti blízké.

* * *

Nejsouc si jisto, kterak s ním po nezdaru konference cařihradské Evropa naloží, odhodlalo se Turecko k nabídnutí míru oběma knížectvím, při čemž mělo se Černé Hoře dostat nějakých výhod. Kníže černohorský váhal nejprve s odpovědí, poněvadž chtěl dřív znáti náhled ruského dvora, jehož vliv je na Černé Hoře rozhodující. Konečně řekl kníže konsulovi anglickému, kterýž převzal předchozí prostředkování míru, že nesleví ani dost málo z toho, co konference navrhla ve prospěch Černé Hory, a že bude mimo to žádat i *Nikšič*, protože té pevnosti Černá Hora nezbytně potřebuje. Podrobnější zpráva zvěstovala podrobněji tyto požadavky Černé Hory: „Upravení hranic, tak jak navrhla je konference, k tomu postoupení přístavu spužského a obou opevněných ostrovů Vraniny a Lesandrie v jezeře skadarském; dále pak volnou plavbu na jezeře tomto i po Bojaně až k moři. Konečně ustanovení tureckého jednatele na Cetyni a černohorského zástupce v Cařihradě. Za to chce Černá Hora všecky tvrze a státní budovy na území přivtěleném Portě zaplatit ve 12 ročních lhůtách a do 40 dnů zjednati návrat všech Hercegovců do Černé Hory uprchlých, jestliže jim Porta povolí osvobození daní na několik let, a poskytne jim peněz na vystavění obydlí a kostelů, na vzdělání polí a na výživu až do žní.

Miss Irby.

Konečně přinesly Všeobecné noviny augšpurské tuto zvěst z Cetyně ze dne 19. února:

„Černá Hora nechtěla z počátku o míru ani slyšeti, poněvadž kníže, spoléhaje v chrabrost a osvědčenou vytrvalost vojska svého, mohl s pevnou nadějí ve vítězství očekávati pokračování ve válce. Poměry věru politování hodné armády turecké, zvláště pak sborů stojících v Hercegovině, značně se zhoršily, kdežto nadšení v řadách praporů černohorských každým dnem rostlo. Turecko pak nepodalo žádný přímý návrh, a co nabízeli zde rozliční prostředníci soukromí, nechtěl kníže nijak přijati. Takto připravovala se Černá Hora k pokračování ve válce, zdokonalovala zbrojení a činila všecka

opatření, aby zaopatřila potřebné potraviny vojsku a též obyvatelstvu. Vojvoda Ilija *Plamenac**), jenž poslán byl do Vídně, uzavřel několik důležitých obchodů, při čemž nezapomnělo se na rozličné věci politické, tak že Plamenac měl vyplniti úkol značný, jejž skutečně vyřídil k úplné spokojenosti knížete. Plamenac nezůstal jen ve Vídni, nýbrž jel také několikrát do Německa a Ruska, a vyřídiv všecky nejdůležitější záležitosti své vrátil se domů. Netřeba dokládati, že Plamenac byl při této příležitosti v náhledu svém, že Černá Hora musí ve válce proti Turecku pokračovati, ještě utvrzen, a tudíž panovalo přesvědčení obecné, že po uplynulém příměří počne opět nepřátelství. Najednou však obdržel kníže zdvořilou prosbu od velkého vezíra, aby počal s Portou vyjednávat o mír. Poněvadž velký vezír zmiňuje se o *rozšíření území černohorského*, a poněvadž na druhé straně jest Černá Hora vázána smlouvou srbskou (a srbské vyjednávání o mír bylo již v proudu), svolil kníže tím spíše, jelikož nechtěl zavdati mocnostem podnět, aby si stěžovaly na neustupnost jeho. Při té příležitosti ustanoveno však pevně a nezvratně, že od požadavků a podmínek, které se Portě předloží, za žádnou cenu ani dost málo neustoupí, zvláště proto, jelikož Černá Hora jest nyní v poměrech velmi příznivých. Podmínky obsahují nejnižší míru požadavků, neboť od původního úmyslu, žádati přivtělení jižní Hercegoviny k Černé Hoře, se upustilo, a obmezeno se tolika na kraje ležící kolem Černé Hory, pak na Nikšič, Krajinu a celé území severně a západně od jezera Skadarského ležící. Portě není nesnadno požadavkům těmto vyhověti, kdežto pro Černou Horu jsou krajiny ty životní podmínkou. Na ústupnost Černé Hory při vyjednávání míru nelze tedy ani pomýšleti; jestliže Porta nepovolí, bude se pokračovati ve válce. Teprv když Porta zjistila, že to nebude svrchovanosti Černé Hory na ujmu, odhodláno se vyjednávati v Cařihradě."

Avšak mezi vyjednáváním byla branná síla černohorská ustavičně na skoku proti nepříteli. Dle zpráv vojvod Vukotiče*), Plamence a Petroviče o stavu vojska

---

*) Ilja Plamenac (vyobrazení na str. 301) náleží k nejpřednějším vůdcům národa svého a rádcům knížete. V době války této a již dříve byl správcem válečných věcí Černé Hory a spoluvelitelem jižní armády. Již za knížete Danila osvědčil Plamenac velké junáctví; jmenovitě vynikl osobní statečností již v hercegovském povstání za Luky Vukaloviče. Kníže Mikuláš seznav jeho ráznost a organisatorský talent, svěřil mu správu záležitostí vojenských. Plamenac nesklamal důvěru knížecí, nýbrž za několik let při nedostatečných prostředcích provedl na Černé Hoře opravy, jakých vyžaduje pokrok v novověkém válečnictví. V ministerské hodnosti vypraven byl také několikráte s důležitým poselstvím jmenovitě do Cařihradu a do Vídně, Terstu, aby zakoupil nové zadovky, kterých ještě na Černé Hoře neměli dostatek a obilí; úkol svůj provedl ku spokojenosti knížete. Když konečně Černá Hora v červnu 1876 vypověděla Turecku válku, jmenován Plamenac velitelem jižní armády pod Božou Petrovičem. Vedle Marka Miljanova měl Plamenac největší zásluhy o šťastný výsledek slavných bitev u Podgorice, Medunu a jinde. Jemu hlavně kladou se za zásluhu plány, podle nichž bylo vojsko černohorské k bitvám rozloženo a připraveno. Za všecky své skutky na bojišti a v radě je Plamenac vedle Marka Miljanova nejpopulárnějším hrdinou na Černé Hoře. V boji je lvem, ale jinak beránkem. V tom obličeji povětrností do tmava zbarveném, v tomto obrovském těle a v očích dobromyslně pohlížejících zobrazen typus Černohorců. Plamenac je neunavným dělníkem v poli i v radě, neunavným vykonavatelem ministerské své hodnosti. Jen o jednom jeho výroku chceme se zmíniti; charakterisuje jej dostatečně. Když vůdci odbývali poradu, jak by turecká armáda mohla býti zničena nejrychleji a nejdůrazněji, navrhoval někdo, aby byla vlákána do Černé Hory na místo příhodné. Ale hned povstal poctivý Plamenac a hromem ozvala se slova jeho: „Nijednog prsta crnogorske zemlje nedajmo!" (Ani píď půdy černohorské). A nadšený souhlas svědčil, že všickni schvalují radu jeho.

*) Vojvoda Petr Stefanov Vukotič (vyobrazení na str. 297.), tchán knížete černohorského, byl v době války asi 50 roků stár a v hodnostech státních zaujímal místo náměstka předsedova v senátě. Nejen na Černé Hoře, nýbrž i za hranicemi požíval Vukotič velké úcty a vážnosti jak pro bodrou svou povahu tak i pro svou udatnost. Slavnou pověst udatenství získal si Vukotič hlavně roku 1862, když Porta vypravila proti Černé Hoře mohútné armády proto, že tato podporovala povstalce hercegovské. Kdežto od jihovýchodu operovali proti Černé Hoře Selim a Husejn paša, postupovali Derviš a Sali paša s armádou 30.000 mužů přes vysočinu Gackou, průsmykem dužským k Nikšiči, aby se této pevnosti při hranici černohorské zmocnili za každou cenu. Vrazili však na Černohorce pod Vukotičem, kterýž Turky sedmkráte vítězně odrazil, takže konečně museli ustoupiti. Dali se tedy jinou cestou na Baňany a přes Kituplaninu prodrali se po nesmírných ztrátách do Nikšiče. Od té doby však slaveno jméno Vukotiče jako velkého a nepřemožitelného hrdiny. — To však nebyl jediný válečný čin Vukotičův. Již před tím míval účastenství v podnicích proti Turkům a také potom nenechával rezavěti svůj handžár. Vukotič tedy u mladšího pokolení požíval veliké úcty jako bojovník a hrdina osvědčený, kterého si berou za vzor junáctví. Nová činnost nastala Vukotičovi, když roku 1875 vypuklo povstání hercegovské. Byl vůdcem Černohorců, kteří pospíšili na pomoc svým bratřím, a pomáhal s nimi výdatně dobývati mnohého vítězství. Vukotič prostředkoval mezi povstalci a černohorským knížetem a výdatně se přičinil, aby Černohorci mohli houfně táhnouti do boje proti Turkům. Sám ovšem osobou svou také boji se nevyhýbal a osvědčoval svou udatnost; ale do veřejnosti dostalo se jméno jeho jen jednou po poradě povstaleckých vůdců v klášteře koséřevském dne 27. srpna 1875, kde shromáždění předsedal. (Vyobrazení na str. 349.) Od té doby zúmyslně skutky jeho zatajovány, aby Černá Hora pro účastenství svých příslušníků v povstání neměla diplomatických oplétání. Po vypuknutí zjevné války s Tureckem bojoval v armádě severní, a když po bitvě vučidolské kníže se odebral zpět do země, byl Vukotič vrchním velitelem a držel na uzdě armádu Muchtarovu, kteréž také připravil částečnou porážku u Grahovce. Konečně Muchtara sevřel tak, že katastrofa armády jeho byla neodvratnou. Toho osudu osvobodilo Muchtara příměří

vyšlo na jevo, že v lednu 1877 mohla Černá Hora každý okamžik postavit proti nepříteli 22.000 vlastních mužů, nehledě ani k povstalcům. Před válkou měla armáda černohorská 23.000 bojovníků, z čehož jde, že válkou ubylo jí toliko 1000 mužů. Celkem padlo Černohorců mrtvých i raněných po celé čtyřměsíčné válčení asi 2000, z nichž připadá polovice na mrtvé a zmrzačelé a druhá polovice na lehce raněné, kteří se opět uzdravili a k boji schopnými stali.

Bojovné nadšení bylo po válce větší než před válkou. Černohorci poprvé v této válce vzdali se obrany na pomezí svých hor a dali se na výboj mimo půdu černohorskou, i domohli se výsledků tak velikých, že se o těchto před válkou nikomu z nich ani nesnilo. Obyčejnou bojovnost Černohorců podněcovala po konferencích cařihradských i rozhořčenost, že se jim nechtělo dáti, čeho si krví vydobyli a co jim patří i vůlí lidu, o jehož příští osudy se jednalo, i přirozenou polohou země, která se pozdvihla, aby byla k Černé Hoře přivtělena.

V tomto směru pracovali téměř všichni náčelníci povstání hercegovského, jmenovitě farář Ivan *Musič**), dobrý diplomat i bojovník jako býval prve dobrým pastýřem duchovním, pak archimandrita *Dučič***) a jiní. Povstalecké sbory těchto vůdců zavázaly se přísahou, že zbraně nesloží, pokud nedobudou si práv lidských ve vlasti své, i kdyby obě knížectví, Srbsko i Černá Hora, mír uzavřely. Taková byla situace v Bosně a Hercegovině v první polovici března 1877, když srbská skupština, jak dále popíšeme, byla uzavřela mír, a když i poslové černohorští k vyzvání Porty chystali se o čestný, výhodný mír jednati.

---

uzavřené dne 30. října. Když potom v listopadu Vukotič zavítal do Cetyně, uvítán s velkou poctou. Cetyň byla prapory ověnčena a večer osvětlena.

Dcera vojvody Vukotiče, Milena, kněžna černohorská (vyobrazení na str. 273) vyniká nejen vzácnou krásou těla, ale též ušlechtilostí ducha, rozšafností a bystrým rozumem. Jen taková žena knížeti Mikuláši mohla založiti a spořádati šťastnou domácnost, že poznav skvělý život pařížský, kdež několik let přebýval za příčinou svého vzdělání, přivykl jednotvárnému životu v Cetyni. Poutáť jej zde blahý život rodinný a láska i věrnost národa. — Kněžna Milena jest s knížetem zasnoubena od r. 1860; čítala tehdy sotva 14 let svého věku. Ze šťastného toho manželství původ vzalo několik dcerušek, pak následník trůnu Danilo, nar. 17. června 1871. Toť celý její životopis, kratičký, jako všech žen šlechetných. Skutky její zapsány jsou v srdci národa. Kterak za války, nešetříc vlastního pohodlí a zdraví, obětovně se svou tchýní navštěvovala a ošetřovala raněné a těšila vdovy i sirotky, jest známo v Černé Hoře i Hercegovině.

*) Farář Ivan Musič (vyobrazení na str. 293) spravoval před povstáním hercegovským svou osadu v Ravnu, kdež moudrostí a lidumilností svou, pak statečnou odhodlaností v obhajování křesťanů proti Turkům získal si tolik vážnosti a úcty po celém Popovu poli, že křesťanské obyvatelstvo lnulo k němu s neobmezenou důvěrou, ve všem všudy radou jeho se spravujíc. Když tedy vypuklo povstání v Hercegovině, obracely se k němu zraky všech, čekajíce na jeho povel. Jisto jest, že katolíci z náboženské řevnivosti proti církvi pravoslavné nebrali horlivého účastenství v povstání a sice i v Bosně i v Hercegovině. Delší čas tedy bylo ticho i na Popovu poli, až chopili se zbraní i zdejší katolíci, ovšem jenom na přímluvu Musičovu; vymínili si však hned, aby jen farář Musič byl jejich vůdcem a představeným. Okolnost ta svědčí nejlépe o důvěře, jaké Musič požíval mezi lidem. Vůdci povstalců hercegovských nemuseli toho nijakž želeti, že Musičovi ponechána hodnost vojvodská. Osvědčiltolik schopností válečnických a tolik obezřelosti, že si získal velké zásluhy o dobrý zdar odporu hercegovského proti Turkům. Schopnosti jeho brzy seznány a tak mu neustále svěřovány samostatné výpravy. Tak na př. při sevření Trebině měl přerušit spojení mezi Trebiní a Dubrovníkem, později měl překaziti Turkům cestu z Kleku do Trebině. Farář Musič nabyl vynikajícího vzdělání a vyznamenal se nejen udatností, nýbrž také bystrým rozumem. Z těch důvodů hrával po celé povstání velmi důležitou úlohu v radě vůdců povstaleckých: jmenovitě často rozhodovalo jeho slovo v důležitém jednání diplomatickém. V této příčině pokládán za muže nejzpůsobilejšího hned po Sočicovi. Musič měl kromě jiného také účastenství v diplomatickém jednání vůdců povstaleckých na Sutorině s místodržitelem Rodičem. Pro diplomatickou svou způsobilost vyslán býval často do Dalmacie, kamž ovšem chodíval na zapřenou do rozličných měst. Za příměří, když mněl se býti bezpečným a nijakž se neukrýval, zatknut byl za návštěvy své v Dubrovníku a vezen do Terstu, odkudž se měl vydati do Vídně. Avšak zatím vymohla Černá Hora u Rakouska, aby byl Musič propuštěn na svobodu. Tím způsobem vybaven odebral se do Černé Hory, aby se připravil k další činnosti na poli válečném, kdyby Hercegovci museli dále se zbraní v rukou vymáhati na Turkovi práv lidských.

**) Archimandrit Dučič (vyobrazení na str. 173) byl vůdcem sboru dobrovolníků při armádě ibarské. Dučič je rozený Hercegovec a otužil se od mládí dostatečně v řemesle válečném. Drobná válka pohorská je mu tak známa, jako mnohým jiným zkušeným Hercegovcům a Černohorcům. Roku 1861 byl náčelníkem povstalců hercegovských proti Turecku. Praví se, že pro oposici proti knížeti černohorskému nemohl setrvati ani na Černé Hoře, aniž v Hercegovině, kde obyvatelstvo valnou většinou osvědčovalo knížeti Mikulášovi vřelé své sympatie. Proto odešel do Rakouska, žil několik let v Terstu, načež se přestěhoval do Bělehradu. Jak prudký byl rozpor mezi knížetem černohorským a Dučičem, o tom neznáme bližších dát, ale že ta oposice nebyla příliš ostrá, soudíme z toho, že hned po vypuknutí války s Turkem Dučič ochotně nabídl Srbsku své zkušenosti válečné, a přidělen byv k ibarské armádě pod Zachem jal se v čele dobrovolnického sboru operovati přes Varoš, aby zjednal spojení s Černou Horou. Dučič je muž velmi vzdělaný, jmenovitě ve vědách dějepisných. V srbském učeném družstvu bělehradském zaujímal vždy vynikající místo. Byl také předsedou historického odboru při tom družstvu. V „Glasniku“ je od něho mnoho důkladných článků, zvláště o Starém Srbsku a o Hercegovině. Povstání v Starém Srbsku a v jižní Bosně je z větší části jeho dílem. Dučičovi se sice nepodařilo opanovati Varoš a zjednati spojení s Černou Horou pro velkou pře-

XC. K historii utrpení Jihoslovanů.

Bude asi mezi čtenáři této knihy málo těch, kdož nebyli by slýchali nebo četli o povaze a působení šlechetného lidumila a poctivého vlastence Jiřího *Strossmayera*, biskupa ďakovarského. Svědectví muže tak vysoce vzdělaného a nad všelikou nepravdu povzneseného jest zajisté zcela způsobilé k tomu, aby vzbudila se víra v nelidské barbarství turecké u každého, kdož mu z jakýchkoli příčin víry dáti nechtěl.

Angličtí dopisovatelé navštívili na svých pochůzkách po dějišti válečném i *Strossmayera* a žádali ho o zprávy. Ochotně vyhověl biskup žádosti jejich a listy anglické přinesly pak obšírná líčení o ukrutnostech tureckých na základě zpráv Strossmayerových. To zavdalo generalním konsulům rakouskému a anglickému podnět k dotazům o řečených ukrutnostech, jež jiní konsulové nejraději zamlčovali. I těmto dvěma konsulům Strossmayer rád vyhověl a zaslal rakouskému konsulu v Serajevu *Teodorovići* list, platící zároveň konsulu anglickému. Tento list jest vzácným příspěvkem k historii utrpení Jihoslovanů a byl vložen mezi diplomatické listiny, kteréž předloženy byly anglickému parlamentu v tak zvané „modré knize." Zní takto:

„Ctěný pane generalní konsule! Na Váš ctěný list toto Vám odpovídám: Co jsem ctěným Angličanům sdělil, slyšel jsem od zcela věrohodných svědkův, mezi jiným i od svých kněží, kteří v obcích podle Sávy žijí a kteří mne zpravili o neslýchaných ukrutnostech, jež vlastníma očima viděli. Není také divu, neboť vzmohly se dnes v Bosně vášně, jež i u vzdělaných národů hrůzy vyvolávají, natož pak v nevzdělané a po dnešní den ještě naskrz barbarské Bosně.

Odpusťte, ctěný pane, že činím zde jednu poznámku. V našich krajinách panuje obecně náhled, že pp. generalní konsulové slouží stávajícímu směru a že tudíž vše, co s tímto směrem se neshoduje, vidí i nevidí. Nemohu rozhodnouti, co na tom pravdy, jest mi však s podivením, že právě jen Vy a generalní konsul anglický uznali jste za vhodné zodpovědnosti žádati. Krom toho zdá se mi nápadným i to, že mne v listu svém vyzýváte, abych Vám řekl, zdaliž to, co pp. Angličané tvrdili, vlastníma očima jsem viděl — jako kdybych měl obcházeti Sávu a pozorovati, co se tam děje, aneb jako by pouze to mohlo být pravda, co vlastníma očima vidíme!

Ctěný pane! Dle mého náhledu nejde o to, zdaliž jednotlivý případ, jak jej lidé vypravují, stal se tak neb onak, alebrž jedná se o velkou zásadu, kteráž o celé věci jednako rozhoduje. Jedná se zejména o to, je-li možno, aby křesťanský lid pod vládou koranu jist byl proti ukrutnostem a mučednictví. Mé přesvědčení jest, že to možno není, neboť koran, jak lépe znáte než já, nařizuje, aby kříž mečem byl vyhuben a zničen a jestli pro zvláštní okolnosti nemůže to provésti, přece nikdy nedopustí, aby upřímným a počestným spůsobem dostalo se křesťanu jakéhokoli práva a platnosti.

Koran značí neobmezenou božskou vůli a zároveň i náboženský státní zákon, že křesťan musí být vyloučen nejen z ráje po smrti, nýbrž že jest i v státním a společenském životě na zemi sproštěn veškerého práva, vší platnosti a všeho práva majetnického. Křesťan jest dle koranu na vždy otrokem, otrokem ne z vůle lidské, nýbrž z nezměnitelného božského nařízení, otrokem na věky. Toť dogma koranu, jehož moc na světě nikdo ani zkrátiti ani seslabiti nesmí.

Veškeré snahy Evropy proti tomu byly dosud marny a ostanou i na dále, leda s tou výminkou, že na dále bude křesťanské raji hůře, neboť praví Turci — a se svého stanoviska plným právem — horší se na křesťany proto, že jsou příčinou, že Evropa v jich záležitosti se míchá a že jim na místo vůle božské svou lidskou chce uložiti. Mravní rozvoj života dle koranu jest pochybený, fanatický a s ním spojena jest povždy ukrutnost.

Dovolte, abych Vám uvedl několik slov, kteréž mi právě velmi ctný, vzdělaný a věrohodný muž z Brodů píše:

„Kdyby mi povolání mé dovolovalo, byl bych již napsal o nelidském počínání tureckém celé folianty; tolikkráte měl jsem příležitost úřadně, co advokát zdejšího zastupitelstva, slyšeti z prvního pramene stížnosti a nářek raje, že v pravém slova smyslu jsem hrůzou byl pojat a tak zarmoucen, že jsem se vyhýbal schůzím a poradám raje s Turky na zdejším zastupitelstvu, ve kterýchž raja Turkům přišedším, aby ji k návratu přiměli, do očí vypočítávala děsné činy, násilí, moření, vraždění nemocných starců, žen a dětí" atd.

Ctěný pane! To jest pouze jeden odstavec tureckého panování, to je pouze jediný trn. Počítejte nyní čtyry století a celý rozsah Turecka i přesvědčíte se, že ukrutnosti, jež snáší a snášela raja, nikdo nemůže vy-

---

silu tureckého vojska. Nicméně svedl přece s Turky několik vítězných bitek, v nichž osvědčil i dosti osobní statečnosti i vojevůdské schopnosti. Jmenovitě v jedné bitce vlákal zdánlivým ústupem Turky do zálohy nastrojené a postřílel jim kolik set vojska. V jedné z posledních bitek byl raněn a musel se prozatím vzdáti činného účastenství ve válce. Sbor, kterýž měl jen k němu důvěru, rozešel se na to. Černohorci a Hercegovci vstoupili do legie Vrbicovy, ostatní bojovníci vřaděni do jiných sborů. Dne 5. září přinešen byl raněný Dučič do Bělehradu, kdež se mu ovšem dostalo pečlivého ošetřování. Uzdraviv se vrátil se ihned na bojiště a v krátké době měl opět nový sbor dobrovolníků, kteří byli hotovi bojovati do posledního muže za osvobození otčiny. Právě co tiskneme tento arch knihy (v březnu r. 1877), prohlásili povstalci, že nejsou vázáni mírem srbským a že zvolili si Dučiče za vrchního velitele.

psati. Raji zná pouze oko boží a nadějeme se, že jest již míra strastí jejích naplněna. Od spravedlnosti a moudrosti Evropy očekává veškeré křesťanstvo, že již jednou utrpení tomu konec učiní. Nestane-li se to, obávám se, zdaliž božská spravedlnost neposlouží si právě hnilobou tureckou, aby potrestala Evropu.

Ostávám Váš s úctou služebník
biskup Jiří Strossmayer."

Tento list šlechetného biskupa má význam hluboký. Vyšel ze srdce plného přesvědčení a pravdy, přesvědčil o pravdě i nevěřící a varoval je před následky. Illustraci k listu Strossmayerovu tvoří pamětní spis, jejž jménem ostatních náčelníků povstání bosenského zaslal v prosinci 1876 generalu *Ignatěvu* Petr *Uzelac*. I tento spis klademe zde beze změny:

„Vaše Excellencí! Vůdcové povstalečtí v Bosně co zákonní zástupcové národa bojujícího proti bezpráví, lidské hanbě, proti svým utiskovatelům, dověděli se, že bosenští Turci navedeni domácími úřady připravují obšírnou mazbatu (žádost), jižto hojně podpisují a k jejíž podpisování mocí donucují ostalé v Bosně srbské kupce, kněze a vesnické starosty. V mazbatě této prohlašují, že národ v Bosně bez rozdílu vyznání a národnosti jest úplně šťasten pod vládou sultánovou a s nynějším stavem věcí zcela spokojen; z té příčiny že není potřeba nijakých oprav a změn v oblíbené státní správě.

Vůdcové povstalečtí sejdou se sice k všeobecné hromadě národní, na kteréž podají protest proti jednání Turků a porokují o věcech bosenských; jelikož však shromáždění to z rozličných důvodů a zejména z toho, že vůdcové na rozličných stranách většinou od sebe vzdálených se nalézají, ihned odbývati se nemůže, splnomocnili mne, abych V. Exc. předložil zprávu o záměrech tureckých, o vypálených vesnicích, chrámech a klášterech a o jiných ukrutnostech, jež bosenští Turci na srbském národě spáchali a páchají, zároveň abych V. Exc. co zástupce mocného Ruska poprosil, abyste prohlásil mazbatu tureckou za nicotnou, kdyby dříve byla konferenci podána než dojde prohlášení skupštiny vůdců bosenských. Mazbata vychází od těchže Turků, kteří při nejmenším *dva tisíce šest set srbských vesnic vypálili, přes sto kostelů a klášterů sbořili, nejméně deset tisíc žen, bezbranných starců a dětí rozsekali a na dvě stě tisíc obyvatelů bez jakékoliv příčiny k útěku do cizích zemí přiměli.*

Bez zdrahání uvolil jsem se vyplniti žádost povstaleckých vůdců, mých přátel a druhů a pokládám sobě za čest předložiti V. Exc. zprávu v příčině svrchu uvedené a připojiti přesný seznam vypálených vesnic, kostelů a klášterů, žádaje V. Exc., abyste spisy ty předložil zasedající konferenci.

Již patnáct měsíců prošlo od té doby, kdy Turci svou bezuzdností, vydíráním a zločiny všeho druhu nešťastný národ náš k povstání dohnali, an klidně žíti na dále nemohl. Tu pak titéž Turci, kteří národ na mnohých místech k odporu, vlastně k obraně dohnali, jali se pleniti a páliti beze vší příčiny klidné dědiny; koho dopadli, toho ubili, statek všechen vyloupili neb zničili. Turecká vláda, kteráž v Bosně nikdy neměla významu, měla o všem tom vědomost, avšak nikdy se nezasadila o to, aby řádění přítrž byla učiněna, aby křiklavé zločiny byly vyšetřeny, vinníci potrestáni a řád i zákon v zemi zaveden. Kamkoliv přece poslala turecká vláda vojsko, tam páchána děsnější ještě bezpráví, vojsko řádilo krutěji než domácí Turci. Za všestranného takovéhoto pálení, vraždění a loupení nezbylo národu nic jiného než hledati spásu v útěku.

Kde jsou v nebezpečí lidskost, vzdělanost, právo a pokrok, a Turci již po pět set let ničí v zárodku všechny podobné snahy, měla by umlknouti každá vášeň a každý počestný člověk měl by platnost zjednati myšlence: „s barbary pryč z Evropy!"

Nešťastný bosenský národ zpomíná sice své minulosti, má vědomí své národnosti a víry, neví však o žádných politických kombinacích a státních zájmech; národ bosenský zná pouze své rodné bratry, kteří svobodni jsou v zemi své, dovolává se jich pomoci, jakož i všech evropských národů, kteří smysl mají pro svobodu, vzdělanost, právo a pokrok, aby od divokého nelidského barbarstva jej osvobodili. Úpění trýzněného národa rozlehlo se široko daleko. Mnozí vzdělaní národové osvědčili mu sice své sympatie, avšak neměl z nich prospěchu značnějšího, poněvadž *dokud divocí barbaři mocí zbraně pokořeni nebudou, není pomoci národu bosenskému.*

Jediné slova velikého cara ruského, cara osvoboditele, že osud křesťanských národů musí býti zlepšen, rozradovala všechna srdce ujařmeného národa, a dnes všichni s plnou důvěrou očekávají, že stanou se skutkem slova velikého cara, neboť není as počestného člověka v Evropě, kterýž by protivil se tomuto svatému poslání Ruska, ruského národa a ruského cara za vzdělanost, lidskost a pokrok.

Žel bohu, počali poslední doby někteří i jinak rozumní lidé mluviti o opravách v Turecku a domnívali se, že by turecká vláda mohla nějaké opravy provésti. Kdyby turecká vláda měla nejlepší vůli, není s to, aby provedla nějaké, byť sebe nepatrnější opravy, poněvadž Turci tomu by se opřeli. Myslí-li turecká vláda, že opříti může svou autoritu o vojsko, mýlí se velice, neboť víme z dlouhé zkušenosti, že turecké vojsko, vyslané aby mír a řád zavedlo, dopouštělo se nejkrutších nepravostí na bosenském obyvatelstvu; turecký voják jest roven každému jinému Turku, kterýž křesťana za člověka nepokládá. Zejmena v Bosně jest i nejposlednější Turek pánem nad křesťany, jež pokládá zcela za sluhy své, s nimiž dle libosti bez jakéhokoliv práva může naložit.

Turek v Bosně má tím větší moc nad životem, statkem a ctí křesťana, poněvadž nikomu není zodpověden a křesťan nemá komu by stížnost podal; úřady jsou v těsném spojení se zločinci a podporují je spíše než by jim bránily. Jakž po tolikerých zkušenostech a za takovýchto poměrů může ještě někdo věřit v opravy turecké mimo takové, kteréž by tím krutěji stihly křesťanské obyvatelstvo a Turky učinily tím většími pány?

Vaše Exc. zná zajisté co nejlépe stav věcí v Turecku a předloha V. Exc. o zlepšení osudu křesťanstva, jest zajisté co nejmírnější, dlužno však doznati: že vše, čeho požadováno, bez exekutivní moci není ničím.

Milionové ujařmeného národa na balkánském poloostrově upírají svůj zrak na veliké Rusko, na ruský národ, ruského cara a na V. Exc., pevně věříce, že nebude ani jediného poctivého člověka, kterýž by byť jen slovem hájil nemožné turecké panství.

V naději, že V. Exc. jako vždy dosud za nešťastné bratry vše možné učiníte, pokládám sobě za čest Vaší Exc. obzvláštní úctu a vděčnost svou a všech povstaleckých vůdců vysloviti a znamenám se V. Exc. oddaný

Petr Uzelac.

Na bosenské hranici dne 7. (19.) prosince 1876."

K pamětnímu spisu připojen byl obšírný seznam všech vypálených a zničených vesnic, pobořených klášterů a znesvěcených chrámů v jednotlivých kajmakamech bosenských.

Výpočty vykazují čísla v pamětním spisu uvedená a končí takto:

„Veškeré vypočtené vesnice vyhořely tak, že dnes se neví, kde dříve stály. Nikdo nemohl pranic zachránit, neboť divocí bašibozuci znenadání vesnice přepadli. Vesnice ty čítaly od 20 do 100 a více domů a dvorů, a od 200 do 1000 a více obyvatelů. Počet lidu, kterýž do Rakousko-Uherska, nejvíce do Dalmácie, horní Hranice Vojenské a Slavonie útěkem se spasil, páčí se nejméně na 170—180.000 duší a skrývá se ho podnes mnoho po lesích a horách bosenských, nepočítaje 4 až 5000 povstalců, kteří zbraň dotud nesloží, dokud buď nezhynou aneb Bosna nebude osvobozena. Od počátku povstání až do té chvíle rozsekali Turci nejméně 10.000 nevinných dítek, žen a starců, kteří utéci nemohli aneb při útěku byli zaskočeni. V žalářích tureckých zmírá mnoho tisíc statečných bratří našich."

Božo Petrovič,
senátor černohorský, velitel jižní armády černohorské.

Osud jihoslovanských uprchlíků, o nichž Petr Uzelac v pamětním spise svém se zmiňuje, byl ovšem velmi krutý, ačkoli vláda rakouská se snažila uleviti bídě té všemožně.

Mezi mnohými stesky, jež o poměrech uprchlíků nás do Prahy došly, mějtež zde místa dva, z nichž prvý došel dne 16. prosince, druhý dne 17. ledna.

„Malou čest dělá Evropě," praví se v prvém dopise od bosenských hranic, „že v jejím středu, ve státě vzdělaném a na půdě slovanské hyne a zmírá hladem a zimou na tisíce uprchlíků bosenských. Jest již vůbec známo, že od července roku loňského *přes 100.000 bosenských uprchlíků* zachránilo holý život svůj před surovostí tureckou útěkem do Dalmacie a Chorvatska. Ubožáci tito žili v největší bídě a nouzi, ale pořád doufali, že mocnosti evropské něco učiní, aby přinutily vládu tureckou, aby nevázané mohamedány odzbrojila, potrestala, vyšetřování proti nim zavedla a všecky obyvatele, kteří před zběsilostí tureckou uprchli do Rakouska, zpět povolala. Evropa však neučinila skoro nic, a spokojuje se hezkými slovy a planými sliby státníků tureckých. V Bosně však jsou mohamedáni ještě více popuzeni proti křesťanům, aby je vyhubili. — Počet uprchlíků do Dalmacie a Vojenské Hranice se rozmnožil, avšak pomoc a podpory pořád se stenčovaly. Vláda rakouská poskytovala jim ovšem občas podporu 4—5, nejvýš 10 krejcarů denně pro odrostlé a 2 krejcary pro děti; avšak podpora tato byla tak malá a nepravidelná, že ubožáci nemohli ani živi býti ani umříti. Kdo ještě něco měl, na př. ženy a dívky ozdoby, nebo kus dobytka, prodal to za fatku, a jest to skutečně pravý div, že lidé tito udrželi se do té chvíle na živu. Musí se ovšem vyznati, že obyvatelé v Dalmacii a v Lice, kteří jsou většinou uprchlíci ze srbských krajin Turecka, přijali bratry své laskavě a přátelsky a dělili se s nimi bratrsky o všecko co měli; na neštěstí jsou však sami tak chudí, že sotva sebe uživí. Zima již nastala, a nebohé uprchlíky neočekává nic leda *smrt.* Horečka z hladu, neštovice a jiné nemoci vypukly mezi nimi, tak že jen v nabimanském, gračanském a medackém

okresu Liky jest přes 5000 nemocných, a tolikéž jich zemřelo.

V dalmatské vesnici Plavně zemřelo za krátký čas hladem z 1000 uprchlíků 200 a ve Strmici nedaleko Knina z 2000 lidí přes 400; podobné poměry panují všude. Pomoc nepřichází odnikud, a tak se stane, že všech 100.000 ubohých uprchlíků zhyne bídně. Vláda rakouská vyslala sem zvláštního zřízence, kterýž přesvědčil se o smutném stavu uprchlíků, a povídá se, že budou ubožáci dostávati zase podporu pravidelnou, dospělí po 10, děti po 3 krejcařích. Lidskost však vyžaduje, aby jmenovitě slovanský svět učinil pro nešťastníky, seč jsou síly jeho, a posýlal jim oděv, prádlo, peníze atd. Petr *Uzelac* uveřejnil v ruských časopisech provolání, žádaje Rusy za pomoc nešťastným bratřím bosenským. Kéžby též ostatní bratří slovanští z Čech, Moravy atd. uvážili strašnou bídu a psotu hynoucích bratří jihoslovanských, a seberouce co nejrychleji šatstvo, prádlo, peníze, umírnili trápení nešťastných uprchlíků. Bratří Slované! Nezapomínejte na nešťastné bratry své, nýbrž pomozte, čím dřív tím líp, neboť nebezpečenství jest veliké.“

Druhý dopis, zaslaný z *Knina* v Dalmacii, vypravěl:

„O ubohých uprchlících bosenských a hercegovských v Dalmacii bylo již tolik psáno, že i nejchladnější člověk musil býti pohnut. Avšak bída a utrpení jich přece nebyly ještě úplně vylíčeny. Hlad, nahota, nedostatek i nejpotřebnější obuvi hubí zároveň s všelikými nemocemi, jako jsou tyfus a p., a stenčují ubohý ten lid tou měrou, že se ho, nezmění-li se poměry, sotva třetina bude moci navrátit do své otčiny. Jen v okresu našem žije na 12.000 uprchlíků bosenských, kteří se z větší části usadili v Strmici, osadě ležící při samé hranici bosenské. Do tohoto počtu shrnujeme i ony uprchlíky, kteří se do té osady uchýlili těchto dnů z pohoří grmeckého, k čemuž je sníh donutil; za to nepočítáme 2000 uprchlíků, kteří již pohynuli v samé Strmici nedočkavše se radostnějšího návratu do vlasti. Kromě Strmice sídlí uprchlíci v osadách Golubiči, Plavném, Polči, Vrbníku, Podinách, Otonu a j. v. Všady se počet jejich stenčil, jelikož jich valná část pomřela hladem a nemocemi. To umírání už dávno se pozorovalo a psalo se o tom; následkem toho přicházely rozličné komise, ale místo aby se tomu učinila přítrž, aby se poskytla pomoc, ostalo všecko při starém, nic se nepodniklo, a uprchlíci ponecháni svému osudu. Myslilo se ode dávna, že následkem řeči doktora Montiho na rajchsrátě a následkem slibu ministerského zlepší se brzy stav uprchlíků, ale všecky ty naděje loudavě se uskutečňují. Mimo tyto ubožáky je ještě asi 1500 uprchlíků ve vrlické obci, kteří přes 5 měsíců vydáni jsou v šanc hladu a nouzi beze vší podpory. Starosta Kulišič obrátil se několikrát na vládu, ale žádné podpory nemohl pro ně dostati, nic také nespomohla žádost, kterouž odevzdali baronu Krausovi, ministerskému komisaři.

Před několika dny přibyly sem *Miss Irby*)*, paní Johnstonová s tím úmyslem šlechetným, aby podporovaly ubohé a zřídily pro ně ústavy vyučovací, jako to byly již učinily v Slavonii. Již také počaly rozdávati rozličné oděvy, plátno, punčochy atd. Nakoupily také v Rjece mnoho kukuřice, která byla dovezena do Šibeníku. Budou ji uprchlíkům rozdávati. Dnes odvedl je pan *Katič**)* do Strmice, aby tam vyhledal dům k vyučování školnímu. Ze všeho, co jsem pravil, viděti, že lidumilné dámy přispěly k nám v pravý čas a že příchodem svým poskytnou uprchlíkům značné úlevy.

Co se pak týká čet a zvláště plukovníka *Despotoviče*, všickni jsou na svém stanovisku. Prodloužené příměří nepřišlo jim nijakž vhod, jelikož od nějakého času Turci počali novým násilím a ukrutnostmi stíhati křesťany bosenské. Také se nedávno proslýchalo, že paša Teskeredič udeří nenadále na hlavní stan Despotovičův na Sedle; proto plukovník Despotovič postavil se na odpor a dal podle potřeby na všech příhodných místech zříditi zákopy. On je připraven na každý útok. Spravuje se přísně příměřím nucen byl hnedle žádati v Bělehradě za poučení, jak by se měl zachovati; neboť Turci na Prelogu překročivše čáru demarkační položili se polem na území neutrálním, aby tady udržovali zvídky a střežili dovoz potravin ze Sině. Na pochodech svých několikrát obtěžovali a sužovali rakouské četníky a blízké osady na Livaňském poli. Takovýmto jednáním Turci porušují příměří, a dlužno po-

---

*) Miss Irby (vyobrazení na str. 364), spisovatelka anglická a ředitelka dívčího ústavu v Sarajevě, stala se hned po vzniku povstání neunavnou podporovatelkou ubohé ráje. V letě 1875 opustila s pěti nejschopnějšími chovankami ústavu svého Sarajevo a přijela s nimi do Prahy; opatřivši zde svěřenky své ve vyšší dívčí škole odebrala se miss Irby do Londýna, kdež zavdala podnět ke sbírkám ve prospěch Jihoslovanů. Horlivé snaze její se podařilo, že zřídil se v Londýně zvláštní spolek, jenž si vytkl za účel sbírati příspěvky ve prospěch uprchlíků a sirotků po padlých povstalcích. Protektory spolku toho stali se arcibiskup canterburský a metropolita srbský Michal. Ředitelkami byly slečna Irby a paní Johnstonová, učitelka na ústavu v Sarajevě. Dámy tyto sebravše hodně peněz vydaly se mezi strádající lid bosenský rozdělujíce podporu nejnuznějším uprchlíkům, ženám i dětem povstaleckým. Když pak z povstání stala se pravidelná válka, rozšířila se i činnost slečny Irby v lazaretech. Po celou válku zůstala Irby prostřednicí mezi krajany svými a strádajícími Jihoslovany. Teprve v březnu r. 1877, odevzdavši zbytky sbírek svých vytčeným účelům, odebrala se s družkou svojí, paní Johnstonovou, do Anglie.

**) Alexandr Katič byl předsedou výpomocného výboru v Knině.

chybovati, že příměří se ukončí bez vážnějšího sporu. U nás v Knině jsme na to připraveni. A jelikož Turkům nelze věřiti, zvláště ne Turkům bosenským, poněvadž od Glamoče do Bišće není pravidelného vojska, proto všecky čety rozptýlené od Livna do Vakupa mají se neustále na pozoru.“

XCI. V parlamentě anglickém.

Protivy tak nápadné, jakéž jeví se v lůně národa anglického za příčinou východní otázky, jsou v dějinách řešení otázky této až posud hádankou. Kdežto jedna část národa anglického projevuje k utlačovaným křesťanům tureckým příchylnost nejvřelejší a statkem, veškerým snažením svým pracuje k ulevení těch běd a k pokoření zpupného Turka, chová se druhá část zcela po turecku a nechce dopustit, aby nakřiven byl vlas jedinému Turku, i kdyby tím křesťané vyhynouti měli.

Tato rozdílnost ve smýšlení jeví se i mezi předními muži anglickými, mezi ministry a ostatními státníky, jak poznali jsme již v předešlých kapitolách. Hlavně však došla tato různost výrazu svého v parlamentě, kde odbývaly se v druhé polovici února 1877 dvě bouřlivé schůze jen v příčině východní záležitosti.

Za hlučného souhlasu svých přívrženců dokazoval *Gladstone*, že vláda vykládá pařížskou smlouvu způsobem prospěch Anglicka ohrožujícím. Pak upozornil na depeši, kterouž zaslal dne 5. září 1876 lord Derby vyslanci Elliotovi, a v níž se praví: „Pokládám za svou povinnost oznámiti vám, že veškerý soucit, který k Turecku někdy nás ovládal, byl posledními ukrutnostmi v Bulharsku úplně zničen. Zprávy o surovostech, které tureckým vojskem nad nešťastným a skoro bezbranným obyvatelstvem spáchány byly, vyvolaly všeobecný pocit nevole ve všech vrstvách anglického obyvatelstva, a nevole ta dosáhla již takového stupně, že kdyby Rusko vyhlásilo Turecku válku, bylo by anglické vládě naprosto nemožným k ochraně otomanské říše zakročiti — Gladstone žádal za vysvětlení, jaký vlastně panuje rozdíl mezi „mravní“ a „hmotnou“ podporou a konečně se tázal, do jaké míry jest Anglie dosavadními smlouvami vázána zakročit pro právo a spravedlnost.

V odpověď Gladstonovi, jehož skvělá řeč provázena hlučným souhlasem, povstal ministr války Hardy. V dlouhých vývodech, jimiž tu a tam snažil se vypustit proti mocnému vůdci liberálů jedovou střelu nenávisti, musil Hardy konečně vyznati, že pařížská smlouva má pro Anglii závaznost jen negativní. Smlouva z r. 1856 nezavazuje totiž Anglii vésti válku, nýbrž toliko ručiti vespolek s ostatními velmocemi za neodvislost a celistvost říše otomanské. Válku pro Turecko vésti nemůžeme, však kdybychom meč svůj vytasili proti Turecku, abychom je brannou mocí svou přinutili k nějakému výkonu, nedal by se čin ten ospravedlniti ničím (!), ba musil by nám ruměnec studu vehnati v tvář.

Po té rozpředl se velmi tuhý boj mezi oposicí a stranou ministerskou. Lord Montegu horlil jak proti politice vlády tak proti válečným snahám Gladstonovým. Cochrane, sir Wolff a Wyndham chválili činnost ministerstva. Withworth vylil si zlost svou na Rusích; pomlouval ruské úředníky a generaly, vyčítal podplatnost ruským diplomatům; „kdybych měl,“ pravil ku konci, „voliti mezi Turky a Rusy, věru bych dal vždycky přednost prvním!“

Chaplin hnal velmi prudce útokem proti Gladstonovi; vyčítal mu, že brošurou svojí o tureckých ukrutnostech v Bulharsku vyvolal v Anglii ruch, kterým celá politika vládní jest ochromena a činil jej za škody, které Anglii úspěchy Ruska budou způsobeny, zodpovědným. Nyní prý, když stojí tváří v tvář zástupcům vlády, musí buď dřívější své obviňování ministrů odvolat anebo podati k nim důkazy. Jiné cesty „muži čestnému“ prý nezbývá. Na to za všeobecného hnutí povstal Gladstone tázaje se, zda Chaplin jest oprávněn diktovati mu způsob, jakým se „čestný muž“ má zachovati. Na to musil Chaplin urážku svou odvolat.

Když se bouře poněkud utišila, mluvil ministr financí o vážnosti politických poměrů, jejž hned v zápětí následoval markýz Harlington dokládaje, že oposice v nynějším zasedání parlamentu jest jen z té příčiny velice zdrželivou, poněvadž vidí, že vláda letos svou lonskou politiku, poslechnuvši hlasu národa, úplně změnila. Podnět k žalobám, jež proti vládě v nynějším parlamentu povzneseny byly, zavdala pouze okolnost, že politika v modré knize vyjádřená liší se naprosto od politiky předsedy ministerstva (Disraeliho), čehož jest známá řeč při hostině nejlepším důkazem.

Po té byl návrh na konec debaty po dlouhém ještě mluvení zamítnut a v příští schůzi se v rokování pokračovalo. Debatu zahájil vévoda Argyllský, který poukázav k instrukcím, jež lordu Salisburymu uděleny byly, tázal se vlády, zdali hodlá se chopiti dalších prostředků, aby záměry v instrukcích oněch vyslovené ve skutek uvedeny býti mohly. Směřovalo se totiž instrukcemi k *zabezpečení* vnitřních oprav v Turecku jakož i evropského míru. Ale ani jednoho z obou účelů nebylo dosaženo. Dle náhledu řečníka vězela příčina v neblahé politice, kterou vláda anglická až do nedávna sledovala, dále pak v bázlivém a malomyslném provádění politiky, jež vládě v poslední době veřejným míněním obyvatelstva anglického vnucena byla. Tazatel rozbíral pak velmi peprnou kritikou vládní politiku v jednotlivých její odstávkách a pravil pouze v tom že souhlasí

s Disraelim, že Evropa má právo opříti se snahám Ruska, kdyby se říše ta chtěla státi jediným a výhradným dědicem Turecka. Vévoda káral dále, že malomyslnost anglické politiky jevila se též na samé konferenci. Vyloučení zástupců tureckých z předběžné konference popudilo sice hrdost Porty, avšak v „modré knize“ nalézá se telegram zaslaný lordu Derbymu, v kterém velkovezír šlechetnému lordu své díky vyslovuje a zároveň praví, *že spoléhá na Anglicko více než kdy jindy.*

V době, kdy telegram byl zaslán, odbývala již konference své porady, a Porta musila tudy znáti velmocenské požadavky. „Díky“ ony musily se tedy vztahovati *k slibu, že Anglie nehodlá Turecko nutit, aby návrhy konference přijalo.*

Lord *Derby*, odpovídaje Argyllovi, popíral, že by konference byla bezvýslednou, a že by anglická vláda politiku svou změnila. Vláda prý pouze hleděla chování své změněným poměrům krok za krokem přizpůsobovati. Když však hrozila vypuknout válka evropská, učinila vláda zajisté velmi mnoho kroků, ku kterým nebyla by se nikdy odhodlala, kdyby se jednalo pouze o udušení nepatrného povstání. Ministr popíral dále, že při vypuknutí hercegovského povstání stála vláda anglická na straně utlačovatelů proti utlačeným. Anglická vláda upozornila toliko Rakousko, že veškery jeho noty a diplomatické kroky zůstanou bez výsledku, dokud prý úřadníci rakouští nepřestanou povstalce podporovat. Bulharské ukrutnosti, pravil ministr, způsobily sice na anglickou vládu jakýs vliv, však jen vliv druhého stupně (!) Ku konci vyslovil se Derby rozhodně *proti politice nátlaku vzhledem k Turecku*, poněvadž nátlak znamená válku a válka spoustu pro celou Evropu.

Markýz Salisbury ospravedlňoval vládu, že na konferenci nehrozila Turecku donucovacími prostředky. Kterak prý se to mohlo státi? Vždyť i turečtí diplomati byli by snadno lichost a planost podobných hrozeb prohlédnouti musili. Anglie pracuje jako ve skleněném oulu. Nynějšími obtížemi vinna jest politika z doby války krimské; Salisbury nechtěl tehdejším ministrům ničeho vyčítati, však o tom prý nepochybuje, že nynější ministři musí teď klidit, co tehdejší vláda nasila. Hlavní chybou bylo, že Turecko postaveno bylo pod vrchní dozor všech šesti velmocí. Lord Palmerston a jeho soudruzi měli stále falešný onen náhled, že Turecko konečně přec potřebné reformy samo provede. „Však dlouhá a trpká zkušenost nás poučila, že Turecko sebe samo zreformovati nechce!“ pravil Salisbury. Zamítnutí konferenčních návrhů Tureckem jest tajemství, které možno snad též vysvětlit co následek falešných zpráv o neschopnosti Ruska k vedení války. Pouhými hrozbami by se Porta nikterak nedala zastrašit.

Lord *Granville* haněl konferenční politiku vlády, slíbil však, že hodlá vládu podporovati, podá-li návrh politiky rázu takového, kterým by mír pro budoucnost byl zachován.

Lord *Beaconsfield* (Disraeli) hájil politiku vlády a vyčítal Granvillovi, že r. 1871, když sám byl ministrem, neučinil k rozřešení otázky východní ani pokus.

Gladstone, jak jsme již na jiném místě pověděli, hájil též velmi rozhodně i mimo parlament potlačované národy v Orientu a měl po konferencích cařihradských ve Fromu řeč k deputaci, která mu přišla jménem města poctu vzdát. Pravil mezi jiným: „Jsem přesvědčen, že lord Salisbury činil na konferenci vše, co bylo možným. Však konference proto přec setkala se s úplným nezdarem. Předložila otomanské vládě návrhy změn, které po zralém uvážení uznala za nutné. Ba, nevím, zda právem či neprávem, konference snížila návrhy své na míru nejskrovnější, šlať ještě dál, než kam dle náhledu mnohých jíti měla. Jest jasno, že Evropa neměla předložit Portě žádných návrhů, na kterých pevně nehodlala setrvat. Však Turci i skrovný zbytek odmrštili. Praví se, že dosud ještě možno, že nyní Porta sama předloží vlastní své návrhy; avšak poněvadž Porta nejmenší míru toho, co Evropa žádala, rozhorleně a naprosto zamítla, můžeme z toho soudit, že návrhy Portou předložené nestojí ani za to, aby je Evropa vzala v úvahu. Anglický národ nesmí nikdy zapomenouti, že před válkou krimskou mělo Rusko smlouvami zaručené právo míchati se do záležitostí mezi Portou a křesťanskými její národy. Válka krimská právo toto zrušila, a miliony křesťanů byly náhle vší své ochrany zbaveny. Však velmoci vedší válku krimskou věřily poctivě, že sultán slibům svým dostojí, a že občanskou a náboženskou rovnoprávnost zejména v evropských provinciích říše své provede. Za to bylo sultánu poskytnuto, čeho Porta před tím nikdy nepožívala, že byl totiž přijat do evropské rodiny a že evropské velmoci se za neporušitelnost a celistvost říše jeho zaručily. Nuž a jaký byl všeho následek? Vyslanci Anglie a jiných velmocí namáhali se radou, výstrahami a t. p., aby od vlády turecké splnění její slibů vynutili, až konečně dílem revolucemi, které nemohly býti potlačeny, dílem hromadným vražděním, jehož hrůzy v dějinách neznají příkladu, podán Evropě důkaz, že turecká vláda nemá ani schopnosti ani vůle, ba naopak že chová rozhodný odpor k uskutečnění jen některého ze svých slibů. Však sliby tyto byly cenou za připuštění Turecka do evropského koncertu, byly cenou za nedotknutelnost a celistvost otomanské říše. Proto nastává nyní ohromná otázka, zdali Turecko nyní, když slibů těch hanebným způsobem nevyplnilo, bude i na dále požívati výhod ze smlouvy r. 1856 vyplývajících? Můžete očekávat, že bychom my v případu potřeby krví a penězi svými se o nedotknutelnost Porty zasaditi mohli?

„Nikdy, nikdy!“ volali přítomní a odevzdali pak Gladstonovi skvostnou adresu.

Ale to vše mělo na vládu anglickou tak malý

Černohorky donášejí potravu do tábora.

účinek, že nepřestávala rozličnými pletichami zdržovati válečné zakročení Ruska, ba neostýchala se přese všechny trpké zkušenosti celé Evropy navrhovati, aby se ještě rok posečkalo, zdali Porta slibované opravy provede čili nic!

Tato obojetnost anglická vzbudila ovšem v celém vzdělaném světě hlas nevole a rozhořčení, neboť bylo zřejmo, že Anglicko neodvrací se od své staré politiky k hájení Turecka a jeho zlořádů.

XCII. Okružník ruský.

Po chatrném výsledku konference cařihradské vydala vláda turecká, jak jsme již na str. 356 pověděli, pamětní spis, kterýž svým zástupcům u dvorů evropských rozeslala a v němž vinu nezdaru konference na zástupce evropské svalovala. Při tom dovolávala se Porta opětné konference k vyrovnání dosavadních sporů. Prve však než o tomto kroku vlády turecké učinila diplomacie evropská nějaké opatření a než jej vůbec na přetřes vzala, rozeslal kancléř ruský kníže *Gorčakov* vyslancům ruským v Berlíně, Vídni, Paříži, Londýně a Římě následující okružník:

„V Petrohradě, 31. ledna 1877.

Odmítnutím, jež Porta proti přáním Evropy položila, octla se východní krise v nové obdobě. Císařský kabinet považoval ji od počátku za věc *evropskou*, kteráž jen svorným postupem velmocí vyřízena býti může a musí. A vskutku, jakmile by všechny vlády zapřely všeliké výlučné a osobní tajné záměry, obmezila by se celá obtíž na to přiměti tureckou vládu k tomu, aby nad křesťanskými poddanými sultána spravedlivým a lidským spůsobem vládla, a Evropě ustavičnou krisi nevnucovala, kteráž její svědomí pobuřuje a klid ruší.

Byla by to tedy věc lidskosti a obecného prospěchu.

Císařský kabinet vynasnažil se tudíž docíliti souhlasu Evropy, aby krise zažehnána a na příště nemožnou učiněna byla. Dorozuměl se tedy s vládou rakouskouherskou, kteráž má ve věci nejbližší interes, aby evropským kabinetům předložiti mohl návrhy, kteréž by mohly býti základem všeobecného dorozumění a společného jednání. Tyto v depeši hr. Andrássyho ze dne 30. prosince 1875 obsažené návrhy došly souhlasu velmocí i Porty. Ale poněvadž nedostatek výkonného schválení toto dorozumění neplodným učinil, dán byl berlínským pamětním spisem kabinetům podnět, aby se prohlásily o zásadě společných účinnějších opatření k dosažení jich společného cíle.

Ale poněvadž sjednocení všeobecné nebylo a diplomatické jednání následkem toho přerušiti se muselo, sestoupily se kabinety opět k rozřešení krise, kteráž zatím bulharským vražděním, revolucí v Cařihradě a válkou se Srbskem a Černou Horou byla stížena.

K podnětu anglické vlády dohodly se o základech a zárukách míru, jež v úvahu a rozpravu vzíti měla konference do Cařihradu svolaná. Ve svých předchozích pracích docílila konference úplného souhlasu jak ohledně základů míru, tak i v příčině oprav, jež by se zavésti měly. Výsledek tento sdělila Portě co pevné a jednomyslné přání Evropy a setkala se u ní s tvrdošijným odporem.

Po více než jednom roku diplomatického namahání, kteréž je důkazem, jakou cenu velmoci na upokojení východu kladou, nalézají se tudíž kabinety v téže situaci, jako byly na počátku této krise, kteráž ještě zhoršena byla prolitou krví, předrážděnými vášněmi, nahromaděnými sbořeništi a vyhlídkou na opětné prodloužení onoho žalostného stavu věcí, kterýž Evropu tíží a vším právem veřejné mínění i vlády zaměstnává. Porta nekoná svou povinnost ani vzhledem ke svým závazkům, ani co člen evropského koncertu států, ani vůči jednomyslnému přání velkých mocí. Daleka toho, aby byla učinila nějaký krok k uspokojivému rozřešení, přičinila se spíše k tomu, aby se situace na východě ještě zhoršila, tak že *mír Evropy, cit lidskosti a vědomí křesťanských národů neustále zůstávají ohroženy.*

Za těchto okolností přeje si J. Veličenstvo císař, prve než ustanoví postup své politiky, seznati jednání, ku kterémuž se odhodlají kabinety, s nimiž jsme dosud společně jednati se snažili a s nimiž, na kolik možná bude, i na dále společně jednati chceme.

Cíl, kterýž velké moci na zřeteli mají, jest listinami konference jasně vyznačen.

Odpor turecké vlády dotýká se důstojnosti Evropy i jejího klidu. Jde nám o to, abychom zvěděli, co *učiniti hodlají kabinety, s nimiž jsme dosud byli ve srozumění,* aby na tento odpor odpovědi se dostalo a aby provedení jich vůle bylo zabezpečeno.

Vaši Excellenci žádám, abyste věc zjistil, přečta tuto depeši panu ministru zahraničných věcí a zůstavě mu její opis. *Gorčakov.*“

Poloúřadní list ruský provázel tento okružník těmito poznámkami: „Okružník říšského kancléře sprošťuje nás práce, bychom čtenářům svým naznačili fasi, v níž otázka východní nyní se nalézá. Vláda ruská má za to, že mocnosti nemohou naprosté zdráhání vlády otomanské proti radám a napomínání konference jen tak zhola a prostě přijati a že zdráhání toto nemůže míti nijak té síly do sebe, aby těžké nepříslušnosti a nebezpečenství, kteréž chová v sobě stav křesťanského obyvatelstva na Východě, a jimž spomoci bylo úlohou konference, odčinila a odstranila. Tím méně pak mohlo zdráhání toto sprostit Evropu péče, s jakouž přikročila k rozluštění otázek, na nichž závisí mír světový, blaho

národů a nové oživení obchodu. Dříve nežli vláda ruská chtěla z náhledu tohoto vyvoditi jinak přirozené a srozumitelné následky, záleželo jí na tom, seznati mínění druhých mocností, s nimiž hleděla vždy svorně jednati, a jichž otázky projednávané na konferenci týkají se měrou nemenší nežli Ruska. Lze tedy očekávati, že oběžník ze dne 31. ledna zavdá podnět k výměně náhledů mezi kabinety a může se doufati, že postaví svornost velmocí stran chování se k Turecku ještě jednou do jasného světla."

Avšak to „jasné světlo" svornosti kabinetů evropských zářilo velmi špatně. Ruská vláda nemohla se nikterak dočkat odpovědi na svůj okružník. Míjely týdny, a nijeden kabinet se nevyjádřil, kterak vlastně o záležitosti s Tureckem smýšlí. Okružník Gorčakova byl ovšem na rozdíl od ostatních státnických spisů podobného druhu příliš *přímý*, Rusko žádalo *určitou* odpověď, a diplomati snesou všecko spíše než přímé jednání, chovajíce se dle přísloví, že bůh dal člověku řeč proto, aby *nemusel* vyjádřit své myšlenky. Sejdou-li se takoví diplomatičtí lišáci, tu ústa přetékají medem a upřímností, kdežto každý zatím přemýšlí, kterak by druha přelstil.

V tomto umění osvědčili se zvláště ve východní otázce diplomati angličtí. Dle jednání lorda *Salisburyho* na konferenci cařihradské dalo by se soudit, že Anglie zřekla se Turků, kteří nechtějí ani nejmírnějším požadavkům Evropy vyhovět — zatím však *skutky* po konferenci svědčily o opaku. I z trůnní řeči královny anglické, držané v parlamentě dne 8. února, soudil by člověk nepředpojatý, že mezi vládami evropskými v příčině otázky východní panuje shoda. Pravila totiž královna *Viktorie:*

„S velikým uspokojením obracím se opět k radě a pomoci svého sněmu. Nepřátelství, kteréž před ukončením posledního zasedání vypuklo mezi Tureckem a Srbskem i Černou Horou, vzbudilo nejvážnější pozornost mou, a starostlivě čekala jsem na příležitost, kdy mohly by dobré služby moje zároveň se službami *spojenců mých* prospěšně nabídnuty býti. Příležitost tato naskytla se prosbou Srbska za prostřednictví, jehož nabídnutí bylo konečně od Porty přijato. Mezi vyjednáváním uznala jsem za vhodné ustanoviti a společně s ostatními mocnostmi Portě předložiti jisté základy, kteréž se mi zdály spůsobilými nejen mír s knížectvími, nýbrž také *trvalé uspokojení rozjitřených krajin i s Bulharskem a zlepšení poměrů zjednati.* Když obdržely souhlas mocností, potřebovaly rozšíření a vypracování vyjednáním nebo pomocí konference, spojené s příměřím. Ačkoli Porta základy ony nepřijala, nýbrž jiné podmínky navrhla, chtěla přece předložiti je spravedlivému uvážení mocností. Chystajíc se při prostřednictví tomto vystoupiti činně, uznala jsem po prozkoumání všech událostí za právo vytknouti Portě *výstřednosti*, spáchané v Bulharsku, a projeviti zatracující úsudek svůj nad pachateli. Když ujednalo se příměří, sešla se v Cařihradě konference, aby uvážila rozšířené podmínky ve shodě s původními základy. Při konferenci této byla jsem zastoupena zvláštním plnomocníkem a vyslancem svým. Při krocích těchto byl pořád cíl můj zachovati mír evropský a vymoci lepší vládu krajinám povstaleckým, *bez ublížení neodvislosti a celistvosti říše turecké.* Návrhy, odporučené mnou a mými spojenci, nebyly k politování mému od Porty přijaty, avšak výsledek konference dokázal trvání obecného dohodnutí mezi mocnostmi evropskými, kteréž nemůže zůstati bez účinku hmotného na poměry a vládu Turecka. Zatím prodloužilo se příměří mezi Tureckem a knížectvími; ještě neuplynulo, a doufám důvěrně, že povede k uzavření míru čestného. V této věci jednala jsem s upřímným dohodnutím se spojenci svými."

O okružníku vlády ruské nebylo v řeči této ani zmínky; také státníci angličtí váhali nějak o něm se projeviti a teprv v březnu, když general *Ignatěv* na cestu do Berlína, do Paříže a do Říma se vydal, učinil lord *Derby* vyjádření k ruskému vyslanci hraběti Šuvalovu, kterýž do Paříže odjížděl, aby se tam s Ignatěvem sešel, že *vláda anglická jest proti všeliké zamýšlené změně pověstné smlouvy pařížské, a že nepodepíše žádný protokol, kterýmž by mocnosti převzaly vzájemný závazek pro budoucnost.*

To znamenalo tolik, že bude Anglicko chránit říši tureckou vzdor tomu, že ona sama hrubě porušila řečenou smlouvu pařížskou, poněvadž nedostála ani jedné podmínce, kteráž se jí tou smlouvou uložila a k níž se zavázala.

Však tu uznáváme za potřebné věnovati pařížské smlouvě zvláštní odstavec, poněvadž zajisté bude tato listina i v budoucnosti, dlouho snad po uzavření této knihy, důležitou úlohu v řešení východní otázky míti.

XCIII. Pařížská smlouva.

Rusko zdvihlo válku proti Turecku r. 1853 na ochranu utlačených národů slovanských na Balkáně. Jak známo, vystoupily tehdy proti Rusku Anglie a Francie přímo, Rakousko i Sardinsko nepřímo. Stalo se to z podezření proti Rusku, že chce zničením celistvosti Turecka získati mnohá území a pojistit si výlučný vliv na východě. Avšak Rusko stavělo svá práva na pokrevenství křesťanských poddaných v Turecku, a práva ta spočívala na jeho smlouvách s Tureckem z r. 1774 a 1829.

Hned na počátku sporu rusko-tureckého sešla se ve Vídni konference, jíž se účastnili zástupcové Anglie, Francie, Rakouska a Pruska. Konference vytkla si za

účel vyrovnání sporu rusko-tureckého. Vypracovaná od konference nota byla Ruskem přijata, Tureckem však v mnohých článcích zamítnuta, i žádala Porta, aby se řečené články v její prospěch opravily. Zástupcové řečených čtyr států skutečně vyhověli přání Turecka. Rusko zdvihlo za tou příčinou válku.

Obsah noty Tureckem „opravené“ byl tento: Vídeňská konference přiznává s jedné strany Rusku právo zasazovati se za křesťanské poddané v Turecku a chrániti jich práva — s druhé strany pak zavazuje Portu, aby práv a výsad křesťanů šetřila. Porta však, uznávajíc platnost smlouvy z r. 1774, *vyhlašuje na základě chybného její výkladu sebe samu za jedině oprávněnou ochranitelku práv křesťanských poddaných svých, i považuje tato práva křesťanů za svůj dobrovolný dar.*

Anglie i Francie přidaly se k náhledům Turecka i vypověděly taktéž Rusku válku. R. 1854 Prusko i Rakousko podepsaly protokol, kterým zavazují se chrániti *celost říše otomanské,* avšak zároveň přičiniti se všemi prostředky, shodujícími se s *neodvislostí i panovnickými právy sultána, k ochraně práv občanských i náboženských jeho křesťanských poddaných.*

V srpnu téhož roku Anglie, Francie i Rakousko ustanovily vespolek čtyry hlavní kusy, které měly býti základem budoucích smírných úmluv. Rusko souhlasilo s předložením jemu těchto čtyr kusův a následkem toho sešli se v březnu r. 1855 ve Vídni plnomocníci nejen Anglie, Francie a Rakouska, ale i Ruska a Turecka. Dva důležitější z oněch kusů byly tyto: 1. Protektorát Ruska nad Multansko-Valašskem přestává a tyto zároveň se Srbskem staví se pod společnou ochranu smlouvajících se mocností. 2. Rusko *zbavuje se úřadní ochrany nad křesťanskými poddanými v Turecku;* avšak křesťanské mocnosti budou se vzájemně podporovati za účelem, by *Turecko z vlastního popudu náboženskou svobodu křesťanských svých poddaných zabezpečilo i hájilo.* Konference tato však nedošla souhlasu všech mocností.

V září téhož r. vzat Sebastopol a v listopadu předložil kabinet rakouský Anglii i Francii návrh nových smírných úmluv. Návrh ten obsahoval čtyry vídeňské články, avšak rozšířené. Do 1. článku bylo přijato ustanovení, že Porta v souhlasu s mocnostmi dá knížectvím nové vnitřní zřízení vyhovující potřebám i přáním jich obyvatelstva. Druhý článek byl upraven takto: Práva raje sultánovi poddané budou potvrzena, aniž by porušena byla neodvislost a důstojnost sultána. Smlouvající se mocnosti ustanovily, že vstoupí v rozhovor se sultánem za účelem, by určen i urovnán byl stav raje turecké před počátkem mírných smluv, Rusko pak že bude vyzváno, by se k ustanovením, jež se v Cařihradě učiní, přidalo. Návrh rakouský byl přijat jak Anglií tak Francií a v prosinci r. 1855 poslán kabinetu Petrohradskému co ultimatum, na základě kterého řečené mocnosti volny byly vstoupiti s ním ve smírné úmluvy. Rus ultimatum toto přijala a v únoru r. 1856 zahájil v Paříži kongres první svou schůzi.

To jest nejdůležitější z diplomatických rozmluv před kongresem Pařížským. Stůj zde nyní devátý článek smlouvy Pařížské: „J. V. sultán, ve své trvalé starosti o blaho svých poddaných daroval jim ferman, který, an zlepšuje jich stav bez rozdílu náboženství a národnosti, dokazuje jeho velikomyslné záměry vzhledem ku křesťanským národům jeho říše. Chtě dáti nové důkazy o úmyslech svých ve věci této sdělil smlouvajícím se mocnostem vzpomenutý ferman, samovolně vyšlý z jeho panovnické moci. Smlouvající se mocnosti doznávají dalekosahající význam tohoto sdělení. Samo sebou zřejmo, že ono nemůže v nižádném případě jmenovaným mocnostem dáti právo, dle kterého by se tyto buď společně buď odděleně, *ve vnitřní záležitosti říše turecké míchaly.*“

Srovnávajíce diplomatická akta vydaná před kongresem s 9. článkem, pozorujeme mezi nimi podivnou protivu. Kdežto podle čl. 9 sultán *dobrovolně* daroval ferman i hatti-humajum, a proto sdělení mocnostem tohoto činu nedává jim žádného práva míchati se ve vnitřní záležitosti turecké: přihlížejíce k výše uvedeným diplomatickým aktům přicházíme k rozhodně opáčnému úsudku. V prusko-rakouském protokole z r. 1854 a potom na konferenci r. 1855 i v rakouském ultimatu z téhož roku vždy byla projevena snaha mocností, aby vynutily u Porty zabezpečení práv raje, avšak aniž by porušena byla mocnářská práva a důstojnost sultánova. Za tímto účelem chtí druh druhu zabezpečiti pomoc. Nastává tu otázka: k čemu takové vzájemné ručení? k čemu to namahání o nedotknutelnost důstojenství Jeho sultánského Veličenstva? k čemu vůbec ony starosti o křesťanské poddané, když Jeho turecké Veličenstvo samo o své újmě křesťanským poddaným tu nejněžnější péči věnuje? Jasno, že ferman nebyl darem sultána, ale mocností, že byl sestaven k jejich podnětu i za jejich účastenství. Skutečně vzal hattihumajum z r. 1856 svůj počátek z noty vypracované od mocností a podané Rusku i Turecku k přijetí r. 1853. Skutečně touto notou mocnosti počaly naléhati na Portu, by uvážila práva svých křesťanských poddaných. Od té doby starostlivost oněch o tyto nepřestala se jeviti ve spůsobě rady, přímluvy atd., až vydán ferman a hattihumajum. Co se pak týče laskavé starosti sultána o své poddané, dle které jim hattihumajum darován dobrovolně, můžeme si tak patrnou, hrubou lež ve smlouvě, podepsané pěti západními mocnostmi, objasniti způsobem dvojím:

1. Připsavše hattihumajum podnětu sultána, západní mocnosti zachovaly nedotknutelnost jeho panovnických práv, jakož i svobodu i neodvislost v jednání, což patrně bylo nejhlavnější jich starostí.

2. Byl-li dle slov čl. 9. hattihumajum dobrovolným darem sultánovým, jde na jevo, že nikdo nemá práva vyžadovati od něho splnění jeho — jestiť to skutek jeho

panovnické vůle, při tom pak skutek týkající se vnitřních záležitostí říše jeho.

Avšak od koho bylo lze nadíti se nejvíce onoho nátlaku? Patrno, že od oné mocnosti, jejíž vůle i právo vkládati se v poměry sultána k jeho křesťanským poddaným, byly pohnutkou k sestavení onoho čl. 9. a která byla západním mocnostem ty starosti o hattihumajum způsobila, *od Ruska.* Aby Rusku bylo odňato právo vkládati se ve vnitřní záležitosti Turecka, byl čl. 9. takto sestaven. Rusko, byť i znalo zákulisní děje hattihumajumu, nemohlo proti němu protestovati, jelikož nebylo rovnoprávným členem kongresu při sestavení onoho článku.

Též z rakouského ultimata z r. 1855 vysvítá, že musel upraven býti poměr turecké raje před počátkem mírných smluv pařížských, aby veškerá čest díla tohoto spadla na Turecko aneb západní Evropu, a nikoliv na Rusko, které pro otázku tuto počalo válku s Tureckem. Rozhodnutí dle rakouského ultimata upravené mělo pak býti na kongresu Rusku předloženo, nikoliv k posouzení, ale přímo k přijetí. Zkrátka, Rusko zde bylo docela osamoceno. Jednajíce takto před kongresem pařížským mocnosti západní chtěly dokázati tureckým křesťanům i obecnému mínění Evropy, že zmíněné reformy pocházejí z iniciativy sultána, aneb nejvýše jeho společníkův.

Když však zákulisní historie fermanu povědoma i dokázáno, že byl vydán z iniciativy, po naléhání i za účastenství západních mocností, padají sama sebou práva Porty na nevkládání se Evropy, jmenovitě Ruska ve prospěch raje. V té míře, v jaké důvody, na kterých článek onen osnován, okazují se býti lživými, musí tratit i článek sám právnickou svou platnost. Avšak nebude-liž tvrzení toto proti písmeni i duchu článku devátého?

V druhé polovici článku nestojí, že nesplnění hattihumajumu nedává mocnostem práva vkládati se ve vnitřní záležitosti Turecka; smysl její jest mnohem obšírnější, zníť tak, že sdělení fermanu Portou državám nedává jim práva vkládati se v případě neplnění jeho. Mocnosti takovýmto spůsobem přímo odstranily se své strany všeliké právo na zakročení, kdyby slíbené reformy Portou se neplnily, a vyřkly, že onen ferman týkající se vnitřních záležitostí Turecka nepodléhá žádné kontrole ostatní Evropy. Skutečně nynější mezinárodní právo vyžaduje nemíchati se ve vnitřní záležitosti států cizích; bylo-li pak Turecko dle čl. 7. řečené smlouvy prohlášeno za evropský stát úplně a stejně oprávněný, jest již dle tohoto čl. vkládání se v jeho vnitřní záležitosti vyloučeno a opakování téhož v čl. 9. okazuje se býti zbytečným.

Přijde tedy přede vším na to, dlužno-li Turecko skutečně považovati za evropský stát úplně a stejně oprávněný? Mínění kongresu pařížského bylo rozhodně pro *ano.*

Dí pak článek 7 výslovně: *Smlouvající se mocnosti prohlašují, že Vysoká Porta připuštěna bráti podíl ve všech výhodách evropského obecného práva. Jich Veličenstva zavazují se, každý se své strany šetřiti neodvislosti a territoriální celistvosti říše otomanské, ručí za přísné plnění tohoto závazku, i budou tedy patřiti na každý čin, jenž by mohl závazek onen porušiti, jako na věc společného zájmu.*

Čím článek tento odůvodněn, není patrno. Protokoly kongresu nezmiňují se o tom praničím. Z nich vidět jen jedno, že článek 7. jakož i článek 9. byly již vlastně ustanoveny ve Vídni r. 1855 a že na kongrese pařížském byly znova oživeny, i jest pravdě velmi podobno, že evropské mocnosti přijaly články ty za ústupky, které jim Porta učinila vydáním hattihumajumu, dadouce jí takto místo v evropském koncertě. Dle vší pravdě podobnosti jiných příčin nebylo, leda té tak něžné lásky k turecké říši, jejíž zachování zdálo se býti nevyhnutelným požadavkem „evropské rovnováhy“ a její spása tehdy tak blízka srdci západní diplomacie.

Avšak nastává nyní otázka, bylo-li vydání hattihumajumu a splnění jeho podmínkou pro přijetí Porty v koncert evropský? Ze smlouvy samé odpověď na otázku dáti nelze. Snad západní mocnosti přijaly Turecko ve svůj střed, předpokládajíce, že hattihumajum bude splněn.

Až do pařížského kongresu nebylo Turecko členem evropského spolku; proto nemohlo býti míchání se v záležitosti turecké proti evropskému právu mezinárodnímu. Pařížský kongres čili vlastně vídeňská konference z r. 1855 povýšila je na mocnost evropskou. Dále se vlády evropské nespokojily ještě tímto článkem 7.; Anglie, Francie i Rakousko učinily mezi sebou téhož r. 1856 ještě zvláštní smlouvu tohoto znění: „1. Smlouvající se strany garantují všechny vespolně i každá zvláště neodvislost i celost turecké říše. 2. Všeliké porušení smlouvy pařížské bude od mocností smlouvu tu podpisujících považováno za podnět k válce.“

S hlediště theoretického 7. článek nemůže býti vládám překážkou vkládati se u vnitřní záležitosti Turecka, když vkládání toto oprávňuje se s hlediště lidskosti. Avšak článek 7. smlouvy pařížské i dodatek k ní od 15. dubna 1856 zabezpečují celistvost i nezávislost říše turecké. Jest otázka, jaký jest význam i objem oněch záruk, a co jmenovitě se rozumí „činem, jenž by povahou svou mohl porušiti nezávislost i celistvost říše otomanské“? Má-li se činem tím rozuměti též *vzpoura vasala* celistvost říše ohrožujícího?

Otázku tuto probírá na slovo braný publicista *Bluntschli* *), kterýž praví, že evropské vlády přiznaly

*) Jan Kašpar **Bluntschli**, právník a profesor práv z **Curychu**, stal se tamže r. 1836 profesorem a byl r. 1844 předsedou veliké národní rady švýcarské. Později

sultánovi plnost jeho vladařských práv, avšak předpokládajíce, že on daruje svým křesťanským poddaným práva a výsady jmenované v hattihumajum. A jelikož onen *nebyl* dodržán, a předpokládání ono dobou nynější tedy již přestává, nemohou se evropské vlády považovati vázanými k hájení plných vladařských práv sultána nad jeho poddanými. Evropské vlády uložily vládě turecké povinnost, aby zavedla reformy ve prospěch křesťanův, a tím přiznaly sobě právo intervenovati ve vnitřních záležitostech Turecka. Odvolání se na smlouvu pařížskou pro smysl opáčný nemůže zde míti místa, jelikož tato uvedla Portu ve spolek evropský pouze pod jednou podmínkou: že splní slibované hattihumajumem reformy. Nesplnivši Porta podmínku tuto porušila čl. 9. smlouvy pařížské a tímtéž propustila evropské vlády z povinnosti chovati se k ní jako k rovnoprávnému členu spolku. Nesplněním podmínky oné Turecko dobrovolně vystoupilo ze spolku, v který jej násilně vtěsnali jeho západní přátelé.

K těmto důvodům Bluntschliho sluší však připomenouti, že článkem 9. ve skutečnosti Porta žádných závazků na sebe nebrala. Dle písmene i smyslu tohoto článku sultánské Veličenstvo ráčilo následkem své starostlivosti o raji vydati hattihumajum; sdělavši jej ukázalo jej kongresu a raji i roztrhalo. Měl-li sultán právo učiniti tak? Zajisté že ano, an jej k takovým ústupkům nikdo upřímně nezavazoval. Bluntschli má zření k zákulisní historii fermanu; z té však pouze vidno, že vlády u sultána ferman vynutily, ale nikterak, že jej i zavázaly ferman tento splniti. Naopak, soudíme-li dle protokolů kongresových, chovaly se vlády k jeho splnění nebo nesplnění velmi lhostejně. Tak ruští plnomocníci na kongresu chtěli, by v čl. 9. vložena byla slova: „Jich Veličenstva přijímají toto sdělení jako novou záruku ulehčení stavu křesťanů východních“; avšak i tato nevinná vložka byla zavržena.

Rovněž není z ničeho patrno, že by vlády byly přijaly Portu ve svůj kruh za podmínkou vyplnění hattihumajumu, ačkoliv se ovšem k tomu podobá. Turecko neporušilo 9. čl., neboť článek tento nemá pro sebe žádné oprávněnosti, jest to diplomatický strašák. Jestiť sdělán s tím předpoložením, že byl vydán hattihumajum proto, aby byl splněn; však sultán přestává na tom, že vydání jeho vládám sděluje. Na to humajum zmizí, a Evropě zůstane smlouva s článkem, dle kteréhož, ačkoliv Porta vládám hattihumajum byla okázala, tyto nabyly tím pouze práva Portu za její laskavost pochváliti, ale nikoliv na splnění onoho fermanu naléhati čili ve vnitřní záležitosti Turecka se vkládati.

---

byl profesorem občanského a státního práva v Mnichově a v Heidelberku. Sepsal a vydal mnoho státovědeckých a právnických spisův a platí vůbec v těchto věcech za autoritu.

Takto čl. 9. žádných práv ani nedává ani neodnímá: týkáť se pouze fermanu ze dne 14. února 1856.

Zbývá tedy článek 7. Dle tohoto uznaly vlády Turecko za člena spolku evropského, avšak nikoliv za výminkou splnění hattihumajumu, nýbrž pouze předpokládajíce jeho splnění, kterýmžto se dá na novou dráhu pokroku. Jelikož však Porta od té doby v ničem se nezměnila, tudíž za touto a za žádnou jinou příčinou ztrácí ono uznání svou logickou i historickou příčinu a Porta oprávněnost na výhody z mezinárodního práva plynoucí.

Mínění toho drží se i učený publicista belgický *Rollin-Jacquemin*, kterýž v té příčině napsal: „Sdělení fermanu i hattihumajumu od 18. února 1856 nemůže dáti vládám práva vkládati se, ani společně ani každá o sobě, v její záležitosti atd. Ono nemůže toto právo dáti i také proto, že nesdělení nemohlo by je odníti. Proti tomu není odmluvy. Avšak plyne-liž odtud zároveň, že se vládám odnímá navždy veškeré právo na společné zakročení čili vkládání se, ku kterému by jinak oprávněny aneb i povinny byly historií přirozenosti věci samé a posléze i obecným duchem téže smlouvy, o kterou se jedná? Plyne-liž odtud, že vlády odstranivše ruský protektorát nad tureckými křesťany chtěly tyto nechati bez veškeré ochrany? To jest otázka jiná, na kterou musíme odpověděti záporně z příčin následujících:

Bylo by nespravedlivo o vládách v kongrese pařížském se súčastnivších domnívati se, že chtěly křesťany turecké v šanc vydati i naopak sluší míti za to, že se domnívaly, že smlouva pařížská bude jak pro křesťany tak pro celou říši tureckou počátkem nové éry. Avšak v příčině přílišné důvěry, že by říše turecká znovuzroditi se mohla, domnívaly se, že nejlepší prostředek křesťany turecké chrániti jest, odkázati je na neobmezenou důvěru k turecké vládě. Odtud tento dvojitý, sobě odporující ráz smlouvy pařížské, jsoucí zároveň i pro poručníkování i pro emancipaci, odnímající druhou rukou, co první byla dala a vkládající se na všech stranách do vnitřních záležitostí říše turecké touže dobou, když proti takovému vkládání vší silou protestuje. Dle tohoto názoru považujeme smlouvu pařížskou, jmenovitě její čl. 9. za vrchol diplomatické zručnosti.

Avšak s druhé strany musíme vzíti za čin skutečný, že by Porta nikdy nebyla bývala připuštěna k súčastnění se výhod evropského obecného práva i spolku, kdyby 1. řečeného fermanu byla nevydala, 2. kdyby vlády byly nepředpokládaly, že ferman onen bude skutečně splněn ve všech svých částech, totiž co se týče: a) rovnosti tureckých poddaných ohledem náboženství a připuštění k úřadům, b) lepšího zařízení v soudnictví, c) lepšího zařízení v ohledu finančním, d) vynaložení státních důchodů k obecnému prospěchu,

e) zavedení oněch prostředkův, které by konec učinily nedbání zákonův a utiskování od úřadníků.

Takovýmto způsobem zajisté vydání fermanu i skutečné splnění jeho byly nutné podmínky, jež vlády Portě postavily, ve spolek civilisovaných vlád ji přijímajíce. To dokazuje i jejich súčastnění se v sestavení hattihumajumu.

Takovýmto způsobem čl. 7. i 9. stanovíce s jedné strany vstoupení Porty ve spolek vlád evropských, s druhé pak zabezpečení lepšího postavení národů Turecku podrobených, představují dvě podmínky vzájemné smlouvy mezi Portou a Evropou, zastoupenou velmocemi. Každý jiný výklad přivedl by k podivnému úsudku, že totiž smlouva z r. 1856 byla netoliko plodem nedůvěry k Rusku, ale i skutečným odvrácením se Evropy od tureckých křesťanů.

Odtud jde na jevo, že, přidržujíce se smlouvy této, vlády evropské mají právo společného zakročování za tím účelem, aby buď od Porty plnění daného slibu vynutily, aneb, když by Porta ho splniti nechtěla nebo nemohla, aby, uznavše smlouvu ničím, samy ochranu křesťanských poddaných v Turecku přejaly."

I tento učenec, rovněž jako Bluntschli, vidí v nynějších okolnostech na Východě porušení povinností Tureckem přijatých.

Mimo to nechce Rollin-Jacquemin dopustiti, že by při sestavování 7. a 9. článku byly měly moci nedůvěru k Rusku, kdežto věc tato v oči bije. Ano sestavení článku 9. jedině takto objasniti možno. Na samém počátku vojny, ano již dříve, v notě od r. 1853 vlády uznávají „bezvýminečně" povinnost Porty polepšiti stav svých křesťanských poddaných. Touž povinnost uznávají i v konferenci Vídeňské, avšak omluvou: „Práva i výsady křesťanských poddaných Porty budou zabezpečeny bez porušení samostatnosti a důstojnosti koruny sultána. Mezi Anglií, Francií, Rakouskem a Tureckem vedou se rozhovory za účelem, aby zabezpečena byla raji náboženská i politická práva, Rusko pak bude vyzváno, aby se při uzavření míru k tomuto přidalo."

Zde již činí podmínku pro zabezpečení práv křesťanů: nedotknutelnost důstojnosti i neodvislosti sultánovy; Rusku pak připouštějí účastenství v rozhovoru o těchto otázkách pouze při uzavření míru.

Konečně v rakouském ultimatu téhož roku ustanoveno, že rozhovory s Tureckem o polehčení raji mají býti ukončeny před počátkem mírných smluv. Následkem toho podaří se vládám společně s Portou sestaviti hattihumajum, čímž vliv Ruska má býti odstraněn. Nastalať nyní veliká otázka, jak tento sestavit, by důstojnosti sultána bylo šetřeno, a kdyby hattihumajum se neplnil, vkládání se Ruska v záležitosti Turecka zamezeno — ale aby také zároveň pro upokojení svědomí a obecného mínění jakž takž zaručeno bylo vyplnění slibů sultánových. Odpovědí na otázku tuto jest čl. 9.

Připsavši hattihumajum velkomyslnosti sultánově západní diplomacie na jedné straně zachránila důstojnost sultánovu, na druhé strauě odstranila každý právní nárok kohokoli žádati jeho vyplnění. — Nespokojena s tímto sdělá ještě zvláštní klausuli, by Rusko ve vydání oné listiny ze dne 18. února Tureckem nevidělo jakýsi závazek Turecka proti ostatní Evropě. — Zmínivši se o oné listině ve všeevropské smlouvě, diplomacie před soudem současníkův i historie očisťovala se od nařknutí, že by byla vedla válku nespravedlivou, s druhé strany pak jaksi domnívala se, že touto smlouvou přece Portu jakž takž morálně zaváže, by tato hattihumajum splnila. Nemyslíme, že by tehdejší diplomacie byla bývala tak příliš naivní, aby se byla domnívala, že křesťanům prostředek tento něco pomůže, a že tedy jediným *pravým* účelem bylo, aby odňala se záminka k zakročení ve prospěch křesťanů tureckých oné mocnosti, která se jich posud ujímala, totiž *Rusku.*

Konečný úsudek o pařížské smlouvě jest tento: Turecko nalézá se po konferencích cařihradských v tomže postavení, jako bylo před rokem 1856. Bylo-li tehdy vkládání se do jeho vnitřních záležitostí spravedlivé, jest to spravedlivé dosud.

Smlouva pařížská vlastně ani nevešla nikdy v platnost, poněvadž Porta ani nepočala plniti svých povinností, západní Evropa však jí to ráda promíjela, Rusko pak nebylo s to, aby samo ji donutilo k plnění smlouvy, aniž mohlo dosáhnouti od Evropy, aby tato pospolitě na Portu dolehla. Však kromě toho jednotlivé podstatné články smlouvy byly brzy jeden po druhém za souhlasu Evropy, arci proti vůli Turecka, vymazány. Připomínáme toliko na sjednocení podunajských knížectví, Valašska a Multanska, v jeden stát rumunský a stálé jeho se vyvazování postupné z vrchmoci turecké; vyklizení tureckých posádek ze srbských pevností a vysvobození se Ruska z ustanovení, jimižto bylo obmezováno na Černém moři. Byly to změny velmi závažné, ale i při nich mohlo Turecko obstáti; avšak výsledkem cařihradské konference zbavilo se nejvzácnější sobě vymoženosti, zbavilo se evropské záruky, jížto celistvost a nezávislost této říše byla pojištěna.

Rozpadlať se smlouva sama sebou, nutným postupem událostí, mocí hotových poměrů rozervána. Formálně platnosti pozbyla, vlastně ani nenabyla, odporem a neschopností Turecka, dostáti jejím podmínkám. Byl však to veliký kontrakt všeevropský, uzavřený po mocných převratech politických, západní Evropou Rusku a křesťanskému obyvatelstvu na Východě vnucený. Není ho více.

Na Evropě jest, by přinutila Portu k zabezpečení politických i náboženských práv křesťanů v její říši.

Staniž se to *zaručenou* smlouvou nebo puškou a jataganem.

XCIV. Midhat paša.

Jako blesk z čista jasna došla dne 6. února do všech hlavních měst Evropy telegrafická zpráva, že pověstný *Midhat paša*, původce turecké ústavy, jest na základě článku 113 této ústavy jakožto osoba státu nebezpečná od sultána vypovězen z říše. Řečený článek konstituce turecké zní takto: „Jeho Veličenstvu sultánovi přísluší výhradné právo vypověděti z území císařství ty, kdož následkem vážných a spolehlivých zpráv, sdělených od administrace policejní, uznáni jsou za osoby státu nebezpečné.“

Příčin tohoto náhlého obratu bylo mnoho vypočteno, avšak všechny byly zase jakožto vymyšlené vyvráceny. Tvrdilo se, že Midhat osnoval spiknutí proti sultánovi, že pobuřoval důstojníky vojska ve svůj prospěch, že chtěl sám se domoci trůnu a jiných pověstí kolovalo o domnělých dalekosáhlých plánech smělého státníka, jehož vlivu přičítalo se též svržení obou dřívějších sultánů Abdula Aziza i Murada, ano i zavraždění ministrů Husejna i Rešida se mu přičítá.

To však sluší zaznamenati jakožto zvláštní hru osudu, náhodu nebo trestající prst spravedlnosti — jak se komu líbí — že Midhat paša byl první obětí ústavy, kterouž sám na sklamání Evropy utvořil a v Turecku prohlásil. Věru, větší ironie nemohl se osud dopustit než při Midhatovi, jenž veškerou oposicí svou opíral se o svou ústavu, a sám na jejím základě z vlasti vyhnán byl! Stalo se to způsobem jednoduchým, v Turecku obvyklým. Sultán dal si Midhata zavolat do paláce svého, tam ho přepadli pochopové, spoutali ho, odvlekli na loď a zavezli.

Účastníky této exekuce byli *Mahmud Damat paša*, *Redif paša* a policejní ministr. Sultán prý ponechal Midhatovi na vůli, aby byl pohnán před soud pro *velezrádu*, nebo aby šel do vyhnanství. Midhat zvolil vyhnanství a dal se dopravit do *Brindisi*, přístavního města v italském území jižní Apulie.

V čem vlastně domnělá velezráda Midhatova záležela, o tom bezpečné zprávy nedošly. Kolik telegramů, tolik rozličných příčin nebo domněnek se udávalo. Turkopřejné listy evropské tvrdily, že pád Midhata nastrojila diplomacie ruská, jmenovitě *Ignatěv*, kterýž právě v těch dnech z Cařihradu do Vídně přijel. Že však Turecko nikdy se valně nestaralo o to, co Evropa o jeho počínání domácím i o jeho politice soudí, sluší za to míti, že nebyly to nějaké ohledy politické k přáním mocností evropských, jež zavdaly příčinu k svržení velvezíra, teprv před šesti týdny ustanoveného. Midhat paša povznesl se v krátké době k takové moci, že byl jaksi neobmezeným pánem a vladařem v Turecku, neustupností svou naklonil si celé veřejné mínění, a veškeré obyvatelstvo pohlíželo pouze na něj, všichni ostatní hodnostáři, i sám sultán byli ničím. Odpůrcové velkého vezíra užili poměrů těchto, a osočovali Midhata, přičítajíce mu rozličné záměry velezrádné a podezřívajíce činnost jeho veřejnou tak dlouho, až sultán uvěřiv slovům jejich rozhodl nad osudem Midhata. Mohli protivníci velkého vezíra spokojiti se pouhým sesazením jeho; poněvadž však znali jej jakožto muže odhodlaného a zároveň bezohledného, obávali se, že by užil rozsáhlého vlivu svého, jejž měl u veškerého obyvatelstva, a že by hleděl se pomstít způsobem vydatným. Proto musil Midhat býti vypovězen. Dosáhnuvše cíle svého musili nepřátelé Midhatovi ospravedlniti nějak výsledek piklů svých. Zdá se však, že na tuto okolnost zapomněli a řádně se nedohodli; a v tom spočívá příčina, že uvádělo se tak mnoho rozličných důvodů pro svržení velkého vezíra.

Velké zděšení způsobil pád Midhatův v kruzích maďarských, kdež zavládlo mínění, že bez Midhata kvapí Turecko jisté záhubě vstříc. Hlavní orgán maďarský pronesl se o tom:

„Pád Midhata paše jest událostí, jejíž účinek na krisi východní nedá se teď ještě ani přehlednouti. Všecky kombinace, které se pojily pro další rozvoj poměrů k činnosti Midhatově, všecky naděje, které se stavěly pro vnitřní upevnění poměrů tureckých na reformační práci svrženého velkého vezíra, sesuly se přes noc; tolik jest jisto, že událost tato nemůže míti pro Turecko následky příznivé. Třebas pád Midhatův znamenal smířlivější směr na venek, přece musí poměry Turecka zhoršiti; neboť jakmile mocnosti ztratí záruku, jakou mohly ovšem spatřovati ve stálosti rozumné vlády turecké, vystoupí hned s požadavky, které s těží se obmezí na návrhy konference. Tolik však jest jasno: Rusko získalo pádem Midhata tolik, jako vítěznou bitvou; kabinet petrohradský stojí nyní na počátku akce mnohoslibné. Pád Midhata vnucuje veřejnému mínění přesvědčení, že pokusy ústavního přetvoření říše turecké jsou u konce, a že zvítězí stará nábožensko-politická povaha asiatského despotismu. Bylo by to sice lhostejno, avšak otázka turecké ústavy obsahuje v sobě též otázku oprav a garancií. Sama Porta, kdykoli se žádaly od ní nějaké reformy, odvolávala se vždy k ústavě, kteráž prý všecky tyto požadavky poskytne hojnou měrou všem poddaným, a naproti garanciím stavěla vždy ústavu jakožto nejlepší záruku. Kdyby teď kabinet petrohradský po pádu Midhata se ptal, zdali ústava může považovati se ještě za zlepšení osudu obyvatelstva křesťanského, bylo by i nejupřímnějším přátelům Turecka věcí nesnadnou přisvědčit. Porta musila by v politice Midhatově pokračovati se zvýšenou rázností, aby odňala cizině záminku k žádosti za hmotné

rukojemství. Rychlé uzavření míru se Srbskem a Černou Horou mohlo by leccos uvésti do pravých kolejí. Naproti Srbsku musí se Porta vystříhat všeho, co by obsahovalo trvalé pokoření; to by ji mohlo vyprostit z nebezpečí, do něhož poslední krise Turecko uvedla. Jestliže nespomůže se co nejdříve, pak jest nynější krise jen úvodem *vždy zřejměji se ohlašující srážky s Ruskem.*

Rada listu maďarského, aby Turecko vyjednávalo se Srbskem a Černou Horou o mír, přišla ostatně pozdě, neboť již v posledních dnech ledna, když ještě Midhat vládl, stalo se v Cařihradě usnešení, aby se s oběma knížectvími o mír vyjednávalo.

Nástupcem Midhata v úřadě velvezíra stal se *Edhem paša*, jenž byl vedle zahraničného ministra Savfeta zástupcem Turecka při konferenci cařihradské. Před válkou byl vyslancem v Berlíně. *Edhem* paša byl rodem Řek z ostrova *Chios*, odkudž za panování Mahmuda II. přivezen byl jako otrok do Cařihradu. On a jeho bratr byli první do Evropy na vzdělání vyslaní Turci. Prvního vzdělání svého nabyl v ženijní škole v Metách. Jelikož v Turecku na odborná studia váha se neklade, prodělal Edhem všechny možné státní hodnosti. Byl učitelem princů sultánových, ministrem vyučování, ministrem obchodu, ředitelem hor, ba i ministrem zahraničných věcí. V Berlíně nebyl oblíben pro svou chvastavost, lehkomyslnost a nespolehlivost. V Cařihradě činěny mu výtky pro jeho rozkvašenost, a ta byla as také příčinou, že proti Midhatovi nastrojil pikle.

Paja Putnik,
srbský major při armádě na Drině.

Druhý muž Edhemovy družiny jest *Dževdet* paša, dříve Dževdet effendi. Pochází z Lovče od Vidína a jest synem rolníka. Povoláním stal se mollahem (knězem), věnoval se však více světským věcem a politice. Z kněžského povolání podržel pouze strojení úkladů a pletichářství a byl také asi, ne-li hlavním, tedy aspoň prvním pomocníkem při svržení Midhata. Co ministr vnitra jest smutnou figurou. Z jazyků evropských zná pouze bulharský. Jako guvernér Syrie špatně se osvědčil.

Ostatní členové vlády Edhemovy byli: *Kadri* bej, syn slavného arabského učence, byl dříve tajemníkem v ministerstvu zahraničných věcí, a co nováček učinil značný skok, stav se předsedou státní rady. *Sadyk* paša, bývalý finanční ministr a guvernér Smyrny, proslul sháněním půjček v evropských bursovních kruzích. Co vyslanec v Paříži byl lépe na místě, než co náměstek v Drinopoli, kdež nijakou neosvědčil ráznost a rozhodnost. Nejpodivnějším bylo jmenování *Vefika* effendiho předsedou sněmovny. Vefik jest zeměpisec a jazykozpytec. Co do povahy je velmi nesnášelivý a kousavý. Nedávno usmířil se úplně s Midhatem, a když stal se jeho přítelem, pracoval tím úsilovněji o jeho svržení.

Také byli dle zásad „konstitučních“ jmenováni *ministři křesťanští*, a sice Armén *Ohannes Čamič* effendi, výtečný prý finančník. Vzdělán byl v Paříži, působil dlouhá leta co musteşar ministerstva obchodu a co ředitel komise pro státní dluh. Druhý byl *Adossides* effendi, ministr vnitra. Však oba byli křesťany jen dle jména; v skutku si počínali jako praví Turci.

To byli muži, kteří měli zavádět v Turecku poměry konstituční!

V čelo postaven byl člověk, kterýž jakožto vyslanec při dvorech evropských považován byl za pouhý ošlapek, který následkem toho choval neskrocené zášti jmenovitě proti Německu a Rakousku, nemluvě ani o Rusku. Ministerstvem Edhemovým — toť souhlasný úsudek myslících politiků — postavila si schátralost turecká na hlavu korunu.

Po pádu Midhatově se myslilo všeobecně, že tento ani do Brindisi nedojede a někde na širém moři zardousen bude, jak děje se v Turecku skoro všem náhle svrženým hodnostářům, ani sultány nevyjímaje. Však tentokrát se svět klamal, Midhat nebyl zardousen ani jinak „sebevražděn“, nýbrž dojel šťastně do italského přístavu, kdež brzy na to, pokud neapolský list „Roma“ víry zasluhuje, měl rozmluvu s dopisovatelem listu toho, jemuž řekl, že k vypovězení jeho zavdaly podnět pikle několika ministrů, podporovaných Mahmudem Damatem pašou; ministři ti dělali již oposici, když Midhat paša přemlouval sultána k prohlášení ústavy. Midhat ne-

doufal, že bude zpět povolán, ačkoliv sultán sám byl mu velice nakloněn. Jistý přítel psal Midhatovi, že když s ním loď „Izzedin“ odjížděla, dal se sultán do pláče. Midhat pronesl mínění, že Edhem paša nebude dlouho vezírem, poněvadž Edhem jest prchlivé, prudké a zároveň slabé povahy; Reuf paša, předpovídal Midhat, stane se jeho nástupcem. K otázce, zdali rozřešení vážné situace jest možné pouze válkou, odvětil Midhat, že považuje *válku s Ruskem nejen za nutnou, nýbrž také za brzkou, třebas Turci uzavřeli se Srbskem mír.* Midhat má za to, že by Rusko bylo již překročilo Prut, kdyby se nebylo klamalo o poměrech Turecka. Rusko myslilo, že Turecko chýlí se ku konci, shledalo však zem připravenou k odporu tvrdošíjnému. Rusko však šlo příliš daleko a nemůže se již vrátit, sice by ztratilo všechen vliv na křesťanské národy balkánské a připravilo by se za jeden den o ovoce politiky staleté. Midhat nezoufal, že by výsledek války nemohl býti Turecku příznivý; nemyslil také, že válka dá se obmeziti: Rakousko bude prý od slovanského obyvatelstva svého přinuceno k zakročení, načež zakročí též ostatní mocnosti, a válka stane se všeobecnou. Anglie a Francie budou Turecku nakloněny. *Midhat považuje Bismarka za původce všech zápletků.* On prý nutí Rakousko, aby se rozšířilo na straně zemí slovanských, aby sám mohl rozšířiti Německo a dovoliti Rusku připojení jiných provincií, kteréž odejme Turecku. Sultána chválil Midhat velice; projevil též obavu, že ústava jeho se neprovede, nad čímž byl velice zarmoucen, poněvadž jen *v úplném převratě mohamedánských mravů a zvyků spatřuje možnost znovuzrození národa otomanského.*

XCV. Srbský mír.

Pověděli jsme již, že Turecko, uznávajíc svou finanční i vojenskou tíseň, odhodlalo se ke konci ledna vyjednávat o mír se Srbskem a Černou Horou. Zároveň s telegrafickou zvěstí o pádu Midhata paše došla do Vídně poslední jeho nota, v níž obsaženy byly nové podmínky k vyjednávání se Srbskem. Telegraf notu předstihl, takže dr. *Cukič*, jednatel vlády srbské ve Vídni, jemuž 6. února odpoledne byla odevzdána, mohl labutí ten zpěv bývalého velkovezíra položiti mezi historické haraburdí. Však zajímavo jest, kterak Midhat paša v posledním okamžiku slevoval. Žádal hned na počátku noty, aby mír mezi Portou a Srbskem bez prostředkování některé z velmocí byl uzavřen. Na to oznámil, že Porta nehodlá žádati hmotných nýbrž jen mravních záruk se strany Srbska. Mravní ony záruky měly spočívat v tomto: 1. Zástupce Porty bude sídleti v Bělehradě. 2. Na základě dřívějších fermanů vztyčena bude na bělehradské pevnosti vedle vlajky srbské i vlajka turecká. 3. Srbsko se zaváže, že vedle nynějších čtyr pevností v zemi své žádných nevystaví. 4. Srbsko se zaváže, že nedovolí tvoření se revolučních ozbrojených tlup; 5. že přestoupení těchto ozbrojených tlup na území turecké zabrání: že zapoví tvoření se tajných neb revolučních výborů. Kdyby však provedení těchto podmínek narazilo na obtíže aneb některá z nich se strany srbské vlády nemohla býti přijata, netřeba nikterak vyjednávání přerušovati. Ku konci vyzýval se kníže srbský, aby k vyjednávání jmenoval zvláštního plnomocníka.

Srbská vláda uznala sice smířlivý ráz těchto podmínek, však ihned se proti jednotlivým odstavcům ohradila. Zejmena v příčině stálého zástupce Porty v Bělehradě chtělo svolit Srbsko k požadavku Turecka jen v tom případě, když zástupce ten bude míti hodnost a úřad diplomatického pověřeného jednatele, jakými jsou ostatní velmoci v Bělehradě zastoupeny. Stran turecké vlajky v Bělehradě nehodlala prý srbská vláda klásti žádné námitky. Taktéž na vystavění nových pevností nepomýšlela. Ozbrojené tlupy v Srbsku se nikdy netvořily, taktéž se nikdo nepamatuje, aby tlupy ty přecházely na turecké území. Podobné případy spadají beztoho pod mezinárodní právo, a netřeba tudy o nich zvláště vyjednávati. Podmínky turecké byly *Aleku* pašovi, vyslanci tureckému ve Vídni, telegraficky oznámeny a zároveň slíbeno, že co nevidět zaslána bude zpráva podrobná. Dr. *Cukič* oznámil celou věc do Bělehradu.

Z vyjednávání, kteréž po celý měsíc únor trvalo, jakož i z povahy věci bylo lze soudit, že uzavření míru se Srbskem podaří se snáze než s Černou Horou. Srbsko sice zápasilo s Turky výdatně, způsobilo jim veliké škody, však podlehlo konečně přece přesile a bezpečnost jeho byla dalšími vpády Turků ohrožena. Naproti tomu vyšla Černá Hora z boje jakožto vítěz slavný, neboť ani v jedné bitvě s Černohorci nemohli se Turci honosit úspěchem sebe nepatrnějším, ale pokaždé byli dokonale přemoženi.

Však Turci se domnívali, že když podaří se jim smír se Srbskem, bude pak snadnější vyjednávání také s Černou Horou. Proto především obrátila Porta všechnu píli k Srbsku.

Vyjednávání dospělo v druhé polovici měsíce února tak daleko, že kníže Milan mohl svolati národní skupštinu, aby hotové podmínky míru buď schválila nebo zamítla. Volby do skupštiny dály se za nemalého rozčilení po celé zemi, neboť jako všude, tak i v Srbsku agitovaly politické strany ve svůj prospěch. Strana tak zvaná konservativní, jejíž náčelníkem byl někdejší ministr *Marinovič*, chtěla použít nepříznivého postavení Srbska po neúspěšné válce k tomu, aby svrhla *ministerstvo*

Rističovo, kteréž o válce rozhodlo. Avšak i strana Rističova se vhodně připravila.

Když sjeli se poslancové do Bělehradu, agitovali dva dni před zahájením skupštiny jednatelé strany konservativní mezi nimi, zvláště pak mezi oněmi, kteří byli nakloněni dalšímu vedení války, aby je v úmyslech zviklali a proti ministerstvu Rističovu a proti dalšímu válčení naladili. Konservativci chtěli připraviti ministerstvu porážku, poněvadž se domnívali, že toto chce vésti válku dále ve spojení s Ruskem. Konservativci srbští jsou totiž přátely maďarsko-rakouské politiky a podléhají více vlivu z Pešti a Vídně než vlivu z Ruska a než vlivu i z vlastního národa.

Očekávali, že i trůnní řeč Milanova bude míti barvu válečnou. Rističovo ministerstvo mělo býti donuceno k odstoupení a kdož ví, co mělo ještě následovat, kdyby se bylo skupštině postavilo na odpor.

Také se skutečně podařilo jednatelům konservativců sehnati proti ministerstvu většinu poslanců, kteří ovšem nebyli do všech tajných plánů Marinovičových zasvěceni. Volba předsedy skupštiny, jež padla většinou hlasů na konservativního kandidáta *Topusoviče,* objasnila ministerstvu nebezpečnou situaci. Volba ta vykonala se dne 27. února večer. Druhého dne ráno měla býti skupština knížetem zahájena. V noci ještě odbývána porada ministerská, ve které uzavřeno, že se za každou cenu musí zameziti připravovaná porážka vlády a překaziti pikle oposice konservativců. Za tím účelem odhodlala se vláda k tomu, že sama navrhne skupštině mír a po odhlasování že ihned zastupitelstvo rozpustí. Trůnní řeč, která byla již připravena, nezněla prý původně tak mírně, naopak měla prý dosti barvitosti válečné. Tato řeč byla v radě ministerské zamítnuta a na místě jejím jiná ustanovena. Aby pak nemohli konservativci řečniti, usnešeno, že nepřipustí se nikdo ku slovu, nýbrž že bude jednoduše hlasováno a na to že skupština se rozpustí.

Tak se stalo.

Okolo 10. hodiny ranní dne 28. února přibyl Milan do skupštiny, která v budově národního divadla se odbývala, s deputací poslanců, která proň byla odeslána. Veškeří ministři byli přítomni. Kníže Milan přednesl pak trůnní řeč asi hodinu trvající, aniž by byl četl z listu, jak to bývá zvykem.

Hlavní obsah trůnní řeči jest tento:

Nejprve líčeno povstání v Hercegovině a Bosně, vyvolané ukrutnostmi tureckými a kterak ubozí ti bratři hercegovští a bosenští úpěnlivě prosili u Srbska o pomoc. Veškeré velmoci evropské zasazovaly se za to, aby na vládě turecké vymohly opravy pro zubožené a zotročené ty země. Turecko však nepovolilo ničeho. Srbsko bylo nuceno zbrojiti a vojsko své rozestaviti na hranicích. Mezi tím dělo se neustále porušování hranic se strany Turecka. Srbsko žádalo za zamezení toho, ale marně, i bylo tedy nuceno obhájiti svou čest a přispěti pomocí povstalým bratřím. Vypovědělo válku.

S Černou Horou uzavřen spolek na výboj a na odboj.

Na to jal se kníže líčiti průběh války a válečný stav země ve válce a pravil, že již v srpnu loňského roku žádalo Srbsko za mír. Turecko však kladlo takové podmínky a žádalo takové záruky, že nejen Srbsko, ale i veškeré velmoci prohlásily nemožnost, aby mohly býti přijaty. Na to Turecko žádalo několikráte za příměří, v němž by bylo mohlo doplniti svou armádu, Srbsko však povolilo příměří toliko na 14 dní, které bylo zhusta od Turků porušeno. Teprv po nešťastné porážce u Đunisu uzavřeno zakročením Ruska příměří, které trvá do dnes, totiž do 28. února 10 hodin večer.

Na to zmínil se kníže, jak bezvýslednou byla cařihradská konference. Turecko potom žádalo prostřednictvím vlády rakouské za uzavření míru. Srbsko vyslalo plnomocníky své do Cařihradu, kteří smluvili se o podmínkách míru. *Rusko schválilo uzavření tohoto míru srbsko-tureckého.* Srbsko že není s to, aby vedlo dále válku, nechť tedy poslancové hledíce ku blahu země odevzdají své hlasy. Kromě toho dodal ještě kníže, že povstalcům zaručen jest beztrestný návrat domů a úplná amnestie, a poněvadž Turecko nepovolí žádného prodloužení příměří, aby tedy skupština ihned rozhodla, má-li se uzavříti mír nebo vésti dále válka.

Na to vzdálil se kníže ze shromáždění. *Ristič* chopil se slova a vykládal v řeči hodinu trvající průběh vyjednávání o mír a podmínky jeho. Sotva začal, byl přerušen otázkou, zdaž jedná Srbsko ve shodě a v dorozumění s Ruskem? Majorita však nedala nikomu přijíti k slovu a Ristič pokračoval dále řka, že válka byla počata s povolením skupštiny a *mír že uzavřen s povolením Ruska.*

Podmínky míru jsou v krátkosti tyto: *Území se nezmění a zůstane tak, jak bylo před válkou. Srbsko tedy neztratí ani nenabude země. Nových pevností Srbsko stavěti nemá. Od žádosti Turecka za zavedení rovnoprávnosti židů a Arménců v Srbsku upuštěno a prohlášena tato otázka za vnitřní záležitost Srbska. Srbsko za to svolilo k tomu, aby opět vlál turecký prapor vedle srbského s Bělehradu. Otázka ustanovení tureckého jednatele v Bělehradě ponechána nevyřízena, poněvadž není znám obor jeho působnosti. Proti ustanovení konsula tureckého v Bělehradě vláda srbská ničeho nenamítá. Do 12 dnů opustí turecké vojsko srbské území.*

Když bylo o každém jednotlivém článku odhlasováno, *prohlášen byl mír.*

Na to vstoupil opět kníže Milan a přál štěstí skupštině k rozhodnutí tomu. Zároveň pravil, že skupština svou úlohu vyplnila a že zasedání tedy jest ukončeno. Předseda četl pak knížecí ukaz, jímž se nařizuje bezodkladné uzavření veliké národní skupštiny, která vy-

plnila svou úlohu na článku V. §. 89. ústavy srbské se zakládající.

To vzbudilo velikou sensaci, neboť poslanci chtěli ještě rokovati. — Skupština byla o dvanácté hodině ukončena, námitek žádných ústava nedopouští.

Konservativci vidouce takto zmařený plán svůj na svržení ministerstva učinili ještě jeden pokus. *Topusovič* s mnohými oposičními poslanci vyžádal sobě audienci u knížete, ve které se vyjádřil, že většina skupštiny navzdor tomu, že hlasovala dle návrhu vládního pro mír, nesouhlasí v jiných otázkách s vládou. Kníže dal prý vyhýbavou odpověď.

Tak tedy ukončeno mírem krveprolití, hrozné spustošení srbské země.

Mírem tím nezískáno ničeho. „Status quo ante bellum," stav jako před válkou jest první jeho podmínkou.

Srbsko zjednalo si mírem větší váhu politickou než mělo před válkou. Nebyla to srbská vláda, nýbrž Porta sama ucházela se horlivě, ba úzkostlivě o uzavření míru. Tím bylo dokázáno, že v Cařihradě uznával se velký význam malého knížectví, že turecká vláda bála se úlohy, kterouž by Srbsko ve válce rusko-turecké hráti mohlo. Způsob uzavření míru překonal tvrzení náhončích Turecka, že Srbsko bylo zpronevěřilým vasalem sultána tureckého. Když má svrchovaný, vítězný panovník co činiti s přemoženým vasalem, nevyšle k němu vyjednavatele míru, nýbrž žádá, aby rebelant dostavil se ke stupňům trůnu pána svého a prosil za milost. Avšak mezi Tureckem a Srbskem vyjednávalo se jako mezi dvěma úplně rovnoprávnými státy, ba vítěz toužil ještě více po míru než přemožený.

Srbsko se muselo *prozatím* arci zříci svých nadějí. Muselo zase v Bělehradě vztýčit tureckou vlajku, kterouž při početí války, jak jsme na příslušném místě vypravovali, i s tyčí odstraniti dalo. Toť ovšem pokoření — ale není to přece nic nového, neboť tuto zdánlivou svrchovanost vyhradilo si Turecko již před lety, když pevnosti srbské vyklidit muselo.

Však Srbové jsou přesvědčeni, že ta vlajka turecká dlouho nad Bělehradem vláti nebude.

Porta dala Srbům všeobecnou amnestii, a sultán znova potvrdil Milana za knížete. Tím se chce říci, že Srbové a jejich kníže dopustili se vzpoury proti svrchovanému pánu. To je však jen pouhá formálnost, neboť nelze si představit, kterak by chtěla turecká vláda v Srbsku trestní soud držeti, když na vnitřní záležitosti knížectví žádného vlivu nemá a vojsko své ze Srbska odvolala. Však již dne 6. března opustili Turci Alexinac a Zajčar, jež obsadili plukovníci srbští *Lešjanin* a *Horvatovič.*

Srbsko nesmí stavět nových pevností, ale Porta nesmí v dosavadních pevnostech ani jediného vojáčka míti. Mimo to sluší uvážiti, že Srbsko nezřeklo se svých požadavků stran upravení, totiž *rozšíření* svých hranic, nýbrž odročilo jen tyto požadavky. Srbsko nemá také vydržovat a trpět revoluční sbory na svém území. Toť holá frase beze všeho významu.

Sultán vyznamenal srbské plnomocníky vysokými řády a velvezír přál štěstí knížeti Milanovi k uzavření míru; kníže Milan však prohlásil mír zcela samostatně jako svrchovaný panovník. Z toho všeho vysvítá, že Srbsko zachovalo vzdor porážce svou plnou důstojnost a zjednalo si důležitější postavení ve společnosti států evropských.

Kníže Milan prohlásil mír tímto provoláním:

„Mému milému národu!

Známy jsou důvody, pro něž podnikli jsme válku s Tureckem. Rovněž známo jest drahému národu mému, proč bojovali jsme společně s Černou Horou.

Bylyť ony vyloženy v proklamaci ze dne 30. června. Nyní, *kdy osud nešťastných našich bratří vložen je do rukou silnějších,* jsem tak šťasten národu svému oznámiti, že po vyslyšeném mínění velké skupštiny národní učinil jsem mír s otomanskou vládou. Moji splnomocněnci podepsali dne 21. února v Cařihradě protokol, kterýž jsem já telegraficky potvrdil. Poměry naše k Turecku a ostatním velmocem zůstanou tyže, jako byly před válkou. Do 12. t. m. vytáhnou turecká vojska z našeho, jakož i naše vojska z tureckého území. Uprchlíkům na našem území dlícím vymožena je úplná amnestie a slib, že osud jejich bude zlepšen.

Bratři! Dnešním dnem přestává stav válečný v Srbsku a s ním též mnohé zákony, jež stav tento nutnými činil. Vracejíce se opět ku práci míru musíme též vzpomenouti si na jména oněch udatných bojovníků, kteří na bojišti padli. Jména jejich zůstanou vždy v paměti vděčného národa!

Pomněme též na raněné, nyní ku práci neschopné. Jest naší svatou povinností život jejich jim ulehčiti. Zpomeňme si též na naše spoluobčany, bydlící na hranicích, kteří nejvíce válkou trpěli. Bude to péčí mé vlády opatřiti je vším potřebným, aby bída jejich se zmenšila.

Obraťme se nyní ku práci míru, ku bratrské lásce, čerpejme nové síly k národnímu pokroku. Zůstaňme vždy vděčni ruským svým bratřím, za pomoc nám poskytnutou, jakož i ostatním šlechetným národům, kteří nám náklonnost svou věnovali. Zvláště však ukažme uznání své šlechetným společnostem, které pomáhaly našim raněným a nešťastným. K Vám pak drazí bratři vyplňuji příjemnou povinnost svou panovnickou, děkuji-li Vám všem za obětavost, kterou válka Vám uložila. Všichni bez výminky podali jste skvělé důkazy vlastenectví!

V Bělehradě, dne 6. března.

Milan Obrenovič IV.,
kníže srbský."

Po uzavřeném míru rozešli se z Bělehradu do vlastí svých nemnozí dobrovolníci, kteří tam ještě v naději na další válku byli zůstali, kdežto hlavní sbor dobrovolníků ruských již dříve, dne 21. ledna ze Srbska se odebral. Kníže i velitelové srbští rozloučili se s dobrovolníky velmi srdečně a přátelsky. Jmenovitě rozloučení s Rusy bylo dojemné. Byla to dne 21. ledna v Bělehradě slavnost, jakéž nebylo tam od té doby, kdy dostala se pevnost bělehradská v srbskou moc. V den před odjezdem odbývána byla dopoledne bohoslužba za šťastnou cestu, kterouž konal sám *metropolita Michael.* Kníže *Milan* a kněžna *Natalie* byli přítomni slavnosti té. Na koni přehlížel kníže Milan ruské dobrovolníky v parádě postavené a pozdravil je při té příležitosti dlouhou řečí, ve kteréž mezi jiným děkoval ruskému caru a ruskému národu, kteří Srbsku v osudné chvíli bratrsky pomáhali, a doložil, že Srbové nikdy nezapomenou na prolitou krev ruskou na Moravě a Timoku. Každá věta řeči srbského knížete přerušována byla bouřným „urá!"

Po té udílel kníže dakovské řády. Divisionáři *Meženinovu* udělil dakovský řád kolem krku a mnohým důstojníkům řád k nošení na prsou. Pak vzdal prapor Čerňajeva knížeti čest a věnoval mu skvělý a drahocenný prapor moskevský; podobně učinil i pátý prapor a škadrona donských kozáků. Po té defilovaly prapory před knížetem a kněžnou. Kněžna tiskla ruku Meženinovu. Lidu dostavilo se ohromné množství. Na konec odešla z každého praporu jedna setnina s praporem do knížecího dvora, kdež kníže opětně Rusům vzdával díky řečí, kteráž bouřným „urá!" stále byla přerušována.

Dobrovolníci vstoupili dne 22. ledna na zvláštní paroloď, po kteréž odjeli do Turnu Severinu, odkudž dále do Kišiněva jeli po železnici. Velení měl ruský general Meženinov a zároveň provázel dobrovolníky ruský konsul *Karcov.* Dobrovolníci provázeni byli neobyčejným množstvím lidu a odpluli od Bělehradu za zvuků ruské národní hymny.

Když parník blížil se k hranicím, podepsali ruští dobrovolníci *adresu srbskému národu,* kterouž jiní dobrovolníci již dříve byli podepsali. Adresu zaslal general *Meženinov* po zvláštním poslu do Bělehradu. Adresa ta zní:

„Bratřím Srbům! Vracejíce se do své otčiny usnesli jsme se my ruští dobrovolníci jednomyslně, abychom se své strany vyslovili Vám, bratři srbští, nejvřelejší díky za Vaši přívětivost, upřímné srdce a přijetí, kteréž jste nám osvědčili v každém domě — od Kladova do Vukaně a od Alexince do Bělehradu. Prosíme Vás pouze, abyste i Vy byli přesvědčeni, že *Srbové nemají oddanějších a nezištnějších druhů, nežli jsou jich bratři Rusové.* Až vrátíme se do své otčiny, s pýchou bude každý vyprávět své rodině jak o krvavých bojích minulých, tak o obětech slávy zasloužilvšího národa srbského, jakož i o jeho skutečně slovanském pohostinství. Ať žijí naši bratři Srbové! Ať žije kníže Milan!"

Na adrese jest 1127 podpisů ruských dobrovolníků.

XCV. Poměry v Turecku mezi jednáním o mír.

I kdyby nebylo jiných důkazů o tom, že v Turecku nelze žádných oprav dříve provésti, než kdy bude Porta násilně k nim donucena, vystačí již k důkazu tomu poměry, jakéž od příměří se Srbskem a Černou Horou, totiž od počátku listopadu 1876 až do konce března 1877, kdy jsme knihu tuto zavírali, v říši Turecké zavládly.

Neblahé poměry tyto dokázaly, jak pošetilé bylo mínění těch politiků evropských, kteří hlásali, že úkolem jejich jest *„zachování míru a zlepšení osudu křesťanstva v Turecku."* Tyto dva pojmy vedle sebe nemohou nikterak obstáti, jeden vylučuje druhý.

Zlepšení osudu křesťanstva v Turecku nemůže se podařiti bez zavedení nových, potřebám času vyhovujících řádů; to vědí dobře i státníci turečtí a proto pokusili se zaslepiti Evropu prohlášením konstituce, aby se myslilo, že chtějí upřímně lepší řády zavésti. Ale již první kroky k zavedení konstituce, totiž *volby do parlamentu tureckého,* nad slunce jasněji dokázaly, zdali a do jaké míry chtějí státníci turečtí vyhověti konstitučním zásadám. Položíme zde o tom několik obrázků, jak na veřejnost se dostaly.

Při volbě poslanců z vilajetu *janinského* událse případ téměř komický, ale pro tureckou „ústavnost" zajisté charakteristický. Vilajet janinský volí 6 poslanců, z nichž 3 na mohamedány a 3 na jinověrce připadají. Administrační rada provedla volbu a zvoleni byli 3 mohamedáni a 3 *Řekové.* Několik *židovských* obyvatelů tohoto města (kteréž má židovskou obec asi s 5 nebo 6000 duší), obdrželo po několika hlasech, ale rozhodná většina připadla Řekům. Následkem toho postěžoval si velký rabín u generalního guvernéra *Husniho* paše, že nebude v cařihradském parlamentě žádný žid z tohoto vilajetu zasedat. Husni paša ohlásil rabínovu stížnost do Cařihradu, a odtamtud došel navzdor volbě již platně vykonané rozkaz, *aby místo jednoho ze zvolených Řeků některý žid za poslance úřadně byl prohlášen!* Rozkaz tento byl okamžitě proveden a žid Daviču effendi za delegáta provolán. Avšak proti tomu podal zase protest řecký metropolita, a Husni paša musel si z Cařihradu novou instrukci vyžádat. Kterak tento spor skončil, o tom zprávy nedošly.

Z *Drinopole* přinesly polořadní listy rakouské

tyto zprávy počátkem února: „Volby do tureckého parlamentu jsou nyní také u nás odbyty. Na náš vilajet připadá 8 poslanců a byli zvoleni čtyři mohamedáni a čtyři křesťané. Obyvatelstvo chovalo se k volbám nad míru netečně, což arci tím se vysvětluje, že *většina obyvatelstva celé věci pranic nerozumí*. Mohamedáni i křesťané naší provincie nestarají se vůbec mnoho o převraty v poměrech vnitřních, ale tím více o poměry zahraničné. S nesmírným napnutím čeká všechno při každé poště z Cařihradu na zahraničné politické zprávy. V dnech, kdy pošta z hlavního města přichází, shromažďují se skupiny zvědavého lidu na ulicích a v kavárnách, aby vyslechly zprávy z novin, jež jednotlivci na hlas předčítají. Obyčejně předčítá noviny zástupům lidu některý hodža (kněžský učitel) nebo softa. Jest nadmíru zajímavo pozorovati takovéto naivní posluchačstvo, kterak každé slovo předčítajícího hodži dychtivě hltá a při chvastavých průpovědích tureckých žurnálů v bouřlivý jásot propuká. Přicházejí-li ostré nadávky na Rusko, rozkládá se veliké uspokojení na tvářích všech posluchačů, a uspokojení toto propuká pak při sesíleném dojmu v hrubé nadávání „moskov-ďaurům“. Když jsou listy přečteny, následují výklady předčitatele a jeho vlasteneckých posluchačů, kteří na oslavu dne potom o několik čaek neslazené kávy více pijí a posléz plni mrzutosti se rozcházejí proto, že padišah dosud svoje vojska na Petrohrad neposýlá, aby moskov-ďaurům ukázal, jak nebezpečná je věc míchati se do vnitřních záležitostí věřících moslemínů.

Poslanci v *Mostaru* zvolení ani volby nepřijali; jeden nemohl za příčinou úřadu svého jakožto mufti, ostatní tři z nechuti k ústavnímu zřízení, kteréž se za zhoubu turectví pokládalo. Dobří mohamedáni totiž měli v první době za to, že to vláda myslí s ústavou do opravdy, i báli se toho. Došelť o těch poměrech z Mostaru tento přípis:

„Ani vzdělanější vrstvy zdejšího obyvatelstva nemají k nové ústavě žádné důvěry, tím méně lásky. Ujišťuje se, že ani náhradníci volby nepřijmou, a takž bude na konec vláda ráda, jen když vůbec nějaká individua sežene, kteráž jí tu lásku prokážou, že v cařihradském parlamentě zasednou. Mohamedánské obyvatelstvo naší provincie je velice rozmrzeno, a ustavičné odvody k vojsku, kteréž se zde provádějí, omrzelost tu ještě rozmnožují. Nucený odvod daří se, poněvadž není proti němu pomoci, ale organisace národní gardy, kteráž na místo bašibozuků má nastoupit, vázne v Hercegovině a nechce nikterak ku předu. Za příčinou odvodu je nyní (v únoru 1877) naše město plno ozbrojených lidí, kteří byli z venkova k rekrutýrce povoláni. Následkem toho klesla tu zase všechna veřejná bezpečnost. Jako na posměch četným a sesíleným hlídkám bylo v posledních dnech v městě a v okolí několik křesťanů zavražděno, aniž by se bylo úřadům podařilo vrahy vypátrati. Četníci turečtí potřebují důkladné reorganisace. Jsou to z větší části individua velmi pochybné pověsti, kteráž po velmi pestrém a záhadném životě v četnické službě zaopatření hledala a našla. Nalezá se mezi nimi také několik křesťanů, ale ti nejsou o nic lepší. Celé četnictvo má velmi špatné jméno a obyvatelstvo hledá v nich spíše zloděje a vrahy, než strážce veřejné bezpečnosti. — Navzdor aneb snad právě *následkem prohlášení ústavy* rozmohlo se zase u musulmanského lidu značné *rozčilení, z něhož neozbrojeným křesťanům velké nebezpečí hrozí*. Mohamedáni projevují k zamýšleným novotám velkou nechuť a hlásají proti nim přímý odpor. Generalní guvernér Ali paša snaží se arci, aby rozčilené mysli uchlácholil, ale nadarmo; *na nějaké zlepšení osudu křesťanů působením nové ústavy není lze ani pomýšlet.*

Takových a podobných zpráv o ústavě a o volbách do parlamentu došlo ze všech končin Turecka hojnost a rozšiřovali bychom přes míru tento spis, kdybychom všechny uveřejniti chtěli. Ještě jen zde klademe dopis jeden z Cařihradu, poněvadž trefně líčí míru konstitučních vědomostí tureckých zákonodárců. Dopisovatel dí: „V Asii, mimo některá města, nebyly volby ani vypsány a také nebudou. Vláda ustanoví si tam sama dle své libosti, koho bude chtít za poslance. Vyjímalo by se také velmi podivně, kdyby loupeživí Kurdové, kočovní beduini neb Syrové měli voliti poslance na sněm; lid to neuznávající ničeho ve státním životě než neobmezenou vůli mocného panovníka, bez nížto nedovedou si ani stát turecký pomyslit. Volby spůsobily tak již dosti nesnází v evropském Turecku a poslancové, kteří sem přicházejí, nevědí co a jak. Nově pečený ministr Vefik paša otevřel za tou příčinou v pravém slova smyslu školu pro turecké poslance, v nížto jim vykládá, že mají právo schvalovati návrhy vlády, zamítati vše, proti čemu se vláda vyslovila. Došlo tu a dochází k velmi komickým výjevům. Někteří poslanci domnívají se, že budou zadávat všechny státní úřady, pronajímat desátky, cla a daně. Jiní opět myslí, že budou tvořiti jakýsi sbor vyzvědačský, kde každý bude míti právo navrhovat, kdo má být v jeho krajině zavřen, vypovězen neb oběšen. Vefik paša má velkou práci, aby jim napapouškoval, co jest denní pořádek a co se smí a nesmí. Velmi důležitou otázkou, o kteréž se po kavárnách v Stambulu a Galatě mluví, bylo, jak se bude smět ve sněmu sedět, zdaliž po domácku se skříženýma nohama aneb po „francku,“ jak totiž v ostatní Evropě sedíme. Vafik paša rozhodnul, že obojí spůsob sedění bude dovolen, dodal však k potěšení pravověřících, že ovšem každý bude sedět, jak se sluší, s nohama skříženýma. Mezi jiným vykládá jim též o důležitosti oposice, kteréž prý též někdy je zapotřebí a proti níž nebude padišah ničeho namítat, ba on prý si jí i přeje.“

Z *Tiflisu* došla tato zvěst: „Poslední doby utíká se velké množství Arménů z turecké Asie do Tiflisu a jiných měst v ruském Zakavkazsku. Všichni dokládají,

že Arméni v turecké říši a zejmena v kraji nemohou více žíti. V Tiflisu vycházející arménské časopisy přinášejí souhlasné zprávy, že nelze vypsati útrapy a muka, jakéž snášeti musí arménské obyvatelstvo od tureckých úřadů na jedné a rozličných loupeživých rot tureckých na druhé straně. Po veškeré Malé Asii vybírají se daně na rok napřed a křesťané, kteří platit nemohou a daně tudíž neodvádějí nebo pozdě s nimi přicházejí, podlehají všeho druhu mukám. Turci vážou je do pytlů, přivazují k stromům bijou je, nechávají v trapném vězení po celé dni bez sousta potravy, a když omdlévají mukami, polévají je studenou vodou, načež dále je trápí, dokud někdo se nenajde, kdoby za ně platil.

Arméni v Cařihradě jsou na nejvýš rozhořčeni. Stěžovali si, psali v časopisech, avšak nic na plat. Na rozkaz velkého vezíra byli tři arménští redaktoři uvězněni a do Trebizondu posláni. Na cestě od velkého vezíra byly jim svázány ruce provazy a nebožáci tlučeni. Velký vezír ostal hněvem bez sebe, když mu jeden z redaktorů místo prošení o milost a za odpuštění, směle odpověděl: „Dokážeme skutky, že zpráva o trýznění a mukách, jež snášeti musí Arméni v kraji, jak vytištěno bylo v našich listech, zakládá se na pravdě.“ Velký vezír nemohl pochopit, jak křesťanští psové se mohou odvážit k tak drzé odpovědi.

Čím patrnější však jest nevůle na všech stranách a čím více se boří budova Osmanem krví a mečem založená, tím zarputilejší stává se vláda turecká.“

Z Bajrutu (přístavní město syrské s 17.000 obyvateli, z velké části křesťany) došel o tamějších poměrech konstitučních tento dopis: „Velkému bludu se oddává, kdo myslí, že lze provésti v Turecku nějakou svobodomyslnou zásadu, dokud nebude církev od státu odloučena a dokud mužové, kteří stát spravují, nebudou míti takové vychování, aby se povznášeti mohli nad zásady koranu. Koran a konstituce jsou protivy, mezi nimiž není žádného smíření. Jest zbytečno opakovat, že mužové, kteří staré vládní soustavě sloužili, proti svým dosavadním zásadám jednati nebudou a přes noc liberály se nestanou. Jest to vidno ze všeho, co se tu děje. Kadi bajrutský na př., kterýž je zároveň také předsedou zdejšího občanského soudu, prohlásil dragomanovi jednoho zdejšího mocného konsulátu, že by se mu musela dříve hlava srazit, než by dopustil, aby kdy který „ďaur“ proti pravověřícímu svědčil. Ale ještě smutnější jest, že tento funkcionář, kterýž je předsedou tak značného soudu, ani psáti neumí a jen s bídou začáteční písmeny svého jména na listiny „kreslí“, jež se mu předkládají. Před nedávnem projednávala se velmi vážná záležitost. Ale kadi pravil soudnímu písaři, že již ani neví, co stran tohoto procesu bylo usnešeno, a nařídil mu, aby jen nějaký rozsudek sestavil, on že již na něj pečeť přitiskne!

K dalšímu označení našich „konstitučních“ poměrů dlužno konstatovat, že v letopisech Bajrutu nikde tolik úkladných vražd zaznamenáno není, co se jich v posledních dnech děje. Jeden člověk byl uškrcen, jiný od tří chlapů palicemi utlučen a třetí noži ubodán. Jen dva vrazi byli objeveni, ostatní ušli — pomocí zlatého kouzla. Jeden ze zatčených vykonal vraždu ze msty, pro věc zcela nepatrnou, za jasného dne a před několika svědky na ulici v *Damašku*. Poněvadž jsou vrah i zavražděný křesťané, dějí se pokusy, aby vinník úplatkem na svobodu se dostal. Ze tří osob, kteréž druhou vraždu spáchaly, byla jedna, ačkoliv se případ nikterak neobjasnil, k smrti odsouzena. Při tom dlužno připomenouti, že je obžalovaný křesťan a že byl zavražděný mohamedán. Takovýmto spůsobem provádějí se tu zákony, a takovými lidmi má býti provedena ústava! Není mi lze vypočítávati všechny podobné případy a všechny útisky, jež zdejší křesťanské obyvatelstvo musí snášeti — před očima evropských konsulátů.

Velmi pozoruhodný jest také spůsob, kterýmž se tu daně vymáhají. Člověk, kterému tento „obchod“ byl svěřen, jeden z největších mohamedánských zuřivců celé země, vysýlá do všech končin své žandarmy, aby od křesťanů daně vymáhali. Ať si již křesťan „verghi“ (daň) platí nebo neplatí, musí se na berní úřad dostavit, aby tam přijal svou porci útržek a neslýchaných nadávek. Dovolí-li si dokonce nějakou poznámku, odvedou ho s tisícerými nadávkami a kletbami do šatlavy. Viděl jsem vlastníma očima, kterak žandarmové jistého mladého muže k bernímu úřadníku přivlekli. Mladý křesťan dovolával se boha a všech svatých za svědky, že již od 7 roků žádnou živnost neprovozuje a tudíž žádnou daň platit není povinen. Ale berní odpověděl: „Nechceš-li platit, psoto, vyrazím ti ty peníze z mozkovice!“ Při tom vyťal ten ďáblův syn mladému muži prudkou facku, ačkoliv dobře věděl, že dle zákona patentovou daň nikdo neplatí, kdo žádnou živnost neprovozuje. Teprv na mé osobní zakročení u pašova dragomana byl nebohý muž z drápů té zuřivé bestie vyprostěn. Podobné případy dějí se všude.

Nový vali syrský, liberalní *Zia paša*, přijel sem a všichni evropští konsulové nemeškali učiniti mu své návštěvy. S jeho povolením vydal redaktor vycházejícího zde časopisu „Dženet“ řadu článků o tom, kterak vládní úřadníci znemravnělí jsou a zákonův neznalí. V článcích těchto praví se mimo jiné, že každý četník jakéhokoliv zloděje nebo lupiče za 50 centimů na svobodu propustí, že soudní úřadníci s několika jen čestnými výjimkami žádné důvěry nezasluhují a že musí Porta obstarati dobré muže pro zřízené již úřady, a nikoliv, jak dosud se dělo, zařizovati úřady pro lidi protekcí odporučované. Vojsko, kteréž sem přichází a tudy prochází, dopouští se velikých surovostí, obzvláště na ubohých křesťanských nosičích. Vojáci shánějí tyto nebožáky násilím, jako se tažní dobytek rekviruje, a

nakládají jim nesnesitelná břemena. Žádné protesty nic nepomáhají, naopak: kdo protestuje, dostává bití a ještě větší břímě. — Z Cařihradu došlý rozkaz, aby obyvatelstvo bylo odzbrojeno, vzbudil mezi křesťany velké obavy. Křesťané obávají se totiž, že straničtí náčelníci policie, obzvláště policejní prefekt v Bajrutu, *Achmed* aga, jen křesťanům zbraň odejmou a z Turků nanejvýše jen ty odzbrojí, kteří ještě starými flintami s křesacími kameny jsou ozbrojeni, rozumí se: aby jim dopomohli k puškám novým a lepším. Zdejší mohamedáni nosí z pravidla jatagany a jiné sečné zbraně, kterých se dle výkladu policejního prefekta cařihradský rozkaz netýká. Ale opováží-li se některý křesťan vzíti na ulici jen hůl s bodákem, ihned přiskočí strážce bezpečnosti a sebere mu ji. Bude-li odzbrojení takovýmto spůsobem provedeno, nezbude křesťanům nic jiného, než aby zem opustili. Před několika dny běhali vojáci noční dobou ulicemi staré kapucínské čtvrti a hulákajíce vyzývali mohamedány, aby se ozbrojili a na křesťany vrhli. Ačkoliv vyzvání tohoto téměř nikdo neuposlechl, strávili přece křesťané noc ve velké úzkosti.

Kromě těchto a sterých jiných událostí, kteréž o konstitučnosti turecké jen útrpný úsměv nebo hněv vyluzují, sluší uvážiti ještě jiné okolnosti, kteréž nepochybný úpadek nejen té konstituce, nýbrž i celé turecké říše v době nedaleké ukazují.

Bez financí alespoň poněkud spořádaných neobstojí žádná větší říše, a právě v tomto punktu nemůže se co do mizerie vyrovnati Turecku žádný stát na světě.

Nejpřednějšími věřiteli Turecka jsou Angličané, a to je také jedna z příčin, že vláda anglická namáhá se zadržeti co možná nejdéle pád říše otomanské, neboť známo, že padne-li dlužník, přichází věřitel o své. Však vzdor této péči o zachování Turecka uklouzne přece někdy listům anglickým nějaké vyznání, z něhož lze soudit, že Angličané také v trvání Turecka nevěří a na své ztráty se připravují. Takž přinesl počátkem ledna za velvezírství Midhata paše, anglický list „The Oriental Star“ tuto úvahu:

„Právě vydaná ústava turecká čte se ovšem velmi dobře na papíře, a kdyby Turci vůbec někdy sliby své plnili, mohla by poskytovat skutečnou naději ujařmeným národům. Žádná ústava nebyla prohlášena s větší slávou než hattihumajumy r. 1839 a 1856, a dnes není na celém světě nikoho, kdož by nevěděl, jakým spůsobem veškerá ustanovení jich provedena či vlastně neprovedena zůstala. Mělyť všechny ty ukazy pouze ten účel, aby lehkověrnost Evropy byla na chvíli oklamána, nespokojenost ukonejšena.

Midhat paša patrně doufá, že lehkověrnost Evropy jest bezměrná, neboť slibuje nejen obnovení zrušených a nesplněných slibů Rašida paše z r. 1839 a Aliho paše z r. 1856, nýbrž hodlá také pomoci na nohy *kleslému úvěru* Turecka a zaplatit turecké dluhy.

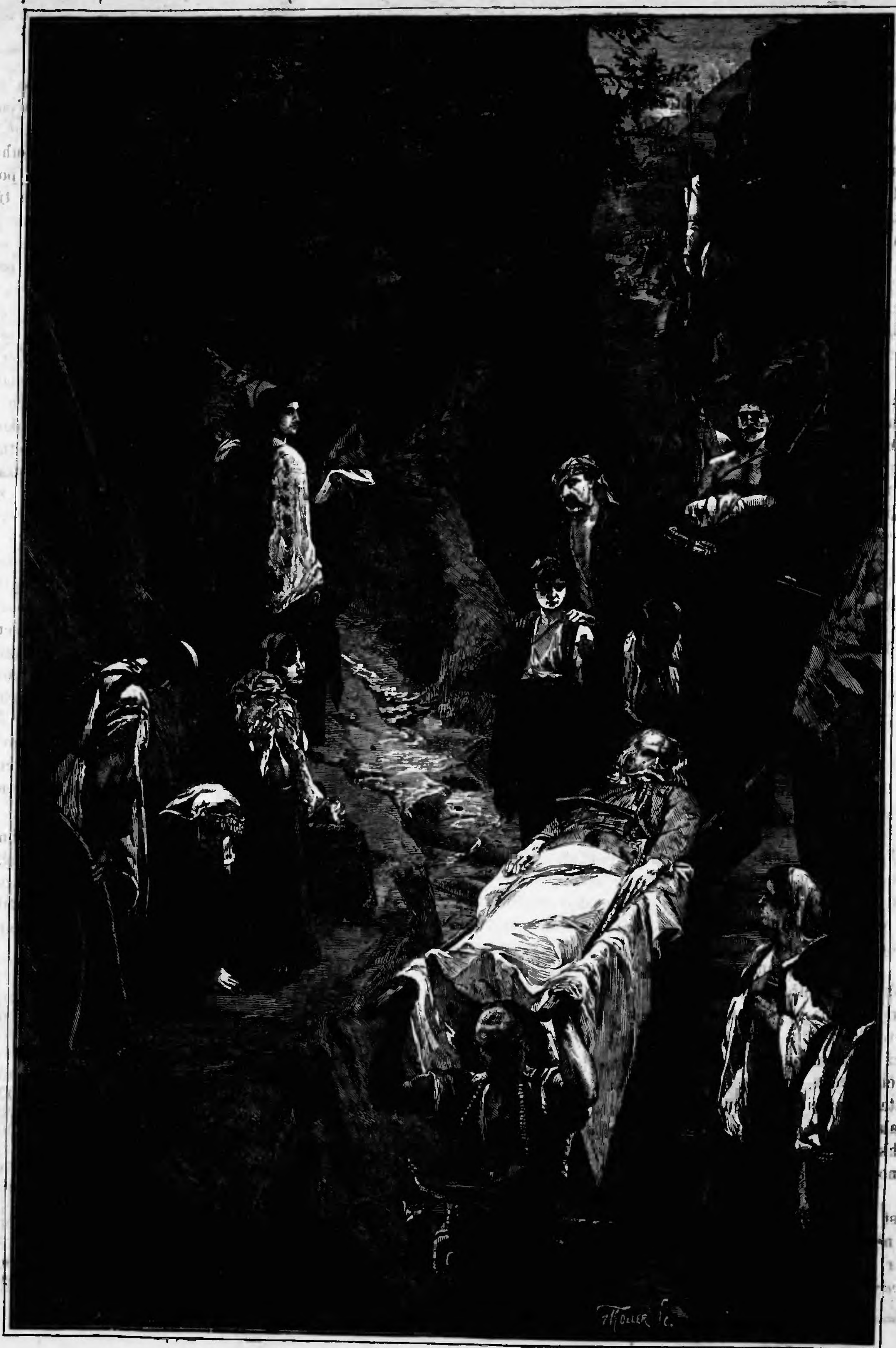
„Ďaurové jsou zamilovaní do peněz — praví si Midhat paša — a dají-li se jim naděje na zaplacení jich požadavků, přijmou konstituci mou velmi ochotně.“

Avšak tento poslední slib stran zaplacení dluhu jest zrovna pohaněním veřejného mínění Angličanů, poněvadž dobře víme, že Midhat paša právě vydal za tři miliony tureckých liber „kajmů“ (papírových peněz), kterážto suma v několika posledních dnech vstoupila na 6 milionů. Tak nízká byla hodnota nových peněz papírových, že cena předmětů k denní spotřebě nejnutnějších obrovsky vzrostla; a tak velká byla nedůvěra k papírovým hadrům těm v samém Cařihradu, že i pekaři a ostatní živnostníci nesmějíce vládních papírů v prodeji zamítnouti a nechtějíce však jich přijímati raději zavřeli své krámy volíce tak z dvojího zla menší.

Porta však přes to vše doufá příliš pevně v lehkověrnost anglického obecenstva a vyslala tudy opětně *Odiana* effendiho do Londýna, aby sprostředkoval uzavření nové turecké půjčky; odtud ono slibování, že všem věřitelům bude plně zaplaceno! Nic však více nemůže osvědčiti holou neznalost tureckých státníků o veřejném mínění ve Velké Britanii, než tento nový *útok na kapsy Angličanů.* Nic nového není v tomto opětném jich kroku. Každou tureckou půjčku, jež až dosud byla uzavřena, předcházelo pravidelně vždy prohlášení nějakého sultánského „hatu“, v kterém se slibovalo reform až do nebe, však když půjčka byla uzavřena, neslyšels o hatu ani slova víc. A tak se to má i nyní s „ústavou“ Midhata paše, s tím pouze rozdílem, že papírové sliby jeho mají nejenom pomoci Turkům k nové půjčce, nýbrž i zdržeti diplomatickou činnost, ku které se velmoci ve prospěch ujařmených křesťanů po dlouhém váhání konečně odhodlaly.

Bude věru záhodno, podáme-li čtenářům podrobné poučení, na základě jehož budou s to, aby sami učinili si *o naprosté beznadějnosti tureckých financí* pravý úsudek. Během 20 roků, od 1854 do 1874, vydlužilo se Turecko úhrnem 180,259.836 lib. sterlingů (tedy téměř 2 miliardy zlatých), a sice v následujících půjčkách:

			Vydáno liber	Dosud nesplaceno sterlingů
6	procent	r. 1854	3,000.000	1,987.400
4	„	„ 1855	5,000.000	3,908.000
6	„	„ 1858	5,000.000	3,836.000
6	„	„ 1860	2,070.000	1,000.000
6	„	„ 1862	8,000.000	5,403.400
6	„	„ 1863	8,000.000	5,641 000
6	„	„ 1865	6,000.000	4,415 000
5	„	„ 1865 (všeob. dluh)	36,363.636	35,636.000
6	„	„ 1869	22,222.220	21,098.000
6	„	„ 1871	5,700 000	5,518.540
9	„	„ 1872	11,126.200	6,816.400
9	„	pokl. poukázky přeměněné v 5% všeob. dluh	. . . .	7.836.000
6	„	r. 1873	27,777.780	27 777.780
5	„	„ 1874 (všeob. dluh)	40,000.000	40,000.000
		Úhrnem	180,259.836	170,874.220

Raněný Černohorec. (Dle obrazu Jaroslava Čermáka.)

Porta se tedy během 20 let vypůjčila sumu 1.802,598 360 zl., z kteréžto částky vr tila svým věřitelům pravý capart, ostatek 1.708.742.200 zl. prohýřivši. Však to není ještě všechno. Výše uvedená suma 170,874.420 lib. značí půjčky, které byly uzavřeny pouze v Londýně; ale k sumě té dlužno připočítati železniční půjčku loterní z r. 1870 (v dobré paměti Rakušanům z dob Beustových) v částce 31,680.000, takže skutečná výše tureckého státního dluhu obnáší 202,554.420 lib. čili 2.020,554.420 zl. Mimo to vydáno právě za 60 milionů zl. známých „kajmů", které s velikým, však neznámým počtem místních dluhů tvoří zajisté sumy ohromné.

Ze všeho vysvítá: Když v říjnu 1875 Porta nebyla s to, aby z příjmů státních zaplatila pouhé úroky ohromných dluhů svých, tož nikoho zajisté nenapadne, že by nyní, po dlouhé a drahé válce, byla v poměrech lepších. Midhat paša slibuje, voní ústavním kadidlem, však on sám ví nejlépe, že slibům jeho Turecko nikdy dostáti nemůže?"

Z tohoto hlasu anglického listu jest zjevno, že nad Tureckem zoufali i jeho nejvěrnější přátelé, jakž teprv měli smýšlet o nové „konstituční éře" národové křesťanští v Turecku? Jakž měli se nadít nápravy staletých křivd a nelidského týrání Bulhaři, Bosňané, Hercegovci?

Účinek smýšlení těchto národů o turecké ústavnosti osvědčil se záhy; v Bosně a Hercegovině chystali se k novému povstání, Bulhaři pak vydali k šesti mocnostem pařížskou smlouvu podepsavším tuto prosbu:

„Tak jako po všech notách, vydaných až podnes od sultána, jako jsou hattišerif z r. 1839 a hattihumajum z r. 1856, týrání a násilnictví, jakéž obyvatelé moslemínští proti nám druhým Bulharům vždycky páchali, nikdy nepřestalo, podobně i dnes ještě po slavném prohlášení otomanské ústavy, kteráž všem poddaným bez rozdílu slibuje rovnost, páchá se proti nám týrání a násilnictví bez ustání, ba ještě s mnohem větší zběsilostí nežli dříve. — Mezi námi Bulhary a moslemíny není žádné rovnosti, ani ve vykonávání náboženství a v životě národním. Moslemíni považovali nás všecky za tvory jim podřízené, za otroky, na nichž že mohou všelikého týrání se dopustiti a takové výstřednosti páchati, jaké Evropa nedávno poznala, vždycky domnělé právo si osobovali. Veliký počet listin a fermanů prohlášen jest až podnes často od sultána, a ještě větší počet rozkazů a instrukcí dán jest guvernérům, ale ničeho z toho všeho se nešetřilo, nic se neprovedlo. Sultán jest vždycky líčen tak, jakoby choval hlubokou lásku ke všem svým poddaným bez rozdílu národnosti a náboženství. My však tvrdíme, že všecko to zůstalo vždy jen na papíře. Ještě teď, kdy jednak sultán ohlašuje rovnost a bezpečnost pro všecky své poddané, a kde jednak velký vezír ujišťoval, že všecko to se provede, jest ubohé obyvatelstvo bulharské vydáno každé libovůli moslemínů, a vidíme, že láska sultánova ke všem jeho poddaným, tak krásná v theorii, oděna jest v praktickou formu stálého utiskování, kteréž často přechází ve vraždění. Přes to všecko namáhá se vláda turecká, jakož jest po prohlášení každého fermanu obyčejem jejím, též nyní, aby od svých poddaných vynutila adresy díků za prohlášení turecké ústavy. Podobnou adresu sestavilo moslemínské obyvatelstvo krajiny naší, a vláda nutila též Bulhary, aby adresu tuto podpisovali. My Bulhaři, jenž tvoříme většinu v okresu tatar-pazardžickém, nechtíce proti svědomí svému a přinuceni násilím a strachem adresu tu jsme podepsali čili nic, prohlašujeme Vaší Excellencí, že ústavním slibům vlády turecké pranic nevěříme, protestujeme proti formě, jakéž užila vláda, aby násilně vynutila podpisy naše, kteréž tedy považujeme za neplatné. Chováme pevné přesvědčení, že kromě návrhů velmocí není žádných jiných reforem, kteréž by byly s to učiniti národ bulharský šťastným. — My s ústavou tureckou spokojeni nejsme a nikdy býti nemůžeme. Prosíme Vaši Excellenci pokorně, byste přání a přesvědčení veškerého obyvatelstva bulharského vzal v úvahu. Spoléháme ve snahy lidskosti a v přičinění, jehož evropské mocnosti stran našeho národa podaly již důkazy a trváme v úplné oddanosti Vaší blahosklonnosti

křesťanští bulharští obyvatelé
okresu tatar-pazardžického."

Brzy po rozeslání této prosby koloval po Bulharsku revoluční program, sestavený na základě beznadějnosti, že by diplomacie evropská skutečnou pomoc poskytnouti chtěla nebo mohla. Bulhaři prohlásili, že o provedení programu toho všemožně se chtějí přičinit. Program obsahoval následujících 24 článků: 1. z Bulharska a sice dle hranic národopisných utvořen bude poplatný stát. 2. Všichni v státu tom usedlí Čerkesové budou vypovězeni. 3. Organisace Bulharska provedena bude evropskou komisí. 4. Bulharsko musí býti některou slovanskou armádou obsazeno; stane-li se to obsazení nemožným, utvoří Bulhaři sami národní vojsko, kterému budou veleti cizozemští důstojníci, mocní jazyka bulharského. 5. Úřední řečí státní jest jazyk bulharský. 6. Exarch povýšen bude na patriarchu, však beze všeho vlivu politického. 7. Desátek musí být na věčné časy zrušen; všechny dosavadní korunní statky a státní pozemky budou mezi Bulhary rozděleny. 8. K obranným účelům bude zřízeno bulharské národní vojsko. 9. Turecké papíry „cenné" vzaty budou v Bulharsku z oběhu. 10. Bulharsko nabude práva zřídit si svůj vlastní mincovní systém. 11. Evropské velmoci, jež za práva Bulharska ručiti budou, určí zároveň roční poplatek, který Bulharsko Portě má odváděti. 12. Bulharsko převezme na se část státních dluhů Portou uzavřených; až do umoření dluhů těch

nebude však Bulharsko platit žádného poplatku. 13. Sultánu přísluší titul „velkokrále Bulharska"; však v případu, že by palácovou revolucí byl svržen, prohlásí se bulharský trůn za uprázněný a národ si zvolí krále nového. 14. Panovník Bulharů nazývati se bude *bulharský car* a bude panovníkem voleným. 15. Jedině plebiscitem možno panovníka sesaditi. 16. V případu revoluce mohamedánů jest bulharská armáda povinnou zákonného velkokrále hájiti. 17. Bulharsko bude míti národní vládu a svobodu obchodní. 18. Všichni občané budou rovnoprávni. 19. Dvě města na Černém moři a dvě na Dunaji prohlášena budou za svobodná města přístavní. 20. Zásada svobodného obchodu stane se v Bulharsku zákonem. 21. Celních příjmů užije se jen ku zlepšení komunikací, k stavbě loděnic, přístavů atd. 22. Přestoupení z křesťanství k islamu bude v Bulharsku naprosto zapovězeno. 23. Porta nahradí všechny škody, které r. 1876 v Bulharsku způsobeny byly. 24. Bulharsko nesmí se v budoucnosti nikdy stát provincií tureckou.

O poměrech *v Bosně* psáno dne 6. února, právě v den, kdy Midhat paša byl úřadu svého zbaven a vypuzen: „Když pověstný hrdlořez Midhat paša zahájil v Turecku „ústavní éru", vědělo se všeobecně, že to bude pouhý švindl, kterým by se od Turecka odvrátily zraky pozorující Evropy, jejíž kontrola je vyvolené říši prorokově tolik nepohodlná. Avšak Evropa (vlastně Rusko) nedala se tentokráte tak oklamat, jako druhdy, když jí k vůli zrušilo Turecko zlopověstnou daň z hlavy „harač". Evropa tehdy se radovala, že Turecko nastoupilo šťastně dráhu civilisace, a Turecko to zatím ani nenapadlo. Zrušilo tehdáž harač dle jména, ale ve skutečnosti jej ponechalo, davši mu toliko jiný název, totiž „bedelié," což znamená poplatek za osvobození od vojny. Raja není koranem uznána hodnou, aby směla bojovati v jedněch řadách s pravověrnými dítkami Mohamedovými. Odepření této „slasti" bylo od samého vzniku moci moslemské jedním z prostředků, které měly křesťany stále pamatovati na ponižující postavení, jež zaujímají naproti mohamedánům. Tím mělo se docíliti, aby v národech křesťanských znenáhla vymřel bojovný duch, tak aby páže jejich odvykly si vládnouti mečem a puškou a omezily se na řízení pluhu. Co bylo dříve potupou, považováno najednou po zrušení harače za přednost a jakési právo, jež si křesťané musili zaplatiti. Ale při tom ponecháni jsou v povinnosti dělati moslemům ve válce sluhy, dávati jim koně a peníze.

Nyní, po vydání světoznámé ústavy, jsou vyznání křesťanská postavena na roveň mohamedánskému a rozumí se, aby měli křesťané jednaká práva s moslemy, musí se podrobiti stejnym břemenům. Povstáním a válkou řady turecké strašlivě zřídly — proč by se nesáhlo k obyvatelstvu křesťanskému, jakožto vhodnému materialu, jímž by se díry v šikách vyplnily?

Avšak Turci vědí, že si musí počínat obezřele a neukvapovat se. Křesťané musí vlézti do kabátu askerského téměř nepozorovaně, aby nepocítili těsnost jeho dříve, než v něm budou. To si Turci narafičili takto: dali vyhotovit listiny, na nichž má obyvatelstvo, hlavně křesťanské, podpisy potvrzovat, že je sultánu vděčno za ústavu. Poněvadž je v zemích tureckých znalost písma velikým uměním, neví 98%, oč se jedná a přiškrábnou již nějak své tři křížky listině. Než vládě jde hlavně o to, aby získala dobrovolné podpisy křesťanského obyvatelstva, že na se béře povinnost vojenskou. Zmínka o této povinnosti je listině přičiněna jako vedlejší věc, ale patrně je hlavní. Za nějaký čas povolají se podepsaní k vojenskému představenstvu, obdrží nizamský kabátec a pošlou se daleko z domova, aby se vycvičili, jak si musí turecké vojsko počínat, až do něho budou lítat ruské pumy a granáty. V některých okresech bosenských už tímto spůsobem vojsko zrekrutováno.

Tak se velmi šikovně schopné křesťanské mužstvo, které právě není v horách mezi četami povstaleckými, z domova vypraví, a Turkům netřeba se obávat, že jim kdy přijde myšlenka, aby se pozdvihli. Rozdělí se mezi pluky Arnautů, Kurdů, Arabů a jiných a jiných pronárodů, mezi nimiž budou jako zaškatulováni.

Tuto opravu doplňuje druhá, neméně podařená.

Opravcové cařihradští rozezlili se na chátru bašibozuků, která se natropila tolik pekelných ukrutností a ohavností, že o nich až hnusno poslouchat. Proto bašibozuctví zrušili, jako vůbec všechno pilně odstraňují, co jim dělá ve světě ostudu. Od nynějška budou v řadách bojovat pouze nizamové a redifové — vojsko řadové a záložní. Bašibozukům ani jména neponecháno. Než dosavadních bašibozuků bude jinak užito. Budou vyzbrojeni výtečnými anglickými zadovkami, ale obdrží úkol, aby netáhli do boje a seděli doma — čili jinak, aby opatrovali mír v zemi. Budou se od této doby nazývati „mustafia". Tím budou sami domácí biřici, zaptiové, překonáni. Mustafie budou se dívati z okna a stříleti po každém křesťanu, který jim přijde na oči. Protože je křesťanům zapovězeno nositi zbraň, nebude jim nic jiného zbývati, než dáti se dobrovolně zmušketovat.

Vím, žebych čtenářstvu nepověděl nic nového, kdybych řekl, že konstituce měla sloužiti Turkům za pouhou zástěru nové tyranie, krutší než před tím; chtěl jsem toliko konstituční život v Turecku poněkud illustrovat."

Za takových okolností, jež jsme tuto k označení tureckých poměrů uvedli, uzavřela turecká vláda mír se Srbskem a jednala o mír s Černou Horou. Však mezi tím přikvačila na Turky pohroma nová — ozbrojený odpor *Miriditů.*

XCVI. Srážka Turků s Miridity a s Rumuny.

Od té doby, co vznikla válka černohorsko-turecká, očekávalo se každé chvíle, že také *Miridité* (o nichž vypravovali jsme již na stranách 105 a 262) pozdvihnou zbraň proti odvěkému nepříteli svému Turkovi. Však dlouho přestávali Miridité na tom, že jen někteří z nich bojovali v řadách černohorských při vítězných bojích v Albanii, jiní pak že podporovali Černohorce způsobem všelikým, prokazujíce jim služby přátelské.

Turci ovšem o této náklonnosti Miriditů věděli a chtěli ji všemožně zamezit. Poturčený miriditský hlavár Don Ghega poslán byl s tureckým vojskem do Puky, aby Miridity ostře pozoroval. Do Midu, Alesia, Tirany Drače položeny silné turecké posádky, aby miriditský kraj pilně na zřeteli měly. Zároveň jaly se turecké místní úřady podněcovati fanatismus mohamedánských Albanců proti křesťanům, chtíce takto roznítiti místní boje náboženské. Kmenové Hotů a jiní nechtějí uznati ani nově jmenovaného guvernéra, ani dovoliti, aby Turci dostavěli sruby, které paša na hranicích jejich rozdělal. Miridité pak zajali *Zejnila* beje, velitele tvrze Puky a tři jiné vynikající Turky, a vězní je v Oroši. Prenk zaslal konsulům skadarským psaní, v němž ospravedlňuje krok tento, řka, že Zejnil bej chtěl vražditi křesťany ve Kčíře, kteráž leží nedaleko území miriditského.

Miridité nechtěli propustit uvězněné Turky, dokavad nebude propuštěn na svobodu Marko Naza ve Skadru. Za takového napnutí všeobecného není divu, že konečně vypukl spor, kterýž počal obležením turecké tvrze Puky. Kmeny Temalů, Saljů, Putalů, Sjesů, Slaků, Lezesů, Kolelů vzbouřily se proti vládě turecké; v průsmyku u Puky došlo ke konci února k první srážce. Povstalci zmocnili se průsmyku porazivše vojsko turecké, jehož část zavřela se do Puky, ostatek pak prchl do Skadru.

Derviš paša činil proto Miriditům co nejhoršího. U zálivu meduckého rozložil tábor nizamů, aby Miridity odřízl od moře. Tím zasazena Miriditům citelná rána, neboť musili plodiny své nosit na trh až do Prizrenu. Však aby i tu cestu jim překazil, rozkázal obsádce ve srubu Puka — kteráž vévodí průsmyku puckému, jediné to cestě do Prizrenu — aby na každého Miridita střelila, kdo se nevykáže dovolením Derviše paše, že smí jíti do Prizrenu. Tím byla číše přeplněna. Miridité udeřili brannou mocí na Puku a vojsko turecké přikvapivší na pomoc rozprášili. Postavení Turků v Albanii stalo se vůči povstání tomuto velmi nebezpečným. Mělť Derviš paša v celé Albanii sotva 4000 nizamů. Průsmyk pucký leží od Skadru dva dni cesty vzdálený a tvoří jediný přechod přes pohoří pucké ve výši asi 1000 metrů. Na východní straně průsmyku leží tvrz Puka, kterouž Miridité oblehli.

Kníže *Prenk* mezi tím rozeslal všem velmocem diplomatické listiny, v nichž vylíčil kruté postavení albánských křesťanů, kteří každým okamžením mohou se stát obětí mohamedánského fanatismu.

Od Porty pak žádal Prenk rozličné věci. Žádal, aby jej Porta za samostatného knížete uznala a všechna příslušná práva mu zaručila. Dále žádal, aby mu vláda turecká vyplácela opět pensi, kterouž dostával, pokud žil v Cařihradě.

Avšak vláda turecká nejen že žádný požadavek knížete Miriditů nesplnila, nýbrž také neučinila pranic, aby upokojila pobouřený kmen. Setrvavši při jmenování turecko-mohamedánského kajmakama pro Miridity dokázala, že nehodlá uznati nejpodstatnější právo toho kmene, kterýž kromě Prenka jiného vladaře uznati nechce.

Skoro zároveň se vznikem povstání Miriditů, měli Turci srážku také na jiné straně, totiž při pomezí rumunském. Hodinu cesty od Ruščuku leží naproti turecké vesnici Pirgosu a tureckému ostrovu téhož jména ostrov *rumunský*, nazvaný „Kamen.“ Ostrov ten byl 23. února jevištěm krvavého boje. Jistý Jaja effendi, jeden to z nejsurovějších Arnautů v celém Ruščuku, byl podnikatelem vojenských staveb. K stavbám potřeboval dříví a poněvadž veškeré stromoví na dunajských ostrovech tureckých jest už do posledního kmene vysekáno, rekviroval si Jaja as 80 Turků, vzal si několik četníků sebou a odplul na rumunský ostrov Kamen — krást dříví. Dva rumunští vojáci, kteří tam byli na stráži, vyzvali ovšem Turky, aby ostrov ihned opustili. Tito ovšem žádosti té nevyhověli; stráž musila konečně turecké přesile ustoupit a ohlásila celý případ veliteli piketu. Druhého dne teprv objevila se rumunská hlídka 40 mužů silná a vyzvala Turky, aby přestali kácet stromy a opustili ostrov. Jaja effendi však odpověděl hrubým nadáváním a rozkázal tureckým četníkům, aby proti hlídce počali stříleti. Sotvaže jeden Rumun byl raněn do ucha, počala i hlídka rumunská střílet; Jaja zasáhnut čtyrmi kulemi klesl mrtev k zemi, taktéž i jeden Turek a jeden četník. Ostatní, až na 20 osob, které byly zajaty, prchli do Ruščuku, nesouce s sebou několik raněných. Zajatí Turci tvrdili sami, že Jaja, který věděl, že ostrov je rumunský, — nebyl by vzal s sebou četníky — vyzval sám svou hrubostí, jakož i rozkazem k palbě Rumuny, aby použili zbraně. Přes to však se Turci velice jitřili a vyhrožovali, že přepadnou a zapálí Ďurděvo, aby se pomstili. Jen ostražitosti rumunských orgánů vládních sluší děkovati, že Turci pomstu svou neprovedli.

XCVII. Vyjednávání Turecka s Černou Horou.

Jak jsme již dříve pověděli, vyzvala vláda turecká ke konci ledna 1877 zároveň se Srbskem též Černou Horu, aby s ní vyjednávala o mír. Kníže Mikuláš přijal sice nabídnutí velkého vezíra, žádal však, aby se mu sdělily základy vyjednávání. Midhatovi nebyla žádost tato vhod; chtěl odpověděti, že se má vyjednávati na základě téhož stavu, jaký byl před válkou. Rada ministerská mu to však vymluvila, a jmenovitě Savfet paša upozornil, že již při konferenci vyslovil ochotu Porty povoliti Černé Hoře nějaké upravení hranic. Midhat paša přijal konečně i tento návrh a ve smyslu tom odeslána jest dne 1. února odpověď do Cetyně, že Porta nemíní sice rozšířiti území černohorské v tom způsobu, jak za to žádala konference, avšak že jest nakloněna nabídnouti knížeti černohorskému Sutorinu na severu a přístav spužský na jihu.

Naproti tomu žádala Černá Hora: upravení hranic dle návrhu cařihradské konference, ustoupení přístavu spužského a obou ostrovů Vraniry a Lesandry v skadarském jezeře, dále pojištění svobodné plavby Černohorcům na skadarském jezeře a řece Bojaně až k moři. Mimo to žádala Černá Hora, aby diplomatický jednatel černohorský pověřen byl v Cařihradě a turecký jednatel na Cetyni. Za to zavazovala se Černá Hora uhraditi náklad za všechny státní stavby a pevnosti turecké do 12 roků a vyslati do 14 dnů všechny Hercegovce zpět, jestliže jim Turecko na čas promine daně a dá jim peníze, aby si mohli vystavět své domy, chrámy a zřídit svá pole, a dá-li jim dostatečné zásoby potravin do příští žně.

Stanko Radonič,
důvěrník knížete černohorského.

K anglickému konsulovi *Monsonovi* vyjádřil se kníže černohorský, že nesleví ani dost málo z toho, co konference ve prospěch Černé Hory navrhla, mimo to pak že žádá ještě pevnost Nikšič.

Mínění knížete i všeho lidu černohorského tlumočil v těch dnech cetyňský list „Glas Crnogorca“, jenž pravil: „Kdož by nepřál si míru? Za účelem míru započali jsme nerovný boj, za účelem míru povstala nebohá raje, aby se bila „na život neb smrt“. Jelikož Turecku se nepodařilo, aby raji zničilo smrtí, následuje z toho, že musí jí přiznati život. Ale ovšem život jistý, bezpečný, bez tureckých agů a spahií, bez pašů a valií, bez kolů a mučení, bez železa žalářů: *svobodu chce raja;* chce mír, jehož strážcem nesmí býti turecká vláda, poněvadž nevěří, že „vlk může býti beránku strážcem.“ Raja chce svou vládu, poněvadž dokud Turek vládne, nemůže býti mír.

R. 1856 po krvavé válce vytrhla Evropa křesťany v Turecku z ochrany ruské uvedši je místo toho pod svůj protektorát. To však ostalo pouze mrtvým slovem na papíru, ano vyšlo pouze z mrtvých citů k balkánskému křesťanstvu; Evropa také nikdy upřímně nesmýšlela se svými garanciemi, ježto se jí jednalo pouze o to, aby vytiskla mocný vliv Ruska na východě. Turecká vláda majíc volné ruce stávala se den ode dne nadutější proti Evropě a ukrutnější proti křesťanům, až konečně vyvolala povstání křesťanů, za nímž v zápětí sledovalo ozbrojené zakročení obou srbských knížectví. I Evropa pociťujíc zradu, kteréž se dopustila na křesťanech vydavši je Turkům „na milost a nemilost“, uznala za potřebné, aby kála se ze hříchů aspoň diplomatickým prostřednictvím na konferenci v Cařihradě. Avšak i tu osvědčilo se Turecko proti Evropě tak divošským, jako má ve zvyku zacházeti doma s „ďaury“. Evropa, vidouc že si uškodila, snažila se uniknouti tureckému výsměchu a rouhání, avšak právě v tom seznalo Turecko slabost Evropy. Turecko v domnění, že zbavilo se pout garancií evropských, zahrálo si na samostatnou velmoc, myslíc, že Evropa ostavila osudu křesťany, kteréž by mohli Turci bez bázně ubíjeti.

V turecké říši pášou se nyní děsnější ukrutnosti, než kdy dříve. Turci provádějí skutečný lov na křesťany, ubíjejí a hubí každého křtěného, kdekoliv ho zastihnou. Z Bosny, Hercegoviny, Staré Srbie a Bulharska ozývá se k nám srdcelomné úpění. A v takové chvíli podává nám turecká vláda ruku k smíření; žádá, abychom do pochvy vstrčili meč, kterýž tasen byl na ochranu hynoucích mučenníků, a žádá, abychom přerušili vítěznou naši válku ve chvíli, kdy v Turecku znovu oživli všichni běsové hrůzy, abychom sklonili svůj prapor, kterýž *po osm měsíců slavně vlaje nad námi za svobodu našeho národa a našich bratří.* A vše to za cenu snad „nikšičského“ jablka, za něž bychom měli zadati své velké úspěchy a uznati soustavné vyhlazování bratří našich, k vůli nimž zvedli a vedli jsme hrdinný boj.

Kdož by tomu uvěřiti mohl? Zdaliž mohou toho i sami Turci od nás očekávat? Nikoliv! *O Nikšiči nemůže býti řeči, aniž o dvanácti okrscích, jež nám Evropa přiřkla.* Okrsky ty jsou naše, jest to zem vybojovaná, na kteréž táboří vítězné naše voje. Území to, komu by ho líto bylo, musel by dříve vzíti, než bychom mu je dali. *Za válečnou náhradu žádáme: osvobození našich bratří!* To byl prvotní náš program, kterýž, jestli ho i nerozšiřujeme, nemáme příčiny, abychom jen na vlas od něho ustoupili.

Chceme žíti a žádáme všechny podmínky, jichž k životu potřeba; podmínek těch se domaháme, za ně bojujeme a budeme bojovat, dokud jich nedosáhnem. Turecká vláda nemá zapotřebí, aby našemu domahání mocí se opírala. Jestli životní naše podmínky přizná a povolí, zbaví se úhlavního svého nepřítele a má mír. Dokud toho turecká vláda neučiní, *nemůže býti s naší strany o míru řeči.* Srbský národ chce žíti a za život svůj jest hotov prolévati krev jak vodu. Myslí-li turecká vláda upřímně, abychom přijali nabízenou ruku smíru, nechť učiní, co žádáme. Jedině to může býti základem jednání o mír. Jinak nemůže býti mír, nýbrž pouze snad jen příměří nebo klid zbraní.

Nechce-li turecká vláda viděti to a uznati a myslí-li, že zamítnutím pařížské smlouvy zmařila právní základ zakročení Evropy a že křesťané jsou jí nyní vydáni na milost a nemilost, může se velmi brzo vyplniti přísloví: „koho Bůh tresce, zbaví ho rozumu.“ Turecká vláda nesmí zapomenouti, že políčkem evropským ochranným mocem sama sebe zbavila nedotknutelnosti a že každá evropská moc může nyní takový provésti na Turecko lov, jaký Turci pořádají na křesťany.

Uzná-li turecká vláda naše žádosti, jakož i že není více s to, aby vládla srbskému národu — dobrá. Pak setká se nabízené vyjednávání s nejlepším výsledkem pro jednu i druhou stranu a spor vyřízen bude na věky. Kdo však chce, aby chrabrý a vítězstvími se proslavivší černohorský národ i na dále sevřen byl jak v okovech ve svých pustých horách, ten „chápe ho za hrdlo“, chtěje ho zardousiti, ten nechce míru a jest buď slepý neb nespravedlivý.“

Jakožto zástupce země a národa svého vyslal kníže černohorský k vyjednávání do Cařihradu dva své příbuzné, totiž státního vojvodu Božu *Petroviče* (vyobrazení na str. 369) a senátora Stanka *Radoniče*)*, kteří nesli požadavky určitě vytknuté. Obsahovaly čtvero hlavních věcí. První z nich jednala o rozšíření území černohorského; kníže Mikuláš žádal odstoupení okresů Zubců a Gacka i část Kolašína, dále Lipníka, Pivy a Šaranců, totiž od Ciška Jezera až k Majtrevu, Vasojevičů a Kučů na levém břehu Zety a Morači až k jezeru Skadarskému se Žabljakem a Spuží. Dále opevnění na pravém břehu Bojany a obou opevněných ostrovů v jezeře Skadarském Vraniny a Lesendrie, konečně přístav spužský. Za druhé volnou plavbu po jezeře Skadarském a Bojaně. Turci měli se zavázati, že budou průplav bojanský až k jezeru Skadarskému udržovati na

---

*) Rodina Radoničův náleží na Černé Hoře k nejváženějším. Dokud bývala země ještě pod správou duchovních vladyků, totiž do roku 1852, býval vždy některý z Radoničů vedle vladyky guvernérem politickým a světským. Stanko Radonič (vyobrazení na str. 393) je syn senátora a vojvody Iva Rakova Radoniče, jenž zemřel r. 1873. Matka Stankova byla sestrou nebožtíka vojvody Mirka, otce knížete Mikuláše; Stanko jest tedy bratrancem knížete. Jsa s knížetem skoro stejného věku, pobyl s ním některý čas v Paříži. V době války byl správcem zahraničných záležitostí a při tom prvním pobočníkem a jednatelem knížete. Často býval posílán do ciziny s úkoly diplomatickými. Ve válce pak účastnil se sám bojův proti Derviši pašovi a vyznamenal se i co vojín.

vlastní náklad. Za třetí: Aby uprchlí Hercegovci směli vrátiti se do své domoviny. Za čtvrté: zavedení snesitelného stavu na základě v červenci 1875 formulovaném. O posledním článku měly raditi se smíšené komise.

Tyto požadavky nebyly Portě po chuti. Turci se lekali myšlenky, žeby Černá Hora měla nabýt území dvojnásobného.

Kníže nařídil zástupcům, aby nespouštěli s mysli osud uprchlíků a žádali nezvratně 12 okresů, jež měli Černohorci při uzavřeném příměří obsazeny. Smýšlení na Černé Hoře bylo napořád válečné, náboje pilně se zhotovovaly a z Německa přivezeno bylo deset nových děl Kruppových.

Černohorci se tím netajili, že vzdor vyjednávání chystají se na Turky a orgán vládní upřímně to vyznal před světem, že Černá Hora nemohla jen proto zamítnout ruku podávanou, poněvadž velmoci byly kroku takovému nakloněny. Skutečně dal se kníže Mikuláš pohnout ohledy k velmocem. Však k míru sotva byl nakloněn, alespoň pronesl se „Glas Crnogorca“ takto: „Nám je lhostejno, jaký výsledek bude míti vyjednávání. Můžeme jen vejíti v mír pro nás čestný a prospěšný, a nejen pro nás, nýbrž i pro naše bratry v Turecku, jimž k vůli jsme říši této válku vypověděli. Nebude-li docíleno srozumění, budeme v boji pokračovat. Pokoje pro pokoj nepotřebujeme.“

Z celého počínání Černé Hory vysvítalo, že Černohorci chtějí *získati času* a že čekají změnu jednak na Prutu, kde stála ohromná armáda ruská přes půl milionu bojovníků, jednak v Albánii, kde počali se bouřit Miridité. Kníže Mikuláš a kníže Prenk měli spolu pilnou korespondenci.

Božo Petrovič a Stanko Radonič učinili po svém příchodu do Cařihradu příslušné návštěvy u diplomatických zástupců, při nichž snažili se vypátrati, zdali požadavky jejich mají nějakou půdu příznivou. U Savfeta paše odbývala se dne 5. března první porada, kteráž skončila velmi nepříznivě, a Savfet projevil zástupci rakouskému pochybnost o zdaru vyjednávání.

Měla to Porta s Černou Horou velikou obtíž. Zástupcové malé zemičky přišli do Cařihradu jakožto vítězové a plnomocníci státu *samostatného*, kdežto Turci považovali Černohorce za pouhé buřiče a dávali jim ve svých orgánech nadávat lupičů. Zásadou Turků při vyjednávání bylo povoliti co možná nejméně nebo raději nic, aby se malý pohorský stát nestal ještě nebezpečnějším. Porta hodlala odstoupiti Černohorcům Sutorinu, jež zabíhá do území dalmatského, však plánu tomu opřelo se Rakousko.

Z Cetyně došla dne 4. března o vyjednávání tato zpráva: „Naděje ve zdar vyjednávání s Portou jsou pořád velmi nepatrné. Porta má velmi málo dobré vůle, aby vyhověla požadavkům Černé Hory. Otázka stran přístavu tvoří sice obtíže právě nejmenší; v Cařihradě nepřikládají malému a pustému přístavu spužskému, jenž leží na úpatí černohorském, ceny žádné. Zde se ujišťuje, že Porta ústupek tento knížeti za dřívějších dob již několikrát nabízela. Větší odpor kladou Turci proti odstoupení Nikšiče a Vasojevičů. Jestliže do dne 21. března mír uzavřen nebude, nehodlá Černá Hora příměří již prodloužiti.“

Příměří bylo totiž po vyjednávání do 21. března prodlouženo.

Oba zástupcové Černé Hory přesvědčili se v Cařihradě o smutných poměrech Turecka ještě více a proto tím pevněji trvali při svých požadavcích, ano vyjádřili se bez obalu, že Černá Hora nehrozí se ani toho, kdyby musila se opět chopiti zbraně.

Poslední zprávy došly o vyjednávání z Cetyně dne 9. března. Zněly takto:

„Dosavadní depeše, jež zástupcové černohorští každý den z Cařihradu posýlají, neposkytují mnoho naděje na mír. Porta opírá se velice požadavkům zdejším. Několikkrát již svolal kníže senát, aby radil se o poměrech okamžitých. Senátoři souhlasí s knížetem, že Černé Hoře jest tří věcí nezbytně třeba: *Černá Hora musí nabyti přímého spojení s mořem, musí dostati do své moci tvrze na řece Moрači, a nesmí na věky býti ovládána pevností Nikšičem.* Petrovič i Radonič a také anglický agent Monson sdělují, že Porta ve věcech těchto nepovolí. Vláda turecká považuje Nikšič za nejspolehlivější oporu a záruku své državy hercegovské. *Kníže Mikuláš tázal se o radu v Petrohradě, odkudž mu sděleno, aby v povolnosti své šel tak daleko, dokud dovolují to nejdůležitější a trvalé prospěchy země.* Obdržev odpověď tu svolal kníže opět senát, jenž po dlouhé poradě se usnesl, aby požadavky poněkud se zmírnily. Má se za to, že kníže upustí od Nikšiče; ale za to bude státi tím rozhodněji na odstoupení pravého břehu Morači.“

Kníže vydal rozkaz, aby všichni mužové byli připraveni, by dne 18. března odebrali se ke hranicím. Také náčelníci povstalců byli na Cetyň povoláni, aby přijali rozkazy k dalšímu jednání, neboť Černá Hora zavázala se dobrovolně k solidárnosti s povstalci v Hercegovině a v Bosně, kdežto vláda turecká nechtěla nikterak požadavku Černé Hory stran povstalců a uprchlíků vyhověti. Turky velice zlobilo, že kníže Mikuláš činil předmětem diplomatického vyjednávání záležitost ryze prý tureckou. Prohlašovali, že prý jsou hotovi udělit amnestii povstalcům, že však nemohou se žádným mezinárodním aktem zavázat, aby svým uprchlým poddaným domy opět vystavěli, dobytek zakoupili, osení dodali a do příští sklizně výživu jim opatřili, jak Černá Hora v souhlasu s povstalci žádala. Ale Černá Hora setrvala na svém požadavku neústupně, chtíc dokázat, že bojovala též pro své potlačené bratry, nikoli jen pro sebe.

Tak stály věci v polovici března 1877.

XCVIII. Poslání generala Ignatěva.

Armáda ruská stála k pochodu připravena u *Kišiněva*, když Rusko vyslalo svého obratného diplomata generala *Ignatěva* na cesty do sídelních měst ostatních pěti velmocí.

Tito hosté přijeli dne 4. března do Berlína a téhož dne konferoval Ignatěv s *Bismarkem*, druhého pak dne měl slyšení u císaře *Viléma*. Všeobecně mělo se za to, že účelem cesty Ignatěva jest vyšetřiti mínění a záměry mocností, proč neodpovídají na okružník Gorčakova. Vládní listy rakouské přičítaly cestě této význam velký; Ignatěv prý měl docíliti dohodnutí mezi mocnostmi v příčině poskytnutí lhůty Portě, aby mohla opravy provésti.

Po čtyrdenním pobytu v Berlíně odjel Ignatěv do Paříže, kdež měl nejprve poradu s vyslancem ruským knížetem *Orlovem*, jenž dříve rozmlouval velmi dlouho se zahraničným ministrem francouzským *Decazesem* a některými diplomaty; dne 10. března navštivil Ignatěv starého politika a býv. ministra *Thiersa*.

Časopis „Le Temps", jenž v diplomatických věcech dobře zpraven bývá, zvěstoval, že Ignatěv nedostal na cestu žádný program určitý, nýbrž že přičiniti se má jen o *podepsání protokolu*, kterýmž Porta se napomíná ku *provedení všech oprav, jež konference cařihradská žádala*. Protokol sepsán prý byl na oko co ústup Ruska, neboť byla z něho vypuštěna i myšlenka záruky i závazek ku převzetí donucovacích opatření. Avšak se strany anglické jevila se k protokolu nedůvěra, poněvadž byl považován za *počátek změny ve smlouvě pařížské*. V Paříži však s protokolem souhlasili a v Berlíně mu slíbili svou podporu.

V polovici března myslilo se již, že vyjde co nejdříve válečný manifest ruský, neboť z Anglicka došly takové zprávy, které pohnuly generala Ignatěva k upuštění od cesty do Londýna, což znamenalo tolik, že státník ruský nemá více s Angličany co jednat, poněvadž nechtějí dáti svůj souhlas s protokolem ruským. Dne 15. března měl Ignatěv odjeti do Vídně, avšak náhle došla zvěst, že hrabě *Šuvalov*, vyslanec ruský u dvora anglického, kterýž z Londýna do Paříže k Ignatěvu přijel, zprostředkoval cestu Ignatěva do Londýna, že totiž anglická vláda naklonila se k jednání s Ignatěvem.

Krokem tímto zabočila Anglie značně do kolejí politiky ruské. Nemůže se tvrditi, že Anglii přiměla k obratu tomuto snad nějaká nenadále vzniklá přízeň k Rusku; nebyl to nijaký cit šlechetný, kterýž postavil vládu anglickou náhle po bok Ruska, jež za první cíl si vytklo zlepšiti poměry křesťanů žijících v Turecku, nýbrž praobyčejný strach poradil Disraelimu a Derbymu, aby přijali protokol ruský.

Pravilo se, že obrat v Londýně ve prospěch politiky ruské způsobil *Salisbury*, jehož působením svolána byla ministerská rada, po níž odebral se lord *Beaconsfield* (Disraeli) ke královně, aby jí podal zprávu o výsledku. Světový list „Times" měl pak o předmětu tom článek, v němž mimo jiné se pravilo, že dospěla otázka východní ke krisi a že Rusko nepochybně armádu rozpustí.

Však tomuto výkladu listu anglického nemohla se dáti víra úplná, jmenovitě ne tomu, že Rusko přikročí k odzbrojení. I mnohé listy anglické tomu odporovaly podotýkajíce, že vzhledem k usnešení Ruska, Anglie a ostatních velmocí, ač má-li míti platnost, především jest třeba, aby je přijala a podepsala také Porta; ale o takovém sebezapření Porty se muselo pochybovat, poněvadž by tím Porta přiznala velmocem právo, že smějí se míchat do její záležitostí, což ona nikdy *dobrovolně* neučiní.

A proto *bylo by pošetilé věřiti, že dá se veliká otázka východní rozřešiti na papíře a že možno zameziti rozklad říše turecké diplomatickými notami a protokoly.*

Z celé diplomatické akce generala Ignatěva vysvítalo tolik, že Rusko chce získati jen času, aby mohlo rázně na Turky udeřiti. Ignatěv sotva svěřil některému novináři tajemství svého poslání, a co jim řekl, na to nebylo lze bezpečiti se. Opakujeme, že diplomati užívají řeči k tomu, aby nepověděli, co si myslí. To platí také o Ignatěvu.

Leč někdy je také možno, že diplomatu záleží na tom, aby pravda vyšla na jevo, však obyčejně teprv později se to okáže, takže současný kronikář nemůže sledovati činnost diplomatů krok za krokem, aby o ní mohl pronést ihned platný úsudek.

V takovém postavení nalézáme se i my v okamžení, kdy jde nám o to, aby kniha naše dostala se již *dokončena* v ruce čtenářstva. Neznajíce přesný obsah protokolu ruského, který Ignatěv do Londýna zanesl, nemůžeme o této akci ruské se projevit, avšak máme za to, že nepochybíme, když položíme zde nejnovější prohlášení bruselského listu „Le Nord", kterýž je orgánem ruské diplomacie, jmenovitě kancléře knížete Gorčakova.

Řečený list píše totiž: „Protokol, jejž Anglicko, jak se zdá, nakloněno jest přijati, vyjma některé změny ve výrazech, připomíná hlavní ustanovení návrhů konference, pomíjeje zřízení křesťanských guvernérův, za to však žádá zakázání nového osazování Čerkesův a upotřebení vojska nepravidelného, vyjma případ cizozemského vtrhnutí. Protokol vyžaduje *dozor se strany Evropy*, týkajíc se uskutečnění umluvených oprav a ustanovuje, že v případu, kdyby Turecko jich neprovedlo, Evropa dohodne se o prostředcích, jimiž by se zabezpečilo jejich uskutečnění. Týž protokol je výborný, týkaje se

Turecká baterie na útěku.

netoliko míru, alebrž i shody evropské. Nicméně třeba vystříhati se *přílišné důvěry a představovati sobě, že rozřešení v míru je od nynějška úplně dosaženo.* Jestiť důležito, aby nepustilo se se zřetele, že naproti Evropě, jež by se shodla, jest co činiti s Tureckem, jež dosud dalo pouze sliby, na místo aby uskutečnilo opravy. Pakli že Turecko setrvá ve svém bývalém bludu, tož vše octne se zase v pochybnosti a vyhlídky srážky mohou zase vzniknouti. Avšak protokol poskytne aspoň zabezpečení, že *kdyby i srážka vznikla,* zůstane lokalisovanou, a tato jistota, byť i byla jediným praktickým výsledkem vyjednávání nyní vedených, byla by značnou výhodou. Neví se dosud, kde a kdy tato diplomatická listina bude podepsána. Naproti tomu lze předvídati, že jakmile schválení Anglie se docílí, nebude více oposice od žádné velmoci. Ústní schválení protokolu se strany Francie a Německa je již docíleno, souhlas Italie není pochybný a není pravdě podobno, že by vláda rakousko-uherská, k níž se general Ignatěv po svém návratu z Londýna odebéře, opřela se přidružení ke shodě ostatních vlád."

Z tohoto hlasu diplomatického listu ruského vysvítá, že cesta Ignatěva ke dvorům evropským neměla se vykládati za žádný ústup Ruska, jak turkopřejné listy hlásaly, nýbrž že Rusko bylo na všechny případy připraveno. V tom smyslu pochopil situaci také maďarský orgán hraběte Andrássyho, kterýž pronesl se, že dobře se učiní, když přiloží se větší důležitost tomu, zdali Turecko k navrženému protokolu přistoupí, i kdyby jej Anglicko přijalo; neboť bez tureckého souhlasu byla by všechna usnešení londýnská neplatna. Týž list pronesl také mínění, že Rusko snad také čeká, až napnuté poměry v Cařihradě zjednají si průchod výbuchem, aby mohlo pak pod záminkou ochrany křesťanů zakročit.

Že toto domnění shodovalo se s okolnostmi skutečnými, o tom svědčí následující *poslední* kapitola.

XCIX. Rozklad říše turecké.

Ke dni 19. března 1877 svolán byl do Cařihradu turecký parlament; zahájen byl u přítomnosti chorobného sultána trůnní řečí, kterouž předčítal *tajemník sultánův.* Téhož dne uplynula lhůta prodlouženého příměří s *Černou Horou* a veškeré časopisy přinesly zvěsti, že kníže *Nikola* chystá se opět k novému zápasu, že jeho ministr války vojvoda *Plamenac* objednal v Italii nové zbraně, že v Černé Hoře nastal opět válečný ruch a junáci černohorští táhnou na hranice. Černá Hora rozhodla se nepovoliti, nýbrž počíti boj s Tureckem třeba sama.

Současně došly zprávy o několika krvavých bojích povstalců hercegovských a bosenských s Turky. Archimandrita *Dučič* a plukovník *Despotovič* vedli sbory své znova na Turky.

To se dálo ve chvíli, kdy psalo se o *odzbrojení* ruské armády!

Zatím docházely z Turecka, a zvláště z hlavního města Cařihradu zprávy, kteréž o brzkém rozkladu říše turecké nedopouštěly pochybnosti.

Situace jest nyní zcela změněna a *sultán i ministři obávají se všeobecného vzbouření lidu.* Příznaky bouře již se objevily, a policie měla tu zajisté velikou práci, aby mohamedánský lid na uzdě udržela.

Vzhledem k tomuto smýšlení *zamítla* ministerská rada turecká dne 15. března veškeré podstatné požadavky Černé Hory. Plnomocníci černohorští zůstali však ještě v Cařihradě, a sice pouze k žádosti jednatelů velmocí, kteří marně naléhali na vládu tureckou, aby povolila.

V poslední době prohlásila vláda, že všichni úředníci budou vypláceni papírovými penězi, jejichž věcná hodnota obnáší sotva třetinu hodnoty udané. Následkem toho zadalo množství úředníků, v hlavním městě i v provinciích, za propuštěnou. Bída zavládla všeobecná, zachvacuje křesťany i mohamedány, nedávajíc žádnému vyznání přednost. Bezpečnost osoby a majetku v celé říši už dávno zmizela a v hlavním městě udávají se den co den četné vraždy a loupeže. Papírové peníze stále klesají v ceně a následkem toho vzniká drahota.

A jako v Cařihradě, tak jitří se vše i v krajích, jmenovitě v Albánsku. Velitel albánský *Derviš* paša žádal ministra vojenství, aby rychle odeslal mu značné posily, že potřebuje alespoň 60 úplných praporů. Žádost tato není bezdůvodna. Ústava způsobila takové jitření mezi mohamedány, že nabylo již rázu povážlivého. Ve *Skadru* i v jiných místech stala se veřejná osvědčení. Zástupy lidu chodily městem majíce v čele zelený prapor a volajíce: „Pryč s ústavou! Pryč s loupežníky našich výsad!" Lid obviňuje vládu přímo, že zradila koran a prospěchy „věřících." Takové a podobné zjevy jsou i v jiných krajinách turecké říše na denním pořádku ve chvíli, kdy otevírá se parlamentem život ústavní!

Může-liž kdo za takových okolností tvrdit, že říše turecká po tom všem, co jsme v posledních kapitolách sdělili, bude míti pevné trvání?

* * *

Shrnujeme situaci války slovansko-turecké při uzavírání knihy v tyto věty: *Rusko chystá se k brzké činnosti válečné, Černá Hora zbrojí se k bezodkladnému boji, Srbsko čeká na příležitost, aby pro vždy strhlo vlajku tureckou na pevnosti bělehradské vztyčenou, povstalci v Bosně a Hercegovině se bijí znova a Evropa uznává, že na Balkáně náprava se státi musí.*

Končíme v dobré naději ve *zdar věci slovanské, ve vítězství svobody!*

V Praze, 21. března 1877.

21. III. 1877

OBSAH.

Vyobrazení.